

*Slovstvena
folkloristika*

MARIJA STANONIK

Dr. Marija Stanonik je znanstvena svétnica na Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU v Ljubljani. Od leta 1995 predava slovstveno folkloristiko na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in od leta 1998 na Oddelku za slovanske jezike s književnostjo Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru.

Njeno raziskovalno delo je izrazito interdisciplinarno in zajema tako teoreti na kot tudi empiri na vprašanja s podro ja slovstvene folkloristike in njenih sti iš z literaturo. Zagovarja tezo o upravi eni samostojnosti slovstvene folkloristike nasproti etnologiji in literarni vedi, saj šele tako osvobodjena veda lahko pokaže svojo izrazito interdisciplinarnost in življenjsko povezanost tako z obema omenjenima kot tudi drugimi vedami.

Tematiko slovstvene folkloristike je obdelala v knjigah: Slovstvena folklor a v doma em okolju (1990, 1993²); Slovenska slovstvena folklor a (1999); Od setve do žetve. Interpretacija in konkordanca svetopisemskih motivov v slovenski slovstveni folklor i (1999); Teoreti ni oris slovstvene folklor e (2001).

S svojim terenskim in arhivskim delom je sama in s pomo jo študentov z ve kot 40.000 enotami obogatila arhiv slovstvene folklor e v Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU.

Na tej podlagi je pripravila tri zbirke, in sicer: V deveti deželi. Sto slovenskih pravljic iz naših dni (1995); "Slovenijo je Bog nazadnje ustvaril". Slovenske folklorne pripovedi iz preteklosti in sodobnosti / "God created Slovenia last". Past and Contemporary Slovenian Folk Tales (1999); Slovenske povedke iz 20. stoletja (2003). V prizadevanju za izdajo slovstvene folklor e je zasnovala in tudi ureja knjižno zbirko Glasovi (Založba Kme ki glas), v kateri je od leta 1988 do danes izšlo nad 8000 slovenskih folklornih pripovedi v 28 knjigah. S triindvajseto med njimi se je sama oddolžila Beli Ljubljani. V obdobju 1994–1997 je urejala inštitutski zbornik Traditiones s štirimi tematskimi številkami: Naš živi jezik, Slovstvena folklor a, Besede in re i, Res slovenica, quo vadis? Za svoje delo je prejela številna priznanja, med njimi najodmevnejše – Murkovo nagrado za posebne dosežke na podro ju slovstvene folkloristike (2000).

Marija Stanonik
SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA
med jezikoslovjem in literarno vedo

Marija Stanonik
SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA
med jezikoslovjem in literarno vedo

© 2004, Založba ZRC, ZRC SAZU

Prevod povzetkov: Nives Sulič Dular
Oblikovanje in likovno-grafična ureditev: Milojka Žalik Huzjan

Založila: Založba ZRC, ZRC SAZU
Za založnika: Oto Luthar
Glavni urednik: Vojislav Likar

Tisk: Littera picta, d.o.o, Ljubljana

Tiskano s podporo Ministrstva za šolstvo, znanost in šport Republike Slovenije.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

398(497.4)

STANONIK, Marija
Slovstvena folkloristika / Marija Stanonik ; [prevod povzetkov
Nives Vidrih]. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004

ISBN 961-6500-55-4
215439872

Digitalna različica (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:
<https://doi.org/10.3986/9616500554>

SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA
med jezikoslovjem in literarno vedo

MARIJA STANONIK

LJUBLJANA 2004

VSEBINA

Beseda h knjigi.....	7
Uvod.....	9
Iskanje identitete slovenske (slovstvene) folkloristike.....	13
I. Konstituiranje slovenske slovstvene folkloristike	39
Slovstvena folkloristika med etnologijo (in literarno vedo).....	41
Razmejitev glasbene in slovstvene folkloristike.....	59
Razmejitev slovstvene folkloristike in primerjalistike	98
II. Jezikoslovje in slovstvena folkloristika	121
Terminologizacija v slovenski slovstveni folkloristiki.....	123
Stiki in razhajanja jezikoslovja in slovstvene folkloristike.....	159
Folkloristično o razmerju med govornim in zapisanim.....	174
III. Slovstvena folkloristika in literarna veda	205
Folkloristična tipologija slovstvene folklore in literature	207
Stičišča slovstvene folkloristike in literarne vede	221
Slovenska literarna zgodovina v ključu slovstvene folkloristike	262
Slavistična folkloristika – po slovensko	297
Evropa v slovenski slovstveni folklori in slovstveni folkloristiki.....	319
Svetovna književnost in slovenska slovstvena folkloristika.....	351
IV. ....Slovstvena folkloristika v slovenskem izobraževalnem procesu 377	
Slovstvena folkloristika v rednem izobraževanju.....	379
Slovstvena folklorika v očeh današnjih mladostnikov	411
Slovstvena folkloristika na univerzi	424
Sklep	439
Objave.....	445
Summary.....	447
Viri	467
Literatura.....	469
Razčlenjeno kazalo.....	497

BESEDA H KNJIGI

S to knjigo je v letu njenega izida tako ali drugače povezanih kar nekaj pomembnih obletnic, ki si jih kaže priklicati v spomin:

Minilo je 140 let od smrti duhovnika Matevža Ravnikarja-Poženčana (Predoslje †14. februarja 1864), ki je v obdobju romantike poleg pesmi prvi začel zbirati tudi slovenske folklorne pripovedi in 100 let od smrti čevljarja in trgovca Gašperja Križnika (†26. novembra 1904), ki je bil v Motniku in okolici pod vplivom znamenitega jezikoslovca Jana Baudouina de Courtenaya prvi zapisovalec slovenske slouštvene folklore dosledno v narečju in brez prirerjanja. Oba sta pomembna zbiralca slovenske slouštvene folklore, o čemer slovenska javnost komaj kaj ve in oba bi že zdavnaj zaslužila, da bi sadovi njunega terenskega dela zagledali beli dan v knjižni obliki, da bi vsaj tako dobila v slovenski kulturi mesto, ki jima po pravici pripada.

Enako bi veljalo razmisliti o tehtnih strokovnih člankih in znanstvenih razpravah akademika prof. dr. Ivana Grafenauerja (Ljubljana, † 29. decembra 1964), čigar 40-letnice smrti se prav tako spominjamo letos.

Letos mineva tudi 100 let, kar je začel v Mariboru izhajati Časopis za zgodovino in narodopisje. Se lahko še katera slovenska strokovna revija s humanističnega področja pohvali s takšno tradicijo?

Prav tako je vsega spoštovanja vredna 70-letnica ustanovitve Folklornega inštituta, predhodnika današnjega Glasbeno-narodopisnega inštituta pri ZRC SAZU v Ljubljani.

In letošnje leto je tudi čas, ko lahko počastimo dva jubilaranta: 24. aprila 2004 je dopolnila 80 let njegova najzvestejša članica, častna članica ZRC SAZU prof. dr. Zmaga Kumer, specialistka za slovensko ljudsko pesem, 19. septembra 2004 pa 85 let akademik dr. Milko Matičetov, nenadkriljiv poznavalec slovenske slouštvene folklorne in dolgoletni upravniki Inštituta za slovensko narodopisje.

In letos je preteklo tudi trideset let, odkar se je v Inštitutu za slovensko narodopisje zaposlila avtorica teh vrstic. Sad njenega prizadevanja za ustrežnejše vrednotenje slovenske slouštvene dediščine v slovenski kulturni zavesti in za primernejšo umeščenost slouštvene folkloristike v strokovni javnosti je tudi pričujoča knjiga, ki je s presledki nastajala tako rekoč dve desetletji. Kljub temu ni izgubila izpred oči cilja, ki ga je želela doseči: dokazati, da je slouštvena folklorna ena od vej besedne umetnosti, ki zasluži samostojno obravnavo po izrecno njej pripadajočih merilih.

Delo je nastajalo kot eno od dolgoročnih nalog na Inštitutu za slovensko narodopisje pri ZRC SAZU. Bibliotekarki, kolegici Sinji Zemljič-Golob in bibliotekarju Dragu Samcu iz Biblioteke SAZU ter vsem iz knjižnice na Oddelku za slavistiko in slovenistiko Filozofske fakultete v Ljubljani z Anko Sollner-Perdih na čelu se zahvaljujem za ustrežljivost pri iskanju strokovne literature. Iskrena hvala Založbi ZRC in njenemu glavnemu uredniku dr. Vojislavu Likarju, da sta knjigo sprejela v svoj program, Ministrstvu za šolstvo, znanost in šport za finančno podporo, ki omogoča njen izid, ter Jožici Grum in Tinki Selč za izdatno pomoč pri urejanju opomb in bibliografije. Hvala!

Marija Stanonik

UVOD

Knjiga *Teoretični oris slovstvene folklore* (Založba ZRC, Ljubljana 2001) je postavila temelje novi znanstveni disciplini z vidika njene avtonomije. Umetnost narečij oz. govornenega jezika, kar slovstvena folklor vsekakor je in zato prva in prvotna veja besedne umetnosti, je skušala predstaviti s sodobnih izhodišč – vsestransko: glede na ravnine tekst, tekstura in kontekst v živem folklornem dogodku.

Tokrat sta ravnini tekstore in konteksta navzoči le pritajeno, saj v pričujoči knjigi gre predvsem za utrditev spoznanja o slovstveni folkloristiki kot samostojni filološki vedi.

Od njenih slovenskih zastopnikov je vsaj pri Karlu Štreklju razvidna njena razčlenjenost na tri pramene, kar se lepo vidi iz njegove kritike, da starejši zapisi slovstvene folklore v prozi »nimajo niti dijalektološke, niti folkloristične, niti ne leposlovne vrednosti«. ¹ Navedena Štrekljeva izjava je pomembna tudi zaradi smiselnega zaporedja: a) dialektologija (jezikoslovje), b) (slovstvena) folkloristika, c) literarna veda (< leposlovje), saj potrjuje, da je bila v njegovem času zavest hierarhije med njimi znotraj filologije še popolnoma jasna. Upošteva jo tudi Ivan Prijatelj, ki leta 1919 v svojem nastopnem predavanju na ljubljanski Filozofski fakulteti sicer slikovito opisuje osamosvajanje treh filoloških panog, toda na koncu povzame: »Idealna grupacija bi torej bila, da bi si podajale roke hčerke *lingvistika* in *narodopisje* z *literarno zgodovino* preko matere filologije.« ² Prijatelju tu narodopisje pomeni slovstvena folkloristika, kakor se vidi iz njegove pripombe, da »bi bilo v korist tudi narodopisju, ako bi pretresalo umetniške kretnje ljudske psihe skupno s filologijo, ki je o vsem tem marsikaj razmišljala v svoji literarnozgodovinski funkciji.« Matija Murko končuje svoj pretres o slovenskih ljudskih pesmih do 18. stoletja s poudarkom: »To vse spada v literarno historijo, ki se mora ozirati na ustno in pisano književnost, kar pa se pri nas še premalo upošteva.« ³ Vsestranski slovanski filolog se s to povedjo suvereno zavzema za raziskovanje slovstvene folklore enakopravno z literaturo.

Kaarle Krohn je že leta 1926 utemeljil »folkloristično delovno metodo« v njeni razločenosti (diferenci), drugačnosti od etnologije in glasbene folkloristike. Medtem ko je folkloristično raziskovanje navezano predvsem na literarno in religiozno zgodovino, filologijo in psihologijo, je etnografija največ povezana z arheologijo,

¹ Prim. Boris Merhar, *Folklor in narodopisje*, v: *Slovenska matica 1864–1964*, Ljubljana 1964, 128.

² Ivan Prijatelj, *Literarna zgodovina*, v: *Izbrani esaji in razprave*, Ljubljana 1952, 10.

³ Matija Murko, *Zgodovinski podatki o slovenskih narodnih pesmih*, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 32, Maribor 1937, 303: ustno ohranjena književnost ima pri nas še posebno važnost, ker nam je večkrat ohranila motive srednjeveške književnosti, katere mi nismo imeli, npr. Gudrun, pesem o deveti deželi – Indiji (> Štrekelj, *SNP*, I, št. 577, 578), ki predstavljajo slovensko verzijo Epistole presbitera Joannesa o tej čarobni deželi (ruski literaturi »Skazanie o Indijskom carstve«).

umetnostno zgodovino, tehničnimi vedami itn.⁴ Štirideset let pozneje je Milko Matičetov konceptualno priznal interdisciplinarnost slovstvene folkloristike, toda ne za ceno izgube samostojnosti: »Pri osvetljevanju ustne besedne umetnosti (ali folklore v ožjem pomenu besede, vsaj po ruskem pojmovanju) se bomo s pri-dom zatekali k literarno-zgodovinskim, literarno estetskim, psihološkim, sociološkim in še drugim prijemom, ne da bi kajpak prezrli etnografske (etnološke). V kombi-naciji oziroma pravilnem razmerju enih in drugih, ne da bi hoteli tega ali onega razglašati za edino zveličavnega, je modrost folkloristike kot panoge, ki se okorišča z dosežki vseh sorodnih panog, vendar v primerni ekvidistanci, želeč ohraniti svojo avtonomijo.«⁵ Čim bolj specialno kaka veda izpolnjuje svoje bistvene naloge, tem več je vredna za druge znanosti.⁶

Toda le sedem let pozneje jo je slovenska etnologija izzivala, češ da ta »ima jasno zarisano predmet, ima zarisano metodologijo, metodiko in cilje«, prav tako imajo »zarisano svoj predmet, metodologijo, svoje cilje muzikologija, literarna in umetnostna zgodovina in kar je še takih strok. Kakšna je potemtakem metodolo-gija tako imenovane folkloristike?«⁷ Njen hrvaški zastopnik ji je upravičeno zabrusil: »Et-nologi nimajo metodološkega instrumentarija niti pojmovnega aparata niti logičnih sredstev za tiste probleme, ki se nanašajo na ustvarjanje in jih ne morejo proučevati z etnološkega vidika.« In prav je imel. Medtem ko se etnološka snov raziskuje glede na njihovo tehnologijo, so folklorni pojavi predmet proučevanja z vidika estetike, saj vsebujejo pojavi slovstvene folklore v primerjavi s predmetom etnologije vedno tudi estetsko razsežnost. Na vprašanje, kaj pravzaprav je (slovstvena) folkloristika, Dell Hymes odgovorja: definira se kot hkratno raziskovanje a) žanrov, b) procesa komunikacije na estetski, ekspresivni ali stilistični ravni.⁸ To je eminentno folk-loristična problematika. Ob njej etnologija nima kaj početi. Kvečjemu literarna veda. Slovstvena folkloristika ima z njo deloma skupen pojmovni instrumentarij in terminologijo. Tudi to je eden od kriterijev za samostojnost slovstvene folkloristike v razmerju do etnologije.

André Jolles je leta 1926 jezik, slovstveno folkloro in literaturo primerja s tremi agregatnimi stanji. Jezik je kot prvo agregatno stanje. Kakor človek živi od zraka, od jezika živita in slovstvena folkloro in literatura. Slovstveno folkloro – po njegovo »sistem« »preprostih oblik«, oziroma žanrov, primerja z drugim agregatnim stanjem, s tekočino. Zelo domiselno in hkrati precizno, če pomislimo na vari-ante v slovstveni folklori, ko nobene pesmi ali pripovedi ne moremo imeti za stoddostno zanesljivo folklorno delo,⁹ saj ne vemo, ali se ne skriva kje še kaka varianta, ki bi spremenila pogled nanj. Sploh pa ga lahko podvržemo raziskavi šele tedaj, ko ga zamrznemo

⁴ *Die folkloristische Arbeitsmethode*, Begründet von Julius Krohn und weitergeführt von nordischen Forschern. Erläutert von Kaarle Krohn, Oslo 1926, 18.

⁵ Milko Matičetov, Folklor v Jugoslaviji in kratek pripis, v: *Sodobnost XIV* (1966), 631.

⁶ Max Lüthi, Volkskunde und Literaturwissenschaft, v: *Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde* 9, Sonderdruck, letnice ni, separat, 283.

⁷ Etnološko-folkloristični kolaž iz Pirana (z magnetofonskega traku prepisali študentje etnologije), v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 17 (1977), št. 3, 35.

⁸ Del Hajmz/ Dell Hymes, Doprinos folkloristike sociolingvističkom istraživanju, v: *Etnografija komunikacije*, Beograd 1980, 243.

⁹ Prim. Hana Walin'ska, O jeziku folkloru– folklorysticznie, v: *Literatura ludowa* 18, Wrocław 1974, št. 4–5, 36–49.

(= tako ali drugače konzerviramo), namreč zapišemo posamezne variante. Literatura po Jollesu obstaja v tretjem agregatnem stanju. Njena umetnina je kot trden, enkratni, sicer krhek predmet, ki se lahko poškoduje, če zade-nemo vanj. Jolles se želi ukvarjati s formami v drugem agregatnem stanju. Sodijo v umetnost, a ne postanejo umetniško delo, in četudi so poezija, niso nikoli predstavljene kot poezija.¹⁰ Jolles svoje preproste oblike pojmuje kot sistem, v katerem je vsaka oblika posebej – mit, pravljica, povedka, legenda, spomin, šala, uganka, pregovor, primera – rezultat določenih jezikov(n)ih (vz)gibov, kretenj, kot pos-ledica človekovega duhovnega položaja, s katerim ureja svoje razmerje s svetom. Po njegovih besedah gre za poskus, z vsemi sredstvi, ki jih imata na razpolago jezikoslovna in literarna veda, najti pot od jezika k literaturi: metodično gre za iskanje poti od jezikovno-skladenjskih oblik k umetniški kompoziciji oz. od (nevtralnih) besednih pomenov k metaforičnim: kako na tej poti oblikotvorna sila jezika postaja na eni strani vedno močnejša, a hkrati tudi vedno bolj omejevalna.¹¹ Čeprav bi bilo logično pričakovati, da se bo v umetnosti, ki obstaja od samega začetka človeške družbe poetični sistem spreminjal veliko bolj kot v literaturi, je ravno narobe. Ne le diahrono – na zgodovinski osi, temveč tudi na vodoravni ravnini – zemljepisni presek slovstvene folklore predstavlja izjemen obstoj njenih 'temeljnih struktur', kar zelo preprosto pokaže primerjava najstarejših (egiptovskih, grških, indijskih) pravljic z današnjimi in epskih ali lirskih pesmi skozi čas. Na takih opažanjih so končno zasnovane vse folkloristične raziskovalne teorije: mitološka, antropološka, strukturalistična, komparativna itn. »Trajne temeljne konstante = glavne vrste (žanri) slovstvene folklore se ohranjajo s komaj opaznim spreminjanjem. To 'večno obstojnost' si Maja Bošković-Stulli razlaga prav s posebnostjo slovstvene folklore, da živi s pomočjo variant.«¹² V primerjavi z literaturo ima slovstvena folklor prednost v tem, da zmeraj upošteva konkretne okoliščine, le-te so vkalkulirane v vsako varianto posebej.

Pojem sistema folklornih žanrov je poznal že Veselovskij. O tem, da je (slovstvena) folklor sistem žanrov, se danes strinjajo vsi folkloristi in N. I. Kravcov ima proučevanje sistema folklornih žanrov za enega najbolj perspektivnih tém sodobne folkloristike.¹³ Če so v spremenjenem kulturnem kontekstu hkrati s tradicionalnimi živo navzoče nove žanrske oblike, katerih poetiko je treba šele proučiti, je pred »filološko«,¹⁴ torej slovstveno! folkloristiko naloga, da se gibko prilagodi novemu položaju: raziskati slovstveno folkloro kot zares odprt sistem žanrov, v katerem hkrati s tradicionalnimi obstajajo žanri t. i. nove folklore. Slovstvena folkloristika kot znanstvena disciplina se je dolžna obrniti k vsem obstoječim žanrom in žanrski raznoterosti, brez tabuiziranja raziskovalnih con. Samo pod tem pogojem je mogoč kakovosten korak naprej v razvoju folkloristične znanosti. Žanri ne obstajajo kot

¹⁰ W. Kayser, *Jezično umetniško delo*, Beograd 1973, 415.

¹¹ André Jolles, *Einfache Formen*, Halle/Salle 1929, 9.

¹² Nada Milošević-Dorđević, O udelu folkloru u formiranju pisane južnoslovenske književnosti u 18. i 19. veku, v: *Književna istorija* 27 (1975), Beograd, 558.

¹³ Aleksej Leonidovič Nalepin, Sovremennye tendencii v izučении системы fol'klornyh žanrov, v: *Makedonski folklor* 22 (1989), št. 43, Skopje, 19–23.

¹⁴ Avtor izrecno navaja »filologičeskaja folkloristika«, kar je še en dokaz več, da smo s preciziranjem slovstvene folkloristike na pravi poti. Aleksej Leonidovič Nalepin, Sovremennye tendencii v izučении системы fol'klornyh žanrov, v: *Makedonski folklor* 22 (1989), št. 43, Skopje, 19–23.

posamezne entitete, ampak v strukturalno hierarhiziranem sistemu. Za opis komunikacijskih oblik v hierarhiji folklornih žanrov se je treba soočiti s štirimi problemi: 1. tekst in kontekst v slovstveni folklori; 2. paradigmatične in sintagmatične enote v slovstveni folklori; 3. performanca in kompetenca v slovstveni folklori; 4. dejavniki komunikacije kot faktorji žanrske hierarhije.¹⁵ V žanrskih sistemih se izraža večstransko razmerje med slovstveno folkloro in resničnostjo¹⁶ in kategorijo žanra ima sodobna slovstvena folkloristika za ključno.

Resnična knjižnica slovstvene folklore ni folklorni arhiv, ampak človeški duh. Ta preprosta resnica vodi številne generacije folkloristov, ko raziskujejo dejstva iz arhivov, k premisleku o skrivnostnem procesu spominjanja in obnavljanja življenjskih postavk slovstvene folklore.¹⁷

---

¹⁵ Mihály Hoppál, Approaches to Verbal Semiotics, v: *Genre, Structure and Reproduction in Oral Literature*, Budapest 1980, 117.

¹⁶ Boris N. Putilov, Principy istoriko-tipologičeskogo izučeniya žanrovyh sistem v fol'klore, Folk Narrativen Congress, Helsinki 1974, 1–13 (separat).

¹⁷ Lauri Honko, The Lament. Problems of Genre, Structure and Reproduction, v: *Genre, Structure and Reproduction in Oral Literature*, Budapest 1980, 21–22.

**ISKANJE IDENTITETE SLOVENSKE
(SLOVSTVENE) FOLKLORISTIKE**

UVOD

Predmet pričujoče obravnave je zgodovina razmerij med etnologijo in folkloristiko na podlagi pregleda definicij, odkar se beseda *folklor* prvič pojavi v slovenskem tisku, do časov, ko je stroka, ki se ukvarja z njo, doživela s strani slovenske etnologije nadvse kritičen pretres.

I. FOLKLORA – ETNOLOGIJA

Besedo »folklore« (v angleški, izvorni obliki) je prvi uporabil Karel Štrekelj v svoji Prošnji za narodno blago v Ljubljanskem zvonu l. 1887: »... Kaj pa si mislimo z besedo narodno blago? To, čemur sicer pravijo tudi ustno ali tradicijsko slovstvo, ki obsega vse, kar pomaga spoznavati in preiskovati 'dušeslovje' kakega naroda, ali kakor današnji radi pravijo 'demopsihologijo' njegovo. V novejšem času se rabi za narodno blago in učenje o njem pogostoma angleška beseda folklore, nauk ali vesti o narodu. Folklorista ne zanima samo narodna pesem, pravljica, pripovedka, uganka, vraža, narodni pregovor, rek ali zagovor, – on pazi tudi na šege in običaje, na narodno pravo, narodne igre, narodno medicino in vremenska pravila kmetova; tudi kletvin in narodnih anekdot ne zameta.«¹

Ko je moral pred moralisti utemeljevati svoje delo, je Štrekelj zapisal, da si svojo knjigo predstavlja predvsem kot »prispevek k slovenskemu folkloru, tj. k znanosti o slovenskem narodu, kakor se nam ta kaže v svojih pesmih. Moja knjiga hoče torej biti pred vsem znanstvena.«²

Na to, kdo je prvi uporabil omenjeno besedo, se je zdelo umestno opozoriti Joži Glonarju, kar morda pomeni, da je razumel besedo za dovolj nenavadno, a vendar tudi tako uporabno, da se mu je zdelo ta omemba tudi smiselna. Glonar v opombi dodaja: »Prvotno je v nasprotju z 'book-lore' pomenjala samo ono 'narodovo modrost', ki se širi od ust do ust, torej Štrekljevo 'ustno ali tradicijsko slovstvo'. V razširjenem pomenu 'nauk ali vesti o narodu' pa se že tudi danes rabi na Angleškem.«³ Joža Glonar sam rabi izraz iz obravnave besedne družine, ko pravi, da bo Krekov članek »'Nekoliko opazek' o izdaji slovenskih narodnih pesmi,«⁴ »v naši folkloristični literaturi vedno ohranil svojo vrednost ne samo kot dokument časa,

¹ Karel Štrekelj, Prošnja za narodno blago, v: *Ljubljanski zvon* (1887), 628–629.

² Karel Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi* I, Ljubljana 1895–1898, Predgovor, VII.

³ Joža Glonar, Predgovor, v: Karel Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi* IV, Ljubljana 1908–1923, 19, v opombi (namesto 5 je napačno napisana 8).

⁴ Prim. *Slovenski narod*, 18. junij 1873 sl. = J. Jurčič, *Listki*, IV (1873), 96–140).

ampak vsled svojih umnih, *vesekozi pravilnih znanstvenih nazorov*«, s katerimi »je bil postavljen trden temelj, na katerem se dviga vse poznejše delo«. ⁵

Iz diskusije in tudi polemike, ki je spremljala pripravo in izdajanje SNP in jo je Glonar predstavil v uvodniku v 4. knjigo Slovenskih narodnih pesmi, je očitno, da se je beseda folklor (tedaj še v maskulinski obliki⁶) prijela in da je v omenjenih okoliščinah pomenila predvsem strogo znanost nasproti pobornikom »estetično in moralno čistih knjig«. ⁷ O tem pričajo zveze kot »folkloristični zbornik v znanstvene namene«⁸, »knjiga je torej pisana za ozki krog znanstvenih folkloristov«⁹, »folklorist znanstvenik ni ne leposlovec ne nravoslovec«¹⁰, »Ko bi 'Slovenska Matica' bila pousé znanstvena akademija, katere dela bi prehajala le v roke znanstvenikov, bi s folklorističnega stališča mogel pridružiti se načelom, po katerih ureja dr. Štrekelj svojo zbirko«¹¹.

Matija Murko v poročilu o narodopisni razstavi v Pragi l. 1895¹² ni napisal le toliko slavljenih »Naukov za Slovence«, ampak je koristno prebrati tudi vse tisto, kar je pred njimi. Ko predstavlja svojo razlago nastanka »narodopisja«, ki ga povezuje s predromantičnim klicem J. J. Rousseauja: »Vrnimo se zopet k naravi!«, ¹³ in po bogastvu nabranega »narodopisnega gradiva« diferencira med seboj posamezne skupine evropskih narodov, posega tudi v problematiko, ki po današnjem pojmovanju zadeva neevropsko etnologijo, medtem ko jo Murko spretno povezuje s t. i. evropsko, torej po nekdanjem gledanju Volks in Völkerkunde. Toda za standardno znani predmet folkloristike in naučeno védenje o Matiji Murku kot prenovitelju slovenske etnologije deluje naravnost osupljivo njegova razlaga obsega pojma 'folklore'. Ta nikoli več ni bila deležna tolikšne širine in tudi ne takšnega pozitivnega predznaka, ki ga je doživela pri Murku.

Zaradi presenetljivosti izvajanja daljši odlomek: »... *Le polagoma se je znova širilo tudi zanimanje za svoje narode ... Novodobna kultura niveluje namreč vse narodne svojine, in zaradi tega se čuti pousod potreba, naj se ohranijo spomini na vse narodovo življenje v raznih predmetih, ki so z njim v zvezi ali pa vsaj v pismu. Odtod izvira množica narodopisnih časopisov in knjig pri romanskih in germanskih narodih. Vendar to ni več stara romantiška navdušenost za 'narodne svetinje', ampak novejši narodopis stoji tudi pod vplivom velikega napredka naravožnanstva. Sedaj nas zanima ves človek in ves narod, ne samo duševne lastnosti, ampak tudi telesne in ne veruje se več v popolnoma samobitno kulturo katerega koli naroda, v popolno izvornost in osebnost njegovega mišljenja in čutenja, ki se izraža v njegovih verovanjih, šegah in navadah, v pesmih, pravljicah in pregovorih. Mi danes vemo, kako so plodi človeškega uma ravno tako kakor razni tovari romali od naroda do naroda in pousod zapustili svoje sledove. (...) Marsikatera prazna vera, šega in navada je pri nas že precej obledela, ne vemo kaj pomeni. Ali bo takoj (...) razumljiva, ako jo poiščemo pri nas in pri*

⁵ Joža Glonar, Predgovor, 19.

⁶ Moški spol se je za besedo alternativno obdržal vse do II. svetovne vojne in še čez, saj jo poleg Glonarja rabijo tako tudi Stanko Vurnik, France Kotnik, France Marolt in nekaj časa tudi Zmaga Kumer.

⁷ J. Glonar, Predgovor, 36 (Ivan Sušnik).

⁸ Prav tam, 35 (Karel Štrekelj).

⁹ Prav tam, 41 (Evgen Lampe).

¹⁰ Prav tam, 42 (Aleš Ušeničnik).

¹¹ Prav tam, 38 (Mihael Opeka).

¹² Matija Murko, Narodopisna razstava češkoslovaška v Pragi, l. 1895, v: *Letopis Matice Slovenske za leto 1896*, 75–137.

¹³ Prav tam, 75.

sorodnikov v starsih casih ... še bolj jasna pa nam bo, ako jo najdemo pri popolnoma nesorodnih narodih, celó v Afriki in Avstraliji, ki so se ohranili na prvih stopnjah človekovega razvitka. Te nazore, pod katerimi so se spočetka prekríževali narodnjaški in učenjaški romantiki, ter celo primerjajoči jezikoslovci, ki nikakor niso mogli dopuščati primerjanja 'plemenitih' indoevropskih narodov z avstralskimi divjaki, so najbolj stvarili in razširili Angleži (Lubbock, Tylor, med Nemci Bastian), in po njih je pomlajena in razširjena stara znanost, ki se v prvi vrsti zanima za nižje ljudstvo, dobila celo novo ime 'folklore' (= Volkslehre, v nemščini Volkskunde), tako da se danes na vseh jezikih govori o folkloristiki. V našem jeziku bi temu odgovarjala beseda ljudopis (kakor češki ludopis) ali ljudoznanstvo, kar ni neutemeljena novotarija, kajti beseda ljudstvo in ljudski se pri nas še rabita. «¹⁴

Ko Murko piše o pripravah na znamenito razstavo v Pragi, zmeraj rabi pojem folklor[istiki]nega v smislu naprednega, prodirajočega. O tem pričajo zveze: »Ne vem, je li gosp. ravnatelj Šubert teoretično zasledoval *moderno folkloristično gibanje* ..., vendar niti starejše romantike niti *novejše folkloristiške ideje* se niso rodile na čeških tleh ... Križali so se seveda tudi stari romantiški (v tem duhu je napisan poseben proglas Eliške Krasnohorske) in *novi folkloristični pojmi*... «¹⁵

Očitno je, da Murko, seznanjen s tedanjimi svežimi evolucionističnimi ali njim sorodnimi koncepti etnologije prisoja ime folkloristika vedi, ki jo danes po navadi poimenujemo kot etnologija vobče. Po nekaterih njegovih izvajanjih bi jo bilo mogoče povezovati celó z antropologijo. Na podlagi poznavanja njegovega beriva bi se dalo ugotoviti, kako je prišlo do takega stika. Na drugi strani Murko res rabi tudi zveze: »*narodopisno gradivo, zanimanje za narodopis*«, »*narodopisna razstava*«, »*Delavci na narodopisnem polju*«, »*Tudi narodopis v novem naravoznanstvem in kulturnozgodovinskem smislu lahko dovolj služi narodnemu ponosu in narodni odgoji*«, »*Narodopisni oddelki*«. ¹⁶ V Naukih za Slovence piše: »*Po mojem mnenju je za sedaj naša glavna naloga, da pousod zbiramo in študiramo, kar imamo za narodopis važnega*«. ¹⁷ Redkeje rabi zveze kot sta: »*slovenski etnograf*«, »*etnografična razstava v Moskvi*«. ¹⁸ Toda če je iz tukajšnjih navedkov še mogoče sklepati, da kategorialno razločuje »*etnografsko, narodopisno*« v pomenu nemške Volkskunde nasproti Völkerkunde, za kar on sam najbrž pod vplivom angleškega beriva vpeljuje termin folkloristika, se ta verjetnost podre ob dejstvu, ki ga je zaradi mimogrednosti res mogoče spregledati, a je za tukajšnji pregled dovolj pomembno. V pisanju o Stanku Vrazu namreč stoji: »*O slovanskem narodopisu (folkloristiki) in mitologiji je imel Vraz posebno za tisto dobo res dobre, prav znanstvene nazore*«. ¹⁹ Vse kaže, da mu tudi tokrat narodopis in folkloristika pomenita eno in isto, in če je tako, je raba treh términov zgolj poljubna in na tej podlagi stroka le ena sama.

L. 1905/6 je Josip Wester objavil v Slovanu članek *Slovenske končnice in folklor*. Ocena Šmidovega prispevka o panjskih končnicah je bila le povod za Westrovo opozorilo »*na znanstveno stroko, ki se pri nas dosihmal ni tako uvaževala, kakor ji gre*«. ²⁰

¹⁴ Prav tam, 76–77.

¹⁵ Prav tam, 78, 80, 82, 83.

¹⁶ Prav tam, 76, 78, 80, 86, 133.

¹⁷ Prav tam, 133.

¹⁸ Prav tam, 78, 82.

¹⁹ Matija Murko, *Izbrano delo*, Ljubljana 1962, 304.

²⁰ Josip Wester, *Slovenske končnice in folklor*, v: *Slovan* IV (1905/6), 22–25.

Wester z zelo konkretnimi napotki za zbiranje predmetov iz materialne kulture, pa ne le zbiranje, ampak tudi njihovo razstavljanje in preučevanje v marsičem sledi znanemu Murkovemu poročilu, pri čemer dá vedeti, da se je ta plat dotlej kar preveč zapostavljala na račun prednosti, ki jo je v tem pogledu imela duhovna kultura. Začetek stroke umešča v drugo polovico 18. stoletja, vendar je ne povezuje z razsvetljenstvom, ampak – tako kot prej Murko – s predromantičnimi idejami in nato z romantiko: »Kakor pri drugih narodih, tako se je tudi pri nas pričelo že v drugi polovici 18. stoletja zanimanje za narodno blago. Pri tem so predvsem razumeli le idealno (Wester hoče s tem reči: duhovno kulturo! – op. M. S.) stran te stroke, namreč narodne pesmi, pravljice, pripovedke, bajke, vraže itd. ... Novice, Slovenski Glasnik, Letopis Matice Slovenske ... so pravi repertoriji za leposlovno narodno blago. Saj je prav nabiranje narodnih pesmi najbolj odgovarjalo romantičnemu mišljenju in netilo narodni ponos ... Narodno blago v ožjem pomenu besede, tj. leposlovno blago naše narodne tradicije, imamo sedaj skoro docela zbrano.«²¹ Pri tem ima Wester v mislih tekočo Štrekcljevo zbirko Slovenskih narodnih pesmi. Potem nadaljuje: »A materialno stran narodnega življenja se je puščalo doslej skoro docela vnevar.« Svojo kritiko blaži z ugotovitvijo, da »imamo v novejšem času celo dve glasili, ki imata svoje predale odprte tudi za *narodoznansko gradivo*« in pri tem omenja Časopis za zgodovino in narodopisje, Zbornik za narodni život i običaje, »tudi vseavstrijski zbornik Zeitschrift für österreichische Volkskunde ... prinese večkrat kak članek, ki se nanaša na slovensko folkloro. A to še ne zadošča, da se prilično zabeleži, kadar izve kdo kaj posebnega iz našega ljudskega življenja. Zakaj beležka ostane sicer zapisana, a se kmalu pozabi. Treba je torej, da se prične za našo folkloro delati sestavno«, sistematično.

Da Wester šteje za predmet folkloristike tudi predmete materialne kulture, je jasno, ni pa čisto precizen, ali šteje mednje vse od kraja ali le tisto, kar vsebuje vsaj nadih estetskega. Namreč: »A s samim zapisovanjem in opisovanjem še ni vse opravljeno. Treba bo tudi vse *predmete, ki pričajo o narodni umetnosti* (?!), vse izdelke domačih obrtov, *sploh vse, kar obdaja in spremlja človeka od zibel do groba – v pravem pomenu teh besed* (?! – op. M. S.) – zbirati in prirediti tudi začasne razstave. V nasprotju z Murkom Wester ne pozna pojma folkloristika, ampak le *folkloro*, ki jo ima »za *eno najnovejših ved ... vedo naroda in o narodu*«. ²² Tudi ne razlaga toliko vsebine pojma, kakor je to počel Murko, ampak izvir besede same in išče slovensko ustreznico. Vendar s svojim prizadevanjem po preciznosti nima srečne roke, saj se bralca ob kopici imen, med katerimi je prav tanka meja, pollašča tista nelagodnost, ki je ob terminološki in kategorialni zmedbi, kadar se pojavi, navzoča še danes. V opombi pod črto je na hitrico namreč povedano tole: »Folkloro: že beseda sama je tuja, angleška, pravzaprav Folk-lore, ki jo je prvi rabil Anglež = W. J. Thoms l. 1846. Nemci so si prikrojili za ta izraz Volkskunde, mi Slovenci še nimamo določenega izraza, vsaj v najnovejšem, Bartloovem slovarju beseda Volkskunde še ni sprejeta. Jaz bi nasvetoval izraz 'narodnoznanstvo', ki naj bi se natanko ločilo od pojmov 'narodopis, narodoslovje, človekoslovje'. Pleteršnik rabi prve tri pojme vse hkrati v pomenu nemške Ethnographie. Mogoče bo drugje prilika, da natančno opredelim te pojme, za sedaj bi jih takole rabil: človekoslovje = Anthropologie; narodopis = Ethnographie; narodoslovje = Ethnologie, Völkerwissenschaft; narodoznanstvo = Folklore,

²¹ Prav tam, 25, 24.

²² Prav tam, 23.

Volkskunde. Sicer pa, Qui melius distinguat, melius doceat!«

Jakob Kelemina je v svoji Literarni vedi²³ nadvse kritičen do »*etnološke šole*«, ki je gojila izvajanje stilističnih kakovosti (literature – op. M. S.) iz rasnih in nacionalnih vidikov ... Kritika je z večine ta poskus zavrnila kot enostransko zaletelost ...«²⁴ Ko preide na slovenske razmere, med drugim pravi: »Duševni obraz kake osebnosti je potemtakem odrejen ne samo po rasnih, temveč tudi *etnoloških činiteljih*. Literarna zgodovina se bo morala pri svojem delu okoristiti z izsledki *narodopisne vede ali folkloristike; ta skuša umeti raznovrstne predmete svojega proučevanja kot fenomenologijo narodne duše*. Tako narodno duševno zrcalo rabi literarna zgodovina, da pojasni ob njej fiziognomijo določene osebnosti.« Keleminovo zaustavljanje pri fizični antropologiji se nam zdi danes gotovo nenavadno, toda treba je pomisliti, da je vsak, če hoče ali ne, tudi otrok svojega časa, in v času nastajanja prve teoretične obravnave s področja literarne vede na Slovenskem je bilo tovrstno razpravljanje tudi pri nas v modi (prim. poznejše Županičeve tovrstne objave v Etnologu). Avtor želi povedati le to, da so rezultati človekovega ustvarjanja odvisni ne samo od zloglasnih rasnih – danes bi raje rekli: konstitucijskih – lastnosti njegove osebe, ampak tudi od vsakršnega okolja, v katerem se giblje. Sedaj najbolj uzaveščeno je pač socialno okolje, in da ima Kelemina predvsem to najbolj pred očmi, je mogoče sklepati iz tega, da o »etnoloških činiteljih« govori v odstavkih o sociološki metodi prikazovanja literature. Da Kelemina torej enači narodopisje s folkloristiko (tako kot že prej Murko!), je nedvoumno, manj pa je jasno, ali mu eno in isto z njima pomeni tudi etnologija. Zdi se, da je tako. In če je, se tudi v tem ujema z Murkom. Ali pa loči na nemški način v smislu Völkerkunde: Volkskunde? Gotovo pa ni razumeti njegove »narodne duše« v starem romantiškem pojmovanju, ampak v sodobnejšem smislu.²⁵

Pri vsem spoštovanju do svojega predhodnika zaradi njegovih zaslug za slovensko péto folkloro je Joža Glonar zapisal, da »se delo, kakor ga je opravljal Štrekelj, ne more nadaljevati. *Njegova znanstvena zasnova datira iz časov, katerih stališče v stvarih folkloru* (masc.!) *je že dolgo premagano*«. ²⁶ Da se je Glonarjevo stališče v tem pogledu od Štrekljevega res precej razločevalo, je videti iz njegove ocene Manuel de Folklore P. Saintyvesa v začetku tridesetih let.²⁷ Začenja jo s pojasnilom, da *folkloru* pomeni »*celokupnost tega, kar imenujemo Slovenci v najširšem pomenu besede 'narodno blago'* in nadaljuje: »*Tako blago se je pri vseh izobraženih narodih zbiralo že davno, kot nekaka postranska veja lepe, pisane književnosti, ni pa se zbiralo z znanstvenimi nameni. Služilo je nekaki naivni radovednosti in nedolžni zabavi. Prvi, v čijih rokah je na to blago pogledala znanost s svojimi začudenimi očmi, so bili jezikoslovci, ki jih je zanimala razlika med olikano govorico izobražencev in divje rastočo besedo ljudskih mas, in ki so v ljudskih pregovorih videli svojevrstno jezikovno formulirano modrost*«. V skladu z angleško tradicijo je, ko Glonar navaja, da Saintyves definira folkloro kot »*znanost o kulturni tradiciji v preprostih slojih*

²³ Jakob Kelemina, *Literarna veda*, Ljubljana 1927.

²⁴ Prav tam, 106–107.

²⁵ Da téma ni zgolj sad določene dobe, priča tudi posvetovanje Plenuma kulturnih delavcev Osvobodilne fronte z naslovom *Razvoj in preobrazba slovenskega narodnega značaja v luči 4. točke OF*. Prim. *Traditiones* 16 (1987), 5–34 in tudi kompletan zbornik s posvetovanja.

²⁶ Milko Matičetov, O Novakovi etnografski študiji: *Ljudska prehrana v Prekmurju*, v: *Ljudska pravica*, 6. 3. 1948, 44.

²⁷ Joža Glonar, Saintyves P., Manuel de folklore ... v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* (1938), 120–124.

civiliziranih pokrajin« ali »*znanost o izročilu pri civiliziranih narodih, predvsem v preprostem ljudstvu, ter tako označi na eni strani njegov objekt, na drugi pač svoje stališče, s katerega ga obravnava. Pri tem ni mogoče duševne kulture ločiti od materijelne, kakor se je včasih delalo, saj tvorita obe neločljivo enoto. Zato ni mogoče besede 'folklor' rabiti samo za duševno izročilo, in jo staviti v nasprotje z 'etnografijo', ki bi se naj omejevala samo na materijelno plat*«. Očitno je, da Glonar tu nasprotuje tistim in takšnim gledanjem na razmerje med etnologijo in folkloristiko, kakor jih bo mogoče razbrati iz pisma I. Merharja. Iz mnenja, da duševne in materialne strani pojava ni mogoče razločevati, pa je že začititi kriterij odnosa, razmerja, torej sociološke kategorije. To potrjuje Glonar sam, ko nadaljuje: »*Toda, naj ju že umevamo tako ali tako, folklor in etnografija sta dve veji socijologije in dve panogi antropogeografije.*« Pri tem se Glonar ustavi tudi pri metodi in metodiki dela, verjetno naslanjajoč se na avtorja, čigar delo predstavlja: »*Zbiranje gradiva, ki ga vodi in regulira znanstveni smisel za delo, nikakor ni manj vreden opravek, ampak je prvi pogoj za znanstveno sintezo.*« Pri obravnavi »folkloristovega delokroga« pristavlja, da mora biti pri nabiranju in obdelavi tvarine nepristranski.²⁸

J. Glonar je l. 1936 uvrstil geslo »*folklor*« tudi v svoj Slovenski slovar in kot primer praktične rabe navaja zvezo: folklorističen časopis.²⁹ V njegovem Poučnem slovarju iz l. 1938 je geslo »*folklore*« (kot tujka!) razloženo takole: *Izprva ustno izročilo med narodom, danes sploh narodopisje v vsem obsegu in znanost o njem.*³⁰ Tu bi se mogli spotakniti vsaj ob to, da en in isti izraz pomeni predmet in vedo o njem.

II. FOLKLORA – LITERARNA VEDA

V nasprotju z Murkom in Westrom, ki vsak po svoje nadevata ime folkloristika tistemu, s čimer se danes ukvarja etnologija, je Ivan Merhar – vsaj iz njegovega pisma Matiji Murku³¹ je tako slutiti – najbližji današnjemu pojmovanju predmeta folkloristika. Svojo disertacijo o J. W. Valvasorju kot etnografu predstavlja svojemu dopisovalcu takole: »... Najprvo je govor o ozemlju in narodnosti ter jezikovnih razmerah dežele, po kateri se giblje V. (alvasor) kot etnograf, ter njegovo naziranje o teh deželah; kratka oznaka dialektoloških podatkov; tuji elementi na slovenskem ozemlju – nemške naselbine. Potem je obširnejša razprava o *materijalni etnografiji*: nar. noše, dvor in hiša; opravila; poljedelstvo, domača obrt, trgovina, kolikor spada v moj okvir, tu zlasti prometna sredstva; jed in pijača starega Kranjca. Duševna stran: značaj, šege in navade (zlasti svatbene!). Poslednji del se peča s *folklorističnim gradivom, načeni pri bajeslovnih in praznoverskih poročilih do zagovorov*, katero gradivo je, kakor sem že rekel, najrevnejše!«³² Glede na tukajšnjo problematiko Ivan Merhar nadaljuje Štrekljevo tradicijo, vendar je iz navedka razvidno, da jo še zožuje v tisti okvir, ki ga danes jemlje bolj ali manj za svojega slovstvena folkloristika, saj »šege in navade« omenja zunaj »folklorističnega gradiva«.

²⁸ Prav tam, 121, 122.

²⁹ Joža Glonar, *Slovar slovenskega jezika*, Ljubljana 1936, geslo: folklor.

³⁰ Joža Glonar, *Poučni slovar*, Ljubljana 1938, geslo: folklore.

³¹ Matija Murko, *Izbrano delo*, ocena: *Knjiga o Stanku Vrazu*, Ljubljana 1962, 376, urednikova opomba 9.

³² Prav tam.

Ivan Prijatelj je v svojem nastopnem predavanju na novoustanovljeni slovenski univerzi v Ljubljani l. 1919³³ opredelil temeljne pojme predmeta, ki ga je imel predavati: »... *Slovstvo, pismenstvo, književnost in literatura pomenijo – po svojem postanku, ne pa seveda po svojem trajnem obsegu – obenem tri stopnje v razvoju narodne kulturne zavesti. Tudi najprimitivnejši rodovi imajo potrebo skromnega umstvenega snovanja, ki ga izražajo v jeziku. Že prvotni človek izraža svoja enostavna čustva in začetke svojih miselnih tvorb v pregovorih, prilikah, narodnih pesmih, svoje doživljaje v sporočilih, svoje religiozne pojme, razlagajoče postanek stvari in sveta v bajkah, pogosto še zelo kurioznih po vsebini in obliki. S temi proizvodi se začena slovstvo vsakega naroda. V tem prvem slovstvu ne igra individualnost še nikake vloge in je tudi navadno neznana. Ni se še osmislila in oddelila, iz kolektivnosti ustvarja in vanjo tone. V tej fazi ne pomeni z rabo jezika ustvarjena produkcija do malega nobenega drugega kakor narodopisni in jezikoslovni interes.*«

Ko Prijatelj razlaga, kako je prišlo do razcepitve lingvistike, narodopisja in končno literarne zgodovine iz filologije, ocenjuje, da »*lingvistika in narodopisje (...) domujeta danes v dokaj večji bližini prirodoslovja, nego filologije, kljub temu, da bi zlasti lingvistiki ne škodilo, ako bi se hodila včasih posvetovat k materi filologiji posebno o duševnem elementu jezika, kakor bi bilo v korist tudi narodopisju, ako bi pretresalo umetniške kretnje ljudske psihe skupno s filologijo, ki je o vsem tem marsikaj razmišljala v svoji literarnozgodovinski funkciji. Tudi obratno bi bilo to razmerje plodovito. Idealna grupacija bi torej bila, da bi si podajale roke hčerke lingvistika in narodopisje z literarno zgodovino preko matere filologije.*«³⁴

Naj ne moti Prijatelj metaforični način izražanja pri dejstvu, da je vsaj v uvodnem predavanju enega od ljubljanskih univerzitetnih profesorjev »narodopisje« doživelo svojo konstitutivno opredelitev, in to v pomenu današnje slovstvene folkloristike. V svoji knjigi Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848–1895 Prijatelj že loči narodopisje in folkloristiko, kar je najprej razbrati iz njegovega asindetičnega naštevanja: »slovenska zgodovina, domoznanstvo, *narodopisje, folklor*, potopisje itd.«³⁵ Ni se pa doslej posrečilo najti njegove natančnejše razmejitve med omenjenima pojmomoma. Nadaljnja dva navedka je glede na rabo mogoče razumeti tudi sinonimno. Oba imata v soseščini kvalifikator znanstvenosti. Takole piše: »Zanimanje za slovensko duševnost in kulturo je bilo do leta 1848 akademično. Oklepalo se je politično nenevarne poezije in nekaterih *znanstvenih ved* (zlasti jezikoslovja in *narodopisja*).« Torej misel, ki jo večkrat obnavlja današnja etnologija. V drugem primeru je vendarle očitno, da Prijatelju folkloristično pomeni ožjo kategorija od narodopisnega, saj jo povezuje le s »tradicionalnim slovstvom«. Ko ocenjuje slovensko časopisje v letih 1848 do 1858 in je na vrsti Janežičeva Slovenska Bčela, piše: »Najbolj pri srcu je bilo Janežiču *narodopisje, posebno tradicionalno slovstvo* in narodni običaji. ... *Tradicionalno slovstvo* je bilo tako rekoč težišče Janežičeve 'Bčele' in *pomeni še danes neko določeno, seveda folkloristično-znanstveno vrednost.*«³⁶

Antonu Ocvirku pomeni »*folklor*« ime za stroko, ki »*se ukvarja posebno s primerjalnim razpravljanjem o izvoru, razširjenosti in preobrazbah pripovedi, pravljic, bajk, legend, basni, pregovorov, izrekov, parabol, skratka vsega, anonimnega ljudskega blaga, ki se*

³³ Ivan Prijatelj, *Izbrani eseji in razprave I*, Ljubljana 1952, 582.

³⁴ Prav tam, 4, 9–10.

³⁵ Ivan Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848–1895*, I, Ljubljana 1955, 167.

³⁶ Prav tam, 205, 223, 224.

je ustvarjalo v davni, nejasni preteklosti in se polagoma širilo med narodi.«³⁷ Avtor Teorije primerjalne literarne zgodovine je moral razmejiti predmet in metodo folkloristike od tematologije, ki se ukvarja s preučevanjem literarnih snovi in motivov. Ne da bi jo posebej ekspliciral, tu Ocvirk očitno navezuje na »finsko šolo« ali zgodovinsko-geografsko metodo slovstvene folkloristike, ki je krono svoje utemeljitve dosegla z delom K. Krohna *Die Folkloristische Arbeitsmethode*.³⁸ Da Ocvirku pomeni folklor to, čemur danes pravimo slovstvena folkloristika, potrjuje tudi stavek: »V skrajnih mejah se folklor (= folkloristika – op. M. S.) večkrat dotika celo mitografije in *etnografske antropologije*.« Z njim ne priznava njenega razmejevanja le do etnologije, ampak tudi do mitologije.

L. 1933 so bile v Etnologu objavljene etimološke *Študije o jugoslovenskem slovarju na osnovi folklorne in geografije*.³⁹ Le naslov v kazalu je v slovenščini, drugače je besedilo v francoščini. Iz srbohrvaškega povzetka izvemo, da avtor Petar Skok v njej raziskuje besede vrag, kača, zmaj s stališča pojava, ki ga v etnologiji imenujemo s polinezijsko besedo tabu. Leta 1940 so M. M. Pavičeviću v Etnologu objavili tudi prispevek o črnogorski folklori in iz njega so se bralci lahko seznanili z njegovo tožbo, da znana imena, bodisi pisatelji ali ljudje iz stroke, niso še pojasnili diletantom, kaj sta folklor in folkloristika in kako se folklor kot del etnografije zbira, ureja in preučuje.⁴⁰

Zdi se, da tudi France Kotnik ne le terminološko, ampak tudi vsebinsko razločuje med narodopisjem/etnografijo in (slovstveno) folkloristiko, in to v podobnem smislu, kakor je bilo to razbrati iz odlomka Ivana Merharja. Kotnik namreč govori o »materialnem narodopisju«,⁴¹ ko pa obravnava J. W. Valvasorja in K. Štreklja, sta z našega vidika pomembna naslednja citata: »... Nadaljnje (Valvasorjeve – op. M. S.) knjige imajo le tu in tam uvrščene *narodopisne notice*, a so dragoceni doneski za stari folklor. (...) Štrekljeva zbirka pomeni v slovenskem folkloru skoraj to, kar pomeni Kosovo Gradivo o slovenski historiografiji. Žal iz drugih panog našega narodopisja nimamo podobnega dela, ki bi bilo kakor ta Thesaurus mejnih v razvoju te stroke...« Iz drugega je zaznati, da Kotnik loči različne panoge »našega narodopisja«, med katerimi je tudi »folklor« in da mu to pomeni nekaj, kar je zbrano (sloves doživlja Štrekljeva zbirka, ne interpretacija!), medtem ko je iz prve formulacije prepričljivo spoznati le slovnično (maskulinsko) obliko. Druga navedka (da je Stanka Vurnika zanimal »tudi glasbeni folklor« in da je Niko Kuret »poudarjal *folklorne* osnove pravega ljudskega gledališča«)⁴² v terminološkem pogledu nista samostojna, saj le povzemata, zato ju ob vprašanju Kotnikovega razmerja do etnologije in folkloristike ni mogoče upoštevati. Pač je karakteristično stališče ob omembi *Etnologa*: »Že ime pove, da mu je (urednik) namenil širše obzorje. Glasilo naj bi ne bilo omejeno le na *provincialno narodopisje*.«⁴³ Kot zgoraj ob »starem folkloru« ni mogoče reči, ali gre za vrednostno označbo (s pozitivnim konotacijo), tudi tu ni jasno, ali je »provincialno narodopisje« ne najbolj posrečen izraz za evropsko Volkskunde

³⁷ Anton Ocvirk, *Teorija primerjalne literarne zgodovine*, Ljubljana 1936, 81.

³⁸ Kaarle Krohn, *Folkloristische Arbeitsmethode*, Oslo 1926.

³⁹ Petar Skok, *Etudes de vocabulaire yougoslave basées sur la folklore et la géographie*, v: *Etnolog* V in VI (1933), 46–63.

⁴⁰ Mićun M. Pavičević, O crnogorskom folkloru, v: *Etnolog* XIII (1940), 93–106.

⁴¹ France Kotnik, Pregled slovenskega narodopisja, v: *Narodopisje Slovencev* I, Ljubljana 1944, 24.

⁴² Prav tam, 44, 46, 48.

⁴³ Prav tam, 23, 38, 42.

nasproti Völkerkunde (glede na »širše obzorje« Etnologa) ali pa gre za vrednotenje s slabšalnimi prizvokom.

Prvi hip se zdi, da Boris Merhar v študiji Ljudska pesem⁴⁴ rabi término etnografsko in folklorno zgolj sinonimno, vendar pazljivejše branje pokaže, da temu le ni tako. Etnografija mu pomeni pojem s širšim predmetnim obsegom, kakor se je mogoče o tem prepričati iz naslednjih navedkov: »... V tem smislu so za študij določene ljudske pesmi vse njene variante, manj dognane in slabe, *etnografsko enako pomembne*, ... Korytko je kazal *širše etnografsko zanimanje* od Vraza, vendar je imel kot tujec in konfiniranec težje stališče ... *Stanko Vraz, najbolj kritičen slovenski folklorist svoje dobe in sploh najzaslužnejši slovenski zbiralec vse do Štreklja* ... Še neprimerno večjega pomena pa je *Vrazovo folkloristično zbirateljsko delo*, vzeto kot celota ... Ivan Grafenauer, pisec več monografskih in cele vrste krajših študij o našem ljudskem slovstvu ter zadnji dve desetletji sploh najplodovitejši slovenski *folklorist*.«⁴⁵ Če bi ne bilo zadnjega primera, bi se dalo sklepati, da folkloristično pomeni Merharju to, kar zbiranje, seveda po določenem postopku – namreč zapisovanje! (Prim. oba citata o Stanku Vrazu.) Označba dela »najplodovitejšega slovenskega folklorista« pa kaže, da je po Merharju predmet folkloristike »ljudsko slovstvo«.

Da je predstavljeno razločevanje med etnologijo in folkloristiko pri Merharju morda pravilno, potrjuje že naslov naslednjega njegovega prispevka *Folklor* (= folkloristika) *in narodopisje*.⁴⁶ Tudi iz njega je razbrati, da ko govori o folklori, misli nanjo v tistem pomenu, kakor jo pojmuje ruska folkloristika, namreč kot slovstveno folkloro. Tudi se término iz pravkar omenjene stroke pojavljajo predvsem v zvezi z zapisovanjem in gradivom: »Ob ustanovitvi Slovenske matice je imelo *zanimanje za domačo folkloro in zlasti za ljudsko pesem ter zapisovanje in zbiranje tega blaga* pri nas že dolgoletno, še v prvo prerodno dobo segajočo tradicijo ... Romantična rodoljubna zavzetost za ljudsko blago kot naše 'dragocenosti narodske', 'narodove svetinje' ipd. je v našem pomarčnem *folklorizirajočem slovstvenem obdobju* ter v zvezi z napredujočim narodnim prebujanjem *pritegovala k delu nove zapisovavce*, ki pa se je njihovo zanimanje poslej vse bolj obračalo tudi na *ljudsko prozo* ter na *druge narodopisne stvari*.« Ko predstavlja vlogo Slovenske matice pri pripravi zbirke Slovenske narodne pesmi, govori o njej kot o »*folkloristični zbiralni in edicijski akciji*«, o »*osrednjem folklorno edicijskem načrtu*« nasproti »*edini matični folkloristično-etnografski knjižni izdaji*«, kar so bile »sicer zgolj pokrajinsko zamišljene Pajkove Črtice...«⁴⁷

Iz teh zvez bi spet utegnili izhajati stališče, da je za Merharja folkloristika le zbiranje in izdajanje slovstveno folklornega gradiva. Da pa mu to ne zadošča in od nje pričakuje kaj več, je videti iz opisa položaja na prelomu stoletja: »V Zbornikih, ki so od leta 1899 sledili Letopisom, so bili *tovrstni folkloristični prispevki, se pravi zgolj ali vsaj pretežno, le objave gradiva, le še izjema nasproti drugim, študioznejšim člankom iz tega in širše narodopisnega področja*.« Términa narodopisje in etnografija rabi Merhar sinonimno: »... *narodopisna dela ... narodopisne intencije ... narodopisne naloge, romantično narodopisje*.«⁴⁸ Pajkove črtice ... imenuje »svojevrstni pokrajinski *narodo-*

⁴⁴ Boris Merhar, *Ljudska pesem*, v: *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Ljubljana 1956, 31–114.

⁴⁵ Prav tam, 39, 41, 43, 50.

⁴⁶ Boris Merhar, *Folklor* in narodopisje, v: *Slovenska matica 1864–1964*, Ljubljana 1964, 116–140.

⁴⁷ Prav tam, 116, 119, 122.

⁴⁸ Prav tam, 131, 134, 122, 132.

pisni leksikon«. ⁴⁹ Tujko etnografija rabi Merhar sorazmerno redko in jo pravzaprav prevzema od F. Kotnika. In vendar se zgodi tudi, drugače tako preciznemu Merharju, da se bralca ob njem včasih polasti zadrega, ker se zdi, da ni več pravega razmejevanja med folkloristiko in narodopisjem. Kočljivi primeri so naslednji: »Spričo tedaj in še desetletja pri nas vladajoče *mitološke folkloristične smeri* (D. Trstenjak, G. Krek, F. Hubad idr.) ... Pajkova knjiga predstavlja hkrati pomemben edicijski dosežek naše *mitološke folkloristične šole* ter vidno afirmacijo '*Kresovega narodopisnega kroga*', ... Posebna, večdesetletna prizadevnost, posvečena našemu ljudskemu praznoverju (z manj vezanimi običaji), je v Navratilovih Slovenskih narodnih vražah in praznih verah, primerjanih drugim slovenskim in neslovenskim (...), rodila monografsko obsežno (...) na bogato gradivo naslonjeno in s široko komparativno obdelavo, *kakršne nima nobena druga zvrst* naše *folklore*. S svojim hotenjem, ... je bilo to Navratilovo delo sicer že dokaj zapoznena, a hkrati najpomembnejša manifestacija naše *mitološke narodopisne šole*«. ⁵⁰

III. FOLKLORISTIKA = SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA

Vsaj po dosedanjem védenju sodeč je bil po drugi svetovni vojni Milko Matičetov prvi, ki je javno izrazil svoje nezadovoljstvo nad terminološko zmedo in vabil k strokovnemu razčiščevanju stroke, ki so ji takrat še pravili etnografija. Ob poročilu o knjigi Vilka Novaka *Ljudska prehrana v Prekmurju* je med drugim zapisal: »V domačem umetniškem filmu '*To ljudstvo bo živelo*', ki ga te dni gledamo v Sloveniji, igra eno najprikupnejših vlog stari profesor etnografije. Vse svoje življenje je posvetil znanosti in vendar mu deček v gorski vasi pod Grmečem nepremišljeno vrže v obraz: '*Ti pa nič ne znaš!*' Podoben odnos do etnografije se včasih pojavlja tudi pri nas: del javnosti kaže nekako nerazumevanje do etnografskega dela. Toda vso krivdo vendar ne moremo in ne smemo zvrčati na druge. Tudi etnografija oz. konkretno – slovenski etnografi smo krivi. *Kako bi mogli npr. dolžiti kogar koli 'nepoučenosti', če si pa sami nismo na jasnem niti glede poimenovanja lastne stroke ali njenih vej*. Naša dolžnost bi bila, da javnost o tem primerno poučimo. V resnici pa še vedno nihamo med izrazoma '*narodni*' in '*ljudski*' ter ju pogostoma nepravilno zamenjavamo ali istovetimo. Nedorodni smo celo pri uradnih naslovih ustanov, pri naslovih knjig i. p. d. V Ljubljani imamo Etnografski muzej (ki je izdajal glasilo *Etnolog*), dalje Glasbenonarodopisni (do leta 1941 *Folklorni*) inštitut, pri Akademiji znanosti se snuje Narodopisni arhiv, na univerzi je stolica za etnologijo in etnografijo, v tisku je Narodopisje II, pred sabo imamo Novakovo etnografsko študijo (ki prav tako vsebuje nekaj nedoslednosti) itd. *Ali ne bi bilo morda umestno porazgovoriti se javno tudi o takih 'malenkostih', ... ker bomo v zvezi z imenom nujno prišli do razpravljanja o jedru zelo perečega vprašanja: vloga etnografije pri nas včeraj, danes in jutri*«. ⁵¹

Prvi prispevek Matičetovega na témo tukajšnje obravnave ima naslov *O etnografiji in folklori zapadnih Slovencev*, kateremu sledi ustrezna objava gradiva, in to v prvi

⁴⁹ Prav tam, 122 (Ta označba je pravzaprav povzeta po F. Kotniku.

⁵⁰ Prav tam, 118, 123, 130.

⁵¹ M. Matičetov, O Novakovi etnografski študiji: *Ljudska prehrana v Prekmurju*, 5.

številki Slovenskega etnografa, ki ima v naši zvezi tudi karakterističen podnaslov: *Časopis za etnografijo in folkloro*.⁵² Matičetov pogosto rabi dvojico iz naslova: »... v prvih šestnajstih letnikih Etnologa ni niti enega članka, ki bi bil izrecno posvečen nekemu *etnografskemu ali folklornemu problemu* zapadnih Slovencev, ... Zanimanje nedomačinov za *etnografijo in folkloro* zapadnih Slovencev ... Zanimanje za *etnografijo, posebno za folkloro*, je ena izmed literarnih nalog romantikov ... K napredku *etnografije* med zapadnimi Slovenci je veliko pripomogel ..., toda v njegovih *folklornih zapisih* ni niti najmanjšega vsebinskega ali stilističnega popravka ... v prvih letnikih LZ še razpravlja o *folklornih temah*, nekaj ocen domačih in tujih *folklornih publikacij*, ... vendar so tudi njihova zgodovinska dela bogat vir za vsakega preučevalca *etnografije* zapadnih Slovencev.«⁵³ Na drugi strani so »*etnografska vprašanja*« in spoznanja, kot so: »Gospodarstvo zapadnih Slovencev je v *etnografskem pogledu* še malo raziskano ... Jakobu Volčiču moramo priznati precejšnje zasluge pri uveljavljanju in popularizaciji *etnografskega dela* v Sloveniji. Slovenski zapad hrani še danes mnogo *pravno-etnografsko nepojasnjenih ali celo neznanih posebnosti*. Gradivo, ki je bogata zakladnica za *etnografa*.«⁵⁴ Iz teh zvez pač ni mogoče ugotoviti predmeta, metode in ciljev etnografije, če obdržimo avtorjevo poimenovanje, toda pomembno opredelitev vsebuje stavek: »*Toda etnografija kot zgodovinska veda skuša vselej dognati predvsem razvojno pot obravnavanega predmeta.*«⁵⁵ Metodologijo in metodiko je razbrati iz njegovega ustreznega napotka pri šegah: »*Verno in znanstveno uporabno podobo ljudskih običajev med zapadnimi Slovenci bomo dobili šele takrat, ko bosta opravljeni dve nujni predhodni deli: 1) zbrati in kritično obdelati vse razpoložljive tiskane in pisane virov; 2) sistematično preiskati vsak kotiček naših tal oz. zapisati po sodobni folklorni metodi čim več pozitivnih in negativnih odgovorov iz ust živih virov.*«⁵⁶

In kako je s folkloro, da ne rečemo folkloristiko? Matičetov kot »*folklorista*« označi Štreklja in Štefana Kocjančiča, poleg tega pa uporabi še zveze: »*folklorno gradivo*« (3 x), »*folklorne stvaritve*« (2 x), »*folklorni zakoni*«, katerim podlegajo uganke, toda za naš namen sta vsekakor najbolj povedna dva primera: prvi, ko v zvezi z B. de Courtenayem pravi, da »v njegovih (= folklorističnih!) *zapisih ni niti najmanjšega vsebinskega ali stilističnega popravka*«, in drugi pravkar povedani: »... *zapisati po sodobni folklorni (= folkloristični) metodi* – to je namreč prav tako, kakor je to počel omenjeni ruski Poljak s francoskim imenom. Po tukajšnjem tipanju smemo torej misliti, da Matičetov navezuje folkloristično metodo na poseben način zapisovanja slušnega besednega gradiva. To še ne pomeni, da to metodo omejuje zgolj na slovstveno folkloristiko, saj jo omenja prvič v zvezi s spoštovanim obiskovalcem, ki je bil predvsem jezikoslovec, in drugič ob šegah, ki so na eni strani res lahko predmet gledališke folkloristike, na drugi strani pa predvsem predmet raziskovanja socialne kulture. Obstaja tudi določena možnost za ugotovitev, da Matičetovemu »*folkloru*« pomeni gradivo, ki je zapisano, jasne razmejitev pa iz konteksta tukajšnjega prispevka ni mogoče izpeljati.

⁵² Zastavlja se vprašanje, zakaj so po II. letniku SE ta podnaslov ukinili, III. letnik ga nima več.

⁵³ Milko Matičetov, O etnografiji in folklori zapadnih Slovencev, v: *Slovenski etnograf*I, (1948), 10, 14–17, 48.

⁵⁴ Prav tam, 11, 15, 16, 20, 40, 42, 43, 46.

⁵⁵ Prav tam, 18.

⁵⁶ Prav tam., 28.

Že za drugi letnik Slovenskega etnografa je Matičetov prevedel članek dveh avtorjev z napisom: *Trideset let sovjetske folkloristike*.⁵⁷ Kljub zgodovinsko oblikovanemu naslovu je članek povečini teoretičen, tako je morda prav tu prvič omenjeno razločevanje med t. i. vzhodno in zahodno šolo pri širini semantičnega polja, ki ga ima leksem folklor. Drugače je članek utemeljen na kriterijih, ki jih je za rusko (slovstveno) folkloristiko svoj čas sprejel Maksim Gorki, za katerega je rečeno, da je »dal sovjetski znanosti prvo široko zasnovano marksistično podobo ljudskega ustvarjanja.«⁵⁸ Prevod tega članka je verjetno najtehtnejši prispevek Matičetovega k teoriji slovenske (slovstvene) folklore, čeprav so v njem tudi mesta, ki so danes (že) sporna ali vsaj težko sprejemljiva, toda ob času, ko je bil objavljen za slovensko javnost, bi lahko dajal vtis svežine in določene dinamike. Na Matičetovega lastno odgovornost v tej zvezi pa računa dostavek ob koncu prevoda. V njem priznava nelagodnost zaradi terminološke zmede in pojasnjuje, da se je uredništvo Slovenskega etnografa že med pripravo I. letnika odločilo opustiti presplošni izraz »*narodopisje*«, ki naj ga dosledno nadomestita »*etnografija*« in deloma »*folklor*«. Za prvo se sklicuje na rabo pri Vrazu (Nar. pēsni ilirske, str. XXIV), za drugo na Štreklja in druge, ki so besedo folklor rabili v Ljubljanskem zvonu v 80. letih.⁵⁹

Iz tona pisanja je razumeti, da išče podporo za zgornjo odločitev tudi v starosti obeh na novo sprejetih terminov. Ko za drugo pravi, da se mu »zdi danes nenadomestljiva«, se sklicuje tudi na ustrezno mesto prevajanega članka, v katerem je med drugim zapisano: »... J. M. Sokolov je odločno nasprotoval izrazu 'ljudsko slovstvo' in poudarjal njegovo nedoločnost. Besedo 'ljudski' so on in z njim drugi folkloristi smatrali za pomanjkljivo zaradi neizrazite razredne karakterizacije, ker so terjali od termina razredno karakterizacijo, je prišla v rabo mednarodna beseda 'folklor', sprejeta kot pogojni znak, ki naj bi obsegal ustno besedno umetnost raznih socialnih skupin in razredov ... Načelno novo in pomembno je bilo to, da je sovjetska folkloristika odklonila gledanje na folkloro kot na relikv kulturno zaostale vasi. Retrospektivnemu zanimanju za ljudsko umetnost je postavila nasproti zanimanje za dejansko žive pojave folklore, ki ne odmirajo, ampak se razvijajo ... Sovjetski znanstveniki so ovrgli teorijo nespremenljivosti oblik in vsebine ljudskega ustvarjanja ter izrekli mnenje, da ima vsaka socialna skupina, vsak razred svojo ustno umetnost besede. V zvezi s tem se je uveljavilo novo stališče o zgodovini in umetniški vrednosti pesniške in glasbene folklore demokratičnih slojev mesta. Poprejšnji estetizirajoči častilci starega kmečkega izročila so ne samo odrekli umetniško vrednost tej folklori, ampak so jo tudi podcenjevali kot neizvirno, lažno ljudsko umetnost.«⁶⁰

Medtem ko v pripisu omenjenega prevoda Matičetov še omenja le »folkloro«, kar je torej ime za stroko, in pri tem do »etnografije« poudari njeno delnost, iz česar pa ni jasno, ali to pomeni podrejenost ali – v pozitivni interpretaciji – specializacijo, je na podobno nepreciznost naleteli pri Matičetovega oceni Grafenauerjeve študije o Kralju Matjažu. Matičetov pravi, da je omenjena knjiga »vrh dotedanjih Grafenauerjevih raziskovalnih naporov na področju slovenske folklores« in da se z njo

⁵⁷ E. V. Gippius – Vladimir I. Čičerov, *Trideset let sovjetske folkloristike*, v: *Slovenski etnograf* II (1949), 72–93.

⁵⁸ Prav tam, 76.

⁵⁹ Prav tam, 93.

⁶⁰ Prav tam, 77, 78, 86.

»upravičeno ponša tako avtor kot *slovenska folklorna znanost*«. Hkrati pa piše, da je Grafenauer prišel do rezultatov z zgodovinsko in »*etnografsko analizo*« in da »je ta junak slovenskega ustnega izročila postal *predmet etnografskih raziskovanj*, privlačnost za pisatelje, pesnike, pozornosti vredna podoba tudi za marksistično zgodovinopisje«; »kakor je lepo pokazala Grafenauerjeva tekstna kritika, si bomo morali *etnografi* v drugi polovici 20. stoletja prizadevati, da tako znanstvenim raziskovanjem kakor umetniškemu poustvarjanju spet odkrijemo pristne žive vire – nepokvarjeno ustno izročilo«. ⁶¹

Na drugem mestu Matičetov ponudi nekaj – žal, da vedno le drobec – iz svojega gledanja na stroko, ki se ji je zapisal. Iz njega je očitno, da je razmišljal predvsem o metodi dela, napredek pa je vendar tudi v preciznejšem poimenovanju, kakor sledi: »S posebnimi prijemi se dá marsikaj določiti, med drugim starost – vsaj relativno – tudi za zgodbe, ki so bile pri nas prvič zapisane v 19. ali celo v 20. stoletju. »*Mlada znanstvena panoga, ki jo imenujemo folkloristika (!), si je namreč izoblikovala z združitvijo filoloških, književno-zgodovinskih, kulturnozgodovinskih, geografsko-statističnih in drugih prijemov svojo lastno metodo.*« ⁶² Glede na to, da sta omenjena stavka navržena v kontekstu obravnavanja slovstvene folklore (izrecno prozne), je razumeti, da se ime stroke, ki jo Matičetov tu morda prvič imenuje v ustrezni obliki, nanaša v prvi vrsti nanjo, torej na slovstveno folkloro.

Da je Matičetovega vprašanje folklore in folkloristike globlje vznemirjalo, priča njegovo predavanje na V. ameriško-jugoslovanskem seminarju v Novem Sadu leta 1965 z naslovom *Pojmovanje folklorne v Jugoslaviji*. Dokaz za njeno splošno zapostavljanje vidi tudi v tem, da zanjo ni posebnega gesla v Enciklopediji Jugoslavije iz l. 1955 in »da nikjer v enciklopediji ni razloženo, kaj je folklor ali folkloristika, niti ni razmejitve med njo in etnografijo (etnologijo), med le-to in književnostjo«. Ob Matičetovega naštevanju ustanov, ki so se v Jugoslaviji tedaj ukvarjale s folkloro, je čutiti določeno, razumljivo, obžalovanje, da v univerzitetnem pouku nima tistega mesta, ki bi ji šlo. Mesto stroke, katere pot (ali tudi razvoj) zasledujemo v pričujoči obravnavi, med literarno vedo in etnologijo pa rešuje zelo praktično, ko naj bi bil kriterij za njen predmet to, kar izpada iz okvirov ene ali druge omenjenih ved: »Menda ni treba poudarjati, da iz slavistično literarnega okvira pač izpade vse, kar ni tesno povezano s književnostjo. In tega v folklori ni ravno malo. Na meji med dvema ali več disciplinami nikoli ni nevarnosti, da bi bilo kaj osvetljeno preveč. Zmerom je rajši narobe, da ostane nekaj temne površine, nerazsvetljena 'zemlja nikogar'. Tako so tudi v našem primeru folklorna področja, na katera se ne spušča ne študij etnografije (etnologije) ne študij literature, zato ostajajo pač nedotaknjena v temi. V mislih imam npr. verovanja in še to in ono, kjer bi folkloristika najlaže in najhitreje razgnala vsako senco.« ⁶³

Nato preide na njemu priljubljeno témo, folkloristovo delo na terenu. Po smiselnem opozorilu na možnosti raznih vrst zlorabe folklorne – glorifikacija ji je prinesla več škode kot koristi! – se ustavlja pri njenem zamiranju, ki kot Damoklejev meč stalno preti folkloristom in je dolgo dobo tudi krojilo njihovo strokovno oblikovanje. Prisluhnjimo Matičetovemu: »V taki situaciji seveda nismo mogli gledati

⁶¹ Milko Matičetov, Ivan Grafenauer, Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu, v: *Slovenski etnograf* VI–VII, (1954), 311–319.

⁶² Milko Matičetov, Ljudska proza, v: *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Ljubljana, 1956, 130.

⁶³ Milko Matičetov, Folklor v Jugoslaviji in kratek pripis, v: *Sodobnost* XIV (1966), 627–634.

križem rok, kako nam pred očmi ginejo dokumentarno dragoceni pojavi, zato smo se instinktivno vrgli na zbiranje, v prepričanju, da to delo zasluži absolutno prednost (...) Pri tem svojem terenskem delu smo ne enkrat slišali ali še večkrat slutili (kar ni nič manj hudo!) očitke, češ da s svojimi opazovanji in s svojo pričujočnostjo zavlačujemo proces idejne obnove, da dajemo – čeprav le nehote – potuho konservativnim elementom, ki se oklepajo tradicije. Vzdržali smo, odbijali napade, kot smo vedeli in znali, saj nam za to nihče ni mogel dati receptov, in se vsakokrat vračali bogatejši za nove teoretične in praktične izkušnje. V zbirateljskem delovnem zaletu, ki nam ga je narekovala potreba, ni bilo ne dosti časa ne pravega razpoloženja za teoretična razglabljanja. Ob urejanju, študiju in preudarjanju o izrabi bolj ali manj skrbno nabranega gradiva pa so se začeli vse bolj živo oglašati klici po razčiščenju raznih temeljnih pojmov v zvezi s samo stroko.»⁶⁴

Matičetov nato presoja referat B. Rusića na to témo⁶⁵ in iz nekaterih pomislekov do njega je spet mogoče najti nekaj zidakov iz stavbe, ki jo je imel dograjevati. Ne strinja se na primer z Rusićem, da »je folklor del etnologije«, in njegovo misel, »da sta etnologija in folklor kot mati in hči«, zavrača v enakem stilu: »Mar ni znano in po svoje tudi čisto naravno, da se otroci, ko dorasejo, osamosvojijo?« Po drugi strani se ob primeru utemeljitelja »finske šole« (K. Krohn), ki je izšel iz literarne zgodovine, sprašuje, ali ne bi morali v tem primeru govoriti, da je »mati«, torej literarna zgodovina?

O folkloristični metodi nadaljuje v samostojnem odstavku: »Poglavitni, če ne edini skupni imenovalac pri etnografskih (etnoloških), folklornih ali drugačnih raziskavah njihovih ljudske kulture nam je predmet raziskav: razni pojavi iz življenja ljudstva. Pri metodah pa se že lahko razhajamo, kot pač terja specifičnost določene panoge, ne da bi bilo to nenormalno, kaj šele kočljivo. Pri raziskovanju likovne folklore bojo prijemi razumljivo čisto drugačni kot npr. pri raziskovanju glasbene folklore, 'verske' ali 'mitske' folklore itn. Pri osvetljevanju ustne besedne umetnosti (ali folklore v ožjem pomenu besede, vsaj po ruskem pojmovanju) se bomo s pridom zatekali k literarnozgodovinskim, literarno estetskim, psihološkim, sociološkim in še drugim prijemom, ne da bi kajpak prezrli etnografske (etnološke). V kombinaciji oziroma pravilnem razmerju enih in drugih, ne da bi hoteli tega ali onega razglašati za edino zveličavnega, je modrost folkloristike kot panoge, ki se okorišča z dosežki vseh sorodnih panog, vendar v primerni ekvidistanci, želeč ohraniti svojo avtonomijo.»⁶⁶

Vsaj po mojem védenju je to najpomembnejši odlomek Matičetovega o teoretični problematiki slovstvene folkloristike. Njegova analiza pove, da priznava skupen predmet etnologije in folkloristike, žal pa ni preciznosti v določitvi obsega tega predmeta. Toda iz raznih drobcev teoretične narave, omenjenih drugje, je slutiti, da se ta skupen predmet nanaša zgolj na področja duhovne kulture. Tako razlago najbrž potrjuje Matičetovega naštevanje »likovne folklore«, »glasbene folklore«, »verske« ali »mitske« folklore, »ustne besedne umetnosti (ali folklore v ožjem pomenu besede)«. Za bistveni kriterij razmejevanja med posameznimi »panogami« pa ima metodo. Kot že deset let prej⁶⁷ tudi tu ponavlja, da je bistvo folkloristične metode v uravnovešenem razmerju raznih prijemov, pri čemer nikakor ni moč zgrešiti tistih iz preučevanja literature, medtem ko sedaj poleg njih omenja

⁶⁴ Prav tam, 629.

⁶⁵ Branislav Rusić, Odredba pojma »folklor«, v: *Rad kongresa folklorista Jugoslavije u Varaždinu 1957*, Zagreb 1959, 271–273.

⁶⁶ M. Matičetov, Folklor v Jugoslaviji in kratak pripis, 629, 630, 631.

⁶⁷ Milko Matičetov, Ljudska proza, 91.

izrecno psihološke, sociološke in etnološke, prejšnjikrat pa so zaslužili konkretno pozornost kulturno-zgodovinski in geografsko-statistični prijemi.

Kljub temu, da obkraj pušča odprt manevrski prostor, ko dopušča tudi »druge prijeme«, je v tej podrobnosti pri naštevanju zaznati pomemben premik, pa naj je bilo prvič in drugič to naštevanje zavedno ali nezavedno. Kategorije (kulturna) zgodovina, geografija, statistika so od človeka kot (v tem primeru) nosilca (slovstvene) folklorne vendarle precej bolj oddaljene kot kategoriji psihologije in sociologije, ki sta se pojavili v kontekstu »prijemov« nekdanje filologije desetletje pozneje. In kar je v tej zvezi nadvse pomenljivo, Matičetov tu izrecno in na ključnem mestu zapiše besedo »avtonomija«. Gre namreč za avtonomijo (slovstvene) folkloristike!

IV. PREZIRANJE SLOVSTVENE FOLKLORISTIKE

Leta 1929⁶⁸ je Lambert Ehrlich verjetno ob upoštevanju delitve predmeta etnologije na Völker- in Volkskunde opredelil etnologijo kot »*kulturno zgodovino primitivnih narodov*«. ⁶⁹ Ob razčlenitvi njenega predmeta nikjer ne uporabi izraza folklor ali izvedenke iz nje, čeprav v 4. točki našteva področja (plastika, slikarstvo, stavbna umetnost, godbe, godala, pesnitve), ki so na splošno predmet folkloristike. Kot »proizvode umetnosti« jih uvršča v »Estetiko«.

Med drugo svetovno vojno je Ivan Grafenauer objavil študijo Prakulturne bajke pri Slovencih⁷⁰ in v njej je tudi poglavje *Etnološke osnove raziskovanja*, v katerem razlaga metodo t. i. dunajske etnološke šole: sestoji iz oblikovnega in množinskega (= številčnega) kriterija. Na njuni podlagi določajo »zgodovinsko povrstnost kulturnih krogov, ki tvorijo v istem zaokroženem večjem ozemlju časovno povrstne kulturne plasti«. ⁷¹ Dovolj skrbno se zadržuje pri teoretičnih izhodiščih svojega dela tudi v uvodu spisa »Ta stara velikanočna pejsen« in še kaj. Naslednji odstavek iz njega je mogoče smiselno navezati na zgoraj omenjeno poglavje, saj pravi: »'Antropološko' teorijo z njeno od naravoslovja izposojeno aprioristično evolucio-nistično metodo, *moderna etnologija* ni nadomestila spet z novo teorijo, ampak z novo, 'zgodovinsko-zemljepisno', v bistvu *kulturnohistorično metodo*. Etnološke pri-povedne umetnine so pač nastale kakor katera koli druga besednoduhovna umetni-na v določenem času in določenem kraju iz določenih življenjskih in občekulturnih razmer, ta tu, druga tam. Vse to pa je na osnovi čim najobširnejšega primerjalnega gradiva za vsako umetnino posebej določiti z metodo zgodovinskega raziskovanja. To novo metodo kulturnohistorično usmerjene etnologije sta prenesla na področje *folklorne*ga raziskovanja finska učenjaka *Kaarle Krohn* in *Antti Arne* in se vedno bolj uveljavlja.« ⁷² (Tokrat vse podčrtal avtor). Glede na uporabo Grafenauerjeve termi-nologije v tokratnem

⁶⁸ L. (ambert) E. (hrlich), Razvoj etnologije in njene metode v zadnjih desetletjih, v: *Etnolog* III (1929), 114–152.

⁶⁹ Prav tam, 114.

⁷⁰ Ivan Grafenauer, Prakuilturne bajke pri Slovencih, v: *Etnolog* XIV, (1942), 2–45.

⁷¹ Prav tam, 5.

⁷² Ivan Grafenauer, »Ta stara velikanočna pejsen« in še kaj, v: *Literarnozgodovinski spisi*, Ljubljana 1980, 235–314, 237.

odlomku bi se dalo sklepati, da Grafenauer loči med etnologijo in folkloristiko, saj govori celó o »etnoloških pripovednih umetninah«, toda po drugi strani prav ta zveza ponuja misel, da ju v bistvu ne loči, čeprav se mu je res zapisalo »*področje folklornega raziskovanja*«, toda verjetno je to le bolj citatna uporaba izraza iz besedne družine folklor.

Če je v prvo omenjenem Grafenauerjevem teoretičnem ekskurzu mogoče najti stičišča z Ložarjevim spisom *Prazgodovinske osnove slovenskega narodopisja*,⁷³ se v drugem srečujeta ob finskem primeru. Ložarjevo uvodno poglavje v Narodopisje Slovencev I⁷⁴ pomeni prvi ne zgolj priložnostno navrženi, ampak že v izhodišču sistematično zasnovani prispevek k teoriji slovenske etnologije. Kako je torej v njem s slovstveno folkloristiko posebej? O njenem predmetu govori v odstavkih, ki so posvečeni »*pomožnim vedam narodopisja*«. *Jezikoslovje* in *literarno zgodovino* omenja med vrsto drugih ved, »ki spadajo med pomožne vede etnografije«.⁷⁵ Vendar s pripombo: »Številne izmed njih kajpak že presegajo okvir navadne pomožne vede, kajti težko si je misliti, da bi en in isti raziskovalec mogel z enakim uspehom obravnavati ljudske običaje, zraven pa jezik, narodno pesem, glasbo in podobno. (...) Obsežno in težavno je zlasti raziskovanje narodnega slovstva, ki spada med zelo karakteristične tvorbe ljudske kulture. Vse starejše narodopisje evropskih narodov, zlasti narodopisje romantične in njej sledeče dobe, se je bavilo skoraj izključno z ljudsko pesmijo, pravljico, pripovedko in pregovori. Na *Finskem*, kjer je ostalina narodnega pesništva posebno bogata, še danes istovetijo narodopisje z raziskovanjem narodne književnosti.«⁷⁶

Ložar torej govori o predmetu, metodah in cilju narodopisja ali (sinonimno) etnografije, ki jo razmejuje od etnologije, o folkloristiki kot stroki pa ne govori, čeprav se njenega predmeta izrecno dotika. Vendar to ne pomeni, da ni za specializacijo znotraj vede, ki jo skuša teoretično opredeliti s svojih arheološko obarvanih izhodišč, saj smo ravnokar navedli odlomek, ki v njem avtor pravi, da si je težko zamisliti raziskovalca, ki bi uspešno raziskoval raznotera področja etnologije. Že prej, ko govori o področju, ki bolj ali manj ustreza slovstveni folkloristiki, se ji terminološko izogne; stroko, ki se ukvarja z njenim predmetom, raje opiše: »*Znanosti, ki obravnavajo v okviru etnografije kulturne vrednote in predmete, dokazujejo, da etnografija nima opravka s knjižnim jezikom, temveč z narečjem in z originalnimi posebnostmi narodnega govora; namesto visoke književnosti pozna v prvi vrsti narodno pesem, pravljice, pripovedke, pregovore in izreke, nato pa ljudske pesnike in pisatelje, tako imenovane bukovnike.*«⁷⁷

Izzvan v polemiki z Matičetovim je Grafenauer še enkrat eksplicitno pojasnil metodo svojega dela in vzroke za njeno osvojitvev. Takole piše: »Romantičnim narodopisnim teorijam Grimmovim-Krekovim sem odkimaval že kot gimnazijec, ko so nas ob Sketovi čitanki z njim dolgočasili; s komparativno literarnozgodovinsko metodo sem se seznanil že pred 50 leti v Jagičevi šoli in sem po tej metodi spisal članek o Mladi Zori (Jagičev zbornik, 1908). Zaradi pomanjkanja literarnih virov pa

⁷³ Rajko Ložar, *Prazgodovinske osnove slovenskega narodopisja*, v: *Etnolog* XV (1943), 71–88.

⁷⁴ Rajko Ložar, *Narodopisje*, njegovo bistvo, naloge in pomen, v: *Narodopisje Slovencev* I, Ljubljana 1944, 7–20.

⁷⁵ Prav tam, 18.

⁷⁶ Prav tam, 18, 19.

⁷⁷ Prav tam, 8.

s to metodo pri nas ni bilo kam priti. Novo pot mi je pokazala kulturnohistorična smer v *etnologiji preprostih kultur*. Njej je izdelal metodo zgodovinar-etnolog Gräbner, p. W. Schmid pa jo je izpopolnil. S preučevanjem preprostih kultur sem jo kot kulturnohistorično metodo prenesel na *preučevanje narodopisja visoke kulture slovenskega naroda*, pa jo spojil s primerjalno književnozgodovinsko metodo. In ta doslej v svetovni *etnografiji* še ne uporabljena kulturnozgodovinsko-literarno-primerjalna metoda je prinesla pri preučevanju naših narodnih pesmi kar lepe sadove.«⁷⁸

Iz navedenega opisa dela je mogoče izluščiti naslednje: Grafenauer loči med »etnologijo preprostih kultur« in narodopisjem (ali etnografijo) visoke kulture, torej med Völker- in Volkskunde po nemškem vzorcu. Vsaj v času citiranega odlomka je to še veljalo. Osebo mu je bila vsaj v začetku blizu primerjalna literarno-zgodovinska metoda, tista torej, ki jo je Ocvirk v že citiranem delu pridržal le za literaturo v strogem pomenu besede. Na izbiro metode (in teorije sploh) pa marsikdaj vplivajo tudi zunanje okoliščine, ne le silnice znotraj določenega strokovnega predmeta. (Prim., »Zaradi ... s to metodo pri nas ni bilo kam priti.«!) Toda po besedah Boga Grafenauerja je Ivan Grafenauer tudi nekdanjo namero glede omenjene metode uresničil, in po njegovem dozorevanje le-te »najbolj nazorno kaže primerjanje dveh razprav o krogu iste legendarne pesmi o 'spokorjenem grešniku', prve iz l. 1945, druge iz l. 1962: druga je bistveno natančnejša glede motivne analize, primerjalni krog je bistveno širši, razpravljanje pa je mnogo manj ostro naravnano na tezo o izvoru pesmi.«⁷⁹

Troje Grafenauerjevih predstavitev metod lastnega dela na področju, ki bi ga danes prisodili slovstveni folkloristiki, izpričuje njegovo nedvomno doslednost in korektnost pri rabi strokovne terminologije. Zato presenetljivo deluje dejstvo, da od nje odstopa pri svojem organizacijskem delu. Gre za zamisel iz l. 1947, v kateri je zapisal: »... bo treba v ta namen ustanoviti *Institut za slovenski narodopis in folklor*.«⁸⁰ Tudi v pismu iz l. 1949 govori o »*etnografskem in folklornem delu* v Sloveniji v sedanjem času« in o »*etnografsko-folklornih publikacijah*.«⁸¹ Tokratno popustljivost folklori/stiki je mogoče razložiti s korespondiranjem okolju, ki je nemara prvo rabilo podčrtano dvojico pojmov (morda celo po sovjetskem vzorcu) in je vljudnost in taktnost terjala njuno ponovitev.

Očitno je, da Vilko Novak problematiko folkloristike s teoretičnega vidika pušča v nemar, čeprav v svojem teoretičnem spisu *O bistvu etnografije in njeni metodi* ugotavlja: »Prav pomanjkanje teoretičnega obravnavanja je krivo, da je med nami toliko napačnih pogledov na etnografijo in da je naše delo zlasti v preteklosti tako zaostalo.«⁸² Ob svoji opredelitvi vede poudarja, da je »prav zaradi mnogih območij

⁷⁸ Milko Matičetov (ocena): Ivan Grafenauer, Legendarna pesem »Spokorjeni grešnik« in staroalpska krvno-duhovna sestavina slovenskega naroda, v: *Slovenski etnograf* III–IV, 1951, 426–430 in Grafenauerjev odgovor na istem mestu, 430–431.

⁷⁹ Bogo Grafenauer, Življenje in delo, v: *Ivan Grafenauer, Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, Celje, 1973, 281.

⁸⁰ Niko Kuret, komisija (1947–1951) in Inštitut za slovensko narodopisje SAZU (od 1951), v: *Traditiones* I (1972), 10.

⁸¹ Prav tam, op. 2.

⁸² Prav tam, 7, 10.

ljudskega življenja, ki jih naša znanost obravnava, (...) težko podati splošno sprejemljivo in veljavno definicijo o njenem bistvu, nalogah, pomenu in metodi.«

Vprašanju, ki ga razčiščuje tukajšnja obravnava, se Novak približa v zvezi z »etnografijo sorodnimi in pomožnimi vedami, ki so s svojimi metodami obravnavale obrobna in skupna območja svoje in etnografske znanosti...« in med njimi omenja tudi filologijo: »Iz tega sicer nujnega sodelovanja je večkrat sledila pretirana uporaba metod teh znanosti na področju etnografije, kar je zavajalo v enostranost in postavljalo celo vprašanje o upravičenosti etnografije kot samostojne vede. To ni bilo nič čudnega v dobi, ko naša veda ni še imela lastnih stolic na univerzah in ne gojiteljev, ki bi se ji posvečali v celoti, marveč so jo predavali – kot še marsikje – filologi in zgodovinarji, ki so se zanimali le za majhna področja svoje vede, segajoča v ljudsko življenje.«⁸³

Nato Novak podrobneje predstavi na prvem mestu »*historično-filološko smer etnografske metode*«. Če se držimo njegovih besed: »... je nastala kot sredstvo prvih gojiteljev etnografske znanosti v nemški romantiki, ki so z metodo svoje izhodiščne vede raziskovali le-tej najbližja območja ljudskega verovanja, pesništva in običajev. S to metodo še danes analiziramo literarne ljudske tvorbe, muzejske in terenske predmete, da razjasnimo izvor kulturnih dobrin in vrednot. S pritegnitvijo zgodovine, zlasti kulturne in gospodarske, ter jezikoslovja, je pojasnila po geslu 'Wörter und Sachen' tudi migracijo predmetov in pojavov, povezavo geografskih enot v etnografska območja.«⁸⁴ Tukajšnji opis metode izhaja iz podobnih virov, kakor jih je navajal Ivan Grafenauer; naštevanje področij, ki jih Novak v tem primeru navaja, pa je klasičen predmet folkloristike, to je v njenem širšem pomenu besede. Vendar se Novak temu izrazu in pojmu dosledno izogiba. To je opaziti tudi v njegovem priložnostnem uvodu v knjigi *Slovenska ljudska kultura*,⁸⁵ kjer spet definira le etnologijo (narodoslovje) ali etnografijo (narodopisje), ki jo že daje na drugo mesto. Le v poročilu o mednarodnem etnološkem kongresu v Stockholmu⁸⁶ ni mogel mimo njega, saj je moral povedati, da je pripravljali odbor določil osem predmetnih skupin, o katerih naj bi bil govor na kongresu, in med njimi je bila četrta: vprašanje razmejitve med etnologijo, etnografijo in folkloro (= folkloristiko) ter mesta teh ved med družbenimi znanostmi. A v nadaljevanju poročila Novak o folkloristiki ne reče več besede. Tudi iz tega se vidi, da je to vprašanje zanj irelevantno. Če je doslej še obstajala negotovost o tem, postane očitno, da ta domneva drži, ob Novakovem članku *Etnologija v ČZN*,⁸⁷ kjer v daljšem teoretičnem ekskurzu tudi obide termin folkloristika, čeprav se področju izrecno slovstvene folkloristike približa s pojasnilom: »Pri nas je do konca 19. stoletja bilo v ospredju predvsem zbiranje, zapisovanje in opisovanje ljudskega izročila – ki so ga s hrvaškim izrazom imenovali navadno *narodno blago* (podčrtal avtor) – zelo malo je bilo raziskovanja, pa še to skoro le na področju ljudskega pesništva in pripovedništva, in sicer bolj s slovstvenega kot z etnološkega vidika.«⁸⁸ Upam, da prav tokratni spis oporeka nadaljevanju Novakovega pisanja v

⁸³ Viko Novak, O bistvu etnografije in njeni metodi, v: *Slovenski etnograf* IX, (1956), 13.

⁸⁴ Prav tam, 10, 13.

⁸⁵ Vilko Novak, *Slovenska ljudska kultura*, Ljubljana 1960, 5.

⁸⁶ Vilko Novak, Mednarodni etnološki kongres v Stockholmu, v: *Slovenski etnograf* V, (1952), 272–273.

⁸⁷ Vilko Novak, Etnologija v Časopisu za zgodovino in narodopisje, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 48 /n. v. 13/, (*Glazerjev zbornik*), (1977), 265–273.

⁸⁸ Prav tam, 267–271.

istem odstavku: »Do Murkovega nastopa tudi ni bilo teoretičnih spisov – čeprav je z njimi pričel že E. Korytko in tudi za njim so pisali le o ljudskem pesništvu – ki bi strokovne término (med njimi narodopisje) razlagali ter uporabljali. In za Murkovim takim nastopom 1896 zopet ni bilo ničesar podobnega do Franceta Kotnika, torej pol stoletja.«⁸⁹

Tudi iz zapisov Angelosa Baša, v katerih si prizadeva prenoviti in posodobiti teorijo (slovenske) etnologije, je moč sklepati, da v njej ne vidi razloga za obstoj posebne panoge, ki ji nekateri zaradi predmeta, drugi zaradi metode in tretji zaradi obojega pravijo folkloristika. To se še ne dá določno trditi na podlagi prispevka *Etnografija – zgodovinska znanost*,⁹⁰ v katerem gre za prvi poskus temeljitejšega revidiranja pogledov na omenjeno stroko, pač pa je to eksplicirano v Baševi *Opomba o naši etnografiji*,⁹¹ ki je bila objavljena v *Sodobnosti*. Tudi mesto objave (literarna revija!) daje dodatno težo stališču, s katerim se Baš zavzema za čisto mejo med etnologijo in panogami literarne vede (konkretno literarne zgodovine), torej brez prehodne, vmesne ali boljše: interdisciplinarne slovstvene folkloristike. Svoja izvajanja ilustrira z naslednjim primerom: »*Nadrobneje povedano: za posamezne kulturne veje bi ostajala tedaj samo ena znanstvena disciplina, ne pa kot doslej po navadi dve. Slovstvo bi na primer raziskovali v eni disciplini, ne pa kot doslej v slovstveni zgodovini in v etnografiji oziroma v folkloristiki.*«⁹² Baš edino tokrat poimenuje to stroko, kar, vsaj pogojno, priča o njegovem priznanju le-te, četudi le per negationem. Dalo bi se celó zagovarjati mnenje, da je s tem mišljena prav folkloristika v ožjem pomenu besede, tj. slovstvena folkloristika.

V »tezah za diskusijo« *O predmetu etnologije* Baš svojo opredelitev etnologije razvija dalje: »... Tako je po našem mišljenju na današnji stopnji razvoja družbenih ved najprikladneje opredeliti etnologijo za vedo o načinu življenja ali, natančneje, o zgodovini načina življenja posameznih narodov. Ob tej opredelitvi nam način življenja pomeni razmerje vseh družbenih skupin, ki sestavljajo neki narod, do danih kulturnih prvin, kakor tudi vplive, ki jih je imelo zadevno razmerje na življenje teh družbenih skupin. S takšno opredelitvijo je odpravljen tudi večje ali manjše križanje predmeta etnologije s predmetom nekaterih družbenih ved. In s takšno opredelitvijo je zapolnjena velika vrzel, zakaj z omenjenim toriščem se v načelu ne ukvarja nobena druga družbena veda, razen do neke meje posebne sociologije. ... *Nadrobneje. Če se vse bolj uveljavlja opredelitev, da je npr. slovstvena zgodovina veda o zgodovini celotne besedne umetnosti, ... se samo po sebi razume, da etnologija ne more obravnavati določenih besednih ... umetnin z istega vidika kakor omenjen(a) ved(a). ... Če se bo torej etnologija še unaprej ukvarjala z zgodovino določenega dela kulturnih prvin, bo v večji ali manjši meri opravljala naloge, ki jih bolje zmagujejo druge družbene vede. Če se je kljub tej ugotovitvi slovenska etnologija do danes lotevala praviloma samo teh in takšnih raziskav, je bilo tako tudi zavoljo tega, ker so vse do nedavnega druge naše družbene vede le redko ali pa sploh niso opravljale svojih raziskav v navedenem obsegu.*«⁹³

⁸⁹ Prav tam, 167.

⁹⁰ Angelos Baš, *Etnografija – zgodovinska znanost*, v: *Naši razgledi*, 20. febr. 1960, 77–79.

⁹¹ Angelos Baš, *Opomba o naši etnografiji*, v: *Sodobnost XIII* (1965), 173–181.

⁹² Prav tam, 176.

⁹³ Angelos Baš, *O predmetu etnologije*, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 39/4, n. v./, (1968), 273–277.

⁹⁴ Prav tam, 275.

Baš računa s tem, da bodo predlagane spremembe prej ali slej dosegle splošno veljavo, saj je po njegovem neogibno, da bo do kraja prodrlo načelo, po katerem se vede, ki se ukvarjajo z zgodovino določenih kulturnih prvin, lotevajo svojega predmeta v celoti, ne pa le v omejenem razponu. Baš prihaja do teh sklepov na podlagi analize kategorije »ljudskega«, vendar je omeniti le Baševo odklanjanje tega, da »načenjajo etnologi tradicionalne teme s cilji, katerim po svoji etnološki izobrazbi ne morejo biti dovolj kos, zakaj pri etnoloških raziskavah z omenjeno usmeritvijo gre v poglavitnem zgolj za literarnozgodovinske (...) raziskave, ki terjajo ustrezne študijske priprave. (...) Zgodovina načina življenja, kakor smo ga opredelili, pomeni za etnologijo v temelju drug predmet, saj se s takšnimi raziskavami, kot povedano, ne ukvarjajo druge vede, hkrati pa obdelave te vrste ne terjajo posebnije izobrazbe iz zgodovine posameznih kulturnih prvin.«⁹⁴ Vendar Baš ob tem poudarja, »da lahko obravnava etnologija zgodovino načina življenja posameznih družbenih skupin ali narodov v tolikšni meri, kolikor so dane kulturne prvine v poglavitnih potezah poprej obdelane v zadevnih vedah. Ali z drugimi besedami: etnologija mora v primerih, ko takšne obdelave manjkajo, načeti tudi območja te vrste.«⁹⁵ Kljub Baševemu opozorilu, da ta pripomba nikakor ne spreminja njegove »pričujoče opredelitve« predmeta etnologije, jo je vendarle razumeti tudi kot (u)blažitev kritike na račun obravnave »tradicionalnih tém« v etnologiji. Pri enaki razmejivti predmeta etnologije in drugih družbenih ved Baš vztraja tudi v drugih prispevkih, kolikor se v njih vrača k temu problemu.

Hkrati z Bašem je temeljito posegel v teorijo (slovenske) etnologije tudi Slavko Kremenšek. V enem prvih prispevkov iz te serije *Etnografija in zgodovinopisje*⁹⁶ se vprašanja o razmerju med etnologijo in folkloristiko neposredno ne dotika, kolikor pa jemlje pod drobnogled pojem »ljudskega« in »ljudska kultura« in dvomi vanju kot produktivni kategoriji novodobne etnologije, je v tem že anticipirano prihodnje polemično razpoloženje med dvema teoretičnima načeloma. Še istega leta, l. 1960, se je Kremenšek še enkrat povrnil k vprašanju zgodovine in etnologije, vendar ne toliko k medsebojnemu razmerju omenjenih dveh ved, ampak k vprašanju, ki je za Kremenška »splošno metodološki problem«, namreč, »ali je mogoče kakršen koli del ali pojav družbenega življenja odtegniti zakonom zgodovinskega razvoja in ga preučevati ločeno od družbenozgodovinskega razvojnega procesa v njegovi celoti (...). *Problem zgodovinskosti etnološke vede, problem historizma v etnologiji, etnologije kot historične vede je s tega stališča splošno metodološki problem in ga ne gre zamenjavati z vprašanji virov, s specifičnimi problemi zgodovinopisja, s časovno distančno teorijo, s problemi delovne tehnike in delovnih metod, ki so v tem splošno metodološkem pogledu vsekakor drugotnega pomena.*«⁹⁷ V premajhnem razmisleku teh vprašanj je drugi vir tistega navzkrižja, ki se je pozneje na zunaj oblikovalo v stališče, kot da gre za spor med menda vselej napredno etnologijo na eni strani in v tem pogledu vprašljivo folkloristiko.

Na prvi pogled bi se dalo razumeti, da Kremenškovo poročilo o 14. kongresu zveze društev folkloristov Jugoslavije priznava folkloristiki delno neodvisnost nasproti etnologiji, saj v njem med drugim pravi: »Kljub temu pa ne gre prezreti dejstva, da ima

⁹⁵ Prav tam.

⁹⁶ Slavko Kremenšek, *Etnografija in zgodovinopisje*, v: *Slovenski etnograf* XIII (1960), 7–12.

⁹⁷ Slavko Kremenšek, *Nekaj pripomb*, v: *Glasnik Slovenskega etnografskega društva* 3 (1960/61), št. 2, 7.

⁹⁸ Slavko Kremenšek, XIV. kongres Zveze združenj folkloristov Jugoslavije v Prizrenu, v: *Slovenski etnograf*

*folkloristika tudi v Jugoslaviji že dokaj izoblikovano interesno območje, ... Zdi se, da se sicer etnologi in folkloristi v marsičem res neogibno dopolnjujejo, da so številna vprašanja enaka, da se pa lahko zanimanja kljub temu tudi močno razhajajo. To zlasti velja za razne meddisciplinske probleme in s tem povezano sodelovanje z drugimi vedami. Zato bi bilo res najbolj prav, da so predmet sodelovanja in povezovanja predvsem konkretni strokovni problemi, pri tem pa bi se bilo treba zavedati, da vsi njuni problemi niso vedno tudi identični.*⁹⁸ In vendarle ni prav jasno, ali res gre za upoštevanje različnih vidikov obravnave enega in istega predmeta ali rajši za zadržanost do nekaterih od njih. Bolj konkreten je Kremenšek ob vprašanju razmerja med etnologijo in (izrecno slovstveno) folkloristiko v sestavku »*Etnologija sedanjosti*« in njena temeljna izhodišča, v katerem sicer nadaljuje z utemeljevanjem svojega, novo pojmovanja predmeta. V njem za ilustracijo, ki pa vendar ni samo to, navaja primer Steinitzovega razmejevanja »med folkloro in literaturo«, pri čemer se strinja z njegovim zanikanjem »nadaljnega nastajanja [slovstvene – op. M. S.] folklore«, medtem ko ne verjame v »nekatero domače in tuje iluzije na isto temo«. Iz nadaljevanja sledi, da se, po Kremenšku, meje etnološkega predmeta ne morejo ujemati z mejami folklorističnega, čeprav je le-ta tudi pojmovno modificiran: »Wolfgang Steinitz piše nadalje, da pomeni spregledovanje razlik med staro kmečko kulturo, ki je v bistvu folklorna, in delavsko kulturo, kakor tudi enačenje delavske pesmi z ljudsko pesmijo in podcenjevanje ustvarjalnih sil delavskega razreda. Spričo tehtnega utemeljevanja te misli ni razlogov, da bi se z njo ne strinjali. ... Pa vendar: ali nam namesto problematične anonimnosti sprejeta ustna prenosnost kot kriterij opredeljevanja folklore pomeni tudi mejo ločnice etnoloških obravnav? Ali lahko navedena ali katerakoli njej podobna, sicer za folkloro pomembna razlika določuje tudi meje etnološke vede? Ali so pismenost, racionalno mišljenje, urbanizacija, industrializacija itd. res meje, ob katerih bi se morali ali pa – smeli – ustaviti?«⁹⁹

Iz tukajšnjega okvira bi se dalo zagovarjati stališče, da Kremenšku pomeni folkloristika isto kakor le slovstvena folkloristika. Da pa ta iz njegovih konceptov, enako kakor iz Baševih, izpada, je mogoče ugotoviti tudi iz sklepnih odstavkov, pravkar predstavljanega prispevka. Izrecno pravi: »... Medtem ko se ukvarjajo druge delne zgodovinske vede z zgodovino posameznih oblik nacionalne kulture, nas etnologija seznanja z odnosom posameznih družbenih skupin do nje. Ta odnos pa konec koncev tudi sam ne more biti kaj drugega kot njen integralni sestavni del. ... Zgodovinski razvoj književnosti obravnava literarna zgodovina, odnos etnične skupine (z upoštevanjem njenih sestavnih delov) do knjige skozi posamezna zgodovinska obdobja je stvar etnologa.«¹⁰⁰

A kljub temu, da je folkloristika kamen spotike, mimo njenega obstoja ni mogoče tudi v etnoloških krogih in tako je tudi Kremenšek v predstavitvi »težen v sodobni etnološki znanstveni teoriji«¹⁰¹ ne zamolči: ... »Na revolucionarno demokratičnih temeljih, kaj kmalu ogroženih z reakcionarno romantičnimi

XX, (1968), 185–186.

⁹⁹ Slavko Kremenšek, »Etnologija sedanjosti« in njena temeljna izhodišča, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 39/4, n. v./, (1968), 278–285.

¹⁰⁰ Prav tam, 283.

¹⁰¹ Slavko Kremenšek, Težnje v sodobni etnološki znanstveni teoriji, v: *Slovenski etnograf* XV (1962), 9–32.

težnjami, se je razvijala veda, danes poznana predvsem kot *etnografija* (*narodopisje*) *in za del njenih problemov tudi folkloristika*.¹⁰² Medtem ko Kremenšek tu družboslovno razločuje med etnologijo in etnografijo, kar tudi tedanji opredelitvi folkloristike daje svoj okvir, tega v univerzitetnem učbeniku *Obča etnologija* ne stori: »*Folklor* pomeni v običajnem smislu le del problematike, s katero se ukvarja etnologija. To je ljudska duhovna tradicija, zlasti ustna tradicija (prav tako po Hultkranzu), kar torej v glavnem ustreza tako imenovani duhovni kulturi. Folkloristika je ime za znanost, ki se omejuje na to področje. Pojem je sestavljen iz dveh starih angleških besed 'folk' (se pravi ljudstvo) in 'lore', kar pomeni védenje, modrost. V dobesednem pomenu gre torej za ljudsko znanje, za ljudsko modrost.»¹⁰³

V poglavju o umetnosti Kremenšek dopušča folkloristiki relativno samostojnost in priznava njen interdisciplinarni značaj, čeprav je za učbenik razumljivo, da se zavzema za etnološki vidik obravnavane problematike: »*Mimo folkloristike kot bolj ali manj samostojne discipline, kot dela literarnih znanosti ali posebne veje etnologije, obstajajo še glasbeno narodopisje ali glasbena etnologija (nem. Musikethnologie), etnomuzikologija, umetnostna etnologija različnih umetnostnih panog. Njihova spoznanja so za etnologijo lahko zelo zanimiva, specifično etnološka vprašanja pa so vendar v funkciji, v vlogi in pomenu, ki jih imajo umetnostni pojavi, umetniki in izvajalci v preučevani skupini.*«¹⁰⁴ Iz tukajšnjega odlomka sledi, da je bilo morda pravilno sklepanje o tem, da Kremenšku pomeni folkloristika predvsem to, kar je povezano z ustno, besedno tradicijo, torej *slovstvena* folkloristika.

Toda položaj se zaplete ob Kremenškovi še drugačni in drugi definiciji folklor/istik/e, ki jo prisoja delu dotedanje (le slovenske?) etnologije, čeprav ji hkrati z ostjo, ki je uperjena vanjo, spravljivo priznava določen pomen ne le za nazaj, ampak tudi za naprej: »Glede na dolgotrajni razvoj etnologije na osnovah, ki so sicer že za dovršen del današnje etnološke raziskovalne dejavnosti neuporabne, je treba vsekakor računati tudi z dediščino, ki je ne gre zametavati. Tu je mišljeno predvsem preučevanje kulturnih sestavin, ki jim je bil po starejših teoretičnih načelih pripisan ljudski značaj. Čeprav bi zgodovinska obravnava marsikaterega od ljudskokulturnih elementov sodila, kot že rečeno, prej v katero od specializiranih kulturno-zgodovinskih disciplin, je določena kontinuiteta v raziskavah vendarle nujna. Korenitejši odklik etnologije od te tematike bi povzročil vrzel, ki bi pomenila nepopravljivo škodo. V skladu z etimološko vsebino besede folkloristika so njeni, tj. folkloristični okviri še najbližji etnološkim raziskavam številnih ljudskokulturnih sestavin. *Folkloristiko bi tako lahko tudi v sedanjem položaju označili kot tisti del etnologije, ki se ukvarja z ljudskimi stvaritvami, s sestavinami, ki so rezultat ljudskega znanja, ljudskega védenja. Pri tem je sestava kulturnih elementov, ki pritegujejo pozornost folkloristov, lahko dokaj različna.* Ponekod, npr. na Francoskem in v Angliji, kjer je evropsko regionalno etnologijo zastopala pravzaprav folkloristika, so imele ali še imajo v folklorističnih okvirih svoje mesto tudi nekatere materialnokulturne sestavine, npr. noša, ki sicer v folkloristiki niso vedno običajne. *Vodilo tovrstnega vključevanja so slej ko prej pojavi ljudske umetnosti v širokem pomenu te besede, torej tudi ljudska umetna obrt. Ob sociologizaciji današnjih etnoloških raziskav pa je postalo prav to področje izhodišče*

¹⁰² Prav tam, 9.

¹⁰³ Slavko Kremenšek, *Obča etnologija*, Ljubljana, 1973, 14.

¹⁰⁴ Prav tam, 245.

etnološkega raziskovalnega dela, s čimer bodo verjetno tudi folkloristiki dane še nekatere spodbude za detajlnejšo obravnavo nekaterih socialnokulturnih sestavin. Sicer pa se folkloristika ali preko folkloristike tudi etnologija povezuje z najrazličnejšimi drugimi disciplinami, npr. muzikologijo, literarno in umetnostno zgodovino, lingvistiko, gledališko zgodovino, itd.«, kar je bilo deloma že omenjeno.¹⁰⁵

S prepletanjem teh dveh definicij folklore se je v razmerju med etnologijo in folkloristiko, še posebej, slovstveno, začelo novo obdobje: hudo kritično, a za obe stroki koristno.

SKLEP

V Štrekljevi rabi pojem folklore obsega bolj ali manj natančno zamejeno področje duhovne kulture, kolikor še sledimo klasični sistematiki obče etnologije. Presenetljivo je, da je obstajala prav od Matije Murka naprej dokaj močna tradicija enačenja folkloristike s tistim pojmovnim okvirom, ki ga zajema današnja etnologija. To je mogoče prav pojasniti le z naslanjanjem na vire, od koder so posamezni avtorji črpali ustrezno vednost o stroki in si prisvajali tudi zadevno terminologijo.

Naslednji razdelek je oblikovan iz gradiva, ki priznava sorodstvo stroke, katere rojevanje zasleduje tukajšnja obravnavava, s prvotno filologijo in iz nje tudi izvedeno poznejšo literarno vedo, na drugi strani pa razločevanje na »materialno« narodopisje/etnografijo in folkloristiko, za katero pa ni bilo nikoli izrecno povedano, kaj ravno zajema; iz sobesedila in antonimnosti do prve kategorije je razumeti, da gre za pojave duhovne kulture. Na splošno obstaja v njunem razmerju podrejenost folkloristike glede na etnologijo, marsikdaj pa se pojavlja v poimenovanju tudi poljubnost, da ni več prav jasno, kaj je pojmovati kot etnologijo in kaj kot folkloristiko. Nedvomno je le, da je pri zadnji še vedno težišče na zbiranju, čeprav se pojavljajo tudi glasovi, da je to le pomembna faza v raziskovanju, ne pa njen edini cilj.

Milko Matičetov je zapisal pogumno trditev o avtonomnosti (slovstvene) folkloristike, toda premalo izkoristil možnosti, ki jih je imel na razpolago, da bi stroko kot tako tudi vpeljal in utrdil. Zavedal se je vprašanj, ki kličejo po teoretičnem razčiščevanju – tudi v terminološki zmedi –, a namesto, da bi se jih lotil sistematično in eksplicitno, je svoje pojmovanje predmeta hranil zgolj zase, le tu in tam je navrgel drobtino, ki implicitno priča o globljem strokovnem vznemirjanju, ko obravnava posamezne konkretne probleme ob tesni navezanosti na terensko gradivo. Njegove terenske skušnje so gotovo nenadkriljive, in velika škoda je, da se mu le-teh ni zdelo vredno (ali kaj) teoretično oblikovati. Z njimi bi pomembno obogatil ne le slovensko, ampak splošno slovstveno folkloristiko. Tako pa je raje popravljal druge stavbe, kakor da bi zidal svojo, čeprav je imel zanjo – eden zelo redkih – dovolj lastnega materiala in mu ne bi bilo treba hoditi ponj na posodo drugam, kakor to delamo drugi. A to počnemo kljub očitkom zato, ker bi radi prebivali v svoji hiši. Da se razumemo. Že posebno poglavje priča, da je tako rekoč prvi izrecno (slovstveni) folklorist na Slovenskem tudi teoretično najgloblje zaoral v stroko, toda glede na njegovo mesto in še bolj glede na upanja, ki jih je dajal s prvimi pobudami, je bilo pričakovati

¹⁰⁵ Prav tam, 124.

njegovo večjo lastno udeležbo v teoretičnem utemeljevanju in prenavljanju stroke. Pojasnjevanje, da je tega zaostanka krivo tako rekoč reševalno delo na terenu, ne pove vse resnice in deluje naravnost tragikomično: tragično zaradi dejstva, da tolikšen trud ne daje takega rezultata, kot bi ga lahko, komično pa, ker taji, da je temu vzrok preslabo vztrajanje pri sprejetih teoretičnih izhodiščih,¹⁰⁶ četudi niso bila nikjer posebej – kakor bi bilo zaželeno – zapisana.

Sledi etnološki vidik gledanja na slovstveno folkloro, medtem ko posebne stroke zanjo ne imenuje, da iz previdnosti ne rečemo, da je ne prizna. Kakor je v enem prvih poglavij prevladovala kot vir strokovna literatura s pečatom vseobsežne folkloristike, tako se verjetno vsesplošna etnološka terminologija v tem poglavju napaja pri konkurenčni strokovni literaturi (angleška : nemška), iz česar sledijo, glede na izrazoslovje, diametralno nasprotni rezultati. Da gre tu za očitno preziranje folkloristike, je spoznati tudi iz tega, da se z etnološkega vidika raje govori o pomožnih panogah etnologije kakor znotraj nje o posameznih panogah oz. specializaciji, ki bi jo po tradiciji morali poimenovati z zgornjim imenom.

Resna preizkušnja za slovensko folkloristiko je nastala z novo fazo slovenske etnologije, ko je ta temeljito predelala svoja dotedanja stališča o stroki,¹⁰⁷ v kateri je dotlej tako ali drugače predla folkloristika. Novi koncepti nanjo niso nič več računali niti po predmetu niti po metodi, kar je pomenilo, da mora, če hoče še živeti,¹⁰⁸ skrbeti sama zase.

¹⁰⁶ Žal, da tu ni mogoče tega bolj določno pokazati in dokazati, ker se ta pripomba nanaša predvsem na vprašanja organizacije folkloristov nasploh, ta problematika pa je tu izpuščena. Kot simptom poljubnosti ali kar ohlapnosti v terminološkem izražanju naj služi naslednji njegov odstavek? »Tukajšnji pregled *Glonarjevih etnografskih spisov* zajema poleg samostojnih knjižnih izdaj še spise v ČZN, LZ in goriški Vedi. Morda bodo izpiski iz nekaterih listov, kjer je Glonar tudi sodeloval (prim. SBL I, 222), pokazali še kaj etnografskega, vendar je že s temi prispevki podoba in vloga *Glonarja – folklorista* jasna.« *Slovenski etnograf III–IV*, Lj., 1952, 399. – Kljub temu, da se je torej Matičetov že l. 1948 deklarativno zavzemal za terminološko preciziranje (prim. op. 77) in v tem očital nedoslednost avtorju ocenjevane knjige in je sorazmerno strogost ob tej problematiki čutili v Matičetovem pripisu k prevodu prispevka o sovjetski folkloristiki (prim. op. 85), je tudi pri njem samem ugotoviti v tem pogledu premajhno discipliniranost.

¹⁰⁷ Ingrid Slavec, Težnje v povojni slovenski etnologiji, *Zbornik I. kongresa jugoslovanskih etnologov in folkloristov*, Rogaška Slatina, 5.–9. 10. 1983, Lj., 1983, 148–175. Za del tukajšnje problematike prim. odlomek: »Etnologija je do konca petdesetih let obstajala v sicer razširjenih, a po motivaciji in pristopu bližja folkloristični naravnosti. Zato se v tem času zdi ločevanje med etnološkim in folklorističnim neutemeljeno, za nameček (in za zgled) pa obstaja klavno nedoločna raba terminov narodoznanstvo, narodoslovje, narodopisje, etnografija, folklor, folkloristika. Tu naj zadostuje, da se po večini vsi prispevki le uvrščajo pod firmo narodopisja (torej etnografije, in glede na današnjo rabo etnologije), ne kažejo pa na nikarkšen teoretsko-metodološko izdelan in utemeljen koncept, ki bi presegel ustaljeno delovno prakso.« Prav tam, 151–152.

¹⁰⁸ Ob tem je vsekakor smiselno spomniti na naslednja izhodišča: »*Uspešen razvoj vsake znanstvene discipline, ... je odvisen tako od konkretne, induktivno zastavljene znanstvene raziskave, kakor od splošne razvitosti teoretične znanstvene misli. Spričo tega dejstva je nepotrebno dokazovanje, da morajo vsako posamično, konkretno znanstveno proučevanje spremljati znanstveno utemeljeni idejnometodološki principi, ki induktivno znanstveno delo usmerjajo in mu v širšem okviru znanstvenega proučevanja odredajo mesto in pomen. Seveda pa ne gre ti dve premisi jemati ločeno. Razvijanje in izpopolnjevanje znanstvene teorije je neposredno zvezano z uspehi konkretne raziskave, kakor je le-ta, kot rečeno, povezana z razvojem teoretičnih postavk. Šele njun medsebojni dialektični odnos ustvarja pogoj za resnično znanstveno usmerjeno in utemeljeno strokovno delo.*« S. Kremenšek, *Etnografija in zgodovinsopisje*, v: *Slovenski etnograf XIII* (1960), 7.

Trezno in skrbno je o vprašanjih, ki zadevajo v jedro problema nekdanjih folklorističnih izhodišč, ne da bi stroko posebej imenoval, pisal Zmago Šmitek v sestavku Nekaj pripomb k teoretičnim izhodiščem slovenske etnologije, v: *Glasnik Slovenskega etnografskega društva* 16 (1976), št. 1, 1.

I. KONSTITUIRANJE
SLOVENSKE SLOVSTVENE FOLKLORISTIKE

SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA MED ETNOLOGIJO (IN LITERARNO VEDO)

UVOD

Za tiste, ki jih bega na desetine definicij folklore, je primerno pojasniti, da je smiselno ločiti troje obsegov tega pojma. Najširši, pogosto s slabšalnim prizvokom, je doma predvsem v publicistiki;¹ v etnologiji se na splošno bolj ali manj pokriva s pojmom duhovna kultura,² medtem ko se v najožjem pomenu ujema z zvezo *slovstvena folklor*. V nekaterih krogih pa se je utrdilo stališče, da so predmet folkloristike tiste raziskave, ki se nanašajo na »umetnostne kategorije, človekove kulture«.³ V. Vodušek je z ekspresivno primero iz antike⁴ ponazoril njihovo polivalentnost⁵ in to še posebej drži prav za slovstveno folkloro. Njeni žanri se ne ločijo med seboj le po svoji umetniški strukturi, temveč tudi po svoji vlogi v življenju.⁶ »A vprašanje o opredelitvi slovstvene folklore ne more biti rešeno, dokler ne bo sprejeto stopenjsko razločevanje med njima, kot dvema oblikama estetske zavesti. Le estetsko razumevanje posameznih slovstveno-folklornih pojavov tudi ne privede do konca. Poleg poetike so nujni za njihovo klasifikacijo tudi zunaj-literarni kriteriji.« »Ta kardinalni problem folkloristike je rešljiv le z združitvijo filološkega in kulturnoživljenjskega, tj. etnološkega vidika.«⁷ Iz tega sledi, da je slovstvena folkloristika produktivna le, če se jo jemlje kot interdisci-

¹ Józef Burszta, *Kultura ludowa-kultura narodowa*, Warsaw 1974, 316–317. »Pojavlja se posebno v tisku in kulturnoprosvetnih organizacijah, na radiu in televiziji in sploh je v rabi v celi družbi – razen pri folkloristih in etnologih. Tu je splošni sinonim cele tradicijske ljudske kulture. Vanjo štejejo ne le nastope ljudskih godb, svatbe po tradicionalnem vzoru in v narodnih nošah, pisanke, glinene lonce...«.

² Prav tam: »Poleg ustnega slovstva doživljajo pozornost tudi uvere, navade, šege, glasba, drama in tudi tradicijska znanost, religija, magija, prerokovanje, igre, zabave, ples, običajno pravo«.

³ Valens Vodušek, O sodobnih nalogah folkloristike, v: *24. kongres Zveze društev folkloristov Jugoslavije = Glasnik SED 17/1977*, št. 5, (1977), 294: »To so panoge, katerih predmet raziskave se nanaša na umetnostne kategorije človekove kulture; besedna umetnost – bodisi v proznih, pesemskih ali dramskih stvaritvah –, glasbena in z njo tesno zvezana plesna umetnost ter likovna ali upodabljaljoča umetnost v najširšem smislu.«

⁴ Prav tam: »... so namreč vse pravkar omenjene panoge folkloristike podobne tistim mitičnim bitjem iz antike, ki so imela telo sestavljeno iz delov dveh ali več različnih živali: imele naj bi namreč dvojna usta in dvojni jezik. Z enim jezikom naj bi govorile vsaka svoji t. i. matični stroki, npr. literarni vedi oz. literarni zgodovini, muzikologiji, zgodovini plesne umetnosti, umetnostni zgodovini. Z drugimi usti pa naj bi govorile etnološki jezik, ker namreč raziskujejo pojave, ki so karakteristični za določeno etnično skupino ali za regionalne in drugačne podskupine v njenem okviru.«

⁵ Ruski formalisti so zavračali stališče, da je »sinkretizem« posebnost samo slovstvene folklore, ker da je navzočnost sinkretičnih teženj v sami naravi vsake umetnosti. Glej Boris Ejhenbaum, *Književnost*, Beograd 1972, 22.

⁶ K. V. Čistov, *Folklor i etnografija*, v: *Folklor i etnografija*, Leningrad 1970, 8.

⁷ B. Ejhenbaum, *Književnost*, 22.

plinarno vedo.⁸ Kot je stilistika vezni člen med jezikoslovjem in literarno vedo, je slovstvena folkloristika med etnologijo in filološkimi vedami.

Čeprav obstaja stališče, da slovenska (slovstvena) folkloristika ni več mlada,⁹ se še zmeraj obnaša, kot da ni dorašla. Tu se lepo potrjuje misel, da je usmerjenost posamezne stroke odvisna od njene tradicije.¹⁰ Če je treba pritrrditi ugotovitvi, da v slovstveni folkloristiki prevladuje »inventarizacija dejstev nad njihovo interpretacijo«, je za slovenski primer dodati še, da je bolehalo za pomanjkanjem avtorefleksije. Dokler pa te ni, se zdi, kot da ni stroke, obstaja le njen (potencialni) predmet.

Seveda je osamosvajanje posameznih strok proces. Vanj sodi tudi vprašanje razmejitve posamezne stroke do drugih/sosednjih, tj. diferenciacije navzven in vprašanje identifikacije navznoter. Poskusa ugotavljanja razmerij med etnologijo in (slovstveno) folkloristiko s praktičnega in organizacijskega vidika tukajšnje poglavje ne zajema, ampak ji gre v prvi vrsti za teoretični vidik problema.

I. RAZMERJE MED VEDAMI GLEDE NA SLOVSTVENO FOLKLORO

Vzorčno je za tehtanje vprašanj o umeščanju slovstvene folkloristike med etnologijo in filologijo z eno besedo (gre namreč za jezikoslovje na eni strani in literarno vedo na drugi) primerno soočenje s spoznanji, do katerih so prišli ruski formalisti ob zastopanju stališč o samostojnosti poetike. Opozarjali so na načelo razločevanja med kategorijami kavzalitete in kategorijami modalitete; etnološkemu predmetu so lastne le prve, medtem ko so druge nasproti njemu posebnost folklornih pojavov, kolikor jih dojemamo tudi kot estetske.¹¹ Na tej podlagi sloni spoznanje, da je treba prej proučiti sorodnost med posameznimi vrstami umetnosti (npr. literaturo in likovno umetnostjo), kar je seveda mogoče le glede na njuno strukturo. Gre za dva različna sistema, zato so se potegovali za priznanje, da je njihov predmet raziskav »literarnost literature«. V tej luči je treba razumeti njihovo razhajanje z Aleksandrom N. Veselovskim, čigar »etnografskost« je zanemarjala specifičnost literarnih postopkov v posameznih vejah besedne umetnosti.¹² Skupnega jezika z njim niso našli tudi glede genetičnega izhodišča, ki se ukvarja le z izviri literarnih dejstev, medtem ko vrsto za poetiko pomembnejših vprašanj pušča ob strani: Sami so si prizadevali na novo opredeliti pojem literarne evolucije, in to mimo razlage napredka, mirne postopnosti ter nasprotja med romantičnostjo in realističnostjo.¹³ To ne pomeni, da so zavračali prepričanje o vzajemnem delovanju besedne umetnosti in življenja;

⁸ Takšne so danes npr. tudi psiholingvistika, biokemija itd.

⁹ Na sestanku, ki je pretresal težnje v sodobni slovenski etnologiji in folkloristiki, se je S. Kremenšek spraševal, ali je folkloristiko opredeljevati kot mlado. Odgovoril je: »Ne, to je znanost, ki ima svojo zgodovino.« Zapiski, Lj., 23. 3. 1983. Juliusz Krzyżanowsky (*Szkice folklorystyczne*, I, Krakow 1980, 46) pojasnjuje, da je vzrok temu, da je v njej interpretacija dejstev slabša kot njihova inventarizacija, mladost folkloristike kot samostojne discipline.

¹⁰ Zdravko Mlinar pred leti v priložnostnem pogovoru.

¹¹ *Poetika ruskog formalizma*, ur. Zoran Gavrilović, Sveta Lukić, Beograd 1970.

¹² Govorim o besedni umetnosti nasploh, ker sklepam, da gre za oboje: literaturo in slovstveno folkloro, čeprav je v citiranem delu načelno beseda namenjena le literaturi, a konkretni primeri kažejo, da gre tudi za slovstveno folkloro.

¹³ A. Petrov, Predgovor, v: *Poetika ruskog formalizma*, 39–40. Jurij Tinjanov, O književnoj evoluciji, v: *Poetika ruskog formalizma*, Beograd 1970, 287–300.

čeprav so pri tem nanje vplivala posamezna bistra stališča marksistične estetike, niso osvetljevali teh vprašanj glede na »ekonomsko bazo«, ampak bolj glede na kontekst, ki so ga poimenovali »literarno življenje«. ¹⁴ Jurij Tinjanov je na konkretnih primerih prikazal, »kako življenje postaja literatura in literatura odhaja v življenje. V obdobju razpadanja se posamezna literarna vrsta iz središča premešča na obrobje in na njeno mesto iz literarnega ozadja in življenja prihaja v središče nov pojav«. ¹⁵

Seznanjen s temi in drugimi stališči ruskega formalizma in češkega strukturalizma in zgodovinskimi dejstvi slovaške folkloristike, je najbolj kvalificirano pisal o današnji krizi te stroke v Srednji Evropi ¹⁶ Milan Leščák. Marsikatero njegovih opažanj je mogoče sprejeti tudi za slovenske razmere, zato jih je treba predstaviti malo podrobneje. Za pravično presojo nastalega položaja priporoča kritičen vpogled v preteklost in na tej podlagi priznanje lastne krivde, kolikor je je, in hkrati ugotavljanje drugih okoliščin, ki so botrovale zaostajanju stroke: ob slovstveni folklori kot mejnem področju se križajo interesi etnologije in literarne vede. Le-tej bi pač mogli očitati, da je postala egocentrična in ji za stroko, ki jo je oživila in utemeljila kot tako, ni bilo več mar. Slovstvena folklorja je zanjo pomembna le kot prva stopnja v razvoju besedne umetnosti, kar se najbolj očitno kaže v literarno-zgodovinskih učbenikih. V njih je spregledano vprašanje avtonomnega razvoja slovstvene folklore vzporedno z avtonomnim razvojem literature. In če literarna zgodovina že potrebuje slovstveno folkloristiko kot vedo o genezi in posameznih stopnjah razvoja od govorjenih do za/pisanih slovstvenih stvaritev, pa zanemarja osvetlitev njunih medsebojnih razvojnih razmerij. Literarni vedi je mar le »literarnost« slovstvene folklore in ne njena folklornost. To je torej troje Leščákovih pripomb na račun literarne vede. A nato pometa pred lastnim pragom. Nesporazumi o metodah in ciljnih sodobne slovstvene folkloristike izhajajo tudi iz neprimerne prenašanja in ohranjanja predstav o njeni funkciji, kakršno je imela v času svojega nastajanja. Herderjevi nazori, Heglova koncepcija »narodnega duha«, revolucionarno ozračje v Evropi, politični cilji šturovske (L'udovit Štur) generacije so vtisnili folklorističnemu delu poseben pečat. Slovstveno folkloro so navdušeno zbirali in interpretirali kot edini dokaz zrelosti slovaške ljudske kulture, za utrjevanje samozavesti, torej iz političnih razlogov. Kljub občudovanju nekdanje čebelje pridnosti ima današnje delo na terenu in v teoriji popolnoma drugačne cilje in metode! Toda v podzavesti neetnoloških krogov je ostalo obdobje, ko so z zanimanjem za ljudsko kulturo enačili predmet znanstvenih raziskav.

V prvi polovici 20. stoletja je potekalo običajno znanstveno delo. Tedanja evropska veda o slovstveni folklori se je v glavnem usmerjala v zgodovinsko primerjalni in tekstološki študij in metode raziskovanja so prihajale iz literarne vede. Posebno folkloristično šolanje se ni zdelo potrebno in težko je bilo ločiti literarnega strokovnjaka od folklorista. Zaradi unificirane predstave o slovstveni folklori in literaturi je imel vsak, ki se je na robu literature dotikal problemov folkloristike, lastnim ciljem ustrezne pristope. V drugi polovici 20. stoletja je bila slovstvena folkloristika zapravljen kot naravni del visokošolskega študija. Na katedri za literarno vedo in

¹⁴ A. Petrov, Predgovor, v: *Poetika ruskog formalizma*, 15–16.

¹⁵ A. Petrov, Predgovor; J. Tinjanov, Književna činjenica; B. Ejhenbaum, Književni život, v: *Poetika ruskog formalizma*, Beograd 1970, 47–49, 267–286, 301–310.

etnologijo je slabo zastopana. V znanstvenih ustanovah ni stikov med strokovnjaki za literaturo in slovstvenimi folkloristi. Mladi izobraženci priznavajo, da vedo več o umetnosti ameriških črncev in nemški mitologiji kot o slovaški folklori.

Razložiti pomanjkljivosti slovaške slovstvene folkloristike pomeni seznaniti se s sodobno metodologijo folkloristike v svetu. Teorija je dolgo spregledovala specifične probleme slovstvene folklore, povezane z upoštevanjem poetike. Izjema je le ruska folkloristika, ki je že od svojega nastanka obravnavala slovstveno folkloro kot svojevrsten umetniški pojav. Slovaška folkloristika je umaknila svoje nekdanje nazore o obravnavi slovstvene folklore, kar je skoraj bolj njena prednost kot šibkost. Na slog njenega dela je vplivalo dejstvo, da je po organizacijski strani postala del etnologije. Kljub veliko pomislekom proti taki povezavi se zdi Leščáku primernejša, ker omogoča kompleksnejše razumevanje raziskovalnih folklornih pojavov. Toda pri tem deluje porazno dejstvo, da kljub tolikšnemu prizadevanju prejšnjih generacij ostaja pravzaprav malo takšnega gradiva, ki bi ustrezalo sodobni profesionalizaciji slovstvene folkloristike. S tega vidika je odklon od prej uporabljene literarno-zgodovinske usmeritve pri raziskavah slovstvene folklore samoumevna zakonitost. Glede na terensko delo dajejo Slovaki prednost sociološko etnološki smeri, ki skuša spoznati folklorne pojave glede na njihovo funkcijo v kulturni strukturi, psihologijo njihovih nosilcev in pogoje, ki o(ne)mogočajo njihov obstoj.¹⁷ Na robovih je tole ogledalo mogoče res malo motno, a v pglavitnih črtah je v njem lepo prepoznati bistvene stiske, kakršne je od svojega nastanka naprej doživljala tudi slovenska slovstvena folkloristika, ki vsaj v zadnji fazi za slovaško prav gotovo še zaostaja.

Podobno usodo je glede na razmerje med literarno vedo in etnologijo doživljala slovstvena folklor na Poljskem. Na eni strani je del etnoloških obravnav,¹⁸ na drugi strani pa se je utrdila misel o sorazmerni samostojnosti stroke, katere predmet je. Juliusz Krzyżanowsky začenja svoje poročilo, kako je do tega prišlo, s pripombo, da se nekdanji in sedanji folkloristi zelo radi ustavljajo ob vprašanju razmejevanja svojega predmeta. Po njegovem je razmerje slovstvene folkloristike do etnologije popolnoma enako razmerju literarne zgodovine do kulturne zgodovine. Če to ne škodi samostojnosti literarne zgodovine, ni vzroka, da bi drugače obravnavali folkloristiko. Ob pojavih slovstvene folklore se počuti strokovnjak za literaturo malo nelagodno, toda zatajiti jih ne more. Res se zaveda, da ima raziskovanje le-te opraviti z nekaterimi metodološkimi razlikami v primerjavi s proučevanjem literature, vendar Krzyżanowski zato ne misli, da to zahteva izključitev folkloristike iz literarne vede in njeno vključitev v etnologijo. A kljub temu v literarni vedi zanj ni bilo prostora. Stalno in sistematično so jo pehali ven.¹⁹ Po II. svetovni vojni je bilo zelo težko dopovedati, da »ljudska umetnost niso le ljudsko kiparstvo, slikarstvo, keramika, arhitektura, glasba, ampak tudi umetnost besed (pesništvo in proza)«. S samostojnim glasilom zanj je avtomatično prišlo do izločitve iz etnoloških okvirov

¹⁶ Na vzhodu je pač ni čutiti, saj je v smislu slovstvene folkloristike že dolgo utrjena (prim. Rusija), na zahodu tudi ne, le da jo tu opredeljujejo dosti širše. Pač pa je čutiti stiske v tej zvezi npr. na Poljskem, Slovaškem, Češkem, v Sloveniji.

¹⁷ Milan Leščák, K niektorým problemom slovenskej folkloristiky, v: *Slovensky národopis* XX, Bratislava 1972, 632–635.

¹⁸ J. Burszta, *Kultura ludowa-kultura narodowa*, 76–81, 161 sl.

¹⁹ J. Krzyżanowsky, *Szkice folklorystyczne* I, 52.

in osamosvojitve glede na druge kategorialno sorodne vrste umetnostnih pojavov. In ta proces razločitve folkloristike od etnologije jo je spet privedel v naročje literarne vede.²⁰ Toda če obstaja okoliščina, da se tradicijska enota (slovstvena folklor) – ustna, slušna, radikalno loči od literature, ki je utrjena s pomočjo črk, ali je torej še nujno govoriti o enotni literaturi, enotni literarni metodologiji?²¹

Če navedenim prištejemo še slovenski primer, je mogoče reči, da je literarna veda zaradi svoje (dozdevne?!) elitnosti podcenjevala predmet slovstvene folkloristike, etnologiji pa so tuje njene metode raziskovanja teksta in teksture, medtem ko sorazmerno obvlada proučevanje njenega življenjskega konteksta.²²

Vladimir Ja. Propp se loteva specifične slovstvene folkloristike na razredni podlagi in od tod njegovo stališče: videz, da more materialno in duhovno kulturo nižjih družbenih plasti proučevati le ena veda, je varljiv; zakaj pa za kulturo vladajočih razredov to ne velja? Tu obstaja vrsta zgodovinskih strok (zgodovina tehnike, arhitekture, glasbe, literature), ko pa go za kmetstvo, naj zgradbo peči in ritmiko pesmi proučuje ena in ista veda. Predobro ve, da je med materialno in duhovno kulturo tesna zveza, a kljub temu metodološko deli področje materialne in duhovne ustvarjalnosti, tako kot se to dela pri dejavnosti višjih razredov. Distancira se od zahodnoevropskih folklorističnih teorij in se strinja s takšnim obsegom pojma folklor, kakršen »je že oddavnaj sprejet v ruski znanosti« in jo v Franciji imenujejo traditions populaires, v Italiji tradizioni popolari, v Nemčiji Volksdichtung.²³

Propp v nadaljevanju razprave našteva stičišča in razločke med slovstveno folkloro in literaturo. Združuje ju predvsem poetika, čeprav se znotraj nje razhajata in prav tako po načinu svojega obstajanja. Imenitno razlaga razloček med avtorjem in bralcem literature na eni strani in izvajalcem/posredovalcem slovstveno-folklornega dejstva na drugi. Figura le-tega stalno zbuja zanimanje raziskovalcev. Medtem ko je bralec literarnega dela (lahko) neusmiljeni cenzor in kritik brez vsakega polnomočja, je vsak poslušalec, udeleženec v folklornem dogodku morebitni prihodnji posredovalec, ki bo v svoje delo (ne)zavedno vnašal nove spremembe. Tako folklorno delo živi v neprestanih spremembah in ne more biti dobro proučeno, če je zapisano le enkrat. Potrebno je kar največ zapisov in variant, ki pomenijo vse kaj drugega kot npr. redakcija literarnih del.²⁴ Na drugi strani posveti Propp dolžno skrb vprašanju razmerja med slovstveno folkloristiko in etnologijo. Pri tem izhaja iz prepričanja, da so »danes vse humanistične vede lahko samo zgodovinske«. To pomeni, da jim ne zadošča le

²⁰ Za ustno tradicijo še prim. Milko Matičetov, *Sežgani in prerajeni človek*, Ljubljana. 1961, 174, kjer se avtor šteje za etnologa. Zares poglobljeno je to vprašanje zastavljeno v publikaciji Károly Gaál, Gerhard Neweklowsky, Erzählgut der Kroaten aus Stinatz, v: *Wiener slawischer Almanach* 10, Wien 1983, 383. Glej M Stanonik, Pripovedovanje kot komunikacija, v: *Traditiones* 17, (1988), 383–384. Svež primer iz domačega okolja je v sestavku: Ančka Tomšič, Gorjuški fajfar, v: *Rodna gruda* XXXVI, št. 1 (1989), 16.

²¹ Ta vprašanja so bila še bolj živa v drugih panogah folkloristike (npr. likovni: prim. nasprotujoča si stališča E. Cevca in G. Makaroviča in I. Sedeja na drugi strani) – Valens Vodušek, O sodobnih nalogah folkloristike, 294.

²² O ravninah tekst, tekstura, kontekst podrobneje: Marija Stanonik, *Teoretični oris slovstvene folklore*, Ljubljana 2001, 115–332.

²³ Vladimir Ja. Propp, *Folklor i dejstvidelatnosti*, Moskva 1976, 18.

²⁴ Prav tam, 20–24.

zasledovanje razvoja posameznega dejstva, ampak tudi pojasnjevanje le-tega. Zato po njegovem med folkloristiko in etnologijo obstaja tesna zveza. Ne le nekateri žanri, tudi veliko motivov najde pojasnilo za svoj nastanek in obstoj v religiozno-magični praksi na raznih stopnjah v razvoju človeške družbe. Ko Propp omenja tudi drugo plat razmerja, namreč, da lahko tudi slovstvena folkloristika pomaga etnologiji, pri tem opozarja na nevarnost pretekle »teorije odraza«, kot da bi slovstvena folkloristika neposredno odražala nekdanje družbene ureditve. Mišljenje nekdanjega človeka je potekalo po drugačnih zakonitostih, ki še niso poznale vzročno-posledičnih zvez, posplošitev itd. Brez upoštevanja, da gre za drugačne miselne postopke, je tvegana razlaga sižejev, motivov, kompozicije in obstaja nevarnost, da raziskovalec zapade v naivni realizem ali govori o groteski, eksotiki, poljubni igri neobvezne fantazije, kjer v resnici za to ne gre. Etnologija je po Proppu torej nadvse pomembna za pravilno razlago o genezi folklornih pojavov, ne spušča pa se v razlago o namembnosti življenjskega konteksta s sinhronega vidika njihovega obstoja.²⁵

Kirill Čistov ne dvomi o samostojnosti slovstvene folkloristike; ta ima dovolj širok in jasen predmet, vendar to ne spremeni načelnega odnosa do njenih bližnjih »sosed« in »sorodnic«, etnologije in filologije. Slovstvena folkloristika je in ostane hkrati filološka in etnološka veda, kajti vsak folklorni pojav je hkrati in neizbežno dejstvo življenja in dejstvo besedne umetnosti. Če gledamo retrospektivno, slovstvena folkloristika ni preprosto le eden od mnogoterih pojavov življenja. Z njo je (bilo) prepleteno vse življenje. Vanjo so se prelivale vse človeške skušnje, znanje, predstave preteklih rodov, plemen, pozneje ljudstev. Raziskovalci so v starih zgodnjih oblikah slovstvene folkloristike upravičeno videli začetke tega, kar se je pozneje razvilo v religijo, umetnost, znanost. Sčasoma je postala pomembna oblika zabave, ideologije, vzgojno sredstvo, bistveni del narodne kulture. V njej so dragocene priče o socialni strukturi, družbenih institucijah, materialni kulturi, ne da bi bilo kaj takega ohranjeno v virih druge vrste (pisani dokumenti, arheološki spomeniki). Skratka, je nedvomno eden od pomembnih zgodovinskih in etnoloških virov. Toda ta opazka, ugotavlja K. Čistov, se marsikdaj zlorabi. Kot da je slovstvena folkloristika pomembna le kot vir in ne sama po sebi! Druga zmotava so poskusi, da je filološki in etnološki vidik slovstvene folkloristike mogoče raziskovati vsakega zase, neodvisno drug od drugega, in se postavlja vprašanje splošno zgodovinske ali splošno literarne periodizacije. Slovstvena folkloristika se slabo včlenja vanje, ker ima specifične zakonitosti razvoja (oblike govora). Temeljna kategorija slovstvene folkloristike je žanr, vendar to ne pomeni, da so vsa vprašanja v zvezi z njo skrčena na filologijo in zgodovino estetike. Žanr v slovstveni folkloristiki ni preprosto seštevek vsebine in oblike; in tudi ne seštevek teh ali onih besednih, mimičnih in glasbenih elementov. Je tudi določena družbeno-življenjska funkcija.²⁶

V prostoru, ki ga obvladuje nemščina, se termin in pojem (slovstvena) folkloristika ni prijel in verjetno je ta zgled vplival tudi na tiste v slovenski etnologiji,²⁷ ki so zas-

²⁵ Prav tam, 25–28.

²⁶ B. Ejhenbaum, *Književnost*, 5–7. J. Burszta, *Kultura ludowa – kultura narodowa*, 241–356: »Neodvisno od razmer in metodoloških tendenc, ki vladajo v folkloristiki, je tu pojmovanje v strogem pomenu besede (sensu stricto) ..., kjer se folkloristika enači z ljudsko ustvarjalnostjo ali drugače – z ustnim slovstvom – in raziskave obsegajo predvsem tekstologijo, z delnim pogledom na pogoje posredovanja ali sfere življenja, s katerimi je literatura povezana in z njimi sodeluje (šege, verovanja, glasba).«

²⁷ Marija Stanonik, *Iskanje identitete slovenske slovstvene folkloristike*, v: *Traditiones* 17 (1988), 58–66.

topali stališče, da je mogoče shajati brez njiju. Herman Bausinger pojasnjuje, da so nemški romantiki s svojim pojmovanjem »Naturpoesie«, ki vključuje tudi literaturo, programsko zabrisali meje med slovstveno folkloro in literaturo. Ta medsebojnost se je posebno uresničila z Grimmovimi Kinder- und Hausmärchen in marsikatera podeželska zbirka kaže Grimmov vpliv ne le pri zbiralcih, ampak tudi pri pripovedovalcih. Poznavalci srednjega veka, npr. Johann Bolte, so pogosto izsledili zapletene in prepričljive literarne vire slovstvene folklore. Te raziskave so prišle še posebej prav t. i. finski raziskovalni metodi; toda toliko so imele opraviti z literarnimi variantami, da je koncepcija originalne in samosvoje folklore komaj prišla do izraza. Hermann Bausinger ne bi bil to, kar je, ko pravi, da bo treba ugotoviti, ali se v tem kulturnem svetu še dopuščata koncept in pojem (slovstvene) folklore. Zdi se, da ju ne zavrača, saj nadaljuje, da pri tem ni prezreti prizadevanj, po katerem zanjo ni pomemben izvir, ampak načela, ki se uresničujejo pri prenašanju.²⁸ Da upoštevanje njene samostojnosti je smiselno, lepo izpričuje razprava Maxa Lüthija z naslovom Etnologija in literarna veda.²⁹ V njej se tenkočutni in estetsko podkovani švicarski raziskovalec slovstvene folklore in literature zavzema za strpnost med obema v naslovu navedenima strokama in plodno sodelovanje, čeprav skuša razumeti, zakaj se ena od druge čutita ogroženi, in da jima gre za svojo identiteto. Do nesporazumov med njima prihaja prav na prostoru, ki ga, kjer jo priznajo, zaseda slovstvena folkloristika. Lüthi se zavzema za sodelovanje strokovnjakov obeh omenjenih ved ali za prestopanje literarnega strokovnjaka v etnologijo in etnologa v literarno vedo. Daje vrsto pobud za poglobljeno raziskovanje različnih pojavov slovstvene folklore. Njene zakonitosti Lüthiju dajejo priložnost za presenetljive primerjave z moderno literaturo (razosebljenje /Entpersönlichung, pesniški osebek ni več empirični jaz itd.). Svoja gledanja ilustrira z rezultati raziskovanja pregovorov in folklornih pripovedi, pri čemer mu gre predvsem za funkcijo: kot se etnologija sprašuje po funkciji npr. pregovorov v vsakdanjosti, se literarna veda po funkciji snovi, idej, metaforike, ritma v posameznem besedilu. Avtor opozarja, da smisel etnološkega dela ni izčrpavanje v funkcionalizmu, saj ritual in ceremonija dvigata določeno skupnost k neke vrste umetnosti, in kdor raziskuje te tradicionalne oblike, ni daleč od raziskovalca pesmi in pravljič. Ko M. Lüthi skuša pobotati etnologijo in literarno vedo, to počne v zavesti, da sta obe »služabnici splošne antropologije, splošne znanosti o človeku in njegovem svetu«. A prispevek končuje z maksimo: čim bolje in specialneje kaka veda izpolnjuje svoje naloge, tem več je vredna za druge znanosti! Strah, da bi postala zgolj dekla, je odveč. Avtor ne zamolči, da ima vsaka od omenjenih ved svoje posebne naloge in razvija posebne metode, a se lahko marsikaj naučita ena od druge. Medtem ko je prva usmerjena vertikalno, je etnologija razširjena horizontalno. Prva se obrača predvsem k vrhunskim stvaritvam, druga kljub psihologiziranju pojma spodnja plast³⁰ svojo pozornost obrača k spodnjim in srednjim plastem, in to glede na njihov družbeni položaj in izobrazbo. Max Lüthi se ograjuje od »sentimentalnega konservativizma tistih etnologov, ki se bojujejo za obdržanje ali ponovno oživitev izginjajočih in izumrlih

²⁸ Hermann Bausinger, *Formen der »Volkspoesie«*, Berlin 1968, 40, 41, 51.

²⁹ Max Lüthi, *Volkskunde und Literaturwissenschaft, Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde*, IX, letnice ni, 255–283 (separat).

³⁰ Ne da bi ga imenoval, vemo po zaslugi Vilka Novaka, da gre za teorijo Richarda Weissa.

šeg«. Svoje antropološko-strukturalistično izhodišče na več mestih očitno navezuje na A. Jollesa, čigar »preproste oblike«³¹ so nedvomen prispevek slovstveni folkloristiki, čeprav iz naslova (pač zaradi upošteevane tradicije iz nemškega kulturnega kroga) to ni razbrati. Ne da bi se strinjali z dvojnostjo, ki jo Lüthi pač sprejema, je za slovstvenega folklorista spodbudna naslednja avtorjeva misel: Ni tako, da se etnolog ukvarja samo z življenjem, literarna veda pa z mrtvimi produkti – in umetniška dela niso mrtve, suhe veje, ampak življenjska semena, neprestano pripravljena, da na novo vzkalijo. Literarni raziskovalec se ukvarja s produkti, ki sami vsebujejo življenje in ga tudi prikazujejo. Ni goli herbarist, ampak prej zbiralec, raziskovalec in če gre dobro, tudi gojitelj semen, torej koncentriranega življenja.³²

II. ETNOLOGIJA – SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA – LITERATNA VEDA: VIDIK RAZMEJEVANJA

Iz prvega razdelka je morda razumeti, da teče meja med etnologijo in literarno vedo glede na slovstveno folkloro vzporedno z njeno funkcijo v življenju na eni strani in obliko na drugi. Omenjeni so še nekateri druga merila, vendar je o razmerju med strokami več govora z organizacijskega vidika kot s strogo teoretičnega. Tukajšnji razdelek poskuša umestiti slovstveno folkloristiko med etnologijo na eni strani in literarno vedo na drugi na temelju treh kriterijev, ki v tej zvezi niso novi, saj so (bili) marsikdaj omenjeni; pač pa so na novo osvetljeni in sistemizirani. Po logičnem zaporedju so: tradicijskost, estetska funkcija, transformacija/prekodiranje.

1. TRADICIJSKOST

Najprej: to ni isto kakor tradicionalnost. Semantiko le-te dojemamo kot kaj statičnega, vsekakor slabo premakljivega in zato kar negativnega in tudi konservativnega. Tradicijskost je pač nujen pogoj za nastajanje inovacij. V naravnem dogajanju nič ne nastane samo od sebe, ampak ima vsaka stvar, vsak pojav svoje zaledje, recimo vzrok. Če metaforiziramo vzajemnost tradicije in inovacij s hojo, je prva kakor tista noga, ki za hip ostane zadaj, toliko da omogoči drugi nogi korak naprej, torej tisto novo, ki omogoča hojo, pot. Res je ena noga (tradicija) zmeraj zadaj, toda vsekakor je obvezna za normalno napredovanje do cilja. Primera je mogoče nekolikanj banalna, toda želela je prikazati, da je res tudi tradicija proces, torej v stalnem gibanju, le da ravno toliko zadaj, da omogoča za-LEDJE novostim/inovacijam, avant-gardi. Seveda se tradicija od tradicije loči, na kar vpliva akt spomina in pozabljanja ali drugače: sprejemanja in izbiranja. Mogoče je bilo ob tem kriteriju doslej toliko nesporazumov prav zato, ker ni bila uzaveščena teorija tradicije.³³ S tega vidika literarna veda in slovstvena folkloristika ne moreta imeti za predmet raziskovanja istega predmeta, ker prva vedno zasleduje inovacije, novosti na področju literarne kulture, medtem ko drugi ostajajo pojavi kulturne tradicije. In razmerje do etnologije? Tudi njen

³¹ André Jolles, *Einfache Formen*, Halle /Saale 1929.

³² Max Lüthi, *Volkskunde und Literaturwissenschaft*, 280.

³³ Józef Burszta, *Kultura ludowa – kultura narodowa*, 76–77, 116–123.

predmet raziskovanja so, vsaj po klasični definiciji, tradicijski (in tudi tradicionalni!?) pojavi, toda ni vsaka ustna tradicija že tudi slovstvena folklor. Dovolj jasno je, z etnološkega izhodišča, ki je bilo za teorijo nezainteresirani slovenski folkloristi dokaj gorko, pisal o njunem razločevanju Božidar Jezernik.³⁴ Vsekakor so njegova opazanja produktivna za vprašanja tradicije glede na nosilca slovstvene folklore, čeprav se s tukajšnjega vidika pač ni mogoče strinjati z njegovim dvomom v smiselnost žanrskega sistema slovstvene folklore.³⁵ Za etnologijo kot tako je (lahko) irelevanten, za slovstveno folkloristiko pa je prav žanrski sistem takorekoč aksiom, kar je mogoče razbrati tudi iz prejšnjega razdelka. Torej: pojem ustna tradicija se le delno prekriva s pojmom slovstvena folklor.

2. ESTETSKA FUNKCIJA

Če je bilo še mogoče najti zadovoljivo rešitev pri razmejevanju predmeta slovstvene folkloristike in literarne vede glede na nekakšen količinski kriterij, po katerem literatura vsebuje več estetskega kot slovstvena folklor, je bil za etnološki pristop ta kriterij brez pomena. Zato se je dogajalo, da na eni strani literarna veda ni obvladala svojega kompleksa večvrednosti nasproti slovstveni folklori, ker le-ta ni zadoščala predstavam o elitnosti, po drugi strani pa je etnologe zmeraj bolj ali manj begala, če ne tudi jezila, uporaba poetike in upoštevanje estetskih načel pri zbiranju in analizi slovstvenofolklornih pojavov. Njim teh metod pač ni bilo nujno poznati; zato so prihajali v skušnjavo, da jih tudi ne bi priznali.

Druga težava v tej zvezi se je pojavljala zaradi stališča, da torej zaradi estetskosti in njene narave sploh slovstvena folklor sodi v matično vedo, ki proučuje besedno umetnost. Drugi pa so zagovarjali samostojnost predmeta z nadzgodovinskimi stalnicami, ki da so bistveno določilo t. i. »ljudske« nasproti t. i. »visoki« umetnosti in da naj jo raziskuje ustrezna panoga folkloristike.³⁶ Od Slovencev so se med prvimi spoprijemali s temi vprašanji Stanko Vurnik,³⁷ pa tudi Boris Merhar³⁸ in Valens Vodušek.³⁹

Za njihovo razčiščevanje v našem okviru prihaja na pomoč Franc Veber s psihološko podstavljenjo filozofijo posameznih človekovih duševnih položajev: poglavitno in neobhodno jedro vsakega estetskega doživljanja je posebno estetsko čustvovanje. Le-to je vselej pozitivno ali negativno. Pojave estetsko »uživamo« ali jih estetsko zgolj »trpimo«. Veber se upira tistim teorijam, ki skušajo človekovo umetniško udejstvovanje izvajati iz popolnoma drugačnih psiholoških dejavnikov,

³⁴ Božidar Jezernik, Teoretična izhodišča etnoloških raziskovanj ustne tradicije, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), 49–51.

³⁵ Prav tam, 2: »Ker se pojem ustne tradicije le delno prekriva s pojmi, kot so t. i. ljudsko slovstvo, ustno slovstvo, popularna literatura itd., se pri spraševanju po dialektičnem razmerju med ustno tradicijo in udeleženci njene re-produkcije veljavnost tradicionalnega razlikovanja med miti, pripovedkami, legendami, pravljicami ipd. pokaže v vsej svoji pogojnosti.«

³⁶ Milan Leščák, Prispèvek k metodike terénneho výskumu súčasnèho stavu folkloru, v: *Slovenský národopis* 14 Bratislava (1966), 570–578.

³⁷ Vilko Novak, Etnološko delo Stanka Vurnika, v: *Traditiones* 10–12/1981–1983, (1984), 173–189.

³⁸ Boris Merhar, Ljudska pesem, v: *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Ljubljana 1956, 31–50.

³⁹ Valens Vodušek, O sodobnih nalogah folkloristike, 294–296.

ki nimajo nič opraviti z (ne)estetskim človekovim udejstvomanjem, kaj šele z njegovim umetniškim ustvarjanjem. Pri tem posebej omenja dve teoriji. Prva se naslanja na dejstvo, da je že od nekdaj umetniško v tesni zvezi z religiozno-konfesijskim udejstvomanjem, o čemer pričajo vsakovrstna svetišča, ki so hkrati izraziti estetski objekti: »Saj sploh ni umetniške panoge, ki bi kadar koli in kjer koli ne bila v službi verovanja, zato nekateri mislijo, da je izvir umetnosti iskati v njem.« Veber se strinja, da je estetsko in umetniško udejstvomane še posebej tesno združeno tudi s konfesijsko-religioznim, a to še zdaleč ne dopušča nikakega zamenjevanja med njima. V vseh takih primerih je estetsko udejstvomane v *službi* drugih zunajestetskih dejavnikov, ki zadovoljujejo človekove zunajestetske potrebe, a to je popolnoma nekaj drugega. Kot je estetsko čustvo elementarno človeško čustvo, ki ga ni mogoče izvajati iz drugačnega človeškega čustvovanja, je tudi umetniško udejstvomane elementarno človeško udejstvomane, ki ga psihološko ni mogoče izvajati iz nobenega drugačnega njegovega udejstvomane. Iskati psihološki izvir umetnosti v religiji ali konfesiji, pomeni reducirati estetsko čustvovanje na hagiološko⁴⁰ ali aksiološko. Veber odbija tudi drugi dve mnenji, izmed katerih prvo izvaja človekovo umetnost iz njegovega nagona po posnemanju, drugo pa iz nagona po uveljavljanju in urejanju vsakršnih fizičnih in duševnih zmožnosti v najrazličnejših igrarh.⁴¹ Toliko torej na kratko o razmejevanju človekovega estetskega čustvovanja in delovanja v primeru z drugimi duševnimi stanji.

Poglavitno oporo za poskus rešitve tukajšnjega vprašanja pa nam daje Jan Mukařovský z razlago pojmov estetska funkcija, norma in vrednota kot družbeno dejstvo.⁴² Pojem funkcije (ki ga teorija umetnosti deli z lingvistiko pa tudi npr. s folkloristiko) zadeva odnos umetniškega dela do sprejemalca in družbe. Ni enkrat za vselej trdne meje med estetskim in zunajestetskim področjem. Ni predmetov in dejanj, ki bi po svoji substanci ali zgradbi bili ne glede na kraj, čas in ocenjevalca, nosilci estetske funkcije, drugi pa bi – spet zaradi svojega realnega delovanja – bili izvzeti iz njenega dosega. Tudi prehod med umetnostjo in zunaj-umetniškim področjem je komaj določljiv, a kljub temu je jasno, da je razloček med umetnostjo in področjem golih »estetskih« pojavov bistven. Temelji na tem, da v umetnosti estetska funkcija prevladuje, medtem ko je zunaj nje, če je navzoča, drugotna. Gre torej za dvoje antinomij. Na meji zunaj-estetskega in estetskega gre za nasprotje med popolno odsotnostjo estetske funkcije in njeno navzočnostjo, na meji estetskega in umetniškega pa med podrejenostjo in nadrejenostjo estetske funkcije v hierarhiji funkcij. Področje estetskosti ni razdeljeno na dva neprodušna oddelka, ampak ga kot celoto obvladujeta dve protislovni sili, ki ga hkrati dez/organizirata in ohranjata v njem nepretrgano razvojno gibanje. Z njim umetnost kar naprej spreminja svoje območje: širi ga in spet oži. Na meji med njo in drugimi estetskimi pa tudi zunajestetskimi pojavi so lahko cele veje produkcije. Toda predpostavka o premoči estetske funkcije ima polno težo le ob izpeljani diferenciaciji funkcij. Srednjeveška ali folklorna družba – tako Mukařovský – ne pozna doslednega razločevanja funkcij in v takšnih primerih se utegne medsebojna podrejenost in nadrejenost z razvo-

⁴⁰ Hagiologija = -grafija, delo v zvezi s svetniki, nauk o vrednotah, vrednotenje, F. Verbinc, *Slovar tujk*, Ljubljana 1968, 35. 251.

⁴¹ Franc Veber, *Estetika*, Ljubljana 1985, 69, 512–515.

⁴² Jan Mukařovský, *Estetske razprave*, Ljubljana 1978, 55–141.

jem sicer premakniti, a ne toliko, da bi katera izmed njih očitno prevladala nad drugimi. Drugače je estetsko funkcijo prepoznati vsaj v treh naslednjih pojavih: kjer se pokaže potreba po odlikovanju česar koli, nastopi estetska funkcija kot spremljajoča (prim. estetska obarvanost katerega koli ceremoniala); zaradi svoje osamitvene sposobnosti lahko postane tudi družbeno-razslojevalni dejavnik (prim. povečano občutljivost za estetsko funkcijo in njeno bolj intenzivno rabo v višjih družbenih plasteh, ki se hočejo odtrgati od drugih). Druga lastnost estetske funkcije je povzročanje ugodja (npr. pri jedi, stanovanju). In tretja sposobnost: prilepi se na obliko stvari ali dejanja, s čemer nadomešča druge, že opuščene funkcije. Od tod zelo pogosta estetska obarvanost ostankov preteklosti, bodisi materialnih (npr. podrte stavbe, noša) ali nesnovnih (razni obredi). Toliko torej o dinamičnosti estetske funkcije glede na pojave, ki so njeni nosilci, in družbeno okolje, v katerem se uveljavljajo.⁴³

Medtem ko je funkcija kot živa sila že vnaprej nekako določena za to, da stalno spreminja svojo razsežnost in smer, je (tudi estetska) norma kot pravilo in mera že po svojem bistvu nekaj negibnega, a vendar gre tudi pri njej za določeno dinamičnost, le da tega ni mogoče upravičiti niti s stališča človeka kot vrste niti kot posameznika, ampak samo z vidika človeka kot družbenega bitja. Estetske norme se ne smejo pojmovati kot pravilo, ampak kot živa energija, ki z raznovrstnostjo organizira področje estetskih pojavov in kaže smer njegovega razvoja. Umetniško delo večkrat krši estetsko normo, ki je veljavna v danem trenutku, toda v najskrajnejših primerih se je mora hkrati tudi držati. Normo utemeljuje temeljna dialektična antinomija, ki obstaja med brezizjemno veljavnostjo in zgolj regulativno, celo samo orientacijsko potenco, ki vsebuje možnost njenega kršenja. « Navedeno drži popolnoma le za tisto umetnost, ki jo zaradi pomanjkanja boljšega termina imenujemo 'visoko' in katere nosilka je vladajoča družbena plast. Njena umetnost je izvir in obnovitelj estetskih norm; poleg nje so še druge (npr. salonska, bulvarska, ljudska), ki praviloma sprejemajo od visoke umetnosti že ustvarjeno normo. V folklori je estetska norma globoko zasidrana v celoten normativni sistem, kar je ovira in je zato proces njenega spreminjanja komaj zaznaven. Estetske norme torej pronicajo iz visoke umetnosti na druge odseke umetnostnega področja, vendar ne v pravilnem ritmu, po katerem bi prišle nove šele, ko bi prve izginile. Zato prihaja do prerivanja in tekmovanja veliko vzporednih estetskih norm. Posebno v folklori so primeri, kjer vztrajajo norme cela stoletja. Naumannova šola je iz tega izpeljevala preuranjeno tezo, da ljudstvo 'ne producira', ampak samo 'reproducira'. Mukařovský to trditev popravlja z ugotovitvijo, da je v njej, kar zadeva estetsko normo, pravilno spoznanje, da folklorno okolje le-te ne ustvarja sámó, ampak jo sprejema z estetskega področja – zlasti umetnosti vladajočega razreda. Vendar mu zato ni mogoče odreči estetske ustvarjalnosti. Nasprotno: »razloček med živo folkloro in industrializirano proizvodnjo folklornih predmetov je prav v tem, da je druga shematizirana, medtem ko je prva (npr. pirhi, vezenine) neskončno raznovrstna in polna odtenkov. Ta raznoterost ima naravo golih variant norme, a ne krši njenega značaja.»

Za obravnavo vprašanja med družbeno morfologijo in estetsko normo je poleg

⁴³ Prav tam, 59, 63, 64, 72, 75, 77, 287.

razčlenjenosti v družbene plasti (vertikalna razčlenjenost) enako pomembna tudi horizontalna razčlenjenost, tj. razločki v starosti, spolu, poklicu ipd. Generacijski razloček lahko povzroči, da imajo pripadniki iste družbene plasti različne okuse in pripadniki različnih plasti iste generacije zelo sorodne okuse. Generacijski razločki so tudi jedro vseh estetskih revolucij, s katerimi se uveljavljajo novi kánoni ali se pomikajo z enega družbenega okolja v drugo. Vsiljuje se misel, da je hierarhija estetskih kánonov premo sorazmerna hierarhiji družbenih plasti: najmlajša norma je na vrhu, postopno nižjim plastem pa naj bi ustrezali vedno starejši kánoni. Ta shema medsebojne vzporednosti v lestvici družbene razslojenosti in razvoju estetske norme ni neupravičena, le da je ni pojmovati dogmatsko, ampak kot temelj za razvojne variante.⁴⁴

V umetnosti je povezava estetske norme z drugimi dokaj razrahljana. Kar naprej se v najrazličnejših oblikah vrača zahteva po avtonomiji estetske vrednote. Vrednota ni v stvari, temveč v strukturi, ki je v stalnem gibanju. Izpolnjevanje estetske norme ni nujen pogoj za estetsko vrednoto, posebno ne tam, kjer ta vrednota prevladuje nad drugimi, in to je prav v umetnosti, ki je privilegirano področje estetskih pojavov. Medtem ko je zunaj umetnosti vrednota podrejena normi, je tu norma podrejena vrednoti. Zunaj umetnosti je izpolnjevanje norme sinonimno z vrednoto, v umetnosti pa je norma pogosto prekršena, izpolnjena je samo včasih, toda tudi v tem primeru je izpolnjevanje norme sredstvo, ne pa cilj. Izpolnjevanje norme vodi k estetskemu ugodju, estetska vrednota pa poleg njega lahko vsebuje tudi močne prvine neugodja, ne da bi bila zato okrnjena njena celota. V folklori je estetska vrednota tesno povezana z drugimi (promiskuiteta norm), zato tu hitra spremenljivost ni mogoča. Vpliv estetske vrednote pač ni v tem, da bi goltala druge, ampak da vsako izmed njih trga iz neposrednega stika z ustrezno življenjsko vrednoto. S tem ustvarja napetost med sistemom vrednot v umetnini in sistemom vrednot, ki veljajo v določeni skupnosti, in v tem je pravi smisel in delovanje umetnosti.⁴⁵

Pri Mukašovskem je prispevek estetike k sociologiji v tem, da o vprašanih razmerja med umetnostjo in družbo razmišlja, kako se podobno, kot se členi družba v plasti, členi tudi umetnost. Celotno estetsko področje je razdeljeno v posamezna »nadstropja« (»nizka«, »visoka« umetnost, ki se členita še naprej) in ta razčlenjenost umetnosti ima določeno, vendar ne neposredno razmerje do družbene razčlenjenosti.⁴⁶

Že iz strnjene prikaza estetike⁴⁷ Jana Mukašovskega je očitno, da jo razumeva kot neprestan proces, čigar sestavine so estetska funkcija, estetska norma in estetska vrednota. Težko bi bilo najti primernejši model za poskus rešitve tokratnega vprašanja, kakor je njegov. Zunajestetsko področje, v katerem je estetska funkcija komaj navzoča ali pa še to ne, se pokriva s predmetom etnologije. Druga skrajnost je umetnost, v našem primeru literatura, kjer nad drugimi funkcijami prevladuje estetska funkcija in med drugimi vrednotami estetska, medtem ko je estetska norma predvsem zato, da se jo krši. »Zgodovina umetnosti je v mnogočem stalen upor proti

⁴⁴ Prav tam, 40, 77, 78, 87, 89, 91, 101, 102, 105, 94, 98, 99, 100.

⁴⁵ Prav tam, 40, 51, 106, 129, 130, 131.

⁴⁶ Prav tam, 172, 234.

⁴⁷ Sam avtor o vseh treh sestavinah svoje estetike govori strnjeno prav tam, 136, 106.

normi.«⁴⁸ Slovstvena folklorica zavzema prostor vmes, to je prostor estetskega, ki ni umetnost. V njem je navzoča estetska funkcija poleg drugih, lahko tudi praktičnih funkcij. Nad estetsko vrednoto, ki tu zmeraj obstaja le poleg drugih vrednot, a si jih nikoli ne podredi – tedaj bi bila to že umetnost – pa vlada zgolj estetska norma: Sistem estetskih norm, ki mu pravimo *okus*, ima veliko avtoriteto zunaj umetnosti, v praktičnem življenju. Povzroči lahko individualno ali socialno razvrstitev tistega, ki krši pravila okusa... Poznamo zelo razsežno področje umetnosti, v katerem je avtoriteta estetske norme v veliki meri priznana: ljudska umetnost.⁴⁹ Na kratko je z vidika estetike predmet treh panog opredeliti takole:

- a) pri predmetu etnologije je estetska funkcija odsotna (ali za stroko irelevantna),
- b) v slovstveni folklorici je estetska funkcija navzoča,
- c) v literaturi estetska funkcija prevladuje.

3. TRANSFORMACIJA

Strokovnjaki zunaj slovstvene folkloristike navadno gledajo v zapisovanju slovstvene folklorice le tehnično vprašanje. No, jezikoslovci, posebno dialektologi, se res spogledujejo, kadar govorjeno besedilo ni zapisano po njihovih glasoslovnih pravilih, ker v tem primeru ni uporabno za njihove raziskovalne namene, pri drugih pa je marsikdaj prikrito začudenje, zakaj se toliko zadrževati pri vprašanju za-pisovanja in redakcije slovstvene folklorice. Tekstologiji, kakor na kratko rečemo proučevanju teh problemov, je posvečena posebna obravnava,⁵⁰ zato tu o vsem tem le na kratko. Ko so govorjeno besedno umetnost, torej slovstveno folklorico sploh začeli konservirati, to je prenašati na papir, so to delali predvsem z vidika umetnosti. Zato zapisovalcu niso zamerili, če se pri delu ni dosledno držal avtorjevega besedovanja, da je le končni rezultat njunega sodelovanja bil umetniško učinkovit in podlaga za konstrukcijo duhovnega obzorja pri skupnosti, ki je tudi iz takega gradiva črpala moč za svoj narodni preporod in obstoj. Začetek tega je bil v pred/romantiki, a do danes ni nikoli popolnoma ugasnil. Čas realizma v umetnosti in pozitivizma sploh jemlje tovrstno zapisovanje predvsem kot znanost. Zato stalno apelira na slovstvene folkloriste, da naj vendar zapisujejo čim bolj skrbno, natančno in dobe-sedno, čemur ti seveda skušajo ustreči po svojih najboljših močeh. Tu torej vlada zavest o znanstvenem ali primernejem: strokovnem zapisovanju; njegov cilj je rekonstrukcija, to je čim temeljitejši prenos govorjene besede v pisano obliko. Vendar to zadeva le ravnino teksta. Kaj pa tekstura in kontekst? Ko so začele prodirati teorije, da sta ti dve ravnini malodane enakovredni ravnini teksta in šele vse tri ustvarjajo folklorni dogodek, se je seveda začela ali nadaljevala nuja ob tekstu čim bolj nevsiljivo, a vendar ustrezno zaznamovati tudi njune lastnosti in posebnosti. V tem okviru je začel dobivati vedno večji pomen poleg pripovedovalca/posredovalca/izvajalca slovstvene folklorice tudi njegov poslušalec, to je morebitni nadaljnji posredovalec slišane. Zapisovalec pa naj bi bil iz dogajanja osebno/stno popolnoma izključen,

⁴⁸ Prav tam, 224–225.

⁴⁹ Prav tam, 225.

⁵⁰ Marija Stanonik, *Teoretični oris slovstvene folklorice*, Ljubljana, 2001, 345–380.

pač zgolj tehnični prevodnik govornjene besede v pisano. V posebno pomoč pri tem naj bi jim bil najprej fonograf in nato magnetofon.

Toda kot je pri prevajanju že dokaj prodrlo spoznanje, da se razločuje prevod od prevoda, poleg drugega tudi zaradi prevajalčeve osebnosti same,⁵¹ bo treba prej ali slej sprejeti to misel tudi za zapisovanje slovstvene folklore. Če gre tam za prenašanje literarne resničnosti iz enega v drug jezik, gre tu za prestavljanje iz naravnega v tehnični tip komunikacije, kar je nadvse zahtevna operacija, pri kateri jezikovno gradivo prav tako pretrpi določeno škodo. Vprašanje je le, kakšno in kolikšno. Tako kot je v folklornem dogodku poleg teksta z ravnino teksture dobil zaslužen mesto njegov izvajalec in z ravnino konteksta sprejemalec, tj. poslušalci, bi bilo pri prekodiranih (tj. zapisanih) besedilih strokovno ustrezno in resno upoštevati tudi zapisovalca. To bi omogočilo večjo sproščenost pri obravnavah in ocenah posameznih zapisov, saj bi se zdele pretoge zgolj črno-bele sodbe o »amaterskih« in »znanstvenih«.

In naše vprašanje o vidiku diferenciacije ob predmetu etnologije in slovstvene folklore ter literature? Za literaturo je vprašanje prekodiranja ali transformacije iz enega jezikovnega koda v drugega irelevantno, saj literatura – že ime pove! – obstaja le kot črkovana, zapisana. Za slovstveno folkloro, kot je bilo na kratko predstavljeno, pa je to bistveni pogoj za njeno raziskovanje. V prvotni obliki – kot govorjeno – jo je mogoče le posredovati. V tej točki prihaja do razmejevanja med modrostjo in znanostjo! Iz navedenega je bilo tudi razbrati, koliko se slovstvena folkloristika trudi, da bi čim bolj avtentično konzervirala obliko pripovedovalčevega izvajanja, ki ga je D. Antonijević posrečeno poimenoval kot »folklorna monodrama«.⁵² Etnolog se s slovstvenim folkloristom glede tega razhaja vsaj v trojem. Prvič je zanj pomembno samo sporočilo, torej le instrumentalna stran jezika, ne pa tudi njegovo oblikovanje; oblika, način, kako mu je kdo o neki stvari pripovedoval, sta lahko sugestivna, toda to ne vpliva bistveno na nadaljnjo analizo zbranega gradiva. Že iz prve točke tukajšnjega razdelka je znano, da je ustna tradicija širši pojem kot slovstvena folkloro in da prva predvsem privablja etnologa, druga pa mu služi kot enakovredno gradivo za njegove raziskave, ne pa po vsej svoji specifičnosti. In končno: za nami je obdobje, ko naj bi bila posebnost etnologije glede na druge zgodovinske stroke v tem, da upošteva le ustne vire, medtem ko je slovstveni folkloristiki prav to imanentno.

⁵¹ Prim. v zvezi s tem Meta Grosman, Zakaj se književni prevodi in spremne študije starajo, v: *Delo/Književni listi*, 19. 2. 1987, 3.

⁵² Dragoslav Antonijević, Kazivanje – folklorna monodrama, v: *Folklor és tradíció* Budapest (1988), 20–24.

III. ETNOLOGIJA – SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA: VIDIK POVEZOVANJA

1. FUNKCIJA IN FORMA

Prejšnje generacije etnologov in slovstvenih folkloristov so videvale rodovitno zvezo med strokama predvsem v pomoči ena drugi pri raziskovanju posameznih vprašanj z diahronnega vidika. Stik med njima je bil v tem pogledu kdaj tako tesen, da je bilo zunanjemu opazovalcu tudi zato marsikdaj težko ločevati predmet in metode njenega dela. Zgodovinsko podstavljena slovstvena folkloristika se je zatekla k etnologiji predvsem zaradi želje po pojasnjevanju posameznih sestavin v tekstu, saj je bil svojčas njen strokovni interes osredinjen le nanj. Enako se je godilo etnologiji. Na kratko: ena drugi sta služili predvsem kot vir.

Razsvetljenstvo in romantika sta se usmerila le na arhaične slovstveno-folklorne pojave, poudarjajoč na eni strani njihovo estetsko funkcijo in na drugi dra-gocen, osamozaveščujoč dokaz za bitje in živje posameznega naroda, če že ne tudi za njegovo slavno preteklost.

Ugotavljanje funkcije posameznega besedila v konkretnem življenju (na ravnini parole) je izhajalo iz njegove pripadnosti določenemu žanru in mestu le-tega v žanrskem sistemu slovstvene folklore. Zaradi pomanjkljivosti gradiva – gledano z današnjih teoretičnih izhodišč – je zato mogoče le sklepati, kakšna je bila funkcija pojavov slovstvene folklore v življenjski resničnosti pri posameznih družbenih skupinah in njena semantika v strukturi njihove duhovne kulture.⁵³

Slovstvena folklorja je polifunkcionalna. Njeni žanri so predvsem določena življenjska funkcija. Zgodovinska pesem, zagovor, pripoved se ne ločijo med sabo le po svoji umetniški strukturi, ampak predvsem po življenjskem pomenu, funkciji. Še in še poudarja K. Čistov, kako se glede na vlogo v resničnosti spreminja oblika, forma posamezne slovstveno-folklorne enote in v tem se z njim strinjajo tudi drugi. Ne le posamezna poglavja,⁵⁴ tudi cele knjige⁵⁵ so posvečene vprašanju razmerja slovstvene folklore do vsakdanjosti v smislu njene življenjske, praktične funkcije nasproti estetiki. Z vidika marksistične estetike in razlaganja družbenih procesov sploh je na tem področju največ napravil Viktor Gusev v svoji *Estetiki folklorne* z upoštevanjem vseh njenih panog in s stalno navzočo zavestjo o njihovi sinkretičnosti ali sintetičnosti, kakor tudi govori o njej.⁵⁶ Petr Bogatyrev pa je že v tridesetih letih skušal nadgraditi tedaj obstoječe metode in teorije v etnologiji in (slovstveni) folkloristiki s »funkcijsko-strukturalno metodo«,⁵⁷ pri čemer še upošteva klasično razmejevanje med podeželjem in mestom. Pri tem prihaja med drugim do spoznanja, da so v mestu številnejše nove forme predmetnih ali družbenih dejstev, da se hitreje izmenjujejo kot na deželi, toda pri sprejetih se

⁵³ Milan Leščák, Výskum súčasného stavu folklóru na Slovensku – metódy, problémy, ciele, *Slovenský národopis* 20 Bratislava (1972), 185–194.

⁵⁴ Wiktor Gusiew, *Estetyka folkloru*, Wrocław ... 1974, 341–398.

⁵⁵ Vladimir Ja. Propp, *Folklor i dejstviinosti*, Moskva 1976.

⁵⁶ W. Gusiew, *Estetyka folkloru*, 111.

⁵⁷ Peter Bogatyrev, Funkčno-štrukturalna metoda a iné metody etnografie a folkloristiky, v: *Slovenské pohľady*, 51, Martin (1935), 550–558.

redkeje in slabše spreminja njihova funkcija. Na deželi je obratno: nove oblike omenjenih dejstev so redkejše, a njihova funkcija se spreminja pogosteje in močnejše. Na podlagi konkretnega primera P. Bogatyrev svari pred napako, ki da jo je delala »antropološka šola«, ko je na podlagi formalne podobnosti pripisovala posameznim dejstvom/pojavom enako funkcijo, čeprav je šlo za skupnosti z različno kulturno strukturo. Funkcija in forma sta v stalnem gibanju/razvoju. Forma pojasnjuje funkcijo in funkcija formo.⁵⁸ Vsaj v določenem okolju je to stališče P. Bogatyreva doživelo pozitiven odmev.⁵⁹

2. ŽIVLJENJSKI KONTEKST

Medtem ko se je starejše raziskovanje slovstvene folklore pri srečevanju etnoloških in folklorističnih izhodišč naslanjalo v prvi vrsti na besedilo, ravnino teksta, je zdaj drugače. Na diahroni osi je bilo nekdanje v ospredju vprašanje njegove geneze, evo-lucije, zgodovine, odvisno, kateri šoli je pripadal posamezni strokovnjak. »Nova folkloristika«⁶⁰ ali raziskovanje »sodobne« slovstvene folklore⁶¹ ima pred očmi predvsem sinhrono ravnino problema in ga želi obdelati čim bolj kompleksno, to pomeni v povezavi s konkretnim nosilcem in okoljem, v katerem aktivno živi. Tako so se v slovstveni folkloristiki poleg zgodovinsko primerjalnih pojavile tudi sociološko naravnane študije. Sinhrona analiza je mogoča le na sodobnem gradivu iz kratkega časovnega izseka. Starejši zbiralci so gradivo netekstualne narave ohranjali bolj po naključju kot sistematično, kar je tudi eden od vzrokov, da za nove raziskovalne cilje prihaja v poštev le gradivo iz sodobnosti.

Kako je v strokovne kroge prodirala zavest tudi o potrebi po dokumentiranju tega, kar tu na kratko poimenujemo življenjski kontekst, nazorno izpričuje Bronislaw Malinowski. Priznava, da je pri zbiranju besedil sprva podcenjeval okoliščine pripovedovanja in ne/posredne vplive nanje. Ni se mu zdelo potrebno ozirati na didaskalične pripombe pripovedovalca ali navzočih domačinov in komentarje, ki so se sprožali po končani zgodbi. Le polagoma je prihajal do spoznanja, da je to enakovreden del folklornega dogodka in da šele upoštevanje njegovih zunajbe-sednih sestavin ustvarja pravo celoto. Pomembna je ob tem njegova ugotovitev, da veliko zbiralcev ravna podobno, kakor je sprva on sam, ker misli, da so kontekstualne informacije trivialne ali irelevantne. Problem pa je predvsem v tem, da je slovstvena folkloristika zanje premalo izdelala formalno tehniko dokumentiranja. Zadrega je namreč v tem: če te informacije niso trivialne, niso avtentične, so po-narejene, umetne, surogat. Zakaj, kadar se pripoveduje zbiralcu, so okoliščine pripovedovanja vsiljene, tako rekoč sprovo-cirane, ta se znajde v neavtentični, nenaravni, nepristni situaciji in netekstualne

⁵⁸ Prav tam, 555, 556.

⁵⁹ Igor Hrušovský, *Dialektika biti in kulture*, Ljubljana, 1981, 161; Milan Leščák, Poznámky k výskumu súčasné stavu folkloru na Slovensku, v: *Slovensky narodopis*, Bratislava 1971, 207–220.

⁶⁰ Tako se na kratko imenujejo nove usmeritve slovstvene folkloristike, ki prihajajo z ameriške celine.

⁶¹ M. Leščák, Výskum súčasného stavu folklóru na Slovensku, 185–194. Po oblikovanju pojma *sodobna* slovstvena folklor se ta v slovstveni folkloristiki precej pogosto uporablja, čeprav te zveze vsi ne razumejo enako.

sestavine tedaj pravzaprav niso nikdar del funkcionalne komunikacijske tradicije. To je »lingua franca« interkulture, ki je v rabi le med informatorji (nosilci folklorne tradicije) in zbiralci v njihovem trudu sporazumeti se vsak s svojim načinom kategoriziranja in konceptualizacije. Gre za nekakšen »prevod« in v tej nenavadni interakciji se obe strani učita novih možnosti svojega jezika in odgovori so s stališča skupnosti, ki ji npr. pripada nosilec slovstvene folklore, kar najbolj irelevantni. Raziskovalcu mora dopovedati in razlagati stvari, ki jih v svojem okolju opravi z dvema besedama ali posamezno gesto.⁶²

Kljub takim in podobnim pomislekom nasproti smiselnosti raziskovanja življenjskega konteksta in teksture, tj. nebesednih sestavin slovstvene folklore, naj jim novejše teoretične smeri posvečajo veliko pozornosti. Ilustrativno je v tej zvezi naslednje razmišljanje Milana Leščáka: o usodi folklornih stvaritev je premišljala skoraj vsaka generacija strokovnjakov. Zdelo se jim je, da so njihove zadnje priče. Herderjevi in Heglovi nazori jim niso dovolili imeti pred očmi celostnega položaja sodobne slovstvene folklore, načina njenega obstajanja, življenja in razširjenosti posameznih žanrov in sižejev. Svoje zbirateljsko delo so prilagodili romantičnim predstavam o pomenu folklore za narodno zgodovino. Folklor jim ni bila končni znanstveni cilj, ampak sredstvo za doseg ciljev, ki so imeli tedaj za lasten narod veliko večji pomen. A tudi pozneje se način zbiranja in študija folklornega gradiva skoraj ni spremenil. Ohranjale so se subjektivne predstave z ne čisto znanstvenimi cilji. Sicer dragoceni zapisi niso prinašali kompleksnega pogleda na proces (prenašanja) tradiranja. »Teoretična baza folkloristike, v preteklosti večinoma oblikovana s pogledi literarne vede in zgodovine, ni mogla dovolj odkriti pravega mehanizma v življenju (slovstvene) folklore, neposredno zvezo predmeta njene raziskave s socialnim okoljem, psihologijo ustvarjalcev itd. Mehanična obravnava sižeja, motiva ali njune poetike ni mogla dovolj upoštevati posebnosti pojavov, ki se ne le razločujejo od literarnih, ampak pogosto zahtevajo diametralno nasprotno metode raziskovanja, kar ne zmanjšuje pomena že znanih.«⁶³ Slovstvena folklorja je veljala za 'privilegirano področje' še nedavno popularnih strukturalističnih metod,⁶⁴ nova ameriška folkloristika pa je prav zaradi pozornosti do življenjskega konteksta svojega predmeta v trenutku njegovega izvajanja uvedla že tudi drugačne.⁶⁵ Razstavljanje pojavov na njihove sestavine namreč ne omogoča, da bi jih raziskovali kot aktivne sisteme.⁶⁶

Predno so se uveljavili pogledi o proučevanju (slovstvene) folklore v njeni celostni pojavnosti, sta se pri Slovencih na podlagi terenskihkušenj z njo zavzemala za njeno »živo« predstavitev Radoslav Hrovatin⁶⁷ in Milko Milčeta,⁶⁸

⁶² Lauri Honko, Genre Theory Revisited, Folk Narrativen Research, v: *Studia Fennica* 20, Helsinki (1976), 23, 24.

⁶³ Milan Leščák, Výskum súčasného stavu folklóru na Slovensku, 185–194.

⁶⁴ J. M. Meletinski, Strukturna tipologija i folklor, v: *Narodno stvaralaštvo Folklor* XIV, zv. 53–56 Beograd (1975), 86–91, 92.

⁶⁵ Maja Bošković - Stulli, Usmena književnost, v: *Povijest hrvatske književnosti* I, Zagreb 1978, 7–48.

⁶⁶ J. M. Meletinski, *Strukturna tipologija i folklor*, 86–92.

⁶⁷ Radoslav Hrovatin, Konferenca folkloristov in festival folklore v Opatiji, v: *Slovenski etnograf* V (1952), 257–271.

⁶⁸ Milko Matičeta, Utrinki iz ljudskega pesništva, v: *Novi svet* V/1950, 263–270, 379–384; VII/1952, 186–192, 378–384, 474–477.

medtem ko prispevek Slovstvena folklor v domačem okolju⁶⁹ že sledi tudi novejšim teoretičnim vidikom o obravnavi vprašanja, ki je bilo predstavljeno v tukajšnjem razdelku.

SKLEP

Usmerjenost posamezne stroke je odvisna tudi od njene tradicije. Če ta ni (več) produktivna, je treba toliko več truda, da napreduje in ne le vegetira. Strinjam se, da je v (slovstveni) folkloristiki treba prenoviti metodo, ne pa, da je treba ukiniti predmet. Seveda se je treba truditi za metodo, ki je predmetu imanentna. Dokler se o njej sistematično ne razmišlja, je samorasla kot predmet, s katerim se ukvarja. Ko je stroka enkrat konstituirana, sama iz sebe generira svoje probleme in njen razvoj ima svoje zakonitosti. Vsaka se rada obnaša kolonialno. Tudi s tega stališča je smiselno razpravljati o razmerju med etnologijo in slovstveno folkloristiko tako s teoretičnega kakor z zgodovinskega vidika, saj gre pri vprašanju meja med strokami prav tako za proces: »Vsaka znanost ima svoj predmet proučevanja. Okoli njega oblikuje sistem pojmov in na osnovi teorije ugotovi njegove zakonitosti. Razen tega mora najti najprimernejšo metodo, s katero bo raziskovala svoj predmet. Torej: lasten predmet, lastna terminologija, lastna metoda ... Šele tako oblikovano in ostro zamejeno znanost lahko vključimo v višjo stopnjo razvoja, v interdisciplinarno povezavo z drugimi pri reševanju še nerešenih skupnih problemov.«⁷⁰

⁶⁹ Marija Stanonik, Slovstvena folklor v domačem okolju, v: *Mentor*, letnik ni naveden (1984), 35–42.

⁷⁰ Matej Rode, Znanost in meja med njimi, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), 43–44.

RAZMEJITEV GLASBENE IN SLOVSTVENE FOLKLORISTIKE

UVOD

Antična zgodovina posreduje, da so t. i. barbarska ljudstva, ki so poselila Evropo v 6. stoletju, imela svoje petje in plese; kakšni so bili, viri molčijo. Not tedaj še niso poznali. Kljub temu da so to ustvarjalnost cerkvene in državne oblasti večinoma preganjale, se da razmeroma zanesljivo ugotoviti, kako so peli pred 1500 leti. Preteklo je celo tisočletje, da se je njene vrednosti zavedel Jean Jacques Rousseau (1754) in sprožil zanimanje za prvobitna ljudstva in posebno za t. i. »ljudsko pesništvo«, ki je bilo pri Slovencih kronano s Štrekljevo zbirko.¹ Macpherson s ponaredkom angleško-škotskih pesmi (1761), Percy z staroangleškimi baladami (1765), Herder s prvo zbirko »ljudskih pesmi raznih narodov«: *Volkslieder* (1778) / *Stimmen der Völker in Liedern* (1807), Jakob Grimm z zbirko *Kinder- und Hausmärchen* (1812–1815) so pripravljali tla romantičnemu navdušenju za slovstveno folkloro sploh in predvsem za njeno pesem. »Goethe sam je bil med njimi, saj je zapisoval balade okrog Strassburga,«² zaslužen je tudi za svetovni sloves Hasan-aginice.³ Zasluge za popularnost srbske junaške epike v tej zvezi ima prvi filolog slovenskega rodu Jernej Kopitar. »Ljudske pesmi« so prinesle mnogo slave in koristi vsem Slovanom. Tudi s slovenskimi je seznanil kulturni svet Anastasius Grün (Anton grof Auersperg) s svojim prevodom *Volkslieder aus Krain* (1850), ki spadajo danes k najboljšim spisom precej pozabljenega nemškega pesnika in politika iz Kranj-ske.⁴

»Čeprav so tudi pri nas območja, kjer je zelo razvito godčevstvo ali kjer ljudje posebno radi plešejo, je za Slovence vendar najbolj značilno petje.«⁵ »Ljudska pesem« je stoletja spremljala njihov vsakdan in praznik in stregla njihovim glasbeno estetskim potrebam. Vendar se pri obravnavi slovstvene folklore v vezani besedi ne smemo omejevati samo na estetski vidik. Pri zgolj slovstveno-folkloristični obravnavi je »ljudska pesem« prikrajšana za svojo drugo bistveno enakovredno – glasbeno – sestavino, »šele združena z njo živi ta pesem svoje pravo življenje«.⁶

Stanko Vurnik ne precizira, kaj mu pomeni pojem »glasbena folklor«;⁷

¹ Karel Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi I–IV*, Ljubljana 1895–1923.

² Zmaga Kumer, *Uvod v Glasbeno narodopisje*, Ljubljana 1969, 8–9.

³ Matija Murko, Zgodovinski podatki o slovenskih narodnih pesmih, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 32, (1937), 305–306.

⁴ Prav tam, 301, 303.

⁵ Zmaga Kumer, *Pesem slovenske dežele*, Maribor 1975, 104.

⁶ Boris Merhar, *Ljudska pesem*, v: *Zgodovina slovenskega slovstva*, Ljubljana 1956, 31–32.

⁷ S. Vurnik, *Studija o glasbeni folklori na Belokranjskem*, v: *Etnolog* 4 (1931), št. 2, 165 sl.

nemara ustvarjanje »v razponu tonskega mišljenja, kjer so jih vodile *samo narojene* (folklorne) izkušnje.«⁸ Leta 1934 je Glasbena Matica v Ljubljani ustanovila institut za raziskavanje slovenske glasbene folklorne in vodstvo zaupala tedanjemu pevovodji Akademskega pevskega zbora, Francetu Maroltu.⁹ Iz vrst glasbenikov se je problemu leta 1949 najskrbneje posvetil Janez Bitenc. »Najraje se nam predstavi sicer tuja, a kljub temu že kar udomačena beseda [folklor, op. M. S.] z dvema najobičajnejšima pridevnikoma »plesna in glasbena, v znanstvenem svetu pa gibna in zvočna. Večina bi samo besedo folklor kar težko razumela, če ji ne bi stala ob strani dvojica imenovanih pridevnikov, ki šele predstavno ponazorita tujko ter ji dasta življenje v znanstveni, a tudi v vsakdanji ljudski govorici.« Bitencu folklor pomeni »*nikjer zapisano, živo, ljudsko, gibno, pripovedno in glasbeno snovanje, ki prehaja iz roda v rod, od človeka do človeka. Folklor nikjer ne miruje. Vselej se spreminja, dopolnjuje ali omejuje, toda vedno se prilagaja svojemu okolju in dobi, faktorjema, ki ji klešeta svoj pečat.*«¹⁰ O definiciji pojma »glasbena folklor« so razpravljali zadevni strokovnjaki leta 1952 v Angliji in leta 1954 v Braziliji.¹¹ Med slovenskimi glasbeniki, muzikologi in drugimi se je termin in temu primerna izvedenka: (»glasbeni folkloristi«¹²) lepo prijela (Josip Dravec, Marijan Lipovšek, Radoslav Hrovatin, Milko Matičetov, Valens Vodušek, Primož Kuret).¹³ Od tod izvedenka za stroko, ki se z njo ukvarja, glasbena folkloristika,¹⁴ v rabi je tudi pojem etnomuzikologija.¹⁵

I. PRIMITIVNA/NARODNA/LJUDSKA/ FOLKLORNA PESEM = BESEDILO + MELODIJA

Vsako besedno ustvarjanje je bilo prvotno združeno s petjem, ki je nastalo iz preobilja čustev. Nekateri pri »preprostih«, »nizkokulturnih narodnih« enačijo »primitivno« in »občestveno« pesem, drugi ju z etnološkega vidika razločujejo.¹⁶ Vsekakor je pri tem v ozadju nekdanje nemško razločevanje med etnologijo neevropskih narodov

⁸ Borut Loparnik, Slovenska glasba in slovenska cerkev: 19. stoletje, v: *Vloga Cerkve v slovenskem kulturnem razvoju 19. stoletja* (1989), 166.

⁹ Josip Tominšek, Prvo sestavno nabiranje slovenskih narodnih napevov, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 32, (1937), 310.

¹⁰ Janez Bitenc, Kaj je folklor in njen pomen, v: *Mladinska revija* 5 (1949/50), 283.

¹¹ Zmaga Kumer, *Uvod v Glasbeno narodopisje*, 5.

¹² Brez podpisa, »Društvo folkloristov Slovenije« ustanovljeno, v: *Glasnik ISN pri SAZU* 1 (okt. 1956), št. 1.

¹³ J. Dravec, *Glasbena folklor Prekmurja*, Ljubljana 1957. M. Lipovšek, Slovenska glasbena revija, v: *Naši razgledi* (10), št. 22 (18. 11. 1961), 521. R. Hrovatin, Raziskovanje ljudske kulture v luči glasbene folkloristike, v: *Glasnik slovenskega etnografskega društva* 7 (1968), št. 4, 3. M. Matičetov, član uredniškega odbora, *Slovenske ljudske pesmi* I, Ljubljana 1970, X. V. Vodušek, O evropski etnomuzikologiji, v: *Poglavja iz metodike etnološkega raziskovanja* (1980), 43. P. Kuret, Vurnikov prispevek k naši muzikologiji, v: *Naši razgledi* 31, št. 18, (24. 9. 1982).

¹⁴ Z. Kumer, *Uvod v Glasbeno narodopisje*, 13: »C. Brailoiu, eden najpomembnejših etnomuzikologov zadnjega časa, je sam sebe imel za folklorista, enako kot Bartok, in je odklanjal tako izraz 'primerjalna muzikologija' kot tudi omejevanje etnomuzikologije na raziskovanje neevropske glasbe.

¹⁵ Zmaga Kumer, *Etnomuzikologija (Razgled po znanosti o ljudski glasbi)*, Ljubljana 1988. Taka dvojnost se vidi še danes pri knjigi Valens Vodušek: *Etnomuzikološki članki in razprave*, ki je izšla v zbirki: Folkloristika.

¹⁶ Ivan Grafenauer, Narodne pesmi, v: *Narodopisje Slovencev* II, Ljubljana 1952, 20.

(Völkeretnologie) in etnologijo evropskih narodov (Volksetnologie) in od tod tako imenovane »primitivne pesmi« nizkokulturnih narodov na eni strani in »ljudske pesmi« visokulturnih narodov na drugi.

Kratek neposreden izbruh duševne vznemirjenosti – klic! – je prva in najstarejša oblika pesništva: »Truma. Vse je mirno. Naenkrat se izvije iz enega grla vzklik, nato izbruhne kot na dano znamenje vzklikanje vse horde z elementarno silo. To je neposredni učinek prapesmi klica. Trpljenje vseh vrst (bolečina, strah, groza, maščevanje, jeza), a tudi veselje (ljubezen, sreča, zadovoljnost) se odtrga s klicem iz človekove duše. Vzklik učinkuje osvobajajoče, dobrodejno in povzroči duševno ugodje.«¹⁷

Prvi korak na poti do petja je sprememba in prilagoditev polživalskih glasov s presledkom pri posameznih opravilih, da doživetje notranjega osvobojenja, ki ga takšni glasovi dajejo, človeka okrepi in ga »dvigne do pozitivnega ugodja«. Prvotne pesmi so bile sestavljene iz naključnih glasov, katerih zvok je imel vlogo le pomožnega sredstva za ritem telesa. Le-tega je bilo nujno uskladiti z ritmom glasu in tudi dihanja. Pesmi ob delu so imele v začetku popolnoma prozaično vsebino: ukaz, spodbudo nadrejenega delavcem v zboru. V ritmičnem ogrodju so prejemale vedno določnejšo vsebino. Bistvo pesmi je usklajenost besedila in napeva. Ritem telesnih gibov je nujno privedel do ritmičnega ustvarjanja. Tako gibanje spremljajočih besed in napevov se je najprej pojavilo pri delavskih pesmih ob enakomernem ročnem delu: veslanju, sekanju, žaganju, mlačvi, setvi itn. Vkljenjene so bile v ritem, ki ga je zahtevalo posamezno delo. Na ta ritem gibanja so se prvotno navezali pretrgani naravni glasovi, okoli katerega so se nanizali pripevi le kot figuracija in okrasek.¹⁸

Iz pesmi ob delu se polagoma razvije obredna pesem. Zaradi tesne povezanosti dela in verskih obredov v vsakdanjem življenju (poljsko delo, priprave za daritve, priprošnje pesmi) vsrkava vase posebne kulturne znake posameznih ljudstev in oblikuje svojo specifičnost. »Godba, petje in ples, tedaj še nerazdružljiva celota, dobivajo postopoma »čisto umetniško formo, ki se kaže predvsem v bogatejši figuraciji telesnih gibov, vsebinski poglobljenosti besedil in v izrazitejši melodiki napevov. Zgodilo se je to najprej in največ pri plesih in pri plesnih in obrednih igrar, kjer ritem ni bil več vkovan v mehanično ročno delo in njega gibanje, marveč svobodnejše, le duševnem ugodju in srčnim potrebam služeče premikanje teles ob spremljanju pesmi in godbe.«¹⁹

Klic »zdaj je zategnjen, zdaj visoko hreščeč, zdaj globoko doneč, zdaj harmonično zvoneč, zdaj jedko odtrgan.« To so prvi vzgibi lirične in glasbene vaje. V njih se razodeva prva osebna zavest duševnega razpoloženja. Osamosvojitve lirike se začenja najprej tako, da telesni gibi plešočega in spremljajoči glasbeni instrument podajajo ritem, v katerega posameznik (vodja plesa, pri verskih obredih svečenik) vplete improvizirano pesem, ki jo plešočič zbor ali gledalci spremljajo z vzkliki in pripevi. Metrika glasov prevzame svojo ritmiko od gibanja nog (Od tod *stopical*) in se z njim najtesneje poveže. Polagoma se petje s spremljavo godbe odtrga od plesa. Glasbeni čut se medtem že toliko razvije, da lahko izvaja izročene in

¹⁷ Ostanek tega je nemara ukanje pastirjev in vriskanje v naših gorah!

¹⁸ Alojzij Res, Narodna pesem, v: *Dom in svet* 37 (1924), 31.

¹⁹ Prav tam, 31.

ustvarja nove melodije. Toda beseda je tako tesno spojena z napevom, da je le-ta njen stalni del. Improvizacija je še vedno zelo ustvarjalna, pevec in pesnik sta večinoma v eni in isti osebi, toda le nadarjenemu se posreči iznajti nove melodije. Čim močnejše je čustvo in raste občutljivost, tem bolj se klic razširja, dokler se njegov okvir ne razplete in čustva v nadaljnjih izvajanjih, besedah in klicih poiščejo nov izraz: pričinja se pesem, ki se iz melodičnega klica razvija v krajšo in nato v večkitično. Tudi veliko slovenskih pesmi je ohranilo vzklike in vriske v pripevu, ki še vedno spominja na praobliko pesmi. Na tej razvojni stopnji se prične opuščati glasbena spremljava. Lirično pesništvo samorodno ustvarja vedno nove pesmi, ustvarjajo jih posamezniki na že znane ali popolnoma nove napeve, ki prehajajo v skupno last: »to je doba takozvane narodne poezije«. ²⁰

»Petje pravzaprav le olepša govor.« Kakor se je razvijal človeški govor, tako se je razvijalo tudi petje. Ontogenetski proces petja se nam zelo plastično predstavi s filogenetskim razvojem: »Ves govor otroka tiči v njegovem joku in potezah njegovega obraza. Tudi človek v prvi kulturni dobi je izražal svoje notranje želje in zunanje vtise z najrazličnejšimi glasovi – Ko otrok nekoliko doraste, si začne tvoriti gotove besede. Te so sicer v njegovem govoru precej različne, vendar se sčasoma popravljajo, dokler niso našim enake. Tako nekako so se iz najrazličnejših glasov pri človeku sčasoma sestavile najrazličnejše, popolnoma enostavne besede. Toda tudi te besede niso ostale vedno enake. Sčasoma so se predrugačile in se izpopolnjevale. Že v prvem začetku pa je človek moral menjavati glas. Včasih je govoril močnejše, včasih tišje, hitro, počasi itn. To menjavanje moči, trajnosti in višine glasu opažamo pri govoru tudi dandanes. Kadar smo prestrašeni, govorimo s popolnoma drugačnim glasom, kot takrat, kadar smo veseli ali žalostni. To je pa začetek petja. Začele so se sestavljati besede v gotov red, glas je postal z ozirom na moč, trajnost in višino izrazitejši in iz navadnega govora je nastala – pesem.« ²¹

II. VPRAŠANJE DEFINICIJE

Prizadevanje Slovencev za ustrezno definicijo folklorne ²² pesmi bo tu prikazano kronološko, da bi prišla bolj do izraza postopnost njenega razvoja.

1. DAVORIN BERANIČ

V oceni 15. snopiča Slovenskih narodnih pesmi, ki jih je nemara še uredil leta 1914 že dve leti pokojni dr. Karel Štrekelj, Davorin Beranič nasproti kriteriju anonimnosti njenega ustvarjalca nazorno in logično pojasnjuje kriterij recepcije,

²⁰ Prav tam, 31: »Besedilo in napev se popolnoma ločita med seboj. Tako nastane na eni strani pesem, ki sloni izključno na besednem ritmu (»vezana beseda«), na drugi pa čista glasba brez besedila. Pesnik in komponist se popolnoma ločita in ustvarjata povsem samostojno.«

²¹ Mirko (priimka ni), Postanek, razvoj in pomen petja, v: *Mladika* 1 (1920), 180.

²² Citatno se seveda navajata »narodna« ali »ljudska pesem« medtem ko je na prizadevanje po sistematični terminologiji je tu umestna uporaba termina: folklorna pesem.

ki v njegovi definiciji »narodne pesmi« vzdrži še danes: »Ločevanje pesmi v pristno na-rodne in ponarodele sploh ni znanstveno. Vsako pesem, narodno in umetno, je spel posameznik, samo en član naroda. Če je novi proizvod bil primeren mišljenju in čustvovanju narodnih pevcev, so si ga ti prisvojili, razširjali, izpuščali in dodajali, kratko: spreminjali po svoje. Tako je postala pesem last naroda, postala je narodna, boljše: narodova. Ni torej značilno za narodno pesem, da jo je zložil neznan človek (morda celo oni mistični 'narod', ki sploh ni nikdar pesnil), ali za ponarodelo, da ji je oče kak znan pesnik. Obe vrsti sta nastali na isti način, obe je narod samo prevzel, širil in po svoje pilil. ... Narodna pesem je vsaka, ki jo je narod sprejel za svojo, jo širil in samovoljno spreminjal. Samovoljno spreminjanje prvotnega besedila, ne pa neznan pesnik, je karakteristika narodne pesmi, z drugimi besedami: čim več ima kaka pesem variant, tem bolj si jo je narod usvojil, tem bolj je narodna. Inačice pa kažejo tudi, kod je pesem potovala, kako se je spreminjala, kažejo značaj ljudi v raznih krajih, kako se mešajo dialekti itd.«²³ Kljub novim sapam se v obravnavi »narodne« pesmi neprepoznani avtor v goriški Mladiki leta 1920 še ni poslovil od stare romantične zamisli o 'mističnem' narodu kot njenem ustvarjalcu. Vprašanje je, če je že pod italijansko zasedbo Primorske sploh imel možnost priti do Slovana, ki je izšel sredi ognja prve svetovne vojne? Glasbeni inovator²⁴ Marij Kogoj razmišlja o »narodni umetnosti« in pesmi brez predsodkov. Njegovo pojmovanje kriterija anonimnosti je zgodovinsko neoporečno: »Narodna pesem ni neposreden produkt ljudstva, ampak izraz anonimnih poedincev, po svoji preprostosti in enostavnosti zmožen preiti v ljudstvo, ki ga je z dolgotrajnim pevanjem polagoma prirojilo čisto zase. To se je zgodilo tem lažje, ker je bila razlika med produktivnimi pevci in reproduktivno splošnostjo tem manjša, čim bolj gremo nazaj v preteklost.«²⁵ Toda novi pogledi se ta čas še niso toliko prijeli, da ne bi Pavel Flere leta 1924 izhajal predvsem iz anonimnosti: »Narodne imenujemo take pesmi, za katere ne vemo, kdo jih je zložil in kedaj so nastale. Izvečno so dolga leta in stoletja živele le med narodom, ki je nekatere pel, druge zopet pripovedoval, da so tako z ostalim narodnim književnim blagom po ustnem izročilu prehajale od roda do roda.«²⁶

Joža Glonar obžaluje, da se Janko Glazer kot urednik Slovenske narodne lirike »ni vprašal: ali se ne dá iz teh analitično pridobljenih estetičnih elementov 'narodne' pesmi sestaviti karakteristika, definicija 'narodne' poezije?« Glazerju pripisuje še staro romantično gledanje na besedno umetnost: »kontrastira 'narodno' in 'umetno' poezijo«, medtem ko se on sam navdušuje nad Johnom Meierjem, ki je »bogve pred kolikimi leti že pokazal, da narodna poezija ni začetek umetne (da torej ne sme biti prvo poglavje kake literarne zgodovine), da med obema ni genetične razlike«, kar je veljalo romantikom za edino merilo. »Da narodna pesem ni 'primus', ampak 'posterius' umetne itd.«²⁷ Glonar se v svojih izvajanjih opira na teorijo t. i. »potopljenih kulturnih dobrin« (»gesunkenes Kulturgut«).²⁸ Bistvo njegovega nazora

²³ Davorin Beranič, ocena: Slovenske narodne pesmi, 15. snopič, *Slovan* 12 (1914), 124.

²⁴ I. Š.-i (= ?), O narodni pesmi, v: *Dom in svet* 35 (1922), 414.

²⁵ M. Kogoj, O narodni pesmi, v: *Dom in svet* 34 (1921), 127–128, 174 sl.

²⁶ Pavel Flere, O slovenski narodni književnosti, posebno o pesništvu, v: *Pripovedne slovenske narodne pesmi*, Ljubljana 1924, ...?

²⁷ Joža Glonar, Slovenska narodna lirika. Izbral in uredil Janko Glaser, *Ljubljanski zvon* 41 (1921), 119–120 (ocena).

²⁸ Joža Glonar, Predgovor, Karel Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi* IV, Ljubljana 1908–1923, 45.

– ki ga od Štreklja izdano gradivo sijajno potrjuje! – je: vsaka pesem je, kot izraz posameznikovega umetniškega hotenja, umetna; za njeno definicijo je brez pomena, ali je njen avtor šolan ali neuk, znan ali ne. »‘Ponarodelih’ pesmi torej ni; razlika med njimi in ‘narodnimi’ je samo graduelna. Med ‘umetno’ in ‘narodno’ pesmijo je mogoča samo sledeča razlika: ‘umetna’ je ona, v kateri narod (v najširšem pomenu besede) rešpektira tvorbo umetnikovo na ta način, da ji pušča vso njeno prvotno, od umetnika ji dano obliko. ‘Narodna pesem’ pa kot konkreten individuum ni nič drugega, ko samo ena, slučajna oblika, zajeta iz splošnega rezervoarja pesniških izraznih sredstev, ki ga venomer množi in spreminja baš ‘umetna’ poezija. Umetna poezija stoji pod varstvom avtorskih pravic, narodna poezija ni nič drugega ko večni in neprestani plagijat, kar je nje edina bistvena poteza! Umetna poezija ustvarja vedno nove elemente in oblike poetičnega izražanja, narodna poezija pa naravnost samo ob tem živi, da to tuje blago s suverenostjo, ki je narodu lastna, po svoje kombinira in vedno znova varijira.«²⁹

2. ALOJZIJ RES

Kaže, da je uredništvo Doma in sveta načrtno uvrščalo v vsak letnik tudi po kakšen članek o slovstveni folklori, katere najiminenitnejšo zastopnico ji je pomenila prav »narodna pesem« –verjetno pod vtisom nastajanja monumentalne Štrekljeve zbirke. Leta 1923 je začel Alojzij Res z večletnim sodelovanjem v njem prav na to témo. Lotil se je zelo študijozno, s ciljem, da temeljito prenovi njeno definicijo. Razen že znanega Meierja v tej zvezi upošteva še drugo tujo literaturo. Najprej oriše »pot do romantiškega pojmovanja narodne pesmi«. ³⁰ Nazorno predstavi duhovno ozračje v rokokuju: namesto ljubezni ljubimkanje. Brezobzirna kritika vztrajno spodkopava cerkvene dogme in avtoriteto države, ne ustavi se pred nobenim življenjskim pojavom, tudi pred umetnostjo ne. Vseposvoda zavлада čisti razum kot najvišja in edino mogoča smer vsega življenja. V tej luči nastane razprava Temeljna načela leposlovja, ki usmeri vso tedanjo literarno, še posebej pesniško produkcijo. Notranje doživetje, navdih in fantazijo zamenjajo »vzorci in pravila kot edino sredstvo za pesniško izražanje«. Racionalizem je bil usužnjil poezijo v pravila in predpisan miselni sistem, in ji s tem izpodrezal življenjsko žilo. Hannam (1730–1788) se upre mehničnim pravilom poetike in zasluti lepoto »prapoezije« kot izraz naivne, nepokvarjene človeške duše. Nov rod bi hotel »z ognjem in mečem ustvariti nov, močan svet«. Nebrzdanosti Sturm und Dranga je sledila zagledanost v umerjenost grške lepote. Razsvetljenstvo je upravičeno zbudilo odpor zapostavljenega čustva in domišljije; okrepljen boj proti »okostenelemu in hladnemu racionalizmu, obupnim socialnim in kulturnim razmeram, proti narodni sužnosti in politični brezpravnosti širokih ljudskih mas, proti brezskrbnemu in mrtvorojenemu pesniškemu igračkanju poučno-zabavne smeri, proti vsemu, kar ni narodnega, življenja zmožnega in za samobitnost narodov«, »ki so doslej zasmehovani ječali v absolutističnih verigah degeneriranih mogotcev«. ³¹ »Tam, kjer je absolutizem z gnusom videl le mrtvo, zaničevano maso, je

²⁹ Prav tam, 45.

³⁰ Alojzij Res, Pot do romantiškega pojmovanja narodne pesmi, v: *Dom in svet* 38 (1923), 118.

³¹ Prav tam, 118–119, 153–154.

romantika odkrila živ organizem, del svetovnega vseoživljajočega duha, tam, kjer je absolutizem videl le orodje in podčloveka, ki je le zato tu, da zanj dela in izkrvavi, je romantika zagledala narod, njega moč in silo, njega zgodovino in slavno preteklost in dvignila iz njega neizmeren zaklad: dušno in srčno bogastvo narodne poezije, ki ga postavi proti suhemu umovanju v vseh mogočih pesniških oblikah. ... Poleg tega je ovila okoli narodne poezije bleščečo gloriolo nedotakljivosti in skrivnostne mistike, ki ni dovoljevala razglabljanja. «³² Zdaj ustvarja v pesniku prasila, 'svetovni duh',³³ Prešernov Pan.³⁴

Novo gibanje se je naslonilo na Herderjevo filozofijo zgodovine človeštva (Homer, Dante, Petrarca, Shakespeare, Milton, Ossian) in našlo zaledje v Fichtejevem idealističnem subjektivizmu in posebno v Schellingovi filozofiji narave in njenem pojmu organizma: »Kakor je vesoljstvo živeč organizem, tako je vsak del tega organizma organizem zase, ki nosi v sebi vse znake svetovnega organizma. Vse je organsko, vse je 'osebnost', tako tudi narodi in njihovo duševno življenje. Če je romantiki narod organizem, 'osebnost', je tudi njega poezija živa celota zase, organizem, ki se zliva v svetovno dušo in od nje živi. Zato je narodna poezija romantiki organsko enotna umetnina, ki jo je ustvarila organska osebnost celotnega naroda. Tako je ideja o organizmu in narodno politično stremljenje hotelo videti in videlo v narodni poeziji le enega pesnika, in to narod kot tak v njega skupnosti in enotnosti.«³⁵

Alojzij Res pri definiciji »narodne pesmi« prevzema pojem ljudskosti (Volkstümlichkeit) iz nemščine, toda hkrati se pridružuje Beraniču: »Vsaka pesem je narodna, kakor hitro jo narod sprejme in (svobodno) poje, ne glede na nje vsebino ali izvor, ne glede na to, ali je njen stvaritelj izšel iz ljudskih krogov ali ne, ali je znan ali ni. Nasprotno ni in ne more biti nobena pesem 'narodna', ki v narodnem petju ne živi ali ni živela, najsi v napevu, metriki, občutku in vsebini še tako nalikuje temu, kar smatramo sicer za poseben značaj narodne pesmi.«³⁶ Po Resu smo Slovenci pojmovanje ljudske/narodne/folklorne pesmi prevzeli od nemške romantike: »Ideja o narodu-ustvaritelju narodne pesmi se je globoko vsadila v vse naše mišljenje, skoroda samoumevno se nam zdi razlikovanje med 'narodno' in 'umetno' pesmijo in še danes nimamo študije, ki bi nam razkrila bistvo narodne pesmi.«³⁷ Kljub zadregi, ki jo povzroča oranje ledine, se avtor loteva vprašanja o »bistvu narodne pesmi«, predvsem na podlagi tuje literature:

1. Neločljiva zveza med besedilom in napevom je bistveno znamenje »narodne pesmi«. Avtor se tu sklicuje na Jaromira Erbena, a za tako stališče najde tudi doma dovolj primerov.

³² A. Res, Narodna pesem v romantiški luči, *Dom in svet* 37 (1924), 28.

³³ A. Res, Pot do romantiškega pojmovanja narodne pesmi, *Dom in svet* 36 (1923), 118–119, 153–154.

³⁴ Prim. Prešernovo pismo Stanku Vrazu, 26. vinotoka 1840, v: *France Prešeren, Pesmi in pisma*, Ljubljana (Kondor 35), 232, 234.

³⁵ A. Res, Narodna pesem v v romantiški luči, n. d., 28.

³⁶ A. Res, Bistvo narodne pesmi, v: *Dom in svet* 37 (1924), 207.

³⁷ A. Res, Narodna pesem v romantiški luči, n. d., 29.

³⁸ A. Res, Bistvo narodne pesmi, *Dom in svet* 37 (1924), 207–209, 210: »Nujna posledica tega je, da nima nikdar avtentične vsebine ne oblike, ker ju narod neprestano spreminja (krajša, razteguje, popravlja, sestavlja iz več pesmi eno samo itd.), kakor pač prija okusu in domisleku pevec in pevk in razmeram

2. Vedno in povsod se neguje in razširja ustno.³⁸ Prav gospodovalno razmerje do snovi je edino oprijemljivo, povsod in za vse čase živo in stalno merilo vseh vrst »narodne poezije«. (Meier): »Narod ne spoštuje zasebnih pravic, čuti se gospodarja pesmi, ko jo sprejme za svojo. Tudi napevi se neprestano, čeravno težje, spreminjajo. Posamezne pokrajine, še celo posamezne vasi, imajo svoje 'viže' na isto ali vsaj enako besedilo, ki dihajo posebno občutje pevca, porojeno iz individualnega podoživljanja narodne pesmi pod vplivom podnebja, miljeja, poklica in drugih fizioloških in psiholoških dejavnikov, ki jim vtisnejo posebno, zdaj manj, zdaj bolj podčrtano noto. Več pesmi ima isti napev, ena in ista pesem več napevov, drugi so si podobni, kar kaže na močan medsebojni vpliv. ... V bistvu narodne pesmi je, da jo mora narod slišati, sprejeti in peti. ... Le če prihaja s petjem iz srca v srce, doseže svoj namen. Kakor hitro je več ne pojo, je mrtva. Zato je poslušalec, ki novo pesem vzljubi, sprejme, si jo tako rekoč prilasti in jo poje, za narodno pesem prav tako važen kot pesnik sam. Ustno izročilo je tedaj življenjski element narodne pesmi. Pojoči narod jo obrusi, preobrazuje prvotno obliko, izbere, kar se mu zdi najboljše in kar mu najbolj prija, izloči nepotrebne ali posebnosti, kar obdrži v sebi, asimilira in prelije v splošno, njemu lastno duševnost. Individualna poezija prehaja na ta način med narodom v kolektivno. ... Šele tako postaja skupna last ljudstva. 'Pesnik in poslušalec sta v narodni pesmi prav tako tesno in neločljivo združena kot besedilo in napev.'³⁹ Ta Resova stališča se presenetljivo dobro ujemajo s strukturalistično teorijo Jakobsona In Bogatyreva iz leta 1926, odlično pa se prilega tudi nekaj desetletij pozneje vpeljani komunikacijski teoriji Kirilla Čistova.⁴⁰
3. Za Resa je najpomembnejše vprašanje nasproti romantiškemu pojmovanju narodne pesmi: Je ustvaril narodno pesem narod ali posamezniki? Odgovor: porodila se je iz osebnega doživljanja posameznika; njeno bistvo je samo v tem, da jo je »narod s petjem sprejel, ohranil in izbrisal njeno individualnost. S tem izsledkom biološke analize je romantiška teorija, ki določuje kot avtorja narodne pesmi le narod v celoti in loči zategadelj med 'umetno' in 'narodno' poezijo – nujno napačna.«⁴¹

V tej (3) točki se je mogoče z Resom strinjati – z dopolnilom, da s stališča zgolj prvotnega avtorstva med tako imenovano umetno in narodno poezijo res ni razlike, seveda pa obstaja med njima glede na prvi dve točki: z vidika življenjske povezanosti napeva in besedila (1) in razraščanja prvotnega besedila v številne variante (2).

Proces deromantizacije slovenske »narodne pesmi« z Resovimi izvajanja ni bil

---

kraja, kjer se nova pesem pojavi in tako dobi inačice. Ta spreminjanja se ne dogajajo vedno s polno zavestjo. Često je temni nagon, podzavestno stremljenje po ustvarjanju, ki izvabi iz pevca pretvorbe in spremembe. V obdobjih in krajih, v katerih je narodna pesem še globoko vkoreninjena, se očituje v takih spreminjanjih pristna poetična sila. V času propadanja te žive ljudske tvorne sile pa se pretvarja prvotna oblika bolj mehanično in preliva in združuje večkrat dele različnih pesmi, ki sploh ne spadajo skupaj. V takih dobah postaja narodna pesem šablonska, nekateri izrazi verzi, da celo kitice se venomer ponavljajo pri najrazličnejših sujetih (= sizejih), stvori se obilica t. i. 'potujočih kitic', ki morajo prilagoditi in izpopolnjevati vrzeli, ki jih usihajoča ljudska pesniška ustvariteljnost ne more več nadomestiti z novimi verzi.«

³⁹ Prav tam, 211.

⁴⁰ Prim. poglavje Folkloristična tipologija slovstvene folklore in literature.

⁴¹ Prav tam, 207–213.

končan. Tinetu Debeljaku ni ugajalo njeno preveličevanje, zato je kmalu ugriznil v to kisko jabolko:⁴² Na tekočem je z Meierjevimi in Glonarjevimi dognanji o njej in skuša zrahljati in posodobiti njeno romantično definicijo: bistveno za »narodno pesem« je, da prevzema že izraženo čustvo za svoje. »In kolikor večji krog ljudi podoživlja pesem neprisiljeno iz sebe, da se popolnoma preda čustvu v njej, tako da ga ob danem tekstu po svoje izraža, toliko širše plasti izraz je pesem. Zato je za Debeljaka prav tako kot *Regiment po cesti gre* narodna pesem tudi Prešernova *Luna sije*, ko jo zapoje fantje na vasi in Župančičev *Vasovalec*, ki se izvije študentom na majskem izletu. »Kot je tako imenovana narodna pesem zrasla iz svojih socialnih razmer, iz osebnosti svojih poetov, iz kulturnega nivoja našega človeka v preteklosti, tako mora tudi naša pesem zrasti iz sodobnosti, sodobnega hotenja in nositi sodobni izraz. ... Samo zavest občestva rodi občestveno pesem, tj. narodno.«⁴³

3. MATIJA MURKO

Zadnji prihaja na vrsto v »prenovitvenem gibanju« za ustrežnejšo definicijo »narodne« pesmi v 20. letih 20. stoletja Matija Murko. Pomenljivo je, da so bili vsi doslej predstavljeni članki iz literarnih revij, medtem ko je njegova razprava prva iz etnološke revije. Tudi on ne more mimo obdobja romantike in se pri tem obregne celó ob »naša velika filologa« Kopitarja in Miklošiča. Danes vemo, da ne poje ves narod ('das singende Volk'), ampak da so povsod med narodom bili posamezniki umetniki; ti pa so pesmi ustvarjali res v duhu svojega časa in kulturne ravni vsakega naroda, ki si je njihove pesmi osvojil in jih prenašal iz ust do ust. Duh svojega časa in vseh sorodnih prilik pa se javlja tudi v umetniški poeziji vseh narodov. Dalje se je mislilo, da je preprosti narod ali 'ljudstvo',⁴⁴ ki danes poje narodno pesem, tudi njihov oče. Miklošič npr. je v svojem članku *Die serbische Volksepik* (1864) odločno odklanjal vsako misel, da bi bile mogle

⁴² Tine Debeljak, *Narodna pesem in mi*, v: *Križ na gori 2* (1926), 118–120: »V našem času se je spet začela poudarjati narodna pesem v isti vrsti s šegami in obredi skoraj v docela romantičnem smislu, kjer se ji daje poudarek najčistejšega izraza nekega 'naroda', ki naj ga je potreba z drugimi posebnostmi vred gojiti in braniti kot sveto, enkratno razodetje našega prabistva iz dobe, ko je naš narod živel še svoje najprimitivnejše in zato najelementarnejše in najbolj svoje življenje. Življenjski nazor v njih je torej nekak naš narodni specifikum in zatajiti ga ali ne živeti z njim, bi se reklo zanikati sebe. Na drugi strani pa se tu in tam še vedno veruje v vsevednost narodnega izražanja in povrniti se v njeno preprosto formo, naj bo težnja sodobnega umetnika. Predvsem ta dva nazora nas silita, da skušamo ob tej priliki vsaj površno naznačiti svoje mnenje o njej.«

⁴³ Prav tam: »Z zgodovinskega vidika je Štrekljeva zbirka zanj le 'kompandij folklore in etnografije'. Nagrmadena snov za demopsihologijo. Pristen izraz fevdalne dobe, turških bojev, vasovanj, romanj in svatb. Preprosta in čustveno čisto izpeta psiha primitivnih ljudi v njih boju in molitvi, delu in ljubezni, kvanti in očiščevanju: življenjski nazor našega ljudstva iz preteklosti, ki pa je skozi in skozi realističen, da celo naturalističen. V pripovednih pesmih sicer globoko etičen, v ljubavnih pojmuječ zgolj telesno odnos moža do žene, v nabožnosti pa je realističen, formalen. Je zagonetna psiha našega naroda od te plati: v sebi sicer globoko etičen, ki kaznuje vsako krivdo, uboj, zakonsko nezvestobo in vsako oviro do čiste sreče, pa je v erotiki tako zgolj 'fantovsko poskočen' in v religiji tako snovno verujoč. Vse legende in nabožne pesmi so parafraze evangeljskih tekstov in apokrifov, svete osebe zgolj človeško pojmovane, približane v naše razmere v situaciji.«

⁴⁴ Iz opombe v oklepaju (mi si lahko pomagamo s temi različnimi izrazi kakor Čehi, ki razlikujejo narod in lid, Poljaki narod in lud,) se vidi, da Murko kategorialno še ne loči med pojmom narod in ljudstvo.

srbske narodne pesmi nastati v kakih drugih krogih, razen v onih, ki jih danes imenujemo 'das Volk'. »Danes vemo, da so najboljše srbske 'junaške' narodne pesmi nastale v fevdalnih krogih, katere opevajo. In pri nas? Gotovo so naši kmečki fantje in dekleta izražali svoja ljubezenska čustva v pesmicah, možje in ženice opevali svojo žalost in veselje, turške in druge boje so opevali najprej ako ne 'gospodje', vsaj njihovi 'hlapci', druge pripovedne in lirične pesmi pa so stvarjali duhovniki študentje, posebno dijaki črne šole, učitelji organisti.«⁴⁵ Iz navedenih besed se vidi, da je tudi trezni in preudarni Matija Murko podlegel modi svojega časa in preveličeval Meierjevo teorijo, po kateri so proizvodi slovstvene in glasbene folklore zgolj v nižje socialne plasti poniknjene kulturne dobrine iz visoke umetnosti. Na podlagi dejstva, da se »slovenska narodna pesem poje, njene besede so nerazločljive od melodije«, kar pa »so dolgo zanemarjali«,⁴⁶ Murko predstavlja delo Slovenskega delovnega odbora za monumentalno delo »Narodna pesem v Avstriji«, katero je od konca 1905 pripravljalo, vendar pa ne dokončalo ministrstvo za bogočastje in nauk v Avstro-Ogrski.⁴⁷ Prvi predsednik slovenskega odbora je bil Karel Štrekelj, drugi in zadnji pa Matija Murko.

Ivan Grafenauer je že leta 1945 pripravil malo monografijo o »narodni pesmi«, vendar je Narodopisje Slovencev, kjer je bila objavljena, izšlo šele leta 1952.⁴⁸ V njej ni težko prepoznati izsledkov Davorina Beraniča, Alojzija Resa, Jože Glonarja, Tineta Debeljaka in Matija Murka. Svojo razpravo začenja z aksiomom [1]: »Narodna pesem je pesem, ki se pōje; besedilo in napev sta v njej neločljivo združena.«⁴⁹ »Kakor je spominsko izročilo s petjem bistvenega pomena za sprejem narodne pesmi in za njeno širjenje med narodnim občestvom« [2], »prav tako je za njeno popolno posvojitvev bistveno važno tudi – dolgo življenje« [3].⁵⁰ Navedeni trije pogoji so bistveni za Grafenauerjevo definicijo: »Narodna pesem (ljudska pesem) je pesem, ki jo je narodno občestvo (po vsem jezikovnem ozemlju ali samo po posameznih pokrajinah ali okrajih) po ustnem izročilu, s petjem iz spomina, sprejelo za svojo, jo

⁴⁵ M. Murko, Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami, v: *Etnolog* 3, (1929), 39–41, 51.

⁴⁶ Prav tam, 1–7: Pri nas prvo in častno izjemo dela Stanko Vraz, ki je poleg besedil zapisal precej melodij. Od nekaterih novejših nabiralcev so »samostojno zbirali in izdajali narodne pesmi z napevi največ naši glasbeniki G. Fleišman, J. Kocijančič, F. Gerbič, M. Hubad, H. Volarič, J. Žirovnik, Z. Prelovec, M. Bajuk, O. Dev, Z. Švikaršič idr. Lepe zasluge sta si pridobila tudi F. S. Kuhač, ki ima v svoji zbirki Južnoslavjske narodne popievke /Zagreb 1878–1882/ tudi precej slovenskih, in Čeh Ludvik Kuba, čigar Pisni slovinské so izšle kot VIII. knjiga zbornika *Slovanstvo ve svých zpěvech* (1890).

⁴⁷ Josip Tominšek, Prvo sestavno nabiranje slovenskih narodnih napevov, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 32 (1937), 308–309: »Delovni odbor za slovensko narodno pesem« (tako se glasi službeni naslov) je ministrstvo za uk in bogočastje imenovalo z dekretom z dne 23. oktobra 1905, št 36517.«

⁴⁸ Ur. Ivan Grafenauer in Boris Orel. Zadaj je dopisano: Redakcija zaključena decembra 1945. Založila Državna založba Slovenije. Za založbo Ciril Vidmar. Naklada 2000 izvodov.

⁴⁹ I. Grafenauer, Narodne pesmi, n. d., 19: »Melodija brez besed ali vsaj brez smiselnih besed (kakor neredko v pripevih) sama zase še ni narodna pesem. Tudi ne besedilo, ki se ne poje, četudi ima ritmično obliko, kakor mnogi pregovori, reki, uganke ipd. Smemo pa šteti med narodne pesmi taka ritmična besedila, ki se sicer ne pojo, pa se bolj ali manj slovesno (v pevskem tonu) recitirajo, npr. Zlata češčenamarija (Štrekelj I, 402–403, op.) Zlati očenaš (Štrekelj I, 452 op.), narodne molitve, zagovori (vsaj nekdanj). Narodne pesmi se redoma pojo (ali so se pele) po spominu, brez not in pisanega ali tiskanega besedila.«

⁵⁰ Prav tam, 21: »Res se kaže narodni značaj in vodilo njegove duhovnosti že v tem, katere in kakšne pesmi narod po svojih pevcih za svoje sprejme, a da sprejete pesmi prelije v svoj slog, da jih po svojem značaju in okusu preoblikuje, za to je treba časa.« To je opazil že Karel Štrekelj.

daljšo dobo pelo, po svoje spreminjalo in tako prilagodilo svojemu okusu in slogu (ter jo morda poje in spreminja še sedaj).⁵¹ »Narodne pesmi torej niso zrasle, kakor so mislili romantiki, nekako čudežno naravnost iz duše 'pojočega naroda', ampak so kakor vsaka druga pesem po svojem izvoru osebnostne (individualne) pesmi. Tudi za narodno pesem velja vseobčno pravilo: 'Vsaka pesem je kot izraz umetniškega hotenja posameznikova umetnina; je li njen oče šolan pesnik ali neuk pevec, je za definicijo nje bistva ravno tako brez pomena kakor dejstvo, da mogoče slučajno ni znan'.« »Grafenauer se ne strinja z odpravo besedne zveze »narodna pesem«: »Uvajanje nove besede 'ljudska pesem', namesto baje ne natančne stare 'narodna pesem', je torej nepotrebno; če je pa zvezano z zmotnim pojmom omejitve na 'nižje sloje' kulturnih narodov, celo pravilno ni.«⁵² Od tod je razumljivo njegovo nasprotovanje razločevanju »primitivne pesmi« »nizkulturnih narodov« od »ljudske pesmi« »visokokulturnih narodov«: češ da je prva vedno občestvena, druga pa »vseskozi podstavljena s ponarodelo umetno (osebnostno) pesmijo znamenitih izobrazenih pesnikov in skladateljev«. Pravzaprav je to le dodelano stališče Achima von Arnim in Clemensa von Brentano, ki sta v letih 1806–1808 izdala zbirko »nemških ljudskih pesmi« *Des Knaben Wunderhorn* in nasproti klasičnim romantičnim stališčem trdila, da »more tudi delo velikega pesnika postati ljudska pesem, če se ljudstvu priljubi, da jo sprejme in posvoji. Sčasoma zatone avtorjevo ime v pozabo in pesem se tako prilagodi svoji okolici, da se zdi kakor prava ljudska pesem.« Podobno načelo je Rochus von Liliencron sprejel za napeve. Po njegovem mnenju (1864–1869, 1885) »ljudstvo ne ustvarja svojih napevov samo iz sebe, ampak po vzoru umetne glasbe. Ljudska pesem je vselej odmev umetne glasbe, bodisi sodobne ali one iz prejšnjih obdobj«. Prava utemeljitelja novega pogleda sta bila Wilhelm Tappert z delom *Wandernde Melodien* (1868) in predvsem John Meier z načelno razpravo *Kunstlied und Volkslied in Deutschland* (1898). V nasprotju s prejšnjo 'produkcijsko' je novo teorijo poimenoval 'repcijska'. Po le-tej »ljudstvo samo ne ustvarja, ampak sprejema iz višjih plasti. Vse, kar zmore, je variiranje, spreminjanje teme, sestavljanje drobcev v novo celoto. Torej pesem, ki jo ljudstvo sprejme, ne ostane nespremenjena, ampak se preoblikuje svojemu novemu občinstvu primerno.« Cornelis Brouwer (*Das Volkslied in Deutschland, Frankreich und Holland*, 1930) trdi, da izhajajo poglobitvi motivi in oblike srednjeevropske ljudske pesmi iz viteške poezije zahodne Evrope, iz francoske 'poésie courtoise'.⁵³ Okrog leta 1909 je Meierjeva šola sporočila, da je 1700 nemških »ljudskih pesmi« nastalo iz pesmi in prevodov izobrazenih pesnikov vse od srednjega veka do 19. stoletja. Nasledek tega je bil, da so nekateri začeli obravnavati »ljudsko pesem« sploh za tako imenovani 'gesunkenes Kulturgut' (kulturna usedlina) in trdili, da nikoli ni bilo drugače, ker 'ljudstvo ne ustvarja, ampak poustvarja': Umetnost višjih plasti da ponikne med

⁵¹ Prav tam, 21, 20.

⁵² Prav tam, 20: »Tudi omejitve pojma »ljudske pesmi« samo na nižje sloje kulturnih narodov etnografsko ni upravičeno. Tudi med preprostim ljudstvom kulturnih narodov niso vsi posamezniki nosilci narodnih izročil, zlasti ne narodne pesmi, ampak samo pevci, pa še ti ne vsi, drugi pa ne v enaki meri. Poglobitvi nositelji so ji spominško in pevsko posebno nadarjene osebe. Pevec, ki znajo peti narodne pesmi in jih pojo, pa je tudi med mestnimi sloji in med izobrazenstvom, celo odličnih, dasi jih je manj kakor med preprostim ljudstvom.«

⁵³ Prav tam, 10.

ljudstvo, tam jo povzamejo nadarjeni posamezniki in po dobljenem vzorcu, ki velja tačas v višjih plasteh naroda že za zastarelega, se ustvarja poezija za ljudstvo. Le tako so posamezniki iz ljudstva ustvarjalci. Po 'receptijski teoriji' naj bi bila »ljudska pesem« le obledela, preoblikovana umetna pesem iz preteklosti.⁵⁴

Boris Merhar pojmovno povzame dotedanja antiromantična prizadevanja za definicijo narodne/ljudske/folklorne pesmi: »Znanost namreč že dalj časa ljudske poezije ne opredeljuje več z njenim izvorom iz ljudstva, marveč upošteva le njeno življenje med ljudstvom. To pojmovanje ljudske poezije imenujemo *receptijsko* (lat. recipio = sprejem) nasproti starejšemu *produkcijskemu*, ki je omejevalo ljudsko poezijo le na 'pravo' ljudsko 'produkcijo', ki naj bi jo izpričevala predvsem anonimnost tako nastalih pesmi.« Pri njem se zgodi odločilen terminološki preskok, ne da bi pojasnil, zakaj se je odločil za novo besedno zvezo »ljudska pesem«, čeprav se pri definiciji le-te dobesedno in javno naslanja na Ivana Grafenauerja. S svojimi predhodniki se zgledno strinja, da je to pesem v »v prvotnem pomenu besede, to je pesem, ki se poje in beseda in napev ustvarjata nerazdružljivo celoto«, kar ilustrira še z izkušnjami, ko »mnogi pevci Vrazu niti niso mogli reproducirati samega besedila pesmi, ker jim je bilo oboje v spominu v pretesni zvezi: »'tekst brez napeva je kakor svetloba brez sence, kakor telo brez krvi'«. Merhar pojmuje povezavo med besedilom in napevom dinamično, »saj se isti napev lahko družijo z več in tudi vsebinsko prav različnimi besedili ali pa se ista pesem poje po več napevih«.

Glede na to, da Merharjeva razprava sodi v območje slovstvene folkloristike, ni naključje, da je v njej končni poudarek na besedilu narodne/ljudske/folklorne pesmi: »Slej ko prej pa je besedilo pesmi njen konkretnejši in stanovitnejši del in tudi ljudsko ustvarjanje je mnogo vidnejše v besednem kakor v muzikalnem delu pesmi, čeprav je sicer pri lirični pesmi zlasti dobremu pevcu melodija po navadi pomembnejša od besedila.«⁵⁵ Prav z vidika, kje je težišče njene obravnave, Zmaga Kumer v priročniku za glasbene folkloriste daje prednost glasbeni sestavini omenjenih pesmi. Vendar je zgrešeno prepričanje, da bi ne bilo mogoče presojati besedil »ljudskih pesmi« tudi z »literarnimi merili«⁵⁶, ki jih upošteva in priznava slovstvena folkloristika.

4. VALENS VODUŠEK

Na novo se loti definicije izrecno »slovenske« »ljudske pesmi« Valens Vodušek. Ugotavlja, da so začela postajati sporna merila, ki so v tradicionalnih definicijah veljala zanjo: ustno prenašanje in pojem 'ljudstva'. Zato da so v najnovjšem času nekateri začeli »ljudska pesem« zamenjavati s 'skupinsko' pesmijo. Poleg tega se je kot »protiutež doslej preveč poudarjeni folklori kmečkega sloja« začela v stroki »poudarjati vedno bolj tudi mestna, velikomestna in delavska folklor«. V državah

⁵⁴ Z. Kumer, *Uvod v Glasbeno narodopisje*, 8–9, 10.

⁵⁵ B. Merhar, *Ljudska pesem*, 31–33.

⁵⁶ Z. Kumer, *Uvod v Glasbeno narodopisje*, 5: »Popolnoma zgrešeno je, in do napačnih zaključkov nas lahko privede, če obravnavamo besedila (ljudskih pesmi) ločeno od melodij le kot literarne umetnine, jih presojamo z literarnimi merili ali celo smatramo za nekakšno predhodnico literature, ki se razgubi, čim nastopi visoka književnost.«

s socialistično družbeno ureditvijo se je pojavilo tudi vprašanje, ali spada v »pojem ljudske pesmi tudi delavska politično borbena in iz najnovejšega časa partizanska pesem«. Pojem »ljudske pesmi« naj po Vodušku obsega »vse *ustaljenejše spontane* (poudarila M. S.) glasbeno-vokalne pojave, celo tudi vriskanje, ki je različno v posameznih pokrajinah in večkrat tudi ne nastopa samo zase, temveč je ritmična sestavina pesmi (npr. ponekod na Štajerskem) ali pa njeno normalno dopolnilo (npr. v Reziji)«. ⁵⁷

Voduškova definicija slovenske ljudske pesmi podrobno določa vse tri sestavine tega pojma. Poleg péte pesmi zajame vanj tudi tiste, ki se praviloma nikdar ne pojejo, temveč se podajajo recitativno. ⁵⁸ V tem se pridružuje Ivanu Grafenauerju in Borisu Merharju. ⁵⁹ K pesmi v širšem pomenu šteje ritmizirano prozo (zagovori, molitvice, ženitna pisma, tradicionalni obrazci vabljenja svatov (npr. pri prekmurskih pozvačinih), v nekaterih šegah (borovo gostüvanje), vaških litanijah s šaljivim navajanjem vseh gospodarjev, v drugih govorjenih litanijskih parodijah, v zaljubljenih pismih ipd. Kljub metrično nevezani obliki se v takih besedilih pojavlja členjenje v krajše odstavke, vezane z asonancami ali rimami, in zato upravičuje uvrstitev med širše pesemske pojave. Poleg njih k pojmu pesmi prišteva take tradicionalne pojave, ki sicer niso sestavina besedila, temveč petja, »včasih v najpreprostejši ali tudi elementarno-primitivni obliki: npr. pastirski klici, ulični klici prodajalcev, delovne pesmi v ožjem pomenu, narékanje, parodije cerkvenih obrednih spevov ob pokopavanju pusta-kurenta ali v vinogradniških litanijah ipd.). Končno vključuje v pojem pesmi v širšem pomenu besede kratke pravljíčne odlomke v verzih, ki se pojo in v toku pripovedi večkrat ponavljajo. ⁶⁰

V drugi točki svoje definicije se Vodušek dolgo zadrži pri pojmu '*ljudskosti*', ki po njegovem vse od Herderja nikdar ni bila precizno opredeljena niti na splošno niti na področju pesmi. Vodušek ne loči med naravnim in tehničnim tipom komunikacije, zato mu delajo težave pojavi, ki glede na besedila sodijo v literarjenje, kateremu bi bilo treba z glasbenega vidika poiskati vzporeden pojem. ⁶¹ Pri opredelitvi pesmi kot '*ljudske*' mu tudi ne ustreza stara opredelitev, češ da gre za pesmi nižjih družbenih

⁵⁷ V. Vodušek, *Kaj je slovenska ljudska pesem*, n. d., XII–XIV.

⁵⁸ Prav tam, XII: »npr. nekatere jurjevske obhodne pesmi otrok. Med samo govorjene pesmi spada predvsem del otroškega izročila, ki pa ohranja bodisi izrazit ritmičen element (izštevalnice), bodisi metrično in po rimah vezana besedila (nekatero novoletne kolede, obrazci voščil ob tepežkanju-šapanju, verzifikacijske igre, zabavljiice, oponašanja oz. parafraze živalskih ali drugih glasov ipd.). Nekatere teh kategorij živijo tudi med odraslimi.«

⁵⁹ B. Merhar, *Ljudska pesem*, 33: »Kot posebne primere uvrščamo med ljudske pesmi tudi nekatere ritmizirane ljudske molitve in zagovore, ki jih niso peli, temveč le obredno slovesno recitali, ter nekatere otroške pesmi, ki se samo recitirajo.«

⁶⁰ V. Vodušek, *Kaj je slovenska ljudska pesem*, XII–XIV.

⁶¹ Prav tam, XIII: »Prenosnost po ustnem izročilu, drugi temeljni kriterij za ljudskost pesmi v duhu tradicionalne folkloristike, ne velja več za dosti novejših pojavov, ki bi jih sicer upravičeno prištevali med ljudske. Že sam prevzem umetniških literarnih vzorcev (npr. nekaterih pesmi Vodnika, Prešerna, Jenka, Gregorčiča) med 'ponarodele' s pridajanjem napevov in spreminjanjem besedila zahteva vsaj pri prvem koraku preskok iz tiskanega vira v zvočno obliko. Enako se tudi najpristnejše ljudske pesmi širijo iz kraja v kraj dostikrat – vsaj kar se tiče besedila – ne po spominu z ustnim prenosom, temveč s prepisovanjem iz osebnih rokopisnih pesmaric pevcev v pesmarice drugih pevcev. V najnovejšem času se je ob množičnih komunikacijskih sredstvih radia in televizije pojavila spet nova oblika prevzema in prenosa pesmi; podoben mehaničen zvočni vir – gramofonsko ploščo (npr. s kupleti mestnega izvira) smo tu in tam lahko ugotovili že za polpretekli čas.

slojev: »Saj je ta pesem bila in je še pri nas in drugod, razširjena tudi med delom srednjih in višjih družbenih slojev. Pod pojem ljudske kulture spada med drugim tudi otroška folklorna mesta, katerih nosilci so otroci ne glede na njihovo socialno okolje.« S to opazko se Vodušek po drugi poti približa Ivanu Grafenauerju, za katerega je pojem narodna pesem primernejši ravno zato, ker zajema vse družbene plasti.⁶²

Nasproti dotedanjim opredelitvam ljudske pesmi, ki so izhajale iz besedila, je Vodušek prepričan, da je »dosti boljše izhodišče iz ljudske glasbene umetnosti«: »Prvič je v njej prevzem ali prenos iz pisanih ali tiskanih virov sploh izključen ali vsaj zelo omejen. Drugič najdemo v ljudski glasbi ponekod zgrajene brez slehernega premisleka in teoretičnega znanja posebne sisteme, ki nimajo vzorca v nobenem umetnem glasbenem sistemu, pa so vendar toliko zapleteni, da so komaj ali le s težavo dostopni šolanemu glasbeniku, medtem ko jih domačini igranje obvladajo.«⁶³ Po njegovem »*ljudska pesem zajema vse tiste pesemske pojave, razširjene med manjšimi ali večjimi družbenimi skupinami, za katere je pri samem nastanku – ustvarjanju ali pri povzemanju – razširjanju značilna pretežno spontana, ne zavedno premišljena nešolana in improvizatorična dejavnost* – nasproti pretežno zavedni, organizirani, šolani in fiksirani dejavnosti ob nastanku in reprodukciji umetne poezije oz. glasbe«.⁶⁴ Po Voduškovem prepričanju tako pojmovanje ljudske pesmi pomaga izločiti iz nje priučeno in organizirano (šolsko, cerkveno, politično, delavsko, bojno) pesem.

Vodušek upošteva za *slovensko* ljudsko pesem dve poglavitni merili: a) razširitev na slovensko govorečem ozemlju ne glede na politične meje; b) pesem v slovenskem jeziku oz. narečju, tudi med izseljenci. Ni čisto lahka razmejitev med slovensko in neslovensko (hrvaško, srbsko) pesmijo ob slovenski vzhodni in južni meji. Pesmi, ki imajo ugotovljivo središče na danes hrvaškem kajkavskem ozemlju, a so hkrati ob številnih skupnih potezah v jeziku močno razširjene tudi pri nas v Prekmurju in v Beli Krajini, so enako slovenske kot hrvaške. Največ težav je v Beli krajini, zaradi pomešanosti prebivalstva z doseljenci iz različnih štokavskih in čakavskih jezikovnih področij z ijekavskim, jekavskim in ikavskim govorom in je njihova folklorna tradicija prestala različne faze prilagajanja novemu okolju.⁶⁵

III. O ZBIRANJU IN RAZISKOVANJU SLOVENSKE NARODNE/ LJUDSKE/FOLKLORNE PESMI (S POUĐARKOM NA MELODIJI)

Že pred letom 1819 je zapisoval in zbiral pesmi ribniški graščak Jožef Rudež, Vodnikov in Kopitarjev učenec. Njegova zbirka je morala vsebovati tudi melodije, čeprav zanje ni neposrednih dokazov.⁶⁶ Leta 1823 je objavil besedilo kočevske variante pesmi *Majerca* in za pozneje obljubil še melodijo, kar pomeni, da je bil

⁶² I. Grafenauer, *Narodne pesmi*, 20.

⁶³ V. Vodušek, *Kaj je slovenska ljudska pesem*, XIII.

⁶⁴ Prav tam, XIII: »Čeprav je pri nekaterih plasteh očitno močnejše razvita, ustreza njej tako rekoč pri vsakem človeku posebna elementarna plast njegove duševnosti, le da je po obdobju otroštva večkrat prekrita in pride na dan samo ob izjemnih trenutkih kriz ali se ji človek predaja ob posebnih, množičnih sprostitivah (za novo leto, ob pustu).«

⁶⁵ Prav tam, XV.

⁶⁶ Z. Kumer, *Uvod v glasbeno narodopisje*, Ljubljana 1969, 25.

dojemljiv za glasbeno plat pesmi. Razen božične pesmi, pri kateri je nad vrsticami označil ritem besedila, »Rudeževih glasbenih zapiskov res ni ne v Korytkovi ne v Vrazovi zapuščini, toda pojavijo se v drugi polovici 19. stoletja v zbirkah hrvaškega muzikologa Franja Š. Kuhača.«⁶⁷

Leta 1819 je Društvo prijateljev glasbe na Dunaju organiziralo prvo načrtno zbiranje ljudskih pesmi med narodi tedanje Avstrije. Na Kranjskem se je za to zavzela Filharmonična družba v Ljubljani in menda so že prvo leto nabrali čez 100 pesmi, od teh polovico z napevi. Od vsega je v arhivu družbe ostalo okrog štirideset pesmi s Koroškega, iz Idrije in okolice Postojne in vitanjske župnije, druge so se pogubile.⁶⁸ Stanko Vraz je začel zbirati pesmi leta 1833 in s tem namenom prepotoval Slovenijo. Strokovnjaki ugotavljajo, da se ni dosledno držal načel, ki si jih je v ta namen »tako pravilno zamislil«. Posebno vprašanje so Vrazovi zapisi napevov pri zbranih besedilih. Zapisal je okrog 300 melodij. Sam se je zavedal, da je tej nalogi težko kos: »*Napeve te počeo sam kupiti zajedno uz pesme. To sabiranje vrlo me je mnogo stalo muka, jerbo ja sam u tom poslu (tako reči) samouk.*»⁶⁹ Enako težavo je Vraz doživljal ob prizadevanju, da bi zapisal napeve starih kresnih pesmi: »*Jaz sem se mnogo znojil,*’ piše, *’pri jednem jedinem prastarem napevu ... Res, jaz nijsem baš muzik od obrtnije, ali jaz mislim, da bi tudi mojster v tej stroki umetelnosti imel ne malo posla ... Priznati moram, da nijsem ničesar ... še čul, kar bi me... tak divno navdušilo in z nekako sveto čarobnostjo zavzelo ...*»⁷⁰

Nekateri njegova prizadevanja obravnavajo strogo, saj da ni bil dovolj glasbeno podkovan,⁷¹ drugi ga presojuje dobrohotno, da »so to pravzaprav le zasutki«. Tretji trdijo, da so Vrazovi zapisi napevov melodično natančni, toda slabo ritimizirani. Jerko Bezič ugotavlja, da je ritmika Vrazovih zapisov v posameznih primerih lahko tudi pravilna in da je v posameznih, nenavadnih notnih zapisih pravzaprav pokazal na nekatere glasbene posebnosti, ki jih niti Kuhač ni upošteval, jih neupravičeno spregledal ali poenostavil.⁷² »Vse metrične probleme, ki sta jih Korytko in Prešeren reševala po načelih visoke poetike, je Vraz reševal tako, kot mu je velevala melodija, kar je osnovni princip folkloristike še danes.«⁷³ Kljub popravkom besedil, in čeprav so

⁶⁷ Franjo Š. Kuhač (< Koch, ker je bil iz ponemčenega rodu). Njegova zbirka obsega okrog 4000 primerov. V IV. knjigi (1881) so objavljene tudi melodije k petim pesmim iz Rudeževe zbirke: št. 1238 je svatovska z začetkom *Le sem, le sem hišni oče*, št. 1265 druga svatovska *Le preč, le preč*, št. 1521 Desetnica, št. 1530 Majerca in št. 1537 Rejenka. Zmaga Kumer v nadaljevanju razglablja, po čem sklepa, da so te pesmi iz Rudeževe zbirke prišle v roke Kuhaču: »Ker sta od naših starejših zapisovalcev – kolikor nam je znano – le Vraz in Rudež zapisovala melodije in ker se je izkazalo, da je Kuhač jemal slovenske melodije za svojo zbirko iz Vrazove ostaline (= VO), potem moremo za tiste, ki jih locira v Ribnico – čeprav te oznake ni v Narodnih pesmih ilirskih, na katere se sklicuje za besedilo – domnevati, da jih je zapisal sam, temveč dobil iz Vrazove ostaline, v nekem zdaj neznanem svežnju. Tam so bili nemara original za VO. XIX. Drugače si ne moremo razlagati Kuhačevih melodij »iz Ribnice« in tudi ne njegove krajevne oznake pri zapisih.« Po dosedanjih ugotovitvah moremo trdno reči le, da zbirka Jožefa Rudeže obsega vsaj 33 primerov, da je nastala verjetno v letih 1811–1819 in sodi potemtakem med najstarejše zbirke slovenskih ljudskih pesmi. Okoliščina, da so v njej najlepše slovenske balade in da ji moremo prisoditi tudi nekaj melodij, ji daje še posebno ceno.«

⁶⁸ Z. Kumer, *Pesem slovenske dežele*, 106.

⁶⁹ J. Dravec, *Glasbena folklor Prlekije (Pesmi)*, Ljubljana 1981, 11, 12, 13.

⁷⁰ N. Kuret, *Praznično leto Slovencev II*, Celje 1967, 106–107, IV, Celje 1970, 423.

⁷¹ Z. Kumer, *Pesem slovenske dežele*, 107.

⁷² Jerko Bezič, *Prilog vrednovanju Vrazova melografskog rada*, v: *Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije 1*, Ljubljana 1982, 37.

⁷³ Marko Terseglav, *Stanko Vraz i slovensko romantično gibanje za ljudsko pesem*, v: *Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije 1*, Ljubljana 1982, 32.

zapisi napevov strokovno šibki, je njegovo gradivo uporabno za primerjalne študije, na primer v Prekmurju in Prlekiji.⁷⁴

Vrazov učenec in najprizadevnejši koroški zbiralec Matija Majar-Ziljski je izdal v posebni knjigi nabožne ljudske pesmi z naslovom *Pesmarica cerkevna* (1846), za katero so napevi, ki mu jih je bil zapisal neki učitelj, izšli posebej. Josip Kocijančič je leta 1876 in 1877 izdal dva zvezka harmonizacij.⁷⁵ Konec 19. stoletja je v Reziji zapisoval poljski jezikoslovec Jan Baudouin de Courtenay, ki mu je pri melodijah pomagala Ella von Schoultz-Adajewska.⁷⁶

V več slovenskih krajih je zapisoval napeve slovenskih narodnih / ljudskih / folklornih pesmi češki muzikolog in slikar Ludvik Kuba (1863–1956). V njegovem zborniku *Slovanstvo ve svych zpivech* je nekaj pesmi iz ptujske okolice, katerih različice je še danes najti v Prlekiji.⁷⁷ Kljub temu do konca 19. stoletja ni mogoče govoriti o sistematičnem zbiranju pesmi po slovenskem etničnem ozemlju. Njeni današnji raziskovalci zamerijo, da so jo večidel obravnavali »samo za slovstveno vrednoto, nekakšno predhodnico umetne, književne poezije«. ⁷⁸ Matija Murko je leta 1897 prav s tega vidika navdušeno pisal o prvih snopičih Slovenskih narodnih pesmi, kot o »moderni kritični objavi«: »Na splošno si je težko napraviti pravo podobo slovenske ljudske poezije in slediti njeni tematiki. Zdaj ko bo gradivo zbrano na enem mestu, bo to veliko lažje.«⁷⁹ Karlu Štreklju ni bilo dano, da bi dal piko na i svojemu epohalnemu delu.⁸⁰ Zaradi navzkrižij v pojmovanju estetike in znanosti pri njem je kot urednik prestal veliko natolcevanj, češ: »Ta obširna knjiga je delo jezikoslovca in dialektologa; zato se ne more meriti z estetskim merilom. Napaka je v načinu izdaje, napaka tudi v naslovu, kajti več ko 3/4 objavljenega gradiva ne zasluži pesniškega imena.«⁸¹ Matija Murko se je svojemu kolegi na graški slavistiki krepko postavil v bran. Naštevava mednarodno zveneča imena iz tedanje slavistike in folkloristike (V. Jagić in K. Jireček na Dunaju, A. Brückner v Berlinu, W. Nehring v Bratislavi, J. Polívka v Pragi, G. A. Iljinskij v Peterburgu), ki niso skoparili s pohvalami; med drugim: »Slovanski narodi imajo veliko in velikih zbirk narodnih pesmi, vendar nobene takšne, kakršna je Štrekljeva, ki prinaša vse dosedaj tiskano in zapisano gradivo, urejeno po znanstvenih načelih.« Štrekelj sam jih je kratko in jedrnato razložil v predgovorih prvih treh knjig, pravi Murko rekoč: »Tam bi si naj jih tudi tisti kritiki še enkrat prebrali, ki bi Štrekljevo izdajo še vedno hoteli meriti 'z estetskim merilom'. ... Štrekelj sam ni hotel podati 'lepe knjige', ampak 'samo kritičen prispevek k psihologiji slovenskega naroda, če smemo tako govoriti,

⁷⁴ J. Dravec, *Glasbena folklor Prlekije (Pesmi)*, 11, 12, 13.

⁷⁵ Z. Kumer, *Uvod v glasbeno narodopisje*, 25.

⁷⁶ Z. Kumer, *Pesem slovenske dežele*, 110.

⁷⁷ J. Dravec, *Glasbena folklor Prlekije (Pesmi)*, 13.

⁷⁸ Z. Kumer, *Uvod v glasbeno narodopisje*, 26.

⁷⁹ M. Murko, Die slowenische Volksmärchen im Jahre 1895, v: *Zeitschrift für österreichische Volkskunde*, ur. M. Haberlandt, III, 1897 (Wien und Prag 1897), 27: »Štrekelj narečij že pred desetletji zbranih ljudskih pesmi ne more spet popraviti, pač pa se izogiba nadaljnemu jezikovnemu uniformiranju njemu predloženih besedil in išče pri številnih variantah vedno najstarejšo. Odmike označuje v skrbno zbranim aparatu variant. Melodije so podane le, kjer jih ima Vraz. Slovenska matica ima velike zasluge, da bo to spravila na dan in je poiskala dobrega urednika. Da bi mu le ne delala težav, kot pri ljubezenskih pesmih. Treba je računati z ljudskim duhom.

⁸⁰ Karel Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi I–IV*, Ljubljana 1898–1923. Delo je dokončal Joža Glonar.

⁸¹ Dr. M. O. † Dr. Karol Štrekelj, *Dom in svet* 25 (1912), 314.

prispevek k slovenskemu folkloru, tj. znanosti o slovenskem narodu, kakor se nam kaže v svojih pesmih'.⁸² Murko tu navaja Štreklja samega iz njegove znamenite Prošnjje za narodno blago.⁸³ Na primeru izločenega svežnja pesmi z napisom 'Spotakljive (»ljubezni med bratom in sestro, ki lahko prehaja tudi v grešno«), ki niso smele biti sprejete v I. zvezek', prikazuje strokovno škodo: prvič, ker je zbirka osiromašena za sicer kočljivo tematiko, drugič, ker smo v primerjalnih študijah brez potrebe zapostavljeni. Murko se sprašuje, ali torej kritiki niso pomislili, »da je po takem treba pregnati iz književnosti ali vsaj iz šol kralja Ojdipa in mnogo drugih pesniških proizvodov z incestom«.⁸⁴

Že v 20. stoletju je Ministrstvo za bogočastje in nauk na pobudo založbe Universal Edition sklenilo izdati zbirko Das Volkslied in Oesterreich, za katero bi nabrali gradivo po vseh deželah tedanje Avstrije. Posebnost tega podjetja je bila ravno v tem, da bi bila poleg besedil enakovredna pozornost posvečena njihovim melodijam. »Moravski skladatelj Leoš Janáček je z resničnim navdušenjem in velikim znanjem v svojih navodilih opominjal zbiralce, naj zapisujejo pesmi med narodom samim, kadar jih poje pri delu in svojih zabavah. Dobro je opazil, da dober pevec ustvarja in da se ga ne sme motiti v njegovem razpoloženju. Treba je tudi opazovati vse narodno in umetniško življenje in ga ohraniti tudi v fotografijah. Skušnja je tudi v tem primeru pokazala, da najlepša navodila nič ne pomagajo, glavno je organizacija dela in ljudje, ki so k delu poklicani ali pa se sami k njemu prijavijo.«⁸⁵ Akcijo je vodil poseben odbor na Dunaju, ki so ga sestavljali predsedniki deželnih odborov. Predsednik slovenskega je postal Štrekelj, ki mu gre hvala, da je bil slovenski delež pri tem podjetju naravnost zgleden. Štrekelj je sam opravil vse organizacijsko delo, ki je zahtevalo tudi sestavo vprašalnih pol in navodil za zbiralce. Z *Osnovnimi načeli* se je razpošiljala tudi *Popraševalna pola* »o narodnih pesmih, narodni godbi in narodnih plesih«.⁸⁶ Štrekelj se je res opiral na načela, sprejeta na Dunaju, a je samostojno izdelal tiskovine Slovenskega odbora. Murko natančno opisuje Štrekljeve zasluge za skrbno zapisovanje pesmi, vendar dodaja, da so bila navodila za terenske sodelavce prezahtevna. Prav tako poroča o uspehih zbiranja do prve svetovne vojne. Zadevni članek v Mohorjevem koledarju leta 1908 je navdušil Franca Kramarja (roj. Matena pri Igu 27. 9. 1890),⁸⁷ da je začel z drugimi vred nabirati slovenske narodne / ljudske / folklorne pesmi z napevi in jih pošiljati Franu Milčinskemu. Ta je spoznal njegovo sposobnost in slovenski Odbor je dobil sodelavca, ki jih je v letih 1908–1914 nabral največ po Kranjskem in Štajerskem, manj pa je bilo za zbiranje omenjenih pesmi storjeno na Koroškem.⁸⁸ Po Štrekljevi smrti 1912 je bilo vodstvo Odbora zaupano Matiji Murku. Leta 1913 je že imel pripravljen slovenski prispevek za knjižni oglas

⁸² »Takega gradiva, ki ne zasluži pesniškega imena, je polno v zbirkah vseh narodov, saj še o toliko slavljjenih srbohrvaških junaških pesmih, katerih imamo za cel knjižnico, pravi T. Maretič, da je dobrih kvečjemu za tri knjige.« M. Murko, † Karol Štrekelj, v: *Veda* 2 (1912), 538–539.

⁸³ K. Štrekelj, Prošnjja za narodno blago, *Ljubljanski zvon* 7 (1887), 629–632.

⁸⁴ M. Murko, † Karol Štrekelj, 538–539.

⁸⁵ M. Murko, Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami, v: *Etnolog* 3 (1929) 7–10, 11–12.

⁸⁶ Prav tam, 28.

⁸⁷ Prav tam, 36–37.

⁸⁸ Prav tam, 30–34: »Učitelji so večinoma nasprotni vsem, kar diši po slovenščini, kar jih je še, so ustrahovani ... To je dokument, ki slika koroške razmere.«

s poskusnimi listi za nameravano objavo,⁸⁹ toda med prvo svetovno vojno je delo obtičalo.

Po najnovejših podatkih so prvi fonografski posnetki slovenskih narodnih/ljudskih/folklornih pesmi že iz leta 1898. Posnel jih je Viktor Bela v Tišini (Csedlak) v Prekmurju. Trinajst presnetkov teh valjev, ki jih hrani Madžarska akademija znanosti in umetnosti, ima od leta 1996 v svojem arhivu Glasbeno narodopisni inštitut.⁹⁰ Leta 1910 je ruska folkloristka J. E. Lineva v Beli krajini in na Bledu posnela okrog 100 primerov, ki jih hranijo v Sankt Petersburgu, le šest jih ima Glasbenonarodopisni inštitut.⁹¹ Leta 1913 si je na Murkovo pobudo omenjani slovenski Odbor preskrbel fonograf. Juro Adlešič je leta 1914 v Beli krajini naredil prve zvočne posnetke slovenskih narodnih / ljudskih / folklornih pesmi. Od tega hrani Glasbenonarodopisni inštitut devetnajst voščenenih valjev, med njimi je nekaj poškodovanih.⁹²

Narodni Odbori so med prvo svetovno vojno enkrat prejeli z Dunaja zahtevo, naj pošljejo zbrano gradivo iz varnostnih razlogov tja. Slovenski Odbor je navodilo prezrl. Dogodki so se po zadnji seji l. 1918 hitro odvijali in tako ni izšel niti en zvezek s takim trudom in z velikimi stroški začetega dela.⁹³ Po koncu prve svetovne vojne se je zasedba Odbora precej spremenila in z nastankom Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev je obstajalo prepričanje, da bo treba zdaj, ko se je narod osamosvojil, nadaljevati z vso vnemo pričeto delo, ki ga je še dosti, zlasti na Koroškem, Štajerskem in osvobojenem Prekmurju. Še celo več. Živel je v utvari, da ga bo na njegov predlog osrednja vlada v Beogradu zapovedala po vsej državi. Iz tega ni bilo nič.⁹⁴ Še huje: zaradi njenih centralizacijskih teženj je obstajal strah, da bo gradivo prenešeno v Beograd. To se na srečo ni zgodilo, je pa bil leta 1927 imenovani Odbor razpuščen, ne da bi dokončal svoje poslanstvo.⁹⁵ Okrog 13.000 zapisov je shranila Glasbena Matica, nato jih je prevzel Etnografski muzej.⁹⁶ Zaradi odhoda v Prago se je Murko od predsedstva v Odboru poslovil že prej, leta 1921.⁹⁷ Zato na podlagi nespornega dejstva, da se slovenska narodna/ljudska/folklorna pesem »poje, njene besede so nerazločljive od melodije«,⁹⁸ Matija Murko dokumentira delo Slovenskega delovnega odbora od začetka do konca in se zavzema za izdajo nabranih pesmi. V stilu novih »naukov za Slovence« podaja načela urejanja, svetuje delo v prihodnje, katera ustanova naj prevzame gradivo, da mora biti pregledno katalogizirano: »noben

⁸⁹ Z. Kumer, *Uvod v glasbeno narodopisje*, 27.

⁹⁰ Marjetka Golež Kaučič, (ocena): Marija Stanonik, Teoretični oris slovstvene folklorne, v: *Traditiones* 30/2, (2001), 206.

⁹¹ Z. Kumer, *Uvod v glasbeno narodopisje*, 28.

⁹² Podatki se tu delno križajo. Prim. Zmaga Kumer, *Pesem slovenske dežele*, 109. Marjetka Golež Kaučič, (ocena), 206.

⁹³ M. Murko, Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami, 11–21.

⁹⁴ Ob tem nastaja vtis, da se je Murko prav glede na to lotil raziskovanja srbske in hrvaške folklorne epike na terenu sam, samcat. Prim.: M. Murko, *Tragom hrvatsko-srpske narodne epike*, 381–383.

⁹⁵ M. Murko, Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami, n. d., 44–48.

⁹⁶ I. Grafenauer, Matiji Murku v spomin, v: *Slovenski etnograf* 5 (1952), 205–206. Z. Kumer, *Uvod v glasbeno narodopisje* 27: Od leta 1957 jih je prevzel Glasbeno narodopisni inštitut.

⁹⁷ Za novega predsednika je predložil Mateja Hubada, za nove odbornike pa, v soglasju z dotedanjim Odborom, Jožo Glonarja kot nadaljevalca Štrekljevega dela, kanonika F. Kimovca kot glasbenika in nabiralca narodnih pesmi, Gojmirja Kreka kot glasbenika, F. Ramovša kot strokovnjaka za slovenski jezik.

⁹⁸ M. Murko, Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami, 1–7.

botanik ne bo zanesel celega pokošenega travnika v herbarij.« »Prva skrb pa bodi, da dobimo čim prej dostojno izdajo slovenskih narodnih pesmi z napevi, ki bo našemu narodu v korist in čast v sedanjosti in bodočnosti. Gre res za monumentalno delo, kakršnega še nimamo in ga v nameravani obliki še nimajo tudi drugi narodi. More in mora pa se dokončati velikopotezno, kakor je bilo začeto.«⁹⁹ Vsaj Stanko Vurnik je njegove besede vzel resno, saj že v naslednjem letniku Etnologa objavi študijo o belokranjski glasbeni folklori in vanjo vplete svoj estetski nazor, ki se nanaša na vse folklorne panoge.¹⁰⁰ Vurnik s tem poseže na Murkovo raziskovalno témo tega obdobja, ko je že začel s svojimi pohodi po klasičnih področjih srbske in hrvaške junaške epike in se hkrati zavzema za njegovo znanstveno objavo.¹⁰¹

Matiji Murku je to podjetje še leta in leta ležalo na duši. Javno ga omeni spet leta 1937, ko predstavlja svojo tezo o ženskah kot nosilkah epske tradicije in jo konča z mislijo: »V omenjenih analizah in še v drugih mojih fonografičnih zapiskih imajo tudi naši muzikologi potrebno gradivo, da preiščejo, je li kaka zveza med epičnim petjem hrvaških žen po Dalmaciji, ki izumira, in med petjem pripovednih pesmi slovenskih žen, ki je že izumrlo. Tu imamo tudi lep primer, kako važna bo bodoča monumentalna izdaja slovenskih narodnih pesmi z melodijami ne samo za slovenski narod, ampak tudi za slovanski in neslovanski znanstveni svet. Naj pride skoro na svetlo!«¹⁰² Tik pred začetkom druge svetovne vojne željo ponovi, ko daje Slovencem za zgled »monumentalno zbirko, ki jo je začel izdajati 1935 Deutsches Volksliedarchiv pod vodstvom znanega strokovnjaka Johna Meiera«: »To delo naj bo tudi nova spodbuda, da se izdajo zbrane slovenske narodne pesmi z melodijami. Pesmi so seveda živele z melodijami, ki bodo novi dokaz umetniškega duha našega naroda, ali važni bodo tudi mnogi novi teksti, ki jih ni v Štrekļjevi zbirki, in variante tudi k znanim pesmim.«¹⁰³ Šest desetletij je bilo treba čakati, da se je začel uresničevati načrt, ki vsebuje veliko skupnega s temi Murkovimi predlogi. Gre za *Slovenske ljudske pesmi* pri Glasbenonarodopisnem inštitutu ZRC SAZU v Ljubljani. Doslej so izšli štirje zvezki.¹⁰⁴

Podobno kot so prvi zapisi slovenskih besedil in melodij nastali naključno, so

⁹⁹ Prav tam, 39–53.

¹⁰⁰ »Rezultati proučevanja glasbene folklore so za etnologijo nedvomno velike važnosti. Meje ozemlja, v katerem se izživlja določen glasbeno-folklorni stil, se skoro vedno krijejo z mejami razširjenosti določenih noš, hiš, običajev itn. Tako je mogoča precej točna razmejitev etnografskih individualnih skupin, kakor jo rabi etnolog in še več. Raziskavanje estetskih stremļjenj ljudskih skupin pomaga etnologiji znatno dalj preko okorelih materialističnih interesov k naprednejšim, globļjim, etnografsko-kulturnim, estetskim in psihološkim, kulturnozgodovinskim rezultatom, ki znatno izpopolnijo etnološka dognanja. V naši državi [= prva Jugoslavija – op. M. S.] zlasti v vzhodnih in južnih krajinah glasbena folklorā še živi čvrsto in krepko živļjenje, celo še nastaja pred očmi raziskovalcev.«

¹⁰¹ Stanko Vurnik, Studija o glasbeni folklori na Belokranjskem, v: *Etnolog* 4 (1930/1931), 165.

¹⁰² M. Murko, Zgodovinski podatki o slovenskih narodnih pesmih, 306.

¹⁰³ M. Murko, Indija slovenskih narodnih pesmi, v: *Slovenski jezik* 3 /1–2 (1940), 27.

¹⁰⁴ Slovenske ljudske pesmi I, ur. Zmaga Kumer, Milko Matičetov, Boris Merhar, Valens Vodušek, Ljubljana 1970. Slovenske ljudske pesmi II, Ur. Zmaga Kumer, Milko Matičetov, Valens Vodušek, Ljubljana 1981. Slovenske ljudske pesmi III, ur. Marko Terseglav, Igor Cvetko, Marjetka Golež, Julijan Strajnar, Ljubljana 1992. Slovenske ljudske pesmi IV, ur. Marjetka Golež, Zmaga Kumer, Marko Terseglav, Robert Vrčon, Ljubljana 1998.

tudi prve opazke o načinu petja ipd. večinoma priložnostne in ne sad resničnega raziskovanja.¹⁰⁵ Prvi jih ima Alasia da Sommaripa (Italijansko-slovenski slovar, 1607), razni zapisi o petju, godcih in plesih se najdejo pri Valvasorju. Stanko Vraz v pismu Anastasiusu Grünu, nemškemu pesniku s slovenskih tal, na njegovo prošnjo leta 1847 poroča o besedilih, verzu, tonaliteti, pevcih in načinu petja, kar je pravzaprav prva razprava o slovenski narodni/ljudski/folklorni pesmi.¹⁰⁶ Začetki zavestnih raziskav glasbene razsežnosti slovenske narodne/ljudske/folklorne pesmi so izpred prve svetovne vojne. Davorin Beranič je leta 1910 pisal o Vrazovih zapisih melodij. »Znanstveno raziskavanje glasbene folklorje je pri nas še v povojih in so dela o tem le fragmenti,«¹⁰⁷ pravi Stanko Vurnik 1930 v svoji študiji o belokranjski glasbeni folklori. Z njeno melodiko se je ukvarjal deloma tudi France Marolt.¹⁰⁸ Le-ta je od Štrekljeve romantično produkcijske teorije in Glonarjeve recepcijske sprejel le tisto in toliko, kar je ustrezalo njegovemu pojmovanju slovenske glasbene folklorje, sicer je sledil dognanjem francoske socialno-psihološke šole (Levy-Bruhl), ki je glede nastanka pesmi – kot izraza nedodelane duševosti (mentalité primitive) – poudarjala predvsem občestvenost. Prav tako imajo Maroltovi spisi močno narodnoobrambno noto.¹⁰⁹ Formalni okvir je zbiranje in raziskovanje slovenske glasbene folklorje dobilo z Institutom za raziskovanje slovenske glasbene folklorje,¹¹⁰ ki ga je na 6. seji odbora 21. avgusta leta 1934¹¹¹ ustanovila Glasbena Matica v Ljubljani. Sklep o tem ureja najprej formalno razmerje med ustanoviteljem in novo pravno enoto Folklorni inštitut, katerega vodstvo je bilo zaupano Francetu Maroltu. Le-ta v odstavkih »o namenu in delu inštituta« pravi, »da bo treba 'sestaviti čim popolnejšo zbirko slovenske glasbene folklorje, to je zbrati vse dosegljive zapise narodnih pesmi ... in skrbeti za njihovo dopolnilo', 'zbrani material urediti, katalogizirati, ... muzikološko raziskati in pripraviti kritično knjižno izdajo', ter zbrati znanstvene publikacije, ki se nanašajo na slovensko glasbeno folklorjo' in 'ustvariti stike z vsemi sorodnimi tuzemskimi in inozemskimi inštituti'. Za doseg tega namena so v nadaljevanju podrobno našteje delovne naloge, zlasti 'zapisovanje in fonografranje folklornega gradiva po neraziskanih ali premalo izkoriščenih okrožjih' slovenskega etničnega ozemlja.« Zmaga Kumer podrobno predstavlja zgodovino Folklornega inštituta in Maroltovo vsestransko, tudi pedagoško prizadevanje. Prav tako podrobno in z osebno zavzetostjo natančno poroča o nadaljnji zgodovini Inštituta, ki pod takšnim ali drugačnim imenom in upravno kapo – danes kot Glasbenonarodopisni inštitut pri Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani – obstaja že sedemdeset let¹¹² in mu je sama posvetila nad pet desetletij svojega ustvarjalnega dela.¹¹³

¹⁰⁵ Z. Kumer, *Pesem slovenske dežele*, 112.

¹⁰⁶ Z. Kumer, *Uvod v Glasbeno narodopisje*, 24, 25, 95.

¹⁰⁷ S. Vurnik, *Studija o glasbeni folklori na Belokranjskem*, v: *Etnolog* 4 (1930/1931), 165.

¹⁰⁸ Z. Kumer, *Pesem slovenske dežele*, 113.

¹⁰⁹ Z. Kumer, *Uvod v glasbeno narodopisje*, 28–29.

¹¹⁰ J. Tomišek, *Prvo sestavno nabiranje slovenskih narodnih napevov*, 308–309.

¹¹¹ Z. Kumer, *Uvod v glasbeno narodopisje*, 28. Z. Kumer, *Ob 50-letnici ustanovitve Folklornega inštituta*, Ljubljana 1984, 2: »Za začetek Maroltovega dela je bil določen 15. oktober 1934, toda že od začetka je za rojstni dan inštituta veljal 1. oktober 1934.«

¹¹² Z. Kumer, *Uvod v glasbeno narodopisje*, 28. Z. Kumer, *Ob 50-letnici ustanovitve Folklornega inštituta*, Ljubljana 1984, 2: »Za začetek Maroltovega dela je bil določen 15. oktober 1934, toda že od začetka je za rojstni dan inštituta veljal 1. oktober 1934.« Z. Kumer, *Ob 50-letnici ustanovitve Folklornega*

Ivan Grafenauer se pri pisanju o razvoju in razkroju narodne/ljudske/folklorne pesmi močno naslanja na Matija Murka.¹¹⁴ Glede na poseganje v daljno preteklost nekatere razprave Valensa Voduška nadaljujejo Grafenauerjevo delo, le da so podprte z glasbenega vidika. Rezijansko glasbeno folkloro sta načrtno začela raziskovati šele v šestdesetih letih dvajsetega stoletja Glasbenonarodopisni inštitut iz Ljubljane in rimski Center Nazionale Studi di Musica Popolare. Med Slovenci na avstrijskem Koroškem se je po drugi svetovni vojni izkazal France Cigan.¹¹⁵ Vsak zapis narodne/ljudske/folklorne pesmi zajame le njeno trenutno obliko v valovanju njenih nenehnih sprememb. Od tod zahteva, da je treba za vsako posebej zbrati čim več različic, saj nam ravno to omogoča seznaniti se »z vso raznovrstnostjo njenih preobrazb, njeno morfologijo in biologijo«. Folkloristično so za študij posamezne pesmi vse njene (dognane, manj dobre in slabe) različice enako pomembne. Seveda pa z estetskega vidika iz zbranega gradiva dobijo prednost imenitne izvedbe dobrih pevcev.¹¹⁶

IV. RAZMERJE MED RITMOM IN METROM

»Melodiji, združeni z ritmom, gre najvažnejši delež pri oblikovanju čisto glasbene forme. Ta nastaja po posebnih glasbenih načelih, s ponavljanjem, variiranjem, širjenjem in krajšanjem motivov in fraz ter tako dobiva svojo dokončno obliko. Toda pri napevih z besedilom, kakor so to ljudske pesmi, soodločajo o logiki glasbene forme poleg gornjega tudi besedila pesmi: Besedni naglas in dolžina vokalov vplivata na nastanek osnovnih ritmičnih obrazcev ali shem. Ti obrazci s svojim pravilnim ali nepravilnim menjavanjem so v tesni zvezi z oblikovanjem fraz in večjih odlomkov v napevu, ti pa s spretnim variiranjem na sekvenci in s ponavljanjem v celoti ali delno dajejo končno obliko vsemu napevu. Na ta način tudi besedilo sodeluje pri oblikovanju napeva. Čeprav je morda melodija napeva grajena pretežno po glasbenih načelih ne glede na poudarek v besedilu, vendar pri njej tudi besedilo z dolžino svojih vrstic sorazmerno odločilno vpliva. Posebno je treba opozoriti na popolno razliko med lirsko in epsko pesmijo v isti pokrajini. V lirski pesmi se

---

inštituta, Ljubljana 1984, 1, 2, 4–16: »Sestavljaavec besedila dogovora je bil nedvomno Marolt sam, saj ga izdajata vsebina in slog. ... Zato lahko smatramo Franceta Marolta za idejnega ustanovitelja inštituta, četudi ga je s pravnega vidika ustanovila Glasbena matica.«

¹¹³ Marija Klobčar, Ob osemdesetletnici dr. Zmage Kumer, raziskovalke slovenske ljudske pesmi v: *Mohorjev koledar*, 2004, Celje 2003, 175–179.

¹¹⁴ I. Grafenauer, Narodno pesništvo, 26–27: »Ista množična psihologija, ki je delovala pri nastajanju in razvoju narodnih pesmi, je bila na delu tudi pri njihovem kršenju in odmiranju. S kulturnimi razmerami se je spremenila tudi miselnost narodnega občestva – le pomislimo na duhovne in družbene spremembe, ki jih je povzročila spreobrnitev h krščanstvu. ... Zmaličene in nerazumljive pesmi so se seveda lahko opustile in pozabile. Mnogo pesmi se je pozabilo tudi zato, ker je ob spremenjenih razmerah odpadel vzrok ali povod za petje. Tako se je pesem o Gospoščini pozabila, ko je minila tlaka in desetina. Poglavitni razlog za odmiranje narodnih pesmi, zlasti daljših pripovednih, so spremenjene kulturne in gospodarsko-družbene razmere. Z rastočo pismenostjo sta jih začela spodrivati knjiga in časopis.«

¹¹⁵ Z. Kumer, *Pesem slovenske dežele*, 110. Prim. Nužej Tolmajer, *France Cigan, duhovnik, glasbenik, vzgojitelj*, Celovec 2002.

¹¹⁶ B. Merhar, *Ljudska pesem*, 32.

večinoma daje pomembnost edinstveni melodiji, v kateri pevec poje vse pesmi, tako da se pesem vedno lahko poje v zboru, ker je melodija stalna. Nasprotno, v epski pesmi melodija praktično ni nikdar stalna, enako kot tudi tekst ne. Melodija, petje in glasbeni instrument so samo pomožni za repertoar pesmi. V prvem primeru se s tem dosega boljše razpoloženje pri poslušalcih, in tudi pevec se lažje zbere in lažje dela premore s tem, da samo igra na instrument in razmišlja o nadaljnjem besedilu. Mislim, da večina dobrih pevcev ne more recitirati nobene pesmi. Metrika je ena od najpomembnejših karakterističnih lastnosti pesmi.«¹¹⁷

»Ritmično gibanje nastaja tako, da se pravilno menjavajo poudarjene in nepoudarjene časovne enote. Pri tem sta le dve možnosti: ali se menjavata ena poudarjena in ena nepoudarjena časovna enota, ali pa ena poudarjena in dve nepoudarjeni. Zaradi jasnejšega ponazarjanja tega ponavljanja časovnih enot postavljamo med nje črto in tako dobivamo takte v prvem primeru dvodobne 2/8, 2/4, 2/2, v drugem primeru pa trodobne 3/8, 3/4, 3/2. Iz teh preprostih taktov nastajajo z njihovim množenjem zloženi takti.«¹¹⁸ Poudarjeni in nepoudarjeni zlogi se družijo v stopice različnih vrst, »ustrezno ritmičnim enotam v napevu«. Hkrati z melodijo je ritem najpomembnejši dejavnik napeva, saj vanj vnaša gibanje. Napev je »živ organizem, zato je pri zapisovanju pesmi najteže določati temeljni ritem posamezne pesmi, ker pevec pri vsakem ponavljanju napeva vsaj za malenkost spremeni dolžino posameznih tonov, včasih tudi celih fraz. Ritem napeva je v tesni zvezi z metrom vrstice, zato delo otežkočajo tudi besedila, v katerih vrstice nimajo enakega števila zlogov. V takem primeru se z vsako novo kitico pojavljajo v napevu nove ritmične različice. Glasbeni ritem je v ozki zvezi z verzim poudarkom omenjenih pesmi. »Razvrščanje poudarjenih in nepoudarjenih taktih dob je analogno poudarjenemu in nepoudarjenemu zlogu v stopici verza. Seveda pri nastajanju ljudske pesmi vzajemno delujeta oba dejavnika, vendar se vsak zase ravnata po lastnih zakonih.«¹¹⁹

Za glasbeno strukturo narodne/ljudske/folklorne pesmi je odločilna metrična struktura besedila. Ob njej je težko določiti mejo med kompetenco filologov in muzikologov.¹²⁰ Študij njene metrike je obmejno področje med etnomuzikologijo in slovstveno folkloristiko oziroma literarno teorijo in zgodovino. Glasbena folkloristika posega vanjo ne le zaradi njenega neposrednega »glasbenega pomena, ampak tudi zato, ker najbrž le glasbena ritmika lahko pojasni dosti problemov v metriki, npr. prehajanje verznihih naglasov v zgodovinskem razvoju ali postopne transformacije ene metrične strukture v drugo.«¹²¹

¹¹⁷ Stanko Murko (pismo, 2. XI. 1942), v: Matija Murko, *Tragom hrvatsko-srpske narodne epike* (Putovanja u godinama 1930–32), »Djela JAZU«, knj. 41–42, Zagreb 1951, 398.

¹¹⁸ J. Dravec, *Glasbena folklor Prekmurja / Pesmi*, XXXV. Isti, *Glasbena folklor Prlekije / Pesmi*, 32.

¹¹⁹ J. Dravec, *Glasbena folklor Prekmurja / Pesmi*, XXXIV–XXXVI. Isti, *Glasbena folklor Prlekije / Pesmi*, 35–36. »Za ponazoritev razmerja med obliko napeva in obliko besedila je v notnem delu zbirke pod vsakim napevom izpisana njuna formula. Za obliko napeva so vzete začetne črke abecede (ABCD), za obliko besedila pa črke iz sredine (MNOP). Kombinacije so zelo različne.« Tak način označevanja razmerja med besedilom in napevom je glasbena folkloristika na splošno sprejela.

¹²⁰ Stanko Murko (pismo, 2. XI. 1942), v: M. Murko, *Tragom hrvatsko-srpske narodne epike*, 398.

¹²¹ V. Vodušek, *Etnomuzikološki članki in razprave*, 111.

1. PRASLOVANSKA PLAST

Teza o posebni, dolgi vrstici,¹²² v kateri so število zlogov in zlogovni poudarki brez pomena, je spravljala v zadrego raziskovalce, ki na terenu niso mogli najti za njo »nobenega sledu«. Njihovi izsledki so se »v nekaterih bistvenih oblikovnih pogledih« celo križali »s podobo slovenske ljudske pesmi, kot nam je znana iz številnih tekstnih zapisov v Štrekljevi zbirki«. Ob tem se je oblikovalo načelno stališče Glasbeno narodopisnega inštituta: Zapisi pesemskega besedila, ki niso (bili) od vrstice do vrstice zapisani natanko po petju, oblikovno niso zanesljivi in so za vsako neposredno sklepanje o obliki, torej tudi o metriki, neuporabni.¹²³

Raziskovalci so odkrili še deloma do danes ohranjene pesmi v verzni shemah, ki so skupna last slovanskih narodov in so jih torej morali naši predniki prinesiti s seboj že ob naselitvi. Napevi takih pesmi večinoma kažejo precej visoko starost. Po vsebini so skoraj brez izjeme ali obredne (kresne, jurjevske, novoletne, svatbene) ali pripovedne (epske, balade, legende).¹²⁴ Verzi v njih so vseskozi izometrični. Te praslovanske sheme po Vodušku so:

peterec *ann/an*,¹²⁵ primer: »*Prošal je, / prošal
pisani / vuzem...*«

šesterec *ananan*, primer: »*Kata, Katalena
daleč móža vzela...*«

dvodelni osmerek *anan / anan*, primer: »*Margareta / lépo poje lépo poje, /
drobno šiva...*«

tridelni osmerek *ann/ an/ann*, primer: »*Mlinar je / zjutraj / zgodaj vstal, /
k njemu je / prišla / grenka smrt...*«¹²⁶

Sorazmerna pogostnost kakega verzne vzorca v celotnem pesemskem repertoarju nazorno kaže na razlike med posameznimi narodi ali tudi njegovimi posameznimi pokrajinami.¹²⁷

¹²² I. Grafenuaer, *Narodne pesmi*, 27. Mogoče je prav zaradi spredaj omenjene obmejnosti metrika v narodni/ljudski/folklorni pesmi na splošno zapostavljena. Ivan Grafenuaer ima za enega svojih najpomembnejših raziskovalnih dosežkov odkritje tako imenovane »dvodelne dolge vrstice z zarezo v sredini in dvema ritmično poudarjenima besedama (pojmom) v vsaki polovici in brez prestopa (enjambementa) iz vrstice v vrstico. Po njegovem je njeno bistvo, da sta »v vseh polstijih samo po dve besedi ritmično poudarjeni (število zlogov in zlogovni poudarki so brez pomena), v vseh razen v dveh sta tudi samo po dve, ki moreta biti stavčno poudarjeni«. »Vrstica je že praslovanska, znana je bila tudi drugim indoevropskim narodom; po vsej verjetnosti je še starejša: njenega ritma se spominja starohebrejska poezija, tudi poezija nizokulturnih, celo prakulturnih narodov v Ameriki in Afriki.« Po njegovem jo lahko ponazori z zgledi iz II. in III. brižinskega spomenika, litanijskimi 'kirielejsoni' iz 8/9. stoletja in zagovorom zoper otók. Do 11. stoletja je bila to v »našem narodnem pesništvu edina ritmična oblika, v 12. stoletju so se ji pridružile druge in jo v 13. stoletju spodrinile.«

¹²³ V. Vodušek, *Etnomuzikološki članki in razprave*, 112, 114–115.

¹²⁴ Prav tam., 79–80.

¹²⁵ a = naglašen zlog, n = nenaglašen zlog, / = cezura oz. diereza, ki loči prvotno oddelke verza.

¹²⁶ Prav tam., 79.

¹²⁷ Prav tam., 146.

- a) Slovanski deseterec: Valens Vodušek oporeka obstoju pripovedne dolge vrstice: »*Arhaični slovanski deseterec 5/5* je pravi in prvotni metrum nekaterih starih slovenskih pesmi, posebno pripovednih, ki so se ohranile predvsem le na sredi in na severozahodu slovenskega ozemlja, kjer je kakršenkoli poznejši vpliv ljudske pesmi drugih slovanskih narodov s severa ali vzhoda skoraj gotovo izključen. Ker tega značilnega metra Slovenci tudi nismo mogli dobiti od germanskih ali romanskih sosedov, smo ga morali sem prinesiti že s seboj ob naselitvi. ... Prav za deseterec 5/5 velja, da je najbližji in pravi ekvivalent domnevani pripovedni dolgi vrstici, ki ji ustreza po cezuri med dvema hemistihoma in po dveh poudarkih v vsakem hemistihu. Le da ga loči od nje in obenem odlikuje stalno število zlogov v verzih ter stalna mesta zlogovnih poudarkov. S tem pa je enotno metrično načelo silabičnosti potrjeno tudi za najstarejšo ugotovljivo fazo slovenske ljudske pesmi.«¹²⁸ Kaj v praksi pomenijo take delitve verzov, Vodušek prikazuje na primeru prekmursko-porabske plesne pesmi *Marko skače*.¹²⁹
- b) Tridelni osmerek: Verzni vzorec *tridelnega osmerca* je med indoevropskimi narodi – razen nekaj nemških izposoj – mogoče najti le pri slovanskih. Po Vodušku je »pravzaprav najzahtevnejši verz«, ki nima vzora niti v antiki, niti v klasičnem rimskem obdobju, niti v srednjeveški latinski poeziji. Narodna/ljuska/folklorna pesem »zahteva« »za pevsko rabo« »drugačne omejitve«, kot jih pozna poezija iz omenjenih okolij: »to so predvsem pri večini slovanskih narodov notranje delitve tako rekoč vseh verzni modelov, ki niso prevzeti od tujih sosedov, na dva ali tri sestavne dele«. »Izvir tega pojava v ljudski pesmi in razlog zanj sta zavita v starodavno meglo. Mogoča je razlaga, da je za preproste, literarno neizobražene ljudske pevce melodija lažja, ker je preglednejša sama verzifikacija in tudi orientacija pri petju«. »Potemtakem torej skoraj ni mogoče, da bi bil tridelni osmerek kak posnetek iz umetne poezije.«¹³⁰

Zgradba tridelnega osmerca: osem zlogov je razdeljeno na tri skupine 3/2/3; vmesne, od nas pridejane pokončne črte pomenijo meje, prek katerih naj besede oz. besedne skupine ne prehajajo. Temeljni naglasni obrazec tega verza je *a-n-n/a-n/a-n-n* ali skrajšano *ann/an/ann*. V ta tesni okvir se razporedijo besede in podajo smiselno pomensko enoto.¹³¹ Štirizložne besede so tu praviloma neuporabne. Kot

¹²⁸ Prav tam, 129.

¹²⁹ Prav tam, 143: »Ta spada med precej redke slovenske pesmi v t. i. junaškem ali epskem desetercu 4/6 z akcentno formulo *anan/ananan*. »V taki obliki kitice se skupina prvih štirih zlogov samostojno ponovi in se potem zopet brez premora ali oddiha nadaljuje z drugim delom verza s šestimi zlogi. V drugi zvočni vrstici kitice se vsakič najprej vrine notranji pripevni vložek, ki se zveže s ponovitvijo drugega dela verza. Šele po končani prvi zvočni vrstici se torej lahko pojavi kratek oddih, kolikor ga dovoljuje ritem pesmi; ob precej hitrem tempu navedene plesne pesmi pa lahko pevci odpojo celo kitico tudi na en dih. Taka notranja delitev verza na dva ali tri dele torej omogoča v peti pesmi razširjenje zvočne vrstice s ponovitvijo enega ali drugega dela verza, ne da bi se s tem pretrgal v petju tok celotnega verza oz. zvočne vrstice, saj je vendar pogoj za take ponovitve zahteva, naj besede ali besedne zveze v vsakem delu verza ne prehajajo preko ločnic.«

¹³⁰ Prav tam, 143, 144, 141.

¹³¹ Prav tam, 146: »Ritem v melodiji pesmi lahko zapišemo tudi brez not, kar je lahko bolj razumljivo tudi za neglasbenike. V ta namen uporabimo že znana črkovna simbola a in n, za ritem pa taktice (namesto dosedanjih ločnic) in osminko kot ritmično enoto; vsak znak v takem črkovnem zapisu naj torej pomeni osminko.«

praktičen primer Vodušek navaja tretjo kitico Prešernove pesmi Nezakonska mati s čistim osmerci, kjer so zaradi nazornosti tri zlogovne skupine razmaknjene.

*On, ki je sam bil ljubi moj,
on, ki je pravi oča tvoj,
šel je po svetu Bog ve kam;
tebe in mene ga je sram.*¹³²

Znani so primeri, kako pevci druge Prešernove verze z »napakami« (dodatnimi zlogi ipd.) preoblikujejo po svojem občutju za tridelni osmerek in tako prilagodijo celo pesem za petje.¹³³ Stara balada (SLP I, 39/15) je zgoščena v desetih čistih osmercih 3/2/3, od katerih se vsak trikrat ponovi in že zase ustvari kitico, le zadnji verz v sili zaradi štirizložne besede prestopi prvo ločnico:

1. *Fantič je hodiw daleč v vas.*
2. *Tjakaj čez britof žegnani.*
3. *Srečala ga je ena kost.*
4. *Fantič jo sune iz nogó.*
5. *»Kaj me boš suvaw, fantič ti!*
6. *Kmalu boš ležaw tudi ti!«*
7. *Komaj se j stóriw belí dan,*
8. *fantič je biw na pare djan.*
9. *Stresla ga j huda mrzlica,*
10. *ki se imenúje smrtnica.*¹³⁴

Od vseh slovanskih narodov je ravno pri Slovencih največ pesmi v tridelnem osmercu s ponovitvami verzni delov,¹³⁵ že v najstarejšem obdobju z dvema temeljnima, med seboj zelo različnima ritmoma. Čisto slovenska posebnost je po Vodušku tudi »ponavljanje osrednjih dveh zlogov v osmercu«, za primer navaja: *Tički po luftu, luftu letajo* (Š 1441); *Van sem bva nunca, nunca kvoštarska; Lani sem plela, plela rožmarin* (Š 2361). V obdobju od začetka 19. stoletja tja do leta 1960 v zapisih in posnetkih v Sloveniji daleč prevladujejo osmerci v tridobnem ritmu nad dvodobnimi (teh je

¹³² V. Vodušek, Etnomuzikološki članki in razprave, 142: »Gornja slika razmaknjenih verzni delov nas nikakor ne sme zavesti, da bi tolmačili te razmake, uporabljene samo zaradi nazornosti v zgradbi, kot kakršnokoli – najsi bo še tako majhno – prekinitev v verzu, recimo pri recitaciji pesemskega besedila ali enako pri petju. Kakšen tak pojav je skrajno redek v ljudski pesmi in še to le na enem mestu. Zato so izrazi *premor, odmor, oddih* v taki zvezi – kot jih srečamo tu in tam celo v strokovni folkloristični literaturi – napačni in nesmiselni, ter poleg tega zavajajo v napačne predstave. Za take ustoličene meje med sestavnimi deli verza se Vodušku zdi v mednarodni rabi najustreznejši izraz diereza: po grškem diáresis (= ločitev, (raz)delitev«) iz glagola diáiréo = jemljem narazen, razstavljam, delim, razčlenjam. Za samo mejo med dvema deloma verza pa predlagamo kot najustreznejši izraz ločnica namesto razloka, ki ga navaja Slovar slovenskega knjižnega jezika pri geslu diereza. Za Voduška je ločnica le analitičen pojem: ob péti ljudski pesmi je za poslušalca neslišna in nevidna za navadnega bralca pri branju pesemskega besedila.«

¹³³ Z. Kumer: Prešernova »Nezakonska mati« – ljudska pesem, v: *Muzikološki zbornik* IV (1968), 138 sl.

¹³⁴ Prav tam, 156.

¹³⁵ Prav tam, 143, 153, 156.

največ iz Prekmurja¹³⁶). Vodušek sledi razvoju ritmičnih oblik tridelnega osmerca 3/2/3 v tridobnem ali v dvodobnem glasbenem ritmu in nadaljnih metričnih in ritmičnih sprememb pod različnimi vplivi v razne deveterce, deseterce in enajsterec. Za »najštevilnejše in najpomembnejše za pesemski repertoar srednje Evrope« ima »izpeljave iz osmerca v tridobnem glasbenem ritmu« »pri Čehih, Poljakih in Slovencih, pri katerih tak pesemski ritem visoko prevladuje. Pri tem, kot pravi sam, »nepričakovano« pride do pomembnega odkritja: deveterec 5/4 (*ann/a.n/ann/a*) in deseterec 6/4 (*ann/ann/ann/a*) sta se pokazala kot doslej neznani in dolgo iskani izvir t. i. poskočnega (plesnega) ritma v Vzhodnih Alpah, za katerega so na nemškem območju sami Nemci domnevali romanski ali slovanski izvir.¹³⁷

2. VPLIVI IZ SOSEŠČINE

Vidno zarezo ustvarjata v poznejšem razvoju dva med seboj povezana pojava. Slovenska narodna/ljudska/folklorna pesem se močno oprime treh novih tujih metričnih shem. Za razliko od praslovanskih izometričnih so vse sestavljene iz heterometričnih distihov.

1. t. i. romarski verz oz. bolje distih osmerca in sedmerca *anan / anan – anan / ann*, primer:
»*Mladi ovčar /ovce pase*
na zelenem / travniku.«¹³⁸
2. t. i. vagantski verz oz. distih sedmerca in šesterca (*n*)*anan / ann – /n*) *ananan*, primer:
»*Jezus je od smrti vstal,*
od svoje bridke martre.«
3. t. i. nibelunški verz oz. distih šesterca in peterca (*n*)*ananan – (n)anana*, primer:
»*Tam gôr na ravnem polju*
stoji en beli grad«

Pesmi so vsaj po melodijah z redkimi izjemami štiridelne, če že ne hkrati tudi po besedilu štirivrstične, kitične. Ti verzni vzorci so se razširili v ljubezenskih, pivskih, šaljivih in stanovskih pesmih vseh vrst, največ pa v nabožnih.¹³⁹ Njihov sorazmerno pozen pojav na našem ozemlju dokazuje dejstvo, da jih je – nasprotno kot pri Nemcih – le malo v slovenskih pripovednih pesmih. Glede na naravo novih metričnih shem in tedanje slovenske kulturno-zgodovinske razmere Vodušek sklepa, da je bila »nosilka tega tujega vpliva edino umetna cerkvena ali nabožna pesem, presajena k nam v prevodih iz srednjeveških latinskih, predvsem pa nemških originalov«. Pred reformacijo imamo neposreden dokaz za tako ravnanje »iz pripisa na stiškem rokopisu iz okoli leta 1440. Prevajanje in presajanje z melodijami vred je doseglo

¹³⁶ V. Vodušek, *Etnomuzikološki članki in razprave*, 147.

¹³⁷ Prav tam, 163.

¹³⁸ J. Dravec, *Glasbena folklor Prlekije /Pesmi*, 32.

¹³⁹ Z. Kumer, Zbiranje in raziskovanje, v: *Pesem slovenske dežele*, 94: »T. i. cerkvene ali koralne lestvice najdemo v nekaterih nabožnih pesmih ali v kolednicah, ki so z njimi v tesni zvezi.«

vrh v reformaciji s številnimi izdajami Trubarjeve pesmarice oz. katekizmi (od 1550 do 1595) in v protireformaciji, ki je, »podobno kot že reformacija, skušala pri nas s tem zajezi 'nesramne' domače ljubezenske pesmi, pa tudi apokrifne zgodbe v ljudskih legendah-baladah in molitvah v ritmizirani prozi«. Zato Vodušek postavlja težišče tega pojava pri nas v 16. in 17. stoletje. »Tuji pesemski vzorci so bržkone pospešili prehod od dvodelne do štiridelne melodične kitice tudi v vseh drugih metričnih shemah.«¹⁴⁰ Za prehodno obdobje je značilno, da besedila kitic še niso pretežno štirivrstična, ampak se doseže melodična štiridelnost s ponavljanjem dveh verzov po različnih vzorcih.

3. (ALPSKI) POSKOČNI VERZ

Razen štajriša in ziljskega visokega reja na slovenskem etničnem ozemlju do njega dni ni bilo dokumentiranih drugih mešanih pétih-instrumentalnih plesov. Štajriš s poskočnicami so prevzeli Slovenci od Avstrijcev (Schnaderhüpfel) s posredovanjem slovenske Koroške in se je razširil v severozahodnem alpskem delu Slovenije, kamor je prišel najpozneje v prvi polovici 18. stoletja¹⁴¹ in se neverjetno hitro razširil po vsem slovenskem ozemlju. »Pojav plesa 'štajriša' (tako je njegovo skoro vsesplošno ime po Slovenskem in podobno 'lo stajari' v Furlaniji, kamor so poskočnice precej močno posegle) – in novega poskočnega pesemskega ritma je moral biti nekaj izjemno privlačnega, da je v razmeroma kratkem času tudi s samimi pesmimi brez podpore plesa segel do skrajnih južnih robov slovenskega ozemlja in zaplodil na tisoče takih štirivrstičnih poskočnic. Njihova pogostnost na tej poti od severa proti jugu strmo upada. Največ, 40 %, jih je zapisanih na Koroškem. Najstarejša neposredna sled takih poskočnic je v rokopisu iz Leš v Mežiški dolini iz let 1761–1785. Že pred koncem 18. stoletja so morale biti v polnem razcvetu, da jih je Linhart hkrati s plesom vpletal v svojega Matička in je Vodnik v večini svojih pesmi povzemal njihov ritem.«¹⁴²

Alpska poskočnica je bila na slovenskih tleh najprej improvizirana plesna pesem, povezana s plesom štajriš v njegovi starejši – mešano péti-instrumentalni obliki: »Pri njem se stalno izmenjavata zapeta poskočna pesem (ob korakanju v krogu) s kratkim plesnim odstavkom v instrumentalni spremljavi«. Večinoma se je do danes že izgubil občutek za življenjsko povezanost med omenjenim plesom in pesmijo. Glasbenonarodopisni inštitut pri ZRC SAZU v Ljubljani je natančno preiskal okoliščine o(b) zadnjih ostankih (alpske) poskočnice v Sloveniji.¹⁴³ Podrobna analiza kaže, da se metrična struktura veliko slovenskih alpskih poskočnic iz na videz nepregledne pestrosti njihovih štirivrstičnic zmanjša v določeno število kombinacij treh nespremenljivih sestavin – verzov: daktilskega četverca, peterca in šesterca.«¹⁴⁴ Vodušek se sprašuje, kaj pri poskočnicah šteti za en verz in odgovarja, da po občutku pevcev »en verz objame v napevu z eno glasbeno frazo«. Zavzema

¹⁴⁰ V. Vodušek, Etnomuzikološki članki in razprave, 80–81.

¹⁴¹ Prav tam, 69.

¹⁴² Prav tam, 95–96.

¹⁴³ Prav tam, 51, 53–54, 57, 69, 80, 81.

¹⁴⁴ Prav tam, 54–55.

se za samostojnost glasbene folkloristike, ki »ne sme v podobnih vprašanjih slepo prevzemati nekih abstraktnih kategorij literarne teorije, ampak mora vsak tak problem obravnavati prvič predvsem s stališča ljudske pesmi, drugič pa obravnavati ga v perspektivi zgodovinskega razvoja.«¹⁴⁵

Primeri:

*Tri ljúbce ljubiti
so čúdna reči,
pa vsém trem lagáti
me nič ne skrbi. «*

*Moj ljubček je lep,
Ko nageljnov cvet,
pa še lepši bi bil,
ko bi pikast ne bil. (Štrekelj, SNP 2895)*

*Pod durmi sva stava,
svovó sva jemava,
so tekle souzé
ko na malnu vodé. (Štrekelj, SNP 3904)*

*Snoč je biv, dav je šov,
drev bo pa spet pršov.
Če ga pa drev ne bo,
vzev je slovo. (Štrekelj, SNP 3302)*

Pevec take zelo kratke verze z lahkoto obvlada, medtem ko bi bili 'dolgi' verzi za improvizacijo težko pregledni in uporabni. Na 'kratke' verze namiguje tudi njih vsebinsko-sintaktična struktura. Pri veliko poskočnicah obsegajo četverci, peterci in šesterci kljub kratkosti kar po en stavek ali v sebi zaključen del stavka in so tudi vsebinsko samostojni.¹⁴⁶

Vodušek skrbno analizira razvoj poskočnice, ko je bila že ločena od plesa in improvizacije in ugotovi, katera njena kitična oblika postaja merilo za nadaljnji razvoj. Hkrati z metričnimi spremembami poskočnic se je temeljito spremenila glasbena struktura njihovih napevov. Pravzaprav narobe: Analiza napevov pokaže, da so spremenjeni napevi povzročili spremembe v metriki. Obe sliki razvoja poskočnic se dopolnjujeta in pojasnjujeta. Hkrati postane jasno, kaj je sprožilo plaz sprememb: spremenjena vloga poskočnic po njihovi ločitvi od plesa.¹⁴⁷

»Tempo napeva ni neka abstraktna glasbeno-teoretična kategorija, temveč je v njem zajet potek časa v zavesti človeka kot bistven element vsake žive muzike.«¹⁴⁸ V pesemskih raziskavah je na splošno zanemarjena sestavina, ki ima po Vodušku odločilno vlogo v strukturni spremembi poskočnic. Vzročna zveza v zaporedju treh

¹⁴⁵ Prav tam, 58.

¹⁴⁶ Prav tam, 59.

¹⁴⁷ Prav tam, 61.

¹⁴⁸ Prav tam, 64.

pojavnov: sprememba v funkciji prvotno plesne pesmi > sprememba v tempu napeva > sprememba drugih sestavin glasbene strukture »je hkrati najnaravnejša, ker je psihološko in fiziološko globoko utemeljena«. ¹⁴⁹

4. ANAKRUZA (PREDTAKT) – SLOVENSKA POSEBNOST V SLOVANSKEM SVETU

Po Valensu Vodušku, ki »glasbeni metrum za razliko od tekstnega« pojmuje »kot razmerje notnih vrednosti trajanja posameznih tonov«, ¹⁵⁰ se »metrične sheme verzov« v narodni/ljudski/folklorni pesmi pri slovanskih narodih »brez izjeme začenjajo s poudarjenim zlogom in ne poznajo anakruze«. Nasprotno so posebno pri germanskih narodih »verzne sheme s poudarjenim zlogom na začetku relativno redke, anakruza oz. predtakt je skoro pravilo«. Le-to so prevzeli tudi Slovenci, ki »so ob naseljevanju prodrli najbolj proti zahodu v srednjo Evropo in so živeli dolga stoletja v stiku in pod močnim vplivom germanskih oz. tudi romanskih sosedov«. Podobno Slovencem so v tem pogledu ravnali Lužiški Srbi, ki so »prevzeli več metričnih shem zahodno-evropske ljudske pesmi in z njimi vred tudi pogostno anakruzo«. Verjetno je »na prilagoditev starih slovanskih shem, takih z anakruzami, vplival tudi splošni akcentni razvoj slovenskega jezika«. ¹⁵¹ Vsaj za prleško narečje Josip Dravec to dejstvo zanesljivo sprejema: »Poleg tistega, kar je bilo že povedano v zvezi z anakruzo, ki nastopa na začetku metrične strukture vrstice kot nepoudarjen zlog, je treba spomniti še na to, da je to posledica govornega akcenta prleškega narečja kot tudi slovenskega jezika sploh.« ¹⁵²

Vodušek slovenske narodne/ljudske/folklorne »pesmi v metričnem pogledu in glede na pogostost anakruz« pregledno prikaže s tabelo posameznih verznihi tipov, ki se pojavljajo v osrednji Sloveniji, medtem ko obstaja v obrobni pokrajini slovenskega etničnega ozemlja (Prekmurje, Bela krajina, Rezija) drugačna podoba. Podatki so izračunani na podlagi naključne izbire 800 pesmi iz rokopisne zbirke Odbora za nabiranje slov. narodnih pesmi iz let 1906–1914. Skupno je v pesmih osrednjega slovenskega ozemlja okoli 45 % takih brez anakruz, okoli 55 % pa z anakruzami. Vodušek polemizirajoč z literarno teorijo uvaja v glasbeno folkloristiko tudi pojem 'fakultativne' anakruze. ¹⁵³

Po izkušnjah slovenske glasbene folkloristike zapisi po nareku prepogosto ško-dujejo pravi predstavi o njihovi ritmično-metrični strukturi slovenske narodne/ljudske/folklorne pesmi. Le zapisane natanko po petju pokažejo svojo pravilno metrično-ritmično obliko, na podlagi katerih Valens Vodušek in drugi raziskovalci prihajajo do naslednjih ugotovitev:

1. Ritmika slovenske narodne/ljudske/folklorne pesmi sloni vseskozi na istem temeljnem načelu silabičnosti, to je na določenem stalnem številu zlogov v posameznih verzih, z določenimi mesti zlogovnih poudarkov. Predvsem z drugimi

¹⁴⁹ Prav tam, 62.

¹⁵⁰ Prav tam, 136.

¹⁵¹ Prav tam, 134.

¹⁵² J. Dravec, *Glasbena folklor Prlekije (Pesmi)*, 1981, 32, 34.

¹⁵³ V. Vodušek, *Etnomuzikološki članki in razprave*, 131–133.

- južnoslovanskimi in sploh slovanskimi narodi družijo slovensko omenjeno pesem značilno grupiranje zlogov v besedne skupine, deljene z dierezami, čez katere besede ponavadi ne morejo prehajati.
2. K stalnemu številu zlogov v verzih v slovenski narodni/ljudski/folklorni pesmi ne spada anakruza, ki je v nekaterih metričnih shemah oziroma v konkretnih pesmih stalna, v drugih samo poljubna, sem in tja celo dvojna. Prav zaradi tega je edino umestno šteti stalno število zlogov v verzih od prvega poudarjenega zloga naprej, in ne – kot je marsikje posneto po literarni poetiki – že od anakruze, pa morda samo do zadnjega poudarjenega zloga, po čemer imajo metrično terminologijo urejeno Francozi in Italijani. Po pogostni anakruzi se vidno loči slovenska narodna/ljudska/folklorna pesem od podobne pesmi pri drugih slovanskih narodih, bliža pa se nemški in romanski, v katerih je anakruza skoraj pravilo.
  3. V verzih se sem in tja pojavljajo nadštevilni zlogi. Ta pojav je dvojne vrste in ima tudi dvojen izvir.

V. VEČGLASNO PETJE

Slovenska glasbena folkloristika ugotavlja, da je štiri- ali petglasno fantovsko petje, ki se je štelo za koroško pokrajinsko posebnost, le »starejši stil večglasnega petja, ki je moral nekoč prevladovati skoraj po vsem osrednjem slovenskem ozemlju. Pričevanja o nedavni taki praksi segajo v Soški dolini do Gorice. Prežitke tega načina so namreč našli na jugu, vse do Cerkniškega jezera, precej globoko na Dolenjskem v t. i. 'cvikanju' ob koncu kitic in podobno tudi na Štajerskem«. Najpresenetljivejše je bilo odkritje izredno močno ohranjenega starega načina petja v Halozah, v predelu tik ob hrvaški meji, torej daleč od Koroške.¹⁵⁴

Pomembna razlika med gojenim zborovskim in slovenskim »ljudskim večglasnim petjem je tudi v tem, da ljudski pevci skoraj nikoli ne začno hkrati,¹⁵⁵ marveč se oglasi najprej tisti, ki poje naprej, potem vpadejo drugi, basi vselej nazadnje. Zato obstajajo različni izrazi za spremljanje vodilnega glasu. Vsekakor tisti, ki poje naprej, rad ritmično in melodično po svoje oblikuje melodijo.«¹⁵⁶ »Koroška pesem je tipično alpska. Zanj je značilen velik glasovni obseg z velikimi intervali. Poje pa se ponavadi štiri- ali tudi peteroglasno, dvo- in troglasni so samo mladinski in ženski zbori. Pri peteroglasnem petju ima navadno bariton vodilni glas, drugi štirje glasovi samo spremljajo melodijo. Pri štiriglasnem petju vodilni glas 'poprieda poje' (bariton), tenor 'čriez poje', bas spremlja melodijo v toniki, dominantni in deloma tudi s subdominanto, med melodijo in basom pa še višji glas 'vmes vdi'va'.«¹⁵⁷

Na poseben način pojejo belokranjske kresne pesmi: »Kresnice pojo po dve

¹⁵⁴ V. Vodušek, *Etnomuzikološki članki in razprave*, 97.

¹⁵⁵ V Prlekiji pa pevci pri petju dvoglasnih pesmi najpogosteje začnejo vsi hkrati. J. Dravec, *Glasbena folklorna Prlekije (Pesmi)*, 26, 27.

¹⁵⁶ Z. Kumer, *Pesem slovenske dežele*, 103–104.

¹⁵⁷ Pavle Zablatnik, torzo, tipkopis str. 7, manjka spredaj in zadaj, naslova ni. Iz avtorjeve zapuščine po posredovanju Majde Fister. Hvala!

in dve skupaj in vsaka dvojica začne svoj verz prej, preden izpoje prejšnja, tako da nastane ob koncu zvočne vrstice dvoglasje. Vpadajo vedno na istem mestu. Belokranjci pravijo, da se lóvíjo, da se pretékajo ali zatékajo. Kresnice so eden redkih primerov slovenskih pesmi z instrumentalno spremljavo – ki pa je le za nekakšno zvočno kuliso, saj nima z melodijo kresne pesmi nobene prave zveze. Včasih je tudi nekatere (npr. svečniške) kolednike spremljal godec. Na svatbi godec vselej spremlja pesmi, ki jih poje sam svatom za zabavo ali ko sodeluje v obrednih prizorih. Sicer je na Slovenskem petje zmeraj brez instrumentalne spremljave. Izjemoma je kdaj kakšen pevec, če je pel sam, igral zraven na citre, kjer so pač bile v navadi.¹⁵⁸

V Prekmurju so za posamezne glasove udomačena posebna imena. Pri dvoglasnem petju pravijo za prvi glas (gornji), da poje 'na mladòu', za drugi glas (spodnji) 'na staròu'; če pojo troglasno, imenujejo prvi glas 'na mladòu', drugi 'srednji glas', tretji pa 'na staròu'. Troglasno petje se pojavlja tod tedaj, kadar se ljudje zberejo zaradi skupnega veselja, proslave ali dela.¹⁵⁹

VI. RAZMERJA MED BESEDILOM IN NAPEVOM

Navdušenje za folklorno pesem v romantiki je bilo pretežno usmerjeno na njeno sporočilo. Že oblikovna stran besedila je bila premalo upoštevana, prav tako melodija. Poleg tega so ohlapne zapise iz prve polovice 19. stoletja dobili v roke uredniki, celó z zvencimi imeni (Valentin Vodnik, France Prešeren), ki so v duhu časa trebili z zapisov prevzete besede in predstavljali narečje v knjižni jezik, pogosto brez posluha za ritem verza (Matevž Ravnikar-Požencan, Oroslav Caf in drugi). Pesmi so večkrat prekovali v nove, takrat modne metrične sheme (Anton Žakelj-Ledinski, Matija Valjavec). Starejše pesmi, ki poznajo kvečjemu kitičnost z distihi in asonancami, so rimali in preurejali v štirivrstičnice. Šele konec 19. stoletja se je splošno uveljavilo spoznanje o bistveni povezanosti besedila z napevom, kar je končno pripeljalo do široke akcije zapisovanja pesmi z napevi v letih 1906–1914.

1. VPRAŠANJE BESEDNEGA IN GLASBENEGA NAGLASA

Glede na to, ali prevladuje govorni ali pa glasbeni naglas in ritem, se da vso pesemsko folkloro v širšem smislu razdeliti na dve skupini. Kakor po vsej Evropi, tudi v slovenski narodni/ljudski/folklorni pesmi, z majhnimi izjemami, »prevladuje podrejanje besedila glasbenim naglasom napeva«: »Temeljni naglasni vzorec kake metrične verzne strukture se glasbeno sicer lahko uresničuje na več ritmičnih načinov, toda v določeni pesmi se pojavlja en sam glasbeno-ritmični vzorec, s stalnimi mesti naglasov. Tem glasbenim naglasom se potem z železno disciplino podrejajo besedni naglasi, četudi prihajajo navzkriž z normalnimi govornimi naglasi. Sicer se v slovenski pesmi obojni naglasi največkrat ujemajo, kar nikakor ne velja npr. za

¹⁵⁸ Z. Kumer, *Pesem slovenske dežele*, 104.

¹⁵⁹ J. Dravec, *Glasbena folklor Prekmurja / Pesmi*, XLV.

francosko, nemško alpsko, srbsko ali bolgarsko pesem te kategorije; a kljub temu je tudi pri nas razmeroma dosti primerov, ko besede v pesmi dobivajo naglase v brk vsem jezikovnim pravilom, poleg tistih primerov, kjer so lahko krajevni narečni naglasi drugačni ali pa so v pesmih ohranjeni starinski naglasi (npr. vodá, žená, gora vísoka, ravan široka, morje glóboko, lipa zélena).« 1. *Lepá vodá Ljubljánčica.* / 2. *Na nji pralá Margéteca.* / 3. *Mimó prijáši králj Matjaž.* / 5. »Kaj jé tebi, Margéteca?« / 10. *Prijél jo zá beló rokó.* / 12. *Daléč, predáleč jáhata.* / 13. »Dení me dóli iz kojná!« / 18. *Sinček pa v krilecí sedi.*¹⁶⁰ »Kot kaže navedeni primer (Kostelsko), gre glasbeni ritem brezobzirno svojo pot ne samo prek normalnih besednih naglasov, temveč tudi prek kvalitete samoglasnikov:« Zaradi takih primerov je Vodušek zadržan do izsledkov, ki prezrejo »resnično peto izvajanje« pesmi in njeno naglasno strukturo analizirajo »po vzoru slovstvene zgodovine in poetike, namreč kar po tiskani sliki samega besedila.«¹⁶¹

Za primer prednosti govornega naglasa in ritma nad glasbenim Vodušek daje guslarske epske pesmi. Zaznamuje da jih »nekako slovesno deklamiranje besedila v posebnem glasbenem parlando slogu ...«. Slovenska epska pesem, ki je bila v péti obliki odkrita v Reziji, ne pozna »takega deklamacijskega načela, čeprav je v njej ohranjeno nekaj primerov najstarejšega, primitivno arhaičnega načina petja takih pesmi«. Pač so našli na Primorskem recitativno petje v nekaterih legendah, za katere so zapisovalci že v začetku 20. stoletja omenjali, da se ne pojo, temveč le govorijo. Vodušek je bil priča le primerom (Sužid pri Kobaridu) »brez stroge metrične oblike verzov, ki dajejo po obliki besedila včasih bolj vtis ritmizirane proze, prepletene deloma z asonancami ali tudi rimami:

4. *Srējčala stá jo /dvá hudiča.*
5. *Zčawítimi rogámi, s kos- /mátimi nogámi.*
6. *In sta začéla / z njó plesáti.*
7. *Bógo dušico na ro-/gié metáti.*

Glasbeni folkloristiki se zastavlja vprašanje, a) od kod in od kdaj »pri nas tako recitativno petje, ki spominja na psalmodično petje krščanskega ali judovskega bogoslužja in ima bržkone tudi res vzorec v gregorijanski koralni psalmodiji?« b) »ali je precej sodobna metrična oblika, ki jo danes najdemo v takih pesemskih primerih, izvirna ali je razvalina nekdanje strožje metrične vezane oblike?« Podobno ritmizirano prozo z asonancami in rimami imajo še zagovori in molitvice (t. i. zlati očenaši), ki se danes v resnici le govorijo. Tu je spomniti tudi na ostanke belokrajinskega narókovanja in istrskega naricanja v nevezani prozni obliki in s prednostjo govornega naglasa.¹⁶²

¹⁶⁰ V navedeni pesmi »so v šestosminskem ritmu vsi naglašeni samoglasniki dvakrat daljši od nenaglašanih, zato jih tu zaznamujejo vse z enakim naglasom (vsaka kitica obsega samo po en verz, dvakrat ponovljen).«

¹⁶¹ V Vodušek, *Etnomuzikološki članki in razprave*, 167–168.

¹⁶² Prav tam, 168–169.

2. KITIČNOST

Oblika »melodične kitice« (Valens Vodušek) / »zvočne kitice« (Zmaga Kumer) je prav tako odvisna od razmerja med besedilom in melodijo.¹⁶³ V nasprotju z literarno poetiko je z muzikološkega vidika treba to 'kitično obliko' pojmovati širše; to je tisti organsko zaokroženi del pesmi – z vsemi ponavljajni besedila in refrenskimi sestavinami –, ki se pri petju enakomerno in stalno ponavlja. Za Voduška je samoumevno, da se kitična razčlenjenost besedila ugotavlja edino po melodični kitici péte pesmi. Besedilna kitica se dostikrat ujema z melodično: štirivrstični kitici v besedilu na primer ustreza melodična kitica s štirimi melodičnimi vrsticami. Prav toliko je primerov, posebno v starejših pesemskih plasteh, kjer take skladnosti ni. Balada o 'mrtvaški kosti', oz. o kazni za predrzno ravnanje z mrtvecem, ima pri nas npr. v eni varianti tridelno melodično kitico; v besedilu pa njej ne ustreza trivrstična kitica, temveč en sam verz, ki se trikrat ponovi. Torej ima pesem glede na besedilo t. i. stihično obliko, kjer je vsak verz zase že zaključena celota. To je že precej starinsko, na isto kaže zelo natančno upoštevanje dierez v starem skupnoslovanskem osmercu, ki ima naglasno shemo *ann/an/ann*:

1. <i>Fantič je</i>	<i>hodiw</i>	<i>daleč v_ vas.</i> (3x)
2. <i>Tjakaj člez</i>	<i>britof</i>	<i>žegnani.</i> (3x)
3. <i>Srečala</i>	<i>ga je</i>	<i>ena kost.</i> (3x)
4. <i>Fantič jo</i>	<i>sune</i>	<i>iz nogo.</i> (3x)
5. » <i>Kaj me boš</i>	<i>suvaw</i>	<i>fantič ti!</i> « (3x)
6. » <i>Kmalu boš</i>	<i>mrtew</i>	<i>tudi ti!</i> « (3x) (Vrhpolje pri Kamniku, 1966) ¹⁶⁴

Vedno znova nas spremlja opozorilo na »bistveno povezanost besedila pesmi z napevom«. V péti obliki pesmi s kitično vrednostjo verzov praviloma sploh ni niti asonanc niti rim. Vsak verz je že kitica – včasih se s ponavljajni prav razraste – zato ni vzroka za asonance ali rime med njimi; te pač očitno nastajajo šele v tesni organski zvezi vsaj dveh vrstic. Poleg »stihičnih pesmi«, tj. takih, ki verz razvijajo v samostojno spevno kitico, je v slovenski glasbeni folklori precej »primerov dvo- in trivrstičnih kitic, posebno v baladah in obrednih pesmih (koledne, kresne, jurjevske, svatbene pesmi). Po številnih vsebinskih in oblikovnih znamenjih so to ostanki iz starejših obdobj na očitnem prehodu od stihične do štiri- in večvrstične kitice.

Da je v razvoju kitice glavno gibalno napev, se pokaže tudi pri pojavu štirivrstične kitice: najprej se napev početveri s ponavljanjem, variiranjem danih prvin in z uvajanjem novih. Nato je še dolga pot do prve štirivrstične kitice besedila. V prehodnih fazah se dvovrstično besedilo prilagaja na razne načine melodični štiridelnosti – kratko malo s ponovitvijo: *En pastirček ovce pase / na zelenem travniku* ali s pritegnitvijo pripevnih sestavin: *Želo je deset ženjic, / deset ženjic, deset sestric;/ tralala, tralala, / deset ženjic, deset sestric.* Da gre v takih primerih za neke starejše prehodne faze, posredno dokazuje že to, da jih najdemo večinoma v baladah, ki vsebujejo močan nadih preteklosti. So pa med njimi tudi še danes priljubljene ljubezenske pesmi. Kdor poje tisto znano *Jaz pa pojdem na Gorenjsko, (3x) / gor na gornje Štajersko,*

¹⁶³ Z. Kumer, *Pesem slovenske dežele*, 93.

¹⁶⁴ Valens Vodušek, *Etnomuzikološki članki in razprave*, 169.

niti ne pomisli, da je zgradba njene melodične kitice iz vsaj izpred 300 let, »ko še ni bila pri nas udomačena prava štirivrstična kitica«. ¹⁶⁵

3. ZAMENLJIVOST NAPEVOV

Celo med raziskovalci, kaj šele med laiki, je razširjena napačna predstava, da ima vsako pesemsko besedilo 'svoj' napev, ki pripada samo njemu in je nekako zraščeno z njim. V resnici obstaja med tistimi napevi in besedili, ki jih štirivrstičnost še ni zajela, popolna zamenljivost: »Eno pesemsko besedilo lahko v svojih variantah privzame nekaj deset različnih napevov, od katerih se vsak poje tudi na številne druge pesmi. Pri tem vse te pesmi povezuje le en skupen znak: ista metrična struktura verza.« Poleg te 'promiskuitete', ki velja za večino pesmi z dvovrstičnimi kiticami v napevu in besedilu, opaža stroka še drug presenetljiv pojav, ki ga časovno še ne more umestiti: »večina pesmi z istim verznim metrom« so »pravzaprav samo variante enega in istega napeva oziroma natančneje, enega samega melodičnega tipa«. To velja na splošno za pesmi v Sloveniji v 'daktilskih' šestericah, najsi imajo še tako različna besedila (*Ncój je pa n lép večer, V kwošter bi rada švva* itn.) ali za veliko pesmi v staroslovanskih tridelnih osmercih s formulo *ann/an/ann* oz. *3/2/3* (*Fantič je hodiw daleč v vas, Prva je ura te noči, Bog je ustvaru zemljico, Stóji stóji hribček strman*). Ta pojav je postal raziskovalcem razumljiv šele v Reziji, ki »kaže neko zelo staro, celó arhaično stopnjo razvoja v glasbeni in besedni umetnosti« in »tudi v življenju pesmi med ljudmi«. »Vse njihove lirične pesmi poznajo le en sam metrični model po vzorcu *Da hóra tá Čanínová*. Zato posamezen pevec pogosto pozna en sam napev, nanj poje vsa besedila pesmi, ki jih pozna ali si jih sproti izmišlja.« »Tako se v kaki rezijanski vasi najde vsega skupaj le nekaj različnih napevov, ki so si v svoji melodični preprostosti med seboj nujno podobni, različnih pesemskih besedil pa sto in več. Tak ali podoben je bil bržkone začetek tudi drugod. Podoben pa je povsod v Evropi tudi konec pesemske razvojne poti. Nekoč zelo dolga besedila, s po nekaj deset, sto verzov, se krčijo sčasoma vse bolj in bolj, dokler se ne omejijo v najnovejši dobi recimo na tri do štiri štirivrstične kitice, torej na skupno 2 do 16 vrstic. Napev pa se neprestano iz najprimitivnejše kratke faze razrašča vse bolj v bujno razvite in razmeroma dolge izrazite napeve, ob katerih se tudi ljudskim pevcem dandanes zdijo oni preprosti in krajši starejši napevi samo še dolgočasna lajna. ... Pač obstajajo individualizirani napevi, ki pripadajo samo enemu pesemskemu besedilu, vendar so zelo pozen rezultat večstoletnega razvoja in se pojavljajo šele na stopnji s pravo štirivrstično katico v besedilu. Na tej stopnji šele se napev razvije tako bujno, da dobi individualne poteze, ki ga ločijo izraziteje od drugih. Takih napevov je v slovenski pesmi le omejeno število, morda med sto in dvesto.« ¹⁶⁶

¹⁶⁵ Prav tam, 170, 171.

¹⁶⁶ Prav tam, 172.

VII. OD NAREČIJ DO KNJIŽNEGA JEZIKA V PESMIH

Rudolf Perušek v oceni Šašljevih Bisernic tehta, koliko na zapisovanje slovstvene folklore vpliva izobrazba zapisovalcev: »Kdor hoče natančno beležiti narodne pesmi, mora jezik temeljito poznati in ne sme ljudi nikdar opozarjati na to, da hoče zbrano blago objaviti, ker se potem navlašč pačijo in hočejo pokazati, da so izobraženi, narodno blago pa se čuje najboljšo iz ust nepismenih ljudi.«¹⁶⁷ Najtežje je s tako imenovanimi polizobražbenci, ki »so preveč v šolo hodili, da bi zapisovali čisti narodni jezik, nego so ga popravljali, pa so zopet premalo izobraženi, da bi vedeli ceniti natančno beleženje narodnega blaga.«¹⁶⁸ Trezni Matija Murko se zaveda, daje to »vprašanje, ki je bilo in je še nerešljivo. Ni mogoče čakati na dobre dialektologe, ki bi tudi narodno pesem zapisovali fonetično pravilno.«¹⁶⁹

Verjetno so v Prlekiji v Dajnkovem in Vrazovem času še peli svoje pesmi v narečju. Razmere so se se začele spreminjati nekako po dokončni prepovedi tiskanja knjig v dajnci 1838. leta. Uvajali so gajico, vedno bolj se je utrjevalo osnovno šolstvo in v Prlekijo so začele prihajati knjige v knjižnem jeziku. Prometnih zvez v današnjem pomenu ni bilo; voz in kočija sta bila edini prevozni sredstvi; kmet kot podložnik ni smel zapustiti svojega kraja brez graščakovega dovoljenja. Bil je prisiljen sam preskrbeti si vse svoje vsakdanje potrebščine; življenje si je polepšal s petjem pesmi, ki jih je sam ustvarjal v svojem narečju. Po osvoboditvi leta 1848 je kmet lahko prosto hodil za zaslužkom iz kraja v kraj. Odtlej je, razen z romanji v druge kraje, prihajal v stik z drugimi narečji in prinašal domov pesmi iz drugih pokrajin. V 70 letih 19. stoletja so prinašali v prleško glasbeno ozračje novosti pevski zbori v narodnih čitalnicah, ki so jih ustanavljali v večjih krajih (Ljutomer, 1868). Konec 19. stoletja so se pevski zbori razmahnili že po vaseh, v začetku le moški, pozneje tudi ženski. Poleg budnic in drugih prigodnih pesmi so peli večinoma stilizirane skladbe folklornih pesmi iz vse Slovenije. Od drugod prinesene pesmi so ostale take, kakršne so jih slišali prvič. Pevcem se je začelo dozdevati petje v zboru lepše in so verjetno začeli skladati svoje pesmi v knjižnem jeziku. Na to so vplivali tudi cerkveni zbori. Pesmi v Štrekljevi objavi so še večinoma v domačem narečju, toda pri mnogih se vsaj deloma zaradi vsega naštetega že opazi vpliv knjižnega jezika. Nadaljnje spremembe jezika v prleških pesmih so razvidne iz zapisov v začetku 20. stoletja v organizaciji Odbora za nabiranje slovenskih narodnih pesmi v Ljubljani. V njegovem gradivu, poslanem iz Prlekije je že veliko pesmi, v katerih se mešajo oblike knjižnega jezika z narečnimi, in tudi takih, v katerih je skoraj čist knjižni jezik. Kolikor je pri tem nedoslednosti, so nasledek tega, kako je kdo vestno izpolnil svojo nalogo pri zapisovanju besedil.¹⁷⁰ Nato vse do Dravčeve zbirke ni

¹⁶⁷ Rudolf Perušek, Ivan Šašelj, *Bisernice*, v: Carniola (1910), 168–169.

¹⁶⁸ Prav tam, 169.

¹⁶⁹ M. Murko, *Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami*, v: *Etnolog* 3 (1929), 21.

¹⁷⁰ Prlekija je majhno območje, zato bi moralo biti stanje glasbene folklorne vsaj približno enako na vsem ozemlju in zapisi vseh zapisovalcev bi morali biti dokaj enaki. Da temu ni tako, je očitno pri zapisih učitelja Zacherla in pri tistih, katerih besedilo je zapisal župnik Peter Skuhala, napeve pa Zacherl. Zdi se, da sta besedila popravljala zato, da bi imela čim bolj domačo, prleško podobo. To velja posebno za Skuhalo, ki je bil velik rodoljub in dober verzifikator v prleščini.

večje skupine zapisov, po katerih bi mogli spremljati nadaljnje spremembe v jeziku prleških narodnih/ljudskih/folklornih pesmi. Rezultat splošnega novejšega političnega in kulturnega razvoja Slovencev je, da je po osvoboditvi izpod Avstro-Ogrske in zedinjenju Slovencev vpliv knjižnega jezika narasel ne le v kulturi nasploh, marveč tudi v obravnavani pesmi. Radio in televizija prinašata od vsepovsod narodne/ljudske/folklorne pesmi, ki se jih dandanes laže naučijo, saj magnetofonski posnetki na deželi niso redkost. To odriva stare domače pesmi v pozabo ali pa sprejemajo vase izraze in oblike iz knjižnega jezika. Tudi če kdo zloži kaj novega, je v knjižnem jeziku, čeprav z nekaterimi narečnimi izrazi, pač glede na izobrazbo tistega, ki je ustvaril novo pesem.¹⁷¹

Obsežna Dravčeva zbirka dokazuje, da Prleki niso opustili svoje narodne/ljudske/folklorne pesmi. Toda ta v vsakdanjem življenju nezadržno umika mestnim oblikam zabave. Docela izginila ne bo nikoli; v kulturi naroda bo ostala trajen spomenik in izraz narodovega življenja in duševnosti v nekem obdobju njegove zgodovine. Zaradi velikih sprememb življenja sploh in tehnične preobrazbe na vasi polagoma izgublja svojo življenjsko moč. Skupno delo, ob katerem je prej živela kot njega stalna spremljevalka, prevzemajo stroji, večerno zbiranje v prostem času in ob praznikih, ko so peli stari in mladi, nadomeščata radio in televizija.¹⁷²

SKLEP

Strokovno je že celo 20. stoletje živela zavest o medsebojni *življenjski povezanosti besedila in melodije* v narodni/ljudski/folklorni pesmi. Kakšen sloves je imela še po prvi svetovni vojni, priča to, da se ji je posvetil celo modernist Marij Kogoj, pač z muzikološkega vidika: »Narodnim napevom ni pripisovati važnosti toliko kot umetninam. A kot kriteriju za karakterizacijo v prejšnjih dobah živečih rodov, kot objektu, ob katerem lahko študiraš sestavne elemente ljudske psihe in nacionalne muzike.«¹⁷³ Primerjava prvih zapisov na roko z zvočnimi posnetki dokazuje, da je oblikovno (verzi, kitice, način izražanja) neodvisna od umetne poezije, deloma starejša od nje in – kar je bistveno – obstaja le skupaj z melodijo. Enako je tudi njena zvočna razsežnost (ritem, način petja) neodvisna od umetne glasbe. Obe sestavini, besedilo in melodija, vplivata eno na drugo.

Do Valensa Voduška je slovenska definicija narodne/ljudske/folklorne pesmi izhajala iz Davorina Beraniča, ne da bi se strokovna javnost tega zavedala. Zares študioso in temeljito se je *definicije* lotil Alojzij Res, saj je iz te teme doktoriral.¹⁷⁴ Prav zato je Alojzij Res tu predstavljen bolj temeljito, ker je bil doslej v slovstveni in

¹⁷¹ J. Dravec, *Glasbena folklor Prlekije (Pesmi)*, 37–38.

¹⁷² Prav tam, 39: »Želim in upam, da bo tudi pričujoča zbirka ljudskih pesmi iz Prlekije prispevala k temu in da bo vez med kulturno dediščino današnjih dni ter prihodnjih rodov, hkrati pa tudi koristno gradivo pri raziskovanju celotne glasbene folklor Slovenije.«

¹⁷³ Marij Kogoj, O narodni pesmi, *Dom in svet* 34 (1921), 127.

¹⁷⁴ Na ljubljanski univerzi je doktoriral z disertacijo *Bistvo narodne pesmi*, 13. jun. 1921. Disertacija je imela 169 strani. Original je izgubljen. Referent je bil dr. France Kidrič. Istega dne je doktoriral tudi Anton Bajec z Nominalnim akcentom v rezijanskem narečju pri dr. F. Ramovšu. Bila sta prva doktorja iz slovenščine na ljubljanski univerzi. Primorski slovenski biografski leksikon, 13. snopič, Rebula–Sedej, Ur. Martin Jevnikar, Gorica 1987, 198.

glasbeni folkloristiki popolnoma prezrt. Presenetljivo je, da Ivan Grafenauer, ki je bil njegov sodobnik – ali tudi konkurent?¹⁷⁵ – navaja komaj eno od Resovih razprav v Domu in svetu.¹⁷⁶

»Slovenci slovimo kot vneti in dobri pevci s kar ‘prirojenim’ občutkom za večglasje« Pri večglasnem petju so vsak zase in vsi skupaj ‘odgovorni’ za dobro ali slabo skupinsko delo – petje in se podrejajo osebni in skupinski glasbeni predstavi o posamezni pesmi. Ob njej so udeleženi praviloma glasbeno nešolani pevci in pevke, ki pojejo zase, ne za publiko kot pevski zbori. Skupinska dejavnost vzbuja najrazličnejša čustva (domoljubno, občutek pripadnosti kaki družbeni skupini, krajevni in etnični skupnosti). Poleg jezika narodna/ljudska/folklorna pesem zaradi svojih vsebinskih in oblikovnih sestavin, pogojenih z zemljepisnimi, družbenimi, zgodovinskimi, jezikovnimi in drugimi lastnostmi v življenju posameznika ali skupnosti povezuje, ohranja, spodbuja in krepi skupinsko narodno zavest in prepoznavnost.¹⁷⁷

Če je sporočilo pesmi še mogoče izpeljati iz t. i. besedilne kitice, ni mogoča na tej podlagi zanesljiva filološka – oblikovna in stilna analiza. Vendar se zdi, da tu folkloristika in literarna veda ostajata vsaka na svojem bregu. To poglavje terja primerjalno analizo in »poznavanje ljudskega pesemskega izročila evropskih narodov«. Pokaže se, da narodna/ljudska/folklorna pesem tudi v tem pogledu nikakor ni ne preprosta in ne odvisna od umetne poezije, marveč starejši in samosvoj del kulture nekega naroda.¹⁷⁸ Kot se je Ivan Grafenauer¹⁷⁹ preveč opiral le na zapisana besedila, čeprav mu je že bila dostopna bogata zbirka pesmi z melodijami vred, se glasbena folkloristika glede na vse povedano tudi danes nikakor ne more sprijazniti z literarno vedo, kadar le-ta zaobide njena dognanja. Kritika¹⁸⁰ se nanaša predvsem na oblikovne posebnosti, »verzne obrazce, ki jih umetna poezija ne pozna«, žanrsko poimenovanje in razvrstitev gradiva.¹⁸¹

Po zgledu slovenskih narečjeslovcev na čelu s Franom Ramovšem, ki je v slovenskih narečjih (*na + rek = narečje*) prepoznal sedem narečnih skupin, je France Marolt na glasbeni zemljevid zarisal glasbena nazvočja (*na + zvok = nazvočje*). Vodušek povzema njegova izhodišča: Meje med jezikovnimi narečji in glasbenimi nazvočji se največkrat ne ujemajo. Sedmim skupinam slovenskih narečij v glasbeni folklori ustreza le troje nazvočij: Največji del slovenskega kulturnega prostora, pokrajine z zelo različnimi narečji: Beneško Slovenijo, Primorski Kras, Notranjsko in Dolenjsko, del Gorenjske in večji del Štajerske od Trsta do Brežic in Maribora zajema v glasbeni folklori eno samo nazvočje s

¹⁷⁵ Ali zato, ker je bil njegov mentor France Kidrič?

¹⁷⁶ I. Grafenauer, *Narodne pesmi*, 72.

¹⁷⁷ Julijan Strajnar, *Slovenska ljudska glasba*, v: *Traditiones* 19 (1990), 100, 102.

¹⁷⁸ Zmaga Kumer, *Vloga, zgradba, slog slovenske ljudske pesmi*, Ljubljana, 1966, 97–113.

¹⁷⁹ Ivan Grafenauer, *Najvažnejše ritmične oblike v zgodovini slovenske narodne pesmi*, v: *Etnolog* 16/1943, (1944), 43–60.

¹⁸⁰ Zmaga Kumer, *Novi učbeniki po starem*, v: *Jezik in slovstvo*...79–80. »Te dni mi je po naključju prišla v roke knjiga *Svet književnosti* I, ki je izšla pri založbi Obzorja leta 2000 in je namenjena za ‘berilo za 1. letnike gimnazij’ za dobo 5 šolskih let. Napisal jo je ugledni slovenski literarni zgodovinar, akademik dr. Janko Kos. Z veseljem sem jo začela pregledovati in na strani 134 mi je oko obstalo na naslovu poglavja ‘Začetki ljudskega slovstva. Uvod. Srednjeveško ljudsko slovstvo’. Seveda sem iz strokovnega zanimanja takoj poiskala, kje in kaj je napisano o ljudski pesmi, s katero se kot sodelavka GNI ZRC SAZU poklicno ukvarjam že 55 let.«

¹⁸¹ Z. Kumer, *Typenindex slowenischer Erzähllieder*, Ljubljana 1974.

fantovskim triglasnim petjem.¹⁸² Drugo slovensko nazvočje s štiri-ali celo *peteroglasnim petjem* zajema ves pravi alpski del Slovenije: slovensko Koroško, severni del Primorske z zgornjo Soško dolino, severno Gorenjsko in severozahodni del Štajerske.¹⁸³ Tretje nazvočje se skoraj natanko ujema z mejami panonske narečne skupine. »Predstavlja ga predvsem Prekmurje, zraven pa spada še kos Štajerske s Slovenskimi goricami. Pravo domače petje tu je le dvoglasno in se v marsičem bistveno razlikuje od petja v doslej naštetih dveh nazvočjih.¹⁸⁴ Poleg teh Valens Vodušek prepozna še istrsko in rezijansko nazvočje.¹⁸⁵

Razmejitev med glasbeno in slovstveno folkloristiko je smiselna že iz navedenih točk tukajšnjega poglavja. Slovensko prizadevanje za strokovno diferenciacijo glasbene in slovstvene folkloristike dobiva svoj epilog še v naslednjih empiričnih in primerjalnih dejstvih:

- a) Matija Murko v svojem znamenitem poročilu 1895 pregledno in sugestivno predstavi posamezne oddelke te znamenite »češkoslovanske razstave«, med njimi »etnografski« in »kulturnozgodovinski del«. V prvem oddelku so bile združene »narodna pesem z narodno godbo in plesom«¹⁸⁶ in v drugem »tudi 'folkloristika' – Čehi jo imenujejo 'literatura lidopisná'«. Uvrščena je bila v kulturno-zgodovinski del razstave o češkem slovstvu nasploh v družbi z bogoslovnimi spisi, kjer so bile diagramsko obdelane vse stroke posvetne literature: znanstvene in umetnostne.¹⁸⁷
- b) Kaarle Krohn, avtor prve samostojne knjige iz leta 1926 o slovstveni folklori, povezuje njeno delovno metodo z literarno in religiozno zgodovino, filologijo in psihologijo, medtem ko jo razločuje od etnologije in razmejuje od glasbene folkloristike.¹⁸⁸

¹⁸² Prav tam, 248, 249: En »sam poje naprej« kot temu rečejo po domače, po današnji strokovni označbi »bi bil to 2. tenor ali bariton. Drugi, tudi sam, recimo 1. tenor, poje čez, t. j. za terco višje, večinoma kar v vzporednih tercah s prvim. Vsi drugi pevci, kolikor jih je, basirajo«. »Pri takem petju je vedno glavni in vodilni glas tistega, ki poje 'naprej'; on resnično vodi in tudi zmeraj začenja pesem. Po moškem, tj. fantovskem petju, je na vsem tem območju povzeto žensko triglasno petje. Stara domača označba za glasove pri takem petju je skoraj povsod po Sloveniji 'tenko peti' za najvišji glas, sopran, 'debelo' za vodilni glas, alt in 'bas' za tretji, najnižji glas.« Po opuščnem fantovskem petju »se sliši največkrat le še dvoglasno petje v tercah, ki se ima za značilno slovensko in je res vsakemu med nami, kdor ima le količkaj posluha, že takorekoč prirojeno. Seveda je to samo iz zadreg poenostavljeno triglasno petje z opustitvijo basa. »V novejšem času velja pri takem dvoglasnem petju že zgornji glas za vodilnega in tudi tečeta oba glasova skoraj brez izjeme v vzporednih tercah.«.

¹⁸³ Prav tam, 249–250.

¹⁸⁴ Prav tam, 250, 251: Predvsem so že melodije same drugačne. Melodije, kot smo jih slišali doslej, so prave durovske melodije, durovski značaj še bolj poudarja tudi bas s svojima glavnima stopnjama na toniki in dominantni. Prekmurske melodije pa pravzaprav ne poznajo dura v današnjem pomenu, ampak so ostanek neke starejše dobe, ko še ni bilo ne dura ne mola, temveč je bila oktava razdeljena na samo pet tonov brez slehernega poltona. ... Pri dvoglasju se tudi drugi glas, vsaj v starejših pesmih, giblje samo po petih tonih pettonske lestvice, pri tem nastajajo različni intervali med obema glasovoma, poleg terc zelo pogosto kvarte in kvinte.« »Lepota in čar tega panonskega dvoglasja sta vidna posebno v starih prekmurskih pesmih, na primer legendna balada v ženskih glasovih. *Zraslo mi je drejvo*.«.

¹⁸⁵ Prav tam, 251.

¹⁸⁶ Po enakem modelu je bil leta 1934 zasnovan slovenski Folklorni inštitut pod vodstvom Franceta Marolta.

¹⁸⁷ Prim. M. Murko, Narodopisna razstava češkoslovanska v Pragi, str. 76: Po tem vzorcu rabi Murko zvezo »narodopisna književnost«, kar je še ena varianta več v slovenskem prizadevanju za ustrezno terminologijo na tem področju.

- c) Tako stališče zadnji čas izrecno zastopa tudi slovenska glasbena folkloristika, v osebi Zmage Kumer: »Povsod po svetu in pri nas je raziskovanje ljudskega pripovedništva ločeno od raziskovanja ljudske pesmi – že zato, ker je pri pesmi treba upoštevati melodijo – in ni mogoče vreči vsega v en koš z imenom 'ljudsko slovstvo'. Raziskovalci enega in drugega so specialisti, saj je tudi način dela različen. Dokler so bili raziskovalcem na voljo pretežno zapisi besedil iz romantike (Ravnikar-Poženčan, Smole, Korytko in drugi) in po tedanjem gledanju oblikovno in vsebinsko 'popravljeni' (da bi se kakovostno približali umetni poeziji), še ni bilo mogoče pričakovati, da bi ljudska pesem veljala za posebno umetnostno zvrst. Po svetu to že zdavnaj vedo, saj obstajajo pri vseh evropskih narodih ustanove za raziskovanje ljudske pesmi in je to priznано kot posebna, vsem drugim enakovredna znanost, ne pa nepomemben privesek literarne zgodovine. Tudi na Slovenskem obstaja Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU, ki se že 70 let posveča raziskovanju slovenske ljudske pesmi.«¹⁸⁹

V tej luči ni naključje, da se še danes slovenska glasbena folklor s pesmijo vred in slovstvena folklor obravnavata v dveh različnih inštitutih (Glasbenonarodopisni inštitut : Inštitut za slovensko narodopisje) iste ustanove in z različnimi predpostavkami.

¹⁸⁸ Kaarle Krohn, v: *Die folkloristische Arbeitsmethode*, Oslo/Lepzig/Paris/London/Cambridge 1926, 18:
»Scheiden wir aus der Volkskunde im weitesten Sinne die materielle Ethnographie einerseits und die Volksmusik andererseits aus, so bleiben uns die Gebiete des Volksglaubens und der Volksdichtung.

¹⁸⁹ Z. Kumer, *Novi učbeniki po starem*, 81.

RAZMEJITEV SLOVSTVENE FOLKLORISTIKE IN PRIMERJALISTIKE

UVOD

Germanist Jakob Kelemina je leta 1926 zapisal: »Literarna zgodovina se bo morala pri svojem delu okoristiti z izsledki narodopisne vede ali folkloristike; ta skuša umeti raznovrstne predmete svojega proučevanja kot fenomenologijo narodne duše.«¹ Iz skopega Keleminovega navedka ni mogoče presoditi, kaj mu folkloristika pravzaprav pomeni? Ali vedo, kakor so na prelomu devetnajstega v dvajseto stoletje imenovali danes pojmovano etnologijo ali današnjo specialno slovstveno folkloristiko?² Zdi se, da je pri tem vendarle imel pred očmi »finsko šolo«, ki je v njegovem času dosegla svoj teoretični vrh.³

I. ZEMLJEPISNO-ZGODOVINSKA METODA

V slovstveni folkloristiki je še danes cenjena zemljepisno-zgodovinska metoda, najbližja svoječasni primerjalni literarni zgodovina, ali »finska« šola. Zasnoval in utemeljil jo je Julius Krohn, dopolnil Anti Aarne,⁴ svoj teoretični vrh pa je dosegla l. 1926 z delom Folkloristična delovna metoda, ki jo Kaarle⁵ Krohn predstavlja zelo sistematično. Njen cilj so monografije o izviru, širjenju, razširjenosti in preoblikovanju motivov ali sižejev v kar se da največjih časovnih in prostorskih razsežnostih, za kar seveda potrebuje čim več zbranega gradiva. Monografije nastajajo na temelju minuciozne tehnike, s primerjavo vseh variant enega pripovednega sižerja in njegove geografske razširjenosti in z medsebojno primerjavo glavnih lastnosti. Iz pokrajinskih redakcij istega sižerja skušajo določiti prvotno obliko posamezne pripovedi, čas in prostor njenega nastanka in smeri širjenja. Zadnji veliki predstavnik te šole in avtor najboljših monografij je bil 1962. leta umrli Walter Anderson.⁶

Glede na to, da to klasično delo slovstvene folkloristike ni prevedeno v

¹ Jakob Kelemina, *Literarna veda*, Ljubljana 1927, 107, 120. Prim.: L. F. Clause, *Die nordische Seele*. Halle a. S. 1923. F. Naumann, *Deutsche Seele*, 1917; Przybyszewski, *Polens Seele*, Jena 1917. VI. Dvornikovič, *Psiha jugoslov. melanholije*, 1926. Citirano je dobesedno po avtorju z njegovimi pomanjkljivostmi vred.

² Glede na sklicevanje na Jakoba Sketa utegne biti to drugo. Prim.: J. Kelemina, *Literarna veda*, 120, op. 22: »Jakob Sket, Narodna pesem – zrcalo narodnega življenja«, Kres.

³ Kaarle Krohn, *Die folkloristische Arbeitmethode*, Oslo 1926.

⁴ Zato je prvi razdelek v knjigi *Die folkloristische Arbeitmethode* posvečen njegovemu delu.

⁵ Sin Juliusa Krohna.

⁶ Maja Bošković - Stulli, *Narodna predaja o vladarevoj tajni*, Zagreb 1967, 7–16.

slovenščino in je tudi sicer danes že težko dostopno, sledi tu njegova strnjena priredba. Razvrščena je v 19 razdelkov, in sicer:

1. DELOVNO PODROČJE (SLOVSTVENE) FOLKLORISTIKE

Nihče ne more obvladati vseh področij estetike (glasba, literatura, likovna umetnost itn.). Avtor je dobro seznanjen z definicijami folklore svojega časa in stroko, ki se ukvarja z njo. S folkloro in folkloristiko misli izrecno na slovstveno folkloro in slovstveno folkloristiko. Le-to na eni strani razmejuje od »etnografije«, ki se po njegovem bolj navezuje na arheologijo, umetnostno zgodovino in tehnične vede. Izrecno izloča iz nje tudi glasbeno folkloro (»Volksmusik«), toda pesemska besedila samoumevno uvršča v okvir slovstvene folklore, kakor se vidi iz sledečih razdelkov. Prepričan pa je, da ni mogoče iz slovstvene folkloristike izločiti mitologije ('Volksglaubens'), saj si brez nje komaj predstavljamo raziskovanje pravljic in povedk. Čeprav vidi za jezikoslovje in literarno vedo v folklornem gradivu »neprecenljiv zaklad«⁷ in poudarja tesno povezanost z njima, vendar naklonjeno govori o osamosvojitvi slovstvene folkloristike od njiju kot univerzitetnega predmeta.⁸

2. IZBIRA IN OMEJITEV NALOGE

Različne teme so pogosto tako povezane med seboj, da je posamezno brez poznavanja drugih komaj mogoče obravnavati. Stroga zadržanost pri iskanju potrebnega gradiva odpravlja nevarnost, da se kaj ponavlja. Kaarle Krohn za vsak žanr posebej – tudi folklorne oblike: pregovore in uganke itn. – predlaga svoj način raziskovanja. Loči glavne in stranske motive. Naloga je lahko omejena geografsko ali etnografsko na variante z določenega področja, navadno v domovini raziskovalca, kjer mu je gradivo najlažje dostopno. Če gre za mednarodno gradivo, se je pomembneje z vso resnostjo omejiti in osredotočiti na manjše področje, kot pa se zadovoljiti z gradivom sem in tja s celega sveta.⁹

3. OSKRBA GRADIVA

Zberemo kolikor mogoče največ variant (določene folklorne pripovedi ali pesmi). Le s primerjavo njih zadostnega števila se dá ugotoviti, ali je mogoče katero izločiti. Za sorazmerno popolnost zbirke, katere zapisi so raztreseni daleč naokrog, je potrebno, da je vsaj eno področje preiskano in poglobljeno obdelano. Prihodnost slovstvene folkloristike je odvisna od mednarodnega sodelovanja. Mednarodnega gradiva ne more zbrati en sam, zato so zelo dobrodošle krajevne bibliografije. Avtor se posebej ustavlja ob zadregi, ker je folklorno gradivo

⁷ Prav tam, 19.

⁸ K. Krohn, *Die folkloristische Arbeitmethode*, 16–25.

⁹ Prav tam, 25–33.

zapisano v narečjih in ob stiski zaradi neznanja slovanskih jezikov. Posebna naloga samostojnega raziskovalca na področju slovstvene folklore so žanrska vprašanja. Tisti, ki gleda rastline v naravi, jih pozna čisto drugače kot botanik, ki jih pozna zgolj iz herbarija. Izjemno pomembna je zavest, da raziskovalec ne more vprašati na stotine in tisoče oseb, ali poznajo to in to pravljico. Mora se zavedati, da njegova zbirka vsebuje le določen del resnično obstoječega pravljичnega gradiva, kar je precej odvisno od naključij. Izhaja pač iz gradiva lastne oziroma tujih zbirk.¹⁰

4. RAZVRSTITEV GRADIVA

Treba je ločiti folklorno gradivo s terena in njegove umetniške predelave, ki so pogosto pomembne za njegovo genezo. Predvsem moramo obravnavati ustne, pristne in resnične variante izbranih tém. Tudi literarno, manj pripadajoče in le deloma ustrezno gradivo moramo pazljivo obdelati. Káko literarno delo lahko s folklorizacijo iz literature preide v slovstveno folkloro, se ustno širi in pri tem nastajajo variante. Taki primeri, kjer je izhodiščna forma pri rokah, so za študij folklornih sprememb z metodičnega vidika izredno privlačni. Nastane mešana forma, v kateri je težko razločiti, kaj je literarno in kaj folklorno. Folklorist mora računati tudi s poškodovanim ali olepšanim gradivom. Sam se mora vzdržati njegove stilistične obdelave. Še slabše je, če dva ali več zapisov variant iz različnih virov združi. Najnevarnejši so primeri, ko zapisovalci dodajajo zapisom svojo učenost in domišljijo. Preverjanje je mogoče z zapisanimi zbirkami (npr. pri pregovorih) ali s primerjavo gradiva pri sosednjih narodih itn. Če pravljična snov preide pri drugem narodu v balado, se te ne sme uvrstiti k proznim pravljičnim variantam. Treba ju je najprej primerjati, da ugotovimo osnovo balade in se zanesljivo prepričati, ali jo je nedvomno mogoče vključiti v pripadajočo raziskavo.¹¹

5. UREDITEV GRADIVA

Zbrano gradivo je treba ovrednotiti in kronološko razvrstiti. Na jezikovna območja urejeno gradivo se potem razdeli po variantah po geografskem načelu. Čim ožje je področje, od koder je gradivo, tem večja možnost je, da znotraj njegovih meja zapisano izročilo izvira iz kakega drugega področja, ki je zgodnejša domovina raziskovane pripovedi ali pesmi. V takem primeru v oklepaju (<) označimo kraj prihoda.¹²

6. UTEMELJITEV GEOGRAFSKE RAZDELITVE

Da z jezikom tudi slovstvena folkloro potuje skozi čas in prostor, lahko vidimo iz njenih zapisov s tujejezičnimi koreninami v kolonijah. S prenosom besed iz roda v rod v kakem jeziku lahko primerjamo spominsko dediščino tako po vsebini kot

¹⁰ Prav tam, 33–43.

¹¹ Prav tam, 43–46.

¹² Prav tam, 47–53.

starosti. To izročilo se najprilneje primerja s kulturnimi besedami, ki se iz enega jezika prenašajo v druge in tudi znotraj enega jezikovnega področja z izposojjo od dialekta do dialekta.

Že Teodor Benfey je pri študiju naletel na težave, kako pojasniti potovanje folklornih pripovedi, ker je praviloma mislil zgolj na njihovo posredovanje z literaturo. Ustno širjenje kakega izročila iz kraja njegovega nastanka lahko poteka z izmenjavo celih skupnosti (skupin) ali posameznih oseb, posebno s porokami. Tudi s premiki lovcev, ribičev, obrtnikov, prekupčevalcev, mornarjev, vojakov, romarjev in drugih potnikov je treba računati. Daleč najpomembnejši je vpliv sosedov. Do novejših časov je bilo podeželsko prebivalstvo Evrope navezano na zemljo. »Kot gre denar iz rok v roke,« se je njegovo izročilo širilo dobesedno od ust do ust, od kmetije do kmetije, od vasi do vasi, od župnije do župnije v tekoči verigi stikov s sosedu.¹³ Pri mednarodni pravlji ni težko slediti geografski verigi variant. Čim dlje nazaj sega, tem številnejši so povodi za njeno preoblikovanje.

Sicer obstajajo posamezne podobnosti celo med variantami med seboj daleč narazen ločenih ljudstev, ki niso med seboj nikdar prišla v stik. Lahko da prevzem skupnih izgubljenih predstav ne pride v poštev. Tako ostane možnost spontane spremembe ali enake stvaritve, ki izhaja iz neke enake resničnosti človeške domišljije na različnih krajih. Taka razlaga najbolj ustreza enako glasečim onomatopoetskim besedam, na katere naletimo v popolnoma različnih jezikih.

Narobe lahko pri sorodnih ljudstvih in področjih ob mejah naletimo na variante pravlji, ki se zaradi šibke tradicije, prenapete domišljije in predvsem različnih spojitve z drugimi pravljami, med seboj zelo razhajajo. Da bi lahko pravilno presodili kako tradicionalno témo v dveh geografskih področjih, moramo določiti njeno normalno formo, na katero se vračajo posamezne variante iz obeh področij, in da bi lahko sledili celotnemu razvoju téme, moramo najti temeljno formo zbranih variant.¹⁴

7. POSTOPEK PRI ANALIZI

Ugotovitev temeljne forme kakega izročila poleg njegove lokalne normalne forme zahteva analizo njegovih variant v njihovi geografski razporeditvi. Tehnični postopek analize mora izpolniti zahteve časovnega prihranka in preglednost. Vsako varianto je treba zapisati na svoj list. Sledijo čisto konkretni napotki za zapisovanje.¹⁵

8. VPLIV POZABLJIVOSTI

Vpliv pozabljivosti se najbolj opazi pri vnovičnem zapisu dolgih epskih pesmi. Že pri neposrednem ponavljanju predloge lahko pride na dan: Pozabi se kak verz. Verz ali kitica ne prideta na pravo mesto ali popolnoma izpadeta. Posledica pozabe je zamenjava glavnega in stranskih verzov. Več odstopanj se pojavi pri različnih

¹³ Prav tam, 55.

¹⁴ Prav tam, 53–56.

¹⁵ Prav tam, 56–58.

izvedbah tistih pevcev, ki so si prostorsko daleč narazen. Še večji vpliv pozabljivosti se opazi ob primerjavi zapisov starejših nosilcev slovstvene folklorne in njihovih potomcev, posebno v času izumiranja kakega žanra. Vsebina kake epske pesmi ali prozne pripovedi dopušča, da se razen osnovne teme odvečno pozabi. V tej nevarnosti so posebno uvodne in sklepne formule. Celotni bistveni motiv odpade, če more zgodba potekati brez njega. Del pozabe je še posplošitev kakih potez. Tako nastajajo variante, fragmenti.¹⁶

9. VESELJE DO ŠIRJENJA

Vesetje do širjenja je nasprotje pozabljivosti. Dodatki v pripovedih nastajajo zaradi zaljšanja in motiviranja. Lahko so novi ali gre za izposojeno iz kakega drugega izročila. Preprost način širjenja je ponavljanje kakega verza ali kitice. Pogosto je podvajanje ali množenje kakih motivov¹⁷

10. ZAKONITOSTI PREOBLIKOVANJA

Pozaba kakega motiva ali njegovo zasenčenje povzroči preoblikovanje in je zaledje novih ali osvetlitve že obstoječih. Če se zakonitosti pozabe in dodatkov združijo, so predelave toliko očitnejše. Če se pozabi prvotna rešitev uganke, je treba najti drugo ustrezno rešitev. Pevec, ki se ne spomni ustrezne besede, jo v hipu zamenja z drugo primerno. Pozabe in dodatki pa niso edine možnosti za nastanek novih variant. Pri petju se kakšna beseda presliši ali napačno razume. Posebno imena so pogosto na udaru. Posebno prihaja do sprememb pri izrazih iz drugih narečij. Prav tako prihaja do sprememb krajev: »Paris – paradis«¹⁸ Z etnološkega vidika je zanimiva sprememba krajevnih šeg in navad. Kjer ne poznajo volov, jih v pesmi zamenjajo konji. Poleg krajevnih prilagoditev najdemo tudi časovne. Poleg splošnega moderniziranja potez prihaja do izraza tudi arhaiziranje.

Nosilci izročila skušajo ustreči obzoru poslušalcev. Svoje življenjske izkušnje prenašajo na upovedene osebe. V pravljicah so posebno priljubljeni vojaki in mornarji. Tudi izročilo v vezani besedi dopušča preoblikovanje: v verzu, rimi, kitici, paralelizmih. Vedno nova preoblikovanja nastajajo s tem, da pevec želi drugim povedati vedno nekaj novega.

Krohn našteva še celo vrsto zakonov, ki da vplivajo na preoblikovanje sižejev v slovstveni folklori, kakor zakon enakosti (Dve sestri, od katerih starejša mlajšo umori zaradi ljubosumnosti; dva brata, starši: oče, mati), zakon aritmetične sredine sosednjih sestavin (npr. švedskih in finskih), zakon stika z lokalnim okoljem (v pravljici o možu, ki ume živalsko govorico), na časovni stik kaže pravljica, ki se navezuje na božič. Govori o vzročnem stiku, zakonu nasprotja, nasprotju dvojnih pojmov.

Pogosto in pomembno preoblikovanje nastane v izročilu z vplivom kakega drugega dela istega izročila ali kakega druge tradicije. Tudi spontanega delovanja

¹⁶ Prav tam, 59–65.

¹⁷ Prav tam, 66–72.

¹⁸ Prav tam, 74.

domišljije pri preoblikovanju in potrebe po variranju ni spregledati. Končno je preoblikovanje enega in iste folklorne tradicije premo sorazmerno s številom priložnosti za njegovo podajanje.

Nekateri deli izročila se spreminjajo bolj kot drugi. Na splošno se zdi, da so sklepi pripovedi posebno šibki do vplivov. Posebno v kakšni kitični pesmi ali verižni pripovedi obstaja matematičen zakon variantnih možnosti: v prvi vrstici, v drugi itn. ...

Ustvarjalno preoblikovanje se ne dogaja v etapah, ampak sunkovito in enkrat za vselej. To spet za dolgo časa spolzi v tirnice bolj mehaničnih sprememb. Nепretrgana veriga globokih sprememb za slovstveno folkloro psihološko ni mogoča. Tudi enkratne nove pesniške spremembe kake folklorne tradicije imajo svoje meje in zastavljajo velike težave. Pri dveh močno oddaljenih folklornih izročilih velja zakon, da zapleteno izhaja iz preprostega in ne obratno: preprosto iz zapletenega s poenostavljanjem, in da poteka proces tradicije prek svobodnega novega ustvarjanja in ne s priključitvijo kakega drugega izročila. In končno, da so resnično izpeljave enega in istega izročila in ne samostojne stvaritve. Večinoma gre vendar za mehanične zakonitosti misli in domišljije, ki vladajo v pestrih spremembah folklorne tradicije in njih poznavanje za presojanje različnih variant je nadvse pomembno.¹⁹

11. MERILA

V vezani besedi so na razpolago čisti formalni kriteriji. Čeprav so zakonitosti spreminjanja folklornega izročila znane, razlikovanje med starejšimi in mlajšimi potezami v njem ni vedno lahko in preprosto. Kriteriji, ki se nam ponujajo za njihovo razločevanje, so redko brezpogojno odločilni. Večinoma nam preostane zgolj relativna gotovost.

Najzanesljivejši kriterij za prednost kake variante pred drugimi so njeni številni zapisi. Varianta, ki je znana le v eni obliki ali na ozkem geografskem območju, je lahko naključje in ni našla odmeva. Med dvema s pomembnim številom zapisov zastopanima alternativama nikakor ni odločilna statistika, ki kaže na različno intenziteto zbranega gradiva, ampak bolj obseg geografskega območja, na katerem je razširjeno. Variant ni mogoče zgolj preprosto sešteti in izmeriti glede na njihovo področje.

Glede na smer geografske širitve kake tradicije je treba tistemu, ki je blizu izhodišča, posvetiti veliko pozornost. Posamezna v domovini širjenja ovrednotena varianta lahko postane odločilnega pomena in celo vse druge premaga. Smer širjenja ni vedno kar znana. Ne gre pozabiti, da je začetek kake stare forme verjetneje na kakem oddaljenem mestu, kot na kakem bližjem. Uničujoče delovanje časa je lahko šibkejše na prostoru, kamor je pripoved pripotovala pozneje, kot na kakem prejšnjem kraju. Vsekakor je večina njenih lastnosti pri normalnem širjenju znana, posebno če ne gre za naključne lokalne poskuse, ampak za primerjavo več normalnih variant. Na istem področju imajo starejši zapisi na splošno večjo ceno kot mlajši. Ker se nosilec kake tradicije glede na spomin ne izraža vedno enako kakovostno, se neredko zgodi, da kak poznejši zapis sporoča kaj, kar je bilo prej spregledano. Primeri se, da pridemo do prvotne forme le na podlagi literarne variante.

¹⁹ Prav tam, 72–92.

Starosti kakega izdelka ni mogoče datirati zgolj z datacijo rokopisa. Posamezne podrobnosti se v deloma združenih variantah lahko bolje ohranijo kot v poprej razločenih. Dobro ohranjena varianta na splošno zasluži v danem primeru večjo pozornost kot kakšna bolj poškodovana. Posebno je treba paziti, ali so njene vprašljive poteze povezane s kakim starejšim ali mlajšim izdelkom z drugačnimi lastnostmi. Pri izbiri različnih variant je izpostavljen izhodiščni izdelek, iz katerega posredno ali neposredno izhajajo druge.²⁰

12. EPSKI ZAKONI

Deloma veljajo za folklorno epiko isti zakoni kot na splošno za te vrste umetnost: enotnost dejanja, zgoščenost, plastičnost, logičnost. Posebej za slovstveno folkloro pa shematiziranje, ponavljanje in enoprarnost. Posebno pozornost zasluži zakon stalnih vstopov v pripoved in njenih končanj. Zakon stalnih začetkov in koncev se ne izvaja enako za vse vrste folklorne tradicije.

Zakon osmice je zgolj zunanji kriterij za položaj, kje iskati najpomembnejšo osebo. Pri treh nasprotnikih, junakih, prodre šele tretja oseba, najmlajša, najmanjša, najšibkejša in končno premaga najstarejšo, najmočnejšo, največjo osebo. Priljubljenosti števila tri v folklorni tradiciji lahko sledimo tja do izvirne forme. Ima pa tudi poznejše vplive.

Zakon scenske dvojine ni absoluten kriterij (= da sta na sceni dva).

Epski zakon logike. V slovstveni folklori obstaja drugačen zakon logike kot v življenjski resničnosti. Od znanstvene se razlikuje z verovanjem v poduhovljenost narave in neomejeno moč volje v vidnem svetu. *Čudežno* je lahko v folklornem ustvarjanju bolj logično kot vsakdanji pomen narave. Razen čudežnega vsebuje *narava* neko splošno znano moč vednosti. Nenaravno se sprejemalcu ne sme zdeti nerazumljivo.²¹

13. TEMELJNA FORMA

Krohn razločuje normativno in prvotno/temeljno formo izročila. Le-ta ni abstraktna in shematična formula, ampak vsebuje vse pripadajoče posamezne lastnosti, ki ustvarjajo konkreten folklorni pojav. Na podlagi med seboj primerjajočih se variant se vrnemo k izhodiščni formi. Pri njenem zasledovanju skušamo uporabiti vse predstavljene kriterije, zaradi katerih je mogoče raziskati variante kar najbolj podrobno. V vezani besedi lahko jezikovni izraz raziskujemo od besede do besede. Tudi prozne pripovedi je mogoče ob zadostnem gradivu vsebinsko sorazmerno rekonstruirati.

Zakon samsmerjanja folklorne tradicije ne deluje zmeraj enako. V slovstveni

²⁰ Folkloristična delovna hipoteza, da ima vsak motiv izvirno svoj prostor v določeni pesmi ali pravljici, ni majhnega pomena, ker sili, da to vprašanje izpostavimo pri vsaki raziskavi. Če se pokaže, da imata v kakem primeru dve neodvisni stvaritvi od začetka popolnoma isti motiv, ni mogoče spregledati možnosti kake sekundarne stvaritve, za katero je skupen motiv prav tako nepogrešljiv kot za prejšnjo.

²¹ Prav tam, 92–111.

folklori vsak odmik od norme v začetku deluje kot napaka. Toda posrečeno odstopanje lahko v določeni okoliščini poslušalcem ugaja in s pomočjo spajanja variant, ki navadno vodijo k vnovični vzpostavitvi praforme, se razširi po celem kraju, področju ali deželi. Izjema tako postane pravilo. V tem primeru lahko govorimo o posebni lokalni redakciji zadevne pripovedi. Po določenem valovanju in širjenju se taka pripoved razvije v normalno formo, ki se lahko izsledi s primerjavo zadostnega števila sodobnih variant in se ne ujema več s praformo.²²

14. IDENTITETA (PREPOZNAVNOST)

Rekonstrukcijo prvotne/temeljne forme izpeljemo s pomočjo primerjave variant. Pri zbiranju variant kakega izročila obstaja navadno nekaj zapisov, ki so pri natančnejšem raziskovanju izjemni ali nas spravljaajo v dvom. Pri presojanju, ali sodijo k eni in isti prvotni stvaritvi ali ne, odloča zakon identitete. Ta se kaže v posameznostih in v celotnem delu. Tudi različne stopnje identitete lahko ločimo, od težko sprejemljivih do mogočih: verjetne, zelo verjetne, absolutno zanesljive. Krohn opozarja, da je treba biti pri ugotavljanju identitete zelo previden, kaj se lahko šteje za stransko. Skladne lastnosti so verjetno konstitutivne (temelj, osnova).

Identiteta le enega člana pripovedi za dokaz neke realne povezave med variantami težko zadošča. Za razlago genetične zveze med njimi se morata ujemati vsaj dve sestavini izročila (pripovedi). V pravljičnem tipu, da se izpolni nespametna ali celo škodljiva želja, je Jospeh Bedier ugotovil 5 različnih pripovedi.

1. eni osebi je ena želja v škodo;
2. dvema osebama je ena želja v škodo;
3. dvema osebama, eni je v škodo, drugi v korist;
4. trem osebam je želja v razprtijo in škodo;
5. enemu paru so tri želje v svajo in ne v korist.

Tudi za raziskovanje identitete obstajajo relativni kriteriji. Če obstajata dve izročili iz komaj kaj skupnih lastnosti, ne zadošča tudi eno popolno ujemanje za zagotovitev, da gre za genetično sorodnost. Obstaja pa možnost ponavljajočega samoraslega ustvarjanja. Tudi ni vedno lahko spoznati, ko imamo dva deloma skladna izdelka, ali eden preprosto izhaja iz drugega ali gre primarno za dve neodvisni stvaritvi.²³

15. DOMOVINA IN POTOVANJE

- Šele po določitvi temeljne forme kakega izročila je mogoče zanesljivo ugotoviti njegovo domovino. Vendar pravljičica zahteva zadržanost, domovina je samo verjetna. Brata Grimm sta ji predpostavljala *indogermansko* izhodišče. Tudi finski strokovnjaki, ki niso arijske rase, so ob pravljičici dosledno in enoglasno vztrajali pri enostranski dediščini v pradomovini.
- Theodor Benfey je izpeljeval hipotezo o širjenju pravljič iz Indije v historičnem času.

²² Prav tam, 111–117.

²³ Prav tam, 117–125.

- Andrew Lang je postavil hipotezo o poligenezi: enaki pravljčni motivi so nastali na različnih krajih, v različnih obdobjih na podlagi enake domišljije in miselnosti prvotnega človeka. Dosledna poligeneza – da se je ustvarila vsaka varianta zase na različnih krajih, je sploh nemogoča, pribija Krohn. Pri raziskovanju se navadno upošteva domač izvir (kakega ljudstva ali jezikovne skupine) kake tradicije in se zataji njegov mednarodni obtok. Hipoteza o poligenezi je utemeljena na predstavi, da je folklorno gradivo splošna človeška dobrina, kakor da vsak žanr lahko nastane pri vsakem narodu. Ta predstava pa po Krohnu ne ustreza dejstvom. Najprej, kar zadeva pravljice, gotovo niso mednarodne v tem pomenu, da so vsi ljudje sveta povezani z njimi. Spadajo v stari svet in so na novo odkrite celine pripotovale šele s kolonializmom. Obstajajo pomembni deli Azije in Afrike, kjer jih ni, kar po Krohnu gotovo ni povezano samo z nezadostnim zbiranjem.

Preproste povedke, v katerih jedru so resnični ali predstavljeni dogodki, so prav tako povsod raztresene. V preprostih prvotnih življenjskih razmerah se prav tako lahko ponavljajo na različnih krajih dogodki in predstave, vendar to za njihovo kolikostno ali kakovostno ujemanje med njimi ne zadošča. Med povedkami kulturno razvitih narodov jih ni malo, ki so bolj zapletene in prestopajo etnološke in zemljepisne meje. Isto velja za predstave, povezane z uverami. Čarovne formule je v besedni magiji potujočih pravljic najti v skoraj istih kulturnih področjih, vendar so z njimi bolj varčni zunaj njihovih meja, kamor so prispele s posredovanjem kolonistov. Prvotna uporaba besed v čarovne namene, kot prvotno pesništvo sploh, sta bila improvizirana. Ujemanje med različnimi ljudstvi na tej stopnji se omejuje na prve nastavke v tipičnih izrazih in se lahko razloži s primerjavo človeške domišljije ali z naključnimi stiki na različnih krajih. Ta možnost se ne sme pozabiti tudi pri formalno najbolj dognanih zgodovinskih pesmih posameznih narodov in se zgolj v posameznih točkah ujemajo z drugimi. Toda obstajajo mednarodne epske pesmi, ki so skupne različnim narodom, čeprav ne toliko kot pravljice. Poligeneza za te pesmi komaj pride v poštev.

Pregovor in ugananka sta žanra, ki sta lastna specialno kulturnim narodom. Med seboj imajo premalo skupnega, da bi jim lahko zagotovili skupno izhodišče. Nimajo vsa ljudstva v svoji življenjski izkušnji kristalizirane forme pravih pregovorov, ki pride do izraza s podobo. Nastanek uganek tudi ni splošno človeško prizadevanje. Eskimi jih na primer ne poznajo. Kako daleč sega področje uganke v pravljici, bo treba raziskati.

Kaarle Krohn zagotavlja, da mednarodne tradicije, s katerimi se ukvarja primerjalna (slovstvena) folkloristika, niso skupna last vseh narodov, ampak zgolj kulturnih narodov stare celine in kvečjemu po njih vplivanih drugih narodih. Kot smo sprejeli od njih vse zapletene kulturne dobrine, isto velja tudi za slovstveno folkloro.

Vendar s tem še ni rešeno spoznanje o kraju nastanka posameznih primerkov. O številnih čudežnih pravljicah, šalah, povedkah se J. Bédier sprašuje, ali sploh lahko določimo njihove različne domovine in rojstne kraje. Obstajajo pravljice zgolj na ozkem območju in je zato njihov(o) dom(ovino) lahko dobiti. Dejansko obstaja folklorna tradicija v enem posameznem jeziku in je tedaj iskati njegov(o) dom(ovino) zgolj v različnih deželah enega narodnega (jezikovnega) področja. Obstaja tudi mednarodna tradicija, ki zajema ožji mednarodni krog. Pri finko-estonskih pesmih je v večini primerov razlikovati med finko ali estonsko dediščino.

V zvezi z nastankom pravljic se razlikujejo med seboj velika področja, kot so zahodna in vzhodna Evropa, Mala Azija, Indija. Toda tudi za tiste pravljice, ki se pojavljajo na vseh področjih tega žanra, kot je primer z najbolj znanimi in priljubljenimi, smo celo obvezni iskati njihovo domovino.

Indija kot edina domovina pravljic ne pride več v poštev. V Krohnovi študiji o medvedu (volku) in lisici je skupina živalskih pravljic, ki se očitno navezuje na severni del Evrope. Že Benfey je ob živalskih pravljicah naredil izjemo, ko je tovrstne indijske pripovedi izvajal iz grških. Poznejše specialne študije o njih so zastavljale tudi vprašanje njihove domovine in ne brez rezultatov. Benfeyeva hipoteza o širjenju več pravljic iz Indije, ne le zgolj na način literature, ampak tudi od ust do ust, ni več negotova domneva, ampak večkrat potrjeno dejstvo. Poleg Indije so z veliko verjetnostjo ali zanesljivostjo sprejeta še različna druga področja nastanka pravljic.²⁴

16. SMER ŠIRJENJA

Sicer lahko sledimo domovini prenašanja le tako daleč, do kamor seže in kolikor nam dovoljuje zbrano gradivo. Rezultat je bolj ali manj relatičen. V posameznih primerih se pri ponovnem proučevanju izkaže, da je bila smer potovanja pravljice drugačna. Folklorist je tako kot matematik, pogosto prisiljen, da preverja miselno verigo v nasprotno smer, da bi prišel do pravilnosti, pozitivnega rezultata z zanikanji ali ponovitvami.²⁵

Višja kultura danega naroda ni prisiljena oddajati svojih kulturnih dobrin sprejemajočemu ljudstvu. Folklorna izročila se redko širijo čez jezikovne meje posameznega ljudstva. Če prestopijo v sosednje področje, navadno sledijo smeri mednarodnih izročil. Treba bi bilo preveriti, koliko je zgodovinsko pogojeno, da Krohn poudarja, kako so neizobraženi prebivalci zunajevropskih kolonij sprejeli le del slovstvene folklore, ki so jo kolonizatorji prinesli s seboj, medtem ko si jo evropski narodi na splošno izposojajo med seboj.²⁶

V tukajšnjem razdelku lahko poda bolj formalne kot konkretne kriterije. Različna narečja enega in istega jezika, posebno za folklorno izročilo v vezani besedi, pogosto ponujajo izhodišča za prehod pesmi iz enega narečja v drugo. Med dvema sorodnima jezikoma so ti stiki številnejši. Primerjava finskih in estonskih variant istih pesmi daje jezikovne in metrične kriterije za zanesljivo presojo o njihovih nasprotujočih si vsebinah in s tem za smer njihove medsebojne izmenjave. Razen jezikovnih podatkov so kazalci za smer pridobivanja krajevna imena, osebna imena, vrsta živali, ki nastopajo v slovstveni folklori.²⁷

17. NAČIN ŠIRJENJA

Primerjava zemljepisnega, vodoravnega širjenja folklorne tradicije na različnih krajih

²⁴ Prav tam, 126–137.

²⁵ Prav tam, 137–142.

²⁶ Prav tam, 136.

²⁷ Prav tam, 142–149.

s časovnim, navpičnim, to je z dediščino, nam pokaže, da le-tega prvi [zemljepisni] kriterij pogosto moti. Na tej podlagi W. Anderson zahteva, da je pri raziskovanju pravljic, ki so ostale v rokopisu, treba rodovno (Stammbaumtheorie) nadomestiti z valovno teorijo. Ta zahteva je pravilna tudi, ko je izgubljen literarni vir zamenjan z raziskovalcu dostopno folklorno (ustno) varianto.

Drugo stališče je mogoče zagovarjati, kadar so nam dostopne ustne variante s posredovanjem več novih pripovedovalcev. Izvirno besedilo A lahko na primer pride v roke dvema različnima pripovedovalcema. Njune variante B in C se v formi B' in C' itn. posredujejo naprej.

Ustno podane folklorne stvaritve ne živijo dlje kot njihovi nosilci, ki jih komaj morejo docela spremeniti. Ne morejo jih tudi prostorsko širiti naprej. Njihov normativni vpliv na poznejše variante je kratek in ozko omejen. To velja brez predsodka tudi za ustno praformo kakega folklorne tradicije. Ta se že dolgo pogreša in jo ima njen posreden zastopnik (zapisovalec?) zapisano zgolj v svojem času zapisani ali nekaj starejši rokopisno fiksirani varianti, ki je prestala najrazličnejša preoblikovanja. Kot pravi Menendes Pidal (Sobre geografia folklórica, Madrid 1920), ni pravilno govoriti o širjenju praform kakega izročila. Ni res, da le-to gre od ust do ust, iz dežele v deželo, ampak potujejo novo in novo nastajajoče variante.

Iz tega se vidi, da se samousmerjanje veliko variant sproti razveljavlja ali briše. Le malo se jih širi na velike razdalje in še manj jih dopušča nastajanje novih variant, ki se širijo naprej. Valovanje (variant) navzgor in navzdol je pravilo v navpični, na lastni osi navzgor in navzdol. Samo napredujoče gibanje valov je izjema.

Razlikovanje dejanskega ali zgolj navideznega je pri presoji nastanka ene ali več variant posameznega folklornega izročila velikega pomena. Pogosto spogledovanje s starejšo formo in njeno ponavljanje pomembno zmanjšuje mogoče število variacij, ki se lahko drugače množijo v geometrični postopici. Način širjenja je še bolj omejen s tem, da se nikoder in nikdar vse lastnosti folklornega izročila ne spremenijo brez medsebojnih razlik, medtem ko ima vsaka zemljepisna enota v določenem času okvir, ki se zaradi svojih prvotnih in drugotnih poglobitvenih lastnosti na splošno konstantno drži. Časovnim in krajevnim okvirom pripadajoče variante posameznega pripovedovalca se pod socialno kontrolo dedujejo in širijo, da bi pozneje ali na oddaljenem prostoru odnehale. Pogoste povezave in mešanje različnih tradicij, iz katerih so pogosto vzeti le posamezne epizode ali motivi, so dali povod nazoru, da ti deli in delci živijo vsak zase in v priljubljenih kombinacijah ustvarjajo kalejdoskopske izdelke. To se najbolj vidi iz širjenja posameznih verzov kake pesmi zunaj njenega področja in v tujih povezavah.

18. ČAS NASTANKA

Kolikor so folklorne tradicije kulturni proizvod, mora biti določen tudi njihov čas nastanka. Brez nadaljnjega se ne sme njihova starost vreči v nedoločen čas. Zgodovinopisju gre za datiranje najstarejšega dokumenta in prodiranje čim globlje v preteklost na podlagi oblikovnih ali vsebinskih znamenj besedil. Enako je pri folklorističnem raziskovanju.

Da folklorno besedilo v vezani besedi ne more biti starejše kot njen verzni vzorec

in njemu pripadajoče jezikovno gradivo, je samoumevno. Tudi tuje besede in pojmi, ki niso znani iz natančno določenega časa, ponujajo, če niso izločene kot poznejše, vsebinsko merilo za časovno določanje. Pri tem ne smemo spregledati nevarnosti, da so dogodki, ki jih pesmi opevajo, lahko starejši kot pesmi same. Da so francoske junaške pesmi precej mlajše kot zgodovinske osebe, ki jih opevajo, je dokazal J. Bédier. Podobno je s finskimi pesmimi, ki opevajo starejše dogodke, kot so pesmi same.

Literarna predelava mednarodnega proznega pripovedništva nas pripelje le do najpoznejše možne časovne točke. Najzgodnejšo časovno mejo nastanka pravljic in povedk lahko ugotovimo iz vsebine v temeljni formi, s pomočjo znanih kulturnozgodovinskih dejstev.

Prav tako malo kot na priljubljen kraj lahko pripravimo pravljice na priljubljen čas. Specialno evropske pravljice so največ iz srednjega veka. Iz katerega obdobja so pravljice iz Indije, bodo pokazale šele nove študije, piše leta 1926 K. Krohn. Ostanki staroegiptovskih pravljic dopuščajo slutnjo o še starejšem obdobju nastajanja proze. Tudi za ugotavljanje obdobja o naslednjih preoblikovanih pravljic se je treba truditi. Da moramo računati na tem polju le z relativnimi rezultati, nas ne odvezuje znanstvenega prizadevanja po kronološki ureditvi folklornega gradiva.²⁸

19. TEMELJ IN ZALEDJE

Bolj kot vprašanje, kje in kdaj je nastalo kaka folklorna tradicija, je živo vprašanje, kako je nastala, kaj je v ozadju. Zadnja naloga folkloristične raziskave se nanaša na nagibe, iz katerih so izšle različne tradicije. Seveda ima raziskovalec o tem svojo predstavo, svojo hipotezo. Po drugi strani ni znanosti, ki bi imela ravno pot do resnice. Da pride do nje, rabi ne le kako utrudljivo analitično primerjavo, ampak tudi bolj ali manj srečne poskuse v različne smeri, da bi našla pravo stezo in prišla čim bližje cilju. Treba je ponoviti, da ima folklorno izročilo vrednost za raziskovanje skupnih lastnosti šele po ugotovitvi temeljne forme in njenih sestavin.

Končno pridejo na vrsto vprašanja o stiku folklornega izročila z novimi literarnimi izdelki v istem žanru. Tudi različni žanri folklornega izročila so si lahko v genetičnem razmerju. Iz neznanega pregovora je v drugem okolju nastala uganka. Iz uganke je nastala čarovna formula. Iz več ugank in njihovih odgovorov je nastala verižna pesem. V uganki je težko naleteti na ljudsko uvero. Nasprotno ima v pregovorih praznoverje pogosto kristalizirano formo. Vezana beseda je pogosto del nevezane besede. Vezana beseda se lahko razveže v nevezano.

V folklorni tradiciji se žanri zelo mešajo. Na dnu praznovernih dejanj so praznoverne predstave: Prepoved, da na praznik ni dovoljeno striči nohtov, izhaja iz verovanja, da so tedaj na delu duhovi in človeku lahko škodujejo, če le kaj od njega dobijo v roke (pars pro toto). Veliko pravljicam po Krohnu botruje praznoverje. Vendar je treba razlikovati med praznoverno vsebino domačih temeljnih form kake pravljice in poznejšimi dodatki iz praznovernih predstav in šeg. Temu se posvečajo mitološke in sociološke raziskave. K mitom spadajo tudi etiološke razlage o nastanku sveta in pojavov v naravi. Izraz mit si lahko izposodimo tudi v preprosti 'povedki

²⁸ Prav tam, 149–151.

o nastanku', ki se razlikuje od pravljičice po zahtevi, da se ji verjame. Ta razlika je bistvena za pravljičico in povedko. Povedka se lahko prav tako daleč širi kot potujoča pravljičica. Po drugi strani se lahko tudi pravljičica lokalizira in zgodovinsko obarva, ne da bi izgubila svoj zabavni ton.

V povedkah so prav tako kot v praznovernih šegah na eni strani uvere in notranja negotovost in vzročna povezanost med njim in zunanjim, otipljivim svetom. Le-ta obstoji iz dogodkov in opazovanj narave in človeškega življenja. Ljudske uvere se hranijo iz nedomačega v zunanjem svetu in duhovnih predstav v nezavednem stanju. Vsebina sanj je odvisna od uver vanje. V sanjah in zanosu se človeška duša ne izprazni le telesa, temveč se osvobodi tudi prostora in časa in v prividih se njegova okolica napolni s fantastičnimi bitji. Krohn poudarja, da ustrezni prividi nastajajo samo pri tistih ljudstvih, pri katerih obstajajo ustrezne praznovorne predstave. Povedke o duhovih v naravi imajo privide različno obarvane. Gozdni duh nosi zeleno, vodni duh modro obleko.²⁹

Milko Matičetov se na nekem mestu sprašuje, ali je z zatonom grško-rimske klasike, s propadom njenih državnih institucij, političnih, filozofskih, verskih sistemov, ko se je utrdila nova civilizacija, nove duhovne oblike, krščanske in 'barbarske', res propadel neki svet? Ali bi mogel izginiti, ne da bi pustil za seboj sledove, tako bogat svet, med drugim fantazije, človeških čustev? Težko, nemogoče? Dokaz za to so prežitki (< preživetki), ki jih vedno več odkriva folkloristika. Na to je smiselno navezati tudi njegovo dobro razlago na konkretnem primeru, kako nastane relikv. Po njegovem je historično-geografska metoda najbolj koristna pri poskusih, da bi rekonstruirali zgodovino posameznega siveja. Folklorne pripovedi, v katerih se ohranjajo, niso mešanica kuriozitet in naključij, siveji imajo resnično vsak svojo zgodovino, ki ni in ne more biti nikoli identična z drugimi. Med posameznimi zgodbami so res mogoče analogije in stičišča, ki so pospešila razvoj v tem ali onem določenem pomenu, vseeno pa so avtonomne, kar je treba absolutno spoštovati. Matičetov opozarja, kako spolzek je predmet folklornega študija – zgodba, ki prehaja od ust do ust, iz kraja v kraj – in kako nemočen je raziskovalec pred njo.

Prva stopnja pri tej metodi je torej objava čim bolj skrbno zapisanega besedila – biti mora kolikor je le mogoče avtentično, zvesto pripovedovalčevemu podajanju. Objava novega gradiva pomeni navezati nov člen na verigo doslej znanih pripovedi, kar je v pomoč pri določanju razširjenosti posamezne mednarodne pripovedne teme v prostoru in času. Matičetov je prepričan, da mora biti ta operacija pred vsako drugo. ... Marsikatero njegovo objavo folklorne umetnine spremlja pripomba, da jo pošilja v svet zato, da bi ne bila odtegnjena širokemu krogu zainteresiranih, da je treba vrsto vprašanj, ki jih zbuja, reševati premišljeno, brez naglice. Zaradi geografske razsežnosti prej omenjene metode so tako pomembna tudi posamezna mednarodna kazala raznih pravljičnih tipov, da z njihovo pomočjo ustrezna motivika pride v mednarodni obtok. ... Čim popolnejša je zbrana dokumentacija, tem zanesljivejši so pač sklepi, ki na njih slonijo. Za rekonstrukcijo zgodovinskega razvoja kake teme ali motiva, ob dejstvu, da ni nobenega pisanega pričevanja, so največjega pomena prostorski kriteriji. Na njihovi podlagi je mogoče najti in razložiti velike podobnosti in več »redakcij« posameznih zgodb/sivejev. Opirajoč se na podrobno analizo vseh dostopnih variant, slonijo poskusi

²⁹ Prav tam, 152–164.

za določitev naj/starejše oblike zgodbe. Da to ne visi v zraku, je treba pretresti vsako posameznost v luči najskrbnejših primerjav, dati pravo težo bistvenemu, a vendar ne zanemariti na videz obrobne, odstraniti očitne novosti, a vse to še ne upravičuje triumfa. Za preverjanje rezultatov, ki jih ponuja kriterij geografske razširjenosti, menda ni drugega sredstva kot notranja analiza raznih primerov združitve. Merilo pri tem je večja ali manjša medsebojna zraščenaost motivov ali celó zgodb, ko je prišlo do njihovega srečanja. Slaba zraščenaost potrjuje domnevo, da gre za mlad pojav; kadar je zraščenaost večja, popolnejša, je pojav starejši.«³⁰

Kot nepopoljšljiv terenec Matičetov vsemu navedenemu na rob dodaja: »Vsekakor pa bi bilo poučno, če bi lahko govorili na osnovi avtopsije in ne na osnovi domnev. Zavrača »cenene efekte« na podlagi samo dozdevno bistvenih, izrazitih primerov. Najpomembnejše je, da je gradivo na voljo vsakomur, ki bi ga rad uporabil prej ali slej. Ko zagotavlja, kako rodovitno je bilo zanj srečanje z vrsto monografij, narejenih po t. i. »finski« ali zgodovinsko-geografski metodi – saj je svoje bogate terenske skušnje lahko prenetel z novimi prijemi, odgovarja tudi na pomisleke, ali bi ne bila morda primernejša študija, ki bi bila posvečena večji skupini izročil ali kar celotnemu pripovedništvu? Takole pravi: »V ustnem izročilu je vse tako ozko povezano in prepleteno, vsaka zgodba ima korenike tako na globoko in na široko, da se temu, ki bi jo hotel izrjavati iz tal kot rastlino zase, privzdigujejo kar cele plasti zemlje, prepredene s korenikami mnogih drugih zgodb, starejših in mlajših. Torej monografska študija, čeprav je tehnično omejena na eno zgodbo, vendar lahko zastavi in rešuje dosti problemov hkrati. Temeljita obdelava ene zgodbe pomeni opornik pri nadaljnjem sistematičnem preiskovanju ustnega izročila, en klin več na lestvici mednarodnih naporov za spoznavanje ne samo ljudskega pripovedništva, ampak ljudske duhovne kulture sploh.« Matičetov to metodo slikovito imenuje »folklorna (= folkloristična – op. M. S.) geografija in zdi se mu produktivna, ker omogoča hitro in varno usmeritev med različnimi in enakimi folklornimi pojavi in identifikacijo poti, kako so se širili posamezni elementi, celo od antike naprej. Kaj mu veljajo le komparativne študije, čeprav dodaja, da so bile redke folklorne teme deležne njihovega privilegija. Na diskurzivni ravni za svojo usmerjenost raziskovanja rabi izraz: primerjalna folkloristika in na drugem mestu folklorna (= folkloristična – op. M. S.) komparativistika.

Če pazljivo sledimo navedenim aksiomom zemljepisno-zgodovinske metode, bomo odkrili v njej vrsto klasičnih pravil, ki vzdržijo še tudi današnje kritiko. Medtem ko ji je Milko Matičetov zvest celo življenje, se je Marija Jagodic po zgledu Sergeja Vilfana in Iva Pirkoviča že zelo zgodaj poslovila od nje z mladostniško odrezavostjo, ker da se dá »določene pojave ljudske kulture ustrezno tolmačiti 'brez analize in komparacij pripovednih motivov in drznih kombinacij pri tolmačenju ljudskih tradicij' in da se je sama »sledč sistem 'finske šole' »preveč« zamujala »ob vsaj deloma larpurlatističnem primerjanju variant in variantic«.³¹ Pri tem ji pride prav tudi kritika zemljepisno-zgodovinske metode ruskega folklorista E. M. Meletinskija, češ da pripadniki te šole 'posvetijo vsakemu predmetu, navedenem v kazalu Aarne-Thompsona, monografijo, v kateri s primerjanjem variant opredeljujejo domovino

³⁰ Marija Stanonik, Slovenska različica primerjalne slovstvene folkloristike (Oris raziskovalnega dela dr. Milka Matičetovega, v: *Traditiones* 18 (1989), 17–19.

motiva', pri tem pa pozabljajo, da navedeni motivi izražajo tudi zgodovinske in družbene razmere ter psihološke odnose, 'da se (predvsem v pravljici) v njih kažejo umetniška utelešenja svetovnega nazora ljudstva in njegovih idealov'. Marija Jagodic odklanja to metodo na podlagi dejstva, da vidi smisel svojega raziskovanja v drugih ciljih, kakor jih zastopa omenjena šola. To se zelo lepo vidi iz naslednjega odlomka: »Razlaga, ki se omejuje na tematski izvir nekega motiva, je po našem mnenju nezadostna, zakaj javljanje nekega motiva v konkretni družbeni situaciji ni razložljivo z obstojem motiva samega, temveč šele iz situacije, ki omogoča ne le nastanek, temveč tudi sprejetje motiva. Neka družbena skupnost ne sprejme vseh motivov in novosti, s katerimi prihaja v stik, samo zato, ker so pač tu. Sprejme jih šele, če ustrezajo njenim lastnim željam, potrebam, simpatijam, razmeram, njeni stopnji razvoja.« Še več: »Narodi si sposojajo samo to, kar bi kmalu mogli iznajti tudi sami« (Ferguson). »Pri posameznem motivu ali izumu je torej precej naključno in postransko, od kod izvira, ali je izviren ali sprejet od drugod. Mnogo pomembnejše in zakonitejše so njegove zveze s konkretno družbenim zaledjem, v katerem se pokaže. Treba je torej ugotoviti, katere konkretne družbene razmere so bile pogoj in nagib: za sprejetje, prevzem motiva – za ohranitev njegovega motiva, da se je zdel vreden spomina – za nadaljnje razvijanje in oblikovanje motiva.«³² Čeprav tudi Maja Bošković - Stulli ugotavlja, da je slovstvena folkloristika zadržana do ciljev tako imenovane finske šole, se v naštevanju novih ciljev ne ujema z Marijo Jagodic. Medtem ko le-ta s svojim nastopom plačuje davek družbeno-političnim razmeram, omenjena hrvaška folkloristka vztraja pri strogo strokovni dikciji: »Interesi, ki so povezani s folklornim pripovedništvom, niso več obrnjeni predvsem k izviru in zgodovini posameznih sižejev, ampak tudi veliko drugim vprašanjem, npr. načinu življenja tradicije, ustvarjalnemu procesu in funkciji pripovedovanja, stiku skupnosti in pripovedovalčeve osebnosti, genezi pripovedi v širšem pomenu, ontološki problematiki folklornega pripovedništva, kategoriziranju žanrov in predvsem vprašanju forme in stila.«

Imenitno bi bilo raziskati, v čem se strokovna metodološka usmeritev, ki ji Matičetov ostaja zvest za vse življenje, ujema in v čem oddaljuje od temeljnega dela, ki je ustoličilo to folkloristično šolo. Prav tako koristno bi bilo primerjati strokovni nazor in delo dveh pomembnih folkloristov, namreč Matičetovega in Majo Bošković - Stulli. Poleg slovenskega avtorja je ona namreč edina izdelala primerjalno raziskavo po metodi finske šole, a se je potem od nje poslovila in si veliko prizadevala za priznanje slovstvene folklore kot besedne umetnosti.

Maja Bošković - Stulli je na lastni koži preizkusila prednosti in pomanjkljivosti te metode, ko je pisala monografijo *Narodna predaja o vladarevoj tajni*. Ob inventuri po opravljenem delu je zapisala, da predpostavke začetnikov geografsko-historične metode, da se bodo bistvena vprašanja folklornih pripovedi lahko začela reševati šele na osnovi popolne zbirke monografij posameznega pravljničnega tipa, ni več prepričljiva. Svoj komentar s pozitivne in negativne plati k navedeni metodi je strnila v štiri točke:

1. Na že omenjene kritične pripombe E. M. Meletinskija, da ta metoda razvoju

³¹ Marija Makarovič, Deklica vojak, v: *Slovenski etnograf* XVI–XVII, (1963–1964), 191–192.

³² Prav tam, 197.

sižeja sledi mehanično, neodvisno od zgodovinskega življenja pripovedi in njihove poetike, in se zadovoljuje z raziskovanjem povzetkov, ekstraktov, ker se ji je izmaknilo življenje tradicije, je po Maji Bošković - Stulli upravičena samo kot kritika enostranskosti večine monografij, pisanih po tej metodi, ne dokazuje pa napačnosti te metode. Mogoče jo je namreč povezati z vsestranskim proučevanjem vseh vidikov kake pripovedi. Ona sama je od zemljepisno-zgodovinske metode prevzela samo njene temeljne postopke: vključevanje vseh znanih variant v analizo in njihova razvrstitev po zemljepisnem načelu; podatki o času zapisa in posebno tudi shematski pregled vseh motivov. V podrobnejši raziskavi posameznih motivov je prav tako sprejela nekatere pomembne kriterije te metode, na primer sklepanje o prvotnih posameznih potezah glede na njihovo zemljepisno razporeditev in gostoto. Namesto strogega razmejevanja na t. i. podtype in sklepanja na temelju shematskih statičnih navedb je ta sklepanja povezala tudi z drugimi merili, posebno zgodovinskimi in kulturno-zgodovinskimi, z opažanji o načinu življenja in prenašanju tradicije.³³

2. Carl von Sydov in drugi imajo folklorno pripovedništvo za staro dediščino indoevropskih narodov in ta dediščina po njihovem vse do danes pripada samo tem ljudstvom. Širila pa se je s pomočjo njihovih selitev. Zato nasprotujejo tezi finske šole, da se slovstvena folklor prenaša ustno, tj. s kulturnimi stiki od ljudstva do ljudstva. Na podlagi svoje monografije Maja Bošković - Stulli ob vprašanju, ali pravljice potujejo od ljudstva k ljudstvu, ali so indoevropska dediščina, javno glasuje za finsko šolo. Strinja se z Andersenom, ki pravi: »Folklorne pripovedi niso neodtujljiva dediščina, ampak so proizvodi kulture, ki poleg drugih dobrin z lahkoto prestopajo tudi najostrejšje jezikovne meje. Pri tem avtorica misli na sam pojav prestopanja in prevzemanja, ker zdaj ni beseda o problemu nacionalnih modifikacij, ustvarjalnega preoblikovanja ipd.
3. Nasproti tezi zemljepisno-zgodovinske metode o praobliki vsake pripovedi, iz katere so se pozneje razvile variante, postavlja njeno poligenezo, sestavljeno samo iz nekaj začetnih tém. S tem skrajni cilj monografij zemljepisno-zgodovinske metode: dognati temeljno formo, praobliko (Urform, Archetip) posamezne pripovedi postaja vprašljiv, ne samo kot izraz dvoma, da je praobliske dandanes mogoče rekonstruirati, ampak tudi kot zanikanje njihovega obstoja sploh. Swahn je to misel izrazil z odločno trditvijo: popoln arhetip kake pripovedi ni nikdar obstajal, temveč so bile v začetku samo splošne izvirne teme, ki že takrat na različnih krajih niso bile enake.

Maji Bošković - Stulli omenjena monografija ni potrdila hipoteze o eni zanesljivo trdni praobliki pripovedi. Najverjetneje ji je sledila samo do njenih začetnih motivov, ki so deloma mogli obstajati tudi v več vzporednih oblikah; pokazala so se tudi znamenja, da je pred sedanjim splošno znanim sižejem obstajala neka druga praredakcija. To se deloma ujema z Janom de Vriesom, za katerega je praobliska pravljice glede na finsko šolo v resnici samo »predobliska«, vmesna stopnja kakega daljšega razvoja ... včasih je samo hipotetična in služi temu, da se pojasnijo razmerja tradicije.« Walter Anderson, zadnji vodilni predstavnik zemljepisno-zgodovinske metode, v diskusiji z Swahnom dopušča, da je tisti,

³³ M. Bošković - Stulli, *Narodna predaja o vladarevoj tajni*, 8, 9.

ki je prvi sestavil neko pravljico, mogel uporabiti tudi motive iz starejših že izumrlih zgodb in iz stare pozabljene predoblike iste pravljice – s čimer seveda individualna monogeneza folklornih pripovedi postaja veliko relativnejša in sprejemljiva.

4. Strukturalna analiza zanika sam temelj zemljepisno-zgodovinske metode, saj je naperjena proti njenemu sistemu klasifikacije – namreč da obstajajo posamezni tipi folklornih pripovedi. Vladimir Propp je že leta 1928 objavil svoje stališče o medsebojni povezanosti in prepletenosti pravljичnih sižejev in da jih je napačno imeti za trdne organizme. Sestavine ene folklorne pripovedi se z lahkoto prestavljajo, ne da bi se pri tem njihova vsebina spremenila. Neodvisno od Proppa, v drugačnem kontekstu in nepolemično je prišel do podobnih sklepov o strukturi pripovedi Max Lüthi, zagotavljač, da se v pravljicah osebe in dogodki morejo med seboj menjavati, ne da bi pri tem posamezna pravljica izgubila svojo avtentičnost. Od tod podobno Proppu izpelje Jan de Vries sklep, da se s tem določa enakovreden pomen folklornim pravljicam in njihovim praoblikam, variante pa glede na to sestojijo iz niza vzporednih in med seboj zamenljivih motivov, popolnoma enakopravnih tudi glede na morebitno praobliko. B. Holbek je na konkretnih primerih prikazal motivno gibkost posameznih ugotovljenih pripovednih tipov in se s Sydowom in Swahnom zavzema za monografije tematsko povezanih tipskih skupin namesto posameznih tipov pripovedi.

Maja Bošković - Stulli posega v to razpravo z besedami: »Če se pod tipom razume izolirana in čista strukturalna umeščenost samo nekaterih motivov v en siže, kot nespremenjena in tudi v osnovi nespremenljiva od svojega začetka, čista in razmejena kot rastline v Linnéjevem sistemu, se strinja, da takega tipa pravljice ni;« kar nujno izhaja iz spredaj predstavljenega prepričanja o monogenezi pravljic, sprejemljivi samo v zelo relativnem smislu, da ne govori še o vseh drugih številnih poznejših pojavih v življenju pravljic, njihovem medsebojnem prepletanju in sprijemanju, ustvarjalnem obnavljanju z novimi lastnostmi itn. Če se pa pravljичni tip razume svobodneje, kot praktično potrebna formula za označevanje vseh tistih podobnih motivnih celot in celovitih sestavov, ki jih izkušnja ugotavlja v celotnem nizu bolj ali manj ustreznih primerkov pravljic, kot s tradicijo ustaljenih sižejev, ne da bi s tem vztrajali pri vprašanju o nastanku posameznih tipov niti o možnostih njihovih sprememb in povezav z drugimi zgodbami v njihovem razvojnem toku, tedaj bodo zaradi preglednosti, v sicer nepreglednem gradivu folklornega pripovedništva, tipi postali realna dejstva za vsakega raziskovalca in nujno potrebni pojmi. V tem smislu za Majo Bošković - Stulli tipi folklornih pripovedi obstajajo. In če se obravnavajo s tega stališča, ni več teoretično bistveno, ali se naj piše monografija o posameznih tipih ali o tematsko povezanih tipskih skupinah. Ali je mogoče raziskovati kak siže relativno izolirano, je v vsakem posameznem primeru odvisno praktično od tega, kolikšno je gradivo (ki je npr. s svojim obiljem prisililo Swahna, da piše monografijo o enem tipu pravljice, čeprav to ni popolnoma v skladu z njegovimi načeli).

Maja Bošković - Stulli iz lastnih izkušenj utemeljuje, zakaj sploh se ji zdi potrebno pisati primerjalne monografije o posameznih pravljicah:³⁴ Z obravnavo »izročila o vladarjevi skrivnosti« je prodrla v nekatere skrivnosti folklornih

pravljic, ki jih drugače ne bi mogla nikdar spoznati, z nobenim splošnim študijem niti s proučevanjem pokrajinskega ali nacionalnega pripovednega repertoarja. Na primeru kratke zgodbe, ki ji je sledila v njenem širjenju po celinah skozi stoletja, v vseh vidikih njenih drobnih, na videz nepomembnih, v resnici pa zelo karak-terističnih sprememb, nastalih v teku stoletij med različnimi ljudstvi in njihovim zgodovinskim razvojem, je občutila pravo bistvo slovstvenega folklornega ustvarjanja. Prav na tem primeru je mogla raziskati, kako se prestopa tisti nacionalni egocentrizem, ki vsak folklorni proizvod gleda kot izvirno stvaritev lastnega nacionalnega genija, toda hkrati so prišli do izraza tudi tisti vedno živi ustvarjalni prispevki, ki jih vsako posamezno ljudstvo samo vnaša v oblikovanje znane mednarodne tradicije.

Za čim objektivnejšo oceno zemljepisno-zgodovinske metode svojim vsestranskim pogledom nanjo cenjena hrvaška folkloristka dodaja še stališča treh avtorjev, od katerih nobeden ni pripadnik te »finske« šole: 1. Jan de Vries: finska šola, ne glede na to, da je sporno njeno ugotavljanje praoblik pripovedi, ureja folklorno gradivo in razlaga njegove medsebojne stike, in njene uspešne monografije (predvsem W. Andersona) vzorno prikazujejo slojevit razvoj, medsebojne vplive ustnih in pisanih oblik tradicije, zakonitosti folklorne tradicije. 2. Swahn je sicer proti rekonstruiranju prvo (bi) tne forme pripovedi, vendar se strinja z monografskim proučevanjem starejših in novejših plasti v folklornem izročilu, da se tako ugotovijo razlike med različnimi conami širjenja in očitni primeri izposojanja in kulturnih stikov. 3. Max Lüthi: Monografije kljub spornosti o ugotovljenih praoblikah in sploh predvideni pradomovini in poteh širjenja pripovedi, dajejo uvid v 'biografijo' posameznih pripovednih tipov in s primerjavo variant vsestransko pojasnjujejo zgodovino njihovega kulturnega, duhovnega in poetičnega razvoja, medsebojne vplive, skratka silnice njihovega obstajanja in preoblikovanja.³⁵

II. TEMATOLOGIJA

Glede na siceršnjo razgledanost Antona Ocvirka je presenetljivo, da finske šole ne pozna ali je noče imenovati, čeprav ji posredno pripisuje zasluge za rojstvo primerjalne literarne vede. Tudi terminološko ne sledi niti Jakobu Kelemini, ki je stroko, ki (med drugim) obravnava tudi slovstveno folkloro, že imenoval folkloristika.³⁶ Z naslovom poglavja Folklor in tematologija Ocvirk terminološko naredi korak nazaj, saj mu »folklor« pomeni tako snov kot stroko: »Folklor se ukvarja posebno s primerjalnim razpravljanjem o izvoru, razširjenosti in preobrazbah pripovedk, pravljic, bajk, legend, basni, pregovorov, izrekov, parabol, skratka, vsega anonimnega ljudskega blaga, ki se je stvarjalo v davni, nejasni preteklosti in se polagoma širilo med narodi. V skrajnih mejah se folklor[istika] večkrat dotika celo mitografije in etnografske antropologije.«³⁷

³⁴ Ne misli, da bodo kdaj vse pravljice sveta ali vsaj Evrope tako obdelane, to se ji ne zdi niti potrebno. Še več, sama ne bo napisala več nobene take monografije.

³⁵ M. Bošković - Stulli, *Narodna predaja o vladarevoj tajni*, 13.

³⁶ J. Kelemina, *Literarna veda*, 107, 120.

³⁷ Anton Ocvirk, *Teorija primerjalne literarne zgodovine*, Ljubljana 1936, 81.

Vse kaže, da se je Ocvirk pri razgledovanju po tej problematiki opiral na drugo strokovno literaturo: »Znanstveno usmerjenost primerjalne literarne zgodovine je v nekem smislu započela tematologija s folklor[istik]o vred, posebno v Nemčiji, ki se je izza romantike z vso vnemo ukvarjala z 'zgodovino snovi' (Stoffgeschichte) ter skušala v tem območju utemeljiti tudi prva metodološka načela nove vede. Tako pravi Anton Ocvirk, ki se je od slovenskih literarnih znanstvenikov najbolj poglobil v tukajšnjo problematiko; je bila v njegovem času pač najbolj aktualna.

Ocvirk pojmuje »folklor[istik]o« kot preddverje primerjalne literarne zgodovine, vendar ni mogoče prepričljivo dognati, ali jo šteje za samostojno ali jo ima za podrejeno tematologiji, ko nadaljuje, da le-ta »sega v pravo literarno znanost zlasti takrat, kadar rešuje snovne probleme, ki so tesno združeni z umetniškim ustvarjanjem, ko skuša pokazati, kako se je v evropski ali svetovni književnosti ponavljal in spovračal ta ali oni pesniški motiv, ta ali ona snov ali literarni tip.« Sprva Anton Ocvirk napravi vtis, da brez predsodkov jemlje slovstveno folkloro za predmet literarne vede: »Pri proučevanju folklore se literarni zgodovinar opira bistveno na načelo primerjanja, to se pravi, da opredeljuje pripovedke, bajke ali legende po njihovi snovni enakosti, podobnosti, sorodnosti in vsebinski skupnosti. Vendar pa ni vzporejanje samo njegov poslednji namen, dasi more prav za prav le tako ugotoviti variacije ene in iste snovi ter razbrati vse posebnosti, ki ločijo na primer po vsebini enako indijsko pripovedko od arabske, grške, francoske, nemške, slovanske in drugih. Zanima ga zlasti to, odkod so vse te snovne enakosti pri pripovedkah najrazličnejših narodov in obdobj, odkod njihove sorodnosti: ali so vzniknile vse v skupni pradomovini ali pa so nastajale neodvisno druga od druge? Pripovedke o Pepelki ne nahajamo le v Franciji, na Portugalskem, v Italiji, Nemčiji, na Škotskem, Danskem, Norveškem, Finskem, Poljskem, v Rusiji, Albaniji, moderni Grčiji, na kratko, skoraj pri vseh evropskih narodih, ampak tudi v Afriki, Mali Aziji in prav v osrčju Indije. Tako je nastala Benfeyeva teorija o indijskem izvoru evropskih pripovedk in v istem smislu razlaga tudi E. Cosquin nastanek evropskih pravljic in bajk, češ da so polagoma prihajale k nam iz svoje prvotne domovine Indije preko sosednjih narodov.«³⁸ S tem smo prišli še do danes nerešenega vprašanja geneze folklorne snovi, tematike in motivov. »Kateri narodi in kako so nam posredovali vse to orientalsko domišljjsko bogastvo? ... ali je sploh mogoče določno ugotoviti praoblake in pravsebino pravljicnih snovi, časovno točno zarisati njihovo prehajanje od naroda k narodu, iz stoletja v stoletje? Ni dvoma, da je vse polno bajk, pripovedk in pravljic, ki so kljub raznim izpremembam »na dnu enake« (Cosquin), toda ali niso nemara nastale mnoge med njimi »poligenetsko« (Joseph Bédier), to se pravi, na različnih krajih in v raznih časih, se tvorile slučajno in neodvisno druga od druge?«

Vtis, da se Ocvirk ogreva za primerjalno literarno zgodovino, v kateri bi slovstvena folkloristika imela svoj dom, razblini njegov načelni metodični dvom, koliko je sploh mogoče »uvrstiti v literarno zgodovino vse to zapleteno in morda celo hipotetično iskanje izvorov, prvotnih snovnih zasnutkov, ki jih včasih skoraj ne moremo ločiti od mitologije?« Strinja se, da je »folklor«³⁹ važen člen splošne kulturne zgodovine, saj skuša doumeti osnove kolektivnega duševnega življenja

³⁸ Prav tam, 82.

³⁹ A. Ocvirk po alternativni navadi svojega časa uporablja en in isti izraz za snov in znanstveno disciplino. Pravilno bi bilo reči: folkloristika.

človeštva, razjasniti primitivno ljudsko tvornost, čustvovanje, mišljenje, razbrati človekove prvotne predstave o svetu, lastni usodi, vidnem in nevidnem, ki ga obdaja... Toda s svojo usmerjenostjo, metodami in idejnimi smotri tvori docela posebno znanstveno področje ter je zato nikakor ne moremo uvrstiti v primerjalno literarno zgodovino, ki se ukvarja predvsem z individualnimi umetniškimi stvaritvami in njihovo mednarodno povezanostjo.«⁴⁰

Metodološko razmejitev med folkloristiko, kakor jo dojema Anton Ocvirk, in primerjalno literarno zgodovino, dopolnjuje Ocvirkova izjava ob mitoloških, legendnih in pravljicnih snoveh, kamor sodijo »tradicionalne zgodbe, pripovedke, bajke, simbolično-mitični liki in personifikacije nadnaravnih, božanskih bitij, v katerih se zrcali verovanje preprostega človeka, njegovo tolmačenje življenjskih in prirodnih skrivnosti, sploh vse, kar je po svojem poreklu plod naivne ljudske domišljije in je šele kasneje prešlo v literaturo. To poglavje tematologije je najbližje folklor[istik]i in mitografiji, ki pa se ukvarjata zgolj z nastojem in razlago snovi v njihovi prvotni, neliterarni obliki, medtem ko skuša literarni zgodovinar izslediti, kakšen odmev so imele v svetovnem slovstvu in kakšna umetniška dela so vzbudile.« V nasprotju s folklor[istik]o po Ocvirku tematologija obravnava snovi, motive in tipe, ki so jih literarni ustvarjalci »jemali za gradivo svojih del, jih idejno preustvarjali in umetniško preoblikovali. Znanstvenika ne zanimajo več prvotne oblike snovi in tudi ne to, kako so kot pravljice, legende ali pripovedke krožile od naroda do naroda, temveč njih pomen in vloga v obči književnosti, njihova osrednja slovstvena problematika. »Znanstvena naloga tematologije« je »izslediti, kdaj se je v prozi ali poeziji pojavila ena ali druga snov, kdo jo je prvi obdelal, kako se je nato skozi stoletja do dandanes razvijala in kakšna preoblikovanja je doživela pri raznih narodih in avtorjih,« in »skuša čim izčrpejše zbrati v svetovni književnosti vsa dela, ki obravnavajo iste snovi, motive ali tipe, jih po kronološkem zgodovinskem načelu razvrstiti in opisati« in ugotoviti »med njimi poleg skupnosti, sorodnosti in enakosti tudi krajevne, časovne, idejne in individualne preobrazbe ali različnosti«. »Tematološka proučevanja« izhajajo iz primerjalnega načela, »ki je znanstveniku samo sredstvo« na poti do sintetične razlage ustvarjalnih preoblikovanj snovi, upošteva hkrati estetska, idejna, stilna, časovna, vplivna, svetovnonazorna in individualna gibala, kolikor so odločilno sodelovala pri nastajanju novih umetnin in se v njih tudi dejansko zrcalijo. S tem že prodirajo v »globljo literarnozgodovinsko problematiko snovnih vplivov in vzročnih odvisnosti.«⁴¹

Področje tematologije je zaradi pestrosti snovi v svetovni literaturi zelo široko in skoraj ni pregledno. V njeno znanstveno območje »ne spadajo namreč samo bajne, pravljicne, religiozne in zgodovinske snovi, ki imajo kolikor toliko dovolj jasno opredeljeno vsebinsko ogrodje, ampak tudi razne domišljijske stvaritve, čustvena razpoloženja, družabni poklici, socialne uredbe, prirodni pojavi, pokrajinska okolja, vsakovrstna bitja, predmeti, orodje, kratko in malo vse, kar je po svoji pomembnosti postalo predmet splošnega literarnega oblikovanja. Ocvirk »glavne literarne snovi« razdeli v pet skupin, s katerimi se ukvarja tematologija. Po vsebini, krajevnem izvoru in deloma tudi časovnem nastanku loči mitološke, legendne in pravljicne snovi treh vrst: orientalske, antične in

⁴⁰ A. Ocvirk, *Teorija primerjalne literarne zgodovine*, 81–83.

⁴¹ Prav tam, 84, 85, 86.

evropske.⁴² Mitološkim in legendnim so v marsičem sorodne religiozne snovi. Poleg njih obstajajo še zgodovinske, družabne, pokrajinske in predmetne snovi.

Kljub kritičnim pogledom na tematologijo, češ da je premalo samo nanizati vse spremembe, ki jih je preživela snov od vstopa v literaturo do danes in da »zgodovinskega razvoja ne smemo pojmovati zunanje shematično ali celo statistično, ampak notranje dinamično«,⁴³ Ocvirk tematologije ne odklanja in v razmerju do nje stopa v vrsto tistih komparativistov, ki jo še vedno upoštevajo, kolikor daje možnost za ugotavljanja snovnih vplivov na literaturo in »skuša razvojno razložiti prehajanje snovi od naroda k narodu, iz obdobja v obdobje.«⁴⁴ »Ob idejnem in estetskem nazoru ustvarjalca pa moramo upoštevati tudi usmerjenost dobe, uravnanost literarnih gibanj in psihološke posebnosti narodov, kolikor so učinkovali na tvorbo umotvorov, zakaj le tako se dokopljemo do dovršene tematološke sinteze.«⁴⁵

Kaže, da je bil vsaj tri desetletja 20. stoletja v tedanji humanistiki živ pojem »narodne duše«. Le-ta Kelemini pomeni tako zanesljivo merilo za ugotavljanje umetnikove individualnosti, da jo prisposablja z zrcalom.⁴⁶ Deset let pozneje, leta 1936 tudi Anton Ocvirk operira s pojmom »narodna duša«, toda zdi se, da pri tem ne sledi neposredno Jakobu Kelemini, ampak se naslanja na druge vire: »Poleg jezika, ki je pesnikovo izrazilo, je zlasti pomembna psihološka značilnost naroda, njegova edinstvenost, ki se prav tako zrcali v njegovi miselnosti in njegovem značaju kakor v njegovih literarnih proizvodih. Do opredelitve raznih narodnih 'duš' pa pridemo z literarnozgodovinskimi in psihološkimi ugotovitvami, s primerjanjem in iskanjem tistih prvobitnih znakov, ki so zanje bistveni. Ruska duša se izraža na dokaj drugačen način kakor na primer italijanska ali nemška.«⁴⁷

Za »teorijo primerjalne literarne zgodovine« so razne književnosti »le bolj ali manj vzročno med seboj povezani členi«, ki sestavljajo »organsko celoto.« Na tej podlagi je »zgrajena njena znanstvena metodologija in sistematika, na njej so zasidrana tudi njena literarnozgodovinska načela«. Anton Ocvirk v definiciji novousta-navljajoče se vede⁴⁸ poudarja, da le-ta zajema »vsa tista vprašanja, ki spadajo v okvir evropske ali celo svetovne literature. Kljub zavzemanju za njen študij se ob tem dobro zaveda nevarnosti »brezbarvnega univerzalizma ali celo plehkega

⁴² Prav tam, 86–87, 89, 91, 93, 95.

⁴³ Prav tam, 96–97.

⁴⁴ Prav tam, 82: »Nekateri znanstveniki so jo hoteli v začetku dvajsetega stoletja s strogo literarnozgodovinskih vidikov povsem razvrednotiti (P. Hazard), vendar jo mnogi komparativisti še vedno upoštevajo, kolikor daje možnost ugotavljanja snovnih vplivov pri tvorbi pesniških del in skuša razvojno razložiti prehajanje snovi od naroda k narodu, iz dobe v dobo.«

⁴⁵ Prav tam, 96–97.

⁴⁶ J. Kelemina, *Literarna veda*, 107–108.

⁴⁷ A. Ocvirk, *Teorija primerjalne literarne zgodovine*, 45: 'In prav iz nasprotja teh različnih narodnih duš, če hočete, je vzniknila primerjalna kritika, kakor jo poznamo danes.'

⁴⁸ Prav tam, 44–45: »Proučevanje splošnih literarnih, idejnih in kulturnih odnosov, ugotavljanje ritmičnega gibanja velikih duševnih tokov, zasledovanje vplivne učinkovitosti pesniških umotvorov, stilov ali osebnosti, znanstveni oris prehajanja literarnih snovi in oblik od naroda k narodu: vse to sega brez dvoma preko področja posameznih literarnih zgodovin in se uvršča v docela drugo znanstveno disciplino – v primerjalno literarno zgodovino. ... Primerjalna literarna zgodovina je torej veda, ki se ukvarja s proučevanjem literarnih vezi, odnosov in odvisnosti med psihološko povsem opredeljenimi in kulturno razvitimi narodi; ona se jasno zaveda mej narodnega in nadnarodnega ter pojmuje pesniško ustvarjanje raznih narodov kot izraz skupnega tvornega sožitja vseh ljudi. Tudi tokovi in ideje, snovi

internacionalizma«. ⁴⁹ Zato je po Ocvirku za primerjalno literarno zgodovino izredno pomembno, da »skuša spoznati narodno tipične vrednote, ugotoviti tiste poteze, ki so svojstvene temu ali onemu narodu in po katerih ločimo angleško miselnost od francoske, nemško od ruske, italijansko od norveške, špansko od poljske.« ⁵⁰ Svoja znanstvena spoznanja gradi prav na svojstveno razvitih narodnih celotah, ki so izoblikovale svojo individualnost, ustvarile avtohtona literarna dela in izpovedale 'svojo dušo'. Poleg jezika, ki je pesnikovo izrazilo, je zlasti važna psihološka značilnost naroda, njegova edinstvenost, ki se prav tako zrcali v njegovi miselnosti in njegovem značaju kakor v njegovih literarnih proizvodih.

III. MEDBESEDILNOST

Pojem medbesedilnosti se pojavi v drugi polovici osemdesetih let 20. stoletja in je otrok postmoderne. Nanjo se navezujejo 'citatnost', 'palimpsest', tudi intertekstualnost in 'dialog', 'retroprincip', 'renovacija', ki pa so zaenkrat ostali brez strokovnega odmeva. Marko Juvan je drobne medbesedilne pojave v liriki skušal sprva uokviriti v pojem literarne reference, ki jo je ob širjenju in poglobljanju problematike zamenjal s pojmom transtekstualnost. Medbesedilnost je srečen prevod Toneta Pretnarja za término intertekstualnost, ki ga je skovala Julija Kristeva. Marko Juvan ga s slovarsko zgoščenostjo pojasnjuje: »(1) lastnost besedil, da vsebujejo elemente in strukture že obstoječih tekstov in kodov oziroma da z njimi vzpostavljajo implicitne in eksplicitne odnose; (2) vsa tista pojavnost, ki nastaja pri takšni interakciji med besedili, med njihovimi avtorji in bralci – na sinhroni ali diahroni (razvojni) osi, med žanrskimi, prostorskimi (regionalnimi, narodno-jezikovnimi itd.) in slojnimi razmejitvami 'univerzuma diskurzov'« ⁵¹

Medtem ko je bila strukturalistična literarna veda usmerjena 'centripetalno', v razlago vsega tistega, kar literarno besedilo dela čim bolj notranje enotno, se poststrukturalistično medbesediloslovje do besedila obnaša 'centrifugalno' – njegovo navidezno notranjo trdnost postavlja pod vprašaj, »opazuje ga kot preplet kodov, tujih tem, postopkov ipd.« »Nova in celovitejša 'paradigma' intertekstualnosti je torej nastala na podlagi nove epistemologije, nove ideologije o nereprezentativnosti znaka in teksta; tako kot je znak izgubil svojega referenta – ta je pač lahko le neki drugi znak –, tudi tekst ne more reprezentirati niti sociofizične stvarnosti niti informacijskega potenciala drugega teksta – med njima nujno prihaja do pomenskih transformacij. Prav po pozornosti do analize teh transformacij pomenskih vzorcev med besedili, zlasti glede na posebne interese in obzorje naknadnega, sprejemajočega teksta, manj pa na vplivno moč prvotnega, se nova 'paradigma' razlikuje od klasične komparativistike, 'lova na vire'.« Čeprav se medbesedilnost goji predvsem na področju literature, bi s premišljenimi prilagoditvami utegnila priti prav tudi

---

in oblike se neprestano izpreminjajo v duševnem območju tega ali onega naroda: prav v tem pa je njih ustvarjalna vrednost, njih pomembnost.«

⁴⁹ Prav tam, 45.

⁵⁰ Prav tam, 45.

⁵¹ Marko Juvan, *Imaginarij Kersta v slovenski literaturi* (medbesedilnost recepcije), Ljubljana 1990, 19, 21, 26–27.

slovstveni folkloristiki. Od avtorjev, ki jih našteva Marko Juvan, se zdi našemu področju najbližji Charles Grivel, »ki sicer loči med intencionalnimi in neintencionalnimi ponovitvami, tj. med citati, parodijami, izposojami, ironizacijami na eni strani ter klišeji in stereotipi na drugi, a se posveča predvsem neintencionalnim. Imenuje jih univerzali oziroma verjetja.«⁵²

Morda kot zgled prihaja v poštev Gerard Genette s svojo tako imenovano »tekstualno transcendenco«, tj. tistim, kar besedilo presega in povezuje s kontekstom literature, ideologij, diskurzov«. ⁵³ Marko Juvan mimogrede namigne na ta vprašanja ob primeru slovenskih baročnih pridig, ko je bralcu marsikdaj nejasen vir »medbesedilno povzetih zgodbenih eksemplov (ali gre za anekdoto, ki jo je pridigar videl na lastne oči, ali morda za novelistično štorijo, pobrano iz kdovekakega priročnika)«. « Tone Pretnar jih je razčlenil v Robovi travestiji Jurčičevega Desetega brata, katere »zgradba je odprta tudi za posamezne prvine številnih 'že izoblikovanih in preoblikovanih naravnih, ljudskih in umetniških književnih besedil različnih vrst in zvrsti'. « »Ivan Cankar se je npr. v povesti Potepuh Marko in kralj Matjaž posnemujoče navezoval na konvencije ljudskega pesništva, celo na širše sisteme ljudske kulture, a je vanjo vključil še gradivo interteksta povedk o kralju Matjažu (torej vrsto besedil oziroma nekakšen podkod zaloge motivov), posebej pa tudi posamično besedilo povedko Pijanec pri kralju Matjažu – toda vse te predloge je med sabo prepletel součinkujoče, kljub temu, da jih je teoretično mogoče razločiti. « Od pesnikov v tej zvezi Juvan navaja Vena Tauferja, Svetlano Makarovič in Jožeta Snoja.⁵⁴

Iz navedenih primerov se zdi, da je z vidika slovstvene folkloristike medbesedilnost kot teoretični model produktivna predvsem za raziskovanje razmerij med posameznimi členi obeh vrst besedne umetnosti, torej slovstvene folklore in literature.⁵⁵

SKLEP

1. Skandinavski utemeljitelji zemljepisno-zgodovinske metode so se s ponosom zavedali osamosvojitve (slovstvene) folkloristike, medtem ko jo Anton Ocvirk šteje za del kulturne zgodovine in ne primerjalne literarne zgodovine.

2. Kako je prišlo do stičišč med snovjo in motiviko v slovstveni folklori in literaturi, sta nekdam z diahronega vidika ugotavljali zemljepisno-zgodovinska metoda in tematologija, danes pa na tem področju prevladuje sinhrona teorija med-besedilnosti.

3. V zvezi s tukajšnjo problematiko je tesno povezano vprašanje folklorizacije in tradicije.

⁵² Prav tam, 26–27, 28–29.

⁵³ Prav tam, 45.

⁵⁴ Prav tam, 52, 60, 59, 44, 72.

⁵⁵ Marjetka Golež Kaučič, *Ljudsko in umetno – dva obraza ustvarjalnosti*, Ljubljana 2003.

II. JEZIKOSLOVJE IN SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA

TERMINOLOGIZACIJA V SLOVENSKI SLOVSTVENI FOLKLORISTIKI

UVOD

Zahteva po novi in prečiščeni terminologizaciji v današnjih znanostih je odvisna od njihove razvojne zakonitosti. Platonsko-aristotelški vzorec do novega veka je iskal, določal ter opisoval predmet določenih nastajajočih znanosti (v okviru filozofije). Newtonsko-kartezijanski vzorec je rodil pozitivne znanosti, ki so k razvoju znanosti in oblikovanju njene strukturnosti prispevale predvsem metodološko tematiko in različne empirično-raziskovalne rešitve. Danes obstaja semantično in semiotično proučevanje, kar vodi k informatizaciji znanosti. Most do nje je terminologizacija kot ena izmed nujnih strukturno-konstitucijskih sestavin vsake posebne znanosti.¹

Vsaka znanost ima svoj predmet preučevanja. Okrog njega izoblikuje sistem pojmov in na osnovi teorije ugotavlja njegove zakonitosti. Poleg tega mora vsaka znanost najti najprimernejšo metodo, s katero bo raziskovala svoj predmet. Ob tem si izoblikuje lastno terminologijo. Osamosvajanje posameznih znanosti gre torej po merilih: lasten predmet, lastna metoda, lastna terminologija.² Matej Rode je prepričan, da se je po omenjenem zaporedju (lasten predmet, lastna metoda, lastna terminologija) osamosvojila tudi folkloristika, pri čemer iz sobesedila izhaja, da misli na slovstveno folkloristiko. Tistim, ki se ukvarjajo z jezikom in besedno umetnostjo, folkloru praviloma pomeni izrecno slovstveno folkloro, zato se jim ne zdi nujno rabiti razločevalnega pridevnika: *slovstvena* folkloro.

Prepogosto se »srečujemo z veliko terminološko poljubnostjo, nezadostno definiranostjo estetskih in idejnih kriterijev, včasih pa celo s profesionalno neodgovornostjo posameznih avtorjev.«³ Dokler se kaka znanstvena veja zadržuje v tej fazi, vdirajo vanjo »neizvedenci« s poljubno strokovno in znanstveno esejistiko, medtem ko je malo »pravih znanstvenih besedil, razumevalno in sporočilno čim bolj enoumnih«, s termini-pojmi.⁴ Jože Toporišič in Franc Pediček se glede terminologije v marsičem razhajata, strinjata pa se, da se profesionalizacija kake discipline, njena »strokovnost (zlasti pa znanstvenost)« kaže prav »v enoumni in ustaljeni terminologiji.«⁵

»Terminološka zmeda« in »obupna ohlapnost«⁶ sta oplazili ne le slovstveno folkloristiko,⁷ ampak tudi sosednje glasbeno folkloristiko,⁸ jezikoslovje⁹ in literarno

¹ Prim. F. Pediček, *Prispevki za teorijo terminologije v znanosti – tudi pedagoški*, Ljubljana 1990, 47, 48.

² Matej Rode, Znanosti in meje med njimi, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), št. 2, 43.

³ Sašo Schrott, Slovenska filmska kritika 1945–1981, –Iskanje identitete, v: *Vloga kritike v sodobni umetnosti* (Velike Lašče 1981), 107–108.

⁴ F. Pediček, *Prispevki za teorijo terminologije v znanosti – tudi pedagoški*, 35, 116, 131.

⁵ Jože Toporišič, K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije, v: *Jezik in slovstvo* (1973/1974), 274.

⁶ Milček Komelj, Pogovor o kriterijih, v: *Naši razgledi*, (15. 1. 1988), 10.

vedo.¹⁰

Ob vsem spoštovanju, ki ga zasluži slovensko jezikoslovje v »likanju vseh disciplinskih vrst našega znanstvenega jezika, po njegovem doslednem slovenjenju, ob preganjanju tujih pomenskih zvez in njihovih izraznih jezikovnih različic«, se pri terminologizaciji znanosti Franc Pediček zavzema za nadrejenost znanstvenih kriterijev jezikoslovnim, češ da je »treba opustiti domačijsko prosvetiteljstvo in kulturizacijo znanstvenega jezika ter ga odpreti tokovom sveta. Postaviti ga je treba v pretok in službo današnje svetovne znanosti, ki je vse bolj valujoči ocean, ne pa idilična dežela posameznih znanostno-nacionalnih zalivov in otokov.«¹¹ To Pedičkovo stališče zahteva skrben pretres in se v njegovi luči truditi za prilagajanje tujih spoznanj ustrezno slovenskemu izrazoslovju. S tem se množi in krepi izredno pomembna plast slovenskega jezika. Že v preteklosti so se dobro zavedali, da je strokovna / znanstvena terminologija med najpomembnejšimi kriteriji za dokaz narodove življenjske moči in sposobnosti njegovega jezika.¹² Za čas pred prvo svetovno vojno v začetku 20. stoletja je Bogo Grafenauer zapisal: »Po eni strani so bili tedaj Slovenci že povsem razvit narod z razvito kulturo, znanostjo in umetnostjo, s povsem izoblikovanim jezikom in *strokovno terminologijo*, skratka narod, ki je trdno obstajal in živel.«¹³ Tudi danes tega ne gre zanemarjati, seveda ob dejstvu, da je za knjižni jezik »poleg normiranosti bistvena karakteristika, da je instrument mednarodne civilizacije«,¹⁴ saj »je to najbistvenejši del definicije za standardni jezik, ker ta vedno nastopi šele, ko kaka etnična ali nacionalna skupnost z vključitvijo v mednarodno civilizacijo, začne v njej uporabljati svoj jezik.«¹⁵ Odlično mesto pri tem ima prav znanost: »Vsaka veda je bolj ali manj mednarodna, zato je pri teoretičnih razpravljanjih treba slediti vsem izledkom na mednarodnem polju in upoštevati mednarodna merila.«¹⁶

⁷ Kongresna diskusija. v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 24 (1984), št. 1, 17.

⁸ Mira Omerzel - Terlep, Od obredja k ironiji, v: *Naši razgledi*, (25. 3. 1983), 168. Tu in v sledečih opombah podčrtala M. S.

⁹ Erika Kržišnik - Kolšek, Na ženske močnejše vpliva tuje jezikovno okolje, v: *Delo/Književni listi*, 12. 4. 1990, 13.

¹⁰ Matjaž Kmecl, Leksikon literarnih pojmov, v: *Jezik in slovstvo* 24 (1978/79), 181 sl. (ocena).

¹¹ F. Pediček, *Prispevki za teorijo terminologije v znanosti – tudi pedagoški*, 114.

¹² Zvonka Leder, Terminološka prizadevanja na Slovenskem, v: *Jezikoslovni zapiski* (1991), 155–171.

¹³ Bogo Grafenauer, Kako Slovenci po odcepitvi, v: *Nova revija* 9 (Samostojna Slovenija), št. 95, (1990), 378.

¹⁴ Dalibor Brozović, *Standardni jezik*, Zagreb 1970, 113: V tej zvezi je povedno avtorjevo opažanje srbohrvaškega knjižnega jezika: »Ta je danes neelastičen, reven za abstraktne discipline, preprosto nemogoč v kuhinji, restavraciji, industriji in obrtni delavnici, ... posebno ležernost, široka toleranca do odstopanja od norme, navidezna demokratska naklonjenost do nedoločnosti, nedefiniranje detajlov in nians in nepripravljenost za konciznost, preciznost, disciplino in abstraktnost, kar vse je v nekem specializiranem folklornem interdialektu tudi zaželeno in funkcionalno, a za standardni jezik pomeni hudo obremenitev.«

¹⁵ Prav tam, 113 sl.

I. TEORETIČNI PREMISLEK

Terminologija je »srce« znanstvenega jezika. Njeno ustvarjanje poteka v skladu s standardi, ki jih izoblikuje splošna jezikovna raba tako, da se v terminologizacijskem procesu termin čim tesneje prekriva s pojmom.¹⁷ »Pojem je miselna enota; predstavlja posamičen predmet ali razred posamičnih predmetov zunanjega ali notranjega sveta, ki jim z abstrahiranjem določimo bistvene lastnosti ... Vsi pojmi nekega področja so povezani v soodvisen pojmovni sistem, v katerem ima vsak pojem natančno določeno mesto. Zgrajen je po določenih in izbranih lastnostih pojavov, ki se združujejo v tipe lastnosti.«¹⁸ Pojem je opisan z definicijo. To je opis pojma na ravni abstrakcije s pomočjo že znanih pojmov, ki so večinoma izraženi z besednimi znaki. Definicija določa pojmu prostor v sistemu in je najpomembnejše in prvo opravilo pri analiziranju in izbiranju terminov. Termini so dogovorjeni lingvistični simboli.

Dandanašnji prelom znanosti,¹⁹ ko se v okviru kakovostno nove, dialektično-holistične paradigme spoznavoslovje prerazvršča z racionalistične (oblikovanje pojmov) in empiristične (preverjanje spoznanj z izkušnjami) ravni na informacijsko raven (izpeljava in sporočanje celostnih spoznav o stvarnosti in resničnosti),²⁰ zaradi sinteze ob koncu empiričnega obdobja zahteva popis ali »inventuro« temeljnega besedišča. Za današnji paradigmatski prelom je značilno, »da znanstveni termini niso več oznakovani le fenomenološko-eksistencialno, ampak vpomenjeni in sporočilni tudi ontično-esenčno.«²¹ Izziv za novo terminologizacijo je tudi trditev, da je to ena izmed nujnih strukturno-konstitutivnih sestavin vsake posebne znanosti; je pogoj, da se katerokoli področje znanosti začne razvijati in se zgradi v samostojno opisovalno-klasifikacijsko in analitično eksplikacijsko področje za pojasnjevanje določenih pojavov, procesov, funkcij in relacij iz dela objektivne stvarnosti in subjektivne resničnosti.²² »Informatizacija zahteva ne le znakovno, ampak tudi pomensko in sporočilno skrajno natančno določene termine, ki so povezani v konsistentne sisteme, ne pa da so v določeni znanosti le 'prosto plavajoči' komunikativni

¹⁶ Branimir Bratanič, Regionalna ili nacionalna i opća etnologija, v: *Slovenski etnograf* 10 (1957), 10.

¹⁷ F. Pediček, *Prispevki za teorijo terminologije v znanosti – tudi pedagoški*, 58, 184.

¹⁸ Milena Kalin, Terminološki priročnik, v: *Jezikovni zapiski* (1991), 185–186.

¹⁹ F. Pediček, *Prispevki za teorijo terminologije v znanosti – tudi pedagoški*, 11, 12–13, 32, 33: »Na področju znanosti smo danes priče pojavnosti, ki bi jo lahko vzporejali z enciklopedizacijo znanosti v 18. stoletju. Tudi danes gre namreč za podobno strnjevanje, pregledovanje in popisovanje znanstvenega znanja in celotne znanstvene vednosti, le da to ni toliko usmerjeno v njeno vsebinsko inventarizacijo, kar je vsekakor morala opraviti znanost novega veka na prehodu v svoje obdobje, da je lahko prepričljivo razglasila zmago empirizma nad racionalizmom (in v tem okviru tudi nad metafiziko!). To je bilo namreč nujno treba narediti, da je znanost lahko stopila v svoj zmagoviti, to je naravoslovnotehnoški vek ... Smo namreč sredi preloma vekov v znanosti. Vek empirizma, ki se je kot prihodnost porajal že v renesansi, rodil pa se je v 17. in 18. stoletju, se danes lomi v kakovostno nov vek znanosti, ki se obrača proti empirističnemu pozitivizmu in faktografizmu, proti artefaktnemu eksperimentalizmu ter tehnologizmu in proti zaslužnjevanju znanosti z različnimi pragmatizmi. Pomeni, da se descartovsko-newtonska paradigma preveša v nekaj novega v znanosti, v spoznavalno in raziskovalno dialektiko (holizem!)«. F. Pediček se pri tem izvajanju naslanja na knjigo F. Capra, *The Turning Point; Science, society and the rising culture*, Wildwood House, London 1981.

²⁰ Prav tam, 11, 87–88.

²¹ Prav tam, 241.

²² Prav tam, 48, 50.

simboli.«²³ Enotnost, doslednost²⁴ in strogost le-te so znamenje znanstvenega mišljenja, saj gre za instrumentarij, s katerim prihajamo predmetu raziskovanja čim bolj do živega (kolikor pač!). Resničnega intelektualca označuje ravno »*sposobnost razločevanja*«, »*pojmovna ostrina in sintaktična jasnost*.«²⁵ »Čim prodornejša in čim ostrejša postaja človeška misel, tem bolj mora brusiti in piliti tudi orodje, s katerim se izraža.«²⁶ Moč besede je v njeni jasnosti in nedvoumnosti.

F. Pediček na podlagi de Saussurovega strukturalnega modela *langue – parole* loči znanostni jezik od znanstvenega: »Ta dvoravninskost, izražajoča se kot esenčna in eksistenčna naravnost jezika v znanosti, pa ni samo značilnost celotne ali globalne znanosti (metaznanost in posebne znanosti!), temveč jo je mogoče odkrivati tudi v vsaki posebni znanosti in njeni disciplini.«²⁷

II. TERMINOLOŠKA LEKSIKOGRAFIJA

Terminološka leksikografija (> terminografija) je dejavnost, ki zapisuje termine-pojme, vključno z njihovo umeščeno v sistem pojmov v posamezni disciplini.²⁸ Tudi raziskovanje znanstvene terminologije namreč zahteva »ustrezno empirično podlago in analizo, ki jo lahko dá terminologiji le neoporečna terminografija.«²⁹ S stališča jezikoslovja je substanca jezik in znanost akcidenca. S stališča informatizacije je znanost »substanca«, in jezik akcidenca. Znanstveni jezik je samostojna, avtohtona, avtentična pojavnost informatizacije. Ugotovljena jezikovno funkcijska in sistemsko informatizacijska samostojnost znanstvenega jezika je nujna za razvoj in razvijanje današnje znanosti, »saj je znanost brez samostojnosti v označevanju in vpomenjevanju svojih nosilnih prvin, to je pojmov in kategorij, ter v enournem in eksaktnem sporočanju svojih spoznanj, mrtev korpus človekovega intelektualnega dela.«³⁰

1. SAMONIKLO IN IZVIRNO POIMENOVANJE IN VPOMENJANJE

Terminološke vzporednice slovstveni folklori so: 1. narodno blago, 2. ljudsko slovstvo, 3. tradicionalno slovstvo, 4. ustno slovstvo, znotraj katerih so številne različice.³¹

²³ M. Kalin, Terminološki priročnik, 185–186.

²⁴ Kaj pomenijo terminološke zmede, je mogoče razbrati iz članka: Zoran Milutinović, Geneza postmodernizma, v: *Naši razgledi / Razgledi po domovini* (9. 3. 1990), 143–144.

²⁵ Igor Senčar, Utopija ni nujno neuresničljiva... (Pogovor z Vinkom Ošlakom), v: *Tretji dan* 22, (1993), št. 7 (186), 25: »Intelektualec je v bistvu prevajalec med zapletenostjo sveta in preprostostjo poštene človekove duše. Zato je njegovo delo dobro opravljeno, ko vso kompleksnost pojavov izrazi v binomsko preprostem računalniškem jeziku Kristusa: da da – ne ne.«

²⁶ Jan Makarovič, *Kritika krščanske ljubezni*, Maribor 1988, 120–121.

²⁷ F. Pediček, *Prispevki za teorijo terminologije v znanosti – tudi pedagoški*, 118.

²⁸ M. Kalin, Terminološki priročnik, 181–190.

²⁹ F. Pediček, *Prispevki za teorijo terminologije v znanosti – tudi pedagoški*, 182.

³⁰ Prav tam, 116, 117.

³¹ Podrobneje: Marija Stanonik, *Teoretični oris slovstvene folklore*, Ljubljana 2001, 42–58.

a) »Narodno blago«

Ta besedna zveza se je pojavila v časopisih, ki so po pomladi narodov leta 1848 začeli izhajati tudi v slovenščini: Kmetijske in rokodelske novice, Slovenski Glasnik, Slavjan, Ljubljanski Zvon, Rimski katolik, Dom in svet, Zbornik Matice Slovenske. Domača je bila Gregorju Kreku³² in Karlu Štreklju.³³ Karol Glaser je za svojo slovstveno zgodovino najprej oblikoval posebno poglavje *Narodno blago*³⁴ in sploh tej problematiki posvetil dokajšnjo pozornost. Fran Levec,³⁵ France Stele,³⁶ Joža Glonar,³⁷ Ivan Feliks Šašelj³⁸ in drugi jo jemljejo brez pridržka. Še v socialističnem obdobju jo je srečati v publicistiki (Jože Šifrer, Filip Kalan-Kumbatovič)³⁹ in celo v strokovnem pisanju srednje generacije,⁴⁰ čeprav je njen učitelj Vilko Novak že l. 1977 razložil, da gre za premalo skrbno izražanje: »Pri nas je bilo do konca 19. stoletja v ospredju predvsem zbiranje, zapisovanje in opisovanje ljudskega izročila, ki so ga s hrvaškim izrazom imenovali narodno blago ...«⁴¹ Prav tako je doživel ukor Vilka Novaka Stanko Kos, ki je bibliografijo etnoloških objav v Časopisu za zgodovino in narodopisje uvrstil pod zaglavje »*Narodopisno blago*«.⁴² Resnici na ljubo, se je tako zapisalo že Joži Glonarju⁴³ in Marji Boršnikovi.⁴⁴

V skladu s splošnim razpoloženjem Matija Majar sicer zapiše »*narodno blago*«, toda o njegovi samoniklosti priča alternacija »*slovstveno blago*«. ⁴⁵ Gregor Krek mu je le previdno sledil, saj se od »narodnega« še ni mogel odtrgati, češ Vraz je vedel: »kako ravnati z *narodno-slovstvenim blagom*«, ⁴⁶ medtem ko Ferdo Kočevar piše: »V *narodnem literarnem blagi* leži sto in tisočletna tradicija našega naroda, ki se nikoli pretrgala ni.«⁴⁷ V drugi polovici 20. stoletja se je vsaj iz strokovnega pisanja pridevnik »narodna« večinoma umaknil, zato Marja Boršnik, Boris Merhar, Emilijan Cevc in Jože Pogačnik navajajo »*ljudsko blago*«. ⁴⁸ Milko Matičetov med II. svetovno vojno piše

³² Gregor Krek, Nekoliko opazek o izdaji slovenskih narodnih pesmi, v: *Listki* 4 (1873), 96–140.

³³ Karel Štrekelj, Prošnja za narodno blago, v: *Ljubljanski zvon* 7 (1887), 628–632.

³⁴ Karol Glaser, *Zgodovina slovenskega slovstva* III, Ljubljana 1896, 254, 256.

³⁵ Fran Levec, *Matija Valjavec, Životopis*, (Ant. Knezova knjižnica, zbirka zabavnih in poučnih spisov, zvezek 2), Ljubljana 1895, 187, 204.

³⁶ Emilijan. Cevc, Steletovo predavanje o narodopisnem zbirateljskem delu, v: *Traditiones* 14 (1985), 126, 128, 129, 131 132, 133, 134.

³⁷ Joža. Glonar, Predgovor, v: *Slovenske narodne pesmi* IV, Ljubljana 1908–1923, 4, 8, 9, 13, 14, 18, 23, 24, 44.

³⁸ Ivan F. Šašelj, Nadaljevanje avtobiografije povodom 75-letnice pisateljevega rojstva, v: *Etnolog* 7 (1934), 139.

³⁹ Filip Kalan, *Med Trubarjem in moderno*, Ljubljana 1974, 88. Jože Šifrer, Slavistična ekskurzija po škofjeloškem področju, v: *Jezik in slovstvo* 20 (1974/75), 133, 134, 136, 138.

⁴⁰ Monika. Kropelj, Štrekljevi sodelavci – zbiralci narodopisnega gradiva, v: *Traditiones* 17 (1988), 225–227. Janez Bogataj, *Razvoj načina tehnik etnološkega raziskovalnega dela na Slovenskem* (doktorska disertacija), Ljubljana 1985, 54.

⁴¹ Vilko Novak, Etnologija v Časopisu za zgodovino in narodopisje, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* (1977), št. 1–2, 267.

⁴² Prav tam, 268.

⁴³ J. Glonar, Predgovor, 58.

⁴⁴ Marja Boršnik, *Študije in fragmenti*, Maribor 1962, 205.

⁴⁵ J. Glonar, Predgovor, 7.

⁴⁶ Prav tam, 8.

⁴⁷ Prav tam, 6.

⁴⁸ M. Boršnik, *Študije in fragmenti*, 166, 176, 224, 257. Boris Merhar, Folklor in narodopisje, v: *Slovenska*

o narodnem blagu, nato o ljudskem, čez desetletja pa zapiše: »*folklorno blago*«. ⁴⁹ Na etnološki strani se mu v tem pridruži Niko Kuret ⁵⁰ in v literarni vedi France Bernik. ⁵¹

Samostalniška stalnica »blago« označuje gradivo, material. V kategorijah besedne umetnosti je po Josipu Marnu cel žanrski sistem: »*Narodna slovesnost, kateri lastno blago so pesmi, pravljice, pripovedke, basni, prislovice, zastavice itd. ...*«. ⁵² Štrekelj kot da mu sledi: »Zbiranje *narodne slovesnosti* je zato dandanes tem nujnejše, čim težavnejše je.« ⁵³ Istemu avtorju ni tuje »*narodno slovstvo*«, ⁵⁴ enako ne Gregorju Kreku, Karolu Glaserju, Joži Glonarju. ⁵⁵ Rajko Ložar v Narodopisju Slovencev priznava: »*Obsežno in težavno je zlasti raziskovanje narodnega slovstva, ki spada med zelo karakteristične tvorbe ljudske kulture.*«. ⁵⁶ Geslo »*narodna književnost*« deluje dvoumno, ker se lahko nanaša na literarnozgodovinski predmet ⁵⁷ ali na folklorističnega. ⁵⁸ Marsikdaj je sporen tudi termin »narodno pesništvo«, saj ni jasno, ali gre zgolj za pesmi ali vse žanre slovstvene folklore. Med prvimi je kočljivo sintagmo uporabil Janez Trdina, ⁵⁹ za njim pa še vsaj Fran Levec, Matija Murko ⁶⁰ in Ivan Grafenauer. ⁶¹ Še posthumno so mu leta 1965 objavili razmišljanje *Duh narodnega pesništva* ⁶² vsemu prizadevanju za »ljudsko« navkljub, toda v času, ko se je prav proti temu »ljudskemu« (jedru) že pripravljaval neizprosni boj. ⁶³

Matica 1864–1964, Ljubljana 1964, 116, 117, 118, 119, 121, 125, 128. E. Cevc, Steletovo predavanje, 125. Jože Pogačnik, *Čas v besedi*, Maribor 1963, 126.

⁴⁹ Milko Matičetov, *Ljudska proza*, v: *Zgodovina slovenskega slovstva*, Ljubljana 1956, 124. Isti, v: Zmaga Kumer, *Slovenske ljudske pesmi I*, Ljubljana 1970, 303.

⁵⁰ Niko Kuret, Folklor ne odмира, v: *Delo / Sobotna priloga* 17. 5. 1969, 17.

⁵¹ France Bernik, *Simon Jenko*, Ljubljana 1962, 36.

⁵² Josip Marn, *Knjiga Slovenska v dobi od IX. do XVI. veka v: (Staroslovenski) Jezičnik* 26, Ljubljana 1888, 1.

⁵³ K. Štrekelj, *Prošnja za narodno blago*, 631.

⁵⁴ Prav tam, 629.

⁵⁵ Karol Glaser, *Narodno slovstvo*, v: *Slovan I*, 1902–3, 350; Kartoteka izpisov za slovar slovenskega knjižnega jezika pri Inštitutu za slovenski jezik ZRC SAZU, Ljubljana. – Vodstvu Inštituta se zahvaljujem za uporabo izpisanega gradiva, J. Glonar, *Predgovor*, 11, 8.

⁵⁶ Rajko Ložar, *Narodopisje*, njegovo bistvo, naloge in pomen, v: *Narodopisje Slovencev I*, Ljubljana 1944, 18.

⁵⁷ Anton Ocvirk, Paul Hazard o primerjalni literaturi, v: *Ljubljanski zvon* 53 (1933), 321, 330–332. Joža Mahnič, »Domače branje naših dijakov«, v: *Jezič in slovstvo* 1 (1955/56), št. 10, 295.

⁵⁸ R. Ložar, *Narodopisje*, njegovo bistvo, 19.

⁵⁹ Janez Trdina, *Pretres slovenskih pesnikov*, v: *Ljubljanski časnik*, 1850, 296. Kartoteka izpisov za slovar slovenskega knjižnega jezika pri Inštitutu za slovenski jezik ZRC SAZU, Ljubljana.

⁶⁰ F. Levec, *Matija Valjavec. Životopis*, 202. Matija Murko, *Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami*, v: *Etnolog* 3 (1929), 51.

⁶¹ Ivan Grafenauer, *Narodno pesništvo*, v: *Narodopisje Slovencev II*, Ljubljana 1952, 12.

⁶² Ivan Grafenauer, *Duh narodnega pesništva*, v: *Naši razgledi* 14 (1965), št. 6, III/27.

⁶³ Slavko Kremenssek, O etnologiji in folkloristiki, v: *Naši razgledi*, 21. 7. 1977, št. 20, 517–518. Isti, H genezi razmerja med etnologijo in slavistiko, v: *Jezič in slovstvo* 25 (1979/80), 171–176. Isti, Je današnja slovenska etnologija antifolkloristika, v: *Glasnik slovenskega etnološkega društva* 17 (1977), št. 3, 29–80.

b) »Tradicionalno slovstvo«

Gregor Krek je zapisal tudi »*tradicionalno slovstvo*«, »*tradicionalna literatura*«. ⁶⁴ drugi so to besedno zvezo poenostavili v »*tradicijo* o 'Devinem skoku', »*tradicijo* o bežeči deklici, »*lokalno*« *tradicijo*, »*tradicijo* o sv. Ožbaltu«, ⁶⁵ kar vse se nedvomno nanaša na slovstveno folkloro, medtem ko »negovanje vprašljivih *tradicij*«, ⁶⁶ zajema folkloro kot táko. Karel Štrekelj se loteva vprašanja naravnost sodobno: »Nazivalo 'literatura' je izbrano po nekoliko drugotnem (sekundarnem) znaku (litera, pismo), kateri ne pristoji neobhodno delom duha, zgrajenim v gradivu jezika. Pismo je samo sredstvo, da se tako delo ohrani v tisti obliki, v kateri je bilo prvokrat narejeno. Preden je bilo mogoče rabiti to sredstvo, je izpolnjevalo isto nalogo *ustno izročilo (tradicija)*. To ustno izročilo se je pridržalo še tudi potem, ko je mogoče rabiti pismo.« ⁶⁷ »In kdor hoče preteklost našega naroda do korenin razviditi, ta mora premozgati vso njegovo *ustmeno tradicijo*,« dodaja Ferdo Kočevar. ⁶⁸ Milko Matičetov niha med *ljudskim in ustnim izročilom*, ⁶⁹ Jože Koruza pa tovrstno zbežnost reši tako, da pojem »*ljudska tradicija*« izostrí v »*ustno ljudsko tradicijo*«, ⁷⁰ kar je najti še prej že pri Marji Boršnikovi, ⁷¹ medtem ko Jože Pogačnik sestavi prilastek drugače: »*ljudska ustna tradicija*«. ⁷² To pomeni, da Koruza poleg ustne priznava tudi zapisano ljudsko tradicijo, za kar je pozneje izumil termin »polljudsko slovstvo,« v Pogačnikovem primeru pa, da imajo razen ljudstva svojo ustno tradicijo tudi drugi, da ne rečemo višji sloji. Tretja varianta kombiniranja je »*ljudsko ustno izročilo*«. ⁷³ Vendar se vse dosedanje besedne zveze v tukajšnjem razdelku pojmovno ne izenačujejo s slovstveno folkloro, kakor dokazuje Božidar Jezernik. ⁷⁴ Kategorialni razloček med njima lepo ilustrirajo primeri: »Vendar na te daljše smuške poti ni ohranjenega žal nobenega spomina v *ljudskem ustnem izročilu* / V *ljudskem ustnem izročilu* in pravih predmetnih rekonstrukcijah komaj še najdemo zadnjo sled arktičnih stremen na bloških smučeh / *Ljudsko ustno izročilo* na bloško-vidovskem ozemlju je soglasno v sodbi, da so smuči zelo stare ... » ⁷⁵ Problem je tenko začutil Jože Pogačnik, ko je zapisal

⁶⁴ G. Krek, Nekoliko opazek o izdaji, 118. Isti, Odlomek iz spisa »Važnost ustnega slovstva (tradicionalne literature) kot izvornik...«, v: *Zora* (1872), 171 sl.

⁶⁵ R. Ložar, Pridobivanje hrane in gospodarstvo, v: *Narodopisje Slovencev I*, Ljubljana 1944, 165. Jakob Kelemina (ocena), v: *Etnolog I* (1926/27), 167. Jože Pogačnik, *Lepa Vida ali hoja za rožo čudotvorno*, Ljubljana 1988, 255.

⁶⁶ Janko Malle, Prebijamo obzorje ekskluzivnega naslanjanja na lastno izročilo? v: *Sodobnost* 34 (1986), 1157.

⁶⁷ Karel Štrekelj, Zgodovina slovenskega slovstva – Uvod, 11, Kopijo predavanj z Univerze v Gradcu je za ISN, ZRC SAZU oskrbela M. Kropelj.

⁶⁸ J. Glonar, Predgovor, 6.

⁶⁹ Milko Matičetov, Kralj Matjaž v luči novega slovenskega gradiva in novih raziskovanj, v: *Razprave IV*, Ljubljana 1958, 107, 138, 140.

⁷⁰ Jože Koruza, Prežihov Voranc in ljudska tradicija, v: *Slavistična revija* 24 (1976), 100.

⁷¹ M. Boršnik, *Študije in fragmenti*, 153.

⁷² J. Pogačnik, *Čas v besedi*, 45.

⁷³ Boris Orel, *Bloške smuči*, Ljubljana 1964, 69, 127, 129. Reginald Vospernik, Plamen z oltarja prednikov: sinovi in dediči, v: *Strah in ljubezen*, Ljubljana 1985, 135.

⁷⁴ Božidar Jezernik, Teoretična izhodišča etnoloških raziskovanj ustne tradicije, v: *Glasnik slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), št. 2, 49–51.

⁷⁵ B. Orel, *Bloške smuči*, 69, 127, 129.

»slovstvena tradicija«,⁷⁶ kar mu pomeni diahrono os v literarni vedi, medtem ko je pojave, ki so predmet slovstvene folkloristike, poimenoval z obrnjeno besedno zvezo »tradicionalno slovstvo«,⁷⁷ kakor tudi: tradicionalno pesništvo, tradicionalna pripoved, tradicionalno gledališče itn. V tej zvezi postajajo prepoznavno njegove. Podobno konotacijo povzročajo nestandardne formulacije: »tradicionalni literarni substandard«,⁷⁸ »tradicionalna pravljica fantastična pripovedna snov«, »tradicionalno in arhaično fantazijske prvine«,⁷⁹ »tradicionalne oblike pripovedništva«. ⁸⁰ »Tradicionalno pesništvo«⁸¹ Marje Boršnikove je kočljivo zaradi nejasnosti, ali gre za pesništvo v ožjem ali širšem pomenu, toda tudi izjemno, kakor enako je pri Slavku Kremenšku »tradicionalno slovstvo«. ⁸² Isti izraz rabita Boris Merhar in France Kotnik le alternativno,⁸³ Karel Glaser ga zapiše v obliki »tradicionalno slovstvo«, ⁸⁴ medtem ko ima Fran Levec varianto *tradicionalna književnost*.⁸⁵ A prvi v tej verigi je Gregor Krek s »tradicionalno literaturo«, ⁸⁶ Fran Celestin pa je pridevnik predelal v »tradicionalno literaturo«, ⁸⁷ morda po Štrekljevem zgledu, ko je ta zapisal »tradicijno slovstvo«, ⁸⁸ kar bi danes popravili v *tradicijski*. Je pa vsekakor primernejše, kakor tradicionalno, ker imata pridevnika bistven pomenski odtenek.⁸⁹ Tudi hrvaški etnolog Milovan Gavazzi in tamkajšnja folkloristka Maja Bošković-Stulli pomensko razločujeta med tradicijskim in tradicionalnim.⁹⁰ Slabšalnost drugega je razvidna celo iz zveze, kot je »tradicionalna folklor«. ⁹¹ Na novejšo strokovno zavest se nemara že navezujeta »folklorna tradicija«⁹² in »folklorno-pravljica tradicija«. ⁹³

⁷⁶ Jože Pogačnik, Slovenski srednji vek in vprašanje »literarnosti«, v: *Sodobnost* (1988), 614.

⁷⁷ Jože Pogačnik, *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Maribor 1968, 24, 26, 27, 28. Isti, *Jernej Kopitar*, Ljubljana 1977, 102, 124, 125, 201. Isti, *Lepa Vida*, 128. Isti, Slovenski srednji vek in vprašanje »literarnosti«, 600.

⁷⁸ Gregor Kocijan, *Kratka pripovedna proza od Trdine do Kersnika*, Ljubljana 1983, 117.

⁷⁹ Janko Kos, *Primerjalna zgodovina slovenske literature*, Ljubljana 1987, 86.

⁸⁰ B. Paternu, *Slovenska proza do moderne*, 42.

⁸¹ M. Boršnik, *Študije in fragmenti*, 153.

⁸² Slavko Kremenšek (Prim. Družbeni temelji razvoja slovenske etnološke misli, v: *Pogledi na etnologijo*, Ljubljana 1978, 29) uporabi izraz »tradicionalno slovstvo« na podlagi Glonarjeve spremne besede k Štrekljevim *Slovenskim narodnim pesmim* IV, 22, vendar je na omenjeni strani kakor tudi spredaj obsežen citat Štreklja samega, ki piše »tradicijno slovstvo«.

⁸³ Boris Merhar, Slovenske ljudske pesmi, v: *Zgodovina slovenskega slovstva*, Ljubljana 1956, 58. France Kotnik, *Slovenske starosvetnosti*, Ljubljana 1943, 9, 11.

⁸⁴ K. Glaser, *Zgodovina slovenskega slovstva* III, 194.

⁸⁵ F. Levec, *Matija Valjavec, Životopis*, 187, 204.

⁸⁶ G. Krek, Odlomek iz spisa »Važnost ustnega slovstva (tradicionalne literature) kot izvirik ...« 171 sl.

⁸⁷ Fran Celestin, Ne motimo si pojmov, v: *Slovanski svet* (1891), št. 3, 42.

⁸⁸ K. Štrekelj, *Prošnja za narodno blago*, 628 632.

⁸⁹ Prim. Marija Stanonik, Tradicijski vidik slovstvene folklore, v: *Nova revija* 9 (1990), št. 104, 1709–1720.

⁹⁰ Marko Terseglav, *Ljudsko pesništvo* (Literarni leksikon), Ljubljana 1987, 35–36: »Po mnenju Maje Bošković - Stulli prilastek 'tradicionalno' označuje način obstajanja s kontaktnim prenosom znanja in umetnosti, medtem ko prilastek »tradicijsko« zaznamuje vse pojave, ki so dosegli neko tradicijo nasproti inovacijam.

⁹¹ Janko Malle, *Sodobnost* (1986), 1157: »Za slovenščino so rezervirana samo nekatera področja, ki razvijajo lastno dinamiko brez javnosti predvsem v privatni sferi in v *tradicionalni folklori* naše kulturne dejavnosti.«

⁹² Franc Zadavec, Folklorni junaki v Cankarjevi literaturi, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), 84.

⁹³ J. Kos, *Primerjalna zgodovina slovenske literature*, 106.

Tradicija se sloveni z izročilom in Zmaga Kumer utemeljuje svojo odločitev zanj takole: »Ker se splošna raba besede (folklor – op. M. S.) ne ujema s strokovnimi definicijami in se tudi te razlikujejo med seboj, bomo v nadaljnjem uporabljali domačo besedo 'ljudsko izročilo', kajti to je folklor nesporno, pa če je opredelimo še tako ozko ali zelo široko.« »Beseda 'izročilo' še sama pove, da gre za nekaj, kar smo prejeli od prednikov, torej za neko dediščino.«⁹⁴

c) »Ljudsko slovstvo«

Po dosedanjem védenju je v drugi polovici 20. stoletja Milko Matičetov prvi javno izrazil svoje nezadovoljstvo nad terminološko zmedo in vabil k njenemu strokovnemu razčiščevanju: »Kako bi mogli npr. dolžiti kogarkoli nepoučenosti, ko si pa sami nismo na jasnem niti glede poimenovanja lastne stroke ali njenih vej. V resnici pa še vedno nihamo med izrazoma »narodni« in »ljudski« ter ju pogostoma nepravilno zamenjavamo ali istovetimo«⁹⁵ Valens Vodušek ugotavlja: »Pojem 'ljudskosti' kot posebne kategorije, s katero naj se ukvarja narodopisje, ni bil od Herderja vse do danes nikdar natančno opredeljen niti na splošno niti na področju pesmi.«⁹⁶ V diskusiji na to témo je prispeval članek »*Kako definiramo ljudsko kulturo*«⁹⁷ in na novo opredelil tudi »ljudsko pesem«. Slavko Kremenšek kot poglobitni moderator novega vala proti vsemu »ljudskemu«, pojasnjuje, da so »razlogi za različno tolmačenje tega pojma v etnologiji seveda različni. Pri tem je treba predvsem upoštevati, da se vsebina tega pojma z zgodovinskim razvojem spreminja«,⁹⁸ kar potrjuje esej Angelosa Baša o »*ljudstvu*« in »*ljudskem*« v slovenski etnologiji.⁹⁹ Da vprašljivost obravnavane kategorije ni bila le kaprica slovenske etnologije, je razbrati iz spisa Hermanna Strobacha, ki je v njem nastavlil dva problema: 1. definicija pojma ljudstvo z marksističnega vidika (Marx, Engels, Lenin); 2. kaj pomeni ta pojem za predmet narodopisnega proučevanja.¹⁰⁰ V to obzorje je bila uvrščena tudi »nova usmeritev slovenske etnologije«: »V čem je torej bistvo kritike, s katero nova smer nastopa proti stari? Predvsem gre tu za kategorijo 'ljudstvo', ki po eni strani tako dejavno nastopa v pojmu 'ljudska kultura', po drugi strani pa že dolgo ni več jasno, na kateri del slovenske populacije se pravzaprav nanaša ...«¹⁰¹ »Tu pa smo pravzaprav v jedru problema, zakaj 'ljudstvo' je sicer termin, ki ga često rabimo – tudi na ravni vsakdanje komunikacije, a mu vendarle manjka potrebna pojmovna opredelitev,«

⁹⁴ Zmaga Kumer, *Kam bi s to folkloro?*, Ljubljana 1975, 10.

⁹⁵ Milko Matičetov, O Novakovi etnografski študiji Ljudska prehrana v Prekmurju, v: *Ljudska pravica*, 6. 3. 1948, 5.

⁹⁶ Valens Vodušek v skupini urednikov, v: *Slovenske ljudske pesmi I*, Ljubljana 1970, XIII.

⁹⁷ Valens Vodušek, Kako definiramo ljudsko kulturo, v: *Glasnik Slovenskega etnografskega društva* 9 (1968), št. 4, 4.

⁹⁸ Slavko Kremenšek, *Obča etnologija*, Ljubljana 1973, 12.

⁹⁹ Angelos Baš, O »ljudstvu« in »ljudskem« v slovenski etnologiji, v: *Pogledi na etnologijo*, Ljubljana 1978, 67–115.

¹⁰⁰ Hermann Strobach, Pojem lidu o jeho význam pro vymezení badatelského předmětu, v: *Národopisné aktuality* Strážnice (1967), št. 3–4, 25–32.

¹⁰¹ Bojan Kavčič, Nova usmeritev slovenske etnologije, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 18 (1978), št. 3, 55–56.

poudarja Bojan Kavčič, ko brez dlake na jeziku polemizira s tistimi, ki po njegovem preveličujejo klasično »ljudsko pesem«.¹⁰²

Toda v resnici tudi tako rekoč formalnemu utemeljitelju slovenske slovstvene folkloristike Ivanu Grafenauerju¹⁰³ kot generacijam etnologov za njim ni bilo do romantičnih izhodišč njegove stroke niti do término ljudska pesem, kakor dokazuje njegovo naslednje izvajanje: »Narodne pesmi torej niso zrasle, kakor so mislili romantiki, nekako čudežno naravnost iz duše 'pojočega' naroda, ampak so kakor vsaka druga pesem po svojem izvoru osebnostne (individualne) pesmi. Tudi za narodno pesem velja vseobče pravilo: 'Vsaka pesem je kot izraz umetniškega hotenja posameznikova umetnina, je li njen oče šolan ali neuk pevec, je za definicijo nje bistva ravno tako brez pomena kakor dejstvo, da mogoče slučajno ni znan'. Tudi omejitev pojma 'ljudska pesem' samo na nižje sloje kulturnih narodov etnografsko ni upravičeno. Tudi med preprostim ljudstvom kulturnih narodov niso vsi posamezniki nosilci narodnih izročil, zlasti ne narodne pesmi, ampak samo pevci, pa še ti ne vsi, drugi pa ne v enaki meri. Poglavitni nositelji so spominsko in pevsko posebno nadarjene osebe. Pevcev, ki znajo peti narodne pesmi in jih pojo, pa je tudi med mestnimi sloji in med izobraženstvom, celo odličnih, dasi jih je manj kakor med preprostim ljudstvom. V razsekljani mestni družbi je pač manj skupnega dela in počitka, zato tudi manj priložnosti za skupno petje. Mladi rod pa ni le med preprostim ljudstvom najvažnejši gojitelj narodne pesmi, ampak tudi med izobraženstvom: dijaki jih radi pojo, ne le doma (kjer jih je več skupaj), ampak tudi na izletih in taborjenjih, celo v šolskih odmorih. *Uvajanje nove besede, 'ljudska pesem', namesto baje ne natančne stare 'narodna pesem' je torej nepotrebno, če je pa zvezano z zmotnim pojmom omejitve na 'nižje sloje' kulturnih narodov, celo pravilno ni.*«¹⁰⁴ Kljub temu si je »ljudska pesem« pridobila domovinsko pravico, saj je Valens Vodušek na novo definiral njen pojem,¹⁰⁵ ko je bilo ime zanjo že zdavnaj utrjeno in kljub temu, da je bil sprva zadržan do novega imena. Prepoceni je misel, da je nova besedna zveza nastala zgolj iz skrbi za lepo slovenščino; če upoštevamo pripombo, da »narodno« utegne biti srbohrvatizem!¹⁰⁶ Izpisano gradivo za slovar slovenskega knjižnega jezika kaže, da je v prvem obdobju socialistične Jugoslavije nastala povodenj poimenovanj z določilom *ljudski /-a /-o*. Našteti jih je bilo čez sto,¹⁰⁷ in to z vseh področij družbenega življenja in različnih panog; za tedanji čas najodličnejša med njimi: federativna ljudska republika Jugoslavija še celo manjka. Danes jih je veliko od njih že pozabljenih in zastarelih.¹⁰⁸

¹⁰² Bojan Kavčič, Kje so tiste stezice, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 17 (1977), št. 3, 39–40.

¹⁰³ Jože Koruza, O stičiščih etnologije, folkloristike in literarne zgodovine, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), št. 2, 106.

¹⁰⁴ I. Grafenauer, *Narodno pesništvo*, 20–21.

¹⁰⁵ Valens Vodušek, *Slovenske ljudske pesmi* I, Ljubljana 1970, XIII.

¹⁰⁶ Boris Merhar, *Ljudska pesem*, 31.

¹⁰⁷ Ljudski, -a, -o, -e (jezik, govor, etimologija, noša, šaloigra, mlatič, šola, hiša, izposojenka, knjižnica, besedilo, praznik, duševnost, množice, komunikativnost, mase, mladina, moči, plast, revolucija, veselica, volja, vstaja, petje, rajanje, siromaštvo, pisatelj, proza, umetnik, voditelj, inteligenca, oder, prosveta, tehnika, univerza, zdravstvo, gledališče, štetje, imovina, lastnina, premoženje, oblast, odbor, parlament, poslanec, skupščina, predstavnik, tožilec, tribuna, predstavništvo, akcija, komisar, pravica, republika, milica, vojska, fronta, sodišče, pesnik, umetnik. – Kartoteka izpisov za slovar slovenskega knjižnega jezika...

¹⁰⁸ Stališče Jaka Müllerja sem pred leti izpisovala gradivo iz Kartoteke izpisov za slovar slovenskega knjižnega jezika.

Nasproti Narodnemu pesništvu v Narodopisju Slovencev je leta 1959 Ivan Grafenuaer dal eni svojih objav naslov Pogled na gorenjsko *ljudsko pesništvo*,¹⁰⁹ a tudi tu pesništvo ne pomeni zbirnega pojma za pesmi, ampak besedno umetnost v celoti. Ali uporabljata isto zvezo v ožjem ali širšem pomenu tudi Anton Slodnjak in Marja Boršnikova, ni popolnoma jasno.¹¹⁰ Franc Zadavec poleg omenjenega pozna tudi *ljudsko poezijo*.¹¹¹ Enako blizu sta oba termina Janku Kosu, ki je eden redkih, da problematizira njuno vsebino, in to sociološko.¹¹² Kljub temu je pod njegovim uredništvom Marko Terseglav pripravil za Literarni leksikon Ljudsko pesništvo.¹¹³ Pojem 'ljudskega' je zgodovinsko obremenjen.¹¹⁴ Po Kremenški »ni metode«, ki bi dovolj prepričljivo razmejevala ljudsko svet od splošne kulturne sfere konkretnega etnosa v konkretnem obdobju.¹¹⁵ Matjaž Kmecl v tej zvezi opozarja »na možno terminološko zmešnjavo«, saj oznaka 'ljudsko' pomeni več kakor golo namembnost.¹¹⁶

Že Milko Matičetov je rabil sintagmo *ljudska književnost*. Težko se je znebiti vtisa, da gre za nedomišljen prevod srbohrvaške »narodne književnosti«, saj je termin umeščen v pisanje o pojavu po Jugoslaviji.¹¹⁷ Živ kontekst sosednjega jezika vpliva tudi na Marjanco Ftičar, ko o »*ljudski književnosti*« polemizira s Tvrtkom Čubelićem.¹¹⁸ Marko Terseglav izmenjuje »*ljudsko književnost*«¹¹⁹ in »*ljudsko literaturo*«,¹²⁰ ki jo sicer zavestno uvaja v svojo Besedno umetnost Silva Trdina.¹²¹ Toda za celoten žanrski sistem slovstvene folklore v okviru tukajšnje terminologije se je najbolj uveljavil termin *ljudsko slovstvo*. Po dostopnem gradivu sodeč je med najzgodnejšimi zapis v Slovenskem narodu l. 1923.¹²² Leta 1934 ga uporabi Anton Slodnjak,¹²³ Milko Matičetov leta 1944,¹²⁴ in 1951 Niko Kuret,¹²⁵ sledijo Boris Merhar,¹²⁶ Jože Pogačnik,¹²⁷ Janko Kos.¹²⁸ Jožetu Koruzi je »ljudsko slovstvo« tip literature (»vprašanje, ali se

¹⁰⁹ Rad kongresa folklorista Jugoslavije 6, Bled 1959 (1960), 45–48.

¹¹⁰ M. Boršnik, *Studije in fragmenti*, 159, 175, 177. A. Slodnjak, *Slovensko slovstvo*, Ljubljana 1968, 18.

¹¹¹ Franc Zadavec, *Slovenska besedna umetnost v prvi polovici dvajsetega stoletja*, Ljubljana 1974, 24, 26, 65.

¹¹² Janko Kos, Stari in novi pogledi na slovensko slovstvo, v: *Sodobnost* 18 (1970), 178. Isti, *Primerjalna zgodovina slovenske literature*, 33 193.

¹¹³ Marko Terseglav, *Ljudsko pesništvo*, Ljubljana 1987, 17–18.

¹¹⁴ Josef Burszta, *Kultura ludowa – kultura narodowa*, Warszawa 1974, 308.

¹¹⁵ Slavko Kremenšek, Etnologija sedanjosti in njena temeljna izhodišča, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 39 (1968), 280. M. Terseglav, *Ljudsko pesništvo*, 16.

¹¹⁶ Matjaž Kmecl, *Mala literarna teorija*, Ljubljana 1976, 310, 330, 334.

¹¹⁷ Milko Matičetov, Folklor v Jugoslaviji in kratek pripis, v: *Sodobnost* 14 (1966), 628.

¹¹⁸ Kongresna diskusija, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 24 (1984), št. 1, 17.

¹¹⁹ M. Terseglav, *Ljudsko pesništvo*, 12.

¹²⁰ M. Terseglav, Pevski programi in njihovi nosilci, v: *Poglavja iz metodike etnološkega raziskovanja*, Ljubljana 1980, 110.

¹²¹ Silva Trdina, *Besedna umetnost*, Ljubljana 1965, 173.

¹²² –, *O Ig. Grudnovem najnovjšem delu* (I. G. Miška osedlana, Pesmi za mladino, 1922), v: *Slovenski narod* 1923, 99, 3.

¹²³ A. Slodnjak, *Slovensko slovstvo*, 187.

¹²⁴ Milko Matičetov, Rezijanska pripovedna pesem, v: *Etnolog* 18 (1944), 32. Isti, Folklorna anketa ..., v: *Slovenski etnograf* 3–4 (1951), 300.

¹²⁵ N. Kuret, *Pregled slovenskega ljudskega slovstva* (pomožni učbenik), 1950 (ciklostil). Isti, *Ziljsko štehanje*, Ljubljana 1963, 49.

¹²⁶ B. Merhar, *Folklor in narodopisje*, 129, 135.

¹²⁷ J. Pogačnik, *Čas v besedi*, 126.

¹²⁸ J. Kos, *Stari in novi pogledi na slovensko slovstvo*, 174–175.

sodobni literarni oblikovalec more inspirirati ob tem tipu literature«):¹²⁹ »Proti terminu ljudsko slovstvo nimam takšnih pomislekov kot nekateri etnologi (Baš, Kremenšek).¹³⁰ Njegova raba se le deloma veže na (politično pogojno) sociološko pojmovanje ljudstva kot neke nižje plasti. V bistvu gre za tipološki pojem, ki se je oblikoval od romantike dalje, in sicer od dokaj meglenih filozofskih predstav do različnih poskusov znanstvene definicije. Konkretna podstava temu pojmu je bila vseskozi slovstveni ekstrakt iz sinkretične 'prastare' umetnosti, ki je v tem času bila vse bolj omejena na nešolane ali manj šolane kulturne plasti. S tem dejstvom pa je termin kolikor toliko utemeljen v svoji zgodovinski rabi, razen tega pa se je toliko utrdil v strokovni in širši publicistični rabi, da ga bo težko ali celo nemogoče izkoreniniti.«¹³¹ Kljub njegovi prislovični previdnosti Koruzova formulacija tu ne izhaja iz gradiva samega, saj so prilastek ljudsko v 19. stoletju komaj poznali.¹³² Koruza je na njegovi podlagi po češkem vzoru skoval tudi neologizem *polljudsko slovstvo*. Koruza ljudsko slovstvo izjemoma povzdigne celo v »*ljudsko leposlovje*«. ¹³³ Zmaga Kumer prav tako poudari njegovo estetsko razsežnost, ko ga ima za »/lj/udsko besedno umetnost«, ki jo pa odločno razmeji od literature.¹³⁴ Tudi med Slodnjakovim »*ljudskim sporočenim slovstvom*« in »*ljudskim sporočilom*«, ¹³⁵ je pomenski odtenek nasproti danes splošnemu »*ljudskemu izročilu*« (Filip Kalan, Boris Merhar, Boris Paternu, France Bernik, Jože Pogačnik).¹³⁶ Posebno za Gregorja Kocijana pravkaršnji termin ni istoveten recimo z ljudskim slovstvom, saj mu pomeni zgolj gradivo, snov, iz katere se oblikujejo posamezni folklorni žanri.¹³⁷ Že »*ljudske pripovedne tradicije*«¹³⁸ ni mogoče brez škode enačiti z ljudskim izročilom, pri »*ljudski umetniški tradiciji*«¹³⁹ pa ni dvoma, da je njeno pomensko polje zoženo, a bolj nabito.

č) »Ustno slovstvo«

Prvi hip presenečajo sestavljene besedne zveze kot »*narodno ustno slovstvo*« ali soznačna »*narodna besedna umetnost*«, ¹⁴⁰ nato ostane le še »*ustno slovstvo...*«. ¹⁴¹ »*Ustno slovstvo*« je eden najbolj utrjenih terminov vse od Gregorja Kreka¹⁴²

¹²⁹ J. Koruza, Prežihov Voranc in ljudska tradicija, 83.

¹³⁰ S. Kremenšek, *Obča etnologija*, 122, 152.

¹³¹ J. Koruza, *O stičiščih etnologije, folkloristike in literarne zgodovine*, 61.

¹³² Desetletno nabiranje gradiva ni naletelo nanj. Ko sem ga že dokončala, sem neke naletela nanj, ne da bi to posebej zapisala.

¹³³ J. Koruza, *Prežihov Voranc in ljudska tradicija*, 86.

¹³⁴ Zmaga Kumer, *Uvod v glasbeno narodopisje*, Ljubljana 1969, 5.

¹³⁵ A. Slodnjak, *Pregled slovenskega slovstva*, Ljubljana 1934, 170, 171.

¹³⁶ F. Kalan, *Med Trubarjem in moderno*, 126. B. Merhar, *Slovenske ljudske pesmi I*, 307. B. Paternu, *Slovenska proza do moderne*, Koper 1965, 18, 19, 21, 46. F. Bernik, S. Jenko, 33. J. Pogačnik, *Čas v besedi*, 127. Isti, *Lepa Vida ali hoja za rožo čudotvorno*, Ljubljana 1988, 37.

¹³⁷ G. Kocijan, *Kratka pripovedna proza od Trdine do Kersnika*, 63, 70, 96–97, 117, 219, 220, 222.

¹³⁸ Prav tam, 64–65.

¹³⁹ M. Matičetov, Josip Jurčič, Regina Kramaro in nosilci folklorne, v: *Razgledi* (1948), št. 10, 8.

¹⁴⁰ I. Grafenuer, *Zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, Celje 1973, 13, 15.

¹⁴¹ Prav tam, 60, 66, 153.

¹⁴² G. Krek, Odlomek iz spisa *Važnost ustnega slovstva (tradicionalne literature) kot izvirnik...*, 178.

in Karla Štreklja¹⁴³ naprej. Ivan Grafenauer redko uporabi to besedno zvezo,¹⁴⁴ medtem ko ima pri Milku Matičetovem prednost med drugimi, ki jih tudi uporablja. Prim.: »Pregled *ustnega slovstva* Slovencev v Reziji« itn.¹⁴⁵ Angelosu Bašu¹⁴⁶ in Slavku Kremenšku termin ni tuj, a tudi ne ljub, kar drugi izrecno marsikdaj pokaže s pristavkom: *tako imenovano ...*,¹⁴⁷ ker ne priznava kategorialnega ločevanja med posameznimi tipi besedne umetnosti. Za Marjanco Ftičar je »ustno slovstvo« slabšalno.¹⁴⁸ Valens Vodušek se spotika obenj iz formalnih vzrokov: »*Zdi se mi, da sploh ni potrebno govoriti o ustnem slovstvu, ker slovstvo že to pomeni ...*«¹⁴⁹

V tej zvezi je presenetljivo stališče Boga Grafenauerja, ki razločuje ustno slovstvo in ljudsko pesem.¹⁵⁰ Poleg tega razmejuje ustno slovstvo in folkloro nasploh.¹⁵¹ To pomeni, da zanj kategorije ljudskost, ustnost in folklornost niso soznačne. Podobno ravna Jože Koruza.¹⁵² Koruzovo nadrejanje pojma ustno slovstvo pojmu ljudske pesmi se vidi tudi iz njegovega pojasnjevanja o cerkveni pesmi.¹⁵³ Da je bil kakor koli zadržan do ustnega slovstva kot soznačnice za ljudsko slovstvo, je začititi iz pripombe, ki jo je navrgel ob problematiki protestantizma: »Takrat je bila tako še vsa kultura ustna.«¹⁵⁴ Tudi Anton Slodnjak pojem ustnega nadreja ljudskemu.¹⁵⁵ Kritik njegovega dela Janko Kos je očitno zahteval še bolj podrobno razmejevanje slovstvenih pojavov tudi glede na terminologijo, pravzaprav to, kar je v svoji terminologiji skušal doseči Ivan Grafenauer. Kosov predlog za »prvotno pesništvo«¹⁵⁶ je Grafenauer rešil z »narodno pesmijo«, le da Kos zanj pač ni vedel.¹⁵⁷

G. Krek je že l. 1872 uporabil termin *ustno slovstvo*, torej celih devet let pred Francozom Paulom Sebillotom. O njem prim. M. Terseglav, *Ljudsko pesništvo*, 30.

¹⁴³ K. Štreklj, *Prošnja za narodno blago*, 628, 629.

¹⁴⁴ I. Grafenauer, Irsko-anglosaška misijonska metoda in slovensko pismensko in ustno slovstvo, v: *Zbornik zimske pomoči* (1944), 361–376.

¹⁴⁵ M. Matičetov, Rezijanska pripovedna pesem, v: *Etnolog* 17 (1944), 26. Isti, Pregled ustnega slovstva Slovencev v Reziji, v: *Slavistična revija* 16 (1968), 203–229. Isti, *O etnografiji in folklori zapadnih Slovencev*, 16, 33. Isti, *Ljudska proza*, 115.

¹⁴⁶ Angelos Baš, K slovenskemu imenju za etnologijo, v: *Traditiones* 10–12 (1984), 162.

¹⁴⁷ Diskusijski prispevki, razgovori ob referatih, pripombe in mnenja [na posvetovanju: etnologija – slavistika], v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), št. 20, 114.

¹⁴⁸ Kongresna diskusija na 1. skupnem kongresu etnologov in folkloristov Jugoslavije v Rogaški Slatini, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 24 (1984), št. 1, 17.

¹⁴⁹ *Diskusijski prispevki, razgovori ob referatih, pripombe in mnenja* [na posvetovanju: etnologija – slavistika], 109.

¹⁵⁰ Bogo Grafenauer, *Ali so mogoči »pogledi« na katerokoli znanost brez obravnavanja njene svojske metodologije?* v: *Traditiones* 10–12, (1984), 214, 125, 217.

¹⁵¹ Prav tam, 216.

¹⁵² *Diskusijski prispevki, razgovori ob referatih, pripombe in mnenja* [na posvetovanju: etnologija – slavistika], 209–210.

¹⁵³ J. Koruza Spremna beseda k reprintu v: *Ta celi catehismus, eni psalmi inu teh veskshih godov, stare inu nove Kerszasne pejsmi, od P. Truberja, S. Krellia, inu od drugih sloshena, inu s dostemi lepimi Duovnimi Pejsin pobulshane*, Ljubljana 1984, 307.

¹⁵⁴ V pogovoru, Ljubljana, 19. 5. 1987.

¹⁵⁵ A. Slodnjak, *Slovensko slovstvo*, 7.

¹⁵⁶ J. Kos, *Stari in novi pogledi na slovensko slovstvo*, 178.

¹⁵⁷ I. Grafenauer, *Zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, 5.

2. TERMINOLOGIZACIJA PREVZETE ANGLEŠKE BESEDE (»FOLKLORE«)

Doslej je veljalo, da se beseda »folklore« v slovenski publicistiki prvič pojavi citatno leta 1887, ko je dr. Karel Štrekelj, docent slovanske filologije na Dunaju poslal uredništvom več slovenskih listov znamenito *Prošnjo za narodno blago*.¹⁵⁸ V njej pojasnjuje: »V novejšem času se rabi za narodno blago in učenje o njem pogostoma angleška beseda folklore...«¹⁵⁹ Štrekelj jo rabi v vseh treh pomenih, ki so se potem uveljavili v posameznih okoljih. Najprej kot a) »narodno blago. To čemur sicer pravimo tudi ustno ali tradicijno slovstvo«. Na širšo duhovno kulturo se nanaša vprašanje, b) kaj »narod misli ali pripoveduje ali ve o prirodi, živalih, o rastlinah, o rudninah«, medtem ko radovednost, c) »s kakim orodjem in pa zlasti s kakimi šegami« se kaj opravlja, prehaja na področje raziskovanja materialne kulture. Skupni imenovalec vsem trem smerem je tradicija, kar Štrekelj sam izrecno potrди v svojih predavanjih iz slovstvene zgodovine.¹⁶⁰

Toda tu je čas za pomembno terminološko presenečenje. Po najnovejših izsledkih se v slovenskem tisku še prej in prvič pojavi že slovenizirana izpeljanka iz »folklore« kot ime za strokovnjaka. Neznani ocenjevalec Kraussove zbirke *Sagen und Märchen der Südslaven* v Ljubljanskem zvonu leta 1883,¹⁶¹ dvakrat rabi besedo *folklorist* (»*Znani folklorist*, na Dunaju živeči Hrvat dr. F. S. Krauss ... in baš slovanskega folklorista si brez slovanskega jezikoslovca misliti ne moremo...«),¹⁶² kar je doslej najzgodnejša znana raba te besede pri nas.¹⁶³ Težko, če to ni kar Karel Štrekelj, ki jo je leta 1887 v svoji znameniti *Prošnji za narodno blago* zavestno prvič terminologiziral in uporabi že tudi omenjeno izpeljanko »Folklorista ne zanima samo narodna pesem, pravljica, pripovedka, uganka, vraža, narodni pregovor, rek in zagovor – on pazi tudi na šege in običaje, na narodno pravo, narodne igre, narodno medicino in vremenska pravila kmetova; tudi kletvin in anekdot ne zameta.«¹⁶⁴ Svoj poziv končuje Štrekelj z besedami, naj se mu pridruži, »komur je na tem ležeče, da stopimo tudi mi v tem oziru v vrsto drugih kulturnih narodov, ki dandanes z občudovanja vredno marljivostjo gojijo svoj 'folklore' in odkrivajo, kar je narodov duh rešil in ohranil iz davne preteklosti...«¹⁶⁵ Sam Štrekelj je s svojo imenitno zbirko *Slovenskih narodnih pesmi* v štirih zvezkih¹⁶⁶ najbolje pokazal, kako se taki stvari streže.

¹⁵⁸ K. Štrekelj, *Prošnja za narodno blago*, v: *Ljubljanski zvon* 7 (1887), 628–632.

¹⁵⁹ Naravo strokovnega izraza v pomenu »literarnih starin /starožitnosti« ji je v časopisu *The Athenaeum* prvi podelil arheolog Ambrose Merton alias William Thoms leta 1846. Prim. Marija Stanonik, *Teoretični oris slovstvene folklore*, 66–68.

¹⁶⁰ K. Štrekelj, *Predavanja na univerzi v Gradcu*, fotokopije zapiskov je oskrbela Monika Kropelj in se hranijo v Inštitutu za slovansko narodopisje ZRC SAZU v Ljubljani.

¹⁶¹ *Sagen und Märchen der Südslaven* von Dr. F. S. Krauss, Band II, Leipzig 1884, 8, LII + 430.

¹⁶² (Š-), *Sagen und Märchen der Südslaven*, v: *Ljubljanski zvon* 4 (1884), 632–633.

¹⁶³ Doslej smo najzgodnejšo rabo termina pripisovali K. Štreklju. Prim. M. Stanonik, *Slovstvena folklorika kot terminološko vprašanje*, v: *Traditiones* 21, Ljubljana (1992), 32.

¹⁶⁴ K. Štrekelj, *Prošnja za narodno blago*, v: *Ljubljanski zvon* 7 (1887), 629.

¹⁶⁵ Prav tam, 632.

¹⁶⁶ K. Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi I–IV*, Ljubljana 1895–1923.

3. FOLKLORA V KOMPENZACIJSKI FAZI VPOMENJANJA

Po Francu Pedičku ta faza vsebuje deksripcijo (= opis), eksplikacijo (= razlago), distinkcijo (= razločevanje), komparacijo (= primerjavo) in klasifikacijo (= razvrstitev).

a) Folklor – duhovna kultura

Niko Kuret nikjer izrecno ne definira folklore, da pa vanjo prišteva šege,¹⁶⁷ je očitno, ko na njihovem primeru bleščeče ilustrira, »kako se poraja folklor«. Pri tem izhaja iz tradicije: »Kar je bilo nekoč 'novo', je danes 'izročilo' in kar danes šele nastaja, bo 'izročilo' zanamcem.«¹⁶⁸ Tudi pri Milku Matičetovem se pogreša jasna razlaga, kaj je zanj *folklor*. Le iz njegovih omemb mimogredé je mogoče sklepati, da se njen semantični razpon nekako prekriva z duhovno kulturo. Enkrat mu pomeni prehodno oziroma vmesno področje med raziskovalnim predmetom jezikoslovja in literarne zgodovine na eni strani in etnologije na drugi.¹⁶⁹ Marsikdaj ni jasno, ali je folklor zanj le slovstvena folklor ali tudi širše duhovna kultura. Prim.: »Zanimanje za etnografijo, posebej za *folklor*, je ena izmed literarnih nalog romantikov.« »Podobnih primerov, kjer so raznovrstne zgodbe povezane v pisano enoto z junakovim imenom, je v *folklori* po svetu seveda več, vendar spada Kralj Matjaž med najbolj tipične.« »Nosilci *folklore* – pripovedovalci iz ljudstva so kakor dolga, neprekinjena vrsta nadarjenih posameznikov, ki starodavna izročila deloma sprejemajo deloma zavračajo, jih zdaj hranijo.«¹⁷⁰

Bolj zgovoren je M. Matičetov ob folkloristiki, ki je zanj »nekaj prožnega, pri čemer je treba mnogo več intuicije, kakor pedantizma«.¹⁷¹ Ob izidu prve knjige Slovenskih ljudskih pesmi govori o »zgodovini slovenske *folkloristike*«, katere »pot, ki jo je ... prehodila od izhajanja Štrekljeve zbirke do danes, ni ne kratka ne brezpomembna«.¹⁷² Iz konteksta je razumljivo, da pri tem ne misli le »na ljudsko pripovedno izročilo«. Ni pa mogoče izvedeti, kolikšen obseg ji določa. Preseneča pa, ko se ob drugi priložnosti obrača na tisto poklicno, v ustanovah,¹⁷³ na tisto, ki zasluži ime znanstvena folkloristika.¹⁷⁴ Zmaga Kumer daje slutiti, kako naporna je levitev stroke na višjo razvojno stopnjo. Še celó, kadar se piše, da je s »smrtjo 'ljudske pesmi' in 'ljudstva' ('folka') nasploh zmeraj bliže 'grobu' tudi neka romantična stroka, ki se imenuje *folkloristika*' in da ta 'umira definitivno, ker izgublja svoj predmet.«¹⁷⁵ Kremenškova misel o *folkloristih romantikih*¹⁷⁶ je

¹⁶⁷ Niko Kuret, Folklor ne odмира, 17.

¹⁶⁸ Prav tam.

¹⁶⁹ M. Matičetov, Josip Jurčič, Regina Kramar in nosilci folklor, 10–11.

¹⁷⁰ Prav tam, 10, 11. Isti, Bibliografija Ivana Koštišala, 393. Isti, Kralj Matjaž v luči novega gradiva, v: *Razprave SAZU*, II. razred, Ljubljana 1958, 104–149.

¹⁷¹ M. Matičetov, Rezijanska pripovedna pesem, v: *Etnolog* 17 (1944), 26.

¹⁷² M. Matičetov, *Slovenske ljudske pesmi* I, Ljubljana 1970, XI.

¹⁷³ M. Matičetov, Vilka Novaka Slovenske ljudske molitve, v: *Traditiones* 13 (1984), 220 (ocena).

¹⁷⁴ J. Pogačnik, *Zgodovina slovenskega slovstva*, Maribor 1969, 194.

¹⁷⁵ Bojan Kavčič, Kje so tiste stezice, 40.

¹⁷⁶ S. Kremenšek, O etnologiji in folkloristiki, v: *Naši razgledi* 26 (1977), št. 20, 518.

tako refleksivno kot aksiološko diametralno nasprotna Štrekljevimi besedam: »Najznačilnejša črta romantikov je ljubezen do vsega narodovega, do narodove prošlosti in sedanjosti, do narodovega jezika, do njegove pesmi, pripovedek in pravljic, ver in vraž, do njegovih noš, šeg in navad. Romantiki so tako rekoč *folkloristi* iz prve polovice prejšnjega stoletja.«¹⁷⁷ Anton Slodnjak je podobne procese v literaturi odkrival še v obdobju realizma, čeprav jih med seboj razmejuje: »*Prava romantika je iskala v folklori občečloveških vrednot in motivov, naš folklorizirajoči realizem pa neizpodbitne oznake slovenske narodne individualnosti.*«¹⁷⁸ Na tem ozadju je Slodnjaku nastalo celo gnezdo pojmov: »folklorizirajoča smer«, »folklorizirajoča pripovedna tehnika«, »folklorizirajoče prevrednotenje.«¹⁷⁹ Za njim sta isti označevalec uporabila še vsaj Boris Merhar (»folklorizirajoča ‘upesnitev’ stare legende«)¹⁸⁰ in Franc Zadavec (»folklorizirajoča povest«).¹⁸¹ Za poanto razdelka je prihranjena »*duhovna folklor*«,¹⁸² ki se zdi prvi hip pleonazem, toda lahko da izhaja iz občutka in védenja, da obstajajo tudi opredelitive, ki v folkloro uvrščajo tudi nekatere pojave iz materialne in socialne kulture.¹⁸³

b) Folklor – umetnostne panoge

Iz poročila o ustanovnem sestanku »Društva folkloristov Slovenije« 6. 6. 1956 zvemo, da se ga je »udeležilo 19 folkloristov, zastopnikov starega in najmlajšega rodu ter vseh panog folklore.«¹⁸⁴ »Po strokovni tradiciji, ki se je v Jugoslaviji sorazmerno utrdila, folklor označuje vse oblike avtentičnega ljudskega umetniškega ustvarjanja – ples, glasbo, slovstvo in likovno umetnost.«¹⁸⁵ Valens Vodušek samo dosledno spoštuje to dejstvo, ko »k folkloristiki šteje panoge, katerih raziskovalni predmet se nanaša na umetnostne kategorije človekove kulture: besedna umetnost – bodisi v proznih, pesemskih ali dramskih stvaritvah, glasbena in z njo tesno vezana plesna ter likovna ali upodabljajoča umetnost v najširšem smislu. V skladu s tem ne govori o eni sami folkloristiki, ampak o folklorističnih strokah.«¹⁸⁶ Medtem ko se je med glasbeniki in muzikologi (Josip Dravec, Marijan Lipovšek, Primož Kuret, Valens Vodušek,¹⁸⁷ a

¹⁷⁷ K. Štrekelj, Prešeren in narodna pesem, v: *Zbornik Maticе Slovenske* 3 (1901), 1.

¹⁷⁸ A. Slodnjak, *Slovensko slovstvo*, 153.

¹⁷⁹ A. Slodnjak, *Slovensko slovstvo*, 153, 156, 157, 158, 160, 161.

¹⁸⁰ B. Merhar, *Slovenske ljudske pesmi* I, Ljubljana 1970, XI.

¹⁸¹ Franc Zadavec, Folklorni junaki v Cankarjevi literaturi, 81.

¹⁸² Prav tam, 81.

¹⁸³ M. Stanonik, Iskanje identitete slovenske slovstvene folkloristike, v: *Traditiones* 17 (1988), 41–70.

¹⁸⁴ Brez podpisa, »Društvo folkloristov Slovenije« ustanovljeno, v: *Glasnik ISN pri SAZU* 1 (okt. 1956), št. 1, 4–5. (Verjetno je bila ta ustanovitev povod začetku izhajanja Glasnika).

¹⁸⁵ M. Bošković - Stulli, Usmena književnost u sklopu povijesti hrvatske književnosti, v: *Usmena književnost*, Zagreb 1971, 31–58.

¹⁸⁶ Valens Vodušek, O sodobnih nalogah folkloristike, v: *Zveza društev folkloristov Jugoslavije* (zbornik), (1977), 294–297.

¹⁸⁷ Josip Dravec, *Glasbena folklor Prekmurja*, Ljubljana 1957. Milko Matičetov, član uredniškega odbora, *Slovenske ljudske pesmi* I, Ljubljana 1970, X. Marjan Lipovšek, Slovenska glasbena revija, v: *Naši razgledi* (10), št. 22 (18. 11. 1961), 521. Primož Kuret, Vurnikov prispevek k naši muzikologiji, v: *Naši razgledi* (31), št. 18, (24. 9. 1982). V. Vodušek, O evropski etnomuzikologiji, v: *Poglavja iz metodike etnološkega raziskovanja* (1980), 43.

tudi drugimi (Milko Matičetov), lepo uveljavil termin »glasbena folklor« in primerna izvedenka »glasbeni folkloristi«¹⁸⁸ ter je z občutkom za jezikovno preciznost nastala »pevska folklor«,¹⁸⁹ je precej drugače s »plesno folkloro«. Le Janko Malle in Jože Humer sta jo z dodanim prilastkom pripravljena priznati. Večinoma ji vrstni prilastek izpuščajo, čeprav je to istovrstni pojem kot glasbena, obredna in slovstvena folklor, da o likovni sploh ne govorimo. Ta površnost, ko se »v splošni rabi pojem folklor« enači z ljudskim plesom ali sploh z drugotnim nosilcem ljudskega plesa, s folklorno plesno skupino« je privedla do odpora proti folklori na splošno; ker ples zlepa ni več original, ampak imitacija, surogat, simulacija, pač folklorizem. Res je današnji čas prav v znamenju ponaredkov, toda prebujenega odjemalca ti ne zadovoljijo.¹⁹⁰

Mirko Ramovš hvalevredno opozarja na vprašljivo prekrivanje termina »folklorist«:¹⁹¹ Na eni strani izraz pomeni strokovnjaka te ali one folkloristične panoge,¹⁹² na drugi strani pa člana plesne folklorne skupine.¹⁹³ Za razloček od prvega bi se le–temu bolj prilagalo ime »folklor-ec«, kar se oblikovno ujema z imeni za sorodne dejavnosti: pev-ec, igral-ec, plesal-ec in marsikdaj folklorelec povzema vse tri. Po tej analogiji bi bil za ženski spol primeren termin »folklor-ka«, kakor govorimo pev-ka, igral-ka, plesal-ka in je Anton Sovrè zapisal »lovka«¹⁹⁴ (< lovec).

c) Slovstvena folklor

Maja Bošković - Stulli, ki je največ storila za modernizacijo slovstvene folkloristike v nam bližnjem okolju, na kratko razmejuje pojma ustno slovstvo in folklor.¹⁹⁵ Drugi pojem opušča po svoji razlagi iz dveh vzrokov: 1. z besedno zvezo ustno slovstvo želi pokazati na čim tesnejšo, tudi terminološko zvezo našega predmeta razpravljanja z literaturo; 2. termin folklor v pomenu ustnega slovstva po Maji Bošković - Stulli seveda obsega vse njene umetniške vidike, hkrati tudi tiste etnološke, ki s posebnega literarnega vidika niso pomembni, čeprav so še kako pomembni za celostno poznavanje pojavov ustnega slovstvenega ustvarjanja. Ti vidiki se med seboj ne morejo ostro in jasno razmejiti, toda težišče proučevanja se spremeni glede na to, s katerega vidika se problematike lotevamo. Skratka: »Nikakršnih opravičil ni

¹⁸⁸ Brez podpisa, »Društvo folkloristov Slovenije« ustanovljeno, v: *Glasnik ISN pri SAZU* 1 (okt. 1956), št. 1.

¹⁸⁹ Janko Malle, Prebijamo obzorje ekskluzivnega naslanjanja na lastno izročilo? v: *Sodobnost* 34 (1986), 1158.

¹⁹⁰ Janez Gril, Blejska župnija rešuje kulturo (izjava Jošta Martelanca), v: *Družina* (1989), št. 36, 5. Janez Strehovec, Povezave z zamejstvom, odpiranje k daljam, v: *Delo*, 10. 5. 1984, 1. Edvard Kocbek, *Listina*, Ljubljana 1982, 421. Lojze Rebula, *Vrt bogov*, Ljubljana 1986, 75.

¹⁹¹ Mirko Ramovš, Folklor in folklorizem, v: *Folklorist* 5 (1982), št. 21–22, 3.

¹⁹² M. Matičetov, Ljudska proza, v: *Zgodovina slovenskega slovstva*, Ljubljana 1956, 127–137: » ... Folklorist kajpada ne more zmerom zapisovati natančno kakor lingvist, vendar bi v splošnem moralo veljati načelo, da bodi vsak zapis v narečju. Postopek njihovega dela ima svoje zakone. Ni zgolj kaprica, če folkloristi vztrajno terjajo podatke o tem, kdo je kako zgodbo povedal in kdo jo je zapisal. Prav zato bo tudi folklorist gledal, da ujame najugodnejšo priložnost, da si zagotovi pogoje za uspeh – dober zapis.«

¹⁹³ M. Ramovš, Folklor in folklorizem, 3.

¹⁹⁴ Anton Sovrè, *Stari Grki* (ponatis), Ljubljana 2002, 55.

¹⁹⁵ M. Bošković - Stulli, Usmena književnost u sklopu povijesti hrvatske književnosti, v: *Usmena književnost*, Zagreb 1971, 31–58.

za nasprotje pojma 'ustno slovstvo' t. i. 'folklori' kot neumetniškemu pojavu. Le njuna obsega se popolnoma ne ujemata; v terminu 'ustno slovstvo' je bolj poudarjen vidik literarne vede in je zato primernejši, kadar gre za literarno zgodovino.¹⁹⁶ Ta utemeljitev razločevanja med ustnim slovstvom in folkloro ni najbolj posrečena – glede na problematiko, ki jo v poglavju Oblike ustnega in oblike pisanega pesništva razgrinja Jovan Hristić¹⁹⁷ in ga deloma posnema Jože Koruza.¹⁹⁸ Zanju je ustno slovstvo bistveno širši pojem od pojma slovstvena folklor; saj prvi zajema tudi oblike moderne književnosti, medtem ko ima Koruza v mislih predvsem različne oblike slovstvenega delovanja pred iznajdbo tiska, npr. cerkveno pesem.¹⁹⁹ Glede na širino, kakršna se je za pojem folklor uveljavila v nekdanji Jugoslaviji in Sloveniji,²⁰⁰ je smiselno govoriti o različnih panogah folkloristike, v tukajšnjem primeru torej o slovstveni folkloristiki,²⁰¹ katere predmet obdelave je slovstvena folklor.

Zakaj ravno »slovstvena« in ne na primer književna, literarna? Za Julija Kleinmayra, ki je napisal prvo Zgodovino slovenskega slovstva v slovenščini,²⁰² je slovstvo »sploh zrcalo vsacega naroda, v katerem se jasno kaže, ali on v svojem življenju napreduje ali nazaduje. Slovstvo je cvet omike, slovstvo priča, kaj zmore narod sam iz sebe, ono je merilo moči narodove, merilo spoštovanja, katerega sme zahtevati s strani drugih narodov. Slovstvo nam svedoči, je li narod vreden, da biva na svetu.«²⁰³ Ivan Prijatelj, ki je po vzoru Andreja Belinskega leta 1919 razmejil slovstvo, pismenost, književnost in literaturo, je slovstvu podelil najširši pomen in se v definiciji s Kleinmayrom v bistvu ujemata, le da je Prijateljovo izražanje že bolj strokovno profilirano: »Slovstvo je najobsežnejši pojem. S tem nazivom označujem vse narodno umovanje, ki se poslužuje za svoje izrazilo 'besede' (slova) od preprostega narodnega rekla ali pregovora do kompliciranega filozofskega traktata. Narodno zarotilo ali umetna pesem pravega ali dozdevnega pesnika, srednjeveška kronika ali pragmatično moderno zgodovinsko delo – učbenik, slovar, knjižni katalog, sadjerejsko navodilo, politični ali nabožni govor. Vse je slovstvo ... Slovstvo, pismenstvo, književnost, literatura, pomenijo po svojem postanku, ne pa po svojem trajnem obsegu obenem tri stopnje v razvoju sodobne kulturne zavesti. Tudi najprimitivnejši rodovi imajo potrebo skromnega umstvenega snovanja, ki ga izražajo v jeziku. Že prvotni človek izraža svoja enostavna čustva in začetke svojih miselnih tvorb v pregovorih, prilikah, narodnih pesmih, svoje doživlja v sporočilih, svoje religiozne pojme, razlagajoče postanek stvari in sveta v bajkah, pogosto še zelo kurioznih po vsebini in obliki. S temi proizvodi se začenja slovstvo vsakega naroda. ... O književnosti govorimo torej takrat, kadar imamo v mislih vse produkte v rokopisu ali tisku ohranjenega slovstva brez posebnega ozira na njegovo kakovost

¹⁹⁶ M. Bošković - Stulli, Usmena književnost u sklopu povijesti hrvatske književnosti, 45 (op. 20).

¹⁹⁷ Jovan Hristić, *Oblike moderne književnosti*, Beograd 1968, 81–103.

¹⁹⁸ Prim. Diskusijski prispevki, razgovori ob referatih, pripombe in mnenja, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 29 (1980), št. 2, 106.

¹⁹⁹ Jože Koruza, Spretna beseda k reprintu Ta celi catehismus, eni psalmi inu teh veskshih godov, stare inu nove Kerszasanke pejsmi, od P. Truberja, S. Krellia, inu od drugih sloshena, inu s dostemi lepimi Duovnimi Pejsin pobulshane, Ljubljana 1984, 307–310.

²⁰⁰ Odredba pojma »Folklor«, v: *Udruženje Saveza folklorista Jugoslavije* Varaždin (1957), 271–273.

²⁰¹ M. Stanonik, Modeli razmejevanja slovstvene folklore in literature, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), št. 2, 53–58. Diskusijski prispevki, razgovori ob referatih, pripombe in mnenja, 57.

²⁰² Leksikon Cankarjeve založbe, *Slovenska književnost*, Ljubljana 1982, 149.

²⁰³ Julij Kleinmayr, *Zgodovina slovenskega slovstva*, 1881, 3.

ali naravnost umetniško vrednost ... Literatura je poslednji izraz duševnosti nekega naroda na najvišji stopnji njegovega razvoja, na kateri prihaja narod do popolne svoje samozavesti v osebah svojih izbrancev – leposlovnih umetnikov. Njeni umotvori niso več slučajni pojavi, ampak se vrste v organski, živi razvojni zvezi, ki jo tvorijo med sabo proizvod, avtor in njega narod.«²⁰⁴ Če hočemo biti precizni glede na več panog folkloristike, po logiki stvari pride za tukajšnji predmet v poštev le označba: slovstveno – slovstvena folklor. Medtem ko raba pojmov znotraj literarne vede dokazuje, da njenim raziskovalcem prilastka ni treba, saj jim zadošča že temeljno geslo za razmejitev dveh vrst besedne umetnosti. Prim.: (Trdinovo) razmerje do *folklore* ..., Cankarjev odnos do folklore, dva avtentična pisateljska odnosa do *folklore*. (Franc Zadavec),²⁰⁵ »tradicija, ki jo je zapustil motiv v slovenski *folklori*« (Jože Pogačnik).²⁰⁶

Zelo bogata je sintagmatika s sestavino »folkloren« v podrobnejših literarnozgodovinskih označbah, bodisi da gre za »*folklorno snov*«, »*folklorne teme*«, »*folklorne motive in motiviko*«, »*folklorne motivne prvine*«, »*folklorne prvine v prozi*«, »*folklorne prizore*«, »*folklorni tekst*«, »*folklorno prozo*«, »*folklorno-zgodovinsko pripoved*«, »*folklorno umetnino*«. ²⁰⁷ Na posamezne literarne smeri se navezujejo zveze kot »*folklorni romantik*«, »*Trdinova koncepcija folklornega realizma*«, »*folklorni pesniški realizem*«, »*folklorni interes pri Jurčiču*«, »*folklorni simboli*«, »*folklorni kompleks hrepenenja*«, »*folklorni junaki v Cankarjevi literaturi*«. ²⁰⁸ Sledijo še na stilistiko se navezujoče zveze: »*folklorno izrazna težnja*«, »*folklorni elementi*«, metaforično pa so zasnovane »*folklorna podoba*«, »*folklorna zibelka*«, »*folklorne niti zgodovinske proze*« itn. ²⁰⁹ Tukajšnje označbe se vse nanašajo na tista področja po Prijateljevi definiciji, ki sodijo vsaj v književnost, morda pa tudi v literaturo. Njeni raziskovalci se deleža folklornosti v njih očitno ne sramujejo priznati, kakor tudi proti stroki (vsaj nominalno!) niso. Pač pa je ta sitna za tisto etnološko usmeritev, ki ne priznava diferenciacije med etnologijo in (slovstveno) folkloristiko, kaj šele samostojnost le-te, ker da nima sebi lastnega predmeta. Od tod pomisleki: »Vključitev določenega dela etnologije ali etnološke misli v okviru slavistike seveda ni bila slučajna. Pritegnjen je bil tisti njen del, ki je tedanji koncepciji slavistike ustrezal. To je bilo zanimanje za t. i. duhovno kulturo iz prav določenih zornih kotov, ki je v štiridesetih letih preteklega stoletja [= 19. stol.] s pojmom folkloristika dobilo tudi svoje ime ... ne razumemo docela, zakaj bi se zavoljo nesporazumov, ki izvirajo iz istega in tudi zato neustreznega imena, ne mogli izmisliti kaj bolj uporabnega,« saj »se z izposojo imena najbrž ne bomo nikoli docela sprijaznili. Za to morebitno novo folkloristiko, ki bi bila stara samo po imenu, so

²⁰⁴ Ivan Prijatelj, *Izbrani eseji I*, Ljubljana 1952, 3–36.

²⁰⁵ F. Zadavec, *Folklorni junaki v Cankarjevi literaturi*, 82, 84.

²⁰⁶ J. Pogačnik, *Lepa Vida* ..., 317, 254.

²⁰⁷ A. Slodnjak, *Slovensko slovstvo*, Ljubljana 1968, 157, 158 160, 161. B. Paternu, *Slovenska proza do moderne*, 45, 46, 62, 123. F. Bernik, *Lirika Simona Jenka*, 34, 35, 36. G. Kocijan, *Kratka proza od Trdine do Kersnika*, 37 42, 55. J. Kos, *Primerjalna zgodovina slovenske literature*, 190. J. Pogačnik, *Lepa Vida*, 17, 84, 122, 128, 141, 144. F. Zadavec, *Folklorni junaki v Cankarjevi literaturi*, 82, 84.

²⁰⁸ J. Pogačnik, *Lepa Vida*, 53, 217, 254. A. Slodnjak, *Slovensko slovstvo*, 160. B. Paternu, *Slovenska proza do moderne*, 57. G. Kocijan, *Kratka proza od Trdine do Kersnika*, 220. F. Zadavec, *Folklorni junaki v Cankarjevi literaturi*, 81, 82, 84.

²⁰⁹ Niko Kuret, *Slovenska koledniška dramatika*, Ljubljana 1986, 186. B. Paternu, *Slovenska proza do moderne*, 33, 45. J. Pogačnik, *Lepa Vida*, 66.

po vsej verjetnosti matični literarnozgodovinski okviri. V Sovjetski zvezi je to na primer t. i. literaturovedenje. «²¹⁰ Kremenšek tu per negationem prizna to, za kar si slovenska slovstvena folkloristika že ves čas prizadeva: priznati jo kot sestavino filološkega študija. Z eno roko se drži jezikoslovja, z drugo literarne vede. Ruska ustreznica naši slovstveni folkloristiki je ruska *filologičeskaja folkloristika*.²¹¹

Zaradi morebitnih nesporazumov, glede na troje predstavljenih možnosti umevanja termina »folklor«, je v strokovni literaturi zaslediti pojasnila, kot sta npr. naslednji dve. Za zahodno poloblo velja prvo: »*Čprav je folklor lahko verbalna ali neverbalna, bo tu obravnavana le v obliki – kar nekaterim pomeni kot 'besedna umetnost'*«. ²¹² Vzhod pa predstavlja komentar k naslovu *Slovanský folklor a svetova literatura*: »*Folklor, omenjena v naslovu tega članka, ima veljavo ljudskega slovstva. Predmet raziskovanj tu ni folklor kot kompleksna umetniška realnost (pri pesmi npr. glasbeni vidik), ampak le kot besedna realnost.*«²¹³ Prav ta cilj si je s slovenske strani zastavil članek »*Modeli razmejevanja slovstvene folklore in literature*«, ²¹⁴ kot da bi stregel Vieri Gašparikovi, rekoč: »Evidentirati pojave, razvrščati jih in ustvarjati iz ne preveč razpršenih dejstev sisteme, sodi k obveznostim vede. Vsak poskus, vreči s teh pozicij nov pogled na predmet raziskovanja, je mogoče označiti za napredek ali vsaj spodbudo k diskusiji. Taka težnja seveda skriva v sebi nevarnost 'predalčkanja', hkrati nevarnost okostenelosti, gledanja na pojave v določenih nespremenjenih kategorijah. Če gre za slovstvene pojave, je prav, da jih členimo v dve temeljni sferi, literaturo in *slovstveno folkloro* ('*slovesný folklor*').«²¹⁵ Bodimo pozorni, da v želji po preciziranju, za katero vrsto folklore gre, avtorica izrecno uporabi sintagmo '*slovesný folklor*', dobesedno tisto, za kar se trudi slovenska (slovstvena!) folkloristika. Omenjeni slovaški znanstvenici se pridružujejo njeni češki kolegi in dodajajo osnovnemu términu vrstno-diferencialni prilastek, kakor na primer eden najprodornejših čeških folkloristov, Oldřich Sirovátka: »*Literární folklor vychází v českých zemích ve více nakladatelstvích ...*«²¹⁶ Enako ravna Bohuslav Beneš, tokrat sicer v angleščini: *The Functions of Literary Folklore in Western Slavs*.²¹⁷ Dobesedno je to »literarna folklor«, precizneje poslovenjeno pa seveda slovstvena folklor. Frane Jerman tako prevaja z enako sintagmo ustrezno izrazje češkega strukturalista Jana Mukašovskega (»... živel druga poleg druge tako umetna literatura in *literarna folklor*.«).²¹⁸

²¹⁰ S. Kremenšek, Prim. Diskusijski prispevki, razgovori ob referatih, pripombe in mnenja, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 29 (1980), št. 2, 113, 114. Isti, *Obča etnologija*, Ljubljana 1973, 14. Isti, H genezi razmerja med etnologijo in slavistiko, v: *Jezik in slovstvo* (1979/80), 172.

²¹¹ A. L. Nalepin, *Sovremennye tendencii v izučeníi sistemy fol'klornyh žanrov*, v: *Makedonski folklor* 22 (Skopje 1989), št. 43, 23.

²¹² William O. Hendrics, *Essays on Semiolinguistics and Verbal Art*, Paris, 1973, 64.

²¹³ Karel Horálek, *Slovanský folklor a světova literatura*, v: *Československé přednášky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistu v Záhřebu*, Praha 1978, 199–209.

²¹⁴ M. Stanonik, *Modeli razmejevanja slovstvene folklore in literature*, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20, (1980), 53–58.

²¹⁵ V. Gašpariková, *Na rozhrani medzi literatúrou a folklorom*, v: *Slovenský národopis* 19 (Bratislava 1971), 583.

²¹⁶ Oldřich Sirovátka, *Folklor v ditské literatuře*, v: *Dítě a tradice lidové kultury*, Brno 1980, 45.

²¹⁷ Bohuslav Beneš, *The Functions of Literary Folklore in Western Slavs (Protofolklore and Folklore Narrations in Czech, Slovak and Polish Village)*, v: *Ethnologia Slavica* 18 Bratislava (1996), 69–83.

²¹⁸ Jan Mukašovský, *Estetske razprave*, Ljubljana 1978, 99.

Sicer pa se je že Milko Matičetov na podlagi ruske predloge dobro približal pravkar utemeljenemu in edino primernemu diferencialnemu kriteriju znotraj folklorne v naslednjem prevodu: »Tako pri gradivu besednega kakor glasbenega ljudskega ustvarjanja se postavljajo ista vprašanja o sodobnem stanju in o zgodovinski preteklosti folklorne. Vendar pa je obdelava teh vprašanj različna. Medtem ko so vrste glavni predmet preučevanja besednih folkloristov, je to za muzikologe (posebej leningrajske skupine) vprašanje stila in njega nastajanje.«²¹⁹ V tem je terminološko blizu po Ocvirkovo pojmovani »jezikovni folklori«. ²²⁰ Z enakim ciljem za disciplinarno razmejevanje je neznani kronist, morda prav on, zapisal sintagmo »književna folklor«. ²²¹ leta 1956, verjetno po zgledu »glasbene« in »plesne folklorne«. Še toliko bolj, ker je prav Milko Matičetov leta 1968 zapisal: »... sam bi rad dal skromen prerez skozi današnjo literarno folklor Rezijanov.« ²²² Isti vzorec je uporabil Tone Pretnar pri orisu pomembnega poglavja v življenjskem delu Jožeta Koruze: »Posebno pomembno je njegovo raziskovanje slovenskega ustnega ljudskega slovstva, raziskovanje, ki v temeljih nadaljuje izročilo žlahtne slovenske literarne folkloristike (od Žigona in Grafenauerja naprej), hkrati pa jo tenkočutno bogati s spoznanji evropske in svetovne etnologije in antropologije našega časa, predvsem z lastnimi skušnjami, ki so se oblikovale pri zbiranju in urejevanju slovenskega gradiva.« ²²³ Franc Zadravec je za posvetovanje o slovstveni folkloristiki leta 1980 v organizaciji Slovenskega etnološkega in Slavističnega društva Slovenije svoj prispevek uvedel z mislijo: »Razmišljanje o vprašanju folklor – Cankarjeva literatura je moč začeti in tudi že utemeljiti z dvema mislima, s katerima sta Župančič in Cankar opozorila, kaj vse je slovstvena folklor modernistom in kaj lahko pomeni pesnikom sploh.« ²²⁴ »Precejšen del koroške slovstvene folklorne (ali ljudskega slovstva) se je ohranil tudi po zaslugi narodopisca Vinka Möderndorferja.« ²²⁵ Našteti podčrtani primeri odlično ponazarjajo proces izčiščevanja in dozorevanja slovenske folkloristične terminologije. Torej »slovstvena folklor«. Če obstajata »slovstvena medievalistika« in »slovstvena veda«, se jima sme brez gramatičnih in pojmovnih predsodkov pridružiti še slovstvena folkloristika. ²²⁶

Prožnejša slovenska literarna veda tudi priznava razmejitev med sabo in folkloristiko v smislu slovstvene folkloristike: »Literarna zgodovina in folkloristika sta za današnjega bralca že dve samostojni znanstveni disciplini.« »Kdor bi hotel ugotoviti natančno podobo slovenskega srednjega veka, bi moral analizirati, ker nimamo drugih dokumentov, tudi tako gradivo, katero bi sicer književni zgodovinar mirne duše prepustil folkloristu.« ²²⁷ »Raziskovalcu teh dejavnosti pa se odpira interdisciplinarno področje sinkretične

²¹⁹ E. V. Gippius–Vladimir I. Čičerov, Trideset let sovjetske folkloristike, v: *Slovenski etnograf* 2 (1949), 84–85.

²²⁰ Anton Ocvirk, Levstikov duševni obraz, v: *Levstikov zbornik*, Ljubljana 1933, 75.

²²¹ Brez podpisa, »Društvo folkloristov Slovenije« ustanovljeno, v: *Glasnik ISN pri SAZU* 1 (okt. 1956), št. 1.

²²² Milko Matičetov, Pregled ustnega slovstva Slovencev v Reziji (Italija), v: *Slavistična revija* 16 (1968), 205.

²²³ T. Pretnar, † Jože Koruza [In memoriam], v: *Delo*, 11. 8. 1988, št. 185.

²²⁴ F. Zadravec, Folklorni junaki v Cankarjevi literaturi, 81.

²²⁵ Rubriko pripravlja Ivan Virnik, v: *Naš tednik*, 9. 9. 1988, 8.

²²⁶ Aleksander Skaza, Poetika Dmitrija S. Lihačova, v: *Slavistična revija* 18 (1970), 147.

²²⁷ J. Pogačnik, *Čas v besedi*, 126. Isti, spremna beseda, v: Ivan Grafenauer, *Literarnozgodovinski spisi*, Ljubljana 1980, 682–683.

umetnosti, drugačno od tistega, s katerim se ukvarja *folkloristika*.²²⁸ »Dela, ki niso šla skozi tak kolektivni ustvarjalni proces, pa naj so med množicami še tako znana in popularna, niso več predmet folkloristike, temveč literarne vede.«²²⁹ »Na drugi, folkloristični strani pa imamo zdaj že zbirko ljudskih pesmi, verzifikacij iz NOV, ki obsega že zbirko okrog 8000 besedil.«²³⁰ Težko je reči, ali so po omenjenih zgledih ali samostojno nastajale tudi sorodne zveze »pesniška folklor«²³¹ (ali gre za zgled iz hrvaščine?²³²) »ustna pesemska folklor«,²³³ »ustna folklor«.²³⁴ Morda bi bilo primerneje govoriti o pesemski, pevski, péti folklori na splošno, ker je pesniška lahko le v svojih najvišjih dometih, če pač doseže umetniško raven. Ustne folklore pa ni razumeti kot soznačnico slovstveni folklori, ampak obsega širše semantično polje, nekako tako kot folklorno izročilo: »Golarjeva prva Lepa Vida je s sredstvi *folklornega izročila* predstavila svet, ki je bistven za pesnika«²³⁵ Vodilna litovska folkloristka Bronislava Kerbelyté piše v svoji zadnji knjigi, da bo treba »še študirati medsebojno razmerje žanrov prozne folklore« (»prozaičeskogo folklor«).²³⁶ V prevodu iz litovščine smo dobili »ustno pravljico folkloro«.²³⁷ Tudi češki (Jaromir Jech²³⁸ in Libuše Volbrachtová:²³⁹ »prozaický folklor«) in slovaški (Viera Gašpariková: prozaický folklor²⁴⁰) strokovnjaki rabijo zvezo »prozna folklor«. V pričujoči okvir sodijo še zveze: »besedni folklorist«, kar je menda kalkiziran, a ne najbolj posrečen prevod iz ruščine,²⁴¹ »leposlovni folklorist«, »literarna folklorna dela«, »folklor Jurčičevega pripovedništva«, »folklorni literarni krst«, »folklorna tvornost«.²⁴² Dalibor Brozović med drugim označuje Vuka S. Karadžića za »književnega folklorista«, kar je po naše slovstveni folklorist. Ni mogoče prezreti, da je to storil v svoji temeljiti obravnavi o njem v zvezi z »novostokavsko folklorno koine«.²⁴³ V tem se je terminološko približal »jezikovni folklori«, ki jo Anton Ocvirk odkriva pri Franu Levstiku.²⁴⁴

²²⁸ J. Koruza, Vprašanje slovenske literarne zgodovine in kulturologije, v: *Delo*, 9. 7. 1987.

²²⁹ Boris Paternu, Poetika slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva, v: *Slavistična revija* (1977), 178.

²³⁰ Matjaž Kmecl, Nagovor Kongresa etnologov in folkloristov v Rogaški Slatini (v svojstvu republiškega sekretarja za kulturo), v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 24 (1984), št. 1, 2.

²³¹ B. Paternu, *Poetika slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva*, 178. Isti, Jernej Kopitar – Vuk Karadžić – France Prešeren, v: *Delo*, 14. 5. 1987. F. Bernik, Kopitarjev in Čopov nazor o poeziji, v: *Slavistična revija* 29 (1981), št. 2, 202, 203.

²³² Prim. Olinko Delorko, Moderna poezija i naš pjesnički folklor, v: *Zanemareno blago*, Zagreb 1979, 101.

²³³ Drago Bajt, *Samizdat*, Maribor 1983, 45.

²³⁴ V. Simoniti, Ob 600-letnici kosovske bitke, v: *Mohorjev koledar*, Celje 1989, 71.

²³⁵ Jože Pogačnik, *Zgodovina slovenskega slovstva* 3, Maribor 1969, 194. Isti, *Lepa Vida*, 45. Jože Zadravec, Kažipot v folklorna izročila, v: *Družina* 1991, št. 4, 14.

²³⁶ Bronislava Kerbelyté, *Istoričeskoe razvitie / Struktur i semantiki skazok*, Vilnius 1991, 234.

²³⁷ D. Sauka, *Litovske pravljice*, Ljubljana 1970, 215.

²³⁸ Jaromir Jech, Současný stav folklóru a jeho hlavní tendence, v: *Slovenský národopis* 22, Bratislava (1972), 196–208.

²³⁹ Libuše Volbrachtová, Folklór v současnem dítě a jeho význam pro utváření etického a estetického nazírání, v: *Dítě a tradice lidové kultury*, Brno 1980, 28.

²⁴⁰ Viera Gašpariková, Súčasná cesta humoristických rozprávání, v: *Slovenský národopis* 24, Bratislava (1976), 414.

²⁴¹ Evgenij V. Gippius – Vladimir I. Čičerov, Trideset let sovjetske folkloristike, 87.

²⁴² B. Paternu, *Slovenska proza do moderne*, 16, 45, 59.

²⁴³ D. Brozović, *Standardni jezik*, 86.

²⁴⁴ A. Ocvirk, Levstikov duševni obraz, 75.

S problematiko, ki sega že v jezikoslovje, je izčrpano gradivo za poskus sistematiziranja semantičnih polj in pomenskih odtenkov pojma folklor in še posebej slovstvena folklor. Zagotoviti je treba še formalno enotnost izvedenk iz ene in iste besedne družine.

III. LEKSIKOLOŠKA DIFERENCIACIJA

Vsebinska sporočilnost termina je odvisna od njegovega znaka. Toda le-ta ne določa enoumnosti njegove sporočilnosti, kar kaže na to, da je temeljna razsežnost termina v znanosti njegova vsebinsko spoznavajska vsebnost in sporočilnost o njej, ne pa njegova znakovna (jezikovna) oblikovanost. Le-ta ima določeno vlogo pri vsakem znanstvenem terminu, nima pa znanstveno-spoznavajsko odločilne funkcije.²⁴⁵ Napačno je uporabljati enake in oblikovno nerazčlenjene znake za različne ravni v določeni znanosti. Enako zmotno je na vseh ravneh znanosti uporabljati iste pomenske vsebnosti in določenosti za te znake. »Znak z ravni logosa, teorije vsebuje vselej drugo in drugačno pomenskost, kakor na ravni episteme, tehne, pragme in praksisa. Tu gre za globinsko znakovno in vpomenjevalno diferenciranje in distinguiranje, brez katerega je največkrat sporočilnost ali referenčnost znanstvenega jezika neustrezna in nenatančna, neeksaktna.« Zahteva »bene distinguere, bene docere«, je »temeljna norma označevanja in vpomenjevanja v okviru razvitega znanstvenega jezika.«²⁴⁶ »Poimenovanje je razločitev, je ureditev, kajti iz brezosebne množine ustvarimo s poimenovanjem posameznih stvari povezano množico.«²⁴⁷ »Ključna so potemtakem razločevanja.«²⁴⁸ »In šele stvar, ki je stvar poimenovana, stopi pred nas.«²⁴⁹ Temu v pomoč so tudi oblikovna merila za razčlenjevanje sporočilnosti terminov,²⁵⁰ ker smo »zainteresirani, kadar uporabljamo določene termine, da so stvari jasne, jasno definirane«,²⁵¹ namreč: »Lastnosti termina so, da se takoj ve, za kaj gre.«²⁵²

Slovarniki ločijo štiri skupine terminološkega izrazja: 1. tuje, ki ne spada v slovar knjižnega jezika; 2. ozko strokovno izrazje, ki se rabi samo v specialni strokovni literaturi in poimenuje predmetnost, znano le specialistom posameznih strok. Tudi to izrazje se v slovarju knjižnega jezika praviloma ne upošteva.²⁵³ V Pedičkovi opredelitvi so to pravi znanstveni termini (T_1), ki vselej označujejo to, kar se lahko razkriva le na abstraktno refleksijski ravni bistvenih pojavov, procesov, funkcij

²⁴⁵ F. Pediček, *Prispevki za teorijo terminologije v znanosti – tudi pedagoški*, 97.

²⁴⁶ Prav tam, 125–127.

²⁴⁷ Janez Juhant, Krščanska misel skozi čas, v: *Tretji dan* 19 (1990), št. 9/10, 8.

²⁴⁸ Tine Hribar, Slovenska osamosvojitev in kultura, v: *Nova revija* (Samostojna Slovenija) 1990, št. 95, 553.

²⁴⁹ Spomenka Hribar, *Krivda in greh*, Maribor 1990, 59.

²⁵⁰ F. Pediček, *Prispevki za teorijo terminologije v znanosti – tudi pedagoški*, 191–216.

²⁵¹ Cvjetko Rihtman, O mjestu i ulozi tradicionalne narodne umjetnosti u našem savremenom društvu, v: *Narodno stvaralaštvo – Folklor* 14 Beograd (1975), zv. 53–56, 105–108.

²⁵² Izjava J. Müllerja, v pogovoru na Inštitutu za slovenski jezik ZRC SAZU, ko sem pred leti tam zbirala gradivo za opredelitev pojmov: narodno, ljudsko, etnologija, etnografija, narodopisje, folklor. Le del tega gradiva je upoštevan v tukajšnji obravnavi.

²⁵³ Ivanka Černelič-Kozlevčar, Medicinska terminologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, v: *Medicinski razgledi* 23 (1984), supl. 8, 570–573.

in odnosov v stvarnosti ali v resničnosti (refleksijsko abstraktna misel).²⁵⁴ 3. širše strokovno izrazje poimenuje za stroko pomembno predmetnost, ki je temelj stroke in ne njenih specializacij. To izrazje je omejeno predvsem na strokovno literaturo in tudi poljudnejšo, zato ima v slovarju knjižnega jezika oznako stroke.²⁵⁵ Po Pedičku so to strokovni izrazi (T_2) = nasledek človekove tehnično-materialne ali tehniško mišljenjske »proizvodnje«. Njegovo »dno« je vselej »zamiseln« in »uresničenost« novih možnosti, obstoječega (tehnološka, tehnična zamisel).²⁵⁶ 4. splošno strokovno izrazje pa je že prestopilo mejo stroke in v slovarju knjižnega jezika ni več uvrščeno v določeno stroko. Poleg osnovnega pomena ima že tudi prenesene in metonimične, poudarjeni so drugi elementi kot v stroki, zato se razlage istih leksemov v slovarjih knjižnega jezika in v strokovnih slovarjih razhajajo. Kadar so razločki med javno in strokovno rabo preveliki, se v slovarju knjižnega jezika poleg splošnega razumevanja stvari dodaja še strokovno.²⁵⁷ Na tej ravni je najti »področno besedje« (T_3), kar imenuje Pediček vse, ki je področno obstoječe, a interesno oddeljeno in zamejeno (stvarni obstoj).²⁵⁸

»Vsaka veda je bolj ali manj mednarodna, zato je pri teoretičnih razpravljanjih treba slediti vsem rezultatom na mednarodnem polju in upoštevati mednarodna merila.«²⁵⁹ »Ideal vsake terminologije je enoumno izražanje, zato naj si terminologi prizadevajo izključevati sinonimijo, polisemijo, homonimijo ter uveljavljajo monosemijo, po kateri je enemu pojmu pripisan samo en termin in narobe. Izbrani termini naj bodo natančni, kratki in jedrnat, jezikovno pravilni ter sposobni tvoriti besedno družino.«²⁶⁰ Terminološki priročnik iz leta 1984 »se zavzema za internacionalizme, zlasti za tiste, ki so tvorjeni iz latinskih in grških morfemov, in so z vidika mednarodne standardizacije posebej koristni, saj so razumljivi širši mednarodni skupnosti.«²⁶¹ »Na tematizacijsko-raziskovalni ravni, tj. v 'čisto' znanstvenem govorjenju ali pisanju, je tujke mogoče zadrževati in nemalokrat tudi treba uporabljati.«²⁶²

Slovstvena folklorja torej. Tistim, ki bi se utegnili zdrzniti ob tujki, naj zagotovim, da sem tudi sama proti tujkam vsevprek, nisem pa za rovtarske Atene. Tudi »medicina« je tujka, »geografija« in »biologija«, matematika in fizika. »Znanostna imanenca« znanstvenega jezika »ni zamejena le na njegovo jezikovno-književno normativiko, temveč je vsa osredena na integrirano poimenovalnost, pomenskost in sporočilnost znanstveno spoznanega bistva stvari, pojavov, procesov in odnosov stvarnosti ter resničnosti, ne le na njegovo domačo 'obleko' in 'domači 'zven'«. ²⁶³ V dobi računalnikov je zelo pomembna ne le sistematičnost, ampak tudi sistemskost. Tukajšnji nosilni termin omogoča celo gnezdo izvedenk, to je nastanek in

²⁵⁴ F. Pediček, *Prispevki za teorijo terminologije v znanosti – tudi pedagoški*, 98, 194.

²⁵⁵ I. Černelič-Kozlevčar, Medicinska terminologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, 570–573.

²⁵⁶ F. Pediček, *Prispevki za teorijo terminologije v znanosti – tudi pedagoški*, 98, 194.

²⁵⁷ I. Černelič-Kozlevčar, Medicinska terminologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, 570–573.

²⁵⁸ F. Pediček, *Prispevki za teorijo terminologije v znanosti – tudi pedagoški*, 98, 194.

²⁵⁹ B. Bratanič, *Regionalna ili nacionalna i opća etnologija*, 10.

²⁶⁰ M. Kalin, Terminološki priročnik, 187. Prim. Branko Gradišnik, Al' prav se piše brejnvošan al' brejnvošan, v: *Delo / Književni listi*, 4. 2. 1988, 8.

²⁶¹ M. Kalin, Terminološki priročnik, 181. H. Felber, *Terminology Manual*, Paris 1984.

²⁶² F. Pediček, *Prispevki za teorijo terminologije v znanosti – tudi pedagoški*, 127.

²⁶³ Prav tam, 34.

obstoj popolne besedne družine: *folklóra, folklórni, -a, -o; folkloristika, folklorističen, folkloristična, -o; folklorist/-ka; folklorizírati; folklorizácija; folklorizírán; folklorízem, folklorém; folklórec, folklorski; folklornost.*

Slovstvena folklor je tisti del besedne umetnosti, ki obstaja po načelu naravne komunikacije. To pomeni, da sta pri njej kraj in čas podajanja in sprejemanja besedila ena in ista, saj pripovedovanje / petje na eni strani in poslušanje na drugi potekata istočasno, hkrati. Izvajalec/sporočevalec (pripovedovalec / pevec) in sprejemalec (poslušalec) vedno skupaj sestavljata nerazdružno enoto: folklorni dogodek. Nasprotno se pri literaturi kraj in čas podajanja in sprejemanja razcepita. Pisatelj ali pesnik piše kdove kdaj in kdove kje, preden njegovo delo pride do sprejemalca, ki je v tem primeru bralec. Zato pravimo, da literatura obstaja po načelu tehnične komunikacije.

Kakor je samostalnik folklor izbran po temeljitem premisleku, tako je tudi s prilastkom. Zakaj ravno *slovstvena* in ne književna ali literarna folklor? Zato, ker je v pojmu slovstvo upoštevana celotna besedna umetnost (govorjena in pisana oz. tiskana), medtem ko je literatura omejena samo na tisto v knjigah. Prvi moderni literarni zgodovinar Ivan Prijatelj, ki je razmejil *slovstvo, pismenstvo, književnost in literaturo*, je *slovstvu* podelil najširši pomen. Z njim označuje »vse narodno umovanje«, ki uporablja zanj »besede (slova) - od preprostega narodnega rekla ali pregovora« dalje. Zdaj je jasno, zakaj je primerno dodati osrednjemu pojmu folklor in njenim izvedenkam prilastek *slovstven/-a*, če iz okoliščin ubeseditve ni popolnoma jasno, da gre zanjo.

Leksem »folklor« se po teh opredelitvah znajde v zadnjih treh skupinah, a v Slovarju slovenskega knjižnega jezika je obdelan predvsem z vidika tretje, težnja za naslednjo je le bolj nakazana. Toda že v tukajšnji obravnavi našeti primeri potrjujejo, da se splošna raba močno razločuje od njene strokovne opredeljenosti. Konkretno: Še v Slovenskem pravopisu iz leta 1962 je folklor opredeljena v svojem najširšem pomenu in tudi v formalni obliki le kot varianta, medtem ko je kot geslo zapisana še v moškem spolu: *folklor*.²⁶⁴ Karel Štrekelj se je vprašanju izognil s tem, da besede ni rabil v sklonu, morda prav iz zadrege, za kateri spol naj se odloči. Matija Murko, Joža Glonar, Ivan Grafenauer in nekaj časa še tudi Zmaga Kumer so jo rabili v moškem spolu.²⁶⁵ Negotovosti glede tega je čutili že pri Stanku Vurniku, ki celo v enem in istem članku rabi obe obliki (»znanstveno raziskovanje *glasbene folklor*: ta košček slovenskega *glasbenega folklorja*«).²⁶⁶ Ali je na to vplivala soseščina, kakor jo je zaznati npr. iz naslova Jugoslovnski komitet za *muzički folklor*?²⁶⁷

V slovenski malodušnosti bi verjetno sebi naprtili krivdo za dejstvo, da se mnogokdaj uporablja ena in ista beseda za predmet in vedo o njej. Vendar je to

²⁶⁴ *Slovenski pravopis*, Ljubljana 1962, 239.

²⁶⁵ Matija Murko, *Izbrano delo*, Ljubljana 1962, 168. Joža Glonar, *Slovar slovenskega jezika*, Ljubljana 1936, glej geslo: *Folklor*. I. Grafenauer, navaja Niko Kuret v *Traditiones* 1 (1972), 10. Zmaga Kumer, Nekaj misli o današnjem stanju slovenskega folklor, v: *Slovenski poročevalec* 13 (1952), št. 27, 2. Ista, Folklorni zapiski, v: *Slovenska glasbena revija*, knj. del. III (1955), št 1–2, 12–13.

²⁶⁶ Stanko Vurnik, Studija o glasbeni folklori na Belokranjskem, v: *Etnolog* 4 (1931), št. 2, 165, 168.

²⁶⁷ Z. Kumer, Folklorni zapiski, 12–13.

prekrivanje lahko tudi posledica rabe v avtentičnem okolju. Od tod je razumeti pojasnilo v eni vrhunskih ameriških knjig: »Termin folklor (angl. 'Folklore') lahko pomeni disciplino ali gradivo, ki ga preučuje disciplina. V tem prispevku termin pomeni le študirano gradivo.«²⁶⁸ Vendar Branimir Bratanić kot ime za vedo, torej folkloristiko, že l. 1957 navaja »Folklore Study, Folklore Science«,²⁶⁹ ki pa se očitno le počasi prijema. Slovar slovenskega knjižnega jezika že loči med predmetom – »folkloro« in vedo, ki jo obravnava – »folkloristiko« in razločuje »folkloren« (= nanašajoč se na folkloro; folklorni motiv, gradivo, ples) in »folklorističen« (= nanašajoč se na folkloristiko; folkloristične razprave),²⁷⁰ medtem ko Joža Glonar v svojem Poučnem slovarju iz l. 1938 navaja geslo »Folklor« kot ime za današnjo folkloro in folkloristiko skupaj. Zato ni nenavadno, ko Helena Ložar - Podlogar ugotavlja, da mnogi še danes pri nas ne ločijo imensko predmeta /folklore / od znanosti /folkloristike.²⁷¹ Vsaj po dosedanjem védenju je Simon Rutar prvi, ki leta 1889 zapiše sloveniziran término »folkloristika«.²⁷² Da se je sorazmerno zgodaj prijel, dokazuje še neidentificirani J. D., čeprav poleg izraza »folkloristika« rabi citatno »folklore«: »Nobena stvar omikancev dandanes tako ne zanima kakor *folklore*. Vse, s čimer se *folkloristika* peča, nam je znano od mladih nog.«²⁷³ Milko Matičetov: »V lepljenki, ki je neupravičeno zašla v šolska berila, prav posebej spominja slovensko *folkloristiko*, da še ni opravila svojih tekstnokritičnih dolžnosti.« »Zaostanek v zbiranju ljudske proze je prej ena izmed posebnosti v razvoju *slovenske folkloristike*, kakor pa splošna evropska zadeva.« »Nadaljnja usoda slovenske *folkloristike* je namreč v dobri meri odvisna prav od mladih moči – od strokovno pripravljenih in navdušenih delavcev.«²⁷⁴

Slovstvena folkloristika je stroka/disciplina/veda/znanost, katere predmet raziskav je slovstvena folkloro. Leta 1901 Anton Breznik že pravilno uporabi zvezo »folkloristične studije«.²⁷⁵ Toda marsikateri avtor pogosto ne razločuje med pridevnikoma *folklorističen* in *folkloren*. Če je »folklorističen zbornik v znanstvene namene,«²⁷⁶ nikakor ni »folklorističnih zbirk«, pač pa folklorne, ki »ponujajo izvirnost in lepoto romske kulture.«²⁷⁷ Še prim. napačno rabo pridevnika »folklorističen«: »Na potoku mlin, za *folklorističen* (prav: *folkloren*) nadih kraju.«²⁷⁸ »... uradna deželna kultura z intenzivnim negovanjem vprašljivih tradicij podpira stalno prisotnost napačnih *folklorističnih* (prav: *folklornih*, če že, v slabšalnem smislu – op. M. S.) domovinskih klišejev.«²⁷⁹ »Napuh, omenjen v tej pesmi, bi lahko bil samo v vzročni zvezi s *folkloristično stiliziranim* (prav: *folklorno*) ljubezenskim hrepenenjem

²⁶⁸ W. O. Hendrics, *Essays on Semi-linguistics and Verbal Art*, Paris 1973, 64.

²⁶⁹ B. Bratanić, Regionalna ili nacionalna i opća etnologija, 11.

²⁷⁰ Folkloro, v: *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I, Ljubljana 1970, 642.

²⁷¹ Helena Ložar - Podlogar, O ljudskem življenju v Domu in svetu, v: *Dom in svet* II (1989), 45.

²⁷² Simon Rutar, Postojnsko okrajno glavarstvo, v: *Ljubljanski zvon* 9 (1889), 635–638. Listek. Prim. Jurij Fikfak, *Ljudstvo mora spoznati sebe* (Ljubljana 1999), 24, 226.

²⁷³ J. D. Folkloristika, *Dom in svet* 9 (1896), št. 9, platnice.

²⁷⁴ M. Matičetov, *Josip Jurčič, Regina Kramar in nosilci folkloro*, 8, 10, 11. Isti, Bibliografija Ivana Koštišala, 393. Isti, Kralj Matjaž v luči novega gradiva, v: *Razprave SAZU*, II. razred (1958), 104–149.

²⁷⁵ A. Breznik, *Življenje besed*, Maribor 1967, 18.

²⁷⁶ Prim. Joža Glonar, Predgovor, v: Karel Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi* IV, Ljubljana 1923, 35.

²⁷⁷ Mojca Ravnik, Pavla Štrukelj, Romi na Slovenskem (ocena), v: *Naši razgledi* 30, 10. 4. 1981, 197.

²⁷⁸ A. Rebuta, *Vrt bogov*, 153.

²⁷⁹ J. Malle, *Prebijamo obzorje ekskluzivnega nastanjanja na lastno izročilo?* 1157.

... Zato je tudi Kmečka pesem na meji med intenzivno izpovedjo in programsko zastavljenim *folklorističnim* (prav: folklornim) *zapisom* ... Vendar tudi o tej pesmi ne moremo trditi, da bi sodila med Murnove simbolno stilizirane posplošitve, čeprav obdeluje brezosebno, *folkloristično* (prav: *folklorno*) *obarvano snov* ... Skozi *žanrsko folkloristično* (prav: folklorno) *motiviko* pa se je pesnik še posebno očitno prikopal do novega lirizma²⁸⁰ ... Ravno na tej točki pa se je Momirovski ... po bližnjici spustil iz *folkloristike* v slogovno in idejno rafiniran magični realizem.²⁸¹ Pridevnik »folkloristično« bi bilo umestno zamenjati s pridevnikom »folklorizacijsko«, ker prvi izhaja iz samostalnika »folkloristika«, ki je stroka, drugi pa od samostalnika »folklorizacija«, ki pomeni postopek pesnika ali pisatelja, da bi se v svojem ustvarjanju bolj ali manj približal tipu in duhu slovstvene folklore. Enako vprašljive so označbe: »folkloristična metrika«, »folkloristična proza«, »folkloristična pripoved«, »folkloristične pesmi«, »literarno folkloristična smer«.²⁸² Primerneje bi bilo govoriti o »folklorizirajočih«, kakor je pridevnik vpeljal Anton Slodnjak. Negotovost zbuja tudi zveza »folkloristično mitiziranje«,²⁸³ saj ni precizirano, ali se to mitiziranje nanaša na stroko ali predmet njene obravnave. Enaka zadrega nastane pri mešanju »folklorističnih pojavov« in »folklornih pojavov«.²⁸⁴

Nasprotno bi bilo v naslednjih primerih po smislu ustrezneje izhajati iz folkloristike: »Folklorni inštitut«, »folklorno raziskovanje«, »folklorna komparativistika«, »folklorni zapiski«, »folklorna anketa«, »domači folklorni pogledi« (= folkloristični, folkloristovi), »folklorna resnica« (= Če se spomnimo stare folklorne resnice, da so zunanjim vplivom in spremembam najbolj podvrženi začetki in konci zgodbe).²⁸⁵ Le v zadnjem primeru je bilo prav dodati sobesedilo, pri drugih je že iz same zveze jasno, da bi bil pridevnik »folklorističen« bolj primeren. Primeri pravilne pridevniške rabe, ki se ujema s pomensko vsebino: »raziskovalno področje folkloristike«, »znanstvena literatura o tej temi je v okviru folkloristike obsežnejša kot v okviru literarne vede«, »folkloristične razprave«, »problem folklorističnega pristopa«, »meje folklorističnega zornega kota«, »folkloristična merila«, »folkloristične kvalifikacije«, »nezadostnost folkloristične klasifikacije«.²⁸⁶ Na drugi strani so »klasične lastnosti folklorne poezije«, »folklorni značaj poezije odpora«²⁸⁷ in po analogiji »prvine folklorne glasbe«.²⁸⁸ Sistemu na ljubo iz tega sledi, da bi ne smelo biti predsodkov proti »folklorni pesmi«.²⁸⁹ »Takrat, na vrhuncu svoje kariere, je ... pel ... priljubljene

²⁸⁰ Jože Snoj, *Druga Murnova ustvarjalna doba*, v: *Problemi* (1967), 236, 237, 238, 241.

²⁸¹ J. Snoj, *Po bližnjici iz folklore*, 14.

²⁸² I. Brnčič, *Književni horizonti*, v: *Ljubljanski zvon* 40 (1935), 367. F. Kidrič, *Izbrani spisi* II, Ljubljana 1978, 14, 62, 76, 97. J. Kos, *Primerjalna zgodovina slovenske literature*, 95. G. Kocijan, *Kratka proza od Trdine do Kersnika*, 62, 76, 97. A. Debeljak (ocena) v: *Naši razgledi* 33, 24. 2. 1984, št. 4, 105.

²⁸³ B. Paternu, *Poetika slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva 1941–1945*, v: *Slavistična revija* 25 (1977), 174.

²⁸⁴ M. Terseglav, *Ustno slovstvo kot predmet folkloristične znanosti*, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), št. 2, 47.

²⁸⁵ M. Matičetov, *O etnografiji in folklori zapadnih Slovencev*, 10, 14, 16. Isti, *Ljudska proza*, 135. Isti, *Folklorna anketa*, 297. Isti, *Sežgani in prerajeni človek*, Ljubljana 1961, 68. Isti, *Zvernice iz Režije*, Ljubljana-Trst 1973, 11. J. Koruza, *Prežihov Voranc in ljudska tradicija*, 91.

²⁸⁶ B. Paternu, *Poetika slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva 1941–1945*, 173, 176, 177, 178, 180.

²⁸⁷ Prav tam, 173, 177.

²⁸⁸ Ivan Sivec, *In večno bodo cvetele lipe*, Celje 1991, 113.

²⁸⁹ Sem in tja zvezo uporablja že tudi avtorica te obravnave.

arije in italijanske *folklorne pesmi*« »Vesele, baladne in folklorne pesmi so potihnile ...«²⁹⁰ Nikakor ne gre za »*folkloristično pesem*«, kakor se je zapisalo Ivu Brnčiču.²⁹¹ Zveze »*pevska folklor*«, »*péta folklor*«, »*pesemska folklor*« so pomensko bolj precizne, vendar je treba označiti tudi konkreten posamezen pojav, kar je po dosedanem premisleku v okviru predstavljenega sistema mogoče izreči: *folklorna pesem* (Prim.: »Z ženo zapojeva uragvajsko *folklorno*«²⁹²), *folklorna pripoved* in po tem vzorcu²⁹³ naprej. Označbe posameznosti ni mogoče doseči niti z rodilniško obliko, kakor je v naslednjem primeru: »obstajajo cone, ki jih ni mogoče pokriti s *poetiko folklore* ...«²⁹⁴ očitno boljši kot *folklorna poetika*, ki jo le nadaljnja razlaga varuje pred nevarnostjo dvoumnega razumevanja, ker pojasnjuje, da »ni statičen pojem, gre za stvari, ki so podvržene procesu spreminjanja«.²⁹⁵

V preteklosti je pridevniku *folkloren* alterniral pridevnik *folkloški*. Primeri: »Sestavlil in objavil pa naj bi se tudi 'bibliografski pregled vseh dosedanjih *folkloških* objav in člankov' (1906). »Slovenske *folkloške drobtine*«, »znamenita *folkloška knjiga*« (1912), »kot predhodnik *folkloških študij* se navaja Christophe Ballard sredi 19. stoletja« (1923).²⁹⁶ Danes deluje zastarelo, toda dobrodošel bi bil za pridevnik iz samostalnika *folkloreč*, član plesne skupine; *folkloreč*, *folkloški*, podobno kot igralec, igralski, pevec, pevski.

Filozof Aleš Ušeničnik je v diskusiji zatrdil: »Mi se torej popolnoma ujemamo z dr. Štrekljem, da *folklorist ni ne leposlovec ne pravoslovec*.«²⁹⁷ Folklorist/ka sta strokovnjak, strokovnjakinja, ki raziskujeta (slovstveno) folkloro. Kadar je iz sobesedila ali okoliščin jasno, da gre za slovstveno folkloro, opuščamo vrstno določilo *slovstvena*, drugače seveda pravimo: *slovstveni folklorist*, *slovstvena folkloristka*.²⁹⁸ Leta 1884 neznan ocenjevalec zbirke F. S. Kraussa *Sagen und Märchen der Südslaven*²⁹⁹ dvakrat rabi besedo – folklorist –: »Znani folklorist, na Dunaju živeči Hrvat dr. F. S. Krauss ... i baš slovanskega folklorista si brez slovanskega jezikoslovca misliti ne moremo...«³⁰⁰

Milko Matičetov je, v skladu s svojim strokovnim nazorom takole preciziral njegov delovni okvir: »Ob tem, da v zapisu iz naših dni naletimo na črte, ki so

²⁹⁰ A. Dermota, *Tisoč in en večer*, Celje 1985, 156, Jože Kastelic, *Knjigi na pot v: Andrej Rant, Zornice, Celovec-Ljubljana-Dunaj* 1998, 121.

²⁹¹ I. Brnčič, *Književni horizonti*, 367.

²⁹² Andrej Rot, *V objubljeni deželi*, Ljubljana 1992, 46.

²⁹³ »Živel sem lepo otroštvo sredi darežljive in spodbudne pokrajine, pol vinorodne pol zemljedske, pastiral, pomagal pri delu, rasel z odraslimi skozi ponavljajoče letne čase, doživljal poslednje *folklorne šege* in elementarne dogodke, od porodov do smrti, od požarov do povodnji in prve svetovne vojne z begunci iz Galicije in Krasa.« Edvard Kocbek, v: *Svoboda in nujnost*, 1989, 314.

²⁹⁴ B. Paternu, *Poetika slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva 1941–1945*, 173.

²⁹⁵ B. Paternu, *Poetika slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva 1941–1945*, 174, 175. Dvoumnost pridevnika, tj., ali gre za njegovo strokovno opredelitev ali za opredelitev iz javne rabe, ilustrira primer: »... pri vrednotenju gradiva prevlada mit, prevlada romantična *folklorna doktrina*.«

²⁹⁶ B. Merhar, *Folklor* in narodopisje, 132. J. Košťál, *Slovenske folklorne drobtine*, v: *Ljubljanski zvon* 32 (1912), 156–160.

²⁹⁷ J. Glonar, *Predgovor*, 42.

²⁹⁸ Sicer se v javnosti folklorist, folkloristka mešata s poimenovanjem za člana folklorne plesne skupine. Namenoma še enkrat ponavljam: Da bi ne prihajalo do tega, predlagam zanj ime *folkloreč*, *folklorka*, po zgledu god-ec, plesal-ec/ka, pev-ec /-ka, igral-ec /-ka.

²⁹⁹ *Sagen und Märchen der Südslaven* von Dr. F. S. Krauss, Band II, Leipzig 1884, 8, LII+430.

³⁰⁰ Prim: *Ljubljanski zvon* 4 (1884), 632–633.

veliko bolj arhaične kot v varianti iz šestdesetih let prejšnjega stoletja, bi se morali zamisliti posebno tisti, ki menijo, da je zbiranje folklornega gradiva danes le brezpomembno paberkovanje ... Kritičnost nas lahko samo obvaruje neljubih zmot. Zato tudi ni zgolj kaprica, če *folkloristi* vztrajno terjajo podatke o tem, kdo je kako zgodbo povedal in kdo jo je zapisal. Le tako je namreč mogoče kolikor toliko zaježiti potvarjanje in premlevanje že objavljenih tekstov ipd. Naloga *folkloristov* je, da odkrijemo take posameznike, ki jih je že soseska priznala in potrdila za dobre pripovedovavce. Šele z njimi je 'delo' zares uspešno, žetev bogata, vloženi čas in trud poplačan. ... *Folkloristi* – ne samo začetniki – dostikrat hudo grešimo, ko v svoji poklicni vnemi na silo vlečemo iz tistih, ki nam po naključju padejo v roke predvsem še iz starejših ljudi, vse mogoče in nemogoče, kar včasih nima ne repa in glave.«³⁰¹

Glagol *folklorizirati* označuje postopek prehajanja posameznega besedila iz individualne avtorske poetike v folklorno, v kateri se do neprepoznavnosti obrusijo osebne ustvarjalčeve poteze. Nekdanjo »ponarodelo« pesem nadomesti v tem okviru ustrezna (s)folklorizirana pesem. Deležnik *folkloriziran* kaže na rezultat tega procesa. *Folklorizacija* je izvedenka, ki pomeni proces. Niko Kuret ga je takole opisal: »V ljudski stvarjalnosti delujeta dva momenta. Ljudski stvarjavec izbira, nato preoblikuje. Izbira elemente iz visoke stvarjalnosti po svojem okusu in potrebi, v skladu s svojim čustvenim obzorjem in svojo intelektualno ravnijo. Temu sledi njegov stvarjaven proces, ko te elemente preoblikuje po svojem okusu in potrebi.« »Ponikle oblike se '*folklorizirajo*', neugnana ljudska ustvarjalna sila jih brezobzirno preoblikuje po svojem okusu, potrebah in domišljiji.«³⁰² Pojem je priročen Borisu Paternuju, ki ga sorazmerno pogosto uporablja in definira: »*Folkloristika* bo svojo glavno pozornost obračala k vsemu tistemu, kar sodi v *folklorizacijo* literature. To se pravi, da bo preučevala predvsem prehajanje literarnih sestavin v folkloro in njihovo desubjektivizacijo, njihovo selitev v sestav kolektivne produkcije, kolektivne poetike in kolektivne 'cenzure', skratka v drugi komunikacijski sistem.«³⁰³ V konkretnem primeru Paternu pojasnjuje: »Pri nekaterih njegovih pesmih je *proces folklorizacije* kar precej očiten, saj so se v izročilu začele širiti v več različicah, kar pomeni, da so šle skozi ljudski soustvarjalni proces, skozi preoblikovanja, ki so bila deloma anonimna, deloma pa tudi avtorska.«³⁰⁴ Kot najbolj znan vmesni rezultat tega procesa se največkrat

³⁰¹ M. Matičetov, Ljudsko slovstvo, v: *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Ljubljana 1956, v: 127, 137. Isti, Pri treh Bogánjčarjih, v: *Slovenski etnograf* XVIII–XIX (1966), 82: »Vneto nadlegujemo osebe, ki pač vedo to in ono (kdo bi mogel potovati skozi življenje, ne da bi se ga v letih kaj prijelo!), vendar temu ne znajo dati primerne oblike, pa se v zadregi lovijo in nekaj zmašijo, 'samo da je', da se pač odkrižajo sitmežev. Če bi dobro prisluhnili okolju, ki ga želimo spoznati, bi bilo drugače. Še tako preprosta publika ima namreč oster posluš in neusmiljeno odklanja nespretno pripovedovanje. V vaškem okolju so zaželeni kot pripovedovalci in dejansko pripovedujejo le tisti, ki to umejo.«

³⁰² J. Fikfak, Pogovor z Nikom Kuretom, v: *Traditiones* 14 (1985), 184. N. Kuret, *Ziljsko štehanje*, Ljubljana 1963, 49–50.

³⁰³ B. Paternu, Poetika slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva 1941–1945, 178. Isti, Poglavje iz slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva, v: *Slavistična revija* 20 (1972), 163–168. Isti, *Slovenska proza do moderne*, 21–22. Isti, Folklorizacija literature in literarizacija folklor, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), št 2, 80.

³⁰⁴ B. Paternu, Boj, trpljenje in upanje, v: *Delo / Književni listi*, 25. 12. 1980, 16.

omenja *folklorizirana pesem*,³⁰⁵ medtem ko je v pisanju o »*folkloriziranem slovstvu*«³⁰⁶ Paternujevo razumevanje folklorizacije je ravno nasprotno od pravkar razloženega, namreč v smislu, kakor je razloženo geslo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika: »folklorizirati = vnašati v kaj folklorne elemente.«³⁰⁷ Tako pojmovanje se dá razbrati pri Boži Krakar - Vogel, ko govori o »*folklorizirani literaturi* za kmečke bralce«³⁰⁸ in pri Denisu Ponižu, ki odkriva »*mitizacijo in folklorizacijo*« pri Svetlani Makarovič.³⁰⁹ Enako njima doumeva folklorizacijo Niko Kuret, ko piše o podeželskih »učenicih« (šolmoštrih), ki »so imeli pravi čut za ljudskega duhá, za ljudski okus. Mogli so izvesti *folklorizacijo* besedil ...«³¹⁰ V pretirano apokaliptično nadihnjeni obliki in izhajajoči iz vulgarnega pojmovanja folklore, hkrati pa s priznavanjem stroke, ki naj to analizira, Naško Križnar govori o »*folklorizaciji* slovenskega naroda«, s pojasnilom, da ni »*proti folkloristiki, ampak proti folklorizaciji* tesnobne in zatohle slovenske domačije.«³¹¹ Janko Malle je to morda prehitro poimenoval »*folklorizacija slovenske narodne zavesti*«. ³¹²

To doživljanje *folklorizacije* je blizu pojmu *folklorizem*, kar seveda ni eno in isto. Že Józef Burszta, poljski etnolog, pošteno priznava, da je uporabljal ime *folklorizacija* tudi za pojave *folklorizma*, dokler se ni seznanil s tem pojmom.³¹³ Podobno pojmovno in terminološko neizdelanost je opaziti tudi pri nas. V slovenski literarni vedi je koincidenca med folklorizacijo in folklorizmom potekala ravno narobe. Folklorizacija, ki naj označuje pojave v literaturi in slovstvu sploh, je bila kot »*folklorizem*« poimenovana že l. 1935; to pomeni, da se je »folklorizem«, ki označuje pojave in procese v stvarnem življenju, kot termin pojavil na naših tleh veliko prej kakor drugod.³¹⁴ Prvenstvo v tem pogledu pripada Ivu Brnčiču: »Pisatelj pa se je znal izogniti nevarnosti, da bi ga dotik s to patriarhalnostjo zavedel v ono staro in obrabljeno idealiziranje kmetstva in kmečke zemlje, ki je eden naglavnih grehov naše književnosti in ki je posebno v liriki hipertrofiralo liristični pokrajinski ruralizem do *anahronističnega folklorizma* ali pa do popolne odmaknjenosti od resničnih, osnovnih problemov naše zemlje.«³¹⁵ Ob oceni prvega letnika nove hrvaške revije piše Brnčič istega leta: »Zlasti ga označuje neki eklekticism ... razen tega pa nekakšen *regionalizem*, ki prehaja pogosto v *folklorizem*, le-ta pa se mi zdi dokaj čudna družčina socialnega in aktualističnega momenta.«³¹⁶ Medtem ko je pri Brnčiču zaznati negativno konotacijo folklorizma v smislu njegovega kritično socialnega izhodišča in vrednotenja, doživlja pri Jožetu Snoju ponižanje glede na razmerje med dvema

³⁰⁵ J. Glonar, Predgovor, 49. M. Terseglav, *Ljudsko pesništvo*, 21.

³⁰⁶ B. Paternu, Problemi dveh tipov slovenske književnosti s posebnim ozirom na njen koroški del, v: *Koroški kulturni dnevi I*, Maribor 1973, 89.

³⁰⁷ Folklor, v: *Slovar slovenskega knjižnega jezika I*, 642.

³⁰⁸ B. Krakar - Vogel, Obravnavanje Kopitarja v šoli, v: *Jernej Kopitar v Vukovem letu* (1987), 50.

³⁰⁹ Denis Poniž, *Molk in pisava*, Ljubljana 1986, 212.

³¹⁰ Niko Kuret, *Slovenska koledniška dramatika*, Ljubljana 1986, 187.

³¹¹ Naško Križnar, Velika Glasnikova anketa, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 24 (1984), št. 4, 81.

³¹² Janko Malle, Duhovna ambivalenca in slovensko na Koroškem, v: *Sodobnost* 36 (1988), 338.

³¹³ J. Burszta, *Kultura ludowa – kultura narodowa*, 309.

³¹⁴ M. Stanonik, Slovstveni folklorizem, v: *Nova revija* 11 (1992) št. 121, 122, 673–684.

³¹⁵ Ivo Brnčič, Kozak, Za prekmurskimi kolniki (ocena), v: *Sodobnost* 3 (1935), št. 19, 142.

³¹⁶ I. Brnčič, *Književni horizonti*, 367.

³¹⁷ J. Snoj, Druga Murnova ustvarjalna doba, 236.

strokama in njuno razmerje do same estetike: »Brezosebnost se lahko stopnjuje do čistega *folklorizma* in tako pridemo do pesmi, ki bi s svojim naslovom in podnaslovom sodila prej v etnografovo kot v pesnikovo beležnico.«³¹⁷

Vprašanju folklorizma na splošno in še posebej slovstvenega folklorizma sta posvečeni posebni obravnavi:³¹⁸

Folklorizem je folklor iz druge roke. To pomeni, 1. da izstopi iz svojega naravnega, pristnega okolja, 2. da pri tem spremeni svojo vlogo, 3. da ji je ob izgubi krajevne pripadnosti dodeljena vloga nosilca širše pokrajinske ali celó narodne istovetnosti. Slovstveni folklorizem je trivialna izpeljava slovstvene folklore. Svoj učinek želi doseči s čim več pisanosti³¹⁹ in spektakularnosti. Pri tem ubira troje poti: a) obnavlja pojave, kakršni so bili; b) jih stilizira; c) umetno preoblikuje z utemeljitvijo, da »folkloro vrača ljudstvu na višji izpovedni ravni.«³²⁰ Iz tega je videti, da je etnološko pojmovanje folklorizma veliko širše in drugačno kot v literarni vedi. Boris Paternu z njim poimenuje pravzaprav folklorne stileme: »Tradicionalna slovenska literarna zgo-dovina pa tudi folkloristika sta imeli pred očmi predvsem ... razmerja podobnosti, skladnosti in enakosti pri srečevanjih literarnega pesništva s folklornim. V ospredju zanimanja je bila ponavadi *količina in nomenklatura folklorizmov* v pesnikovem besedilu in po bolj ali manj mehanično nanizani količini teh znakov – ne njihovih dinamičnih funkcijskih razmerjih z drugimi – se je odločalo o pesnikovi bližini ljudskemu oz. narodnemu pesništvu ... Literarna veda pa bo sledila predvsem *literarizaciji folklorizmov*, njihovemu prehajanju iz kolektivne v individualno, avtorsko poetiko ...«³²¹. Zanje je po ključu, ki se je zadnji čas uveljavil v jezikoslovju in literarni vedi, primernejše ime *folkloremi* (folklorem je najmanjša enota slovstvene folklore) po zgledu: *teorem*,³²² *fon-em*, *mor-fem*, *stil-em*, *mit-em*), termin folklorizem pa pridržati za zgoraj razloženi pojav. Smiselno je, da se ne le oblikoslovno lepo ujema s klasic-*izmom* in histor-*izmom*; tudi strukturno ima z njima največ skupnega, le da ga danes ne prepoznavamo kot posebno smer znotraj duhovno-kulturno-umetnostnih gibanj. Morda mu bodo kdaj z večje zgodovinske razdalje priznali celó to. Katero verzijo folklorizma ima v mislih Albinca Lipovec, etnološko ali tisto iz literarne vede, iz konteksta ni mogoče razbrati: »Zdi se, da bo temeljna razločevalna lastnost fenomena, ki ga imenujemo folklor in obsega področje ljudske besedne umetnosti, prav tradicija. Zelo previdno bo treba raziskati današnje *oblike folklorizma*. Iščemo ga seveda zato, ker se je v spremenjenih oblikah življenja spremenila tudi funkcija tradicionalne folklore in prav tako njeni nosilci.«³²³

Ostaja še abstraktum »*folkloro/st*« kot termin za označevanje bistva, identitete:

³¹⁸ Marija Stanonik, O folklorizmu na splošno, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 30 (1990), 20–42. Ista, Slovstveni folklorizem, v: *Nova revija* 11 (1992), št. 121/122, 673–684.

³¹⁹ Prikradla se je že celó v cerkev: »Bogosluzje so slikovito in *folklorno obarvali* znani 'markovski kopijaši' in domači muzikantje.« Prim. R. Maier, Martinovo na Hajdini, v: *Družina* 38 (1991), št. 45, 6.

³²⁰ M. Stanonik, O folklorizmu na splošno, 20–42.

³²¹ Boris Paternu, Folklorizacija literature in literarizacija folklore, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), 71, 80.

³²² Anton Stres, *Zgodovina novoveške filozofije*, Ljubljana 1998, 33.

³²³ Albinca Lipovec, Ustno slovstvo kot predmet etnološke, literarne in folkloristične znanosti, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), 107.

»V stilu je res srečati kaj *folklornega*.«³²⁴ »Drugačna poetika pa ne pomeni vedno zanikanja *folklornosti*, ampak drugačno možnost življenja folklorne poetike.«³²⁵ »Anton Janežič se je kot urednik Slovenskega Glasnika oddaljil od *folklornosti*, ki jo je v Slovenski Bčeli še močno poudarjal.«³²⁶ »Tam so bili *odnosi med folklornim in umetnim* komajda razmejeni ... avtohtoni prostor narodnostnega čuta, estetskih instinktov, *folklornosti in amaterizma*.«³²⁷ »Slovenski narod se je danes v vseh svojih delih znašel sredi sil, ki morda še zadnjič poskušajo namesto pluralistične in demokratične kooperativnosti vsiliti centralistično in totalitarno poenotenje, ki temelji na hegemoniji, t. i. državnih narodov in na odrinjanju slovenske narodne samobitnosti na rob tolerirane *folklornosti*.«³²⁸ »Očitno je takšno ocenjevanje zmogla samo politična zaslepljenost, združena s kulturno zaostalostjo: recimo naša »rdeča *folklornost*«.«³²⁹

Končno še oblikoslovni vzorec zanikanja: »*nefolklorna, zunajfolklorna poetika*«, »*nefolklorna kultura delavskega razreda*«, »*ideološki aktivizem ... afolkloren*«.«³³⁰

IV. TERMINOLOGIJA KOT PREIZKUSNI KAMEN ZNANSTVENEGA MIŠLJENJA

Krivdo za zastoj slovenske slovstvene folkloristike je pripisati njenemu amaterskemu zaledju in odsotnosti sistematičnega študija. Zastopniki stroke so predolgo videli smisel svojega dela na terenu, medtem ko za teorijo ni bilo ne posluha ne časa. Ta medlost je povzročila, da sprva niso čutili nevarnosti, ki jo je prinašalo megleno razmejevanje med etnografijo/etnologijo/narodopisjem/folkloristiko. Šele ko so doživeli kritiko svoje metode, so se oglasili, a spet ne kvalificirano, tj. konceptualno, ampak le iz prakse za prakso. Toda za napredek stroke je treba nujno utemeljiti, urediti in poenotiti njeno terminologijo. Posmehovanje tem naporom in njihovo podcenjevanje, in to iz strokovnih vrst³³¹ je, milo rečeno, nerazumljivo.³³² Folklorno ni isto kot ljudsko. Med njima ne obstaja razmerje sinonimnosti ali prevoda, ki bi bil brez ostanka, kalka. Besedna družina z izhodiščem »folklor« ima in prevzema drug, samostojen, drugačen pomen. Da »ljudsko« in »folklorno« nista (več) identična – če sta kdaj bila?!? – najbolje potrjujejo zveze tipa: »*ljudska folklor*«. Prim.: »kot pravi M. Eliade ... so sodobne velike religije tako obdelane in predelane od izobražencev, da je prek njih težko priti do razumevanja 'homo' religiusa«; »boljša pot je poznavanje *ljudske folklore*«,³³³ »... deli obredja v *ljudski folklori*«,³³⁴ »proletarska poezija naslonjena

³²⁴ F. Zadavec, *Folklorni junaki v Cankarjevi literaturi*, 83.

³²⁵ M. Terseglav, *Ljudsko pesništvo*, 150.

³²⁶ G. Kocijan, *Kratka pripovedna proza od Trdine do Kersnika*, 80.

³²⁷ B. Loparnik, *Slovenska glasba in slovenska cerkev: 19. stoletje*, 172.

³²⁸ Reginald Vospernik in Janko Merkač, *Pismo bralcem Celovškega zvona* (letak), 25. 3. 1987.

³²⁹ A. Rebula, *Dobronamerni estetizem*, 11.

³³⁰ B. Loparnik, *Slovenska glasba in slovenska cerkev: 19. stoletje*, 164. S. Kremenšek, »Etnologija *sedanjosti*« in njena temeljna izhodišča, 280. B. Paternu, *Poetika slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva*, 174.

³³¹ M. Terseglav, *Ustno slovstvo in folkloristika kot predmeta univerzitetnega študija*, v: *Traditiones* 19 (1990), 235.

³³² Polemiko na tako obnašanje prim. v *Traditiones* 21 (1992), 63–64.

³³³ Marko Kerševan, *Religija in slovenska kultura*, Ljubljana 1989, 137, 150.

na *ljudsko folkloro*«. ³³⁵ »Pri Cankarju gre za podobno zmes fantastike, groteske, *ljudske folklore*... ³³⁶ »Če so Prežihove prve groteske potemtakem tudi plod *ljudske folklorne fantastike*, ljudskih predstav... ³³⁷

Morebitnemu očitku, ali ni to le posledica ohlapnega izražanja v naših dneh, je mogoče postaviti po robu primer iz gledališkega lista v sezoni 1946/47, kot hvaležen dokaz za razločevanje omenjenih dveh kategorij: »Drugi znak *ljudskega gledališča* in *ljudske igre* je *folklor*. ... In folklor je v veliki večini ostanek starih poganskih mitologij, magična reakcija na kruto silovitost naravnih pojavov, katere je hotel nekdanji človek ublažiti in si jih podrediti. *Folklor* je torej eden izmed bistvenih znakov *ljudske igre*«. ³³⁸ Kot oblikovno varianto je mogoče sprejeti zvezo v naslednji povedi: »Okvir primarnega lirizma kot ključnega znaka te poezije seveda ni prebit, še več – potlačitev tega tipološkega okvira je izpeljana skozi niz *folklorno-ljudskih* nastavkov v tkivu pesmi. ³³⁹ Kategorialno enako funkcijo imata sestavljenki s sestavino narodno: »To srce je bilo dovolj veliko, da je znalo onkraj vsakršne kontingentne sociologije ceniti ne samo *narodno folklorno*, ampak tudi kulturno in človeško dragocenost pojava, ki mu pravimo krščanstvo. ³⁴⁰ »Sloenci takšne skupne nacionalne obrede šele iščemo. Ti, ki so zdaj v veljavi, so obredi ene strani in ideologije ali pa so *narodnofolklorni*, ne nacionalno obvezni, vsekakor pa niso utemeljeni v Bogu. ³⁴¹ Semantični premik je izveden tudi v neologizmu iz naslednjega odlomka: »obsežno pesništvo, ki s produkcijske in konzumentske strani zajame tako rekoč vse sloje prebivalstva: tja do nepismenih, ki jim je bila *ustna folklor* edina pesniška izkušnja in izobrazba. ³⁴²

Tudi za slovenske razmere je povedno stališče Józsefa Burszte, ki se zgraža nad ravnanjem na Poljskem: »Pogosto se uporablja 'ljudsko' s popolnoma konkretnim samostalnikom. Torej 'ljudsko' v umetnosti (likovni umetnosti, literaturi, gledališču). To je zgodovinsko obtežen naziv, morda preveč neomejen, neprecizen in neugoden zaradi končno neogibne nujnosti rabe samostalnika. Drugi bolj splošno uporabljen termin je folklor (folklor poljska, vaška mestna), toda pogosta manira publicistov je 'ljudska folklor' (!), kar je očitno nesprejemljiva tautologija, ki izdaja pomanjkanje znanja in etimologije in pomena tega termina. ³⁴³ Toda da temu ni čisto tako, dokazuje že češki strukturalist Jan Mukařovský, ki v svoji estetiki omenja »*ljudsko nefolklorno okolje*« in »*ljudsko nefolklorno umetnost*«, ³⁴⁴ pri čemer seveda izhaja iz češkega okolja. Tudi posamezne besede imajo svojo zgodovino. Na primer balada ima vsaj v literarni vedi danes čisto drug pomen, kot ga je imela nekdanj.

Da preprosta zamenjava ni mogoča, dokazujejo tudi preizkusi, najprej iz

³³⁴ M. Kerševan, Nekaj spornih vprašanj marksistične teorije religije, v: *Problemi* (1967), št. 58, 1346.

³³⁵ Drago Bajt, Poročilo o posvetovanju o internacionalizmu in svetovni literaturi, v: *Kulturna panorama*, Radio Ljubljana, 2. 5. 1987.

³³⁶ J. Kos, Stari in novi pogledi na slovensko slovstvo, 179.

³³⁷ Franc Zadavec, Groteska v Prežihovi prozi, v: *Slavistična revija* 22 (1974), št. 2, 155.

³³⁸ Fran Žizek, Nekaj misli o 'Miklovi Zali', v: *Gledališki list SNG*, (Ljubljana 1946/47), 188.

³³⁹ Aleš Debeljak, Milan Vincetič Zanna (ocena), v: *Naši razgledi*, 33, 24. 2. 1984, 105.

³⁴⁰ A. Rebula, Prešeren in krščanstvo, v: *Znamenje* 1 (1971), 19–20.

³⁴¹ Taras Kermauner, Politika in vera, v: *Revija 2000*, št. 48/49, 82.

³⁴² B. Paternu, *Poetika slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva*, 162.

³⁴³ J. Burszta, *Kultura ludowa – kultura narodowa*, 308–309.

³⁴⁴ J. Mukařovský, *Estetske rozprave*, 103, 104.

literarne zgodovine: »folklorni realizem«. Nemogoče je govoriti o »*ljudskem realizmu*«, ne da bi dobil drug pomen, ustni realizem pa zveni nesmiselno. »*Žanrska folklorna slika*«? – v redu. Toda »žanrska ljudska slika«, »žanrska ustna slika«? Ne, prav gotovo ne!³⁴⁵ Etnološka strokovna literatura navaja »*folklorni pojav*«,³⁴⁶ ki ga ni mogoče ovrednotiti kot »ljudski pojav«, »ustni pojav«. Leksemom se semantika spreminja. »Ljudsko« je svojčas pomenilo to, kar nam danes velja za tuje, nedomače. Josip Jurčič ima v Sosedovem sinu: »Če oče ne pojde domov, kakov *ljudski* (= drugi, ki ni domač – op. M. S.) tudi ne pojde', odgovori mati jezno.«³⁴⁷ Še zdaj je najti besedo v tem pomenu v živem jeziku: »Ko je kakšno ušpičil in to je bilo skoraj vsak dan, mu je mati imela navado reči: 'Boš videl Mulc, tebe bojo še *ljudska vrata* po riti tolkla.'« (Ajdovščina)³⁴⁸. Povedki z drugega konca Slovenije govorita o *ljudskem* (= tujem – op. M. S.) *puranu* (Veržej) in »*lücki*« [= *ljudski*] (= *tuji zemlji*).³⁴⁹ Analogno jezikovni rabi v binomih, kakor jih navaja Burstza v oklepaju, je najti folkloro že tudi v slovenskih besedilih: »... Ukrajinsko partizansko ljudsko pesništvo ... bliže sodobnemu literarnemu pesništvu kot pa tradicionalni, še posebej *kmečki folklori*.«³⁵⁰ »Harmonika in rože na oknu nas spominjajo na nekdanjo *domačijsko folkloro*.«³⁵¹

Da bi spoštovali odločitev tistih strokovnjakov, ki imajo folkloro za poseben način izražanja v različnih umetnostnih panogah, je smiselno tukajšnjo vejo besedne umetnosti poimenovati kot *slovstvena folkloro*. Ni vseeno, za kateri pridevnik gre in še manj, kaj je pridevnik in kaj samostalnik. Franc Pediček strukturira v zvezi z oblikovno stranjo terminov zelo stroga pravila.³⁵² Odločitev izrecno za zvezo: slovstvena folkloro je premišljena, utemeljena v Prijateljevi opredelitvi pojmov slovstvo, književnost, literatura. Zato ni mogoča zamenjava sintagm: slovstvena folkloro – folklorno slovstvo. To se lepo vidi iz preizkusa: »*politična folkloro*«³⁵³: folklorna politika (< ta zveza je skonstruirana – le za tukajšnjo ilustracijo!). Iz gradiva je mogoče izvesti tudi nasprotno zglede: »*folklorni predmeti*« (: predmetna folkloro?), »*folklorni stil*« (: stilna folkloro?), »*folklorna zavest*« (: zavestna folkloro?), »*folklorni okus*« (: okusna folkloro!).³⁵⁴ Zato še zdaleč ni vseeno, ali *slovstvena folkloro* ali folklorno slovstvo.³⁵⁵

Proces terminologizacije poteka v treh stopnjah. Najprej je beseda znana v splošni jezikovni rabi (»naravni jezik«). Na tej »naravno-jezikovni stopnji« je temeljna pozornost posvečena predvsem besedi kot znaku termina; nato prestopi na raven določene »strokovne znakovnosti, pomenskosti in sporočilnosti, torej na raven tehnološko-tehnične rabe. Na tej stopnji je termin zaradi strokovnega določevanja njegovega znaka, pomena in sporočila že mnogo bolj formalno in vsebinsko ustaljen,

³⁴⁵ A. Slodnjak, v: *Zgodovina slovenskega slovstva* II, Ljubljana 1959, 195.

³⁴⁶ M. Terseglav, Ustno slovstvo kot predmet folkloristične znanosti, 45.

³⁴⁷ Josip Jurčič, *Zbrano delo* 4, Ljubljana 1951, 267.

³⁴⁸ Franc Černigoj, O Mulcu, v: *Javorov hudič* (Glasovi 1), Ljubljana 1988, 272.

³⁴⁹ Dušan Rešek, Svojo krivdo je balil po smrti, v: *Brezglavjeki* (Glasovi 9), Ljubljana 1995, št. 25.

³⁵⁰ B. Paternu, *Poetika slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva*, 178–179.

³⁵¹ Janez Dolenc–France Koblar, *France Bevč* (Znameniti Slovenci), Ljubljana 1990, 127.

³⁵² F. Pediček, *Prispevki za teorijo terminologije v znanosti – tudi pedagoški*, 15–17, 27, 83, 97–102, 104–106, 110, 113–133. Prim. M. Stanonik, *Teoretični oris slovstvene folkloro*, 59–66, 88–98.

³⁵³ T. Pandanov, Volilna folkloro, v: *Dnevnik*, 8. 11. 1990, 5.

³⁵⁴ B. Loparnik, *Slovenska glasba in slovenska cerkev: 19. stoletje*, 162, 165.

³⁵⁵ Polemika na to témo je tu izpuščena. Glej: *Traditiones* 21 (1992), 66–68.

določen in dogovorjen. Poudarjena je predvsem pomenska razsežnost termina.«
 »Za tretjo, najvišjo razvojno stopnjo termina je značilno, da je znaku in pomenu določenega termina dodana enoumna in avtentična ter avtohtona, znanstveno preverjena in dokazana sporočilnost o določenem predmetu, pojavu, procesu, funkciji in odnosu v stvarnosti in resničnosti. Na tej razvojni stopnji je termin kar se da odvisen od znanstvenih spoznanj, znakovno in pomensko ter sporočilno določen in utrjen. Ta funkcionalna razvojna pot vsakega znanstvenega termina ima tudi svojo pripadno instrumentalnost ... O tem trirazvojnem instrumentalnem določevanju znakovno-pomensko-sporočilne vsebine terminov bi ne bilo treba izgubljeni besed, če bi nas prav njeno iskanje v terminografski analizi znanstvenih besedil ne opozarjalo na znanstveno raven pisanja posameznega pisca in ob tem tudi ne izrisavalo 'terminološkega profila' vsakega terminografsko obdelanega pisca posebej. Ti dve, s terminografijo razkriti vednosti, pa sta pomembni najprej za razvojno analizo določene znanosti, zatem pa tudi za ugotavljanje razvojne stopnje znanstvenega pisanja vsakega pisca posebej. Z ugotavljanjem pa seveda tudi za motivacijo spreminjanja in razvijanja znanstvenega pisanja na višjo kakovostno raven.«³⁵⁶
 Citat govori o tem, da terminologija razkriva raven avtorjeve znanstvenosti, ga tako rekoč izdaja. Če torej hoče slovstvena folkloristika upravičiti svoj obstoj, si mora pridobiti lastno ime, to je, izdelati si mora lastno terminologijo, jo utrditi in na tej podlagi graditi naprej. To je eden bistvenih pogojev za dokaz njene samostojnosti in istovetnosti. Šele pravo poimenovanje stvari pomeni, da jih obvladamo.

SKLEP

Ne gre samo za zahtevek, da je terminologija pogoj znanosti, temveč tudi za zahtevo, da mora terminologija nastajati na temelju postulatno razvite znanosti.³⁵⁷
 »Brez terminologije, vsebinsko jasne in nenehno dograjevane z odkritji in spoznanji novih zakonitosti stvari, pojavov in procesov naravne, človeške in družbene stvarnosti, namreč ni napredka nobene znanosti.«³⁵⁸ Ta se mora z znanstvenim jezikom čim bolj približevati formalni standardizaciji svojih nosilnih elementov, to je bistvenih leksemov. Gre pa tudi za čim večjo skladnost med pojmovno določeno podstatjo in pripadnim besednim simbolom, tj. znakom zanjo, ki ga predstavlja ustreznih znanostno določilni izraz oz. znanostni termin.³⁵⁹ Izoblikovanost semantične samosvojesti je eno temeljnih meril znanosti. To doseže, kadar ni le pomešan kup posameznih terminov, ampak so urejeni v sistem in med seboj smiselno povezani. To zahtevo znanostne semantike izraža besedna zveza »terminološko izrazoslovje«, kar označuje sistem, medtem ko »terminološki izrazi« zgoj prosto nepovezanost. Sistem terminološkega izrazja v znanosti mora biti sporočilno funkcionalen in spoznavansko ploden. To se doseže, kadar je tudi notranje sistemsko urejen in ustrezno povezan (ne samo zunanje v besednjakih, slovarjih, leksikonih). Notranja

³⁵⁶ F. Pediček, *Prispevki za teorijo terminologije v znanosti – tudi pedagoški*, 183.

³⁵⁷ Prav tam, 153.

³⁵⁸ Prav tam, 145.

³⁵⁹ Prav tam, 18, 50.

spoznavanjsko-strukturna sistemskost terminološkega izrazja se pojavlja v vsaki znanosti v drugačni podobi in klasifikaciji.³⁶⁰ Aplikativno terminološko delo privede do izdelave slovarjev. Eno najpomembnejših načel pri tem je, da mora temeljno besedišče vsake znanstvene discipline sistematično odlikovati vsoto pojmov, ki pomenijo védenje na njenih različnih ravneh od prakse do teorije.³⁶¹

---

³⁶⁰ Prav tam, 84, 90.

³⁶¹ M. Kalin, Terminološki priročnik, 183.

STIKI IN RAZHAJANJA JEZIKOSLOVJA IN SLOVST- VENE FOLKLORISTIKE

UVOD

Mnogoznačnost grškega izraza *mythos* (beseda, govor, zgodba, bajka, pravljica¹) dokazuje, da sta nastanek žive govorice in slovstvene folklore v njunih prvih zarodkih življenjsko povezani. Slovstvena folklorica genetsko spada v obdobje oblikovanja človeške besede, v čas pred 100 000–13 000 leti.² Namesto da sami delujemo na naravo in družbo, prosimo bližnjega, da to stori. Na tem načelu je nastal jezik. Izgovorjena beseda ni le prenosnik pomena, ampak kot zvočni pojav dobi samostojno vrednost. Ni le znamenje. Kar jo loči od njega, so asociacije, ki spremljajo posameznega poslušalca, ko si prisvaja besedni pomen.³ Ob konotacijskih pomenih besed se rojevajo sestavine žanrskega sistema slovstvene folklore.

Neznani ocenjevalec zbirke *Sagen und Märchen der Südslaven*⁴ iz leta 1884 dvakrat rabi besedo – folklorist (»Znani folklorist, na Dunaju živeči Hrvat dr. F. S. Krauss«), drugič v zelo pomenljivi zvezi ravno za tukajšnje poglavje: »i baš slovanskega folklorista si brez slovanskega jezikoslovca misliti ne moremo...«. Morda je bil to ravno Karel Štrekelj, ki se je živo zavedal, da je slovstvena folklorica življenjsko odvisna od jezika: »*Narodno blago šele bode nam pokazalo pravo notranje življenje jezikovo.*«⁵ Obe področji je prav tako življenjsko povezoval Anton Breznik: »*Odkar ga je kot petošolca obšla volja in skrb, da bi ljudsko pesem zapisal kar se da zvesto po govoru in v narečju, Breznika ni več zapustila želja, da bi kar največ odkril v iskanju jezikovnih skrivnosti ... Zato je tako zgodaj razumel, kakšna znanstvena vrednost je v vsem tem ljudskem blagu, in je za pesmimi začel zbirati ljudske uganke, rekla, psovke.*«⁶ Joža Glonar navaja po Saintyvesu, da se je te vrste gradivo pri vseh omikanih narodih zbiralo že davno za zabavo kot nekakšna postranska veja leposlovja, a ne z znanstvenimi nameni. Prvi, ki so ga začeli gledati z znanstvenimi očmi, da so bili jezikoslovci, ki jih je vznemirjal razloček med olikano govorico izobražencev in »*divje rastočo besedo ljudskih mas in ki so v ljudskih pregovorih videli svojevrstno jezikovno formulirano modrost.*«⁷ Vladimir Propp odločno zatrjuje, da

¹ Anton Trstenjak, *Človek končno in neskončno bitje*, Celje 1988, 98.

² Kirill V. Cistov, Špecifikum folklóru vo svetle teórie informácie, v: *Slovenský národopis* 21 (1972), št. 3, 346–348.

³ Ivan Slamnig, *Pesem kot faktor kolektivne zavesti*, v: *Disciplina mašte*, Zagreb 1965, 7–8.

⁴ (Š-), *Sagen und Märchen der Südslaven von Dr. F. S. Krauss*, Band II, v: *Ljubljanski zvon* 4 (1884), 632–633.

⁵ Spomenica »Slovenskega literarnega društva na Dunaju«, v: *Slovenski narod* 12 (1879), št. 41, 3.

⁶ Jakob Šolar, *Spremna beseda*, v: Anton Breznik, *Življenje besed*, Maribor 1967, 58.

⁷ Joža Glonar, Saintyves P., *Manuel de folklore*, Paris 1936, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* (1937), 121.

je treba slovstveno folkloro izenačiti z jezikom (in ne književnostjo!) in jo kot tako preučevati.⁸

I. SLOVSTVENA FOLKLORA – OD ZAČETKA

Mitološka šola je v raziskovanju slovstvene folklore izhajala iz analogije s primerjalnim jezikoslovjem, ki je odkrilo *indoevropsko jezikovno skupnost. Brata Johann in Wilhelm Grimm, ki sta omenjeno šolo utemeljila, sta ugotovila najprej velike podobnosti med evropskim pripovedništvom (npr. nemškimi in srbskimi zgodbami) in nato sorodnost le-teh z vzhodnimi (npr. perzijskimi in indijskimi). Kakor so indoevropska ljudstva iz Srednje Azije prenesla s seboj jezik, tako tudi bajčne predstave in verovanja. Polagoma so se prvotni miti močno spremenili, vendar ne toliko, da bi ne bilo mogoče izluščiti iz njih starodavnega jedra tudi iz današnjih pripovedi.⁹ Komaj verjetno se nam to zdi, ker ne znamo več prav presojati nekdanjega človeka in družbe. Dolga desetisočletja je preprost, nepismen, za današnje pojme »neciviliziran« človek predvsem pripovedoval, poslušal, si pripoved ohranjal v spominu in spet sporočal drugim. Okoliščine so ga silile, da je stalno uril spomin. Samo nanj se je (lahko) zanesel, na nobeno »zapisano« ali drugače »ohranjeno besedo«. Naučenemu besedilu je pripisoval čarovno moč in mu izkazoval sakralno spoštovanje. Pripovedovalec mita ali deklamator epa ni smel spremeniti niti besede, saj so ga sproti nadzorovali in popravljali. Tu je iskati vzrok, zakaj so se ohranili stari miti in izročila o 'stvarjenju sveta' tako dolgo, preden so bila zapisana. Sledove njihove arhaičnosti vidimo v silno preprostih stavkih, kjer zlepa ni podrednja, ampak sami preprosti vezniki in za današnji občutek nepotrebna ponavljanja. To daje besedilu posebno slovesnost in pomembnost.¹⁰

Zemljepisno-zgodovinska metoda, na kratko »finska« šola, si je zadala nalogo rekonstruirati arhetipične ('proto') forme, in pri tem upoštevati migracijsko teorijo in lingvistični model, saj so očitne njene podobnosti s primerjalnim jezikoslovjem. Vendar se od le-tega že oddaljuje. Kaarle Krohn razmejuje jezikoslovca svojega časa od slovstvenega folklorista s pripombo, da slovstvena folklorarica zaradi starinskih besed in skladnje doživlja vedno večjo pozornost jezikoslovcev in da fonetično šolani lahko veliko pripomorejo k razlagi mitoloških imen in z njimi povezanih predstav, da pa zakonitosti jezika ne zadoščajo niti niso bistvena pri raziskovanju miselnih vsebin slovstvene folklore. Da mu gre za osamosvajanje stroke, priča njegovo zasledovanje le-te na institucionalni ravni v skandinavskih deželah, torej postopno ločevanje slovstvene folkloristike kot akademske vede tako od jezikoslovne kot literarnozgodovinske katedre, in to že od leta 1886 naprej. Moltke Moe na univerzi Kristiana v Oslu je prvi imel čast predavati slovstveno folkloristiko. Sprva je njegova profesura obsegala norveški jezik z norveško ljudsko tradicijo kot stranskim predmetom. Leta 1899 je na njegovi katedri norveška ljudska tradicija prišla na

⁸ Dragoslav Antonijević, Etno-folkloristički pristup proučavanju žanrova, s posebnim osvrtom na bajku, v: *Makedonski folklor* 22 (Skopje 1989), št. 43, 137–139.

⁹ Milko Matičetov, Ljudska proza, v: *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Ljubljana 1956, 127–128.

¹⁰ Anton Trstenjak, *Skozi prizmo besede*, Ljubljana 1989, 36.

prvo mesto poleg srednjeveške literature in končno se je docela osamosvojila.¹¹ Krohn presenetljivo jasno razmejuje predmet slovstvene folkloristike od etnologije, mitologije, teologije, (literarne) zgodovine in jezikoslovja. Pri tem si pomaga s kategorijo estetskosti, ki je še danes med najpomembnejšimi kriteriji v trinomu: jezik – slovstvena folklor – literatura.¹² Stith Thompson, cenjeni praktik omenjene šole, je svaril pred pretiranim vsiljevanjem lingvistične analogije.¹³

Zdi se nenavadno, da pri K. Krohnu najdemo tudi sicer kratke, a vendar, opredelitve jezikovnih obrazcev, npr. uganka, pregovor. J. M. Meletinski opaža, da se je veliko slovstvenih folkloristov ustavljalo prav na tem križišču jezika in slovstvene folklore: »Folkloristi so opravili celo vrsto poskusov preučiti strukturalno majhne žanre (uganke, pregovore, rekla, zagovore), v katerih je zelo živa jezikovna stihija (= počelo kot podlaga naravnih pojavov¹⁴). Nedvomno je tak postopek prehoda od strukturalne analize govora do analize umetnosti brez prekinjanja 'neprekinjenosti' koristen, ker omogoča neposredno uporabo jezikoslovnih dosežkov, vendar je treba iti drugo pot, trgati se od jezika, obračati se takoj k nadjezikovnim ravnam, ki so specifične za umetnost.«¹⁵

Prav na tem prehodu med jezikom in slovstveno folkloro se je največ zadrževal in skušal očrtati zakonitosti, ki vplivajo na nastajanje folklornih žanrov André Jolles: Z odstranitvijo vsega, kar je časovno pogojeno (zgodovinsko razsojanje: pomen / vsebina) ali je individualno prožno estetsko razsojanje (lepota), lahko tudi v slovstveni folklori ugotovimo obliko. Jolles se sprašuje, koliko ustvarja vsota vseh znanih in razločujočih oblik enotno, v temelju urejeno, notranje odvisno in členjeno celoto – sistem. Za posamezno tako besedilo se sprašuje, koliko je v njem formalne moči, koliko je oblika v njem prepričljivo uresničena. »Pesem ne obstaja v svoji umetniški veljavi, ampak v jeziku.« Gre za pot od skladenjskih oblik jezika do umetniške kompozicije ali od standardnega besednega pomena (semantike) k pomenu tropov. »Kdaj, kje in kako je jezik, ne da bi prenehal biti znak, hkrati lahko in je stvaritev«. André Jolles si v ta namen metodično nalaga vrsto nalog: izhajajoč od enot in členov jezika, kot jih dajejo slovnica, skladnja, pomenoslovje, s posredovanjem stilistike, retorike, poetike sistematično približevati se umetninam in pri tem opazovati, kako pogosto se en in isti pojav ponavlja na vedno višjih stopnjah in se ista oblikotvorna, formalno-omejevalna sila vsakokrat okrepi in obvladuje sistem kot celoto. Po nakazanem postopku se Jolles želi ukvarjati s preprostimi oblikami,¹⁶ ki so še pred literaturo oziroma pod njo in jih ne dojamejo niti stilistika niti retorika niti poetika. Sodijo v umetnost, a ne postanejo umetniško delo, in četudi so poezija, niso nikoli predstavljene kot poezija. To je sam jezik, ki v primeru, ko z njim upravlja neka 'zasedenost' duha, zajame del sveta in ga

¹¹ Kaarl Krohn, *Die Folkloristische Arbeitsmethode*, Oslo 1926, 20.

¹² M. Stanonik, O razmerju med etnologijo in slovstveno folkloristiko, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 29 (1989), št. 1–2, 17–20.

¹³ William O. Hendrics (navaja Claude Levy-Straussa), *Linguistics and Folkloristics*, v: *Essays on Semiolinguistics and Verbal Art*, Mouton 1973, 67.

¹⁴ Franc Verbinc, *Slovar tujk*, Ljubljana 1968, 677: stihija.

¹⁵ J. M. Meletinski, Strukturna tipologija in folklor, v: *Narodno stvaralaštvo – Folklor* Beograd (1975), zv. 53–56, 88–104.

¹⁶ Metaforično jim pripisuje drugo agregatno stanje (voda), medtem ko sodi jezik v prvo agregatno stanje (zrak) in predmeti v tretje agregatno stanje (trdna, oprijemljiva snov).

konkretizira v določeni obliki. Te so glede na način aktualiziranja poimenovane kot mit, pravljica, povedka, legenda, spomin, šala, uganka, pregovor, primera,¹⁷ cela paleta folklornih žanrov.

André Jolles v knjigi *Preproste oblike*¹⁸ obravnava predvsem razmerje: jezik – besedna umetnost (Dichtung). Ločuje jezik kot tak in preproste oblike (= žanre), kot drugo agregatno stanje jezika. Predmet njegove vsestranske, toda mestoma tudi motne oz. zamotane analize so prav preproste oblike, med katere prišteva legendo, povedko, bajko, uganko, reklo, pravljico, primerico, spomin in šalo.¹⁹ Jolles jih pojmuje kot sistem, v katerem je vsaka omenjena oblika posebej rezultat posameznih jezikov(n)ih (vz)gibov, ki nastanejo kot posledica človekove duhovne drže, ko oblikuje svoja razmerja s svetom.²⁰

II. SLOVSTVENA FOLKLORA – UMETNOST NAREČIJ

Na pomembnost študija jezika v péti folklori je opozoril že Joža Glonar z mislijo, da je njenega duha spoznati šele iz podrobne obravnave, kako »izbira, zameta, spreminja in kombinira elemente izražanja«. ²¹ Izraža se preprosto in nazorno kot živa ljudska govorica, ne mara širokega epskega opisovanja, ampak je baladno redkobesedna, rada ima dialog, uporablja tipične okrasne pridevke, je bogata metaforike, s katero zakriva čustvenost.²² Od barvne epitetoneze prevladuje belo-zelena, vsebuje različne oblike ponavljanja in pomanjševalnice.²³ Glede na jezikoslovje ubira Zmaga Kumer samostojno pot: »Jezikoslovci, ki raziskujejo narečje, so namreč podobni anatomu, ki ve za sleherno vlakno v človeškem telesu, ali fiziologu, ki natanko pozna delovanje posameznih organov, ne eden ne drugi pa največkrat ne vidita celote živega telesa, lepote njegove ubranosti.«²⁴ Na podlagi načina ubeseditve je mogoče prepoznati, katere folklorne pesmi so take tudi po svojem nastanku in katere so si njegovi nosilci zgolj prisvojili. Njihov avtor, šolan podeželski človek (učitelj, organist) je skušal biti preprost, ker je mislil, da je to edina lastnost teh pesmi. Ne gre za posamezne besede, stalne zveze, okrasne pridevke ipd., vse to uporabljajo tudi že omenjeni in današnji verzifikatorji besedil za narodnozabavne popevke, »vendar učinkujejo nepristno, zlagano«. Po ugotovitvah Z. Kumrove »način izražanja« v pripovednih pesmih ni bistveno drugačen kot v ljubezenskih, kar dokazuje, da so bile obojne tesno povezane z življenjem in »živo ljudsko govorico«. Zato se »ljudskemu pesniku porajajo same, ker je pač vaje živ govorice, ki se, v nasprotju s knjižno, polno abstraktnih besed, izraža v podobah. Prav to daje jeziku svojevrstno lepoto in nepremagljiv čar, ki ga občuti vsak, če le ima posluš za slikovitost izražanja in se ga še

¹⁷ Wolfgang. Kayser, *Jezično umetniško delo*, Beograd 1973, 415.

¹⁸ André Jolles, *Einfache Formen*, Halle/Saale, 1929.

¹⁹ Vrstni red naštetih žanrov je njegov.

²⁰ W. Kayser to nazorno in preprosto razloži na primeru šale. Prim. *Jezično umetniško delo*, 415.

²¹ Joža Glonar, *Predgovor*, v: Karel Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi IV*, Ljubljana 1923, 49.

²² Ivan. Grafenauer, *Narodno pesništvo*, v: *Narodopisje Slovencev I*, Ljubljana 1944, 21 sl.

²³ Boris Merhar, *Ljudska pesem*, v: *Zgodovina slovenskega slovstva I*, Ljubljana 1956, 54–57.

²⁴ Zmaga. Kumer, *Pesem slovenske dežele*, Maribor, 1975, 68–69.

ni polastila zaverovanost v zapletene miselne konstrukcije«. ²⁵ Folklorna pesem se izraža v živi govorici svojega okolja in je hkrati tudi njegova. Čeprav je vsakdanja, ni popolnoma navadna, saj vsebuje sestavine, zaradi katerih jo občutimo kot pesniško. Jezikovno raziskovanje je raziskovanje teh sestavin, da bi razbrali stil folklorne pesmi. Samostojno, neodvisno od literarne poetike skušamo odkriti zakonitosti v izražanju folklorne pesmi in morda tudi razločke med njenimi posameznimi vrstami, npr., koliko je mogoče govoriti o baladnem, epskem, lirskem itd. stilu.

Strokovnjaki ugotavljajo, da so razločki med vsakdanjim in pesniškim jezikom veliko bolj očitni v arhaičnih rodovno-plemenskih skupnostih: Poleg lastnosti, ki so na splošno tipične za poetično izražanje, so za makedonsko folklorno pesem značilne starinske forme in konstrukcije. S svojo študijo, ki obsega fonetiko, prozodijo, morfologijo, sintakso, leksiko makedonske folklorne pesmi, mednarečne in stike drugih idiomov v njej ter njene vplive na umetno pesništvo, je Blaže Koneski prehitel druge južno-slovanske folkloristike. ²⁶ S trditvijo, da je pri Makedoncih do nastanka makedonskega knjižnega jezika njegovo vlogo imel prav jezik folklorne pesmi, se spušča na področje, ki ga je za srbsko in hrvaško področje skušal razložiti z modernejših vidikov Dalibor Brozović. ²⁷

Daleč najgloblja po teoretični prodornosti in široka po zastavljenih problemih je monografija, ki jo je o jeziku slovstvene folklore napisal Jerzy Bartmiński. ²⁸ Izhaja iz podmene, da je jezik slovstvene folklore strukturalno in funkcionalno drugačen od vsakdanje govorice. V svoje obzorje poleg folklorne pesmi enakovredno vključuje tudi prozne žanre in folklorne obrazce (uganke, pregovori itn.). Vprašanj se loteva z diferencialno analizo, v čem se jezik posameznih folklornih žanrov loči od govorjenega jezika (narečje, pogovorni jezik). Če je merilo jezikovne sposobnosti in bogastva njegova stilna raznoterost, ki zmore najti ustrezen izraz za različne govoreče osebe o predmetu pogovora, se more tudi »živi jezik« postavljati s tem. Bartmiński želi pokazati to sposobnost notranje diferenciacije omenjenega jezika in jo utemeljiti s pripadajočim gradivom določenega zemljepisnega področja. Razmerje med narečjem in slovstveno folkloro je po njegovem mogoče raziskovati na temelju treh jezikoslovnih disciplin: dialektologije, zgodovine jezika in stilistike. Opozarja na šibkosti takega primerjalnega študija v primeru skladnje, saj so gradivo za raziskavo narečij začeli zbirati pozneje kot slovstveno folkloro in tako ni enakovrednega (= istočasnega) gradiva; bolje je z besediščem, fonetiko in morfologijo. Veliko so mu pomagale lastne terenske izkušnje, ko je lahko opazoval različne tipe govora pri enem in istem govorcju, in pripovedovanje neposrednih nosilcev slovstvene folklorne, kako besedilo živi v stiku z glasbo, mimiko, kretnjami, ki so vpletene v določen položaj in šego.

V naravnem okolju slovstvena folklorna funkcijonira v govorjenem jeziku vaše skupnosti. Preden se začne z diferencialno stilno analizo med narečjem in jezikom slovstvene folklorne, je treba ugotoviti, koliko sta si med sabo primerljiva in sorodna. Primerjava je smiselna le, če gre za enakovrstne pojave, ki imajo skupno podlago in sodijo v isti razred. Na vprašanje o virih ni mogoče odgovoriti enopomensko,

²⁵ Prav tam, 68–81.

²⁶ Blaže Koneski, *Jazikot na makedonskata narodna poezija*, Skopje 1971.

²⁷ Dalibor Brozović, *Standardni jezik*, Zagreb 1970, 10–46.

²⁸ Jerzy Bartmiński, *O jeziku folkloru*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1973.

toda ni toliko pomembno, ali o folklornosti dela odloča nastanek (geneza), vloga (funkcija) ali ustroj (struktura). Njegove sestavine so: govorjena oblika jezika, lokalnost v fonetiki, morfologiji, leksiki. Vendar so dialektizmi v jeziku slovstvene folklorne drugotnega pomena. Razločke med jezikom in slovstveno folkloro je iskati globlje, v določenih splošnejših lastnostih, ki jih imajo različni govori – tudi jezik slovstvene folklorne kot del žive, ustne, nepisane govorice. Od nje je narečje najbolj tipično, najčistejše in slovstvena folkloro je njegova posebna, umetniška oblika. Cilj Bartmiñskega je dokazati tezo o ustnosti slovstvene folklorne. V ta namen analizira elipso, kontaminacijo, formulativnost, ponavljanje, dialog. Avtorjev namen je podati splošen oris, ki naj opraviči metodološko utemeljitev o pravilnosti take primerjave in pripravi instrumentarij zanjo.

Derivacija poetične variante živega, govorjenega jezika (narečje : jezik slovstvene folklorne) se izvaja po dveh pravilih: a) z izbiro, b) s posplošitvijo izbranih govornih sestavin, tako da je njihovo delovanje očitno na vsaki ravni jezikovne strukture. Ne da bi avtorju sledili v vsem, omenimo vsaj nekaj njegovih opažanj: elipsa omogoča skrajševanje, fragmentarnost. Kontaminacija poistočasi dva ali več procesov. Formule so nekakšni standardi. Na semantični ravni je to frazeologija, t. i. drobna folkloro: sentence, pregovori. Ti so ravno na meji jezika in slovstvene folklorne: so največja enota, ki še najde pot v jezikovni slovarje, a hkrati najmanjša, ki jo upošteva slovstvena folkloristika. Veliko takih konstrukcij, na pol s frazeologiziranih, na pol leksikalno spremenjenih, se pojavlja v vsakem naravno sproščenem govorjenju. Ponavljanje je dober primer za zasledovanje mehanizma o izdelavi formul tako v jeziku kot slovstveni folklori. Še vrsta imenitnih misli o ponavljanju je, posebno glede na funkcijo, ki jo ima v tekstu ali kontekstu.

Rezultati primerjalne analize kažejo, da gre v slovstveni folklori za drugačno hierarhijo jezikovnih funkcij kot v narečju. V vseh raziskovanih 'podsistemih jezika' (fonetika, leksika, morfologija, sintaksa) se je z metodo konfrontacije odkrivala njihova poetična posebnost tako glede kakovosti kot količine. Sicer pa je napetost stilemov odvisna od konvencije posameznih žanrov ali od tradicije dane okolice. Opisana znamenja jezika v slovstveni folklori Bartmiñski razvršča v tri večje izofunkcionalne skupine: 1. melodične, 2. metrične, 3. poetične v ožjem smislu. Jezikovna sredstva, ki funkcionirajo le v folklornih besedilih (stilemi v širokem pomenu besede), niso nekaj absolutno novega, nenavadnega. Vaščan jih pozna pasivno, razume jih kot njegov bližji ali daljni sosed. Iz treh vrst teh elementov: a) znanih in rabljenih v pogovoru, b) znanih, a ne rabljenih, c) ne rabljenih in neznanih, rabi slovstvena folkloro za stileme sestavine iz razdelka b). Njihova kakovost in bogastvo sta odvisna od trdnosti kulturnih stikov (in ne samo), kako se dana vaška skupnost loči od drugih. Veliko stilemov se rodi na stiku dveh geografsko govornih sistemov (= narečij). Kot stilem se rabi, kar je pri sosedih vsakdanje. Folklorni sistemi izhajajo iz geografske, kronološke ali kakšne druge razmejivitve. Jezikovno gradivo, ki je v svojem okolju pasivno, postaja v drugem aktivno. Avtor razločuje še stalne in spremenljive stileme in v ta okvir pritegne tudi arhaizme, izposojenke in neologizme.

Jerzy Bartmiñski opredeljuje folklorno besedilo za veliko bolj linearno kot je literarno besedilo. V le-tem lahko bralec poljubno izbere vrstni red razdelkov; v govorjenem besedilu to ni mogoče; še začetek je v njih navadno desemantiziran:

pogovor je treba nekako začeti, ne glede na njegov nadaljnji potek, ki je lahko zelo pomemben. Navadno se rabijo stereotipne, konvencionalne formule: Kako se imaš? Zdravje? ipd. Dialog je najbolj naravna oblika pogovora. Z njim se začne razvoj otroškega govora, prav tako dialoške sestavine prepletajo slovstveno folkloro in prav ta lastnost je eno od znamenj, ki priča o njeni pripadnosti živi zvrsti jezika (parole). Ne gre le za 'notranji dialog', ampak 'zunanji', ko je celo delo oblikovano tako, da je nekemu namenjeno.

Besedila slovstvene folklore so na razne načine povezana s konsituacijo: kontekstom. Na tematske prispevke, repertoar izvajalca in njegovo izvedbo (tekstura) vpliva, ali je bil avtor na terenu sam, z ženo, s kolegi ali v krogu dobrih znancev. Vse to je pomembno za študij konteksta. Od tod pomembno zbirateljsko–tekstološko–izdajateljsko vprašanje: kako ohraniti svojskost slovstvene folklore, njeno funkcioniranje v njenih najbolj naravnih okoliščinah? Stroka si že veliko razbija glave s tem: nemara je najbolj primerna digresijska reportaža.

Avtor na koncu svoje monografije povzema svoja opažanja o jeziku folklornih žanrov.²⁹ V seznamu strokovne literature A. Jollesa ne navaja, toda marsikatera njunih ugotovitev se med seboj dopolnjuje, z drugimi pa malodane prekriva. To daje obema lepo spričevalo, saj pomeni, da sta si za svoj cilj izbrala sicer različni, a znanstveno zanesljivi poti.

III. FOLKLORNO BESEDILO

Z jezikoslovnega, narečjeslovnega stališča je knjiga J. Bartimiñskega primer vzornega sistemiziranja jezikovne problematike v umetnostnem besedilu in kar najlepše nadaljuje tradicijo narečne stilistike, je zapisala poljska folkloristka Hanna Waliñska, a že z naslovom članka (O jeziku folklore – folkloristično³⁰), v katerem ocenjuje ta izjemni dosežek in prispevek poljskega jezikoslovja v slovstveni folkloristiki, dá vedeti, da ji ne zadošča. Njena poglobljena pripomba se nanaša na dejstvo, da ostaja Bartmiñski v svoji obravnavi le na ravnini teksta – samo ta pa po sodobnem folklorističnem pojmovanju še zdaleč ne konstituira slovstveno-folklornega pojava. Zato je premalo, če se analiza njegovega jezika omeji le na primerjavo dveh tekstotvornih jezikovnih sistemov, npr. narečja in slovstvene folklore.

Vendar avtorica ne ostaja zgolj pri kritiki, ampak poglobljeno prikaže vso zahtevnost problematike, ki se postavlja pred raziskovalca, ko skuša obravnavati slovstveno folkloro kot specifično uporabo jezika. Vprašanja so bolj zapletena kot tista, s katerimi se srečuje raziskovalec umetnostnega jezika, trdi Waliñska. Ni najpomembnejše to, da so proizvodi slovstvene folklore sinkretični in je v njih beseda le eden od številnih sredstev ekspresije, s katerimi razpolagata pevec ali pripovedovalec. To zadaja prvi metodološki napotek: niti literarno-zgodovinska, še manj jezikoslovna (narečjeslovna) teoretična aparaturna ne zadošča za popolno analizo široko pojmovanega jezika slovstvene folklore. Četudi se raziskovalec

²⁹ J. Bartmiñski, *O jeziku folkloru*, 273–275.

³⁰ Hana Waliñska, *O jeziku folkloru – folklorystyczne*, v: *Literatura ludowa* 18 (Wrocław 1974), št. 4–5, 36–49.

omeji na besedno ravnino (ravnina teksta) folklorne, ne sme spregledati, da nanjo bistveno vplivajo obkrožujoče strukture. Ravnina teksta v folklornem delu bolj ustreza dramatičnemu besedilu in je zato primernejše iskati analogijo slovstvene folklorne z dramsko literarno zvrstjo. Da bi mogel biti ta pogoj ustrezno izpolnjen, to je, da bi bila sinkretičnost opisana s teatarskega vidika, bi rabil dokumentacijo na filmskem traku, toda najpogosteje ima pri roki le magnetofonske posnetke ali ročne zapise.

Drugo v vrsti vprašanj, na katera mora odgovoriti teoretik jezika slovstvene folklorne, je, kaj je folklorno besedilo? Hana Walińska za njegovo opredelitev navaja pet dejstev, ki jih je izločila iz teorije Petra Bogatyreva, Romana Jakobsona in Borisa Putilova³¹ in združila v skladno celoto:

1. *Avtorski tekst* (AT), torej prvo besedilo, kakršno je ustvaril prvi avtor. Seveda je v večini primerov za raziskovalca izgubljeno, vendar to glede na specifično folklornega procesa ni tako tragično. Imeti ga je mogoče za eno od variant, toda upoštevati je treba, da obstoječi zapisi vsebujejo le malenkost od prv/otn/e ubeseditve. To je posebno pomembno za teoretično sklepanja, ko nastane vprašanje ustvarjanja in realizacije v slovstveni folklori.
2. *Variante* ($V_1, V_2, V_3, \dots, V_n$) folklornega besedila so zbirka vseh konkretnih realizacij dela. Tej po Putilovu najpomembnejši lastnosti folklornega dela je vzrok ustni način prenašanja. Obstaja toliko variant, kolikor je stvaritev.
3. *Folklorno delo* (D) ali stvaritev je potencialna bit, aktualizirana v konkretnih variantah in nikdar nobena ni izpolnjena v celoti. Za Putilova je folklorno delo vsota stikov med posameznimi variantami. Zato mu pomeni trdno dinamično strukturo a) zaradi svoje spremenljivosti (folklorno delo nastaja vedno znova), b) s konkretnimi variantami. Po Bogatyrevu in Jakobsonu, upošteva de Saussurovo terminologijo, je folklorno delo abstraktna zbirka pravil, ki označujejo individualne realizacije.
4. *Zapisi* ($Z_1, Z_2, Z_3, \dots, Z_n$) so besedila, ki jih zapiše raziskovalec. Medtem ko so variante praviloma enkratne, neobstoje, neponovljive, je zapis prenos besedila v dolgotrajno obstojno materijo (pisava, magnetofonski trak). Ne glede na zapletena vprašanja o načinu, kako priti do obstojnosti folklornih besedil, je treba reči, da je le od sprejete tehnične metode zapisa mogoče dobiti kopijo izvirne variante ($V_1 - Z_1$), mogoča je tudi rekonstrukcija na temelju več variant ($V_1 \dots V_n - Z$) ali več zapisov ene same variante ($V_1 - Z_1 \dots Z_n$). Zapis je realni model variante folklornega dela, ki drugače raziskovalni praksi ni dostopno. Šele zapis je folklorno dejstvo, s katerim ima raziskovalec končno opraviti v kabinetu.
5. *Rekonstrukcija* (R) folklornega dela napravi slovstveni folklorist. Če je opravljena na podlagi raziskovalcu znanih variant, ustreza temu, kar Putilov imenuje zbirno besedilo. Medtem ko prvi tip rekonstrukcije ne ustreza resničnemu življenju folklornega besedila, je strukturalna rekonstrukcija (SR) zmaterializiran analogem folklornemu delu. Ta si zastavlja nalogo prodreti do najglobljih in najbistvenejših lastnosti folklornega dela. Pri tem si pomaga s specialnim jezikom simbolov in zajema leksikalne, semantične, metaforične sestavine ali pravila njihove povezave (prim.: Vladimir Propp, Morfologija volšebnoj

³¹ Prav tam, 37 in op. 1 in 2 pod črto.

skazki). Taka rekonstrukcija si pomaga s pronicljivo analizo vseh dostopnih variant in je zelo težka naloga (kot vsaka, ki želi do »bistva stvari«), ne glede na stopnjo formalizacije, ki se zahteva pri interpretaciji. Sformalizirana simbolična rekonstrukcija folklornega dela je končna faza zamudnega raziskovanja tega, kar je mogoče – smiselno – sformalizirati.³²

Prav v razločevanju med poetiko dela in poetiko variant vidi Hana Walińska križišče, kjer se folkloristično pojmovanje folklornega besedila začenja razhajati z dialektološkim izhodiščem. Walińska razločuje med jezikovnim, govorjenim in pripovedovanim besedilom. Semantična in sintaktična pravila po izbirnem sistemu preoblikujejo jezikovno besedilo v besedilo govora. Govorjeno besedilo, ki nastane v neposredni komunikacijski situaciji, imenuje zaprto besedilo, medtem ko v okviru slovstvene folklore nastaja polzaprto besedilo.

To je zelo zapletena (ni ne govorjena ne pisana) struktura, ki nima materialnega bistva, kar je lastno zaprtim besedilom. Njena zaprtost pomaga izbirati jezikovne ali vrstne (žanrske) paradigme. V fazi ustvarjanja variante folklornega besedila nastopi drug osebik – izvajalec. Učinek njegove dejavnosti je izvedba konkretne variante (folklornega) dela: pripovedovano narečno artistično besedilo. Tedaj je ubesedovanje popolnoma drugačno kot v neposredni komunikacijski situaciji. Izbrane jezikovne sestavine se ne nanašajo na široko polje, ampak se pripovedovalec (= posredovalec variante) zavestno omeji na ozko polje možnosti, kakršne predvideva polzaprto besedilo glede na izbrano vrstno paradigmo (= žanr): pesem, pravljica, šala. Npr. ponavljanje, preskok (anakolut), frazeologizacija besedila v pogovornem jeziku so posledica hitre izbire, medtem ko je folklornemu besedilu na tej podlagi mogoče pripisati poetično vlogo. Po Jakobsonu se težišče z osi izbire prenese na os kombinacije. Sintagmatičnost folklornega besedila nima rada poljubnosti.³³

IV. SLOVSTVENA FOLKLORA – FOLKLORISTIČNI DISKURZ

Človek po jeziku ni v pogovoru samo z ljudmi, ampak z vsemi pojavi okrog sebe, le z njegovo pomočjo se poraja razmerje jaz–ti. Logika človeške besede je hkrati logika človeške misli, toda ne le izraz razuma (logosa), ampak tudi čustva (erosa). V času vsesplošne informatike pozabljamo, da je posredovanje golih dejstev le ena od nalog jezika. Otopeli smo za njegovo večplastnost in globinske razsežnosti, ki jih marsikdaj ne dojamemo, ko v mejnih in kriznih položajih pri naših sogovornikih pridrejo na dan.³⁴

³² Tako opredeljena dejstva s področja slovstvene folklorne in slovstvene folkloristike se v navezavi na pojem 'folklornega besedila' (= ravnina teksta), oblikujejo v povedno shemo. M. Stanonik, v: *Teoretični oris slovstvene folklorne*, Ljubljana 2001, 126.

³³ Metodološko utegne v tej zvezi priti prav tudi knjiga o stilistiki govorjenih besedil. Józef Mayen, *O stylistyce utworów mówionych*, Wrocław–Warszawa–Kraków, Gdańsk, 1972.

³⁴ Hans C. Piper, *Pogovori z umirajočimi*, Ljubljana 1983, 123, 124, 127.

1. WILLIAM O. HENDRICS

Naslovno vprašanje se odpira v luči razmerja med jezikoslovjem in slovstveno folkloristiko, kakor ga je osvetlil William O. Hendrics.³⁵

V začetku 20. stoletja se pokažejo znamenja cepitve obeh omenjenih disciplin tudi na ameriški celini. Dokler so imeli jezikoslovci pravlјice in drugo folklorno gradivo za koristne v svojih analizah, je vsaj rahla zveza med jezikoslovjem in slovstveno folkloristiko še obstajala. Nov intelektualni tok – strukturalizem je bil naperjen proti historicizmu 19. stoletja z njegovim pozitivističnim navdušenjem za katalogizacijo in atomiziranjem dejstev. Toda slovstveni folkloristi so dolgo ostali ravnodušni za nove ideje, nekateri med njimi pa so jih sprejemali kot nalogo za prihodnost. Zares razmahnil se je strukturalizem v slovstveni folkloristiki šele po letu 1958 z angleškim prevodom Proppove Morfologije volšebnoj skazki, ko je že daleč napredoval tako v jezikoslovju kot antropologiji. To pomeni obnovitev stika med jezikoslovjem in slovstveno folkloristiko, vendar spet enostransko, saj je nova metodologija v le-tej največ temeljila neposredno na jezikoslovni analogiji. Po drugi strani je v folklorističnih krogih še vedno obstajal antilingvistični predsodek, kar je imelo za posledico nadaljevanje asimetričnega odnosa med obema strokama, seveda v škodo slovstvene folkloristike. Vendar so imeli tudi jezikoslovci zadržke za plodno sodelovanje med njima.

Znanstveniki sosednjih disciplin so bili navdušeni nad jezikoslovjem in Claude Levy-Strauss je še posebej poudaril prednost njegovih novih postopkov, ker da omogočajo preverjanje. Številni ugotavljajo, da na splošno in tudi v primeru C. Levy-Straussa razmerje med strukturalističnim jezikoslovjem in 'folklorističnim »strukturalizmom«' ni preprosto. Po teh opažanjih lingvistična in folkloristična struktura nista eno in isto. S tega vidika se W. O. Hendrics loteva diskusije med Noamom Chomskim in Claude L.-Straussom, ker da je med njima več skupnega, kakor sta bila pripravljena priznati sama. Izza njune različne terminologije se skrivajo kategorialno bolj ali manj enaki pojavi.

Z željo, da bi pokazal na prispevek, ki ga slovstvena folkloristika lahko dá jezikoslovju, Hendrics do podrobnosti pretehtava razločke med koncepcijama Ferdinanda de Saussura in Noama Chomskega o jezikovni ustvarjalnosti. Posebej se ustavlja pri dotlej manj popularizirani formulaciji utemeljitelja modernega jezikoslovja in semiotike, namreč, kaj mu pomeni 'diskurz'. Vprašanje je povezano z definicijo »parole« in »performanco«: morda je vzrok za dejstvo, da jezikoslovci pogosto izločijo diskurz iz jezikovnega sistema res v tem, da je to za lingvistično definicijo precej nevarna beseda, ker predvideva oboje – mišljenje in govor in za Hendricsa posebna vrsta mišljenja. Od tod tu vidi možnost za navezavo na Chomskega, ki razlaga 'resnično kreativnost', kot nekaj, kar je nad vsakdanjostjo.

In tu je priložnost za slovstveno folkloristiko. Gledanje na njen predmet kot zbirko ustaljenih besedil je danes v glavnem premagano z drugim, ki upošteva, da so, razen v nekaterih žanrih (idiomov se je treba naučiti kot fiksiranih enot, tudi pregovori so primer t. i. »fiksiranega, fraznega žanra.«), posamezna besedila pri vsakem pripovedovanju »v živo« na novo ustvarjena. Folkloristiki tu ustrezajo razlage

³⁵ W. O. Hendrics, *Linguistics and Folkloristics*, 64–89.

Chomskega o kompetenci in performanci. Vendar še ni docela opuščeno nekdanje gledanje na nosilca slovstvene folklorne kot zgolj »prenašalca« in ne tudi ustvarjalnega izvajalca. Po drugi strani folkloristi že dolgo ugotavljajo presenetljive podobnosti v svetovni slovstveni folklori, kar je tako kot v jeziku mogoče le deloma razložiti s skupno dediščino ali difuzijo (migracijo). Roman Jakobson razlaga »shematičnost in ponavljanje v strukturi pravljic po svetu« z obstojem tudi nekaterih skupnih lastnosti v jezikih sveta. Tako nastaja vprašanje strukturalnih zakonitosti, ki naj razložijo ta presenetljiva prekrivanja (koincidence). Hendrics se nato zadržuje pri slavnem eseju Piotra Bogatyreva in Romana Jakobsona,³⁶ ki si v njem prizadevata predstaviti delno ustvarjalnost pripovedovalca / izvajalca slovstvene folklorne v okviru de Saussurovega ločevanja med langue in parole. Enako kot jezik (langue) je folklorno delo nad-individualno in obstaja kot možnost; je le vsota norm, pobud in živega izročila in živi z izvedbami posameznih ustvarjalcev. »Parole« v slovstveni folklori pa zadeva individualno izbiro upovedenih oseb in njihove attribute, navzočnost ali odsotnost posameznih epizod in podrobnosti v dani pripovedi. To je znak, da veliko teh individualnih odločitev upošteva pravilo o obvladanju kreativnosti – v smislu N. Chomskega. Čeprav se skladnja ravna po pravilih, obstaja pravica do izbire in ko pripovedovalec polaga verbalno 'meso' na narativno strukturo, mora imeti to kompetenco v svojem jeziku. William O. Hendrics zatrjuje, da z vidika 'performance' pravljic lahko orišemo tudi določene lingvistične kompetence, ki da jih je transformativna slovnica prezrla. Opozarjala je na sposobnosti rojenega govornika, ker da oblikuje ali prepozna (semantične) parafraze, toda zanemarila je sposobnost oblikovanja tistih 'parafraz', ki izkoriščajo gradivo. Eden od pomembnih vidikov individualne izvedbe folklorne pojave je, da odvisno od okoliščin pripovedovalec zgodbo skrajša ali podaljša; to navaja nekatere folkloriste, da ločijo med »lingvističnimi« in »folklorističnimi« strukturami. Dejstvo, da se strukturalno enake zgodbe posredujejo različno dolgo, je povod za razlago o obstoju nad-individualnih pravil v konkretnem diskurzu (discourse – pripovedovanje!) in delujejo kot 'plan' (= načrt), po katerem nastajajo in se uravnavajo med seboj tesno povezani stavki. Ta 'plan' je mogoče primerjati s 'shemami' pri Levy-Straussu. W. O. Hendrics vidi v okviru navedene problematike priložnost, da slovstvena folkloristika kaj ponudi lingvistiki, in za zares novo smer v lastnih vrstah. Hendricsu gre za novo definicijo slovstvene folklorne, ki naj izloči tudi razmejevanje ustno : pisano. Odtrgalo bi jo od diahronije in 'tradicionalne' narave slovstvene folklorne, genetičnih ali razvojnih dejavnikov in jo preusmerilo z diahrono osi na ravnino sinhronega. Zgraža se nad Bogatyrevim in Jakobsonom, ki s Parry-Lordovo hipotezo o 'formulativnosti' ustne poezije (= slovstvene folklorne) odrekata njenemu nosilcu ne le 'resnično', ampak tudi 'verbalno' kreativnost. Zameri jima, da v tej zvezi priznavata samo 'skupno' ustvarjalnost, ki je usodno povezana s 'preventivno cenzuro skupnosti': »Ta pojem v bistvu govori o procesu družbene manipulacije s folklorne delom.« Prav tako se mu ob pojmu ustvarjalnosti v slovstveni folklori zdi poniževalen pojem variant. Ne gre mu v glavo, da jezikoslovci različno razširjene stavke razlagajo kot manifestacijo 'kreativnosti', medtem ko slovstveni folkloristi ob različno dolgih

³⁶ P. Bogatyrev und R. Jakobson, Die Folklore als eine besondere Form des Schaffens, v: *Strukturalismus in der Literaturwissenschaft*, Köln 1972, 13–24.

folklornih pripovedih govorijo zgolj o 'variantah'. Odkrito izraža svoje razočaranje nad esejem slavne dvojice zaradi njune molčeče diahrona pristranosti in podrejenosti individualnega družbenemu načelu.

Hendricsovi pomisleki so prodorni, vendar se njegova teorija navezuje na »sodobno slovstveno folkloro«. Od tod ameriški avtor, sredi visoko razvitega okolja, razvija tezo, da je slovstvena folkloro aliterarno v literarni družbi. Na videz je pravilna hipoteza, da z naraščanjem pismenosti slovstvena folkloro vse bolj postaja nekaj, kar se prenaša z grafičnim medijem. Njeno domnevno izginjanje v moderni družbi bi mogli primerjati s Piagetovim gledanjem, da egocentrični govor izgine iz otrokovega jezika, ko doseže določeno zrelost. Ludvig Vygotski to stališče zavrača rekoč, da otroku ta govor služi za različne nediferencirane funkcije. Ko se razčlenijo, egocentrični govor postane tih (notranji govor). »Notranji govor odraslega bolj pomeni 'mišljenje zanj samega' »kot socialno prilagoditev, ima torej isto funkcijo kot egocentrični (samozavedajoč se) govor pri otroku, strukturalne lastnosti. Podobno se v neliterarnih družbah vse – vključno slovstvena folkloro – prenaša po starem. Ko se določena skupina priuči pisanja, se funkcionalna raba jezika v načinu prenašanja razloči (ustno ali pisano). Dejstvo, da se zdaj pisanje rabi za določene funkcije, ne pomeni, da so druge funkcije izginile.³⁷

Hendricsov koncept sodi v vrh tistih prizadevanj, ko so slovstveno folkloro še skušali opredeliti le z ravnino teksta. Predvsem zanj mu gre, ko se trudi prenoviti gledanje nanjo. To je mogoče dokazati tudi z njegovo izjavo, da si želi okrepiti stik med slovstveno folkloristiko in jezikoslovjem, saj se zavzema za ustvarjalca besedila nasproti drugima dvema ravninama (tekstura, kontekst)³⁸ ki skupaj s tekstom konstituirata folklorni dogodek.

2. DELL HYMES

Nakazano je že bilo, kako so nekateri poststrukturalistični jezikoslovci in slovstveni folkloristi skušali razložiti zakonitosti, po katerih nastajajo posamezne jezikovne kategorije, vedno v zvezi z njimi in samo z njimi pa v določenih položajih tudi slovstveno-folkloristične. Toda: »Če bi imeli samo strog sistem pravil, bi bilo vsako novo delo le natančna kopija prejšnjega, redundanca bi udušila entropijo in umetniško delo bi izgubilo informacijsko vrednost.«³⁹ Trdnost pravil in 'razpuščenost' improvizacije sta medsebojno pogojeni. Na tej točki začenjajo nove teorije slovstvene folkloro uhajati iz okvirov strukturalnega jezikoslovja. Najpomembnejše v tej zvezi je, da se proučevanje od teksta pomakne h kontekstu, od pripovednega gradiva k performanci pripovedovanja. Marsikdaj si »tekst in kontekst nista samo komplementarna, ampak se prednost pogosto pripisuje kulturnemu okolju, ki je vsekakor prikrito z relativizirajočim pojmom kontekst«. ⁴⁰ Most med

³⁷ W. O. Hendrics, *Linguistics and Folkloristics*, 64–89.

³⁸ Maja Bošković - Stulli, *Usmena književnost*, v: *Povijest hrvatske književnosti I*, Zagreb 1978, 7–67.

³⁹ Jurij Lotman, *Predavanja iz strukturalne poetike*, Sarajevo 1970, 241. Isti, *Struktura umetničkog teksta*, Beograd 1976, 370–371.

⁴⁰ Hermann Bausinger, *Jezik v etnologiji*, v: *Traditiones* 16 (1987), 35–49.

njima je ravnina teksture in v njenem okviru pripovedna performanca. Že ime kaže na njeno sorodnost z lingvistično performanco. Gre za realizacijo pripovednih aktov, za jezikovni proces, ki ne zadeva le pripovedovanja, ampak tudi širši jezikovni in siceršnji kontekst: Sem sodijo vprašanja, kako je npr. folklorna pripoved napovedana, kako si pripovedovalec zagotovi pravico do govorjenja, kako zavrača pripombe, kako pripoved konča itn. Vse to so vprašanja na stičišču več strok in Hermannu Bausingerju se zdijo njihove rešitve težke, če se jezikovni vidik osamosvoji: samo tedaj se zgodi, da se ne ločita intervju in zaslišanje. Drug pomen performance je preglednemu krogu poslušalcev umetniško oblikovan, poseben, več način posredovanja kake folklorne oblike. Večina ameriških raziskovalcev slovstvene folklorne je uporabljala kot vrednostni pojem in loči umetniško ali zavestno pripovedovanje od navadnega jezikovnega podajanja, ki ga ni mogoče označiti kot performanco.⁴¹

Bausinger ne navaja virov, a ne skriva, da zajema iz ameriškega strokovnega zaledja. Dell Hymes skuša ozavestiti, v čem se medsebojno podpirata sociolingvistika in slovstvena folkloristika. Izhaja iz dejstva, da gre obema za vsakdanjo rabo jezika, to je tisto, kar je de Saussure uvrstil v ravnino »parole« in po gledanju Chomskega spada v področje »performance«. ⁴² Dell Hymes očita lingvistiki, da je dotlej obravnavala le formalna vprašanja, medtem ko so bila eksaktna ali splošno raziskovanje pravil o interakcijah med udeleženci v govornih dogodkih, zanemarjena. Iz svojega obzorja je odstranila vsebino govora. V njenih sistemih je vse, kar jezik dopušča kot slovnično, izenačeno, ne glede na to, ali gre za pozdrav, kemično formulo itn. Družbene vede pa so to storile z njegovo obliko: etnologu je vseeno, KAKO se kaj dogaja: pozdravlja, moli, obljublja, psuje itn. Avtor zavrača, češ da to ni nič takega, ker da obojni samo izločajo določene informacije iz svojega okvira, saj se po njegovem ne bo posrečilo priti do teorije resničnega funkcioniranja jezika v življenju, dokler se dopušča ta razdvojenost. Pomanjkljivosti te vrste se dolgo nismo zavedali, ker smo navajeni posploševati po analogiji. Obnašamo se, kot da ima jezik v vsaki družbeni skupini enake naloge in da vsaka družbena skupina poseduje samo en jezik, ki je hkrati tudi nosilec teh nalog. Sami sebe tudi varamo, ko govorimo o pomembnosti jezika in slovstvene folklorne, ne da bi se lotili konkretnih raziskav. Resno ukvarjanje z njima kot izpeljankama kulture se sprašuje, kako se jezik in slovstvena folklorna kažeta kot delno samostojna in neodvisna v življenju posamezne skupnosti, kako se ločita po njenih skupinah. Da bi lahko govorili o vlogi bajke (ali kakšnega drugega folklornega žanra), bi bilo obvezno raziskati njeno funkcioniranje v vsaki družbeni skupini, to velja tudi za in sam jezik.

Po Hymesu je napačno misliti, da obstaja neka splošno sprejeta definicija »performance«, toda avtorji, ki jo omenjajo, z njo mislijo ali na stik med izvajalci/-em in poslušalci, ko lahko med njimi izgine vsaka razdalja (Lomax) ali na stilizirano obnašanje (Abrahams). Iz takšnega pojmovanja izhaja Ben-Amosova zahteva po novi definiciji folklorne, ki se ne bi ukvarjala s stvarmi, ampak s komunikacijo. Posebno poudarja stik med izvajalcem (= pripovedovalcem, pevci/-em), estetsko zaznamovanim

⁴¹ Prav tam, op. 40 pod črto.

⁴² Olga Supek - Zupan, Del Hajmz, Etnografija komunikacije, v: *Narodna umjetnost* 19 (Zagreb 1982), 228–229.

(= stiliziranim) gradivom in poslušalstvom. Oba z Dundesom opozarjata na razloček med folklornim gradivom in poznavanjem postopkov za njegovo uporabo, na kar se med drugim usmerja tudi raziskovanje slovstvene folklore kot komunikacije – s pravili njene uporabe. Vsem tem prizadevanjem je skupno premikanje težišča s teksta na komunikativni dogodek. S tem ravnina »konteksta« dobiva novo moč in pomen. Zaželeno je predstavljanje problematike vseh treh ravnin (tekst – tekstura – kontekst) hkratno, sočasno, sinhrono. Ustrezne teorije, ki želijo pojasnjevati položaj jezika in slovstvene folklore v življenju, se morajo osnovati na preučevanju njhove uporabe. Že od začetka je moderna lingvistika podcenjevala raziskovanje jezikovne uporabe, toda za raziskavo verbalne performance v sociolingvistiki in slovstveni folkloristiki je nujna čim preciznejša seznanjenost prav z njo. Zato je za raziskave Hymesovega kova velika naloga proučevanje diskurza in stila, šele potem bi bilo mogoče priti do tistega, kar je v slovstveni folklori prepoznano kot meja, ki jo je treba prestopiti, do teksta, ki je izoliran od konteksta. Za Dell Hymesa so pomembna razmerja, ki so zunaj ali širša od stavka ter lastnosti emfaze in ekspresivnosti, toda ne kot del referencialne jezikovne zgradbe, ampak kot način govorjenja in logike stila, kar že prestopa meje navadnega slovničnega opisa. Po razlagi Chomskega je »kompetenca« idealno slovnično znanje, medtem ko je »performanca« uporaba jezika. Slovstvena folkloristika ima par excellence razumevanje za normalno rabo jezika in pri tem izhaja iz znanja in organizacije, ki v resnici pripadata »kompetenci«, toda ne čisto slovnični. Chomski govori le o idealnem govoru v izenačeni skupini. Lingvistika raziskuje abstraktnega posameznika, slovstvena folkloristika pa konkretne in v konkretnih okoliščinah. Chomski svoj koncept »kreativnega vidika jezikovne uporabe« izvede na inovativnost: Lingvistika naj pojasni izdelavo neomejenega števila novih stavkov, ki so sprejeti kot primerni. Toda Dell Hymes performanco razume drugače: ustvarjalnost se lahko izrazi tudi z uporabo starih stavkov v novem okolju in uporabo novih stavkov v starih okoliščinah. Bolj kot katera druga disciplina lahko slovstvena folkloristika razvije tudi implikacijo tega pojma, ki jo splošna teorija imenuje »kreativni vidik jezikovne uporabe«. S takšno njeno pomočjo bo mogoče dovolj dobro razumeti naravo jezika v družbi. To tudi zato, ker vloga jezika ni samo v tem, da omogoča posameznikom, da se prilagodijo novim položajem s pomočjo novih stavkov, ampak tudi v tem, da isto omogoči tudi s pomočjo znanih stavkov. Upošteva, da ljudje želijo ali morajo kaj povedati.

Za Hymesa je slovstvena folkloria v njegovem pojmovanju sociolingvistike poseben primer »etnografije govorjenja«. V njej bi moral imeti pomembno vlogo študij stiliziranih žanrov v komunikativnih dogodkih, da bi usmerjal pozornost prav na tiste jezikovne lastnosti, ki jih lingvistična teorija zapostavlja ali zanemarja. Celotnega govorjenja bi se bilo treba lotiti kot komunikativnega ravnanja na estetski, ekspresivni ali stilistični ravni – kot repertoarja govornih aktov in žanrov v dani skupnosti. Saj ni govorjenja, ki bi ne bilo hkrati izražanje nekega jezikovnega akta ali žanra. Sporočanjsko in stilistično se med seboj prepleta v vseh komunikacijah. Organiziranost estetskih in ekspresivnih lastnosti poteka po stopnjah. Slovstvena folkloristika bi se morala najbolj zanimati prav za visoko organizirane, izrazito ekspresivne konce obeh kontinuumov. Toda ker si »etnografija govorjenja« prizadeva obdelati govor neke skupine prek načina govorjenja v njej, tj. konvencionalne in ekspresivne pojave, je zelo pomembno,

da sodelujejo s tem ciljem strokovnjaki iz obeh strok, tako sociolingvistike kot slovstvene folkloristike. In kot ima lingvistika kaj ponuditi slovstveni folkloristiki, ima ta kaj dati lingvistiki.

SKLEP

Strnjena spoznanja tukajšnjega poglavja so:

1. Slovstvena folklorja je umetnost narečij ali, širše gledano: govorjenega jezika.⁴³
2. Za raziskovanje jezika v slovstveni folklori daje dialektologija dobrodošle iztočnice, toda slovstvena folkloristika se mora slej ko prej osamosvojiti, kajti
3. Folkloristično pojmovanje besedila je veliko bolj zapleteno kot jezikoslovno.
4. Študij jezika v slovstveni folklori praviloma izhaja iz ravnine parole (jezikovna > folklorna performanca) in ne ravnine langue (jezikovna kompetenca).
5. Proces, v katerem se v danem *kontekstu* iz jezika s pomočjo *teksture* izvije folklorni *tekst* in njegovo rojstvo privede do *folklornega dogodka*.⁴⁴

---

⁴³ M. Stanonik, Jezik in slovstvena folklorja (v interdisciplinarni luči), v: *Teoretični oris slovstvene folklorje*, Ljubljana 2001, 117–136.

⁴⁴ Prav tam, 115 sl.

FOLKLORISTIČNO O RAZMERJU MED GOVORJENIM IN ZAPISANIM

UVOD

Stanislav Škrabec se je življenjsko posvetil kultiviranju izreke slovenskega knjižnega jezika in je narečja puščal ob strani. Kljub temu so njegove misli, metaforično gledano, lahko dobrodošla iztočnica za tukajšnje poglavje, ki je namenjeno prav razmerju med govorjeno in grafično podobo slovstvene folklore v prozi: »Življenje je hitro in kar je živega, enkrat mora vmreti. Tudi glasovi jezika in njegovih besed morejo zginiti, le njih mertvi spominiki se vtegnejo v pisanju delj ohraniti.«¹ »Moja misel, že davno izrečena in menda tudi objavljena je, da so jeziki soditi kaker razne druge navade, šege in mode človeškega rodu. Kaker te, tako morejo biti tudi oni lepi, dobri, z logiko, t. j. zdravim razumom v primernem soglasju, morejo biti pa tudi zoperni, okorni, gerdi, terdi, neumni in kaj vem kaj še. In kaker so spremenljive šege in mode, tako tudi jeziki. Spreminjajo se pa ne le po unanjem uplivu, dobrem ali slabem, spreminjajo se tudi po svoji notranji moči, ki se razvija in raste, ali pa hira in vmira. Slabe navade, neumne in spotekljive mode se skušajo odpraviti s pridigami in svarili v cerkvi, napake in norosti jezika bi se imele popravljati po solah; žal, da mnogi učitelji sami ne vejo, kaj je prav in kaj ne.«²

Kakor Škrabec hipotetično ocenjuje posamezne jezike, se ponekod obnašajo do svojih narečij in govorov. Tine Logar, eden največjih raziskovalcev slovenskih narečij ugotavlja: »Vsak jezik, in tudi slovenski, je rezultat številnih zunanjih činiteljev in silno zapletenega zgodovinskega razvoja, je funkcija celotne materialne in duhovne zgodovine družbe, ki ga uporablja za svoje sporazumevanje.«³

I. ZGODOVINSKI ORIS

Slovensko jezikoslovje (predvsem narečjeslovje) in slovenska slovstvena folkloristika se lahko pohvalita s primeri odličnega medsebojnega sodelovanja jezikovnih strokovnjakov in delavcev na terenu. Najvidnejše dvojice z obeh strani so: 1. Jan

¹ Stanislav Škrabec, Naša fonetika v prozi in poeziji. v: *Cvetje z vertov sv. Frančiška XXX.* tečaj, 2. zv., Gorica (1913), 496, 498.

² Stanislav Škrabec, Praesens effectivum, v: *Cvetje z vertov sv. Frančiška XXVIII.* tečaj, 5. zv., Gorica (1911), 413: »Izreka je živi jezik, pravopis je njegova merta podoba. Zato mislim, da bi morali mi najprej skerbeti za pravo izreko naše knjižne slovenščine in še le po nji vravnati pravopis tako, da bo ž njim mogoče pravo izreko s popolno natančnostjo zaznamenjati, če ne že v vsakdanjem pisanju in tisku, pa vsaj v slovarjih in slovnicaх ter drugih učnih knjigah, tako znanstvu kaker praktičnim potrebam namenjenih.«

³ Tine Logar, Slovenska narečja, v: *Govor, jezik in besedno ustvarjanje v Beneški Sloveniji* (Špeter Slovenov – Trst) 1978, 19.

Baudouin de Courtenay in Gašper Križnik; 2. Karel Štrekelj in Števan Kühar; 3. Fran Ramovš in Josip Šašel.

1. JAN BAUDOIN DE COURTENAY IN GAŠPER KRIŽNIK

Od zbiralcev prozne folklore je že v svojem času zbujal pozornost tudi zunaj domovine Gašper Križnik, čevljar iz Motnika. Njegovo življenje in delo primerjajo z največjim makedonskim zbiralcem prozne folklore Markom Cepenkovom, ki je bil pri svojem delu prav tako samouk kot Franc Kramar in Križnik. Le-ta je pod psevdonimom Podšavniški leta 1874 izdal zbirčico osmih folklornih pripovedi v motniškem govoru.⁴ Ostala je brez odmeva, zato je odtlej objavljala le v periodiki, kot so Novice, Ljubljanski zvon, Vrtec, Drobtinice, Koroške bukvice, Arkiv za narodnu povjestnico, Slavjan, Zbornik za narodni život i običaje v Zagrebu. Le tu so dosledno spoštovali njegove zapise, drugod so mu jih včasih poknjižili do nespoznavnosti. V času od 1870–1904 je zbral čez sto besedil, toda na dan se mu jih je posrečilo spraviti komaj desetino. Informatorji so bili njegovi rojaki iz Motnika, stari od 10 do 70 let, različnih stanov in poklicev, največ usnjarji in čevljarji. Njegov repertoar je bogat. Skrbel je za čim večjo avtentičnost, posebno za ohranitev narečnosti in folklorni stil (bogastvo formul). Milko Matičetov pravi, da se je samo ambicioznemu čevljarju iz Motnika zahvaliti za ohranjeno neizkrivljeno obliko folklornih pripovedi iz slovenskega prostora konec 19. stoletja. Ohranil jo je živo z vsemi mogočimi epizodami, ki so jih šolani zbiralci, gnani od nekih pedagoško-moralističnih načel na široko obšli, a nekaterih mogoče niti slišali niso.⁵

Iz Križnikove ohranjene korespondence z J. B. de Courtenayem je zaznati njuno tesno človeško in strokovno povezanost, saj Križnik svojemu učitelju ne taji svojih življenjskih težav, ki so povezane z njegovim terenskim delom. Ni pa mogoče iz nje razbrati konkretnih vprašanj o zapisovanju slovstvene folklore. »V pismu z dne 20. 7. 1874 mu med drugim potoži, da sta ga Gregor Krek in Matica pustila na cedilu.⁶ Izredno pomembno je Križnikovo *Poročilo o naberanu narodnih reči*, saj nam zelo nazorno predstavi svoj nezavidljiv položaj. V nedatiranem pismu ruskemu učenjaku odkritosrčno poroča, kako je zaradi slabega poslovanja banke Slovenija zgubil prihranke zadnjih osem let; zato namerava odpreti trgovino, da bi se osamosvojil. Zakaj? Oče ga strašno težko gleda, kadar piše in ga zmerja, da doma ne potrebuje notarja. Zato poleti piše kje zunaj, pozimi pa ponoči ali pa bolj zgodaj vstane.⁷ Ruskemu mentorju se znova in znova priporoča za denarno pomoč, mu sporoča, kaj vse mu je bil poslal »mesca maja lanskega leta« (!) in mu obljublja novo gradivo.⁸ Kljub temu da še prve knjižice ni spravil v promet, misli na izdajo nove knjige na svojo roko, namiguje pa tudi slavnemu jezikoslovcu, ali bi mu pomagal pridobivati

⁴ Gašper Križnik - Podšavniški, *Slovenske pripovedke iz Motnika*, Celovec 1874.

⁵ M. Matičetov, Dva južnoslovenski folkloristi samoučci: Marko Cepenkovi i Gašper Križnik, v: *Simpozium posveten na životot i deloto Marko Cepenkovi*, Skopje (1981), 129–134.

⁶ Gašper Križnik, Arhiv Akademii nauk SSSR, Fond 102, No opisi 2, Ed hr, 163/ pismo 1. Kopija v ISN, ZRC SAZU, Ljubljana.

⁷ Prav tam, pismo 2, brez datuma.

⁸ Prav tam, pismo z dne 23. julija (leto ni navedeno).

občinstvo za njegove zapise.⁹ Zasluge Gasperja Kriznika za slovstveno folkloristiko, jezikoslovje in etnologijo sploh še niso ovrednotene, saj njegova zapuščina še čaka na znanstveno-kritično izdajo.

Po oceni Milka Matičetovega se je Jan Baudouin de Courtenay najbolj podredil Štrekljevim zahtevam o zapisovanju, saj v njegovih zapisih ni niti najmanjšega vsebinskega ali stilističnega popravka; to je bilo v njegovem času za Slovence nenavadno.¹⁰ Toda če so predelani zapisi prozne folklore škodili njeni pristnosti, tudi po vseh filoloških zahtevah zapisano besedilo ne prinese zmeraj zaželenih uspehov. Tako je B. de Courtenay, ki se je trudil zapisovati dosledno filološko, ob priložnosti pripomnil: »Očitno so junaki te pravljice zamešani, pripoved sama pa je le ubog, medel odsev nečesa dograjenega in jasnega.« In drugič: »Jasnost ni posebna odlika te pripovedi.«¹¹ Prav »filološka akribija« je pač zavirala »in ljudem, ki so pripovedovali, jemala morebitni polet«.

2. KAREL ŠTREKELJ IN ŠTEVAN KÜHAR

Karel Štrekelj se je vprašanja o razmerju med slovstveno folkloro in dialektologijo lotil skrbno tako teoretično kot praktično: izdaja vseh vrst slovstvene folklore mora biti po njegovem 'kritična', to je »taka, kakršno zahteva metodika filologične vede« in temu načelu »noben trezno misleč človek, ki ve, kaj je narodno blago in kako se zbira, ne bo ugovarjal«. Vendar pri tem ni tog, saj se zaveda, da se pri starejših zapisih in prepisih to načelo ne bo dalo strogo upoštevati, ker so ga zbiralci »zanemarjali in ga ni več mogoče povsod preverjati«.¹² »Zapisovalec naj napiše vse to in samo to, kar se mu pripoveduje ali poje, naj ničesar ne prenareja, prideva in izpušča, gleda naj dalje, da se kolikor mogoče poslužuje tudi tistih besed in oblik, v katerih se mu kaj pripoveduje, narečju posebne glasove naj zaznamuje s posebnimi znamenji. Pazi naj na naglas in zaznamuje naj vsak zlog, kateri je naglašen, ako ni vajen naglas podrobneje razločevati. ... Vsak proizvod narodnega slovstva smemo imeti v resnici za narodnega le tedaj, ako ga hranimo v tisti obliki, v kateri smo ga zajeli iz bistrega potoka narodnega življenja ... Spremenjena oblika, le malo prenarajena vsebina, nam brani proizvod do dobrega spoznati in oceniti.«¹³

Štrekelj je s konkretnimi nasveti za zapisovanje pomagal vsaj trem poznejšim pomembnim slovenskim kulturnim delavcem: Francu Kramarju,¹⁴ Antonu Brezniku in Štefanu Küharju. Anton Breznik svojemu mentorju piše: »Začel sem nabirati tudi

⁹ Prav tam, v Motniku, 20. septembra 1876.

¹⁰ M. Matičetov, O etnografiji in folklori zapadnih Slovencev, v: *Slovenski etnograf* I (1948), 15–16.

¹¹ M. Matičetov, *Zverinice iz Rezije*, Ljubljana – Trst 1973, 12.

¹² K. Štrekelj, Prošnja za narodno blago, v: *Ljubljanski zvon* 7 (1887), 628–630.

¹³ Prav tam, 628–630.

¹⁴ M. Matičetov, Štrekljeva zapuščina in korespondenca s Francem Kramarjem, v: *Slovenski etnograf* 15 (1962), 232–233: »Vrinilo se mi je gotovo še kaj drugih napak, katerih pa v naglici ne zapazim. – Sicer ste Vi visoko študirali jezikoslovje, toda jaz dvomim, da bi kterikrat poslušali pravega Ižanca govoriti, da bi spoznali in si zapomnili njegove 'zatezljaje', ker to je narečje, ki ni pravo dolensko, ampak nekako samo zase, ker Ig stoji nekako na meji na vse tri strani: na Dolensko, Notranjsko in tudi Gorenjsko (oddaljen je dve uri hoje od Ljubljane). Ker ne gre toliko za pesmi kolikor za narečje, zatorej bi bilo zelo neokusno in nepravilno, ako bi se napak tiskalo. Zato bi pa prosil, da bi blagovolili popraviti ali sami ali bi pa mogoče stvari kaj koristilo, da bi mi Vi omenjene izžanske pesmice nazaj poslali, da bi jih natančno pregledal in omenjene napake popravil. Ker to je resnica, da mi bo veliko pripomoglo

narodne uganjke, vraže, pripovedke ... Prosim, gospod doktor, svetujte mi, kako naj jih zapisujem. Naj jih li zapišem fonetično ali v pisni slovenščini (seveda ne izpremenivši nobene besede)?« Naslednje leto mu pošilja na ogled uganke, ali jih prav zbira, za pesmi pa mu pred tem zagotavlja: »... Vam rečem, da ne spremenim pičice ...«¹⁵

Po kakovosti zapisovanja slovstvene folklorne Vilko Novak z Antonom Breznikom primerja Števana Kūharja iz Prekmurja. Le-tega je k zapisovanju prozne folklorne spodbudil prav Karel Štrekelj, ker da se iz proznih zapisov dá bolj prepričljivo ugotavljati jezikovne posebnosti kakor iz pesmi. Zaslužni graški profesor je skrbno bedel nad njim v razvoju od amaterskega do profesionalnega zapisovalca, toda ko je leta 1912 umrl, je zagnani prekmurski zbiralec izgubil svojega dobrega svetovalca. Kūhar sprva ni zapisoval skladijsko in slogovno dobesedno, tako kot so mu pripovedovali, ampak je – kot se to dogaja še dandanes – pripovedi sam oblikoval. Naslednje njegove tovrstne objave v Časopisu za zgodovino in narodopisje so že bliže narečni izgovorjavi in fonetičnemu zapisu. Avgust Pavel¹⁶ je imel pripombe le do zapisovanja vokalov, kot hujšo pomanjkljivost pa je štel, da je Kūhar samostojno prikrojeval od ljudi slišana besedila, torej, da ne pripoveduje ljudstvo, ampak zapisovalec v njegovem imenu.¹⁷

3. FRAN RAMOVŠ IN JOSIP ŠAŠEL

Za slovensko folkloristično tekstologijo,¹⁸ kakor se imenuje panoga, ki se teoretično ukvarja s tukajšnjimi vprašanji, kako jih reševati v praksi, je vsekakor pomembno pričevanje Josipa Šašlja,¹⁹ kako so nastajali njegovi zapisi.²⁰ Prvič zaradi motivacije, kaj ga je privedlo k njegovemu dokumentiranju. Ni šlo le za zabijanje prostega časa, ko se je med prvo svetovno vojno kot vojak rekonvalescent vrnil domov, ampak za veliko globlje stvari:

»V raznarodovalnem procesu koroških Slovencev so namreč nemški nacionalci prav glasno začeli 'znanstveno' dokazovati, da to niso več pravi Slovenci, njih govor je tako prepojen z nemškimi besedami, da spada že k nemškim, ne pa k slovenskim narečjem. Opazoval sem, da je ta propaganda dejansko vplivala na nezavedne in sovražno razpoložene rojake; začeli so

k pravilnosti zapisovanja tega narečja, ker sem sam Ižanec in seveda več v njegovem govorjenju, toda ne še pred meseci v zapisovanju.«

¹⁵ Jakob Šolar, Spremna beseda, v: Anton Breznik, *Življenje besed*, Maribor 1967, 14, 18.

¹⁶ Vilko Novak, Madžarski spisi o ljudskem življenju v Prekmurju, v: *Traditiones* 4 (1977), 172: Avgust Pavel sam je objavil štiri pravljice v fonetičnem zapisu v svoji »Zbirki prekmurskih besedil«, kar naj bi pomenilo začetek načrtnega zbiranja in objavljanja le-teh, a je ostalo pri tem. Vilko Novak jih ima za objavami B. de Courtenaya za »prva zanesljiva fonetično zapisana« pripovedna folklorna besedila v slovenščini.

¹⁷ Marija Stanonik, Opominjajoča zbirka slovstvene folklorne iz Prekmurja, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 29 (1989), št. 1 in 2, 61–63. Vilko Novak, Madžarski spisi o ljudskem življenju v Prekmurju, 172.

¹⁸ M. Matičetov [v: *Traditiones* 13 (1984), 197] piše »folklorna tekstologija«, vendar je precizneje govoriti »folkloristična«, saj je to del stroke in ne del pojava, ki ga omenjena stroka obravnava, torej folklorne.

¹⁹ Josip Šašel, Kako so nastali zapiski za »Narodno blago iz Roža«, v: *Slovenski etnograf* 12 (1959), 211–221.

²⁰ Josip Šašel – Fran Ramovš, *Narodno blago iz Roža*, Maribor 1936–1937.

prav prisiljeno vpletati v vsakdanji govor čim več nemških besed, katerim so seveda morali pritikati slovenske pripone in končnice. To je postalo kolikor toliko mogoče zaradi tega, ker so pod vplivom šole in uradnega občevanja postali vsi prebivalci dvojezični in so razumeli govorno nemščino brez slovenskih končnic. Da nudim jezikoslovcem stvarno možnost presoditi, koliko je propaganda z vindišarskim jezikom upravičena, sem se vestno potrudil podati vsakdanji govor Rožanov v pisni podobi. To je slika rožanščine, kakor se je govorila v času zapisovanja, to je med obema svetovnima vojnama, ne samo v Slovenjem Plajbergu, temveč z lokalno barvo vokalov in naglaševanjem tudi ob Dravi, na Gurah, ob Jezeru in na Celovškem polju. Kolikor so nemške izposojenke v tem govoru običajne, sem jih ohranil tudi v primerih, kjer bi jih mogel nadomestiti s slovenjimi (tudi običajnimi) izrazi.»²¹

Da je vsebina hkrati oblika oziroma oblika hkrati vsebina / sporočilo tudi v slovstveni folklori kot posebni veji besedne umetnosti, naravnost šolsko dokazuje postopnost, kako je Josip Šašel prihajal do spoznanja o nujnosti zapisovanja v narečju, torej v govoru, v kakršnem se slovstvena folklorja podaja. Sprva je zapisoval v knjižni slovenščini. Toda že tedaj je prihajal v zadrego, kako čim bolj zvesto izraziti narečno besedje in fraze. Začel jih je zapisovati posebej ali marsikaj napisal naravnost v narečju. Tudi že knjižno zapisano besedilo je preli v narečno dikcijo in jo skušal preverjati pri domačih. Tedaj je opazil, da je njihova dikcija, ritmika njihovega pripovedovanja še zmeraj drugačna od njegovega zapisa. Odločil se je zapisovati naravnost iz ust pripovedovalcev. Nadaljeval je z opisovanjem vsakdanjega življenja in dela »po besedah in narekovanju« svojih bližnjih. Sam Šašel priznava, da mu je zapisovanje v narečju delalo preglavice in po stikih z jezikoslovcem Franom Ramovšem je še bolj dojel pomanjkljivosti svojega narečnega zapisovanja. Podrobneje navaja fonemske razločke v glasovnem sistemu knjižne slovenščine in rožanskega narečja in iz njune objavljene korespondence je videti, kako je potekalo njuno sodelovanje in šola zapisovanja.²²

II. RAZMERJE MED GOVORJENIM IN ZAPISANIM NA PRIMERU KNJIŽNE ZBIRKE GLASOVI

Glasovi, zbirka slovenskih folklornih pripovedi je začela izhajati leta 1988. V njej je doslej izšlo osemindvajset knjig in iz posameznih slovenskih pokrajin je zbrano v njej natančno 8157 folklornih in spominskih pripovedi iz naših dni. Za objavo v zbirki Glasovi pridejo v poštev le tiste pravljice, bajke, povedke, šale, anekdote, ki jih je mogoče najti na terenu še danes ali njihovi viri ne segajo dlje nazaj kot do konca druge svetovne vojne. Da bi bili njihovi zapisi tudi oblikovno čim bolj pristni, sta besedišče in skladnja čim bolj zvesta živemu govoru, glasoslovno pa so besedila primerno prirejena današnjemu knjižnemu jeziku, da zmore ob njih uživati vsak slovenski bralec.

Še vedno je odprto vprašanje prekodiranja, tj. prenosa žive govornice v pisani medij, česar posledica je največkrat opuščanje narečnega in približevanje knjižnemu jeziku. To je za slovenski etnični prostor še posebej pereče, saj je znano, da le redko

²¹ J. Šašel, Kako so nastali zapiski za »Narodno blago iz Roža«, 211–221.

²² Prav tam, 211–221.

kateri jezik premore tako pisanost narečij in govorov kot ravno slovenski.²³ Zaradi njihovega bogastva, v vsaki knjigi znova drugačne socialne strukture govorcev in različne izobrazbe zapisovalcev ter njihovega strokovnega profila ni mogoče misliti na enoten sistem pravil, ki bi bila obvezna za celotno zbirko Glasovi. Nasprotno! Dana jim je možnost za različne obravnave tega vprašanja, da bo kdaj res mogoče priti do boljše, celo najboljše rešitve. Po navedbah iz (tudi tuje) strokovne literature sodeč je iluzorno pričakovati, da bi bili zapisi slovstvene folklorne hkrati enakovredno gradivo za dialektološko glasoslovje. Seveda tudi zapisi v knjižnem jeziku niso idealna rešitev, prej izhod v sili. Zato bo slovstvena folkloristika morala še naprej krmariti med Scilo in Karibdo obeh omenjenih skrajnosti, zaupajoč v svojo identiteto, vendar pa stalno na preži, kako se izogniti čerem v zvezi z zapisovanjem in z zavestjo, da idealne rešitve preprosto ni. Vsaka nova zbirka folklornih pripovedi prinese nova vprašanja in skuša nanje ustrezno odgovoriti, morda za koga ne zmeraj najbolj posrečeno. Trenutno je najpomembnejše, da so sproti razloženi nagibi o odločitvah in postopkih za tolikšno približanje knjižnemu jeziku, da branje kljub narečni obarvanosti ne postane napor tistim, ki so danemu narečju odmaknjeni.²⁴

»Zbirka Glasovi bogati in širi tudi narodno jezikovno kulturo, ko dviga naše pepelke – narečja na višjo, pisno ravnino zavesti. Seveda pa se ob prenašanju govorne jezikovne resničnosti v pisno obliko pojavljajo težave, podobne Trubarjevimi: kako sistemsko urejeno, vendar ne znanstveno, zapisovati besedilne dogodke?«²⁵ To je eno največjih priznanj, ki jo je dobila predstavljena zbirka še na začetku svoje poti. Hkrati pa je bil z jezikoslovne strani zapažen napor, ki se pojavlja ob vsaki knjigi znova: kako čim ustrežnejše prekodirati govorjeno besedilo v grafični sistem. Dialektologinja Vera Smole najboljše ve, da »povzroča največje težave pri zapisovanju glasovna podoba narečja v razmerju do knjižnega jezika, kajti ne le, da je ta najbolj raznolika, je tudi najtežje naučljiva, saj zahteva veliko pojasnil.«²⁶

1. ISKANJE USTREZNIH STROKOVNIH REŠITEV Z VIDIKA SPOROČEVALCA/ NOSILCA SLOVSTVENE FOLKLORE

V to skupino je mogoče uvrstiti sedem knjig iz obravnavane zbirke (Glasovi 5, 11, 12, 14, 19, 26, 27). Najbolj idealno bi bilo, da bi bila pri terenskem delu in pripravi gradiva za objavo slovstveni folklorist in jezikoslovec v eni osebi.

a) Ledino na to področje je zaorala Marija Cvetek: »V Bohinju vsem pripovedim, ki jim ne verjamemo, rečemo pravljójce. Žal te pravljójce izgubijo precej svojega sijaja v zapisani obliki, posebno knjižni jezik je zanje pretesna uniforma. Narečje ima vendarle bogatejšo mere za človekovega duha in dušo; s svojimi izraznimi možnostmi močnejše izžareva svoj etnos, vse njegove posebnosti in slikovitosti. Zato sem skušala kar najbolj zvesto zapisati naše pravljójce v našem bohinjskem

²³ M. Stanonik, Slovstvena folklorja v domačem okolju, Ljubljana 1990, 45.

²⁴ M. Stanonik, Spremnna beseda, v: Janez Dolenc, *Zlati Bogatin* (Glasovi 4), Ljubljana 1992, 256–257.

²⁵ Jaka Müller, Jezik višenjskega Duhana, v: *Traditiones* 23 (Naš živi jezik), (1994), 156.

²⁶ Vera Smole, Folklorist med prevajanjem in zapisovanjem, v: *Traditiones* 23 (Naš živi jezik), 1994, 150.

govoru; ta je del severozahodnega gorenjskega narečja. Pravzaprav lahko rečemo bohinjski govori, ker ima vsaka vas svoj glas...²⁷ Avtorica se je v svoji spremni besedi zaradi lažjega razumevanja bohinjskih govorov osredotočila na opis najnujnejših posebnosti bohinjskih govorov in temu ustrezno je bilo v njena besedila (Glasovi 5) prvič vpeljana znamenje za polglasnik (ə): »Če bi ga izpustila ali nadomestila s črko e, bi marsikje spremenila pomen besede. Kako bi na primer napisala naslednji stavek: K nam jə pršov po vsə. Po vsə pomeni v vas, na obisk; po vse pa seveda pomeni nekaj drugega. Pa na primer i, u ali e v ponaglasnem položaju oslabi v polglasnik ali onemi. Zato v Srednji vasi govorimo včasəh, trebəh, v Česnjici pa včash, trebh itd. Posebno v Zgornji dolini pa končni nepoudarjeni i ne onemi, pač pa se reducira v polglasnik: vokolə, notrə, sədetə; uporabljamo ga celo analogno; pijə, za velelnik pij.«²⁸

Na podlagi terenskih izkušenj se avtorica strinja s stališčem, da je v primerjavi s pesmijo proza zahtevnejša za zapisovanje²⁹ in še posebej, da zapisovalec, ki pride v določeno področje od zunaj, nikdar ne more opraviti svojega dela tako dobro kot domačin: »V govoru se človek najbolj avtentično in najsvobodneje izraža. Vsak pripovedovalec izraža svoj osebni odnos do zgodbe in oba, pripovedovalec in poslušalec, uživata v klenih izrazih, igri intonacij, mimiki, ironiji, humorju in smehu. Tuji zapisovalci bi težko zaznali vse glasovne finese in sintaktične posebnosti ter vse potencialne pomenske razsežnosti našega narečja.«³⁰

Za naslednjo, z narečjeslovnega vidika bolj ali manj neoporečno knjigo je Vera Smole na podlagi dodatnih znakov že pripravila napotke, kako najbolj ustrezno uresničiti tak narečni zapis, ki bi nobenega bralca ne odbijal, hkrati pa bi še zadostil strokovnim merilom.³¹ Strinja se z ugotovitvijo: nemogoče je, »da bi bili zapisi slovstvene folklorne hkrati enakovredno gradivo za dialektološko glasoslovje.«³² Predlaga razmeroma preprost sistem znakov, ki naj bi jih obvladali (tudi priložnostni) zapisovalci in ne bi motili širšega kroga bralcev, strokovnjakom pa bi veliko povedali. Sodelovanje med folkloristiko in dialektologijo se ji v narečno tako razgibanem slovenskem etničnem prostoru zdi nujno.³³

- b) Prva se je nanjo oprla Lidija Kleindienst. Najprej povzame z vidika slovstvene folkloristike bistvene ugotovitve o razmerju jezik – slovstvena folklor:³⁴ »stikanje jezika in slovstvene folklorne ni le statično dejstvo, ampak proces, v katerem nastaja folklorni žanr. Njegovo rojstvo v danem kontekstu s pomočjo tekstore privede do folklorne dogodke. Tako kot se rodi literatura v knjižnem jeziku, se iz narečja kot ene od vrst govorjenega jezika rojeva slovstvena folklor.«³⁵ Glede na

²⁷ Marija Cvetek, *Naš voča so včas zapodval* (Glasovi 5), Ljubljana 1993, 5.

²⁸ Prav tam, 10–11.

²⁹ M. Stanonik, *Teoretični oris slovstvene folklorne*, Ljubljana 2001, 183.

³⁰ M. Cvetek, *Naš voča so včas zapodval*, 15.

³¹ Vera Smole, Folklorist med prevajanjem in zapisovanjem, 143.

³² M. Stanonik, *Beseda h knjigi*, v: Mihaela Zajc - Jarc, *Duhan iz Višnje Gore* (Glasovi 7), Ljubljana 1993, 6.

³³ V. Smole, Folklorist med prevajanjem in zapisovanjem, 153–154.

³⁴ Pri tem se opira na razpravo *Jezik in slovstvena folklor* (v interdisciplinarni luči), v: *Razprave SAZU II. razreda* 13 (1990) 181–202.

³⁵ Lidija Kleindienst, *Bam knapa vzela, bam zmeraj vesela* (Glasovi 11), Ljubljana 1995, 18–19.

tukajšnje problematiko je pomembno poudariti stališče Maje Boškovič - Stulli, da pri zapisovanju besedila iz folklornega dogodka ne gre toliko za lokalno barvo govora, ki zadnji čas podlega velikim spremembam, ampak za jezik tistega, čigar zgodbo poslušamo. Primeri se, da dober pripovedovalec v svoj krajevni govor vpleta oblike iz knjižnega jezika. Če bi zapisovalec skušal vrniti njegovemu govoru »lokalno barvo«, bi bil to ponaredek. Ob zapisovanju idrijskih smešnic in anekdot se je skušala čim bolj držati tega stališča in jih zapisala tako, kot so jih ji posredovali posamezni pripovedovalci.³⁶

Avtorica se zaveda težav, kako izbrano gradivo pripraviti za objavo: Gre za lestvico od popolnoma fonetično zapisanega besedila do vse večjega opuščanja narečnega, pri čemer zapisovalci svoja stališča vedno prilagajajo temu, ali gre za znanstvene ali poljudne izdaje. Zbirka Glasovi sledi strokovnim zahtevam, vendar je namenjena širšemu krogu ljudi. Temu ustrezno so strokovno zanesljivo, toda prilagojeni glasoslovni sistem in posebnosti svojevrstnega idrijskega govora v njenih anekdotah in šalah.³⁷

- c) Kot navdušena slavistka na začetku svoje znanstvene poti se je Andreja Žele zelo trudila tudi za dognan zapis narečnih pripovedi, kar je nevsakdanja prednost te knjige (Glasovi 12).³⁸ Ob njeni pripravi se je usmerjala v jezikoslovje, toda njeni pogledi so bili dovolj prožni tudi za folkloristična izhodišča. Poudarja: »najtežje je najti 'pravo mero' v smislu dostopnosti zapisov vsakomur in obenem ohraniti posebnosti govorice«: »Različne umetelne priredbe pripovedovanj oz. kar prepisi zgodbic iz narečij v zborni jezik so slovstveni folklori vzeli estetsko vrednost in tiste najdragocenejše posebnosti, npr. mimiko in didaskalije, ki spremljajo prav vsak govorni dogodek. Po njenem naj bodo pri zapisu narečnih pripovedi enakovredno upošteevane vse jezikovne ravnine, od glasoslovja do skladnje. »Navsezadnje znakovno poenostavljen zapis narečne pripovedi – seveda mora biti tudi ustrezno strokovno pokomentiran – označuje tisto pozitivno poljudnost, ki je namerna in želi upoštevati predvsem bralca – tj. mu čim preprosteje skupaj z zgodbo približati še govornico, v kateri je bila zgodba pripovedovana. S takimi zapisi so seveda zavestno kršena načela knjižnega jezika; za ceno večje dostopnosti in razumevanja vsem bralcem pa so zelo poenostavljena dialektološka pravila.«³⁹ V svojih zapisih upošteva že izdelane samoglasniške sisteme oz. samoglasniške trikotnike za južnonotranjske govore; samoglasnika i in a sta povsod ohranjena; različno izgovorjene knjižne e-je je nadomestila z je ali jə, različno izgovorjene knjižne o-je pa je nadomestila v uo in uə, npr. vječ, večjər, muost, s črko u

³⁶ Prav tam, 18–19.

³⁷ Prav tam, 18–19: Tako knjižni dolgi in ozki o (ó), ki ga v Idriji govorimo kot dolgi u (ú), zapisujemo z znakomó, da bi ga prepoznali tudi Neidrijčani (mož > mož / 'mu:ž), dolgi in ozki e (é), ki ga govorimo kot dolgi i (í), pa zapisujemo z znakomé (mesto > městu / 'mi:stu/). Dvoglasnik ie, ki ga govorimo tam, kjer je v knjižnem jeziku dolgi in široki e (ê), pišemo z je (žena > žjena), dvoglasnik uo (roka > ruoka / 'rjo:ka/); í je znak za zlite glasove -iji (oštari < oštariji) oz. -ije- (prít) < prijeti), ú pa za vo- (gaúru, parúšu < govoril, privoščil). Namesto predloga k se v idrijskem govoru rabi samo predlog h in smo ga tako tudi zapisovali (h městu). Torejé beremo domačini kot i,ó pa kot u.

³⁸ M. Stanonik, Beseda o knjigi, v: Andreja Žele, *Kaku so živejli in si dejlali kratek cejt* (Glasovi 12), Ljubljana 1996, 5.

³⁹ A. Žele, *Kaku so živejli in si dejlali kratek cejt* (Glasovi 12), Ljubljana 1996, 5.

⁴⁰ Prav tam, 11–12.

je zapisovala glas *u* v primerih *biu*, *domou*, *puotlej* ... Znak za poglasnik je ohranjen, npr. *dənəs*, *bət*, *kədər*, tudi zlogotvorni *r* imamo *ər* ... Poenostavljen je tudi zapis soglasniških posebnosti: s črko *g* zapisuje tudi glas *y*, ki je oslabljen glas *g*, pr. *dryači*, *preynala*, *yrjemo*... Naglasno znamenje, samo ostrivec (´) je dodan besedam, ki se drugače naglašujejo kot v knjižnem jeziku in bi bile lahko zaradi tega težje razumljive, npr. *jáskou*, *jému*; nekaterim drugim besedam pa je nadpisan ostrivec samo zaradi lažje izgovorjave.

Besedotvorje je ena izmed najpomembnejših jezikovnih ravnin predvsem zato, ker odkriva pripovedovalčevo besedno ustvarjalnost. Pivška besedotvorna zanimivost je obrazilo *-évati*.

V okviru oblikoslovja je vsesplošen pojav opuščanje dvojine.⁴⁰

- č) Martina Piko ob dvotirni objavi folklornih pripovedi v svoji knjigi doživlja narečja kot »most, ki širšemu slovenskemu kulturnemu svetu razkrivajo najintimnejše kotičke koroške biti, hkrati pa so most, prek katerega koroški Slovenci stopamo v širši slovenski svet. Ob prebiranju pravljic in povedk v koroških narečjih, ki jih prevodi pomagajo razvozlati v knjižni jezik, naj bralec začuti predvsem barvo koroških narečij – ziljskih, rožanskih, obirskih in podjunskih govorov.«⁴¹ Kakor vse avtorje tudi Martino Piko⁴² uvršča v to skupino njena glasoslovna zanesljivost, ki zna stroki in bralcu v prid ločiti bistveno od obrobnega: »Zaradi obilice narečnih barvnih odtenkov v besedilih niso označene najfinejše nianse (jakostni in tonemski naglas), da bi bila slika čim bolj jasna. Tudi fonetične transkripcije so v ta namen močno poenostavljene. V glavnem so besedila zapisana z znaki, ki jih uporabljamo v knjižni pisavi, izjema sta polglasnik *ə* in grlni zapornik (»rožanski *k*«), ki smo ga v narečnih besedilih označili z znakom (*k*), namesto fonetičnega znaka *q*.⁴³ V besedilih so z ostrivcem označena nekatera naglasna mesta, ki odstopajo od običajnih knjižnih. Koroška narečja se med seboj najbolj ločijo po sistemih dolgih in kratkih vokalov. V dolgem vokalizmu so v besedilih posebej označeni le dvoglasniki.«⁴⁴ Manjše spremembe so tudi v soglasniških sistemih ... Za podjunske govore je značilno »štekanje«, tj. dodajanje glasu *š* kazalnim zaimkom in prislovom kraja (*to > štuə*, *tukaj > štu*). V narečjih so običajne tudi poenostavitve raznih soglasniških sklopov. Dvojina je v njih praviloma dobro ohranjena.
- d) Marija Krejan se je s kasetofonom v roki odpravljala med ljudi: »Velikokrat sem napolnila kaseto kar brez oddiha: kakor da je vse to že čakalo za jezom, da se izlije. ... Pripovedi sem s kaset zapisovala dobesedno, in sicer v narečju. ... Nimamo dovolj znakov, da bi lahko zapisali vse odtenke izgovorjenih narečnih glasov. In čimveč znakov uporabimo, teže je berljivo.«⁴⁵ Zato sta z Vero Smole porabili veliko truda in časa, preden sta dosegli zadovoljiv zapis, za katerega omenjena dialektologinja poudari velike zbiralkine zasluge:
- »Zbirateljci je kot domačinki s pretanjenim posluhom za govorjeno besedo, z

⁴¹ Martina Piko, *Iz semena pa bo lipa zrasla* (Glasovi 14), Ljubljana 1997, 11.

⁴² Njena študijska povezava slavistike in etnologije je odlična podlaga za preučevanje slovstvene folklore.

⁴³ M. Piko, *Iz semena pa bo lipa zrasla*, 11.

⁴⁴ Prav tam, 12, 13.

⁴⁵ Marija Krejan, *Vse sorte je že blou* (Glasovi 19), Ljubljana 1999, 15, 17.

natančnim, a preprostim zapisom posnetih pripovedi, uspelo ohraniti veliko njihove avtentičnosti. Večina narečnih glasov je zapisana s črkami knjižnega jezika, dodali smo le znak za polglasnik (ə) v primerih, ko je naglašen in se v knjižnem jeziku ne govori (je pəršla 'je prišla', vendar vrt). Za predstavitev načel zapisovanja moramo poznati vsaj nekaj značilnosti tukajšnje domače govorice. Te posebnosti podaja Smoletova po kontrastivni metodi. »Kljub trudu, da bi bil zapis čim bolj poenoten, pa obstajajo tudi razlike; te niso nujno posledica nedoslednosti ali napake, lahko so tudi odsev različnega govorjenja, saj le-to proti vzhodu sprejema vse več štajerskih narečnih značilnosti, pa tudi govorniki ljudi v isti vasi se lahko v podrobnostih razlikuje. Za zgled lahko vzamemo besedo povšter ..., ki se poleg pouštar lahko izgovarja tudi kot pouštar, puštər, puštar itn.«⁴⁶

- e) Bojana Verdinek je od dosedanjih avtoric prva, ki se je terenskega dela po Mežiški, Mislinjski in Šaleški dolini lotila s strokovnim zaledjem tako s folkloristične kot dialektološke strani, zato ni naključje, da tudi njeno delo odlikuje jezikovno dognan zapis gradiva.⁴⁷ Enako pomembna je pri vsaki knjigi razlaga dodatnih znakov⁴⁸ z namenom za čim boljše predstavitev posameznih narečij ali govorov. Pomemben je njen namig, kako lahko pozoren bralec iz sobesedila sam razpozna, kdaj je pripoved dopolnjena z gibi, npr. »Sta pa vidva samo štejko roke«, »Prepozna ali predvideva lahko tudi gibanje v prostoru in glasovno barvanje besed. Spremembo v intonaciji besede nakazuje poseben zapis besede, npr. ... jo je po luuufiti nosivo« ... Emocionalne poudarke je zaznamovala z dvojnimi in trojnimi klicaji, npr. Keee pa!!! Premori so označeni s trem pikami. Iz marsikatere pripovedi veje prepričanje, da se je vse res zgodilo. Če je sogovornik zaslutil, da se mi zdi doživetje neverjetno, me je skušal prepričati z besedami – To je tod riəs bvo – ali – što je živa resnica. Redko je sam pokazal dvom: To je bla resnica al pa ni bla, a ne? Pripoved sem na vseh ravninah jezika zapisala tako, kot so bile povedane. Upoštevala je »pripovedovalčevo nizanje besed, njegovo skladnjo in besedišče z vsemi oblikami.« Odkrila je številne lastnosti govorjenega jezika.

Med njimi najbolj izstopajo razne ponovitve, npr. »A že leze vən? A že leze vən? Polno je ogovorilnih glagolskih izrazov: In vam rečem, se je podrla təsto zimo! V zloženi glagolski obliki za preteklik se pomožnik lahko izpušča: Pa šou tək mənda ko hudič. Pogosti so poudarni členki seveda, saj, no in nedokončani stavki: In sn bva ... glih šihta je bvo konc ..., preskoki ... in tedi so pa baje ... kər popelalo se dol, ... Posebej veliko je dostavkov, npr. Ko sta bva stracana, kəlnarja. Od besednega reda je najpomembnejši glagol, ki drsi na konec povedi: To je tod riəs bvo. In fajn kmetica je bla. In drugačen niz naslonk: je pa šou jo klicat. Opazno je dvojno zanikanje: ni noto vinč. V zgodbe se vrivajo stališča informatorjev do upovedanega, npr. Pul je pa pərš təst cajt – tej so ble ženske tək bol dumá, ne v bolnicah – skrivajo se

⁴⁶ V. Smole, O zapisu in narečju: v: Marija Krejan, *Vse sorte je že blou* (Glasovi 19), Ljubljana 1999, 229–232.

⁴⁷ M. Stanonik, Beseda o knjigi, v: Bojana Verdinek, *Lesene cohle* (Glasovi 26), Ljubljana 2002, 5: Za to minuciozno opravilo se je ob pomoči prof. dr. Zinke Zorko praktično izurila v okviru diplomske naloge.

⁴⁸ Prav tam, 16–17.

informacije o pripovedovalcu, o njegovem odnosu do sveta; npr. da ženska na kmetih od nekdanj vstaja pred moškim, da so ženske prefrigane/iznajdljive idr. Jezik je na nek način intima posameznika, z govorom pa se razkriva in tako poslušalcem zaupa del sebe.⁴⁹

Toda avtorica se zaveda, da je papir prestregel le del folklornega dogodka: »Ne glede na trud, je jasno, da popolnosti v zapisu ni – ta je le v folklornem dogodku samem. Česar nisem znala ujeti v zapis, ostaja le doživetje med mano in sogovorniki; enkratno in neponovljivo.«⁵⁰

Gradivo je zbrano na narečno izredno razgibanem prostoru (Koroška in Štajerska), za katerega bi lahko rekli, ne samo vsaka vas, ampak vsak govorec ima svoj glas. Knjiga vodi bralca od začetka do konca glede na vsebino oz. žanre in ne narečja. Če bi se bralec težko prilagajal različnim govorom (enkrat koroškemu, drugič štajerskemu), se lahko odloči za branje po krajih ali pripovedovalcih. Pripovedi v narečju so zapisane s pokončnimi malimi tiskanimi črkami, v pogovornem oz. pokrajinskem jeziku pa s poševnimi. Nekaj pripovedi je prestavljenih v knjižni jezik; v zapisu nanje opozarja zvezdica (*) ob naslovu.⁵¹

- f) Izkazalo se je, da vsaj v Brkinih tehnični pripomočki pri zapisovanju niso zaželeni.⁵² V prizadevanju za čim ustreznejši zapis njihovih govorov sta avtorici nekatere znake za njihove značilne glasove izbrali sami.

»Poseben znak sva uvedli za visoki sprednje-srednji samoglasnik u, in sicer ü. Ta znak sva si sposodili iz nemške pisave, saj tamkajšnji simbol ü zaznamuje podoben glas, ljudje pa ga ravno zaradi nemščine bolje poznajo. Reducirani samoglasnik e-jevske barve (izgovor med e in i) sva zapisovali z dvema znamenjema, saj se pojavlja na mestih, kjer se v knjižnem jeziku izgovarja e ali i. Glede na to, s katerim od teh glasov bi ga lahko v knjižnem jeziku enačili, sva ga zapisovali kot ë in ï. Polglasnik sva zapisovali kot ə. S posebnimi simboli sva zaznamovali tudi soglasnike, za zadnjenebni l sva uporabili znak ł, za mehki k in č pa ć, mehčani h je zapisan z znakom x. Znak g ne označuje zaporniškega glasu kakor v zapisu knjižnega jezika, temveč zaznamuje priporniški g. Dvoustnični drsnik v sva zapisovali na dva načina; za samoglasnikom (vovk) in na koncu deležnikov (pærpjelov) kot v, v dvoglasniku uo pa kot u (puoli). Vsem bralcem, ki brkinskih govorov ne poznajo,

⁴⁹ Prav tam, 18: Besedila so zapisana z znaki, ki jih uporabljamo v knjižni pisavi, ker pa gre za zapis govornjenih besedil, pri katerih je upoštevan govor posameznih govorcev, je znanim črkam dodan znak za ə – polglasnik in sicer za zapis glasu, ki je nastal kot posledica redukcije glasov, in za zapis koroških dvoglasnikov iə in uə. V koroških govorih je zlogotvorni r zapisan kot v knjižnem jeziku: smrt, vrt, krt; izgovarja se s polglasnikom pred seboj; v štajerskih je na tem mestu pogosto ar: umar, darve, podar, smareka. Zlogotvorna l in n (rezultat moderne vokalne redukcije) sta zapisana brez polglasnika: učitl, edn. Narečni govori v zbranih pripovedih poznajo le jakostni naglas. Kadar je le-ta drugačen kot v knjižnem jeziku, sem ga skušala zapisati z naglasnimi znamenji: ostrivcem, krativcem in strešico.

⁵⁰ Prav tam, 19.

⁵¹ Prav tam, 17.

⁵² Nada Kerševan, Marija Krebelj, *Düša na bicikli* (Glasovi 27), Ljubljana 2003, 11: »Pri zapisovanju pripovedi mi je bil nekaj časa v pomoč diktafon, kar pa se ni izkazalo najbolje, saj so imeli pripovedovalci do njega poseben odpor, ki je bil škodljiv za pristnost pripovedi in še posebej jezika. Zapis sem delala neposredno na kraju samem, kjer sem dobila tudi dodatne informacije glede govornih posebnosti kraja. S tem da sva delo dokončali dve avtorici, je raven strokovnosti zapisa zrasla, saj druga drugo dopolnjujeva.«

bi priporočili najprej glasno branje, da se privadijo melodiki južnonotranjskega narečja. Čeprav bo na začetku mogoče treba nekaj truda, jih bo seznanitev s tem narečjem gotovo obogatila.«⁵³

- g) Marjan Zupan odkrito pripoveduje, kako ga je delo za zbirko *Glasovi* vrglo iz tira.⁵⁴ »Izvedel sem, da naj bi bilo glede na koncept zbirke vse zapisano v narečju in v natanko takšnem zaporedju, kot je bilo povedano. Torej brez dodajanja, odvzemanja ali olepševanja. Natanko tako, kot je bilo izrečeno. Na srečo sem imel oziroma še imam večino pripovedi na magnetofonskih trakovih, tako da sem se lahko lotil dela znova, tako rekoč od začetka. Tokrat sem povedano zapisoval dobesedno.«⁵⁵ Zbrana besedila je jezikoslovno analizirala dialektologinja Jožica Škofic: za gorenjske je »značilen monoftongični samoglasniški sistem, tonemsko naglaševanje na dolgih zlogih ter velika redukcija nenaglašanih in kratko naglašanih samoglasnikov«; seveda se med seboj razlikujejo po številnih podrobnostih.⁵⁶

2. ISKANJE NAJJUSTREZNEJŠIH REŠITEV Z VIDIKA SPOROČEVALCA IN SPREJEMALCA

- a) Načelno najidealnejša rešitev za posredovanje slovenske slovstvene folklore, da bi je ne prikrajšali za njeno izvirno oblačilo, a hkrati vendarle omogočili njeno uživanje brez vidnejše zadrege, bi bila tako imenovana »dvotirna« izdaja.⁵⁷ To pomeni, da so objavljene pripovedi hkrati v narečju in v knjižnem jeziku in si bralec lahko sam izbira med obema zvrstnima različicama. Zaradi zahtevnosti narečij so pri zbirki *Glasovi* na tak način objavljene tri knjige: iz Prekmurja, Porabja in zamejske Koroške⁵⁸ (*Glasovi* 9, 13, 14). Vendar tega modela ni mogoče posplošiti, saj podvojena objava ene in iste pripovedi prikrajša možnost za objavo polovici drugim pripovedim. Poslovni vidik je pač tudi eden tehničnih meril pri oblikovanju zbirke.

Odločitev za t. i. dvotirno objavo je bila edino smiselna za zbirko, zapisano v slovenskem porabskem govoru, »izvirnem jeziku Slovencev, kot se je pač doslej

⁵³ Prav tam, 13–14.

⁵⁴ »Zapisoval sem ga v knjižnem jeziku, vsaki zgodbi sem dodal nekaj uvod oziroma naplet na zgodbo. V jedru sem mogoče stavek ali posamezne besede zapisal v narečju, zgodbo pa sem skoraj vedno končal z nekim naukoma ali podukom.«

⁵⁵ Marjan Zupan, *Rpečnekova vučca* (*Glasovi* 20), Ljubljana 1999, 14.

⁵⁶ Jožica Škofic, O nekaterih govornih in zapisu, v: Marjan Zupan, *Rpečnekova vučca* (*Glasovi* 10), Ljubljana 1999, 178.

⁵⁷ M. Stanonik, Beseda o knjigi, v: Dušan Rešek, *Brezglavjeki* (*Glasovi* 9), Ljubljana 1995, 6.

⁵⁸ M. Stanonik, Beseda h knjigi, v: Martina Piko, *Iz semena pa bo lipa zrastle*, 5: »Mlada slavistka in etnologinja, ki je končala študij na dunajski univerzi, je prevzela nase težaško delo transkribiranja gradiva, ki so ga nekaj desetletij zbirali za slovenski program celovškega radia Helmut Hartmann, Janko Messner, Valentin Polanšek, Pavle Zablatnik in drugi. Krščanska kulturna zveza v Celovcu je pred leti prejela to gradivo s pravico do uporabe v znanstvene namene. Dolgo je trajalo, da se je našel človek, ki je zdržal pri zahtevnem delu prenašanja zvočno posnete besede na papir; in veliko znanja in potrpežljivosti je bilo treba, da je transkripcija dosegla strokovno raven, ki ji tudi dialektologija ne bi mogla veliko oporekati. Prav ustreči ji pač ni mogoče, kajti folkloristični zapisi gradiva imajo druge cilje.«

še ohranil na Madžarskem«: »Razlike med porabsko govornico in govornico bližnjih vasi po Goričkem so majhne, nebitvene, kot se govor nekoliko razlikuje tudi od ene do druge porabske vasi.«⁵⁹

Za objavo je zbrane folklorne pripovedi Karel Krajczar pripravil v slovenski latinici v števanovskem govoru. Zapis zapletenega porabskega vokalizma je kar najbolj poenostavil.⁶⁰

»Dolgi in kratki naglašeni samoglasniki niso posebej označeni z naglasi, za dvoglasnike pa Karel Krajczar večinoma zapisuje ij ali ej za dolgi i, ei ali ej za dolgi ozki e iz jata in ou za dolgi etimološki o in za nosni o.« Zinka Zorko, specialistka za porabsko narečje, odkriva v Krajczarjevih besedilih »ohranjenih veliko starin, in to v sklanjatvah, spregatvi in stopnjevanju«, »pravo bogastvo vseh skladenjskih vzorcev«: »brezvezja, številna priredja, stavki z okrnjeno zgradbo, izpusti vseh vrst; ponavljanja z istimi ali drugačnimi besednimi zvezami; narečni besedni red naslonskega niza; glagol, zlasti pomožni *biti*, se umika na zadnje mesto v stavku. Zelo pogosti so dvogovori, v katerih se kaže velika neposrednost v prvoosebni oblikah.«⁶¹

b) Kadar je v knjigo uvrščeno gradivo vseh treh socialnih zvrsti: v knjižnem jeziku,⁶² v pogovornem⁶³ in v narečjih, se je uveljavilo med njimi grafično razlikovanje, po pravilu: knjižni zapis je tiskan standardno, v pokončnem tisku, pogovorna različica poševno in narečja z velikimi tiskanimi črkami.⁶⁴

c) Tretja, strokovno še vedno dokaj ugodna rešitev je, da avtor med prirejeno gradivo uvrsti dobro zastopstvo narečno skrbno zapisanih pripovedi in podá vir, kje se je o njih podrobneje poučiti. Tako se je odločil Janez Dolenc pri zbirki povedk iz loškega pgorja:

»Za objavo sem tako urejene povedke zaradi boljše komunikacije v slovenskem prostoru prenesel v poljanski pogovorni jezik, ki je blizu knjižnemu, a ohranja stilne značilnosti in lokalizme poljanskega narečja. Le-ti so pojasnjeni v dodanem slovarju. Le trideset izbranih povedk je objavljenih v narečni podobi, a v poenostavljenem zapisu brez posebnih fonetičnih znakov in akcentov. Pač pa vse to lahko razberemo iz priložene zgoščenke. Vendar naj povem nekaj osnovnih značilnosti poljanskega narečja z območja tu objavljenih povedk. Poljansko narečje je najizvirnejše v pasu Javorje – Poljane – Gorenja vas. V glasoslovju je a delno prešel v e...«.⁶⁵

č) Folklorne pripovedi z obeh strani Drave, med Ojstrico in Svetim Duhom na Ostrem Vrhu in deloma s severnega Pohorja⁶⁶ so zapisane na tri načine: v

⁵⁹ Karel Krajczar, *Kralič pa lejpa Vida* (Glasovi 13), Ljubljana 1996, 7.

⁶⁰ Zinka Zorko, Oris porabskega narečja, v: Karel Krajczar, *Kralič pa lejpa Vida*, 285.

⁶¹ Prav tam, 286–287.

⁶² M. Stanonik, Beseda h knjigi, v: Jože Primc, *Okamneli mož* (Glasovi 15), Ljubljana 1997, 6: »Snovno pristne zgodbe niso vedno prestrežene v izvorni jezikovni obliki, saj avtor sprva narečjem ni bil kos in je zmožgal zapisati posamezne pripovedi v knjižnem jeziku.«

⁶³ M. Stanonik, Beseda o knjigi, v: Anton Gričnik, *Noč ima svojo mož, Bog pa še večjo* (Glasovi 8), Ljubljana 1994, 8: Pri pohorski knjigi se je avtor odločil za pokončni tisk pri pohorski različici pogovornega knjižnega jezika, ker je ta bistveno več zastopan, kakor knjižni jezik, ki je tiskan poševno.

⁶⁴ Zavedamo se, da taka rešitev za narečja ni najboljša, vendar ni preostalo drugega, da smo se izognili krepkemu tisku ali uvedbi drugega tipa pisave. Proti obojemu je bila likovna urednica.

⁶⁵ Janez Dolenc, *Kres na Grebljici* (Glasovi 22), Ljubljana 2000, 9.

⁶⁶ Igor Glasenčnik, *Strah me je gratalo* (Glasovi 17), Ljubljana 1998, 13.

knjižnem jeziku, v nadnarečnem pogovornem jeziku z narečnimi oblikoslovnimi in leksikalnimi oblikami in v narečju, kolikor je to mogoče zapisati s knjižnimi črkami. V tem prostoru se govori vzhodnokoroško narečje. Po raziskavah Zinke Zorko je zanj značilna le padajoča intonacija. Kljub temu je besedna in stavčna melodija pojoča, drugačna od štajerske. Glede na knjižni jezik je v narečju mesto naglasa premaknjeno za zlog na levo. Kazalnost za bližnje se na zahodu izraža s šeti, na vzhodu tati, členici sa in ta sta za približevanje in oddaljevanje: dousa, douta, garsa, garta.⁶⁷

- d) Na rob te rubrike se uvrščajo Jezerske štorije. Že sodelovanje dialektologinje Vere Smole pri tej zbirki je poročstvo, da ima vsaj deloma pred očmi govorca samega. Saj uporabljeno znamenje za polglasnik očitno nakazuje težnjo po precizni predstavitvi govornje jezikovne zvrsti. »Drugi glasovi so zapisani s črkami knjižnega jezika, deloma fonetično, deloma po knjižnem pravopisu. Tako ni upoštevana soglasniška asimilacija po zvonečnosti v izglasju (pred pavzo) in pred soglasnikom, razen v primerih, ko je beseda toliko preoblikovana, da se bistveno razlikuje od knjižne ustreznice (uzga dga 'vsega tega', zdu 'sedel') oz. se asimilacijski prehod razlikuje od knjižnega (prah 'prag').⁶⁸ V besedotvorju naletimo na nekaj izrednih izpeljank, ki jih knjižni jezik ne pozna.⁶⁹ Po ugotovitvah Vere Smole je jezerska govorica v bistvu »gorenjska, vendar z dobršno mero koroških besed ob prevzetih germanskih. Kljub cerkveno-upravni pripadnosti Jezerskega Koroški je bila za govorico očitno usodnejša rimska pot in prek nje povezava s Tržičem«.

3. ISKANJE NAJJUSTREZNEJŠIH REŠITEV Z VIDIKA SPREJEMALCA

- a) Med izjemami, ki retrospektivno motri svoje terensko delo in nazorno opisuje korake,⁷⁰ s katerimi sta se s sodelavko Danilo Kocjan vedno bolj sklanjali k morebitnemu bralcu njune knjige iz zbirke Glasovi,⁷¹ je Jelka Hadalin. »Govor in pisava sta pač dva različna prenosnika. Kako zapisati, da se bodo v besede ujeli mimika, gestikulacija, razpoloženje, dramatična napetost, odtenki glasu, odnos pripovedovalca do pripovedovanega. Kako posredovati ves ta tok skozi ozek enodimenzionalni kanal in hkrati zgodbo ujeti tako, da bo dovolj prvobitna, dokumentarna – in še všečna in blizu povprečnemu bralcu?«⁷² Avtorica se zaveda dvoreznosti umetno ustvarjenega folklornega dogodka, kar vpliva tudi na izbiro jezikovne zvrsti pri pripovedovalcu: »Zapisovalec mora izpustiti nekatere informacije, kajti zapisana informacija ne more biti bolj natančna od govornje. Prva past preži že pri pripovedovalcu. Ime ji je ustrežljivost. Marsikateri pripovedovalec se ob umetno ustvarjeni situaciji, in kaj bo drugega to, da mu

⁶⁷ Zinka Zorko, O narečju in zapisu besedil, v: Igor Glasenčnik, *Strah me je gratalo* (Glasovi 17), Ljubljana 1998, 147–148.

⁶⁸ O zapisu, v: Andrej Karničar, *Jezerske štorije* (Glasovi 16), Ljubljana 1997, 161–162.

⁶⁹ Prav tam, 161–163.

⁷⁰ Jelka Hadalin, Folklorna pripoved – od pripovedovalcev k bralcem, v: *Traditiones* 23 (Naš živi jezik), (1994), 164.

⁷¹ Danila Kocjan, Jelka Hadalin, *Beži zlodej, baba gre* (Glasovi 6), Ljubljana 1993, 8–9.

⁷² Jelka Hadalin, Folklorna pripoved – od pripovedovalcev k bralcem, 167.

pomoliš pred nos kasetofon, nehote tudi trudi izboljšati svoje narečje, ga približati knjižnemu jeziku. Če je zapisovalec 'domorodec', lahko ujame te odtenke, sicer mislim, da ne. Še če se večkrat vračaš k istemu pripovedovalcu in ga opozarjaš, da bi rad slišal pripoved prav »po domače«, nevarnost ni docela odstranjena. Učinkujejo pa dobro poslušalci, hišni in sosedje, ki delujejo kot nevtralizator kasetofona, svinčnika in papirja. Tudi opozarjajo, češ, kaj se pačiš, povej, kot je treba.«⁷³

Glede na stikanje kraškega in notranjskega govora so posebno pisani refleksi za nekdanji jat: rep, rjep, rap; svet, svejt, svjet. Prvič je bil zapis »kompromis med fonetično in etimološko možnostjo. Upoštevane so bile onemitve končnega -i pri nedoločniku in upadi (redukcije) sredi besed, refleks za jat, kakršnega je rabil pripovedovalec, prehod ponaglasnega -u v -i (mojmi brati). Toda opuščeni je bil naglas«. Izkazalo se je namreč, da se zdi že tako zapisana zgodba bralcem (družinskim članom in sosedom) težko berljiva. Čudno napisane in težko berljive so se jim zdele tiste zgodbe, ki so bile narečno najbolj oddaljene. Pa pri nobeni ni šlo za kakšno resnično oddaljenost (polmer nabiranja približno 10 km). Skozi te zgodbe se prav veliko bralcev ne bo prebilo, sva ugotavljali s kolegico, morda le nekaj močno jezikoslovno ali folkloristično motiviranih zanesenjakov. «Sledila je faza prilagajanja sprejemalcu: »Pričeli sva torej vse besede približevati knjižnemu jeziku. Izginile so vokalne redukcije sredi besed, sklanjatvene končnice so se spremenile v knjižne. Najtežje nama je bilo pisati dolgi nedoločnik in knjižne spregatvene končnice za 2. os mn, 2. os dv. in 3. os dv. in zapisati lepo knjižno naklonski glagol morati namesto moči, ki v najinem narečju opravlja funkcijo obeh.«⁷⁴ Kljub temu da so jima zdaj zgodbe zvene le nenaravno, sta prepričani, da sta se prav odločili.

Še zmeraj ostane skladnja, ki zagotavlja folklornim pripovedim največ pripovedovalčevega sloga: »Sploh pa je folklorna pripoved pod vplivom afektov, ki najbolj udarjajo na dan prav na skladijski ravni«: raba medmetnih, členkovnih in zvalniških pastavkov, vzklične in retorične vprašalne povedi, podvojeni stavčni členi, ponovljeni dobessedno, s pretiravanjem, sinonimno ali s pomanjševalnico. Pogoste so razbite povedi, ki so včasih nasledek »čustvene razvnetosti, tedaj misel prehiteva govor, drugič pa gre prej za prefinjeno sredstvo dramske zgradbe. Na tromejo skladnje, oblikoslovja in pomenoslovja sodijo kratke, toda zelo pogoste nepregibne besede: »Ma«, veznika »in«, »pej« (pa), vsestranska besedica »anti« v pomenu menda, kaj naj bi, vendarle, verjetno, členek »pejli« / »pajli«. V nabranih pripovedih kljub jezikovni redakciji lahko ostanejo frazeologemi in onomatopoejske besede.⁷⁵

Avtorici knjige *Bežji zlodej*, baba gre se strinjata z ugotovitvijo, kako pomembno je, da zbira gradivo domačin, ki dobro pozna ustroj govora – fraze, gradnjo stavka, rabo predloga, fineše v izrazih: »Če se zatika že, ko berejo Kraševci, sva si rekli, kako bo šele drugim čudno in tuje. Pa sva se lotili znova. Še bolj sva zgladili prehude razlike med vasmi. Kaj vasmi, vsaka hiša ima svoj jezik!«⁷⁶ Vera Smole

⁷³ Prav tam, 167–168.

⁷⁴ Prav tam, 169.

⁷⁵ Prav tam, 167–172.

⁷⁶ Danila Kocjan, Jelka Hadalin, *Bežji zlodej*, baba gre, 10–11.

pohvali knjigo, da se bere »izredno tekoče«, toda hkrati potoži: »Od kraščine je tako ostalo le nekaj glasovnih prilagoditev in besedišče, ki pa je večinoma lastno tudi preostalim primorskim narečjem. Torej zbirka, ki zelo ustreza kriteriju enotnosti in razumljivosti širšemu krogu bralcev, žal pa zelo zabriše narečne lastnosti.«⁷⁷

- b) Anton Gričnik, avtor najobsežnejše knjige v zbirki *Glasovi*, se je prav tako odločil za tako imenovano »prevajanje« iz pohorskih narečij v splošno dostopni pogovorni jezik, pri čemer je »skušal stil. oz. način pripovedovanja čim bolj ohraniti, prav tako mnoge besede in zveze ter nekatere štajerske oz. pohorske jezikovne posebnosti: npr. bit, met, blo; grema namesto greva; jit, jiskat; vete/ veste; vokalna redukcija: skočla, vedla itd., je'm, namesto jaz bom, te'm namesto te bom; krajevni prislov te in veznik té«. Bralcu pojasnjuje omenjene posebnosti z vidika knjižnega jezika: »Kjer je v knjigi torej kakšno odstopanje od knjižnega jezika, ne gre za napako, ampak za namensko približevanje govornemu jeziku:« »Da bi bila knjiga dostopna čim širšemu krogu bralcev, sem vzel za podlago nekakšen pohorski pokrajinski pogovorni jezik (slovenjegraški, dravograjski, ruški, mariborski ali celjski), ki je za Nepohorca laže berljiv kot narečni zapisi, in ki so ga pripovedovalci včasih tudi sami uporabljali (pokončni tisk). Pri tem so glasovne in naglasne razlike med posameznimi govori namerno zabrisane, ohranjeno pa je poleg individualnih skladenjskih posebnosti zlasti krajevno posebno besedišče.«⁷⁸ Gričnik je globoko in precej svobodno posegal v dobljena besedila, zato je iz njegovega koncepta težko izpeljati zakonitosti, s katerimi bi si lahko pomagale posamezne panoge jezikoslovja. Vendar pa so zanj uporabna po poglavjih raztresena narečna besedila, ki ponazarjajo posamezna jezikovna področja. Govori tega področja se namreč ločijo na severnopohorsko narečje s koroškimi vplivom (Ača za vado kazo posejo) in južnopohorsko s štajerskim (Uača za uodo kuzo posejo). »Pozoren bralec narečnih besedil bo opazil polglasnik (označen z opuščajem), samosvoj naglas, vrinjena soglasnika b in p (zgodba – zgodaj, b'ptast – butast, trupta – truta), izpuščanje pomožnega glagola, predlogov (te pa riku; večer), v namesto u (vstrelit).«⁷⁹

Jezikoslovje ugotavlja, da je na temelju širše razumljivosti približno 80 odstotkov besedil iz pristne pohorske govornice prekodirano v t. i. pohorski pogovorni jezik, oz. splošno pohorščino in namiguje na sorazmerno poljubnost take odločitve, saj ne obstajata slovnica in pravopis tega jezika, zato so se pravila oblikovala sprti. Nasprotno od kraške knjige, ki skuša pri poknjževanju besedil na glasovni in oblikoslovni ravni narečja dosledno upoštevati sprejeta načela, ima pohorska (pre)več osebno postavljenih meril.

Pač se je avtor odločil za izvirno skladnjo: zgradbe povedi torej ni spreminjal in to ne na stavčnočlenski ravnini kot tudi na stavčni ne. Ohranja posebni besedni red in obilico govornih mašil, ki so precej značilna za vsak govorniki jezik. S tem se skoraj v celoti ohranjajo govorne posebnosti posameznikov. Prav tako ostaja nespremenjeno besedišče, ki je pri tem tipu jezika (delno tudi v knjižnih

⁷⁷ V. Smole, *Folklorist med prevajanjem in zapisovanjem*, 149.

⁷⁸ Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč, Bog pa še večjo* (*Glasovi* 8), Ljubljana 1994, 15–16.

⁷⁹ Prav tam, 16.

zapisih) najboljši pokazatelj tipično pohorskega. Bogastvo njegovih posebnosti – vključena je tudi od knjižne različna frazeologija – je pregledno prikazano v slovarju, ki je dodan knjigi.⁸⁰

- c) Janez Dolenc utemeljuje odločitev za enotno jezikovno podobo zbranega gradiva z njegovo raznoterostjo – delno da je v narečjih, delno v knjižnem jeziku – in zgleodom treh knjig pred njegovo: »V jezikovnem pogledu sem šel po stopinjah predhodnikov v zbirki Glasovi. Povedke sem skušal podati v tolminskem pogovornem jeziku, ki ohranja izvorno besedišče in delno tudi skladnjo.« Če prejšnji dve knjigi zatrujeta, da poleg besedišča ohranjata tudi narečno skladnjo, se je v 4. knjigi iz zbirke Glasovi mogoče zanesti le še na besedišče: »lahko bi rekli, da ima na hribovitem Tolminskem vsaka vas svoj glas. Pogosto nastopajoča divja baba je ponekod jaga, duja, dugá ali zelena baba, na Livku pa že krivopeta. Ime grma dobrovite, ki ga divja baba priporoča za zbijanje trte, je skoraj v vsakem kraju nekoliko drugačno: barobek, brbodet, drogovet, drgavet, drgavit, dragavita, novobet, ragabita. Tudi vedomec se v raznih krajih spreminja: badamac, bidounc, vidamic, vidunc. Mevše iz okolice Tolmina se na Kobariškem spremeni v movše ipd.«⁸¹
- č) Pri knjigi iz Haloz se Gričnik zaradi uporabe knjižnega jezika v njej sklicuje kar na nosilce slovstvene folklore same: »Ker so ljudje v pogovoru z menoj in zaradi snemanja včasih raje segali po 'lepši' in 'bolj razumljivi' govoric, zato pri narečnih zgodbah kljub preverjanju morda ne gre vedno za čisto narečje, temveč za govor posameznega pripovedovalca.⁸² Avtor je tu veliko manj sistematičen, le mimogrede navrže o narečju nekaj zunanjih vtisov,⁸³ sicer pa se pridruži tožbam o njihovem izginjanju: »V Jugoslaviji smo se bali za slovenščino, v samostojni Sloveniji pa bi se morali bati za naša čudovita narečja!«

4. NAREČNA INDIVIDUALIZACIJA

Pri zapisovanju narečij obstajata, tudi za strokovnjake dialektologe, dva problema: najprej pravilno slišati glasove, nato pravilno zapisati črke-znake. Zbirka Glasovi je prvenstveno namenjena zgodbi oz. njihovi vsebini. Zapisovanje narečja je torej poljudno in prirejeno tako, da je berljivo za vsakršnega bralca in koristno morda še stroki. ... Črka je za oko, glas pa za uho!⁸⁴

⁸⁰ Prav tam, 463.

⁸¹ Janez Dolenc, *Zlati Bogatin* (Glasovi 4), 6, 7–8.

⁸² A. Gričnik, *Farice* (Glasovi 18), Ljubljana 1998, 12.

⁸³ Prav tam, 11–12: Govorica Haložanov je pojoča. Ramovš govori o »haloškem govoru« in ga veže s prleškimi narečjem. Kolarič ugotavlja, da je haloški govor v bistvu srednještajersko-pohorski govor, in ne prleški; nekaj prleščine se čuti samo na robu ob Dravi (Borl, Zavrč). Logar vidi med drugimi slovenskimi narečji tudi »haloško narečje«. Zinka Zorko mu sedaj posveča knjigo. Po mojih skromnih opažanjih je zanj značilen preglašeni u (lūč). Opazna sta široki e (sreča) in o (kóča). Nenaglašen končniški e se večkrat sliši skoraj kot a (pride, deklina). Soglasnik v rad preide v f (lof). Priljubljeni sta besedi te (té, tǎ, tíǎ) in toti (touti). Pogosto se sliši n namesto m (pojen, z Maricon). Zanimivi so nikalni stavki (Sn ne biu). Besedico prǎ (pravi) uporabljajo tudi v pomenu 'baje'. Beseda ótrok je srednjega spola. Tu in tam ženska govori v moškem spolu. Ponekod pójedo. Sicer pa ima skoraj vsak kraj kaj svojega.

⁸⁴ Rožana Koštiál, Posebnosti nugeljskega (novovaškega) govora, v: Nada Morato s sodelovanjem Špele Pahor, *Mrak eno jutnja* (Glasovi 25), Ljubljana 2002, 276–277.

- a) Mihaela Zajc-Jarc utemeljuje pestrost govoric v Višnji Gori glede na starost osebe, njen poklic, socialni položaj, posebno lastnost kraja, pripadnost tej in tej družini, selitev, možitev ali ženitev iz vasi do vasi ali do mesteca na hribu, tudi priseljenost iz drugih, celo oddaljenih krajev, »skratka, na narečno individualizacijo, ki sega tako daleč, da se tudi ista beseda ob neposredni ponovitvi lahko glasi drugače.«⁸⁵ Pomembno je njeno opažanje, kako se spreminja jezik nagovorjenega z zapovrstnostjo obiskov pri njem: »Ko prideš k staremu človeku, slišiš kar krepke nekdanje izraze, drugačne stavke, kot smo jih vajeni danes. Ko potrkaš drugič ali tretjič, se pripovedovalec že trudi, da bi bolj sodobno govoril, najbrž po nasvetu mladih, če so pri hiši. Tako izgubiš tisti lepi starinski zven. V isti pripovedi lahko na ta način zapišeš isto besedo ponovljeno drugače, odvisno od govorca.«⁸⁶ Prav tako opazuje razlike v izražanju med starejšimi in mlajšimi. Ti »očitno pazijo, da bi se pravilno izražali, včasih celo nobel – se nasmehneš – si pa vesel, da jim uide še dosti starih besed in izrazov.« Rahločutno prizna svoj strah pred jezikoslovci: gotovo jim je najljubša enotnost vsega govora v knjigi. ... Ali bi s pravili ne izgubili marsičesa živega, saj se ob živem jeziku vedno učimo, mar ne?«⁸⁷

Jaka Müllerja prikrita prošnja za uvidevnost ni zadržala, da ne bi ob višenjskem Duhanu javno izrazil svojih pomislekov: »V narečju obstajajo izgovorne različice, toda zapisovalec se mora odločiti, katere bo v posameznem besedilu ohranil in katere bo posistemil. Mora pa si tudi sestaviti pravila pisnega sistema, in sicer s črkopisom, ki bo imel čim manj posebnih, od knjižnega jezika različnih znamenj.«⁸⁸

- b) Marta Repanšek se pridružuje tistim, ki pri svojem delu odkrivajo tako rekoč narečno individualizacijo: »Da ima vsaka vas svoj glas, je znano, toda v teh pogovorih (in njihovih posnetkih na kasetah) je skoraj toliko različic narečja, kolikor je pripovedovalcev. Razločki so ne le med kraji in zaselki, temveč tudi med govorom pripovedovalcev v istem kraju.« Podobno kot Mihaela Zajc-Jarc tenkočutno zaznava razločke v govorjenju mlajše in starejše generacije in vplive priseljencev: »Najstarejši govore drugače, opazne so starinske besede: indi, tavnji, bovo, zvatno, gvala ... drugačna je zgradba stavka ... Pri mlajših se v govoru kaže približevanje h knjižnemu jeziku, germanizmov je manj, ... Pri priseljenih prebivalcih se v govoru sliši prvotno narečje, četudi žive desetletja v teh krajih.«⁸⁹

Vredno je prisluhniti njenemu tehtanju, kako prenesti govorjeno besedo na papir in zakaj se je odločila za zapis v narečju. »Še več; pripovedi so zapisane, kolikor se da tako, kot so bile povedane. Tako bodo ohranile slikovitost narečja, klenost jezika in ljudsko pristnost. Samo tak zapis bo ohranil njihov prvinski čar.«⁹⁰ Odločila se je torej za narečno individualizacijo. Toda za narečno izgovorjavo ne zadošča petindvajset črk iz knjižne slovenščine. Zato se je pogumno odločila uporabiti še znak za polglasnik, saj se nekaterih besed

⁸⁵ Jaka Müller, Jezik višenjskega Duhana, 155–156.

⁸⁶ Mihaela Zajc - Jarc, *Duhan iz Višnje Gore* (Glasovi 7), Ljubljana 1993, 14.

⁸⁷ Prav tam, 14.

⁸⁸ J. Müller, Jezik višenjskega Duhana, 156.

⁸⁹ Marta Repanšek, *Bajke s Koroške*, (Glasovi 10), Ljubljana 1995, 10.

⁹⁰ Prav tam, 10.

brez tega ni dalo zapisati: lædi, præšva, dæčva šæta. »Polglasniki so tudi sicer posebnost koroškega narečja; medtem ko slovenščina pozna le take, ki jih sicer zapisujemo z e (pes, december, oder...), jih v koroškem narečju govorimo tudi namesto i, a, o, u; præšva, kækr kaj, mærlī so, govorl so, gæmno).«

Marta Repanšek bolj samozavestno kot zapisovalka iz Višnje Gore zagovarja svojo odločitev, da ni sprejela koncepta glasoslovnega sistemiziranja besedil: Iste besede so v knjigi lahko različno zapisane, v pripovedih iz Črne so na primer v deležnikih na -l v množini slišni polglasniki (posprajlæ smo, pelæ so), v Šentanelu pa bolj slišimo -i (posprajli smo, peli so). Isto besedo je kdo povedal z dolgim, drugi s kratkim samoglasnikom (kóčiji, kočiji, tóta, tóta). Neredko je kdo isto besedo naglasil drugače, jo povedal enkrat bolj knjižno, drugič bolj narečno. Ker sem zbirala pripovedi, ne glede na to, kako jih bo kdo povedal, je tale zbirka jezikovno zelo pestra. Tu so zapisi narečja najstarejših pripovedovalcev – najstarejša je štela devetdeset let – drugi so v pogovornem jeziku, ena pripoved je v knjižni slovenščini, posnetki so pobrani od Koprivne do Libelič in še več razlogov bi se našlo za tako raznolikost.⁹¹

Nasproti pozornosti do sinhronega narečnega sistema, je pri nekaterih zbiralcih v ospredju diahrona perspektiva narečij. To se kaže v njihovi občutljivosti za generacijske razlike in ugotovitev kakor: »Ob poslušanju posnetkov pogovorov s pripovedovalci si moramo še nekaj priznati: koroškega narečja, ki je zapisano v knjigi Slovenska narečja, dr. Tineta Logarja, na področju Mežiške doline ne govori nihče več.⁹²

- c) Jože Primc je izredno zaslužen za opis jezikovnega položaja na meji s Hrvaško v Gorskem Kotarju. Čeprav pozna jezikoslovno delitev narečij na tem področju,⁹³ se sam ogreva za drugačno delitev. Svojo razdelitev utemeljuje z nekdanjo delitvijo na kočevsko, kostelsko in poljansko gospostvo in z begom pred Turki ter s priseljevanjem Uskokov z juga. Vendar so se z območja Gebarije (Osilnica s širšo okolico v današnji Sloveniji in Hrvaški) zaradi težkih življenjskih razmer (težko je bilo kmetovati, zaradi revnih prebivalcev pa ni bilo kaj ukrasti oz. oropati) kar hitro izselili drugam, na območju od Račkega Potoka do Predgrada in naprej pa so ostali. Zato se je na območju Gebarije (v Sloveniji in Hrvaški) ohranila slovenščina, katere osnova je dolenjsko narečje, pomešano z nekaterimi drugimi. Na območju od Račkega Potoka navzdol do Predgrada pa se je dolenjsko narečje prepletlo z narečji beguncev pred Turki in oblikovalo v kostelsko na eni strani in na drugi v belokranjsko narečje.⁹⁴ Tudi Primc ne spregleda narečne individualizacije. Na primer v Bosljivi Loki (občina Osilnica) celo dva soseda govorita različno (različen govor), pa tudi isti pripovedovalec ti pove isto zgodbo

⁹¹ Prav tam, 10.

⁹² Prav tam, 11: »Nobena domačija ni tako oddaljena, da je ne bi dosegli radijski valovi in ni tako revnega doma, v katerem ne bi imeli časopisa in police s knjigami. Šola, radio, televizija, tisk in čas so opravili svoje. V urbana naselja so se desetletja naseljevali ljudje od blizu in daleč in s svojim govorom vplivali na spreminjanje govorne besede v teh krajih. Najstarejše koroško narečje današnjega časa bi našli na domačijah, ki so bolj oddaljene od večjih središč. Najbolj pa se ohranja še v Libeličah in Šentanelu.«

⁹³ Sonja Horvat, Nekaj naglasnih in fonoloških značilnosti slovenskega kostelskega govora, v: *Slavistična revija* 42, Ljubljana 1994, 305–312.

⁹⁴ Jože Primc, *Okamneli mož* (Glasovi 15), Ljubljana 1997, 12, 13–14.

vsakič nekoliko drugače in uporablja za isto besedo več narečnih (pogovornih) ali knjižnih izrazov. Enotno narečje in pestrost govorov v Gebariji nepoznavalca čudi, in je tudi Primca v začetku, poznavalca pa ne. Narečje je namreč posledica dejstva, da je območje v dolgem obdobju sodilo pod enega gospoda (rja) – grofa (prej tudi pod oglejske patriarhe). Pestrost govorov celo v isti vasi ali hiši pa je razumljiva posledica dejstva, da so ljudje deloma spoštovali le mejo gospostev, nikoli pa meje, ki je danes državna med Slovenijo in Hrvaško in naj bi v zadnjih stoletjih potekala po Kolpi in Čabranki.

Primc je bil pri svojem terenskem delu priča dejstvu, kako boleče je po osamosvojitvi Slovenije in Hrvaške zarezala meja v življenje prebivalcev teh krajev: »Tako so se otroci do nedavna (še v šolskem letu 1991/92) šolali v najbližji šoli, ne glede na republiško ali državno mejo. Tudi zaposlovali so se ne glede na mejo in tudi pokojnike so pokopavali na najbližjem pokopališču. Še posebno pa je k narečju in mešanici govorov prispevalo dejstvo, da so si skoraj praviloma iskali življenjske sopotnike, se pravi može ali žene, pri sosedih onkraj Kolpe in Čabranke, Slovenci na Hrvaškem in Hrvatje v Sloveniji. Pravzaprav se prebivalci tega območja niso nikoli preveč natančno opredeljevali, kaj so po narodnosti. Na obeh bregovih rek so bili vedno eno in ljudje so jim rekli v zgornjem delu Zgornje Kolpske doline, da so Gebarji. Ločevanje se začenja tako rekoč šele po osamosvojitvi Slovenije in Hrvaške, ko je tu postavljena meja, carina, pogoste so policijske kontrole potnikov itd. (Vendar morajo slovenski policisti do nekaterih slovenskih območij v Gebariji prek Hrvaške, hrvaški policisti pa spet do hrvaških krajev v Gebariji prek Slovenije). Ljudi silijo, da se opredeljujejo za Slovence ali Hrvate (čeprav je večina zakonov mešanih) in celo, da si spremenijo narodnost oz. državljanstvo. Ločujejo šolarje, da naj bi iz Slovenije hodili le v slovenske šole in s Hrvaške v hrvaške (zato je bila v šolskem letu 1992/93 zaprta šola v Osilnici, ker po odhodu hrvaških učencev tu ni bilo dovolj slovenskih otrok, že v naslednjem šolskem letu pa je bil pouk spet v Osilnici, a le za slovenske šolarje). Novi predpisi so na področju zaposlovanja, katerih težnja je spet ločevati glede na državno mejo. Doslej je od Broda na Kolpi prek Osilnice do Čabra peljala cesta delno po hrvaški, delno po slovenski obali Kolpe in Čabranke, odslej pa naj bi imela vsaka država svojo obkolpsko cesto, kar obe državi že uresničujeta. Vse to so grobe in nečloveške poteze, ki jih vlečejo politiki obeh držav, da bi uničili enotnost tega območja, tudi enotnost jezika, prijetne medsosedske stike in prijateljstvo, pa čeprav za ceno uničenja narave in narečja. Prebivalci iz Hrvaške ob Kolpi so mi poleti 1996 povedali, da so jim z odgovornih mest sporočili, naj govore doma z otroci le hrvaško, saj zdaj uporabljajo v govoru kar petdeset odstotkov slovenskih besed.

- č) Učiteljica matematike Ida Dolšek je folklornim pripovedim sledila po Levstikovi poti od Litije do Čateža, v »osrednjem slovenskem prostoru, kjer se stikajo dolensko, gorenjsko in štajersko narečje (zagorsko-trboveljski govor) in kjer je močan vpliv splošnega pogovornega jezika.«⁹⁵ Narečno je pripovedi iz njene knjige razdeliti v štiri skupine: a) Največ jih je dolenskih iz Jablaniške,

⁹⁵ Stanka Sirk, O zapisu in govorih, v: Ida Dolšek, *Kaku se kej narod rihta* (Glasovi 21), Ljubljana 2000, 231–232.

Kostrevniške, Vintarjevške in Zavrstniške doline. b) V dolinah, ki se odpirajo proti Savi, lastnosti dolenjščine počasi izzvenevajo: tonemski poudarek se umika jakostnemu, akanje izginja; predvsem v večjih naseljih (Šmartno, Litija) se uveljavlja pokrajinska pogovorna različica jezika. c) Govor s Prežganja in Volavelj ima dolenski samoglasniški sistem, z gorenjščino pa ga povezuje švapanje. č) V četrto skupino sodijo govori na meji s posavskim narečjem (Tihaboj) in zagorsko-trboveljskim govorom (Preveg, Konjščica, Tepe, Polšnik, Velika Preska).

Avtoričine terenske izkušnje o zapisovanju so strnjene v odlomku: »Ravno govor je bil za marsikaterega pripovedovalca kot tudi zame še posebej trd oreh. Sama sem se morala priučiti narečnemu zapisu, pripovedovalci pa so se skušali sprostiti do te mere, da je njihova zgodba zaživela v pristni domači govorici. Da je bilo to včasih težko ali celo nemogoče, pričajo številne pripovedi, ki nihajo med pogovornim jezikom in narečjem. Slednje so sočnejše, živahnjše, seveda pa težje berljive. Poskusite brati glasno in ne odnehajte prehitro.«⁹⁶

Stanka Sirk, profesorica slovenščine, ki ji je pomagala prenesti govorno besedo na papir, se je, prav tako kot pred njo že nekaj drugih, odločila za ohranitev govorne individualizacije: »Besedila so v tej knjigi zapisana tako, kot so bila govornjena. Če je v isti pripovedi ali celo povedi npr. beseda 'bo' zapisana z buo in bo, je bila tako tudi izgovornjena. Takšna besedila, ki nihajo med narečjem in pogovornim jezikom, so označena z zvezdico. Tako so zaznamovana tudi tedaj, če govor pripovedovalca ni značilen za kraj njegovega bivanja. Večina narečnih glasov je zapisana s črkami knjižnega jezika, dodana sta le znaka za polglasnik (ə) in široki e (e), če se pojavlja tam, kjer bi pričakovali zastopnik jata (ě).«⁹⁷

Prav tako se pridružuje tistim, ki skušajo v zapisih ohraniti diferenciacijo med govori različnih generacij: »Največ pozornosti bo namenjeno dolenskim govorom. Pravzaprav bi lahko govorili kar o govoru, če se ne bi opazno razlikovali govori različnih generacij.« »Če primerjamo govore starejših in mlajših pripovedovalcev, lahko sledimo razvoju samoglasniškega sestava. ... Generacijske razlike se pokažejo pri zastopnikih kratkih samoglasnikov. Če pri starejših govorcih kratki naglašeni a, i in u še slabijo (brat 'brat', maš 'miš', kəp 'kup') o prehaja v a (kaš 'koš'), se te posebnosti pri mlajših opuščajo. Ohranja se le polglasnik, ki zastopa kratki i.«⁹⁸

Sirkova skuša oceniti razmerje med narečjem in pokrajinsko varianto knjižnega jezika glede na govorni položaj: »Marsikateri pripovedovalec poleg narečja vsaj delno obvlada tudi pogovorni jezik in pri upovedovanju niha med izbiro narečnih in pogovornih jezikovnih sredstev. Čeprav pogovorni jezik praviloma obvlada slabše kot narečje, pa se mu zdi raba slednjega za govorni položaj, v katerem se je znašel, manj primerna. Rezultat takšnega stanja je nastanek neke nove jezikovne zvrsti, ki bi jo lahko poimenovali potisnjeno narečje. Zaradi posebnega govornega položaja govorec zavestno uravnava izbiro jezikovnih sredstev. S stopnjevanjem napetosti nadzor pogosto postopoma popušča, besedilo pa zaživi v pristnem narečju. Takšnih pripovedi je v tej knjigi kar nekaj. Z avtorico namenoma nisva poenotili zapisa, saj bi besedila s tem izgubila eno

⁹⁶ Prav tam, 8.

⁹⁷ Prav tam, 231.

⁹⁸ Prav tam, 233–234.

izmed sporočilnih (informativnih) ravni. Seveda pa ne manjka tudi pripovedi, za katere bi lahko rekli, Staro vino v starih mehovich. Narečna analiza se bo osredotočila prav nanje.«⁹⁹

- d) Za enak način so se odločili tudi zapisovalci iz druge istrske knjige¹⁰⁰ v zbirki Glasovi¹⁰¹: »Zgodbe smo zapisovali, kot so nam jih povedali pripovedovalci.« Različne jezikovne zvrsti so označene grafično: knjižni jezik z običajno pisavo, pogovorni jezik poševno, narečni govor z velikimi črkami. V knjigi sodeluje več zapisovalcev z različnih področij, vendar se med seboj niso uskladili o načinu zapisovanja. Nekateri zaradi lažje berljivosti niti polglasnikov niso označili (Osp, Kubed), drugi so se približali narečni izgovorjavi, zato so njihove zgodbe (Dekani, Nova vas) težje dostopne širši javnosti. Nekaj vmesnega je nastalo v besedilih v Kortah.¹⁰² Kortežanski govor je kar najbolj zvesto prenesen na papir tako, da je ostal v mejah berljivosti. »Ponekod se je bilo težko odločiti, kaj je veren zapis, saj se podoba krajevnega govora naglo spreminja in preoblikuje – tudi posamezni deli vasi ali ljudje iz iste družine ne izgovarjajo enako.«¹⁰³ Iz teh opomb se vidi občutljivost za mikrodialektalne pojave.

Veliko avtorjev je opozarjalo na generacijske narečne razlike. Toda Nada Kerševan gre še korak naprej. Celó v na videz »zaostalih« Brkinih »čistega narečja skoraj ni več«: »Tudi zelo stari ljudje so narečje 'obrusili' s knjižno slovenščino, ki jo je korak za korakom prinašal iz šole domov mladi rod.« To povezuje s splošnim spreminjanjem življenjskega stila tudi v tem področju: »Tudi šege in življenje v

⁹⁹ Prav tam, 231–232.

¹⁰⁰ Jelka Vatovec, Slovenska Istra in Korte, v: Nada Morato s sodelovanjem Špele Pahor, *Mrak eno jutrnja* (Glasovi 25), Ljubljana 2002, 275: »Avtohtoni prebivalci slovenskih istrskih obmorskih mest so bili do konca 2. svetovne vojne skoraj povsem Italijani. Prebivalci podeželja pa Slovenci. Pri tem z besedo »podeželje« mislimo t. i. Slovensko Primorje oz. Koprsko Primorje oz. v zadnjem obdobju predvsem območje, ki ga zaznamuje besedna zveza Slovenska Istra (in ne slovenska Istra) – zaključena in specifična geografska enota. Govori so slovenski. Najbolj značilno zanje je mehki č (č), nekateri široki samoglasniki in posebni naglasi. Besede, ki se v slovenskem knjižnem govoru končujejo z »m«, so postale »n«. Zaradi zgodovinskega razvoja in tesnega stika z romanskim jezikovnim sistemom ob morju je v govorih veliko izposojenk iz italijanščine. Vendar te besede na sklanjo ne vplivajo. Šavrinski govor ima kar nekaj starih slovenskih besed. Dekanski govor se razlikuje od pomjanskega po mehčanju h-ja, npr. hiša – šiša, hitle ča – šitle ča. Kortežanski je od pomjanskega bolj mehak, saj se čutijo vplivi zgodaj ustanovljene osnovne šole (1819) in glagoljaške fare (1455). V povojnem času se krajevni govor hitro približuje ostalim govornim in pisnim vrstam slovenskega jezika, zaradi stikov z jezikom v javnih občilih (radio, TV, časopisje), v šoli, cerkvi in na delovnem mestu.

¹⁰¹ Rafael Vidali, Kako govorimo v Slovenski Istri, v: Nada Morato s sodelovanjem Špele Pahor, *Mrak eno jutrnja*, 273: »Kakšno narečje govorijo v posameznih krajih po Slovenski Istri, je odvisno od mnogih dogodkov iz davne preteklosti: Od smeri naselitve in vse do tega, kdo je v kraju gospodaril. Z začetki razsvetljevanja ljudstva in uvajanja šolstva in s prebujanjem zasužnjenih narodov izpod habsburškega absolutizma pred sto petdesetimi leti se je prav gotovo tudi naš jezik plemenitil, saj so tedanji duhovniki, edini razumniki v službi svojega naroda in edini vodje (tako kot duhovnik Franjo Ravnik), skrbeli za pravilen odnos do lastnega jezika. Zakaj je v južnem delu Slovenske Istre prisotnih v narečju nekaj več romanizmov? Dušan Jakomin, slovenski istrski duhovnik v Trstu, pravi, da so tja (npr. v šmarsko gričevje) fašisti pod nadvlado Italije uspeli vrniti ne le svoje učitelje, temveč tudi italijanske duhovnike, kar se v Rižanski dolini in okolici ni zgodilo.«

¹⁰² Nada Morato s sodelovanjem Špele Pahor, *Mrak eno jutrnja*, 9.

¹⁰³ Valerij Novak, Posebnosti osapskega govora, v: Nada Morato s sodelovanjem Špele Pahor, *Mrak eno jutrnja*, 276. Nekateri primeri naglaševanja so pri kortežanskem govoru nejasni. Soodvisni so od italijanskega jezika, a ne vedno. Ljudje so jih po svoje prikrojili. Zakaj je to nastalo, bi morali povedati strokovnjaki za staroslovenski, glagolski jezik.

Brkinih so se skozi desetletja spremenili. V preteklosti so bile vasi zelo zaprte in tudi zakonske zveze so se sklepale pretežno med sovaščani. Pozneje, ko so se te omejenosti sprostile, so zakonske zveze pomenile tudi mešanje narečij in šeg.«¹⁰⁴

5. NAREČNO STILIZIRANJE

- a) Besedila v knjigi *Na rdečem oblaku vinograd rase* in jih je zbral Pavel Medvešček, je jezikovno uredila Antonija Valentinčič, vendar ni o svojem konceptu pri delu podala nobenega komentarja. Vsekakor knjigi manjka znamenje za polglasnik: tm = tam, kamn = kamen, pč = vodnjak, ph = polh.¹⁰⁵ V skoraj popolnoma knjižnem izrazu sem in tja pusti dvoglasnik: betiege = ?, uerša = vrša, puepč = pobič,¹⁰⁶ drugod ga izloči, ker upošteva vokalno redukcijo: puhno = polhno, puš = polž, pršu = prišel.¹⁰⁷ Le redko je v narečju cel stavek: »Tm, čir ueda kamn dol uliče«¹⁰⁸
- b) Brezglavjeki Dušana Rešeka so kljub njihovi dvotirnosti uvrščeni v to rubriko zaradi nezadostnega upoštevanja pravila enotnosti in sistemiziranja, na kar tako resno opozarja strokovna kritika. Milan Zrinski se je zavedal tveganja, ko se je »zaradi poenostavitve« odločil za »jezikovno-narečno« hojo »po dveh bregovih«: zgodbe z nižinskega dela Prekmurja, tudi v izvirnih zapisih obdelane tako, zapišem v govorni različici iz okolice Beltinec, goričke pripovedi pa po nekaterih skupnih zakonitostih, ki veljajo v večjem delu osrednjega Goriškega.¹⁰⁹
- c) V deželi Desetega brata, osrednji Suhi krajini, nekdanjem ozemlju Turjaških grofov do Kočevskega govorijo dolensko narečje.¹¹⁰ V knjigi s tega področja je »le del povedk zapisan v narečju ali njegovem približku, v nekaterih besedilih je narečen le dobesedni govor, nekaj besedil je v dolensko obarvanem pogovornem jeziku, nekaj pa jih od takega postopoma preide v bolj narečna. Tako stanje odslikava na eni strani 'slišanje' zapisovalcev, na drugi pa pristnost stika med njimi in pripovedovalcem v smislu večje ali manjše sproščenosti. Zato so besedila ostala nespremenjena, trudili smo se le poenotiti zapis nekaterih opaženih narečnih posebnosti, čeprav je treba poudariti, da se krajevni govori na tem področju Dolenske med seboj lahko precej razlikujejo.«¹¹¹ Iz navedenih besed se vidi, da se je morala z notranjo diferenciacijo govorcev sprizniti tudi stroka.

¹⁰⁴ Nada Kerševan, Marija Krebelj, *Duša na bicikli*, 10–11.

¹⁰⁵ Pavel Medvešček, *Na rdečem oblaku vinograd rase* (Glasovi 3), Ljubljana 1991, 173, 216, 217.

¹⁰⁶ Prav tam, 58, 125, 129.

¹⁰⁷ Prav tam, 58, 81, 119.

¹⁰⁸ Prav tam, 173.

¹⁰⁹ Milan Zrinski, *Jezik in vsebinska razporeditev pripovedi v knjigi Brezglavjeki*, v: *Brezglavjeki* (Glasovi 9), Ljubljana 1995, 312.

¹¹⁰ Jože Primc, *Pod turjaško lipo*, v: Zlata Kastelic, Jože Primc, *Krvapivec* (Glasovi 24), Ljubljana 2001, 9: »Izjema so kraji nekdanjega kočevskega gospostva (zdaj občina Kočevje), ki so jih do leta 1942 (ko so se preselili v »rajh, k svojemu ljubljensmu firerju«, poseljevali največ Kočevjarji (kočevski Nemci). Po drugi svetovni vojni se je na izpraznjeno Kočevsko iz krajev nekdanje Jugoslavije priselilo veliko ljudi, iz Slovenije največ iz Prekmurja, sosednje Ribniške doline in Gebarije (se pravi iz območja zgornje Kolpe, ozemlja današnje Slovenije in Hrvaške), zelo veliko pa je bilo priselkov tudi od drugod, predvsem iz Bosne pa tudi iz Hrvaške. Vse to pa se je slišalo tudi v govoric. Pravzaprav na Kočevskem govore čudno mešanico narečij in jezikov.«

6. LITERARIZACIJSKE TEŽNJE

Glede na to, da je zbirka Glasovi izplula iz literarnih vod, ni naključje, da se je sprva drži kar precej literarnih manir.

- a) Franc Černigoj svoje posege v folklorne pripovedi, ki so jih zbrali njegovi učenci, sicer zagovarja s stališča estetike, kar mu kot pesniku pač pritiče:
- »Že nekaj let sem skrivaj pestoval željo, da bi ob desetletnici izhajanja Javorovega lista izdali izbor iz zapisanih pravljic in pripovedk. In ko je želja začela postajati resničnost in sem začel besedila urejati za tisk, sem ugotovil, da večina učencev zapiše le vsebino pripovedovanega. Zapišejo le motiv, poleg tega narečne besede večinoma »prevedejo« v knjižni jezik ali pa jih izpustijo; izpustijo tudi pripovedovalčeva rekla. Zato sem za knjižno izdajo od učencev zapisane motive slogovno in deloma jezikovno priredil. Ponekod sem podobne motive iz več različic tudi združil v eno zgodbo. Večino besedil sem tako »prevedel« v pogovorni jezik Predmeje, slogovno pa sem jih skušal približati načinu pripovedovanja Toneta Černigoja – Gidljevega, našega rajnkega soseda na Predmeji. Njegova pripovedovanja so se mi potopila v podzavest že v otroštvu, saj je ta možakar pripovedoval od jutra do večera in še kasno v noč vsakemu, ki ga je »tel« poslušati, in jaz sem bil eden njegovih stalnih in najbolj zamaknjenih poslušalcev. ... Ko sem zdaj, po tolikem času, pravejal zapisane motive za tisk, je njegov način pripovedovanja oživel v meni in se vtikal v večino pričujočih besedil.«¹¹²
- Hkrati se avtor zavzema za svojo varianto govornega jezika, ki pač ni več narečje.¹¹³ Toda s tem se Černigojev avtorski navdih nikakor ne konča: »Ustvarjalno sem se vključil v proces rasti le-teh, izhajajoč iz prepričanja, da ljudsko besedilo ni nikoli končano.«¹¹⁴ S svojo izjavo se postavlja v vrsto številnih nosilcev slovstvene folklorne, »izhajajoč iz prepričanja, da ljudsko besedilo ni nikoli končano.... In če ima vsak pripovedovalec pravico, da isto besedilo pove vsakokrat nekoliko drugače, zakaj bi tudi zapisovalec ne imel pravice besedilu vdahiniti svoje duše?«¹¹⁵ Vendar se od njih prav sam hkrati tudi oddaljuje, saj se šteje za zapisovalca: na eno in isto témo ne ustvarja lastnih variant, ampak le obdeluje in prireja predložena besedila. Še več. Želi jim »vdahiniti svojo dušo«. To je razsežnost, ki daleč presega interes strokovnega zapisovanja, čigar prva naloga in cilj je ohraniti »dušo« nosilcev slovstvene folklorne, v tukajšnjem primeru pripovedovalcev, in zato čim manj posegati v njihova meteorno enkratna besedila, ko se s pripovedovanjem samim že tudi utapljuje; če jih ne prestreže kaj, s čimer prestopijo v tehnični tip komunikacije, ki jih omrtviči in jim dá možnost za strokovno analizo.
- b) Marjan Tomšič je do zbranega folklornega gradiva obzirnejši. Toda kako bi se velik literarni ustvarjalec vzdržal posegov vanj, četudi se nima namena uvrstiti med njegove nosilce? Že položaj prišleka v novo pokrajino mu to preprečuje. Zato se znajde drugače. Svoje početje zagovarja s stališča jezikovne naravnosti

¹¹¹ Vera Smole, O zapisu povedk v narečju, v: Jože Primc, Pod turjaško lipo, v: Zlata Kastelic, Jože Primc, *Krvavica*, 214.

¹¹² Franc Černigoj, Bralcem Javorovega hudiča, v: *Javorov hudič* (Glasovi 1), Ljubljana 1988, 14–15.

¹¹³ Prav tam, 14–15.

¹¹⁴ Franc Černigoj, Zdaj je čas bajaranja..., v: *Mož in čemerika* (Žalostne in vesele z Gore in Dežele), Ajdovščina 1997, 3.

¹¹⁵ Prav tam, 3.

in primernosti. V resnici smo priče slovstvenega folklorizma na ravni teksta.

»Med urejanjem tega bogatega gradiva sem se zavedal, da je razumljivost in neoporečnost s stališča dialekta še kako nujna, zato sem prosil dva Istrana, da bi zgodbe, kar se tiče dialekta, »verificirala«. To delo sta naredila Emil Zonta iz Sv. Duha in Rafael Vidali iz Kubeda. Pri tem sta se seveda držala krajevne natančnosti posameznih izrazov le delno, saj bi bilo nemogoče dosledno upoštevati posebnosti govora posamezne vasi, kjer je bila zgodba zapisana; če bi to storili, bi postale zgodbe dialektološko preveč raznolike in skorajda nerazumljive. Zato se v teh štorijah najdejo nekateri posebni, v glavnem pa splošni, za vso Slovensko Istro več ali manj veljavni izrazi. Nekatero zgodbo pa zvenijo skoraj popolnoma domače; to smo storili zato, da bi tisti, ki niso Istrani, začutili lepoto in posebnost tega govora in da bi jih vsaj malo navdal pravi istrski duh. Seveda prevladujejo posebnosti vasi gračiškega šolskega okoliša, torej vzhodnega dela Slovenske Istre. Tu se tudi nismo mogli izogniti mnogim romanskim besedam, ker so postale že čisto domače in bi bilo vsako čiščenje teh izrazov nasilje nad govorom vasi in pokrajine ... Naj se na koncu tega uvoda zahvalim Rafaelu Vidaliju in Emilu Zontu, ki sta z dušo in srcem vzela te zgodbe v jezikovno in tu in tam tudi vsebinsko obdelavo.«¹¹⁶

- c) Še stopnjo višje v ustvarjalnem osamosvajanju sega Bela Ljubljana (Glasovi 22) s tistim deležem svoje vsebine, ki jo v vertikalni literarni klasifikaciji lahko označimo za literarjenje. Gre za podpisane in s tem zanesljivo avtorizirane, praviloma spominske pripovedi o slovenski prestolnici. »Ljubljana je zaradi svojega osrednjega položaja prizorišče številnih dnevnih migracij okoliškega prebivalstva, to pa skupaj z razprostranjenostjo mesta prispeva k večji raznolikosti in neustaljenosti njegove vsakdanje govorice. Ta se na stičišču dveh osrednjih narečnih skupin (gorenjske in dolenske) giblje od mestne govorice prek pokrajinskega (neknjižnega) do bolj ali manj splošnega (knjižnega) pogovornega jezika in sploh različnih jezikovnih mešanic, ki so tudi pod razpoznavnim vplivom zbornega jezika. Tega se učimo v šoli, uporabljamo pa ga v uradnih govornih položajih.«¹¹⁷ »Govorica Ljubljane in njene bolj ali manj urbanizirane okolice (zlasti pogovorni jezik, ki vedno bolj postaja materin jezik večine Ljubljančanov) je tudi naravna podlaga knjižnemu jeziku tako v njegovi višji, strožji (zborni) kot tudi nižji, bolj sproščeni (pogovorni) različici (obe poznata nihanje med prožnostjo in ustaljenostjo, le da je razmerje med njima v obeh vrstah nekoliko drugačno). To pomeni predvsem dvoje:

»Vsak pogovorni jezik je razpet med zbornim jezikom in narečjem (ali mestno govorico), zato je strukturno manj čist. V zbornem jeziku je marsikaj dogovorjenega, zato mora biti normiran v slovnici, slovarju, pravopisu, pravorečju in drugih priročnikih, narečje ima trdne notranje zakonitosti, medtem ko pogovorni jezik zaradi svoje izrazite gibljivosti v bistvu sploh ni sistem v pravem pomenu besede, zato so osebne možnosti glede izbire jezikovnih sredstev pri neformalnem sporočanju precej večje. Večje število variant v pogovornem jeziku (npr. jez, jəz, jest, jəst 'jaz') je tako eden temeljnih pokazateljev njegove

¹¹⁶ Prav tam, 8, 9.

¹¹⁷ Robert Cazinkić, O vsakdanji govorici Ljubljane in o zapisu nezbornih besedil, v: Marija Stanonik, *Bela Ljubljana* (Glasovi 23), Ljubljana 2001, 27.

razplatenosti. To prihaja jasno do izraza tudi v naših pripovedih, nastalih s spontanim ubesedovanjem, v katerih je od mnogih dejavnikov odvisno prehajanje iz enega koda v drugega, pri istem pripovedovalcu ali pripovedovalki v okviru istega besedila, nekaj povsem običajnega. Glasovi, ki v primerjavi z zorno slovenščino izginejo v knjižnopogovornem jeziku, izginejo tudi v ljubljanskem pokrajinskem. V ljubljanskem pogovornem jeziku je zelo opazna t. i. maskulinizacija nevtar, ki je znana tudi iz gorenjskega in dela dolenskega narečja ... Za pogovorno ljubljansko so v posameznih primerih značilne izgube in premene samoglasnikov ter zlitja glasov.

»Za prosto govorjenje so značilni pojavi kot pretrganost, preskakovanje iz ene skladijske oblike v drugo, delna nestrnjenost in slabša povezanost posameznih delov besedila, njihova medsebojna slabša usklajenost, ponovitve, pogosto negladkost. V govoru se zgodi, da izbrani skladijski vzorec sicer začnemo zapolnjevati z besednim gradivom, vendar ga iz različnih razlogov ne izpolnimo popolnoma ali pa ga preobrnemo v drugega. Med skladijskimi posebnostmi neposredno ubesedovalnega govorjenja omenimo naslednje.«
 »Pogovorne besede so v slovenščini dveh vrst: knjižne in neknjižne. Uporabljajo se zlasti v vsakdanjem govornem sporočanju in v neformalnem dialogu ... Za pogovorni jezik je močno značilna tudi raba čustveno obarvanih besed in pripon.«¹¹⁸

III. SPECIALNE INTERDISCIPLINARNE ŠTUDIJSKE TĚME

Knjige iz zbirke *Glasovi tiho*, neopazno pripravljajo tudi gradivo za dolgo pričakovani slovar slovenskega jezika sploh.¹¹⁹ Saj sta strokovnim in pedagoškim ciljem namenjena vsaki knjigi posebej dodani slovar narečnega besedišča in zgoščenka, tako da je del narečnih zapisov mogoče poslušati tudi v živo. V petindvajsetih knjigah¹²⁰ je mogoče sešteti 2.062 pripovedovalcev. Kolikor pri šteju ni prišlo do pomote, je zapisovalcev vsaj 354.¹²¹ Med njimi daleč največjo težo nosijo avtorji knjig, ki jih je 26.¹²² Vsega skupaj je v tako imenovane slovarčke oziroma sezname narečnih besed uvrščenih 16.441 besed,¹²³ pri čemer je treba računati z $\pm$ odstopanji. Največ je v njih besedišča iz duhovne kulture, zastopani pa sta tudi socialna in materialna kultura iz približno polovice slovenskega etničnega ozemlja, od koder je doslej izšlo osemindvajset knjig. Posebej izločenih je tudi 105 fraz (*Glasovi* 10, 11, 20), vendar jih je v njih veliko več.

¹¹⁸ Prav tam, 28–31.

¹¹⁹ France Novak, Zapisovanje besednega zaklada govornega jezika v posameznih krajih, Predstavitev delovnega načrta, v: *Zbornik Slavističnega društva Slovenije* 5, (1997), 107–112.

¹²⁰ Prva in šesta knjiga iz zbirke *Glasovi* nimata tako urejenih podatkov o njih, da bi jih lahko upoštevali pri statistični analizi.

¹²¹ Vendar jih je sorazmerno več, ker prav tako zanje pri prvi in šesti knjigi manjka ustrezni seznam.

¹²² Pri treh (*Glasovi* 6, 24, 25) knjigah sta dva soavtorja oz. soavtorici, pri dveh knjigah pa sta ena in ista avtorja (*Glasovi* 4, 22; 8, 18).

¹²³ I (180), II (331), III (488), IV (284), V (668), VI (387), VII (338), VIII (764), IX (360), X (700), XI (384), XII (161), XIII (992), XIV (770), XV (2342), XVI (810), XVII (575), XVIII (210), XIX (600), XX (550), XXI (577), XXII (350), XXIII (nič, SKJ), XXIV (446), XXV (1151), XXVI (615), XXVII (1408).

Tako je na enem mestu zbrano gradivo za študij slovenske frazeologije, skladnje in drugih jezikoslovnih vprašanj. Seveda ga je – glede na predstavljene vrste zapisa – treba v nekaterih primerih jemati pogojno.

1. VPRAŠANJE BESEDIŠČA

Terenskim sodelavcem zbirke *Glasovi* so skupne izkušnje, kako se poslušalci iz domačega okolja odzivajo na pripovedovalca, če ta zaradi navzočnosti tuje osebe (zbralca / raziskovalca) prestopi iz pripadajoče govorice v višjo jezikovno raven. Glagol, s katerim navzoči opominjajo govorca, da je prestopil v drug jezikovni kod, ki okoliščinam ne ustreza in ga povzroča zgolj navzočnost tujega človeka, je »pačiti«, »spakovati se«: »Še če se večkrat vračšaš k istemu pripovedovalcu in ga opozarjaš, da bi rad slišal pripoved prav 'po domače', nevarnost ni docela odstranjena. Učinkujejo pa dobro poslušalci, hišni in sosedje, ki delujejo kot nevtralizator kasetofona, svinčnika in papirja. Tudi opozarjajo, češ, kaj se pačiš, povej, kot je treba.«¹²⁴ »In tako je bilo prav, povedati po domače in se nič spakovati.«¹²⁵

Jaka Müllerja je zaradi nedoslednosti, ki jih je opazil v zapisovanju polglasnikov, akanja, refleksov za jat, preglaševanja in dvoustničnika itn., sprva predlagal, naj se Duhana iz Višnje gore prestavi v knjižni jezik. Ob njegovem branju je dobil vtis, da narečni zapisi ovirajo stik s sicer privlačnimi folklornimi pripovedmi. Toda nadaljnje branje knjig iz iste zbirke mu je odkrilo, da je v nekaterih narečje omejeno na barvanje z besediščem, v drugih pa razširjeno tudi na glasovno ravnino. Branje bohinjkih »pravljajc« ga je dokončno prepričalo, da »prav narečje s svojim besediščem, skladnjo in dovoljšnjo glasoslovno urejenostjo krepki ustvarjalno pristnost in neposrednost«.¹²⁶

Knjiga, posvečena idrijskim rudarjem, posreduje njihove številne slengizme in »žargonizme, to je neuradne strokovne termine, povezane z rudarjenjem« katere je sprejel idrijski govor zaradi dolgoletnega vpliva nemščine (mančaft elfe, obergutman itd.), saj je bil rudnik več stoletij v nemških rokah z nemškim uradništvom in nemškim strokovnim kadrom. Germanizme pripovedovalec uporablja namesto nevtralnih različic in ker so stilno zaznamovani in neformalni (glih, pucat, špěgu, ksiht, fris itd.). Frazeologemi prav tako nastajajo največkrat iz želje povedati kaj nekoliko drugače, duhovito. Lidija Kleindienst, dolgoletna profesorica slovenščine na idrijski gimnaziji, zna nazorno definirati posamezne jezikovne pojave. Sleng je interesna govorica, »ki je neformalna varianta pogovornega jezika, za katero je značilno posebno besedišče, sestojече iz novih izrazov ali pa iz starih z novim ali drugače zaobrnjenim pomenom. Poraja ga predvsem hotenje povedati kaj na nov, presenetljiv način. Zato je v slengu veliko sinonimnih izrazov, kakršne srečamo tudi v idrijskem govoru: »Idrijčan je lahko 'pijan' ali naduzlen, nabit, nastarlen, fajhtn, nažgan, nacebedran, nažlihtan, pejen, aktögu, nasmukan, načikan, nakalen, nabran, nafilen. Mnogi izrazi se

¹²⁴ Jelka Hadalin, *Folklorna pripoved – od pripovedovalcev k bralcem*, 167–168.

¹²⁵ Ida Dolšek, *Kaku se kej narod rihta (Glasovi 21)*, Ljubljana 2000, 8.

¹²⁶ Jaka Müller, *Jezik višenjskega Duhana*, 155–156.

zdijo ubesedeno veselje nad igrivim jezikovnim ustvarjanjem, hkrati pa gre za pomensko niansiranje in je za posamezne pomene le težko ali pa kar nemogoče najti ustrezno nevtralno besedo v besedišču slovenskega knjižnega jezika.¹²⁷

Zdi se, da so največ premisleka besedišču v svojih knjigah posvetile koroške avtorice. Pri pripravi slovarja narečnih besed bo treba upoštevati posebna avtorska pojasnila, na kar izrecno opozarja Marta Repanšek: Nekatere besede imajo »več pomenov, vendar je ob povedko zapisan tisti pomen, ki ga ima beseda v svojem sobesedilu. Nekatere besede niso v splošni rabi in se zato v slovarju na koncu knjige ne ponovijo (štaracija, rušt v pomenu nart, šos, ...). Zapisane so, ker jih je pripovedovalec uporabil, za bralca pa so manj razumljive.«¹²⁸

Martina Piko je opravila izredno hvalevredno delo, ko je grafično konzervirala »dragocene posnetke iz arhiva Slovenskega sporeda deželnega studia Avstrijske radiotelevizije (ORF)«. Ohranjeni so tudi na zgoščenci, na kateri »so zajeta (sicer nepopolno in nesorazmerno) razna narečja, posamezni žanri in razni načini pripovedovanja. Nekatere pripovedi so zapisane 'dobesedno', druge, ki so bile posnete v obliki dialoga, pa vsebujejo le motiv, kakor ga je pripovedovalec oblikoval v pogovoru z vodjo snemanja.«¹²⁹ Izposojenke – bona, bondšajbe, cajt, entveda, fala, geriht – iz sosednjega nemškega jezika so v koroških narečjih preoblikovane po slovenskih oblikoslovnih vzorcih. Interference opaža predvsem v oblikoslovju: dodajanje nemških predpon slovenskim oblikam in slovenjenje nemških glagolov. Tudi glagol je v narečnih besedilih praviloma na koncu povedi, kakor v nemščini. Toda kljub težnji, da bi ohranila tudi v prestavljenih besedilih avtentičnost pričevanja, je glagol postavljala »na običajno mesto«, saj zapisi v knjižnem jeziku na Koroškem opravljajo tudi funkcijo utrjevanja slovenskega knjižnega jezika.

Omenjena avtorica kvalificirano analizira »arhivsko gradivo« – ki »ni bogato le po narečni (in motivni) plati, temveč tudi po aktualizaciji – po načinu pripovedovanja; kljub snemanju z mikrofonom je bilo mogoče ohraniti neposreden, živ način pripovedovanja. Tako so nastali posnetki v narečni obliki, ki ohranjajo ne le radoživost, hudomušnost in tudi vso resnost, s katerimi so pripovedovalci želeli zbujati pozornost pri poslušalcih« – torej ravnino teksta, ampak tudi ravnino jezikovne teksture: »Snemalna situacija pred mikrofonom pa je nekatere pripovedovalce 'zavedla' v 'lepo izražanje', tj. v knjižni jezik. Temu namenu služijo 'avtokorekture' germanizmov (npr. tiste vurcälne, tiste kureknice (koreninice) sta jedva, narečnih besed (tako sta rajova, sta plesala, tam gor) in narečnih posebnosti (sə njemu utro(k)e, utroke pomorle).«¹³⁰

Bojana Verdinek ocenjuje besedišče po zvrstni pripadnosti in stilni funkciji: »Govorci so uporabljali tako knjižne kot neknjižne besede, med katerimi je veliko pokrajinsko obarvanih, narečnih (npr. camar, pravhati se) in drugače zaznamovanih besed, npr. ekspresivnih bušniti, zabučati. Najpogostejši so germanizmi, ki so v Slovarju slovenskega knjižnega jezika označeni s kvalifikatorjem nižje pogovorno, npr. kelnar, kišta, kšeft, kušniti, kampa, ledik, povšter, šiht, štala, štima, žajfa, ali pa jih v SSKJ sploh ni; cajt, fajn, glih, šalter. Od slogovnih sredstev prevladuje raba

¹²⁷ Lidija Kleindienst, *Bam knapa vzela, bam zmeraj vesela* 20.

¹²⁸ Marta Repanšek, *Bajže s Koroške*, (Glasovi 10), Ljubljana 1995, 11.

¹²⁹ M. Piko, *Iz semena pa bo lipa zrasla*, 14.

¹³⁰ Prav tam, 14.

primere, npr. je zabučavo tæk, ko bi vsi stoli padli, in okrasnega pridevka, od katerega sta zanimiva suhe kvoce in lesene cokle, saj so kvoce kvoce, le če so suhe in tudi cokle so (vsaj včasih so bile) le iz lesa. Od frazemov sta pogosteje uporabljena lasje so mu stopili pokonci in dati na kaj. Uporabljenih je tudi nekaj slikovitih metafor, npr. je na vsak las ekstra kaplc viso.«¹³¹

Kot je bil Jaka Müller sprva zadržan do zbirke Glasovi, je po osebnem stiku s knjigami iz omenjene zbirke odkril njihovo pomembno poslanstvo, ki ga lahko zagovarja tudi kot jezikoslovec. Poleg kritike in tudi kaj pohvale na že opravljeno delo so predvsem dobrodošli njegovi konkretni napotki za izboljšanje slovarskega dela, ki spremlja vsako knjigo: »V slovarček bi morale biti sprejete besede in skupinke¹³² (frazemi), ki jih knjižni jezik ne pozna ali so se iz njega že umaknile, ter izrazi, ki so zaradi glasovnih sprememb ali pomenskih posebnosti težje razumljivi. Enote besednega zaklada, ki so razložene v slovarjih knjižnega jezika, načelno ne sodijo v glosarje ... četudi so kdaj glasovno rahlo spremenjene. Odveč je tudi večina nižje pogovornega ali neknjižnega pogovornega besedja ... Nepotrebne so tudi nekatere besede, ki se od knjižnega jezika ločujejo le po upadu (redukciji): pr, ukral, prprav, prdene ... Glasovno zelo oddaljene so oblike z j < nj: jəmə, 'njemu', ja 'jo', jó 'njo', jem 'njem' igà, 'njega', toda teh besed v slovarčku ni, manjka pa tudi pu 'pol'. V besedilni slovarček je kot iztočnice potrebno sprejeti besedilne, ne pa slovarske oblike: poleg ačesi 'očesi' zato tudi akú 'oko': poleg dúma tudi damá 'doma', poleg atrúk še atrak in atróc, in vsako obliko uvrstiti na svoje abecedno mesto. ... Najbolj težavno je uslovarjati večbesedne iztočnice.«¹³³ Vera Smole, ki že skoraj od začetka sodeluje pri obravnavani zbirki, si za vse zbirke želi »še obsežnejši slovarček; predvsem z večjim upoštevanjem tudi nepregibnih besednih vrst (prislov, veznik, predlog, členek, medmet), saj le te še pogosteje vsebujejo pomenske finese kot samostalniki, pridevniki in glagoli. Pri tem bi bilo nujno sodelovanje pripadnika drugega narečnega območja (kritičnega bralca, ki ni nujno jezikoslovec), ki bo bolje začutil, katere besede (zveze) je potrebno razložiti.« Čeprav dopušča tudi možnost: »... posebne oblike in besedne (tudi stavčne) zveze so povečini razumljive iz sobesedila ali razložljive s pomočjo slovarčka besednih zvez.« Pragmatičnost jezika je opazna v raznih besednih igratih. Izbrano gradivo priča o izrednem veselju pripovedovalca nad ustvarjanjem novih besed in besednih zvez – frazeologemov, ki so navadno ekspresivni ali celo afektirani.¹³⁴

2. SKLADNJA

S skladenjsko ravnino izstopa psiholingvistična in socialno-zemljepisno pogojena jezikovna ustvarjalnost.¹³⁵ Idrjske anekdote odkrivajo skladenjske posebnosti, ki

¹³¹ Bojana Verdinek, *Lesene cokle* (Glasovi 26), Ljubljana 2002, 18.

¹³² »V slovarček sodijo samo skupinke, ki jim je težko določiti abecedno mesto: (u) ledín je uvrščeno pod L, bolje bi bilo pod U (oklepaj je popolnima odveč) ...«

¹³³ Jaka Müller, *Jezik višenjskega Duhana*, 158–159.

¹³⁴ Vera Smole, *Folklorist med prevajanjem in zapisovanjem*, 149, 150.

¹³⁵ Lidija Kleindienst, *Bam knapa vzela, bam zmeraj vesela* 21.

pričajo o določeni govorni kulturi oziroma prefinjenem zavedanju pomena besed in njihovega smisla.¹³⁶

Iz knjige s Pivke so opaznejši skladijske sestavine, v stalnih stavah italijanski vpliv, npr. Pæsti ga stat! v pomenu 'pusti ga pri miru' ipd. Zápise zelo popestri premi govor, včasih preseneti takšna členitev po aktualnosti, ki jo Andreja Žele razlaga kot samodejno posledico pripovedovalčeve želje, da bi ves čas držal poslušalce v napetosti: ponovitve posameznih besedilnih enot učinkujejo tudi stilno; npr. »Dej dej, kaj buæš tu govuóru!«¹³⁷

Knjiga s krškega gričevja od vseh doslej najbolj dosledno uresničuje zamisel o prenosu govorne besede na papir v kar se da pristni obliki tudi s stališča skladnje. S pridobljenim gradivom je ravnala kar najbolj obzirno, tako da lahko postane vzor in merilo za nadaljnje terensko delo te vrste. S tem je uresničila željo urednice, da bi zbrana besedila pričala kolikor je mogoče o ravnini teksture vsaj na jezikovni ravni, če nam že na ravni dramatizacije uhaja iz rok. O zvočni občutljivosti in finesi njenih pripovedovalcev priča sorazmerno veliko onomatopojij, predvsem pa cela vrsta pripovedi in spominov na petje.

V sodelovanju z Nado Kerševan se je Marija Krebelj prav tako trudila »ohraniti tudi čim več prvotnih skladijskih oblik, zato so v njih mnogokrat opazni neustaljeni skladijski vzorci, na primer nenavaden besedni red, ki je posledica pripovedovalčevega spontanega govora.«¹³⁸

SKLEP

Slovenski pregovor pravi: »Vsaka vas ima svoj glas.« Več zapisovalcev ga je ponovilo na lastnih izkušnjah, toda marsikdo je na isti podlagi dodal: vsaka hiša, vsak človek ima svoj govor. To so skušali ohraniti tudi v knjigi, in kakor je z dialektološke sistematike njihova odločitev vprašljiva, je mogoče smiselna prav z vidika pregleda nad govorom generacij. Odkar je v tej zbirki dokumentirana vsaka pripoved, je pač mogoče tudi določiti, kateri generaciji pripada.

Pri zapisovanju narečij obstajata za dialektologijo dve težavi: najprej pravilno slišati glasove, nato pravilno zapisati črke-znake: »Glas je za uho, črka pa za oko!«¹³⁹

Iz analiziranih sedemindvajsetih knjig smo razbrali kar šest temeljnih vzorcev. Najboljši od njih (po moje) je dvotirna izdaja v izvedbi Martine Piko. Toda za slovstveno folkloristiko so v prvem planu besedila z navzočo estetsko funkcijo v njih. Zato je zanje še pomembnejša kot glasoslovna ravnina, skladijska, ki konstituira besedilo.

¹³⁶ V. Smole, Folklorist med prevajanjem in zapisovanjem, 149.

¹³⁷ Andreja Žele, *Kaku so živejli in si dejtali kratek cejt*, 11–12.

¹³⁸ Nada Kerševan, Marija Krebelj, *Dúša na bicikli*, 13: »Kljub precejšnji natančnosti zapisa sem nekatere napake in samopopravke govorcev iz besedil izpustila, da ne bi preveč otežila branja tistemu, ki izhaja iz drugačnega govornega okolja. Natančen prepis avdio posnetkov nekaterih pripovedi je mogoče najti v mojem diplomskem delu, ki ga hranijo na Oddelku za slovenistiko z naslovom Humor v brkinski slovstven folklori.«

¹³⁹ Rožana Koštiál, Posebnosti nugeljskega (novovaškega) govora, v: Nada Morato s sodelovanjem Špele Pahor, *Mrak eno jutrnja* (Glasovi 25), Ljubljana 2002, 276–277.

III. SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA IN LITERARNA VEDA

FOLKLORISTIČNA TIPOLOGIJA SLOVSTVENE FOLKLORE IN LITERATURE

UVOD

Ob razmejevanju slovstvene folklore¹ in literature, kot dveh vej besedne umetnosti, gre za poskus predstaviti tiste opredelitve slovstvene folklore,² ki temeljijo na antonimnem oz. analognem odnosu do literature in so tako predmet predvsem literarne vede³ in še posebej njenega specialnega dela: slovstvene folkloristike.⁴

I. TEKST

V slovstveni folkloristiki je zemljepisno-zgodovinska ali »finska šola« danes že klasična. Po svoji metodi je najbližja svoječasni primerjalni literarni zgodovini⁵ in je svoj teoretični vrh dosegla leta 1926 z delom Kaarla Krohna, *Folkloristična delovna metoda*.⁶ Njen cilj so monografije o izviru, širjenju, razširjenosti in preoblikovanju posameznih motivov oz. sižejev v čim večjih časovnih in prostorskih razsežnostih, za kar rabi čim več primerjalnega gradiva.⁷

1. STRUKTURALISTIČNA IZHODIŠČA

Toda ruski folklorist Vladimir Ja. Propp je skoraj v istem času (1928) kritiziral stališča, da je pomanjkanje gradiva krivo zamud za sinteze pri raziskovanju pravljic: bistvo ni v količini gradiva, ampak v metodah preučevanja. Zgled svoje, nove, strukturalizem napovedujoče metode pri raziskovanju tega žanra je dal v svoji Morfologiji pravljice.

¹ Tudi glede na problematiko, ki jo razgrinja Jovan Hristić (z razpravo *Oblici oralnog i oblici pisanog pesništva*, v: *Oblici moderne književnosti*, Beograd 1968, 85–103), se odločam za termin *slovstvena folklor*.

² Drugod se je problematika kristalizirala že veliko prej. Prim. Max Lüthi, *Volkskunde und Literaturwissenschaft*, v: *Volksmärchen und Volkssage*, Bern 1961, 160–184.

³ Prim. René Wellek in Austin Warren, *Teorija književnosti*, Beograd 1974, 68–69.

⁴ Zato bo zaradi izostritve problema izločeno dejstvo o (tudi slovstveni) folklori kot sinkretičnem pojavu znotraj umetnostnega konteksta, tedaj je predmet posameznih folklorističnih strok, in hkrati tudi stvarnega socialnega, življenjskega konteksta, kar sodi v obravnavno etnologije, če naj bo vsaj delno zadoščeno zahtevi po njenem kompleksnem proučevanju.

⁵ Ni naključje, da jo, čeprav ne izrecno, omenja tudi A. Ocvirk. Prim. *Teorija primerjalne literarne zgodovine*, Ljubljana 1936, 81–82.

⁶ Kaarl Krohn, *Die Folkloristische Arbeitsmethode*, Oslo 1926.

⁷ V slovenščini je po tej metodi napisana monografija Milka Matičetovega, *Sežgani in prerajeni človek*, Ljubljana 1962. Prim. Maja Bošković - Stulli, *Narodna predaja o vladarevoj tajni*, Zagreb 1967. Prim. tudi njene pripombe o prednostih in pomanjkljivostih te metode, 7–16.

V njej je na podlagi sto folklornih pravljic z vsega sveta proučil strukturo pravljice tako, da je klasificiral gradivo na podlagi njene notranje organizacije in ne od zunaj, češ da so to počeli dotlej, kar po njegovem ni dalo pravega rezultata.⁸ Upiranje preveličevanju gradiva je zaslediti tudi v dveh klasičnih strukturalističnih razpravah, ki sta neodvisno ena od druge izšli leta 1929. Krizo v raziskovanju slovstvene folklore sta skušali odpraviti s težnjo po njeni razmejitvi od literature.

André Jolles skuša, z vsemi sredstvi, ki jih imata na razpolago jezikoslovna in literarna veda, najti prehod od jezika k literaturi. Metodično išče prehod od skladenjskih oblik k umetniški kompoziciji oz. od (nevtralnih) besednih pomenov k metaforičnim: kako je na tej poti vedno močnejša oblikovalna sila jezika, toda hkrati tudi vedno bolj omejevalna. Teoretično gre za vprašanje kdaj, kako in kje je jezik, ne da bi prenehal biti znak, hkrati lahko in je izdelek, stvaritev.⁹ Na podlagi njegovega razpravljanja o pravljici in noveli je mogoče izluščiti troje načel, po katerih ju loči, in te ugotovitve sam izrecno posplošuje na vse preproste oblike (Einfache Formen) na eni in umetniške oblike (Dichtung) na drugi strani:

- a) V preprostih oblikah gre za *samorodno*¹⁰ načelo oblikovanja (v jeziku), medtem ko v umetniških za *pripravljeno*, zavestno.
- b) Medtem ko se svet v pravljici giblje po načelu, ki obstaja in je določen samo za to formo, se oblikovalni sili novele podredijo vsi dogodki, tradirani, dejanski ali izmišljeni, če le vsebujejo za to dovolj prodornosti. Smelo bi se reči: pravljica in vse preproste oblike so zaprta, novela in druge umetniške oblike so odprta struktura.
- c) V preprostih oblikah je jezik gibek (drugo agregatno stanje!), sicer pa splošen, vsakdanji.

Pri preprostih oblikah se misli na *lastne besede* (– zakonitosti) *forme same*, s katero se lahko vsakič znova enako izpolni.¹¹ Nasprotno je v umetniških oblikah tako zelo prizadeven, trden,¹² krepek, poseben, enkratno, da se lahko predstavi kot jezik posameznika. Pri umetniških oblikah se misli na *samosvoje besede pesnika*, v katerih se forma dokončno enkratno izpolni. Skratka: v *literaturi je stil to, kar je v slovstveni folklori žanr*.

Hermann Bausinger, dobro seznanjen z zgodovino problema slovstvena folklor – literatura,¹³ je našel pri Jollesu toliko iztočnic za svoje delo, da se v naslovu knjige *Oblike »ljudskega pesništva« očitno naslanja nanj*. Kurt Ranke je Jollesove teze razvijal v psihološko-antropološko smer.¹⁴ Etnolog Piotr Bogatyrev in lingvist Roman Jakobson sta postavila v svoji razpravi *Folklor kot posebna oblika ustvarjanja*,¹⁵ v bistvu

⁸ Vladimir Ja. Propp, *Morfologija skazky*, Moskva 1969, 10, 20.

⁹ André Jolles, *Einfache Formen*, Halle/Salle 1926, 9.

¹⁰ Matjaž Kmecl, *Novela v literarni teoriji*, Maribor 1975, 77.

¹¹ A. Jolles, *Einfache Formen*, 233–235.

¹² Die Dichtung v tej zvezi zelo dobro označuje pesništvo po Jollesovem pojmovanju, če izhajamo iz glagola *dichten*: *zgoditi, zatesniti*.

¹³ Hermann Bausinger, *Formen der »Volks poesie«*, Berlin 1968, 9–64.

¹⁴ Kurt Ranke, *Einfache Formen*, v: *Fischer Lexikon*, Frankfurt/Main, 1965, zv. 1/2.

¹⁵ Piotr Bogatyrev & Roman Jakobson, *Die Folklore als eine besondere Form des Schaffens*, v: *Strukturalismus in der Literaturwissenschaft*, Köln 1972, 13–24.

prihajata do enakih rezultatov kot Jolles, čeprav po precej drugačni poti. Kritizirata poenačevanje slovstvene folklore z literaturo in geneza slovstvene folklore je zanju popolnoma zanemarljivo vprašanje.

Na podlagi De Saussurove distinkcije *langue* – *parole* se zavzemata za avtonomijo slovstvene folklore. V nasprotju z literaturo, ki po svoji naravi sodi na področje govora (*parole*), folkloru živi na ravni jezika (*langue*) po naslednjem načelu: kot posamezna individualna jezikovna sprememba na ravni govora (*parole*), preide na raven jezika (*langue*), ko jo skupnost sprejme kot splošno veljavno pravilo v sistemu, se posamezna folklorna stvaritev prizna kot taka šele, ko se prebije skozi mrežo »preventivne cenzure«, ki deluje po načelih funkcionalnosti. V folklornem repertoarju (za)živi samo to, kar si določena skupnost glede na svoje interese prisvoji, drugo obvezno propade. Ustvarjalni delež skupnosti se kaže v izbiri določenega produkta in načinu njegove prilagoditve v novem okolju. Nasproti temu obstoj literarnega dela nikakor ni povezan s sprejemom oz. odbitjem omenjene cenzure. Pisatelj lahko upošteva zahteve okolja in se jim prilagodi, ni pa nujno. Če njegovo delo ni sprejeto dandanes, ga bodo morda čez čas. Tako prenovljena koncepcija obstajanja slovstvene folklore naproti literaturi po njunem velja tudi za sodobnost. V skladu s svojim gledanjem si prizadevata tudi za priznanje samostojne poetike slovstvene folklore, neodvisno od literature. Površnost v tem pogledu dokazujeta z ugotovitvijo, kako so verz, kitica in še bolj zapletene strukture po eni strani učinkovito mnemotehnično sredstvo, opora prenašanju (tradiranju) in pomagajo improvizaciji. Zapis pa folklorno delo poškoduje in ga prenese v neko drugo kategorijo. Glede na svoje izhodišče o razmejitvi slovstvene folklore od literature izvajata sklep, da niti skupni vir nastanka, duševno razpoloženje in zunanje okoliščine niso razlog za omejeno število folklornih žanrov v besedni umetnosti, ampak je to posledica načina obstajanja, saj so na ravni *langue* strukturalni zakoni ustvarjanja bolj enolični in strogi (= togi), medtem ko je literaturi na ravni *parole* dopuščeno več možnosti oblikovanja. Spet se ponuja misel o zaprti in odprti strukturi! V tej zvezi je pomembna zanju sicer obrobna pripomba, da se mnogoterost stilov na področju slovstvene folklore največkrat izpelje v mnogoterost žanrov.¹⁶

2. KOMUNIKACIJSKO IZHODIŠČE

S strukturalizmom začeti proces razmejevanja med slovstveno folkloro in literaturo Kirill V. Čistov kongenialno dopolnjuje z razpravo *Posebnost folklore v luči teorije informacije*.¹⁷ V njej analizira v dveh različnih vejah besedne umetnosti proces komunikacije – prenašanja sporočila – iz neposredne bližine, ker je v obravnavo vključil tudi sprejemalca (recipienta). Najprej poudari, da je tradicionalno delitev slovstvene folklore in literature treba zamenjati z zgodovino razločkov med njima. To utemeljuje z naslednjim: slovstvena folkloru izvira iz obdobja oblikovanja človeške

¹⁶ Nekateri oporekajo obstoju žanrov v slovstveni folklori. Prim. Bojan Ničev, Wśród problemu gatunki w literaturze i folklorze, v: *Poetyka i stylistyka słowiańska*, Warszawa–Wrocław–Kraków (1973), 27–35.

¹⁷ Kirill V. Čistov, Špecifikum folkloru vo svetle teórie informácie, v: *Slovenský národopis* 20, Bratislava (1972), 345–360.

besede,¹⁸ nastanek literature pa je omogočila šele iznajdba pisave.¹⁹ Večina nasprotij iz območij *socialna pripadnost* (ljudski : druge družbene plasti), *ideologija* (ljudska : neljudska), *način ustvarjanja* (kolektivno, nezavedno : individualno, teoretično ozaveščeno), *način obstajanja* (variabilnost : stabilnost), *kontinuiteta* (ljudska tradicija : literarna tradicija), *prepletanje tradicije in novosti* (prevladovanje tradicije : prevladovanje inovacije) v prvih stoletjih obstoja literature sploh ni veljala, ampak so se izoblikovala postopoma v procesu diferenciacije kulture, kar se kaže tudi v besedni umetnosti.

Na temelju ugotovitev iz teorije informacije sam predlaga večjo pozornost kriteriju, ki se po njegovem ves čas so-obstajanja slovstvene folklorne in literature skoraj ni spremenil, to je *način oz. vrsta komunikacije*. Za slovstveno folkloro je značilen *naraven, stičen tip komunikacije*, ki (po terminologiji semiotike) nastaja s pomočjo prvotnega znakovnega sistema: govornih besed, mimike, gest v razmerah živega, neposrednega stika med izvajalcem (interpretom) in sprejemalcem. Zanj je izredno pomembna sočasnost procesa izvajanja in sprejemanja tako predmeta vsebine v besedilu kot spremljajočih nebesednih sestavin. Okrepljen je s t. i. *učinkom sodelovanja*, doživljanjem izvajalca in sodoživljanjem sprejemalca. Na tej podlagi se vzpostavlja *ponovna zveza* (termin iz kibernetike): če sprejemalec (= poslušalci) ne sledijo izvajalcu, le-ta lahko pri žanrih, ki dopuščajo besedilno improvizacijo, spremeni sporočilo in zgradbo; zato na raznoterost (variabilnost) folklornih del po njegovem ne vplivajo le zavest sporočevalca / izvajalca in njegov spomin, ampak tudi živ stik z realnim poslušalstvom. Za komunikacijo naravnega tipa je pomembno, da sprejemalec pri naslednjem koraku v obstoju folklornega besedila lahko postane sporočevalec / izvajalec, ki je popolnoma enakovreden prvemu. Medsebojna povezava obstaja tu iz vrste samostojnih, rahlih, toda organsko vzajemno povezanih sestavin – aktov izvajanja, sprejemanja, pomnjenja, izvajanja, ki v svoji verigi ustvarjajo mehanizem tradicije.

Literatura od samega začetka uporablja *tehnični tip komunikacije*.²⁰ Le-ta se izvaja s pomočjo sistema znakov, ki so nanešeni na kakršnokoli podlago (od kamna do papirja). V prestopu (prekodiranju) od prvotnega znakovnega sistema v drugega (ustaljeno besedilo) se izničijo vse nebesedilne sestavine. Vanje ne sodita le intonacija in mimika, ampak tudi kontekst petja in pripovedovanja. Sprejemalec (= bralec) mora iz tega drugotnega znakovnega sistema v svoji zavesti napraviti obratno pot k osnovnemu govornemu / zvočnemu položaju besedila, vendar nikdar ne more tako obnoviti njegove izvirne sinkretične narave, kot si jo je predstavljal avtor. Ta pa po drugi strani ne more več vplivati na nadaljnjo usodo besedila. To je posledica dejstva, da je za tehnični tip komunikacije odločilno, da se njena enotnost razcepi v njen sporočilni (kreacijski) in sprejemajoči (receptivni) del. Ta njena lastnost sicer omogoča povezavo med prostorsko in časovno ločenima avtorjem in bralcem. To je zanj velikanska pridobitev, vendar plačana z visoko

¹⁸ Prim. M. Bošković - Stulli, Pojava književnosti u ljudskom društvu, v: *Uvod u književnost II*, Zagreb 1969, 39–72.

¹⁹ Prim. Zvonimir Kulundžić, Od embrionalnih oblik pisanja do sodobne latinice, v: *Zgodovina knjige*, Ljubljana 1971, 311 sl.

²⁰ Gre za tehnični tip komunikacije brez reprodukcijskih možnosti, kot jih imata npr. radio, televizija ipd.

globo, ki so jo še posebej občutili, dokler človek ni začel jemati s tehničnim tipom komunikacije konserviranega besedila kot normo. Te izgube so: okrnitev živega stika med subjektom in objektom informacije, razpad sinkretičnosti folklornega dela in izguba čustveno in oblikovno zelo pomembnih nebesednih sestavin, možnosti ponovne zveze in učinka sodelovanja, prenehanja možnosti za nadaljnje ustvarjalno oblikovanje v mejah in na temelju enakega literarnega pojava. Prehod od stične (kontaktne) komunikacije k tehničnemu tipu komunikacije z dvojnimi prekodiranjem zahteva tudi preureditev celega sistema izraznih sredstev v folklorni poetiki. V teku zgodovine je literatura začela postopoma s svojimi lastnimi posebnimi sredstvi, kompozicijskimi postopki, sižiji in žanri izdelovati zapleten sistem za kompenzacijo tega, kar je izgubila v primerjavi z govornimi oblikami folklornega ustvarjanja:²¹ imitacijo okolja in okoliščin pripovedovanja ali petja; sintaktično inverzijo, ki sili bralca k prav določeni intonaciji v izgovoru; sistem ločil, ki govor členijo in mu določajo zvok; literarni verz s svojo zelo izdelano ritmiko, kitičnostjo, ponavljanjem zvokov in melodiko, ki odvrta bralca od »nemega« branja idr.

3. ESTETSKA IZHODIŠČA

Jan Mukařovský govori o vprašanih estetske vrednote, funkcije in norme kot družbenih dejstev ter o posamezniku v umetnosti s takih izhodišč, da je mogoče njegove misli prenesti tudi na našo témo. Predvsem sta pomembni dve njegovi ugotovitvi:

- a) V primerjavi z drugimi normami, ki težijo k vztrajnosti tega, kar že obstaja, je za estetsko normo značilno, da sili v gibanje. V umetnosti je zveza estetske norme z drugimi dokaj rahla; v najrazličnejših oblikah se kar naprej vrača zahteva po avtonomiji *estetske vrednote*. To povzroča hitro spremenljivost umetnosti v nasprotju s slovstveno folkloro, kjer je estetska norma globoko zasidrana v celotnem sistemu norm, kar jo ovira in je zato proces spreminjanja estetske norme pri folklori komaj opazen.²²
- b) Od obdobja je odvisno, koliko mu individualnost in edinstvenost pomenita vrednoto ali ne. Danes zahtevamo individualnost, različnost in novost. Drugič je bilo ravno narobe: za vrednoto so šteli podrejenost določenim načinom ustvarjanja, podobnost drugim delom.²³

Naj je Jurij M. Lotman startal pri Mukařovskem ali mimo njega, ti dve točki, tako se vsaj zdi, prehitvata dve, za tukajšnjo problematiko bistveni postavki njegove poetike,²⁴ ki ima sicer v skladu s svojim predmetom drugačen cilj in tudi drugačno terminologijo. Medsebojno korespondiranje dveh modelov estetskega in zunajestetskega se v Lotmanovem jeziku glasi:

- a) *struktura s prevladanjem zunajtekstnih zvez* (bralec jo ima za umetniško preprosto).²⁵
- b) *struktura s prevladanjem znotrajtekstnih zvez* (bralec jo ima za umetniško zapleteno).

²¹ Jurij Lotman, *Struktura umetničnega teksta*, Beograd 1976, 147.

²² Jan Mukařovský, *Estetske razprave*, Ljubljana 1978, 40 sl.

²³ Prav tam, 209.

²⁴ J. Lotman, *Predavanja iz strukturalne poetike*, Sarajevo 1970, 90 sl., 147.

²⁵ Tega ne gre jemati vrednotenjsko.

Zgodovinsko gledano ni naključje, da je slovstvena folklor skupaj s srednjeveško književnostjo in klasicizmom uvrščena v prvo rubriko nasproti drugi, v kateri so barok, romantika in realizem.²⁶

Tako opozicijo omenjenih kategorij dobi Lotman na podlagi koda pričakovanja sprejemalca (= bralca) do predmetnega koda (predmetne strukture) umetniškega pojava. Pod določenimi pogoji vse oblike umetniških del razdeli v dve vrsti. V prvo sodijo umetniški pojavi, pri katerih so strukture znane vnaprej in sprejemalec opravičuje cel ustroj dela. Kakovost umetniškega dela se meri po tem, koliko se v njem ohranjajo ustrezna pravila. V tem tipu umetniških pojavov prevladujejo načela, ki jih Lotman poimenuje *estetika poenačevanja / istovetnosti*. Utemeljena je na popolnem enačenju, stereotipnosti ubesedovanja življenjskih pojavov z modeli, ki so publiki že znani. Enoličnost na eni strani se na drugi odškoduje z najbolj gibčno in dinamično obliko umetniškega ustvarjanja – z improvizacijo. »Okovanost« pravil in »odprtost« improvizacije sta pogojeni med seboj. V tem tipu estetike najde svoje mesto tudi slovstvena folklor. Lotman opozarja, da se folklorizacija literature najpogosteje začne prav s tem, da njen posamezen pojav začne pripadati estetiki istovetnosti. Zanj sta bistveni poenostavljanje, posploševanje, za *estetiko nasprotovanja* pa zapletenost (kar nista nujno podrobnost, obloženost), ker lahko gre tudi za bolj zapletene »minus postopke«. ²⁷ V estetiki nasprotovanja so uvrščeni umetniški sistemi, katerih kod(i) publiki ni(so) znan(i) do začetka umetniške percepcije. Ta estetika se takim načinom ubesedovanja resničnosti, na katero je bralec navajen, upira, mu nasprotuje s svojo, ki jo ima za resničnejšo.

Razprava D. S. Lihačova se od dosedanjih, ki so bile izrazito načelne ali deduktivne, zaradi svoje konkretizacije, loči od njih, vendar je kljub temu uvrščena v tukajšnjo obravnavo, ker ji daje pomembno poanto. Zelo pomembna je njegova hipoteza o vzajemnosti med folklornimi in literarnimi žanri.²⁸ Vendar je tu poglobljena pozornost posvečena njegovi poetiki umetniškega časa.²⁹ Svojo odločitev za raziskavo časa kot sredstva poetike v slovstveni folklori in srednjeveški (ruski) literaturi avtor utemeljuje s tem, da šele razkritje po njegovem sicer skromne funkcije umetniškega časa v omenjenih dveh sistemih lahko pomaga prav razumeti vse raznovrstne manifestacije umetniškega časa v literaturi 19. in 20. stoletja. Umetniški čas je pojav samega umetniškega tkanja literarnega besedila – za razloček od časa, ki je dan objektivno, izkorišča subjektivno doživljanje časa. Zato ni naključje, da se razpravljanje na precej mestih prepleta z vprašanjem lirskega osebk v liriki in pripovedovalca v prozi. V slovstveni folklori mu odsotnost avtorja ne pomeni golo dejstvo realnosti (vprašanje zgodovine besedila), ampak pomembno lastnost folklorne poetike, ki sloni na, če si pomagamo z Lotmanom, »minus« postopkih, kar ima bistvene posledice tudi za čas kot poetično sredstvo v folklornih žanrih. Rezultati njegove analize posameznih žanrov v folklori in srednjeveški literaturi, medtem ko o novodobni govori le sumarno, na kratko, so: v folklori, pri vsakem žanru drugače, gre za zaprt čas. V njej preidemo v drug, fiktiven svet z abstraktnim časom; to omogoča kar največje zblizanje sijejnega časa (časa samih dogodkov, o

²⁶ J. Lotman, *Predavanja iz strukturalne poetike*, 256.

²⁷ Prav tam, 244–246.

²⁸ Dmitrij S. Lihačov (Lihačev), *Poetika stare ruske književnosti*, Beograd 1972, 31–80.

²⁹ Prav tam, 247–400.

katerih se v delu govori) in realnega časa pripovedovanja / izvajanja, petja. S tem v zvezi je dejstvo, da čas v slovstveni folklori nikoli ne odstopi od svoje enosmernosti, ne krotoviči se z nenadnim pomikom nazaj ali prehitevanjem, ker se spoštuje vrstni red dogodkov. Abstraktnost sižejnega časa ustvarja tudi iluzijo, da gre za dogajanje v trenutku izvajanja dela in to daje v folklorni ustvarjalnosti možnost za igro. Primer: praviloma se pevec in poslušalec pri petju lirске folklorne pesmi enačita z lirskim osebkom v pesmi, če temu ustrezajo lirsko razpoloženje in specifične življenjepisne okoliščine. Če poenačitev ni mogoča, se vključita vanjo na način igre; tedaj ne pojeta o samih sebi, ampak *kot da* pojeta o sebi. Medtem ko je lirska pesem igra zase, je npr. pravljica igra za druge.

Med prikazovanjem časa, izvajanjem in poetiko v slovstveni folklori, ugotavlja Lihačov določeno zvezo. Kakor v slovstveni folklori še celó ni subjektivnega vidika časa, ga prav tako še ni v srednjeveški literaturi. Njen avtor se je trudil prikazovati objektivni čas, ki pa je bil dojet veliko ožje kot danes. Iz njega so bili izločeni pojavi s kategorijo »večnega« in tudi predstave o spremenljivosti pojavov, kot so npr. gospodarska in družbena ureditev, tehnika, jezik. Tudi vsakdanje življenje je potekalo izrazito statično. Od tod v tej literaturi zakon celovitosti v slikanju časa, kar ima tako kot v slovstveni folklori za posledico zaprtost, enosmernost, vendar z nekaterimi pomembnimi razločki: folklorna dela uokvirja sižejni čas, v stari (ruski) književnosti pa že živi predstava o zgodovinskem času. Zato se začne razpirati ali z vejnato zgradbo literarnih del, ko v večjih celotah vsaka manjša enota razpolaga s svojim lastnim zaokroženim časom, ali z aditivno zgradbo, v kateri je odkriti težnjo zajeti čas od začetka (sveta – npr. v kronikah) do sedanjosti.

Novodobno literaturo prežema subjektivno doživljanje časa, njegova odprtost, v njej gre vedno za lasten samosvoj čas, ki je v posebnem boju s časom bralca. To je »boj za nesmrtnost umetniškega dela, za njegovo zmago nad realnim časom«.

II. VARIANTE

Slovstvena folklori sodi med »časovne umetnosti«, kar pomeni, da se v svojem naravnem okolju njeni proizvodi neprestano spreminjajo. Karlu Štreklu se zdijo podobni »*valčkom v bistrem potoku; zdaj jih vidi tvoje oko v tej obliki, ali naslednji trenutek pokaže ti jih drugače, o katerih ne moreš več reči, to je tisti valček, ki sem ga prej videl...*« Odlična ilustracija za Jollesovo drugo agregatno stanje (voda!) »preprostih oblik«. Literarna teorija priznava dvoje možnosti konstituiranja literarnega dela: a) *poetika kreacije* (ukvarja se z ustvarjalnimi vidiki literarnega dela), b) *poetika izbire* (zanima jo vloga naslovnika in dekodiranja dela, medtem ko je teorija slovstvene folklore dolžna upoštevati tri vidike raziskovanja folklornih dejstev: a) *poetiko kreacije* (razmerje folklornega dela do sistema folklornih žanrov – in ne le folklornih –, ki obvezujejo sprejemalčeve konvencije in obstoječo tradicijo), b) *poetiko izvajanja* (gre za vprašanje razmerij med variantami in folklornim delom, za stopnje in vrste opisa variant in vse naloge, ki jih zahteva artistično besedilo v svoji posebni, folkloristični verziji, c) *poetiko izbire*.³⁰ Ameriški avtorji ugotavljajo analogije med gledališčem in – kakor

³⁰ M. Stanonik, *Teoretični oris slovstvene folklore*, Ljubljana 2001, 126–127.

bi dejal Milko Matičetov – »živo pravljico«, to je aktualiziranim pripovedovanjem posamezne zgodbe predvsem na ravni teksture, torej vsakokratne izvedbe folklornega dogodka, Hanna Walińska ugotavlja stičišča med njima tudi na ravnini teksta. Dokazuje namreč, da je po svoji strukturi besedilo folklornega dogodka (vidik procesa) = folklorne pripovedi (vidik rezultata), najustrezneje primerjati dramski literarni zvrsti.³¹

Za literaturo so bistvene enkratnost, trdnost, avtentičnost; njena dela so individualna. Drugače je s slovstveno folkloro. Življenje ji daje tradicija, prenaša se dobesedno od ust do ust, zgolj po spominu in živi le, če se obnavlja v kratkotrajnih presledkih. Tak način obstajanja slovstvene folklore privzema zunanjo gibko obliko – zanjo je značilna variabilnost. Zato lahko ugotavljamo, da je edino resnično razpoznavno znamenje slovstvene folklore v primerjavi z literaturo variabilnost. Čeprav se folklorna in literarna dela enako rojevajo, je način njihovega obstajanja popolnoma različen. Literarna umetnina je individualno, praviloma enkratno in zaokroženo dejanje z dokončno obliko, medtem ko doživlja npr. pesem, ki se je sfolklorizirala, nenehne spremembe in nikoli ne doseže svoje dokončne oblike.

Slovstvena folkloro živi ob ustvarjalnem sodelovanju strogih norm tradicije in variabilnih možnosti improvizacije. Ta večšina bistveno pogojuje obstoj slovstvene folklore. Pri vsakem folklornem dogodku – naj se njegov tekstni del nanaša na pesemsko ali prozno strukturo – izvajalec nujno improvizira in vsak njegov sprejemalec je morebitni prihodnji izvajalec, ki bo vanj zavestno ali nevede vnašal nove spremembe. Te niso naključne, ampak se ravna po posebnih zakonih. Kar ni v soglasju s časom, z novim razpoloženjem, okusom, ideologijo, hitro odpade – pri čemer ima pomembno vlogo prav izvajalec. Vsak izvajalec je namreč predstavnik določene etnične in družbene skupine, ima pa tudi svoje individualne poteze, ki se izražajo v kulturni in intelektualni ravni izvajanja folklornega dogodka. Posebno vlogo igra tu spomin, pri nekaterih izvajalcih izredno razvit, in sposobnost improviziranja. Na variabilnost slovstvene folklore vpliva tudi umeščenost besedila v žanrski sistem slovstvene folklore: pravljice so na primer veliko bolj podvržene spremembam kot pesmi. Razlikujejo se od pripovedovalca do pripovedovalca in od ponovitve do ponovitve. Na spremembo teksta vplivata njegova dolžina in moč njegove sinkretičnosti z drugimi panogami umetnosti: zaradi krepkejše navezave na melodijo so se lirske pesmi bolj ohranile kot epske. Spremembe so odvisne tudi od starosti teksta: dlje, ko je v obtoku, popolnejšo obliko dobiva. Pesmi in pripovedi, ki so dolgo živele med ljudmi, so se postopno dokončno oblikovale in se manj spreminjale kot tista besedila, ki se še brusijo. Kot kažejo tekstološke izkušnje, tekst ne doživi največje kakovosti na začetku ali na koncu svojega obstoja. V praksi jih lahko ustvarjalni vrhunci nadarjenih izvajalcev od časa do časa obnovijo in znova oživijo poetične možnosti besedila. Variante ali različice so pomemben pojav, saj odslikavajo življenje folklornega dela, zgodovino posameznih besedil in estetsko funkcijo folklornega besedila. V pričujoči antologiji lahko doživljamo igrivost variant ob nekaterih pripovednih in ljubezenskih pesmih ter nekaterih pravljicah.³²

³¹ Hana Walińska, O jeziku folkloru – folklorystyczne, v: *Literatura ludowa* 18, Wrocław (1974), št. 4–5, 36–37.

³² M. Stanonik, *Slovenska slovstvena folkloro*, Ljubljana 1999, 54–55.

III. FOLKLORNI DOGODEK

Dokler je slovstvena folklor načelno izenačena z literaturo, doživlja strokovno pozornost pri njej samo ravnina teksta. To pomeni, da je predmet analize zgolj ena ali več zapisanih različic posamezne zgodbe, pesmi, pregovora itn. in s tega vidika v primerjavi z literaturo praviloma potegne kratko. Kadar je pozornost ob posameznem pojavu slovstvene folklore omejena samo na ravnino teksta, ga s tem osiromašimo drugih dveh enakovrednih sestavin. Če imamo pred očmi samo ubesedeni rezultat = besedilo zgodbe, je folklorni dogodek prikrajšan za potek pripovedovanja samega tako na jezikovni (ritem, melodija, intonacija, onomatopoije, dviganje, nižanje glasu, poudarjanje posameznih besed itn.) kot izvedbeni ravni (mimika obraza, kretnje udov, premikanje v prostoru, skratka igralske sestavine pripovedovanja), kar imenujemo dramatizacija tekste.

Toda za pravilno presojanje estetske funkcije v slovstveni folklori je treba izhajati iz žive izvedbe vsakega folklornega dogodka, ki sestoji iz ustvarjalnega sožitja treh ravnin: tekst, tekstura, kontekst, zato so pojavi slovstvene folklore v živi izvedbi bližji gledališču in njegovi improvizaciji, tako imenovani »performance«, kakor literaturi. Čas (tudi letni), prostor in okoliščine pripovedovanja (doma za pečjo, gostilna, na potovanju, zapor), sestava poslušalcev (odrasli: moški, ženske, otroci) s svojim odzivanjem na pripovedovanje ali soudeležbo pri petju ustvarjajo ozračje, imenovano ravnino konteksta, od katere je bistveno odvisno, kako se bo odvijal folklorni dogodek, ki ga – upošteva vse tri naštetih ravnine hkrati – nekateri imenujejo »folklorna monodrama«. ³³ Tudi zanjo velja, da je to »*prostor, kjer beseda meso postane... Edino, kar pesnik ima, naj bo reven ali bogat, je namreč jezik. Ta je njegovo orodje in orožje.*« ³⁴ Folklornega dogodka torej ne moremo prav razumeti, če zanemarimo njegovo realizacijo z besedami, tj. ubeseditve. ³⁵

1. TEKSTURA

Vzrok za izjemno pozornost temu dinamičnemu načelu je le metodološke narave. Brez tekste je slovstvena folklor navzoča le latentno, fiktivno. Dokler formule niso aktualizirane z besedami, obstajajo samo kot skrita predloga tradiciji. Folklorno pripovedovanje ima očiten predstavljalni vidik, ponekod primerljiv z gledališko predstavo, vendar pa pripovedovanje ni predstava. Izrazna sredstva so po eni strani res enaka kot pri gledališču, a pripovedovanje pravljic pač ni gledališče. ³⁶ Ben Amosu ³⁷ tekstura pomeni način interpretiranja: ritmični govor, recitativ, intonacija, glasbena spremljava. Heda Jason označuje teksturo kot gramatično strukturo

³³ Dragoslav Antonijević, Kazivanje – folklorna monodrama, v: *Folklór és tradíció V*, Budapest (1988), 20–25.

³⁴ Peter Kolšek, O nikoli doseženi utopiji in absolutnem, pa tudi o Turkih, (Intervju z Ivom Svetino), v: *Delo/Knjževni listi*, 19. oktober 1989, 3.

³⁵ M. Bošković - Stulli, *Usmena književnost*, Zagreb 1971, 16–17.

³⁶ M. Bošković - Stulli, Predstavljački aspekti usmenog pripovijedanja, v: *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*, Zagreb 1984, 367–388.

³⁷ Dan Ben-Amos, Toward a Definition of Folklore in context, v: »*Journal of American Folklore*« 84 (1971), No 331, 3–15.

besedila, njegove prozodične poteze in stil na ravni stavka in verza.³⁸ V tem je odkriti sorodnost s pojmovanjem teksture v literarni vedi: vprašanje o konstrukcijskih načelih teksta je osrednje za problem njegove strukturiranosti. Omenjeno vprašanje se navezuje na vprašanje teksture ali površinske strukture (surface structure), to je na vprašanje integriranja tekstnih elementov v večje, višje enote.³⁹ Heda Jason v tej zvezi dodaja tudi pojem *dramatizacija teksture*, pri čemer misli na interpretiranje besedila z glasom, glasbo, mimiko, gestami. Skratka, gre za vprašanje izvedbe, ki jo je del sodobne slovstvene folkloristike absolutiziral v pojmu »performance«, slovenska teorija pa govori o dramatskih razsežnostih slovstvene folklore.⁴⁰

Vsi žanri slovstvene folklore vsebujejo dramske sestavine, ki se kažejo na poseben način: z individualno živo besedo pripovedovalca ali pevca (v obliki monologa, brez dialoga), s spremljajočimi poudarjenimi gibi obraza, rok in telesa ter tudi z izrazom notranjega pripovedovalčevega psihičnega stanja. Pripovedovalec deluje z magijo svojih besed in kinetiko telesa kot popolno gledališče. Monolog postavlja predenj velike naloge, saj je sam – brez pomoči drugih izvajalcev, brez scenarija in kakršnih koli rekvizitov. Navezan je samo na svoj glas in telo. Prizadeva si dobro izpeljati intonacije, oblikovati glas v skladu z upovedenimi osebami in spreminjati frazeologijo posameznih oseb. Skratka, v enem človeku ni en sam človek, temveč je več oseb, značajev, usod. Poleg vsebine zgodbe je za pripovedovalca najpomembnejše, da je njegova pripoved živa in prepričljiva. Govor in gibi so v psihološki doživljajski zvezi, ustvarjalni jezik in gib sta usklajena. Včasih so sugestivno in z odlično dramatizacijo teksture vsebinsko, kompozicijsko in jezikovno pripovedovana sporočilno šibka besedila; zgodi pa se seveda tudi, da so vsebinsko, kompozicijsko in jezikovno imenitna besedila glede na izvedbo (teksturo) blede podana.

Za raziskovanje folklornih pesmi ima daleč največji pomen glasbena plat teksture, celo tako, da pesem brez melodije zanje ne obstaja. Pri lirskih pesmih (sodeč vsaj po izkušnjah slovenske glasbene folkloristike) naj bi bil zunanji izraz notranjega, duševnega razpoloženja – glede na ravnino teksture – komaj opazen, več sorodnosti pa najdemo med pripovednimi pesmimi in proznimi pripovedmi.

Učinkovitost teksture je premosorazmerna z dolžino besedila. Čim daljše je torej besedilo, tem večje so možnosti sprememb ob vsaki vnovični izvedbi. Na tej podlagi je očitno, da je pri drobnih folklornih žanrih, ki so praviloma kratki, strnjeni in po navadi v verzih, tekstura v smislu procesualnosti skoraj neopazna. Frazeologemov, rekov, rekel, pregovorov, ugank ni mogoče stoletja prenašati v eni in isti obliki, saj so neponovljive okoliščine njihove uporabe, to pa je tisto, kar vendarle vedno znova vpliva na glasovno in tonsko obarvanost ubeseditve.⁴¹

³⁸ Heda Jason, A Multimedial Approach to Oral Literature, v: *Current Anthropology* 10 (Chicago-Glasgow 1969) št. 4, II, 413–426. (Navaja M. Boškovič - Stulli.)

³⁹ Jola Škulj, Paradigmatizacija proznih struktur, v: *Primerjalna književnost* (1981), št. 2, 6.

⁴⁰ M. Stanonik, *Teoretični oris slovstvene folklore*, 269–276.

⁴¹ M. Stanonik, *Slovenska slovstvena folklor*, 51–52.

2. KONTEKST

Za primerno razumevanje slovstvenih razsežnosti v folklornih pojavih je zelo pomembno, da obstajajo na poseben način, kot dogodek v kontekstu. Drugače se je strinjati z Alanom Dundesom, da je za definiranje folklornih žanrov primerno kar se da enakopravno upoštevanje vseh treh ravnin: teksta, teksture in konteksta. Kontekst je zanj družbeni položaj, v katerem se uresničuje folklorno besedilo in vpliva na oblikovanje teksta in teksture. Pojave slovstvene folklore je mogoče analizirati tudi komplementarno, to je z upoštevanjem procesualnosti slovstvene folklore kot tudi njenih rezultatov. Ključ, ki to omogoča, se pokriva s tremi ravninami, tekst, tekstura, kontekst.

Nekatere smeri slovstvene folkloristike pri proučevanju slovstvene folklore poudarjajo ravnino konteksta tako zelo, da se na to ravnino usmerja tudi težišče njihovega raziskovanja. Gre za ozaveščanje dejstva, da pri uresničevanju folklornih pojavov ni dvojnosti med procesom in stvaritvijo. Pripovedovanje je pripoved! Pripovedovalec, njegova zgodba in poslušalci se eden do drugega obnašajo kot sestavine enkratnega, neponovljivega folklornega dogodka. Slovstvena folklorja je kot komunikacijski proces omejena na majhno skupino, na položaj, v katerem ljudje neposredno komunicirajo med seboj. Prav to je poseben kontekst slovstvene folklore. Kontekst niso zgolj *družbene okoliščine* pripovedovanja (kraj, čas, prostor ipd.), temveč tudi način, kako je pripoved napovedana, kako si pripovedovalec zagotovi pravico do govorjenja, kako sprejema/zavrača pripombe poslušalcev ali kako pripoved konča. Natančneje to imenujemo *govorni položaj* pri nastajanju posamezne različice folklornega dela. Zelo povezovalen je *čustveni* (emocijski) *kontekst*. Najtesneje je povezan s pripovedovalnim (situacijskim) kontekstom, saj je pripominjanje, izrekanje opazk ipd. pač najboljši okvir, ki si ga je mogoče želeli k folklorni pripovedi.

Posamezne vrste konteksta *sprejemalec* nezavedno spleta v živ kolobar. Pomembno je, ali so to odrasli, otroci, kmečki ali delavski poslušalci, izobraženi, politično zavzeti, mestno omikani, mešana družba ali samo moški oziroma ženske. Kljub temu se zgodi, da navzočnost sprejemalca ni nujna. Pesem lahko vsakdo poje tudi sam, nihče pa samemu sebi ne pripoveduje zgodbe; zanjo je treba imeti vsaj enega poslušalca, če že ne občinstva. Seveda ni res, da je petje, o katerem je beseda, brez sprejemalca, saj je izvajalec folklornega dogodka hkrati tudi njegov sprejemalec, to pa tudi ni tako redek pojav. Od drobnih folklornih žanrov imajo v taki obliki največjo težo pregovori, rekla.

V naravnem (avtentičnem) življenjskem okolju so posamezne različice folklornih besedil namenjene znanemu ali vsaj prepoznanemu sprejemalcu. Gre za umetnost, ki gradi na zaupanju, zdaj in tukaj. Paradoksalno je, da je zaupanje večje pri podajanju v prozi kakor pri petju. Tu se besedilo praviloma drži le določenih ritmičnih obrazcev in verzni vzorcev, duševna napetost pa se izgubi ali porazdeli v skupini, ki poje, bodisi da je ta sestavljena formalno (člani družine, fantovske skupnosti ipd.) ali neformalno (ljudje na romanju, izletu, bedenje ob mrliču). Nasprotno mora pripovedovalec iz znanega gradiva vedno znova sestaviti pripoved, sezidati hišo. Načrt zanjo še zdaleč ni tako izdelan kot za pesem. Poleg tega je nasproti poslušalcem vedno sam, zato na jezikovni (tekstualni) ravni folklornih besedil veliko bolj odmeva njegovo notranje razpoloženje.

Kontekstualnost je primerno ločevati glede na žanre slovstvene folklore. Pravljičar lahko drži v napetosti navzoče poslušalce z uro in več trajajočo pripovedjo, nasprotno pa je povedka veliko bolj priložnostna. Pri nekaterih vrstah povedk se poslušalcem ježijo lasje in otroci ne upajo sami v posteljo. Glede na to torej njihova dozdevna, a grozljiva resničnost s tragičnim koncem na poslušalce vpliva še bolj kot poetična fantazija pravljic.⁴² Za ameriško »novo folkloristiko« postaja kategorija izvedbe dogodka osrednje merilo za kvalificiranje folklornih žanrov. Ben Amos govori o potrebi, da se z analizo performance razločujejo žanri znotraj samega procesa ustne tradicije, medtem ko Roger Abrahams svojo razlago v celoti orientira k performanci kot temelju folklornih žanrov. Žanr razume kot »poziv v formo«, kot modele pričakovanja, ki najdejo svoj izraz v skupni interakciji, imenovani performanca, izvedba. V času izvedbe ima pripovedovalec produktivno kompetenco, poslušalec pa receptivno. Za Dundesa je zelo pomembna enakopravnost do vseh treh ravnin za definiranje folklornih žanrov skozi vse te tri pojme.

SKLEP

Obravnava je nujno fragmentarna, saj je strokovna literatura o opredelitvah slovstvene folklore same zase ali glede na literaturo dokaj bogata.⁴³ Nekatere, toda izrazite oporne točke pomagajo odkrivati smer in stopnjo strokovne zavesti o avtonomiji slovstvene folklore.

1. Čeprav se strukturalistično zasnovane, toda tudi bolj ali manj z zgodovinskimi potezami oplemenitene razprave po svojih kriterijih razločevanja med slovstveno folkloro in literaturo med sabo močno razlikujejo, je najti med njimi naslednjo rdečo nit: Jolles se na svoji poti iskanja od jezika k literaturi ustavi pri preprostih oblikah, in ustrezno naravi svojega razpravljanja sicer ustrezno ugotovi, da zanje obstajajo zgolj omejene možnosti oblikovanja nasproti umetniškim oblikam, ki imajo relativno neomejene možnosti nastajanja. Enako se kljub velikemu prizadevanju po enakopravni razliki med slovstveno folkloro in literaturo razkriva *Bogatyrrevu in Jakobsonu*, ko obravnavata način obstajanja slovstvene folklore in literature. Prva po njenem mnenju živi samo na način funkcije: njena takojšnja funkcija je zanj življenjskega pomena, medtem ko za literaturo to ne velja in v tem je njena prednost. Plus in minuse te prednosti nasproti slovstveni folklori nam nazorno predstavi *Čistov*. Njegov prepričljiv model razločevanja slovstvene folklore in literature je neovrgljiv in je dal na svojem področju novih spodbud, saj so z nekaterimi modifikacijami in kombinacijami po njegovem zgledu iskali ustreznih rešitev tudi drugod.⁴⁴ *Mukařovský* omogoča razločevati med sistemoma

⁴² Prav tam, 52–53.

⁴³ Prim. M. Bošković - Stulli, O pojmovima usmena i pučka književnost i njihovim nazivima, v: *Umjetnost riječi* 17 (Zagreb 1973), 149–184, 237–260. Delno tudi Viktor E. Gusev, Fol'kl'or (Istorija termina i ego sovremennye značenija) v: *Sovetskaia etnografija* Moskva (1966), št. 2, 3–21.

⁴⁴ Milan Leščák, K rozdielu medzi folklórom a literárnou komunikáciou, v: *Literárna komunikácia*, Martin 1973, 133–138. Stanislav Hafner, Schriftliche und mündliche Tradition in der Literatur der Kärntner Slowenen, v: *Letno poročilo Zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu* 20, Klagenfurt/Celovec 1976/77, 84–95.

slovstvene folklore in literature glede na estetske kategorije (estetska funkcija, estetska vrednota, estetska norma): tu se nit zavozlja. Izkaže se, da s prehodom na estetsko področje antonimnost slovstvena folklor : literatura velja le od časa, ko, po Lotmanu, literaturo obvladuje estetika nasprotovanja nasproti estetiki istovetnosti, ki jo vsebuje slovstvena folklor. Da sta estetika istovetnosti in estetika nasprotovanja povezani z dojemanjem časa, se zasluti iz poetike umetniškega časa po *Lihačovu*: če nekoč skoraj ni bilo občutka za gibanje časa, kako bi bilo spremembe pričakovati v slovstveni folklori (in srednjeveški literaturi)? In če ima človekova zavest dandanes izreden občutek prav za spremenljivost, kako tega ne bi pričakovala v literaturi? V celem loku se razločki slovstvene folklore nasproti literaturi kažejo kot omejene možnosti nasproti vedno bolj neomejenim, kar se na koncu konkretizira kot zaprtost proti odprtosti (časa). Če to posplošimo, misel o zaprti strukturi na eni in odprti strukturi na drugi strani,⁴⁵ dobi še večjo težo. Čeprav se je razločevanje med slovstveno folkloro in literaturo nekaterim zdelo preostro,⁴⁶ ker da zanje med njima obstajajo pristne in vzajemne vezi, ki se niso nikdar pretrgale, in čeprav je zaslediti tudi že kritičnost do nekaterih postavk⁴⁷ v tej zvezi, je razprava na to témo in predstavitev problemov z diahrono na sinhrono folkloristiko postala temelj modernega raziskovanja slovstvene folklore.

2. Da bi bilo zadoščeno pravilu, naj se zaradi njene sinkretične narave proizvodi slovstvene folklore obdelujejo vsestransko, bi jih bilo treba dokumentirati tudi vizualno, ne samo avditivno/slušno. Toda večina raziskav je omejena le na besedno plast slovstvene folklore – ravnino teksta. A četudi je tako, ne gre spregledati, da obkrožujoče strukture bistveno vplivajo nanjo. Beseda je le ena od veliko vrst ekspresije, s katerimi ravna pripovedovalec/pevec. Pridruženi so ji glasovne ekspresije, geste, mimika, elementi gledališke umetnosti, glasba. Vse hkrati je z besedo zakodirano v »partituro« dela = posamezne slovstvenofolklorne enote.⁴⁸

Sinkretičnost slovstvene folklore narekuje metodološko načelo, da ne literarnozgodovinska ne jezikoslovna teoretična aparatura ne zadoščata za popolno analizo široko razumevanega jezika slovstvene folklore, kaj šele folklornega dogodka sploh.

3. »Zunaj avtentičnega živega pripovedovanja ne obstajajo ne tekst ne tekstura ne kontekst«.⁴⁹

Analiza teksture omogoči vpogled v jezikovno strukturo besedila – teksta, ki je struktura kompozicije, sižėja, vsebine. Vendar pa obstajajo razločki med njimi glede na način in možnosti raziskovanja: analiza na ravni konteksta in deloma dramatisacije teksture ni mogoča brez soudeležbe v samem komunikacijskem,

⁴⁵ D. S. Lihačov, *Poetika stare ruske književnosti*, 172.

⁴⁶ Prim. Welck and Waren, *Teorija književnosti*, 68–69, 330, op. 6.

⁴⁷ Divna Zečević, Usmena predaja kao književna organizacija čovjekova doživljanja povijesti i prirode, v: *Narodna umjetnost* 10 Zagreb (1973), 34–35. M. Bošković - Stulli, Uz dva članka o usmenoj književnosti, v: *Umjetnost riječi* Zagreb (1972), št. 2–3, 203–207. Ista, Usmena književnost, v: *Povijest hrvatske književnosti* I, Zagreb 1978, 9.

⁴⁸ H. Walińska, O jęziku folkloru – folklorystyczne, 36–37.

⁴⁹ M. Bošković - Stulli, Usmena književnost, 17.

folklornem dogodku (pripovedovanju ali petju) v avtentičnem družbenem okolju. Ravnino teksta in njegovo jezikovno strukturo je mogoče razčleniti tudi pozneje, če obstajata zapis ali posnetek besedila. Pač v zavesti, da gre za analizo delnih vidikov pojava, ki v življenju obstaja kompleksno. Posredno je mogoče iz ravnine teksta razbrati tudi kontekst in dramatizacijo teksture, tj. način interpretiranja, četudi ni neposrednih poročil o njiju. Eden od načinov tovrstnih informacij so podatki o zunajtekstnih elementih folklornega dogodka, npr. o pripovedovalcu, sprejemalcu, način, kako je bil tekst izveden. A vse to, dodaja Maja Bošković - Stulli, so le neke vrste pomožna razlaga, didaskalije. Na podlagi tez o komunikacijskih faktorjih,⁵⁰ ki da omogočajo razumevanje sporočila v komunikacijski verigi tehničnega tipa komunikacije, avtorica teorijo madžarskega literarnega znanstvenika Elemerja Hankissa presaja na folkloristična tla in dokazuje, da vsak posamezni »avtor« folklornega dogodka sicer ne more obnoviti konteksta in posneti dramatizacije teksture poprejšnjega govorca, a ju bo posredno vendarle vgradil v svoje delo, v vseh treh ravninah, torej tudi ravnini teksta.⁵¹

Realen rezultat tega je ugotovitev, da je ob priznavanju slovstvene folklore kot plastnega procesa (= tri ravnine, od katerih je tekstura razcepljena na statični in dinamični del) teža sporočil na ravnini teksta in jezikovne teksture, to pa naj ne pomeni, da gre za enostransko vztrajanje pri statičnih raziskavah, kot da je tekst abstrahiran predmet, v katerem del zamenjuje celoto.

⁵⁰ Prav tam, 19: »Da bi to razumeli, se je treba vrniti k razmerju med ustnim in pisanim načinom komunikacije ... Pomen besed se more spremeniti pod vplivom komunikacijskih faktorjev, a ustvarja jih situacija, ki jih je izzvala in zasnovala sporočilo, odnos med govorcem in poslušalcem, posebnosti in trenutno stanje zavesti poslušalca, tj. njegova akondicioniranost ter intonacija, mimika, geste govorca. V pisnem pesniškem besedilu, kjer ni neposrednega kontakta med piscem in bralcem, izostajajo vsi navedeni komunikacijski faktorji, a se pravzaprav ne izgubijo, ker jih avtor pesmi prenaša v znakovni sistem pisanega besedila, posredno jih prevaja v pisano besedo sporočila, ki merijo na položaj, v katerem je nastalo delo, vnaša vanj sporočila, ki vnašajo nek odnos med pesnikom in bralcem. Bralca tako pripravlja, da dojamemo delo, reproducira intonacijo živega govora ali namenoma odstopa od nje. Ko gre za ustno prenašano poezijo, se zdi, da so v nji vsi komunikacijski faktorji neposredno dani in ni potrebno, da se podobna sporočila prekoderirajo, tj. se prenesejo v drugačen znakovni sistem teksta. Pevec folklorne pesmi ni le posrednik, ampak ga imamo v večini primerov za aktivnega soavtorja in tudi avtorja, ki ustvarjalno sodeluje v oblikovanju teksture in teksta, odvisno od poprejšnjih izvedb in od aktualnega konteksta, ki sodeluje s svojo publiko v skupnem delu performance. Večinoma, a ne vedno / znova oblikuje, rekreira nekaj, kar je imelo svojega soavtorja v poprejšnji izvedbi. Če skuša nato sam izvesti, kar je prej slišal, ne bo obnovil prejšnjega položaja, ampak bo v svojo interpretacijo in tekst posredno vgradil poprejšnji odnos govorca in poslušalca, govorcevo intonacijo, mimiko, geste – ne kot ponavljanje imitacije in imitacijo, ker se to ne bi moglo ponoviti, ampak prevedeno v sistem svojega novega teksta.

⁵¹ Prav tam, 19. Prim. M. Bošković - Stulli, O pojmovima usmena i pučka književnost i njihovim nazivima, v: *Umjetnost riječi* 17, Zagreb (1973), 149–184, 237–260. Delno tudi Viktor E. Gusev, Fol'kl'or (Istorija termina i ego sovremennye značenija), 3–21.

STIČIŠČA SLOVSTVENE FOLKLORISTIKE IN LITERARNE VEDE

UVOD

»Izrazno sredstvo besedne umetnosti je beseda.«¹ Pri pojmu besedne umetnosti avtomatično pomislimo zgolj na literaturo. Kaj pa besedna umetnost slovstvene folklorike? Kljub temu da je njeno izrazno sredstvo prvenstvena beseda, živi govor, se zdi vprašanje kočljivo in izzivalno. *Besedna umetnost*. Tak je naslov knjige o temeljnih pojmih literarne teorije. Za tukajšnjo priložnost je dobrodošlo, da iz nje ni izključena slovstvena folklorika,² pač na podlagi uvodne ugotovitve. Podobno ravna v svoji knjigi *Umetnost besede*³ poljski literarni zgodovinar Julian Krzyżanowski, ki je v svojem opusu zgledno pozornost posvečal tudi problemom slovstvene folklorike.⁴ Kakor vsako pisno/tiskano jezikovno oblikovanje ni leposlovje, besedna umetnost torej, tako tudi vsaka ustna tradicija ni že besedna umetnost: »Kak medicinski poduk ali magično formulo lahko vzamemo kot slovstveno delo samo v izjemnih primerih, kadar je skušnija te vrste ohranjena v književno-umetniški formi, v verzu ali podobno... Vsa tista amorfná, neoblikovana izročila, ki jih je polno pri vseh narodih v času cvetenja ustne tradicije iz katere koli plasti življenja, ne ustopajo v okvir slovstvene folklorike. Ko gre zanjo, se ta amorfná izročila upoštevajo samo kot gradivo, s katerim se morejo pojasnjevati posamezne literarne stvaritve, njihov nastanek, prenašanje in proces oblikovanja ali le posamezne podrobnosti.«⁵ Maja Bošković - Stulli že z naslovom ene od svojih knjig nagovarja, kakšno recepcijo predmeta v njenih razpravah pričakuje od njenih sprejemalcev: »Kot literarno ustvarjanje, kot umetnost besed se ustno slovstvo zliva v strugo celotne književnosti svojega naroda... Naslov knjige sugerira pristop k ustnemu slovstvu kot umetnosti besed. Delno se s tem nanaša na jezikovno-stilne obravnave pesmi in pravljic, ki so bolj ali manj upoštevane v posameznih člankih. Pa tudi na naslednje: ustna književnost je v svojem življenjskem kontekstu kompleksnem pojav, ima več funkcij, ni omejena samo na besedo in niti samo na umetnost, a eden od njenih bistvenih vidikov je umetniški izraz, izražen z besedo. Ta knjiga se ukvarja s tem vidikom in to je v naslovu poudarjeno.«⁶ Vprašanju razmerij med slovstveno folkloriko in literaturo pri Slovencih sta se načelno ustavila Jože Koruza⁷ in Darko Dolinar.⁸

¹ Silva Trdina, *Besedna umetnost II*, Ljubljana 1965, 5.

² Do izraza pride predvsem v poglavju: Nauk o vrstah in oblikah besedne umetnosti ali poetika. Prav tam, 173–232.

³ J. Krzyżanowski, *Sztuka Słowa*, Warszawa 1972.

⁴ Prim. J. Krzyżanowski, *Szkice folklorystyczne I–III*, Kraków 1980.

⁵ Vid Latković, *Narodna književnost*, Beograd 1967, 9–10.

⁶ Maja Bošković - Stulli, *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Zagreb 1975.

⁷ Jože Koruza, *Slovstvene študije*, Ljubljana 1991, 15–19.

I. PREDSTAVITEV PROBLEMA

1. VPRAŠANJE NASTANKA BESEDNE UMETNOSTI

Pristno okolje slovstvene folklore je bila praskupnost in srednji vek, vendar morejo nastati sekundarno ugodne razmere zanjo tudi v okolju, kjer je znanje pisave sicer splošno, a obstajajo drugi posebni pogoji zanjo, npr. politični pritiski ali moralni zadržki, ki dopuščajo le ustno širjenje določenih besednih izdelkov.⁹ Zgodovinsko gledano, trditev, da je slovstvena folklor na robu družbenih pojavov, literatura pa v središču, ne drži vedno. V nekaterih obdobjih dá, v drugih ne. V obdobju cehovskega meistersangovskega pesništva je bil vsak individualist apriori izvržen iz svojega okolja.¹⁰ Slovstvena folklor je živela zdavnaj pred literaturo, še v nepisnem obdobju zgodovinskega razvoja in v predrazredni družbi. V večini primerov je bila izhodišče za nastanek in razvoj literature. Po pojavu pismenosti sta se slovstvena folklor in literatura razvijali vzporedno. Slovstvena folklor je prevladovala pri izkoriščanih, literatura je bila privilegij vladajoče plasti. Vzajemni vplivi so (bili) zelo zapleteni, pogojeni z določenimi zgodovinskimi dejstvi.¹¹ Slovstvena folklor je predhodnica literature, zadržuje in razvija pa se tudi v posameznih okoljih oz. skupinah, kjer je pismenost redkejša (mesto: vas) in prav tako v okoljih, kjer je pismenost razvita, a je tedaj dobrodošla tudi druga vrsta ubesedovanja, ki zadovoljuje drugačne potrebe (npr. sodobne šale, vici, anekdote). Slovstvena folklor torej obstaja v okolju, ki ne pozna pisave ali je zaradi kakršnih koli vzrokov pri prenašanju in širjenju besedne umetnosti ne uporablja.¹² To se je na slovenskih tleh dogajalo na primer v času narodnostnega pritiska na Koroškem in na Primorskem v obdobju med dvema svetovnima vojnoma v prvi polovici 20. stoletja. Najpomembnejše je tisto preučevanje slovstvene folklore, ki v življenju vsakega naroda izraža njegovo prvotno ustvarjanje.

Vsega premisleka je vredno opozorilo Janka Kosa, kako evropska literarna zgodovina ugotavlja, »da je tisto, kar velja za čisto ljudsko tradicijo, nastalo v tesnih zvezah s socialnim okoljem 'umetnega' slovstva. Omenimo naj le problematiko okoli francoskih narodnih epov, zbranih v skupini 'chansons de geste', ki so jih različne znanstvene teze povezale z okoljem izobraženih duhovniških ali meniških piscev'.¹³ Na tej podlagi pozdravlja tista strokovna stališča, ki slovstvene folklore ne obravnavajo kot nekak časovno neopredeljiv pojav, ampak povezano s splošnim zgodovinskim okvirom in celotno slovstveno kulturo.¹⁴ Najbolj dosleden pri tem je bil pri nas Ivan Grafenauer v svoji *Kratki zgodovini starejšega slovenskega slovstva*,¹⁵

⁸ Darko Dolinar, Ljudsko slovstvo v slovenskem literarnem zgodovinopisju, v: *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*, Ljubljana 1995, 77–84.

⁹ Josef Hrabák, *Uvod do studia literatury*, Praha 1977, 8.

¹⁰ Jože Koruza, Predavanja za študente slavistike. Za zapiske se zahvaljujem Marjanci Ftičar.

¹¹ Peter Dinekov, Meždu folklor i literatura, v: *Bulgarski folklor 2* (Sofija 1976), 3–12.

¹² Milivoj Solar, *Teorija književnosti*, Zagreb 1977, 112.

¹³ Janko Kos, Stari in novi pogledi na slovensko slovstvo I, v: *Sodobnost XVIII* (1970), 175.

¹⁴ Kos citira Ivana Grafenauerja (Narodno pesništvo, v: *Narodopisje Slovencev II*, Ljubljana 1952, 12–85) in Antona Slodnjaka (*Slovensko slovstvo*, Ljubljana 1968).

¹⁵ Delo je bilo napisano in pripravljeno za tisk že leta 1955, a je izšlo šele leta 1973.

v kateri je sestavina pri obravnavi posameznih tudi razdelek o slovstveni folklori, samostojno ali v zvezi z besedili za ustno podajanje v cerkvene namene. V njih ima veliko prednost pesem, medtem ko je proza docela prezrta. Jože Pogačnik strokovno tenkočutno pojasnjuje, da je temu vzrok bistven razloček med njima v možnostih njunega obnavljanja.¹⁶

2. ZGODOVINSKI ORIS PROBLEMA

Zgodovinsko-filozofsko idejo o »ljudskem« je vpeljal italijanski filozof Giambatista Vico leta 1725. Ime »ljudsko pesništvo« je poznal in uporabil francoski avtor Esejev Michel de Montaigne (1533–1592) in od njega ga je prevzel Johann G. Herder (1744–1803), ki je utrl pot »ljudskemu pesništvu« v pomenu svojega časa. Medtem ko je zanj ljudska pesem stopnja za pripravo umetne poezije, sta brata Grimm izdelala romantični pojem »naravnega pesništva« (Naturpoesis) kot vrednostno kategorijo, s katerim se meri vsako pravo pesništvo. Tako široko in nedoločno razumevanje pojma »naravne oz. ljudske pesmi« se ni omejevalo le na ustno ustvarjanje niti ni zahtevalo zvestega zapisa ustnega izvajanja v posameznih avtentičnih oblikah, ampak je tekste prilagajalo svojim idealnim modelom o stilu »ljudske pesmi«, ki da je neindividualna poezija in nastaja sama iz sebe, izvira iz »ljudske duše«. Klasične zbirke »ljudske pesmi« v 19. stoletju so nastale na temelju podobnih pojmovanj in bi se le pogojno lahko imele za zbirke ustnega pesništva. So zares zbirke »ljudskih pesmi«, če ta naziv sprejmemo v njegovem zgodovinskem kontekstu. Pesništvo se tu razume v širšem pomenu te besede in le v obliki verza. Pri »ljudski pesmi« je v takem kontekstu nedefiniran in večznačen atribut »ljudska«, večznačno romantiško je tudi razumevanje pojmov ljudstvo, ljudsko. Zbujeni literarni splošni družbeni romantiški interes za različne in predvsem arhaične oblike ustnih slovstvenih tradicij je izbral in prevzel, kar mu je bilo blizu; preoblikoval in interpretiral ustno tradicijo v skladu s svojo orientacijo, vdihnil svojega duha in tako je bil ustvarjen pojem »ljudskega pesništva«. Razumevanje pojma se je odtlej že precej spremenilo, z nekaterimi modifikacijami pa se je le ohranil do danes z nekaterimi novimi imeni. Pri razpravljanju o najprimernejšem imenu gre za različne zgodovinsko nastale vidike o vsebini tega pojma.¹⁷

Zgodovina pozna neskončno povečevanje slovstvene folklore nad literaturo in na drugi strani zavračanje ali zamolk njenih estetskih lastnosti v prid »ekološkim«, kakor Oldřich Sirovátka poimenuje njene netekstne sestavine.¹⁸ Lestvica razmerij do nje obsega znano romantično zavzemanje za »ljudskega duha« do popolnoma negativnega ocenjevanja slovstvene folklore kot odpadka literature.¹⁹

¹⁶ Jože Pogačnik, *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Maribor 1968, 20–23.

¹⁷ M. Bošković - Stulli, O pojmovima usmena i pučka književnost i njihovim nazivima, v: *Umjetnost riječi* XVII (Zagreb 1973), 149–151.

¹⁸ Oldřich Sirovátka, Nad současným vztahem slovesné folkloristiky k literární vědě, v: *Narodopisné aktuality* 5, Brno (1968), 81–85.

¹⁹ Tako je gledal na slovstveno folkloro Hans Naumann in njegovi somišljeniki. Prim. Paul Nedo, Die Bedeutung von Schrift und Schriftum für die sorbische Volksdichtung im Spätfuedalismus, v: *Beiträge zur Sprachwissenschaft, Volkskunde und Literaturforschung, Wolfgang Steinitz zum 60. Geburtstag* am 28. Februar 1965 dargebracht, Akademie-Verlag, Berlin 1965, 281–290.

V kulturnem krogu, ki mu pripada slovenska literarna kultura, se problem vzajemnega odnosa slovstvene folklorne in literature kot estetski problem pojavlja od romantike naprej. V svoji izvorni obliki je refleksija o slovstveni folklori navezana predvsem na Herderjevo vizijo zgodovine, ki je po Marii Dambrowski Partyki veliko bolj navzoča v ideološko-estetski zavesti današnjih Slovanov kot drugi miselni izvir: jezikoslovna misel nemških romantikov.²⁰ Po njihovem prepričanju je poezija pravzaprav najizvirnejše, prvotno stanje jezika – je podoba tistega časa, v katerem se jezik še ni ločil od podajane resničnosti, od predmetov in stanj, iz katerih ta resničnost sestoji. To romantiško pojmovanje jezikovne diahronije je navezano na predstavo o evoluciji od indeksalnega do ikoničnega – to je primer poezije – vse do simboličnega načina obstoja jezika.²¹ Taka predstava o razvoju jezika je logično razložila romantično odkritje folklorne. Romantiški esteti so opazili v njej dragoceno podporo lastnemu sistemu vrednot. Folklor s svojo izrazito, a čisto samostojno estetiko se jim je pokazala še izvirnejša, še bolj spontana oblika jezikovne dejavnosti od tiste v umetni poeziji. A Maria Dambrowska Partyka šegavo dostavlja, da se mora v tej zvezi molče obiti ali spregledati najpomembnejša odlika ustnega ustvarjanja, njegova skrajna kodificiranost, da ne rečemo okostenelost, skrepenelost. Tako se je rodil eden od številnih paradoksov literarne zgodovine. Kljub svojim ontološkim določilom in stilnim lastnostim je slovstvena folklor postavljena v službo ključnega pojma romantiške literarne zavesti: postala je znamenje izvirnosti in svobode izraza, sinonim za »naravno stanje« poezije. Poljska avtorica poudarja, kako v vseh realizacijah te svoje funkcije slovstvena folklor vstopi v strogo formirane literarne sestave, da bi v njih izpolnila vlogo alternativnega govora. Po njenem je ta model navzoč v vseh literaturah tako imenovanega latinskega kulturnega kroga. V njih folklorna izjava opravlja dvojno funkcijo. 1. dopolnjuje slovstveno tradicijo posameznih nacionalnih literatur. S tega vidika so folklorne strukture in prevodi tujih del funkcionalno popolnoma enakovredni v ponudbi literarne kulture. 2. osvežuje, obnavlja in prevrednotuje slovstveno tradicijo. V tem primeru je slovstvena folklor naravno oživiljena v svoji alternativnosti glede na obstoječi literarni jezik, obravnavana kot polnopravni člen umetniške tradicije in služi romantičnemu historizmu, da ne rečemo »zgodovinskemu 'mitotvorstvu'«. ²² Obdobje *romantike* je »narodno poezijo« postavilo za merilo in ideal vse poezije. ²³ Za romantično generacijo ni postalo cilj,

²⁰ Glede na njeno nadaljnje izvajanje, ki konkretno analizira s svojih izhodišč pojave literarne kulture na srbskem in hrvaškem govornem območju, ima avtorica pri svojih trditvah pred očmi predvsem ta prostor, saj je slovenska literarna veda tudi tej drugi razsežnosti nemške romantike posvetila dolžno pozornost, s čemer seveda ni rečeno, da je izčrpala večino kaj šele vse variante nemške romantiške jezikoslovne misli. V tukajšnjem okviru je smiselno spomniti vsaj na manjko o(b) bratih Grimm. Prim. Boris Paternu, *France Prešeren in njegovo pesniško delo I*, Ljubljana 1976, 95–107. *France Prešeren in njegovo pesniško delo II*, Ljubljana 1977, 167–172.

²¹ Maria Dambrowska Partyka, *Folklor u funkciji književnog subkoda*, v: *Gesta IX*, Varaždin 1987, 34–39.

²² V bizantinskem kulturnem krogu slovanskih literatur ugotavlja M. Dambrowska Partika drugačno, tretjo funkcijo slovstvene folklorne. Najekstremnejši in najzanimivejši primer te vrste zanj je srbska književnost, ko je Vuk Karadžić nadomestil obstoječo literarno tradicijo s slovstveno folkloro. To je preprosto pomenilo, da je iz položaja literarnega subkoda – kar je bolj ali manj primer vseh slovanskih in ne samo slovanskih literatur v času romantike – prestopila v položaj temeljnega, vladajočega literarnega subkoda. Prim.: Maria Dambrowska Partyka, *Folklor u funkciji književnog subkoda*, 34–39.

²³ Vladimir Karfik, *Die Beziehungen zwischen der Volksdichtung und der Kunstliteratur*, v: *Werte und Funktionen der Traditionellen Kultur*, Görz/Gorica 1968, 63.

zvesto zapisati pravljico, pesem, ampak jo napraviti za organski del literature.²⁴ V tej luči je treba razumeti Prešernovo Lepo Vido še za eno izpolnjeno nalogo, ki sta jih z vidika poetike reševala z Matijem Čopom.²⁵ Dolgo obdobje *pozitivizma* je v razmerju med slovstveno folkloro in literaturo popolnoma spremenilo vsebino. Mesto občudujoče idealizacije je prevzela trezna, kritična presoja, analiza in primerjava. Umetnika je zamenjal znanstvenik. Ta si je prizadeval vključiti folklorni pojav v celoten literarni in literarno-zgodovinski kontekst na podlagi natančne filološke dokumentacije o avtentičnem pripovedovanju. Od Slovencev je bil tej vlogi najbližje Matija Valjavec,²⁶ umetniško stilizacijo slovenske prozne folklore pa je šele v tem obdobju najvišje dognal Janez Trdina.²⁷ Proti koncu devetnajstega stoletja so se stiki med slovstveno folkloro in literaturo vedno bolj rahljali in se v simbolizmu najbolj razšli. Končalo se je obdobje romantične zagledanosti v slovstveno folkloro, ki da je znamenje nepokvarjenosti in čistosti ljudstva. Odtod se je v 19. stoletju pozornost zgomotila na podeželsko folkloro, medtem ko je bila mestna, posebno periferija, potisnjena ob stran.²⁸ Tudi v slovenski slovstveni kulturi je mogoče prepoznati podoben proces.²⁹ Joža Glonar pa se že ograjuje od »zmote« ki ji je podlegel še tudi Karel Štrekelj, da je »narodna poezija nekaj starega, samo v sebi zaokroženega, da stoji na začetku vsake 'umetne poezije', ki se šele iz 'narodne' razvije. V tej zmoti tičijo pisci naših šolskih knjig še danes,« pravi Glonar. »Narodna poezija pa ni nič zaokroženega, ampak nepretrgan tok, ki spremlja narodovo življenje in dobiva iz vedno novih virov vedno nove pritoke. Izdati vse narodne pesmi – pa bilo tudi slovenske – v eni knjigi, je ravno tako početje, kakor ujeti tekočo reko v en sam, bodisi še tako velik sod! »³⁰

Kaj pa proza? »Willhelm Grimm, Vuk Karadžić, pri Slovencih mnogo pozneje Fran Milčinski so si ustvarili o folklorni pravljici vsak svojo predstavo, kateri so skušali biti zvesti in ji podrediti gradivo. Kar se v njihovih predlogah ni ujemalo s tem tipom idealne folklorne pravljice, so pač spreminjali, vsak izmed njih seveda z drugačno utemeljitvijo, vendar z zelo podobnimi rezultati pri tekstih. Taka stremljenja – ne samo, da jih popolnoma razumemo, ampak tudi priznavamo njihov literarno-zgodovinski, vzgojni, splošnokulturni pomen – pa so vendar povzročila, da je prava, pristna ljudska pravljica v precejšnji meri še zmerom neznanka tako pri Slovencih kot pri drugih južnoslovanskih narodih,« je pisal Milko Matičetov leta 1965.³¹ »Tu mislim na pravljico, kakor živi med ljudstvom in za ljudstvo, ne utesnjena v konvencionalne kalupe, ne salonsko zlikana in počesana, a preprosta, sveža, včasih trda, ostra, skoraj groba, večkrat pa duhovita, prožna kakor gorski potok in lepa kot divja roža.« Razmerja slovstvene folklore

²⁴ O. Sirovátká, Nad současným vztahem slovesné folkloristiky k literární vidi, 81–85.

²⁵ Prim. Marko Terseglav, Prešernovo delo za slovenske ljudske pesmi, v: *Traditiones* 24, (1995), 111–117.

²⁶ Prim. M. Stanonik, Matija Valjavec kot slovstveni folklorist, v: *Etnološka tribina*, 13/14 (1984), 107–115.

²⁷ Prim. Trdinove *Bajke in povesti o Gorjancih* kot vrhunec njegovega takega postopka.

²⁸ V. Karfik, Die Beziehungen zwischen der Volksdichtung und der Kunstliteratur, 63.

²⁹ M. Stanonik, Vzpon ali zaton slovstvene folklore v slovenskem literarnem snovanju 19. stoletja, v: *XXX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture* (zbornik predavanj), Ljubljana 1994, 309–324.

³⁰ J. Glonar, Predgovor, *Slovenske narodne pesmi* IV, 1908–1923, 45.

³¹ M. Matičetov, K četrti izdaji slovenskih pravljic, v: *Slovenske narodne pravljice*, Ljubljana 1965, 202.

in literature vsebujejo svoj izrazito historični vidik, pomemben tako za slovstveno folkloristiko kot literarno vedo. Podobne naloge raziskovalcev obeh disciplin se tu križajo na vsakem koraku. Z zatajevanjem stikov med slovstveno folkloro in literaturo ni mogoče rešiti teh vprašanj.³² Vprašanje o razmerju med slovstveno folkloro in nastankom pisave (pismenstva) ter tiska (literature) spada k temeljnim vidikom folklorističnega dela.

3. RAZMEJITEV SLOVSTVENE FOLKLORE IN LITERATURE

Po opazanjih K. V. Čistova se razprave o razmejitvi slovstvene folklore in literature sučejo ob vprašanjih a) izvira tém, motivov, sižejev oz. poetičnih lastnosti dveh vej besedne umetnosti; b) družbenega okolja kmetov, delavcev nasproti višjim razredom; c) v različnem svetovnem nazoru teh dveh okolij; č) anonimnosti folklornih stvaritev v nasprotju z osebnim avtorstvom pisane književnosti; d) prevladi tradicijskega formulativnega stila slovstvene folklore nasproti novatorstvu literature; e) variant folklornih besedil glede na enkratne oblike literarnega besedila. Vse te razločke ugledni ruski folklorist prepričljivo zavrne kot drugotne in relativne. Temeljni, trajni razloček med ustnim in pisanim tipom komunikacije je, da se pri prvem ustvarja naraven, neposreden, avtentičen stik s sprejemalcem (poslušalci), brez posredovanja sredstev (pisava, moderna tehnična sredstva mehanično reprodukcijo zvoka in slike: avdiovizuelna sredstva) za mnogokratno obnavljanje izražene. Pri folklorni komunikaciji sta oddajanje in sprejemanje jezikovnega sporočila sočasna in izmenjava poteka neposredno od človeka do človeka, medtem ko je pri literarni komunikaciji časovno in prostorsko ločena. Literarno delo pride do bralca v drugem kraju in času od časa in kraja njegovega nastanka.³³ Žanrski, stilni, družbeni in drugi razločki med dvema vejama besedne umetnosti so rezultat dveh različnih tipov slovstvene umetniške komunikacije. K. V. Čistov loči dva tipa komunikacije. Naravni, kontaktni na eni strani in na drugi strani tehnični tip komunikacije. Prvi se izvaja s pomočjo naravnih sredstev (kanalov informacije): govornje besede, mimike, geste v pogojih neposrednega stika sporočevalca in poslušalca, drugi tip s pomočjo – konvencionalno povedano – tehničnega (to je po človeku iznajdenega, z naravnim sredstvom) materialno fiksiranega besedila, sistema znakov, ki so nanešeni na kakšno gradivo: kamen, glinaste ploščice, papirus, pergament, brezovo lubje, papir. Ne gre le za razločevanje ustnosti in pismenosti. Moderna tehnična sredstva (radio, film, televizija, zvočno, vizuelno zaznamovanje) v istem smislu obnavljajo ustnost, toda niso zmožna obnoviti žive zveze med sporočevalcem in sprejemalcem, kar ima pomembne posledice. Ko pisatelj enkrat uresniči svoje ustvarjalno mišljenje, ne more več vplivati na nadaljnjo usodo besedila. Tekst je lahko dejstvo literature samo pod pogojem prehoda od konkretnega pošiljatelja sporočila k nedoločnemu bralcu. Katera koli pripoved se lahko načelno pripoveduje kateremu koli poslušalcu, toda dana besedna stvaritev se oblikuje odvisno od tega, komu pripoveduje. Za

³² J. Krzyżanowski, *Literatura a folklor*, v: *Szkice folklorystyczne* I, Kraków 1980, 11.

³³ Kirill V. Čistov, *Špecifikum folkloru vo svetle teórie informácie*, v: *Slovenský národopis* 20, Bratislava (1972), 345–360.

neposredno, kontaktno komunikacijo se uporablja naravni prevodnik – človeška beseda, to je (uporabljač termin semiotike) prvotni znakovni sistem. Pri tem beseda nastopa v naravni sinkretičnosti z intonacijo (v razvitih oblikah: z melodijo) in gibom (plesom). Prav zato je ustno podajanje besednoumetniških stvaritev normalno – ustreza normalni zvočni, govorni eksistenci besede, organski spetosti besede z intonacijo in mimiko, naravnem stiku objekta in subjekta. Toda pri komunikaciji tehničnega tipa nastaja prehod (prekodiranje) od prvotnega znakovnega sistema (govor) k drugemu (slovstvo, literatura), v teku katerega se izničijo vse netekstne sestavine.

Netekstne sestavine v ustni tradiciji so ne le intonacijske in mimične sestavine, ampak tudi kontekst petja ali pripovedovanja. Bralec mora uresničiti drugotni znakovni sistem (ustaljeno besedilo) in v svoji zavesti realizira obratni prehod – vrnitev k temeljnemu govornemu (zvočnemu) položaju besedila; vendar ne more obnoviti izvirne sinkretične narave besedila v taki podobi in zvezi netekstnih sestavin, kot si je to predstavljal (ali literariziral) avtor. Kljub velikim prizadevanjem branje ne privede do enakopravnih nasledkov recepcije, kakršna je pri sinkretičnem besedilu ob neposrednem stiku. Izgube niso tolikšne v semantični kolikor v emocionalni sferi. Vse to je zelo pomembno za razumevanje tehničnega načina komunikacije. Za razloček od navadne hitre govorne izpovedi je estetska informacija izredno intimno speta z gradivom, s pomočjo katerega se pojavlja navzven in se zato ne more prekodirati s pomočjo drugega, še manj drugotnega znakovnega sistema. Ta trditev nima namena podcenjevati literature, le njene pridobitve so neoddeljive od celotnega razvoja človeške civilizacije v zadnjih stoletjih. Izredna pomembna lastnost komunikacije naravnega tipa je sočasnost, sinhronost procesa podajanja in sprejemanja. Pri tem je sporočevana vsebina, zajeta tako v besedilo kot v spremljajoče netekstne sestavine, okrepljena s t. i. efektom so-delovanja – vzporednostjo in sočasnostjo, hkratnostjo doživljanja interpreta in sodoživljanja poslušalca/gledalca.

Variabilnost folklornega dela iz različnih zgodovinskih vzrokov ni povezana le z določenimi lastnostmi spomina in spremembami besedila v zavesti interpreta med aktom podajanja, realizira se tudi z živim stikom z navzočim poslušalstvom, pri katerem so pomembni najrazličnejši dejavniki: tradicija in njeno razumevanje, jezik, semantični kontekst (zveze v smislu besed), sestava poslušalcev (sloji, starost, poklici). Nasproti temu je za komunikacijo tehničnega tipa izredno pomembna razcepljenost akta prednašanja (akt ustvaritve, zapisa) in recepcije (branja). Najpomembnejša lastnost literature – ustalitev in ohranitev sporočila – omogoča stik pisatelja in bralca, ki sta prostorsko in časovno ločena in prav v tem je velikanska pridobitev človeške kulture. A prav ta pridobitev je bila uresničena s čistimi in zelo občutljivimi izgubami. Pretrgala je neposredni stik med ustvarjalcem in sprejemalcem in privedla k okostenelosti besedila. Zelo hudo so se občutile, dokler se se literatura, rokopis in knjiga niso udomačile in se ni začel razumeti tehnični tip komunikacije z ustaljenim besedilom kot norma. Če se ne zavemo pomembnosti teh izgub, tvegamo, da marsičesa v zgodovini kulture ne razumemo. Tako postaja jasno, zakaj ne glede na razširitev izobrazbe še naprej obstajajo tudi kontaktne ustne (čeprav nefolklorne) oblike umetnosti, kot so gledališče, literarni večeri, recitacijski, pevski večeri in ne glede na diferenciacijo umetnosti in »delitev dela« med njenimi ustvarjalci še zmeraj obstajajo in na novo nastajajo umetne/sintetične (opera, opereta, musicli,

performance), umetniški filmi, TV predstave) improvizirane oblike (npr. začasna vrnitev gledališča, kabareta, televizijskih predstav, cirkus).

To, da je pisan tekst prostorsko in časovno ločen od avtorja k sprejemalcu, po iznajdbi faksa in računalnika ne velja/ne drži več. Tako je tudi ta doslej stalna, trdna ontotimnost med ustno in pisano besedo postala nična, se je izničila. Razloček med njima je le še v osebni navzočnosti, osebnem stiku pripovedovalcev in sprejemalcev.

Strukturalistične raziskave (R. Jakobson, J. Mukařovský, idr.) so pokazale, da je v umetnosti estetska funkcija nadrejena in določujoča, a ne edina, vsa druga področja človekovega delovanja, tudi jezik, pa so lahko nosilci estetske funkcije, vendar je v njih podrejena in vzporedna. Če v t. i. »čisti poeziji« ni moč govoriti o izključnosti estetske, pesniške funkcije, je še toliko bolj razumljivo, da se slovstvena folklor, ki je vsa utonila v položaje realnega življenja, ne izčrpa s svojo pesniško funkcijo. Obstoje zunajknjiževnih funkcij v njej načelno ne povzročajo neprehodnega prepada med folklorno in drugo poezijo. Mukařovský razločuje folklorne žanre, v katerih estetska funkcija prevladuje, od tistih, ki imajo podrejeno estetsko funkcijo, izvedeno iz praktične. Razločuje žanre z namerno zavestno estetsko funkcijo v času izvedbe (nekateri pesmi v šegah, naricaljke) od žanrov, ki v njih estetske funkcije v času izvedbe ni spoznati (zagovori, povedke, legende, memorati). Za razloček od moderne literature pesniška funkcija v slovstveni folklori ne gospoduje niti ni podrejena praktični, ampak je z le-to povezana. Torej se lahko govori z veliko razlogi o umetniški komunikaciji. V nekaterih primerih je ta zaznamovana s signali (vendar ne v smislu modernega razumevanja umetnosti). Gre za posebne položaje, predvidene za izvedbo (poseben način interpretiranja z glasom, spremenjena intonacija, recitativ, napev idr.), ritual uvodnih in sklepnih formul, strukturo dela.³⁴ Jan Mukařovský poudarja, da ni stroge meje niti enoznačnega kriterija, ki bi umetnost izločala od estetskih pojavov zunaj umetnosti, toda poudarja tudi polarizacijo med nadrejenostjo in podrejenostjo estetske funkcije v hierarhiji funkcij. Kot posebna primera, kjer take hierarhije ni, kjer se funkcijska področja ne razločujejo dosledno in estetska funkcija ne prevlada, ampak obstajata hkrati dve med seboj sprijeti gospodujoči funkciji – navajajo srednjeveško cerkveno umetnost in folkloro. V folklori sploh se funkcije, med njimi estetska, med seboj ne morejo razločevati, pa se zato »ne more razločiti niti razmejiti od ostalih dejavnosti sama umetnost, dejavnost z gospodujočo estetsko funkcijo. To seveda ne pomeni, da bi bili srednjeveška ali folklorna umetnost šibkejši izraženi ali manj vredni od današnje umetnosti. Estetska funkcija sama zase ni realna lastnost nekega predmeta. Razbrati jo je iz družbenega konteksta in ima sposobnost, da izloči sam predmet in da nanj osredotoči pozornost in izzove ugodje. V folklori, ustno izvajani »književnosti« estetska (pesniška) funkcija ne prevladuje tako, da bi se izločila na izrazit in zavestno znan način (pesem, pregovor) in da bi temeljno pozornost obrnila na njihovo obliko in ugodje, ki jo daje izvedba. Lirska pesem ob prikriti pesniški funkciji vsebuje slovesno izraženo javno funkcijo, s katero se realizira tok svatbene ali jurjevske šege. Naricaljka ima

³⁴ M. Bošković - Stulli, O usmenoj književnosti izvan izvornoga konteksta, v: *Narodna umjetnost* 19 Zagreb (1982), 45, 46.

med izvedbo šege emocionalno funkcijo, zaklinjanje magični namen, pregovor v pogovoru s prenesenim smislom posplošeno označi določen življenjski položaj; zgodovinska pripoved, povedka z učinkovitim pripovedovanjem pouči o preteklosti, kakšna lirski pesem, balada, pravljica, uganka služita kratkočasju, razvedrilu, kar je sorazmerno blizu estetski funkciji. Praktično delovanje vseh teh primerov je živo prav s pomočjo estetske funkcije, ki ostaja pretežno skrita. To, kar v resnici žari iz teh realizacij – je poezija. Slovstvena folklor res nima zavestne estetske funkcije, toda ta je ustvarjalno dejavna podzavestno. Uresničuje se kot umetniško modeliranje sveta in kot pesniška jezikovna struktura. Prav zato, ne glede na pomembne razločke v razporeditvi estetskih in zunajestetskih funkcij slovstvena folklor posebno v primerih, kadar njena besedila oblikujejo pripovedovalci umetniki, je umetnost besed prav kot tudi t. i. »visoka umetnost«. Ni naključje, da je Jakobson, govoreč o nezavednih jezikovnih strukturah v poeziji, svoje misli razložil največ s primeri iz slovstvene folklore.³⁵

4. PRIPADNOST SLOVSTVENE FOLKLORE IN LITERATURE SKUPNEMU PODROČJU BESEDNE UMETNOSTI

Slovstvena folklor se res loči od literature kot estetsko sporočilo v naravnem, ustnem mediju, a z njo se identificira po skupni pripadnosti področju jezikovnih umetnin.³⁶ Obe ustvarjata z jezikom svoj lastni svet, ki ni istoveten s svetom zunaj književnosti. Vsebina povédi, iz katerih je bodisi folklorno ali literarno besedilo sestavljeno, se ne nanaša na resničen, ampak na poseben svet slovstvenega dela in pri tem med njim in resničnim svetom, kakor ga doživljamo, obstaja globoka in intimna zveza. Ta notranja lastnost je skupna slovstvu, naj je ustno ali pisano.³⁷ Skupen jima je način uporabe jezika v tem, da je »jezik v slovstvu ustvarjalen, medtem ko je zunaj njega instrumentalen«. ³⁸ Toda tudi tu so razločki. Medtem ko avtorju literarnega dela noben zunanji položaj ne določa, kaj je treba reči, je jezikovno podajanje v slovstveni folklori določeno tudi z njegovimi zunajliterarnimi funkcijami. S tem se ne instrumentalizira, ne preneha čarati posebnega sveta folklornega dela, ampak je podrejen posebnim pravilom oblikovanja. Približevanje slovstvene folkloristike literarni zgodovini omogoča pojasnjevati genetična vprašanja, »a ločevanje obeh disciplin in vnovično vzpostavljanje avtonomije slovstvene folkloristike bo verjetno lajšalo pojasnjevanje funkcije folklorne in odkrilo njegova strukturalna načela in posebnosti.³⁹ Tako Maja Bošković - Stulli razume enotnost pripadanja slovstvene folklorne in literature področju umetnosti besed, vendar znotraj njega hkrati ne taji njune samostojnosti. Ali kot pravita R. Jakobson in P. Bogatyrev: Čeprav so

³⁵ Prav tam, 44–46.

³⁶ M. Bošković-Stulli, *Aspekti usmene komunikacije in pisanih tekstova u usmenoj književnosti*, v: *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, zv. 2 Beograd (1977), 35–45.

³⁷ Tu pride zelo prav Prijateljovo razločevanje: slovstvo – pismenstvo – književnost – literatura. Prim. Ivan Prijatelj, *Literarna zgodovina*, v: *Izbrani eseji in razprave I*, Ljubljana 1952, 3–5.

³⁸ M. Bošković-Stulli se sklicuje na Radoslava Katičiča (prim. *Jezikoslovn ogleđi*, Zagreb 1971, 211–244).

³⁹ M. Bošković-Stulli, *Uz dva članka o usmenoj književnosti*, v: *Umjetnost riječi XVI*, Zagreb (1972), 203–220.

med njima tesne genetske zveze, so med obema oblikama ustvarjanja tudi bistveni strukturalni razločki.⁴⁰ To elementarno in bistveno razmerje med slovstveno folkloro in literaturo (še prej pismenstvom) priča, da je med njima veliko stičnih točk ki se začenjajo z vprašanji geneze, estetskih načel in poetike in končujejo z vprašanji neposrednih korelacij, vplivov, izposoje in razvoja. Pogled nazaj pove, da je slovstvena folkloristika vedno živela v tesnem stiku s filologijo in literarno vedo.⁴¹ Kaj se torej dogaja z folklornim delom po zapisu in njegovi izločitvi iz izvirnega konteksta? Gre za vprašanje njegovega pesniškega delovanja v novem mediju. Našteti so bili različni načini objavljanja tekstov s področja slovstvene folklore. V vseh je bolj ali manj navzoča tudi estetska funkcija, a prevladuje le v izdajah z rafinirano izbranimi umetniškimi teksti. Take izdaje so na področju slovstvene folklore redke. Estetska funkcija se raje pojavlja v službi praktičnih funkcij, in to v znamenju folklorizma. V izdajah, v katerih se folklorna pesmi ali pravljice objavljajo hkrati s t. i. »visoko poezijo«, je težišče na pesniški funkciji, npr. pravljice hkrati z literarnimi pravljicami velikih pisateljev ali antologije pesmi, v katerih so samo folklorne pesmi, izbrane po merilih moderne pesniške občutljivosti. Uredniki takih zbirk, ki najpogosteje niso folkloristi, izenačujejo popolnoma samoumevno folklorne pesmi ali povedke z drugo literaturo zaradi njihove pesniške kakovosti. Izbirajo besedila, v katerih je ta izražena veliko bolj poudarjeno kot v naravnem toku pripovedovanja različnih, pogosto tudi precej slabo oblikovanih folklornih besedil. Profili takih izbir so seveda odvisni od naklonjenosti in okusa njihovih avtorjev.⁴²

II. NOVI POGLEDI NA RAVNINO TEKSTA V SLOVSTVENI FOLKLORISTIKI

O. Sirovátka pogreša na področju slovstvene folklore slogovnih obravnjav in sploh raziskav na ravni sodobne literarne vede, orientacijo na širša slovstvena vprašanja in estetike sploh. Avtor ne prezre lepih dosežkov na področju zbiranja in izdajanja gradiva, torej inventarizacije, katalogizacije in klasifikacije del, primerjalne študije o njih, monografije o nosilcih slovstvene folklore, toda to mu ne zadošča, ker se zaveda da »ljudska kultura in slovstvena folklor kot njena posebna sestavina nista izolirani področji izvernih, prvobitnih pojavov, ampak sta mnogostransko in aktivno speti s t. i. visoko kulturo in profesionalno umetnostjo in njenimi mejnimi pojavi.⁴³ Milan Leščák drugače reagira na dejstvo, da je popustila vnema literarno izobraženih strokovnjakov za raziskovanje slovstvene folklore. Pridružuje se tistim, ki vidijo napredek v dejstvu, da se je težišče zanimanja prevesilo k zunajtekstnim sestavinam folklornega dogodka in ga skušajo prestreči v njegovi živi izvedbi. Tako po njegovem »študij pomožno fiksiranega, to je zapisanega folklornega besedila, kot jezikovno tematske strukture, pride šele na konec prizadevanja po čim bolj

⁴⁰ Roman Jakobson i Peter Bogatyrev, Die Folklore als eine besondere Form des Schaffens, v: *Strukturalismus in der Literaturwissenschaft*, Köln 1972, 13–24.

⁴¹ O. Sirovátka, Nad současným vztahem slovesné folkloristiky k literární vědě, 81–85.

⁴² M. Bošković - Stulli, O usmenoj književnosti izvan izvornoga konteksta, v: *Narodna umjetnost* 19 Zagreb (1982), 46–49.

⁴³ O. Sirovátka, Nad současným vztahem slovesné folkloristiky k literární vědě, 81–85.

vsestranskem prikazu procesa (kontaktne) folklorne komunikacije.⁴⁴ Toda po Maji Bošković-Stulli slovstveno folkloro lahko raziskujemo bolj uravnoteženo, tako s stališča njene izvedbe (performanca, dramatizacija tekture) kot s stališča kakovosti teksta. Oba vidika se med seboj dopolnjujeta. Za razumevanje njihove slovstvene razsežnosti je pomembno vedeti, da pesem, pravljica, uganka, pregovor obstajajo na poseben način, kot dogodek v kontekstu. A četudi nas zanima sam/o folklorni dogodek, ga ne moremo dobro razumeti, če zanemarimo njegovo realizacijo z besedami, besedilo.⁴⁵

Kaj je besedilo, tekst? V ključu svojih raziskav Jurij Lotman odgovarja: »Tekst je celotna zbirka strukturnih odnosov, ki so dobili jezikovni izraz« in v oklepaju izrecno pojasnjuje: »Formulacija, 'ki so dobili grafično podobo', ni ustrezna, ker ne zajema pojma tekst v folklori.«⁴⁶ Kljub siceršnjim razločkom med slovstveno folkloro in literaturo ju povezuje pripadnost področju jezikovnih umetnin. Obe ustvarjata z jezikom svoj lastni svet, ki se ne ujema s svetom zunaj besedne umetnosti.⁴⁷ Kljub temu da je slovstvena folkloro sinkretičen⁴⁸ in polivalenten pojav, ki ga je treba obravnavati kompleksno z okoliščinami, v katerih živi (kontekst) in v njegovi živi izvedbi (tekstura), pa se je mogoče osredotočiti tudi na eno samo njeno ravnino, torej tekst – kakor je, za primerjavo, ob gledališki predstavi mogoče pristati le ob dramskem besedilu ali pri scenariju, ko gre za film.⁴⁹ Toda, da postane folklorni pojav predmet estetskega delovanja in obravnave, mora – kruto rečeno – umreti. »Vprašanje estetike v folklori se pojavi v trenutku, ko izločimo določen pojav iz vsakdanjega življenja.«⁵⁰ To pomeni, da se v njem prikrito navzoča estetska funkcija osamosvoji iz »promiskuitete povezanosti z drugimi funkcijami in si jih podredi kot dejavnike, ki omogočajo in krepijo njo samo.«⁵¹ Pri slovstveni folklori se to zgodi, ko se zapiše, ko njena besedila z včrkovanjem konzerviramo. Zanj je to nova faza v njenem obstoju in z morebitno objavo postane tako rekoč del literature. Zakaj odtlej se njena besedila podrejajo enakim zakonitostim tehničnega tipa literarne komunikacije.⁵²

»Jezikovno in stilno obdelana besedila ne morejo pričati o avtentični ustno-slovstveni komunikaciji«, ker se iz njih izgubijo tiste estetske razsežnosti, ki pripada živi govornici besedi, izraženi grafično in je kljub svoji nepravilnosti – glede na knjižni jezik! – sugestivna tudi tedaj, ko je iz ust prenešena na papir. Ob tem si zastavlja tudi drzno vprašanje, kako zapisano, fiksirano besedilo slovstvene folklore posredno priča o kontekstu in dramatizaciji tekture, torej o dveh drugih konsistentnih sestavinah posameznega folklornega dogodka. Ena možnost je, da so o tem dodana dopolnila

⁴⁴ Milan Leščák, K razdielu medzi folklórnóm a literárnóm komunikaciou, v: *Literárna komunikácia*, Martin 1973, 133–138.

⁴⁵ M. Bošković-Stulli, Usmena književnost, v: *Povijest hrvatske književnosti* 1, Zagreb 1978, 16, 18, 47.

⁴⁶ Jurij Lotman, *Struktura umetničkog teksta*, Beograd 1976, 153.

⁴⁷ M. Bošković-Stulli, Aspekti usmene komunikacije i pisanih tekstova u usmenoj književnosti, 35–45.

⁴⁸ Prim. Wiktor Gusiew, *Estetyka folkloru*, Wrocław... 1974, 110.

⁴⁹ Aleksandr N. Nečajev, O toždestve literatury i folkloru, v: *Voprosi narodno-poetičeskogo tvorčestva*, Moskva 1960, 127–145.

⁵⁰ Radoslav Hrovatin, Prispevek k diskusiji, v: Rad XI. kongresa Saveza folklorista Jugoslavije u Novom Vinodolskom 1964, Zagreb (1966), 512.

⁵¹ Alenka Goljevšček, *Mit in slovenska ljudska pesem*, 1982, 181.

⁵² Peter Dinekov, Folklor i literatura, v: *Folklor i literatura*, Sofija 1968, 3–26.

o načinu pripovedovanja, poslušalcih in celotnem folklornem dogodku; vendar ta delujejo kot nekaj zunanjega, kot neke vrste didaskalija. Pač jo privlači drug način, ko so pričevanja o kontekstu in dramatizaciji tekstore delno vgrajena v tekst sam tudi tedaj, ko se tega ne zavedamo. Interpret, sporočevalec posamezne folklorne pripovedi ali pesmi je njun aktivni so/avtor, ki ustvarjalno posega v oblikovanje njenega teksta in tekstore, odvisno od prejšnjih izvedb in aktualnega konteksta, in sodeluje s svojo publiko v skupnem dejstvu performance. Večinoma na novo oblikuje, ustvarja, kar je imelo svojega so/avtorja že v prejšnji izvedbi. Vsak sporočevalec, dokler je bil sprejemalec (poslušalec), je sodeloval v komunikacijskih faktorjih izvedbe in deloval nanje. Ko skuša nato sam izvesti to, kar je prej slišal, ne bo do pičice obnovil prejšnjega folklornega dogodka in podajanja v njem, temveč bo v svojo interpretacijo in svoj tekst posredno vgradil odnos prejšnjega govorca in poslušalcev do snovi, tudi govorcevo intonacijo, mimiko in geste. To ni ponavljanje, ker to ni mogoče, ampak so komunikacijski faktorji iz prejšnjih pripovedovanj posredno prevedeni v znakovni sistem novega teksta – variante.

To opažanje je pomembno ne samo zaradi ozavedanja vzajemnosti razmerij tekst – tekstura – kontekst, gledanih skozi proces žive izvedbe folklornega dogodka, ampak tudi tedaj, ko zapisani tekst slovstvene folklore postane dejstvo literature. Kot tak še tudi delno priča o umetnosti govornega jezika (= narečij in vrsti pogovornega jezika). V tej luči postanejo bolj razumljive zahteve slovstvene folkloristike po čim bolj zvestem zapisu, ker vsak zapisovalčev ali urednikov poseg v tekst, le-tega oddalji od pričevanja o ustno-slovstveni komunikaciji. Maja Bošković-Stulli skuša dokazati, kako teksti slovstvene folklore zunaj svojega izvirnega konteksta, torej že za/pisani, lahko postanejo – kakor literatura – pojav s prevladujočo estetsko funkcijo, in to prav po zaslugi njihove govornosti.⁵³

Sodobni bralec bo v tekstu folklornega dela našel nove, doslej neprepoznane pomene, podobno kot pri branju literarnih del iz preteklosti novi kodi bralčevih spoznanj odkrivajo v tekstu nove semantične plasti. Pri kultiviranem bralcu bo sprejemanje teksta v marsičem drugačno od tistega v krogu »male skupine«, ki je /bila/ priča folklornemu dogodku, a bo vendar s svojo aktivnostjo črpal iz ohranjenih lastnosti prvotno govornega besedila. V slovstveni folklori se, podobno kot v srednjeveški umetnosti in v klasicizmu – tako Lotman! – vrednost dela meri po estetiki istovetnosti. Izbira besed, izdelava metafor, način pripovedovanja, zmožnosti sižejnih kombinacij se podrejajo obče znanim pravilom, ki so znani tudi sprejemalcu in tudi modernemu bralcu to ni tuje, saj usklajuje svojo recepcijo del z občutkom o njihovi pripadnosti določenemu tipu estetike. V stilu se odkrivajo sledovi konteksta in tekstore, kakor so vpisani v tekst; npr. pripevi dajo slutiti, da se je pesem pela, uvodne in sklepne formule, da se je pravljica pripovedovala, medtem ko zdaj oboje hkrati krepi njuno estetsko funkcijo. V svoji obravnavi teh pojavov Maja Bošković - Stulli vztrajno gradi stališče, da se pri konzerviranju teksta slovstvene folklore njegove kvalitete res izgubijo, a na dan pridejo druge, oziroma se iz prejšnjega prenesejo v nov način obstajanja. Tak primer je improvizacija. Kaže, da ta »najlepša vrednota slovstvene

⁵³ Maja Bošković-Stulli, O usmenoj književnosti izvan izvornoga konteksta, v: *Narodna umjetnost* 19 (1982), 41–55.

folklore« z zapisom izgine. Zapisan tekst je namreč samo del improvizacije, a po drugi strani je enkrat za vselej strjen v svoji v prihodnje nespremenjeni obliki. In vendar priča o improvizaciji: v zvestem zapisu teksta s subjektivnim variranjem modela pesmi ali pripovedi, z morebitnimi odstopanji od svojega kánona, z jezikovno funkcionalno opravičenimi nepravilnostmi, je improvizacija ohranjena v svoji besedni pojavnosti. Še več, posredno je pridobila intenzivnost, ker se moremo, bravši jo, k njej znova vračati, jo popolnoma osvojiti. Na ravni teksta so rezultati improvizacij variante. V naravnem, izvirnem kontekstu podajanja pesmi ali pripovedi ostanejo bolj ali manj nezapažene ali morda privedejo med navzočimi do pričkanja, češ, ali ni kakšna podrobnost napačna. Nasprotno pa, kadar so zbrane in zapisane v večjem številu, začnejo nenadoma impresivno pričati o ustvarjalni moči svojih avtorjev, o duhovitosti in bogastvu na videz drobnih in včasih nehotenih posegov pripovedovalcev/pevcev – skratka, o skritih potencialih in moči improviziranja. Ob slovenskem gradivu je estetsko moč folklornih pripovedi večkrat prikazal tudi Milko Matičetov tako, da je primerjal njihove folklorne in literarne ubesedene sižeje in se je po njegovem tehtnica obrnila v prid prvim.⁵⁴

III. VPRAŠANJE FOLKLORNE PRIPOVEDI IN NJENEGA (ZAPISANEGA) TEKSTA

»V preteklosti, v preteklem stoletju [= 19. stol.] so gledali na folklorne tekste predvsem s filološkimi očmi. Najlaže je to opaziti ob tekstih samih, saj so v tem ali onem pogledu skoraj zmeraj pomanjkljivi, čeprav jih dolgujemo strokovno podkovanim zapisovalcem. Pri starih variantah je zlasti pogrešati opombe, ki bi nas mogle poučiti o odnosu raznih pripovedovalcev do povedane snovi. Zapisovalcem se pač ni zdelo potrebno nadrobneje spraševati svoje informatorje. Zadovoljili so se že s filološko zaokroženim jasnim besedilom. Če v laičnih in amaterskih krogih še danes prevladuje mnenje, da je registracija vseh mogočih nadrobnosti v zvezi s pripovedmi samo nekakšna kaprica, pretirana, dlakocepska zahteva folkloristov, si je treba tem vneteje prizadevati, da take škodljive poglede premagamo. Temeljito poznavanje biologije sodobnega ustnega izročila lahko zelo pomaga pri odkrivanju nejasnih strani ljudskega izročila v preteklosti.«⁵⁵

Vsaj pri južnoslovanskih folkloristih je znana anekdota o tem, kako je Vlajko Palavestra nekje v Bosni prestrezal duhovito šaljivo zgodbico o bedakih, ki so šli loviti bolhe, ker so jim »pojedle« posejano sol, pa eden od kmetov, ko ugleda bolho na svojih prsih, opozori drugega in ta vanjo uperi puško in z enim strelom ubije in kmeta in bolho. Pripoved je potekala živo in napeto, magnetofon je registriral pripoved in Palavestra jo je hkrati z ostalimi zavzeto poslušal. Ko je potem transkribiral posnetek, je razočaran ugotovil, da na traku ni osrednjega dela te pripovedi. Trak se je vrtel v prazno. Domislil se je, zakaj. Cel čas pripovedi, od časa, ko je bolha skočila kmetu na prsi pa do strela – se je odvijala brez besed, kot mala pantomima, z gesto in

⁵⁴ M. Matičetov, *Ljudsko slovstvo*, v: *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Ljubljana 1956, 125–126.

⁵⁵ M. Matičetov, *Sežgani in prerajeni človek*, Ljubljana 1961, 35–36.

mimiko. Pripovedovalec je »s prstom na ustih pokazal sebi na prsi, pomahal nekemu imaginarnemu sosedu, kimnil z glavo in z izrazom na obrazu zahteval, da naj ta strelja«. Izgovorjene besede bi namreč zmotile potrebni efekt tihote – da se bolha na prsah ne zdrzne. Ta majhen, ne posebno pogost, toda karakterističen primer nas upelje v središče vprašanja o razmerju folklorne pripovedi in njenega zapisanega besedila. Kateri dejavniki vse ustvarjajo folklorno pripoved in ali jo je mogoče zvesto zapisati? Kaj ostane na papirju od žive govorjene besede?

Govorjena pripoved integralno vsebuje tudi zunajjezikovne sestavine, med njimi mimiko in geste, ki jih pripovedovalec rabi, da dopolni govor ali namesto artikuliranih besed, da bi se izrazil krajše oziroma bolj ekspresivno. Razen gibov folklorno pripoved določa celotni položaj v času njenega pripovedovanja, okoliščine in poslušalci, njihovi namigi pripovedovalcu in pripombe, ki se vpletajo v tekst pripovedi. Vsega tega se ne more prenesti v zapisano besedilo (oz. samo blede, približno, opisno in posredno; a kadar kateri od zapisovalcev vztraja na popolnoma podrobnem in natančnem registriranju vsakega giba obraza in telesa, ter pripomb navzočih – je rezultat obtežen in nečitljiv tekst, v katerem so te široke svojevrstne didaskalije stranski produkt). Ti elementi so po besedah Stefanije Skwarczynske – »različni zunajjezikovni 'jeziki'«, ki neločljivo pripadajo pojavu ustno priobčenega dela. Po njenih besedah je celo literarno delo popolnoma osredotočeno na besedilo, v pisani tekst, medtem ko celo slovstvene folklorne prestopa meje besedila – tudi tedaj, ko je v svoji verbalni substanci fiksirano s pisavo. Končno, tudi to, kar je prenosljivo na papir popolnoma zvesto, to je samo besedilo, že s tem, da je pretočeno v črke, zapisano, deluje drugače kot če je izgovorjeno. Struktura govorjenega jezika je drugačna od pisanega in se v natanko zapisanem besedilu pripovedi začuti, da je pisani odlitek ustnega podajanja. Toda ne le da omenjene opisane zunajjezikovne sestavine pripovedi in slušne vrednote njenega govorjenega jezika pisani transkripciji niso dosegljive, osiromašena in oropana teh razsežnosti celovite folklorne pripovedi je tudi kot čist verbalni izraz. Tudi tedaj ko je zapisana, čeprav strukturirana ustno ali morda ravno zato, pripoved ne izgubi vrednosti svojega jezikovnega izraza, ampak je še naprej sposobna delovati na bralca s posebno svežino in izvirnostjo. Tako zapisana pripoved dobrega pripovedovalca – takega, ki je težišče njegovega pripovedovanja v verbalnem oblikovanju besedila (ustvarja pretežno z drugimi sredstvi kot pripovedovalec tiste zgodbe o bolhah), taka pripoved more s svojim verbalnim delom (ravnino teksta) nadaljevati enakopravno življenje tudi tedaj, ko je prenešana v drug, grafični medij in še več, še naprej bo uspešno pričala o stilnih odlikah folklorne pripovedi. Da to je mogoče, potrjujejo v praksi številni zvesti zapisi dobrih folklornih pripovedi, čeprav na žalost osiromašene v nekaterih že omenjenih sestavinah, ostajajo še naprej sugestivna besedila nedvomno literarne vrednosti. Teoretično se dá to pojasniti v luči trditve, da »čim je na papirju, beseda pomeni za bralca majhno uganko, ki jo je treba rešiti, dajoč ji vrednost govorjenega jezika. Torej pisani jezik pomeni vedno za bralca neko ugibanje, ki je uspešno tedaj, kadar se pravilno predstavljajo izrazna sredstva govorjenega jezika«. Morda je pretirana trditev, da je govorjeni jezik »edini tolmač sporočenih misli« (knjižnega jezika). Toda ta cela navedena misel nam pojasnjuje, zakaj v resnici zapisan tekst folklorne pripovedi ne izgubi svoje vrednosti; zaradi tega, ker se bralcu posreči v zapisanem tekstu folklorne pripovedi doživeti vrednote njenega govorjenega jezika in odlike

tega jezikovnega izraza in v zapisanih stavčnih konstrukcijah občuti samogibnost, prepozna pogovorno lahkotnost, v njej najde posebnosti, ki so današnjemu bralcu postale blizke zaradi stila moderne literature z njegovimi odstopanji od normativne gramatike in vnašanjem pogovornega jezika v literarno delo.⁵⁶

Povedi pripovedovalca v folklornem dogodku kot tudi govorjena so drugačne od knjižnih, med drugim s številnimi odmiki od normativne slovnice, svobodno uporabo narečnih oblik, preprostimi stavčnimi konstrukcijami, eliptičnimi formulacijami, načini izražanja čustev. Nobena od teh lastnosti sama na sebi ne pomeni stilne vrednosti, a prav te posebnosti govorjenih povedi so podlaga za ustvarjanje specifičnih stilnih vrednosti folklorne pripovedi. Na zgledih Matoševe stavčne stilistike Maja Bošković - Stulli pojasnjuje vrednote govorjenega jezika. Ne zahteva, da bi iskali Matošu neposredne vzporednice v govorjeni pripovedi, toda ravno zato, ker je govorjena, ta uporablja nekatere oblike ponavljanj s podobno funkcijo kot Matoš. Z njimi se ritmizira tekst, ustvarja se ekspresivni ritem, poudarja se izraz. Ponavljanje in variranje posameznih besednih zvez v njej niso izraz navadnega afektivnega govora, ne izražajo spontantega vznemirjenja pripovedovalca, ampak s svojo ritmičnostjo krepijo izraz.

Ta tipično govorjena ponavljanja niso samo ritmotvorna, ampak z ritmično organiziranimi paralelnimi stavčnimi zgradbami ustvarjajo tudi vsebinsko vzpenjanje, čeprav je neposredno ne izražajo. Formulacije z besedico »da« kot nadomestilom za izpuščeni verbum dicendi daje izražanju posebno barvo in intonacijo. Posebno intonacijo more besedica »da« včasih vsebovati tudi v stavčnih oblikah, v katerih se glagol ne izpušča. Koliko so omenjene konstrukcije z besedico »da« kot ustvarjene, da izrazijo kroženje nenavadnih glasov in oživijo ozračje povedk, kažejo ne samo neposredni primeri teh povedk, ampak tudi njihovi prenosi v nekatera literarna umetniška besedila, npr. Krleža v fragment *Davnih dni*, ki ga citira Frangeš v svoji študiji o stilni funkciji polpremega govora.

Razen premega in odvisnega govora folklorni izraz pozna še več načinov za prenašanje prevzetih besed, in tudi rudimentarne oblike polpremega govora – kar srečamo sicer tudi v vsakdanjem govoru, neodvisno od moderne književnosti. Za folklorno pripovedovanje je karakteristična izredna lahkotnost v zamenjavanju premega in odvisnega govora. Taki stavki, kadar so napisani, ne upoštevajo zmeraj gramatičnih pravil in delujejo precej nemarno. Izdajatelji folklornih pripovedi so navadno izenačevali besede svojih junakov, jih stilizirali v premi ali odvisni govor. S tem so dobili skladnejše in jezikovno bolj čista besedila, a so hkrati omrtvičili spontanost in šarm žive govorjene besede. Z enako lahkoto kot zamenjuje premi in odvisni govor, prestavlja pripovedovalec načrt svojega pripovedovanja iz tretje v prvo osebo in narobe. V burlesknem sporočilu o razbojnikovem doživetju prehod iz indirektno narativne forme (z besedico da brez glagola izrekanja) v pripoved v 1. osebi (»me je vrgel na roge in me je pehal ven«) pripovedovalec fino izrazi vrh in poanto cele dogodivščine. Ali ko gre za človeka, ki je napačno spregovoril čarobno čarovno formulo in se je nenadoma znašel na shodu čarovnic. Pripovedovalec je začel pripovedovati v nevtralni 3. osebi, a se je v teku pripovedi poenačil s

⁵⁶ M. Bošković-Stulli, O rečenici usmenog pripovjedača, v: *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Zagreb 1975, 153–155.

svojim junakom in ko je dogajanje postalo posebno napeto in vznemirljivo, je poudaril svojo intenziteto s tem, da je pripoved prenesel v 1. osebo; tako sta se v pripovedi nekajkrat izmenjali 1. in 3. oseba, kar – mimogrede – niti najmanj ne škoduje celovitosti pripovedi, ampak ji daje živost in dinamiko. Le dotakniti se je oblike folklorne pripovedi, znane kot »pripoved v 1. osebi« (Ich-Erzählung): cela izmišljena dogodivščina se pripoveduje v 1. osebi kot pripovedovalčevo resnično doživetje, čeprav tako pripovedovalec kot poslušalci vedo, da gre samo za pogojno formo, literarno konvencijo – ta forma je posebno udomačena v skupini šaljivih absurdnih laži, a ne samo tam. Stavke folklornega pripovedovalca je neodločljiv od pripovedi v celoti, njenega stila. Za folklorno pripoved kot strukturo je enako pomembna tudi njena kompozicija, osnovana najčesče na trikratni ponovitvi epizod in notranjem stiku med epizodami, kot je pomembna tudi funkcija stalnih formul. V oblikovanju stavkov je pripovedovalec sorazmerno svobodnejši, individualnejši, bolj odprt improvizaciji, čeprav se tudi tu naslanja na tradicijske postopke. Poved folklornega pripovedovalca se globlje razume, če se po eni strani raziskuje v razmerju do govorenega stavka v vsakdanjem sporočilu, po drugi strani glede na poved pisane umetniške literature in s tretje strani glede na zakonitosti stila in kompozicije folklorne pripovedi.⁵⁷

Maja Bošković-Stulli prihaja do presenetljive ugotovitve: analiza Grimmov in Vukove zbirke folklornih pripovedi, neodvisno ena od druge, kažeta enake posebnosti v obdelavi zbranih zgodb. Konkretnjša primerjalna analiza bi pokazala še večje medsebojne sorodnosti. Vendar se Grimmov in Vukove obdelave folklornih pripovedi med seboj precej razločujejo. Brata Grimm in Vuk so imeli odličen posluš za folklorni ton pripovedovanja svojega lastnega naroda, zato so njihove stilizacije, četudi so se držali sorodnih načel, v uresničitvi morale biti različno uresničene.⁵⁸ Vuk je kot človek iz ljudstva, pripravil zbirko pripovedi, ki so izvirnemu ljudskemu izražanju zelo blizu, bližje kot npr. Grimmov, hkrati jim je udaril pečat svojega lastnega stilnega izraza – edinstvenega po čistosti jezika, lapidarnosti, jasni kompoziciji, izklesani, resnični umetniški lepoti izraza, ki je v bistvu izšel iz ljudskega govora, a ni ljudski govor. Odveč je vprašanje, ali je Vuk mogel zapisovati zgodbe dobesedno tako kot jih je slišal. V njegovem pionirskem delu si kaj takega ni bilo mogoče misliti. Vse, kar se je storilo po Vuku, se je po njegovi zaslugi in na temeljih, ki jih je dal on, toda žalostno bi bilo, če bi ne bilo koraka naprej in se še danes jemlje njegovo razmerje do teksta za vrhunski domet, ki ga je v tem delu mogoče doseči. To je vrh Vukovega osebnega dela, ne pa kot način zapisovanja in objavljanja folklornih besedil. Ni treba iz spoštovanja in ljubezni ustvarjati fetiša – njegov način objavljanja pripovedi imeti za najboljše in nenadkriljiv vzor. Četudi bi se danes našel kdo, ki bi znal kot Vuk nadarjeno predelovati in stilizirati folklorne pripovedi, bi njegov postopek ne zaslužil pohvale.⁵⁹

Zaradi dejstva, da je bil Vuk Karadžić v eni osebi utemeljitelj srbskega knjižnega jezika in književnosti in hkrati klasičen zbiralec slovstvene folklore, je postal

⁵⁷ Prav tam, 153–155–174.

⁵⁸ Grimmov zapis Pepeljuge prema kazivanju Vuka Karadžića, v: *Usmena književnost kao umjetnost riječi* Zagreb 1975, 175–181.

⁵⁹ M. Bošković-Stulli, O narodnoj priči i njezinu autentičnom izrazu, v: *Slovenski etnograf* XII (1959), 107–111.

merilo za poznejše delo tem področju. Folklorna poezija je postala neodjenljivo področje knjižnega in estetskega vrednotenja – v tihem boju s folklorističnimi in etnološkimi obravnavami. Postopno se je razvilo dojemanje o dvojnem in med seboj nasprotujočem si značaju folklorne stvaritev: ali so del literature ali del folklore – med seboj razločene z globokim prepadom, v eni od antologij izraženim takole: »Srbska ljudska pripoved, kot se kaže v tej antologiji, se kaže ne kot sestavni del srbske folklore, ampak kot izključno sestavina srbske literature ... Ta knjiga je... cvetnik srbske ljudske pravljice in ne njen herbarij.«⁶⁰ V isti zbirki je Vojislav M. Jovanović, kot sam pove, ponekod opravil stilistične posege, po Vukovem zgledu. Vukova zbirka za Jovanovića ni le klasično delo, nastalo v določenem času in trajne vrednosti v književnosti njegovega naroda, ampak je zanj tudi model, kako se sploh obnašati do folklorne pripovedi. Zato dopušča in tudi sam stilizira folklorne pripovedi po Vukovem vzoru. V istem predgovoru prikaže svoje stališče o tem, katere pripovedi se morejo imeti za folklorne in hkrati izrazi stališče do njihovega jezika. Ne zahteva, da jih odlikujejo »natanko govorjene posebnosti govorjenega, živega jezika, ampak morajo edino imeti svoj izvir v tem jeziku, izhajati iz njega, ta mora biti njegov logični in zvesti stilski začetek. Razumljivo, da Maja Bošković-Stulli tega ne more sprejeti: V znanosti se je zahteva za natančnost zapisa folklorne pripovedi danes že bolj ali manj povsod uveljavila, a se izdajatelji in kritiki zbirk folklorne pripovedi s knjižnim namenom še vedno upirajo tej zahtevi. Kot ideal in model folklorne pripovedi in kot merilo za vse druge primere, se še vedno jemljejo Vukova besedila, ki so sinteza tradicijskega ustnega slovstva in individualne književne kreacije. Zato prihaja do nesporazuma, do antagonističnega razločevanja pripovedi (pravljic) na književnost in folkloro, do poviševanja Vukovih pripovedi na raven vzora za vse, kar je pravzaprav tudi njihovo zniževanje, ker se avtentično Vukovo ustvarjanje ne more več ponoviti. Za Vukov čas je bilo razumljivo, da je pripovedi čistil mestnega kolorita in jih vračal v idealno kmečko okolje in srednjeveški ambient in zato izključil iz njih pojme kot so »mesto«, cesarjeva fabrika«, puška itd., ne le zaradi duha tistega časa, ki je imel svoj lastni ideal o folklorni pravljici, ampak tudi zato, ker je Vuk, kot pionir v tem delu in v zelo težkih razmerah, večino svojih pripovedi dobil iz drugih rok, pogosto že napisane z roko polpismenih oseb, v pokvarjeni obliki, iz zelo različnih socialnih okolij in jih je naknadno popravil po občutku, tako kot ga je ohranil iz otroštva v spominu iz patriarhalnega kmečkega okolja svojega rodnega Tršića. Toda to, kar je ustrezalo Vukovemu času in je moral delati po sili razmer, in delal je to po zaslugi svojega daru zelo uspešno, ni treba, da je vzor in napotek, celo »direktiva« za poznejše zbiralce in izdajatelje folklorne pripovedi. Folklorne pripovedi s posebno sposobnostjo prilagajanja in samim sebi lastnim šarmom, sprejemajo in osvajajo najrazličnejša kulturna okolja, ne da bi pohabliale svojo istovetnost in se ni treba bati anahronizmov, ki jih je Vuk še tako skrbno odstranjeval. V literarizirani biografiji o Vuku le-ta dobi posrečen naslov »umetnik«. S tem je res poudarjena Vukova ustvarjalnost, pravi Maja Bošković-Stulli, a hkrati je izraženo tudi zastarelo prepričanje, da Vukove stilizacije in čiščenje kolorita besedil vračajo že degenerirano pripoved v neko prvotno »naravno stanje«. Takšno

⁶⁰ M. Bošković-Stulli, O shvaćanju Vukovih pripovijedaka kao uzorka narodne pripovijetke, v: *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Zagreb 1975, 145–152.

idealno zamišljeno naravno stanje je pravzaprav romantična zabloda. Nikomur ni mogoče vrniti besedil v prejšnjo formo, ki se je nepovratno izgubila. »Razločevanje jezikovnih lastnosti v izvorni slovstveni folklori od klasično oblikovanega jezika v Vukovih besedilih vodi k temu, da je za povezavo z današnjo moderno literaturo predvsem odločilen folkloristično precizen pristop k tekstom folklornih pripovedi, in ne več klasičen literarno antološki.«⁶¹

IV. KAKO LITERATURA TEMATIZIRA NARAVNO KONTAKTNO KOMUNIKACIJO

V prvih stoletjih obstoja pisave je poleg proslavljanja »knjižnih ljudi« obstajala tudi zadržanost, s katero se je nedvoumno izrazila ne le zavest o vrednosti, ampak tudi o pomanjkljivosti pisave kot sredstva komunikacije. Nasproti hvalnici pisarjem, ki so jih primerjali z nesmrtnimi nebeščani, se je pojavil trezen Platonov glas (dialog *Aidros*). Sokratu polaga v usta staroegiptovsko legendo o iznajdbi pisave. Poveljučujoč svoje dejanje bog Theut govori: »To znanje bo napravilo Egipčane modrejše in pametnejše, iznajdeno je kot zdravilo za pamet, modrost.« Kralj mu ugovarja: »Veliki umetnik Teuth... nisi iznašel zdravila za pamet, ampak le za spomin. Kar se tiče modrosti, ponujaš s svojimi znamenji le videz, da so resničnosti, čeprav povečini ne bodo in dotik z njimi bo neprijeten, neprijeten, ker bodo ljudje na videz izobraženi, namesto da bi bili zares.«⁶²

Prehod od naravne kontaktne komunikacije h komunikaciji z dvojnim prekodiranjem zahteva preureditev celega sistema izraznih sredstev. Zelo zanimivo bi bilo prebrati zgodovino literature in umetnosti s tega vidika. To bi omogočilo npr. razumeti, kako je literatura začela s svojimi lastnimi specialnimi sredstvi, kompozicijskimi postopki, sižejji, žanri itd., ki so nedostopni intimnim oblikam ustvarjanja, postopoma izdelovati hkrati in vzporedno zapleten sistem kompenzacije za to, kar je izgubila v primerjavi s slovstveno folkloro: imitacija okolja in okoliščin pripovedovanja ali petja, pripovednih sestavin, stavčna inverzija, ki sili bralca k določenim intonacijam v izgovoru, sistem ločil, ki členijo govor in mu določajo ton, zvok, grafična sredstva členjenja in obdelave besedila, literarni verz s svojo zelo izdelano ritmiko, kitičnostjo, ponavljanjem zvokov in (po B. M. Ejhenbaumu) melodiki, ki vrača bralca od »nemega branja« k interpretiranju. Igra za branje (*Lesedrama*), razvoj stilnih sredstev psihološke proze, ki ustvarjajo vtis o sodelovanju bralca pri čustvenem življenju junakov, t. i. lirične pejsaže, ki so kontrast »objektivnemu« pripovedovanju itd.⁶³

Tudi Jovan Hristić dramatično opozarja na prelom med nosilcem besedne umetnosti in njenim sprejemalcem ob nastanku pisave: V pesništvu se je zgodilo nekaj usodnega, odkar se je prenehalo posredovati ustno in še danes obstaja poudarjena želja pesnika, da bi tako ali drugače obnovil enako skupnost med seboj in publiko, kakršna tako očitno obstaja med pevcem, igralcem in gledalcem.

⁶¹ Prav tam, 145–152.

⁶² Kiril V. Čistov, Špecifikum folkloru vo svetle teórie informácie, 345–360.

⁶³ Prav tam..

Gledališče je idealen prostor, kjer se srečata pesnik in njegova publika, zato je za pesnike (poetične drame) vedno privlačno. Dramska oblika teh poem omogoča, da se vsaj domišljjsko obnovi neposredna skupnost med pesnikom in občinstvom in njen namen je ravno ta, da osamljenega in malo ravnodušnega bralca privabi, da se počuti udeleženec v dogodku. Niso pisane za nobeno gledališče, ampak za imaginarno gledališče naše domišljije. V tem smislu je, po Eliotu, teater namen poezije in ne namen kritike. Lessing je v Laokoontu doumel, da vrsta medija vpliva tudi na obliko besedila, oz. način predstavitve. Slikarstvo (= stvari v prostoru – ena poleg druge) prikazuje mirovanje. To, kar v naravi, v prostoru obstaja istočasno, eno poleg drugega, mora pesnik po zahtevi narave svojega medija predelati v zaporedje. Homer opisuje Ahila, kako se oborožuje – to je govorna predstavitev – za uho, Vergil opisuje predmete kot da so na razstavi. Njegov ep je že namenjen za branje – za oko. Položaj, v katerem sta poslušalec Iliade in bralec Eneide, je različen in loči se tudi način prezentacije v epu. Že Vergil in drugi, katerih besedila so namenjena za branje, se odločajo za njihovo drugačno organizacijo, ki jim omogoča novo razmerje med publiko in literarnim besedilom. Umetniška veličina je tudi v tem, koliko so te meje uspešno presežene.

Danes je branje temeljna oblika komunikacije in skupnosti med piscem in njegovo publiko. Čeprav so nastale z njo tudi porazne izgube – je to podlaga, na kateri so ustvarjene vse najznačilnejše oblike moderne literature.⁶⁴ Vprašanje je, ali je sploh izdelala kakšne svoje specifične oblike. To vprašanje se postavlja vsakemu obdobju v zgodovini pesništva, tudi našemu. Tradicionalna metafora je okrasni in ovinkasti način izražanja, moderna metafora je nastala iz čisto drugačnih potreb in namena. Z nastankom svobodnega verza je postalo jasno, da lahko semantična organizacija popolnoma zamenja metrično in ritmično in tako je metaforična in simbolična večpomenskost dobila tisto vodilno mesto v pesništvu, ki jo je prej imela določena metrična shema. Večpomenskost moderne metafore, se zdi, sloni na eni od temeljnih možnosti, ki jo daje tisk oz. vizuelna komunikacija: da je proces dešifriranja označenega daljši od procesa dešifriranja znakov.⁶⁵

Pogovor Izidorja Cankarja z Ivanom Tavčarjem nam ilustrira, kako (lahko) avtor v procesu svojega pisanja vzklicuje okoliščine naravne komunikacije, ki sloni na govornih besedi: »*Kar napišem, gladim in gladim, kolikor mi je mogoče. Pri tem se ne oziram niti na slovnico, niti na germanizme; pač pa glasno prečitam vsak stavek ter poslušam, kako vpliva na moje uho. Končno ostanem vsekdar pri tisti modulaciji, ki ugaja mojemu posluhu, tako da uganjam na tem polju nekako 'jezikoslovno muzikalnost', dasi sem absolutno nemuzikaličen – v smislu naziranja prijatelja Mateja Hubada torej pravi analfbet.*«⁶⁶ Eden največjih slovenskih pesnikov iz naših dni, Jože Udovič, ki se zlepa ni dal premotiti javnosti, je o svojem pesnjenju zaupal: »Kadar čutim, da bom napisal pesem, se zavedam, da pesmi pravzaprav ne bom pisal, ampak jo bom tiho govoril (tu in v nadaljevanju poudarila M. S.). Pisanje je nem opravek, obdan z molkom, pisanje pesmi pa je zame *tiho izgovarjanje besed, prisluškovanje zvokom in ritmom, iskanje novih besednih zvez, preizkušanje njihovih zvočnih in pomenskih silnic.*

⁶⁴ Jovan Hristič, *Poezija i drama*, v: *Oblici moderne književnosti*, Beograd 1968, 63–82.

⁶⁵ J. Hristič, *Oblici oralnog i oblici pisanog pesništva*, v: *Oblici moderne književnosti*, Beograd 1968, 85–103.

⁶⁶ Ivan Tavčar, v: *Izidor Cankar, Obiski – S poti*, Ljubljana 1960, 51.

Jezik uporabljam tako, da izhajam iz govornega jezika kot vsi, ki hočejo kaj povedati ...⁶⁷ In ko govorim, kar je v prostoru pesmi mogoče povedati, se včasih zgodi, da pesem z besedami zajame tudi kaj takega, kar se mi je do tedaj zdelo neizrekljivo. Tako iščem svoj pravi glas, svojo pravo podobo, svojo izvirnost, vendar vem, da ne iščem preglasno, prepisane vsiljive izvirnosti, marveč tiho in zadržano. Prizadevanje za obvladovanje jezika, napor, da pesnik širi svoje izrazne možnosti, se nikoli ne konča. Tudi če ne piše, se v sebi ukvarja z njimi slednji dan. Tako nenehoma širi meje jezika in s tem možnosti za popolnejši stik s tistimi, ki se obrača nanje.«⁶⁸

Medtem ko je Jože Udovič daleč od tega, da hoče simulirati folklorno poezijo, ampak govori zgolj o govornem besedi, je v poetiko Svetlane Makarovič vgrajeno »modeliranje pesmi po zgledih ljudske lirike in epike« kot »ena izmed pesničnih najbolj priljubljenih izraznih oblik. Obenem so te pesmi dokaz, da ljudska poezija kljub navidezni preprostosti svojih oblik in relativno majhnem številu metaforičnih obrazcev postavlja sodobni poeziji predvsem na področju semantike zapletene probleme. Poezija S. Makarovič korespondira s folklorno pesmijo na dva načina. V nekaterih pesmih ohranja samo strukturo in ritem folklorne pesmi ter nekatere ključne besede ali metafore. V drugih pesmih prihaja do neposrednega stika med kiticami iz folklornih pesmi in »izvirno« pesnično liriko.«⁶⁹

Drugačen postopek je ubran pri upovedenju kontaktne komunikacije v prozih strukturah besedne umetnosti, kakor priča roman Lainščka Ferija, Namesto koga roža cveti. »Lokalno obarvane besede dajejo štimungo, sintaksa je spremenjena in ustrezna razpoloženjem, vse polno je vzklikov, paralogizmov, paralelizmov in ponavljanj, pa odsekanih, natrganih, kratkih stavkov, ki ležejo k likom in njihovem dojemanju sveta, veliko je tudi brezdanjega pretiravanja in leporečja, kadar je to potrebno. Lainšček je uspešno simuliral prekmurščino tako, da je hkrati berljiva in da vemo, da govorijo in razmišljajo Cigani.«⁷⁰

Analiza pripovedovalca v sodobnem slovenskem romanu s folklorističnega vidika dokazuje nesporno individualiziranost posameznikov v tej vlogi: Kozakovi pripovedovalci so dobrodošli preganjalci dolgčasa, Kocbekovi prav tako, le da je med njimi kontekstualna in intelektualna razlika. Kompozicija Potrčevega romana

⁶⁷ S tremi pikicami označeno mesto se nadaljuje tu: »Vendar vem, da se mora beseda pri nastajanju pesmi vzdigniti iz svoje vsakdanjosti, zamračenosti in lenobnosti na novo izrazno ravnino, ker bo šele tedaj lahko zajela nekaj, kar je vsakdanji besedi nedostopno. Vem, da se bo lahko šele potem oblikovala v novo ustvaritev, ki se bo zaradi izvirnega izraza in svoje notranje moči zdela nujna, prepričljiva in nekako obvezna. Med tem delom čutim, da lahko z *zvenom* in gibom besede izrečem nekaj, kar še ni bilo izraženo, premaknem se v še neznan prostor, s tem pa dajem besedi nekakšno novo svobodo, rešujem jo iz starih spon in ovir. Med besedami se ustvarja nova napetost, poraja se svetloba, ki lahko osvetli, kar je bilo temno, skrito in neznano. Ob tem delu pa postajam eno z jezikom, jezik postaja jaz in jaz postajam jezik. Ko sem tako eno z njim, lahko odkrivam v njem nova, še neznan področja. Tej preutvarjeni besedi je dana moč, da združuje v sebi najrazličnejša nasprotja, z besedo lahko tipljem v bit in v nič, v življenje in smrt, in česar se v pesniškem procesu beseda dotakne, to osvetli na poseben način. Če osvetli smrt, jo s tem vključi v življenje, če se dotakne niča, ga nekako spremeni v bit.«

⁶⁸ Jože Udovič, Govorica poezije in pot do pesmi (*Naši umetniki pred mikrofonom*), Radio televizija Ljubljana, 18. 5. 1981 od 18.05–18.20. Toplo se zahvaljujem tedanjemu uredništvu kulturnih in literarnih oddaj III. programa za posredovanje Udovičevega besedila.

⁶⁹ Denis Poniž, (rubrika Poezije in kritike), Svetlana Makarovič, *Pelin žena*, Herman Vogel, *Romantika je iz groba vstala*, v: *Naši razgledi*, 24 (1975), 269.

⁷⁰ Matej Bogataj, Godcu sreča osle kaže, *Delo/Književni listi*, 13. 2. 1992, 17.

⁷¹ M. Stanonik, Funkcija slovstvene folklorne v sodobnem slovenskem romanu, v: *Slovenski roman*, (Obdobja

je zasnovana na retrospektivni zgodbi, ki jo v nočeh brez spanja pripoveduje jetnik svojemu tovarišu. V vseh teh treh primerih so v izmenjavi pripovedovanega navzoči samo moški. Ciril Kosmač in Miško Kranjec razvijata svoja romana na podlagi pripovedi, ki ustvarjajo in vzdržujejo kontinuiteto posamezne rodbine. Zidarjev avktorialni pripovedovalec, ki je hkrati individualni poslušalec v romanu tematizirane pripovedovalke, se odziva na njeno prav tako družinsko zgodbo tako intelektualistično, da je golo natolcevanje, kdor v njenem srečavanju vidi ljubezensko spogledovanje. Navedene pisateljske različice upovedenih pripovedovalcev in njihovih sprejemalcev v monogamni ali poligamni družbi nadkriljuje Drago Jančar, ki na pot v Kelmorajn pošlje markantnega, a tudi malce čudaškega *oča s Ptuja, Tobijo* in na njegovem dvoboju z zgodbarjem Joklom iz Landshutta utemelji klavni polom slavnih romanj iz južnih avstrijskih dežel v severno nemško deželo.⁷¹

V. RAZMERJA MED SLOVSTVENO FOLKLORO IN LITERATURO V OČEH NJUNIH VED

1. VPRAŠANJE LITERARIZACIJE SLOVSTVENE FOLKLORE

Povzetek pravkaršnjega razdelka torej je: ko je enkrat zapisana, ko se otrese praktičnih funkcij, slovstvena folklorica ni več v antonimnem položaju do literature, ampak jo ta posvoji, če že ne moremo reči, da postane del nje. To elementarno in bistveno razmerje med slovstveno folklorico in literaturo (še prej pismenstvom) priča, da je med slovstveno folkloristiko in literarno vedo veliko stičnih točk, ki se, po Oldřichu Sirovátki začenjajo z vprašanji o njunih estetskih načelih, geneze in poetike ter končujejo z vprašanji neposrednih stikov, vplivov, izposoje in razvoja. Avtor poudarja, da je slovstvena folkloristika vedno živela v tesni zvezi z literarno vedo, saj je izšla iz filologije.⁷²

Nasprotno temu drugi, emancipirani (slovstveni⁷³) folklorist prikazuje to razmerje v svojem okolju v drugačni luči: literarni vedi na Slovaškem očita, da se za disciplino, ki jo je oživila in pravzaprav vzpostavila, ni dlje zanimala zanjo. S tem je odgrnil le eno plat problema. Po njegovem je literarna veda postala samopašna. Vendar ne vedno tam, kjer se je slovstvena folkloristika umaknila njenim potrebam in predstavam o znanstvenoraziskovalnem cilju, ki je za literarno vedo v tej zvezi naslednji: slovstvena folklorica je pomembna sestavina v zgodovini slovstva in slovstvena folkloristika proučuje njegove govorjene oblike, ki so prva stopnja v razvoju slovstva sploh in predstopnja (umetne) literature. Milan Leščák ugotavlja tako razumevanje slovstvene folkloze v učbenikih s strani literarne vede, v kateri se komaj reflektira samostojni obstoj slovstvene

21; Metode in zvrsti), Ljubljana 2003, 333–341.

⁷² O. Sirovátka, Nad současným vztahem slovesné folkloristiky k literární vědě, 81–85.

⁷³ Pri navajanih avtorjih je praviloma samoumevno, da je s folkloristiko mišljena ravno slovstvena folkloristika, medtem ko na slovenskih tleh to ni zmeraj samoumevno, ker se je bolj ali manj navezala v tem pogledu na južnoslovansko okolje, ki pozna več panog folkloristike.

folklore, vzporedno z avtonomnim razvojem literature. Torej potrebuje literarna veda slovstveno folkloristiko kot vedo o genezi in posameznih stopnjah slovstvenega razvoja, od njegove govorjene faze do literarnih stvaritev, manj pa za osvetlitev njenih medsebojnih razmerij v tem razvoju. Kolikor pa do tega prihaja, gre bolj za vprašanja o »literarnosti« folklore in ne o njeni folklornosti, o čemer se sprašuje slovstvena folkloristika. Tako bi se le-ta kmalu spremenila v pomožno disciplino literarne vede ali bi postala del nje.⁷⁴

Odgovor za tako ravnanje literarne vede, je po Josefu Hrabáku iskati v tem, da za raziskovalce slovstvena folklor praktično ne obstaja, dokler ni bila naknadno zapisana in ni postala del literature. V današnji literarni kulturi imajo s črko fiksirana besedila prednost; in če gre za ustno prenešena besedila iz starejših obdobj, so nam znana le, če so bila prav tako fiksirana s pisavo; toda s tem so postala del literature.⁷⁵ Vendar po njegovem to ni prepričljiv vzrok za zanemarjanje vprašanj o besedilih, ki niso utrjena s pisavo. Saj so bila v zgodovini obdobja, ko ni bilo pisanih, še manj tiskanih besedil, ker pisanje ni bilo znano ali omejeno le na majhen del kake skupnosti, pa je kljub temu nastala visoka jezikovna kultura. Njeni nosilci so bili poleg ljudstva tudi poklicni avtorji,⁷⁶ ki so živeli od skladanja in izvajanja svojih del in so svoje odjemalce (= poslušalce) imeli tudi v višjih družbenih plasteh. Karel Horálek dokazuje, da dobro pozna problematiko slovstvene folklore, ko zagotavlja, da se pri razlagi pesmi ni mogoče omejiti zgolj na njeno besedilo, medtem ko je pri obravnavi proze to samoumevno, saj popularne izdaje večinoma ne govore o sestavinah, ki so del pripovedne umetnosti.⁷⁷ Upravičeno pristavlja, da niti strokovni folkloristični zapisi niso reprodukcija folklorne realnosti, ampak le nepopolna informacija o nji. Zanj je to v resnici prva stopnja zliterariziranja slovstvene folklore. Ko slovstveno folkloro ponekod razumejo kot zbirke folklornih besedil, pomeni, da je del literature, čeprav na njenem robu. Že iz tega izhaja možnost, da jemljemo slovstveno folkloro za del narodovega ali nadnarodovega slovstva. Iz predpostavke, da literatura ustvarja s slovstveno folkloro nedeljeno celoto, bi bilo boljše kot o svetovni literaturi govoriti o svetovnem slovstvu. Za povezavo med njima so še drugi vzroki: obe obliki besednih stvaritev sta med seboj genetično povezani in ne gre pozabiti, da gre za dvoje oblik besedne umetnosti.⁷⁸ S premetitvijo iz svojega prvotnega konteksta v okvir semantičnega sistema literature folklorni pojavi prenehajo biti ločena in samostojna estetska in jezikovna vrednost in se podredijo notranjim razmerjem literarnega sistema.⁷⁹

Zakonito priznanje estetskih lastnosti slovstveni folklori in njena primerjava z literaturo je privedlo do skrajnosti popolno poenačenje dveh vej besedne umetnosti

⁷⁴ Milan Leščák, K niektorým problémom slovenskej folkloristiky, v: *Slovenský národopis* XX, Bratislava (1972), 632–635.

⁷⁵ Josef Hrabák, *Uvod do studia literatury*, Praha 1977, 7–10.

⁷⁶ Kako se tak poklicni pripovedovalec prelevi v uradnega propagandista novega družbenega sistema, tematizira kitajski roman: Chun-Chan Yeh, *Vas v hribih*, Ljubljana 1980.

⁷⁷ Gre za ravnini kontekst in tekstura, ki sta skupaj s tekstom neločljivi del žive izvedbe folklornega dogodka.

⁷⁸ Karel Horálek, Slovánský folklor a světová literatura, v: *Československé přednášky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistu v Záhřebu*, Praha 1978, 199–209.

⁷⁹ Maria Dambrowska Partyka, Folklor u funkciji književnog subkoda, v: *Gesta* IX Varaždin (1987), 34–39.

s tem, da so spregledali vprašanje specifičnosti slovstvene folklorne pojave, za katerega obstoj je odgovorna skupnost. V ruski slovstveni folkloristiki so bili v tridesetih letih Ju. M. Sokolov, M. K. Azadovskij, N. P. Andrejev najvplivnejši nosilci ideje o popolni istovetnosti slovstvene folklorne pojave z literaturo. Trdili so, da variante snovi in motivov obstajajo ne le v slovstveni folklori, ampak tudi v literaturi. Podoba Don Juana in zgodbeni vzorec, ki izhaja iz njegovih ljubezenskih dogodivščin je obdelalo veliko avtorjev (J. B. Molliere, G. G. Byron, A. S. Puškin, L. N. Tolstoj), vendar jim kljub temu nihče ne odreka popolne samostojnosti. V skladu s tem so pripovedovalca folklorne pripovedi imeli kar za avtorja pripovedi in ne le njenega posredovalca, interpretira. Izpostavljanje mojstrstva v pripovedovanju je privedlo k svojevrstni biografski metodi, ki je predvsem proslavljala osebnost izvajalca. To je privedlo do nekakšnega paradoksa. V želji, da bi dokazali svojo individualnost, so najbolj popularni nosilci slovstvene folklorne pojave hoteli »ustvariti« svojo pravljico, kar pa seveda ni več isto. Nastalo je nasprotje med novo vsebino in starim arhaičnim oblikovnim sistemom. Pretiravanje vloge pravljicarja je privedlo do stilizacij v slovstveni folklori in pojavila so se umetniško nekakovostna dela. A. N. Nečajev govori še o več drugih škodljivih primerih zaradi pretiranega poenačevanja slovstvene folklorne pojave in literature glede na osebnost nosilca slovstvene folklorne pojave.⁸⁰ Krzyżanowski in Sokolov trdita, da je slovstvena folklorna predmet literarne vede. Ko se besedila objavijo, dobijo enake pogoje za življenje in se podredijo enakim zakonitostim z literaturo. Nihče ni pozabil te nove faze v življenju folklorne pojave.⁸¹ Povezujejo se samo tisti njihovi deli, ki so neposredno izražali svoje stike z literaturo. Če se želi vsa slovstvena folklorna vgraditi v literarno zgodovino, in to je nujno, bi ji bilo treba dopustiti vsaj to, kar se dopušča literaturam posameznih obdobji: da se prikaže celovito in povezano med seboj. Namesto vodoravne bi bila povezanost v takem primeru navpična. Za upravičenost takega prikaza obstajajo zelo resni vzroki. Slovstvena folklorna se s tem ne izloča iz literature, ampak še ostaja to, kar je – besedna umetnost, toda taka umetnost besed, ki deluje drugače in je zato razvila lastne specifične lastnosti. Po tem, da nobeno delo slovstvene folklorne pojave nima svojega objektivnega in trajnega vzorca, se loči ne le od literature, ampak tudi od ustreznega izvajanja, od šlagerja v njegovih različnih aranžmajih, radijskih iger in tudi, kadar je izhodiščni vzorec kako delo iz literature, se folklorno delo od njega osvobodi, zaživi samostojno po svojih pravilih, tako da je pravi prototip folklorne pojave njegovo začetno usno izvajanje in ne pisan/tiskan izhodiščni vzorec. Vendar je upoštevanje mogočih virov v literaturi zelo pomembno za študij slovstvene folklorne pojave. Kljub temu da se slovstvena folklorna in literatura razločujeta, nista umetno razmejeni, ampak se na meji dotikata in delujeta ena na drugo, kar je za enoten pristop k literarni zgodovini zelo pomembno.

2. ENAČENJE SLOVSTVENE FOLKLORNE POJAVE IN LITERATURE

Joža Glonar se navdušuje nad stališči Johna Meierja, ki je na podlagi podrobnega študija biologije 'narodne' pesmi zastopal stališče, da glede na njen nastanek ni

⁸⁰ A. N. Nečajev, *O toždestvu literatury i folkloru*, 127–145.

⁸¹ P. Dinekov, *Folklor i literatura*, 3–26.

razločkov med njo in umetno pesmijo: »Vsaka pesem je kot izraz umetniškega hotenja posameznikovega umetna; je li njen oče šolan pesnik ali neuk pevec je za definicijo nje bistva ravno tako brez pomena, kakor dejstvo, da mogoče slučajno ni znan. 'Ponarodelih' pesmi torej ni: razlika med njimi in 'narodnimi' je samo gradualna.«⁸²

Reidar Th. Christiansen se zaveda, da je téma njegovega članka dvoumna in se lahko bere na različne načine. Gre za misli, zbrane ob razmerju med ustno tradicijo, pravljico, balado in literaturo, tj. prozo in poezijo izpod peresa individualnega umetnika. Ali, z drugimi besedami: koliko folklorna snov pripada področju literarne zgodovine v enakem smislu kot npr. Goethejevo pisanje ali kakega drugega avtorja. Izhaja s stališča literarne zgodovine, zato bo najbolj osredotočen na folklorne sestavine, ki so izposojene pri literarnih možeh in bolj ali manj interpretirane in obdelane glede na ideje, obliko in stil.⁸³ Avtoriteti na tem področju R. Jakobson in P. Bogatyrev se zavedata težnje, da posebno slovanski folkloristi, ki razpolagajo z nabogatejšim folklornim gradivom v Evropi, pogosto postavljajo tezo, da med slovstveno folkloro in literaturo ni načelnih razločkov in gre v obeh primerih nedvomno za izdelke individualnega ustvarjanja. Ta teza je po njunem prepričanju nasledek naivnega realizma: s skupinskim ustvarjanjem se nikakor ne srečamo, zato je treba sprejeti individualnega ustvarjalca.⁸⁴ R. Jakobson in P. Bogatyrev tudi opominjata: ne ustno ustvarjanje, ampak pisanje je za nas najbolj znana oblika ustvarjanja in te navajene predstave nehote prenašamo in projiciramo na slovstveno folkloro.⁸⁵

»Čeprav je razločevanje med ustnim in pisanim v proučevanju literature v veliko študijskih primerih zaželeno in koristno, saj med njima res obstajajo precejšnji razločki v načinu obstajanja, ni med njima – kolikor sta ustvarjalnost, poezija! – take splošne in bistvene razlike, ki bi dovoljevali, da ju imamo za kakovostno različni, bistveno heterogeni področji besedne umetnosti.« Svetozar Petrović to skuša dokazati z več tezami, ob katerih prikrito polemizira s tedaj najbolj veljavnimi strukturalističnimi teorijami.

1. a) Ni splošnega in bistvenega razločka med folklornim in literarnim delom v načinu nastajanja. V obeh primerih je sad individualnega ustvarjalnega dejstva, ki se je zgodilo v nekem družbenem kontekstu in v okviru neke slovstvene tradicije. Posebnosti obeh medijev se seveda izražajo v stilu, tehniki, ustvarjalnem postopku; toda okoliščina govornosti odločno zmanjšuje možnost folklornega pesniškega dela, da preživi čas, v katerem je nastalo. Petrovićeva kritika na račun poskusa, da se folklorno delo dojame kot sad posebne oblike ustvarjanja, kakovostno različno od tistega, ki se izraža v literarnem delu, je uperjena proti R. Jakobsonu in P. Bogatyrevu.
- b) Ni splošnega in bistvenega razločka med slovstveno folkloro in literaturo niti

⁸² J. Glonar, Predgovor, 45.

⁸³ Reidar Th. Christiansen, *The Products of Folklore in the Field of the History of Literature*, v: *Nekaj predavanj z mednarodnega kongresa folkloristov v Arnhemu na Holandskem* 20.–23. septembra 1935, 15–22 (v zvezek uvezani na šapirograf razmnoženi). Primerek iz knjižnice v ISN, ZRC SAZU, Ljubljana.

⁸⁴ Roman Jakobson i Peter Bogatyrev, *Die Folklore als eine besondere Form des Schaffens*, v: *Strukturalismus in der Literaturwissenschaft*, Köln 1972, 13–24.

⁸⁵ Prav tam, 13–24.

v načinu pesniškega ustvarjanja niti v naravi odnosov, ki delo povezujejo s tradicijo. Razlika med delom neobstojnega teksta in delom obstojnega teksta se ne ujema absolutno z razliko med ustnim in pisanim delom, čeprav se pogojno lahko sprejme kot eno od meril za ločevanje med slovstveno folkloro in literaturo. Zelo pomembno je, da se te razlike gleda v vseh plasteh dela. Toda kot podlaga za razločevanje dveh kakovostno različnih oblik ustvarjanja, se pojavi ta razlika nujno samo v tistem razumevanju besedne umetnosti, ki slovstveno delo izenačuje z njegovim tekstom. Prevladovanje koncepcij v prvi polovici dvajsetega stoletja, v raznih šolah t. i. notranjega pristopa k literarnemu delu, je zelo neugodno vplivala na proučevanje slovstvene folklore. Po S. Petroviću so ti vplivi krivi, da proučevanje slovstvene folklorne niti v 20. stoletju ni sistematično razvilo razumevanja za bistveno razliko med tekstualno različne utrditve istega folklornega dela ali različna dela s podobno tematiko, kompozicijo ali dikcijo na drugi strani in vse do danes mešamo ti dve bistveno različni kategoriji pojavov pod skupnim imenom variante; kljub dejstvu da so empirična proučevanja v več kot sto letih zbrala ogromno gradiva, ki jasno omogoča izpeljati navedene razlike. Izkaže se, da sicer tako odmevna teorija R. Jakobsona in P. Bogatyreva S. Petroviću ne ustreza predvsem zato, ker se ne prilega preveč dobro srbski epski poeziji, ki je dotlej v slovstveni folkloristiki briljirala.

- c) Ni splošnega in bistvenega razločka med slovstveno folkloro in literaturo glede na vlogo ustvarjalne osebnosti. Mišljenje, po katerem je ta razloček bistven, ker da je folklornemu avtorju popolnoma tuja težnja, da vpliva na preoblikovanje svojega okolja, ker absolutna moč preventivne cenzure obsoja na propad vsako konfliktno delo s cenzuro – je nastalo kot pojasnilo enega vidika folklorne poezije. Po Petroviću sta k razvoju opisanega gledanja posebno pripomogla okoliščina enoličnega, neosebnega vtisa, ki ga je pri sumarnem pregledu zares puščala večina zbirk folklorne poezije v evropski tradiciji. Umetniško zares pomembni zapisi slovstvene folklorne niti so mogli praviloma nastati samo ob čisto izjemnem srečanju izjemno nadarjenega folklornega izvajalca-ustvarjalca z izjemno nadarjenim zbiralcem, ki odlično pozna folklorno tradicijo v njeni izbrani obliki in ima hkrati razvit estetski čut. Petrović loči dve kategoriji nosilcev slovstvene folklorne niti. Prvi so izrazite ustvarjalne osebnosti in drugi, ki to niso, toda med njimi so nekateri lahko po zaslugi dobrega okusa in dobrega spomina nepretenciozni pomembni prenašalci ustne tradicije. Vuku Karadžiću gre zasluga, da v preučevanju srbske in hrvaške folklorne poezije nikdar niso bili zapostavljeni ustvarjalni posamezniki (Višnjic in drugi).
2. Delna rehabilitacija romantične koncepcije folklornega ustvarjanja, kakršna je bila sprejeta kot aksiom v teoretično avantgardnih preučevanjih besedne umetnosti v preteklih desetletjih, je bila vsaj v času svojega pojava metodološko upravičena; vplivala je, da se z novega stališča najprej na nov način vidi celota folklorne tradicije. Toda plodnost te orientacije se je izčrpala in kritika ostankov romantične koncepcije je po Petroviću pogoj za nadaljevanje raziskovanja folklorne poezije dandanes.
- a) Romantiki niso imeli prav, ko so poudarjali skupinsko naravo folklornega

umetniškega ustvarjanja in ga primerjali z jezikovnim. Primerjava folklornega pesniškega in jezikovnega ustvarjanja je utemeljena na površnih podobnostih in zato ni koristna. Če se je pred desetletji to težko videlo, je ob generativni gramatiki to jasno.

- b) Teza romantikov o samostojnosti folklorne poezije ni napačna samo zato ker folklorna poezija po Petroviću ni samonikla, ampak je s številnimi izposojami genetično povezana z literaturo, ampak tudi in predvsem zato, ker se razmerje med folklorno in pisano poezijo kaže kot medsebojno razmerje pojavov istega in ne dveh različnih redov. Lahko se predvideva, da bo preoblikovanje nujno radikalnejše in v čem posebno, če izvir in novo delo pripadata različnim obdobjem, nacionalnim slovstvom ali kulturnim krogom, žanrom ali, če, kot v našem primeru, eno pripada slovstveni folklori in drugo literaturi. Kolikor o razmerju slovstvene folklore in literature v preteklosti sploh more kaj reči, se na sinhroni ravni vedno pokaže kot razmerje, ki se dogaja znotraj enega enotnega sistema, bodisi da gre za sorazmerno samostojne ali za čisto prepletene tipe poezije ali kadar deluje kot razmerje jedra do periferije sistema. Vplivanje folklorne poezije na literaturo – pojav, ki se sorazmerno zaupno lahko preučuje na gradivu iz nekaj stoletij v več evropskih literaturah – se zelo občutljivo spreminja glede na obliko, funkcijo in intenziteto; toda ves čas se dogaja na način ki se načelno loči od načina, po katerem se v literaturo asimilira neliterarno gradivo, vključno neliterarno folklorno gradivo. Način vplivanja slovstvene folklore na literaturo namreč vedno jasno kaže položaj, ki ga v splošni hierarhiji literarnih oblik časa zavzemajo folklorne oblike kot pesniške oblike. Tudi v obdobjih, ko folklorna poezija ni uživala ugleda, se je po svojih specifičnih slovstvenih posebnostih razumela kot poezija, toliko, da bi njene posebnosti lahko rekonstruirali v delih pisane literature, če tudi nam sicer ni znana. Ni dovolj iz raznih obdobj ohranjenega gradiva, ki bi dovoljevalo ocenjevati vpliv literature na slovstveno folkloro. Toda vse, kar vemo, zelo odločno govori v prid hipotezi o razvoju folklorne tradicije, ki je ves čas vzporednega obstoja obeh tipov – bistveno povezana – kot nerazločljiv del mnogoličnega, a enotnega slovstveno-zgodovinskega procesa – z razvojem literature.
- c) Splošno opisano razmerje slovstvene folklore in literature kot pogojno uporabljena pojmovna opozicija med skupinskim in posameznim je sprejemljiva. Toda v teoriji ustnega ustvarjanja kakor tudi v razlagi posameznih pesniških del nastanejo velike težave, ko se pomožna pojmovna distinkcija jemlje kot bistvena lastnost dveh predmetov. Pojmovni par »skupinsko / posamezno« – hkrati z drugimi pari opozicij, ki se v razmerju do njega pojavijo v vlogi navideznih sinonimov »popularno«, (»preprosto«, »kmečko«) / »učeno« (»visoko«, »elitno«), »ljudsko« / »umetno« (tj. »spretno«, »umetniško«), »ustno« / »pisano« – je del pojmovne mreže, ki »skrpana«, kakršna je, omogoča določen pristop h kakemu od slovstvenih problemov. Sestavine mreže seveda vse po vrsti niso nevtralni raziskovalni pojmi, ampak je vsaka od njih prav tako del enega, v svojem času prevladujočega vidika slovstva zaostren izraz in zato poenostavljena izpeljava posebne perspektive življenja in literature, povezana z njunimi predsodki in notranjimi nasprotji ali tudi

s celotnim vitalnim zgodovinskim trenutkom. Prisiljen na življenje v družbi – in skozi to na vzajemno raziskovanje, dopolnjevanje in preoblikovanje – si jih raziskovalec prisvoji v svojem delovnem postopku v razpravi o razmerju slovstvene folklorne in literature. Upošteva pojmovne konstrukte skupinskega ustvarjanja, raziskovalec usmerja svojo pozornost hkrati k dvema dejstvom slovstvene folklorne: k njeni tradicijskosti in okoliščini, da ustno delo izvorno živi v neposrednem stiku umetnika in publike, z vsemi nasledki takih okoliščin.⁸⁶

Tu se Petrović sooča s Kirillom Čistovom, ne da bi ga izrecno navajal.

S. Petrović trdi, da se s stališča tradicijskosti odpira veliko bolj ustrezna perspektiva za razlago posebnosti folklornih pesniških del, kot jo lahko dá ideja skupinskega ustvarjanja, čeprav se sicer v njej poudarja vloga nadarjenih posameznikov. Resne težave z ločevanjem med njima so po njegovem nastale, ko se je razlika med slovstveno folkloro in literaturo absolutizirala kot razločevanje skupnega in posameznikovega ustvarjanja. Ne da bi izrecno omenjal katero koli ime, Petrović tu polemizira z znamenito razpravo R. Jakobsona in P. Bogatyreva, ki sta z njo skušala dokazati avtonomnost slovstvene folklorne nasproti literaturi. Slovstvena folklorna se tedaj neizbežno razume kot monolit, pravi Petrović in nadaljuje: nič proučevanju slovstvene folklorne na vseh področjih: od verza do razprav o najsplošnejših vprašanih njenega položaja – ni tako škodilo kot monolistično tolmačenje ustne tradicije. Prav ta monolitnost je bila vzrok večine nesporazumov v razlagi posameznih folklornih umetniških del. *Ideja kolektivnega* (nasproti individualnemu) se v določenih študijskih položajih pokaže enako uporabna za označitev slovstvene folklorne (glede na literaturo) kot sredstvo za karakterizacijo literature (glede na slovstveno folkloro). Prav s to idejo si je mogoče razložiti različne nesporazume, ki so spremljali sprejemanje nekaterih pomembnih del srbske junaške epike v literaturo devetnajstega in dvajsetega stoletja. Glede na francosko primerjalistiko je po Petroviću, recepcijo teh posameznih del in način njihovega razumevanja v literaturi – prav do najnovejšega časa – pogosto veliko bolj določala tista skupinska iluzija o ustni epski poeziji, ki je nastala konec 18. stoletja, veliko bolj navezana na klasicistično teorijo epa kot da bi neposredno upoštevala katero koli ustno poezijo.

3. Premagovanje meje med proučevanjem slovstvene folklorne in literature obvezuje slovstveno folkloristiko za posebne naloge in ji odpira posebne možnosti.

a) Bistven pogoj za veljavno proučevanja slovstvene folklorne je, da se ustrezno izkoristijo tisti delovni postopki in pojmi, ki so se razvili predvsem v proučevanju moderne književnosti. Seveda ta prevzem ne sme biti mehaničen. Opisati mora slovstveno folkloro v njeni izvorni funkciji in izvornem kontekstu. Okoliščina, da folklorno delo preživi samo, če je zapisano, ni brez pomena, kot ne okoliščina, da se z zapisom spremeni njen izvorni status. Bistveno za vsako poezijo – in naravno, kolikor je poezija – je, da živi tudi zunaj svojega izvornega konteksta; osvobodena ali oropana svojih izvornih, pogosto zelo različnih funkcij.⁸⁷ Nobeno umetniško delo iz preteklosti ni mogoče dojeti kot umetniško delo v njegovem izvornem kontekstu in izvorni funkciji. Enako ni

⁸⁶ Svetozar Petrović, O prevladanju granice mezi proučavanjem usmene i proučavanju pisane književnosti, v: *Letopis Matice srpske*, Beograd (1975), 1007–1020.

⁸⁷ Prim. tu navajane članke Maje Bošković-Stulli.

mogoče, po koncepciji šol t. i. notranjega pristopa, da se postopki in pojmi, iz literature prenešeni v slovstveno folkloro, obravnavajo kot njena specifičnost, ampak veliko pogosteje kot znamenje neke notranje slabosti sprejetih postopkov in pojmov, njihove pomanjkljivosti in pogojnosti njihovega statusa. Gradivo slovstvene folklore je literarno-teoretično zelo pomembno ravno zato, ker omogoča – danes bolj kot katero koli drugo gradivo – da se na njem preverja veljavnost in hierarhija splošnih literarno-teoretičnih koncepcij.

- b) Posebno pozorno naj preučevanje slovstvene folklore upošteva naše védenje o tisti literaturi iz preteklosti, ki kaže največje tipološke sorodnosti s slovstveno folkloro. Tisti raziskovalci, ki slovstveno folkloro gledajo predvsem v opoziciji do literature svojega časa, se nagibajo k takim posplošitvam razločkov, da jih dojemajo kot splošne razločke med slovstveno folkloro in literaturo sploh. Kjer gre za polarizacijo, je to koristno. Površna posploševanja pa spregledajo take stičišča med njima – kar zapazi šele primerjava slovstvene folklore in literature izpred romantike! – ki so obstajala pred pojavom moderne zavesti o individualistično dojetem originalnem pesniškem ustvarjanju: tradicionalističnem odnosu do pesniške dediščine, sorazmerna stabilnost oblik in postopkov, omejitvi v tematski pestrosti. Zato sta slovstvena folkloro in literatura primerljivi po več svojih bistvenih potezah.⁸⁸
- c) Najbolj plodna se v proučevanju slovstvene folklore ne zdijo vprašanja o slovstveni folklori določene skupine kot sistemu, ampak vprašanja o specifičnih umetniških lastnostih v posameznih kakovostnih delih.⁸⁹ Vprašanja vseh treh točk (a–c) se med seboj v vsaki raziskavi prepletajo; od njene usmeritve je odvisno, katera od njih prevlada. Poudarjanje vprašanj iz prvih dveh točk je vsekakor privedlo do pomembnih terenskih raziskav o življenju slovstvene folklore, do koristnih posplošitev posameznih njenih ožjih in širših tradicij in pomembnih ugotovitev o tehniki izvajanja in prenašanja folklornih del. Ni podcenjevati pomembnih raziskav o sodobnih živih epskih tradicijah za primerjalno proučevanje epa in razumevanje epske poezije v preteklosti. S takimi raziskavami je bila poudarjena nagnjenost »k prenašanju interesa od (folklorne) poezije kot poezije na ustno poezijo kot kulturno obliko, izraz kake vrste družbenih razmer ali v neugodnem primeru, na ustno poezijo kot folkloro, v slabšalnem pomenu, ki jo ta beseda tudi ima. Tudi kadar so bili interesi v mejah teh orientacij izrazito literarni, se je zavzemalo pri preučevanju, po naravi stvari, vrednostno nevtralnemu stališču, ki ni jasno ločilo osebno močnih ustvarjalnih osebnosti od neznatnih nosilcev ustne pesniške umetnosti, in so med rezultati nujno prevladovala opažanja o zunanjih okoliščinah in najsplošnejše oznake o tehnikah ustnega pesništva.« Značilno v tem pogledu je dejstvo, da se v vseh pomembnih modernih opisih ustnega epskega stila ustnost gleda izključno kot neugodnost, nikdar kot možnost, in ustni epski stil izključno kot sredstvo, ki ga mora pevec sprejeti; nikdar kot specifičen, umetniško motiviran odgovor na izziv specifičnega medija, ustreznega neki kreativni

⁸⁸ Tu je mogoče prepoznati Petrovičevo naslanjanje na J. Lotmana, ne da bi bil le-ta kakor koli imenovan.

⁸⁹ Tu se S. Petrović ujema z M. Lüthijem.

zamisli in zamišljen, da v razmerah ustne reprodukcije uresniči estetsko funkcijo. »Če je kdaj bilo pomembno, da razumemo, da je bil Homer ustni pevec, se danes zdi pomembnejše razumeti, da med anonimnimi in pol-anonimnimi ustnimi pevci obstajajo taki, ki so močne umetniške osebnosti.«⁹⁰

Poudarek na najbolj dozorelih umetniških stvaritvah slovstvene folklorne se ne ujema samo z zaželeno naravno pravico vsakega proučevanja besedne umetnosti, ampak je tudi pogoj za rodoviten prevzem primerjalnih postopkov v teorijo ustnega ustvarjanja v prihodnje in v razprave o slovstveni folklori iz daljne preteklosti: podlaga npr. za primerjalno sklepanje o Homerju kot pesniku lahko legitimno postane samo tako proučevanje novoveškega ustnega epa, katerega rezultati zmorejo preiti od opisa tehnike v ustni epski naraciji h karakteristiki *umetniško* (poudarila M. S.) relevantni uporabi te tehnike.⁹¹ Peter Dinekov prav tako trdi, da globinsko med dvema tipoma besednega ustvarjanja ni razločka. Od tod možnosti za vplivanje enega na drugega. Danes je, po njegovem, težko določiti, koliko je v Odiseji ali Iliadi oprava s folkloro in koliko z literaturo. Človek dobiva umetniška spoznanja o svetu tako s folkloro kot z literaturo. P. Dinekov prakticira zgodovinsko preciziranje stikov med njima v posameznem okolju.⁹²

Medtem ko smo doslej v tem razdelku govorili o poenačevanju folklorne z literaturo, sledi tu poenačevanje v drugačni smeri. Gre za posebno pojmovanje »ljudskega« v obdobju po drugi svetovni vojni v določenih družbenih razmerah. O takih, da je bil Župančiču podeljen naslov »ljudskega umetnika« in je Ivan Potrč pisal o Prešernovi pesmi kot o »ljudski pesmi«.⁹³

3. SORODNOST SLOVSTVENE FOLKLORE IN LITERATURE

Julian Krzyżanowski poudarja sorodnost slovstvene folklorne in literature: »Pionirji novodobne folkloristike so pomembni literarni zgodovinarji: Gaston Paris v Franciji in Aleksander Veselovskij v Rusiji. Za pojasnjevanje vprašanj, na katere so naleteli v raziskavah o stari francoski in stari ruski literaturi, so morali seči v slovstveno folkloro in s tem so postavili temelje novodobni folkloristiki.«⁹⁴ Podobno ugotavlja Janko Kos, da so za evropsko literarno zgodovino že več desetletij značilni naporji utemeljiti zveze med slovstveno folkloro in literaturo, pri čemer se neredko pokaže,

⁹⁰ S. Petrović, O prevladavanju granice među proučavanjem usmene i proučavanjem pisane književnosti, 1019.

⁹¹ Prav tam, 1007–1020.

⁹² Peter Dinekov, *Meždu folkloria i literatura*, 3–12. Isti, *Folkloria i literatura*, 3–26.

⁹³ Ivan Potrč, Prešernova pesem – ljudska pesem, v: *Naši razgledi*, 23. 8. 3. 1974, 125: »Prešernova pesem je postala v resnici naša ljudska pesem – a to je postala, ker je pela o radosti in bolečini svojega ljudstva, ker je iskreno in z žlahtno pesniško besedo znala izražati, kar je pesnik sam in s svojim ljudstvom doživljal. Ni prav, ko delamo toliko zgodovine okoli Prešernove pesmi, ko da bi jo hoteli vso in za vselej z literarno zgodovino okovati – literarna zgodovina bi naj to pesem le sama še bolj približala. ...gre vselej za ljudsko kulturo, katere del je tudi Prešernova pesem, tista pesem, ki je zapela o ljudski bolečini in radosti, da bi ostala med nami in zanavek kot najbolj plemeniti del našega duševnega življenja. Tista ustvarjalnost, ki bo pri nas enako kot Prešernova odmev ljudske, a bo vselej ostala ljudska, četudi bo nova, vedno in vselej nova, kakor je tudi stil našega življenja drugačen, kakor je bil.«

⁹⁴ J. Krzyżanowski, *Szkice folklorystyczne* I, 48.

da je tisto, kar velja za čisto »ljudsko tradicijo«, nastalo v tesnih zvezah s socialnim okoljem »umetne« literature.⁹⁵

Krzyżanowski razbira tri kategorije stikov med slovstveno folkloro in literaturo:

- a) slovstvena folkloro je mati, v njenem naročju se rodi pisana literatura. Ta pojav je posebno značilen pri narodih ki so pozno stopili v obzorje evropske literature: Srbi, Bolgari, Estonci, Finci (Kalevala). Značilno je, da avtor iz drugega kulturnega kroga, Karl Seemann slovstveno folkloro metaforično (ali arhetipsko?!) prav tako imenuje »mater« visokega pesništva in obžaluje, da ji literarna zgodovina posveča premalo pozornosti, saj da meja med njima sploh ni opazna.⁹⁶
- b) v literarni kulturi so obdobja, ko se avtorji nekako programske obračajo k tradicionalnim temam in jih izkoriščajo v takšne ali drugačne artistske cilje. Tak tipičen primer je na Poljskem obdobje baroka – da ne govorimo o romantiki.
- c) Po drugi strani je normalno, da literatura prehaja v slovstveno folkloro in leta njene elemente tako ali drugače predela. Raziskava geneze kakšnega dela gre ravno prek poznavanja njihovega življenja, odmevov in njim pripadajočih preoblikovanj. Tako delo samo – praksa – privede do stikov med slovstveno folkloro in literaturo. Če se raziskovalec omeji le eno od njiju, postane njegovo delo vprašljivo.⁹⁷ Krzyżanowskemu ni neznano, kako folkloristi radi razmejujejo predmet svojih raziskav od literarne vede, češ da je tekst slovstvene folklore neoprijemljiv, tekoč, zapisan pa sekundarne vrednosti, tekst literature pa da je trajen, enkratni, neponovljiv; da je prvi izraz avtorjeve individualnosti, drugi pa ne. Iz teh antinomij izvedejo najrazličnejše sklepe za oceno folklornih pojavov. Seveda je vse to načelno res, pravi Krzyżanowski, v podrobnostih pa ne. Literarni tekst je enkratni le s stališča popularnega bralca, a ko je podvržen znanstveni analizi, je o tem zelo veliko pridržkov; posebno stara dela imajo veliko variant. Od tod nastanek tekstne kritike. Novodobni raziskovalci slovstvene folklore pri pesmi ali pravljici v verigi tradicije pri tekstu prav tako ločijo: izhodiščno (Urform) in njegovo redakcijo (Normalform), ki priča o njegovem življenju. Če to prenesemo na literarne pojave, dobimo začetno idejo teksta in njegovo zadnjo realizacijo. V tem ključu gledanja odpade ostra antinomija med obravnavanima področjema besedne umetnosti in se odprejo perspektive bogatih kakovostnih in količinskih kombinacij. To ne pomeni, da so izginili vsi razločki med slovstveno folkloristiko in literarno zgodovino, avtor jih skuša le zmanjšati, da bi se tako dela obeh področij znašla na isti znanstveni ravni. Na kratko: ko govori o posebnostih folkloristične metode glede na raziskavo slovstvene folklore, je poljski strokovnjak prepričan, da ni mogoče govoriti o metodi, ki bi je ne poznala literarna veda, posebno na področju primerjalistike.⁹⁸

Milan Leščák pa ravno to oponaša raziskovalcem slovstvene folklore. Da glede

⁹⁵ Janko Kos, Stari in novi pogledi na slovensko slovstvo I, v: *Sodobnost XVIII* (1970), 174–175.

⁹⁶ Erich. Seemann, *Volkslied und Literaturwissenschaft*, v: *Nekaj predavanj z mednarodnega kongresa folkloristov v Arnhemu na Holandskem*, 20.–23. 1955, 11–14. Uvezan sešitek ciklostiliranih predavanj hrani ISN, ZRC SAZU, Ljubljana.

⁹⁷ J. Krzyżanowski, *Szkice folklorystyczne* I, 49–51.

⁹⁸ Prav tam, 54–55.

na svoj primerjalni in tekstološki študij in metode raziskovanja niso čutili potrebe po specialnem folklorističnem izobraževanju in je bilo težko ločiti literarnega znanstvenika od folklorista. Zato je v literarnih krogih obstajala unificirana predstava o slovstveni folklori in ukvarjanju z njim. Vsak literarni znanstvenik, ki se je na robu dotikal problemov slovstvene folklore, je upošteval lastnim ciljem ustrezna metodološka izhodišča.⁹⁹ Slovenski teoretik primerjalne literarne zgodovine Anton Ocvirk¹⁰⁰ posveča precej prostora tem vprašanjem in priznava stikanje folkloristike s primerjalno literarno zgodovino predvsem na področju tematologije, vendar hitro razloči njun predmet. Medtem ko sega tematologija v pravo literarno vedo tedaj, kadar rešuje snovne probleme, ki so tesno združeni z umetniškim ustvarjanjem, ko skuša pokazati, kako se je v evropski ali svetovni književnosti ponavljal ta ali oni pesniški motiv, se pri preučevanju slovstvene folklore bistveno opira na načelo primerjanja: to se pravi, da označuje bajke, legende, povedke po njihovi snovni enakosti, podobnosti, sorodnosti in vsebinskih skupnih potezah. Vendar vzporejanje sámo ni njegov edini namen, čeprav je le tako mogoče ugotoviti variacijo ene in iste snovi in njene posebnosti. Hkrati se avtor že sprašuje, koliko pravzaprav smemo uvrstiti v literarno zgodovino vse to zapleteno in hipotetično iskanje prvotnih snovnih zasnutkov, ki jih včasih skoraj ne moremo ločiti od mitologije: »Gotovo je folklor (= folkloristika, slovstvena folkloristika! – op. M. S.) pomemben člen splošne kulture zgodovine, saj skuša doumeti osnove kolektivnega duševnega življenja človeštva, razjasniti primitivno ljudsko tvornost, čustvovanje, mišljenje, razbrati človekove prvotne predstave o svetu, lastni usodi, vidnem in nevidnem, ki ga obdaja, razvozljati vse polno zanimivih, a še nerešenih vprašanj, toda s svojo usmerjenostjo, metodami in idejnimi motivi ustvarja docela posebno znanstveno področje ter je zato nikakor ne moremo uvrstiti v primerjalno literarno zgodovino, ki se ukvarja predvsem z individualnimi umetniškimi stvaritvami in njihovo mednarodno povezavo. V nasprotju s slovstveno folkloristiko razpravlja tematologija o snoveh, motivih, tipih, ki so jih pesniki jemali za gradivo svojih del, jih idejno preustvarjali in umetniško preoblikovali.«¹⁰¹

Metodološko je tematologiji sorodna geografsko-zgodovinska metoda (finska šola).¹⁰² Morda René Wellek in Austin Waren mislita prav nanjo, ko poudarjata, da so bili na področju primerjalne književnosti prvi delavci tako rekoč folkloristi, ki so preučevali izvir slovstva, njegovo diferenciacijo v govorjene besedne oblike in nastanek zgodnje lirike, epike in dramatike.¹⁰³ Čeprav slovstvena folklor res vsebuje svoje posebne probleme glede na snov in družbene okoliščine, se po mnenju omenjenih dveh strokovnjakov njena vprašanja nujno enačijo s temeljnimi vprašanji literature. Selitev motivov, način in čas, kdaj so prešli v »višjo« umetniško književnost, prepuščata folkloristiki, ki da se le delno ukvarja z estetskimi vprašanji, sicer pa pritrjujeta mišljenju, ki ima preučevanje slovstvene folklore za neoddeljivi del literarne vede in se ne more ločiti od preučevanja literature in poteka med njima stalno sodelovanje. Ne da bi šli v skrajnosti, kakor Hans Naumann, ki ima največji

⁹⁹ M. Leščák, K niektorým problémom slovenskej folkloristiky, 632–635.

¹⁰⁰ A. Ocvirk, *Teorija primerjalne literarne zgodovine*, Ljubljana 1936, 81–92.

¹⁰¹ Prav tam, 81–82.

¹⁰² Kaarle Krohn, *Die folkloristische Arbeitsmethode*, Oslo 1926.

¹⁰³ Rene Velek, Ostin Voren (Rene Weller, Austin Waren), *Teorija književnosti*, Beograd 1974, 67–71.

del slovstvene folklore v prozi za »potopljene dobrine« (»gesunkenes Kulturgut«), je treba priznati, da je literatura višjih družbenih slojev močno delovala na slovstveno folkloro: čeprav bi to pretreslo gorečega častilca narodovega ustvarjalnega duha, pravita avtorja, so balade, pravljice, legende, kakršne poznamo dandanes, pogosto nastale pozno in izšle iz omenjenega okolja, zato mora biti proučevanje slovstvene folklore posebna skrb tistih, ki želijo razumeti procese razvoja literature, izvir in razvoj njenih žanrov in stilnih sredstev. Po drugi strani moramo predvidevati, da veliko žanrov in motivov izvira iz folklore in je na razpolago obilo snovi o družbenem vplivu na izvire slovstvene folklore. Welles in Waren obžalujeta, kolikor se preučevanje slovstvene folklore strogo omejuje le na proučevanje tém in njihovih selitev, to je na surovo snov modernih književnosti. Vendar folkloristi (Veselovskij in drugi) posvečajo vse več pozornosti proučevanju folklornih obrazcev, oblik in sredstev, morfologiji slovstvenih žanrov, problemom pripovedovalca in publike in tako utirajo pot svojim spoznanjem v splošni pojem literarne teorije.¹⁰⁴

M. Leščák odpira še druge vidike, zakaj je folklorno gradivo hvaležen predmet eksperimentalnih raziskav. Označuje ga enotna strukturna organizacija, ki omogoča najti izhodiščne teoretične položaje za zgraditev bolj zapletenih metod pri razvitejših umetniških strukturah. Proppova analiza pravljic je omogočila aplikacijo temeljnih načel tega dela na raziskavo bolj zapletenih besednih umetnin. Študij o zakonitosti folklorne komunikacije hkrati dokazuje, da folklornih besedil ni mogoče razumeti kot predtekstno razvojno stopnjo umetne literature. V bistvu gre za vzporedni razvoj dveh enakovrednih znakovnih sistemov z različnima tipoma komunikacije. Medtem ko se proučevanje literarnega teksta opira izrecno na jezikovno tematsko strukturo, študij folklornih pojavov zapleta njihova sinkretičnost in polivalentnost.¹⁰⁵ Ko skušamo slovstveno folkloro primerjati z literaturo, precizneje s pismenstvom iz tistih obdobj, ko sta si bili najbližji in najpodobnejši – seveda gre za srednjeveško – brez dvoma upravičeno pomislimo na pomemben del tradicionalnosti in tradicijskega stila v obeh primerih. A prav zaradi prenašanja od ust do ust, obrazcev v spominu in v podzavesti namesto s fiksiranimi teksti, se tradicijski stil slovstvene folklore razločuje od tradicionalnosti srednjeveških pisanih del. To različnost pogojuje ustni način obstajanja – seveda ne izključujoč medsebojnega vpliva pisanih in ustnih del, kar je problem druge vrste. Povezanost slovstvene folklore in literature izhaja iz dejstva, da so se srednjeveške slovstvene vrste izvajale deloma pismeno. Misel o njihovi vzajemnosti je pravilna, in dobro bi bilo spremljati pot nekaterih srednjeveških literarnih oblik od ustne v pisano obliko in narobe. Ni vzroka, da se ustne izvedbe srednjeveške epike ali lirike, če je bilo prenašanje njihovih invariantnih ogrodij ustno, nima za del tedanjega ustnega pesništva, ne glede na družbene sloje, ki so jih negovali, gojili. Danes ko reprezentativni žanri slovstvene folklore pravljice ali epske pesmi postopno izginjajo iz ustne tradicije, poskušajo folkloristi vedno bolj vključiti v svoje področje tudi nekatere pojave, ki so bili doslej zunaj njihovega neposrednega obzorja. Tretja skupina pojavov so objave reprezentativnih besedil nekdanje ustno izvajane slovstvene folklore. Objavljajo se na različne načine in z različnimi nameni: kot ilustrirane izdaje za otroke, kot dijaško branje, sentimentalno

¹⁰⁴ Prav tam.

¹⁰⁵ M. Leščák, K rozdielu medzi folklórnou a literárnou komunikaciou, v: *Literárna komunikácia*, Martin 1973, 137.

domačijsko berivo v lokalnih izdajah ali za izseljence, publikacije za tuje turiste, reprezentativni spomeniki nacionalne kulture, izbrana rafinirana literarna besedila, znanstvene zbirke. Uporaba teh izdaj se lahko sčasoma izmakne prvotnemu namenu. V času, ko sta bila zgodba in besedilo v središču interesa folkloristike, se ji to vprašanje ni postavljalo, s premikom raziskovalne orientacije na izvorno interpretacijo, kontekst, performanco, so vse glasnejša stališča, da se zapisani teksti izločijo iz pojma folklor. Dela slovstvene folklore se res realizirajo kot improvizirane izvedbe v naravnem situacijskem kontekstu, kot interpretacije kreativnih izvajalcev ob interakcijskem sodelovanju publike, vedno povezan z zunajtekstnimi sestavinami izvajalčevega glasu, gest, mimike, melodije v pesmih itd. V zapisanem in tudi snemanem besedilu se izgubijo številne pomembne lastnosti tako ostvarjenega kompleksnega, sinkretično in materialno neulovljivega umetniškega dela. Toda z besedami oblikovani tekst je vendar nosilec temeljne plasti folklornega dela. Po zapisu tekst res ni več enak ustni izvedbi, a nadaljuje svoje življenje na novi ravnini – izgubivši nekatere lastnosti in vrednote in dobivši hkrati nove, ohranjajoč še naprej zvezo s folklorno, ustno podlago (če je zapis teksta zvest).¹⁰⁶ Da se govorjeni jezik s svojimi opustitvami in eliptičnostjo bistveno razločuje od pisanega, je znano, toda kadar gre za jezik slovstvene folklore ali za gledališče, je J. Lotman opazil, da se »ustni umetniški govor – od improvizacije narodnega pesnika do scenskega govora – organizira na podlagi normalne in popolne in ne skrajšane govorne variante«, s čimer je olajšan prehod iz folklorne v pisano obliko jezika. Ob slovstveni folklori zunaj njenega izvirnega konteksta, so temeljna vprašanja o razmerju estetske in praktičnih funkcij pred zapisom, in to pod vidikom slovstvene folklore kot umetnosti.¹⁰⁷

4. SLOVSTVENA FOLKLORA IN LITERATURA KOT MED SEBOJ VZAJEMNA SISTEMA

Slovstvena folklor in literatura izražata različen pogled na svet in se razvijata v različnem socialnem okolju. Če primerjamo folkloro in literaturo v srednjem veku, vidimo, da gre za dva različna ustvarjalna sistema idejnega sveta, z različno emocionalno in oblikovno vsebino in estetiko. Stiki med njima so bili zelo omejeni. Folklor in literatura sta bili v času desetih stoletij (IX–XIX) dve strani ene resničnosti, dva različna estetska ideala. Avtorji vidijo svojo nalogo v sintezi in ne v izključevanju ene ali druge. Gre za dve duhovni poti, ki se na zgodovinski poti ne le srečujeta in dotikata, ampak prepletata.¹⁰⁸

V literarni teoriji marsikdaj obstaja nelagodnost, kaj s slovstveno folkloro, zato je le-ta pogosto preprosto izpuščena iz nje. Kadar pa se literarna veda vprašanja

¹⁰⁶ O tem, kako se avtentični stavki folklornega pripovedovalca lahko uspešno prenesejo v pisno obliko in kako zapisani teksti lahko sugestivno vsebujejo odmeve nekdanjega konteksta ustne izvedbe, je Maja Bošković - Stulli pisala drugod.

¹⁰⁷ M. Bošković - Stulli, O usmenoj književnosti izvan izvornoga konteksta, v: *Narodna umjetnost* 19 Zagreb (1982), 41–55.

¹⁰⁸ Na to kaže pomen slovstvene folklore na preoblikovanje celotne bolgarske literature v razsvetljenstvu in njenih posameznih žanrov. Ta vpliv ni bil več stihijski, ampak zavesten. Prim. P. Dinekov, Folklor i literatura, 3–26.

slovstvene folklore že loteva, praviloma izhaja s stališča literarne poetike.¹⁰⁹ Tak način analize je pogojen psihološko – raziskovalci so se že od otroštva navajeni orientirati na literarni tip ustvarjanja kot normo! – in ne zgodovinsko, kajti slovstvena folklorja je nastala veliko prej kot literatura in le-ta se je s svojim oblikovanjem od-, raz- ločila od ustne besedne umetnosti in postopoma kopicila svoje specifične lastnosti.¹¹⁰ Slovensko kulturno srenjo je v tej zvezi okrcala Zmaga Kumer: »Mnogi so vrednotili ljudsko pesem napačno in so jo podcenjevali, ker so precenjevali umetno poezijo. Če so že občudovali vsebino, pa so bili prepričani, da je slabotna oblikovno in izrazno, nekakšen osnutek, ki mu šele umetnikova roka dá pravo podobo. Ker naj bi se prava umetnost začela šele z zavestnim umetniškim ustvarjanjem v pisani besedi, ljudska pesem ne more biti resnična umetnina. Kje naj bi znal preprost, nešolan človek povedati svoje misli v dovršeni obliki, ko pa se mu o pravih poetiki niti ne sanja! Ljudska pesem, kakršna je, je torej dobra samo za preproste ljudi in ima svoj pomen toliko časa, dokler ne nastopi umetna poezija!«¹¹¹ Strukturalizem kot raziskovalna metoda je dal ugotavljanju razmerij med slovstveno folkloro in literaturo novega poleta, kar ne pomeni, da je med njima vedno gledal dva sistema, ki si med seboj korespondirata. Pač se je prav v tej raziskovalni fazi posrečilo uveljaviti nekatere aktualne in moderne raziskovalne vidike iz literarne vede tudi na področju slovstvene folklore.¹¹²

Že dolgo se poudarja, da tako imenovana ljudska kultura in /slovstvena/ folklorja kot njena posebna sestavina, nista izolirani področji originalnih, prvobitnih pojavov, ampak sta mnogostransko prepleteni s tako imenovano visoko kulturo in profesionalno umetnostjo. Ta nazor je našel svoj izraz v formulaciji »receptivne teorije« o slovstveni folklori, ki je nadomestila romantično koncepcijo »produkcijske teorije« in poudarjala dejstvo ustvarjalnega prevzema umetn (išk)ih izdelkov v ljudsko okolje. V skrajnosti so ti nazori privedli do dvoma v prvotnost in visoko ceno ljudske tradicije, kot je to pokazala naumannowska koncepcija o »poniknjenih kulturnih dobrinah«. Povezava med ljudsko tradicijo in t. i. visoko kulturo traja že od začetka, toda sedaj je to še pomembnejše.¹¹³ D. S. Lihačov pri študiju srednjeveških žanrov¹¹⁴ upošteva prav to načelo o medsebojnem korespondiranju sistemov dveh vej besedne umetnosti. Isti čas je Fran Petre skušal to izpeljati na slovenskem gradivu. Pohlinovo poetiko razlaga na podlagi sočasne splošne slovstvene kulture: »če ni bilo slovenske umetne pesmi, ni rečeno, da ni bilo slovenske verzifikacije. Nasprotno, obstajali sta dve zelo stari in obsežni pesniški izročili. Prva je bila ustna ljudska poezija, druga nabožna poezija s katoliško in protestantsko cerkveno pesmijo. Avtor se nato posveti t. i. »ustni književnosti«, to je slovstveni folklori obravnavanega obdobja. Ima jo »skozi dolga stoletja za edino resnično umetniško književnost. Na njenem dejanskem obstoju nič ne spreminja dejstvo, da ni bila zapisana.«¹¹⁵

¹⁰⁹ Milivoj Rodić, Teorija književnosti i folkloristika (Interdisciplinarni aspekti), v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), 65.

¹¹⁰ K. V. Čistov, Špecifikum folkloru vo svetle teorie informacie, 345–360.

¹¹¹ Z. Kumer, *Kam bi s to folkloro*, Ljubljana 1975, 27–28.

¹¹² Jan Mukařovský, *Estetske razprave*, Ljubljana 1978. Roman Jakobson i Peter Bogatyrev, Die Folklore als eine besondere Form des Schaffens, 13–24.

¹¹³ O. Sirovátka, Nad současným vzťahem slovesné folkloristiky k literárni vědě, 81–85.

¹¹⁴ Dmitrij S. Lihačov, *Poetika stare ruske književnosti*, Beograd 1972.

¹¹⁵ Fran Petre, Prva slovenska poetika v: *Slavistična revija* (1967), 109–128.

Stanislav Hafner svoj namen, da bi raziskal razmerje med slovstveno folkloro in literaturo v njunem medsebojnem korespondiranju, razkrije brez zadrege, saj mu gre poleg sporočilnih ciljev raziskave o ustni in prozni tradiciji v literaturi koroških Slovencev še bolj za metodološki premik v slovenski literarni vedi (od pozitivizma k strukturalizmu). Obžaluje, da v slovenski literarni vedi slovstvena folklorika nikoli ni doživela prave raziskovalne zavzetosti.¹¹⁶ V celostnih pregledih slovenskega literarnega življenja slovstvena folklorika kot posebna oblika slovstvenega ustvarjanja sploh ni omenjena ali je le dodatek, aneks pregledom o pisani, fiksirani literaturi. Najslabše je, da se iz takih prikazov zdi, kot da bi bila slovstvena folklorika v razvoju posameznega narodovega slovstva časovno omejena, večinoma na zelo kratko življenje. Po novejših predstavah – tako Hafner – slovstvena folklorika ni le predhodnica »pisane« literature, ni torej le ena od stopenj v razvoju diahrone vrste, ampak tudi na sinhroni ravni »odpeva« literaturi. Ena proti drugi sta si kot dva toka z možnostmi stalnega spreminjanja, glede na intenziteto enega ali drugega. V morebitnem obdobju slabšega položaja za literaturo, lahko dobi slovstvena folklorika spet večjo veljavo v literarni kulturi nekega naroda ali obstaja enakovredno poleg pisne literature. Zgodovina slovenskega slovstva na Koroškem ponuja po njegovem vzorčni primer korespondiranja med njima in opazovati ju želi sinhrono in diahrono. To stori za srednji vek in nato za obdobje med dvema vojnoma v 20. stoletju. Tedaj je zaradi številnih družbenih dejavnikov literarna živahnost pri slovenskem prebivalstvu na Koroškem zaostala in to je pridobilo govornim oblikam slovstvenega ustvarjanja spet večjo veljavo. Avtor se zavzema za celostno raziskovanje slovstvene folklorike. »Noben še tako dober zapis ni idealen, je le razpoložljiva informacija«. Realni položaj nekega ustnega izročila je celotno okolje, v kateri lahko obstaja. To pomeni, naj bodo predstavljeni pevec/pripovedovalec, uporabljeni jezik in njegova konotacija in predvsem celotna kulturna situacija skupnosti, preden je mogoča analiza določenega folklorističnega vprašanja. Zapletenost sinkretičnega pojava, kot je slovstvena folklorika, povzroča, da pri raziskovanju večinoma ubiramo lažjo pot in se omejimo le na stalnice teksta. Kot slovstveno delo tudi slovstvena folklorika posreduje v mediju jezika objektivirano sliko sveta, kot literatura. To je bilo pogosto vzrok, da je bila slovstvena folklorika vržena v en lonec s pisano tradirano literaturo, z drugimi besedami: da se je zapisano gradivo slovstvene folklorike v literarni vedi in teoriji metodološko obravnavalo in vrednotilo enako kot pisana literatura. Po Hafnerju nihče ne dvomi, da je med govorno slovstveno folkloriko in pisano/tiskano literaturo veliko skupnega, predvsem v genezi, manj pa v tipologiji in funkciji.¹¹⁷

5. MEDSEBOJNI VPLIVI

Folkloristika se je dolžna poleg študija arhaičnih oblik besedne umetnosti ukvarjati tudi s problematiko vplivov, ki postopoma podirajo zakonitosti imanentnega razvoja

¹¹⁶ Izjemo v tem pravilu vidi v delu: Ivan Grafenauer, *Zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, Celje 1973.

¹¹⁷ Stanislav Hafner, *Schriftliche und mündliche Tradition in der Literatur der Kärntner Slowenen*, v: *Letno poročilo Zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu* 20, Klagenfurt/Celovec (1977), 84–95.

ljudske kulture.¹¹⁸ Za študij naše 'narodne' pesmi je po Glonarjevem globokem prepričanju potrebna podlaga študij slovenske umetne' pesmi! Ta bi moral zajeti tako posvetno kakor cerkveno pesem in napraviti zanesljiv in čim bolj obsežen inventar znanih slovenskih pesnikov. Pesniška vrednost del je po Glonarju tukaj postranska stvar, zato je enako potreben pregled vsega pesniškega dela kakega mašnika, Volkmerja, Lipolda, Slomška, Grizolda. Kljub temu bo še ostala veliko pesmi, ki jim zaenkrat »ne bo mogoče določiti očeta«; s podrobnim zgodovinskim študijem pa bi počasi prišla na dan imena sicer neznanih ljudi, ki »so 'zlagali' umetne slovenske pesmi in jih zgodovinar in teoretik naše poezije ne more in ne sme prezreti, ker so individualen izraz našega umetniškega stremljenja, odsev in refleks teorije in prakse kakega svetovnega toka umetnosti in ker so vsi skupaj pomagali ustvarjati tisti inventar izraznih sredstev, s katerimi po svoje operira naša narodna pesem. Zgolj estetično stališče je pri tem popolnoma neumestno. Raziskovalca pa bo to delo vedno vodilo k pomembnim problemom, ki zadevajo našo narodno pesem, npr... v kakem razmerju je Jenkov Knezov zet do ljudskega Mornarja (Š – 70)«¹¹⁹. Za študij slovenske pesmi – tako folklorne kakor umetne – je potreben kritičen in pregleden inventar naših pesniških oblik, ki naj nam dá možnost pogledati formalno stran naše poezije, vpogled v globlje ležeče plasti pesništva in psihološki razbor umetniških funkcij teh oblik in zgodovinsko primerjavo s tujimi vzorci. Tako bo mogoče dognati, kako so se tuje formalne sestavine pri nas sprejemale in spreminjale, omogočeno bo presojanje, kaj je tuje, prevzeto in kaj je domače, samoraslo.¹²⁰ Ne sme se preprosto prenašati meril iz civilizacije pismenosti, ki se kažejo tudi v proučevanju literature, na slovstveno folkloro. Slovstvena folkloro, namenjena le poslušanju, mora upoštevati posledice za razumevanje, ki izhajajo iz večinoma enkratnega poslušanja. Tudi tisto literarno delo, ki bi bilo napisano z namenom, da se prenaša ustno, mora upoštevati določene razločke med govorjeno in pisano besedo. Vloga, naloga in pomen tistega, kar se pripoveduje, poje ali recitira v določenem družbenem okolju, je drugačno od vloge, naloge in pomena knjige. Vloga knjig, ki so v biblioteki na razpolago ljubiteljem ali strokovnjakom, je popolnoma drugačna od vloge poezije, ki jo v spominu hranijo posamezniki, da bi jo uporabili, kadar to zahteva nepisani zakon skupnega življenja. Na podlagi neprodušnih razločkov med slovstveno folkloro in literaturo se ne smejo zanemariti stiki, zveze in vplivi med njima, ni vzroka, da pri raziskovanju slovstvenih oblik ne bi hkrati in na isti ravnini razpravljali o stvaritvah slovstvene folkloro in literature. Razločki med njima niso nepremostljivi, treba jih je upoštevati z vidika preučevanja posebne usode, razvoja, vrst in oblik slovstvene folkloro nekaterih narodov, evropskega kulturnega kroga in sveta.¹²¹ Dosedanje le redke opazke o tem so si prizadevale za vsestransko in sistematično predstavitev navzočnosti slovstvene folkloro v literaturi posameznih obdobj. Največ je opozoril na motivne vplive in imena epskih junakov v literarnih delih, medtem ko je o vplivu in vzajemnih prelivanjih izraznih sredstev, npr. verza, veliko manj besed in so manj poglobljene. Ni dovolj jasno prikazano, koliko in kako je navzočnost slovstvene folkloro pripomogla k

¹¹⁸ Milan Leščák, Poznámky k výskumu súčasného stavu folklóru na Slovensku, v: *Slovenský národopis* XIX Bratislava (1971), 207–220.

¹¹⁹ J. Glonar, Predgovor, 59.

¹²⁰ Prav tam.

¹²¹ Milivoj Solar, *Teorija književnosti*, Zagreb 1977, 112.

ustvarjanju umetniških lastnosti posameznih avtorjev ali literature celih obdobj. Le tako bi se slovstvena folklor sestavno in organsko povezala z zgodovino nacionalne literature. Posebna periodizacija ji pri tem ni potrebna.¹²²

Posebno za novo literaturo južnih Slovanov živi prepričanje, da je potekal prehod od srednjega veka k novi literaturi izključno prek folklore. Vpliv slovstvene folklor na ustvarjalnost nekaterih pisateljev je dobro preiskan. Mnogo slabše so preiskane zveze med folkloro in literaturo v celi zgodovini kake nacionalne kulture. Najprej gre za pojave v stari srednjeveški literaturi. V ruski literaturi 17. stoletja so prevodi iz latinske, poljske in nemške literature. Različne zbirke posvetne pripovedne literature vsebujejo poučno ali zabavno anekdoto, basen... Najbolj temeljito je to področje obdelal za srednjeveško obdobje D. S. Lihačov, in to predvsem z vidika žanrov obeh sistemov besedne umetnosti. Potrdil je mesto teh proizvodov v splošnem sistemu in strukturi ruske literature kot nov element, v katerem so se arhaični pojavi pomešali z novimi in se združili. Tudi v srbski literaturi od trinajstega stoletja naprej je najti podobne pojave. V poljski znanosti je cela vrsta razprav o prehodnih pojavih med folkloro in literaturo.¹²³

Pesnik Pavel Golia se je lotil prepesnjevanja vrste ljudskih pripovednih pesmi, hoteč objaviti zbirko, ki naj postane to, kar Štrekljeva ni mogla biti – ljudsko berilo. V osnutku nekega svojega neobjavljenega spisa je razkril svoje prepričanje, da kaotična zmes čudovitih pesniških motivov in mnogih, pogosto zelo dolgočasnih variant iz Štrekljeve zbirke Slovenske narodne pesmi nikdar ne more postati ljudsko berilo. Knjižica Golievih prepesnitev je izšla leta 1966 in takrat je književnik Fran Albreht v uvodu vanjo zapisal značilno misel: 'Pod Prešernovim peresom je dobilo ljudsko besedilo višjo estetsko in umetniško vrednost. Mislil je na Prešernove prepesnitve ljudske pesmi. Šele tako se je pokazala slovenska ljudska pesem v vsej svoji nepopačeni lepoti.' Tako torej! Sama na sebi ne velja, ker nima dovršene podobe, ker ni umetniška. V resnici pa moremo tudi ljudsko pesem priznavati za umetnost, saj ima vse potrebne lastnosti in ni manj vredna od toliko povzdigovane umetne poezije, le drugačna je, nastaja in živi po drugačnih zakonitostih. »Kadar govorimo o slovenski kulturi, ne smemo prezreti ljudske pesmi, ker je njen sestavni del in ne najmanj pomemben. Ko ustvarja šolan pesnik, zajema iz svojega čustvovanja in mišljenja ter skuša najti temu ustrezen jezikovni izraz. Ljudski pesnik pa pove svojo misel tako, kakor je v navadi v njegovem okolju. Čeprav je sicer ljudska pesem ob svojem nastanku delo posameznika, pa je njen ustvarjalec hkrati član občestva, v katerem živi.«¹²⁴ Tako Zmaga Kumer nepopustljivo jedko zagovarja samostojnost pesemske folklor nasproti umetni poeziji.

V slovenski literarni vedi s tega vidika uživa pesem daleč več pozornosti kot proza. Od starejših pesnikov sta v obzorje glasbene folkloristike prišla France Prešeren¹²⁵ in Simon Jenko,¹²⁶ sistematično pa je po najnovejši metodologiji intertekstualnosti obdelano novejšo slovensko pesništvo.¹²⁷

¹²² M. Bošković - Stulli, Usmena književnost u sklopu povijesti hrvatske književnosti, 31–39.

¹²³ P. Dinekov, Među folkloru i literatura, 3–12.

¹²⁴ Z. Kumer, *Kam bi s to folkloro*, 27–28.

¹²⁵ M. Terseglav, Prešernovo delo za slovenske ljudske pesmi, v: *Traditiones* 24 (1995), 109–124.

¹²⁶ M. Terseglav, Jenkov Knezov zet in ljudska balada o graščakovem vrtnarju, v: *Traditiones* 4, (1977), 75–97.

Milko Matičetov je prav tako gorak Makedoncu Dušku Nanevskemu, ki si je privoščil literarno obdelavo makedonskih pravljic. V odgovoru se avtor brani, naj o njegovem delu presoja umetnostna in ne znanstvena kritika, saj njegova obdelava folklornih besedil ne podlega »strokovni kritiki« v sferi znanstvene kompetence. Tu je nastal temeljni nesporazum.¹²⁸ Milko Matičetov njega in »vse, ki pravijo, da ljubijo pravljice, pa so prevzvišeni nad folklornim vsakdanom, da se jim ubadanje z avtentično ljudsko pravljico, predstavljanjem njenih avtorjev, obramba pred lahkotnimi metulji, ki bi radi samo srkali že vskladiščeni med ali ga pretakali v lončke, na katere bi kvečjemu pridno lepili svoje etikete, vse drugo pa se jim zdi pretežko, prezahtevno, prezamudno, premalo donosno, preveč drobnjakarsko delo, nevredno umetnikov, neustrezno njim zaverovanim v lastno stvariteljsko-pisateljsko-pesniško strunico, ki jim ne da miru, bi vprašal – zakaj se morate izživljati ravno nad ljudsko pravljico, zakaj se ne bi rajši osamosvojili, kot si je pred poldrugim stoletjem upal Hans Christian Andersen, Jiří Volker. D. Nanevski je neupravičeno zaverovan v svojo modernost – v njegovem razvlečenem pisanju se skoraj kot samohvalni refren v zvezi z njegovo lastno folkloristiko spet in spet ponavlja oznaka »moderna«, seveda v nespravljivem nasprotju z mojo »konservativno«, »fosilno«, »sterilno« in sploh »starokopitno folkloristiko.«¹²⁹

6. VZPOREDNICE MED SLOVSTVENO FOLKLORO IN LITERATURO

»Med 'umetno' in 'narodno' pesmijo je mogoča samo sledeča razlika: 'umetna' je ona, v kateri narod v najširšem pomenu besede spoštuje umetnikovo stvaritev tako, da ji pušča vso njeno prvotno, od umetnika dani ji obliko. 'Narodna pesem' pa kot konkreten individuum ni nič drugega, kot ena sama naključna oblika, zajeta iz splošnega rezervoarja pesniških izraznih sredstev, ki ga venomer množi in spreminja ravno 'umetna' poezija. Umetna poezija stoji pod varstvom avtorskih pravic, narodna ni nič drugega ko večni in neprestani plagijat, kar je nje edina bistvena poteza! Umetna poezija ustvarja vedno nove elemente in oblike poetičnega izražanja narodna poezija pa naravnost samo ob tem živi, da to tuje blago s suverenostjo, ki je narodu lastna, po svoje kombinira in vedno znova varira. Pri tem lahko obe obliki mirno živita druga poleg druge...«¹³⁰ Temeljno vprašanje je torej, ali sploh obstaja bistven razloček med slovstveno folkloro in literaturo? S. Petrović, I. Slamnig, A. Šoljan trdijo, da je med tema oblikama ustvarjanja razlika zelo relativna, nebistvena. D. Pavlović, P. Popović predlagata periodizacijo slovstvene folklore. Jemljeta jo kot literarni pojav, ki se je razvijal vzporedno s pisano književnostjo. Toda kriteriji za predlagano periodizacijo so neuskkljeni: tudi vsak drug poskus, da bi celotno slovstveno folkloro razvrščali v periode, prizadevajoč si za mehanično literarnozgodovinsko periodizacijo, bi bil nasilen. S takim drobljenjem in nenaravnim razbijanjem slovstvene folklore se ne bi dosegel cilj, o katerem so govorili Petrović, Franičević, Petre. Slovstvena folklor se s tem ne razvršča organsko v tokove nacionalne literarne zgodovine, ampak ostaja

¹²⁷ Marjetka Golež Kaučič, *Ljudsko in umetno – dva obraza ustvarjalnosti*, Ljubljana 2003.

¹²⁸ Duško Nanevski, *Nauka i licentia poetika*, v: *Traditiones* 15 (1986), 243–249.

¹²⁹ M. Matičetov, *Sint ut sunt*, v: *Traditiones* 15 (1986), 249–254.

¹³⁰ J. Glonar, *Predgovor*, 45.

še naprej v njej tuj organizem, le da sedaj razdrobljen in ne več celovit. Če želimo slovstveno folkloro ustrezno vključiti v našo literarno zgodovino, moramo upoštevati predvsem, da ta nastaja in se prenaša ustno in da se je njen precejšen del zapisal in objavljaj. S tem je ta del slovstvene folklore postal legitimno dejstvo pisane literature in začel živeti njeno življenje (ne da bi pretrgal hkrati z nadaljevanjem ustne oblike in svojega izvirnega dotedanjega življenja). Naša slovstvena folklorica bi se mogla vključiti v zgodovino nacionalne literature predvsem z literarno fiksiranimi besedili in odmevi v literaturi v času njihovega izida in pozneje. Skrbno je treba raziskovati tudi vplive neposredne žive slovstvene folklore v delih posameznih avtorjev. Treba je preiskovati tudi delovanje slovstvene folklore na splošne literarne smeri v posameznih obdobjih. V nekaj potezah je treba prikazati zbiranje, objavljajanje, preučevanje in kritiko slovstvene folklore v posameznih obdobjih, ker so vse to literarna dejstva.¹³¹ Jurij Lotman pri obravnavi recepcije literarnega dela enakovredno vključuje v svoje obzorje tudi slovstveno folkloro, ko loči estetiko istovetnosti nasproti estetiki nasprotovanja.¹³² Slovensko literarno vedo čaka na tem področju še veliko dela, tudi primerjava žanrov obeh vej besedne umetnosti, npr. med pravljico iz slovstvene folklore in pravljico v literaturi.¹³³

Milko Matičetov se loteva tega vprašanja na konkretnem primeru. Levstikovemu Martinu Krpanu z Vrha je našel dvojčka v rezijanskem Kotliču iz Rezije. Ugotavlja, da sta si ozko v rodu, čeprav ugotavlja med njima tudi razločke. Kotlič je vraščen v gorsko pokrajino, živi na beneški strani beneško-avstrijske meje. Noče zidati na drug argument – da je možnost poznavanja in prevzema slovenskega literarnega besedila v Reziji skoraj nemogoča. Krpan bi se od petdesetih let 19. stoletja do danes kaj težko prelevil v tako samosvojega junaka kot je Kotlič. Razločki vendar niso taki, da bi ne mogli šteti rezijanske pripovedi za polnovredno varianto dolensko-notranjske zgodbe o Krpanu z Vrha. Rezijansko besedilo daje prav tistim, ki trdijo, da Levstikov Krpan ni njegov izmislek.¹³⁴

SKLEP

Slovstvena folklorica in literatura sta dva različna estetska ideala. Tipološko gre za dvoje duhovnih poti, ki se na diahroni osi ne le srečujeta in dotikata, ampak prepletata in doživljata skupno usodo. Velik vpliv slovstvene folklore na literaturo je eden najpomembnejših dejavnikov pri celotnem razvoju literature in njenih posameznih žanrov. Ta vpliv ni le stihijski, kot je bil v srednjem veku, ampak tudi zavesten. Različni žanri v slovstveni folklorici pogosto pomenijo isto kot različni stilni postopki v literaturi. Da bi žanri slovstvene folklore mogli delno zamenjati stilne izraze individualnih ustvarjalcev, morajo imeti zgrajene sisteme svojih lastnosti, zato je v slovstveni folklorici zelo pomembna tipologija njenih temeljnih oblik. Kljub temu da so zelo dolgotrajne,

¹³¹ M. Bošković - Stulli, Usmena književnost u sklopu povijesti hrvatske književnosti, v: *Usmena književnost* (Izbor studija i ogleda), Zagreb 1971, 31–36.

¹³² Prim. Jurij Lotman, *Predavanja iz strukturalne poetike*, Sarajevo 1970, 242–248.

¹³³ Prim. študijo te vrste za srbsko/hrvaško jezikovno območje. Ana Radin, Narodna i umetnička bajka (bajke Ivane Brlić-Mažuranić i Ilije Vukičevića), v: *Gesta IX* Varaždin (1987), 88–98.

¹³⁴ M. Matičetov, Löl Kotlič – Krpan iz Rezije, v: *Sodobnost* 11 (1963), 249–256.

so zgodovinski pojav. Zaradi teh posebnosti je treba slovstveno folkloro raziskovati drugače kot literaturo, čeprav sta pri tem upoštevana tudi literarno estetska in literarnozgodovinska metoda. Stoletni obstoj žanrov v slovstveni folklori le-to pomembno loči od fiksirane (= pisane/tiskane) umetniške literature in to je ena pglavitnih zaprek za medsebojno usklajeno periodizacijo in za druge poskuse njenega vodoravnega razmerja do literarne zgodovine. Treba bi bilo vsestransko in sistematično raziskati navzočnost slovstvene folklore v literaturi posameznih narodov. Doslej je bilo največ opozoril na motivne vplive, imena epskih junakov, medtem ko je bilo o vplivih na jezikovni izraz bolj ali manj površno. Ni veliko razprav, koliko in kako je slovstvena folkloro pripomogla k umetniškim lastnostim posameznih avtorjev ali literature celih obdobj. V to analizo sodijo tudi načini, ki so znamenje zastajanja v literarnem razvoju. Tako bi se slovstvena folkloro organsko vključila v zgodovino celotnega narodovega slovstva in potrebna periodizacija zanjo ni potrebna¹³⁵ Vendar tako le delno oživi njena povezava z literarno zgodovino, samo tisti njen del, ki je neposredno povezan literaturo. Prav bi bilo vključiti v slovstveno zgodovino celotno slovstveno folkloro, ji omogočiti, kakor to velja za literaturo posameznih obdobj, da se prikaže celovito in povezano. S tem se slovstvena folkloro ne izloči iz literature, ampak ostane umetnost besed, taka besedna umetnost, ki deluje čisto drugače in je zato razvila drugačne lastnosti.¹³⁶

1. Vprašanje razmerij med slovstveno folkloro in literaturo vsebuje svoj izrazito *historični vidik*, pomemben tako za raziskovalca slovstvene folklore kot za raziskovalca literature. Pred zgodovinsko-primerjalnim raziskovanjem se odpira tu velikansko področje. Prav na področju raziskovanja folklornih sestavin v literaturi se pokažejo neizčrpane naloge. Slovstvena folkloristika in literarna veda se tu križata na vsakem koraku. Ni samo literatura jemala tradicijskih sestavin iz slovstvene folklore, ampak je prav tako literatura prodirala v slovstveno folkloro in jo s svojimi vplivi preoblikovala. Folklorist, ki išče vire za pretakajoče se tradicijske pojave, se mora velikokrat približati literaturi, katere raziskovalec mora znova in znova seči zelo daleč, da bi uzrl vpliv na pojav, ki ga raziskuje, in ne more mimo slovstvene folklore.
2. Literatura se jemlje tudi za zrcalo narodovega mišljenja, življenja. Toda če upoštevamo *sociološki vidik*, se to nanaša le na gornje plasti, na elito. Zelo omejeno bi bilo, če bi se držali le nje, tudi množice, »mase« imajo poleg nje svojo »literaturo« = slovstveno folkloro in njene mejne oblike, ki v njihovem življenju izpolnjuje isto vlogo, kakor literatura v višjih plasteh.
3. *Metodološki vidik*. Zahodnoevropska slovstvena folkloristika, katere pionirji so bili večinoma najpomembnejši literarni zgodovinarji, je izdelala svoje lastne metode, sorodne literarnozgodovinskim. Znanje teh metod more posebno primerjalnim študijam dati neprecenljive usluge, folkloristične študije pa razpolagajo z velikanskimi zbirkami gradiva, ki omogoča zelo precizno presojati dane literarne pojave.¹³⁷ Slovstvena folkloro in literatura moreta in celo morata

¹³⁵ B. Paternu, Folklorizacija literature in literarizacija folklore, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), 71, 80.

¹³⁶ M. Bošković - Stulli, Usmena književnost u sklopu povijesti hrvatske književnosti, 31–39.

¹³⁷ J. Krzyżanowski, Literatura a folklor, v: *Szkice folklorystyczne*, Kraków 1980, 11–14.

vzajemno sodelovati, ne le kot dva tipa umetniške kulture – v sinhronem pogledu –, ampak tudi kot dve etapi, dva stadija, od katerih je ena (slovstvena folklor) prehajala v drugo (literatura) v zgodovinskem gibanju oblik in tipov kulture – to je v diahronem pogledu. Še najstarejše svetovne literature (sumerska, egiptovska) niso nastale prej kot pred 4000 leti, medtem ko folklor genetiko spada v obdobje oblikovanja človeške besede, kar pomeni, da je nastala v času pred 100 000–30 000 leti. Pri mnogih narodih nastaja literatura pred našimi očmi.¹³⁸

Jakobson in Bogatyrev nista zanemarila prepletanja in medsebojnih vplivov slovstvene folklore in literature, vendar opominjata, da je »prenos metod in pojmov, sprejetih pri obdelavi literarnozgodovinskega gradiva pogosto škodil analizi folklornih umetniških oblik, ker folklornim oblikam ustreza lastna tipologija«. Približevanje folkloristike literarni zgodovini je omogočilo pojasniti genetična vprašanja, a »ločevanje obeh disciplin in vnovično vzpostavljanje avtonomije folkloristike bo verjetno lajšalo pojasnjevanje funkcije folklore in odkrilo njegove strukturalna načela in posebnosti«. ¹³⁹ Temeljna umetniška funkcija pri literaturi in slovstveni folklori je enaka, le da ima le-ta nekaj svojih, zunajliterarnih funkcij, ki so zanjo specifične. Folklorna dela za razloček od umetniških del niso samo literarna, ampak hkrati tudi del drugega področja umetnosti (npr. glasbe, plesa). Poleg tega izpolnjujejo tudi kako praktično funkcijo, so del šege, znanja, pouka, magije. Podobne funkcije, a samo na robu, obstajajo tudi v literaturi,¹⁴⁰ drugačne so pri sodobni masovni literaturi, a podobnosti obstajajo tudi tu.¹⁴¹ Življenje slovstva v knjigah in življenje slovstva v živem govoru ne more biti enako. Kljub tem razločkom vendar ni treba skleniti, da gre za dva popolnoma različna vidika jezikovnega ustvarjanja. Čeprav se slovstvena folklor in literatura imata za dva ločena tipa besedne umetnosti, se njuni medsebojni stiki in vplivi ne smejo zanemariti; poleg tega ni vzroka, da se pri obravnavi slovstvenih oblik ne govori hkrati in na isti ravni o izdelkih slovstvene folklore in literature. Razločki niso nepremostljivi, vendar jih je treba upoštevati z vidika preučevanja posebne usode, razvoja žanrov in oblik slovstvene folklore pri nekaterih narodih evropskega kulturnega kroga ali sveta. Upoštevaje probleme klasifikacije književnosti z drugih vidikov ni razloga, da ne bi govorili o žanrih slovstvene folklore, zanemarjajoč njihove razločke nasproti literarnim žanrom, razen če niso prav ti razločki odločilnega pomena za razumevanje bistvenih lastnosti posameznih vrst (balada!).¹⁴²

Kakor koli rešujemo razmerje folkloristike in literarne vede, to je, če slovstveno folkloristiko podredimo etnologiji ali literarni vedi ali jo jemljemo kot samostojno vedo poleg etnologije in literarne vede, vedno ostane dejstvo, da je slovstvena folklor besedni pojav in vedno sta se prepletali z literaturo in si medsebojno vplivali. Zato se upravičeno govori o slovstveni folklori in pismenstvu/literaturi kot o dveh vejah istega debla literature ali o »paralelah«. ¹⁴³

¹³⁸ K. V. Čistov, Špecifikum folklóru vo svetle teórie informácie, 345–360.

¹³⁹ M. Bošković - Stulli, Uz dva članka o usmenoj književnosti..., 206.

¹⁴⁰ Marija Stanonik, *Iz kaosa kozmos* (Kontekstualnost in žanrski sistem slovenskega odporniškega pesništva 1941–1945), Dvojna tematska številka Borca, 538–539, Ljubljana 1995.

¹⁴¹ M. Bošković - Stulli, Uz dva članka o usmenoj književnosti ..., 208.

¹⁴² Milivoj Solar, *Teorija književnosti*, Zagreb 1977, 112–115.

¹⁴³ O. Sirovátko, Nad současným vztahem slovesné folkloristiky k literární vědě, 81–85.

SLOVENSKA LITERARNA ZGODOVINA V KLJUČU SLOVSTVENE FOLKLORISTIKE

UVOD

Slovenska literarna veda je načelno pričujočo problematiko od njenih začetkov naprej podrobno že obdelala.¹ Tukajšnja razprava se želi ustaviti konkretnije ob nekaterih sestavinah, ki jo dopolnjujejo, in to po načelu naraščanja; to pomeni, da se od razdelka do razdelka krepi tisto stališče, ki se z vidika avtonomije slovstvene folkloristike zdi le-tej najustreznejše in ga v posameznih primerih podpira tudi (slovenska) literarna veda.

I. POZORNOST ZGOLJ LJUDSKI PESMI

1. FRANCE KIDRIČ

v svoji zgodovini slovenskega slovstva načenja vprašanje slovstvene folklore pri koreninah, vendar se omejuje zgolj na pesem. Za njen obstoj vidi zanesljiv vir v izrazih 'pesem' in 'peti', ki sta prednikom današnjih Slovencev skupna z drugimi Slovani in »dokazujeta z gotovostjo, da so že poznali poseben način besednega prednašanja, ki se je odlikovalo od običajnega govora. O kakovosti neknjižne slovenske 'pesmi', ki je bila individualno koncipirana, a se je med ustnim sporočanjem neprestano izpreminjala, se da za dobo prvih stoletij, kar so bivali Slovenci v alpskih deželah, le ugibati«. ² Toda avtor je do folklorne snovi zadržan. Res da ob omembi njihove funkcije našteva primerke cerkvene pesmi od 11. do 15. stoletja in presoja, da se je njihova oblika (rima, kitice) postopoma prilagajala vplivom »zlasti latinske himnike«, in čeprav so nekatere morda izvirale iz knjig, so se kmalu sfolklorizirale.

»Med maloštevilne cerkvene pesmi, ki so se ob sodelovanju duhovnika in ljudstva že pred sredino 16. stoletja pele v cerkvi pred pridigo ali po njej, pri posebnih svečanostih, procesijah itd., se morajo npr. šteti: božične »Ta dan je vsega veselja« (latinski original »Dies est laetitiae« je iz 13. stol.), »Eno je dete rojeno« (Puer natus in Betlehem iz 15.), »Ta svetla zvezda je izšla« (Sidus clarum oritur iz 14.); prepesnitev desetih zapovedi za postni čas, namreč »Kir hoče v nebo

¹ Darko Dolinar, Ljudsko slovstvo v slovenskem literarnem zgodovinopisju, v: *Razvoj slovenske etnologije od Šteklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj* (Zbornik prispevkov s kongresa, Ljubljana, Cankarjev dom 24. – 27. oktober 1995), Slovensko etnološko društvo, Ljubljana 1995, 77–84.

² France Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva* (Od začetkov do Zoisove smrti. Razvoj obseg in cena pismenstva književnosti in literature), Ljubljana 1929–1938, 5.

priti, ta ima ohraniti teh deset zapovedi«, ki je imela tudi mnemotehnični namen; velikonočna »Kir Marija Boga rodi« (Virgo Deum genuit? danes pozabljena), »Oglasi se, oglasi se sveti šent Peter« (Helf uns sankt Peter heiligo iz 11.? danes pozabljena), »Jezus je od smrti vstal, od njega bridke martre, obto se veselimo« (Christ ist erstanden von der Marter all, des wollen uns froh sein iz 13.), »Jezus je od smrti vstal, od svoje bridke martre, da bi ne bil od smrti vstal« (Christ ist erstanden von der Marter all, und wär er nicht erstanden), »Marija Devica, bodi naša pomočnica« (Regina coeli); vnebohodna »Jezus je šel gori v nebo« (Jam Christus astra ascenderat iz 13.); binkoštna »Pridi sv. Duh, napolni srca (Veni sancte spiritus iz 12.); adventna »Jager na lovu šraja« (Es wollt ein Jäger jagen iz 15.). Cerkvene slovenske pesmi so se pele najbrž tudi ob ustoličenju koroških vojvod«. Kidrič sprejema tezo, da sta za »posvetno narodno pesem« tako pri Nemcih kot pri Slovencih pomembni 14. in 15. stoletje in v tej zvezi omenja »pesem o lepi bobnarici«, ki da se nanaša na dogodke »v rodbini celjskih grofov«, »udomačevali so se novi junaki sosednjih narodov, kakor kraljevič Marko, Kralj Matjaž. V pesmi o Pegamu in Lambergarju »so v Pegamu najbrž spomini na Vitovca« in na antihusitsko miselnost, ki so jo pomagali širiti češki begunci.³

Vilko Novak polemizira polemizira s Kidričevo predstavitvijo Antona Tomaža Linharta⁴ v skladu s Kremenškovo koncepcijo etnologije in (slovstvene) folkloristike.

2. IVAN PRIJATELJ

je že leta 1919 na uvodnem predavanju na katedri za novejšo slovensko književnost s sklicevanjem na ruskega kritika Belinskega natančno opredelil pojme umetnost, literatura, književnost, pismenstvo in slovstvo. Le-to kot najširši pojem zajema »vse narodno umovanje, ki se poslužuje za svoje izrazilo 'besede (slova): od preprostega narodnega rekla ali pregovora do kompliciranega filozofskega traktata. Narodno zarotilo ali umetna pesem pravega ali dozdevnega pesnika, srednjeveška kronika ali pragmatično moderno zgodovinsko delo, učbenik, slovar, knjižni katalog, sadjerejsko navodilo, politični ali nabožni govor – vse je slovstvo.«⁵ France Kidrič se pri izrazih za navedene pojme s Prijateljem ne ujema docela in prostodušno prizna, da jih ni rabil dosledno, strinja pa se z njim v opredelitvi pojma slovstvo: »slovstvo je najširši pojem in obsega poleg naštetega [»rokopisni spomeniki«, »vse, kar je izšlo v knjigi«, tudi »z umetniškimi stremljenji«] v ustnem izročilu živečo narodno pesem in prozo.⁶ To je edino mesto, kjer omenjeni literarni zgodovinar upošteva prozo kot enakovredno pesmi, toda v svoji Zgodovini slovenskega slovstva jo popolnoma zanemarja.

3. TONE PIPAN

slavist in partizanski pesnik s psevdonimom Črtomir,⁷ ravna enako. Med drugo

³ Prav tam, 14, 16.

⁴ Vilko Novak, Anton Tomaž Linhart o kulturi starih Slovencev, v: *Traditiones* 2 (1973), 60–61.

⁵ Ivan Prijatelj, *Izbrani eseji in razprave*, Ljubljana 1952, 3.

⁶ F. Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti*, 1*.

⁷ Kot propagandni referent XXX. divizije IX. korpusa NOV in POJ je padel novembra leta 1944. Več

svetovno vojno je pripravil kratek pregled slovenskega slovstva »od prvih zapiskov do Prešerna«, toda pri obravnavi posameznih pesmi se bolj naslanja na Ivana Grafenauerja. Glede na vojne razmere je razumljivo, da Pipan izpostavlja predvsem pesmi o kmečkih uporih iz 16. in 17. stoletja in o bojih s Turki. Z vidika narodne obrambe proti okupatorju interpretira celo pesem o Lepi Vidi: »Ta pesem dobro tolmači našo narodno duševnost, ki se kaže v teh značilnostih: zavest odvisnosti od tujca, pomanjkanje odpornosti, vdanost v usodo, prepozno kesanje in hrepenenje po domači zemlji. Vse te poteze so tvorile ogledalo naše narodne duševnosti prav do l. 1941., ko smo z novim narodnim prebujenjem začeli ustvarjati nov lik slovenskega človeka. Med prve pripovedne pesmi štejemo tudi pesmi o kralju Matjažu, ki nam kažejo hrepenenje naroda po pravici, svobodi in pravični ureditvi družbe, vendar ne pokažejo načina, po katerem naj bi narod prišel do teh vrednot, ker ta pričakuje pomoči od drugod in ne iz lastne moči.«⁸

4. MARJI BORŠNIKOVI

kračina in njena zasnova pregleda slovenskega slovstva ne dovoljujeta, da bi se v njem poglobljala v sočasno slovstveno folkloro in če že, tudi ona v njej priznava zgolj vezano besedo: »Z izjemo ljudske poezije, ki se razvija z ustno ljudsko tradicijo, ostaja torej v vsem srednjem veku razen nekaterih sporadičnih slovenskih zapiskov pri nas polno mrtvilo.«⁹ Avtorica pa zasluži pohvalo zaradi svoje piramidalne uporabe pojmov dosledno slovstvo, književnost, leposlovje po Prijatelju: 1. V stari dobi upoštevamo vse slovstvo, to se pravi, vse, kar se je pri nas zapisanega ali tiskanega iz tistega časa ohranilo; 2. v srednji dobi do marčne revolucije (1848) vso književnost; 3. odtlej naprej, ko se je pri nas knjiga začinjala vse bolj množiti, pa upoštevamo samo še lepo književnost (leposlovje), in to, kar je z njo v zvezi.¹⁰

II. SLOVSTVENA FOLKLORA KOT PODLAGA ZA ORIS DUHOVNEGA OBZORJA NAŠIH PREDNIKOV

1. ANTON SLODNJAK

svojo prvo zgodovino slovenskega slovstva gradi po načelu: jezik > slovstvena folkloro > literatura, kar se je slabo desetletje pred njim, že blizu strukturalizmu, teoretično najbolj trudil utemeljiti André Jolles. Nasprotno od Kidriča Slodnjak upošteva slovstveno folkloro že bolj celostno. Ne omejuje se zgolj na ljudsko pesem, čeprav ji daje vse spoštovanje, toda hkrati z njo omenja kot »kulturno

o njem prim. M. Stanonik, v: »Na tleh leže slovenstva stebri stari« (Poezija konteksta II), Ljubljana 1993, 192–202.

⁸ Tone Pipan, 10 ur pri naših učiteljih in vodnikih, Položaj, 1945 (ciklostil), 6. Iz arhiva CK KPS pretipkala Francka Petrinja-Zdenka, posredovala Terezija Traven, Ljubljana 31. 5. 1977. Hvala!

⁹ Marja Boršnik, Pregled slovenskega slovstva, 1948, v: *Študije in fragmenti*, Maribor 1962, 152–153.

¹⁰ Prav tam, 151–152.

dediščino, ki so jo naši predniki prinesli s seboj«, tudi jezik in »sporočila o bogovih in duhovih in druge tvorbe preprostega narodnega duha«, kar pomeni, da razširja zavest o slovenski slovstveni dediščini tudi na prozne folklorne žanre. Presenetljivo je, da ob ljudski pesmi pri Slodnjaku nad literarnozgodovinskimi merili obravnave prevladajo etnološki, saj se največ ustavlja ob njeni funkciji; kje vse se je glasila: »na bojnih pohodih, pri verskih obredih, skupinskih plesih, igrah, družinskih dogodkih in v drugih prilikah. Bila je izraz občestvenega duha, ki je navdajal družine, rodove, bratstva – narod. Njena poglobitna lepotna moč je bila vsebina, ki jo je naglaševala preprosta melodija. Selitev in osvojitve novih pokrajin, srečanja s kulturnimi narodi, boji za velika zidana mesta, nova podoba zemlje, novi ljudje, nova kultura so jo navdajali z novimi vsebinami in melodijami.«¹¹

Kakor Kidrič govori o prisvajanju junakov sosednjih narodov¹² tudi Slodnjak odšteva svoj drobiž jugoslovanski enotnosti svojega časa, ko za časa kmečkih uporov in turških vpadov govori o povezovanju z 'južnimi brati'. To je svojevrstna ironija, glede na to, da v folklornih pripovedih, znanih s terena pripadniki turške vojske govorijo srbsko/hrvaško.¹³ Od Ivana Grafenauerja prevzema ugotovitev, da je slovenska »ljudska pesem« v tem času »doživljala svojo zadnjo preobrazbo«: »junake in voditelje izza preseljevanja so spodrivale osebnosti in okoliščine borbe zoper Turke.«¹⁴

Nato se Slodnjak posveti mitologiji, ki jo prepleta z zgodovinopisnimi podatki. Govori o »verski misli prvotnih Slovencev«, našteva imena slovanskih bogov in njihove ostanke na Slovenskem: Svarog > 'veliki bog', tudi Tvarog, Sventovid ali Perun kot sončni mit, in njegov nasprotnik Črt, »vesoljno načelo smrti, teme, onstranskega življenja«. Poudarja, da je ta prvotni dualizem našim prednikom lajšal prehod h krščanstvu, starodavne bajčne predstave pa da se še dandanes ohranjajo v slovenski slovstveni folklori, čeprav so se v pesmi bolj ali manj pokristjanile. Še dolgo v srednji vek se je duhovno življenje slovenskega človeka kljub prevzemu krščanstva prepletalo z mitološkimi sestavinami: še vedno je tudi »molil sonce, drevje, vode ter trepetal pred smrtjo in množico duhov, ki polnijo svet in nebo.«¹⁵

Po tridesetih letih je Anton Slodnjak pripravil novo zgodovino slovenskega slovstva, ki je tu dobrodošla predvsem zaradi primerjave stališč s tukajšnjo problematiko. Da se je poglobilo, se vidi iz dolžine poglavja, ki ji je posvečeno, poskusa ustrežnejše terminologije in drugačne razčlenitve snovi, na kar opozarjajo že naslovi posameznih razdelkov, in ne nazadnje upoštevanje najnovjših dognanj na tem področju, pri čemer vseh stališč Ivana Grafenauerja ne sprejema brez zadržkov in jih sooča z drugimi domačimi in tujimi ugotovitvami.

»Zgodovino ustnega in pismenega jezikovnega ustvarjanja v času onemogočene državne integracije Slovencev« razdeli v tri stopnje. Preden začne s »predkrščanskim ustnim pesništvom«, tudi tokrat posveti nekaj pomembnih misli jeziku, iz katerega se tketa tako slovstvena folklor kot literatura. Sledi oris duhovnega obzorja naših prednikov ob pretresu, ki so ga doživeli s pokristjanjenjem. Res se je »prvotni

¹¹ Anton Slodnjak, *Pregled slovenskega slovstva*, Ljubljana 1934, 9.

¹² F. Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, 14.

¹³ Eno takih pripovedi iz Zasavja pozna prof. dr. Martina Orožen.

¹⁴ A. Slodnjak, *Pregled slovenskega slovstva*, 1934, 13.

¹⁵ Prav tam, 9, 10, 12, 13.

predkrščanski besedni in miselni sestav slovenskega človeka« močno spremenil, toda marsikaj se je ohranilo. Medtem ko je leta 1934 Slodnjak prepričan v tezo »romantičnih etnografov«, da je ob naselitvi v naše kraje Slovane obvladoval »sončni mit z dualističnimi in animističnimi elementi«, leta 1968 tej možnosti dodaja še dve: Grafenauerjevo trditev o »zelo zapletenem spoju praeavropskih in pračloveških verskih predstav, ki bi bile menda osredotočene okrog enega samega boga, stvarnika in delivca« in domnevo poljskega slavista Aleksandra Brücknerja, »da so imeli Slovani sploh razvito in bogato mnogobožno bajeslovje«. Glede na slovensko slovstveno folkloro in šege je Slodnjak najbolj naklonjen tej zadnji tezi, čeprav dopušča, da je v obeh marsikaj izposojenega od sosedov in ne zanika nevarnosti njunega romantičnega potvarjanja. »Kljub temu je težko sprejeti Grafenauerjevo domnevo o enem edinem slovenskem bogu, četudi so se do konca 18. stoletja ohranile o tem neke nedoločne predstave v zvezi z imenom najvišje gore na slovenskem ozemlju Triglava (Valentin Vodnik izpoveduje v odi Vršac 1795 željo, da bi bival 'breztelesen pod velikom Bogam', tj. pod Triglavom.)«. Slodnjak je prav tako zadržan do Grafenauerjeve razlage Kurenta in drugih bajnih bitij iz slovenske slovstvene folklore, npr. »za kresnike, bajne zaščitnike poljedelca in njegovega dela«: »Lažje bi se dala razložiti nižja bajna bitja, ki jim niso pripisovali ustvarjanja sveta in mesta v slovanskem Olimpu, temveč so jih spravljali v zvezo z zemljo, rojstvom, smrtjo in usodo ljudi. V to vrsto gredo: vragi (prvotno vladarji podvodnega kraljestva mrtvih, ki so se pozneje spojili s predstavo krščanskega hudiča), vedomci (čarodeji), vile (gorske in vodne nimfe), rojenice in sojenice (slovanske parke, ki določajo novorojencu usodo), žalik žene in navje (najbrž glasniki smrti, v današnjem živem kmečkem govoru pa duše brez krsta umrlih otrok) itd.«¹⁶

Obnova slovenske kozmološke mitologije je za Slodnjaka zelo tvegano početje, »ker nimamo o njej skoraj nobenih zgodovinskih podatkov in se moramo opirati samo na analogije z drugimi slovanskimi, zgodovinsko dokumentiranimi bajeslovji«, čeprav »žrtvovanje bogovom, ki ga našteva med grehi obrazec splošne spovedi v *Brižinskih spomenikih* in o katerem govore tudi bajke in pripovedke, omogoča domnevo o višje razviti slovenski mitologiji«. Kot odrastek mitoloških predstav so prav tako razložene aitiološke, tj. razlagalne povedke, ki imajo marsikdaj moralno poanto, in v nekaterih »so se slovenske predstave spajale s kelto-romanskimi in germanskimi«. Niso vse zgodovinske povedke take že od začetka, lahko »so dobile šele sčasoma zgodovinsko vsebino in razlago. Takšne so npr. pripovedke o pesjanih (Kynocefalih, Pečenegih, Obrih in Hunih), o kralju Matjažu in o bojih s Turki. Pri pravljičah se Slodnjak trdo drži Milka Matičetovega, medtem ko se pri legendah spet sprosti: »Take legende so največkrat nastajale iz tako imenovanih apokrifov, tj. starokrščanskih spisov o Kristusovem življenju, ki jim Cerkev ni priznala veljave božjega razodetja, ker so bili porojeni iz svobodno snujoče domišljije, ki so hotele tešiti versko radovednost nekdanjih vernikov, so po svojem izviru prav tako stare in občečloveške kakor pravljičice, dasi so v tistih oblikah, ki so dospele do nas, verjetno najmlajši sad ljudske ustne pripovedne umetnosti.«¹⁷

S tem, da je Slodnjak dal v tem svojem pregledu povedke različnih vrst na

¹⁶ Anton Slodnjak, *Slovensko slovstvo* (Ob tisočletnici Brižinskih spomenikov), Ljubljana 1968, 7–8.

¹⁷ Prav tam, 8–10.

prvo mesto, jim z mitološkega vidika očitno pripisuje pomembnejše mesto kakor pesmim, za katere ponavlja, da je v njih »le malo odsevov predkrščanskih verskih misli in predstav. Skoraj bi mogli reči, da so se bajeslovni motivi po pokristjanjenju ohranili le v prozni obliki. Seveda so lahko mnoge takšne pripovedke nastale iz pesemskih form, druge pa so bile gotovo že spočetka zasnovane kot prozna dela«. Slodnjak se pri obravnavi balad praviloma naslanja na Ivana Grafenauerja, vendar ne deli z njim vedno enakega mnenja o njihovi starosti, ker da je njihov avtor rabil ustvarjalno razdaljo do tematizirane snovi v njih. Predvsem gre za težak položaj žená »v patriarhalni družini in družbi, ki sta se vzdignili iz razvalin nekdanjega matriarhata«. »Vsekakor pa moramo sprejeti Grafenauerjevo mnenje, da gredo pesmi, ki opevajo premoč sestriinske ljubezni do brata nad ljubeznijo do ljubega, krvavi rop neveste, hudodelstvo zahrbtne tašče, trdosrčnost krute mačehe, nesrečno usodo desetnic, vdov in sirot, morebiti tudi trpljenje na smrt obsojene detomorilke, po svojem izviru v predkrščansko dobo, četudi so bili taki in podobni motivi živi in pereči tudi v poznejših časih.«¹⁸

V času Brižinskih spomenikov in drugih rokopisov »krščanskega pismenstva v slovenskem jeziku« se je – po Slodnjakovi terminologiji! – slovensko »ustno pesništvo temeljito preoblikovalo«. Za številne imenitne slovenske 'ljudske pesmi dokazuje grški, španski in še pogosteje nemški vpliv, s čigar posredovanjem se je slovenska 'ljudska' pesem navezovala na snov, znano iz francoskih pravljic in Shakespeareovih tragedij. Po genetični razčlenitvi legendnih pesmi Slodnjak svoj oris, v katerem večinoma sledi zadevni Grafenauerjevi študiji v Narodopisju Slovencev, končuje z ugotovitvijo: »Bežen pregled slovenskega ljudskega pesništva razodeva torej, da Slovenci po izgubi državne samostojnosti sicer niso mogli dobiti junaške epike in viteške ljubezenske poezije v svojem jeziku«, da pa je bilo med njimi še vedno dovolj pevcev in poslušalcev za baladne in legendne pesmi.¹⁹

Da Slodnjak jemlje pojem »ustno pesništvo« v širokem pomenu besede, kar pomeni, da vanj vključuje ne samo pesmi, ampak tudi prozno slovstveno folkloro, potrjuje zadnji razdelek iz prvega poglavja v njegovem Slovenskem slovstvu. V tretjem obdobju slovenskega pismenstva v poznem srednjem veku je iz leta 1515 na nemškem letaku o zmagi plemičev nad upornimi kmeti prvič tiskana slovenska beseda, in sicer geslo kmečke vojske: *Stara pravda* in bojni krik upornikov: *Le vkup, le vkup, uboga gmajna!* Tedaj se je utegnila stara pripovedna pesem o boju med »svetlim in črnim božanstvom« preleviti v najbolj znano slovensko balado *Pegam in Lambergar*. Tako sklepamo glede na vlogo kranjskega plemiča Krištofa Lambergarja v bojih zoper Jana Vitovca (Čeha ali 'Pegama'), poveljnika vojske Katarine Celjske, ki naj bi obvarovala celjsko ozemlje pred Habsburžanom Friderikom III., za katerega se je boril Lambergar. V drugi polovici 15. stoletja so se slovenske ustvarjalne sile razmahnile ob imenu ogrskega kralja Matija Corvinusa (1458–1490), ki je vladal tudi panonskim Slovincem in slovel kot zaščitnik kmetov. V nasprotju s povedkami, ki prikazujejo Matjaževo pravičnost in osvobodilno poslanstvo, opevajo pesmi predvsem »njegove bojne in ljubezenske dogodivščine«. Druge pripovedne pesmi tega časa prikazujejo spolno razbrzdanost grajske gospode in njeno neusmiljenost do tlačanov. Iz nekaterih je že čutiti konec srednjega veka: nekateri bajčni motivi

¹⁸ Prav tam, 10.

¹⁹ Prav tam, 13–14.

in zgodovinski dogodki so oblikovani v duhu pripravljajočih se velikih družbenih in duhovnih sprememb, ki napovedujejo konec srednjega veka.²⁰

Slodnjak tu dela veliko uslugo bralcu, ko mu pogosto zelo razčlenjeno in zato zahtevno Grafenauerjevo razpravljanje posreduje strnjeno, pregledno in jasno.

2. JOŽE POGAČNIK

se od svojega učitelja najbolj opazno loči po terminologiji, saj namesto »ljudskega« oziroma »ustnega slovstva« dosledno goji pojem tradicionalnega slovstva. Definira ga s pomočjo Ludvika Kube: »Tradicionalno slovstvo je 'muzikalno-literarna kultura nepismenosti'. S tem se približuje Antonu Slodnjaku, saj oba omejujeta slovstveno folkloro zgolj na srednji vek;²¹ to je obdobje, preden so z iznajdbo tiska nastale vsaj tehnične možnosti za nastanek slovenske književnosti. Podobna je tudi njuna razvrstitev snovi in deloma interpretacija le-te, vendar je Pogačnikov način izražanja bolj intelektualno nabit: »Gnomsko-simbolična instrumentacija, ki strnjuje življenjske dogodke in spoznanja v fabulistični preglednosti in aforistični strnjenosti, razjasnjuje strukturalne posebnosti narodove celotnosti. Psihološka, družbena in etična tipika, ki je nastala v boju za obstanek umske in srčne kulture, pa razkriva posebne etnične duševne globine in plitvine, katerih cena in pomen sta neprecenljiv vir spoznanj o srednjeveškem slovstvenem ustvarjanju.«²² Empirično se tudi Pogačnik naslanja predvsem na zadevne razprave Ivana Grafenauerja, vendar ne zmeraj na iste kot Slodnjak. Če pa to stori, jim daje drugačen poudarek. Ponekod temu zelo tesno sledi in ga le izrazno posodobi, včasih Slodnjakov opis skrči v formulativni pojem. Panonsko širok Slodnjakov opis življenjskega nazora naših prednikov Pogačnik strne v poved: »Nerazumljiva narava je bila sila, pred katero je človek trepetal. Življenje je bilo obkroženo z močmi, ki so delovale nasprotno od človekovega hotenja. Zato je življenjski nazor tega časa označen s pojmom tragizma:«²³ »Njihov svetovni in življenjski nazor je bil nasploh pesimističen, da, celo tragičen. Podoba je, kakor da so začetni in nadaljnji pripovedovalci s poslušalci vred mislili, da delujejo v njihovem vsakdanjem življenju ali morebiti zraven njega neka skrivnostna bitja, ki vedo več in so z zemljo in njeno rodovitnostjo v tesnejših zvezah kakor slovanski prišleci z vzhodnih ravnin. Nekatera teh bitij so imeli za posebljenje ali podemonjenje pokrajinskih značilnosti in posebnosti, o drugih so mislili, da prebivajo v neznanih in nepristopnih predelih: na visokih gorah, v jamah, gozdovih, jezerih, rekah in tolmunih ter da od ondod posegajo zdaj prijazno, zdaj sovražno v življenje novih prebivalcev. Le-ti pa se menda v novih pokrajinah še niso počutili dovolj varne, težil jih je nejasen občutek krivde, večkrat pa so si nakopavali s hudobnimi deli samo nesrečo na glavo. Nezakrivljeno trpljenje so

²⁰ Prav tam, 16–17.

²¹ Na drugem mestu Jože Pogačnik to mejo tudi sam izrecno postavi. Prim. *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Maribor 1968, 23: »Tudi drugi primeri se v srednjem veku, dokler nas v literarni zgodovini zanima tradicionalno slovstvo, kažejo na enak način... »

²² Pogačnik, 1968, 28.

²³ Prav tam, 19–20.

prinašala navadno le ljubezenska razmerja, v katera so bajna bitja (npr. povodni mož, vila ipd.) lahko potegnili zemljane. Takšne predstave o zemlji in življenju so ohranjene v pripovedkah o zmajih, kačjih kraljicah, velikanih, povodnih možeh, jezerskih in gozdnih vilah (božjih, morskih in divjih deklicah), žalik ženah (belih ženah), škratih in drugih bajnih bitjih. V nekaterih bi morebiti res lahko z nemškim slovstvenim zgodovinarjem J. Nadlerjem²⁴ videli nesrečne postave pregnanih keltskih ali prejšnjih ilirsko-romanskih prebivalcev, ki so se umaknili pred navaljujočimi slovanskimi krdeli. V to vrsto gredo pripovedke o velikanih, divjih možeh, gozdnih in gorskih škratih, jamnikih idr.²⁵

Pogačnik konkretnje razmejuje posamezne predkrščanske plasti, saj pri aitioloških pripovedih domneva »največji delež ilirsko-keltskega in romanskega substrata na slovenskih tleh«. Iz obdobja pokristjanjevanja poudarja dobrodejnost tako imenovane irske metode, ki »starih poganskih obredov ni nasilno preganjala; dajala jim je samo krščansko vsebino (koledovanje, jurjevanje, kresovanje, božič). Poleg tega se je naslonila na bajeslovne pesmi ter jih prilagodila novi predstavi sveta. V zvezi s to metodo je nastanek kratkih molitvenih pesmi, kirielejsonov, v katerih obstaja povezava med pogansko slovansko in srednjeveško slovensko kulturo. ... Mitološke posebnosti so dobile krščansko ime ali pa je stara oblika sprejela krščansko misel in vsebino. Misijonarji so izbrisali stare bogove in vse višje božanske sile, ni pa se jim posrečilo zatreti starih verskih navad in verovanj v razna božanstva nižjih vrst (vedomci, rojenice, sojenice idr.). Ostala je tudi prastara vera v čarodejno moč besede, izpričana z zagovorom zoper izvín in zoper otok.«²⁶

Pogačnikova novost v tej zvezi je osamosvojitve vprašanja o »tradicionalnem gledališču, ki je vseskozi obredno in ga v predkrščanski fazi imenujemo magično, v srednjeveški fazi pa nabožno«. Iz njegovega nadaljnjega izvajanja se zdi, da so mu bile v pomoč študije Nika Kureta, ali je njemu samemu pripisati vključitev sem ustoličenja koroških vojvod, pa zaenkrat še ni preverjeno. Njegov prehod iz srednjeveškega zgodovinskega konteksta kot snov »tistega dela tradicionalnega slovstva, ki ga je treba upoštevati v pregledu srednjeveškega slovstvenega življenja na Slovenskem« je bolj preciziran kakor pri Slodnjaku razmerje med posameznimi »fazami duhovne zgodovine« in njihovo ubeseditvijo v slovstveni folklori.

Morda je Pogačnik prvi literarni zgodovinar, ki se zaveda škode zaradi zaostanka v raziskovanju slovstvene folklore v prozi. Prav tako se zaveda veliko večje podvrženosti proznega teksta spremembam, kakor sta tega deležni pesem ali obredna gledališka improvizacija. Pesem je močnejše vezana z enim motivom, mnemotehnično pa jo ohranja doslednost ritma. Obredna improvizacija je predvsem *mimus*, zasnovan na vidnem sprejetju. Pripovedna proza pa ima določen tematski votek, ki ga pripovedovalec spreminja strukturalno; nova pripoved pomeni nov vidik in novo motivacijo. Zato pri preučevanju tega vprašanja pomaga

²⁴ Josef Nadler, *Literaturgeschichte Österreichs*, Wien 1948, 28–30.

²⁵ Slodnjak, *Slovensko slovstvo*, 9.

²⁶ Jože Pogačnik, *Zgodovina slovenskega slovstva I* (Srednji vek, reformacija in protireformacija, manirizem in barok), Maribor 1968, 20.

²⁷ Prav tam, 11, 12, 20, 21.

umetnostna zgodovina. S podobo utrjeni prizori, katerim vemo datum nastanka, odkrivajo namreč prav tisto, kar bi se sicer izgubilo – strukturo celote.²⁷

Čeprav funkcionalno po Pogačniku med »tradicionalno pripovedno prozo« in pesništvom ni razločka, ugotavlja pri prvi veliko večjo kozmološko usmerjenost in »več etičnega razglabljanja« in za dokaz o tem navaja t. i. legendo o Ingu iz spomenice (*De conversione Bagoariorum et Carantanorum*) salzburških duhovnikov. Dobrodošlo je opozorilo na dvoje posebnosti, ki že vnaprej zmanjšujeta identiteto slovenske prozne folklore. Prvič, da je zapisana v tujem jeziku, drugič, včlenjena je v besedila, ki imajo čisto drugačen pomen in namen (motivi o sveti Katarini, Sibili in Antikristu). Končno tudi izvlečki iz pripovedne zbirke *Legenda aurea* Jakoba de Voragina v Kostanjevici, kakor tudi upodablajoča umetnost s svetniškimi in posvetnimi temami (Marijina kapela opatijske cerkve v Celju, v kateri je umetnik konec XIV. stoletja upodobil odlomke iz naravoslovne knjige »*Physiologus*«), dovoljujeta sklep, »da je bilo tega gradiva več in da se je Slovenija s svojimi močmi tudi na tem področju včlenila v evropske slovstvene tokove.«

Po predstavitvi vprašanj slovstvene folklore na diahroni osi Pogačnik prestopi na sinhrono ravnino, kar teoretično utemelji. Sploh je zanj značilno, da svoja podajanja na tem področju spremlja bolj kot z empiričnim gradivom, s teoretično refleksijo. Vsakemu bralcu dostopno razloži vprašanje tradicije in medsebojni stik nosilca slovstvene folklore z njenim sprejemalcem, pri čemer je zaznati vpliv strukturalne folkloristične teorije, vendar ni mogoče zanesljivo trditi, na katerega avtorja posebej se opira. Prav tako opozori na specifično folkloristično vprašanje variant in estetske kriterije, ki so za slovstveno folkloro drugačni kot za literaturo: »čim večja je estetska dognanost pesmi, tem večja je starost pesmi. V narodu se je namreč zadrževalo samo tisto, kar je bilo vredno in je zato prešlo skozi razne rodove pa dobe ter pretrajalo različno obarvane estetske okuse.«

Snov in motive slovenske prozne folklore Pogačnik razvrsti v šest skupin – pri čemer deloma sledi Slodnjaku – a) Mitološka, v katero sodijo bajna bitja glede na zemeljsko površje, njihovo vlogo in medsebojno hierarhijo, z opazko, da je njihove motivike več v »tradicionalni pripovedi« kot v pesništvu. b) Biblični motivi iz stare in nove zaveze in c) legendni motivi so se skozi cel srednji vek najbolj znašli v cerkveni pesmi in Pogačnik vidi njih smisel predvsem v njihovem moralnem nauku. č) Pravljicična motivika praviloma doseže v slovstveni folklori največji umetniški domet. »Njena idejno-estetska struktura je slonela na pesniški čarobnosti, ki jo je ustvarjala igra svobodne fantastike. Ta skupina je jezik podzavesti v tradicionalnem slovstvu. Zato je v njej izražena sublimna, čista in polna vizija idealnega življenja. Etična kategorija, ki ji je podrejena pravljicična tematika, je krepost ali čast, s katero si človek v domišljiji pridobi tisto, kar mu v resničnosti ni bilo dano. Moralna tankočutnost dosledno nagrajuje dobroto in kaznuje hudobijo. Po tem prvotnem razločevalnem vzgibu je mogoče konstituirati temeljni etični kodeks in ugotoviti celotni svet življenjskih vrednot. Pravljicično tradicionalno slovstvo živi v svetu, ki je mogoč samo domišljijsko, tako da imamo v njem pogoste metamorfoze«. d) Pri zgodovinskih snoveh je prvi hip presenetljivo, da Pogačnik omenja pesmi kot sta Lepa Vida, Zarika in Sončica. V nadaljevanju se odkriva Pogačnikova interpretacijska inventivnost.

»Vse navedene skupine so doživljale snovne in idejne preobrazbe v tolikšni meri, da včasih od prvotne oblike ni ostalo kaj dosti. V tem pogledu je bila bolj

odporna e) tematska skupina o medčloveških in družbenih pojavnostih življenja, v kateri pride do veljave predvsem folklorna lirika z osrednje temo ljubezni. Številnost motivov »objektivne ali usodnostne tragike (Desetnica, Nesrečni lovec, Lepa Vida, Gospod Baroda, Rošlin in Verjanko, Lahkoživčeve sanje, Mlada Zora, Graščakov vrtnar, Mrtvec pride po ljubico itd.)« »je ustvarila vtis o elegični ubranosti slovenske tradicionalne pripovedi in pesmi.«.

Če ta trditev še velja za pesem, bi jo novejše zbirke folklornih pripovedi (prim. zbirko Glasovi 1–28) težko sprejele, saj je v njih zelo veliko humorja. Prav tako se zdi vprašljiva umestitev f) »tematske skupine o človekovem odnosu do narave, pokrajine ali predmetov« na zadnje mesto in s tem njihova popolna odtrganost od mitologije, saj stika z njo avtor sam ne taji: »Ustvarjala jih je človekova radovednost ob kozmičnih ugankah (izvir vode, nastanek jezera, oblika skalne pečine, razlog za razvaline ipd.) Odgovori so bili fantastične blodnje, nastale iz razumskega neobvladovanja naravnih pojavov, od časa do časa se srečujemo tudi z nekakšnim moralno-etičnim jedrom (Ajda in Slovenci, Rabeljsko jezero, Zlatorog, Od kdaj ima zajček kratek rep.

Mednarodno motivno sorodnost Pogačnik še podrobneje razčlenjuje kot njegov predhodnik. Ko našteva orientalske, antične in evropske izvire snovi nekaterih slovenskih 'ljudskih' pesmi, in sicer: irsko, keltsko-romansko, latinsko, starogrško, bizantinsko, orientalsko-bizantinsko, egiptovsko, starojudovsko, perzijsko in arabsko-mavrsko, se sklicuje izrecno »na folkloristična raziskovanja«.

Tako kot Tine Logar pri nastanku slovenskih narečij poleg družbeno-zgodovinskih in ustvarjalno-izraznih silnic upošteva zemljepisna merila, upošteva Pogačnik pri »tradicionalnem slovstvu« tako imenovano reliefno merilo, pri čemer se ponuja primerjava dveh različnih refleksov za praslovanski jat: -ei- v slovenskih narečjih v severovzhodnem delu in -ie- na jugovzhodnem slovenskega ozemlja.

»Človek je določen tudi z naravnim okoljem, ki ga ob drugih prvinah oblikuje v svojevrstno psihodinamično strukturo. Hribovitost alpskega dela Slovenije je opredeljevala notranje ustvarjalne vrednote, kakor so misli o veličini narave, o človekovi izgubljenosti in kljubovalni zagrizenosti. Ravninski ali obmorski kraji so zbuvali hrepenenje za daljinami, opevali žalost za odšlimi in ustvarjali v pesmi nemir brezbrežnih čustvenih valovanj. S tem pa smo že pri naslednji lastnosti tega slovstva, namreč pri njegovem odsevanju narodno-tipičnih lastnosti. Med prvimi, če ne prvi, je razmišljal o tem Stanko Vurnik. Sem spada lirsko nagnjenje, ki je posledek ustvarjalne strukture. Zaradi nje so tudi izrazito epske snovi čustveno spremljane z lirskimi mesti. Nasploh pa je značilno, da je od vseh epskih tem 45 % vezanih na severozahodni (alpski) del Slovenije, medtem ko jih je le 13 % iz severnoštajerskega konca. S celotnega etničnega ozemlja Slovencev je od izpričanih tekstov komaj 9 % tistih, ki so skupni in splošno razširjeni (Valens Vodušek). Ta podatek bi mogel biti opora za tezo o dveh kulturnotvornih področjih, ki veljata vsaj za to skupino slovstvenih vprašanj.«²⁸

V razdelku o srednjeveški cerkveni pesmi je za tukajšnji namen omembe vredna Pogačnikova pozornost do preoblikovanja v nekaterih primerih njene dogmatične vsebine v laično. To se je dogajalo z vnašanjem apokrifnih in legendnih motivov v cerkveno pesem. Najbolj izrazit zgled je pesem *Jager na lovu šraja* z adventnim

²⁸ Prav tam, 23–28.

motivom oznanjenja. V pesmi je izvedena popolna laicizacija predstav: angel Gabrijel je lovec in Marija srna, ki jo ta lovec lovi. Marijanski motiv je razširjen z dodatkom poljudno občutene epičnosti. Življenje cerkvenega dogodka se je mahoma zblížalo z realistično-oblikovalno predstavotvornostjo slovenskega ljudstva.²⁹

Podobno kot njegov učitelj Anton Slodnjak, Jože Pogačnik natanko trideset let pozneje, leta 1998, izda novo knjigo na isto temo, toda z novim naslovom *Slovenska književnost*:

- a) Prva namera je izražena s hotenjem, da se v tako imenovanih starejših obdobjih slovenske književnosti problematizirajo literarne plasti. Dosedanji poskusi, bodisi posamezni ali monografski, so bili predvsem zgodovina slovstva, tale knjiga pa poskuša biti razčlemba literarnosti tudi v besedilih iz časov, ko besedna umetnost še ni bila samostojen in neodvisen duhovni pojav, marveč v funkciji cerkvenih, ideoloških, socialnih in nacionalnih potreb.
- b) Druga namera se razodeva v metodološkem hotenju, ki želi najprej poudariti, da gre za tako imenovana predliterarna obdobja, ko je estetika le ukras v funkcionalno obremenjenih tekstih. Ne glede na to dejstvo, je ta čas, ki sega od naselitve do sredine 18. stoletja, izoblikoval in učvrstil celo vrsto stvari, na podlagi katerih se je slovenska književnost že v razsvetljenstvu razvila v polifunkcionalen sestav.³⁰

Avtor želi s spremembo naslova poudariti premik od splošnih raziskav slovenskega slovstva prav na njegove estetske razsežnosti. S teoretičnim zaledjem za tako odločitev bi se bil utegnil seznaniti tudi v slovenski slovstveni folkloristiki.³¹ Z njo se tudi tokrat sooča izrecno v osebi Ivana Grafenauerja, toda opis predkrščanskega obdobja med Slovenci se v glavnem drži že izhrojene poti izpred tridesetih let. Razen drugačnih naslovov in sprememb, ki jih zahteva skrčen prostor, v podajanju ni bistvenih razločkov. O tem pričajo vztrajanje pri osvojeni terminologiji: »tradicionalno slovstvo«, ponovljeni pojem »tragizem« za »življenjski nazor tega časa«, ki da ga razkrivajo aitiološke povedke, in njegovi etični vidiki, prednosti »irskega misijona«.

Razdelek o »tradicionalnem« gledališču je slikovito dopolnjen, kar kaže na Pogačnikov poseben interes zanj, medtem ko je razdelek o prozi skoraj dobesedno enak in prav tako nadaljnji odstavek, ki splošno označujejo »tradicionalno slovstvo«, bodisi da gre za razmerje med konstanto in improvizacijo v njem, nastajanje variant, utemeljitev posameznih tematskih skupin. Obakrat je »biblijska« skupina »s tematičnega vidika« prikrajšana za konkretno gradivo, ki je danes že dokaj obdelano.³²

Pač pa k prednosti, ki jo ima pesemska folklorja v slovenski literarni zgodovini, za razliko od prozne, dodaja svoj delež v tej knjigi tudi Jože Pogačnik. Res da se ponovi v notranjem členjenju srednjeveškega pesništva na tri obdobja: »V tradicionalnem pesništvu sledi tematična določenost fazam duhovne zgodovine. Do VIII. stoletja

²⁹ Prav tam, 45–46.

³⁰ J. Pogačnik, *Slovenska književnost*, Ljubljana 1998, 12.

³¹ M. Stanonik, Modeli razmejevanja slovstvene folklorne in literature, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), 53–58.

³² Prim. M. Stanonik, *Od setve do žetve* (Interpretacija in konkordanca svetopisemskih motivov v slovenski slovstveni folklori), Ljubljana, 1999.

traja praslovanska in praslovenska doba, med IX. in XIII. stoletjem odseva iz njega pokristjanjevanje in včlenjevanje v fevdalni družbeni red. Do sredine XIV. stoletja je nato glavna tema ustalitev srednjeveške duhovnosti in družbe, kar vse se v naslednji fazi, ki traja do XVI. stoletja, postopno razkraja.« Toda vrstice o ljudskih pesmih v tem času so dopisane na novo, verjetno po zaslugi novih knjig s področja glasbene folkloristike in pesmi posebej.³³

Slovenska ljudska pesem ima ob lastnostih, ki jo vežejo s podobno produkcijo v Zahodni Evropi in v svetu, tudi nekaj lastnosti, ki so značilne samo zanjo in za okolje, v katerem je nastala. Osredotočenost na domači kraj; od tujih se praviloma pojavlja le neposredno sosedstvo. Enako aktualna je tematika, iz katere odsevajo sledovi davnih pravnih in socialnih navad in šeg: kmetu fevdalizem povzroča krivice in gorje, upanje, da se bo vse uredilo na onem svetu. V vojaških pesmih je prevladujoče nerazpoloženje do vojaškega stanu in vojaščine sploh. Glede na način vojačenja in dolžino vojaškega roka je to razumljivo. V »ljudskih« pesmih ni posebnih razpoloženj ob doživetju narave. Domoljubja v izraziti obliki ni, nekaj nostalgije v tujini. Živali ne izzivajo kake posebne pozornosti. Na skali medsebojnih človeških razmerij izstopa predvsem vprašanje družine in vloge matere, ki je večja od očetove. Od družbenih stanov so v večini kmetje, pa tudi mlinar kot bogatin, krčmar kot pohlepni vaški mogotec, natararica kot moralno oporečna, godec kot večno žejni revež. V obravnavi duhovnikov so ob prevladujočih pozitivnih lastnostih tudi protiklerikalne tendence, predvsem velja kot spotika celibat. Revščina je prikazana kot nekaj manj vrednega. Ideal ženske lepote: bela polt, bele roke, rdeča lica, vitkost, (kot konoplja ali struna), črne oči, droban hod.³⁴

Drugič je Pogačnik dodal rdečo nit o začetkih zbiranja in raziskovanja slovenske »ljudske« pesmi od razsvetljenstva naprej do danes in aktualizacijo slovstvene folklore sploh v slovenski literaturi: »Zgled Lepe Vide in Petra Klepca razkriva, da so v tradiciji slovenskega ljudskega slovstva takšni univerzalni pomeni in življenjske vsebine, s katerimi je mogoče izpovedovati tudi eksistencialno izkušnjo sodobnega človeka.«³⁵ V poglavju o verzifikaciji preseneča, da Pogačnik še vztraja pri Grafenauerjevem načelu dvodelne dolge vrstice,³⁶ ki jo slovenska glasbena folkloristika z V. Voduškom na čelu odločno zavrača.

3. JANKO KOS

v svoji oceni o prenovljeni Slodnjakovi in prvi Pogačnikovi zgodovini slovenskega slovstva ugotavlja, da gre pri obeh za težnjo, prevrednotiti slovensko srednjeveško slovstvo, mu »podeliti nov pomen, ugled in ceno«³⁷ glede na njegovo predstavitev v kolektivni knjigi *Zgodovina slovenskega slovstva* iz leta 1956. Po njegovem je »novo in hvale vredno /... / predvsem spoznanje, da je slovensko ljudsko slovstvo po svojem

³³ Z. Kumer, *Pesem slovenske dežele*, Maribor 1975.

³⁴ J. Pogačnik, *Slovenska književnost*, Ljubljana 1998, 32–36.

³⁵ Prav tam, 33.

³⁶ Prav tam, 33–36.

³⁷ Janko Kos, Stari in novi pogledi na slovensko slovstvo I, Prevrednotenje srednjega veka, v: *Sodobnost* 18, (1970), 173–184.

historičnem izvoru in pomenu del srednjeveškega slovstva in v njegovih mejah historično utemeljeno; zato mu gre mesto ob vzporednem razvoju srednjeveške cerkvene književnosti«, kar je najočitnejše pri Slodnjaku. Kosu ugaja, da je v več poglavjih svojega pregleda »razvrstil cerkveno pismenstvo in ustno ljudsko slovstvo drugo ob drugem ali že kar vzporedno, pač v skladu s potekom srednjega veka, da bi se ta pokazal slovstveno čim bolj enoten«. ³⁸

Kos povzema Slodnjakovo umestitev slovstvene folklorne v posamezna obdobja srednjega veka in predstavlja svoja stališča do njenega poimenovanja. Pri tem ravna strogo zgodovinopisno. Prvo poglavje Slodnjak naslavlja »Zgodovina ustnega in pismenega jezikovnega ustvarjanja v času onemogočene državne integracije Slovencev«. Kosu se ob takem časovnem okviru zatakne, češ da je trajal vse do konca 20. stoletja in ga je neprimerno pripisovati samo srednjemu veku. Ustreznejša se mu zdi Grafenauerjeva oznaka »praslovanska in praslovenska doba«, še pravilneje bi bilo po njegovem govoriti »kar samo o praslovenski dobi in jo po dognanjih sodobnih slovenskih zgodovinarjev omejiti z zaokroženima letnicama 550 in 750«. Kos izhaja iz podmene o naslovu 'Predkrščansko ljudsko pesništvo', v resnici pa je 'Predkrščansko ustno pesništvo' tisto, s čimer je velik del Kosovih pripomb izničen; kolikor se ne nanašajo na vprašljive besedne zveze v besedilu samem.

»V nasprotju z ljudskim pesništvom, ki se v pravem pomenu besede pojavi pač šele v srednjem veku, ko nastane ljudstvo v današnjem pomenu kot poseben sklop nižjih socialnih plasti zunaj višjih fevdalnih stanov, bi morali za praslovensko dobo govoriti o prvotnem pesništvu, ki se je po vsebini in obliki bistveno razlikovalo od ljudskega pesništva srednjega veka.« Je pa Kos zadovoljen s časovno opredelitvijo zadnjega obdobja v srednjem veku, le da ga želi, kot je že prejšnji dve, konkretizirati tudi z letnicama (1400 do 1550), vendar pa bi si v tej zvezi želel kaj več o idejnih, estetskih in celo historičnosocialnih razločkih med visokosrednjeveškimi baladami in poznosrednjeveškimi romancami o Pegamu in Lambergarju, kralju Matjažu in Turkih. ³⁹

Kos pravilno naglašava v prenovljeni Slodnjakovi zgodovini slovenskega slovstva odločilen Grafenauerjev vpliv, ki je v svoji monografski empirični obdelavi slovstvene folklorne ⁴⁰ upošteval za »časovno razdelitev ljudskega slovstva po obdobjih zgodnjega, visokega in poznega srednjega veka« tri merila: a) primerjalnozgodovinsko (prim. *Lepa Vida, Mlada Zora, Rošlin in Verjanko*); b) mitološko, (prim. *Trdoglav in Marjetica, Kresnice*); c) sociološko (prim. *Desetnica, Gospod Baroda*). ⁴¹

Po Kosu slovenska slovstvena zgodovina na splošno in tudi Slodnjak v primerjavi z drugimi obdobji srednji vek »preskopo obravnava«; če pa že, so zanemarjene cerkvene pesmi. »Predvsem pa obravnava ljudskega slovstva še zmeraj ne daje zadostnega poudarka tako v primerjavi s cerkvenimi zapiski kot tudi v okviru celotnega slovenskega slovstvenega razvoja«, saj so »resnično ustvarjalne težnje naše srednjeveške besedne umetnosti živele predvsem v ljudskem slovstvu«. Po vsem tem Kos ocenjuje, da Slodnjakov »poizkus prevrednotenja srednjeveškega slovstva

³⁸ Prav tam, 177.

³⁹ Prav tam, 177–178.

⁴⁰ Ivan Grafenauer, *Narodno pesništvo*, v: *Narodopisje Slovencev*, 1952, 30–46.

⁴¹ Janko Kos, *Stari in novi pogledi na slovensko slovstvo I*, 173–184.

⁴² Prav tam, 178–179.

ponekod ni dosleden, po predmetnem obsegu in terminologiji pa pomanjkljiv«. ⁴²

Kljub temu je z njim precej bolj zadovoljen kot z Jožetom Pogačnikom, ker da je izhodišče, s katerim ta poskuša »prevrednotiti slovenski srednji vek, precej bolj tradicionalno kot pri Slodnjaku. Kos se ne izda, kako sprejema Pogačnikov naslov »Slovstvo v srednjem veku«, s čimer je pač želel čimbolj razločno pokazati, da pojmuje celotno slovstvo te dobe kot eno samo, zaokroženo, po svojih bistvenih slovstvenih značilnosti pomembno enoto«. Tudi Pogačniku očita premajhno poglobljenost v srednjeveško slovstveno folkloro, ker da z njo opravi na bore štirih straneh v poglavju '*Tipološki razvoj v tradicionalnem slovstvu*', mimogrede pa še v poglavju o zgradbi srednjeveškega verza. V drugih, na primer v '*Tipologiji stilnih pripomočkov*', se misli bolj ali manj samo na srednjeveško cerkveno slovstvo. Kos Pogačniku zameri »spregled ljudskega slovstva, kot da je nepomembno za slovenskega duha in umetnostno ustvarjalnost v tej dobi; nato pa postavljanje vse teže na cerkveno slovstvo, predvsem na Brižinske spomenike in na Stiški rokopis. S pomočjo obeh želi povzdigniti srednjeveškemu slovstvu pomen in ceno;« V drugi polovici Pogačnikove razprave Kosu manjka »podrobna historična, idejna ali estetska razčlemba« srednjeveških folklornih besedil, kolikor pa se je Pogačnik zanjo odločil, se Kos z njimi ne strinja, ker da vnaša vanje anahronizem ali za srednjeveško mišljenje presplošne ugotovitve: ⁴³ »/.../ prevrednotenja slovenskega srednjeveškega slovstva zares ni mogoče graditi na pretirani, če ne že kar preočitno nestvarni oceni duhovnega in estetskega pomena ohranjenih zapiskov takratnega cerkvenega slovstva. Ne da bi jim odrekli kulturnozgodovinski, pa tudi stilni in estetski pomen, kolikor ga dejansko imajo, se vendarle zdi, da bo takšno prevrednotenje lahko razumno samo tedaj, če bomo ob cerkvenem slovstvu upoštevali predvsem razvoj in pomen ljudskega slovstva v srednjem veku, saj se prav v njegovih motivih, idejah in slogu kaže ustvarjalna duhovna, estetska in v pravem pomenu besede umetniška sila slovenstva, kolikor se je lahko razvila v srednjeveški dobi, od tod pa z nekaterimi značilnimi elementi svojega humanizma, fatalizma in lirične subjektivnosti segla tudi v slovensko slovstvo novega veka ter ga v marsičem zaznamovala do današnjih dni. Morda bi se s tega stališča šele zares odkrilo, kako močno je struktura slovenske umetnosti zakoreninjena v elementih, nastalih že v srednjem veku.« ⁴⁴

Kos najbrž upravičeno zavrača nekatere pretirane Pogačnikove trditve o slovenski »ljudski« pesmi izza srednjega veka, toda moglo bi se mu oponesti, da razen tokratnega njegovega prispevka ni znan noben drug, s katerim bi sodeloval v naporih za ustreznejšo podobo srednjeveške slovstvene folklore.

III. SLOVSTVENA FOLKLORA Z VIDIKA LASTNE IDENTITETE

Da je bila še sredi 20. stoletja slovenska literatura prednostnega pomena, dokazuje dejstvo, da so tri ustanove po koncu druge svetovne vojne mislile na novo zgodovino slovenskega slovstva. Ministrstvo za prosveto z Jožetom Potrčem na čelu, ⁴⁵ Slavistično društvo in Slovenska matica. Medtem ko je Ivan Grafenauer omagal, kar je povzročilo

⁴³ Prav tam, 181.

⁴⁴ Prav tam, 184.

⁴⁵ Bogo Grafenauer, v: Ivan Grafenauer, *Zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, Celje, 1973, 7.

zaostanek izida njegove Zgodovine [starejšega] slovenskega slovstva v leto 1973, je Zgodovina slovenskega slovstva več avtorjev izšla leta 1956. »Matičina zgodovina«, kot je med uporabniki najbolj znano ime za sedem od prvotno predvidenih treh knjig, je skušala biti kar se da celostna in hkrati demokratična: »Različnost v prijemih je razumljiva, marsikje zvezana s samo snovjo.«⁴⁶ Verjetno je to botrovalo odločitvi, da bo v njej posebno poglavje posvečeno tudi slovstveni folklori. Morda pa tudi tedanja vsaj načelna naklonjenost »ponižanim in razžaljenim«, namreč »delovnemu ljudstvu« po tedanji uradni terminologiji. Razporeditev poglavij v knjigi sledi že znanemu logičnemu modelu od jezika prek slovstvene folklore do literature. Tako je prvo poglavje v knjigi posvečeno nastajanju slovenskega knjižnega jezika, drugo slovstveni folklori in vsa naslednja začetkom literature. Slovstveno folkloro pod klasičnim naslovom *Ljudsko slovstvo* obdelujeta Boris Merhar in Milko Matičetov. Njuna obravnava je metodološko sveža in predvsem pomembno je, da oba avtorja upoštevata slovstveni folklori imanentno poetiko in ji s tem priznavata pravico do samostojnosti. Pri zasledovanju tega cilja pa ubirata različno pot.

1. BORIS MERHAR

takoj na začetku tenkočutno pokaže, da »ljudska pesem« raste iz istega debla kot »umetna pesem«, toda da sta dve samosvoji veji besedne umetnosti. Navedena literatura na koncu njegovega razdelka res daje vtis, da se opira predvsem na Ivana Grafenauerja, toda moral je poznati še kaj drugega, saj mu metodološko nikakor ne sledi. Obide Grafenauerjev življenjski napor umestiti nastanek določenih pesmi v posamezna zgodovinska obdobja. Do tega početja je dokaj zadržan, saj ravno ob pripovedni pesmi, ki je Ivana Grafenauerja najbolj zaposlovala, izrazi naslednji pomislek:

»Spričo pomanjkanja dokumentarnih oporišč lahko tudi vprašanje nastanka posameznih pesmi rešujemo le s hipotezami. Pri poizkusih datiranja se opirajo raziskovalci tako na formalne (npr. pripovedni dolgi verz) kakor tudi na vsebinske vidike; pri slednjih se zaradi mednarodnega značaja številnih obrazcev in motivov upoštevajo zlasti tuje variante, prezreti pa se ne smejo tudi medsebojni vplivi med tradicionalnim slovstvom in književnostjo. A tudi če ugotovimo možnost, da je neka pesem nastala v tem in tem času, bodisi že po prevzemu od drugod ali pa kot obdelava določenega zgodovinskega dogodka, je še vedno vprašanje, če je ta pesem res nastala že ob prvi dani možnosti in ne šele precej ali mnogo pozneje. Takojšnja upesnitev dogodka je redoma značilna predvsem za junaško epiko, ki si ljudstvo v njej oblikuje in zbira izkušnje svojih osvobodilnih bojev ... Drugače je s pesmimi, ki prikazujejo družinske ali obče človeške odnose, najsi tudi se le-ti razpletajo v otipljivo fevdalnem okolju. Take pesmi so lahko nastale v širokih mejah svoje dobe kadarkoli prej ali pozneje, spesnjene pa so bile lahko po domačem proznem izročilu, kot posvojitve tujega obrazca ali pa tudi po literarni predlogi. ... Nasprotno pa utegne biti neka pesem resnično zelo stara in je nastala kot odmev določenega zgodovinskega dogodka ali dolgega

⁴⁶ Lino Legiša, v: *Zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, Ljubljana 1956, 5.

zgodovinskega izkustva, pa je časovno neopredeljiva prav zaradi svoje starosti in mnogoterih sprememb, ki jih je doživela v stoletjih od svojega nastanka. Ob svojem rojstvu je namreč taka pesem opremljena še z mnogimi podrobnostmi in resničnimi zgodovinskimi imeni, s stoletji pa spomin obledi in v procesu tako imenovane tipizacije se individualne črte in postave preobrazijo v tipične, lahko pa se tudi zgodba sama prenese v novo, poznejšim rodovom bližjo zgodovinsko situacijo.⁴⁷

Merhar tako stališče v drugačnem kontekstu ponovi še enkrat.⁴⁸ Prav tako izrazi svojo zadržanost v tem pogledu Janko Kos, vendar šele ob oceni na novo napisane Slodnjakove zgodovine slovenskega slovstva. Namesto o »začetkih krščanskega pismenstva v slovenskem jeziku« in o »nadaljnji usodi ustnega pesništva« bi bilo po njegovem bolje z večjo historično določnostjo razpravljati o cerkvenem in ljudskem slovstvu v zgodnjem in visokem srednjem veku, pri čemer bi se najbrž pokazalo, da spada večina ljudskih balad, in sicer predvsem najboljših, šele v visoki srednji vek, ki bi ga po merilih evropskega zgodovinopisja morali šteti od konca 11. do začetka 14. st. ali pa ga premakniti spričo posebnih slovenskih razmer za petdeset do sto let naprej (od 1200 do 1400). Tu bi bilo pripomniti zoper Grafenauerja, da tudi takšnih pesmi, katerih posamezni motivni in idejni elementi segajo na videz v praslovensko dobo (*Desetnica, Gospod Baroda, Trdoglav in Marjetica*), pač ne bo mogoče šteti v zgodnji srednji vek, saj je njihova celotna vsebinska in formalna struktura nastala lahko šele v visokem srednjem veku.⁴⁹

Zdi se, da Janko Kos ni opazil Grafenauerjevega pojasnila, ko je prav tako obzirno, kakor je bil izzvan, brez navedbe imena, odgovoril Borisu Merharju: »Če govorimo o starosti naših ljudskih pesmi – tudi pripovedk, legend, ipd., se to nikoli ne nanaša na pesemsko, pripovedno obliko, v kateri so se nam te pesmi, pripovedke, legende ohranile, ta je lahko stara, lahko pa tudi zelo mlada. Gre namreč za starost substrata zgodbe, za starost motivov in njihovih povezav, motivnih obrazcev, motivnih nizov in za njihovo stvarno, dejansko, zgodovinsko ozadje /... / Ločiti je torej treba presojanje literarne oblike in zgodovinske osnove pesniškega dela. Tudi pri ljudskih pesmih je treba torej ločiti starost pesniške oblike od starosti podlage, zgodovinske snovi. Pogosto je obojna starost močno različna. Kriterij starosti ljudske pesmi z zgodovinsko snovjo ali s snovjo, ki je zakoreninjena v zgodovinskih razmerah, je prvič presoja, katera so tista zgodovinska dejstva ali tiste zgodovinske razmere, ki jim pesemska snov ustreza, iz katerih je praobrazec pesmi nastal, drugič presoja, koliko inačica ali inačični tip prvotni pesemski vsebini še ustreza, koliko so se v njem pojavile že spremembe po novih pobudah. Iz katere dobe je pesemska oblika, je drugo vprašanje.«⁵⁰

Ivana Grafenauerja je privlačevalo potovanje snovi, ki se je ob zrela priložnosti oblikovala v pesniško obliko v slovenščini. Za te raziskave je doživljal hvalo s strani

⁴⁷ Boris Merhar, *Ljudska pesem*, v: *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Ljubljana, 1956, 58.

⁴⁸ Prav tam, 112.

⁴⁹ Janko Kos, *Stari in novi pogledi na slovensko slovstvo* I, *Prevrednotenje srednjega veka*, 177–178.

⁵⁰ Ivan Grafenauer, *Spokorjeni grešnik* (Razred za filološke in literarne vede, Dela 19), Ljubljana 1965, 100–101.

⁵¹ Metoda I. Grafenauerja, ki išče zveze pesniškega motiva s kulturnimi razmerami okolja, v katerem je zrasel, je pripomogla do presenetljivih rezultatov, ki jih tudi pravni zgodovinar ne sme prezreti.

zgodovinopisja,⁵¹ medtem ko je literarni zgodovini to postalo premalo. In ravno to je odlično dopolnil Boris Merhar, saj pravzaprav nadaljuje, kjer Grafenauer v svoji Zgodovini starejšega slovenskega slovstva leta 1948, v javnosti znani šele od leta 1973, konča, saj so zadnji odstavki v zvezi z ljudsko pesmijo so namenjeni njenim prvim zbiralcem. Merhar pa po uvodnih pojasnilih, kaj ljudska pesem je, predstavi prva pričevanja o njej, njene zapise in zbiranje od začetka 19. stoletja do njega dni. (Murko, Štrekelj, Glonar, Marolt, Ivan Grafenauer). Nato se skrbno posveti njenim posameznim vrstam predvsem z vidika poetike, funkcije in nosilcev. Tako najprej obdela pripovedne pesmi po ključu: petje in pevci pripovednih pesmi, verz slovenskih pripovednih pesmi, jezik in pesniški izraz, o nastanku in končno vrste pripovednih pesmi: bajčne in legendne pesmi, balade in romance, stare ženske balade, pesmi s saracensko snovjo, turške romance, tlačanske balade.⁵²

Slovenske lirske pesmi so v slovenski literarni zgodovini vedno živele v senci pripovednih, v Merharjevi obravnavi pa doživijo, tudi po zaslugi Janka Glazerja, svoj veliki dan: »Izmed vseh vrst ustnega slovstva so lirske pesmi dandanes med Slovenci še najbolj žive in znane, a tudi vsebinsko in formalno najbolj mnogolične.«⁵³ Predstavi njihove posamezne vrste: obredno-običajske pesmi, kolednice, jurjevske pesmi, kresne pesmi, obsmrtnice, zagovori, pobožne pesmi, otroške pesmi, ljubezenske pesmi, vojaške pesmi, kmečke in druge stanovske (delovne) pesmi, pivske pesmi, šaljive in zabavljive pesmi, partizanske pesmi.

Merharjeva *Ljudska pesem* je zgledna in do danes z vidika slovstvene folkloristike še nepresežena razprava prav zaradi avtorjeve velike pozornosti do folklorne poetike: kompozicijskih in stilnih lastnosti in posebnosti ljudske pesmi. S tega vidika je razumljivo, da je doživela najlepšo oceno zahtevnega in pronicljivega litearnega zgodovinarja Dušana Pirjevca že ob svojem izidu – »kot prvi poskus, res sistematično opisati celotno našo ljudsko poezijo, jo, kolikor je pač možno, klasificirati, opisati njene izvore in označiti njen razvoj. Merhar je svoje delo opravil z vso znanstveno resnostjo in natančnostjo, upoštevajoč glavne probleme moderne folkloristike.«⁵⁴

2. MILKO MATIČETOV

Verjetno je pri njem Dušanu Pirjevcu manjkala ravno analiza poetike pregovorov, ugank in folklornih pripovedi, da o njej ne reče ničesar podobnega. Z žanroma, ki v prvem zvezku maticine Zgodovine slovenskega slovstva zastopata folklorne obrazce, pregovori in ugankami, Milko Matičetov res opravi kar prehitro.⁵⁵ Toda to samo dokazuje v primerjavi s pesmijo velik zaostanek v raziskovanju slovenskih folklornih obrazcev in prozne folklore. Milko Matičetov v uvodu to tudi mimogrede navrže:

Sergij Vilfan, Pravni motivi v slovenskih narodnih pripovedkah in pripovednih pesmih, v: *Etnolog* XVI (1943), 4.

⁵² B. Merhar, *Ljudska pesem*, v: *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Ljubljana, 1956, 50–72.

⁵³ Prav tam, 73, 76–113.

⁵⁴ D. Pirjavec, *Zgodovina slovenskega slovstva* (rubrika: Med knjigami), v: *Naša sodobnost* V (1957), 62–75, 162–172, 273–281.

⁵⁵ M. Matičetov, *Pregovori in uganke*, v: *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Ljubljana 1956, 115–118.

»Če pomislimo na zbirateljsko in izdajateljsko delo bratov Grimm med Nemci ali pa Vuka Karadžića med Srbi, nam bo seveda jasno, da je omenjeni zaostanek prej ena izmed posebnosti v razvoju slovenske folkloristike, kakor pa splošna evropska zadeva. In resnici na ljubo je treba priznati, da je ljudska proza pri nas še danes neprimerno na slabšem kot pesem tudi zaradi tega, ker nimamo znanstveno urejene zbirke, ki bi se vsaj od daleč mogla meriti s Štrekljevo mogočno zakladnico ljudskih pesmi.«⁵⁶

Primerjava notranje zgradbe razdelka *Ljudske proze* Milka Matičetovega kaže ravno nasproten potek od *Ljudske pesmi* Borisa Merharja. Medtem ko le-ta upošteva najprej zgodovinski kriterij in se nato ves posveti posameznim vrstam pesmi, se Matičetov brž loti žanrskih vprašanj in nato preide k zgodovinskim. Tako dobimo – gledano na poglavje *Ljudsko slovstvo* v celoti – lepo koncentrično zgradbo. Matičetov torej loči na eni strani pripovedke, ki jih deli na »bajke« (bajne⁵⁷ pripovedke), zgodovinske, razlagalne, 'legende' ali krščanske pripovedke⁵⁸ in pravljice na drugi strani, ki so po njegovem ali čudežne ali realistične. Poleg njih loči še živalske pravljice. Enakovredno njim prišteva v ta razdelek basni in šaljive zgodbe ali smešnice. Velika novost v okviru slovstvene folkloristike sploh je njegova spoštljiva pozornost do pripovedovalcev ali pravljicarjev in prav tako kritična ocena dotedanjega zapisovanja folklornih pripovedi, predvsem zaradi škodljivih posegov zapisovalcev, od katerih so nekateri postali pozneje tudi ustvarjalci, bodisi v jezikovno ali kompozicijsko strukturo pripovedi. S primerjavo take Jurčičeve predelave in avtentičnega zapisa enake pripovedi s terena daje prednost folklornemu besedilu. Primanjkljaj poetike v svojem poglavju opraviči z ugotovitvijo: »In če še pomislimo, da študij značilnosti ljudskega pripovedovanja s poglobljeno formalno analizo vse do naših dni skoraj ni bil mogoč zaradi pomanjkanja zares ljudskih tekstov v prozi, potem bomo šele prav spoznali, kako malo vemo o ljudskem pripovedništvu in koliko dela nas še čaka na tem torišču!«⁵⁹

Sledi predstavitev mitološke, indijske in antropološke teorije »o nastanku ljudskega pripovedništva«, njegov oris od začetkov do načrtnega zbiranja, razmislek o »stvarnosti v ljudskih pripovedih« in v odstavkih o »vrednotenju ljudskih pripovedi« priporoča treznost: »Danes se vse bolj uveljavlja znanstveno ocenjevanje, ki skuša ostati nekje v sredini med zapostavljanjem in med pretiranim občudovanjem ljudskega pripovedništva.«⁶⁰ Matičetov zagovarja estetsko primerljivost slovstvene folklore in literature, z vidika »kreacije« in »receptije«: »Oblika je element, po katerem ločimo ljudsko pripoved od umetne, v nekem drugem pogledu pa spet element, ki veže ljudsko ali ustno pripovedništvo z umetnim ali pisanim pripovedništvom. Če posamezni pripovedovalci iz ljudstva s svojim pripovedniškim darom lahko vzdržijo v tekmi s priznanimi književniki, pomeni to, da med ustnim in pisanim pripovedništvom ni nepremostljivega prepada. Prvo in drugo sta pač del besedne umetnosti, ki se je v stoletjih in tisočletjih razvijala zdaj enotirno zdaj dvotirno, slej

⁵⁶ Prav tam, 119.

⁵⁷ Primerneje je reči: bajčne, saj niso bajno lepe, ampak je pridevnik izpeljan iz bajke.

⁵⁸ Matičetov bi danes zapisal: povedke.

⁵⁹ M. Matičetov, *Ljudska proza*, v: *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Ljubljana, 1956, 127.

⁶⁰ Prav tam, 137.

ko prej pa sta obe skupaj srkali življenjske sokove pri isti koreniki. Oblikovalnostvarjalna moč posameznikov in zainteresiranost kolektiva, ki sprejema, kar mu je namenjeno, ki deluje spodbudno in je tako do neke meje soustvarjalec, sta tu in tam ista.«⁶¹

Toda dokler se slovstvena folklor obravnava po enakih kriterijih kot literatura, bo v bitki z njo vedno zgubljala bitko; šele ko priznamo samostojnost prvotnejši besedni umetnosti in poiščemo njej lastna ustrezna merila za njeno vrednotenje, saj obstaja popolnoma drugače kot literatura, ji bo postala enakovredna.⁶² Pa ne zato, ker je literaturi enaka, ampak zaradi svoje samostojnosti in drugačnosti; kljub temu da sta obe iz iste snovi, namreč jezika, toda literatūra izhaja iz knjižnega jezika, slovstvena folklor pa je umetnost narečij in govornenega jezika!

Dušan Pirjevec je to dobro začutil in upošteval pri oceni matičine Zgodovine slovenskega slovstva temeljito kritiko. Marsikaj v njej pohvali, veliko pa tudi pograja (med drugim upoštevanje poglavja o slovstveni folklori v njej, čeprav Merharjevo poglavje kot tako zelo povzdigne, Matičetovega pa le omenja. Svojo zadržanost do njunega deleža v knjigi odpravi s pojasnilom, da »o teh poglavjih v tej kritiki ne bom podrobneje razpravljaj, ker sem mnenja, da ne sodijo v zgodovino slovenskega slovstva«.⁶³ Na koncu kritike tako stališče nekoliko pojasni: »Kompozicija in ureditev prve knjige Zgodovine slovenskega slovstva pa vsiljujeta še dve pripombi. Najprej gre za folkloro, za ljudsko pesništvo in pripovedništvo. Redakcija je temu predmetu odmerila 110 strani, tj. približno četrtno celotne publikacije. In vendar mislim, da takšno poglavje ne sodi v *zgodovino slovenskega slovstva*. Folkloristika je posebna veda, s posebnimi problemi in posebnimi metodami. Folkloristika ni prava zgodovinska disciplina, ker ljudska besedna umetnost nima prave zgodovine, vsaj takšne ne, kakršna je zgodovina umetne pesmi. Poleg tega je ljudsko pesništvo anonimno, ni individualno, marveč kolektivno. Skratka: ima dve taki značilnosti, ki sta nasprotje temu, čemur pravimo danes slovstvo oziroma literatura. Med ljudskim in umetnim slovstvom je toliko bistvenih razlik, da ni najbolj smotno, če je njun razvoj obravnavan v eni in isti knjigi in pod enotnim, skupnim naslovom. Pač pa bi bila potrebna razprava o vplivih ljudskega pesništva na umetno poezijo in prozo. S tem seveda nisem še ničesar rekel o vrednosti razprav, ki v naši knjigi obravnavajo ljudsko umetnost. Zaradi tega pripominjam, da je zlasti Merharjev prispevek izredno dragocen in prvi poskus opisa in analize našega ljudskega pesništva.«⁶⁴

Pirjevcu je tukajle spodrsnilo. Slovstvena folkloristika je res »posebna veda, s posebnimi problemi in posebnimi metodami,« toda avtor ji je tu storil medvedjo uslugo, saj njene osamosvojitve ne utemeljuje zrelo, temveč zastarelo (kriterij anonimnosti, nezgodovinskost),⁶⁵ daleč za avtorjema folklorističnega poglavja v omenjeni knjigi, da si je upravičeno prislužil zamero.

»Ljudskega besednega ustvarjanja se je dotaknil samo toliko, da mu je pokazal vrata, češ da nima kaj iskati v zgodovini slovenskega slovstva. Že na začetku

⁶¹ Prav tam, 138.

⁶² M. Stanonik, *Teoretični oris slovstvene folklore*, Ljubljana 2001, 137–146, 115, 345–380.

⁶³ D. Pirjevec, *Zgodovina slovenskega slovstva* (rubrika: Med knjigami), 62, 69, 172, 273.

⁶⁴ Prav tam, 649–656.

⁶⁵ Prim. M. Stanonik, *Teoretični oris slovstvene folklore*, 124–146.

napovedana in pred sam konec postavljena utemeljitev tega – milo rečeno – čudnega dejanja pa nam pravzaprav kaže, da je do tega prišlo zaradi nepoznavanja predmeta. Drugače bi kritik pač ne mogel napisati, da je poglavje o ljudski pesmi 'prvi poskus opisa in analize našega ljudskega pesništva'. Teoretično pa tiči še pri zdavnaj ovrženih pogledih na to vprašanje, in tako je skoraj vsaka njegova trditev kriva vera. Pa je vendar znašel zelo znanstven izgovor: 'Folkloristika je posebna veda, s posebnimi problemi in posebnimi metodami.' In na to 'podrobno' argumentacijo, zakaj ljudstvo slovstvo ne sodi v ta okvir, je bilo treba čakati šest mesecev!⁶⁶

Glede na dikcijo pisanja in vsebino zamere se zdi, da se je kritiki odzval le drugi od njiju, saj je prvi doživel izrecno pohvalo, ki jo Pirjevec v zagovoru na ta del svoje kritike ponavlja.⁶⁷ Da Pirjevec do [slovstvene] folkloristike morda res ni imel čistega razmerja, se vidi iz povedi, v kateri se obregne óbnjo brez pravega vzroka: »Izraz 'ljubezen do ljudstva' je namreč zelo neplastičen, ker je ta ljubezen, se pravi čustvena navezanost na neko določeno skupnost, v različnih časih različna. Nacionalist 19. stoletja 'ljubi' svoje ljudstvo, ker vidi v njem nosilca nacionalnih značilnosti in zato ima njegova ljubezen mnogo potez etnografske radovednosti in folkloristične navdušenosti.«⁶⁸

Bolje oceni poglavje o slovstveni folklori v prvi knjigi matičine Zgodovine slovenskega slovstva Janko Kos. Šele v njegovi luči je Pirjevčeva kritika postavljena na pravo mesto. »Najprej v poglavju 'Ljudsko slovstvo', kjer se vsaj del obravnave ukvarja z ljudskim slovstvom v srednjem veku, in sicer deloma s historičnega gledišča, tako da postaneta dobro vidni tudi časovna določenost in povezanost gradiva s splošnim značajem srednjeveške dobe. Kljub temu bomo morali priznati, da v poglavju bolj od historičnega stališča prevladuje sistematično teoretski vidik, ki mu je predvsem do tega, da bi prikazal posebnosti ljudskega slovstva, njegovih zvrsti in razvojnih zakonov v primeri s tako imenovanim 'umetnim' slovstvom. Da s tem stopa v ozadje srednjeveški značaj ljudskega slovstva, v ospredje pa njegov splošni ljudski, tradicionalni in že kar nadčasovni značaj, se razume samo po sebi. Zato bi smeli trditi, da tak način obravnave ločuje ljudsko slovstvo ne samo od 'umetnega', ampak predvsem od historičnega okvira, v katerem je nastalo. Najbrž se ne bomo zmotili, če bomo imeli takšno ločevanje vsaj deloma še za posledico starejšega romantičnega pojmovanja, po katerem je bilo ljudsko ali narodno slovstvo nekaj bistveno različnega od 'umetnega' slovstva izobražencev; med drugim tudi v tem smislu, da se 'umetno' slovstvo razvija v tesnem stiku s historičnimi, socialnimi in kulturnimi premenami prostora in časa, ljudsko slovstvo pa živi v zaprtem, od vsega preveč časovnega odmaknjenem in samostojnem svetu svoje lastne tradicije. Prav takšno pojmovanje pa je tako s stališča slovenske slovstvene vede kot svetovne literarne zgodovine najbrž že preteklo.«⁶⁹

Iz navedenega odlomka je šele razvidno, v čem je videl Pirjevec problematičnost navedenega poglavja glede na nadaljnjo nalogo zgodovine(!) slovenskega slovstva. Glede na njuno zgodovinsko prepletanje je seveda prav, da se Kos zavzema za

⁶⁶ Avtorji prvega dela Zgodovine slovenskega slovstva, K Pirjevčevi oceni Zgodovine slovenskega slovstva I v: *Naša sodobnost* 6 (1958), 155–161.

⁶⁷ D. Pirjevec, V odgovor in premislek, v: *Naša sodobnost* 6 (1958), 260.

⁶⁸ D. Pirjevec, Zgodovina slovenskega slovstva (rubrika: Med knjigami), 359.

⁶⁹ J. Kos, Stari in novi pogledi na slovensko slovstvo I, *Prevrednotenje srednjega veka*, 175.

enakovredno raziskovanje obeh vej besedne umetnosti: Za slovensko ljudsko slovstvo je Ivan Grafenauer že leta 1952 v svoj razpravi 'Narodno pesništvo' napravil očrt zgodovinskega razvoja in ga s tem iztrgal na videz brezčasnemu svetu tradicije. Za evropsko literarno zgodovino pa so že več desetletij značilni naporji utemeljiti zveze med »ljudskim« in 'umetnim' slovstvom.⁷⁰

Delno se na slovstveno folkloro navezuje Pirjevčeva pripomba o značaju slovenske ustne tradicije od začetkov krščanstva do začetka tiskane slovenske besede. Francetu Tomšiču očita enostranskost, ker da »je treba premisliti, ali imamo opravka s tako ustno tradicijo, ki jo je vzdrževala duhovščina v svoji pastirski vnemi, ali pa za takšno tradicijo, ki je živela nekako sama od sebe, med vernim ljudstvom, brez posebnega prizadevanja duhovščine.«⁷¹ Janko Kos vidi problem drugje. Novejše razprave so v prerekanju med Francetom Kidričem in Ivanom Grafenaurjem o veljavi ustne tradicije v srednjeveškem cerkvenem slovstvu namreč dale prav drugemu, in medtem ko se je Pirjavec še nagibal h Kidriču, Kos seveda ne more tajiti novih dognanj⁷² in je zato njegovo stališče preciznejše.

»Vendar pojem 'pismenstvo' ne zajame niti celotnega srednjeveškega cerkvenega slovstva, ki je bilo v precejšnji meri tudi ustno. Od razprav Ivana Grafenauerja o srednjeveških cerkvenih pesmih naprej je postalo jasno, da so bile prav te pesmi, ki jih je ohranjala morda samo ustna raba, važen, če ne celo glavni del slovenske srednjeveške cerkvene književnosti; to se je izkazalo ponovno v zadnjih letih, ko je v knjigi Marijana Smolika Odmev verskih resnic in kontroverz v slovenski cerkveni pesmi celotna problematika, deloma na osnovi novjših razprav Zmage Kumer dobila že bolj zaokroženo podobo. Zgodovina slovenskega slovstva upošteva sicer tudi srednjeveške cerkvene pesmi, vendar jih obravnava kar pod skupnim naslovom 'Pismenstvo'; to kaže, da sama terminologija že ne ustreza več gradivu, saj v tem primeru večidel ne gre za pisane spomenike, ampak za ustno tradicijo. Poleg tega jim pa posveča precej manj prostora kot ohranjenim zapisom splošne spovedi, pridige o grehu in pokori ter najvažnejših molitev, čeprav so srednjeveške cerkvene pesmi po vsebini in obliki prav toliko, če ne morda še bolj zanimive od zapisanega gradiva. Tako se že v zunanji razdelitvi in poimenovanju snovi kaže nekakšna nelogičnost; ohranja se tradicionalni pojem 'pismenstvo', čeprav slovstveno gradivo sega čezenj in ga nikakor ni več mogoče spraviti v njegov okvir. Sicer je pa to ugotovil že eden od piscev poglavja o 'pismenstvu', ki naj bi predstavljalo srednjeveško slovstvo v celoti, ko pa je vendar najvažnejši del te književnosti bilo prav ustno ljudsko slovstvo. Od tod piščeva ugotovitev: saj so bila prav ta zadnja stoletja srednjega veka od 12. stoletja naprej za ljudsko pesem najbolj plodna. Tako je najpomembnejši avtor teh prvih časov našega slovstva slovensko ljudstvo s svojimi danes brezimnimi pevci.«⁷³ Iz citirane misli je videti, da je že v okviru tradicionalne

⁷⁰ J. Kos, Stari in novi pogledi na slovensko slovstvo I, Prevrednotenje srednjega veka, 175. Prim. razprave Josepha Bédiera, Roberta Fawtierja, Edmonda Farala, Emila Mireauxa, Itala Siciliana, Pierra le Gentila iz let 1912–1955.

⁷¹ D. Pirjavec, Zgodovina slovenskega slovstva (rubrika: Med knjigami), 277–278.

⁷² Prim. Nikolai Mikhailov, *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine* / Rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV stol. do leta 1559), Trst 2001.

⁷³ J. Kos, Stari in novi pogledi na slovensko slovstvo I, Prevrednotenje srednjega veka, 175: glej: *Zgodovina slovenskega slovstva* I, 1956, 183.

slovstvene zgodovine dozorelo spoznanje o potrebi drugače zastavljenega in z drugih vidikov zasnovanega, predvsem pa enotnejšega obravnavanja srednjega veka. [...] v enoten, z enega samega vidika zasnovan pregled ustnega ljudskega slovstva in deloma zapisane, deloma pa ustne cerkvene književnosti, oboje zajeto v enoten pojem slovstva v srednjem veku. Zato je morala obravnava ostati pri strogi ločitvi med ljudskim slovstvom in pa 'pismenstvom', tj. zapisano cerkveno književnostjo, in sicer tako, da je formalno videla glavno gradivo srednjeveškega slovstva še zmeraj v zapisani cerkveni književnosti, kolikor je je pač bilo, vsebinsko pa se je že priznavala, da sestavlja središče slovenskega srednjeveškega slovstva vendarle ljudsko slovstvo, kolikor je nastajalo in se razvijalo v okviru srednjega veka. Vsaj deloma je na takšno ločeno obravnavo vplivala seveda še tradicija, segajoča nazaj k romantični slovstveni zgodovini in romantičnemu narodopisju, ki sta načeloma razglašala razloček med ljudskim in 'umetnim' slovstvom, pri tem pa ljudsko slovstvo povezovala predvsem z mitologijo in ga docela ločevala od slovstvenega ustvarjanja izobraženskih plasti. Vendar je tudi zdaj potrebno opomniti, da je prav v Zgodovini slovenskega slovstva, v poglavju o ljudskem slovstvu dovolj namigov na nezadostnost mitoloških teorij za doumevanje ljudskega pesništva, tako da se tudi s te strani kažejo modernejši vidiki, ki gredo ne le naprej od Jakoba Kelemine, ampak tudi od Ivana Grafenauerja. ... V njem je že izpeljana ideja, ki jo je eden od piscev 'pismenstva' v Zgodovini slovenskega slovstva I (SM) že jasno premislil – »da je namreč ljudsko slovstvo sestavni del, morda celo najvažnejši, srednjeveškega slovstva na Slovenskem in da ga bo torej potrebno obravnavati hkrati s cerkvenim slovstvom, da bi se iz obojega izkazala časovno enotna, historično določena in povezana celota srednjeveškega besednega ustvarjanja.«⁷⁴

3. MIROSLAV RAVBAR IN STANKO JANEŽ

kot da skušata hkrati ustreči zasnovi avtorjev matičine Zgodovine slovenskega slovstva, ki so v svojo knjigo uvrstili tudi slovstveno folkloro in sta za svojo Zgodovino jugoslovanskih književnosti iz nje tudi črpala, in hkrati Dušanu Pirjevcu, ki je bil, kot že znano, do njihovega koncepta kritičen, da sta prilepila poglavje *Ljudsko pesništvo in pripovedništvo* na koncu svoje knjige kot dodatek. Da bi jo izpustila, je bilo ob ugledu, kakršnega uživa pripovedna ljudska pesem v južnoslovanskem okolju, zelo tvegano. Novo v njenem delu je poudarek na nosilcih slovstvene folklore. To novost je sicer vpeljal Milko Matičetov, toda on daje ceno posameznikom, medtem ko omenjena avtorja poudarjata kolektivni ustvarjalni subjekt: »Mimo srednjeveške književnosti, iz katere je dobivala le nekaj snovi, je nastajala, se širila in množila brezimna poezija ljudskih množic, ki je ni nihče zapisoval ali tiskal. Širila se je po izročilu iz roda v rod v vseh naših deželah. Ko je pod fevdalno in turško oblastjo živelo ljudstvo v patriarhalnem življenju, se je njegova umetniška domišljija sproščevala v pesmi in pripovedki. Ljudstvo je ohranilo v spominu pomembne dogodke iz preteklosti in izražalo v vezani besedi svoje nazore o vseh življenjskih vprašanjih, svoja čustva in misli, žalost in veselje, ljubezen in obup, poudarjanje upora proti

⁷⁴ J. Kos, Stari in novi pogledi na slovensko slovstvo I, Prevrednotenje srednjega veka, Sodobnost 18, 1970, 176.

izkoriščevalcem, kar jih je utrjevalo v boju za pravico.«⁷⁵ Tudi razvrstitev je nekaj drugačna kot pri Merharju, vendar prava primerjava ni mogoča, ker pač upošteva celotno jugoslovansko gradivo.

IV. VZAJEMNOST SLOVSTVENE FOLKLORE IN LITERATURE

1. IVAN GRAFENAUER

je edini slovenski raziskovalec slovenskega slovstva, ki je v svojem delu enakovredno upošteval oba pramena besedne umetnosti: tako slovstveno folkloro kot literaturo. Obvladal je obe področji in dal v javnost tudi dve deli, v katerih je pokazal svoj vzorec vzporednega predstavljanja slovstvene folklore in literature. Prvo je izšlo že 1945. leta in se nanaša na njegovo rodno Koroško. Z njim je nastopil proti nemški nacionalistični propagandi (Georg Graber, Martin Wutte, Joseph F. Perkonig).⁷⁶

Ivan Grafenauer je hotel dokazati, da je besedna ustvarjalnost njegove dežele »živ člen vseslovenskega slovstva«. Avtor snov zgodovinsko razčlenjuje popolnoma enako, kot bi pisal zgodovino vsega slovenskega slovstva. Srednji vek deli na pet obdobji:

- a) Praslovensko s slovenskimi kozmogonskimi in teogonskimi bajkami, s posebnim pogledom seveda na Koroško.
- b) Obdobje pokristjanjevanja. Misijonarji so imeli pri alpskih Slovanih (< prednikih Slovencev) lahko delo, ker da so ti verovali »v enega Boga, Daritelja, Stvarnika vsega in edinega Gospoda«, kar je bilo treba samo še poglobiti in spopolniti. Irsko-anglosaška misijonska metoda je upoštevala »lepa stara verska izročila« in njihove obrede in pesmi, »predvsem ob zimskem, pomladnem in poletnem sončnem prazniku« prenesla na krščanske praznike: koledovanje, jurjevanje, kresovanje. V ta čas, 8. stol. segajo najstarejše slovenske legendne pesmi.
- c) Zgodnji srednji vek zaznamujejo frankovsko-nemški fevdalci. »Živela pa je narodna poezija. Tudi na torišču, ki so ga bili ljudskim pesnikom pokazali misijonarji.« Prvim, le za silo pokristjanjenim obrednim pesemskim obrazcem so se iz krščanskega doživljanja v duhu liturgije pridružili novi. »Zagovore zoper bolezenske demone so s krščanskimi dostavki spremenili v eksorcizme«, iz bajk so nastajale legende. »V slovenskih narodnih baladah do 12. stol. ni zaznati nemškega vpliva; snovi so prihajale iz starokrščanskih, starovlaških, vzhodnih izročil, iz dogodkov ob saracenskih plenitvah.«

⁷⁵ Miroslav Ravbar-Stanko Janež, *Zgodovina jugoslovanskih književnosti*, Ljubljana 1960, 551.

⁷⁶ Ivan Grafenauer, *Slovensko slovstvo na Koroškem, živ člen vseslovenskega slovstva*, 1945, v: *Literarnozgodovinski spisi*, Ljubljana 1980, 441: češ da »so koroški Slovenci (Kärntner Windische) drug narod kakor Slovenci drugih slovenskih pokrajin južno od Karavank in Mure: da govore drugačen jezik z drugačnim jezikovnim zakladom, tako da se z drugimi Slovenci ne razumejo; da je njihov jezik tako prepojen z nemškimi izposojenkami, da ga sami prostovoljno opuščajo in se oprijemljejo nemškega, da je njihova ljudska poezija le odmev nemške in v nikakršni zvezi z ljudsko poezijo drugih Slovencev, prav tako njihovi ljudski običaji in ljudsko življenje; da se tudi slovenskega slovstvenega, znanstvenega in kulturnega življenja in dela ne udeležujejo, da sploh z njim niso v zvezi, da je njihova kultura pač čisto nemška.«

- č) Visoki srednji vek. V nastajajoča mesta in trge so prihajali tuji priseljenci. Slovenski je bil skoraj le priložnostni kmet, ki se mu je v ugodnih gospodarskih razmerah socialni položaj izboljšal in duhovno življenje poživilo. Križarske vojske, novi redovi, viteštvo, meščanstvo so odprli pot zahodnim vplivom. Starim legendnim pesmim se pridružujejo nove, med njimi prve Marijine.
- d) Pozni srednji vek Slovincem ni bil naklonjen. Pod habsburško oblastjo se več a nemški pritisk. »Ljudstva se ni lotila verska mlačnost, v hudih časih kuge, lakote, vojske in plenitev si je skušalo izprositi božjega usmiljenja s spokorniškimi procesijami (bičarji), z romanjem, zidanjem cerkvic po hribih in v samotah, ki so postale tedaj znak slovenske pokrajine, zlasti pa s čaščenjem Marijinim. O tem pričajo številne narodne svete pesmi iz poznega srednjega veka – ohranilo se jih je nad 50 – predvsem Marijine – najbolj so se ohranile inačice s Koroškega.« S Koroškega je najstarejša vojaška pesem, žal le odlomek, ki poje o 'Kremljici', utrdbi pri Železni Kapli, 'naši zabranici' zoper Turke. Tudi mlajše slovenske pripovedne pesmi so prišle na Koroško in postale zanjo tipične. Številne lirske (ljubezenske, vojaške, pivske, svatovske, obsmrtné itd), ki se pojo na Koroškem, so znane tudi po drugih slovenskih pokrajinah, nekatere celo Kajkavcem. Zasluge za obstoj »srednjeveških slovenskih narodnih svetih pesmi« pripisuje »nižji duhovščini med preprostim kmečkim ljudstvom.«

Težišče Grafenauerjeve pozornosti do slovstvene folklore je na srednjem veku, vendar tudi v naslednjih obdobjih ostaja pozoren do nje, le da za Koroško v času protestantizma, katoliške verske obnove, razsvetljenstva, romantike, realizma in naprej – razen v poglavju o bukovnikih – nima o tem nič reči. Kakor svojo razpravo začne s politično motivacijo, jo s poudarkom nanjo tudi konča: »Oropano svojega domačega izobraženstva naj bi koroško slovensko ljudstvo duhovno in narodno izhiral.«⁷⁷

Morda je ravno naklonjenost Franceta Kidriča tej razpravi vplivala na pobudo Ministrstva za prosveto jeseni 1948 za knjigo *Kratka zgodovina slovenskega slovstva*. Začela je nastajati proti koncu leta 1948 in je bila dokončana pozimi 1948/49.⁷⁸ Obsega slovensko slovstveno zgodovino do 1819, saj je avtor iz zdravstvenih vzrokov ni mogel več nadaljevati. Okrog leta 1955 je rokopis še nekaj malega popravil, vendar njenega izida leta 1973 ni več dočkal. Verjetno je založba bralcu v pojasnilo dodala naslovu, za katero obdobje slovenskega slovstva gre v njej: *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, saj v spremni besedi tega pristavka ni. Koncept periodizacije in razvrstitve gradiva je avtor dognal že v pravkar predstavljeni razpravi o slovenskem slovstvu na Koroškem. *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva* je prvič v celotno zgodovino slovenskega slovstva vključila tudi »ljudsko slovstvo« in je »najobsežnejša sinteza Grafenauerjevega proučevanja našega srednjeveškega pismenstva in ljudskega slovstva.«⁷⁹

Ivan Grafenauer uvodoma predstavi svoje pojmovanje slovstvene zgodovine in posebej utemelji – z njemu lastno terminologijo – zakaj sodi vanjo tudi slovstvena folklor. Veliko genetično prednost slovstvene folklore pred literaturo utemeljuje

⁷⁷ I. Grafenauer, *Slovensko slovstvo na Koroškem*, živ člen vseslovenskega slovstva, 1945, 455–68, 519.

⁷⁸ Bogo Grafenauer, v: *Ivan Grafenauer, Zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, Celje, 1973, 71973, 5–7, 8, 276–277.

⁷⁹ Besedilo na zavihku knjige: I. Grafenauer, *Zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, Celje 1973.

z dejstvi, kakor jih je pozneje navedel Kirill V. Čistov.⁸⁰ In ta v svojem znamenitem članku s sinhronega vidika zagotavlja slovstveni folklori enakopravnost glede na literaturo, je Ivan Grafenauer na podlagi lastne interpretacije zgodovine slovenskega slovstva v celoti, prepričan, da je edino prav, če hodita vstric starejša, danes manj ugledna slovstvena folklor in veliko mlajša, toda prestižna literatura.

»Kajpada se morajo uvrstiti v slovstveni razvoj tudi lepotno in vsebinsko pomembne umetnine narodnega ustnega slovstva (kolikor jih je natančno znanstveno raziskovanje že moglo uvrstiti v zgodovinski tok). Predvsem je ustno slovstvo (seveda ne vse) mnogo starejše od pismenega. Že davno, preden se je zapisala prva slovenska beseda, so živeli med našimi predniki pesniško in pevsko nadarjeni ljudje, ki so v pesmih oblikovali podobe iz življenja narodnega občestva, ljudi in usode, dajali izraza svojim in ljudskim čustvom in mislim, nazorom in verovanjem, narodno občestvo pa jih je sprejemalo za svoje, jih od rodu do rodu pelo ter po svoje spreminjalo in prilagajalo svojemu okusu in slogu. Nekaj najlepših se je – seveda bolj ali manj spremenjenih – ohranilo do dokaj poznega zapisa. Pa tudi po vzniku pismenskega slovstva sta živela ustno ljudsko pesništvo in pesništvo izobrazjenih krogov v živih medsebojnih stikih. Že v Brižinskih spomenikih čutimo v odstavkih, posnetih po starejših ritmičnih obrednih in molitvenih obrazcih in pesmih, ritmiko najstarejših slovenskih ljudskih pesmi in balad; srednjeveški pisci, naši protestanti so posegali po 'starih pesmih', Vodnik in Prešeren, Levstik in Jenko, Gregorčič in Župančič so se učili pri narodni pesmi. Pa tudi ljudstvo je po svojih pevcih in pevkah vedno spet sprejemalo poleg pesmi pevcev-pesnikov iz svoje srede tudi pesmi izobrazjenih pesnikov, znanih in neznanih, če so s prikupnim napevom in občečloveško vsebino našle odmev v čustvovanju in mišljenju preprostega človeka. To se je začelo že ob prvih početkih slovenskega pismenstva, ponarodele pa so po napevu tudi ta in ona izmed Vodnikovih, Prešernovih, Jenkovih, Gregorčičevih pesmi.«⁸¹

Grafenauer snov zelo podrobno razčlenjuje, toda že v uvodu poudarja, da je v »praslovenskem predpismenskem obdobju (do srede 8. stoletja)« edini glasnik besedne umetnosti v nastajajoči skupnosti slovenskega naroda zgolj slovstvena folklor, katere ostanki so se »rešili do zapisa v 19. stoletju«. Srednjeveško pismenstvo (do srede 16. stoletja) pri Slovencih nima strnjene razvoja; pismensko ustvarjalnejša obdobja se izmenjujejo z obdobji mrtvila, tako da so njihova dela povezana med seboj »bolj z ustno-spominskimi kakor s pismenskimi izročilom.«⁸² Poglavitna glasnica narodnega žitja in bitja je še vedno narodna ustna besedna umetnost.⁸³

V nadaljnji razvrstitvi gradiva je najprej predstavljeno »verstvo zgodnje-slovanskih plemen« in kljub zavračanju (prim. Anton Slodnjak, Jože Pogačnik)⁸⁴ vztraja pri podmeni o enoboštvu in se pri tem sklicuje na »Prokopijevo poročilo o zgodnjeh-slovanskem verstvu« o podonavskih Slovenih in Antih iz prve polovice 6. stoletja. Ti so po Prokopiju verovali v enega samega Boga, ki so ga imeli za stvarnika

⁸⁰ M. Stanonik, *Teoretični oris slovstvene folklore*, 141.

⁸¹ I. Grafenauer, *Zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, Celje 1973, 13–14.

⁸² Nikolai Mikhailov, *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine / Rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV. stol. do leta 1550)*, Trst 2001.

⁸³ I. Grafenauer, *Zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, 15.

⁸⁴ S temi njegovimi stališči se je bilo mogoče seznaniti že veliko pred objavo te knjige v razpravi Prakuilturne bajke pri Slovencih (Začasno poročilo), v: *Etnolog* 14 (1942), 2–45.

in edinega gospodarja vesoljstvu, tudi nad življenjem in smrtjo, kot lastnika in podeljevalca vseh dobrin, predvsem življenja in sredstev za preživljanje, rodovitnosti. Nekatera plemena so si pod temi imeni Perun, Daždbog, Svarog, Triglav, Svetovit predstavljala različna božanstva. Značilno za vse slovansko bajeslovje po Grafenauerju je, da v nasprotju z bajeslovjem staroveških kulturnih narodov, tudi germanskih plemen, ne pozna nikake teogonije (rodoslovja bogov). »Veri v enega Boga stavlja Prokopij v nasprotje češčenje duhov – demonov, ki niso bog; posebej imenuje samo reke in nimfe (vile), poosebitve naravnih sil, med 'druge demone' pa šteje pač tudi astralna višja bitja (poosebitve nebesnih teles): mater Zemljo – Luno in njena dvojčka, dobrotvorca Svetli mesec (kolikor se ni zilil z Najvišjim bitjem) in hudobno višje bitje Temni mesec. Ob daritvah demonom (kakšne so bile, ne vemo) so vedeževali, hudobne (bolezenske) duhove so odganjali z zagovori (oboje je imelo moč samo zoper nje, ki niso bili bog).«⁸⁵

O vsakdanjem življenju »v zgodnjeslovanskem-praslovanskem obdobju do pokristjanjevanja ne poroča niti ena pisana slovenska beseda, komaj da je ohranjeno v zgodovinskih virih kako osebno ime«, pravi Grafenauer, vendar se je po njegovem prepričanju ohranilo »v naših najstarejših narodnih pesmih, bajkah, zagovorih«. Premisleka vredna je Grafenauerjeva ugotovitev, da v nasprotju, na primer s staroruskimi bylinami o Ilji Muromcu, Dobrynji in velikem knezu Vladimiru Kijevskem ali srbskimi junaškimi pesmimi o Kraljeviču Marku slovenska slovstvena folklorja ni ohranila »moških epskih pesmi«, ker so »prezgodaj in pretrdo« sedli našim prednikom za vrat tuji fevdalni gospodje. Pač se je ohranilo več »ženskih pesmi, balad«, ki s svojo snovjo segajo v starodavni patriarhat: »Vsa pravna varnost je stala torej na moči in veljavnosti očetnopravne velike družine, ta pa na sposobnosti in številu odraslih, za orožje sposobnih mož. Žena je bila vse življenje – kakor deca – brezpravna; varovala jo je samo ljubezen njenega moža in odraslih sinov; gorje vdovi s samimi nedoraslimi sirotami. Vse življenje pa jo je podpirala – tudi na moževem domu – njena očetna družina, oče, bratje in sorodniki. Le iz takega kulturnega okolja so umljive balade: Dražji je brat od ljubega, Daleč od doma omoženi nevesti, Desetnica.« Grafenauer izvaja podmeno o njihovi starosti na podlagi prežitkov: »Vse te balade so se prenesle, bolj ali manj s silo, v mlajše srednjeveško okolje, ne da bi se bili motivni obrazci premenili – v novem okolju pa so nekako čudni, tuji in se zdijo časih naravnost barbarski: krvna osveta, ki je bila nekdanj 'sveta' stvar, se je v drugih pravnih razmerah spremenila kar v hudodelstvo. Prav to nasprotje pa dokazuje starost prvotnih motivnih obrazcev.«⁸⁶ Iz navedenega odlomka se vidi, da Grafenauer svojo že za njegovega časa kritizirano tezo gradi na prežitkih, »na čudnih, tujih« motivnih obrazcih, ki so se iz daljne preteklosti ohranili v mlajših besedilih.

Resno jemlje Trdinovi tako »mengoško« kot »šišensko bajko« in ju uvršča med kozmogonske bajke (o ustvarjenju sveta in prvega človeka v rajju in njega izgubi po prvem grehu, o vesoljnem potopu, o koncu sveta). Legendno pesem Jezus in svet noseča riba Faronika (odlomek Š, I, št. 492–493) izpeljuje iz bajke o koncu sveta s potopom. Katere izmed slovenskih bajčnih različic z »naravnomitološkimi« bitji so zgodnjeslovanske, katere poznejše (balkanske, alpskovlaške idr.), ne more

⁸⁵ I. Grafenauer, *Zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, 26–27.

⁸⁶ Prav tam, 30–32.

zanesljivo trditi. Med njimi je več bajčnih pesmi (Povodni mož, Kresnice, o ženitvi kraljiča sončnega junaka, Trdoglav in Marjetica. Drugim se je s pravljimi ali legendnimi potezami bajčna narava že močno zabrisala; njihove zgodbe so postavljene v mlajše kulturno okolje. Obrede iz staroslovanskega obdobja Grafenauer zasledi v pesmi *Oj čakaj, čakaj (ti rumeno) sonce* in celo za pesem o Lepi Vidi razmišlja, ali ni bila morda obredna kresna pesem. Znano nam je že fevdalno preurejeno ustoličevanje koroškega vojvode iz 14. stoletja, pri umeščanju pred tem so peli »zahvalni kirielejson«, ki je po njegovem v jedru predkrščanski. Od zagovorov v zgodnjeh slovensko obdobje uvršča tistega zoper otók (Gorje pri Bledu) in deloma zagovor zoper izvin.⁸⁷

Začetke slovenskega pismenstva zaznamujejo najstarejše slovenske cerkvene, kratke enokitične pesmi treh do štirih vrstic s klicem *Kyrie eleison* na koncu in najstarejše slovenske legendne pesmi, med njimi slovensko-kajkavsko-čakavska o spokorjenem grešniku. To je prepesnjen starokrščanski pridižni zgled iz 3–4 stoletja, ki se je ohranil pri alpskih Vlahih še, ko so dosmrtno pokoro drugod že v 6. stoletju opustili. Poglavje o zgodnjem srednjem veku je skoraj enako razdelku o istem obdobju v Koroškem zborniku s težiščem na cerkvenem »ustnem slovstvu«. Od slovstvene folklore je omenjeno preoblikovanje nekaterih zagovorov v krščanske zarotitve. Poslovenjeni alpski staroselci so posredovali našim prednikom precej staroveških, bizantinskih in vzhodnih pripovednih obrazcev. V visokem srednjem veku od srede 12. do tretjine 14. stol. Grafenauer že odkriva na današnjih slovenskih tleh sfolklorizirane cerkvene pesmi, prevzete z napevi vred od Nemcev s severa in posvetne z zahoda in jugovzhoda, verjetno s Hrvaškega, tudi z novimi križarskimi motivi. Družbena nasprotja tega časa najnazorneje razkriva daleč po Slovenskem razširjena balada Neusmiljena gospoda.⁸⁸

Avstrijski cesar Friderik III. ni ukrenil nič odločilnega ne proti gospôdi ne zoper Turke, medtem ko je ogrski kralj Matija Korvin (1458–1490) krotil visoko gospodo, ščutil meščane in kmete. Prednost njegovega urejenega gospodarstva so v času njegove vlade nad vzhodnimi predeli Kranjske in Štajerske doživeli tudi Slovenci, saj so se v tistem desetletju (1480–1490) prenehali tudi turški vpadi. Njegovo nenadno smrt so občutili vsi kot veliko nesrečo. Tako se je konec srednjega veka zgodil v slovenski slovstveni folklori velik preobrat: skoraj vse stare pripovedne pesmi so posodobile svoje junake: mogočnike starih balad so zamenjali grofje in grajski gospodje, nasilnike Turki, nekdanje junake predvsem Kralj Matjaž. V grajsko okolje je prestavljenih mnogo starih balad, Desetnica, Gospod Baroda. Iz tega časa so številne legendne pesmi! Najrajši pripovedujejo o Jezusu in Mariji. Tudi večina kolednic je iz tega časa.⁸⁹ Puntarske pesmi ne omenja.⁹⁰

S protestantizmom se pri nas začne obdobje tiskane književnosti, ki postane, dolgoročno gledano, usodna za slovstveno folkloro. Iz tega časa je prvo sporočilo o »slovenskih pripovednih ljudskih pesmih«. Furlanski zgodovinar M. Nicoletti pravi o Tolmincih, da 'radi pojo v svojem jeziku o Kristusu, o svetnikih, o ogrskem kralju

⁸⁷ Prav tam, 37.

⁸⁸ Prav tam, 45, 60, 61, 66–73.

⁸⁹ Prav tam, 86–90.

⁹⁰ Prim. Jože Koruza, Vprašanje slovenskih puntarskih pesmi, v: *Slovstvene študije*, Ljubljana 1991, 79–97.

⁹¹ Prav tam, 128–129.

Matjažu in o drugih slavnih junakih tega rodu.' Dalmatin že zavrača 'nepotrebne in pohujšljive zaljubljene pesmi'. Protestantska pesmarica vsebuje prve celotne zapise starih ljudskih cerkvenih pesmi, resda 'v nekuliku mejstih popravlene', za božič, post, veliko noč in binkošti. Nasprotja med katoličani in protestanti tematizirajo zabavljske na obeh straneh. Prav na tiste romarske Marijine cerkve, zoper katere je bil Trubar najbolj jedek, so se prenesle številne različice stare legendne pesmi *Marija, ptica pevka in ajdovska deklica*. Ravbar je najbolj znana zgodovinska pesem s konca 16. stoletja o zmagi nad Turki pri Sisku.⁹¹

V poglavjih o rekatolizaciji in katoliški obnovi (1600–1678, 1678–1750) se Grafenauer največ ustavlja ob pesmi Pegam in Lambergar. Najzgodnejši zapis o njej je izpod peresa Ludvika Schönlebna »na koncu rokopisne genealogije Lambergarjev (de Lamberg). O 'ljudskih' slovenskih pesmih iz tega časa poročata J. V. Valvasor in Ahac Steržinar. Iz prve polovice 17. stol. je pesem o zidanju cerkve na Plešivcu – Uršlji gori. Sredi tega stoletja Grafenauer prisoja priredbo stare pesmi *Marija išče novo selo* o prenosu starega Marijinega kipa v cerkvi na Ljubečnem pri Poljčanah z glavnega oltarja na prostor pod zvonik. Tudi nekaj vojaških stanovskih pesmi je iz tega časa. V rokopisnih pesmaricah in tiskih od 1600 do 1750 se je ohranilo okrog 180 pesmi, toda Grafenauer priznava, da se še ne ve, katere od teh so ljudske. Pripovedne pesmi iz časa velikih turških vojsk v 17. in 18. stoletju so ohranile spomin na rešitev Dunaja (1683) in osvoboditev Beograda (1717, spet izgubljen 1739)«. ⁹²

Obdobje od naselitve starih Slovanov na današnje slovensko ozemlje z obdobjem katoliške obnove vred Ivan Grafenauer uvršča v staro (slovensko) slovstvo. Od razsvetljenstva in začetkov narodne prebuje pa poimenuje »novo slovensko slovstvo«. To je edino obdobje, ki je še vključeno v njegovo Zgodovino starejšega slovenskega slovstva; kar je velika škoda, saj bi bilo zelo dobrodošlo vedeti, kako bi vključeval slovstveno folkloro v novejša vedno modernejša obdobja slovenske literature. Z vidika tukajšnje obravnave se Grafenauer posveti le Valentinu Vodniku, saj je ta že kot sodelavec Pisanic poznal vsaj poskočnice. V Bohinju je po Zoisovem zgledu zapisoval ljudske 'viže' in pozneje začel zbirati in zapisovati baladne ljudske pesmi. Toda Zois jih je kot domnevni novejši izdelek organistovskih pesmarjev odklanjal in niso vplivale na Vodnikovo pesniško snovanje. Žal je Vodnik vse zapise močno popravljal, zato imajo samo pogojno vrednost. Objavo Pegama in Lambergarja (1807) je prepustil svojem učencu Antonu J. Zupančiču, ki ji je dodal še nemški uvod in prevod v nemščino.⁹³

V posebnem razdelku »Ljudsko pismenstvo in ustno slovstvo« Grafenauer predstavlja dejavnost številnih avtorjev, za katere je France Kotnik iznašel ime bukovníki.

»Od sredine 18. stoletja so se začela iz brezimenske množice tvorcev slovenskih narodnih pesmi prikazovati imena nekaterih ljudskih pevcev pesmarjev«: Loški (Lož) organist-šolmašter Filip Repež (1706–1773) in šmarsko-dobrepoljski Jožef Ambrožič (1737–1787) sta zlagala – dosti okorno – še same

⁹² Prav tam, 134–142, 162–163.

⁹³ Prav tam, 210.

⁹⁴ Prav tam, 214–216.

svete pesmi. Repež jih je v romarski cerkvi na Križni gori tudi celo v treh knjižicah priobčil, Ambrožičeve so ostale v rokopisih. Notranjec Pavel Knobel (1765–1830) je v Kranju 'koyal' tudi posvetne pesmi, ki se jih je nekaj sfolkloriziralo. S petjem in prepisovanjem so se širile zabavljive pesmi in šaljivi 'verzi' dobrepoljskega šolmastra Andreja Kančnika (1775–1841) in pesmi o svojem in svojih otrok življenju Matija Kračmana (1777–1854), šmarskega šolmastra. Na Štajerskem sta širila svoje pesmi in basni po načinu ljudskih pevcev in bukovníkov Leopold Volkmer in narodni buditelj župnik Štefan Modrinjak. Najbolj se je razraslo bukovníštvo na Koroškem, saj je bila slovenska knjiga tu najtežje dostopna. Andrej Š. Drabosnjak je bil pravi kmečki bukovník pesmar samouk. Prebiral je protestantske knjige, Sveto pismo, Kolomonov žegen, 'Salomonove bukve', 'Šembilijo' ter začel še sam pisati verze. Koroški bukovníki so začeli uvajati slovenske verske ljudske igre, najprej v Železni Kapli. Bili so časnikarji svoje dobe. O tem pričata protijožefinski in protijanzenistični pesmi *Od teh novih zadnih cajtov, Od razsvetljeniga sveta* iz zadnjih let Jožefa II. Knobel je poslovenil in izdal Kohenovo pobožno ljudsko knjigo (*Historija od svete grofnje Genofeffe* (ok. 1800, 1818 Celje) – dodan ji je apokrifni mistični spis, ki ga ima tudi koroška Duhovna bramba. Bukovníki kmečki zdravilci so si prepisovali 'Medicindohtarske bukve', ki so 1810 dobile naslov *Kranjski arcat*.⁹⁴

Repertoar slovenskih ljudskih pesmi se je začel od srede 18. stoletja spreminjati. Novih pripovednih pesmi je manj in so slabše kot prej. Izpodrinjale so jih lirske, vendar so bile za Grafenauerja še premalo raziskane, »da bi mogli kolikor toliko presoditi, katere so prav iz obdobja razsvetljenstva. Poleg Knobljevih, Kančnikovih, Kračmanovih kitic in Vodnikove iz Predgovora v Ljubljanskih Novicah 1797 so se sfolklorizirale še številne druge brezimne pesmi. Zdi se, da je uvedba splošne vojaške obveznosti v tem času pri nas šele rodila vojaško ljudsko pesem. V drugi polovici 18. stoletja so začeli ljudske pesmi že namerno zapisovati, kar je očiten dokaz, da so se zavedeli njenega usihanja.«⁹⁵

2. STANISLAV HAFNER

Doma prav tako s Koroške, kot Ivan Grafenauer, se je lotil analize enake teme z naslovom *Pisna in ustna tradicija v literaturi koroških Slovencev*, trideset let po nastanku Grafenauerjeve razprave *Slovensko slovstvo na Koroškem* v Koroškem zborniku. Toda v nasprotju z zunanjo, narodnostno angažirano pobudo pri ljubljanskem akademiku, je nagib graškega profesorja zanjo zgolj strokovno zavezujoč, kljub temu da jo poudarja »kot kulturno vrednoto samo po sebi«, vendar se pri tem sklicuje na »moderno literarno vedo«.⁹⁶ Svoj poskus kratkega literarno teoretičnega uvoda na temo slovstvene folklorne utemeljuje tudi glede na dejstvo, da se je tedaj Slavistični inštitut v Gradcu posvečal terenskim raziskavam.⁹⁷

⁹⁵ Prav tam, 220–221.

⁹⁶ Stanislav Hafner, *Schriftliche und mündliche Tradition in der Literatur der Kärntner Slowenen*, v: *Letno poročilo Zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu* 20, Klagenfurt/Celovec 1977, 84.

Odpira dvoje vprašanj:

1. o ustni tradiciji v literarnem življenju;
2. med ustno tradicijo⁹⁸ in s pisavo fiksnim pesništvo. Samozavestno ošvrka slovensko literarno zgodovino, ki da se je s svojo »že anahronistično in deloma epigonsko duhovnozgodovinsko metodo«, bolj kot druge literarne zgodovine ozirala na literarne ideje nacionalne individualnosti. To da je pomembno kulturnozgodovinsko, literarnovedno pa le drugotnega pomena.⁹⁹ Tako v celostnih pregledih slovenskega slovstva slovstvena folklor kot posebna oblika literarnega ustvarjanja¹⁰⁰ sploh ni omenjena, ali le kot dodatek s pisavo fiksnim literaturi. Najslabše pri tem da je, da si literarna zgodovina predstavlja, kot da bi bila slovstvena folklor v razvoju kake nacionalne literature časovno omejena večinoma na zelo kratko življenje. Ta kritika ne more meriti na Ivana Grafenauerja, saj Hafner pozneje s pridom navaja njegovo zgoraj omenjeno razpravo¹⁰¹ in v nadaljevanju pohvali tudi njegovo Zgodovino starejšega slovenskega slovstva, na katere načelo se sam navezuje, čeprav s teoretično čisto drugačnega zaledja. Zavzema se za strukturalistično načelo, »ki se poskuša razkriti v ustno tradiranih in pisno fiksnih literarnih objektih sinhronega in diahronega sistema razmerij, pri tem pa se spraševati tudi po konotativni ali simbolični plati pomena oz. literarnega dela, opazovati celoto predvsem kot pomenski sistem«¹⁰² Avtor se pri svojem delu sklicuje na že večkrat omenjene avtorje (V. J. Propp, R. Jakobson, P. G. Bogatyrev, J. Mukařovský, K. V. Čistov¹⁰³ in D. S. Lihačov).¹⁰⁴

Čeprav je Hafnerjev »literarnovedni ekskurz o mehanizmih komunikacijskih aktov fiksnih literarnih tekstov« po Čistovu prikrajšan za premišljeno terminologijo in teoretično doslednost, je vreden premisleka zaradi novih osvetlitev in dopolnitev, tudi s konkretnimi dejstvi. Z njim da je hotel ovrednotiti ustno slovstveno tradicijo z njene komunikativne strani in pokazati njene bistvene lastnosti in prednosti. Kljub dozdevni primitivnosti naravni tip komunikacije zaradi svojih učinkov

⁹⁷ Prav tam, 93–94.

⁹⁸ Njegova terminologija ni ustrezna avtorjem, na katere se v razpravi opira.

⁹⁹ Prav tam, 84–85.

¹⁰⁰ V tukajšnji besedni zvezi se pravzaprav ponovi eden od naslovov, na katerega se Hafner sklicuje v tem članku: »Prevrednotenje ustne literarne tradicije nekega ljudstva je postalo znano v slavistiki s Proppovo *Morfologijo skazki*, 1929 in razpravo R. Jakobsona in P. G. Bogatyreva, *Folklor kot posebna oblika ustvarjanja*, 1929. Ta dva teksta sta postala klasična. Na tej osnovi utemeljena večina raziskovalnih smeri. S. Hafner, *Schriftliche und mündliche Tradition in der Literatur der Kärntner Slowenen*, 86.

¹⁰¹ S. Hafner, *Schriftliche und mündliche Tradition in der Literatur der Kärntner Slowenen*, 88.

¹⁰² Prav tam, 85.

¹⁰³ Literarnovedni ekskurz o mehanizmih komunikativnih aktov fiksnih literarnih tekstov po Čistovu: Z njim, pravi Hafner, je hotel ovrednotiti ustno literarno tradicijo = slovstveno folkloro po njeni komunikativni strani in pokazati njene bistvene lastnosti in prednosti. Kljub njeni dozdevni primitivnosti zaradi svojih učinkov in fascinirajočih odlik lahko obvlada vsak čas in vsako literaturo. Na to kaže v našem času povratek salonskih pevcev v velikih evropskih literaturah. Ta komunikativni mehanizem ljudskega izročila je eden najstabilnejših, če ne najstabilnejši element ustne literarne produkcije in deluje tudi še potem, ko so drugi elementi, improvizacija, struktura dela že dolgo prežeti z interferencami fiksnih literature. Pripovedovalec ali pevec bo svoj tekst še dolgo pripovedoval kot na pamet naučeno stvaritev, toda možnosti, ki mu jih ponuja neposreden stik s publiko, ne bo hotel prezreti.

¹⁰⁴ M. Stanonik, *Teoretični oris slovstvene folklore*, 137–146.

in fascinirajočih odlik lahko obvlada vsak čas in vsako slovstvo (prim. vrnitev salonskih pevcev v velike evropske literature). Ta komunikativni mehanizem ljudske tradicije je ena najstabilnejših, če ne najstabilnejša sestavina ustne slovstvene produkcije in deluje še, ko so druge sestavine npr. improvizacija, struktura dela že dolgo prežete z interferencami fiksirane literature. Pripovedovalec ali pevec bo svoj tekst še dolgo pripovedoval kot na pamet naučeno stvaritev, toda možnosti, ki mu jih ponuja neposreden stik s publiko, ne bo hotel prezreti.¹⁰⁵

Za tukajšnjo obravnavo se je primerno ustaviti ob naslednjih Hafnerjevih poudarkih: slovstvena folklorja je v sodobni literarni vedi na splošno predstavljena kot ena od dveh načinov (tipov, vrst) ene besedne umetnosti, pri čemer je drug način tiskana literatura, in to ne le na diahroni osi kot dve etapi ali stadija, ampak tudi na sinhroni ravni kot dva toka z možnostjo stalnega spreminjanja, glede na intenziteto enega ali drugega. Konkretno: slovstvena folklorja (Volksdichtung) nima le vloge predhodnika tiskane literature v času brez znanja pisave, temveč lahko dobi ob slabših možnostih za literaturo spet glavno vlogo ali vsaj poleg nje enakovredno. Hafner opozarja, da je treba v času multimedialnih komunikacij posvečati veliko pozornost nepismenim stikom. Vpliv modela govornega jezika in ustne tradicije na standardni jezik, tako nemški kot slovenski, je očiten in bo zaradi radia in televizije vsak dan močnejši.¹⁰⁶

Zgodovina slovenskega slovstva na Koroškem je vzorčni primer sožitja slovstvene folklorje in literature, kar je mogoče opazovati sinhrono in diahrono. On se osredotoča le na srednji vek in obdobje med prvo in drugo svetovno vojno.

a) Na Koroškem sta v srednjem veku imeli prednost latinščina in nato nemščina. Slovenščina, deloma s pravico govora, je kot drugi pisni jezik imela svoje mesto le v religiozni in uporabni literaturi. V takem položaju je moralo slovensko slovstvo glavno težo svojega ustvarjanja prenašati v ljudskem jeziku, tj. slovenščini od ust do ust. To popolnoma ustreza Hafnerjevemu funkcionalnemu modelu vzajemne mnogostranske medsebojne odvisnosti slovstvene folklorje in literature. Tako se lahko v srednjem veku v slovenskem delu Koroške kot nadomestilo za manjkajočo literaturo predpostavlja slovstvena folklorja. Pri oceni tega položaja je treba ustrezno upoštevati le načela naravne in tehnične komunikacije. Čim bolj se to upošteva, tem bolj zanesljivo upa Hafner odkriti še danes žive ostanke religiozne slovstvene folklorje v besedni umetnosti koroških Slovencev. Dušno pastirstvo je bilo nekdanj pri ljudstvu mogoče le s pomočjo govornega jezika in ustne tradicije. Temeljni religiozni repertoar je obstajal v govornem jeziku. Molitve, cerkvene pesmi, naučene prozne arhaične vsebine so se širile na pamet po zakonih neposredne naravne komunikacije od ust do ust in se sprijemale z vsem posvetnim. Dopušča domnevo, da so slikovite freske v naših poznogotskih cerkvah rabile pri pridigah kot vizualno sredstvo in nadomestek za pisano besedilo. Bile so porok za vsebinske stalnice ustne religiozne tradicije. Ta mogočni naslikani religiozni red je moral kakor koli vplivati na duhovno obzorje obiskovalcev cerkvá. Kakor je vsako umetniško delo sredstvo komunikacije in govori svoj 'jezik umetnosti' kot sekundarni modelirujoč sistem, tako pride do izmenjave

¹⁰⁵ S. Hafner, Schriftliche und mündliche Tradition in der Literatur der Kärntner Slowenen, 88.

¹⁰⁶ Prav tam, 88.

govoric posameznih materializacij teh 'jezikov umetnosti', tj. med sliko in literaturo, sliko in slovstveno folkloro. Da si Hafner ob isti snovi zastavlja drugačna vprašanja od Ivana Grafenauerja, se vidi po tem, da ga vznemirja, kako razložiti na Koroškem številne legende o Petru, ko večina Petrovih patrocinj leži severneje v salzburškem cerkvenem področju in ko prav tod niso zapisane in tudi Ivan Grafenauer ugotavlja: »Starih svetniških legend po latinsko-nemških predlogah, ki jih je drugod precej, na Koroškem niso zapisali.« Na koncu te točke se Hafner spet vrne k metodološkim vprašanjem, češ da dosedanje raziskovalne metode in motivni inventar ne zadoščajo za raziskovanje slovstvene folklore, in opozarja na tipološke konstante in variantne sisteme. Strukturalizem da zavrača v slovstveni folkloristiki utečeno nepregledno inventariziranje motivov in z izposojjo iz sintakse L. Tesniera uvaja vanjo razločevanje med funkcijo (stalna konstanta) in termo (konkretizacija, aktualizacija, variabla). Model je podoben de Saussurovemu. Primer: funkcija je v pripovedi načelo hudobnega, terma pa njegova realizacija v vsakokratni varianti, enkrat je to zmaj, drugič hudič ali čarovnica. Tako funkcionalno načelo členjenja gradiva po Hafnerjevem prepričanju omogoča eksaktno raziskovanje slovstvene folklore.¹⁰⁷

b) Posebne socialno politične razmere na Koroškem so v času med prvo in drugo svetovno vojno poslabšale komunikacijo med središčem (Ljubljana) in obrobjem. Zato je slovenski jezikovni prostor na Koroškem začel razvijati lastno tipično koroško kulturno jezikovno govorno varianto. Za normalne komunikacijske razmere v našem času je to anahronistično. Zmanjšana možnost tehnične komunikacije je izolirala Korošce od središč slovenske literarne produkcije in posledica je bilo po letu 1918 splošno zmanjšanje slovenskega pisanja na Koroškem. To je privedlo do funkcionalnega zakona izmenjave med slovstveno folkloro in literaturo in do krepitve slovstvene folklore in prevladovanja mehanizma neposredne, kontaktne komunikacije. K temu so privedli tudi literarno družbeni dejavniki:

1. Odhod slovenske inteligence s Koroške po 1. svetovni vojni je spremenil družbeno strukturo slovenskega prebivalstva.
2. Literatura je bila spet strogo družbeno determinirana.
3. Posledica tega je bilo v slovenski koroški literarni produkciji obubožanje žanrskih profilov.

Take razmere so okrepile vlogo slovstvene folklore. Ta je zaradi svojih oslabljenih jezikovnih norm in odprtih mej med narečji je lažje prišla do veljave, se obnovila in postala nosilka slovstvene aktivnosti slovenskega prebivalstva. Literarni žanrski sistem se je osiromašil – tipična zanj je t. i. večerniška literatura. To je olajšalo stik z žanrsko že tako in tako manj bogato slovstveno folkloro; jezikovne funkcionalne meje so bile vzrok, da je normiranje knjižnega jezika zaspalo. Vse to je na Koroškem vodilo k sožitju med slovstveno folkloro in literaturo. Za koroške Slovence v času med prvo in drugo svetovno vojno (1918–1941) je bilo značilno, da sta se ljudsko gledališče in pripovedovanje spet folklorizirala in postala vodilni kulturni sestavini. Oboje je dalo bogate možnosti

¹⁰⁷ Prav tam.

za razcvet iz neposrednega stika rojeno, improvizirano umetnost. V igri morajo ostati stalne le strukturne sestavine funkcije, njene konkretizacije, aktualizacije, tj. terme pa se lahko spreminjajo. Tipičen za to ponovno oživitev ustne slovstvene tradicije je npr. tudi katalog variant Miklove Zale ali Divjega lovca.¹⁰⁸

Hafner nato razkriva težave terenskega dela, ki jih dobro pozna vsak folklorist. Raziskovalcu namreč nikoli ni mogoče ustvariti avtentičnega folklornega dogodka. Bridko resnična je Hafnerjeva trditev: »Noben še tako dober zapis ni idealen, je le razpoložljiva informacija.« Ko je zapisana, je slovstvena folklor, kot vsaka literatura, v mediju jezika objektivizirana slika sveta. To dejstvo je pogosto povzročalo, da so slovstveno folkloro v literarni vedi metali v isti lonec s pisano/tiskano sporočano literaturo: z drugimi besedami, da se je zapisana slovstvena folklor v literarni znanstveni teoriji in metodi obravnavala in vrednotila enako kot literatura. V resnici je, strogo vzeto, na ta način fiksirano, zapisano besedilo kake ljudske pesmi le ena od variant posameznega le potencialnega teksta. Nihče ne dvomi, da je predvsem v genezi med slovstveno folkloro in literaturo veliko skupnega, toda malo v tipologiji in funkciji. Ni več potrebno poudarjati že stoletja veljavnega in po R. Jakobsonu in P. Bogatyrevu postuliranega temeljnega razločka v notranji organizaciji slovstvene folklore od literature. Po njunem je slovstvena folklor organizirana po načelu jezikovne zgradbe (*langue*) in obstaja le kot mreža pravil in tradicij, ki jim slovstvena folklor sledi in jih ob vsakokratnem posredovanju v okviru določenih možnosti spreminjanja, prav tako kot govorec jezikovno zgradbo. Samoumevno ima tako različna organizacijska oblika posledice tudi na čisto jezikovnem področju: deluje na formo in dikcijo besedila, podrobno oblikovano poetiko, uporablja sintagmatično usmerjen ritem, le-ta primora, da se ravnina t. i. naravnega jezikovnega jezika v slovstveni folklori ne glede na konkretno publiko lingvistično drugače vrednoti. Primerneje kot narečno instanco, ga je mogoče obravnavati kot nadregionalno obliko govornega – folklorno uporabljene koiné.¹⁰⁹

SKLEP

»Pri opredelitvah predmetnega področja in pri mestu in vlogi ljudskega slovstva v njej se tudi v naši stroki kaže ena temeljnih aporij sleherne literarne zgodovine, na katero opozarja aforistična ugotovitev: če se literarna zgodovina ukvarja predvsem z literarno umetnostjo, lahko zgreši zgodovino, in če se ukvarja predvsem z zgodovino, lahko zgreši literarno umetnost. Zdi se, da je bilo slovenski literarni zgodovini doslej predvsem do tega, da ne bi zgrešila širine, polnosti in kontinuitete zgodovinsko-razvojnega prikaza in se je zaradi tega zlasti pri obravnavi starejših dob nagibala k širokemu pojmovanju predmeta, ki vključuje ljudsko slovstvo v njegovem primarnem obstoju. Nasprotna težnja h krčenju predmetnega območja na najožji krog, tj. na umetniško literaturo, se v naši stroki doslej ni radikalno uveljavila. Njen omejeni vpliv pa je mogoče zaslediti v tem, da se izmed vseh možnih elementov široko pojmovanega predmeta dejansko vključuje v obravnavo zlasti tisto, kar določa pogoje

¹⁰⁸ Prav tam, 88–90, 92.

¹⁰⁹ Prav tam, 93–94.

za nastanek in razvoj umetniške literature in kar vnaprej oblikuje njene sestavine. Seveda je tudi v okviru takšnega pojmovanja prihranjen prostor za ljudsko slovstvo, vendar je izbor gradiva in način obravnave tak, da navsezadnje poudarja predvsem umetniško-estetske vidike samih besedil in pa dejanske ter strukturno-tipološke zveze ljudskega slovstva z umetno literaturo.«¹¹⁰

1. Odgovor na vprašanje, od kod Francetu Kidriču tolikšna prednost pesmi, je iskati v tem, da je imel pred seboj Štrekljeve Slovenske narodne pesmi, medtem ko za prozo še ni imel ustrezno reprezentativnega opusa. Izvlečki »bajk in pripovedk slovenskega ljudstva« v redakciji Jakoba Kelemine so izšli šele leta 1930. Prednost, ki jo doživlja ljudska pesem v primerjavi s prozo, je še veliko očitnejša pri raziskovanju vplivov slovenske slovstvene folklorne na literaturo.
2. Anton Slodnjak in Jože Pogačnik v tej zvezi že priznata celotni sistem slovenske slovstvene folklorne, toda le genetično kot izhodišče v duhovni zgodovini slovenskega naroda. Zato se veliko ustavljata ob mitologiji naših prednikov.
3. Ivan Grafenauer jo upošteva v vseh obdobjih starejšega slovenskega slovstva, toda predvsem z vidika tematologije. Ponuja se enkratna priložnost za primerjavo izhodišč med medievalistoma Ivanom Grafenauerjem s slovenske in Dimitrijem S. Lihačovom z ruske strani. Le-ta je verjetno spodbujen po ruskem formalizmu, teoretično razmišljal v svoji knjigi o stari ruski književnosti.¹¹¹ Njegovo stališče dobro pogloblja Stanislav Hafner, ko ugotavlja dinamično razmerje med slovstveno folkloro in literaturo.
4. Boris Merhar in Milko Matičetov odkrivata vsak za svoj del pri slovstveni folklori njej lastne zakonitosti.

Strinjam se z vsemi, ki vključujejo slovstveno folkloro v obzorje literarne vede, saj je vrsta besedne umetnosti. S terminologijo in pojmi kot so tematogija, žanrska problematika, stilna in jezikovna in delno vprašanja teksture slovstvena folklorna vsekakor sodi v okvir literarne vede in ne v etnologijo, ki so ji navedeni pojmi popolnoma tuji. Nikakor pa slovstvene folklorne ni mogoče enačiti z literaturo, saj je le-ta besedna ustvarjalnost po načelu tehničnega tipa komunikacije, medtem ko je slovstvena folklorna ustvarjalnost po načelu naravnega tipa komunikacije z vsemi spremnimi lastnostmi tega pojava (tekstura, kontekst). Literarni vedi so tuje stiske zapisovanja slovstvene folklorne¹¹² in se poteguje zanjo šele, ko omenjena vrsta besednega ustvarjanja preide v drugotni znakovni sistem, ko je zapisana. Dokler ni zapisana, jo brezbrizno prepušča bodisi etnologiji bodisi folkloristiki, s katero jo po nemarnem enači. Potem šele jo prevzame brez sramu, da se zanjo ni nič trudila, kot se ji ni treba truditi za literarno delo, ker ga napišejo pesnik ali pisatelj ali esejist. Toda obravnava jo s kriteriji, ki pritičejo literaturi in zato jo ta pri vrednotenju zmeraj premaga, ker za ravnino teksta v slovstveni folklori veljajo drugačna poetična merila kot za literaturo. Poznavalci se med seboj strinjajo: Kar je v literaturi stil, je v slovstveni folklori žanr. Da ne govorimo o drugih dveh ravninah

¹¹⁰ D. Dolinar, Ljudsko slovstvo v slovenskem literarnem zgodovinskega, v: *Razvoj slovenske etnologije / Od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*, Ljubljana 1995, 84.

¹¹¹ Dimitrij S. Lihačov (Lihačev), *Poetika stare ruske književnosti*, Beograd 1972.

¹¹² Prej to počne jezikoslovje.

v folklornem dogodku. Za razmerje med slovstveno folkloro in literaturo bi lahko izpeljali naslednjo formulo: SF: + BU – L = besedna umetnost DA, literatura NE. Torej slovstvena folkloro v svojih vrhunskih primerih res spada v besedno umetnost, ni pa literatura, vanjo sodi samo z ravnino teksta, ki pa je, kakor pravi Hafner, v tem primeru samo informacija, informacija o folklornem dogodku. Sicer pa literarni zgodovinarji, ki se zavzemajo za vključitev slovstvene folklore v literarno vedo, – ironično rečeno –zmeraj končajo z vplivi ljudske pesmi na literaturo, kvečjemu se spomnijo še na tematologijo, ne priznajo pa ji lastne entitete. Toda če v jezikoslovju obstaja frazeologija kot samostojna veda za tako podrobno področje, kot so fraze/mi, ki jih kot najdrobnejši žanr že lahko obravnava tudi slovstvena folkloristika, si samostojnost še toliko bolj zasluži celoten sistem folklornih žanrov bolj in prej znotraj literarne vede kakor v etnologiji. Najprimerneje pa je, da jo jemljemo kot interdisciplinarno vedo, kajti znano je, da je zaradi svoje polifunkcionalnosti v slovstveni folklori estetska funkcija samo navzoča, medtem ko je v literaturi edina ali vsaj prevladuje. In res je, da zaradi načina obstajanja na diahroni osi s tradicijo zaradi morebitnih prežitkov in konteksta sploh velikokrat zadeva na eksplicitno etnološko problematiko. S kemično metaforiko jo lahko označimo kot spojino, ki se z eno ročico drži filologije (jezikoslovje, literarna veda) in z drugo družbenih ved (etnologija, zgodovina, sociologija).

SLAVISTIČNA FOLKLORISTIKA – PO SLOVENSKO

UVOD

Boris V. Putilov je že leta 1968 orisal tedanji položaj slavistične oz. slovanske (slovstvene) folkloristike.¹ V težnji po samo-opredelitvi na kratko predstavi njene naloge, saj da je veliko tém, ki jih ni mogoče obdelati na gradivu enega naroda – npr. zgodovinske zakonitosti in sodobni procesi v ustvarjanju slovstvene folklore sploh, nastajanje folklornih žanrov in njihove forme, poetika slovstvene folklore, zgodovinske povezave in sodobni stiki v slovstveni folklori slovanskih in neslovanskih narodov. Ob vprašanjih geneze trdi, da je še vse preveč nedoločnega pozitivizma, ki striže peruti drznim hipotezam, rekonstrukcijam in posplošitvam na temeljih zgodovinske analize. Premalo, da so izkoriščene možnosti, ki jih daje primerjalno-tipološka metoda. Za zgled v tem pogledu navaja Viktorja Žirmunškega in od avtorjev, ki so se z južnoslovanskega govornega področja lotili primerjalnih raziskav, navaja Ivana Grafenauerja in Zmago Kumer. Kot zastopnik antropološke teorije o heterogenem izvoru kulturnih sestavin se članek konča s kritiko na račun migracijske teorije: češ da so teoretične in konkretne zgodovinske raziskave dokazale, da podobnosti na kateri koli ravni niso nujno posledica neposrednih kulturnih stikov med narodi.²

I. RECEPCIJA J. G. HERDERJA (1741–1803) PRI SLOVENCIH

J. G. Herder je najizrazitejši predstavnik oziranja k prvobitnim izvirom kulture. Njegova humanistična filozofija je »od vojnih razprtij in duševne razrvanosti« ranjenemu človeštvu odstirala »poglede v idealno bratstvo med ljudmi in med narodi«. Njegova je večina idej in prizadevanj nemške romantike kakor tudi pri drugih slovanskih narodih. Poglavitni vpliv nanje si je 'svečenik humanosti'

¹ Ob pričakovanju leta 2003 me je s Slovanskega inštituta Akademije znanosti Češke republike v Pragi presenetila voščilnica s portretom Josefa Dobrovskega z letnicama 1753–1829 in latinskim podnapisom Fundator Studiorum Slavicorum. Utemeljitelj študija slavistike slavi torej 250-letnico svojega rojstva. Tistega daljnega leta 1972, ko sem v Brnu obiskovala poletno šolo češkega jezika, literature in kulture, sem se posebej potrudila, da sem na brnskem pokopališču obiskala njegov grob in ga tudi fotografirala. Njemu v spomin posvečam to poglavje. Zunanji povod zanj pa je 13. mednarodni slavistični kongres v Ljubljani v avgustu leta 2003. Kakor je ob njegovem pričakovanju Slavistična revija 50, 2002/4 posvečena najnovejšim dogajanjem v slovanskih literaturah, z namenom, da bi ugotovili, kaj jih povezuje in kaj ločuje, je prav razmisliti tudi o slavistični folkloristiki.

² Boris V. Putilov, Sodobno stanje slavistične folkloristike, v: *Sovetska etnografija* 3, Moskva 1968, 3–6.

pridobil s poglavjem o Slovanih v knjigi *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (Ideje k filozofiji zgodovine človeštva, 16 knj. 1791). Toda recepcijski spekter herderian je bil veliko širši, kot sta še lahko sodila o tem Vatroslav Oblak in Matija Murko, katerih stališče o pomembnosti Herderjevih idej na porajanje novega življenjskega občutja – romantike, »ki se pri nas manifestira predvsem v procesu oblikovanja narodnokulturne ideologije«, se je globoko zarežala v slovensko literarno zgodovino.³

Glede na Matija Murka »prvotnih vzrokov za 'sentimentalno-poetični' nazor o starih Slovanih ne kaže iskati pri samem Herderju, marveč so ti pogojeni v evropskem duhovnem razvoju konec 18. in v začetku 19. stoletja«⁴. Toda zlepa katera ideja ni padla na tolikanj ugodna tla, kot se je zgodilo s poglavjem o Slovanih. Slovanski izobraženci iz družbeno stiskanih slojev in iz narodov, politično podrejenih habsburški dinastiji, so navdušeno »prebirali stavke o miroljubnem značaju Slovanov in se opajali nad preroškimi besedami« o njihovi boljši prihodnosti.⁵ Izredno učinkovito so delovali njegovi stavki zaradi retoričnega nagovora: »vi« ... »vaše lepe pokrajine« ... »vaša stara slavja«. Slovanskim izobražencem so ti stavki zveneli kot posreden klic k narodnostnemu prebujanju. Brez tega končnega poziva bi ostalo Herderjevo poglavje v *Idejah* kvečjemu dragoceno pričevanje o slovanski preteklosti, ki se samo po sebi bistveno ne razlikuje od ugotovitev zgodovinarjev, po katerih je svoja dognanja povzel in se nanje izrecno sklicuje.⁶

Herderjeve idilične in idealizirane misli⁷ v obsežni kozmogonični, antropološki in zgodovinsko filozofsko razpravi so bili slovanskim avtorjem v prvi polovici 19. stoletja in še čez spodbuda »kako se v zboru narodov s svojim ljudstvom in njegovim jezikom uvrstiti na mesto, ki jim po naravnem in zgodovinskem pravu pripada«. Herder si je to sliko ustvaril na osnovi trditev kopice nemških zgodovinarjev, ki jih sam navaja kot vir, iz mladostnega odpora proti pruskemu militarizmu, iz vere v prosvetljenske zamisli ruskih vladarjev in ker je v okviru svoje filozofije humanitete najlaže poljedelskemu slovanskemu ljudstvu prisodil vlogo zastopnika mirnega, graditeljsko tvornega načela. Herderjevo teorijo o značaju starih Slovanov so brez pridržka sprejeli celo tako kritični duhovi, kakor sta bila Dobrovský in Kopitar Prav tako sta idealizirala »ljudske osnove narodne ideje« ('*Volkstum*') Jakob Grimm pri Nemcih in njegov prijatelj, Pavel Josef Šafárik, avtor *Slovanskih starin*.

1. JERNEJ KOPITAR (1780–1844)

Izmed Slovencev je bil s Herderjevimi spisi najbolj seznanjen Jernej Kopitar, čigar omembe tega nemškega filozofa nas prepričujejo predvsem o njegovi široki načitanosti. V središču Kopitarjevega miselnega stika s Herderjem sta poglavji o

³ Štefan Barbarič, Herder in začetki slovenske romantike, v: *Slavistična revija* 16, (1968), 233–234, 235, 237.

⁴ Prav tam, 242.

⁵ Kajti poziv, naj se »tudi ti propadli ('tief versunkene'), nekdam marljivi in srečni narodi predramijo iz svojega dolgega, lepega spanja ter se otresejo suženjskih verig«, je prihajal iz dežele, katere prebivalci so se bili »nad njimi najbolj pregrešili«.

⁶ Š. Barbarič, *Herder in začetki slovenske romantike*, 245.

⁷ Prav tam, 241.

Slovanih in o 'ljudski' pesmi. Herder in Kopitar sta se ujela v kultu materinščine in prepričanju, »da ljudska tvornost izraža in odraža značaj in duha naroda«. Najverjetneje je postal pozoren na Herderjev »slavospev« Slovanom s posredovanjem Josefa Dobrovskega, ki je bil zanj najvišja slavistična avtoriteta in katerega edinega je, razen mecena Žige Zoisa, brezmejno spoštoval vse življenje. Prva priča Kopitarjeve naklonjenosti do nje je njegova slovnica *Grammatik der slavischen sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, 1808. Kopitarja so pri pisanju uvoda vanjo vodili izraziti narodnokulturni aktualistični cilji. Zdi se, da je hotel ohraniti čim bolj enotno in v določenem smislu vzorno podobo o značaju Slovanov.⁸

Ob Goethejevem epigramu k lastnim pripombam o metrični uporabnosti dvojnic lépo/lepó in o prednostih slovenščine pohvali slovansko ljudsko pesem, ki je zaslovela z objavo prevoda Hasan-aginice v zbirki omenjenega uglednega nemškega pesnika. Omenja Alberta Fortisa in navaja dva verza »žalostne pesmi« (*rührende Morlakische Klaggesang...*) v nemščini in izvorno v bohoričici. Bolj se razgovori o ljudski pesmi v Patriotičnih fantazijah, kjer v poglavju o »književnosti katoliških Slovenosrbov« obravnava pravzaprav Hrvate, ki »mu v tem času še niso etnično čist termin«. Ta izobraženi humanist in razgledani jezikoslovec je bil do vsakršne kulturne dejavnosti pogosto brezobziren, medtem ko je »srbsko ljudsko pesem«, »ki ga je spominjala na samega Homerja«, »sprejemal kot najvišjo manifestacijo prvinskega ustvarjalnega duha«. Franu Vidicu je dunajski slavist »slovanski Herder«, ker si je kot nihče drug prizadeval, da je Vuk Stefanović Karadžić lahko izdal srbske 'ljudske' pesmi in ker je izrabil tako rekoč vsako priložnost, da bi s to poezijo preprostega ljudstva seznanil izobražence v svetu, zlasti v nemško govorečem območju. Vuk je bil odličen izvajalec Kopitarjevih zamisli. V zvezi z njo Kopitar omenja Herderja še v oceni 2. dela Karadžičeve pesmarice. Vuka poziva k nadaljnjemu zbiranju pesmi in želi, da bi poiskal predloge še za dalmatinski pesmi Radoslaus, *Die Schöne Dolmetscherin*, ki ju je Herder za svojo zbirko dobil iz Rima v neposrednem Fortisovem zapisu.⁹ Sicer je problematiko sodelovanja med Vukom S. Karadžićem in Jernejem Kopitarjem sorazmerno dobro osvetlila srbska literarna zgodovina.

Značilno je, da je Kopitar prezrl konec Herderjevega poglavja o Slovanih tisto znamenito prerokovanje, ki se je z neizbrisnimi črkami zapisalo v slovansko kulturno zgodovino. Herder zavestno vzpostavlja zgodovinsko perspektivo (srednji vek), saj praviloma uporablja pretekli čas. Ideje k filozofiji zgodovine človeštva so ostale torzo, novejšega obdobja njihov avtor ni utegnil obdelati. Vendar je za Kopitarja Herderjev oris značaja Slovanov enako veljaven v njegovem času in prenaša Herderjevo karakterologijo Slovanov iz preteklosti v sodobnost; enako ravnata Urban Jarnik in Janez N. Primic.¹⁰

Urban Jarnik je v Carinthii leta 1813 objavil *Züge aus den Sitten der Gailthaler*. Jernej Kopitar jih je – že kot dunajski bibliotekar in znan publicist – ponatisnil v *Vaterländische Blätter* in si zaželel, da bi še štajerski Slovenci in Prekmurci pripravili podobne narodopisne orise. Enako si želi objav »ljudskih« pesmi v »herdejevskem smislu«, to je v avtentičnem izvorniku in v zvestem metričnem prevodu.

⁸ Prav tam, 243, 244, 245, 253.

⁹ Prav tam, 251, 252.

¹⁰ Prav tam, 246.

2. URBAN JARNIK IN JANEZ N. PRIMIC

Herderjev odlomek o Slovanih sta kmalu za Kopitarjem ponatisnila še celovski kaplan, pesnik Urban Jarnik (*Carinthia*, št. 23, 1812) in profesor za slovenščino na liceju v Gradcu, zagnani Janez N. Primic (*Der Aufmerksame*, 22. V. 1813), leta hkrati s poglavjem »Deutsche Völker«. Za razliko od Kopitarja sta oba objavila Herderjevo besedilo v celoti in ga opremila s tekstnimi pripombami. Tudi namen seznanjanja izobražencev na Koroškem in na Štajerskem s Herderjevim prikazom Slovanov je pri obeh enak: pokazati, kako povzdiguje Slované eden najuglednejših nemških pisateljev in hkrati podpreti slovenski narodni preporod. Zaradi tedanje vojne Avstrije s Francozi namigneta na vojaško moč Slovanov. Skupen jima je odpor do knjige *Reisen durch Oberösterreich* (Tübingen, 1809), v kateri profesor J. A. Schultes Slované imenuje »pse, ki da jih je treba iztrebiti«. Ob tej priložnosti – sklicujoč se na notranjeavstrijskega nadvojvodo Janeza – oba enako pozivata šolane ljudi na deželi k zbiranju in zapisovanju slovstvene folklore.¹¹

U. Jarnik v objavi Herderjevega besedila v končnem prerokovanju o slovanski prihodnosti izpušča »suženjske verige« in k informatorjem o Slovanih dodaja Schlözerja in Rohrerja (ki ga Herder ni mogel upoštevati, ker je njegova knjiga poznejšega datuma). Tudi Primic, ki govori o njem s samimi naj-, je sodil, da je Herderjev izraz »suženjske verige« za avstrijske razmere leta 1813, ko je več znamenj kazalo, da se Slovanom v Avstriji obetajo boljši časi, preoster. Retorična vprašanja na koncu njegovih pripomb k Herderjevemu pozivu za nabiranje slovstvene folklore so namenjena vplivanju na človekovo čustveno-hotenjsko področje.¹²

Ne preseneča, da je ravno Kopitarjeva prva kritična pripomba na račun Herderjevega idealiziranja Slovanov.¹³ Znanstveno tehtni kritični ugovori proti Herderjevi karakterologiji starih Slovanov so se pojavili šele s pozitivizmom konec 19. stoletja. Po ugotovitvah Štefana Barbariča so se kritiki Herderjeve karakterologije starih Slovanov upirali slikanju slovanske pasivnosti tudi ali morda predvsem iz kulturnopolitičnih razlogov. Vatroslav Oblak je bil do »legendarne krotkosti« starih Slovanov in »glorifikacije« njihovega 'mehkega značaja' kruto neprizanesljiv: »Ta idilska 'demokratija' je vzrok, da slovanski narodi niso mogli skoraj nikjer osnovati stalnih državnih organizmov, to je tudi vzrok, da so se pojavili Slovani aktualno šele tako pozno v zgodovini, da jim manjka vsake iniciative in velike preteklosti.«¹⁴.

II. PREDSLOVANSKA KULTURNA DEDIŠČINA NA DANAŠNJIH SLOVENSKIH TLEH

Vprašanje o razmerju mednarodno : narodno vsaj za slovenske razmere ni novo. O njem je mogoče premišljevat z diahronega in sinhronega vidika. Morda lega slovenskega ozemlja (kjer se stikajo vse evropske geografske enote: visoke Alpe,

¹¹ Prav tam, 248.

¹² Prav tam, 250, 251.

¹³ Prav tam, 248.

¹⁴ Prav tam, 242.

Panonska ravnina, Dinarski Kras in Sredozemlje) in sosesčina z vsemi štirimi evropskimi etničnimi skupinami (Romani, Germani, Slovani, Ugrofinci) povzročata, da je to vprašanje tu bolj živo kot kje drugje. Je slovenska kultura res »sinteza raznolikega sosredstva«?¹⁵

Zelo redko je namreč mogoče prepričljivo odgovoriti na vprašanje, kako je posamezna folklorna snov postala mednarodna. Ali na podlagi

- a) skupnega substrata,
- b) okolja z enakimi ali podobnimi življenjskimi razmerami,
- c) prevzemanja med sosedi?¹⁶

Ob dani nepremakljivosti ozemlja je substrat seštevek vseh starejših etničnih plasti na njem. Od dediča, ki je zadnji člen v verigi, je odvisno, kako bo ravnal s sprejeto dediščino: ali jo bo sprejel v celoti ali jo bo prerešetal – obogatil ali obubožal. Nekaj bo v vsakem primeru ostalo in živelo naprej, dokler tudi za novega dediča ne bo prišel čas odhoda. To drži tudi za pojave slovstvene folklore. Na ozemlju vzhodnih Alp so se že pred poldrugim tisočletjem srečali člani treh najmočnejših etničnih skupin v Evropi: romanske, germanske, slovanske. Hote ali nehote je prihajalo med njimi do izmenjave tvarnih in duhovnih dobrin, tudi folklornih. In če pomislimo, da je bilo omenjeno ozemlje že prej pisano po svoji »substratni etnični preprogi«, je jasno, kako mikavno, a hkrati odgovorno je tu delo folkloristov.¹⁷ Toda domišljijo je v študijah te vrste treba krotiti, »da bi nekritični in neizkušeni porabniki ne prisegli na delovne hipoteze«. ¹⁸ Pravljičam, ki jih štejemo med najdragocenejše vrste/žanre slovstvene folklore, znanstvene raziskave sledijo več tisočletij v preteklost, vendar so njihove korenike v razvoju do danes nedoločljive, čeprav so se v njih ohranile črte, ki pričajo o njihovem nastanku v pradavnih časih: vera v oživiljeno naravo in nesmrtnost človeške duše – saj tudi umrli predniki ostajajo v tesnem stiku z živimi pripadniki svojega rodu – hudobni duhovi razpolagajo z nadčloveškimi močmi in (lahko) človeku škodijo, toda nad njimi ima besedo čarovna moč (magija). Zlo je na koncu vedno premagano in dobro poplačano. Marsikaj iz slovstvene folklore je del še skupne indoevropske dediščine.¹⁹

Pokrajinski raznoterosti slovenskega etničnega ozemlja prostorsko korelirajo številna slovenska narečja in govori. Naši predniki so se goratemu alpskem svetu prilagajali drugače, kot so se znašli v sredozemskem pasu ali panonski ravnini. Kjer so se srečevali z novimi sosedi in se seznanjali z njihovo omiko, so jo sprejemali precejeno in ob prvotno slovanskih so nastajale nove kulturne sestavine, ki so se

¹⁵ Stane Gabrovec, Kristjan danes – izzivi in odzivi, v: *revija 2000*, št. 40/41 (1988), 145, 152.

¹⁶ M. Matičetov, Posvetovanje vzhodnoalpskih folkloristov v Ljubljani 26.–28. marca 1956, v: *Slovenski etnograf* 9 (1956), 279–282.

¹⁷ M. Matičetov, Riflessioni introduttive sul sostrato etnico nelle Alpi Orientali, v: *Alpes Orientales* (= Dela SAZU, II. razred 24), 5 (1969), 13–18.

¹⁸ M. Matičetov, Sklepne misli, v: *Slovenske ljudske pesmi I*, Ljubljana 1970, XXIII: »Kdajpakdaj seveda ni lahko kar potlačiti drzno misel, ki se človeku utrne med urejanjem gradiva. Ob nenavadni geografski razširjenosti pesmi Godec pred peklom in junakovega imena (David) – od Slovencev naravnost k zahodnim Slovanom ali v nasprotni smeri od Lužice čez Moravsko na Gorenjsko in v Režijo – smo npr. poskušali več razlag, vendar nam spet in spet vstaja potlačeno vprašanje, ki ga tu izrekamo seveda le z največjo rezervo: mar ni to morda analogija k nekim pojavom, ki jih počasi pa vztrajno nabirata lingvistika (F. Bezljaj) in historiografija (B. Grafenauer) v zvezi z naselitvijo Slovencev?«

¹⁹ Jiří Horák, Slovani in njihove pravljice (spremna beseda k zbirki), v: *Slovenske pravljice*, Ljubljana 1974, 231.

sčasoma pomešale in strnile v posebno plast – alpsko, sredozemsko in panonsko. Ti procesi dajejo posameznim mejnim krajinam poleg osrednjeslovenskih v slovenskem kulturnem prostoru, v njihovem življenjskem stilu in prav tako slovenski slovstveni folklori, poseben pečat.

Na današnjem slovenskem etničnem ozemlju so pronicale v njegov miselni svet vrednote in predstave staroselcev (Kelti, Iliri, Rimljani). Veliko pregovorov in nekaj ugank smo dobili iz antične literature. V slovenski duhovni kulturi so se v različnih uverah in žanrih slovstvene folklore do danes ohranile kulturne sestavine staroslovanskega miselnega sistema. Na vzhodu nam je zgodovina pripeljala za sosedo ugrofinske Madžare, s katerimi prav tako poteka medsebojna izmenjava kulturnih dobrin, sicer pa Panonska nižina s svojo odprtostjo proti vzhodu omogoča dostop celó do orientalskih sestavin, ki so prišle v slovensko slovstveno folkloro največ s posredovanjem južnoslovanskih narodov z Balkana. Gorate Alpe so nas že od nekdaj povezovale z zahodnoevropskim kulturnim krogom, ki ga naseljujeta romanski in germanski živelj. Tipični so alpski motivi o divjem možu, ki uči izdelovati sir. Sredozemski so motivi slovenskih folklornih balad Lepa Vida, Mlada Zora, itn., romanc s španskimi motivi in o Kralju Matjažu.

Milku Matičetovemu se zdi primerjalna folkloristika ali »folkloristična geografija« nadvse primerna za tovrstne raziskave, ker omogoča hitro in varno orientacijo med podobnimi in različnimi folklornimi pojavi: kako so se (raz)širili njeni elementi vse od antike.²⁰ Seveda je res, da so posebno pravljice splošna last vseh, ne samo evropskih, ampak tudi azijskih narodov, zato v njih ne iščemo snovne izvirnosti za vsako ceno. Odkrivanje smeri njihovih tihih potovanj in zakonitosti izposojanja odpira slovstveni folkloristiki široka obzorja.²¹ Maja Bošković - Stulli utemeljuje smisel pisanja primerjalnih monografij o posameznih folklornih sižejih/ zgodbah na podlagi lastne skušnje takole: na primeru ene,²² kratke pripovedi in njenega širjenja skozi stoletja (čas) in kontinuitete (prostor), v vseh njenih vidikih, njenih drobnih, na videz nepomembnih, a v resnici zelo posebnih spremembah, ki so nastale v teku stoletnih zvez med narodi in njihovega zgodovinskega razvoja, je začutila pravo jedro folklornega slovstvenega ustvarjanja. Z empirično študijo je prodrla v nekaj skrivnosti folklornih pripovedi, ki jim ne bi mogla priti do dna z nobenimi splošnimi spisi niti s preučevanjem pokrajinskih ali narodnostnih pripovednih repertoarjev. Na konkretnem primeru je mogla ugotoviti, kako se lomijo okviri ozkega nacionalnega egocentrizma, ki gleda na vsako folklorno snov kot na proizvod lastnega narodnega genija. A hkrati so prišli do izraza tudi vedno živi ustvarjalni prispevki, ki jih vsak posamezen narod sam vnaša v oblikovanje znane mednarodne snovi.²³ Jedro svojega razmišljanja ob pisanju primerjalnih monografij omenjena hrvaška folkloristka gradi torej prav na razmerju *mednarodno* : *narodno* v slovstveni folklori.

Od tod sledi, da bi bilo posebno dobrodošlo sodelovanje slavistov v prostoru Alpe-Jadran, na podlagi *prostora*, ki bistveno zaznamuje vsako bitje in žitje. Seveda enako izhodišče lahko velja za slavistično slovstveno folkloristiko v celoti. To načelo

²⁰ M. Matičetov, Le rotelle infuocate nelle Alpi Orientali, v: *Ce fastu?* 22/23 Videm (1951/1952), 111–127.

²¹ M. Matičetov, Pregled ustnega slovstva Slovencev v Režiji (Italija), v: *Slavistična revija* 16 (1968), 215.

²² I. Grafenauer, Kulturne povezave na velike razdalje?, v: *Jezik in slovstvo* 4 (1958/1959), 122–126.

²³ M. Bošković - Stulli, *Narodna predaja o vladarevoj tajni*, Zagreb 1967, 12–13.

so vsak po svoje uresničevali slovenski znanstveniki Ivan Grafenauer, Milko Matičetov in Pavle Zablantnik. Toda kljub temu je njihova skupna lastnost, da so se – za razliko od Jerneja Kopitarja, Frana Miklošiča, Gregorja Kreka in Matije Murka, ki so, lahko bi dejali, gojili slavistično folkloristiko – veliko bolj ozirali v romanski in germanski kulturni prostor in potemtakem veliko bolj upoštevali *genius loci* (Nemčija, Švica, Italija) kakor *genius populi*, torej slovanske iztočnice slovenske slovstvene folkloristike. Čas je že, da bi se ti dve težnji izravnali.

III. NA KRIŽIŠČIH SLOVANSKE FILOLOGIJE

Jezik je najpomembnejša dediščina, ki so jo naši predniki prinesli s seboj iz prvotne domovine. Kako so se že nekdanje zavedali njegove funkcije povezovanja, nazorno kaže razlaga, ki trdi, da je ime *Slovenec* izpeljano iz besede **slóvo, slóves, slovô* in je ime ljudstva prvotno pomenilo ljudi, s katerimi se je mogoče sporazumevati – saj govorijo naš jezik. Nasprotno so Slovani germanske sosesde, katerih besed niso razumeli, imeli za neme in od tod Nemci. Semantični razvoj je tekkel v smeri od občega poimenovanja *nem > nemec > Nemeec*. Do pomensko enakega rezultata prihaja novejša razlaga glagola *slawen*, ki v stari gotščini pomeni molčati. Iz tega naj bi se razvil etnikum Slovan. Slovani so bili za Gote ljudje, katerih niso razumeli in njim je bilo vseeno, če bi molčali.²⁴

1. FRAN MIKLOŠIČ (1813–1891)

Jesen 1830 sta se Fran Miklošič in Stanko Vraz odpravila v Gradec, da bi dokončala – z današnjega vidika gledano – zadnja leta gimnazije. Med slovenskimi in hrvaškimi študenti v tem mestu je Miklošič veljal za filološko in slavistično avtoriteto, medtem ko se je njegov prijatelj Stanko Vraz vedno bolj uveljavljal kot pesnik in zbiralec 'ljudskih' pesmi. Ferdo Kočvar leta 1837 piše Vrazu: »Za Miklošiča sem zmerom v skrbeh, da ga ne bi častihlepje odvrnilo od slovanstva. Toda pri Nemcih ne bo nikoli deležen tiste slave, ki ga čaka pri Slovencih. Če slovi zaradi svojega znanja, pa vendar ne sme pozabiti na svoje slovenstvo (slovanstvo)«. ²⁵ Na Dunaju naj bi Miklošič zasedel prvo od dveh slavističnih stolic, stolicu slovanske filologije in literature. ²⁵ Ustanovitev dveh slavističnih stolic leta 1849 ni bila izvedena na pobudo univerze ali študijske komisije, temveč prvi ukrep novega ministrstva za javni pouk. Odlok cesarja o imenovanju Frana Miklošiča na to mesto leta 1849 je hkrati ustanovna listina o dunajski slavistiki na univerzitetni ravni. Ministrsko poročilo utemeljuje ustanovitev te stolice z

²⁴ Marija Stanonik, Trpka Milozvočnost, v: *Didakta* 5, št. 24/25, 1995, 4, 6–7.

²⁵ Stanislav Hafner, Fran Miklošič v življenju in delu, v: *Miklošičev zbornik Kulturni forum*, Maribor 1991, 13. Drugo stolicu, namenjeno slovanski arheologiji, je dobil slovaški pesnik in utemeljitelj romantičnega panslavizma Jan Kollár. Bil je avtor najuspešnejše publikacije slovanske romantike, knjige *Über die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slavischen Nation* (O literarni izmenjavi med različnimi rodovi in narečji slovanskega naroda), 1837, 1844, ki je doživela kar dve nemški izdaji. Ta znanstvena stolica se na Dunaju znanstveno ni mogla prav razviti, tako da je bila po smrti Kollárja 1852 nehala obstajati. S. Hafner, Fran Miklošič v življenju in delu, 19.

enakopravnostjo vseh narodnosti iz seznama v tedanji avstrijski ustavi, ter s potrebo po obsežnem gojenju slovanskih jezikov, ki naj bodo najprej ustrezno upoštevani na dunajski univerzi.²⁶ Do 1854 je predaval v prostorih dunajskega Terezianuma in med drugim dve uri na teden o interpretaciji staroslovanskih jezikovnih spomenikov, v poznejših letih o etimologiji, tujkah, toponomastiki, arheologiji, paleografiji, slovanski etnografiji in celo mitologiji. Miklošičeva predavanja so se pogosto pokrivala z njegovim lastnim raziskovalnim in publikacijskim programom. Čeprav je bil kot prvi profesor za slavistiko dunajske univerze predstojnik stolice za slovansko filologijo in literaturo, so njegova raziskovanja in predavanja obravnavala le starejše slovanske književnosti in ljudsko pesništvo. Kot filolog se je v duhu svojih vzornikov Jakoba Grimma, Wilhelma Humboldta, Theodorja Georga Karajana in Ferdinanda Wolfa čutil odgovornega in pripravljenega le za ti dve področji.²⁷

Fran Miklošič je v svojem članku 'Die serbische Volksepik še leta 1864 odločno odklanjal vsako misel, da bi bile mogle srbske narodne pesmi nastati v kakih drugih krogih²⁸ razen v tistih, ki so jih tedaj imenovali 'das Volk'. »Danes vemo, da so najboljše srbske 'junaške' narodne pesmi nastale v fevdalnih krogih, katere opevajo. In pri nas? Gotovo so naši kmečki fantje in dekleta izražali svoja ljubezenska čustva v pesmicah, možje in ženice opevali svojo žalost in veselje, turške in druge boje so opevali najprej ako ne 'gospodje', vsaj njihovi 'hlapci', druge pripovedne in lirične pesmi pa so stvarjali duhovniki študentje, posebno dijaki črne šole, učitelji organisti.«²⁹

Njegovi prispevki k poetiki ljudskega pesništva Slovanov so bili pravično ocenjeni³⁰ šele po njegovi smrti. »Že dejstvo, da mu je na Dunaju pri vprašanih srbskega pesništva desetletja stal ob strani Vuk St. Karadžić, daje Miklošičevim publikacijam *Die serbische Epik*, 1863, *Die Volksepik der Kroaten*, 1870, *Über Goethes Klaggesang von der edlen Frauen des Asan Aga*, 1883, in *Die Darstellung im slavischen Volksepos*, 1890, večjo težo in še do danes precej zanesljivo izpovedno vrednost. Analiza poetičnih sredstev ustnega ljudskega pesniškega izročila pri Slovanih, ki ga je Miklošič imel za posebno literarno zvrst, njegove izjave o življenju ljudskega pesništva pri Srbih in Hrvatih, ugotovitve o pripovedni tehniki posameznih epskih pevcev so bila za njegov čas naravnost revolucionarna.«³¹

2. MATIJA KRAČMANOV VALJAVEC (1831–1897)

Profesor slavistike in latinščine, za slovenstvo in slovanstvo zagreti Slovenec v drugi polovici 19. stoletja v tedanji Avstro-Ogrski ni lahko dobil zaposlitve v slovenskih krajih avstrijske polovice države. Tako je grozilo tudi Kračmanovemu Matiju, ki

²⁶ Prav tam, 21: Pozornost zbujata tudi to, da sta ustanovitvi slavističnih stolic na Dunaju romanska in angleška filologija sledili šele leta 1860 in leta 1872.

²⁷ Sodobne slovanske književnosti je imel za stvar estetov in literarnih kritikov.

S. Hafner, Fran Miklošič v življenju in delu, 22, 33.

²⁸ Takrat se je že dokazovalo, da so švedske narodne pesmi izpeli vitezi 16. stoletja.

²⁹ Matija Murko, Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami, v: *Etnolog* 3 (1929), 39–41.

³⁰ T. Maretič, Život i književni rad F. Miklošiča, v: *Rad JAZU*, 1892, 112, 141.

³¹ S. Hafner, Fran Miklošič v življenju in delu, 33.

je zato že 23-leten, še kot pomožni učitelj, raje kar sam šel v madžarski del države sicer tik za zdajšnjo slovensko-hrvaško mejo v Varaždin, 40 km pod Ptujem. Matija Valjavec si je prislužil naslov prvega znanstvenega folklorista.³² Glede na Valjavčeve življenjske postaje so po lokaciji zapisane pesmi sprva z Gorenjske, večinoma iz njegove domače okolice, naselitev v Varaždinu pa mu je omogočila zapisovanje tudi vzhodnoštajerskih, prekmurskih in posebno kajkavskih besedil, ki se danes štejejo za hrvaška. Poznavalci tega Valjavčevega dela ugotavljajo, da je pomembno zato, ker je ohranilo nekaj dragocenih besedil v fonetično natančnejšem zapisu in zaradi vključitve novih lokacij v repertoar pesemske folklorne dediščine.³³ Ne gre mu le za besedila kot taka, saj ima stalno pred očmi tudi nosilca starodavne kulturne dediščine in okoliščine, v katerih le-ta živi. Pomembno je, da je Valjavec navajal dejstva, ki sodijo v kontekst in jezikovno oz. dramatičnejšo teksturo nabranih besedil, saj ne zanemari podatkov o okoliščinah petja, a način petja skuša razložiti opisno, saj ni bil, tako kot Stanko Vraz, usposobljen zapisati tudi melodij. Tudi kot znamenje priznanja na tem področju je treba razumeti l. 1882 vabilo Slovenske matice, da bi prevzel uredništvo slovenskih folklornih pesmi, s katerih izdajo je ta ustanova nameravala začeti že tedaj. Vendar je iz osebnih razlogov moral to laskavo ponudbo odkloniti.³⁴

Načelnih člankov o slovstveni folklori M. Valjavec ni pisal, čeprav je iz njegovih navedb mogoče razbrati, da je dobro poznal tedanjo zadevno strokovno literaturo in sprejemal primerjalno raziskovalno metodo. Ko je spodbujal k marljivemu nabiranju slovstvenega gradiva, je dajal za zgled skrb zanj pri Nemcih, vendar je hkrati opozoril, da je med njihovim gradivom marsikaj, kar se »za čisto nemško prodaja, je pa zgolj slovenje (slavjansko). To velja zlasti o zbirkah iz krajev, kjer so nekdaj Sloveni živeli, zdaj pa so ponemčeni. Nasproti je pa spet to res, da se je tudi k nam dokaj ptujega zaneslo in dostikrat je težko reči, kaj je naše, kaj pa ni in to bo tako dotle, dokler ne bo mogoče take enake ali med seboj podobne stvari na vse strani primerjati, mogoče pa bode, ako se marljivo nabira in na svetlo iznaša.«³⁵ Določeno tezo naj po njegovem podkrepljuje čim bogatejše gradivo.

Po štirih letih bivanja v Varaždinu je M. Valjavec na lastne stroške izdal zbirko,³⁶ ki vsebuje 119 proznih enot in dvaintrideset pesmi v kajkavščini. Čeprav je bil do nje sam kritičen, ji je pri drugi izdaji l. 1890 spremenil le naslov. Iz *pripovjedk* so nastale *pripovijesti*. Vprašanje je, zakaj se Valjavec ni raje odločil za izdajo še drugega zbranega gradiva, ko že l. 1858 v uvodu omenjene knjige govori, da jih je nameraval izdati več kot jih je sicer sprejel vanjo. Poleg tega tudi vmes, l. 1866 omenja še enkrat, da bi nabrano gradivo rad dal na svetlo v posebni knjigi, da pa se je premislil. Tedaj izjavlja, da ga bo objavil po raznih glasilih in tako dal na razpolago tistim, ki se ukvarjajo »z domačimi starinami in slovenskim (ali občeslovanskim) bajeslovjem«.³⁷

³² Jože Pogačnik, *Zgodovina slovenskega slovstva* III, Maribor 1969, 194.

³³ Vilko Novak, Matija Valjavec (1831–1897), v: *Raziskovalci slovenskega življenja*, Ljubljana 1986, 190–195.

³⁴ Matija Valjavec, *Izbrani spisi za mladino*. Priredila F. Erjavec in P. Fleré, Ljubljana 1922, XXXVII–XXXVIII.

³⁵ Matija Valjavec, Narodne stvari: priče, navade, stare vere, v: *Slovenski glasnik* 9 (1866), št. 12, 23–24.

³⁶ Celoten naslov se glasi: *Narodne pripovjedke, skupio i oko Varaždina Matija Kračmanov Valjavec*. U Varaždinu, 1858.

³⁷ M. Valjavec, Narodne stvari: priče, navade, stare vere., 23–24.

Valjavec je zapisal več kot tristo pravljic in povedk, ki vsebujejo tudi častitljive slovanske starine: o vilah, rojenicah, volčjem pastirju, o poosebljenem Soncu, Mescu, Vetru, morda celo o Velesu. »Te pravljice so pomembne za spoznavanje slovanske mitologije. Zbiralcu Valjavcu gre nemajhna slava, da je med slovenskimi rojaki prvi spoznal ta pomen.«³⁸ Sam Valjavec je o tem pisal: »Vsi narodi skor imajo zbirke narodnih pripovedi, le Slovenci jih dozdej še pogrešamo. Nabral sem lepo število takih pripovedk, ki so se, kar sem jih tu in tam priobčil, mnogim dopadle. Sklenil sem toraj, da se enkrat začetek stori, en zvezek na svetlo dati.«³⁹ Matija Valjavec-Kračmanov je večino pripovedi o rojenicah zbral zadnje leto pred natisom svoje zbirke Narodne pripovedke (u i oko Varaždina). V Kmetijskih in rokodelskih novicah, 13. junija 1957, pod naslovom »Še nekaj o Rojenicah«, poroča, da se v Varaždinu rojenice tudi sujenice imenujejo. Morda se je prav ta čas seznanil z »Deutsche Mythologie«, ki je izšla prvič 1938 in so jo nato še v devetnajstem stoletju večkrat ponatisnili. V njej Jakob Grimm na strani 381 trdi, da Slovani nimajo predstav o boginjah usode. Ker je šlo za čast Slovanov in slovanske mitologije, je taka navedba Valjavca pognala k novemu iskanju rojeniških povedk, in to uspešno. Tako čez eno leto, 13. maja 1858 v Novicah v članku »O Rojenicah še nekaj«, pravi: »Ne verjel bi skoraj človek, da so Rojenice, ki jih tudi Sojenice ali Sudjenice, Sujenice imenujejo, še vedno tako v živem spominu med ljudstvom. Že sem Vam za 'Novice' poslal štiri pripovedke. Danes Vam imam že spet tri pripovedke, da jih razglasite kakor prinesek za slovensko basnoslovje.«⁴⁰ 13. januarja 1857 je Valjavec pred povedko *Kraljev sin se je sežgal, a useeno ubil starša*, zapisal: »Da se pa ta [= rojeniški] del slovanske mitologije bolj in bolj dožene, donašajo domoljubni možje od časa do časa iz raznih strani Slovenske dežele prineske. Nate tedaj še nekoliko pripoved iz Varaždinske okolice, kar sem znova o ti stvari zvedil, in to tako, kakor narod pripoveduje v horvaško-slovenskem narečji, kakor je treba, da se národove stvari zbirajo.« Sicer pa že tu polemizira s trditvijo Jakoba Grimma, da Slovani niso imeli predstave o boginjah usode, ko pritrди trditvam prof. dr. Kluna v »Oesterreichische Blätter für Literatur und Kunst«, 1857, št. 17 in 18. Te ugovore je Valjavec še obširneje razgrnil leta 1865 v zagrebškem Književniku. Prof. Klun je namreč razen nekaterih objav o rojenicah iz Novic uporabil tudi Valjavčeve pravljice, objavljene v drugem zvezku Miklošičeve »Slavische Bibliothek«, ki je izšla na Dunaju z letnico 1858; [kot pričata gornji objavi, pa je izšla v resnici še pred koncem 1857]. Miklošič pa je zraven napisal komentar. V njem je med drugim povedal, »da so te pravljice pomembne za spoznavanje slovanske mitologije. Prinašajo, kar si v tistih krajih slovensko ljudstvo pripoveduje o rojenicah (staroslovansko: roždenica), ki se imenujejo tudi sojenice (staroslovansko: sonždenica) ter o vilah. Zbiralcu [Valjavcu] gre nemajhna slava, da je med svojimi slovenskimi rojaki prvi spoznal ta pomen. Po tem vzorcu bi bilo dobro urediti zbirke pravljic tudi v drugih krajih, kjer prebiva slovensko ljudstvo. Tako bi mogli sčasoma – v grimmovskem smislu – omogočiti [= izluščiti] slovansko mitologijo!« V nasprotju z objavami v Novicah Valjavec v Narodnih pripovetkah ne omenja prizadevanja, da bi iz pripovedk s pomočjo basnoslovja izluščili staroslovansko verovanje.

³⁸ Ilja Popit, Opombe. v: *Matija Valjavec, Kračmanove pravljice*, Radovljica 2002, 5.

³⁹ Prim. M. Valjavec, *Narodne pripovedke, skupio i oko Varaždina*.

⁴⁰ I. Popit, Opombe, 421.

Posebna pozornost temu prizadevanju se da v Narodnih pripovetkah razbrati le posredno, iz zaporedja razvrstitve pripovedi, saj je v knjigo uvrstil najprej tiste o vilah, nato tiste o rojenicah in o volčjem pastirju ter nato šele vse drugo. V Novicah je Valjavec 3. marca 1858, pod naslovom »O vučjem pastiru. Narodne pripovedke iz okolice varaždinske. Prinesek za Slovensko mitologijo. Nabral M. Kračmanov«, v uvodu zapisal: »Na Kranjskem je znano, da hudič polhe na pašo goni. Med Slovenci, ki stanujejo okoli Varaždina, je vera, da imajo živali svoje pastirje. Postavim volkovi, ribe, tice; in marsikaj si o tem pripovedujejo. Že sem v lanskih »Novicah« v 57. listu na 227. strani eno od volčjega pastirja povedal. In ker utegne ta stvar spet nekoliko v slovensko mitologijo segati, mislim, da ni odveč, ako še povem, kar sem znova zvedel od volčjega pastirja.«⁴¹

Matija Valjavca je mogoče imeti za enega najpomembnejših zbiralcev slovstvene folklorne v Sloveniji in kajkavski Hrvaški. Folkloristično delo »*marljive bučelice kranjske*«, kot so Valjavca radi imenovali,⁴² je že na začetku pozitivno ocenil F. Miklošič in morda ga je prav to nagibalo, da je vztrajal pri njem. Načela, ki jih je upošteval pri svojem delu na terenu, sorazmerno dobro vzdržijo tudi današnja strokovno kritiko.

3. GREGOR KREK (1840–1905)

Gregor Krek, prvi profesor slavistike na univerzi v Gradcu, v slovenski literarni zgodovini in slovstveni folkloristiki še nima prave cene. Največ zaslug za njegovo pravo oceno ima upokojeni slavist Janez Dolenc, ki v Loških razgledih⁴³ postopoma odkriva njegovo življenje in delo.

V razpravi Über die Wichtigkeit der slavischen traditionellen Literatur als Quelle der Mythologie iz leta 1869 je Gregor Krek postavil trden temelj, na katerem je zidal svoje življenjsko delo Einleitung in die slavische Literaturgeschichte, ki je izšlo prvič leta 1874 in, drugič močno razširjeno, vendar v zasnovi nespremenjeno, leta 1887.

Gregor Krek izhaja iz pobud Jakoba Grimma. Strinja se, da si je po zgledu tedanjega jezikoslovja tudi mitološka veda prisvojila historično-primerjalno metodo, saj je po njegovem prejšnji, partikularistični študij prinašal sisteme, ki jih je večkrat gradila samovolja razlagalcev. Po Maksu Müllerju, zastopniku biološkega naturalizma v jezikoslovju in prav tako naturalističnega nauka v mitologiji, razvija Krek misel, da je treba pri razpravljanju o mitu upoštevati predvsem jezik. Po njegovem posamezne kategorije jezika in nekateri pojmi naravnega duhovnega obzorja nastajajo hkrati. Ni naključje, da v Zori imenuje jezik domovino našega mišljenja in poudarja, da sta podlaga za spremljanje razvoja človeške zavesti predvsem jezik in mit, ne da bi prezrl, da »je vsak nazor tolmačenja mitov ozko povezan s filozofičnimi raziskovanji«. Mit pomeni Kreku način dojemanja življenja in okolja, ko je bilo le-to še sama narava (zato Naturanschauung) in posamezne kategorije tega mišljenja imenuje mitologeme. Nastanek posameznih mitologemov – danes bi dejali: mitemov – razlaga

⁴¹ I. Popit, Opombe, 422–423, 424.

⁴² Josip Marn, *Jezičnik*, Ljubljana 1892, 6–7.

⁴³ Janez Dolenc, Mlada leta Gregorja Kreka, v: *Loški razgledi* 40; Škofja Loka 1993, 143–156. Isti, Gregor Krek kot študent Univerze v Gradcu, v: *Loški razgledi* 46, Škofja Loka 1999, 337–348. Isti, Habilitacija dr. Gregorja Kreka na graški univerzi, v: *Loški razgledi* 48, Škofja Loka 2001, 39–49.

na temelju sinonimije, polinonimije (= homonimije) in metaforizacije; pri tem loči tri razvojne stopnje: 1. teriomorfozo, 2. zoomorfozo in 3. antropomorfozo. Ko s teh vidikov razlaga motivacije za nastajanje osebnih imen, upošteva tudi animizem, ne da bi sam pojav tako imenoval.

Pri razmišljanju o nastanku pravljice se Gregor Krek naslanja na teorijo bratov Grimm, čeprav v posameznih primerih dopušča tudi možnost njihove izposoje. Težko je reči, ali na podlagi že pri bratih Grimm nakazanih opozoril ali na podlagi Benfeyeve migracijske teorije, h kateri se je pozneje Krek že močno nagibal. Pri obravnavi posameznih žanrov slovstvene folklore največ pozornosti posveča pravljici, v kateri so, kakor Krek povzema po J. Grimmu, ohranjeni ostanki starega mita kakor koščki razbitega dragega kamna. Pravljice in povedke so se v folklorni tradiciji tako obdržale zato, ker so jih jemali kot božje resnice in so za njihovo izkrivljanje, namreč spreminjanje pretile sankcije. Kot take po svoji vsebini sodijo v preteklost, po obliki pa v novejši čas. Za mitologijo so po Kreku posebno pomembne tiste pravljice, v katerih se razkriva mitično v boju svetlobe s temo.

Ko razpravlja o duhovnih lastnostih starih Slovanov, Gregor Krek med drugim pravi, da je njihov poetični pogled na naravo najbolj prepričljiva pot za dojetje slovanskega mita. To stališče se navezuje na A. Afanasjeva in ne taji romantičnega ozadja, ki goji kult narodnosti in folklore, posebno njenih arhaičnih plasti. Če pa Krekovo navezovanje na Slované razumemo le kot ilustracijo (saj sam večkrat poudarja, da mu ne gre le za slovansko mitologijo, ampak za vprašanja mitologije sploh), lahko najdemo v njegovem delu veliko pozitivnega tudi za današnji čas. Njegovo pojmovanje mita in mitičnega se v marsičem približuje sodobnim gledanjem na to problematiko, bodisi da gre za njeno stikanje z jezikom bodisi za razlago mita kot posebne oblike mišljenja. Za ponazoritev samo nekaj vzporednic: K. Heinrich ugotavlja, da je mit veliko uporabljana in velikokrat napačno uporabljena beseda, saj ne označuje le neke snovi, ampak hkrati tudi posebno duhovno stanje. To stanje E. E. Meletinski na arhaični stopnji človekovega razvoja opredeljuje kot sinkretično in ga ima za zgodovinskega in logičnega predhodnika razvitih oblik religije, spoznavno-umetniškega ustvarjanja, filozofskih spekulacij in znanstvenih klasifikacij. F. G. Jünger končuje svojo razpravo Mit in jezik s prepričanjem, da danes vodi steza k mitom samo prek muz in domišljije, in nadaljuje: »Bogastvo domišljije se izraža v izvornosti besed; ta se ne izgubi. Jezik in mišljenje se ne moreta razločiti. Naj mišljenje problematizira karkoli, ne more napraviti vprašljivega jezika samega, v katerem se pojavlja, ne da bi hkrati s tem izničilo samo sebe. Edini pristop, ki ga imamo do mitičnega, je izvornost jezika.« C. L. Strauss ima mit in mitično prav tako za dejstvo jezika, toda ko razlaga strukturo mitov na podlagi jezikoslovne teorije F. de Saussura, jih ne enači avtomatično z jezikov(n)o strukturo, ampak jim prisoja vmesno stopnjo med ravninama parole in langue. Pri Kreku se pri obravnavi proznih žanrov kljub drugačnim izhodiščem in predpostavkam dá najti veliko sorodnega s poznejšimi prizadevanji zgodnjega strukturalista A. Jollésa, ki skuša definirati posamezne preproste oblike na temelju določenih vzgibov jezika. In Jollés ne skriva, da je marsikaj zajel iz romantične tradicije.⁴⁴

⁴⁴ Marija Stanonik, Vprašanje romantične mitološke teorije pri Slovencih, v: *Obdobja romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana 1981, 341–342.

Končno tudi naslov knjige *Predzgodovina književnosti pri Slovanih*⁴⁵ (Predistorija literature u Slavjan. Opyt rekonstrukciji) (Vvedenie k kursu istorii slavjanskih literatur) Vladimira N. Toporova, enega najbolj uveljavljenih sodobnih raziskovalcev slovanske mitologije, kaže nenavadno podobnost z naslovom Krekovega najpomembnejšega dela *Uvod v slovansko literarno zgodovino* (Einleitung in die slavische Literaturgeschichte), čeprav je v njegovem seznamu strokovne literature ni. To je presenetljivo še toliko bolj, ker oba že z naslovom svojih knjig izražata težnjo po raziskavi besedne umetnosti še pred začetkom slovanskih literatur, torej ko je obstajala še samo slovstvena folklor. Je res mogoče, da Vladimir N. Toporov tega kapitalnega dela iz svoje stroke ne bi poznal?!

4. MATIJA MURKO (1861–1952)

Rdeča nit, ki se vije skozi celoten opus Matije Murka, je ideja slovanske vzajemnosti. »Že kmalu je izoblikoval profil najširšega slavističnega znanstvenika«. ⁴⁶

Leta 1895 je bila v Pragi znamenita »narodopisna razstava češkoslovanska«. Na Matijo Murka je napravila izreden vtis, saj je o njej poročal kar trikrat: najprej v glasilu dunajskega stanovskega društva,⁴⁷ nato v Ljubljanskem zvonu v naslednjem letu 1896 s kratko notico o publikacijah, ki jih je spodbudila omenjena razstava.⁴⁸ Za predstavitev svojih smernic o prihodnosti slovanske etnologije in slovstvene folkloristike je zavestno izbral *Letopis Matice Slovenske*. Saj prav nanjo računa, da bi prevzela naloge, o katerih govori v svojem poročilu.⁴⁹

Joža Glonar ocenjuje znamenito Murkovo objavo v *Letopisu Matice Slovenske* kot popoln preobrat⁵⁰ v njegovem narodopisnem snovanju. France Kotnik ima Murkovo pisanje o omenjeni razstavi za prelomnico v slovenskem narodopisju: »Kot realist je zavrgel romantično teorijo, ob kateri so se sicer prebujali slovanski narodi, in stopil na realna tla, po katerih naj bi v prihodnje hodilo slovensko narodopisje. Murko je s tem spisom ocenil tudi narodopisje kot moderno vedo.«⁵¹ Vilko Novak⁵² in Slavko Kremenšek⁵³ se strinjata, da bi imela slovanska etnologija – tudi slovanska slovstvena folkloristika! – drugačen razvoj in ceno, ko bi bil Matija Murko ob ustanovitvi slovanske univerze prišel v Ljubljano.

V zadnjem delu svojega pisanja, ki ga je naslovil *Nauki za Slovence*, se Murko

⁴⁵ Županičeva knjižnica, št. 9, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana 2002.

⁴⁶ Š. Barbarič, Herder in začetki slovanske romantike, 233.

⁴⁷ Matija Murko, Zur Geschichte und Charakteristik der Prager ethnografische. Ausstellung i. Jahre 1895, v: *Mitteilungen der Anthropologische Gesellschaft*, Wien 25, 90–98.

⁴⁸ Matija Murko, Dela po narodopisni razstavi češkoslovanski, v: *Ljubljanski zvon* XVI (1896), 63–64.

⁴⁹ Matija Murko, Narodopisna razstava češkoslovanska v Pragi, v: *Letopis Matice Slovenske za leto 1896*, 75–137.

⁵⁰ Joža Glonar, Matija Murko, *Slovenski biografski leksikon* II, Ljubljana 1933–1952, 172.

⁵¹ Navaja France Kotnik, Pregled slovanskega narodopisja, v: *Narodopisje Slovencev* I, Ljubljana 1944, 35–36.

⁵² Vilko Novak, Abteilung für Ethnologie an der Philosophischen Fakultät in Ljubljana, v: *Ethnologia Slavica* 4, 1972 Bratislava (1973), 276.

⁵³ Slavko Kremenšek, 40 let etnologije na ljubljanski univerzi – predzgodovina, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 21 (1981), 3.

vrača na rodna tla s prej izpričanim teoretičnim zaledjem in preudarno vabi svoje rojake na delo. Posebej počasti svojega rojaka: »Skoraj na vse, kar se danes šteje k narodopisu, je mislil že Stanko Vraz.«⁵⁴ Ali mu je bil Emil Korytko manj blizu? Z napotki za zbiranje slovstvene folklore v celoti pravzaprav sledi Prošnji za narodno blago Karla Štreklja iz leta 1887. Murko nato razbira možnosti kako priti do gradiva,⁵⁵ in svoje vabilo končuje z znamenitim klicem: »Zbirajmo in hranimo torej svoje starine, samobitne in prisvojene, kolikor moremo, ker človeka, ki ni barbar, bo vedno zanimalo, kako so živeli njegovi predniki.«⁵⁶ Vsekakor je tu prvo na vrsti slovensko besedišče: »Zbirajmo neznane narodne besede in pa take, ki se rabijo v nenavadnih pomenih, sploh pazimo na vse posebnosti v govoru po vseh delih slovenske slovnice.«⁵⁷

Terensko delo trezno presoja, tudi čisto pedagoško, ko se iz preteklosti obrača v sodobnost in svari pred pretiravanjem in precenjevanjem starega.⁵⁸ K tej temi se še vrne v že omenjenem članku za prvo številko Časopisa za zgodovino in narodopisje leta 1904.

»H koncu želim, naj bi tudi naš »Časopis« prinašal podobne članke, saj si je Zgodovinsko društvo postavilo hvalevredno nalogo, da bo gojilo tudi 'narodopis'. Povsod v svetu se čuti potreba, da se opiše 'prosti' narod ali 'ljudstvo' (ta izraz se rabi na Štajerskem v pomenu češkega *lid*, poljskega *lud*), kako živi, misli in čuti, kajti vse to se danes neizmerno hitro menja pod pritiskom novodobne kulture. Vsi drugi slovanski narodi imajo posebne časopise za narodopisje, samo Slovenci zaostajamo tudi tukaj kakor v zgodovini. Mnogo je tega kriva misel, da nimamo zgodovine, ker nismo imeli svoje države, in da nismo dovolj slovanski, ker živimo že čez tisoč let pod uplivom romanogermanskega sveta. To so pa krivi pojmi, ki posebno za znanost nimajo veljave; če mi ne bi imeli ničesar svojega, kar pa ni res, bilo bi važno, kaj in kako smo sprejemali od sosedov ter po svoje prenařjali, saj so tako delali tudi vsi drugi narodi.«⁵⁹

Joža Glonar v Slovenskem biografskem leksikonu lepo sledi Murkovemu postopnemu približevanju folklorističnim temam. V začetku svojega študija bolj zadržano, zgolj ob folklorističnih publikacijah, ki so mu prišle v roke za časa njegovega izpopolnjevanja v Rusiji. Najprej se loti recenzij, npr. o poljskem prevodu srbske folklorne epike (boj na Kosovem, o izdaji beloruskih in maloruskih narodnih pesmi, piše o ruskem časopisu Etnografičeskoje obozrñnije in iz ruskih časopisov povzame etnološko notico. Po trditvi Ivana Grafenauerja je Murko delovno metodo za proučevanje snovne ljudske kulture kmalu prenesel na raziskovanje srbske in hrvaške epske 'ljudske' pesmi. Na mednarodnem zgodovinskem kongresu v Berlinu 1908 je predaval o bosanski mohamedanski folklorni epiki, ki jo je bil raziskal po knjižnih virih. Predavanje je vzbudilo splošno pozornost in iz Anglije je prejel vprašanje,

⁵⁴ M. Murko, Narodopisna razstava češkoslovanska v Pragi, 133.

⁵⁵ Prav tam, 133: »Podobno je treba tudi zbrati narodne pripovedke, pravljice in pregovore ali pa vsaj sestaviti njih spisec (nekake regeste), da se ve, kaj se narodnega blaga pri nas nahaja in kje ga je treba iskati. Vsi narodni proizvodi naj se kolikor mogoče ohranijo v dotičnem narečju.«

⁵⁶ Navaja France Kotnik; Pregled slovenskega narodopisja, v: *Narodopisje Slovencev* I, Ljubljana 1944, 35.

⁵⁷ M. Murko, Narodopisna razstava češkoslovanska v Pragi, 133.

⁵⁸ Prav tam, 135.

⁵⁹ Matija Murko, Frjanovo, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* I, 1904, 208–209.

kje bi se našlo še kaj več o tem problemu. »To zanimanje,« pravi sam Murko, »je dalo meni samemu pobudo za nadaljni študij ljudske epike, najprej muslimanske, pozneje tudi krščanske v Bosni in Hercegovini.« Kot profesor v Leipzigu je zbudil s svojimi poročili o srbski in hrvatski epiki ter nekaterimi primerjalnimi opazkami tako osuplost, da je odličen poznavalec starofrancoske epike, prof. Philipp August Becker izjavil: »Če bi bili vi pred petdesetimi leti o tem takole predavali, bi vas bili proglasili za norca.«⁶⁰

Prepričanje, da je treba »biologijo« »južnoslovanske narodne epike« študirati na kraju samem, v njenem avtentičnem okolju, je Murka zgodaj napotilo na teren. Sintezo vsega tega dela in ugotovitev s terena je nameraval izdati že davno prej, vendar se je je mogel lotiti in jo končati šele v visoki starosti. Po besedah poznavalcev delo *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike* (Zagreb 1951) ni samo opis potovanj iz let 1930, 1931, 1932, ampak je vanj zajeta svetovna problematika predmeta. Nepregledni niz vprašanj, ki jih izziva, je Murko v njem ne le zapostavil, ampak večinoma tudi rešil. Po množini gradiva, ki ga obsega, bo ostalo delo še v prihodnosti temeljni pripomoček za proučevanje srbske in hrvaške folklorne epike.

Že sedemdesetletni Murko je leta 1930–1932 potoval po številnih pokrajinah prve Jugoslavije. Zelo pomemben je bil njegov obisk dalmatinskih otokov, kjer se mu je posrečilo izslediti štiriinosemdesetletno pevko Hasanaginice. To slavno balado sta uvedla v svetovno poezijo J. G. Herder in W. Goethe. Od leta 1846 je na podlagi izjave Vuka Karadžića veljalo, da se je med ljudstvom izgubila. Murko sešteva, s koliko pevci se je seznanil, navaja številke po posameznih pokrajinah, njihovo starost, po desetletjih in pokrajinah. Iz tabele se vidi, da največ pojejo moških od 30–40 let, pri čemer noben stan in poklic nista izvzeta. Večinoma so prebivalci vasi, praviloma kmetje. Pogosto so med pevci vaški veljaki, kar je dokaz njihove inteligence, sposobnosti in tudi ugleda, ki ga jih veliko uživa. Nagibi, zakaj pojejo, so različni.⁶¹

Murkove ugotovitve o vprašanju žensk – kot nosilk epske tradicije, slonijo na njegovih neposrednih terenskih opažanjih, zato jim je težko oporekati. Pevke epskih pesmi je našel med kmeticami in meščankami pa tudi v višjih družbenih krogih. Socialni položaj žene v Dalmaciji ni bil veliko boljši kot na Balkanu sploh. Pri razmeroma visoki kulturi dalmatinskih mest je imelo to še posebne vzroke: »daj ženski pero v roke, uničila bo sebe in rod, pisala bo ljubezenska pisma (tega so se starši, ki so hoteli hčerke močiti po svoji volji, posebno bali) ali pa ena drugi«. »Take ženske niso smele v svoji mladosti peti nobenih ljubezenskih pesmi, ponekod niso pele niti v cerkvi na koru, 'pisma' ali 'pjesma' je bila zanje samo epska pesem o protiturških in drugih junakih. Pele so torej iste pesmi kakor moški, vendar so dajale prednost pesmim o ženitvah ter ženskim baladam in romancam.« Murko to svoje stališče nazorno prikaže na slovenskem gradivu.⁶²

Ivan Grafenauer je do improvizacije na ravni jezikovne teksture hudo zadržan. Zato pohvali Murka, ki se je bil pripravljen popraviti, če je prišel do spoznanja, da se je v kaki svoji trditvi preneglil. Grafenauer očita Murku, da je prehitro prenašal maniro poklicnih pevcev na pevke, ki pojejo samo v domačem krogu. »Trditev,

⁶⁰ Matija Murko, *Spomini*, Slovenska matica, Ljubljana 1951, 169–170.

⁶¹ Prav tam, 60.

⁶² Matija Murko, *Zgodovinski podatki o slovenskih narodnih pesmih*, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 32, Maribor 1937, 305.

da je 'vsak dober narodni pevec pripovednih pesmi več ali manj improvizator' za slovenske pevce in pevke načelno ne velja, ker ti pojejo, če le mogoče, vsaj v dvoje in drug drugega s svojim znanjem podpirajo.«⁶³

Murkove objave v romanskem, germanskem in slovanskem svetu, dokazujejo, kolikšnega pomena je bil njegov študij tedaj še žive južnoslovanske narodne epike za sorodne znanosti. Ko išče poročila o kraju, času in funkciji ljudskega petja, pravi, da je to »umetnost za manjše družbe na deželi in za resne družbe tudi v mestu« in odbijajo ga »turneje epičnih pevcev po šolah in še bolj po tujini« in »turnirji epičnih pesmi, ki so se razpasli po prvi svetovni vojni, nikakor niso bili v duhu intimne ljudske umetnosti.« V tem se je že soočal s folklorizmom, ne da bi pojav sam poimenoval s tem terminom. Zanj gre tudi ob pojavu profesionalnih pevcev folklorne epike. »Nova profesionalnost se je razvila po prvi svetovni vojni zaradi propagiranja epskega petja, posebno na pevskih natečajih, vendar je bilo zanimanje za potujoče pevce kratkotrajno.«⁶⁴

Razdelki o nosilcih in nosilkah srbske in hrvaške folklorne epike, jezikovni teksturi in kontekstu petja ter Murkova opažanja o improvizaciji so odlično potrdilo teoretičnih izhodišč ameriške nove folkloristike, ki zagotavlja, da imata poleg ravnine teksta pri nastajanju slovstvene folklorne enako težo tudi ravnina teksture in konteksta.

Murkovo delo izpričuje, da je bil vizionar, ki je hotel stati sredi življenja, svojo strokovno gibkost pa je uresničeval predvsem z velikopotezno organizacijo. Josip Tomižek ocenjuje delo Matije Murka s svetovnimi merili glede na njegovo folkloristično terensko delo, saj ga imenuje »svetovno priznani nabiratelj narodnega blaga«. Enako ga postavlja v svetovne razsežnosti Joža Glonar v Slovenskem biografskem leksikonu. France Kotnik daje v svojem Pregledu slovenskega narodopisja priznanje Matiji Murku že z vmesnim naslovom Matija Murko in prelom z romantično strujo.⁶⁵

Ivan Prijatelj končuje svojo slikovito razlago o medsebojnih razmerjih treh novo porajajočih se ved s svojo značilno metaforiko: »Idealna združba bi torej bila, da bi si podajale roke hčerke lingvistika in narodopisje z literarno zgodovino prek matere filologije«. Ali ni le-to Prijateljovo zamisel idealno uresničeval Matija Murko? Ali je bil le zadnji slovanski filolog klasičnega kova? Svojo pripadnost slavistiki je hotel izživeti v njenem srcu, v Pragi. Zanj je namreč značilna konceptualna, jezikovna, politična in literarna (slovanska) vzajemnost.

IV. PROBLEMATIČNOST SLAVISTIČNE FOLKLORISTIKE V DRUGI POLOVICI 20. STOLETJA

Iz opisanega pregleda se zdi, da je v drugi polovici 20. stoletja težko govoriti o kakršnem koli sistematičnem vključevanju slovenske slovstvene folkloristike v mednarodne slavistične projekte.⁶⁶

⁶³ Ivan Grafenauer, Matiji Murku v spomin, v: *Slovenski etnograf* 5, Ljubljana 1952, 204–205, opomba 12.

⁶⁴ M. Murko, *Spomini*, 238–239.

⁶⁵ Prim. *Narodopisje Slovencev* I, 35.

⁶⁶ O tem bi se dalo govoriti morda pri sodelovanju akademikov Nikita I. Tolstoja in Milka Matičetovega pri rezijanskem slovarju, toda tudi to je obtičalo na mrtvi točki.

Izjema je obravnava, kako je ameriški pisatelj slovenskega rodu Louis Adamič v svojih knjigah *Vrnitev v rodni kraj* (1943) in *Orel in korenine* (1970) tematiziral (tedaj) jugoslovansko slovstveno folkloro. Analiza sledi le južnoslovanski slovstveni folklori, in sicer s treh vidikov: 1. navzočnost posameznih folklornih žanrov v Adamičevih delih; 2. njihova funkcija v literarnem delu; 3. avtorjevo razmerje do njih v njihovem življenjskem kontekstu. Splošen Adamičev vtis o slovenskem in srbskem oz hrvaškem jeziku je, da je poetičen in kdaj pa kdaj ga je prevzela tudi njegova starodavnost, kar vse je imel priložnost opazati ob svojem prvem obisku v domovini, ko se je veliko gibal med preprostimi, tudi kmečkimi ljudmi. V primeri z angleščino, v kateri je sicer toliko napisal, je jezik svojega otroštva označil: »slovenščina, zlasti kadar jo govorijo kmetje, je poetičen jezik in odeva čustvo z večjim dostojanstvom kot angleščina.«⁶⁷

Z nenavadno pozornostjo Adamič obravnava srbske epske pesmi, posebno kosovski ciklus in ciklus Kraljeviča Marka. Ko predstavi zgodovinske okoliščine, ki so privedle do kosovske bitke in vzgibe za nastanek folklorne epike o njej, to ustno besedno umetnost obravnava kot podlago za spoznavanje lastnosti, bitja in žitja 'balkanskih Slovanov' kot pravi sam in nadaljuje: »Ko bi Srbi ne bili ustvarili teh pesmi, bi bili izginili pod turškim jarmom – in z njimi verjetno tudi drugi Jugoslovani ... Pesmi in pripovedi so bolj kakor vsi drugi dejavniki v njihovem življenju pod Turki pomagale Srbom, kljub nenehnemu preganjanju in pokolom, da so si ohranili svoj narodni značaj in si znova okrepili sile ...«⁶⁸ Louis Adamič epiko o kosovski bitki interpretira izrazito s političnega vidika, kakršnega je knjiga *Moja rodna dežela* sredi II. svetovne vojne v celoti imela. Glede na ta namen je bila taka razlaga seveda na mestu, vendar bi bilo koristno ugotoviti, koliko so izvajanja sad njegovih lastnih dognanj in koliko se je morebiti opiral na njemu dostopno literaturo. Enako velja za njegovo oceno folklornega lika Kraljeviča Marka, ki 'da je povelečan avtoportret srbskega naroda'. V Marku so, po Adamiču, srbski guslarji odkrito opisovali vse napake svoje narodne skupnosti pa tudi vrline, po katerih je hrepenela v kruti resničnosti po porazu na Kosovem polju. Na vprašanje, zakaj nista postala junaka srbske folklorne epike car Lazar ali Miloš Obilić, ki sta v tem boju padla in bi potemtakem bolj zaslužila povelečanje ljudstva, Adamič odgovarja, da bi se tako sprijaznili s porazom, medtem ko je Kraljevič Marko kot folklorni lik delil z njimi usodo preživelih, kar je bilo nemalokdaj težje kot umreti. Skratka, Kraljevič Marko je po L. Adamiču odraz položaja, v kakršnem se je znašel srbski narod po kosovski bitki, in v njegovem delu ima osrednje mesto prav zaradi pomembne politične in zgodovinske vloge, ki jo avtor pripisuje epiki, v kateri nastopa.

Od slovenske slovstvene folklore je Louis Adamič posvetil največ pozornosti Kralju Matjažu. Tudi tu si najema za pomoč zgodovino in po navedbi štirih variant o njem na kratko označi podlago za njihov nastanek. Vse štiri tipe navedenih variant slovenska slovstvena folkloristika že pozna, nov pa bi mogel biti zanjo rahlo ironičen način pripovedovanja, kar je mogoče razložiti z Adamičevo kritičnostjo do pasivnega na eni strani, kar Kralj Matjaž v njegovih variantah, resnici na ljubo, je, in na drugi strani do vsega tistega, kar presega človekovo izkušnjo. Drugače povedano: vsaj v

⁶⁷ Louis Adamič, *Vrnitev v rodni kraj*, Ljubljana 1962, 178.

⁶⁸ Prav tam, 229.

navedenih primerih je Kralj Matjaž premalo povezan s prostorom in časom kot npr. Kraljevič Marko, in preveč domišljjski. S stališča splošne folklorne tradicije, da je speči Kralj Matjaž tisti, ki bo slovenskemu človeku 'vrnil pravico, mir in dobre čase', že njega (Adamiča) imenuje 'najljubši in najstarejši povedčni odrešenik v slovenski ljudski domišljiji'.

Drugače je z Matijo Gubcem. Njegova življenjska usoda upravičuje, da 'so ga napravili za junaka, narodnega svetnika v hrvaški in sploh južnoslovanski zgodovini in folklori'. Dejstvo je, da je ozračje Titovega otroštva žehelo od revolucionarnega sporočila kmečkih uporov in Matije Gubca, saj živa folklorna tradicija o tem obstaja še danes.⁶⁹

Razen naključnih stikov na raznih strokovnih mednarodnih srečanjih⁷⁰ so tako ostale edina možnost povezovanja ocene in poročila o posameznih knjigah, kakor na primer Maje Bošković - Stulli,⁷¹ Haralampije Polenakovik'a,⁷² Nikite I. Tolstoja⁷³

Edina téma, ki je bila temeljito obdelana s širšega, tudi slavističnega vidika, je bilo odporiško pesništvo med drugo svetovno vojno. V tej zvezi se je razvilo sodelovanje z Viktorjem Gusevom iz današnjega Sankt Peterburga, kakor priča ocena njegove knjige Slavjanske partizanske pesni iz leta 1979: Do nedavna je že dokaj narasla predvsem folkloristična strokovna literatura o protifašističnem pesnjenju pri slovanskih narodih (izjema so Lužiški Srbi). To in njihova podobna zgodovinska usoda med drugo svetovno vojno sta dovolj veliki vzpodbudi za primerjalne analize tega pesnjenja. Posebno, ker je v slovstveni folkloristiki primerjalni pristop še vedno eden najbolj razširjenih metod, kljub občasnim kritikam, ki se zavzemajo za prenovitev. S tistim delom protifašističnega pesnjenja, ki je po svoji naravi najbližji klasični folklorni pesmi, se je s primerjalnega stališča najbolj vneto dolga leta ukvarjal Viktor E. Gusev. Njegovo najnovejše delo s tega področja je knjiga Slovanske partizanske pesmi,⁷⁴ v kateri si zastavlja cilj na podlagi primerjalno-tipološke analize ugotoviti skupne zakonitosti ustvarjanja in širjenja množične partizanske pesmi pri slovanskih narodih. V poglavitem delo sicer sloni na razpravi Partizanska ljudska poezija pri Slovanih v letih druge svetovne vojne,⁷⁵ vendar je opaziti tudi nekatere spremembe. Najbolj očitno je izogibanje terminu »ljudski«, kar se vidi že pri primerjavi obeh naslovov. V besedilu je večinoma nadomeščen s terminom množičen, vendar ne v pomenu, ki se rabi pri nas v sintagmi množična literatura, ampak kot posebna, nova kvaliteta folklornega procesa.⁷⁶

Individualna na eni strani obsega proizvode v folklorni maniri in na drugi

⁶⁹ M. Stanonik, Louis Adamič in jugoslovanska slovstvena folklor, v: *Louis Adamič* (simpozij) Ljubljana 16.–18. septembra 1981, 49–58.

⁷⁰ M. Matičetov, Dva južnoslovenski folkloristi samouci: v: Marko Cepenkovič in Gašper Križnik, v: *Simpozijum posveten na životot i deloto na Marko Cepenkovič*, Skopje 1981, 129–134.

⁷¹ Prim. M. Stanonik, Šingala-Mingala, usmene pripovijetke, v: *Traditiones* 13, 1984, 225–226. Ista, O slovstveni folklori kot besedni umetnosti, v: *Jezik in slovstvo* 33, 1987/88, št. 6, 190–192.

⁷² M. Stanonik Izbrana dela H. Polenakovik'a, v: *Slavistična revija* 23, Ljubljana 1975, št. 3–4, 445–449.

⁷³ M. Stanonik, N. I. Tolstoj, Jazik i narodnaja kultura (Očerok po slavjanskoj mitologiji i etnolingvistike. Moskva, 1995, v: *Traditiones* 29/II (2000), 29–30.

⁷⁴ V. E. Gusev, *Slavjanske partizanske pesni*, Leningrad 1979.

⁷⁵ V. E. Gusev, Partizanskaja narodnaja poezija u Slavjan v gody vtoroj mirovoj vojny, *Istorija, folklor, iskusstvo Slavjanskih narodov*, Moskva 1963, 291–347.

⁷⁶ M. Stanonik, Nov prispevek V. E. Guseva k obravnavi protifašističnega pesnjenja pri slovanskih narodih, v: *Slavistična revija* 28 (1980), 481–485.

strani proizvode na literarni osnovi, tako profesionalno izobraženih pesnikov in skladateljev, ki so se pridružili partizanom, kot 'amaterskih' avtorjev, ki jim ni šlo za literarno slavo. Skupina individualnih pesmi Guseva ne mika. Kljub temu da kolektivna partizanska pesem zanj ni folklorna v klasičnem pomenu besede, je kolektivna; in množična pesem je tista, ki se v temelju prilega folklorističnim opredelitvam in je zanj značilno: a) da *se poje*; b) da imajo pevci do besedila ali melodije aktiven odnos, zaradi česar nastajajo *variante*; c) njena razširjenost mora biti vsesplošna, k čemur pripomore zakon umetniške tipizacije.

V poglavju Izviri partizanske pesmi sledi, da je podlago za nastanek pesmi iskati v folklorni tradiciji (tradicionalna poetika se je obogatila z novo idejno vsebino), v nacionalnih in mednarodnih revolucionarnih pesmih delavskega gibanja in v pesmih literarnega izvira, ki so se folklorizirale, bodisi da gre za pesmi starejših avtorjev ali sodobnikov. V tej zvezi je obdelana pri vseh slovanskih narodih razširjena in priljubljena pesem, ki je znana pri nas pod naslovom V gori zeleni drevce stoji.

V četrtem poglavju V. E. Gusev obravnava vprašanje, koliko smemo imeti partizanske pesmi za zgodovinski vir, glede na to, da nekatere od njih vsebujejo tudi konkretna dejstva. Po njegovem so take pesmi sicer napravile na partizane velik vtis, vendar so praviloma ostale lokalno omejene in imele le kratkotrajno življenje. To priča, da partizanov ni zadovoljila naturalistična metoda odražanja resničnosti in da zgodovinsko in umetniško spoznavna funkcija še nista našli pravega stika. To razpoko so zadelale šele tiste množične partizanske pesmi, ki so zgodovinsko konkretnost združile s tipizacijo dejstev.

Umetniško kreativnost folklornih del V. E. Gusev ocenjuje na podlagi teorije odraza, odslikave.⁷⁷ V skladu s tem pri množični partizanski pesmi zanj ni pomembna kopica dokumentarnih dejstev, ampak čisto nekaj drugega – posplošitev odraza najpomembnejših dogodkov in posebnosti narodnoosvobodilnega boja in izraz odnosa bojujočega naroda do zgodovinske resničnosti. V tem je partizanska folklorna resnično nezamenljiv zgodovinski vir in vrednota in ne v njeni zvestobi dejstvom; to konkretizira s primerom, kako množična partizanska pesem gleda na poskus, da bi Nemci zavzeli Moskvo; v posameznih variantah pesmi pozornost ni posvečena določenim dejstvom spopada, ampak oceni položaja nemške armade, njeni nemoči, da uresniči svoje cilje. Satirična obdelava teme opravičuje izmišljanje situacij in pretirano hiperbolizacijo primer.

Posplošitev zgodovinskih dejstev se v množični partizanski pesmi dosega na različne načine – s pomočjo tradicionalnih simbolov, predelavo popularnih motivov, z metaforami, ki so sprejete iz mednarodne revolucionarne poezije ali v formulah, ki so podobne bojnim klicem, prisegam, geslom, vse to v neki svojevrstni pesniški deklarativnosti. Po Gusevu se presenetljiva podobnost nekaterih tipičnih metafor in situacij v pesmih ne more pojasniti le z izposojajo ali neposrednim vplivom pesmi enega naroda na pesmi drugega (taki primeri so sicer ugotovljeni, vendar redki), ampak predvsem s podobnimi realnimi življenjskimi razmerami in podobnimi zakoni umetniško slikovnega mišljenja, ki je blizu umetniški tradiciji (folklori). Splošna zgodovinska usoda in podobni pogoji boja so objektivno določili značaj metafor in jih postavili v središče umetniškega ustvarjanja partizanov. S to ugotovitvijo in naslednjo,

⁷⁷ Prim. W. Gusiew, *Estetyka folkloru*, Wrocław, Warszawa, ... 1974, 100.

da se metafore oblikujejo po zakonu junaške idealizacije, V. E. Gusev plodno prenaša na množično partizansko pesem nekatera spoznanja V. Žirmunskega, ki je v svojih delih o ruski in južnoslovanski epiki ugotovil in formuliral enake zakonitosti.

Zadnje, sedmo poglavje, *Usoda pesmi*, sledi avtorjevim potovanjem po Poljski in Jugoslaviji, katerih namen je bil odkriti tedanje življenje množičnih partizanskih pesmi. Kot nekoč M. Murka ali A. Lorda in M. Parryja idr., ki so raziskovali srbsko-hrvaško junaško epiko, ga je pot vodila po posameznih jugoslovanskih republikah, da bi se na kraju samem prepričal o njeni usodi. In če je bila Slovenija nekdaj izvzeta, ker Slovenci junaške epike nismo imeli, oz. smo jo zelo zgodaj opustili, smo pri partizanski pesmi zamujeno nadomestili. Ko Gusev obiskuje kraje, ki se omenjajo v množičnih partizanskih pesmih in obravnava življenje posameznih junakov, omenjenih v njih, v nasprotju s teorijo odraza, kakor jo razloži v četrtem poglavju, spomni na nekdanjo sovjetsko folkloristično zgodovinsko šolo.

Knjiga V. E. Guseva *Slovanske partizanske pesmi* je izšla v seriji poljudnoznanstvenih izdaj pri Akademiji znanosti ZSSR, kar je vplivalo na njen razmeroma preprost način podajanja. V skladu z Gusevim pojmovanjem folklorne je v knjigi zastopan predmetu ustrezno tako literarnozgodovinski kot etnološki pristop, čeprav ta manj poudarjeno. Glede na to, da gre za izrecno péto pesem, se čuti skoraj kot pomanjkljivost, da ni bolj upoštevan tudi muzikološki vidik, čeprav ni prezrt, saj Gusev govori o vplivu glasbe na množično partizansko pesem v poglavju o stilu. Po svojem raziskovalnem izhodišču je Gusev zvest teoretičnemu konceptu, kakor ga je prikazal v svoji *Estetiki folklorne*, ki po njegovem ni preživel, ampak živ, gibljiv proces, za kar najde potrdilo prav v množični partizanski pesmi. Njegova razlaga ljudstva in ljudskega je kar najtesneje povezana z globalnimi družbenimi spremembami na osnovi marksistične teorije in tako je mogoče razumeti, zakaj je prvotni izraz 'partizanska ljudska pesem' nadomeščen z 'množično partizansko pesmijo', ne da bi bila ta čisto odtrgana od folklorne. V njegov prid je treba omeniti tudi pozorno upoštevanje južnoslovanskega in posebej slovenskega gradiva in raziskav na zanj zainteresiranem področju, saj se zdi, da nekaterim tako postopanje ni takó samoumevno.

Tik pred padcem berlinskega zidu leta 1990 je bilo edino slovansko srečanje na to témo, in to v Varšavi, vendar očitno prepozno,⁷⁸ da bi na njem predstavljeni referati doživeli svojo knjižno objavo. Kljub temu je ta téma ravno na slovenskih tleh doživela najvišji vzpon.⁷⁹

SKLEP

V drugi polovici dvajsetega stoletja je sodelovanje slovstvenih folkloristov iz posameznih slavističnih središč skoraj zamrlo in ob vse večjem oziranju večine

⁷⁸ M. Stanonik, *Prizadevanje v prazno? Ob varšavskem simpoziju »Folklor v letih druge svetovne vojne.« v: *Naši razgledi*, 39, 21. XII. 1990, 710–711.*

⁷⁹ M. Stanonik, *Pesništvo odpora 1938–1945 pri slovanskih narodih kot metodološki problem, v: *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana 1987, 275–288 (Obdobja 7). Ista, *Iz kaosa kozmos (Kontekstualnost in žanrski sistem slovenskega odporniškega pesništva 1941–1945)*, v: *Borec*, dvojna tematska številka, 538–539, Ljubljana 1995.*

slovanskih narodov v Evropsko zvezo utegne do konca odmreti. Evropa se gospodarsko in denarno povezuje, humanistika, med katere sodi tudi slovstvena folkloristika, pa ni dolžna skrbeti le za evropsko identiteto – vsaka monokultura je dolgočasna! – temveč v smislu polikultur tudi za slovansko, katere znanstveni izraz je slavistika. Po zaslugi češke in slovaške slovstvene folkloristike je začela leta 1989 izhajati *Slavistická folkloristika*.

Kakšna je torej vizija slovenske slovstvene folkloristike s slavističnega vidika? Ponujajo se ji lepe priložnosti za različne diahrono in sinhrono zasnovane študije. Primerjavo na diahroni osi obvezno utemeljuje jezik in na sinhroni ravni sodobna tehnična sredstva komunikacije in vsiljiva globalizacija. Povezovati se med seboj intenzivno, ne le ekstenzivno je življenjska naloga slavističnih središč.

1. Diahroni vidik: v slovenskem duhovnem obzorju so se prežitki staroslovanskega miselnega sistema ohranili do danes v različnih uverah in žanrih slovstvene folklore. Stari kulturni vzorci se zlahka ne dajo odpraviti. So kakor reka ponikalnica, ki izgine in pride na dan čisto drugje, kot bi pričakovali. Njihove zakonitosti je treba spoštovati, drugače nam takšno zagodejo, da se jih zlepa ne moremo otresti. S. Freud in C. G. Jung in njihovi nasledniki pišejo o tem imenitne razprave. Kaj je ostalo skupnega slovstveni folklori posameznih slovanskih narodov iz njihove skupne pradomovine? Zgolj koreni temeljnega besedišča ali še kaj drugega? Tu je zadnji čas najbolj napredovala ruska slovstvena folkloristika, od Nikite I. Tolstoja do Vladimira N. Toporova, v naši sosesčini pa hrvaška v osebi Vitomira Belaja. S slovenske strani dodaja svoj delež izhajanje revije *Studia Mythologica Slavica* v uredništvu Nikolaia Mikhaïlova in Monike Kroepej in formiranje perspektivne raziskovalke ravno za to področje Mirjam Mencej, ki ima za sabo že prve monografije s področja mitologije. Ali bi ne bilo nujno sestaviti skupine za primerjalno raziskovanje slovanske mitologije?

Ravno za slovansko identiteto je zelo pomembno vprašanje recepcije svetih bratov Cirila in Metoda v duhovno obzorje posameznih slovanskih narodov.⁸⁰ Kako je snov o njiju pronicala v slovstveno folkloro posameznih slovanskih narodov, bi bila imenitna skupna tema slavistične folkloristike. Ta tema povezuje Slovence s pravoslavnim kulturnim krogom, posebej so zanjo zainteresirani Bolgari.

Temu enakovredno je vprašanje srednjeveške slovstvene folklore v razmerju do cerkvenega slovstva in vprašanje preloma med ustno in tiskano jezikovno komunikacijo.

Naslednja téma, ki nas globinsko povezuje, je Biblija. Hrvaška,⁸¹ Slovenija⁸² in Poljska⁸³ že premorejo monografsko obravnavo o recepciji Svetega pisma v njihovi slovstveni folklori. Se jima s to témo pridruži še kdo! Glede na to, da je za protestante Sveto pismo osrednjega pomena, bi bila za primerjavo dobrodošla kaka podobna študija iz njihovega religioznega okolja.

Konkreten predlog za skupne projekte s slovenske strani je obdelava terenskega gradiva, ki so ga v 19. stoletju zbirali Poljak Emil Korytko po današnji Sloveniji

⁸⁰ M. Stanonik, Sveta brata Ciril in Metod v slovenski slovstveni folklori, v: *Kopitarjev zbornik* (Obdobja 15), Ljubljana 1996, 229–239.

⁸¹ Stipe Botica, *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*, Zagreb 1995.

⁸² M. Stanonik, *Od setve do žetve*, Ljubljana 1999.

⁸³ Mahdalena Zowczak, *Biblija ludowa (Interpretacje wstkwów biblijnych w kulturze ludowej)*, Wrocław 2000.

(Slovenija–Poljska),⁸⁴ Slovenec Matija Valjavec deloma po današnji Hrvaški (Slovenija–Hrvaška),⁸⁵ dopisovanje med ruskim znanstvenikom poljskega rodu Janom Baudouinom de Courtenayem in Gašperjem Križnikom, ki mu je tudi pošiljal folklorno gradivo (Slovenija–Rusija),⁸⁶ primerjava med zbiralcema Gašperjem Križnikom in Markom Cepenkovim (Slovenija–Makedonija)⁸⁷ in po zaslugi Jiříja Polívke uvrstitev slovenskega gradiva v Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm (Češka–Slovenija).⁸⁸

2. Sinhroni vidik: S sinhronega vidika je zelo pereče vprašanje novo nastajajočih folklornih žanrov. Slovaška in Litva se po zaslugi Viera Gašparíkove⁸⁹ in Bronislave Kerbelyté⁹⁰ že postavljata s katalogom motivov v prozni folklori. Organizacija medsebojne izmenjave na tem področju bi bila zelo dobrodošla. Prav tako bi bilo zaželeno obnoviti nekdanje zasnovane 'slovensko-hrvaške vzporednice', kjer bi lahko prišle na vrsto iz zbirke Glasovi tiste knjige, ki vsebujejo gradivo na meji s Hrvaško (št. 2, 17, 25). Primerjalno sta s tega področja s hrvaške strani največ storili Maja Boškovič - Stulli na temo kresnika in Lidija Nikočević.⁹¹

Kakor za druge vede, je tudi za slovstveno folkloristiko teorija zelo pomembna. Ravno zaradi nesorazmerja med teorijo in terenskim delom velik del slovstvene folkloristike pri slovanskih narodih zaostaja za drugimi vejami slovanske filologije. Namen zbiranja je dokazati, da se je pradedna umetnost govornega jezika ohranila še v današnji čas. Le da ji menda nikoli ne bo mogoče priti do dna, kako jo brez poškodovanosti prenesti na papir. Ali to sodi k njeni identiteti? Tudi to je vprašanje za premislek. Zgolj zbiranje gradiva brez jasno začrtanih ciljev je veliko premalo. Kako ga primerjati, če ni teoretičnega instrumentarija in ne precizne terminologije? Slovenska slovstvena folkloristika se je pri tem opirala na Majo Boškovič - Stulli, Kirilla V. Čistova, Jurija Lotmana, Jana Mukařovskega, Hano Walin'sko, Jerzyja Bartmínskoga, Bronislavo Kerbelyté.

⁸⁴ M. Stanonik, Niko Jež, Nekaj folklornih zapiskov iz zapuščine Emila Korytka v Narodni in univerzitetni knjižnici, v: *Traditiones* 14 (1985), 109–121.

⁸⁵ Marko Terseglav, Stanko Vraz in slovensko romantično gibanje za ljudsko pesem, v: Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije (Knjižnica Glasnika 8), Ljubljana 1982, 25–36. M. Stanonik, Matija Valjavec kot slovstveni folklorist, v: *Etnološka tribina* 13/14, (Zagreb 1984), 107–115.

⁸⁶ Milko Matičetov, Prezrta objava devet ziljskih pesmi, z vtisi I. I. Sreznjevskoga ob reju pod lipo, zbijanju soda ipd. v: *Slavistična revija* 32 (1984), 337–355. M. Stanonik, Folkloristični portret Gašperja Križnika, v: *Kamniški zbornik* 14, Kamnik 1998, 141–146.

⁸⁷ M. Matičetov, Marko Cepenkov i Gašper Križnik, 129–134.

⁸⁸ Anmerkungen zu den Neu bearbeitet von J. Bolte und G. Polívka I–V, Leipzig 1913, 1915, 1918, 1930, 1932. Prim. Milan Kudělka, Zdeněk Šimeček a kolektiv, Jiří Polívka, v: *Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760* / Biograficko-bibliografický slovník, Praha 1972, 389–392.

⁸⁹ Viera Gašparíková, Katalóg slovenskej ľudovej prózy I–II, Bratislava 1991, 1992.

⁹⁰ Prim. Bronislava Kerberlyté, *Istoričeskoe razvitie / Struktur i semantiki skazok*. Vilnius, 1991. Ista, *Lietuvių Pasakojamosios tautosakos katalogas (The Catalogue of Lithuanian Narrative Folklore)* I, Vilnius 1999.

⁹¹ Vjerovanja u nadnaravna bića i pojave, v: *Liburnijske teme*, Opatija 1983.

EVROPA V SLOVENSKI SLOVSTVENI FOLKLORI IN SLOVSTVENI FOLKLORISTIKI

UVOD

Na stiku več in velikih zemljepisnih enot in narodov, kjer so se pred stoletji ustalili predniki današnjih Slovencev, so se rod za rodom srečevale številne kulturne plasti, katerih sestavine so polagoma pronicale v njihovo duhovno kulturo. Sledove teh kulturnih prepletanj je zaznati tako v folklorni motiviki kot zanimanju zanjo pri strokovnjakih različnih profilov.

I. EVROPSKA MOTIVIKA V SLOVENSKI SLOVSTVENI FOLKLORI

Raziskava o mitičnih sestavinah praslovske kulture tukaj izostaja kot naloga za posebno obravnavo. Najprej torej evropsko preteklost v slovenski slovstveni folklori od stare Grčije do naših dni, in sicer na diahroni osi in po možnosti glede na pripadnost temeljnim jezikovnim skupinam: romanska, germanska, romanska, ugrofinska in druge.

1. ANTIČNI KULTURNI KROG

- a) Nadaljujmo ta pregled z odličnostjo v dveh pogledih: z zibelko evropske civilizacije in z Urbanom Jarnikom (1784–1844), ki je bil za svoje pisanje deležen ocene, da se je z njegovimi sestavki »porajala slovenska znanstvena folkloristika«. ¹ Že leta 1811 je pisal o slovenskih bajnih bitjih, kot so žalik žene, da so to *slovenske sibile*. ² Članek ne ostaja zgolj pri evidentiranju gradiva, ampak skuša pojav tudi razložiti. *Stanko Vraz* skuša pojasniti, zakaj nam slovansko bajeslovje nikoli ne bo znano v tisti popolnosti, kot to občudujemo v starogrški mitologiji. ³ Matevž Ravnikar-Požencan pa si je za vsako ceno prizadeval zgraditi slovanski mitološki sistem in vanj vključeval bogove iz egiptovske, grške in rimske mitologije. ⁴ Dva eklektična spisa te vrste sta mu ostala v rokopisu. *Gregor Krek* si je prvi od Slovencev prizadeval dvigniti razpravljanje v današnjem smislu slovstvene folkloristike na akademsko raven. Med drugim je pisal o *Polyfemu* v slovanski folklorni tradiciji. ⁵

¹ Jože Pogačnik, *Zgodovina slovenskega slovstva* II, Maribor 1969, 98.

² Urban Jarnik, Die slovenische Sibyllen, v: *Carinthia*, Klagenfurt/Celovec 1813, št. 21 (strani niso označene).

³ Stanko Vraz, Pabirci bajoslovni, v: *Kolo*, Zagreb 1847, 58–59.

⁴ Rokopisni oddelek Narodne in univerzitetne knjižnice, Ljubljana (MS 432, 107–114).

⁵ Gregor Krek, Polyfem v narodnej tradiciji slovanskej, v: *Kres* II 1882, 42, 103, 155. Omenjene in

V tej zvezi skuša razložiti sorodnost proizvodov slovstvene folklorne poligenetsko, in to na psihološki podlagi: enake naravne prikazni in duševna razpoloženja rade ustvarjajo enake folklorne izdelke. Pravkar omenjeno Krekovo razpravo dopolnjuje druga *Pravljica o Ojdiču v slovanski obliki*⁶ izpod peresa Frana Hubada. Še bolj se je poglobljajal v njegovo tragično problematiko Ivan Grafenauer, ki je to temno motiviko temeljito raziskal ne le v slovenskih posameznih kulturnih okoljih, temveč tudi drugod po Evropi.⁷ Motivika *Orestovega maščevanja* je na Slovenskem našla svoj izraz v sivežjih o Rošlinu in Verjanku – medtem ko se je antična pripoved o Hero in Leandru ohranila le fragmentarno.⁸ Starogrška balada o *Haru – Smrti* je zaledje za motiviko slovenskih balad, v katerih nevesta pred poroko umre. Od tod tudi pri nas znan motiv iz groba rastočih cvetic, npr. vrtnica in lilija, ki se v cvetju združita.⁹ Ta motiv je dobil v krščanski ikonografiji čisto drugačno simbolno razlago.¹⁰ Na pobudo ruskega strokovnjaka Aleksandra N. Veselovskija ga je pri nas temeljito obdelal Ivan Prijatelj, kot že naslov pove, s psihološkega vidika.¹¹

- b) O imenu *Grk*, v pomenu velikana, pri Belokranjcih¹² prvi pisal Niko Zupanič, predstojnik katedre za etnologijo na ljubljanski univerzi. Sicer moramo pod imenom »Grki« videti pravoslavno srednjeveško prebivalstvo, ki je zelo pogosto gojilo predvsem ovce.¹³ Najširšo lestvico antičnih motivov, ki so se sčasoma preoblikovali v odlomke slovenske slovstvene folklorne, je doslej na Slovenskem zajel v svojem raziskovanju Milko Matičetov, kolikor je že predstavil nabrano folklorno gradivo iz Rezije.¹⁴ V njegovi interpretaciji vodijo sledi nazaj k »prvem« Dionizu (Zagreju),¹⁵ Prometeju,¹⁶ Polifemu,¹⁷ Amorju in Psihi,¹⁸ Orfeju in Evridiki¹⁹ itn.²⁰ Vse te teme so obdelane po zemljepisno-zgodovinski metodi, ki je Matičetovemu tako priljubljena, in to vsekakor uspešno. *Janez Svetokriški* (1647–1714) je v svoj znameniti pridigarški priročnik v slovenščini, čeprav z latinskim naslovom *Sacrum proptuarium* (= Sveti priročnik) v petih zvezkih (I, 1691, II, 1695, III, 1969, IV, 1700, V 1707) vključil precej duhovitih zgodb. Ali

---

druge Krekove razprave so bile priprava za Krekovo monumentalno delo *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte*, 1887.

⁶ Fran Hubad, *Pravljica o Oedipu v slovanski obliki*, v: *Kres* I (Celovec 1881), 277.

⁷ Ivan Grafenauer, *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, Celje 1973, 62.

⁸ Prav tam, 62.

⁹ Prav tam, 62.

¹⁰ Lev Menaše, *Marija v slovski umetnosti*, Celje 1994, 105.

¹¹ Ivan Prijatelj, Psihologični paralelizem / s posebnim oziranjem na motiv slov. narodne pesmi. v: *Zbornik znanstvenih in poučnih spisov*, IV. zvezek (1902), 1–22.

¹² Niko Zupanič, Ime Grk v pomenu »velikana« pri Belokranjcih, v: *Etnolog* VII (1934), 166.

¹³ Vljako Palavestra, Volksüberlieferungen über die alte Bevölkerung in den dinarischen Gebieten, v: *Alpes Orientales* (1969), 206.

¹⁴ Milko Matičetov, Elementi preslavi nella narrativa popolare Slovena, v: *Alpes Orientales* (1969) 207–208.

¹⁵ M. Matičetov, *Sežgani in prerajeni človek*, Ljubljana 1955.

¹⁶ M. Matičetov, Il furto del fuoco a Resia, in Sardegna e nel mito prometeico, v: *Studi in onore di Carmelina Naselli* I, Catania 1968, 165–191 + priloge.

¹⁷ M. Matičetov, La fiaba di Polifemo a Resia, v: *Festschrift für Robert Wildhaber* Basel (1973), 407–415.

¹⁸ M. Matičetov, [poročilo], v: *Letopis SAZU*, Ljubljana 1968, 140.

¹⁹ M. Matičetov, Godovčičaci, v: *Dona Ethnologica*, München 1973, 309–320.

²⁰ M. Stanonik, Slovenska različica primerjalne slovstvene folkloristike, v: *Traditiones* 18 (1969), 11–15.

so se med ljudmi polagoma sfolklorizirale, kakor sklepa del strokovne javnosti,²¹ ali je že živahni kapucin kmečke motive oblekel v svilo, kakor mislijo drugi,²² še ni končno dognano. Lino Legiša je za marsikatero od njih opozoril na antični vir, bodisi grški ali latinski.²³

2. SLOVANSKI KULTURNI KROG

- a) V 9. stoletju sta pripotovala v naše kraje *grška* krščanska misijonarja, sveta brata *Ciril* in *Metod*. V teku stoletij sta tudi postala junaka folklornih pripovedi, večinoma z legendnim nadihom. Kot oznanjevalca in utrjevalca krščanske vere v ljudstvu dostopnem jeziku (česar niso toliko prakticirali misijonarji z zahoda (Oglej) in severa (Salzburg)), sta se zapisala v njegov zgodovinski spomin predvsem v naslednjih motivih: smer in način potovanja, postanki na poti iz različnih vzrokov, pastoralna dejavnost (blagoslov navzočih, ali studenca, krst, maševanje, oznanjevanje, poučevanje v branju) itn. Vseh variant na njuno témo se je doslej nabralo čez sto in v razmerju do zgodovine se v tej zvezi odpirajo pomembna vprašanja. Po Aristotelovem modelu je zgodovina navezana samo na tisto, kar se je zgodilo, besedni umetnosti v celoti (ne glede na način obstajanja, torej slovstveni folklori kot predmetu naravne komunikacije in literaturi kot predmetu tehnične komunikacije) pa pripada vse tisto, kar *bi se lahko* zgodilo. V katero teh dveh kategorij spada nabrano gradivo? Med slovenskimi strokovnjaki različnih strok obstajata v tej zvezi dve nasprotujoči si stališči. Enim folklorna tradicija o svetih bratih zares kaže njuno pot v Rim, drugi to možnost kategorično zavračajo.²⁴ Neodvisno od reševanja teh vprašanj sta slovanska apostola, kakor ju Slovenci radi imenujemo, svetli zvezdi v njihovem folklornem opusu, saj je vpliv njunega poslanstva zajel velik del Evrope.
- b) Zdi se presenetljivo, da je s *Čehi* slovenska slovstvena folklor prek cerkvene ljudske pesmi povezana že od pismenstva. V stiškem samostanu so v času verskih bojov na Češkem našli zatočišče nekateri češki cistercijani, od katerih sta dva med latinske osnutke za besedila pridig vpisala tudi nekaj slovenskih besedil. Prvi leta 1428 in drugi, za katerega ni izrecno rečeno, da je Čeh, pač pa, da se »še drži češkega pravopisa kakor prvi, v jeziku pa ni čeških posebnosti...«²⁵ Eden od njiju je okrog leta 1440 zapisal prvo kitico slovenske velikonočne cerkvene ljudske pesmi *Naš gospud je od smrti vstal*.²⁶ Slovenski umetnostni zgodovinar Emilijan Cevc daje v premislek tudi možnost,

²¹ Jože Koruza, Oče Janez Krstnik Svetokriški in njegov Sveti priročnik, Funkcija humorja v pridigah Janeza Svetokriškega, v: *Slovstvene študije*, Ljubljana 1991, 121–125, 127–136.

²² Milko Matičetov se nagiba k stališču, da je Janez Svetokriški med ljudstvom znane motive le polikal. Njegova pripomba ob branju prispevka M. Stanonik, Skica o navzočnosti Evrope v slovenski slovstveni folklori, v: *Traditiones* 24, 1995, 193–204.

²³ Lino Legiša, Svetokriškemu na rob, v: *Traditiones* 5–6 (1979), 223, 226, 227.

²⁴ M. Stanonik, Sveta brata Ciril in Metod v slovenski slovstveni folklori, v: *Kopitarjev zbornik* (Obdobja 15), Ljubljana 1996, 229–239.

²⁵ Lino Legiša, France Tomšič, Pismenstvo, v: *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Ljubljana 1956, 175–176.

²⁶ *Stiški rokopis 1428*, Ljubljana 1992 (faksimile).

da bi kdo od čeških menihov, ki so pred husiti pribežali v Slovenijo, vplival na razširjenje pesmi z naslovom *Sveta kri sejana*.²⁷ V primerjavi z Ivanom Grafenauerjem najdeva zanjo drugačno izhodiščno razlago za njen nastanek in prisvojitve pri naših prednikih. Cevčevo stališče je, da je pobudo za pesem dal Psevdoanselmov Dialog, to je dvogovor med tako imenovanim Anselmom in Marijo o Kristusovem trpljenju, znan iz enajstega stoletja. Na ljudsko ustvarjalnost so predvsem vplivale likovne upodobitve mističnih doživetij, kako Marija lovi zveličavno kri v kelih in je zato marsikdaj njeno oblačilo okrvavljeno. Češki kralj in nemški cesar Karel IV (1346–1378) je dobil v dar relikvijo s krvjo oškropljenega Marijinega ogrinjala in jo podaril praški katedrali svetega Vida. S tem je prejkone poživil ustvarjalno dejavnost na obravnavano temo. Glas o kapljah krvi Kristusove na Marijinem oblačilu so lahko vzrok pridig in pesmi so nastale kot sočuten odmev nanje.²⁸

Tretja folklorna pesem, ki je povezana z verskim čustvovanjem in je nedvomno povezana s Čehi,²⁹ so variante pesmi o svetem Janezu Nepomuku. Češčenje tega češkega svetnika se je posebno razširilo v času baroka, ker so si ga izbrali za svojega drugega zavetnika jezuiti in morda je tu iskati vzrok, da pesmi o njem dajejo vtis, »da so jih sestavljali šolani avtorji v slogu cerkvenih nabožnih pesmi«. ³⁰ Tudi primerjava čeških in slovenskih molitev na folklorni podlagi bi našla marsikaj skupnega.³¹

- c) Podobno bi bilo s *poljskimi*, vendar nimamo konkretnih podatkov o tem, kakor tudi ne za druge žanre slovstvene folklore. Sicer nas s Poljsko povezuje motiv Madejevih in Tolovaja Mataja, kakor je motiv pesniško krstil Fran Milčinski, ki za rezijanskega Petra Abana tedaj v tej zvezi še ni vedel.³² V zavest prihaja tudi siže o hoteno nemem poljskem kralju Boleslavu, da se je tako do smrti pokoril po uboju poljskega škofa kot neznan služabnik v enem od koroških samostanov.³³
- č) Po drugi svetovni vojni so slovstveni folkloristi tkali strokovne in prijateljske vezi z *srbskimi*, *hrvaškimi*, *bosanskimi* in drugimi v okviru bivše Jugoslavije na vsakoletnih folklorističnih kongresih in v zbornikih³⁴ s teh srečanj je marsikaj, kar bi sodilo v podrobnejši pregled o tukajšnji temi. Iz novejšje zgodovine je mogoče vzeti v tukajšnje obzorje tudi *Makedonijo*, saj se je na njenih tleh začel proces nastajanja variant pesmi, ki je pri nas dobila naslov Svobodna Slovenija.³⁵

²⁷ Ivan Grafenauer, »Ta stara velikonočna pejsen« in še kaj, v: *Literarno-zgodovinski spisi*, Ljubljana 1980, 235–314. Emilijan Cevc, Motivna izhodišča ljudske pesmi »Sveta kri sejana«, v: *Traditiones* 10–12 (1984), 95–111.

²⁸ E. Cevc, Motivna izhodišča ljudske pesmi »Sveta kri sejana«, 99–102.

²⁹ Ta in naslednji odstavek sodita že v novi vek, vendar naj bosta zaradi kračine in sistematike navedena kar na tem mestu.

³⁰ Z. Kumer, M. Matičetov, V. Vodušek, *Slovenske ljudske pesmi* II, 563–581.

³¹ Vilko Novak, *Slovenske ljudske molitve*, Ljubljana 1983, 31.

³² M. Matičetov, diskusija po predavanju na seminarju slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana 1995.

³³ Anton Aškerc, Mutec Osojski, v: *Zbrano delo I*, Ljubljana 1946, 234–235, 384–385.

³⁴ Po pojasnilu bibliotekarke Sinje Zemljič-Golob je bil rezultat njihovega sodelovanja petindvajset zbornikov.

³⁵ Radoslav Hrovatin, Proces nastajanja revolucionarne pesmi, »Svobodna Slovenija«, v: *Makedonski folklor* II (Skopje 1969), 245–261.

3. GERMANSKI KULTURNI KROG

- a) Da pa o morebitnih povezavah slovenske slovstvene folklore, predvsem njenih bajčnih plasteh s temačno *Skandinavijo* še ni rečena zadnja beseda, govori etimološko zastavljena študija,³⁶ ki jo je sprožil drobec »prakulturnega verovanja« o prezimovanju ptic selivk in téma o razmejitvenem teku, ki ga je Matičetov odkril v Reziji, nato pa sledil njegovim variantam od grško-rimske antike do sodobnih na obalah Baltika in v hribovitih pogorjih Trondhjem na Norveškem.³⁷
- b) Benediktinec *Pavel Diakon* (8. stol.) je v svojo Zgodovino *Langobardov*³⁸ vpletel marsikakšno zgodbo, ki je še dandanes v železnem repertoarju slovstvene folklore pri Slovencih.³⁹ Diakonova šala na račun langobardskih sovražnikov Herulov, češ da so na begu pred Langobardi poskakali v cvetoči lan, misleč, da je voda, a ko so hoteli zaplavati, so jih pokosili meči nasprotnikov,⁴⁰ se ne loči kaj prida od tiste, ki smeši Ribničane, Lemberžane,⁴¹ ali Veržejce,⁴² kako da so se kopali v lanenem »morju«. Na območju Vzhodnih Alp je ta šala torej stara najmanj dvanajst sto let, čeprav ne moremo povedati, kdaj naj bi se udomačila med Slovenci. Pavel Diakon sam je dobro poznal njihove prednike, saj je svojo mladost preživel v Furlaniji, v bližini slovanskih priseljencev in svoje rojake slišal marsikaj pripovedovati o njih.⁴³ Medtem ko je daleč poznejše Valvasorjevo pisanje o vranu, ki prinaša v stolp zaprtemu jetniku hrano,⁴⁴ folklorno nadahnjeno bahanje, se zdi, da gre prvotno za udomačenega krokarja: Pavel Diakon opeva utemeljitelja zahodnoevropskega meništva, sv. Benedikta in povzdiguje njegovo izbranost tudi s tem, češ da mu je vran nosil hrano, ki so mu jo kot svetemu samotarju, podarjali dobri ljudje; še več, zvesti ptič mu je tudi odnesel strupeno hrano, s katero mu je hotel zavdati izprijeni bližnjik.⁴⁵ Skupne poteze je najti tudi v motivu, da spečemo prileze iz ust živalca, ki se po določenem času vrne vanj po isti poti. V pohorski varianti je ta živalca miška,⁴⁶ pri langobardskem zgodovinarju pa je pripoved veliko bolj razvita in visokostna, tudi z mističnimi primesmi; pač v skladu z veličino osebe, ki naj bi se ji to zgodilo, namreč miroljubnemu frankovskemu kralju Guntramnu.⁴⁷

³⁶ France Bezlaj, Slovansko *irj, *vyrjъ in sorodno, v: *Onomastika jugoslavica*, št. 6, Zagreb 1976, 57–70; Isti, Nemeckoe Himmel (reich) i slavjanskoe*irj, *vyrjъ, v: *Sovetskoe slavjanovedenje*, št. 5, Moskva 1976, 62–68.

³⁷ M. Matičetov, Un nuovo anello nelle tradizioni popolari sulla sorca il confine, v: *Schweizerisches Archiv für Volkskunde* 62 (Basel 1966), 62–76.

³⁸ Pavel Diakon, *Zgodovina Langobardov* / *Historia Langobardum*, Maribor 1988.

³⁹ Tu ni mesto za razglabljanje, na kakšen način to utemeljiti. Ali gre preprosto za duhovni substrat ali sekundarni prevzem snovi.

⁴⁰ P. Diakon, *Zgodovina Langobardov*, 23.

⁴¹ M. Matičetov, Ljudska proza, v: *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Ljubljana 1956, 131.

⁴² Arhiv slovenske slovstvene folklorne v Inštitutu za slovensko narodopisje, ZRC SAZU, Ljubljana (sign. M. Stanonik, 167).

⁴³ Josip Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*, Celje 1992, 49.

⁴⁴ M. Stanonik, Janez Vajkard Valvasor in slovstvena folklorne v njegovem duhovnem obzorju, v: *Valvasorjev zbornik* (1989), 295.

⁴⁵ P. Diakon, *Zgodovina Langobardov*, 33, 51.

⁴⁶ Anton Gričnik, *Farice* (Glasovi 18), Ljubljana 1998, št. 57/98.

⁴⁷ P. Diakon, *Zgodovina Langobardov*, 128–131.

- c) V slovenski slovstveni folklori se najdejo tudi sledovi *irske* kulturne plasti.⁴⁸ Po izčrpnih primerjavi motivov v slovenski folklori in irski legendi s sižejem *o Marijinem potovanju z detetom Jezusom* / motivni niz: a) Marija se vzdigne in gre; b) Marijina utrujenost; c) Trdosrčna bogatinka in dobrosrčna uboga; č) Kazen in plačilo/. Grafenauer izloča elemente, ki omenjeni dve zgodbi ne družijo, potem pa se zamisli: »Kako je prišlo do te zveze, ali je prišla legenda z Irskega po neki poti v Slovenijo ali iz Slovenije na Irsko ali iz kakega tretjega kraja na Irsko in v Slovenijo, na to vprašanje na osnovi neposrednih znakov zaradi pomanjkanja vmesnih členov ni mogoče odgovoriti. Zdi se, da so v izročilu same legende vse vezi med Irsko in Slovenijo pretrgane.«⁴⁹ Toda na podlagi legendne pesmi o sv. Štefanu in Herodu (Herodeški), ki »se je ohranila prav tako na slovenskih tleh kot na evropskem severu, če ne prav na Irskem, pa vsaj na Angleškem in v Skandinaviji« in je prišla k nam »ne iz germanskega severa, ampak z romanskega juga«, Grafenauer po analogiji daje možnost za podobno pot pesmi o Marijinem romanju z malim Jezusom, na eni strani na slovensko ozemlje in na drugi strani na irsko.⁵⁰

Raziskovalna metoda Ivana Grafenauerja je naletela v ožjem krogu na nekatere zadržke, a mimo njegovih dognanj ne more noben literarni zgodovinar, ki se ukvarja z zgodnjimi obdobji slovenske preteklosti, in tudi pravna zgodovina priznati,⁵¹ da jih ne more prezreti.

- č) Seveda so tudi *Nemci* udeleženi v slovenski slovstveni folklori, vendar ne toliko s karakteristiko narodnih posebnosti, saj je bilo sožitje z njimi vsakdanjost. Česar pa smo vajeni, nam ne daje izjemnega navdiha. Pač je življenjska prepletenost dveh narodov povzročala, da sta si izmenjavali tudi folklorne sestavine. Tako so pesem o sveti Notburgi verjetno prinesli slovenski romarji s seboj z božje poti na njen grob v vasi Eben blizu Achenskega jezera.⁵² Sicer so bila romanja v Kelmorajnu (= Köln am Rhein), Aachen in Trier združena z velikimi nevarnostmi, pred katerimi naj bi romarje ščitila praznoverna knjiga z naslovom »Duhovna bramba«.⁵³ Morda bo kdaj nastala samostojna študija na temo nemških vplivov na slovensko slovstveno folkloro. Za nemško pesem *o Hildebrandu* je to storil Fran Hubad.⁵⁴ Zmaga Kumer je zaledje za svoje obravnave dobivala v sorodnosti slovenskih in nemških kočevarskih pripovednih pesmih. Na primeru balade *Kralj Matjaž in Margetica* pride do ugotovitve, ki razkrivajo zgodovino nemške balade Rojstvo v gozdu, na drugi strani pa je nenavadno snov in nastanek slovenske balade mogoče razumeti le skozi poteze nemških paralel.⁵⁵ V naslednji obravnavi

⁴⁸ Ivan Grafenauer, Irsko-anglosaška misijonska metoda in slovensko pismensko in ustno slovstvo, v: *Literarnozgodovinski spisi*, Ljubljana 1980, 169–191.

⁴⁹ Ivan Grafenauer, Bogastvo in uboštvo v slovenski narodni pesmi in v irski legendi, v: *Razprave razreda za filološke in literarne vede* IV, Ljubljana 1958, 39–99.

⁵⁰ Prav tam, 66.

⁵¹ Sergij Vilfan, Pravni motivi v slovenskih narodnih pripovedkah in pripovednih pesmih, v: *Etnolog* XVI (1943), 4.

⁵² Z. Kumer, M. Matičetov, V. Vodušek, *Slovenske ljudske pesmi* II, 517–518.

⁵³ F. Kotnik, Pregled slovenskega narodopisja, v: *Narodopisje Slovencev* I, Ljubljana 1944, 25.

⁵⁴ Prav tam, 33.

⁵⁵ Z. Kumer, Zur Frage der Deutsch-Slowenischen Wechselbeziehungen im Volkslied, v: *Zeitschrift für Volkskunde* 57, Stuttgart 1961, 239–243.

iz te serije Zmaga Kumer predstavlja, v čem se ujemajo in razhajajo variante pesmi *Leži, leži ravno polje*, ki so jo na svojem jezikovnem otoku Kočevarji prevzeli od Slovencev.⁵⁶ Po podobnem postopku se loteva pesmi *o Mariji in grlicah, kako zibljejo Jezusa*. Razmerje med nemškim in slovenskim gradivom v tej zvezi privede do sklepa, da je slovensko starejše, da pa prenos v nemško jezikovno območje ni suženjski, ampak samostojno ustvarjal.⁵⁷ V mlajši proces interetničnega pretakanja folklornih elementov poseže avtorica ob pesmi *Po polju že rože cvetejo*. »To, da smo jo prevzeli od nemških sosedov, bi ne bilo nič posebnega, da se ni ob tem spremenilo nekaj bistvenega: iz prvotne balade je postala ljubezenska-vojaška, iz pripovedne lirski pesem. To naj bi se zgodilo v drugi polovici 19. stoletja.⁵⁸

- d) Zmaga Kumer se strinja z Ivanom Grafenauerjem pri raziskovanju balad, da je bila marsikdaj od drugod prevzeta samo snov, zgodba pa je oblikovana popolnoma drugače. Ali pa je bila prevzeta tuja balada v celoti in se je pozneje spreminjala. Njene posamezne razvojne stopnje pa morejo živeti vse hkrati. Tak primer je balada o zapeljivcu – ubijalcu deklet, Halewijnu, ki s petjem zvabi s seboj kraljevo hčer, jo hoče v gozdu obesiti kot je prejšnje žrtve, a ona se zvijačno polasti njegovega meča, zapeljivca obglavi in se tako reši. Nastanek balade umeščajo na Nizozemsko, kjer je bila objavljena že leta 1540, se razširila po zahodni Evropi in prišla na Slovensko s posredovanjem Nemcev, kar kaže zapeljivčev ime; nemško Ulinger je dalo slovensko Jélengar ali Lajnar. V tridesetih letih 19. stoletja je bila balada zapisana pri nas že v obliki, ki je blizu drugim evropskim narodom (tako germanskim kot romanskim), toda hkrati imamo že drugotno, po naše prikrojeno obliko. Namesto kraljeve je tu birtova hči, ki ji cigan trikrat napije, da jo zvabi s seboj. In v tragičnih variantah jo vrže v vodo, da utone.⁵⁹

4. RETOROMANSKI KULTURNI KROG

- a) Globoko v preteklost segajo sledi, ki odkrivajo sorodno dediščino naše in švicarske slovstvene folklore. Gre za motiviko (ujetega) divjega moža-sirarja, ki mu je Ivan Grafenauer našel zvezo v *retijski* slovstveni folklori v švicarskem kantonu Graubünden. Nanjo kaže tudi ime *divjega moža* – Kanih – ki naj bi bilo po mnenju Jakoba Kelemine sorodno gannes za žene divjih mož pri Ladincih. Ozadje teh povedk je, po Grafenauerju to, kako so se naučili sirarstva od staroselskih Retoromanov v 5. in 6. stoletju v Alpe priseljeni germanski rodovi – »lahko pa tudi na to, kako so se naučili planinjenja in sirjenja pri Retijcih in Noričanih keltsko-rimski priseljenci. To nas zanima zato, ker so se od zadnjih – Vlahov –

⁵⁶ Z. Kumer, *Das Gottscheer Volkslied vom Warnenden Vogel und seine slowenische Vorlage*, v: *Jahrbuch für Volksliedforschung* 9 Berlin (1964), 52–62.

⁵⁷ Z. Kumer, *Maria und die Turtentaube* 11, v: *Jahrbuch für Volksliedforschung* Berlin (1966), 90–97.

⁵⁸ Z. Kumer, »Po polju že rožice cvetejo...« (Prispevek k raziskovanju interetničnih vplivov v ljudski pesmi), v: *Muzikološki zbornik* 3, (1967), 113–121.

⁵⁹ Joža Glonar, Ulinger Jelengar-Lajnar, v: *Zbornik zimske pomoči* (1944), 384–391. Z. Kumer, Slovenska ljudska balada, v: *XII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 5.–17. julija 1976, 140. Ista, Po sledovih Keltoev na Irskem, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 26, (1986), 57.

naučili sirjenja tudi naši alpski predniki.«⁶⁰ Ponekod, npr. na Cerkljanskem, strokovnjaki prepoznavajo Divjega moža v pustnih šegah in tudi po neslovenski strokovni literaturi je njegova navzočnost živa v slovstveni folklori od Švice do Koroške.⁶¹ Ozemlje Južne Tirolske je križišče omenjene motivike, ne le med tremi narodi, ampak tudi njihovimi širšimi celotami.

- b) *Furlanski* zgodovinar Marcantonio Nicoletti, notar v Čedadu († 1596) poročal, kako Tolminci pojejo med drugim pesmi o Kralju Matjažu.⁶²

5. ROMANSKI KULTURNI KROG

- a) Slovenska pesem o preizkušnjah, ki jih mora prestati v vojaka preoblečena deklica,⁶³ ima neposredne sorodnice na treh polotokih: Balkanskem, Apeninskem in Iberijskem. Največ se je problemom srednjeveške slovstvene folklore pri Slovencih posvečal Ivan Grafenauer.⁶⁴ Bil je predvsem raziskovalec geneze iz snovi, ki se sčasoma postala del slovenske slovstvene folklore, proučevalec okoliščin, ki so privedle do tega. V njegovem medievalističnem študiju je pomemben »*španski cikel*«, ki vsebuje interpretacijo nekaj prav odličnih balad in romanc s španskimi motivi. Snov romance o Romarju sv. Jakoba Kompostelskega vsebuje mednarodno motiviko evropske srednjeveške folklorne poezije o ženi visokega rodu, ki preoblečena v romarja ali meniha pevca s petjem in godbo reši svojega pri »poganih« (mohamedanih) ujetega moža iz trdega suženjstva. Posneta je po tujem vzorcu, vse kaže, da romanskem. Romanska osnova je mogla nastati in se razširiti do 12. stoletja, in je pristni sad viteških križarskih vojska. Tudi na Slovensko je morala priti ta snov v obdobju, ko so *križarske zgodbe iz Svete dežele in iz španskih krajev* še zbujele radovednost, to je približno do konca 13. stoletja. Zložil jo je verjetno kak kompostelski romar – klerik ali sholar, ki se je seznanil s snovjo kje spotoma v Španiji, Franciji ali Italiji. Španske Mavre so v slovenski folklori pesmi zamenjali Turki šele proti koncu 15. stoletja, – tako misli Ivan Grafenauer – drugače pa je siže romance postavljen v čas od 8. do 12. stoletja.⁶⁵ Podobno spoznanje, da ni nastala iz domačega življenja, ampak je neznani ustvarjalec v slovenski besedi izoblikoval tujo baladno snov, po vsej verjetnosti po »kakem romanskem vzorcu«, zagovarja Ivan Grafenauer ob pesmi *Zarika in Sončica*. »Tragični obrazec, da sestra iz ljubosumnosti zavda nepoznani sestri – španska kraljica turški sužnji in, ko jo prepozna, iz žalosti z njo vred umre – je eden najsilnejših v svetovnem slovstvu.«⁶⁶ Ob tej priložnosti Grafenauer pojasnjuje

⁶⁰ Vilko Novak, Predromanske, romanske in germanske besede v slovenskem gorskem pastirstvu, v: *Linguistica* XV (1975), 109–114.

⁶¹ Niko Kuret, Ein Wildemann-Spiel in Slowenien, v: *Alpes Orientales* I (1959), 127–134.

⁶² France Kotnik, Pregled slovenskega narodopisja, v: *Narodopisje Slovencev* I, Ljubljana 1944, 22. Z. Kumer, M. Matičetov, B. Merhar, V. Vodušek, *Slovenske ljudske pesmi* I, Ljubljana 1970, 51.

⁶³ Z. Kumer, Mati ali ljubica, v: *Traditiones* 4 (1977), 5.

⁶⁴ M. Stanonik, Raziskovanje srednjeveške slovstvene folklorne pri Slovencih, v: *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi* (Obdobja 10), Ljubljana 1989, 159–169.

⁶⁵ Ivan Grafenauer, Slovenska narodna romanca o romarju svetega Jakoba Kompostelskega, v: *Dom in svet* (1937–1938), št. 50, 338–347.

⁶⁶ Ivan Grafenauer, O Zariki in Sončici in še kaj o »španskih« junakih, v: *Dom in svet* 51 (1939), št. 33–89.

tudi pomen zveze »španski kralj« (v resnici vladar Saracenov, Arabcev, Mavrov) v slovenskih legendnih pesmih. Njegovo vlogo je od obdobja turških vpadov naprej prevzel »turški car«. Pesmi, ki vsebujejo »španskega kralja« so po Grafenauerju dokaz njihove visoke starosti in vse izvirajo vsaj iz srednjega veka.⁶⁷

- b) Vprašanje, od kod v *španskih motivih* besedna zveza »poljska kraljica«, avtor pojasnjuje, da pesem tematizira boje med Benečani, Saraceni in Normani v 11. stoletju. Mesto na vodi je bilo tedaj saracenskim plenilcem in trgovcem s sužnji ne le tržišče, ampak v nevarnosti tudi zatočišče. Na papeževu vabilo so prišli Normani iz severne Francije v južno Italijo, ki so jo zlepa ali zgrda vso pridobili zase. »Poljska kraljica«, bi potemtakem utegnila biti »napoljska kraljica«, to je normanska vladarica.⁶⁸ Vrsta Grafenauerjevih člankov sodi v pripravo monografije o *Lepi Vidi*. Njen osrednji motiv je zvabitev mlade žene – matere na ladjo zaradi zdravila za bolnega otroka. Posamezne motive, ki so nato privedli do njihove slovenske ubeseditve, Grafenauer skrbno zasleduje tako rekoč po celi Evropi in ugotavlja, da je prvotni baladni tip zasnovan na zvižajni ugrabitvi mlade žene z njeno zvabitvijo na ladjo z oblačilnim blagom. Ugrabitev inscenira oče, ker je bila pobegnila od doma in se poročila brez njegovega dovoljenja. Balada je nastala pri južnoitalijskih Normanah z združitvijo nordijske balade o Hildi in se je ohranila pri kalabrijskih Albancih in Italikih. Za časa prve križarske vojske pa je po Ircih prišla na Nemško in bila tam neznanemu pesniku za podlago epa o »Rotherju«. Razna dejstva, ki so botrovala posameznim motivom v pesmih in so naposled privedla do slovenske Lepe Vide, Grafenauer najdeva v času od 7. do 10. stoletja.⁶⁹
- c) Od *italijanske* soseščine viri omenjajo le Benečane⁷⁰ v vzhodnoalpski slovstveni folklori.
- č) Slovenska kulturna zgodovina goji do nekajletnega vladanja Francozov na naših tleh prijazen spomin – zaradi njihove naklonjenosti slovenskemu jeziku.⁷¹ V slovstveni folklori pa je opaziti komaj kaj pesmi, medtem ko so še danes znane posamezne pripovedi, kako je bilo, ko »so Francozi prišli v naše kraje«. Znane so povedke o tem, kako je prišlo do »francoskega kruha«, kako so se ljudje znašli pri prehranjevanju francoskih vojakov, od kod pride ime »Francoska jama«, kaj se je zgodilo z voznikom, ki je izgubil vojaško blagajno, o francoskem oficirju, ki se je dal zibati, o zakladu iz francoskih časov, o ljubezni med francoskimi vojaki in slovenskim dekletu, o hruškah, ki so jih francoski vojaki zasadili v naših krajih, kako so gradili ceste, in končno o skrivačih, ki so se upirali iti služiti Napoleonu.⁷²

⁶⁷ Prav tam, 83–89.

⁶⁸ Ivan Grafenauer, Poljska kraljica, v: *Dom in svet* 51 (1939), 224–228.

⁶⁹ Ivan Grafenauer, *Lepa Vida* (Studija o izvoru, razvoju in razkroju narodne balade o Lepi Vidi), v: *AZU, Filozofsko-filološko-historični razred, Dela* 4 (1943), 399 strani.

⁷⁰ Oskar Moser, Die Venediger im Erzählgut des Ostalpenraums, v: *Alpes Orientales* I (1959), 91–98.

⁷¹ Ivan Prijatelj, Slovenščina pod Napoleonom, v: *Veda* I, Gorica 1911, 27–42 125–137, 223–237, 320–336, 417–435, 584–600. Janko Tavzes, *Slovenski preporod pod Francozi*, Ljubljana 1929.

⁷² Ivan Kunšič, Očenaš za Francoze, v: *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* II (1897), 131–132). Arhiv slovenske slovstvene folklore, ISN, ZRC SAZU, Ljubljana. sign. Marija Stanonik, št. 658, 1657, 1658, 8809, 1397, 1792, 1128, 8605, 1130. Veliko je o Francozih v župnijski kroniki, Ledine nad Žirmi.

- d) Na meji slovstvene folklore je pesem, ki tematizira *portugalsko glavno mesto Lisbono*, ki jo je prizadel hud potres.⁷³ V evropskem ustvarjanju te vrste je ta nesreča doživela precejšen odmev.⁷⁴

6. UGROFINSKI KULTURNI KROG

Verjetno so bile vojaške hvalnice, ki so jih razširjali preživeli udeleženci zmagovitih bojnih pohodov ogrskega kralja Matije Korvina. Nekaj njihovih drobnih ostankov je prišlo do nas v obliki vstopnih verzov ali refrenov pripovednih pesmi. Za nobeno matjaževsko pesem ni mogoče reči, da bi bil Matjaž v nji že od samega začetka, ampak je na način palimpsesta Kralj Matjaž v njih zamenjal junake drugačnih imen.⁷⁵ Ivan Grafenauer našteva več takih primerov prenosa novih imen na sodobne junake. Mogočnike starih balad so zamenjali grofje in grajski gospodje, nasilnike Turki, junake bojevniki protiturških vojsk, predvsem Kralj Matjaž. Najbrž že za njegovega življenja je v baladi o kraljiču, ki rešuje svojo od Saracena ugrabljeno nevesto, kraljič dobil Matjaževo ime, ugrabitelj pa je postal turški car.⁷⁶

Privlačnega vprašanja, zakaj se je na starejše pesmi preneslo ime ogrskega kralja Matije Korvina, Kralja Matjaža, se je lotil Simon Rutar.⁷⁷ Kralj Matija – Matjaž (1458–1490) je bil sin junaka turških bojev Sibirjana Janka (Hunyadi), ni se le uspešno bojeval s Turki (nasproti drugim vladarjem, ki so se le zaprli v gradove in dajali vtis, da so z napadalci zgovorjeni), in uredil obrambo zoper nje, ampak je tudi krotil visoko gospodo, ščitil meščane in kmete, zato je bilo urejeno njegovo državno gospodarstvo. Vse to so Slovenci blagodejno občutili, ko je postal v boju zoper Friderika III. skoraj desetletje gospodar Stajerske in vzhodnih delov Kranjske. Povsod so želeli, da bi postal kralj tudi drugod po Slovenskem. Njegovo nenadno smrt, ko je spet vse steklo po starem in so Turki znova plenili po naših tleh (tudi na Ogrskem ni bilo bolje), so vsi občutili kot veliko nesrečo.⁷⁸

Avgust Pavel, »človek dveh kultur«, slovenske (po rojstvu in domači vzgoji) in madžarske (po šolanju in kulturnem okolju)⁷⁹ je med drugim predvsem skušal odgovoriti na vprašanje, kako da je Kralj Matjaž ravno pri Slovencih postal tako priljubljen, celo bolj kot v madžarski slovstveni folklori. Če ga je po eni strani raziskoval stvarno v luči zgodovinsko-političnih okoliščin, je po drugi strani gledal nanj kot na simbol sosedskega zblíževanja in sodelovanja dveh narodov, ki jima je po svoji usodi Pavel pripadal.⁸⁰ Posredno sodi v tukajšnji okvir še omemba madžarskih

⁷³ Prim. L. D. Lizabona s potresam poderta, v: *Zgodnja Danica* XII, 1859, 117: Glejte mesto Lizabono, mesto, ki mu para ni; / zaljšano s kraljevo krono, v razvalini zdaj leži. / Bog tako zna obiskati, kdor pred greham ne beži, / ki Boga se noče bati in pregrešno le živi (odlomek).

⁷⁴ Bohuslav Beneš, *Světská kramářská píseň*, Brno 1970, 170–171.

⁷⁵ Ivan Grafenauer, *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, Celje 1973, 87, 72.

⁷⁶ Prav tam, 87–89.

⁷⁷ Simon Rutar, Kralj Matjaž v slovenskih narodnih pesmih in pripovedkah, v: *Zvon* (1879), 138–139, 148–151, 184–187, 200–202, 214–219.

⁷⁸ Ivan Grafenauer, *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, 72, 87.

⁷⁹ Vilko Novak, Življenje in delo Avgusta Pavla, v: *Razprave II. razreda SAZU* (1970), št. 7, 295–341.

⁸⁰ Štefan Barbarič, Avgust Pavel in slovensko ljudsko izročilo, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 59 / nova vrsta 24. / 1. zvezek (1988), 3–12. Vilko Novak, Avgust Pavel (1886–1946), v: *Slavistična revija* 9, (1956), 197–200.

predlog kot pripomočka pri nastajanju prekmurske knjižice »Staršinstvo i zvačinstvo« iz začetka 19. stoletja.

Podobno temeljito se je Ivan Grafenauer lotil motivike *Kralja Matjaža* v slovenski slovstveni folklori. Potrpežljivo z vsem razpoložljivim instrumentarijem se trudi razbrati, kako je prišlo do slovenskih pripovedi, ki jih je na kratko poimenoval kot tiste o »dobrem Kralju Matjažu« in druge o »bogobornem«, torej upornem, puntarskem Kralju Matjažu. Usodni spor med papežem Gregorijem IX. in cesarjem Friderikom II. († leta 1259), zaradi katerega je propadlo srednjeveško rimsko-nemško cesarstvo, je ozadje za oblikovanje pripovedi, ko so prešle v slovstveno folkloro in se prepletle z zahodnoslovanskimi moravskimi o sv. Vaclavu in Gojmagogu. Slovenske povedke o Kralju Matjažu so »sprejemale od vplivov, ki so prihajali od vzhoda in od zahoda, pa so jih posredovale spet naprej, in to ne le na vzhod, ampak tudi na zahod.«⁸¹

7. BALKANSKI KULTURNI KROG

O turških roparjih po slovenskem ozemlju govori veliko pesmi.⁸² Najbolj popularna med njimi je zgodovinska pesem o zmagi nad Turki pri Sisku leta 1593.⁸³ Njen fevdalni in pokrajinsko omenjen patriotizem pričata, da izvira iz kroga fevdalnih služabnikov in ne od vojakov.⁸⁴ Po ugotovitvah Zmage Kumer je za starejše pripovedne pesmi o bojih s Turki značilno, da zvesto sledijo dogodkom, »podajajo jih jedrnato, dramatično, brez podrobnega opisovanja. Nasprotno pa so mlajše, kljub uporabi nekaterih baladnih izraznih sredstev po večini medlejše in zvodenele v bahaškem patriotizmu.«⁸⁵

Od legendnih pesmi sodijo sem pesmi o *Marijinem begu* pred Turki ali pred ogrskimi kalvinci, ki so odstranjevali iz cerkva oltarje in svete podobe, medtem ko so jih luterani še tolerirali. Variante pesmi *Marija in brodnik* pa se nemara navezujejo na turške osvojitve ogrskega in hrvaškega ozemlja po porazu krščanske vojske pri Mohaču leta 1526.⁸⁶ Bolj osamljena je varianta o Mariji, bežeči s Turškega v Belo Krajino, v kateri se, po Emilijanu Cevcu, utegne skrivati spomin na zgodovinski beg fračiškanov in z njimi pač neke Marijine podobe – iz Bosne s postankom na Hrvaškem in nato v okolici Metlike, dokler se niso nazadnje ustalili v Novem Mestu.⁸⁷ Rezultat takih prebegov so tudi pesmi o *Kraljeviču Marku* v Beli Krajini. S seboj so jih prinesli »uskoki«, »Vlahi«, to je prebivalci z juga, štokavskega govora in pravoslavne ali katoliške vere, ko so bežali pred Turki. Drugod po Sloveniji je izpričan *Knez Marko*, ki ima tudi atribut *Mladi Marko*. Milko Matičetov je prikazal,

⁸¹ Ivan Grafenauer, Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu, v: *SAZU, razred za filološke in literarne vede, Dela 4* (1951), 262 strani.

⁸² Z. Kumer, M. Matičetov, B. Merhar, V. Vodušek, *Slovenske ljudske pesmi I*, 18–119.

⁸³ Ivo Kerže, Dan sv. Ahaca, v: *Tretji dan* 33 (2004), 1–2.

⁸⁴ Ivan Grafenauer, *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, 129.

⁸⁵ Zmaga Kumer, Vplivi turških napadov na slovensko pripovedno pesem, v: *Rad kongresa folklorista Jugoslavije, v Zajččaru i Negotinu, 1958* Beograd (1960), 179–183.

⁸⁶ Emilijan Cevc, Nekaj glos ob drugi knjigi »slovenskih ljudskih pesmi«, v: *Traditiones* 13 (1984), 49–58.

⁸⁷ Ivan Grafenauer, *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, 223.

kakšen konec je doživelo soočenje njunih (= Kraljevič Marko : Knez, Mladi Marko) variant na Górenjem Krasu.⁸⁸

Iz obdobja velikih turških vojská v 17. in 18. stoletju so se ohranile tudi pripovedne folklorne pesmi na temo *rešitev Dunaja* (1683). Ena od njih bolj poudarja vojno pomoč od zunaj (poljske, bavarske, holandske, angleške in moskovitarske) in je nastala pozneje, ko so prišli Turkom (1683–99) še Francozi na pomoč (1688–97).⁸⁹ S tem v zvezi se še enkrat dovolj opazno pojavijo Španci v slovenski folklorni pesmi. »Prišli so k meni štirje rumeni« poje stanovska vojaška pesem. Rumene so bile uniforme španskih vojakov.⁹⁰ Ali so bili to žolnirji »španskega kralja, stražec ogrske pokrajine (mejo), kar se more nanašati le na turške in francoske vojne 1532–56 in na koncu 17. stoletja«.⁹¹ Toda novo luč daje temu sklepanju varianta s Krasa: »Prišli so ... štirje Romani«.⁹² Seveda so to še vedno lahko Španci! Zakaj je socialno kritična obtožba balade o hudem graščaku prestavljena na španska tla, ni mogoče reči ničesar. »Tam v španski deželi je bil en gospod«⁹³

II. EVROPA V SLOVENSKE SLOVSTVENI FOLKLORISTIKI

V drugem delu poglavja sledi oris o medsebojnih stikih nekaterih intelektualcev iz raznih evropskih dežel, ki so se od druge polovice 18. stoletja naprej srečevali na slovenskih tleh s slovenskimi kulturnimi delavci in pozitivno vplivali na njihovo kulturološko refleksijo, da se je na tej podlagi polagoma razvila stroka, danes znana kot slovstvena folkloristika.

1. GERMANSKI KULTURNI KROG

Morda bo kdaj nastala samostojna študija na témo nemških vplivov na slovensko slovstveno folkloro. Prvo brazdo za rodovitno sodelovanje na refleksivni ravni, če ne intelektualni ravni, je zaoral že Hieronim Megiser, ki je bil somišljenik slovenskih protestantov. Sad njegovega zblizanja z njimi je v njegov štirjezični slovar⁹⁴ uvrščena slovenščina, skupaj z nemščino, latinščino in italijanščino. Leta 1592 in 1608 je izšla njegova *Pariemiologia*, v kateri je objavil tudi nekaj slovenskih pregovorov.⁹⁵

Čez dvesto let doživijo Slovani z nemške strani prav z vidika poznejše slovstvene folkloristike znamenit poklon. Johann Gottfried Herder, kritik, esteta, kulturni zgodovinar in filozof je v svojih *Idejah k filozofiji zgodovine človeštva* (*Ideen zur*

⁸⁸ Milko Matičetov, *Pesmi o Marku (Knezu, Kraljeviču...)* na Slovenskem, v: *Traditiones* 13 (1984), 49–58.

⁸⁹ I. Grafenauer, *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, 163.

⁹⁰ Prav tam, 129.

Z. Kumer, M. Matičetov, V. Vodušek, *Slovenske ljudske pesmi* II, Ljubljana 1981, 498.

⁹¹ Marko Terseglav, Igor Cvetko, Marjetka Golež, Julijan Strajnar, *Slovenske ljudske pesmi* III, Ljubljana 1992, 349.

⁹² Ustna informacija Milka Matičetovega.

⁹³ I. Grafenauer, *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, 349.

⁹⁴ Hieronim Megiser, *Dictionarium quator linvarum, videlicet, germanicae, latinae, illyrica (quae vulgò Sclavonica appellatur), italicae*, Grätz 1592.

⁹⁵ Prim. Mirko Rupel, *Slovenski protestantski pisci*, Ljubljana 1966, 42.

Philosophie der Geschichte der Menschheit) leta 1791 pisal z naklonjenostjo o Slovanih in o nujnosti zbiranja njihove slovstvene folklore, v kateri je poudarjal predvsem njeno estetsko razsežnost.⁹⁶ Pri Slovanih so Herderjeve spodbude utemeljile domoznanstvo, varovanje starožitnosti in jezikoslovje. Seveda tudi pri Slovencih. Urban Jarnik je leta 1812 v celovški Carinthiji objavil Herderjeva poglavja o Slovanih, jih opremil z opombami in dostavkom, naj se nabira slovenska slovstvena folklor.⁹⁷ Po Herderjevih nazorih je baron Žiga Zois usmerjal Valentina Vodnika.⁹⁸

Jakob Grimm je osebnost, ki je že neposredno povezana s slovenskim rojakom. Njega in Jerneja Kopitarja so družile etimološke raziskave in razumevanje obeh za mitologijo in slovstveno folkloro v celoti. Dopisovanje med njima je izšlo celo v posebni knjigi.⁹⁹ Sredi devetnajstega stoletja postavi most med slovenskim in nemškim kulturnim bregom Anastasius Grün (= Anton Alexander Graf Auersperg), nemški politik z naših tal in pesnik, ki je prevode slovenskih folklornih pesmi izdal v knjigi *Volkslieder aus Krain, übersetzt von Anastasius Grün, Leipzig 1850*.¹⁰⁰ S slovenske strani je podvig doživel tehten odmev v Kmetijskih in rokodelskih novicah.¹⁰¹ Odzivov z nemške strani ne poznam.

Bolj negotova je usoda rokopisne zbirke, ki jo je l. 1882 Matija Valjavec poslal Friedrichu S. Kraussu na Dunaj, ta pa je nekaj pripovedi iz nje objavil v nemškem prevodu v knjigi *Sagen und Märchen der Südslaven*.¹⁰² Valjavčevo rokopisno zbirko na več mestih omenja tudi Gregor Krek v svojem kapitalnem delu *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte* iz leta 1887.¹⁰³ Valjavec je dobro poznal tedanjo zadevno strokovno literaturo in sprejemal primerjalno raziskovalno metodo. Ko je spodbujal k marljivemu nabiranju folklornega slovstvenega gradiva, je dajal za zgled skrb zanj pri Nemcih, vendar je hkrati opozoril, da je med njihovim gradivom marsikaj, kar se »za čisto nemško prodaja, je pa zgolj slovenje (slavjansko). To velja zlasti o zbirkah iz krajev, kjer so nekđaj Sloveni živeli, zdaj so pa ponemčeni. Nasproti je pa spet to res, da se je tudi k nam dokaj tujega zaneslo in dostikrat je težko reči, kaj je naše, kaj pa ni in to bo tako dotlej, dokler ne bo mogoče take enake ali med seboj podobne stvari na vse strani primerjati, mogoče pa bode, ako se marljivo nabira in na svetlo iznaša.«¹⁰⁴

O zbirki poroča neznani avtor v Ljubljanskem zvonu leta 1883,¹⁰⁵ da vsebuje »109 slovenskih, hrvaških in srbskih narodnih pravljic in pripovedk, katere je s posebno srečno roko izbral iz Vukovih, Vrčevićevih, Valjavčevih, Plohlovih in deloma tudi iz svojih tiskanih in rokopisnih zbirk«. Medtem ko bo po njegovem zadovoljila zabave željnega bralca, jo bo drugače sodil, kdor jo ocenjuje z znanstvenega stališča, kakor

⁹⁶ France Kotnik, Pregled slovenskega narodopisja, v: *Narodopisje Slovencev* I, 1944, 26–27.

⁹⁷ Urban Jarnik, *Slavische Völker, Geschildert von Herder*, v: *Carinthia* (Klagenfurt/Celovec 1812), št. 23, stran ni označena.

⁹⁸ F. Kotnik, Pregled slovenskega narodopisja, 26–27.

⁹⁹ Max Vasmer, *B. Kopitars Briefwechsel mit Jakob Grimm*, Berlin 1938.

¹⁰⁰ Breda Požar, Anastasius Grün in Slovenci, Maribor 1970. Dušan Ludvik, Dr. Breda Požar, Anastasius Grün in Slovenci v: *Slavistična revija* 21 (1973) 89–93.

¹⁰¹ Žal, izpiska o tem ne morem najti.

¹⁰² Milko Matičetov, *Sežgani in prerajeni človek*, Ljubljana 1961, 28.

¹⁰³ Gregor Krek, *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte*, Graz 1878, 736, 738.

¹⁰⁴ Matija Valjavec, Narodne stvari: priče, navade, stare vere, v: *Slovenski Glasnik*, 1866, št. 12, 23–24.

¹⁰⁵ S. R. (Simon Rutar), *Sagen und Märchen der Südslaven* (rubrika Slovenski glasnik), v: *Ljubljanski zvon* 3 (1883), 736.

A. Veselovsky in G. Mayer v Jagičevem Arhivu (VII, 300–319), pri čemer se jima s svojo opazko pridružuje tudi sam urednik.¹⁰⁶ Tudi ob izidu drugega dela zbirke naslednje leto, 1884¹⁰⁷ Ljubljanski zvon ne molči. Spet neznan poročevalec našteva celo vrsto imen (sloveči znalci in preiskovalci narodnega duševnega življenja, kakor Bogišić, Hattala, Gebauer, Schulenburg, Gatschet, Koch in posebno znani dunajski narodopisec in jezikoslovec prof. Fried. Müller), ki so »hvalili Kraussovo delo«, čeprav ne taji, da »so se čuli tudi glasovi, da se Krauss prelagaje na nemški jezik, ne drži strogo izvirnika ter da časih ali kaj izpušča, ali tudi iz svojega kaj dodaje«, kar se spet opravičuje z avtorjevim ciljem, da »Krauss ni spisal svoje knjige samo za učene namene, ampak da mu je glavni namen ta: pozornost velikega občinstva obrniti na neizmerni in prekrasni zaklad jugoslovanskih narodnih pripovedk«. »Drugi zvezek Kraussove knjige« po tem poročilu obsega »sto in šestdeset krajših in daljših narodnih basnij in pripovedk, katerih tretji del je zopet iz nenatisnenih rokopisnih zbirk, drugi dve tretjini pa iz raznovrstnih tiskanih virov ... in med njegovimi pripovedkami (je) tudi mnogo slovenskih iz Štajerske, Kranjske in Istre«. ¹⁰⁸ Na koncu avtor knjigo širokosrčno priporoča »takim, ki ne morejo lepot in krasot narodnih stvari slovanskih zajemati iz izvirnika samega, in kateri narodne pripovedke prebirajo samó zaradi njih leposlovne vrednosti. Grajati pa moramo v ti knjigi besede, s katerimi g. Krauss smeši klasične in slovanske jezikoslovce, kajti omikanemu možu bodi vsaka znanost sveta in baš slovanskega folklorista si brez slovanskega jezikoslovca misliti ne moremo«. ¹⁰⁹

V tem času je izšlo še nekaj sestavkov v nemščini, v katerih je upoštevana tudi slovenska slovstvena folklor, ¹¹⁰ kar kaže na prizadevanje slovenskih kulturnih delavcev, da bi se ne izolirali v svojem strokovnem in narodnostnem prizadevanju, ampak dejavno vključili v mednarodne tokove. Najiminenitnejše delo v tej zvezi je opravil Gregor Krek z razpravo *Über die Wichtigkeit der slavischen traditionellen Literatur als Quelle der Mythologie* iz leta 1869 in knjigo *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte* v dveh izdajah, leta 1874 in 1887. ¹¹¹ Enako velja za raziskovalno delo, čigar sadovi so bili objavljeni v slovenščini. Ivan Navratil je v *Letopisu Matice Slovenske* v letih 1885 do 1886 objavljal v presledkih a v nadaljevanju, slovenske

¹⁰⁶ »Tema knjigi ne posebno ugodnima ocenama dodaja prof. Jagič opazko, v kateri pravi: »Es stellt sich heraus, dass er (der Verfasser) durchaus nicht die Rolle eines treuen Übersetzers, sondern die eines 'dichtenden'. Nacherzählers spielen wollte, die letztere mag als recht gelungen gelten, ob sie aber vor allem wünschenswerth war, das ist eine andere Frage.«

¹⁰⁷ *Sagen und Märchen der Südslaven* von Dr. F. S. Krauss, Band II, Leipzig, 1884, LII + 430.

¹⁰⁸ »Glavni podpornik pri njegovem podjetju mu je bil naš rojak g. prof. in akademik Matija Valjavec, kateri mu je pred dvema letoma radovoljno in velikodušno poslal bogato in dragoceno svojo rokopisno zbirko, v poljubno porabo. »So handelt ein Wahrergelehrten und Patriot, dem es nicht um die Befriedigung seines Ehrgeistes, sondern nur um den Fortschritt der nationalen Sache und der Wissenschaft zu thun ist (pg. XXXVIII).«

¹⁰⁹ Š. (= Karel Štrekelj?) *Sagen und Märchen der Südslaven* von Dr. F. S. Krauss, Band II, Leipzig 1884, 8, LII + 430, v: *Ljubljanski zvon* 4 (1884), 632–633.

¹¹⁰ Josip Šuman, *Die Slovenen*, Dunaj 1881, v zbirki *Die Völker Oesterreich–Ungarns. Ethnographische und kulturhistorische Schilderungen*. V tej knjigi Franc Simonič med drugim slovstvenim prizadevanjem Slovencev upošteva tudi pesemsko folkloro in njegove slovenske zbirke. Glej v omenjeni knjigi str. 35, op. 3. Janez Scheinigg je za *Oesterreichische Ungarische Monarchie im Wort und Bild* spisal dva kapitalna članka: *Mythen, Sagen und Volkslieder der Slovenen*. Glej str. 34, op. 3.

¹¹¹ Več o tem članku: M. Stanonik, *Vprašanje romantične mitološke teorije pri Slovencih v: Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (Obdobja 2)*, (1981), 340–342.

narodne vraže in prazne vere, pri čemer je upošteval veliko primerjalnega gradiva iz slovenskega in nemškega slovstva.¹¹²

V začetku dvajsetega stoletja je izšla pokrajinska zbirka *Sagen aus Gotschee*, ki jo je pripravil Wilhelm Tschinkel in je izšla leta 1904.¹¹³ Gre za folklorno gradivo nemških Kočevarjev. (Nanj se pri svojem delu pozneje sklicujeta tudi Erich Seemann in Zmaga Kumer).¹¹⁴ Podobno lokalno zasnovo imata dve zbirki s Kranjske¹¹⁵ in Koroške,¹¹⁶ prav tako obe v nemščini. Leta 1935 so spet izšle povedke in pravljice s Koroške (*Sagen und Märchen aus Kärnten*), ki jih je izdal Georg Graber,¹¹⁷ vendar je zbirko ostro kritiziral Leopold Schmidt, ker je v njej odpadel ves strokovni aparat: viri so navedeni le sumarično, folklornost zgodb ni preverjena, pripovedovalci niso navedeni.¹¹⁸ Morda je tak postopek voda na mlin Graberjevi nesprejemljivi »germanski kontinuitetni teoriji, ki odreka koroškim Slovincem kakršno koli lastno ljudsko kulturo«. ¹¹⁹ Njegovo delo navaja tudi Milko Matičetov »kot zgled ponesrečenega izrabljanja substrata (preskakovanja celih plasti ali členov na substratni verigi«¹²⁰).

Drug kritičen primer te vrste je čisto po nedolžnem povezan s Paulom Schlosserjem. Kot mlad oficir avstrijske armade je leta 1910 in 1911 služil v Mariboru, ta čas zbiral folklorno gradivo po Pohorju in 1912 izdal zbirko *Der Sagenkreis der Poštela*. Ker ni znal slovensko, so mu pripovedovali v prevodu ali mu je bil kdo za tolmača.¹²¹ Za drugo gradivo je toliko časa iskal založnika – Zgodovinsko društvo v Mariboru je toliko časa zavlačevalo z izdajo, da je prišla vojna – in zbirka je posthumno z naslovom *Bachernsagen*¹²² izšla na Dunaju v nemščini. Kot da gre za nemško gradivo. Slovenska krajevna imena so trdovratno zatajena, imena bajnih bitij pa umetno ponemčena. Če bi bile pripovedi prelite nazaj v slovenščino, kakor so v naravnem okolju resnično živele, bi bil odstranjen ta edini razložek in zbirka bi bila kot vse druge podobne slovenske zbirke iz tega časa, ugotavlja kritik omenjene zbirke, Milko Matičetov, ki je leta 1957 šel sam po Schlosserjevih sledih, da bi se seznanil z njegovimi zgodbami. In našel jih je! V očeh Milka Matičetovega je Schlosser ostal poštenjak. Gradivo, ki ga je nemški kulturni delavec zbral z vso spoštljivostjo do naroda, sredi katerega je to počel, je bilo izrabljeno pri izdajateljih kot priložnost za izražanje neznanstvenih političnih konceptov. In k temu je pripomogel prav zgoraj omenjeni Leopold Schmid, ki se je bil pred leti zgražal nad slabo izdajo enakega

¹¹² France Kotnik, Pregled slovenskega narodopisja, v: *Narodopisje Slovencev* I, 1944, 34.

¹¹³ Prav tam, 50.

¹¹⁴ Erich Seemann, Die deutsche Volksballade und das slovenische Erzähl lied, v: *Rad kongresa folklorista Jugoslavije* 6, Bled 1959, (1960), 104. Zmaga Kumer, Maria und die Turteltaube, v: *Jahrbuch für Volksliedforschung* 11 Berlin (1966), 90.

¹¹⁵ Franz Kraus, *Höhle nsagen aus Krain*, Citiram po Kotniku (50), ki letnice ne navaja.

¹¹⁶ Georg Graber, *Sagen aus Kärnten*, Leipzig 1914, Graz 1935.

¹¹⁷ Georg Graber, *Sagen und Märchen aus Kärnten*, Graz 1935, 1941.

¹¹⁸ F. Kotnik, Pregled slovenskega narodopisja, 50.

¹¹⁹ Pavle Zablatnik, *Od zibelke do groba*, Celovec 1982, 6.

¹²⁰ Milko Matičetov, Riflessioni introduttive sul sostrato etnico nelle Alpi Orientali, v: *Alpes Orientales* 5 (1969), 17. Avtor ima v mislih knjigo Georg Graber, *Volksleben in Kärnten*. Dostopna mi je izdaja iz l. 1941 (Graz).

¹²¹ Milko Matičetov – Maja Bošković - Stulli, Dobra zbirka slovenskih pripovedk iz leta 1910 slabo izdana 1956, v: *Slovenski etnograf* 11 (1958), 187–200.

¹²² Paul Schlosser, *Bachern-Sagen* (Vorwort von Leopold Schmid), Wien 1956.

koroškega gradiva. Tudi za druga področja folkloristike oziroma etnologije je precej grenkih izkušenj v tej zvezi in Vilko Novak zatrjuje na njihovi podlagi, da smo v »mednarodnih etnoloških priročnikih Slovenci zelo pomanjkljivo in neobjektivno prikazani«, deloma tudi zato, ker te slabosti s svojo malomarnostjo dopuščamo. Svoj prikaz nekaj takih kritičnih primerov sklene s pomembnim vodilom, ki si ga je dobro marsikdaj ponoviti: »... ostati stvaren ... je vselej prva dolžnost znanstvenika, posebej pa še etnologa«. ¹²³

Ugotavljanje razmerij v motiviki slovstvene folklore na križišču dveh ali več narodov je zmeraj občutljivo vprašanje. Vsekakor je zgrešeno misliti, da samo eden sprejema in drugi le daje, ampak je oplajanje obojestransko. Zato sodi k zdravi uravnovešenosti razprava Jakoba Kelemine Slovenske narodne pripovedke med Nemci iz leta 1928. ¹²⁴ Pomemben vidik razmerij med slovstveno in hkrati tudi glasbeno folkloro Slovencev in Nemcev odpira Zmaga Kumer, opiraje se na Valensa Voduška, ki pri vprašanju sorodnosti nemške in slovenske poskočnice ne pozablja na dejstvo, da je slovensko etnično ozemlje nekdanj segalo veliko dlje na sever, kakor dandanes. V svoje razpravljanje avtorica vključi tudi svoje praktične izkušnje na jezikovno mešanih območjih. ¹²⁵

Da je vprašanje vredno vsega premisleka, priča članek Milka Matičetovega o pasteh zapisovanja slovstvene folklore na jezikovno mešanih področjih: ¹²⁶ iz lastnih izkušenj opisuje primere, kaj vse lahko zavede celò strokovnjaka, če ni seznanjen z vsemi okoliščinami, ki ustvarjajo folklorno pripoved v njenem naravnem okolju v danem trenutku. Problemi pa so tudi etične narave. Kaj s takim, ki zamolči, da pripoved izvira od drugojezičnega sorojaka, ali da ga diplomatsko pripravi do tega, da že pripoved poteka v večinskem jeziku ali jo pozneje prevede zapisovalec in to zataji. Matičetov z obžalovanjem odbira primere, ki s predsodki in podcenjevanjem obravnavajo v svojih objavah slovensko gradivo, se vedejo do njega polaščevalno in tendenčno, svoje stori tudi politična propaganda, tako da marsikdaj in marsikaj iz slovenskega pripovedništva v prozi kroži v evidenci strokovnih krogov pod tujim plaščem. Matičetov problema ne izkorišča etnocentrično, ampak z vso odgovornostjo in resnostjo strokovnjaka, saj nima v mislih le obmejnih slovenskih področij, ampak tudi drugod v Evropi (Hrvaška, Korzika).

Glede na mogoče kritične pojave je še toliko bolj razveseljivo obsežno delo Leopolda Kretzenbacherja, ki v svojih razpravah in knjigah upošteva slovensko gradivo brez prikrivanja o njegovem izviru, skratka znanstveno resno in z objavami tudi v izvornem jeziku. O tem se je mogoče prepričati na primer vsaj v knjigah, kot so: o Marijinih hudih sanjah, Kako bo moral njen Sin trpeti. ¹²⁷ V široko primerjalno študijo sta vključeni tudi dve slovenski folklorni pesmi. Podoben dokaz najdemo v

¹²³ Vilko Novak, Slovenci v nemških etnoloških priročnikih, v: *Slovenski etnograf* 20 (1968), 173–179.

¹²⁴ Jakob Kelemina, Slovenske narodne pripovedke med Nemci, v: *Etnolog* II (1928), 90–92.

¹²⁵ Z. Kumer »So pesmi okrogle...« (Nekaj o slovenskih poskočnicah in njih razmerju do nemških, v: *Traditiones* 1 (1972), 117–128.

¹²⁶ M. Matičetov, Gefahren beim Aufzeichnen von Volksprosa in Sprachgrenzgebieten. An slowenish Beispielen dargestellt. Internationaler Kongress der Volkserählfungsforscher in Kiel und Kopenhagen, v: *Vorträge und Referate*, Berlin 1961, 179–187.

¹²⁷ Leopold Kretzenbacher, *Südst-Überlieferungen zum Apokryphen »Traum Mariens«*, München 1975, 169 + VIII.

¹²⁸ Leopold Kretzenbacher, *Legende und sozialgeschehen zwischen Mittelalter und Barock*, Wien 1977.

knjigi o legendah in družbenih razmerah v času od srednjega veka do baroka¹²⁸ ali o enem od štajerskih baročnih pasijonskih besedil.¹²⁹ Verjetno bi bilo smiselno kdaj posvetiti v tej zvezi L. Kretzenbacherju posebno obravnavo. Njegovo ime je najti tudi v skupnosti etnologov in folkloristov različnih narodnosti, ki so se od l. 1956 naprej, na pobudo slovenskih, srečevali na delovnih sestankih pod imenom *Alpes Orientales*. Izdajali so tudi zbornik z enakim naslovom in že v prvem zvezku je L. Kretzenbacher prispeval tehtno razpravo *Der Zeuge aus der Hölle* (Smledniška legenda) kot sled o razširjanju legendarnega motiva socialne obtožbe v slovenski slovstveni in likovni folklori.¹³⁰ Avtorja je v primeri z drugimi lahko prepoznati prav po njemu lastnem pristopu, da v svoje razpravljanje redno vnaša tudi likovno ikonografsko problematiko. Več kot zgolj strokovno povezanost L. Kretzenbacherja s slovenskimi slovstvenimi folkloristi izpričuje tudi njegovo pisanje v spomin Ivanu Grafenauerju.¹³¹ Svobodna delovna skupnost *Alpes Orientales* je bila slovenska zamisel in morda so jo sprožile prav spredaj omenjene neljube izkušnje zavestnega preziranja slovenske samobitnosti, saj ne piše po naključju v uvodu prvega zbornika: »Kjerkoli na vzhodnoalpskih tleh bi se kdo hotel poglobiti v kak narodopisni pojav in ga objektivno orisati, se bo spet in spet znašel pred vprašanji, ki so nerešljiva brez temeljitega poznavanja izročila sosedov. Preteklost nam kaže na eni strani lepe primere razumevanja in spoštovanja te neizpodbitne resnice, na drugi strani pa tudi primere zavednega in nezavednega enostranskega razlaganja narodopisnih pojavov. V spravljenem duhu, ki je široko zavel po drugi svetovni vojni, je nasilno natezanje narodopisnega gradiva na razna kopita že samo ob sebi skoraj onemogočeno, vendar le ne more biti odveč zavedno prizadevanje po organiziranem sodelovanju, po izpolnjevanju vrzeli v spoznavanju kulturne dediščine sosedov. Danes – v drugi polovici dvajsetega stoletja – narodopisci pripadniki raznih narodov v vzhodnih Alpah nikakor ne smemo dopustiti, da bi zanamci rekli, da nismo znali ali hoteli izkoristiti svojega privilegiranege zemljepisnega in zgodovinskega položaja.«¹³² Zasnova nadaljnjega sodelovanja se je poglobljala na skupnih diskusijah,¹³³ vendar se iz objavljenih zbornikov vidi, da je strogo enakopravnost gojila le slovenska stran, medtem ko sta italijanska in nemško govoreča nanjo pozabljali. Po dvajsetih letih zgledega zblizevanja je od leta 1975, ko je bilo zadnje srečanje v Reziji,¹³⁴ sodelovanje omrtvelo; kot da bi mlajša generacija ne čutila potrebe po takih koristnih stikih.

Tudi dvoje švicarskih imen je bilo povezano z *Alpes Orientales* in pripravljenostjo za enakovredno upoštevanje slovenskih dognanj v širši znanstveni obtok. Erich Seemann je bil že imenovan.¹³⁵ Pridružuje se mu Robert Wildhaber, le da se je več ukvarjal z drugimi področji in se problemov slovenske folklore dotika bolj na robu.¹³⁶

¹²⁹ Leopold Kretzenbacher, *Mürztaler Passion*, Wien 1988.

¹³⁰ Leopold Kretzenbacher, *Der Zeuge aus der Hölle* (Smledniška legenda) v: *Alpes Orientales* I (1956), 33–78.

¹³¹ Leopold Kretzenbacher, Ein »gestohlener« Schwank bei Ernest Hemingway, v: *Narodno stvaralaštvo / Folklor*, IV, zv. 15–16 (Beograd 1965), 1205–1210.

¹³² Uvodna beseda, brez navedbe avtorja, *Alpes Orientales* I (1956), 6–7 (strani neoznačene).

¹³³ Diskusija, brez navedbe avtorja, v: *Alpes Orientales* (1956), 188–190.

¹³⁴ M. Stanonik, Slovenska različica primerjalne slovstvene folkloristike, 28–34.

¹³⁵ Erich Seemann, Das Schwellied von den Tieren, die sich auffressen, v: *Narodno stvaralaštvo / Folklor*, IV, zv. 15–16 (Beograd 1965), 1144–1152.

¹³⁶ Robert Wildhaber, Der »Feiertagschristus« als ikonographischer Ausdruck der Sonntagsheiligung, v:

Prvi hip se zdi presenetljivo, a vendar ima v slovenski folklori najprej in nato v slovstveni folkloristiki še posebej nekaj sledi tudi bolj oddaljena germanska kulturna plast. Prav na začetku vstopanja v krščansko kulturno ozračje se srečajo Slovenci z irskimi nazori o pokristjanjevanju in Ivan Grafenauer je z njemu lastno skrbnostjo raziskal, kako je misijonska duhovščina pričela temu ustrezno prilagajati in nadomeščati poganske obrede, obredne in bajčne pesmi.¹³⁷ Sicer so stiki med britanskimi in našimi deželami v starejšem obdobju še premalo raziskani.¹³⁸ Morda je v potopisih angleških popotnikov skozi naše kraje tudi kaj, kar bi prišlo v poštev za tukajšnji oris. Toda dejstvo je, da so ideje, ki so se o slovstveni folklori spočele na Otoku, z objavami zbirke balad *Fragments of Ancient Poetry*, kot da so delo keltskega barda Ossiana in dveh zbirk izvirnih starih angleških pesmi *Five Peaces of Unic Poetry*, 1763 in *Reliques of Ancient Poetry*, 1765, prijele tudi na slovenskih tleh, čeprav bolj posredno. Odtlej je začela slovstvena folkloro dobivati v reflektivni zavesti posameznega naroda vedno pomembnejše mesto, tako tudi pri Slovencih. Če, kronološko gledano, prezremo snov, ki se navezuje na slovstveno folkloro – anekdoto o Angleževi osuplosti nad slovensko poštenostjo¹³⁹ – in ostajamo na ravni slovstvene folkloristike, je tu čas za omembo pomembne terminološke novosti. Med slovenske prevzete besede se uvrsti angleška beseda »folklore« in se termino-logizira.¹⁴⁰ Iz angleško govorečega sveta omenimo na robu tu še študije o slovenski siceršnji in tudi slovstveni folklori na ameriški celine, kjer so jim posebno blizu »eksotične« teme, kot so npr. zagovori.¹⁴¹

2. ROMANSKI KULTURNI KROG

Na začetku pozitivnih zvez med slovensko in italijansko slovstveno folkloristiko je mogoče pozdraviti Alasia de Sommaripa, redovnika iz Piemonta. Ko je prišel v Devin pri Trstu, se je skušal naučiti slovenščine. V ta namen je leta 1607 izdal *Vocabolario italiano e Schiavo* ter vanj vključil tudi slovensko božično kolednico.¹⁴²

Le pogojno, zaradi italijanskega rodu in potovanja med drugim tudi po Italiji, je morda prav tu omeniti Janeza Vajkarda Valvasorja z njegovo Slavo vojvodine Kranjske iz leta 1689. Znanja si naš polihistor ni pridobil na univerzah, ampak na potovanjih po tujih deželah (Nemčija, Holandska, Francija, Švica, Italija) in z dopisovanjem s

---

Zeitschrift für schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte, Band 16, Heft 1, 1956, 1–34. Robert Wildhaber, *Formen der Besitzerobergriffung im Volksrecht, im Volksglauben und in der Volksdichtung*, v: *Narodno stvaralaštvo / Folklor*, IV, zv. 15–16 (Beograd 1965), 1228–1239.

¹³⁷ M. Stanonik, *Slovenska različica primerjalne slovstvene folkloristike*, 34.

¹³⁸ Janez Šumrada, Valvasorjev angleški sodobnik Edward Browne v slovenskih deželah leta 1669, v: *Valvasorjev zbornik* (1989), 54.

¹³⁹ Marija Stanonik, *O slovstveni folklori v obdobju slovenske romantike*, v: *Miklošičev zbornik* (1991), 252. Anton J. Murko, *Theoretische-practische Grammatik der Slovenischen Sprache...*, Grätz, 1850, 209.

¹⁴⁰ Prim. v tej knjigi poglavje: Terminologizacija v slovenski slovstveni folkloristiki. Š. (= Karel Štrekelj?) *Sagen und Märchen der Südslaven von Dr. F. S. Krauss*, Band II, Leipzig 1884, 8, LII + 430, v: *Ljubljanski zvon* 4 (1884), 632–633.

¹⁴¹ Joseph L. Conrad, *Slovene Oral Incantations: Topics, Texts, and rituals*, v: *Slovene Studies* 12/1 Bloomington/Indiana (1990), 55–66.

¹⁴² Gregorij Alasia da Sommaripa, *Vocabolaris italiano e Schiavo*, Videm 1607, 105 (faksimile: Ljubljana, Devin Nabrežina 1979, 200, 209).

tujimi učenjaki.¹⁴³ Kako bogato slovstveno folklorno zapuščino nam je ohranil v njej, je že sorazmerno podrobno prikazano.¹⁴⁴ Podobno prijazno se je izkazal do slovenske kulture v obdobju razsvetljenstva mentor in mecen slovenskih preporoditeljev baron Žiga Zois,¹⁴⁵ prav tako priseljen iz Italije, sicer pa retoromanskega rodu. France Kotnik pa opozarja tudi na razne, po časopisih raztresene objave, kakor na primer v *Ce fastu*.¹⁴⁶

Na življenjsko in strokovno usmeritev Milka Matičetovega je odločilno vplival Arturo Cronia, italijanski slavist, ki ga je na univerzi v Padovi učil »abecede znanstvenega dela«.¹⁴⁷ Iz objav avtoritativnega slovenskega folklorista je razvidno, da se mu je dobro oddolževal za njegovo naklonjenost, saj je Matičetov veliko objavljajal v italijanščini in v italijanskih revijah, tudi z željo »prispevati k navezovanju odnosov dobrega sosodstva med slovanskimi (slovenskimi in hrvaškimi) in italijanskimi folkloristi ki se pogosto najdemo pri raziskovanju skupnega prostora«.¹⁴⁸

To zamisel je gotovo najvišje uresničil s svojim delom Pavle Merku, ki je »ljudsko izročilo Slovencev v Italiji«¹⁴⁹ s prevodom napravil dostopno tudi italijanskim in furlanskim bralcem in strokovnjakom (»italijanski prevod ... skuša kar najzvesteje posredovati pomen, besedni zaklad, sintakso in slog izvornikov z vsemi prostimi zvezami...«) in doživeto pričuje o prijateljskem sodelovanju med italijanskimi in slovenskimi folkloristi.

Seveda sodijo v ta krog tudi Furlani. Da gre njim –izrecno M. Nicolettiju – zasluga za najstarejšo omembo Kralja Matjaža že v drugi polovici 16. stoletja, je bilo že pogosto omenjeno.¹⁵⁰ Po strokovni plati se je Slovincem najbolj približal Gaetano Perusini. V članku o Furlanih in Slovincih izvemo, da so konec 18. stoletja še govorili »slovensko v nekaterih vaseh, ki so danes furlanske«.¹⁵¹ Pridružil se je tudi navezi *Alpes Orientales*¹⁵² in posebno z M. Matičetovim sta navdušeno sodelovala do prezgodnje Perusinijeve smrti.¹⁵³

Sad zavestnega sodelovanja med dvema sosednjima narodoma v slovstveni folkloristiki je raziskava njenega predmeta med slovenskimi šolarji na jezikovno mešanem področju. Izvedla sta jo in njene izsledke objavila Gianfranco D'Aronco in Milko Matičetov leta 1946.¹⁵⁴

Da takih vprašanj ni mogoče zmeraj reševati s čistim izidom, kakor je bilo na primer videti že pri Valvasorju, čigar knjiga je sicer pisana v nemščini, se vidi tudi

¹⁴³ Prav tam, 71–90.

¹⁴⁴ M. Stanonik, Janez Vajkard Valvasor in slovstvena folklorja v njegovem duhovnem obzorju, v: *Valvasorjev zbornik*, 295.

¹⁴⁵ Alfonz Gspan, Razsvetljenstvo, *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Ljubljana 1956, 378–386.

¹⁴⁶ F. Kotnik, Pregled slovenskega narodopisja.

¹⁴⁷ M. Stanonik, Slovenska različica primerjalne slovstvene folkloristike, 7.

¹⁴⁸ M. Matičetov, Attila fra italiani, croati e sloveni, v: *Ce fastu?* 24/25 (Videm 1948), 116–121.

¹⁴⁹ Pavle Merku, *Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji (Le tradizioni popolari degli Sloveni in Italia* Trst/Trieste 1976, 70, 10, 12, 13.

¹⁵⁰ Milko Matičetov, Nicolettijevo sporočilo o Tolmincih in Kralju Matjažu, v: *Slovenski etnograf* 11 (1958), 186.

¹⁵¹ Gaetano Perusini, Friulani e Sloveni, v: *Narodno stvaralaštvo / Folklor* IV, zv. 15–16 (Beograd 1965), 1246–1255.

¹⁵² Gaetano Perusini, La legenda dell'ebreo errante in Friuli, v: *Alpes Orientales* I (1959), 99–104.

¹⁵³ Milko Matičetov, Gaetano Perusini (1910–1977), v: *Traditiones* 7–9, 1978–1980 (1982), 276–278.

¹⁵⁴ Gianfranco D'Aronco – Milko Matičetov, Folklorna anketa v Furlaniji 1946: Odgovori slovenskih šolarjev, v: *Slovenski etnograf* III–IV, 297–330.

iz naslednjih primerov: v kateri kulturni krog uvrstiti Antona von Maillyja, po očetu Francoza, po materi Slovenca, ki je v Münchnu sredi prve svetovne vojne izdal *Mythen, Sagen, Märchen von alten Grenzland am Isonzo*.¹⁵⁵ Že iz naslova knjige se vidi, da je pisana v nemščini. Kritika je ocenila, da nima znanstvene vrednosti,¹⁵⁶ medtem ko je leta 1922 izšla že dosti manj priložnostna zbirka *Sagen aus Friaul und den Julischen Alpen*.¹⁵⁷ Gre za slovstveno folkloro z ozemlja, kjer se stika pet etničnih jezikovnih skupnosti: nemška, italijanska, furlanska, slovenska in hrvaška. Pripadnost posameznih zapisov je bila v prvi, nemški izdaji Maillyjeve knjige le delno navedena, zato Milko Matičetov, po šestdesetih letih, ko je, največ po njegovi zaslugi, knjiga izšla v italijanskem prevodu v njegovi skrbni redakciji, podrobno razčiščuje, kaj pripada tej ali oni jezikovni skupini. Maillyjeve informatorke so bile tudi Slovenke, zgodbe v omenjeni zbirki pa niso le s Primorske, temveč tudi z Notranjske, Gorenjske, Koroške, na drugi strani pa s Tirolske, Dolomitov in iz Dalmacije.

Čeprav Matičetov ne varčuje s kritiko na Maillyjev račun, ga spremlja z očitno naklonjenostjo, saj se je »med prvimi lotil (ne v teoriji, ampak v praksi) predstaviti pripovedništvo različnih etničnih skupin pokrajine kot enakovrednega gradiva«. ¹⁵⁸ V tem ga vsekakor lahko šteje za svojega predhodnika, kakor je videti iz njegovega prizadevanja za živo skupnost *Alpes Orientales*.

Drug tak mejni primer je Balthasar Hacquet, ki je po imenu in čutenju Francoz, a je sto let po Valvasorju širil in poglobljal v svojih nemško pisanih knjigah pogled na slovensko kulturo v njenem civilizacijskem smislu¹⁵⁹ in nekaj malega v tej zvezi prispeval tudi za slovstveno folkloro. Včasih se je naslanjal prav na Valvasorja, mu sem in tja tudi nasprotoval,¹⁶⁰ vendar ni bil zmeraj zanesljiv, zato ga je Urban Jarnik dopolnjeval in popravljaj, enako Jernej Kopitar.¹⁶¹ Iz njunih kritičnih opomb je videti, da B. Hacquet pri navajanju in ocenjevanju snovi, ki sodi v slovstveno folkloristiko, ni imel najbolj srečne roke, čeprav je, v celoti gledano, kljub precejšnjim pomanjkljvostim ali včasih enostranskemu gledanju njegovo delo pomembno ne le za slovensko etnologijo, ampak celó vedo kot táko. Tako ga zgodovina avstrijske etnologije, že omenjani Leopold Schmid imenuje enega od »očetov etnologije«. ¹⁶²

3. SLOVANSKI KULTURNI KROG

In kako so navzoči v naši slovstveni folkloristiki slovanski narodi? Vprašanja se je pred leti lotil Vilko Novak,¹⁶³ vendar širše, kakor je predvideno tu. Nič ne dé, če se pregleda v čem prekrivata, po drugi strani pa drug drugega tudi dopolnjujeta.

¹⁵⁵ M. Stanonik, Slovenska različica primerjalne slovstvene folkloristike, 33–34.

¹⁵⁶ F. Kotnik, Pregled slovenskega narodopisja, 50.

¹⁵⁷ M. Stanonik, Slovenska različica primerjalne slovstvene folkloristike, 34.

¹⁵⁸ Maja Boškovič - Stulli, Anton von Mailly, *Legende del Friuli*, (ocena), v: *Traditiones* 17 (1988), 395–396.

¹⁵⁹ Vilko Novak, Balthasar Hacquet in slovenska ljudska kultura, v: *Traditiones* 3 (1974), 17–68.

¹⁶⁰ Prav tam, 17, 27, 40.

¹⁶¹ Prav tam, 29, 30, 31, 32, 48, 49, 50, 51.

¹⁶² Prav tam, 66.

¹⁶³ Vilko Novak, Delež zahodnih in vzhodnih Slovanov v raziskovanju slovenske ljudske kulture, v: *Slavistična revija* 19, Ljubljana 1971, 385–401.

Predvsem zaradi prednosti, ki jo je vse do danes uživala pri nas folklorna pesem, je prav, da začnemo s Čehi. Ob Antonu T. Linhartu (1756–1795), ki je bil z očetove strani po rodu Čeh, omenimo, da je izdal zbirko, v katero je vključil tudi »dva zelo prosta prevoda slovenske ljudske pesmi«. ¹⁶⁴ Dolgoletno dopisovanje Jerneja Kopitarja in drugih slovenskih preporoditeljev z Josefom Dobrovským, utemeljiteljem slavistike, je rodilo nekaj njegovih pomembnih izjav o Slovencih, ki so vplivale tudi na etnično terminologijo zanje, ¹⁶⁵ nekaj malega pa se je seznanil tudi s slovensko pesemsko folkloro. Pač se je Václav Hanka leta na Dunaju srečal z Jernejem Kopitarjem in le-tega navdušil za slovstveno folkloro. ¹⁶⁶ Ladislav Čelakovsky (1799–1852) je kot češki romantični pesnik ljubeznivo sodeloval s Prešernovim literarnim krogom. V. Novak podrobneje predstavlja slovenski delež v njegovi zbirki *Slowanské národní písně v třech delích* (1822, 1825, 1827) in njihove ponatise v nekaterih slovenskih objavah. Tako v Kranjski čbelici 1832, ¹⁶⁷ nato pa v folklorističnih edicijah od S. Vraza, do Karla Štreklja. ¹⁶⁸

Ravnotežje nasproti pesemski folklori na področju proze ustvarja pesnik in folklorist Karel Jaromír Erben, ki je leta 1865 objavil v zbirki *Sto prstonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích puvodních* tudi pet slovenskih besedil z navedbo vira. Žal je imel manj sreče z objavo Trdinove bajke *Odkuda člověk*, saj jo je uvrstil v srbski razdelek in iz obeh spornih besedil istega avtorja, mengeške in šišenske bajke »rekonstruiral 'praobrazec slovenske bajke o ustvarjenju sveta in naše zemlje' ... česar pa ni povedal«. ¹⁶⁹

V drugi polovici 19. stoletja je med drugimi vzdrževal živahne stike s Čehi, in v Pragi celo našel svoj grob, Matija Majar–Ziljski. V svojem vseslovanskem prizadevanju je pošiljal koroške folklorne pesmi in pripovedi v razna slovanska glasila. Zanje ga je naprosila tudi češka pisateljica Božena Němcová in jih v češkem prevodu objavila v pedagoškem listu »Šola a život«. ¹⁷⁰

Ob koncu stoletja je to sodelovanje doseglo nov vrhunec ob znameniti češki narodopisni razstavi v Pragi leta 1895. ¹⁷¹ Na podlagi njenih izhodišč ¹⁷² je Matija Murko, ki je leta 1896 poročal o njej v *Letopisu Matice slovenske*, spotoma postavil merila za novo usmeritev slovenske slovstvene folkloristike in etnologije. Zato upravičeno pravi France Kotnik, da »spis ni le opis razstave same, ampak pomeni za zgodovino slovenskega narodopisja mnogo več. To je obenem uvod v narodopisje, prijetno vpleten v opis s sledečimi nauki za Slovence«, katerih poanta je: »človeka, ki ni barbar, bo vedno zanimalo, kako so živeli njegovi

¹⁶⁴ »Turnir med Pegamom in Lambergarjem v heksametrih ter Jasmin in njegova nevesta po neohranjeni inačici pesmi o Lepi Vidi oziroma o Nesrečnem lovcu«. Prim. Lino Legiša – France Tomšič, *Pismenstvo*, v: *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Ljubljana 1956, 175–176.

¹⁶⁵ Vilko Novak, *Delež zahodnih in vzhodnih Slovanov v raziskovanju slovenske ljudske kulture*, 386–387.

¹⁶⁶ Nada Gspan-Prašelj, *tipkopis vodnika za kulturno-zgodovinsko ekskurzijo na Češko*, 1993, 5.

¹⁶⁷ *Kranjska čbelica* III, 1832, 107–108, 84. V kazalu so te pesmice označene kot »Krajši pesmice«. France Kotnik, *Pregled slovenskega narodopisja*, 27.

¹⁶⁸ Vilko Novak, *Delež zahodnih in vzhodnih Slovanov v raziskovanju slovenske ljudske kulture*, 388–389.

¹⁶⁹ Prav tam, 389, 390.

¹⁷⁰ Ivan Grafenauer, *Matija Majar–Ziljski*, v: *Literarnozgodovinski spisi*, Ljubljana 1980, 593, 589.

¹⁷¹ Prim. *Slovanski svet* VIII, 1985, 67, 388; *Ljubljanski zvon* XVI, 647–648, 708–711, 782–784.

¹⁷² Matija Murko., *Narodopisna razstava češkoslovanska v Pragi*, v: *Letopis Matice Slovenske*, Ljubljana 1896, 75–137.

predniki«. ¹⁷³

Ta čas je prav v neposredni zvezi z Matijem Murkom tudi Gorenjec Ivan Kunšič, saj sta soavtorja gesla »Jihoslované« v Ottovem Slovníku naučnem (Illustrovaná encyklopaedie obecných vedností. Trináctý díl) iz leta 1898. Verjetno je prav to neopazno sožitje vzrok, da je do nedavna slovenska strokovna literatura šla molče mimo Kunšičevega prispevka. ¹⁷⁴ Enako sitno je, da so ga tudi narobe pisali kot Kunčič. ¹⁷⁵ Vilko Novak ga podrobno razčlenjuje, za nas pa od njega pride v poštev le opozorilo, da je v prvi pokrajinsko gledano vseslovenski spis uvrstil tudi razdelek s slovstveno folkloro, kjer med drugim navaja zagovor v obliki odštevanja urokov, nekatere glavne motive povedk, pesmi in pregovorov in našeje literaturo, od koder je črpal snov za svoj spis. Sicer je dal najtehtnejši prispevek k raziskovanju naše slovstvene folklore Jiří Polívka, ki je v knjigi Anmerkungen zu den Kinder und Hausmärchen der Brüder Grimm I–IV, Leipzig 1913–30) kot soavtor Johanna Bolteja obdelal slovanski del in pri tem upošteval sorazmerno vse dotlej v revijah in zbirkah objavljeno ljudsko pripovedništvo pri Slovencih za komentiranje mednarodnih motivov v pravljicah, povedkah in bajkah. S tem je naše dostikrat težko dostopno gradivo prišlo v mednarodno znanstveno evidenco, kar je storil Polívka tudi v svojih nadrobnihi študijah, npr. v Národopisnem věstniku češkoslovenskem, Zeitschrift für österreichische Volkskunde idr. Posebno se je poglobil v slovenske objave in vprašanja našega folklornega pripovedništva s temeljitima ocenama Keleminovih Bajk in pripovedk slovenskega ljudstva. ¹⁷⁶ V njih je primerjal Keleminove objave z izvirniki in pokazal na njegovo samovoljno spreminjanje, zavoljo katerega so ti teksti znanstveno neuporabni. Popravil je mnoge Keleminove mitološke razlage, navedel mnogo primerjalnega gradiva drugih narodov, s čimer je razložil slovenske motive in snovi. S tem je metodološko vplival na nadaljnje raziskovanje pri nas v tej smeri, ki ga je poglobil Ivan Grafenauer. ¹⁷⁷

Zadnji čas so stiki med češkimi in slovenskimi slovstvenimi folkloristi nekam uplahnili, pač pa se nekoliko krepijo s slovaškimi. To je pripisati Slavistični folkloristiki, informativnemu biltenu, ki ga izdaja mednarodna komisija za slovansko folkloro pri Mednarodnem komiteju slavistov. ¹⁷⁸ Drugače je v tukajšnjem okviru kot posrednika imenovati le Jána Čaploviča, ki je pod svojim imenom objavil že leta 1828 članek o prekmurskih Slovencih, ¹⁷⁹ kakor ga je na njegovo prošnjo pripravil Jožef Košič. ¹⁸⁰ Drugi slovaški avtor, ki pa je samostojno oziroma neposredno vključil v svoje poglavitno delo (Slowanské starožitosti) tudi slovensko pesemsko folkloro, je Pavel Jozef Šafárik. V njem je gledal »tako vir za spoznavanje narodove preteklosti in izraz njegovega duhovnega življenja

¹⁷³ F. Kotnik, Pregled slovenskega narodopisja, 35–36.

¹⁷⁴ Vilko Novak, Ivana Kunšiča prezrti etnološki oris Slovencev, v: *Slovenski etnograf* 11 (1958), 183–185.

¹⁷⁵ Prav tam.

¹⁷⁶ Jakob Kelemina, *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*, Celje 1930.

¹⁷⁷ Vilko Novak, Delež zahodnih in vzhodnih Slovanov v raziskovanju slovenske ljudske kulture, 391–392.

¹⁷⁸ Slavistická folkloristika. Uredništvo je bilo najprej v Brnu, po razcepitvi Češke in Slovaške pa je v Bratislavi. Izhaja od leta 1988.

¹⁷⁹ Vilko Novak, Gradivo Jožefa Košiča za etnografijo Prekmurja, v: *Slovenski etnograf* 2 (1949), 100–110.

¹⁸⁰ Vilko Novak, Delež zahodnih in vzhodnih Slovanov v raziskovanju slovenske ljudske kulture, 393; Vilko Novak, Gradivo Jožefa Kunšiča za etnografijo Prekmurja, v: *Slovenski etnograf* 2 (1949), 100–110.

kot podlago za bodoče narodno slovstvo«. ¹⁸¹ Nekaj slovenskih folklornih pesmi je tudi objavil. ¹⁸²

Ugledno mesto v raziskovanju stikov med slovanskimi folkloristi na slovenski strani imajo poljski strokovnjaki. Že l. 1791 je poljski zgodovinar in geograf Jan Potocki obiskal Rezijo (»pripadnost rezijanskega narečja k slovenski veji mu je bila aksiom« ¹⁸³) in s tem odprl vrata nadaljnjim obiskom rojakov v tej deželici. ¹⁸⁴ Ne da bi bil vedel za njegov podvig, je storil isto l. 1801 Anton Pišelj. ¹⁸⁵ »Z objavo njenih jezikovnih zapiskov sta Josef Dobrovský in Jernej Kopitar opozorila učeni svet na to osamljeno vejico slovenskega narodnega debla«.

Najčastitljivejši spomin od inozemcev je v slovenski slovstveni folkloristiki prihranjen Poljaku Emilu Korytku (1813–1839). V Ljubljano je prišel po sili razmer, ker je bil osumljen nacionalno-revolucionarnega delovanja, a je tu kljub svojemu kratkotrajnemu bivanju zapustil globoko sled, ki je čas ne bo izbrisal. Kot politični jetnik je osamljen v tujem svetu našel prijateljski krog ob pesniku Francetu Prešernu in njegovih občudovalcih. Torišče svojega dela je, kljub zadregi z jezikom, videl v etnologiji in folkloristiki, v današnjem poimenovanju pač. Bil je ne le vnet zbiralec na terenu, ampak tudi konceptualno nadarjen, kar se vidi iz njegovih nemških člankov in osnutkov zanje ter vprašalnice, ki naj bi bila v pomoč morebitnim sodelavcem. V njej so točke 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10 namenjene slovstveni folklori. ¹⁸⁶ Tudi v pismu prijatelju piše, da namerava objaviti delce o Kranjski (= osrednji pokrajini Slovenije) v poljščini in ko našteva, kaj vse bo obsegalo, omenja med drugim žanre slovstvene folklore. Žal, Korytkova rokopisna zapuščina še zmeraj ni dostopna javni rabi, ker je pač večinoma v poljščini in zares je že čas, da bi dobili prevod vseh Korytkovih terenskih zapisov. ¹⁸⁷ V dveh ljubljanskih letih je na svojih krajših potovanjih, kolikor mu jih je dovolila policija, zbiral slovenske folklorne pesmi, ki so mu jih zapisovali predvsem prijatelji in jih po njegovi smrti izdali v petih zvezkih (1839–1844) z naslovom *Slovénske pĕsmi kranjskiga národa*. V nemških listih je tudi objavil tri članke teh pesmi. ¹⁸⁸ Njegovo vsestransko dejavnost je doslej najbolj temeljito prikazal Vilko Novak, vendar dolg do njega še ni poravnan, še manj ga poznajo njegovi lastni rojaki.

Ko je Oskar Kolberg leta 1857 obiskal Slovenijo, je že moral kaj slišati o svojem prezgodaj umrlem rojaku, da si je o tem napravil nekaj zapiskov, ¹⁸⁹ saj je sam gojil Korytku podobna nagnjenja, ki mu jih je bilo dano tudi veliko

¹⁸¹ V. Novak, Delež zahodnih in vzhodnih Slovanov v raziskovanju slovenske ljudske kulture, 394, 395–396.

¹⁸² Prav tam, 395–396.

¹⁸³ M. Matičetov, *Zverinice iz Rezije*, Ljubljana–Trst, 1973, 23.

¹⁸⁴ M. Matičetov, Pregled ustnega slovstva Slovencev v Reziji (Italija), v: *Slavistična revija* 16 (1968), 203.

¹⁸⁵ Prav tam.

¹⁸⁶ Vilko Novak, Emila Korytka nemški članki o slovenskem ljudskem izročilu, v: *Traditiones* 1 (1972), 27–52.

¹⁸⁷ Marija Stanonik in Niko Jež, Nekaj folklornih zapiskov iz zapuščine Emila Korytka v NUK, v: *Traditiones* 14 (1985), 109–122.

¹⁸⁸ Vilko Novak, Emila Korytka neobjavljeno gradivo o slovenskem ljudskem življenju, v: *Etnološka stičišča* 1 (1988), 18.

¹⁸⁹ Vilko Novak, Oskar Kolberg, Dzieła wszytkie ... (ocena), v: *Traditiones* 3 (1974), 282–284.

uresničiti. V Ljubljano ga je privedla prav folklorna pesem, vendar se očitno ni srečal s pravimi ljudmi, da bi dobil o njej pravi vtis. V svoji obravnavi Slovencev se je zadovoljil kar z nekaj primeri iz omenjene Korytkove zbirke in dodal le nekaj sočasno objavljenih slovenskih pregovorov ter zgodb, ki sta jih zapisala Matija Valjavec in Theodor Vernaleken. Vilko Novak, ki o tem podrobneje poroča,¹⁹⁰ nič kaj ne čisla ta Kolbergov izdelek, ker da je Slovence predstavil površno in zastarelo, zapisi pesmi pa vsebujejo veliko jezikovnih napak.¹⁹¹

Čisto drugačen vtis pušča Slovencem o svojem delu Poljak s francoskim imenom Jan Baudouin de Courtenay (1845–1929), ki je prvič obiskal Slovence leta 1872 in se v takratni Avstroogrski in Italiji seznanil s številnimi izobrazenci. Zaradi svoje izredne hitre prilagodljivosti narečju, koder koli se je zadrževal, je postal skoraj legendarna osebnost in so se ga spominjali še desetletja. Ustavil se je v Mariboru, Ponikvi, Celju, Ljubljani ter se odpravil na Goriško. Preiskal je del severne gorenjsčine, govore v okolici Tolmina in Cerkna. Že od vsega začetka je bil njegov poglavitni cilj obiskati Rezijo in Beneško Slovenijo. Na Rezijo se je tako navezal, da se je v njej počutil kot doma, saj je tamkajšnje Slovence obiskal kar sedemkrat. V prvo knjigo gradiva, ki ga je nabral v Reziji, je vložil največ truda in potrpežljivosti, a ni ostal zgolj v jezikoslovnih mejah, ampak sega tudi na področje mitologije in slovstvene folkloristike.¹⁹² Druga knjiga vsebuje gradivo terskih govorov iz Beneške Slovenije. Tudi v naslednjih knjigah Materialov... je precej folklornega gradiva.¹⁹³ Sploh je za J. B. de Courtenaya značilno kombiniranje dialektologije in folkloristike, bodisi na ravni teksta, bodisi njegove opazke o terenskih skušnjah, ki sodijo, folkloristično gledano, v ravnino teksture in ravnino konteksta. Posebno se je izkazal pri zbiranju gradiva v Reziji, da mu Milko Matičetov pošteno priznava: »Temelj raziskovanja folklore Rezijanov pa je v sedemdesetih letih [19. stoletja] položil Jan Baudouin de Courtenay. Gradivo, ki ga je zbral avgusta 1873, je že več ko devetdeset let izhodišče vsem, ki se kakor koli zanimajo za Rezijo.« Zapisi so s filološkega stališča vzorni, preseneča pa de Courtenayevo odklanjanje vsebinskih vrednot gradiva, češ da ni nič posebnega in originalnega. Matičetov, ki je po devetdesetih letih spet nadaljeval delo znamenitega poljskega jezikoslovca, v vseh obravnavah rezijanskega gradiva dokazuje ravno nasprotno in se kljub vsestranskemu spoštovanju velikega predhodnika z njim v tem pogledu ne strinja.¹⁹⁴

Prve stike, pomembne za naš pregled, je imel z *Lužiskimi Srbi* Anton T. Linhart, ki se je dopisoval s Karlom Gottlobom (Korl Bohachwal Anton) in iz njegove knjige Erste Linien zaznal »pomen primerjalnega slovanskega narodopisja in jezikoslovja za zgodovino«. Sredi 19. stoletja sta navezala koristne stike lužiskosrbski slavist Jan Petr Jordan, tedaj urednik nemškega mesečnika Jahrbücher für slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft in Janez Bleiweis, urednik Novic. Jordan je svetoval Bleiweisu, naj

¹⁹⁰ Vilko Novak, Delež zahodnih in vzhodnih Slovanov v raziskovanju slovenske ljudske kulture, v: *Slavistična revija* 19, Ljubljana 1971, 385–403.

¹⁹¹ Vilko Novak, Oskar Kolberg, Dzieła wszystkie ... (ocena), v: *Traditiones* 3 (1974), 399.

¹⁹² Franc Jakopin, Jan Baudouin de Courtenay – slovenski dialektolog (1845–1929), v: *VIII. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* (predavanja), Ljubljana 1972, 19; Jan Baudouin de Courtenay, *Materialien zur südslavischen Dialektologie und Ethnographie*, Petersburg 1895. *Obrazy jazyka na govorah Terskih Slavjan v severnoj Italii*, Petersburg 1904.

¹⁹³ Jan B. de Courtenay, *Materialy ... III*, Christjanske uzhilo, 1913, *Materialy IV*, Trst 1988.

¹⁹⁴ M. Matičetov, Pregled ustnega slovstva Slovencev v Reziji, 203–205.

v prid gajici, ki mu jo je namesto bohoričice svetoval v Novicah, objavi v njej v vsaki številki časopisa kako folklorno pesem. Novice so prinesle tudi Jordanov članek, sicer precej okrnjen, z naslovom: Koga nam je sedaj nar bolj potreba? V njem avtor vabi k razsvetljevanju ljudstva tudi na temelju slovstvene folklore.¹⁹⁵

Zadnji od Poljakov, ki se je zanimal za slovensko slovstveno folkloro na kraju samem, je bil J. Slizinsky, a je na potovanjih z M. Matičetovim terensko gradivo zapisoval v nemščini.¹⁹⁶

In kakšen je bil pretok idej v slovstveni folkloristiki med Slovenijo in vzhodnimi Slovani? Eden prvih Rusov, ki je pustil svojo sled¹⁹⁷ poleg raziskovanja narečij¹⁹⁸ tudi v naši slovstveni folkloristiki, je Ismail I. Sreznjevskij; je v vrsti tistih, ki jih je očarala Rezija, da je napisal o njej posebno razpravo.¹⁹⁹ Kaj je prineslo njegovo druženje s Stankom Vrazom, bi bilo mogoče prav posebej obdelati.²⁰⁰ Pač so poslovenjena njegova pisma materi, ki »poročajo o prosvetnih in etnografskih razmerah na Hrvaškem in v Sloveniji«. ²⁰¹ Iz njih zvemo, da se je srečal tudi z Antonom Žakljem – Rodoljubom Ledinskim, Francem Metelkom, Urbanom Jarnikom, Matijem Majarjem in ta morda mu je posredoval zapisano »Mlado Bredo«. Pod naslovom »Horutanskaja pesnja W – W jo je objavil v zborniku Pamjatniki i obrazcy narodnogo jazyka i slovesnosti (ruskychü i zapadnychü Slavjan).²⁰² Po nekem B. B. je bila prevedena v ruščino in objavljena v časopisu Russkaja Besjada.²⁰³ Poleg tega je v istem zborniku²⁰⁴ I. I. Sreznjevskij objavil še devet ziljskih pesmi, ki sta mu pomagala priti do njih, po mnenju M. Matičetovega,²⁰⁵ U. Jarnik in M. Majar-Ziljski. Ta je v svojem prizadevanju za vseslovansko vzajemnost gojil prijateljske vezi z ruskimi panslavisti in leta 1867 potoval v Moskvo na etnografsko razstavo.²⁰⁶ Leta 1869 je lépo zbirko folklornih pesmi s Koroške priredil za tisk in jo pod naslovom »'Sbornik narodnih pesni, zagadek i poslovic ilirsko-slovenskih', pisan v cirilici, poslal v

¹⁹⁵ Tone Glavan, *Lužiški Srbi*, Ljubljana 1966, 245, 246–252.

¹⁹⁶ M. Matičetov, ustno. Prim. *Letopis SAZU X*, za leto 1959, Ljubljana 1960, 87.

¹⁹⁷ Milko Matičetov, *Pesmi o Marku (Knezu, Kraljeviču...)* na Slovenskem, v: *Traditiones* 13 (1984), 49–58.

¹⁹⁸ Franc Jakopin, Jan Baudoulin de Courtenay – slovenski dialektolog (1845–1929), 19: Jan Baudoulin de Courtenay, *Materialien zur südslavischen Dialektologie und Ethnographie*, Petersburg 1895. *Obrazcy jazyka na govorah Terskih Slavjan v severnoj Italiji*, Petersburg 1904, 16.

¹⁹⁹ I. I. Sreznjevskij, Zpráva o Rezjanech. »*Časopis Českého Museum*« 15 (1841), 341–344. Isti, Rezijane. »Moskvitjanin« (1844), 207–215 (po navedbi Milka Matičetovega v: *Pregled ustnega slovstva Slovencev v Reziji (Italija)*, v: *Slavistična revija* 16 (1968), 203–228.

²⁰⁰ Milko Matičetov, *Prezrta objava 9 ziljskih pesmi z vtisi I. I. Sreznjevskega ob reju pod lipo, zbijanju soda ipd.*, v: *Slavistična revija* 32, 1984, 337–355.

²⁰¹ F. Kotnik, *Pregled slovenskega narodopisja*, 44.

²⁰² V. Novak, *Delež zahodnih in vzhodnih Slovanov v raziskovanju slovenske ljudske kulture*, 401.

²⁰³ Rajko Nahtigal, *Prezrta izdaja I. I. Sreznjevskega slovenskih narodnih pesmi »Mlade Brede« in Ziljskega »reja«*, v: *Slovenski jezik* 3, snopič 1–2 (1940), 28–55.

²⁰⁴ V. Novak, *Delež zahodnih in vzhodnih Slovanov v raziskovanju slovenske ljudske kulture*, 385–401. R. Nahtigal, *Prezrta izdaja I. I. Sreznjevskega slovenskih narodnih pesmi »Mlade Brede« in Ziljskega »reja«*, 28–55.

²⁰⁵ M. Matičetov, *Prezrta objava 9 ziljskih pesmi z vtisi I. I. Sreznjevskega ob reju pod lipo, zbijanju soda, ipd.*, 337–355.

²⁰⁶ F. Kotnik, *Pregled slovenskega narodopisja*, 30. Majar je poslal s Koroške v Moskvo noše in opremo za sobo.

Moskvo 'Imp. Obščestvu ljubiteljev jestjestestvoznanija' in tam je – obležal. Pač najhujše razočaranje, ki ga je mogel Vseslovan Majar sploh doživeti.²⁰⁷ Za njegovo navdušenje so se mu Rusi pozneje dostojno oddolžili, saj je Iskra V. Čurkina napisala o njem vsestransko obravnavo²⁰⁸ in v uvodu vanjo opozarja, da se je pa prav ob »narodopisnih raziskavah« ustavil M. N. Speranski, in sicer »temelječ na narodopisnih Majerjevih opombah, ki jih je poslal Komiteju Narodopisne razstave v Moskvi«.

Že omenjena Russkaja Besjada je gostila tudi Vinka Fer. Kluna (1823–1875), ki je leta 1857 objavil v njej razpravo Slovenecy.²⁰⁹ V njej se predvsem vrača k narodnostnemu vprašanju, vendar slovstvena folklorja tudi ni prezrta. Dolenjsko označuje za domovino lepih folklornih pesmi, opisuje priložnosti za petje in pripovedovanje in se zadržuje posebej pri Kurentu, češ da ga imenujejo »sveti Korant«. Enako se ustavlja ob Zelenem Juriju.²¹⁰

Drugi veliki entuziast, ki je povezan z Rusijo, je Gašper Križnik (1848–1904); prvi slovenski zbiravec prozne folklore, ki jo je, po navodilih Jana B. de Courtenaya, zapisoval v narečju in mu svoje zapise kot gradivo za študij slovenskega jezikoslovja, a tudi z upanjem na objavo, pošiljal v St. Peterburg, kjer je bil njegov mentor univerzitetni profesor. To Križnikovo gradivo danes hrani ruska Akademija znanosti z oddelkom v Sankt Peterburgu.²¹¹ Inštitut za slovensko narodopisje pri ZRC v Ljubljani si je oskrbel precej njegovih kopij.

Nasploh je stike med Rusi in Slovenci z vidika znanstvenih povezav najtemeljiteje obdelala za obdobje konca 18. stoletja do leta 1914 Iskra V. Čurkina.²¹² Ravno ob koncu tega obdobja se je gibala v naših krajih ruska folkloristka J. E. Lineva, ki je v Črnomlju, Adlešičih in na Vinici, nato pa na Bledu, Rečici, Brezjah in drugod po Gorenjskem ujela na fonograf okrog 100 slovenskih folklornih pesmi. »Spravljeni so v folklornem oddelku 'Instituta ruskoj literatury (Buškinkij dom)'« pri ruski akademiji znanosti v Peterburgu. »V rokopisnem arhivu Lineve so ohranjena tudi besedila teh pesmi.«²¹³ in njihove vzorce si je Ljubljana oskrbela v drugi polovici šestdesetih let.²¹⁴ Za povojne slovensko-ruske folkloristične raziskave je značilno njihovo primerjalno izhodišče. Bodisi da gre za Nikita I. Tolstoja,²¹⁵ ki v svoje jezikoslovne raziskave vključuje tudi slovensko folklorno gradivo, Borisa N. Putilova, ko na primer eno od slovenskih balad razčlenjuje v njeni komparativni luči,²¹⁶ ali Viktorja E. Guseva, ki s takim postopkom skuša dognati lastnosti in posebnosti slovanskega odporniškega pesnjenja in pri tem ne spregleduje slovenskega gradiva.²¹⁷ Njegovo prizadevanje je sicer mogoče uvrstiti k vprašanju sodobne folklorje in marsikdaj segajo že čez njen rob.

Posredno je s slovensko slovstveno folkloristiko povezan tudi Ukrajinec Zenon

²⁰⁷ Ivan Grafenauer, Matija Majar-Ziljski, v: *Literarnozgodovinski spisi*, Ljubljana 1980, 589.

²⁰⁸ Iskra V. Čurkina, *Matija Majar-Ziljski*, Ljubljana 1974.

²⁰⁹ Vilko Novak, Prezrti spis Vinka F. Kluna o Slovencih, v: *Traditiones* 10–12 (1984), 170–172.

²¹⁰ Vilko Novak, *Raziskovalci slovenskega življenja*, Ljubljana 1986, 182–187.

²¹¹ Marija Stanonik, Gašper Križnik, članek za *Enzyklopädie des Märchens*, Göttingen, zv. 8/2–3, 474–475.

²¹² Iskra V. Čurkina, *Russkie i Slovenecy*, Moskva 1986.

²¹³ Zmaga Kumer, Milko Matičetov, Boris Merhar, Valens Vodusek, *Slovenske ljudske pesmi* I, VIII.

²¹⁴ *Letopis SAZU* 8, Ljubljana 1958.

²¹⁵ Nikita I. Tolstoj, *Očerki slavjanskogo jazyčestva*, Moskva 2003, 620, 621.

²¹⁶ Boris I. Putilov, Slovenskaja ballada »Ribniška Jerica« v svete spravritelonih dannyh, v: *Narodno stvaralaštvo / Folklor* IV Beograd (1965), 1132–1138.

²¹⁷ Viktor E. Gusev, *Slavjanskije partizanskije pesni*, Leningrad 1979.

Kuzelja, ki se je leta 1906 motivno-primerjalno lotil pesmi o Kralju Matjažu in pokazal na drugače ne le pri Hrvatih in Srbih, temveč tudi na starejše pri Romanih.²¹⁸

Pač pa je slovenska folkloristika doživela v Ukrajini pozornost v današnjem času, kakršne zlepa ne. Leta 1986 je Evgenij M. Paščenko objavil v zborniku za literarne vede in folkloristiko pregledni članek z naslovom *Iz zgodovine slovenske folkloristike*.²¹⁹ Avtor preseneča s svojo skrbnostjo, saj omenja marsikakšno ime, ki ga domači strokovnjak nemarno prezre. V nasprotju z njim je iz Prešernovega kroga posvečena večja pozornost Andreju Smoletu. Paščenkova sinteza kronološko sega do leta 1918 in njeno razvojno črto se mu je posrečilo prikazati nadvse uspešno. Posebno pripomorejo k temu zarezje, ki jih označuje kot nove stopnje v razvoju specialne vede, ki si na Slovenskem še vedno išče svoj prostor. Hvalevredno je, da Paščenko na kratko, a dovolj jasno razloži, v čem je novost posamezne stopnje, ki jo je razmejil od prejšnje. Seveda je v skladu s konceptom revije, da skrbno opozarja tudi na tiste sestavine v razvoju slovenske slovstvene folkloristike, ki so povezani z drugimi slovanskimi narodi. Prvo tako stično točko najde med J. W. Valvasorjem in Dalmatincem J. Šižgoričem, ko primerjata svoje nabrane pesmi s pesmimi Grkov in Rimljanov. Za čas romantike Paščenko navaja, da so pomembne Slovence tega časa spodbujali k delu tudi ruski, ukrajinski, češki, poljski romantiki (= literati) in filologi, kar je vse podžigalo k medsebojnemu tekmovanju v preučevanju folklorne ustvarjalnosti. Sledi navdušenje ob ugotovitvi, da je lep delež mariborske Zore posvečen problematiki drugih slovanskih narodov, posebno Rusom, a tudi drugim staroslovanskim kulturam. Posebno se prilega temu modelu osebnost in delo Matije Murka, zato seveda ni naključje, da mu je tudi z vidika primerjalne slavistike namenjena določena pozornost.²²⁰

Končno prihajajo na vrsto v tem pregledu južni Slovani. Največji slovanski filolog svojega časa Jernej Kopitar (1780–1844) je spodbujal k delu za srbsko slovstveno folkloro Vuka Stefanovića Karadžića in pripomogel njemu in srbski folklorni pesmi do svetovne veljave. Tega so se zavedali tudi Srbi sami, saj si ni mogoče drugače razložiti njihovega namena, da bi njegove zemeljske ostanke z Vukovimi vred prenesli v Beograd.²²¹ Pomembno podjetje, ki je skušalo ustvariti sintezo slovanskega narodopisja, je knjiga *Slovanstvo* iz leta 1874, vendar je ostala torzo, ker je izšel samo južnoslovanski del (Slovenci, Hrvati, Srbi, Bolgari).²²² V nekatera poglavja je vključena tudi slovstvena folklor vseh štirih narodov.²²³

Franu Miklošiču je slovstvena folklor rabila predvsem za avtentično gradivo pri njegovih analizah jezika, pri čemer se je opiral na vse slovanske jezike. Pri načelnem razločevanju med naravnim in umetnim epom se je za označevanje prvega največ skliceval na srbsko epsko pesem.²²⁴ Več o njem ni mogoče reči, dokler ni dokončan

²¹⁸ France Kotnik, *Pregled slovenskega narodopisja*, 44.

²¹⁹ Evgenij M. Paščenko, *Z istorij slovenskoj folkloristiki*, v: *Slovivnskie literaturoznavstvo i folkloristika*, 15 (1986), 80–89.

²²⁰ Marija Stanonik, *Ukrajinci o slovenski slovstveni folkloristiki*, v: *Traditiones* 17 (1988), 377–381.

²²¹ Lino Legiša, *Zgodovina slovenskega slovstva* II, Ljubljana 1959, 16, 22, 25, 32. –, Kopitarjevi pa Vukovi ostanki, v: *Slovanski svet*, 10 (1897), 203–204.

²²² Njeni avtorji so Janez Mencinger, Maks Pleteršnik, Božidar Raić.

²²³ F. Kotnik, *Pregled slovenskega narodopisja*, 26–27.

²²⁴ Marija Stanonik, *O slovstveni folklori v obdobju slovenske romantike*, v: *Miklošičev zbornik*, 243. Anton J. Murko, *Theoretische-practische Grammatik der Slowenischen Sprache*, Gratz, 1850.

pretres Miklošičevega razmerja do obravnavane problematike.²²⁵ Začetek izhajanja Slovenskih narodnih pesmi v uredništvu Karla Štreklja 1895 je zbudil po slovanskem svetu in drugod veliko navdušenje²²⁶ in temu se je pridružil tudi Vatroslav Jagić, Miklošičev naslednik na Dunaju, s priznanjem, da so postale vzor za podobne izdaje, saj ne v hrvaškem, ne srbskem in bolgarskem, ne češkem ali poljskem slovstvu ne obstaja kaj takega.²²⁷

Ce je devetnajsto stoletje na folklorističnem področju s slovenske strani zaznamoval predvsem Jernej Kopitar, je v dvajsetem stoletju to storil Matija Murko. Ta je enega od več svojih spisov posvetil tudi Kopitarju in Karadžiću, s poanto: Kopitar je ustvaril celega Vuka.²²⁸ Novost Murkovega dela je predvsem njegovo lastno terensko raziskovanje po Bosni in Hercegovini, Dalmaciji, Črni gori, tako da »je dal po Vuku Karadžiću jugoslovanskim narodom in svetu najbolj plastično sliko srbske in hrvaške ljudske epike«. ²²⁹ Rezultate svojega dela, ki je presenetljivo blizu konceptom »nove« ameriške folkloristike, je strnil v treh knjigah, napisanih v češčini in nato prevedenih v srbohrvaščino.²³⁰ Usodo terenskih posnetkov in njihovih nahajališč je leta 1968 popisal njegov sin Vladimir Murko.²³¹

Ne po obsegu opravljenega dela, ampak po njegovi metodi je Matiji Murku sledil celo med drugo svetovno vojno Milko Matičetov. V komentarju k objavljeni pesmi Deklica Menih iz tega obdobja izvemo, da je med njenima dvema variantama le dve uri razlike, ki sta opazni tudi v besedilih. »Lep dokaz, kako pravi ljudski pevec eno in isto pesem zapoje vsakokrat drugače.« Čeprav je to teoretično znano, ni veliko trditev podprtih z dokazi, zatrjuje avtor. Naslovni motiv zato obdeluje po njemu lastni geografsko-zgodovinski metodi.²³² Podobno obravnava folklorno pripoved, ki je v Vukovi objavi dobila naslov »Carigrad«. Kot član prekomorskih

²²⁵ Milko Matičetov je bil obljubil prispevek na témo Miklošič in narodopisje za *Traditiones* 24.

²²⁶ F. Kotnik, Pregled slovenskega narodopisja, 38: »Dr. Aleksander Brückner jo imenuje 'Thesaurus slowenischer Volkslieder'. In eden izmed najboljših slovanskih narodopiscev, dr. J. Polívka je pisal (v *Listich filol.* XXIV, 1897), da bo sedaj težko ponavljati Pypinove besede, da slovenska narodna poezija ni bogata. V 'Zeitschrift des Vereines für Volkskunde' (Berlin, XIII, 1903, 238) je zapisal, da je to delo ena izmed najboljših sistematično urejenih zbirk narodnih pesmi slovanskih narodov, v: 'Izdaja g. Štreklja je, kar se tiče znanstvenosti metode, svoje vrste unicum in zasluži posnemanja tem bolj, ker pri nas v Rusiji še nismo do zdaj niti poskusili napraviti tako kritično izdajo narodnih pesmi, dasi je že davno opozoril na njeno potrebnost pokojni N. A. Lavrovskij.'

²²⁷ F. Kotnik, Pregled slovenskega narodopisja, 38: »Jagić je zapisal v *Archivu f. sl. Phil.* XVIII, 619: 'So ist die Ausgabe musterhaft nach allen Richtungen ausgefallen, nichts ihr gleichkommendes kennen die bisherigen slowenischen publicationen, ja eine so zusammenfassende Arbeit existiert auch in der serbo-kroatischen oder bulgarischen, in der böhmischen und polnischen Literatur nicht. Am meisten wird man noch an die bekannte Ausgabe der kleinrussischen Volkslieder von Antonovič-Dragomanov erinnert.' V *Archivu ...* XXIV, 623–24 piše Jagić: »Ich wiederhole daher nach immer Pflicht, dass die Štrekelsche Ausgabe der slov. Volkslieder zum wenig bearbeitetem Felde die slavische Ethnologie bisher geleistet hat'.«

²²⁸ Matija Murko, Kopitar in Vuk Karadžić, v: *Izbrano delo*, Ljubljana 1962, 277–296.

²²⁹ Anton Slodnjak, Uvod, v: *Matija Murko, Izbrano delo*, Ljubljana 1962, 11.

²³⁰ Matija Murko, *La Poésie populaire épique en Yougoslavie au début du Xxe siècle*, Paris 1929. Isti, *Tragom srbsko-hrvatske narodne epike*, v: *Djela Jugoslavanske akademije znanosti i umjetnosti*, 41, Zagreb 1951, 42.

²³¹ Vladimir Murko, Končna usoda literarne zapuščine Matije Murka, zlasti posnetkov srbskohrvaških epičnih pesmi, v: *Slovenski etnograf* 20 (1968), 181–184.

²³² M. Matičetov, Deklica menih, v: *Zbornik etnografskog muzeja u Beogradu – 1901–1951* (Beograd 1953), 292–299.

brigad leta 1943 je Matičetov načrtno iskal njene variante in našel vsaj dve, ki ju v analizi označuje za bolj arhaični in z nekaterimi posebnostmi, kot jih pri Vuku ni najti, čeprav je njegovo besedilo sto let starejše.²³³ Motiv na novo rojenega človeka iz lobanje Matičetov odkriva po celi Evropi, geografska razširjenost in stari literarni viri pričajo, da je prišel v južnoslovansko tradicijo z vzhoda. Kot je empirično v razpravah o medsebojnih vplivih v slovstveni folklori južnoslovanskih narodov morda najdlje prišla Zmaga Kumer, s cilji, ki jih ilustrira naslov: Skladnosti in razlike v južnoslovanskih variantah balade o razbojnikovi ženi,²³⁴ je v sorodnih študijah najbolj korektno upoštevala slovensko gradivo Maja Bošković - Stulli,²³⁵ ki je vplivala na mlajšo slovstveno folkloristiko s svojo teoretično podkovanostjo.²³⁶

Tudi Slovence in Makedonce povezuje v slovstveni folkloristiki nekaj tankih, a žilavih nitk. Okrog sto let ni bilo znano, da je poliglot Štefan Kocjančič, profesor v goriškem semenišču, v drugi polovici 19. stoletja napravil glosarij besedišča na podlagi pesmi iz zbornika bratov Miladinov iz leta 1861. (Slovstvena) Folklor kot leksikografska inspiracija²³⁷ je posrečeno označil to njegovo delo Dragi Stefanija v komentarju k temu Kocijančičevemu delu. K njegovemu odkritju je pripomogel Milko Matičetov, ki je Makedoncem še posebno naklonjen, česar sad je tudi njegova primerjava dveh vnetih zbiralcev samoukov – Marka Cepenkova na makedonski in Gašperja Križnika na slovenski strani.²³⁸ Njegova razprava Naum in Bolen Dojčin prav tako sodi v ta okvir.²³⁹ Ne gre zgrešiti zbirke makedonskih folklornih pripovedi v slovenščini s strokovnim vpogledom v njihovo življenje na kraju samem.²⁴⁰ S tem so Makedonci krepko prekosili vrsto drugih narodov, ki smo jim posvetili dolžno pozornost na naši poti.

4. UGROFINSKI KULTURNI KROG

Ostane nam še zadnji, sosednji, madžarski delež, ki glede na posebno mesto v etnični paleti Evrope zasluži poseben razdelek. Prvi je prekmurski Slovenec Jožef Košič, čeprav je madžarske bralce seznanjal s slovensko slovstveno folkloro bolj po naključju kot sistematično in hoté, saj mu je šlo najprej za razsvetljevanje lastnih rojakov in s svojim pisanjem je imel tudi znanstvene ambicije.²⁴¹ V tem ga

²³³ Milko Matičetov, Uz nove varijante Vukove priče »Carigrad«, v: *Treći kongres folklorista Jugoslavije (L: 1956) u Crnoj gori* (Cetinje 1958), 179–184.

²³⁴ Zmaga Kumer, Skladnosti in razlike v južnoslovanskih variantah balade o razbojnikovi ženi v: *Narodno stvaralaštvo / Folklor* 7, zv. 25 (Beograd 1968), 52–60. – Ista, Vplivi turških napadov na slovensko pripovedno pesem, v: *Rad kongresa folklorista Jugoslavije v Zaječaru i Negotinu*, 1958 (Beograd 1960), 179–183.

²³⁵ Maja Bošković - Stulli, Hrvatske i slovenske usmene predaje o krsniku – kresniku, v: *Usmena književnost kao umjetnost riječi* (Zagreb 1975), 205–227.

²³⁶ Maja Bošković - Stulli, Usmena književnost v: *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb 1978, 7–67.

²³⁷ Uvodni komentar k publikaciji: Štefan Kocjančič, *Glosarij zbornika bratov Miladinovih*, Ljubljana 1985.

²³⁸ M. Matičetov, Dva južnoslovenski folkloristi samouci: Marko Cepenkovi i Gašper Križnik, v: *Simposium posveten na životot i deloto na Marko Cepenkovi*, Skopje 1981, 129–134.

²³⁹ M. Matičetov, Naum i Bolen Dojčin, v: *Traditiones* 16 (1987), 335–346.

²⁴⁰ Dragi Stefanija, *Osla jahaš, osla iščeš (makedonske ljudske pripovedke)* Ljubljana 1982.

²⁴¹ Vilko Novak, Gradivo Jožefa Košiča za etnografijo Prekmurja, v: *Slovenski etnograf* 2, (1949), 100–110.

²⁴² Vilko Novak, Jožef Košič (1788–1867), prekmurski pisatelj, v: *Razprave II. razreda SAZU* 3, (1958), 235.

je potrdil madžarski literarni leksikon:²⁴² »Košič je vidno razširil snovni obseg prekmurske književnosti, s tem da je poleg jezikoznanstva vpeljal še dve novi področji: narodopisje in zgodovino.«²⁴³ Njegovi prispevki so »pomembno gradivo za prekmursko folkloristiko«,²⁴⁴ čeprav raziskovalci najdejavajo v njih madžarske predloge.²⁴⁵

Sicer pa je zgodovinska in simbolična oseba, ki tudi na področju slovstvene folkloristike najbolj povezuje Slovence in Madžare, Kralj Matjaž. Na drugem mestu je bilo že nakazano, zakaj se je Slovenec tako priljubil, zato tu nekaj besed le z madžarske strani. Leta 1867 je mladi publicist József Prém objavil dve pesmi iz Korytkove zbirke in naslednje leto *Krajna népköltészet* / »Ljudsko pesništvo Kranjske«, pri čemer se je naslonil na prevod *Volkslieder aus Krain* Antona Auersperga–Anastasiusa Grūna.²⁴⁶ Tega leta, 1868, pa je objavil tudi zapis z naslovom *Mátyás király es Marko Krajna népköltészetében* (»Kralj Matjaž in Marko v ljudskem pesništvu Kranjske«).²⁴⁷ Nato so se do konca 19. stoletja v matjaževsko problematiko spuščali še Lajos Bartok, Lajos Abafi, Bálint Bellosics in spet József Prém.²⁴⁸ Najbolj pa se je poglobil vanjo Avgust Pavel (1886–1946), ki je največ svojih ustvarjalnih moči razdal madžarski kulturi, ne da bi pozabil, da je slovenske matere sin. V tej luči je treba gledati njegovo prizadevanje za rodovitno sožitje dveh sosednjih narodov. Poglobljeno in strokovno izčrpno sta o tem na več mestih pisala Vilko Novak²⁴⁹ in Štefan Barbarič,²⁵⁰ ki je v tej zvezi zapisal: »Pavlova evokacija 'Zlate ptice'²⁵¹ in njegovo simbolično pojmovanje osvobodilnega poslanstva Kralja Matjaža dobiva jasen aktualni pomen: ljudski mit prevzema posodobljeno poetizacijsko vsebino, personificira nujnost poglobljanja in bogatenja slovensko-madžarskih sosedskih kulturnih in drugih povezav.«²⁵² Če Štefan Barbarič po svoji slavistični naravnosti opozarja na smiselnost raziskovanja o izvoru slovanskih izposojenk v madžarščini na eni strani²⁵³ in na drugi na hungarizme v prekmurskih narečjih,²⁵⁴ je Vilko Novak v vlogi posrednika med dvema omenjenima kulturama usmerjen večinoma etnološko. Tedaj najde prostor tudi za notico, kakor sledi: »V razdobju med zadnjima vojnama je dosegla madžarska folkloristika zelo lepe uspehe. Zbiralci pravljic in pripovedk

²⁴³ Štefan Barbarič, Oris književnega razvoja severovzhodne Slovenije do sredine 19. stoletja, v: *Panonski zbornik*, Murska Sobota 1966, 102.

²⁴⁴ Vilko Novak, Jožef Košič (1788–1867), prekmurski pisatelj, 256.

²⁴⁵ Prav tam: »'Stara Gregoracija' ima predlogo v madžarščini in je bila verjetno razširjena že pred Košičem, kar dokazuje tudi naslov.«

²⁴⁶ Breda Požar, *Anastadius Grün in Slovenci*, Maribor 1970. Dušan Ludvik, Dr. Breda Požar, Anastasius Grün in Slovenci (ocena), v: *Slavistična revija* 21 (1973), 89–93.

²⁴⁷ Š. Barbarič, Avgust Pavel in slovensko ljudsko izročilo, 3–12.

²⁴⁸ Š. Barbarič, Avgust Pavel in slovensko ljudsko izročilo, 4–5.

²⁴⁹ Vilko Novak, Avgust Pavel (1886–1946), v: *Slavistična revija* 9 (1956), 197–200. Isti, Avgust Pavel in slovensko ljudsko pesništvo, v: *Narodno stvaralaštvo/Folklor* 4 (1965), 1261–1267. Isti, Življenje in delo Avgusta Pavla, v: *Razprave II. razreda* 7 (1970), 293–341.

²⁵⁰ Štefan Barbarič, Ko se bo oglasila zlata ptica, v: *Jezik in slovstvo* 13 (1968), 175–180.

²⁵¹ Prav tam.

²⁵² Vilko Novak, Jožef Košič (1788–1867), prekmurski pisatelj, v: *Razprave II. razreda SAZU* 3, 10.

²⁵³ Štefan Barbarič, Oris književnega razvoja severovzhodne Slovenije do sredine 19. stoletja, v: *Panonski zbornik*, Murska Sobota 1966, 75.

²⁵⁴ Štefan Barbarič, Stara prekmurska književnost ob vzhodno štajerski in kajkavski Hrvaški, v: *Študije o slovstvu in jeziku*, Murska Sobota 1973, 12.

so posvečali veliko pozornost pripovedovalcem in poslušalcem, zasledujoč življenje njih stvaritev in izročil. Izdajali so zbirke ljudske proze, zapisane od posameznih nadarjenih pripovedovalcev, študirali so njihovo življenje, slog itd. Analizirali so prozo posameznih vasi kot celoto. V tej smeri nadaljujejo po osvoboditvi z velikim razmahom.²⁵⁵ S precejšnjo širokosrčnostjo je najti kaj za tukajšnjo témo v njegovem članku Etnološki stiki Madžarov s Slovenci in Hrvati,²⁵⁶ predvsem v odstavkih o vplivih slovanskega jezika na madžarščino (v njej je razbranih okoli 800 slovanskih besed) in opombe o sestavinah, ki jih je od Južnih Slovanov vsrkala vase madžarska duhovna kultura. Da je treba Vilka Novaka šteti danes za najbolj vnetega Pavlovega naslednika, pričajo tudi njegovi publicistični članki.²⁵⁷

SKLEP

Pričujoči oris se je nekako samodejno gibal v nasprotno smer urnega kazalca in tako kolikor mogoče sistematično zajel vse štiri etnične skupine, ki obkrožajo našo domovino. Začel je z nemško govorečimi sosedi in skušal zajeti ves germansko govoreči prostor. Nato je, kolikor so mu viri dopuščali, obdelal stike z narodi romanskega izvira, spet z dolžno pozornostjo do naših sosedov na zahodu. Enako zbrano je skušal ravnati s slovanskimi, katerih zastopnika imamo na južni meji, in ta krog se je sklenil s predstavniki ugrofinske skupine na vzhodu. Razpoložljivi viri so po svoji tehtnosti kaj raznovrstni, zato posamezni deli orisa po svoji kakovosti niso uravnoteženi. Še celo več. Pri pojavih ali avtorjih, ki so že doživeli samostojno in vsestransko obravnavo, gre tu bolj ali manj za skop povzetek, večja pozornost pa je posvečena tistim, ki jo tokrat prvič doživljajo. V prvem primeru gre za smerokaz k temeljito obdelanim problemom, v drugem za napotek oziroma vabilo, da bi bilo to treba storiti čimprej.

Kljub nekaterim pomanjkljivostim je že zdaj mogoče ugotoviti, da je veda – danes z interdisciplinarnega vidika poimenovana kot slovstvena folkloristika – že od vsega začetka dostojno povezana z Evropo in ni tako zaplotniška ali ničeva, kakor po nemarnem misli kdo, ki s tukajšnjo snovjo ni seznanjen. Drobcji tukajšnjega mozaika so ustvarili presenetljivo živahno podobo naše povezanosti s staro celino, bodisi proti vzhodu ali zahodu, severu ali jugu.

Največja vrednost tukajšnjega pregleda je, da so zdaj podatki kolikor mogoče zbrani na enem mestu (in opombe so kot kazalke, kje se je o čem mogoče bolje poučiti). Seveda je mogoče še vedno kaj spregledano, saj nobeno človeško delo ni popolno!

Razen možnosti za empirično nepopolnost daje v premislek še naslednje šibke točke v tej zvezi:

1. Zaradi strokovne doslednosti je pošteno opomniti, da niso bili omenjeni stiki vedno strokovno pogojeni, ampak so nanje vplivale tudi osebne življenjske

²⁵⁵ Vilko Novak, Današnja madžarska etnografija, v: *Slovenski etnograf* 9 (1956), 267.

²⁵⁶ Vilko Novak, Etnološki stiki Madžarov s Slovenci in Hrvati, v: *Etnološki pregled* 4 (1962), 45–54.

²⁵⁷ Vilko Novak, Madžarski prijatelj Slovencev »brez španske etikete«, v: *Delo/Književni listi*, 15. 9. 1994, 15. Isti, Opozorilo na pomembnega raziskovalca ljudskega življenja, *Delo/Književni listi*, 22. 9. 1994, 15.

- razmere. Valvasor, Zois in Linhart so se tu udomačili, Hacquet se je nastanil pri nas po svoji službeni dolžnosti kot rudniški zdravnik v Idriji, Štrekelj je bil poročen z Angležinjo, Kretzenbacher je na Slovenskem preživel otroštvo. Itd.
2. Glede na omembo, od kod izvirajo Valvasorjev, Zoisov in Linhartov rod, bi morda bilo prav vključiti sem tudi prizadevanja Ivana Navratila, Frana Milčinskega in Ivana Koštiala, ki so bili deloma Čehi.
  3. Tukajšnji mozaik bi bil vsekakor bolj dodelan, če bi upoštevali v njem tudi knjižno zbirko Zlata ptica pri Mladinski knjigi, ki nas že leta seznanja z najvišjimi dosežki folklornih pripovedi s celega sveta, ne le iz Evrope. Sem in tja pride na dan kakšna podobna knjiga tudi mimo nje.²⁵⁸
  4. Nimamo še dognanih portretov z vidika slovstvene folkloristike v evropskem okviru za posamezne znamenite slovenske osebnosti, kot so: Jernej Kopitar, Fran Miklošič, Gregor Krek, Ivan Grafenauer. Tedaj bi ugotovili, da smo tudi Slovenci ne sprejemali, ampak tudi dajali.
  5. Za uravnoteženo razmerje med daj-dam na tleh slovstvene folkloristike bi bilo koristno obdelati stike slovenskih strokovnjakov naših dni, Milka Matičetovega z italijanskimi in slovanskimi, Nika Kureta in Zmage Kumer z nemškimi in švicarskimi, Vilka Novaka z madžarskimi. Že to naštevanje kaže, da so potisnjene v ozadje francoska, angleška, kaj šele skandinavska slovstvena folkloristika, ki je najboljše organizirana.
  6. Za večjo ozaveščenost slovenske slovstvene folklore in vede o njej bi bilo treba več takih prispevkov kot je Vilka Novaka o raziskovalnih dosežkih v obdobju 1920–1960 v nemščini.²⁵⁹
  7. Na drugi strani pa bi bil prav koristen tudi pregled in sistematika knjižnih poročil in ocen, s katerimi mlajši rod skuša slediti novostim zunaj domačih meja in kako jih vpleta v svoje delo.

²⁵⁸ *Leteča ladja (Lužiškosrbske pravljice)*, Ljubljana 1959. Izbral in prevedel Viktor Smolej.

²⁵⁹ Vilko Novak, Die Erforschung der slovenischen Volksdichtung in den Jahren 1920–1959, v: *Zeitschrift für slavische Philologie* 29, zv. 1 (Heidelberg 1960), 183–199.

SVETOVNA KNJIŽEVNOST IN SLOVENSKA SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA

UVOD

Po zgledu konkretnega sodelovanja slovstvene folkloristike in literarne vede pri raziskovanju besedne umetnosti, kakor ga podaja Max Lüthi, tankočutni raziskovalec vrhuncev svetovne literature in enako, brez predsodkov, tudi slovstvene folklore, se poglavje empirično posveti trem jedrom nesporno svetovne književnosti, katerih motive je mogoče najti v slovenski slovstveni folklori. 1. Starogrška epika in tragedija; 2. Giovanni Boccaccio, Decameron; 3. Fjodor M. Dostojevski, Bratje Karamazovi.

I. PRIMER SODELOVANJA MED SLOVSTVENO FOLKLORISTIKO IN LITERARNO VEDO PRI RAZISKOVANJU OBEH VEJ BESEDNE UMETNOSTI

Poroštvo, da slovstvena folklorika zasluži resno pozornost, dokazuje Max Lüthi, avtor več razprav o opusu W. Shakespearea, po drugi strani enako tenkočutni poznavalec predvsem sloga slovstvene folklore. Švicarski raziskovalec obeh vej besedne umetnosti skuša razumeti, kako sta etnologija¹ in literarna veda občutljivi za svojo samostojnost in istovetnost. Vsaka se boji, da bi oslabila svoje bistvo, če bi se povezala z drugo; npr. literarni raziskovalec gledališča noče nič slišati o maskah in šegah,² medtem ko je etnologija usmerila svojo pozornost na funkcijo dela v človeški družbi. Lüthi vabi k odpiranju meja med vedama, češ naj si ne bosta samozadostni in se zavzema za interdisciplinarnost in univerzalizem. Etnologija raziskuje na primer pregovore v vsakdanjem življenju. Raziskovanje Shakespeareovih pregovorov je odkrilo, da jih veliki dramatik vedno rabi v kritičih, zagatnih položajih svojih junakov in služijo mnogoterim dramatičnim namenom, kompozicijski povezavi daleč narazen ležečih scen, ironiziranju določenih položajev, značaja sogovornikov in njihovemu razmerju do nagovorjene osebe. Rabi jih za namigovanje. Ali ni tako tudi v vsakdanjem

¹ Max Lüthi slovstvene folkloristike neposredno ne omenja, ker so v času objave njegovega zadevnega članka na nemškem govornem področju le redki že bili pripravljene sprejeti pojem folklore. Vendar je večino od tega, kar po njegovem počne etnologija, v resnici predmet slovstvene folkloristike – če upoštevamo njeno pojmovanje v drugih kulturnih krogih (angleško, skandinavsko, slovansko in dandanes že tudi nemško).

² Max Lüthi, *Volkskunde und Literaturwissenschaft*, v: *Volksmärchen und Volkssage*, Bern 1961, 160–184. Razveseljivo je, da ta očitek slovenske etnologije nitu literarne zgodovine ne zadene, kar je zasluga Nika Kureta, ki je različne ugledališčene pojave raziskoval z obeh zornih kotov. Prim. Marija Stanonik, Venček na grob, v: *Dnevnik* 2. 2. 1995, 15.

življenju. Pregovor zveni bolj milo in pomirjevalno kot neposredna pripomba.³

Lüthi nato podaja vrsto stičišč, kjer se srečujeta in se (lahko) medsebojno oplajata etnologija (precizneje: slovstvena folkloristika) in literarna veda. Sledimo mu po vrsti, kakor jih navaja: pesniških konvencij ne rabita le pesem in pravljica v slovstveni folklori, ampak jih pozna tudi visoko pesništvo. André Jolles razlaga, da se v pravljici in pesmi veliko »stori samo od sebe«. Toda to se dogaja tudi v individualnem pesništvu, dodaja Max Lüthi in spet daje za zgled Shakespearea. Če pesnik privzame v svoj jezikovni izraz eno metaforo, ta z izbrano pesniško konvencijo potegne za seboj druge besedne in metaforične zveze, kar se jim dogaja nezavedno z avtomatizmi in imaginacijo. Od Baudelairea in Rimbauda velja metafora za posebno vprašanje poetike. Literarna veda, ki ni tako v oblakih, kot ji očitajo, je pod vplivom sodobnega pesništva razvila raziskavo metafore, ki tudi na pesništvo prejšnjih časov meče novo luč. Medtem ko sta bila prej v središču pozornosti ritem in sintaksa, je zdaj bolj privlačna imaginacija. S tem mora priti v literarno vedo »ura pravljic«, je hudomušen Lüthi, katerih bistvo nikakor ne temelji na jezikovnih zvezah od pripovedovalca do pripovedovalca, ampak na vsebini in kontekstu podobe in metaforike. Tudi današnji nagibi razumeti umetnost kot neučakanost, nestrpnost spoznanja, ki preusvaja znanje in hoče zajeti veselje v enem pogledu – se sme reči – da so dobili pobudo in priče v posebnostih in težnjah folklornih povedk in pravljic. Živahno raziskovanje metaforike sega v globinske plasti literature in literarne vede našega časa. Metafora kake drame ali epa sta za nezavedno zadržanje pesnika bolj povedni kot neposredno govorjena beseda.

Max Lüthi gre še dlje. V moderni umetnosti (Rimbaud, Werfel, Pound, Fabri, Marinetti nastopa razosebljeni lirski subjekt, ki ni več empirični jaz. Tako se je duhovno dogajanje individualne pesmi preneslo v bližino tega, kar opaža slovstvena folkloristika pri nastajanju folklorne pesmi. S tem je v literarni vedi postala aktualna zakonitost, ki ga je André Jolles postuliral za »preproste oblike« da se zgodijo tako rekoč same, brez sodelovanja pesnika, v jeziku. Prav tako najde M. Lüthi stičišče med etnologijo in literarno vedo tudi v njenem obratu k povprečnosti, saj literarna veda raziskuje tudi časopisne članke, bestsellerje in to ne le kot ozadje za visoko literaturo, etnologije pa ne zanimajo več samo dobre pravljice. Literarna veda je prenehala biti gola elitna znanost; če ne po metodi, se približuje etnologiji po predmetu. Etnologija gre na roko literarni vedi s prispevkom o izviri posameznih snovi in motivov. Literarne zgodovine ne zanimajo samo bistvo, zgodovina in življenje pesništva, ampak tudi izviri. Za Junga in njegovo šolo⁴ so pravljice kraljevska pot h kolektivno nezavednemu. V tej luči je etnološko raziskovanje pravljic velikega pomena. Rudolf Petsch jih je označil za praoblake visokega pesništva. Torej prispeva njihovo raziskovanje k bistvu visoke umetnosti. Emil Staiger v Temeljnih poetiki⁵ pri epskem pesništvu odkriva eno pglavitnih zakonitosti: razstavljalnost njegovih delov. Isto je mogoče opaziti v pravljicah. Vsaka epizoda se lahko razdere, razdeli, sklicujoč se na izolirujoče stilno načelo pravljice sploh. Obstajajo še druge vzporednice med pripovedovanjem pravljice in pripovedovalcem v prozi, pravi Lüthi, in zakonitosti,

³ M. Lüthi, *Volkskunde und Literaturwissenschaft*, 160–184.

⁴ Omemba Junga, Staigerja je za Lüthija nekaj vsakdanjega, saj so vsi trije švicarski avtorji.

⁵ Emil Staiger, *Grundbegriffe der Poetik*, Zürich 1946.

ki jim Staiger sledi v omenjenem delu, je sam odkril v pravljicah, iz česar izvaja, da bistveni zakoni poetike niso dozoreli šele v višjih formah, ampak že v nižjih, gre za tipološke, nadčasovne lastnosti. Literarna veda naj bo pozorna na sprejemalca in funkcijo literarnega dela v vsakdanjem življenju.

Toda če se literarna zgodovina uči od etnologije, naj se tudi etnologija od nje. Pod vplivom vladajočega funkcionalizma je etnologija pozabila, da se ne izražajo splošne življenjske oblike samo v spodnjih družbenih plasteh, ampak tudi v stvaritvah, s katerimi se ljudstvo druží in jih oblikuje. Če gre za tipološke vzporednice, nekateri ugotavljajo stičišča med dvema vrstama besedne umetnosti v njenem medsebojnem sprejemanju in oddajanju. Stiki med njima niso zgolj enostranski, ampak mnogostranski. Ne poteka le v smeri od »ljudskega mita, v katerem se izraža anonimni genij«, k individualnemu, zavestnemu umetniškemu ustvarjalcu, poteka tudi v nasprotno smer – od klasične snovi k ustnemu podajanju. Če v kakem obdobju obstajajo stiki med slovstveno folkloro in literaturo v tem, da literatura slovstveno folkloro posnema, drugič in drugod le izkorišča njena sredstva. Na drugi strani pa slovstvena folkloro izkorišča sredstva klasične umetne literature. Če je za delo umetn/išk/e literature značilno, da so deli podrejeni celoti, za nastankom dela stoji ideja celote, gre v slovstveni folklori za svobodno povezava detajlov. Slovstvena folkloro je proces preoblikovanja detajlov, njihovo prestavljanje, razmnoževanje in krčenje. Skozi tradicijo nastaja folkloro delo v zaokrožene celote s pomočjo detajlov, ki med seboj niso empirično povezani. Gre za parataktično povezavo strukturnih elementov. To parataktično nizanje detajlov pripovedovalcu omogoča povezovati med seboj raznorodne prvine. To pa je prav načelo moderne umetnosti, ki preseneča s povezavo med seboj nenavadnih sestavin. To torej ni odkritje in prednost moderne asociacijske literature, ampak že folkloro pripovedništvo pozna to metodo. Na koncu svoje razprave M. Lüthi poudarja, da azijsko mišljenje še goji mitologijo, medtem ko je Evropa ponekod izvedla popolno racionalizacijo mišljenja. Mitično mišljenje pa je še ohranjeno v slovstveni folklori. Predmeti se v njej oblikujejo v simbole, kakor pri naravnih, da ne rečemo »primitivnih« ljudstvih, ki vse, kar doživljajo, poosebijo, personificirajo. Psihoanaliza odkriva v vsakem literarnem ustvarjanju ostanke mitološkega mišljenja. S tega vidika torej ni bistvenega razločka med dvema vejama besedne umetnosti. Bistvenih razločkov tudi ni med njima glede na vlogo ustvarjalne osebnosti, ni jih, po Lüthiju, v načinu nastajanja, tudi ne v naravi njenega ustvarjanja ali v naravi odnosa med slovstvenim delom in tradicijo.⁶

Vrh tukajšnje obravnave je razprava M. Lüthija o pravljicah in literarni vedi,⁷ saj je dobrodošel zgled srečnega sodelovanja folklorističnega – Lüthi bi dejal etnološkega – znanja in literarne vede. S tem se odziva na W. H. Audena, ki za Lüthija neustrezno trdi, da je raziskovanje pravljič zgolj v znamenju slepih ali okrnjenih motivih: Junak ima dva brata, toda le eden vstopi v akcijo, drugemu ni dana nobena vloga. Junakinja prejme tri darove, a le dva od njiju uporabi. Etnolog bo to anomalijo dal na račun prenašanja: pripovedovalec, pripovedovalka sta pozabila kakšno epizodo, toda figure, ki ji ta epizoda pripada, je ostala, ker se pripovedovalec in poslušalec držita formule

⁶ M. Lüthi, *Volkskunde in Literaturwissenschaft*, 160–184.

⁷ M. Lüthi, *Volksmärchen und Literaturwissenschaft*, v: *Volksmärchen und Volkssage*, Bern 1961, 145–159.

tri: trije bratje, trije darovi. Od tod je Auden prišel do sklepa, da med osebami ali predmeti v pravljici ni nobene funkcije. S tem je, po Audenu kršen zakon, da mora biti v pripovedi vsaka sestavina ovrednotena. Takšno gledanje na pravljice M. Lüthija po njegovih lastnih besedah obvezuje, da na konkretnih primerih demonstrira, kako naj se literarni strokovnjak loti pravljice. Število tri je formula. S pojmom formule imamo že pripravljeno literarnozgodovinsko ozračje. Literarni zgodovinar poudarja, da imajo v predmetu njegove obravnave stilistični pojavi prednost pred logičnimi zahtevami. Tudi šibkejšemu pripovedovalcu je mogoče imenovati dva brata namesto treh, če je pozabil funkcijo. Toda pogosto je fascinacija nad številom tri močnejša kot njihova funkcija v nadaljevanju zgodbe. V pravljici so osebe in stvari trdno vgrajene v dogajanje, občutje za to je pri večini pripovedovalcev zelo strogo, obvezno se jim zdi imeti trdno smer. V tem smislu je mogoče govoriti o žanrskem stilu pravljice. Ravno to raziskovalca literature predvsem privlači. To ne pomeni, da znotraj posamezne pripovedi ne prihajajo ena z drugo v spor različne stilne poteze. Pravljica ne ljubi le formul, ampak sploh vse, kar spada k utrditvi pripovedi, npr. besedno ponavljanje. Ponavljanja so v ustnem prenašanju miselna opora za pripovedovalca. Literarna veda ne sprašuje po tehniki ponovljenih izjav, ampak po njihovem umetniškem delovanju; ugotavlja, da ima vračanje posameznih izrazov in celih epizod v pravljici močno ornamentalno, členjevalno moč, ne le za pripovedovalca, ampak tudi za poslušalca. Literarna veda se ne zadovolji s tem, da nastanek okrnjenih motivov izpelje s prevladujočo močjo formalnega stila, na število tri. Sprašuje se po delovanju tako nastalih okrnjenih ali slepih motivov in ugotavlja, da se posebno prilagodijo celotnemu stilu pravljice. Pravljica mora biti na zunaj pregledna, jasna in precizna v posameznem, toda postane težko pregledna kot celota.⁸

Pravljica je lahkotna, zmeraj na novo zložena, njeni deli se med seboj ne povezujejo; ne vrača se k zaostalim, prejšnjim dogodkom, da bi jih vlekla naprej; nasprotno, vsaka posamezna epizoda teži k izolaciji. Tudi epizode so v tem smislu okrnjene. Kar se stori v eni epizodi, ni nujno, da se naslednja brezpogojno obrne nanjo. Figure in stvari niso navezane na določeno okoliščino, izgubijo se med seboj, dobijo ali dajo spet novo povezavo. Seveda je v tem mogoče videti primitivnost, nesposobnost povezovati stvari med seboj. A hkrati se ta izolacija ujema z drugimi stilnimi potezami pravljice, Izolirana epizoda ustreza izoliranemu, tako imenovanu slepemu motivu. En način izolacije je tudi, da se magičen, numinozen (skrivnosten), profan, erotičen motiv dejanskega dogajanja znebi s tem povezanega čustva. Tako si junakinja pravljice v Stekleni gori odreže prst, ne da bi tekla kri ali da bi slišali o kakršni koli bolečini. Pravljica sublimira svoje sestavine, to je en »Glasperlenspiel«. Tako delujeta skupaj: sublimacija in izolacija presenetljivo poganjata dejanje. Okrnjenost marsikaterega motiva je integrirajoč element stila pravljice kot take. Kar Auden označi kot kršitev zakonov pripovedovanja, je deloma odgovor umetniški gospodarnosti in očitni fantaziji. To sledi, po Gottfriedu Kellerju, drugačnim, močnejšim zakonom, zakonom stilne doslednosti znotraj pravljice.⁹

⁸ Prav tam, 146–148.

⁹ Prav tam, 148–149.

Kot se etnolog sprašuje po vlogi pravljic v celotnem življenju skupnosti, se sprašuje strokovnjak iz literarne vede po funkciji posameznih potez v pravljici znotraj nje. V tem smislu sta oba, etnolog in literarni strokovnjak funkcionalista, otroka istega časa, – pravi Lüthi – ki iščeta povezave posameznosti v celoti. Le predmet je drugačen. Etnolog ima pred očmi tradicionalen krog, prenašanje izročila, imenuje se 'znanost o življenju v prenašanih ureditvah'. Pravljica ga privlači kot tradicionalna substanca, kot sredstvo povezave nekega pripoved/oval/nega kroga, kot kulturni, duhovni in socialno-zgodovinski dokument. Literarna veda se sprašuje o bistvu pravljice same. Zanima se za pravljico kot stvaritev. Katere so specifične naloge raziskovanja pravljice v literarni vedi? Najprej določiti fenomenologijo pravljice. Najbližja pot k temu cilju je primerjava pravljice s sosednjimi žanri s povedko, legendo in šalo. Čeprav ljudstvo komaj razlikuje imena za različne žanre svojega pripovedovanja, literarna veda ve, da izhajajo različni žanri iz določene duhovne in umetniške potrebe, da vsak žanr ustreza svojemu lastnemu stilu. Ta nevarnost je danes veliko manjša kot nekoč. Tudi literarna veda se strinja v tem, da je prvotni stil pravljic z Grimmovimi posegi pogosto poškodovan. Sam, upošteva, da ima pravljica svoj notranji stil, protestira proti izdajateljem in prevajalcem, ki ta stil svojevoljno kvarijo: pravljica išče ne individualni, ampak nadosebni stil.¹⁰

Vprašanje je, kako nastane pravljica? Sama od sebe, kot Jakoba Grimma navaja André Jolles ali kot zavestno umetniško dejanje? O zgodovinskem izviru pravljice vemo toliko kot nič. Seveda je naloga literarne vede tudi raziskovati nastanek, izvir, zgodovino tega žanra pravljice, npr. njegovo razmerje do mitosa. Izhaja pravljica iz mita, kakor verjameta brata Grimm in marsikateri raziskovalec? Izvir pravljice je neznan. T. i finska šola ima za cilj rekonstruirati posamezen pravljični tip. Tudi pri tem je v igri izhodišče literarne vede. Predvideva namreč, da je prvotna forma vsake pravljice logično pesniška. Čeprav etnologija in literarna zgodovina v prvi vrsti mislita na raziskovanje izvirov in vplivov, bolj poskušata obe predstaviti lastno videnje vsakega obdobja, tudi poznejših časov. Literarna znanost si zato ne postavlja le vprašanj o zakonih in nastanku vrst in praobliki posameznih pravljic, ampak tudi o zgodovinskih, nacionalnih, podeželskih, individualnih mnogovrstnostih in posebnostih pripovedi. Mimo je čas, ko se je zdelo primerno le vprašanje o njihovem izviru, njihovo nadaljnje širjenje je tudi upravičeno do strokovne pozornosti. Tu se najdeta moderna etnologija in literarna veda v isti vrsti s psihološkim raziskovanjem pravljice; le-to v različnih variantah ne vidi preprosto razpadlih ostankov neke praforme, ampak je vsaka varianta izraz nekega različnega psihičnega položaja.¹¹

Ali je pravljica v literarni vedi hvaležen predmet raziskovanja ali ne, se sprašuje M. Lüthi in pri tem omenja svoje predhodnike na tem področju: G. E. Lessinga, F. Schillerja, E. Staigerja, in druge, ki so jo omenjali v svojih poetikah. Katalogi pravljičnih in šaljivih tipov in motivov, ki so jih pripravili Antti Aarne, Stith Thompson, Johannes Bolte in Georg Polivka in drugi raziskovalci, so praktično uporabni. Raziskovalce literature morejo spodbuditi za podobno, seveda veliko težjo nalogo na področju individualnega pesništva. Gottfried Keller poudarja, kako globoko v človeškem življenju korenini vsaka fabula, na kateri je zgrajen

¹⁰ Prav tam, 150–151.

¹¹ Prav tam, 151–152.

veliki stari svet. Po zunanji in notranji formi je bila literarna veda v 20. stoletju pod vtisom pesništva in izjav Charlesa Baudelaira, Stephana Mallarmeja, Hermann Hofmannsthal in drugih, ki poudarjajo jezikovnost pesniškega dela: zvok, melodijo, ritem, sintakso. In če današnja folkloristika¹² skrbno in ljubeznivo publicira slabo ali dobro pripovedovane pravljice, se zdi, da ima podoben rešpekt do notranje forme pravljič. Romantiki so videli poetično v barvi in melodiji, klasiki – in danes se nagibamo močneje k njim – v strukturi. Pri interpretaciji modernega pesništva je pravljica danes marsikdaj poklicana na posvet. Kafkove pripovedi so označene kot antipravljica, Če je Brecht imenovan za »skrivnega pravljličnega pesnika«, to pomeni, da je ustvaril nov pravljični svet. Od Baudelaira in Mallarmeja se lirika trudi za izoliranje in abstraktnost. Oboje je navzoče v pravljici, enako kot razosebljenost. Za Baudelaira so kamnine in rudnine simboli čistega duha. Raziskovalec pravljič bo sedaj bolje razumel njun smisel v pravljičah. Literarni raziskovalec je tako kot pesnik otrok svojega časa. Raziskovanje pravljič kot tudi interpretacija individualne literature nosita poteze določenega obdobja. Ne le moderna literarna veda se sprašuje, če hoče razumeti delo kakega pesnika, o njegovem celotnem opusu. Tudi bralec doživlja ob kaki pesmi, da jo dopolnjujejo druga avtorjeva dela. Podobno ob poslušanju posamezne pravljice oživljajo številne druge. S tem še niso predstavljeni vsi problemi literarne vede v zvezi s pravljičami, na primer kategorije: novelistične, šaljive pravljice, domišljajske; vprašanje umetne pravljice; raziskovanje vplivov posameznih variant na druge, literarnih verzij na folklorne in narobe; vpliv pravljič na visoko literaturo sploh. Literarni vedi se je zahvaliti za dovoljšno raziskavo sprememb in pomena časa v pravljici, sicer pa je v tem žanru kot relativno preprosti stvaritvi še veliko neodkritega; a kar je znano, se kaže velik razločnejše kot v individualnem pesništvu, zato se literarni zgodovinarji vedno radi ozrejo na pravljico. Na koncu avtor tudi tu poudari psihološki vidik raziskovanja pravljič in vabi k tesnejšemu sodelovanju psihologije in literarne vede.¹³

II. SOOČENJE SVETOVNE LITERATURE IN SLOVENSKE SLOVSTVENE FOLKLORE Z EMPIRIČNEGA VIDIKA

Predstavljeno teoretično zaledje iz prvih poglavij je v pomoč pri analizi konkretnih besedil iz slovenske slovstvene folklore, za katere je bolj ali manj mogoče dokazati vire v svetovni književnosti iz treh med seboj silno različnih kulturnih krogov: starogrškega, zgodnjeitalijanskega in klasičnoslovanskega.

»Evropsko ustvarjanje so prav posebno razgibavali in oplajali grški mitološki liki. V Edipu, Agamemnonu, Heleni, Elektri, Antigoni, Orfeju, Pigmalionu, Narcisu, Fedri in mnogih drugih antičnih postavah so pesniki in dramatik odkrivali poleg fabulativne razgibanosti v dogajanju in življenjske plastičnosti junakov, ki so jih deloma umetniško podali že grški ustvarjalci, tudi velike idejne probleme in občečloveške vrednote. Zato so neprestano segali po njih, jih vsak po svoje

¹² Izraz folkloristika (»Folkloristik«) je, presenetljivo, Lüthijev. Ta njegova razprava je bila tiskana (1960) dve leti za prejšnjo: *Volkskunde und Literaturwissenschaft* (1958).

¹³ Max Lüthi, *Märchen und Literaturwissenschaft*, 145–159.

preustvarjali in na novo oblikovali.«¹⁴ Matija Murko, ki je ponesel v svet slavo južnoslovanske folklorne epike, jo je »kot najbolj živo, najbogatejšo in najboljšo v sodobni Evropi«, priporočal »za primerjalni študij z ljudsko in umetno epiko starih Grkov ter romanskih in germanskih narodov in tudi z epiko malo znanih primitivnih narodov.«¹⁵

1. STAROGRŠKA LITERATURA

Pri razpravah Milka Matičetovega se zastavlja vprašanje, kje je v njih meja med mitologijo in svetovno književnostjo? Iz te zadrege nas reši Kaarle Krohn z ugotovitvijo, da v slovstveni folkloristiki tega dvojega ni mogoče raz-ločiti.¹⁶

a) Najbolj vsestransko je obdelal snov o sežganem in prerojenem človeku,¹⁷ »ki mu je pri nas na Slovenskem večkrat ime sveti Andrej«. Za oporo je imel 69 variant (2 keltski, 3 germanske, 3 ugrofinske, 5 baltskih, 9 romanskih, 47 slovanskih, od tega 33 slovenskih). Poleg tega je upošteval še 40 manjših odlomkov, a verjame, da je še marsikaj, kar mu ni dosegljivo. Podroben pregled variant in odlomkov kaže njihove skupne črte, a tudi posebnosti, pri čemer so bistveni elementi: greh, kazen (smrt v ognju), latentno življenje, preropenje antropomorfiziranega bitja, ki se kaže v več obrazilih »– kot apostol Andrej, Peter, Janez ipd., kot angel, puščavnik, gostilničar, razbojnik.« Monografija ni le folkloristična, ampak prav toliko etnološka, saj je pripovedna snov v ozki zvezi z verovanjem (partenogenezo, metempsihozo) in navadami, kar oboje se je v fragmentih ohranilo tudi na slovenskih tleh. Iz zadnjih stoletij pred Kr. in prvih stoletij po Kr. so se ohranile mitične pripovedi iz sredozemskega kulturnega kroga o smrti in preropenju Dioniza-Zagreja in siže o sežganem in prerojenem človeku ima z njim marsikaj skupnega. Po Matičetovem »... ne moreš zatajiti, da bi ne bil v rodu z orfijskim Zagrejem (Dionizom), ki so ga Latinci klicali Bakhus.« S primerjalno metodo in analizo notranjesporočilnih, formalnih in drugih elementov in na podlagi razširjenosti pridobljenih variant sižeja mu avtor sledi v Evropo: »Enkrat ... morda po ločitvi vzhodne in zahodne cerkve se je mitična ajdovska pripoved o dvakrat rojenem Zagreju nekje na jugu Evrope prelevila v zgodbo o dvakrat rojenem svetniku Andreju s krščanskim rodом in krščansko idejno tendenco.« Matičetov ne zanemari tudi literarne vrednosti obravnavanega sižeja. Njegova privlačnost je potrjena s križanjem z drugimi, ki spadajo med najbolj znane srednjeveške pripovedi, tako da so v zgodbi o sežganem in prerojenem človeku ohranjene vse mogoče stare naplavine: »... pripovedni motivi, verovanja, sledi preživelih predstav in davno odmrlih navad. Na eni strani okamnine, ki jih čas ni zbrisal samo zato, ker so bile trdno ujete v to zgodbo, na drugi strani arhaizmi, ki žive v današnjem ustnem izročilu tudi neodvisno od zgodbe o sežganem in prerojenem človeku. Ena od teh je metempsihoza ... Kar pride enkrat v kotel

¹⁴ Anton Ocvirk, *Teorija primerjalne literarne zgodovine*, Ljubljana 1936, 87.

¹⁵ Matija Murko, *Spomini*, Ljubljana 1951, 241–242.

¹⁶ Kaarl Krohn, *Die folkloristische Arbeitsmethode*, Oslo 1926, 21–25.

¹⁷ Milko Matičetov, *Sežgani in preropeni človek*, Ljubljana 1955.

ustnega izročila, se pač podreja novim, posebnim življenjskim zakonitostim in ne več kanonični verski tradiciji. Ljudstvo si slejkoprej tudi na duhovnih tleh želi prostosti in ubira svoja pota!¹⁸

- b) Druga tema, ki je Matičetovega vsa prevzela, je o razmejitvenem teku – stara mednarodna folklorna tema – z aluzijo na tek bratov Filenov za Kartagino!¹⁹ Po avtorjevem védenju stare variante sgajo v antiko: severno Afriko, Malo Azijo, Grčijo in Makedonijo, sodobne pa se razkrivajo vzdolž alpskega loka (od Švice do skrajnih vzhodnih obronkov), na obalah Baltika, po Pomeranskem in v hribovitih pogorjih Trondhjem na Norveškem. Njihova zemljepisna razdalja in pomanjkanje vmesnega člena med afriško-azijskimi prizorišči grško-rimske antike in modernimi evropskimi je bilo vzrok, da je prišlo pozno do spoznanja o povezavi med pripovedmi o tem v antičnih virih in zdajšnji prozni folklori. Zato je tako vesel nove, makedonske variante, ker gradi lep most glede tega tako po geografski kot zgodovinski plati. Kljub temu da je snov doma pri ljudstvih, ki govorijo različne jezike (norveško, nemško, ladinsko, slovensko, hrvaško, makedonsko ...), podobnost besedil potrjuje, da »gre za enotno izročilo, ki po skritih kanalih zajema iz istega neusahljivega vrelca, iz katerega so zajemali tudi antični pisci.« Matičetov se je k temu vprašanju še vrnil, ko je bil izzvan zaradi svojega vztrajanja pri metodi, na katero se sam najbolj zanese. In ker ga navadno le obramba primora, da pride na dan s svojim strokovnim nazorom in metodološko usmeritvijo, je ta spis še posebej pomemben za njegov strokovni portret. Ne gre prezreti pripombe, da so glede evidentiranja snovi prav povedke na najslabšem tako v mednarodnem – in kaj bi šele morali reči za slovenski prostor. Za siže, ki je predmet tokratnega razpravljanja, si zastavlja vprašanje: kako naj presojamo različne točke, kraje, kjer je bil dokumentiran že pred 2000 leti (Sallustus) in po 1700 letih »mrka« spet l. 1815 po zaslugi bratov Grimm? Pretehtati je med naslednjimi možnostmi:

1. kot otoke, na katere se je pred brodolomom rešila tradicija, ki je bila prej močno razširjena v Evraziji;
2. kot absolutno avtohtone točke, v katerih je od časa do časa vzbrstela zgodba in jo je favoriziral ekonomski položaj, pravne ali verske ustanove;
3. kot dediščino določene etnične skupine, ki so jo prinesla s seboj ljudstva in danes prebivajo na tem ali drugem prostoru;
4. ali so jo današnja ljudstva našla/sprejela na kraju samem kot »dediščino«;
5. ali je bila sprejeta s kulturno izposojjo, interetničnimi menjavami.

Matičetovega pri tem najbolj mika osvetliti čas poniknjenja zgodbe, ko si je »kot se zdi, pridobila teren, ko je prišla od afriških obal gor do norveškega morja«. Medtem ko je v prvi polovici 19. stoletja J. Grimm omahoval med hipotezama, ali gre za literarno presaditev iz antike ali za popolnoma neodvisno stvaritev, se številne variante v drugi polovici dvajsetega stoletja ponujajo kot tipičen primer bolj ali manj enotnega izročila, relativno dobro

¹⁸ Marija Stanonik, Slovenska različica primerjalne slovstvene folkloristike (Oris raziskovalnega dela dr. Milka Matičetovega, v: *Traditiones* 18, Ljubljana 1989, 35–36.

¹⁹ M. Matičetov, Un nuovo anello nelle tradizioni popolari sulla sorca il confine, v: *Schweizerisches Archiv für Volkskunde*, 62, Basel 1966, 62–76.

²⁰ M. Stanonik, Slovenska različica primerjalne slovstvene folkloristike, 36–37.

ohranjenega kljub časovni ali krajevni oddaljenosti »zrelega za poglobljeno monografsko analizo«. ²⁰

- c) Tudi za predstavitev slovenske variante o Prometeju ²¹ ima zasluge ista dolina – Rezija. Teoretično in praktično so izjemnega pomena njegove besede o okoliščinah, ki (lahko) vplivajo na novo (terensko!) odkritje. Novo dragoceno najdbo; s pokristjanjeno varianto prometejevskega mita: legendo o svetem Antonu, opatu, kako gre v pekel po ogenj za ljudi, ki zmrzujejo. Zaradi uganke, ki mu jo je postavilo prvo pripovedovanje, je čez čas prosil za njegovo ponovitev, to in primerjava rezijanske zgodbe s sardinsko mu je šele okrepilo misel, »da se je poganski junak v ljudski preobleki spremenil v krščanskega svetnika, kdaj in zakaj, ni jasno. Morda je odgovor v besedilih z omenjenega italijanskega otoka, kjer obstaja tudi šega in celo poimenovanje sv. Antona od ognja. Pomemben element primerjave je tudi trstika, s katero svetnik v peklu zajame ogenj. Satanova delavnica – pekel v legendi o sv. Antonu – spominja na Hefajstovo kovačnico iz antičnih mitov. Morda je pri posredovanju omenjene teme iz enega v drugi kulturni krog odigral svojo vlogo proces pokristjanjevanja, kakor ga za 4. stoletje opisuje eden od gruzinskih avtorjev. ²²
- č) Polifem iz Rezije ²³ je lovec »Sam«, ki v gozdu pretenta mitičnega junaka, kar zbuja primerjavo z epizodo Odisejevega »Utisovega« srečanja s Polifemom. Čeprav je o tem Matičetov dobil eno samo varianto, ne dvomi v njeno avtentičnost, ker priča o njej prenašanje zgodbe iz roda v rod, kar je Matičetov dognal za čas do tretjega desetletja 19. stoletja. Ko daje novo varianto v mednarodni obtok, se pri njeni obravnavi opira na L. Röhricha, ki daje vzorec za ugotavljanje, kaj ima novo odkritje skupnega s srednjeveškim ustnim izročilom in v čem se oddaljuje od homerskega. Za razloček od Homerja sta srednjeveško in moderno ustno izročilo celinska, brez vsakega namiga na morje. Podobno je z rezijansko varianto, v kateri je izginila vsaka geografska lokacija. To in tudi izguba imen za osebe govori, da gre bolj za pravljico kot povedko. ²⁴
- d) Isti pripovedovalki, Rezijanki, doseljeni v Gradec, sta mu posredovali tudi pravljico o ribjem ženinu, ki v ustnem izročilu oživlja znamenito zgodbo Amorja in Psyche iz Apulejevih *Metamorfoz*. ²⁵
- e) Nekaj posebnega v tem okviru so Godovčičaci, ²⁶ variante pravljič tipa AT 480, spet iz Rezije. Struktura pripovedi je znana: prijazna, ljubezniva pastorka in hudobna mačeha s hčerjo. »Lipa Lena« dečkom, ki jih sreča v gozdu, kjer jo oče »izgubi«, po pregledu njihovih lasišč ne pove resnice, ampak ljubeznivo zamolči, da so polna brazgotin, krast, uši, kuščarjev in druge golazni. Godovčičaci se ji zato zahvalijo tako, da ji naberejo najlepših drv, dajo zvezdo na čelo in pokažejo pot domov. Seveda je zdaj poslana v gozd tudi mačehina hči »ta grda Katarina«, a njeno srečanje z Godovčičaci se slabo konča, ker ni bila vljudna. Zato dobi v koš težak

²¹ Milko Matičetov, *Il furto del fuoco a Resia, in Sardegna e nel mito prometeico, Studi in onore di Carmelina Naselli* (Catania) 1, 1968, 165–191 + priloge.

²² Marija Stanonik, Slovenska različica primerjalne slovstvene folkloristike, 37.

²³ Milko Matičetov, *La fiaba di Polifemo a Resia, v: Festschrift für Robert Wildhaber*, Basel 1973, 407–415.

²⁴ Milko Stanonik, Slovenska različica primerjalne slovstvene folkloristike, 37.

²⁵ Milko Matičetov, *Letopis SAZU*, Ljubljana 1968, 140.

²⁶ Milko Matičetov, *Godovčičaci, v: Dona Ethnologica* (München 1973), 309–320.

panj z gomazečimi mravljinci in na čelo ovnov rog. Matičetov vidi v pripovedi mitično ozadje in si pri tem pomaga z grško mitologijo, vendar poudarja, da tokrat ne misli na genetično zvezo, ampak zgolj na psihološko analogijo. V marsičem se strinja z avtorjem monografije o omenjenem pravljicnem tipu, na katero navezuje svoje razpravljanje. Stvarna in motivirana primerjava te rezijanske pravljice z drugimi slovenskimi in mednarodnim gradivom kaže, da imajo Godovčičaci tesno zvezo s časom. Ne nazadnje za to govori tudi njihovo ime, ki izhaja iz korena god? ... Matičetov spominja, da so časovni pojmi že zgodaj prišli v grško mitologijo: personificirani čas Kronos je veljal v stari orfični kozmogoniji kot praoče in prastvarnik vseh stvari. Z zatonom antike vse te predstave niso izginile, ampak je marsikaj prišlo v srednji vek, potonilo v ustno izročilo in z njim doseglo naš čas. A varianta iz Rezijske ima še nenavadno arhaično epizodo o golazni v laseh. Kaj takega je najti tudi v pravljicah z nemškega jezikovnega otoka Heiō na Madžarskem, v Armeniji, na Javi, Salomonovih otokih, Borneu, Japonski. Kače v laseh ali namesto njih so znane tudi zunaj pravljice in našega časa. Človek je okamnel ob pogledu na troje strašnih sester – antične Gorgone, od katerih je najbolj znana Meduza. V starih likovnih upodobitvah je njen obraz izredno grd, v novejših (rimskih) že lep, a ves čas so njen atribut kače.²⁷

- f) Poleg tega je omeniti še: pesemsko in prozno izročilo o sv. Matiji ali Luki, ki ubije lastne starše, s čimer se uvršča v krog klasičnih mitov o Ojdipu; zgodbo o divjem možu, ki so ga opijanili in ujeli – podobno kot frigijski kralj Mida Silena; pripovedno pesem o godcu, ki gre pred pekel reševat svoje, kar spominja na Orfeja, ki je šel po Evridiko. Za vse te odlične motive, ki se, po Matičetovem, navezujejo na antiko in dokazujejo predсловanske elemente v slovenski slovstveni folklori, se je zahvaliti predvsem prebivalcem do nedavna odmaknjene doline, ki pa je postala v krogu slovstvene folkloristike pojem za vedno nova presenečenja.²⁸

2. GIOVANNI BOCCACCIO, DEKAMERON

Za slovstveno folkloristiko je Giovanni Boccaccio pomemben tako z vidika teksta kot vidika teksture. Le-ta logično gledano pride celo prej na vrsto, saj se šele s pripovedovanjem polagoma razkriva snov, ki je posebej predmet tukajšnje obravnave. Dekameron že s svojim naslovom pove, da vsebuje ravno sto pripovedi, ki jih literarna veda sicer imenuje novele, torej z izrecno literarno žanrsko kategorijo. Toda vseh sto primerov si avtor zamisli kot pripovedi v živo, opiše nam tudi kontekst pripovedovanja. Opíše njegov čas, kraj in okoliščine in posebej predstavi vseh deset, tri pripovedovalce in sedem pripovedovalk samih.

Da je bilo za časa Dekameraona pripovedovanje tako živo, kot je danes navzočnost televizije v večini stanovanj, se vidi iz odlomka, ki to dejavnost ironizira. Starka dopoveduje mladi prebrisanki: »... *saj sama lahko vidiš, da nas tedaj, ko se postaramo,*

²⁷ M. Stanonik, Slovenska različica primerjalne slovstvene folkloristike, 37.

²⁸ Prav tam, 37–38.

ne mara videti ne mož ne kdo drug, marveč nas pode v kuhinjo, da si z mačko pripovedujemo pravljice in preštevamo lonce in sklade, in kar je še huje, iz nas brijejo norce, rekoč: »Mladi dečvi liter vina, stari babi terpentina', in še mnogokaj drugega česnajo.«²⁹ Skratka Dekameron zasluži izjemno pozornost slovstvene folkloristike kot dokaz, da lahko obstaja slovstvena folkloristična tudi v najvišjih družbenih krogih. Toda v skladu z izhodišči tega poglavja sledi analiza zgolj na ravnini teksta, in to z diahronega vidika, saj opozarja na morebitne snovne stike med omenjenim svetovno znanim delom in slovensko slovstveno folkloro.

- a) Drugi možje v družbi so osirali svoje žene, Bernabó iz Genove jo je hvalil. Podli Ambrož iz Piacenze je ženi podvalil krivdo. Mož je bil nad ženo tako razočaran, da je ni hotel več videti in je svojemu služabniku naročil naj jo na poti k njemu na primernem kraju ubije in zabriše za njo vsako sled. Le-ta si reši življenje: »Foj, za božjo voljo! Nikar ne bodi ubijalec človeka, ki ti ni nikoli nič hudega storil, le da nekomu ustrežeš. ... Če te je volja, lahko hkrati ustrežeš Bogu, svojemu gospodarju in meni, in sicer takole: daj mi samo svoj jopič in kapuco, vzemi tale moja oblačila in se z njimi vrni k mojemu in svojemu gospodu in mu povej, da si me ubil. Sama pa ti pri življenju, ki mi ga boš podaril, prisežem, da bom zginila in odšla nekam daleč, od koder ne bo nikoli nobena novica o meni prišla ne do moža ne do tebe in ne v te kraje. Služabnik, ki mu ta uboj še malo ni bil po duši, se je zlahka usmilil. Vzel je njeno odetevo, ji dal svoj zamaščeni jopič in kapuco, ji pustil nekaj denarja, ki ga je imela pri sebi, jo prosil, naj se zgubi iz teh krajev, in jo pustil v grapi brez konja. Nato je odšel k svojemu gospodu in mu natvezil, da je povelje izpolnil, še več, da je truplo rajnke pustil med volkovi.«³⁰

Žena v moški preobleki pod imenom Sikuran po peripetijah pride k sultanu. V njegovi službi po naključju naleti na goljufa, ki jo je pri možu spravil v nemilost in ga pripravi do tega, da pred pričami ponovi, kako je spravil Bernabovo ženo v nesrečo, in se s tem ujame v zanko.

(Ambrož) »... Smeh me je posilil, ker sem se spomnil, kakšen tepec je bil Bernabó, saj je osel stavil pet tisoč zlatih florintov proti mojim tisoč, da njegove žene ne pripravim do tega, da mi bo na voljo. Pa sem jo in stavo dobil. In pokora, ki bi prej kakor njo, ki ni storila drugega kot to, kar počno vse ženske, moral za svojo topoumnost kaznovati samega sebe, jo je potlej, ko se je iz Pariza vrnil v Genovo, kot sem zvedel kasneje, dal ubiti.« Ko je Sikuran to slišal, je pri priči doumel, od kod Bernabójeva jeza nanjo, očitno pa tudi spoznal, da je prav ta zgaga kriv vsega njenega gorja, in sam pri sebi sklenil, da mu kazni za to grdobijo ne spregleda. ... Sikuran je Ambroža že pripravil do tega, da je zgodbo povedal pred sultanom in ga z njo malo pokratkočasil. ... zato je ob ugodni priložnosti izprosil od sultana, naj pokliče predse Ambroža in Bernabója in naj vpričo njega zlepa, ali zgrda doseže od Ambroža, da bo prišel na dan z resnico, kako je bilo glede tistega, kar česna o Bernabójevi ženi. ... Ko je Ambrož končal pripoved, se je Sikuran, tedaj kot nekakšen sultanov minister, obrnil k Bernabóju in ga vprašal: »In kaj si zavoljo te laži naredil ženi?« Bernabó mu je odvrnil: »Razkačen zavoljo izgubljene stave in besen zavoljo sramote, sem ukazal nekemu svojemu služabniku, naj jo ubije; in kakor mi je sporočil, so jo kmalu požrtli volkovi.«³¹ Žena se možu razkrije, da še živi. Sultan ga je oprostil, Ambroža pa poslal v smrt.

²⁹ Giovanni Boccaccio, *Dekameron* II, Ljubljana 1991, 358–359.

³⁰ Giovanni Boccaccio, *Dekameron* I, Ljubljana 1991, 144–145.

³¹ Prav tam, 146–149.

Motiv ženske, preoblečene v moškega, v slovenski slovstveni folklori je podrobneje obdelala Marija Makarovič, vendar je zgolj ta motiv premalo, da bi ga lahko navezovali na tukajšnjo Boccacciovo novelo. V njej namreč ne gre za deklico vojaka³² niti za »lepega janičarja«,³³ pač pa je tu bistven motiv »stave na ženino čistost«, kakor Ivan Grafenauer po zgledu Stith Thompsonovega indeksa folklornih snovi geselsko povzame bistvo problema. Avtor Boccacciovo novelo, ki po njegovem »sloni na ljudski pripovedki«, pozna in jo vključi v svojo primerjalno študijo, v kateri razkrije, da je snov v različnih tipih razširjena ne le po Evropi – uporabil jo je tudi William Shakespeare – ampak celo v Indonezijo. Najzanesljivejša se mu zdi trditev Gastona Parisa, da je zgodba prišla iz Orienta (Babilonije? Perzije?) v Bizanc in od tam v zahodno Evropo. Po Ivanu Grafenauerju je za zanesljivost te poti odločilnega pomena upoštevati različice na južnoslovanskem ozemlju. »Razstlane so po vsem zahodnem srbskohrvatskem ozemlju od Črne gore do okolice Reke – in še v Bosni.«³⁴ Ivan Grafenauer ne sledi neposredno zemljepisno-zgodovinski metodi, ampak bolj kulturno zgodovinski šoli dunajskega etnologa Leopolda Schmidta.

b) *»Že dolgo tega je živel v našem mestu meščan, po imenu Filip Balducci, ... Moža je ženina smrt tako potrla kot le kdaj koga, ki je izgubil, kar je imel rad. In ko je videl, da je ostal sam, brez družice, ki mu je bila nadvse draga, se je trdno odločil, da ne bo več živel posvetnega življenja, temveč se zadal božji službi; takisto bo storil tudi s svojim malim sinkom. Zategadelj je vse svoje premoženje razdelil revežem in se nemudoma odpravil na goro Senario in se tam s sinkom nastanil v neki kolibici. Skupaj sta živela od miloščine, se postila in molila. ...*

Kleni mož pa je imel navado, da je kdaj pa kdaj odšel v Firence, od tam pa se, kadar mu je kazalo, s podporo prijateljev vračal v kolibo. No, pa se je primerilo, ko je bilo fantu že osemnajst let, Filip pa star, da ga je lepega dne povprašal, kam gre. Filip mu je povedal, fant pa mu je rekel: 'Ljubi oče, stari ste že in ste le stežka kos naporom; zakaj me enkrat ne peljete v Firence, me tam seznanite z božjimi in vašimi prijatelji in častilci, da bom posihmal sam, ki sem mlad in mnogo laglje prenašam napore kot vi, hodil v Firence po najinih opravkih, kadar bo vam po volji, vi pa boste ostali tule?' Vrli možak je pomislil, da je njegov sin že odrastel in tako navajen služiti Bogu, da ga bodo posvetne reči le stežka potegnile za seboj, pa si je dejal: 'Pametno govori!' In ko je moral v mesto, ga je vzel s sabo.

Ko je mladi fant tam videl dvorce, hiše, cerkve in vse druge reči, ki jih je celo mesto polno, se je kot človek, ki ne pomni, da bi kdaj kaj podobnega videl, začel neznansko čuditi in je za mnoge spraševal očeta, kaj so in kako se jim pravi. Oče mu je povedal, sin pa je zadovoljen z odgovorom, ki ga je bil slišal, povprašal po čem drugem. Medtem ko je sin tako spraševal in oče odgovarjal, sta po naključju naletela na družbo čednih mladih in nališpanih žensk, ki so se vračale s svatbe. Brž ko jih je fantin uzrl, že je vprašal očeta, kaj so.

Oče mu je rekel: 'Ljubi sinko, povesi oči k tlom in ne ogleduj si jih, ker so huda reč.'

³² Marija Makarovič, Deklica vojak, v: *Slovenski etnograf* 16/17, (1964), 191–202.

³³ Rado Murnik, *Lepi janičar*. Marija Makarovič tega literarnega dela v svoji analizi ne upošteva.

³⁴ Ivan Grafenauer, Problematika pripovedke-balade z motivom stave na ženino čistost, v: *Narodna umjetnost* IV (Zagreb 1966), 3–14, 6.

Sinko tedaj vpraša: 'Kako pa jim pravijo?'

Da ne bi v hotljivi fantovi sli zbudil kake poželjive, še malo ne koristne strasti, jih oče ni maral imenovati s pravim imenom, to je 'ženske', temveč je rekel: 'Pravijo jim goske.'

Zdaj pa le napnite ušesa in se čudite: Fantu, ki dotehdob ni bil še nobene videl, niso bili mar dvorni ne vol ne konj ne osel ne denar ali kaj drugega, kar je bil zagledal, pač pa je pri priči rekel: 'Ljubi oče, prosim vas, uredite tako, da bom dobil eno teh gosk.'

'Jojme, ljubi sinko,' je zavzdihnil oče, 'bodi no tiho: one so huda reč!'

Fant pa je vprašal: 'Ali so hude reči tako narejene?'

'Tako!' je pribil oče.

Tedaj je rekel sin: 'Ne vem, kam merite, pa tudi to ne, zakaj so huda reč. Zase lahko rečem, da dotedob še nisem videl nič tako lepega in tako prikupnega, kakor so te goske. Lepše so kakor naslikani angeli, ki ste mi jih večkrat pokazali. Čujte, če vam je kaj zame, odpeljiva eno teh gosk gor k nama, pa ji bom dal zobati.'

Oče je rekel: 'O, to pa ne! Saj ne veš, kje se krmijo!' In že je začutil, da je narava močnejša kot njegova pamet in se je pokesal, da ga je peljal v Firence. »³⁵

Doslej sta v slovenski slovstveni folklori znani vsaj dve pripovedi, za kateri se lahko predvideva sorodnost, če ne kar neposredna izpeljava iz pričujoče Boccacciove novele. Zaradi lažje takojšnje primerjave in odlične ocene, ki ju lahko damo tudi njima, čeprav izhajata iz preprostega vaškega okolja, ju izjemoma navajam v celoti: Prva je iz Postojne (1983): »Živel je kmet z edinim sinom visoko v hribih. Daleč naokrog ni imel soseda. Le sem ter tja se je oglasil kakšen lovec. Sin je pasel ovce in pomagal pri delu na polju. Tako je počasi rasel v vrh, ne da bi ga oče vzgajal. Kar je vedel o kmetiji in ovcah, je bilo vse. Neki dan pa mu oče reče: 'V nedeljo bova šla v dolino na semenj. Tam boš marsikaj videl in si ogledal.' Zgodaj v nedeljo sta se odpravila na pot. Vzela sta s seboj tudi nekaj za pod zob (seveda oče zase tudi malo kačje sline). Končno sta dospela na trg in sejem. Nepopisno je bil sin vesel tega doživetja. Kaj vsega so ponujali, kaj takega še ni videl. Ko pa sta prišla z očetom do zabavnega prostora, je stala na odru belo oblečena deklica in vabila ljudi na predstavo. Sin jo zagleda in pogoltno slino. Hitro vpraša očeta: 'Kaj pa je to?' Oče mu odgovori: 'To je bel hudič.' Prišel je čas za domov, vpraša ga, kaj naj mu kupi. Sin pa je komaj zjecljal očetu: 'Kupite mi belega hudiča!«³⁶ Zveza je znana vsaj iz obdobja protireformacije, saj jo že Janez Svetokriški: »... lepi, beli inu meseni hudič ... Ne treba drugiga hudča, de bi Moške peršone motil, zakaj ena neposejena, firbčna inu lušna žena, ta je zadosti en hudi duh, kateri sam sebe inu druge v greh perpravi.«³⁷

Primerjava prve šaljive pravljice z italijansko predlogo, če se sme pogojno tako reči, pokaže, da se je slovenska različica otrešla bodic na račun očetove pobožnosti, saj oče vzame s seboj na pot tudi »kačjo slino«, kar se za asketsko življenje pač ne spodobi. Sinova nevednost je res motivirana z osamljenostjo njenega prebivališča in preprostostjo njegovega življenja. Je pa nakazana kritika na očetov račun zaradi zanemarjanja sinove vzgoje. V očetovi izjavi o ženski pa se ta pripoved navezuje na tisto plast slovstvene folklore, ki tudi formalno žensko poenačuje z vragom ali trdi, da ga celo presega,³⁸ kar se zelo dobro vidi iz šale:

³⁵ G. Boccaccio, *Dekameron* II, 238–240.

³⁶ *V deveti deželi (Sto slovenskih pravljic iz naših dni)*, Izbrala in uredila M. Stanonik, Ljubljana 1995, 16/3.

³⁷ Janez Svetokriški, *Sacrum Promptuarium I (faksimile)* Ljubljana 1998, 198–199.

³⁸ *V deveti deželi*, 141/47.

»Bežji zlodej, baba gre!«³⁹

Pripoved iz Župečje vasi v Halozah (1990) je krajša: »Nekoč sta visoko v hribih živela oče in sin. Oče je zmeraj hodil v mesto po opravkih, sin pa je moral ostati doma. Sin je bil zelo priden, zato mu je oče obljubil, da ga bo peljal v mesto. In prišel je dan, ko je bil sin že ves nestrpen. Odpravila sta se v mesto. Komaj sta prišla v dolino, sta zagledala žensko. Ta je bila za sina nekaj posebnega, saj ženske še nikoli ni videl. Očeta je vprašal: 'Kaj je to?' Oče mu je odgovoril: 'To je spakca.' Šla sta proti mestu in spakic je bilo vedno več. Prišla sta v trgovino. Tudi tam je bilo veliko spakic. Oče mu je rekel, naj pove, kaj bi rad imel. Sin mu reče: 'Oče, nič drugega si ne želim, samo spakco mi kupi.'«⁴⁰ Tukajšnje okolje pripovedi daje vtis, kot da ni kmečko, saj je oče hodil po opravkih v mesto in nič ne pove, da bi sin opravljal kakšno kmečko delo. Pripoved se več zadržuje pri sinovih psiholoških potezah: »... je bil sin že ves nestrpen.« Oče tu žensko označi dokaj dobrodušno. Posebnost te pripovedi nasproti prejšnji slovenski varianti je, da je tam žensko bitje individualizirano in estetsko okarakterizirano z belim oblačilom, tu pa gre za množinski predmet poželenja. Tam gre sinu za konkretno »v belo oblečeno deklico«, tu pa za eno od »spakic«, to je žensko kot táko.

Zgolj sreča, da slovenska zbirka vsebuje dve varianti iz različnega okolja, je doslej preprečevala pomislek, ali si ni zgodbe izmislil kakšen navihanec iz naših dni, vsekakor pa ji nikoli ne bi prisodili tolikšno starost, o kateri se zdaj lahko sklepa prav po zaslugi znamenitega italijanskega novelista. Tu pač ne gre za zadovoljitev zemljepisno-zgodovinske metode, toda kako naj si razlagamo očitno podobnost obeh slovenskih folklornih variant z eno od njegovih novel? Ta je seveda literarno bolj umetelna, toda poanta je docela enaka, le še bolj zabeljena.

- c) Capin in sprijenec postane redovnik Albert, v resnici pa se ne spremeni. Poigra se z naivno gospo Lizo, »da nadangel Gabrijel hodi k nji«. Pri tem so ga zalotili njeni svaki, zato se je skozi okno pognal v vodo. »Splaval je čez kanal in se neutegoma zatekel v neko onkajšnjo odprto hišo in prosil dobrega človeka, ki je bival v njej, naj mu za božjo voljo reši življenje, in mu pri tem natvezil marsikaj, zakaj je tu ob tej uri in nag. Dobremu možakarju se je begun zasmilil; ker pa je moral z doma po opravkih, ga je spravil v svojo posteljo in mu rekel, naj počaka tam, dokler se ne vrne. Nato ga je zaklenil in odšel, da bi postoril, kar se je namenil... dobrega možakarja pa je pot zanesla na Rialto, kjer je slišal, kako je ponoči angel Gabrijel šel spat h gospe Lizi, pa so ga tam zasačili njeni svaki, da je iz strahu skočil v kanal in da se ne ve, kaj je bilo potlej z njim. Brž se mu je posvetilo, da je to prav tisti tič, ki se je zatekel k njemu v hišo. Ko je prišel domov in ga prepoznal, se je po dolgem besedovanju z njim domenil, da mu bo dal petdeset dukatov, drugače ga bo izročil gospejinim svakom. In dal mu jih je.

Ko je nato oče Albert hotel oditi od tam, mu je dobričina rekel: »Od tod nikamor ne morete drugače kot po eni poti, če ste pač zanjo. Danes je v našem mestu praznik, ko vodi ta s seboj koga, našemljenega v medveda, oni koga drugega v hostnega moža, tretji pa spet v kaj drugega in črti takisto. Na trgu svetega Marka prirede lov, in ko se ta izteče, je tudi praznika konec. Nazadnje gre vsakdo s tistim, kar je pripeljal, kamor se mu pač zljubi.

³⁹ Danila Kocjan, Jelka Hadalin, *Bežji zlodej, baba gre* (Glasovi 6), Ljubljana 1993.

⁴⁰ V *deveti deželi*, 17/4.

Če hočete, naj vas našemljenega tako ali drugače odpeljem tja, preden utegnejo izvohati, da ste tu, vas lahko peljem, kamor vas bo volja. Druge poti, da bi se izmuznili od tod, ne da bi vas kdo prepoznal, ne vidim. Gospejini svaki, ki menijo, da ste nekje todkajle, so pousod razpostavili straže, da bi vas dobili v roke.«

Čeprav se je očetu Albertu zdelo hudo, da bo moral hoditi našemljen, je iz strahu pred gospejinimi sorodniki vendarle privolil in rekel možakarju, naj ga pelje, kamor in kakor hoče. Možakar ga je vsega namazal z medom in prekril s puhom, mu nataknil verigo okoli vratu in krinko na glavo, mu v eno roko dal gorjačo, v drugo pa dva velika mesarska psa in poslal na Rialto nekoga, ki naj bi tam oznanil, naj pridejo vsi, ki hočejo videti angela Gabrijela, na trg svetega Marka; tako pač Benečani drže besedo. Ko je to postoril, ga je čez čas odpeljal iz hiše, mu velel hoditi pred sabo, sam pa ga je zadaj vodil na verigi in ga ob viku in kriku premnogih, ki so vsi spraševali: »Ja, kaj pa je to?« odpeljal na Markov trg, kjer se je hkrati z radovedneži, ki so se gnetli za njim, in onimi, ki so prišli z Rialte, ker so slišali razglas, zgrnila cela truma ljudi. Na trg prišedši je možakar svojega hostnega moža privezal na vidno in visoko mesto k nekemu stebri in se delal, kot da čaka na lov; medtem so z medom namazanemu hostniku muhe in obadi delali strašno nadlego. Ko je zvitez videl, da se na trgu tare ljudi, je pretvarjaje se, da bo svojega hostnega moža spustil z verige, potegnil masko z očeta Alberta in rekel: »Gospoda, merjasca ni na spregled in lova potemtakem ne bo. Da pa ne boste prišli zastonj, želim, da si ogledate angela Gabrijela, ki prihaja ponoči iz nebes na zemljo, da tolaži beneške gospe.«⁴¹

V tukajšnjem odlomku iz Dekameronu so trije motivi, ki naletimo nanje tudi v slovenski slovstveni folklori. Motiv medveda, ki ga kdo za zabavo odraslih ter v veselje in strah otrok vodi s seboj, ni tuj slovenskemu folklornemu izročilu: »... Nekega večera pride medvedar z dvema medvedoma ter prosi prenočila.« ... »Naposled pa, ko je bil Dolinar že dovolj bogat, se je hotel nadležnega davka divjemu možu odkrižati. Medvedar, ki z medvedom pride v njegovo hišo, je pripravljen, da mu pomaga...«⁴² Hostni mož je prejkone slovenski gozdni ali divji mož. Tej tematiki se je od slovenskih strokovnjakov na področju slovstvene folklore največ posvečal Ivan Grafenauer.⁴³

Najpomembnejši motiv, ki ga iz tukajšnjega odlomka v Dekameronu srečamo v slovenski slovstveni folklori, je motiv nenavadne preobleke. Samooklicanega »nadangela Gabrijela« je njegov someščan sicer rešil, toda potem si ga je privoščil: »Možakar ga je vsega namazal z medom in prekril s puhom, ... Z medom namazanemu hostniku [so] muhe in obadi delali strašno nadlego.«⁴⁴ V skladu s spredaj omenjeno tezo (ali samo?) slovenske slovstvene folklore, da je »baba hujša ko hudič«, pa beračica iz slovenske pravljice pomaga obupanemu kmetu in ukani vraga z naročilom: »Priskrbi mi lonc medu in veliko finega gosjega perja, ki se rabi za pernice'. ... Drugo jutro se beračica sleče do golega in se cela premaže z medom, prosto pusti samo usta in sramnico, nato se povalja po perju, ki se je izdatno prime. Ob določeni uri gre na gugalnico, ko vidi vraga prihajati, se začne guncati in spuščati iz sebe vse mogoče glasove in s tem pritegovati pozornost

⁴¹ G. Boccaccio, *Dekameron* II, 256–259.

⁴² Ivan Grafenauer, Slovenska pripovedka o »hudi mucu« in njena inačica v srvnem. slovstvu, v: *Slovenski jezik* III (1940), št. 1–2, 52.

⁴³ Prav tam, 52. Isti, Slovenska pripovedka o ujetem divjem možu, v: *Zgodovinski časopis* VI–VII (1952–1953), 124–150. Isti, Dostavek k »slovenskim pripovedkam o ujetem divjem možu, v: *Zgodovinski časopis* VIII (1954), 130–133. Isti, Zveza slovenskih ljudskih pripovedk z retijskimi – B, v: *Slovenski etnograf* XI (1958), 49–65.

⁴⁴ G. Boccaccio, *Dekameron* II, 258.

nase. *Ko pride vrag do češnje, obstane in bulji v gugajoče se čudo ter glasno razmišlja: 'Glej, glej, kaj pa ta stvar? Celo kosmato, nima uhľjev, ne repa, ne rogov, samo dvojna usta, gornja mala, spodnja velika, kaj takega pa še nisem videl, čeprav sem že tristo let star.'* Kmet, ki je vse to slišal, da ne bi pozabil, venomer ponavlja: *'Tristo let, tristo let.'*⁴⁵ Tako je s pomočjo ženske prekanjenosti kmet izvedel, koliko je vrag star in rešil pred njim svojega otroka in svojo dušo. Seveda ni mogoče že vnaprej trditi, da je ta motiv prišel v slovensko slovstveno folkloro naravnost iz Dekameronu, imamo pa odslej potrdilo o njegovi starosti tja v srednji vek. V skladu z zemljepisno-zgodovinsko šolo bi bilo treba najti na časovni osi čim več členov njegove razširjenosti, da bi lahko z relativno gotovostjo trdili, od kod njuna podobnost.

č) *»Peter Boccamazza pobegne z Angeliko in naleti na razbojnike. Dekle pobegne skozi gozd, ... Ko je nazadnje videla, da Petra ni od nikoder, je že pod večer naletela na stezico in zavila nanjo. Ko je zdržema jezdila po njej dobri dve milj, je od daleč ugledala hišico, h kateri se je napolnila, kolikor najbolj hitro se je mogla. In tam je našla dobrega, že hudo postaranega moža, in njegovo ženo, ki je bila prav tako v letih. Ko sta jo zagledala samo, sta vprašala: »Ljuba hči, kaj pa ob tej pozni uri počneš sama v tehle krajih?« Dekle je s solzami v očeh odgovorila, da je v gozdu izgubila družščino, in vprašala, kako daleč je do Anagnija. Blagi mož ji je odvrnil: »Ljuba moja, tale pot ne pelje v Anagni. Do tam pa je več kakor dvanajst milj.« Tedaj je dekle vprašala: »Kako daleč od tod pa je kako naselje, kjer bi lahko prebila noč?«*

Dobri mož je odvrnil: *»Nobeno ni tako blizu, da bi lahko še za dne prišla tja.«* Tedaj je dekle vprašala: *»Ali bi vam bilo prav, če za nočoj v božjem imenu ostanem pri vas, ko že ne morem drugam?«*

Blagi starček je odvrnil: »Seveda lahko, dekle; še veseli naju. Vendar ti morava povedati, da se tod okoli za dne in ponoči potika precej prijateljskih in sovražnih razbojniških krdel, ki naju velikokrat hudo pestijo in nama delajo veliko škodo. Če bi na nesrečo tedaj, ko boš tule, prineslo kako teh krdel okoli in ti bodo, ko bi videli, da si lepa in mlada, hoteli prizadejati kaj hudega in sramoto, bi ti midva ne mogla pomagati. To sva ti hotela povedati, da nama potlej, če se kaj takega primeri, ne boš mogla tega oponašati. ... Malo pred svitom je zaslišala glasno topotanje prihajajočih ljudi, zato je ustala in smuknila na veliko dvorišče, ki je bilo za to hišico. Na enem koncu tega dvorišča je zagledala velik kup sena in se skrila vanj, da bi je prisilci ne našli tako hitro.«⁴⁶

Motiv, da dekle ubeži ravbarjem in jo postaran par vzame čez noč v svojo hišo, je sorazmerno domač v slovenski slovstveni folklori.⁴⁷ Toda težko je reči, ali gre zgolj za naključje ali bi se dala ugotoviti zanesljivejša zveza med navedenim odlomkom iz Dekameronu in slovenskimi različicami dekletovega bega pred roparji. Dvom, da gre za neposredno izročilo, vzbuja dejstvo, da tu dekle zbeži kot člen zaljubljenega para, ki mu odrasli branijo stik, medtem ko pri slovenskih različicah to stori kot očetova spremljevalka s semnja in roparji od njega zahtevajo denar ali življenje.

⁴⁵ V *deveti deželi*, 141–144/47.

⁴⁶ G. Boccaccio, *Dekameron II*, 320–322.

⁴⁷ *Slovenske povedke iz 20. stoletja*, izbrala, uredila in spremno besedo napisala Marija Stanonik, Celje 2003, 185–187, 359, 360.

- d) »... Konrad Gianfigliuzzi, kakor ste ve vse lahko slišale in videle, je bil vedno ugleden meščan našega mesta. Bil je odprtih rok in velik gospod, ki je živel, kot pritiče vitezu, in si krajšal čas s psi in ptiči, če zdaj ne vzamem v misel njegovih pomembnejših dejanj. Lepega dne je blizu Peretole s svojim sokolom ubil žerjava. Ker je videl, da je rejen in mlad, ga je hkrati z naročilom, naj ga speče za večerjo in lepo pripravi, poslal svojemu dobremu kuharju, ki mu je bilo ime Chichibio in je bil Benečan. Možakar, ki je bil čuden patron in je bil tak tudi videti, je žerjava oskubel in nadeval, nato pa pristavil k ognju in začel varno peči. Ko je bil že skoraj pečen in je širil okrog sebe sila dražljiv vonj, je nanese, da je stopilo v kuhinjo neko babše iz soseske, Brunetta po imenu, ki je bil Chichibio vanjo do ušes zaljubljen. Ko je zavohala žerjava in ga zagledala, je spogledljivo prosila kuharja, naj ji da eno bedro.

Chichibio ji je v odgovor zabrundal, rekoč: 'Pa ti ga ne dam, gospa Brunetta, pa ti ga ne dam.'

To je gospo Brunetto hudo razkačilo, pa mu je zagrozila: 'Kakor je bog v nebesih, če mi ga ne daš, ne boš nikoli več dobil od mene tistega, kar ti je všeč.' Na kratko povedano, marsikaj sta si prerekla, nazadnje pa Chichibio le ni maral ujeziti gospice, zato je odrezal žerjavu eno od beder in ji ga dal.

Ko so nato Konradu in njegovim gostom postregli z žerjavom brez bedra, se je Konrad začudil, pa je dal poklicati kuharja in ga vprašal, kaj se je zgodilo z drugim bedrom. Lažnivi kljukec se mu je brž odrezal: 'Gospod moj, žerjavi imajo samo eno bedro in eno nogo.'

Konrad se je tedaj razhudil in rekel: 'Ne čenčaj, vrag te dal! Pha, da imajo samo eno bedro in eno nogo? Kot da še nikoli nisem videl drugega žerjava kot tegale?' Lažnivi Benečan pa je gonil svojo: 'Tako je, blagorodje, kakor vam pravim. In kadar vam bo po volji, vam bom to pokazal na živih ptičih.'

Konrad se iz obzirnosti do povabljenih gostov ni maral dalje pričati, pač pa je rekel: 'Ker praviš, da mi boš to pokazal na živih, čeprav kaj takega še nikoli nisem videl, pa tudi slišal ne, da je, prav; jutri zjutraj hočem to videti, pa bom zadovoljen. Ampak pri živem Bogu ti prisegam, da te bom, če bo drugače, dal tako premlatiti, da se boš na svojo škodo spominjal mojega imena, vse dokler boš tlačil to zemljo.'

Za ta večer je bilo besedovanja konec, naslednje jutro takoj ob svitu pa je Konrad, ki mu tudi spanec ni ublažil jeze, še ves nakurjen vstal in ukazal, naj mu pripeljejo konja. Na eno kljuso je posadil Chichibio in ga odpeljal na breg reke, na katerem so ob svitu ponavadi vedno videvali žerjave, in mu rekel: 'Précej bomo videli, kdo je sinoči lagal, ali ti ali jaz.' Chichibio, ki je videl, da se Konradova jeza še ni polegla, in da bo moral svojo laž dokazati, pa ni vedel, kako bo to izpeljal, je jezdil za Konradom preplašen, da ne bi mogel biti bolj, in bi jo prav rad pcedil, ko bi le mogel; ... Ko sta prijezdila v bližino reke, je prej kot kdo drug uzrl na bregu najmanj dvanajst žerjavov, ki so vsi stali na eni nogi; tako namreč ponavadi spe. Brž jih je pokazal Konradu in rekel: 'Prav lahko blagorodje, vidite, da sem vam snoči govoril resnico: žerjavi imajo samo eno bedro in eno nogo; kar poglejte tiste tamlé.'

Ko jih je Konrad zagledal, je rekel: 'Počakaj, pa ti bom pokazal, da imajo dve.' Zajezdil je malo bliže k njim in hušknil: 'Vš, vš!' Ob glasu so žerjavi iztegnili tudi drugo nogo in po nekaj korakih vsi prhnili v beg, tako da se je Konrad obrnil h Chichibiu in vprašal: 'No, kaj praviš, capin? Ali ne bi rekel, da imajo dve?' Chichibio, ki so se mu pošteno tresle hlače, je, ne da bi sam vedel, od kod so mu prišle besede na jezik, odgovoril: 'Drži, blagorodje,

toda na tistega sinočnjega niste zavpili: 'Vš, vš. Če namreč bi, bi tudi on iztegnil drugo bedro in drugo nogo, kot so ju tile.'

*Konradu je bil odgovor tako všeč, da se mu je vsa jeza sprevergla v veselje in prešeren smeh, pa je rekel: 'Prav imaš, Chichibio. Res bi bil moral to storiti.'*⁴⁸

V slovenskem kulturnem prostoru je podobna pripoved znana vsaj od časa Janeza Svetokriškega naprej, vendar je velika verjetnost, da je on ni prevzel naravnost od soimenjaka Boccaccia, ampak že predelano iz ljudskih ust. Za tretjo adventno nedeljo je Janez Svetokriški preskrbel predlogo, kako je treba s kuharji lepo ravnati, ker če se jim zamerimo, nam slaba prede. »Kadarkulli piti prosijo, de bi si lih pred dnevam ali o poli noči bilu, precej jim trbej dati, sicer kosilu bo poznu kuhano. Jejsti jim ne treba dati, zakaj sami si vzamejo, kar jim dopade kakor uni kuhar, katerimu gospud je bil dal eniga fažana spečt. Kadar je bil pečen, je kuharju lepo dišal; odreže eno nogo, tu drugu da na mizo. Gospud vpraša kuharja, kej je ta druga noga ostala. Odgovori: 'Le-te tice imajo eno samo nogo.' Drugi dan gospud pele s sabo kuharja ter zapudi fažane, rekoč: 'Pogledaj, de imajo dve nogi.' Kuhar odgovori: 'Gospud, zakaj nejste tudi taistiga v skledi zapudili? Morebiti de bi tudi to drugo nogo pokazal bil.'⁴⁹ Po Jožetu Koruzi »je šaljivka v inačici Janeza Svetokriškega bolj medla kot pri Boccacciu, ker je zaradi drugačnega okolja in navad zamenjal žerjave s fazani; fazanov namreč ni treba zapoditi, da bi pokazali obe nogi, ker normalno stoje na eni nogi, kakor močvirske ptice.«⁵⁰ Glede na tukajšnji teoretični tloris je primerno dodati, da obstaja velika možnost, da je Janez Svetokriški prevzel pripoved iz svojega domačega okolja, kamor bi že mogla priromati neposredno iz okolja, od koder je Boccaccio jemal snov za svojega Dekameronu.

e) »V Arezu torej je njega dni živel bogatin, Tofano, po imenu. Za ženo je dobil od sile brhko žensko, gospo Gito po imenu, ki je nanjo kmalu postal ljubosumen, pa še sam ni vedel zakaj. Ko je žena to opazila, jo je popadla huda jeza. Večkrat ga je spraševala, zakaj je tak, pa se ji je izmikal s splošnimi in neutemeljenimi izgovori, zato se ji je utrnila misel, da mu nakoplje na glavo húdo, ki se ga je brez razloga bal. Ko je opazila, da si jo z dopadenjem ogleduje neki, po njeni sodbi sila v redu fant, se je začela z njim nevsiljivo zblíževati. ... Na moževo pijanost se je tako zanesla, da si je v svoji predrznosti vodila ljubčka kar v hišo, včasih pa je za večji del noči šla celo k njemu na dom, ki od njenega ni bil kdove kako daleč.

Ko je zaljubljena ženska živela to sladko življenje, se je primerilo, da se je nesrečnemu možu začelo svetlikati, kako žena le njega nagovarja k pitju, da pa sama nikoli ne pokusi pijače. Ob tem se mu je zbudil sum, da je tako, kot je bilo, to se pravi, da ga žena upijanja, da se lahko potem, ko on spi, po svoje kratkočasi. Da bi si glade tega prišel na čisto, se je lepega večera, ko čez dan ni poskusil niti kapljice, v govorjenju in vedenju kazal tako pijanega, kot ni bil še nikoli nihče. Žena mu je šla na limanice; ... Ko je Tofano začutil, da žena ni v hiši, je hitro ustal, stopil do vežnih vrat, jih od znotraj zaklenil, nato pa ob oknu čakal na njeno vrnitev, ker ji je hotel dati vedeti, da je opazil, kakšne uganja. Nazadnje jo je le dočakal.

⁴⁸ G. Boccaccio, *Dekameron* II, 376–378.

⁴⁹ Janez Svetokriški – Tobias Lionelli, *Sacrum Promptuarium* V, Ljubljana 1707, 42–43. (Faksimile, Ljubljana 1998, 46–47).

⁵⁰ Jože Koruza, *Funkcija humorja v pridigah Janeza Svetokriškega*, v: *Slovstvene študije*, Ljubljana 1991, 130–131.

...: 'Vse zaman, žena; nikar se ne napenjaj, saj se semle noter ne boš več mogla vrniti. Kar tja pojdi, kjer si bila do zdaj. In zapomni si, da se v to hišo ne boš vrnila vse dotlej, dokler ti za to grdobjo vpričo tvojih sorodnikov in sosedov ne bom izkazal tebi primerne časti.' ... Ko je ženska videla, da so prošnje zaman, se je zatekla h grožnjam in rekla: 'Če mi ne odpreš, bom poskrbela, da boš najbolj bedna sirota na svetu.' Tofano ji je odvrnil: 'Le kaj mi lahko narediš?' Ženska, ki ji je bil Amor s svojimi nasveti že nabrusil pamet, je odgovorila: 'Rajši kot da prenašam sramoto, ki mi jo skušaš po krivem nakopati, bom skočila v tale vodnjak, ki je tu blizu. Ko me bodo našli mrtvo v njem, ne bo živrega krsta, ki si ne bi mislil, da si me ti in nihče drug iz pijanosti vrgel vanj. Spričo tega boš moral ali pobegniti in boš ob vse, kar imaš, in živeti v pregnanstvu, ali pa ti bodo kot mojemu morilcu, kar dejansko tudi boš, odsekali glavo.'

Zavoljo teh besed Tofano še malo ni odstopil od svojega nespametnega mišljenja, zato je žena rekla: 'Na, lej; sita sem tvojega trpinčenja: Bog ti odpusti! ... 'Po teh besedah je v noči, ki je bila tako temna, da bi človek na cesti stežka spazil človeka, odšla proti vodnjaku, pobrala ob njem velikanski kamen in ga z vzklikom: 'Odpusti mi, ljubi Bog!' spustila v globino. Ko je kamen pljusnil v vodo, je glasno štrbunknil. Ko je Tofano slišal ta štrbunk, je bil za trdno prepričan, da je žena res skočila v vodnjak. Zategadelj je vzel vedro in vrvo, jo na vrat na nos ucurl iz hiše k vodnjaku, da bi ji pomagal. Ko je žena, ki se je skrila ob vežnih vratih svoje hiše, videla, da drvi k vodnjaku, se je hitro zmuznila v hišo, se od znotraj zaklenila, nato pa stopila k oknu in začela žužnjati: 'Vino je treba zalivati z vodo, kadar človek pije, ne pa potlej ponoči.'

Ko je Tofano zaslišal prebrisanko, je spoznal, da ga je potegnila za nos, in se je vrnil k vratom. Ker ni mogel v hišo, ji je začel prigovarjati, naj mu odpre. Žena je zdaj nehala govoriti potihoma, kot je dotlej, in malodane na glas zavreščala: 'Bog mi je priča, mrha pijana, da nocoj ne boš prišel noter! Teh tvojih manir sem do grla sita: prav je, če vsem pokažeš, kakšna pokora si in obklej ponoči hodiš domov.'

Tudi Tofano se je razhudil in začel kričati in jo zmerjati. Sosedje so slišali hrup, pa so ustali, tako moški kot ženske, stopili k oknom in vprašali, kaj je. Ženska jim je ihté odgovorila: 'Le naglejte se ga, zgube, ki se mi zvečer vrača pijan domov, ali pa zadremlje v kaki beznici in se potlej vrne ob teje uri. Dolgo sem prenašala, a s tem nič doseгла. Zdaj imam vsega čez glavo, zato sem mu zaklenila vežna vrata, ker sem ga hotela spraviti v sramoto; videti namreč hočem, ali ga bo to spravilo k pameti.' Bučman Tofano je s svoje strani trobežljaj, kako je dejansko bilo, ženi pa obljubil, da ji bo že dal vetra.

Žena je govorila sosedom: 'Zdaj vidite, kakšna zgaga je! Kaj bi vi rekli, ko bi bila jaz na cesti, kot je on, on pa v hiši, kot sem jaz? Primojdunaj, ne bi rekla, da bi kdo verjel, da govori resnico; po tem zlahka spoznate, da ni čisto pri pravi. Kakšne se ti znebi! Da sem naredila tisto, kar je po mojem naredil on sam. Mislil je, da me bo prestrašil s tem, če vrže v vodnjak kaj vem kaj, a da bi le Bog dal, da bi dejansko skočil vanj in utonil, da bi se vse tisto vino, ki se ga je preveč nacedil, pošteno zalilo z vodo.'

Sosedje in sosede so vsi po vrsti začeli Tofanu brati levite, ... ženini sorodniki so ga premlatili...⁵¹

V slovenski različici iz 17. stoletja je vzrok ženinega spogledovanja z drugim opisan dokaj racionalno: »... mož se je postaral in žena si je poiskala drugega. Po deželi je bila razglašena prepoved, da nihče ne sme ostati zunaj po 9. uri zvečer. Mož je ženi zaklenil

⁵¹ Giovanni Boccaccio, *Dekameron* II, 418–421.

vrata. Grozila je, da bo skočila v vodnjak in vrgla je vanj kamen, da je pljusknilo. Mož skoči skozi vrata, da bi jo rešil, ona pa tedaj plane v hišo in zaklene vrata. Tako so njega priklenili na pranger, saj mu ni hotela odpreti.»⁵² Glede na Bocciacciovo razpredeno pripoved je tukajšnja do skrajnosti skrčena na bistveno. Kljub temu še zmore vsebinski premik, saj se duhovniku in še redovniku povrh ne spodobi govoriti o ženinih prestopkih, zato za »šulo tiga premišlivanja« zadošča kar splošna prepoved nočnega pohajanja.

- f) »V Sieni torej sta živela dva mlada, preprosta človeka, katerih nemu je bilo ime Tingoccio Mini, drugemu pa Meuccio di Tura. Stanovala sta pri Solnih vratih. Bila sta veliko skupaj in po vsej podobi bila dobra prijatelja. Ko sta kot drugi ljudje hodila po cerkvah in k pridigam, sta večkrat slišala o veselju in nesreči, ki so ju na onem svetu po zaslužnju deležne duše rajnih. Ker sta si glede tega želela zanesljivih novic, a nista vedela, kako priti do njih, sta drug drugemu obljubila, da se bo tisti od njiju, ki bo prvi umrl, če bo le mogel, vrnil k onemu, ki bo ostal živ, in mu povedal, kako je onkraj; obljubo sta potrdila še s prisego. ... Tingoccio ... se je preselil s tega sveta. Ko je bil že tri dni na onem, je, ker morebiti prej ni mogel, v skladu z obljubo ponoči prišel v Meucciovo sobo in poklical prijatelja, ki je trdno spal.

Meuccio se je predramil in vprašal: 'Kdo pa si?'

Prišlec je odvrnil: 'Jaz sem, Tingoccio. Obljubil sem ti, da pridem, in zdaj sem tu, da ti povem, kako je na onem svetu.'

Ko ga je Meuccio zagledal, se je malce prestrašil, a se pomiril in rekel: 'Dobrodošel, ljubi prijatelj!' Potlej ga je vprašal, ali je pogubljen.

Tingoccio je odvrnil: 'Zgubljene so reči, ki jih ni mogoče najti. In le kako neki bi bil zdajle tu, ko bi bil zgubljen?'

'No,' je zažujnjal Meuccio, 'saj nisem mislil tako, temveč te sprašujem, če si med dušami, ki so pogubljene in tpe v peklenskem ognju.'

Tingoccio je odvrnil: 'O, to pa ne, vendar moram zavoljo grehov, ki sem jih nagrmadil, trpeti sila hude in čez vse bridke muke.'

Tedaj je Meuccio še posebej povprašal Tingoccia, kakšne kazni odmerjajo onkraj za vsakega od grehov, ki jih storimo tokraj, in prijatelj mu je vse lepo razložil. Potlej ga je vprašal, ali lahko tokraj kaj naredi zanj. Tingoccio mu je odvrnil, da lahko, in sicer če da zanj brati maše in molitve in daje vbogajme, kajti te reči so dušam na onem svetu v veliko pomoč. Na to mu je Meuccio obljubil, da bo to rade volje storil.»⁵³

Tudi ob tem odlomku se zastavlja vprašanje o kakršni koli medbesedilni navezavi med Bocciacciem in slovenskimi različicami podobnega motiva. Za ilustracijo o njihovem obstoju primer s Koroške: »Včasih so se radi prauhalə o štəmu, a je kaj na gònmu svəto al ni. Sta si z anmo prjatlno vzrok dava, da je adn prajiv štək, drugi štäk, da se nista prštimava. Sta se pa zmenava, da kir bo ta prvi umāru, bo pa prəšu drujmo nazaj povədat, kək je ... « To se je res zgodilo, toda izkušnja je bila za oba zelo huda: »Prəšu je təsti človek, je pa reku: 'Nikol več ti štəga ne naredi, da boš koga zavezu, da məre nazaj prit štako uslugo dəvat. Što je bolj hodo, ko sodn den. Zdaj sn ti pa prəšu povədat, da ni ne tək, ko si ti reku, pa ne tək, ko sn əs, Božja milost je pravična.' Tək, pa spət ni nəč jasno.«⁵⁴ Podobno je zasnovana druga koroška varianta. Obe se

⁵² Mihael Krammer – Rogerij Ljubljanski, *Palmarium – empyreum...* I, Celovec 1731, 7–8.

⁵³ G. Boccaccio, *Dekameron* II, 452–454.

⁵⁴ Marta Repanšek, *Bajze s Koroške* (Glasovi 10), Ljubljana 1995, 111/68.

ujemata z Boccaciovim izhodiščem, da bo eden prišel drugemu povedat, kaj je na drugem svetu. Toda v poanti sta slovenska primera veliko globlja in resnobnejša: »*Falent, samo tisto te prosim, nikar več ne zahtevaj, da bi kdo nazaj hodil. Tāk dolgo sn hòdu, celo leto. Tisto, ko si ti mislu, da je na onmu svetu, ni res, kar sən jəs mislu, pa tud tisto ni.*»⁵⁵ Italijanska novela se zaokroži dokaj konvencionalno, čeprav je res, da je motiv naročanja maš za pokojne v slovenski slovstveni folklori dobro znan, vendar ne v povezavi s takim motivom vračanja, kakor ga pozna Boccaccio. Za ugotavljanje stičišč med obema vrstama besedne umetnosti bi bil kateri koli od naštetih modelov raziskovanja – tako zemljepisno-zgodovinska metoda s folkloristične strani, kot tematologija ali medbesedilnost s strani primerjalne literarne vede – vsekakor dobrodošel. Ali si je radoživi novelist tudi pomagal s kako že njemu znano folklorno pripovedjo, ki jo je sam renesančno zabelil?⁵⁶ Za študij, ali slovenski motivi te vrste izvirali neposredno iz njega, manjkajo diahrone študije.

Tukajšnja analiza je vsaj za okrog deset pripovedi ali snovi in motivov – to je desetino – iz Dekameronu vsaj nakazala, da so bolj ali manj blizu različicam iz slovenske slovstvene folklore. Kljub temu da so to posamezno opazili že Anton Ocvirk in Jože Koruza na eni strani (tematologija) in Ivan Grafenauer (najbližje zemljepisno-zgodovinski metodi) na drugi strani, doslej še ni bilo sintetičnega povzetka na to témo. Praviloma sta slovenska literarna zgodovina in starejša slovstvena folkloristika odkrivali snovne vplive na slovensko besedno umetnost (to je slovstveno folkloro in literaturo) v nemškem kulturnem krogu; mogoče prihaja čas, ko bosta pripravljene razširiti svoje obzorje tudi na italijansko soseščino.

3. FJODOR MIHAJLOVIČ DOSTOJEVSKI, BRATJE KARAMAZOVI

V romanu *Bratje Karamazovi* F. M. Dostojevskega je odlomek o čebulici, ki jo pisatelj uporabi za simbol dobrote. Po Ocvirku spada ta snov med družbene snovi. Med nje spadajo predvsem študije, ki raziskujejo, kako je literatura razvojno prikazovala razne družabne sloje in poklice. »Znanstvenik skuša čim izčrpeje pokazati, kako so pisatelji te ali one dobe obravnavali in pojmovali vladarja, plemenitaša, kneza, meščana, diplomata, kmeta, trgovca, delavca, duhovnika, advokata, zdravnika, profesorja, študenta, politika, uradnika, častnika, vojaka, žurnalista in mnogovrstne druge tipe. ... Med temi snovmi pa je vendar nekaj takih, ki se dajo dovolj uspešno znanstveno proučiti. Tako n. pr. skopuh, čigar značaj in življenjska miselnost so opisovali največji tvorci ...»⁵⁷

»*Torej starec Zosima je umrl!*» je vzkliknila Grušenjka. *‘Moj bog, in niti nisem vedela!’...*

Aljošu so drgetale ustnice in dihal je težko. Obmolknil je. ...

‘Vidiš, Aljošečka’, se je zdajci nervozno zasmejala Grušenjka in se obrnila k njemu, ‘pohvalila sem se Rakitku, da sem dala čebulico, a tebi se ne pohvalim, tebi povem to z drugim namenom. To je samo pripovedka, a dobra pripovedka; še dete sem jo slišala od svoje Matrjone, ki zdaj služi pri meni za kuharico. Vidiš, kako je to: Nekoč je bila ženska, huda, da nikoli tega, in

⁵⁵ Prav tam, 112/ 69.

⁵⁶ To se iz tega odlomka sicer ne opazi.

⁵⁷ A. Ocvirk, *Teorija primerjalne literarne zgodovine*, Ljubljana 1936, 93.

je umrla. Niti enega dobrega dela ni pustila za seboj. Peklenščki so jo pograbili in jo vrgli v ognjeno jezero. Njen angel varuh pa je stal in ugibal, kakšnega njenega dobrega dejanja bi se mogel spomniti, da ga pove bogu. Spomnil se je in reče bogu: 'Ona,' pravi, 'je na zelenjavniku izruvala čebulico in jo dala beračici.' In bog mu odgovori: 'Vzemi,' pravi, 'tisto čebulico in jo pomoli v jezero, naj se prime zanjo in naj po njej zleze na breg. Če jo potegneš iz jezera, tedaj naj gre v raj, če pa se čebulica utrga, tedaj naj baba ostane tam, kjer je.' Angel je odhitel k ženi in ji pomolil čebulico: 'Na,' pravi, 'baba, primi se in splezaj ven!' To rekši, jo je jel oprezno vleči k sebi, in že jo je bil skoraj izvlekel, toda ko so ostali grešniki videli, da jo vleče ven, so se jeli vsi obešati nanjo, da bi jih izvlekel z njo vred. A tista žena je bila neznansko huda in jih je jela brcati z nogami: 'Mene vleče, ne vas, čebulica je moja, ne vaša.' Komaj je to izrekla, se je čebulica utrgala. In žena je padla v jezero in gori do današnjega dne. Angel pa se je razjokal in odšel. Taka je tista basen, Aljoša, na pamet sem si jo zapomnila, kajti prav jaz sem tista grda ženščina. Rakitku sem se pohvalila, da sem dala čebulico, a tebi povem drugače: v vsem svojem življenju sem morda dala komu čebulico, in to je vse moje dobro delo. Zato me pa nikar ne hvali, Aljoša, ne imej me za dobro; zla sem, huda, da nikoli tega, in če me boš hvalil, me bo sram. E, kar vsega se ti spovem.'⁵⁸ Grušenjkino govorjenje in obnašanje je bilo od vsega začetka nenavadno čustveno. V nekem trenutku, že takoj na začetku, preden zve o Zosimovi smrti in se razvije pogovor, Aljošu 'kakor mačkica' skoči na kolena z besedami: »Da te spravim v dobro voljo, deček ti moj pobožni!« ... 'Vse svoje življenje sem čakala takega, kakršen si ti,' se obrne k Aljošu, 'vedela sem, da pride človek in mi odpusti. Verovala sem, da bo tudi mene ostudnico še kdo vzljubil – in da me ne bo vzljubil samo zaradi moje sramote!...' 'Čebulico sem ti dal, samo majhno čebulico, nič drugega, nič drugega ne!...' Aljoša ves raznežen odvrne. Čebulico pa je dala tudi Grušenjka, tako sama ugotavlja, ker jo je Aljoša imenoval svojo sestro, kljub temu, da je 'malo prida'.⁵⁹

Franc Kežjar v »romanu po romanu Bratje Karamazovi ali Izpovedi po F. M. Dostojevskem« v postmodernističnem slogu⁶⁰ motiv čebulice pomembno razširi in nadgradi. »'Čebulico' je Grušenjka pobrala iz neke pripovedke, ...« Kežjar dobesedno ponovi odlomek iz slovenskega prevoda omenjenega romana.⁶¹ Kežjarju pomeni čebulica dar in zato jo pri njem daje tudi Aljoša in »veliko drugih« in ne le Grušenjka: »S čebulico v duši se je Aljoša, po samostansko že pozno (ob 21h), ves prerojen vrnil v samostan. Boječe je odprl vrata in stopil v starčevo celico, kjer je zdaj stala njegova krsta.... A kaj je to, kaj je to? Zakaj se izba razmika? ... 'Tudi jaz, dragi moj, tudi jaz sem poklican in povabljen ... Zakaj si se tukaj skril, da te ni videti ... pojdi tudi ti med nas!' To je bil glas starca Zosima, ki je Aljoša privzdignil in ta se je pobral s kolen. 'Veselimo se,' nadaljuje suhljati starček, 'novo vino pijemo, vino nove, velike radosti; ali vidiš, koliko je gostov? ... Kaj se mi čudiš? Čebulico sem dal, zato sem tudi jaz tukaj. In veliko jih je tu, ki so dali samo usakdo svojo čebulico, eno samo majceno čebulico... Kaj pa so naša dela? Tudi ti, tihi, tudi ti, moj krotki deček, si danes znal dati stradajoči čebulico. Prični, dragi, prični, krotki, svoje delo!... Ali vidiš naše Sonce, ali vidiš Njega?'«⁶²

⁵⁸ Fjodor M. Dostojevski, Čebulica, v: *Bratje Karamazovi*, Ljubljana 1976, 182–183.

⁵⁹ Franc Kežjar, *Ura resnice, čas ljubezni* (Roman po romanu Bratje Karamazovi ali Izpovedi po F. M. Dostojevskem, Ljubljana 2001, 182, 183, 184–186.

⁶⁰ Šele na podlagi študij v tukajšnjem poglavju se mi je odprlo, da sem mu v oceni (prim. *Tretji dan 30*, Ljubljana 2001, št. 8, 104–105) njegovega dela delala krivico, ko sem delo označila za »odlično ubrano zbirko esejev«. V resnici gre za delo v duhu postmodernizma, vendar samo v formi in stilu, ne pa v njegovi duhovni podlagi, ki nima v sebi več nobenega središča.

⁶¹ F. Kežjar, *Ura resnice, čas ljubezni*, 183–184.

Da postaja motiv čebulice močan simbol, dokazuje ponovitev zgodbe o njej iz omenjenega romana F. M. Dostojevskega pri italijanskem duhovnem pisatelju Brunu Ferreru. Dodal ji je samo okvir. Spredaj duhovna misel (*»Po smrti je neki mož prišel pred Gospoda. Zelo ponosno je pokazal svoje roke: 'Poglej, Gospod, kako so moje roke čiste!' Gospod se mu je nasmehnil, v njegovem odgovoru pa je bila tudi senca žalosti: 'Res je, vendar so tudi prazne.'«*) in na koncu duhovna misel (*»V svoje roke sprejmi roke drugih / in jih močno stisni. / Rešili se bomo skupaj. / Ali pa se ne bomo rešili.«*). Vmes pa že znana pripoved o skupulji, ki pa je za tukajšnji namen nadvse dragocena z vidika medbesedilnosti. Saj se izkaže, da je slovenski prevajalec sledil italijanskemu prevodu tega odlomka in ne že prej obstoječemu slovenskemu prevodu.⁶³

Primerjava navedenega odlomka iz romana *Bratje Karamazovi* F. M. Dostojevskega in slovenske folklorne pripovedi o ženi s čebulo in angelu varuhu, ki jo je povedal Branko Defar - Striček v seminarju za slovensko slovstveno folkloristiko leta 1998 in ponovil naslednje leto, leta 2000 pa jo je zapisala študentka Lidija Toplišek za svojo diplomsko nalogo.

»No in tako je živela, postarana že žena, ki je od rojstva, odkar se je zavedla, vedno samo molila, na ustnicah je mela vedno samo bogove, cerkuce, svetnike. Žvela je pošteno, na nikogaršnje breme, skromno, imela je pa seveda, kot ima vsak od nas angelna varuha. Kar ozrite se, ja, le ozrite se, pa pogledjte, za vami stoji, ne verjamete? Če ga ne vidite, ga lahko otipate.

In tako je tudi tista žena imela od rojstva angelna varuha in tist angel varuh je bil sila, sila srečen in zadovoljn, da je njegova varovanka tako pobožna, tako brezhibna. Sej je tudi bla, samo nikomur, nikomur nikdar ni nardila ali storila nekej dobrega, to pa ne. Samo angel je tisto spregledau.

No enkrat je pa tam na vrtu, imela je gredico čebule posajene in je plela tisto čebulo. Rauno na pou rasti je bla, pleve tisto čebulo, ostarana že, pa pride h ograji, vrtni ograji, berač – takratni berač, ki so za kruh prosili, molili za kruh, za ostanke hrane, ki so spali po štalah, umirali po listnicah ali po skednjih. Takrat je blo tako.

Berač prosil: 'Dobra žena, čebulo pleješ, daj mi, prosim, eno čebulo. V mauhi imam kos kruha

⁶² Prav tam, 185, 186. Verjetno bi med vprašanja medbesedilnosti v širšem pomenu besede, v njegovem tistem delu, ki se navezuje na kontekst zunaj besedila, lahko šteli tudi pisanje besed z veliko ali malo začetnico. Bog v zbirki 100 romanov je pisan z malo začetnico, pri Francu Kejžarju pa z veliko začetnico.

⁶³ Bruno Ferrero, *Krogi na vodni gladini / Kratke zgodbe za dušo* (Knjižice 156), Ljubljana, 2001, 18–19: *»Ruski pisatelj Dostojevski je nekoč povedal zgodbo o gospe, ki je bila zelo bogata, vendar tudi zelo skopa. Takoj po svoji smrti se je znašla v peklu pred hudičkom, ki jo je vrigel v ognjeno morje. Njen angel varuh je ves potrt razmišljal, če se v njenem življenju vendarle ni zgodilo kaj takega, kar bi jo moglo rešiti. Končno se je spomnil nekega daljnega dogodka. Stopil je k Bogu in mu rekel: 'Nekoč je gospa lačnemu revežu podarila eno čebulo s svojega vrta.' Bog se je angelu nasmehnil: 'Dobro. Zaradi tiste čebule ima možnost, da se reši. Vzeml čebulo, vrzi se v ognjeno morje, tako da se bo gospa lahko prijela čebule, potem jo izoleci ven. Če se bo tvoja gospa čvrsto držala svojega edinega dobrega dela, bo lahko prišla v nebesa.' Angel varuh se je vrigel v ognjeno morje, kolikor je le mogel globoko, in zavpil gospe: 'Hitro, primite se za čebulo!' Gospa ga je ubogala in začela sta se dvigovati proti nebesom. Toda eden izmed pogubljenih se je prijel za rob obleke, ki jo je nosila gospa, in tako je bil iz ognjenega morja dvignjen tudi on; še en grešnik se je prijel noge prvega in začel vzpenjati tudi on. Hitro je nastala dolga veriga ljudi, ki so se dvigovali proti raju; vsi so bili obešeni na gospo, ki se je čvrsto držala čebule v angelovih rokah. Hudiči so kar naenkrat imeli polne roke dela, kajti pekel se je zaradi tiste čebule hitro praznil. Neskončno dolga vrsta se je približala nebeškim vratom. Gospa, ki je bila nepopravljiva skupulja, je šele takrat opazila verigo grešnikov, ki se je držala njene obleke. Jezno je zavpila: 'Čebula je moja! Samo moja! Izpustite me!' Še v tistem trenutku se je čebula razletela, gospa pa je, skupaj z vsemi ostalimi, strmoglavila v ognjeno morje. Razžalošen je pred nebeškimi vrati ostal samo angel varuh.«*

pa kjer bom prenočiu, bom tist kruh nekako zmomljau, pa če bi čebulo zraun, da bom meu večerjo. 'Ne dam, kar pojdi, kar poberi se, ne dam. Nikomur nač ne dam.' In tisti berač je vztrajau, vztrajau, prosu, molu tam tuk časa, da je žensko znervirau. In je v tisti znerviranosti, vznemirjenosti, je s plevelom spulila eno čebulo, tako bol zanikrno, za kakšn dobō oreh je bla velika. Pa jo je tisto spet tako znerviralo, da je vrgla tisto čebulo, prjela za cimo, vrgla tam čez plot tistmu beraču pa je rekla: 'Tam maš, pober pa zgin.' On je lepu zahvalu, odkriu se, tisto čebulo prijau, dau v mauho in odšeu.

No vsakmu čas izteče: 'Dougost žuljenja našega je kratka.' In izteklo se je tudi njej, izdihnila je dušico. Angelček jo je zveu v svoje dlani in jo je nesu naraunost pred Gospoda, v nebesa seveda, ves srečen, sijoč: 'Poglej, Bogec, dušico, moja varovanko sn ti prineseu.' Bogec je pa nezmojlju, on se pa ne zmoti, je reku: 'Nač ne bo, angelček, kar lepo tamle spusti jo dol v tazdolne prostore.' 'Ja, zakaj pa?' Prau: 'Ne ugovarjaj!' Tam nimaš kej ugovarjat, sej tam še nisl biu nikol, ampak ugovarjat ni kej. Angel se pa ni pomiriu, pa se ni pomiriu, razmišlja, zakaj, kje je falii, kje. Bogec je reku: 'Nikoli nikomur nič dobrega ni nardila.' 'Ou jej, sej res, sej res!' Ampak je angel razmišljau, razmišljau, ooo, pa se je spomnu tiste čebule. Teče pred Bogeca, poklekne tam pa prau: 'Bogec, dobro delo je nardila, je, je.' 'Kaj pa?' Prau: 'Čebulo je dala beraču.' 'A no,' je reku, 'potem pa pojdi v skladišče in tisto čebulo prinesi.' Gre angel, najde takoj tisto čebulo, prnese pred Bogeca: 'Vidiš, to čebulo je dala beraču.' Jo je držau za tisto cimo gor. 'No,' je reku, 'zdaj pa pojdi lepo pred pekeu, naj se prime in jo potegni ven pa naj bo v nebesih! Dobro delo je dobro delo.'

Ja seveda angel ves veseu se nagne dol, gleda tisto čebulo, prau: 'Primi se za svoje dobro delo, duša moja, greš v nebesa.' Zagrabi tista dušica se z zobmi in z nohti za tisto čebulo, angel pouleče gor; seveda za tisto dušico se pa tulk duš nabralo, da je blo kar lep grozd, ko bi čebele rojile, tojk je blo dušic, ki so želele vñn.

Ampak ta ženska, ta dušica, ženska dušica je brcala in kričala: 'Vsi stran, vsi stran, samo moja je čebula, samo jšst smem jet gor v nebesa, vi pa vsi stran!' Brcala tojk časa, da k je že bla ven, da je že vidla v nebesa, je angel, se mu je stemnilo pa je reku: 'No, če je samo tvoja čebula, pa nej bo samo tvoja!' Pa jo je spusti. ⁶⁴

Pred slovensko slovstveno folkloristiko se postavlja izjemno vprašanje. Ali se je sfolkloriziral značilen odlomek iz znanega romana vélikega ruskega pisatelja ali pa je v ruski literarni vedi in slovstveni folkloristiki že znano, ali ga je avtor izoblikoval sam ali je prevzel snov iz ruske tradicije, ki je v tem primeru lahko tudi mednarodno snov. In če je tako, se spet zastavlja vprašanje, ali je izrecno slovanska ali splošno evropska ali celo prestopa njene meje.

Motiv reševanja duš iz pekla tudi spominja na starogrški motiv, kako Orfej rešuje svojo mater oziroma Evridiko iz podzemlja. Skratka cela vrsta vprašanj, kar potrjuje ugotovitve zemljepisno-zgodovinske metode, da en problem hkrati zastavi celo vrsto drugih.

⁶⁴ Branko Defar- Striček, Laško 2001. Magnetofonski posnetek transkribiran v diplomski nalogi Lidije Toplišek, Aktualizacija folklornih pripovedi Branka Defarja, (mentorica: Marija Stanonik), Maribor 2002, 43–44/8.

SKLEP

Max Lüthi je s svojimi raziskavami najvišjih dometov svetovne literature in kot tankočutni moderni raziskovalec slovstvene folklore v slovenskem okolju znan le redkim. Prvi del tukajšnjega poglavja po njegovem zgledu dokazuje, kako rodovitno utegne biti raziskovanje bodisi sloga bodisi drugih področij slovstvene folklore ali literature ali obeh vej besedne umetnosti, če raziskovalec obvlada strokovni instrumentarij za ustrezen pristop do njiju. Avtor več razprav o opusu W. Shakespearea in po drugi strani enako tenkočutni poznavalec predvsem sloga slovstvene folklore skuša razumeti, kako sta etnologija (po Lüthijevi terminologiji) – praviloma pa gre za slovstveno folkloristiko! – in literarna veda občutljivi za svojo samostojnost in istovetnost. Lüthi vabi k odpiranju meja med vedama in se zavzema za interdisciplinarnost in univerzalizem. Etnologija raziskuje na primer pregovore v vsakdanjem življenju. Lüthijevo raziskovanje pregovorov pri W. Shakespearu pa je odkrilo, da jih veliki dramatik vedno rabi v kritičnih trenutkih in zagatnih položajih svojih junakov in kompozicijsko služijo dramatičnim namenom.

Po zgledu konkretnega sodelovanja slovstvene folkloristike in literarne vede pri raziskovanju besedne umetnosti, kakor ga podaja Max Lüthi, raziskovalec vrhuncev svetovne literature in enako, brez predsodkov, tudi slovstvene folklore, je drugi del tega poglavja posvečen trem jedrom nesporno svetovne književnosti, katerih motive je mogoče najti v slovenski slovstveni folklori. 1. Starogrška epika in tragedija; 2. Giovanni Boccaccio, Decameron; 3. Fjodor M. Dostojevski, Bratje Karamazovi. Poskus se je bogato obrestoval in kar kliče po nadaljevanju in poglobitvi te teme.

**IV. SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA
V SLOVENSKEM IZOBRAŽEVALNEM PROCESU**

SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA V REDNEM IZOBRAŽEVANJU

UVOD

Slovenska slovstvena folkloristika se na splošno zaveda zaslug slovenskega učiteljstva za zbiranje slovenske slovstvene folklore (*»Dobro nam je v spominu, da je v preteklosti dobršen del naših lokalnih zgodovinarjev, zlasti pa nabiralcev ljudskega blaga in zapisovalcev ljudskih pesmi izšel iz – učiteljskih vrst. Niso živeli samo s svojo mladino, živeli so tudi takó z življenjem svojega kraja, da jih je zanimala njegova kultura, njegova preteklost. Starejši letniki naših revij, mape naših folklornih motivov so polne prispevkov izpod učiteljskega peresa. Še več bi mogli o tem povedati izgubljeni zapiski nešteti učiteljskih sestankov po deželi.«*¹), toda konkretno je o njihovem prispevku zanjo komaj kaj znano. Doslej se s tem lahko pohvalita edino Tolminska in Bela krajina: na zahodu današnje slovenske države so od sedemdesetih let 19. stoletja do danes zbirali folklorno gradivo Fran Erjavec, Jožef Kenda, Andrej Gabršček, Ciril Drekonja, Andrej Šavli, Janez Dolenc, Sonja Šturm-Lipušček, Andreja Manfreda, Justina Fon, Živa Drole,² medtem ko so v prvi polovici 20. stoletja za njeno južno stran zaslužni Lojze Zupanc, Božo Račič, Drago Vončina in v drugi polovici Mirko Bartolj in Bogomira Kure.³ Zelo dobrodošli bi bili taki pregledi še iz vseh drugih slovenskih pokrajin.

Tukajšnje poglavje se nanaša le na zadnjih pet desetletij 20. stoletja. Težave, ki spremljajo to področje, so posledica njegove dolgoročne zapostavljenosti, in če že, nesistematičnosti v visokošolskem izobraževanju.

I. NAKLJUČNI POZIVI

»Zbirajmo narodno blago!« spodbuja novoletna številka iz leta 1952 krajevnega časopisa Glas Vrhnike na tretji strani v rubriki Zgodovina naših krajev celo v poudarjenem okvirčku: *»Marsikakšna narodna pesem, ples in običaj je še Vrhničanom v spominu. Vse to je naše narodno blago neprecenljive vrednosti, ki je izpostavljeno pozabi, če se o pravem času ne bomo pobrigali zanj in ga ne bomo zabeležili. Dolžnost nas vseh je, da zberemo vse gradivo s tukajšnjega okoliša in tako prispevamo k oživitvi slovenske folklorne, da bodo še naši potomci živo občutili silo slovenske pesmi, domačih šeg in navad. Zato pa pozivamo vse prosvetne delavce Vrhnike in okolice, da takoj začno z zbiranjem in zapisovanjem. Obogatiti moramo številne folklorne*

¹ Niko Kuret, Ljudska kultura in učiteljstvo, v: *Naši razgledi* 3 (1954), št. 3, 19.

² Janez Dolenc, *Tolminske pravljice* (Zlata ptica), Ljubljana 1989, 203–214.

³ Bogomira Kure, *Zgodbe ne moreš iz žakla zvrnit* (Glasovi 28), Ljubljana 2004, 15.

zapise Slovenije še s tukajšnjimi, kajti ugotovljeno je, da vrhniški običaji, pripovedke in pregovori razen v Valvazorjevih in morda v nekaterih drugih manjših delih niso zabeleženi nikjer. « Mogoče gre za istega avtorja, ki na isti strani povzema, kaj v svoji Slavi vojvodine Kranjske piše J. V. Valvasor o Vrhniki in zmaju v Starem malnu, a je tudi podpisan le z »-e«. Zato lahko le ugibamo, ali je spodbudo za terensko delo s ciljem, da »prispevamo k oživitvi slovenske folklore«,⁴ našel v ustreznih pripombah katerega od tedanjih zadevnih strokovnjakov, ali je sad njegovega lastnega spoznanja. Vsekakor je v tukajšnjem okviru pomembno, da se obrača izrecno na vse »prosvetne delavce Vrhnike in okolice«. To gotovo ni edini primer, ko slovensko časopisje sem in tja skuša oživiti nekdanjo navado slovenskih učiteljev (in duhovnikov), da so z domoznanskega (ki je vključevalo tudi slovstveno folkloro) vidika storili veliko plemenitega za svoje okolje.

II. SISTEMATIČNI NAPOTKI

Leta 1953 se je Inštitut za slovensko narodopisje pri SAZU v Ljubljani ob zbiranju slovenskih otroških iger in otroških pesmi obrnil s prošnjo za sodelovanje na osnovne šole in vrtce, toda od 1145 naslovljenih šol se je odzvala ena sama in noben od 125 vrtcev. Niko Kuret v članku Ljudska kultura in učiteljstvo razčlenjuje vlogo in pomen učiteljev za zbiranje vsakovrstnega gradiva in njegovega zapisovanja dotlej in si skuša razložiti, zakaj v njegovem času v tej zvezi naenkrat taka praznina. Ob tedanji reformi učiteljišča, ko je od štiriletnega prešlo na petletno šolanje, Kuret odkriva možnost, da bi se v zadnja dva letnika, v katerih je bila »predvidena prostovoljna 'specializacija' posameznikov za bodoče izvešolsko delo«, s pridom uvrstila tudi »ljudska kultura«, »folklor«, »etnografija«, kakor Niko Kuret označuje predmet, ki mu leži na srcu. Za uresničitev te zamisli podaja vrsto predlogov. Upoštevati bi morala prvenstveno učiteljevo bodoče delo – opazovalca, zbiralca, poročevalca. – Aktivno učiteljstvo pa bi bilo treba zainteresirati in usposobiti za takšno delo s tečaji po okrajih, s publikacijami (poseben priročnik), predavanji po radiu in članki v strokovnih glasilih prosvetnih delavcev.⁵ Avtor je prizadet spričo predsodkov, ki jih ima mladina njegovega časa do etnološkega in folklorističnega terenskega dela. Toda njegove vrednote daleč prevladajo nad pomanjkljivostmi, ki so nekdaj utegnile spremljati tako delo: »V prejšnjih časih je bilo 'zbiranje narodnega blaga' malone obvezna počitniška naloga vsakega našega dijaka. To zbiranje je bilo diletantsko in v mnogočem znanstveno brezpomembno, toda dijaki so ga opravljali z navdušenjem in ljubeznijo. Konec koncev pa so pri nastajanju Štrekljevih snopičev SNP (= Slovenskih narodnih pesmi) pomagali v dobršni meri tudi počitniški zvezki tedanjih srednješolcev! In kdo bi ocenil moralno vrednost takega zbiranja za mladega človeka? Danes mladina za to sploh nima smisla. Saj še ljudskih pesmi ne poje več. Mnenje, da je zbiranje in zapisovanje ljudskega blaga dandanes neaktualno in brezpomembno, je v bistvu zgrešeno in ga bo treba korigirati.« Kuretova pričakovanja od slovenskih šolnikov na slovenskem

⁴ Zbirajmo narodno blago! v: *Glas Vrhnike* 2 (1. 1. 1952), št. 1, 3.

⁵ Prav tam, 19–20.

podeželju so nenavadno visoka. Iz njih želi napraviti terenske sodelavce za njegovo stroko, splesti »poročevalsko mrežo s poverjeniki v vsakem okraju ali okolišu«. Organizirala bi jo naj kakšna naša znanstvena ustanova – Inštitut za narodopisje SAZU (= Slovenska akademija znanosti in umetnosti) ali pa EM (= Etnografski muzej) ali pa oba skupaj, poročevalci in poverjeniki pa bi bili ravno – učitelji.⁶

Franjo Baš je videl, da je Kuret s svojim pač dobronamernim predlogom naložil slovenskim učiteljem naloge, ki presejajo njihove moči in poslanstvo. Edino pravilno in stvarno bi bilo po Bašu obračati se na tiste posameznike, »ki imajo ustrezno razmerje do etnografije in folklorne«. Šolam v opravičilo: njihove uprave so že tako preveč zasute z »dopisi in vprašalniki, da že iz tehničnih vzrokov ni mogoče ustreči vsem, dokler odlašanje ne stori svoje«. Baš je zadržan tudi do strokovne kompetence v učiteljskih vrstah: »Strokovna vsebina vprašanj in za njo potrebni metodični prijemi pa terjajo od naslovljenca določen vpogled v samo stroko, ker brez zadostnega vpogleda naslovljenec ne bo našel poguma in veselja, da se zaprosenega dela loti in ga tudi opravi. Za tako delo mora pripraviti naslovljenca organizacija, ki ga vpelje v njegovo vlogo in nalogo ter ga o potrebi sodelovanja tudi prepriča.« S ciljem za odpravo naštetih slabosti se zavzema za ustanovitev strokovnega društva.⁷

Milko Matičetov ugovarja F. Bašu, da je za slab odziv učiteljstva ob omenjeni anketi o otroških igrah in otroških pesmih pripisati njegovim morebitnim občutkom 'podrejenosti'. Strinja se, da »bo treba posvečati izredno skrb obliki, prijemom, ki morajo biti prilagojeni času, kraju, naslovljencu in temi«⁸ v posamezni anketi in opozarja na zadovoljivo izpolnjena pričakovanja ob podobni akciji v furlanskem Vidmu, kjer je zajela zahodne robove slovenskega etničnega ozemlja – Beneško Slovenijo.⁹ Matičetov vabi, naj se v razpravo priklasi še kdo iz učiteljskih vrst.

Zdi se, da se je prvi javno oglašil šele čez pet let; to je bil učitelj Tone Ljubič iz Dobrega polja. Zavzema se za uvajanje »narodopisja v osnovno šolo preko svobodnih dejavnosti učencev«.¹⁰ Avtor upa na uresničitev svoje zamisli »v občih šolskih reformi« tistih let, zato v sklepu svojega pisanja ponudi tudi še bolj optimistično različico svojega predloga, češ, »da se sedaj, ko so v reformiranem predmetniku osnovne šole na razpolago tudi dopolnilni učni predmeti, nudi prilika uvedbe posebnih učnih ur, ki bi bile posvečene narodopisju ne samo kot metodičnemu pristopu k ostalim učnim predmetom, ampak tudi kot posebnemu učnemu predmetu.« Smisel svojega predloga vidi T. Ljubič v tem, da je tudi »narodopisje« eden od predmetov, ki učenca povezuje z življenjem nasproti nekdanjemu »verbalizmu in knjižni učenosti«. »Seveda pa mora biti ta za našo šolo nova učna vsebina očiščena navlake romantičnosti in posebnosti. Biti mora znanstveno neoporečna, temelječa na ugotovitvah zgodovinskih dejstev, razvojnega nauka in medsebojne vzročne povezanosti pojavov. Edino takšna narodopisna tvarina se more vključiti v naše šolsko

⁶ N. K. (= Niko Kuret), Ljudska kultura in učiteljstvo, v: *Naši razgledi*, 6. 2. 1954, 19–20.

⁷ Franjo Baš, Ljudska kultura in učiteljstvo, v: *Naši razgledi*, 6. marca 1954, 17–18.

⁸ Milko Matičetov, Ljudska kultura in učiteljstvo, v: *Naši razgledi*, 6. marca 1954, 19.

⁹ Gianfranco D' Aronco – M. Matičetov, Folklorna anketa v Furlaniji (Odgovori slovenskih šolarjev), v: *Slovenski etnograf* 3/4 (1950/51), 297–330.

¹⁰ Tone Ljubič, Etnografija v osnovni šoli, v: *Glasnik Slovenskega etnografskega društva* 2 (1959/60), št. 3, 1.

delo.« Iz navedenih besed ni težko izslediti marksističnih smernic tedanje šolske politike. Metodično avtor šteje za zelo primerno izhodišče seznanjanja s splošno »narodopisno« problematiko likovno folkloro, od koder »pozneje ni težko pristopiti k prvinam duhovnega sveta, saj so mnogotera izhodišča za likovno ustvarjanje utemeljena ravno v duhovni strani življenja; tvaren je pravzaprav le njihov zunanji tehnični izraz. Zelo hvaležna tovrstna tvarina je tudi ljudski pesniško-glasbeno ustvarjalni svet.« Kaže, da je bilo Ljubičevo razmišljanje del širšega tovrstnega gibanja na Dolenjskem, saj istočasno lahko beremo poročilo o dveh krožkih v Novem mestu, kjer nekateri dijaki »prav pridno zapisujejo ljudske pripovedi in domače izraze po bližnji in daljni okolici Novega mesta.«¹¹ Že naslednje šolsko leto poroča Janez Dolenc iz Tolmina, kako številni dijaki tolminskega učiteljišča že nekaj let marljivo zbirajo folklorno gradivo in si ga prizadevajo zapisati po sodobnih znanstvenih načelih.¹² Primer:¹³ »*U Strmecu je živiela þærd stupjedesetmi lietmi na liepa dekle. Zalublena je bla unga þuoba æn tud an ji je jemu rad. Kær je šu h vojakm, sæ je açiel starši, pasebna mat, silt, naj se þaruoč z ådnæm dæle z Luoga. Kaj cajta sa je naštimal, de sa je þærgovaril. Prejšnga þuoba þa useadna ni magla þazabit. Na dan þaruke je bla gråzna žalastna, æn je voæs cajt juokala. Açe ji je talåžu: 'Micika, Micika, næč se ne juokaj, næč se ne juokaj! Boš šla s Strmeca u Luog, u deþzelo, u deþzelo. Boma godili: þunka-þum, þunka-þum'. Micka se þa useglîh ni þatalaþila æn je začîela piet:*

*'Maje mat me je wåženila
delæč þrač u ta delejne was,
kier ruoçce ne raseje
æn tud tiçce ne þajeje.
Če umrjem ta þruwa lieta,
umrla bam od riunasti;
če umrjem ta druga lieta,
umrjem od žålasti;
če umrjem ta trejçe lieta,
tejsto bo maje ta þrawa smrt.
Tuste dele me þakapajite,
kjer saldat mašîraje.
Wæn mi denite diesna raka,
gare denita ta þærstan zlåt,
de ker þuode mu šuoçl mimu
an se gbišna zmîslu buo!'*»¹⁴

Uredništvo Glasnika objavlja tudi sadove takega dela v rubriki »Iz dijaških listov«.¹⁵ V njej Jožetu Bohincu, ki piše o naporu zapisovanja »ljudskega blaga,

¹¹ D. Z., V Novem mestu dva etnografska krožka in predavanja po šolah, v: *Glasnik Slovenskega etnografskega društva* 2 (1959/60), št. 3, 1.

¹² Janez Dolenc, »Nesrečna nevesta« s Strmca, v: *Glasnik Slovenskega etnografskega društva* 3 (1960/61), št. 3–4, 20.

¹³ Pripovedovalka trdi, da je to resnična zgodba. Strmec je znana vas pod Mangartom, kjer so Nemci postrelili leta 1943 vse moške: po vojni so tu posneli film Črne rute.

¹⁴ Povedala Ana Leban (roj. 1896) Ivancova iz Poljubinja, zapisala Jožica Leban, dijakinja. Zgodba o nesrečni nevesti iz Strmca.

¹⁵ Ponatis dveh sestavkov, in sicer Lenke Ramšak (Vigred VI/3; Prevalje, maja 1961, 12) in Jožeta Bohinca

ljudskih pesmi, balad, zgodb, običajev in navad, ugank in podobno – seveda takšnih, ki še niso bile nikjer zapisane«,¹⁶ pojasnjuje: »Mimo tega lepega razmišljanja pa bi mladim zbiralcem svetovali, naj se nika ne boje priti na dan tudi s tem, kar je že od kod drugod in od poprej znano. Mar naj bi bile res mikavne samo tise stvari, 'ki še niso bile nikjer zapisane?' Kakor se zmerom razveselimo srečanja z dobrim starim prijateljem, prav tako etnografska¹⁷ znanost ceni skrbno zapisane variante že znanih zgodb, pesmi, navad itn.«¹⁸

Nadaljnji molk iz šolskih vrst o tukajšnji problematiki kaže, da je njihova zagnanost iz začetka šestdesetih let polagoma uplahnila, kar so opazili tudi v vodstvu Slovenskega etnografskega društva. Z namenom, da bi okrepili sodelovanje mladih učiteljev z domačini na njihovih delovnih mestih, je društveni odbor sklenil s kratkim tečajem (4 učne ure) zbuditi zanimanje za »tiste veje etnografije, s katerimi se bodo učitelji v poklicnem delu največkrat srečali«, med drugim »ljudsko materialno kulturo, ljudske običaje, pripovedništvo in pesem – torej tudi slovstveno folkloro. ... To bi bilo tudi v skladu s sodobnim prizadevanjem po čim širši splošni izobrazbi, bodočim učiteljem bi pomagali živeti se v okolje, kjer bodo delali, hkrati pa bi bili tudi posredniki med nosilci ljudske kulture in njenimi raziskovalci.«¹⁹ Ponudba za tečaj je bila poslana vodstvom učiteljskih oz. pedagoških gimnazij v Sloveniji in je bila ugodno sprejeta v tistih krajih, kjer so že prej gojili zanimanje za to strokovno področje: Celje, Ljubljana, Novo mesto, Tolmin. Predavali so: Niko Kuret o šegah, Milko Matičetov o pripovedništvu, Zmaga Kumer o pesmi in Boris Kuhar oz. Fanči Šarf o materialni kulturi. Simptomatična je opazka neznanega poročevalca: »Predavanja so sprejeli z velikim zanimanjem in se zanje s pristrčnimi besedami zahvaljevali. Sicer pa so povečini minila neopazno in marsikje na šolah oz. v zbornicah niti niso vedeli zanje.«²⁰ Hkrati s tem poročilom je objavljen Kuretov uvod »k predavanju na narodopisnem tečaju za učiteljsčnike«,²¹ kar kaže, da se je v tej zvezi največ trudil. Z velikim veseljem je poročal o uspehu Inštituta za slovensko narodopisje SAZU: V kongres tedanje Zveze kulturno prosvetnih organizacij Slovenije je namreč na njegovo pobudo v drugem odstavku točke 5 svojih programskih smernic zapisal: »Kulturno prosvetne organizacije morajo posebno skrb posvečati tudi ljudskemu izročilu, dediščini materialne, duhovne in socialne kulture slovenskega ljudstva. Potrebna sta stalna strokovna pomoč in strokovni nadzor pri prizadevanjih za ohranjanje in gojitev našega ljudskega izročila. Skrb za živ stik z ljudskim izročilom bi morala biti bolj prisotna tudi v delu naših šol.«²² Objavljena je tudi vsebina teh pripomb samih.

V sedemdesetih letih je zavladovalo mrtvilo. O tem, kar je bilo v luči naslovnega vprašanja storjeno za plodno sodelovanje šol in slovstvene folkloristike osemdesetih

(Beli lokvanj, Bled, maja 1961, št. 3, 24). v: *Glasnik Slovenskega etnografskega društva* 3 (1969/61), št. 3–4, 20.

¹⁶ Prim. Beli lokvanj v zgornji opombi.

¹⁷ Ni jasno, od kod in zakaj folkloristiko kar naenkrat zamenjuje etnografija.

¹⁸ Pripomba Rubrika »Iz dijaških listov«, pri oceni glasila Beli lokvanj pri op. 27.

¹⁹ –, Enodneveni tečaj za učiteljsčnike, v: *Glasnik Slovenskega etnografskega društva* 9 (1968), št. 2, 4–5.

²⁰ Prav tam, 4–5.

²¹ Niko Kuret, Osnove in ozadje naših šeg, v: *Glasnik Slovenskega etnografskega društva* 9 (1968), št. 2, 1–2.

²² Niko Kuret, Kulturno prosvetne organizacije in naša ljudska kultura, v: *Glasnik Slovenskega etnografskega društva* 10 (1969), št. 2, 1–2.

letih v obojestranski prid, se je mogoče poučiti iz poročila o pripravah za izdajo slovenskih povedk,²³ polemike v *Novi reviji*²⁴ in podrobneje iz vsakoletnih Letopisov SAZU iz tega obdobja.

III. TEKMOVALNI RAZPISI

V osemdesetih letih 20. stoletja je sodelovanje med slovstveno folkloristiko in predvsem osnovnimi šolami na novo zaživelo, pa tudi srednja šola ni ostala brez njih. Manj uspešna je bila akcija, od katere smo si veliko obetali, ker smo z njo upali prodreti v sleherno slovensko vas in je bila zamišljena tako, da bi od nabranega gradiva imeli kaj tudi zbiralci, to se pravi šolarji sami in krog tistih, ki bi jim gradivo posredoval. Na pobudo spodaj podpisane v Inštitutu za slovensko narodopisje in v organizaciji Zavoda Republike Slovenije za šolstvo je bila prošnja za zbiranje slovenske slovstvene folklore razposlana vsem osnovnim (300) in srednjim (160) šolam v Sloveniji.²⁵ Popolnoma brez odmeva ta prošnja ni ostala. Nanjo so se odzvali z osnovne šole J. Mevžlja v Mokronogu in osnovne šole komandanta Staneta v Dragatušu, s Srednje zdravstvene šole v Ljubljani, s Srednje kmetijske šole Grm pri Novem mestu. Vsega skupaj se je po tej poti nakápalo v arhiv slovenskih folklornih pripovedi na Inštitutu za slovensko narodopisje komaj dvajset pripovedi.²⁶

1. ZNANOST MLADINI

S témo iz slovenske slovstvene folklore smo se vključili tudi v gibanje Znanost mladini, in nanjo sta se na pobudo mentorice Bogomire Kure odzvali učenki Alenka Matjašič in Gordana Popovič, ki sta sodelovali z raziskovalno nalogo pod naslovom O ohranjenem ljudskem izročilu v Beli Krajini. Iz ocene o njej je poudariti, da sta zapisovali malone po vseh pravih folkloristične stroke, ne da bi zanemarili nosilca slovstvene folklore in kontekst njegovega življenja. Vse kaže, da sta avtorici naloge znali najti pravi, neposreden stik z ljudmi, saj sta zbrali vsega skupaj štirinajst ugank, enaindvajset pripovedi in dvajset pesmi. Če bi jima ne zmanjkalo sape pri šegah in bi dodali še njihove opise za drugo polovico leta in morda tudi pregovore, bi lahko govorili kar o mali monografski predstavitvi stanja slovstvene folklore leta 1983 v obravnavanih vaseh Bele Krajine.

Medtem je Bogomira Kure, dolgoletna profesorica slovenščine na gimnaziji v Črnomlju dve desetletji, od leta 1983 naprej do 2003 spodbujala svoje dijake in dijakinje, da so v okviru gibanja Znanost mladini vsako leto pripravili snopič folklornega gradiva iz svojega rodnega okolja v Beli krajini. Pri desetih raziskovalnih nalogah v okviru organiziranega gibanja Znanost mladini je sodelovalo 15 dijakinj

²³ Marija Stanonik, O pripravah za izdajo slovenskih povedk, v: *Traditiones* 13 (1984), 173–183.

²⁴ Marija Stanonik, Recimo bobu bob in popu pop (Ampak), v: *Nova revija* 12 (1993), št. 129/130, XXV–XXVIII.

²⁵ Zavod SR Slovenije za šolstvo, Ljubljana, Dopis številka: D-90/35, 82-SŠ, Datum: 1/11–1982, Zadeva: Zbiranje slovenskih folklornih pripovedi.

²⁶ M. Stanonik, O pripravah za izdajo slovenskih povedk, 178.

in en dijak. Njim se je s svojim terenskim delom pridružila tudi njihova profesorica sama. Z njihovo lastno udeležbo pri terenskem delu in napotki za oblikovanje nalog, s katerimi so se vedno udeležili tekmovanja tudi na republiški ravni, jim je znala in zmogla vcepiti vsaj spoštovanje do domače slovstvene dediščine, in so bili pripravljene prisluhniti najprej svojim domačim, nato pa odraslim v širši okolici. Kolikor bolj bodo prihajali v njihova leta, toliko bolj se bodo veselili svojega 'minulega dela', s katerim se zdaj kiti omenjena knjiga. Najprej »je šlo za načrtno delo z mladino, knjiga je dozorela šele pozneje«. In kako se je začelo: »Skoraj dvajset let je minilo, kar sem na razpisu raziskovalnih nalog za srednješolce naletela na naslov Folklorna pripoved v mojem kraju. Zanj sem navdušila dve gimnazijki in tako je nastala na črnomaljski gimnaziji prva raziskovalna naloga na to temo. Zbranih je bilo nekaj pripovedi iz Drašičev, Radovice in Lokvice.²⁷ Leta 1988 je nastala druga raziskovalna naloga, ko je dijakinja zbirala folklorno pripoved na Bojancih in v drugih pravoslavnih vaseh v Beli krajini. Tretja naloga malo za tem je raziskala Semič z okolico. Sledila je Metlika, nato spet Semič, pa Adlešiči, Bistrica in Dragatuš, Podzemelj in Griblje. Mlade raziskovalke in raziskovalec, ki so z desetimi raziskovalnimi nalogami soavtorji te knjige, so bili v času nastanka njihovih nalog vsi dijaki 2. ali 3. letnika gimnazije. Že ko so nastajale zadnje raziskovalne naloge, je postajalo jasno, da mora nastati tudi knjiga,«²⁸ zato se je s svojim terenskim delom svojim dijakom pridružila tudi njihova profesorica sama. Največji uspeh v sodelovanju s srednjimi šolami je knjiga *Zgodbe ne moreš iz žakla zvrnit*, osemindvajseta po vrsti v knjižni zbirki Glasovi.²⁹ Svetal zgled, kako je mogoče mlade v kritičnih letih zainteresirati za resno, tako rekoč raziskovalno delo na terenu in v kabinetu.

Leta 1995 sta Ana Cedilnik in Blaž Vehar z gimnazije Šentvid pod mentorstvom Polone Tomažević pripravila raziskovalno nalogo o pravljčnih bitjih.³⁰ Za cilj sta si zastavila opredeliti pojem pravljice, narediti kronološki pregled pravljčnih bitij, raziskati sodobne poglede na pravljico, ugotoviti pomen pravljice v literaturi in življenju, najti porajajoča se pravljčna bitja, ugotoviti vpliv modernega življenja in tehnološkega napredka na pravljico ter odnos do pravljic. Zamisel je hvalevredna in problematika je avtorja osvojila, toda že iz naštetih točk se vidi, da je naloga preobširno in prezahtevno zastavljena, saj bi vsaka tema zase lahko obsegala samostojno nalogo. Pri naštetih virih in literaturi zbuja začudenje, da ne upoštevata niti enega slovenskega dela. Najbolj avtorsko samostojen je tretji del naloge o sodobnih pogledih na pravljico. Avtorja predstavljata anketo, s katero sta skušala ugotoviti navzočnost pravljic v današnjem svetu in preučiti vpliv sodobnega življenja na značaj in zunanost pravljčnih bitij pri 'malo starejših otrocih'. V poročanju, kako sta izvajala anketo in kje, sta kar preskopa. Vsekakor je presenetljiva bera novih bitij in imen. Izredno pomembno je njuno opažanje, da gre za t. i. »družinska bitja«, s katerimi odrasli skušajo vzgajati otroke. Prav

²⁷ »Razpisovalka teme dr. Stanonikova, je napisala o nalogi naklonjeno in spodbudno mnenje in tako sem se čez nekaj let vrnila k razpisani temi.«

²⁸ Bogomira Kure, *Od raziskovalnih nalog do knjige – Zgodbe ne moreš iz žakla zvrnit*, v: *Slovstvena folkloristika* 3 (2004), št. 1 (3), 18.

²⁹ Bogomira Kure, *Zgodbe ne moreš iz žakla zvrnit* (Glasovi 28), Ljubljana 2004.

³⁰ Ana Cedilnik, Blaž Vehar, 3. d. gimnazija Šentvid, mentorica Polona Tomažević, *O pravljčnih bitjih*, 21. 3. 1995.

tako pomembno je, ko ugotavljata, kako mediji vplivajo na grozljivost otroških predstav takih bitij in za uravnoteženje jim starši ubesedujejo taka prijazna bitja. To je vsekakor izvirni prispevek k raziskovanju pravljice pri nas nasploh in na drugi strani v psihologiji otroka.³¹

2. RAZISKOVALNE NALOGE

S šolskim letom 1982/83 so se začele vrstiti pobude za zbiranje slovstvene folklore, kar je po šolah sprožilo živahno vrenje. *Zbirajmo slovenske folklorne pripovedi* je vabil naslov prve raziskovalne naloge pri nekdanjem Pionirju (današnja Gea). Napotki za delo so bili za nadebudno mladež podani dovolj dostopno in razumljivo: Medtem ko se slovenska slovstvena folkloristika (veda o slovenskem ljudskem oz. ustnem izročilu že lahko pohvali z zajetnimi in temeljito pripravljenimi zbirkami slovenskih ljudskih oz. folklornih pesmi, je za pravljice, povedke, smešnice, uganke, pregovore ipd. težko reči kaj takega. Da bi nadomestili zamujeno, sekcija za ljudsko slovstvo pri Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC pri SAZU v Ljubljani pripravlja izdajo omenjenega gradiva.

Sodelavci omenjene sekcije si prizadevajo, da bi bila zbirka kolikor mogoče popolna, zato se poleg izpisovanja iz revij, časopisov in raznovrstnih (tudi šolskih) glasil trudijo poiskati doslej morda neznano gradivo s terena, tj. tako, ki ni bilo še nikjer objavljeno. Vabimo tudi vas, zvedave in delavne bralce Pionirja, ki vas zanima preteklost domačega kraja, bližnje in daljne okolice, da se pod vodstvom svojih požrtvovalnih mentorjev pridružite njihovemu zbiranju.

a) Raziskovalna naloga Slovenske folklorne pripovedi pride v poštev za mlade literate, novinarje, zgodovinarje, skratka za vse, ki radi prisluhnejo zgodbam starejših o tem, kako npr. je nastalo to in to jezero, zakaj je ta ali ona vas dobila tako ime, kako so čebele pregnale Turke, od kdaj skalnati skladi sredi gozda, o povodnem možu, škrtih, divjih lovcih, skrivnostnih votlinah, rokovnjačih, skrivačih pred Francozi ipd. Povprašajte svoje starše, dedke in babice, tete in strice, sosede in znance v vasi ali v vašem bloku, v domu upokojencev, ki je morda v bližini, ali se ne spominjajo morda česa takega iz mladih let. Morda so vam kdaj že pripovedovali zgodbo o treh bratih, ki so šli po svetu iskat srečo, o beli kači, razvalinah starega gradu ali o ajdovski deklici in še in še bi lahko naštevali.

Veseli bomo, če se bo Arhiv slovenskih folklornih pripovedi pri omenjenem Inštitutu obogatil z vašim prispevkom, saj to pomeni kamenček več v mozaiku slovenske kulturne – tokrat slovstvene dediščine. Vaše delo bo ustrezno citirano in na primernem mestu poudarjeno, kadar bo do predvidene izdaje pač prišlo. Pri tem je treba opozoriti, da ne pridejo v poštev prepisi ali obnove (naj bodo še tako spretne) iz starih zbirk ljudskih pravljic ali pripovedk, saj te že imamo na razpolago in jih bomo vsekakor primerno vključili v naš okvir. In kako naj vaše raziskovanje poteka:

³¹ Marija Stanonik, Odlomek iz pisne ocene za Znanost mladini, Ljubljana 23. 4. 1995.

1. V poštev pridejo vse vrste starih pripovedi oz. zgodb, ki jih označujemo kot pravljice, povedke, smešnice, basni, pa tudi uganke, pregovori ipd., če boste naleteli nanje. Pri tem si preveč ne belite glav, ali je to, kar slišite, pravljica ali povedka. O tem si še strokovnjaki niso vedno edini.
  2. Vedno pa le skrbno vprašajte sobesednika, ali misli, da se je to, o čemer pripoveduje, res zgodilo, ali se spominja, da so v to verjeli starejši in tisti, od katerih je zgodbo zvedel; ali gre po njegovem le za zabavo, laž, fantazijo. Podatke o tem pripišite zapisanemu besedilu.
  3. Pozanimajte se tudi, od kod je povedano zgodbo zvedel. Kdo mu jo je povedal, kdaj in kje morda mati kot otroku, popotnik, ki je v vasi iskal prenočišče, mojster, ki je popravljal streho, sosed ob ličkanju koruze in drugih domačih delih, sodelavec v tovarni.
  4. Navesti je potrebno natančen naslov (ime, priimek, kraj, tudi hišno ime, če obstaja) pripovedovalca, njegov poklic in letnico rojstva.
  5. Prav tako je potrebno navesti natančne podatke zapisovalca: ime, priimek, leto rojstva, kateri razred obiskuje ter kraj in čas zapisa.
  6. Zaželeni so tudi dopolnilni podatki, npr., ali je pripovedovalec z veseljem pripovedoval zapisano zgodbo, ali poleg nje zna in vé povedati še veliko drugih, kako se je med pripovedovanjem obnašal, ali je bil miren in ga ni motilo, da ima okrog sebe krog poslušalcev, ali mu je celó ugajalo. Ali je med pripovedovanjem »igral« in je kar pozabil, da to, o čemer govori, menda ni res. Ali je bil v zadregi in ne preveč sproščen, češ da se mu boste posmehovali, če vam pravil take stvari.
  7. Pripoved lahko posnamete na magnetofonski trak in jo potem prepíšete dobesedno z vsemi navideznimi nerodnostmi ali napakami vred, tako kot jo je pripovedovalec pripovedoval.
  8. Pripovedovalca prosite, da vam pripoveduje nekoliko bolj počasi, da lahko sprti zapisujete kolikor se dá dobesedno, in to v narečju, pogovornem ali knjižnem jeziku, kakor pač govori. Če ne gre drugače, pripoved samo na kratko obnovite, da ostane vsaj njeno motivno jedro, če se že ni mogoče dokopati tudi do njenih oblikovnih značilnosti.
  9. Če ne boste uspeli priti do vseh, za katere veste, da z njimi folklorno izročilo še živi, nam sporočite njihove naslove. Ob priložnosti jih bodo sodelavci Inštituta za slovensko narodopisje obiskali in skušali z njihovo pomočjo oteji pozabi zaklade – tudi to so lahko zakladi – ki so jih očuvali do današnjih dni. Z nabranim gradivom lahko pripravite zabavni, prijateljski ali literarni večer v svojem krogu ali tudi v bližnjem domu upokojencev in tedaj se bo gotovo odkrilo še kaj novega, po čemer bi sicer zaman poizvedovali.
- Veliko veselja, dobre volje, iznajdljivosti in poguma pri delu vam želimo in z zaupanjem pričakujemo vaš odziv na našo prošnjo. Veseli bomo vsakega zrna. Saj veste: zrno do zrna: pogača.*³²
- Sledila je kratka in poljudna predstavitev pojma in termina in folklornih žanrov.³³ V raziskovalni nalogi Zbirajmo slovenske folklorne pripovedi je sodelovalo skupaj

³² M. Stanonik, Zbirajmo folklorne pripovedi, v: *Pionir*, oktober 1982, št. 2, 12–13.

³³ M. Stanonik, Kaj je slovstvena folklor, v: *Pionir* 38, oktober 1982, 14–15.

okrog 200 učencev s trinajst šol. Zbrali so čez 500 enot folklornega gradiva, od tega skoraj sto povedk in pravljic, čez sto pesmi, čez 230 ugank, šestdeset pregovorov, drugo odpade na smešnice, legende, basni, rekla, opise vaških posebnosti, šeg, znanja o vremenu ipd.

Najbolj so se približali težnjam razpisa učenci osnovne šole V. Nazor iz Bovca, ki so pod vodstvom mentoric Marije Gabršček in Slavice Mlekuž poleg skrbno in pregledno urejenega gradiva priložili tudi kaseto s posnetki čez dvajset pripovedi in pesmi, tako da smo imeli priložnost slišati klasične folklorne pripovedi iz gorskega sveta tudi v živi obliki. Čeprav smo pri predlogu o tem, da bi pripovedi lahko posneli na magnetofonski trak, mislili predvsem na to, da bi ohranili govor (jenje) pripovedovalca samega, tudi to, da so govorili učenci, ni brez pomena, saj je tako dokumentirana njihova sposobnost reproduciranja folklornega izročila. Zapisi so sicer blizu knjižnemu jeziku, vendar je predvsem v stavčni stavi in tudi v besedišču lepo ohranjena narečna barva.³⁴

Enajstega aprila 1983 je bilo povabljenih na sklepno prireditev iz vse Slovenije v Ljubljano 25 učencev in mentorjev, ki so sodelovali pri tej raziskovalni nalogi. Mladi raziskovalci so bili najprej gostje današnjega Glasbenonarodopisnega inštituta. Sprejela jih je Zmaga Kumer. Veliko so izvedeli »o zbiranju ljudskih pesmi in melodij«, o tem, kako se gradivo obdela, medsebojno primerja, shrani, arhivira itd. Poslušali so tudi njihove posnetke iz različnih koncev Slovenije in dobili nasvete za prihodnje delo. V veliki dvorani Slovenske akademije znanosti in umetnosti so se srečali s sodelavci Inštituta za slovensko narodopisje. O pravljicarstvu, zbiranju pripovednega gradiva in o etnologiji so jim pripovedovali Milko Matičetov, Marija Makarovič (iz Slovenskega etnografskega muzeja) in Marija Stanonik, ki je strokovno vodila raziskovalno nalogo in tudi pregledala in ocenila poslano gradivo. Ogleдали so si tri filme o slovenskih pravljicarjih z Gorenjske, Dolenjske in Notranjske. »Škratje, ki očitno ne živijo samo v pravljicah, pa so nam jo na začetku precej zagodli. Filmski projektor se je pokvaril, zato smo se morali preseliti v prostore Vesna film, kjer je projekcija filmov končno stekla brez zapletov.«³⁵ Poročilo o tem srečanju je obžalovalo da se v raziskovalno akcijo pri Pionirju nista vključili tudi osnovna šola Istrskega odreda Gračišče³⁶ v slovenski Istri ali osnovna šola Komenda-Moste,³⁷ saj sta na lastno pobudo izdali že posebne številke svojih šolskih glasil, ki so v celoti posvečene domoznanstvu, in v njih izpričali veliko skrb tudi za slovstveno folkloro iz svojega okolja.

Po takem postopku so potekale raziskovalne naloge iz leta v leto.

- b) Najuspešnejša od vseh folklorističnih raziskovalnih nalog in akcij je bila o zbiranju razlagalnih povedk na temo ledinskih in krajevnih imen.³⁸ Potekala je dve leti zaporedoma, od 1987/ do 1988/89. Nanjo se je prvo leto odzvalo trinajst šol.³⁹

³⁴ M. Stanonik, Folklornih pripovedi na pretek, v: *Pionir*, junij 1983, št. 10, 12–13.

³⁵ Anonimno, Zbiralci folklornih pripovedi na srečanju z znanimi etnologi, v: *Pionir*, 1983, št. 10, 36.

³⁶ Prim. Varda, glasilo učencev OŠ Istrskega odreda Gračišče – Slovensko Gračišče, št. 1981, 1982, 1983.

³⁷ Le predi, dekle, predi. Posebna številka Prvega Klasja, 1981/82, glasilo učencev osnovne šole Komenda-Moste.

³⁸ Ledinska in krajevna imena v slovenskem ustnem izročilu, v: *PIL (Pionirski list)* 4, 20. september 1988, 15.

³⁹ Sodelovali so: učenci Zgodovinskega krožka OŠ Leopold Maček-Borut iz KS Zadobrova-Sneberje; učenci

Samo vanje je bilo vključeno čez 100 učencev; in če upoštevamo še njihove informatorje, to je pripovedovalce na terenu, ki jih je moralo biti vsaj še enkrat toliko, če ne več, ugotovimo izredno število sodelujočih pri tukajšnji raziskovalni nalogi. Učenci so pod vodstvom svojih skrbnih in požrtvovalnih mentorjev zbrali čez 340 razlag o nastanku imen svojih domačih krajev ali njihovih bližnjih vasi, zaselkov in naselij, ledinskih, hišnih imen in čez trideset zbadljivk na račun svojih, še raje pa sosednjih vasi ali različni delov ene vasi. V našem primeru namreč ne gre toliko za zgodovinsko zanesljivost nastanka imena, ampak za ugotavljanje, kako so si preprosti ljudje razlagali ali si še pojasnjujejo nastanke imen za različne zemljepisne točke. Vse naloge so oblikovno izredno skrbno urejene in opremljene, nekatere z naravnost osupljivo domiselnostjo, medtem ko sem in tja šepa opremljenost s podatki o zapisovalcih in pripovedovalcih.⁴⁰

Še desetkrat več nalog se je nateklo v uredništva PIL pri ponovljenem razpisu raziskovalne naloge v letu 1988/89. »Okrog 15. aprila ste nas kar zasuli s pošto za nagradni natečaj Mi mladi. Vse ovojnice in zavoje smo že odprli, razporedili naloge in jih pripravili za komisije, ki bodo naloge pregledale in tudi ocenile. Inštitut za slovensko narodopisje pri Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti, ki je razpisal raziskovalno nalogo Ledinska in krajevna imena v slovenskem ustnem izročilu, bo lepega števila nalog zagotovo vesel. Našteli smo jih kar sto trideset.«⁴¹ Iz poročila o navedeni nalogi sledi: »Kolikor je bilo mogoče prav prešteti, obsega seznam imen, ki ste jih zapisali, okrog 4000 točk in med njimi je tudi marsikatera imenitna zgodbica z razlago o njihovem nastanku. Pri pripravljanju naloge so se žrtvovali tudi mentorji posameznih krožkov, razrednih skupnosti ipd. V nekaterih primerih so popisana malone vsa še danes ohranjena ledinska in ne le krajevna imena. Koder so temu dodali še shematično skico o njihovi legi ali to označili na priloženem zemljevidu, so opravili nalogo resnično dokumentarne vrednosti in jo bodo znali ceniti še njihovi nasledniki. S tega vidika je bilo škoda, da so se ponekod odločili zgolj za neke vrste statistiko, saj je za zemljepisno točko bistveno vprašanje prav to, kje je. Velik seznam njihovih imen je za prihodnje zvedavce skoraj mrtev kapital, ko pa se na njihovi podlagi ne bodo mogli znajti vsaj, na kateri strani neba v njihovem področju leži tako ali drugače poimenovan travnik, jama, gozd. Mogoče se da to še popraviti, dokler je spomin na opravljeno delo še kolikor toliko svež. Škoda tudi, da so npr. Ljubljčančani zamudili priložnost, da bi nam pojasnili,

---

datnega pouka v 5. r. pod vodstvom mentorice Mire Gregl - Hrstič, OŠ Hinko Smrekar v Ljubljani; Zgodovinski krožek OŠ Blaža Kocena, Ponikva; OŠ Drago Bajc, Vipava; OŠ Anton Velušček - Matevž, Kanal, mentorica Marjana Paravan; Turistični krožek na OŠ Peter Kavčič, mentorica Jelka Blaznik; Zgodovinski krožek na OŠ Dana Šumenjak, mentor Ernest Nemeč; Literarni krožek na OŠ Odranci; Zgodovinski krožek na OŠ XV. divizije Grm, Novo mesto, mentorica Vojka Cvitko; Zgodovinski krožek na OŠ Borisa Zihlerla, Ljubljana, mentorica Anka Zuljan; Zgodovinski krožek na OŠ bratov Mravljakov, Titovo Velenje, mentor Marjan Mulič; Zgodovinski krožek na OŠ Franjo Malgaj, Šentjur pri Celju, mentorica Slavica Čokl; OŠ Ivan Cankar, Vrhnika.

⁴⁰ Kopija ocene za poročilo v *Pionirju* konec marca 1988.

⁴¹ Ledinska in krajevna imena v slovenskem ustnem izročilu, Nagradni natečaj Pionirskega lista 51, v: *PIL* 32, 16. maj 1989, 16.

zakaj ime Ledina, Ajdovščina, Gradišče, Mirje, Kravja Dolina (J. Kozak), Tomačevo, Kolezija, Bavarski dvor, seveda vse v ljudski verziji. Zakaj imena kot so: Kozolec, Peglezn, Kanarček, Konzorcij in kar je še podobnih imen iz novejši dobe. Tudi njim je botrovala ustvarjalna domiselnost. Med sodelavce Inštituta za slovensko narodopisje so se tokrat uvrstili učenci celo od 1. do 8. razreda in 135 nalog je bilo pri ocenjevanju razdeljenih v 3 skupine. Tiste, ki so zbrano gradivo opremile tudi z vsemi zaprosenimi spremnimi podatki o zapisovalcih in pripovedovalcih, so prišle v prvo skupino. V drugo skupino so prišle tiste, kjer so bili ti podatki pomanjkljivi ali nejasni: npr., da so pripovedovalci sicer navedeni, vendar ni jasno, za kateri kraj v določenem okolju se nanašajo njihovi podatki. Tretje mesto je bilo določeno redkim, ki nekako niso razumeli smisla naloge in so svoje moči usmerili bolj v domoznanski oris.«

»Iz marsikatere naloge je zelo navdušenje nad pobudo, da ste odkrivali korenine svoje preteklosti. Kdo bi si mislil, kaj vse se skriva za toliko imeni, ki jih malomarno izgovarjamo dan na dan. Če je tukajšnji razpis v tem pogledu vsaj komu odprl oči in poostril sluh, je bil naš namen dosežen. Da se je to zgodilo, dokazujejo vaše imenitne risbe, zemljevidi, zbrano dokumentarno gradivo kot so fotografije in drugi dokumenti, ki se nanašajo na posamezne kraje. ... Hvala vam za trud, ki ste ga vložili v navedeno delo in z njim prispevali svoj delež vеди, ki raziskuje preteklost slovenskega naroda tudi skozi ustno izročilo. Hvala za upanje, ki ste ga opravičili s svojo prizadevnostjo: namreč, da bodo tudi prihodnji rodovi znali ceniti radoživo ustvarjalnost in neupogljivo upornost v vztrajanju pri vrednotah, ki določajo »slovenš'no celo«.«⁴²

- c) Sledilo je poizvedovanje je o preteklosti naših krajev, kakor se kaže iz slovenske slovstvene folklore. Za zgodovinske povedke je bila sestavljena miniaturna vprašalnica:
1. izročilo in spomini na nastanek vasi, krajev, trgov, skratka bivališč, koder se je pred davnimi leti naselil slovenski človek;
  2. povedke o turških vpadih in drugih divjih ljudstvih (Saraceni, Huni ipd.), ki so še prej povzročali strah in trepet med prebivalci tudi na današnjem slovenskem ozemlju;
  3. izročilo o kmečkih uporih;
  4. izročilo in povedke o Francozih in anekdote o skrivačih pred njimi itd.;
  5. obdobje Avstro-Ogrske: Marija Terezija, cesar Franc Jožef II. in drugi vladarji na avstrijskem ali ogrskem dvoru (Matija Korvin – znameniti Kralj Matjaž) in razne anekdote in folklorizirano izročilo iz časa marčne revolucije l. 1848;
  6. obnašanje Nemcev, Italijanov, Madžarov do slovenskega prebivalstva na robovih slovenskega ozemlja – še za časa, ko je tuja gosposka prebivala večinoma po gradovih. Morda je bilo vmes tudi kaj pozitivnega, ne samo slabo;
  7. spomini na rokovnjače in povedke o njih;
  8. vaški posebnosti in drugi posamezniki, ki so izstopali iz svojega okolja (mogotci,

⁴² M. Stanonik, Ledinska in krajevna imena v slovenskem ljudskem izročilu, v: *PIL* 51, št. 36, 13 junij 1989, 13.

- pre/dobri ljudje, šolniki, duhovniki itd.);
9. izseljevanje in anekdote o izseljencih v tujem svetu ali vračajočih se v »stari kraj«;
  10. spomini in anekdote iz II. svetovne vojne.⁴³

Vprašanja so obsegala snov iz najstarejših dni z vključno II. svetovno vojno sredi 20. stoletja.

Navedena so zato, da bi morda prišla prav tudi današnjim mentorjem. Če bi témo razpisovali danes, bi jo razširili tudi na poznejša desetletja, vse do konca drugega tisočletja, saj se je ravno v njegovem zadnjem desetletju za slovenski narod zgodilo toliko odločilnega.

Navodila za izvedbo raziskovalne naloge so bila jasna, kratka in jedrnata:

1. Pripoved skrbno poslušajte, da jo boste mogli čim bolj dobesedno zapisati in to v narečju ali v knjižnem jeziku, kakor pač kdo govori. Če ni mogoče drugače, jo vsaj na kratko obnovite, da ostane vsaj njeno motivno jedro, če že ni mogoče ohraniti njenih oblikovnih lastnosti. Še bolj imenitno je, če jo posnamete na magnetofonski trak in jo potem z vsemi navideznimi nerodnostmi in napakami vred dobesedno prepíšete na papir.
2. Vsekakor zapišite tudi podatke, kdo vam je zgodbo ali kaj drugega pripovedoval. Kdo in kdaj jo je povedal vašemu pripovedovalcu ali kje je morda povedano prebral.
3. Poleg imena pripovedovalca napišite letnico, kraj rojstva, poklic in njegov današnji naslov.
4. Prav tako ne pozabite nase! Brez nepotrebne skromnosti napišite svoje ime in priimek, leto rojstva in kraj ter čas zapisa. Če obstaja o kakšni zadevi več variant, brez oklevanja napišite vse; to priča o različnem gledanju na stvari in dokazuje, da nihče nima v zakupu vse resnice.
5. Ne »plonkajte« iz vse mogočih zbornikov in zgodovinskih knjig. Tukajšnje delo vam ponuja možnost, da odkrijete skrivnosti, o katerih nikjer ne piše. To je največja dragocenost tega vašega dela.⁴⁴

Na razpis za raziskovalno nalogo o zgodovinskih povedkah se je odzvalo osemindeset šol, večinoma z njihovimi krožki, nekaj je posameznikov, ki so skupaj zbrali 680 enot, kar znese povprečno deset pripovedi za vsako šolo. Vendar je tudi v tem primeru statistika hudo varljiva. Enajstkrat je le po ena enota, in še to ni nujno, da je povedka, ampak nekakšen spis, poročilo, medtem ko so se nekatere šole izkazale z veliko gradiva. Ponekod so se ga lotili metodično skrbno pripravljene, drugje priložnostno in so rezultati temu ustrezni. Nekateri so nalogi priložili kaseto, marsikatera je domiselno popestrjena s fotografijami, zemljevidi ali ilustracijami. Posamezne šole so s tukajšnjo snovjo napolnile (skoraj) celo šolsko glasilo.

Dokumentiranje o pripovedovalcih in zapisovalcih se je vidno izboljšalo, čeprav seveda še vedno škriplje, posebno pri nekaterih od tistih, ki so se akciji pridružili prvič. Pač pa je, tako se zdi, marsikdaj deloval zavajajoče naslov: zgodovinske

⁴³ – (= M. Stanonik), Zgodovinske povedke (Preteklost naših krajev v slovenskem ustnem izročilu, v: *PIL*, 26. september 1989, št. 34, 15.

⁴⁴ Prav tam, 15.

povedke. To pomeni, da gre za žanr besedne umetnosti, ki obstaja ustno in ne pisno, ubeseduje pa dogodke, ki so zgodovinsko preverljivi in ni nujno, da se z dejstvi ujemajo do podrobnosti, marsikdaj jim celo nasprotujejo. Slábo ločevanje med zgolj poročilom, ki je stvar zgodovine, in povedko, ki je folklorni žanr s svojimi zakonitostmi, je marsikoga speljalo na led. Tako je bilo oddanih veliko zgodovinskih opisov namesto zgodb, v katerih se skriva jedro iz zgodovine. Vendar je še vedno precej šol oz. učencev s svojimi mentorji, ki so se izkazali s svojo požrtvovalnostjo, tako da je naloga vsekakor dosegla svoj namen. Glede na izrečene pripombe so bili izoblikovani tudi kriteriji za ocenjevanje: za najvišjo oceno je bilo treba zadostiti dvema kriterijema: 1. žanrski preciznosti, 2. zahtevi po popolnih podatkih o pripovedovalcih in zapisovalcih, 3. svojo vlogo je imelo tudi število enot iz klasične slovstvene folklorne.⁴⁵ Pismo mladim raziskovalcem, odposlano na 79 naslovov v tej zvezi se končuje z besedami: »Pravila so pač taka, da nagrade in priznanja zmeraj dobijo le nekateri, toda moja zahvala in priznanje velja vsem enako, brez izjeme, če le sloni na dejstvu, da so sodelujoči dali od sebe, kolikor jim je bilo v danem okolju mogoče. Morda bi bilo mogoče kje storiti še kaj več in če je tako, je škoda izgubljene priložnosti. Drugače pa naj vas krepí zavest in greje zadoščanje, da ste spet nabirali pomembne kamenčke za mozaik slovenske kulture v preteklosti in vabim vas, da bi se temu pomembnemu delu pridružili tudi v prihodnje.«⁴⁶

- č) »*Raziskovalci, ki ste že doslej sodelovali v nagradnih natečajih Pila, in vsi, ki imate žilico za raziskovanje, pa doslej v to sočno jabolko še niste ugriznili, ste kaj radovedni, kaj vam ponujamo letos?*«⁴⁷ Leta 1990 so prišle na vrsto bajke in bajna bitja. Nasveti za sodelovanje so se skušali približati otrokom: »Bajke so zgodbe, v katerih nastopajo bajna bitja. Vendar je marsikatera zgodba že tako pozabljena, da je od nje morda ostalo v spominu ljudi le še ime posebljenih naravnih sil, in to takih, za katere so ljudje verjeli, da jim hočejo dobro in pomagajo, ali drugačnih, ki so se jih ljudje bali, ker prinašajo zlo in nesrečo. Naj vam jih za pomoč nekaj naštejemo: bog Perun, boginja Morana, rojenice, sojenice, bele žene, žalik žene, kresnice, kresnik, krvavo stegno, gozdni mož, povodni mož, divji mož, vile, bela kača, kačja kraljica, krivopetnice, škopnik, netek, škratje raznih vrst. Sem sodijo tudi volkodlaki, védomci, more, desetniki, ljudje s posebno močjo. Še marsikaj bi lahko naštel, vendar bi potem za vas ne ostalo nič. Prosim vas, povprašajte vaše starše, dedke, babice, strice in tete, sosede in druge dobre ljudi, ki se hočejo pogovarjati z vami, ali se še spominjajo iz svoje mladosti kakšne take zgodbe, v katerih nastopajo bitja, ki so bila ljudem v pomoč ali pa so se jih ljudje bali. Tudi Torka je ena takih, in seveda: hudič. Če ne boste našli zgodbe, zapišite vsaj ime takega nenavadnega bitja. Tudi tak podatek nam lahko pride zelo prav, ko ugotavljamo, kakšno je bilo nekdanje slovensko bajeslovje. Toda v vseh bajkah ni bajnih bitij, saj te zgodbe pripovedujejo tudi o nastanku sveta in raznih nebesnih in zemeljskih pojavih ali elementarnih nesrečah. Zato ne oklevajte, če zveste zanje, ampak jih prav skrbno zapišite. Opravili boste zelo pomembno delo,

⁴⁵ Prav tam, 15.

⁴⁶ *Dragi mladi raziskovalci in cenjeni mentorji!* Pismo št. 23–130/90, 4. 6. 1990.

⁴⁷ Uredništvo, *Odkrivajmo bajna bitja, iščimo bajke, zbirajmo šale (Razpis raziskovalne naloge)*, v: *PIL*, 26. 10. 1990, št. 44, 6.

katerega vrednost boste prav doumeli šele, ko boste že odrasli. Če ne boste našli nič takega, a ste se pošteno trudili, nam prav tako sporočite. Tudi to je rezultat. ...»⁴⁸

»Če vas bo to delo preveč utrudilo ali užalostilo, ker ne bo zaželenih podatkov, se razveselite s šalami. Ni vrabec, da bi vaši sogovorniki ne vedeli vsaj kakšne, ki se prenaša iz roda v rod in se nanaša na kakšen smešen dogodek iz preteklosti ali ohranja spomin na človeka, ki jih je stalno imel za ušesi. Takemu pravimo, da je nabrit. Mogoče si z njimi privoščijo nekdanjega vaškega veljaka (župana, skopega kmeta), večnega študenta, leno gospodinjo, nerodnega župnika, nagajivega Janeza, pridnega Mihca, umazanega cicibana.⁴⁹ Tudi tokrat sledijo obvezni napotki za ustrezno zapisovanje, ki se bolj ali manj ponavljajo iz leta v leto. ... Želim vam veliko lepih odkritij, zvrhano mero poguma in poln koš vztrajnosti – da se bo napolnila z vašimi prispevki tudi zakladnica slovenske slovstvene folklore = besedne umetnosti, ki ni zapisana na papirju, ampak v spominu in srcu. Srečno torej!«⁵⁰

K sodelovanju se je prijavilo šestnajst šol: »Zvestoba je med najlepšimi lastnostmi, ki jih premore človek in tako so se tudi to leto nadvse izkazali učenci z osnovnih šol v Dutovljah, Ajdovščini in Črnomlju. Lepo presenečenje so bili izdelki učencev 3. razreda iz Grahovega pri Cerknici, najmlajši sodelavci, ki so že z omembo 'Sakramuze' dosegli, da je njihov prispevek vreden vsega spoštovanja. Doslej v stroki to ime še ni bilo znano. Tudi za 'Rogababo' iz Črnomlja velja enako. Poleg tega je arhiv slovenskih folklornih pripovedi obogaten za nove podatke o ajdovčkah, coprnicah, čarovnicah, divjem možu in divji ženi, črni ženi, hudič(k) u, morskih deklicah, krvavem stegnu, povodnem možu, psoglavcih, rojenicah, škopjeku, škratih, štrigah, šembiljah, vilah, velikanih, vampirjih, vedomcih, zlatih teletih in zmajih. Kar petindvajset imen za slovenska bajna in njim podobna bitja! Zbranih je bilo dobrih dvesto pripovedi in za povrh še petindvajset pregovorov in rekov. Šal med njimi ni prav veliko, a tudi samo za bajke ne gre. Kakor da bi ne bilo vsem jasno, kaj ta pojem pomeni.

Ob vsej hvaležnosti za opravljeno delo razjeda stroko le ena skrb, ali so res vsi zapisi rezultat terenskega dela? Pri nekaterih nastaja vtis, da so rezultat domišljjskih spisov, naslonjenih na folklorno snov. Če je bilo le količkaj tega, bi bilo to pošteno pojasniti, da bi ne bilo nepotrebnege beganja stroke, ki se pač sme opirati le na preverjene vire.«⁵¹

To je bila zadnja raziskovalna naloga s področja slovstvene folklore pri mladinskem šolskem časopisju osemdesetih let 20. stoletja. Kot da bi se vsi skupaj upehali. Napočil je čas za oddih, tako pri organizatorjih nalog kot sodelujočih po slovenskih šolah. Odzivi nanje so dali lepe rezultate in njihova krona sta knjiga slovenskih pravljic⁵² in slovenskih povedk iz 20. stoletja.⁵³

⁴⁸ Fotokopija članka Odkrivajmo bajna bitja, zbirajmo šale. Datuma ni. Arhiv Marije Stanonik.

⁴⁹ (Marija Stanonik), Kaj in kako bomo raziskovali, v: *PIL*, 26. 10, 1990, št. 44, 6.

⁵⁰ Prav tam.

⁵¹ Odkrivajmo bajna bitja, iščimo bajke, zbirajmo šale! (Poročilo), kopija tipkopisa, Ljubljana, 4. 5. 1991.

⁵² *V deveti deželi* (Sto slovenskih pravljic iz naših dni), Ljubljana 1995. Izbrala in uredila Marija Stanonik.

⁵³ *Slovenske povedke iz 20. stoletja*, izbrala, uredila in spremno besedo napisala dr. M. Stanonik, Celje 2003.

Glede na to, da so bile v navedenih razpisih legende zapostavljene, je bilo smiselno, da je skušala ta primanjkljaj odpraviti otroška revija Mavrica⁵⁴ z razpisom za njihovo zbiranje. Ob objavi po Stritarju upesnjene zgodovinske legende Turki na Slevici je urednik Jože Bertoncej dodal: »Zanimajte se za legende in njim podobne zgodbe v svojem domačem kraju. Nastale so na primer pred gradnjo župnijske ali podružnične cerkve, kapelice, znamenj, križev ali hiš, ki so jih izročili v varstvo izbranim svetim zavetnikom, zavarovali ali posvetili s posebnimi napisi na njihovih pročeljih itn. Pišite o vsem tem in opremite svoje izdelke z dokumentarnimi fotografijami ter pošljite skupaj s svojimi podatki uredništvu Mavrice, da jih objavi. S tem boste pomagali raziskovalcem odkrivati slovensko kulturno dediščino, mnogim bralcem Mavrice pa v njej najti svoj življenjski zaklad.«⁵⁵

IV. PREDAVANJA ZA UČITELJE PO ŠOLSKIH AKTIVIH

Obojestranska volja za sodelovanje se je še okrepila po predavanjih, ki jih je v letih 1988 in 1989 po zaslugi svetovalke za slovenščino Alenke Kozinc organiziral Zavod Republike Slovenije za šolstvo za slaviste po šolskih aktivih domala po vsej Sloveniji. Povsod je bilo opaziti očitno pripravljenost za sodelovanje, toda tudi bolj ali manj prikrito zadrego, kako se lotiti dela, ali po naslovu naših srečanj: *Kako pritegniti učence k zbiranju in raziskovanju slovstvene folklorne*. Na kratko je bila predstavljena nova terminologija, razmerje slovstvene folklorne do literature, jezikovne in psihološke zapreke pri zapisovanju gradiva na terenu, kako predstaviti zbrano gradivo javnosti: na prireditvah v šoli, krajevni skupnosti, domu starejših občanov, v šolskem glasilu, krajevnem glasilu. Predvsem pa je treba izhajati iz pravila: etika je nad znanostjo. To je: nikakor in nikoli ni dovoljeno snemati nikogar, ne da bi govorec za to dal dovoljenje ali za to vsaj vedel! Ob teh srečanjih je vzniknila misel o priročniku, v katerem bi bile na enem mestu zbrane temeljne informacije o predmetu, hkrati pa bi bil uporaben tudi praktično, za delo na terenu.⁵⁶ Pri zadnji razpisani raziskovalni nalogi s področja slovstvene folklorne v Pilu si je bilo že mogoče pomagati s priročnikom, predvsem za mentorje, Slovstvena folklorne v domačem okolju.⁵⁷ »Odkar poučujem, vzpodbujam učence k raziskovanju ljudskega izročila v domačem okolju, bolj sistemsko pa že več kot desetletje – k strokovnejšemu pristopu mi je bila vodilo in v pomoč Vaša knjiga *Slovstvena folklorne v domačem okolju*, Ljubljana 1990.«⁵⁸

Hkrati s tem se je na podlagi izkušenj ob naštetih raziskovalnih nalogah in drugih akcijah za zbiranje gradiva⁵⁹ snovala nova zbirka, v kateri bi z zgledom na slovenska narečja po pokrajinskem ključu izhajale slovenske folklorne pripovedi.

⁵⁴ *Mavrica*, september–oktober leta 1991, 19.

⁵⁵ Zaklad na Slevski gori (rubrika: Poučno berivo), v: *Mavrica*, september–oktober 1991, 19.

⁵⁶ M. Stanonik, Uvodna beseda, v: *Slovstvena folklorne v domačem okolju*, Ljubljana 1990, 5.

⁵⁷ Odkrivajmo bajna bitja, iščimo bajke, zbirajmo šale! (Poročilo), kopija tipkopisa, Ljubljana, 4. 5. 1991.

⁵⁸ Pismo Jožice Planinc, Mariji Stanonik. Divača, 2. 11. 2002.

⁵⁹ M. Stanonik, O pripravah za izdajo slovenskih povedk, v: *Traditiones* 13 (1984), 173–183.

Prva knjiga je izšla leta 1988⁶⁰ v knjižni zbirki Glasovi pri Kmečkem glasu.⁶¹ Doslej je bilo v 28 knjigah iz prav toliko slovenskih pokrajin objavljenih čez 8000 folklornih pripovedi, med njimi je nekaj življenjskih zgodb ali etnoloških zapisov.

V. TEKMOVANJE ZA CANKARJEVO PRIZNANJE

Leto 1993 je bilo izjemno za slovensko slovstveno folkloro, saj je bilo predmet tekmovanja za Cankarjevo priznanje z naslovom *Ljudsko izročilo v slovenskem slovstvu*.⁶² Zasluge za to imata nedvomno France Novak in Martina Orožen, ki sta tisti čas predsedovala Slavističnemu društvu Slovenije. Na prvi težavnostni stopnji je bilo težišče na pregovorih: *Ljudska modrost trden je most*. Predpisana strokovna literatura za učence je v bistvenem folkloristična, le da bolj po meri učencev kot stroke.⁶³ Naloge objektivnega tipa in rešitve nalog po stopnjah so tudi vsebovale: določiti žanr, povezati naslove povedk s posameznimi žanri, prepoznati posamezno besedilo narodne/ljudske/folklorne pesmi. Razložiti posamezne pregovore in reke. Besedam in besednim zvezam določiti sopomenke, določiti žanr posameznemu besedilu. Doživljajski spis se je naslonil na pregovor: Kadar mačke ni doma, miši plešejo.⁶⁴

Naslov tekmovalne teme na drugi težavnostni stopnji je bil *Kar iz srca pride, k srcu gre*.⁶⁵ Naloge so zajemale vprašanja iz terminologije, žanrsko opredelitev podane pesmi, motiviko; motiv Rošlina in Verjanka je znan že od starogrške Orestove zgodbe naprej, srečamo ga tudi v Shakespearovem Hamletu. Katero narečje je bilo podlaga navedene pesmi, dialektizmi v njej, primeri poetike: inverzija, o uredniku Emilu Korytku, Karlu Štreklju, uporaba folklornega motiva v slovenski literaturi (Rošlin in Verjanko pri Kersniku), motiv Lepe Vide, kateri slovenski avtorji so jo preoblikovali v svoji literaturi. Domišljjski spis: »Črni strop se je razmaknil, zasvetila so se nebesa, vzdignil se je silni kralj Matjaž in –«⁶⁶

⁶⁰ Marija Stanonik, Novi seriji Glasovi na pot, v: Franc Črnigoj, *Javorov hudič* (Glasovi 1), Ljubljana 1988, 8–9.

⁶¹ Marija Stanonik, Deset knjig iz zbirke Glasovi, v: *Traditiones* 24 (Slovstvena folklor), (1995), 457–464.

⁶² *Ljudsko izročilo v slovenskem slovstvu*, 16. vseslovensko tekmovanje v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje, v organizaciji Slavističnega društva Slovenije in Zavoda Republike Slovenije za šolstvo in šport.

⁶³ Franček Bohanec, *Slovenska ljudska pripoved* (Kondor, št. 79), Ljubljana 1966; Stanko Prek, *Ljudska modrost, trden je most*, ZO, Maribor 1972; Marija Makarovič, *Pregovori – življenjske resnice*, Kmečki glas, Ljubljana 1975; Rado Radešček, *Slovenske ljudske vraže*, Kmečki glas, Ljubljana 1984; Alojzij Bolhar, *Slovenske narodne pravljice*, Ljubljana 1989; Poglavlja iz učnega načrta, ki bodo v tekmovalnih testih podrobneje upoštevana, med drugim: slovstvo: vrste in značilnosti ljudskih pripovedi, pravljice, pripovedke ali povedke (bajke, legende, razlagalne povedke, šaljive povedke).

⁶⁴ *Ljudsko izročilo v slovenskem slovstvu*, 16. vseslovensko tekmovanje v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje. (uredili France Novak, Mojca Klander, Ida Mlakar, Majde Merše) v organizaciji Slavističnega društva Slovenije in Zavoda Republike Slovenije za šolstvo in šport, Ljubljana 1993, 9, 15–21.

⁶⁵ Predpisana literatura za učence: Ivan Cankar, *Kralj Matjaž*; Ferdo Kozak, *Kralj Matjaž*; Janko Kersnik, *Rošlin in Verjanko*, ZD III, Lj. 1951, *Rošlin in Verjanko ali Dolgo odlagani opravek slovenstva* (ur. Vlado Žabot), Ljubljana 1987; Franček Rudolf, *Pegam in Lambergar*; Boris Merhar, *Slovenske ljudske pesmi*, v: *Zgodovina slovenskega slovstva I*, Lj. 1956; Jože Pogačnik, *Starejše slovensko slovstvo*, ZO, Mrb 1980; Marija Stanonik, *Slovstvena folklor v domačem okolju*, Lj. 1990; *Narodopisje Slovencev*, Klas, 1. knjiga, Lj., 1944, 2. knj. 1952.

⁶⁶ *Ljudsko izročilo v slovenskem slovstvu*, 16. vseslovensko tekmovanje v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje. (uredili France Novak, Mojca Klander, Ida Mlakar, Majde Merše) v organizaciji Slavističnega

Tretja težavnostna stopnja je bila bolj ali manj posvečena zbirki Glasovi, čeprav so bile takrat na voljo šele štiri knjige, predpisane za učno gradivo.⁶⁷ Naslov tekmovalne teme se je glasil: *Vsaka vas ima svoj glas*.⁶⁸ Tukajšnje naloge med drugim zahtevajo: kratko opredelitev pravljice in povedke. Kako se imenujejo pripovedi o ljudeh s posebno močjo? Določiti vrstni red navedenih pokrajin glede na intenzivnost življenja slovstvene folklorne. Kdaj so začeli zbirati slovstveno folkloro? V katerih časopisih so jo največ objavljali?

V katerem prenosniku navadno poteka komunikacija v slovstveni folklori? Katero od naštetih literarnih del se najbolj približa zapisu naravne komunikacije, kakršna poteka pri slovstveni folklori? (Homer, Iliada, Prešeren, Od Lepe Vide, Prešeren, Sonetni venec, Tolstoj, Vojna in mir). Na kateri jezikovni ravnini (glasoslovni, besedoslovni, oblikoslovni, skladenjski) so dovoljene manjše spremembe (poenostavitve, prilagoditve) v prid večji dostopnosti besedila za bralce? Kateri slovenski zbiralec slovstvene folklorne je utemeljil kritično in znanstveno metodo zbiranja slovstvene folklorne? Naslov pisne naloge se je nanašal na snov iz slovstvene folklorne v domačem okolju: Domačija otroštva je metafora za domovino (razmerja med lokalnim in občečloveškim – razprava).⁶⁹

Tu se je že dokaj pogumno rabila nova terminologija in se upoštevala sodobna strokovna dognanja o predmetu. Še toliko bolj je to veljalo za vseslovensko tekmovanje. Vprašanja, ki so zagotavljala napredek v tej smeri, so na primer: *V kateri jezikovni socialni zvrsti je napisanih največ stvaritev slovstvene folklorne? V odlomku sta zelo opazna dva jezikovna pojava, značilna tudi za besedišče slovstvene folklorne. Katera? Pristop k obravnavanju problematike slovstvene folklorne je izrazito interdisciplinaren. Naštej vsaj pet strok, ki sodelujejo pri njenem proučevanju. Popoln zapis slovstvene folklorne vsebuje besedilo, intonacijo in geste, dikcijo in mimiko, vmesne pripombe pripovedovalca in publike. Poimenuj te tri ravnine! Folklorni pojavi se namesto v svoji prvotni, naravni funkciji, pojavljajo v drugi. Tako rekonstrukcijo slovstvene folklorne imenujemo? Prebral si povedki, ugotovi, kakšni vrsti povedk sta! Obkroži črko pred pravilnim odgovorom! Prav tako se čuti odgovornost do novih pogledov v predpisani temi pisne naloge: Vsaka vas ima svoj glas. V razpravi predstavi*

---

društva Slovenije in Zavoda Republike Slovenije za šolstvo in šport, Ljubljana 1993, 22–26.

⁶⁷ Poleg tega pa še poglavje o slovstveni folklori (Ljudsko slovstvo) v *Zgodovini slovenskega slovstva I*, Ljubljana 1956; Marija Stanonik, *Slovstvena folklorna v domačem okolju*, Ljubljana 1990; *Narodopisje Slovenecu*, 1, 2, Ljubljana, 1944, 1952.

⁶⁸ Literatura za učitelje pri II. in III. stopnji: Jože Pogačnik, *Starejše slovensko slovstvo*, Maribor 1980; Franček Bohanec, *Slovenska ljudska pripoved* (Kondor, št. 79), Ljubljana 1966; Marija Stanonik, Blišč in beda slovstvene folklorne, *Naši razgledi*, št. 22, 24. 11. 1989; Marija Stanonik, Slovstveni folklorizem, v: *Nova revija* 121/122, 1992; Vilko Novak, Ljudski jezik, *Slovenska ljudska kultura*, Ljubljana 1960; Anton Breznik, *Življenje besed*, Maribor 1967; Martina Orožen, »Kresna noč« Janeza Trdine. Poskus interpretacije s širše semaziološkega vidika, v: *Janez Trdina etnolog*, Ljubljana 1980; Martina Orožen, Oblikovnopomenska preobrazba ljudskih slovstvenih oblik v knjižni pravljici, legendi in pripovedki na prelomu stoletja, Obdobja 4, (Simbolizem), *SJLK*, 1983; Jože Toporišič, K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije, *Nova slovenska skladnja*, Ljubljana 1982; Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor 1976 (1984, 1991); Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana 1992; *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (uvod v 1. knjigo); *Slovenski pravopis*, 1990.

⁶⁹ Ljudsko izročilo v slovenskem slovstvu, 16. vseslovensko tekmovanje v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje, 29–34.

*pomen raziskovanja in zapisovanja slovstvene folklorne danes v primerjavi z raziskovanjem in zapisovanjem ljudskega blaga v 18. stoletju in prvi polovici 19. stoletja! Razmišljanje usmeri na prozo in še posebej na različne žanre v njej!*⁷⁰

VI. PRENOVA UČNEGA NAČRTA ZA OSNOVNO ŠOLO

Pobuda za premislek, ali ni prenavljanje pouka slovenščine priložnost tudi za bolj posodobljeno in urejeno vključitev slovstvene folklorne v učni proces materinščine,⁷¹ je bila sprejeta z razumevanjem. Na ugoden odmev so že prej ali pozneje utegnili vplivati posegi Mire Gregl - Hrstič v razpravah o novih učnih načrtih, da je treba vanje in seveda v učni proces uvrstiti tudi slovstveno folkloro in to s prenovljenimi pogledi nanjo.⁷²

Na začetku je še kazalo, da bo vsaj med izbirnimi predmeti postala samostojni predmet.⁷³ V tej veri se je k prvotnemu predlogu o izbirnih predmetih s področja materinščine v osnovni šoli na podlagi pogovora na zborovanju slavistov v Kranju⁷⁴ oktobra leta 1997 oblikovala dopolnjena različica. Zapis predlaga kot izbirni predmet s področja materinščine tudi predmet Slovenska slovstvena folkloro in predlog utemeljuje ožje strokovno in širše didaktično, posebej še z obsežno in bogato dosedanjjo prakso številnih šol.

Cilji:

- *seznanjanje s slovensko slovstveno folkloro,*
- *spoznavanje možnosti njenega preučevanja,*
- *uvajanje v zbiranje slovenske kulturne dediščine in delo na terenu, kar je odlična priložnost za povezavo z drugimi predmeti.*

Podrobneje: Predmet omogoča povezavo z okoljem, povezavo z drugimi predmeti, tako v kabinetu kot na terenu, in uresničevanje teoretično tako zaželeno interdisciplinarnosti. Prav tako omogoča povezanost z govorno podlago otrok, narečjem/pogovornim jezikom. Ni nepomembno, da tu pridejo lahko do veljave tudi sicer morda po učnem uspehu šibkejši učenci, kar je zelo pomembno za njihovo osebno rast. Sicer vedno zapostavljeno podeželje ima v tej zvezi res prednost, toda tudi mestno okolje daje veliko priložnosti. Stereotipe o tem je treba razbijati, slovstvena folkloro še daleč ni izraz zgolj agrafične kulture.

Pojasnila: Nekateri šole so to dejavnost v praksi že uspešno preizkusile in posamezni projekti so privedli do zanimivih in pomembnih rezultatov. Predmet omogoča tudi projektno delo in živo vključevanje v šolski okoliš.

Podrobneje: Nadaljevalo bi se dosedanje delo na tem področju. Kontinuiteta bi z uvedbo samostojnega izbirnega predmeta dobila tehtno potrditev. Pri zbiranju ledinskih imen je

⁷⁰ Prav tam, 42–63.

⁷¹ Pismo Marije Stanonik Mojci Poznanovič, Zavod za šolstvo Republike Slovenije, Ljubljana, brez datuma (jan. 1996).

⁷² Mira Gregl - Hrstič, Slovstveni folkloristiki na pot, v: *Slovstvena folkloristika* 3 (2004), št. 1 (3), 33.

⁷³ Prim. Zoltan Jan, Izbirni predmeti s področja materinščine v osnovni šoli, v: *Slovenščina v šoli* 2 (1997), št. 4, 43–46.

⁷⁴ Predlog učnih načrtov za izbirne predmete s področja slovenščine je namreč vseboval le tri možnosti: Literarni klub, Šolsko novinarstvo, Gledališki klub.

sodelovalo čez 130 šol. Tudi druge razpisane akcije so imele med šolniki lep odziv. To dokazuje, da bi se s formalizacijo prizadevanja, ki je zdaj razbito in skrito po drugih izbirnih predmetih, kakor so predlagani zdaj (literarni klub, šolsko novinarstvo, gledališki klub), priznala enakopravnost predmeta, kar bi mu dalo čisto drugačno težo. Po desetletjih, če ne že kar stoletnem zanemarjanju, bi bil že čas, da pride v splošno kulturno zavest, kaj šele v obzorje slavista, da je tudi slovstvena folklorna vrednota, s katero se imajo učenci pravico in dolžnost seznanjati samostojno ali v okviru širše zasnovanega predmeta slovenska kulturna dediščina s posebnim poudarkom na slovstveni folklori. Tudi učni pripomočki so za to že na razpolago.

Na oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani je od l. 1995/96 za študente, ki imajo vpisano samostojno slovenščino, vpeljan v okviru katedre za starejšo slovensko književnost poseben tečaj slovstvene folkloristike. To pomeni, da prihaja na plan tudi za tukajšnjo problematiko nov rod sorazmerno usposobljenih slavistov.

Na sestanku o tukajšnji temi so slovenistke⁷⁵ z ustreznimi izobrazbo in dolgoletno pedagoško prakso dodale k navedenim utemeljitvam še naslednje:

1. Predlagani izbirni predmet omogoča povezavo z drugimi šolskimi predmeti, hkrati pa morajo biti zveze z etnologijo zelo močne.
2. Posebej so z njihove strani poudarjene možnosti raziskovanja in preučevanja, ki jih ponuja.
3. Opaženo je bilo, da pri omenjenih treh izbirnih predmetih manjka raziskovalni vidik, ki je ravno pri na novo predlagani »slovenski slovstveni folklori« očitno navzoč. Drugi trije predmeti so naravnani ustvarjalno in poustvarjalno, medtem ko je predlagani tudi raziskovalno. S tem je poskrbljeno za boj nadarjene, ki si želijo še dodatnega pouka, in za zainteresirane.
4. Omogoča projektno delo, ki (lahko) angažira celoten šolski okoliš (pred očmi imam tako delo pred leti na osnovni šoli v Vitanju in zadnji čas na osnovni šoli v Krašnji).
5. Predlagani predmet enakovredno zastopa vse štiri jezikovne ravni aktivno, ki naj jih učenec usvoji v procesu temeljnega šolanja: a) poslušanje, b) govorjenje, c) branje, č) zapisovanje, pisanje.
6. Vsak folklorni dogodek (tekst-tekstura-kontekst) je »folklorna monodrama« in s tem v bistvu oblika gledališča. Tako se učenec seznanja s prvobitno ustvarjalnostjo na različnih ravneh v živo. Hkrati pa mu predmet ponuja tudi vrsto priložnosti za seznanjanje tudi s slovensko literaturo; če je pozornost usmerjena bolj vanjo in ne toliko na teren. Tu je pač največ možnosti za celostno spremljanje, ki ne ostane zgolj razumsko in gre od spoznavanja do doživljanja.
7. Tudi knjige iz zbirke Glasovi ponujajo za to bogato gradivo s tako rekoč izčrpnimi možnostmi.

Poseben izbirni predmet za področje slovstvene folklore ali širše kulturne dediščine bi bil dobrodošel še toliko bolj, ker je v rednem pouku materinščine – vsaj po predstavljenem učnem načrtu in berilih sodeč – odmerjen tem vprašanjem le skop prostor.⁷⁶

Kljub prizadevanju slovstvena folklorna ni postala samostojna,⁷⁷ ampak del

⁷⁵ Marija Sivec, Mira Gregl-Hrstič, Iva Potočnik.

⁷⁶ M. Stanonik, K predlogu učnih načrtov za izbirne predmete, v: *Slovenščina v šoli* 3 (1998), št. 1, 23–24.

⁷⁷ »Z dr. Igorjem Saksido Vam pošiljava svoj osnutek načrta za Šolsko novinarstvo, enega izmed treh učnih načrtov za »slovenistične« izbirne predmete Gledališki klub, Literarni klub in Šolsko novinarstvo, za

izbirnega predmeta Šolsko novinarstvo, Tako je njegovim izvajalcem samim na voljo, ali jo upoštevajo ali ne. Glasovi iz prakse zatrjujejo, da je tudi to korak naprej. Krajevni zborniki in tematske številke šolskih glasil izpričujejo, da so se na slovenskih osnovnih šolah pogosto odločali za raziskovanje slovstvene folklore, le da je bilo to delo popolnoma prepuščeno učiteljevi motiviranosti, medtem ko novi učni načrti z medpredmetnimi navezavami in izbirnim predmetom šolsko novinarstvo predstavljajo to dejavnost na višjo raven.⁷⁸ Temeljita razčlenitev povzema, da je bila v učnih načrtih za osemletno osnovno šolo slovstvena folklor predstavljen »zelo okrnjena«, ⁷⁹ da pa je v prenovljenih učnih načrtih za devetletno osnovno šolo našla svoje mesto v »šolskem novinarstvu«, ki je izbirni predmet za 7., 8., in 9. razred in postavlja to dejavnost na višjo raven. To pomeni, da tovrstno delo ne bo več odvisno le od pripravljenosti, motiviranosti in ozaveščenosti redkih učiteljev, da prenašajo duhovno kulturo naprej na mlade rodove in v njih poglobljajo narodno zavest. Učiteljem do zdaj ni bilo treba z učenci zbirati, zapisovati, obdelovati in objavljati folklornega gradiva,⁸⁰ nekateri so le občasno objavili kakšno folklorno besedilo v šolskem glasilu, večina temu ni posvetila nobene pozornosti.⁸¹

V novem učnem načrtu je glede slovstvene folklor vsaj formalno storjen velik korak naprej, saj je v njem prikazana kot vrednota. Barbara Koritnik najprej pretrese učni načrt za izbirni predmet slovenščina – šolsko novinarstvo iz leta 1998⁸² v celoti. Omenjeni načrt opredeljuje predmet, splošne cilje predmeta, ki jih deli na splošne, funkcionalne in izobraževalne, operativne cilje pa prav tako deli na funkcionalne in izobraževalne. Ponuja nam tudi didaktična priporočila in določa temeljne standarde znanja za učence in izvajalce učnega načrta. Ta izbirni predmet je del obveznega programa osnovne šole, del sklopa treh izbirnih predmetov (literarni klub, šolsko novinarstvo in gledališki klub), ki nadgrajuje predmet slovenščina. Povezuje se z drugimi predmeti in področji, na primer z vzgojo za medije, knjižnično, likovno in tehnično vzgojo, računalništvom, tujimi jeziki, zgodovino, geografijo, etnologijo, ter etiko in družbo. Navezuje se na bogato izročilo osnovnošolskih novinarskih in dopisniških krožkov ter uredništev šolskih glasil. Povezuje se s tekmovanjem v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje, raziskovalnimi nalogami v okviru gibanja

---

katere naju je zadolžila PRKK za slovenski jezik. Žal nama ni uspelo obdržati slovstvene folklor kot samostojnega izbirnega predmeta iz prvega predloga (dovolili so nam samo tri predmete), zato sva ga kot zaokroženo področje vključila v predmet šolsko novinarstvo. Ker ste že doslej največ napravili za to našo stvar in ker bi bila velika škoda, če bi ti cilji in vsebine ne prišli v novo devetletko, Vas prosiva, če ta prvi zapis učnega načrta pregledate in pripisete popravke ter nove predloge.« Miha Mohor, v Kranju, 15. 3. 1998.

⁷⁸ Iva Potočnik, Naše slovstveno izročilo, v: *Slovenščina v šoli* 5 (2000), št. 4, 45.

⁷⁹ Barbara Koritnik, Slovstvena folkloristika v osnovnem šolstvu, v: *Slovstvena folkloristika* 2 (2003), št. 1, 16–17: »Osnovnošolska berila nam ponujajo obravnavo nekaterih že znanih folklornih biserov, medtem ko je odkrivanje, zbiranje, zapisovanje, obdelava in objavljanje na novo nastalega folklornega izročila prepuščeno prizadevnosti, uzaveščenosti in iznajdljivosti učitelja. Možnosti so torej le v okviru interesnih dejavnosti, na primer v okviru novinarskega, dramskega, turističnega krožka itn. To počnejo zelo redki.«

⁸⁰ Le redki so se načrtno lotili tega dela (Osnovna šola Franja Goloba na Prevaljah, Osnovna šola Prežihovega Voranca Ravne na Koroškem, Osnovna šola na Colu in morda še katera.

⁸¹ Barbara Koritnik, Slovstvena folkloristika v osnovnem šolstvu, v: *Slovstvena folkloristika* 2 (2003), št. 1, 16–17.

⁸² Njegova avtorja sta dr. Igor Saksida in Miha Mohor.

Znanost mladini in ponuja možnosti za druge raziskovalne projekte, samostojne ali skupinske po iniciativi šole. Izbirni predmet šolsko novinarstvo se izvaja samo eno leto v 7., 8. ali 9. razredu osnovne šole po eno uro na teden. To pomeni, da se ga bodo učili le tisti, ki si bodo ta predmet izbrali.

Nato med cilji, ki so opredeljeni za predmet šolsko novinarstvo, avtorica izloči samo tiste, ki so zapisani v učnem načrtu in se navezujejo predvsem na slovstveno folkloristiko.

Splošni cilji: Učenci razvijajo pozitivno čustvo in razumsko razmerje do slovenskega jezika; se zavedajo, da je jezik najpomembnejši del kulturne dediščine in s tem temeljna prvina človekove osebne in narodne identitete; se zavedajo različnih okoliščin za rabo knjižnega in neknjižnega jezika, zato pri sporazumevanju uporabljajo govornemu položaju ustrezno socialno pod/zvrst; si razvijajo sposobnosti za vse štiri sporazumevalne dejavnosti (poslušanje, govorjenje, branje in pisanje); oblikujejo naklonjenost do slovstvenega izročila.

Funkcionalni operativni cilji, ki se nanašajo na slovstveno folkloristiko: Učenci proučujejo raznolike socialne zvrsti jezika, posebej slovenska narečja in interesne govornice; s pomočjo magnetofonskih posnetkov fonetično zapisujejo folklorne pripovedi in jih prestavijo v knjižni jezik; spoznavajo slovstveno folkloro in se seznanjajo z možnostmi njenega pridobivanja na terenu, urejanja, dokumentiranja in arhiviranja; berejo njim najbližje krajevne in pokrajinske zbirke slovenske slovstvene folklore; z branjem njim primerne strokovne literature se usposablajo za raziskovanje in proučevanje slovstvene folklore; uvajajo se v redakcijsko delo na besedilih slovstvene folklore; seznanjajo se z načeli za dokumentiranje in arhiviranje besedil slovstvene folklore; usposablajo se ločevati slovstveno folkloro od folklorizma in literarjenja; zbirajo in proučujejo kulturno dediščino na podeželju ali v mestnem okolju. Zbirajo gradivo z intervjuji in anketami; zapisujejo krajša folklorna besedila (pregovori, reki, uganke, zabavljivke, šale, anekdote, lirske pesmi, grafiti ipd.), jih proučujejo in urejajo; zapisujejo daljše pripovedi (spomini, povedke, bajke, legende, pravljice, epske pesmi ipd.) ter jih proučujejo in urejajo; raziskujejo šege in navade (šege, stara verovanja, vraže, plese, slovo učencev od osnovne šole, družabne navade mladih ipd.); raziskujejo otroške igre nekdanje in danes (pastirske igre, družabne igre mestnih otrok ipd.); zapisujejo ledinska imena ali priimke in proučujejo njihov izvor; raziskujejo vidne osebnosti kraja ali njegove posebnosti.

Temeljni izobraževalni operativni cilji. Na slovstveno folkloristiko se nanaša predvsem zadnji navedeni cilj: »Učenci spoznavajo slovstveno folkloro in se usposablajo za njeno raziskovanje. Pridobivajo temeljne pojme iz slovstvene folkloristike in uporabljajo naslednje izraze: slovstvena folkloro (pregovori, reki, uganke, zabavljivke, šale, anekdote, lirske pesmi, spomini, povedke, bajke, legende, pravljice, epske pesmi, grafiti), informator, kulturna dediščina.« Sledijo še didaktična priporočila, posebej za razredni in šolski časopis ter posebej za slovstveno folkloro. Načrt nakaže pomen seznanjanja s slovstveno folkloro za učence in možnosti, ki jim jih ponuja. Kot najprimernejši obliki za ukvarjanje s slovstveno folkloro predlaga skupinsko in projektno delo, ker ponujata največ možnosti za celostno učenje. Med seboj sodelujejo učenci različnih izbirnih predmetov in krožkov (gledališkega, literarnega, zgodovinskega, dopisniškega, zemljepisnega, turističnega, fotografskega itn.).

Iztočnice za terensko delo: slovstvena folklor in literatura sta dve veji besedne umetnosti, ki živita vzporedno, vsaka s svojim žanrskim sistemom, ki se med seboj dopolnjujeta. Učencem predstavimo bližnje in daljne cilje zbiranja gradiva na terenu, razložimo jim, kdo so lahko informatorji in jih seznanimo z načeli zapisovanja gradiva. Učni načrt se zaveda zahtevnosti zapisovanja predvsem folklornih pripovedi, ki zahtevajo večjo usposobljenost kot ritmizirana in verzificirana besedila. Pri tem delu se ne sme pozabiti na etiko, ki je nad znanostjo! Nikoli ne smemamo z magnetofonom, ne da bi prej vprašali za dovoljenje. Na koncu učni načrt predvideva predstavitev zbranega gradiva: razstavo, prireditev, na kateri učenci predvajajo posnetke in nastopajo na podlagi zbranega gradiva, praviloma z avtentično narečno izgovorjavo, objavljajo v šolskem časopisu ter krajevnih glasilih, na radiu, televiziji. Nakazuje tudi rešitve za šole, ki nimajo primerne zaledja za zbiranje gradiva na terenu. Učni načrt predpisuje še temeljne standarde znanja, ki naj bi jih pridobili učenci.⁸³

VII. PRIROČNIKI ZA ŠOLSKI POUK

V skladu s prizadevanjem Zavoda Republike Slovenije za šolstvo, da bi ob prehodu v devetletno obvezno šolo učenci dobili ustrezne učbenike je leta 1999 po zamisli Igorja Saksida in Mihe Mohorja izšel delovni zvezek *Naš čas-opis*,⁸⁴ »dovolj poljudno napisan, a strokovno temeljit učni pripomoček, s katerim bomo lahko uresničevali v načrtu zastavljene cilje«. ⁸⁵ Slovstveni folklori je namenjeno 2. poglavje, kjer so v zadnji tretjini učbenika predstavljena bistvena teoretična izhodišča slovstvene folklorne prirejenosti za učence in na voljo naloge, s katerimi bi učitelji in učenci lahko dosegli cilje, ki so zastavljeni v učnem načrtu. Strokovna kritika opaža, da tudi to poglavje »ne zaobide osnovnih sporazumevalnih načel pri zbiranju in dokumentiranju slovstvenega folklornega gradiva, saj se eno izmed osmih 'zlatih pravil za mlade folkloriste glasi: 'Etika je nad znanostjo!'«⁸⁶ Na začetku je pojasnjena tesna povezanost slovstvene folklorne z govornim jezikom oziroma narečjem in tri ravne živje izvedbe folklornega dogodka: besedilo, potek pripovedovanja in okoliščine, kar so otrokovi stopnji približani termini: tekst, tekstura, kontekst. Sledi vprašalnica za raziskovanje govornega jezika v domačem okolju in strokovno pretehtani in preizkušeni nasveti za postopek dela na terenu. Za razvrščanje in urejanje gradiva si učitelji in učenci lahko pomagajo s terminološko dorečeno klasifikacijo od različnih vrst folklornih obrazcev (npr. otroške izštevance, nagajivke, rekla, uganke) prek pesništva (pripovedne in lirske) do pripovedništva (pravljice, raznih vrst povedke, smešnice, anekdote, spominske pripovedi). Vprašanja iz te tematike spremljajo naslovnice knjig iz zbirke Glasovi. Končno sta dodani poglavji o pismenstvu in literarnosti.

⁸³ Barbara Koritnik, Slovstvena folkloristika v osnovnem šolstvu, v: *Slovstvena folkloristika* 2 (2003), št. 1, 18.

⁸⁴ Miha Mohor, Manca Košir, Marija Stanonik, *Naš čas-opis* (Delovni zvezek za izbirni predmet šolsko novinarstvo za 7., 8. in 9. razred devetletne osnovne šole, Ljubljana 1999).

⁸⁵ Iva Potočnik, Naše slovstveno izročilo, v: *Slovenščina v šoli* 5 (2000), št. 4, 46.

⁸⁶ Marija Sivec, *Naš čas-opis*, delovni zvezek za šolsko novinarstvo, v: *Slovenščina v šoli* 4 (1999), št. 5, 47.

V tem obdobju je področje slovstvene folkloristike naklonjeno spremljala Marija Sivec z Zavoda za šolstvo Republike Slovenije in pri svojem svetovalnem delu z učitelji zanjo zastavila svojo besedo. Nepogrešljiva je njena strokovna usposobljenost za pripravo didaktičnega vodnika »z novostmi in didaktičnimi potmi za ta nov izbirni predmet, osmisлити umeščeno slovstvene folklore v okviru šolskega novinarstva ter povezanost s poukom slovenščine«⁸⁷

V tej zvezi je smiselno opozoriti na vprašanje: v kateri jezikovni zvrsti predstaviti folklorne stvaritve pri šolskem pouku v okolju, kjer je slovenščina le pogojno poučevalni jezik in predvsem v nižjih razredih pravljice in povedke »služijo tudi učenju slovenskega knjižnega jezika«. V takih primerih se Martina Piko zavzema za upoštevanje dveh ravnin in sodelovanje strokovnjaka in učitelja: »Pri procesu osvajanja osnovnega znanja slovenskega knjižnega jezika bi bilo umestno posredovati pripovedi v knjižni obliki, pozneje, ko mladinec že dovolj obvlada knjižni jezik, pa lahko z narečnimi pripovedmi opozorimo na posebnosti koroških govorov in jih šolarjem približamo.«⁸⁸

VIII. ZGLEDI IZ PRAKSE

Naslednji primeri, eden iz slovenske prestolnice in po dva s Primorske in Koroške vsak po svoje dokazujejo, koliko pedagoškega erosa in ustvarjalnosti omogoča posredovanje slovstvene folklorne mladim rodovom. Na drugi strani pa, da, čeprav ima v tem pogledu podeželje določeno prednost, za njene vrednote ne bi smeli biti prikrajšani otroci v mestih.

1. RAZISKOVALNE NALOGE

Jožica Planinc osnovna šola Bogomira Magajna v Divači: »Z veseljem po toliko letih ugotavljam, da vsaka generacija rada raziskuje na terenu, učenci si ob takem delu krepijo zavest o posebnostih v govoru in šegah v posameznih vaseh šolskega okoliša – uživajo, ko primerjajo in ugotavljajo razlike govorov dveh področij, od koder prihajajo učenci v šolo v Divačo: z Brkinov – z Brčinov (kot rečejo brkinski šolarji) in Snužec (kot pravijo senožeški šolarji), no, Divača pa nima svojih tipičnosti. Nekateri rezultati iz raziskovanj učencev pod mojim mentorstvom so objavljeni v šolskem glasilu *Vremščica*, v publikaciji Brkini je objavljena projektno raziskovalna naloga *Življenje v Brkinih z medpredmetno povezavo, ki je potekala v šol. l. 1993/94*. Največji raziskovalni projekt pa sem vodila v šol. letu 1996/97, katerega zaključek s predstavitevijo in izidom knjige je bil *13. 11. 1998 Zlate nitke časa s podnaslovom Po poteh naravne in kulturne dediščine v občini Divača*. Prosim, če ovrednotite rezultate dveh mojih večjih raziskovalnih projektov, saj je lahko raziskovalno delo šolarjev v pomoč 'ta pravim' raziskovalcem. Pa še to: pot od tistih dragocenih drobcev, ki jih šolar zbere od ustnih informatorjev na terenu pa do končnega izdelka – pisnega besedila, objave rezultatov, je

⁸⁷ Marija Sivec, Namesto zapisnika, v: *Slovstvena folkloristika* 2 (2003), št. 1, 25.

⁸⁸ Martina Piko, Izpovednost in jezikovna podoba koroških pravljič in povedk, v: *Koroški etnološki zapisi* 1, št. 1, (Celovec 1999), 37.

naporna in dolga, saj pri raziskovanju napreduje osnovnošolec počasneje kot dijak, študent, pravi raziskovalec. Navadno v prvi fazi ni potrebno veliko mentorske energije, več pa ob zastojih v raziskovalnem procesu, ko mladega raziskovalca mine prvo navdušenje, ko naleti na probleme, ki se jih ne da hitro rešiti. Mentor s strokovnim nasvetom, izmenjavo idej in s spodbudo vodi mladega raziskovalca k višjemu in bolj poglobljenemu znanju in iskanju rešitev.»⁸⁹

2. PROJEKTNA OBLIKA DELA

Barbara Koritnik, z osnovne šole Dravlje v Ljubljani praktično delo z učenci razdeli v naslednje korake: načrtovanje dela, izbira teme, cilji, motivacija, priprava za delo na terenu, potek dela, čas trajanja projekta. Na koncu pojasni prednosti projektne oblike dela.⁹⁰ Iz svojih terenskih in pedagoških izkušenj dodaja: *Vsekakor je treba otroke takoj po teoretičnem uvodu poslati na teren. Tako učitelji kot učenci moramo zavreči prepričanje, da obstaja slovstvena folklor le na podeželju, kot da je v mestih ni, se izgublja ipd.. Izgublja se le stara, nastaja pa nova, ravno tako dragocena. Učenci bodo na terenu to spoznali. S tem si bodo izoblikovali naklonjenost do nje in jo začeli drugače vrednotiti. Spoznali bodo, da slovstvene folklore ne gojijo samo babice, ki jo prenašajo na svoje vnuke, ampak so pri tem udeleženi še dedki, in da celo to ni dovolj. Če hočemo o njej zvedeti kaj več, moramo pokukati tudi k prijateljem in znancem ter njihovim babicam in dedkom. Slovstvena folklor tako ne bo le nekaj naučenega, ampak tudi doživetega, kar je pogoj za razvijanje naklonjenosti do nje.*

Učence je treba, preden gredo na delo, poučiti, kako naj se obnašajo do informatorjev. Nikoli ne smejo zlorabiti njihovega zaupanja. Prav tako jih opozorimo na vse tri ravnine v slovstveni folklori, tekst, teksturo in kontekst. Tekstura in kontekst sta bili doslej docela zapostavljeni ravnini in se jima bomo morali v prihodnje več posvetiti, saj se brez njiju izgubi večplastnost avtentičnega folklorne dogodka. Da bi ohranili vse tri ravnine slovstvene folklore, svinčnik in beležka nista dovolj. Najbolje je folklorni dogodek posneti na magnetofon ali kasetofon in zapisati šele na podlagi posnetka. Tudi fonetično zapisovanje gradiva za učence ni preprosto. Najprej jim približamo pravila zapisovanja z branjem najbližje krajevne zbirke slovstvene folklore, nato naj se lotijo zapisovanja. Pozneje njihove zapise skupaj uredimo. Ko bo besedilo zapisano, naj ga prestavijo še v knjižni jezik, ob tem razložijo neknjižne besede in primerjajo med seboj fonetični in knjižni zapis. Pri tem se navajajo na uporabo slovarjev in jezikovnih priročnikov. Dobro je tudi, da to naredijo za domačo nalogo, saj imajo tako možnost pogovoriti se s starši in sorodniki o neznanih besedah.

V takšno predstavitev dela je treba vložiti precej dela in škoda bi bilo, če ostane samo na ravni šole. Zelo ustvarjalna oblika dela je predstavitev zbranega gradiva: objava v šolskem glasilu, prispevke lahko pošljemo tudi na uredništva drugih medijev. Otrokom bo v veselje pripovedovanje zgodb, ki so jih slišali na terenu. Lahko pripravimo tudi govorne nastope, kjer učenci posnemajo pristno govorico informatorja. Tedaj se je dobro povezati z dramskim ali turističnim krožkom, likovnim krožkom, pevskim zborom itn. Učenci se lahko predstavijo tudi v krajevni skupnosti, domu starejših občanov in poiščejo stik še z drugimi občili.⁹¹

⁸⁹ Pismo Jožice Planinc, Mariji Stanonik. Divača, 2. 11. 2002.

⁹⁰ Barbara Koritnik v osnovnem šolstvu, v: *Slovstvena folkloristika* 3 (2004), št. 1 (3), 32–33.

3. KOMBINACIJA REDNEGA POUKA IN KULTURNEGA DNE

Bojana Verdinek, osnovna šola Prežihovega Voranca, Kotlje predstavlja šolski javnosti svoje izsledke, kako se dá ob delu z učenci 6. razreda – v prenovljeni osnovni šoli so to sedmošolci – kombinirati učne cilje za slovenščino (vlogo in položaj slovenskega jezika in narečna raznoterost v slovenskem jezikovnem prostoru) in slovstveno folkloro. V ta namen:

- a) Navedejo nekaj narečnih/pokrajinskih besed; zamenjajo jih s knjižnimi ustreznici. Pogovarjajo se o okoliščinah za rabo knjižnega jezika in narečja/pokrajinskega jezika.
- b) Podajajo besedilo ustno v svojem narečju/pokrajinskem jeziku. Narečno besedilo prevedejo v knjižni jezik. Prepoznavajo razlike v izreki in besedju.
- c) Poslušajo besedilo v kakem oddaljenem narečju/pokrajinskem jeziku. Sledi primerjava obeh. Prepoznavajo razlike v izreki in besedju svojega in drugega narečja.

Poleg ciljev iz prenovljenega učnega načrta za pouk slovenščine v 3. triletju osnovne šole, uresničujejo še naslednje:

- a) So soudeleženi v folklornem dogodku, poslušajo pripovedi in jih pomagajo oblikovati.
- b) Po večkratnem poslušanju posnetih pripovedi le-te skušajo zapisati. Pri zapisu upoštevajo pravila, ki veljajo za slovstveno folkloristiko. Glede na prenovljene učne načrte so v načrtovanju zastopane vse štiri dejavnosti: poslušanje, pisanje, govorjenje in branje.

Za to je potrebno osem ur aktivnega dela vseh udeležencev. Prvi dve se izpeljeta v rednih urah slovenščine, ostalih šest pa v okviru kulturnega dne. Taka razporeditev je le ena izmed možnosti, vsak učitelj jo lahko prilagodi svojim razmeram. V govornih nastopih prve ure so učenci postavljeni v položaj, da morajo govoriti o temi nepripravljeni. Ker govorijo v narečju, jim to ni težko. Ura je izhodišče za obravnavo socialnih zvrsti jezika. Sledi govorni nastop, tokrat pripravljen, z natančno določeno temo. Učenci se povežejo s svojimi domačimi in skupaj pripravijo domačo nalogo. Ob poslušanju različnih besedil (v knjižnem jeziku ali v narečju) razmišljajo o razlikah v izvedbi. Zavejo se, da je vsaka pripoved samosvoja in enkratna. V besedilih prepoznavajo posebnosti domačega narečja in govorjenega jezika. Učenci imajo občutek za jezik in najdejo oziroma opišejo tipična mesta; strokovno jih ne poimenujejo. Ob razstavi gradiva se seznanijo s tradicijo folklornega zapisovanja, poslušajo in berejo zapisana besedila in se o njih pogovarjajo. Ob gradivu razmišljajo o zbirateljskem delu in se pripravljajo na terensko delo. Soudeleženi so v folklornem dogodku, o njem tudi poročajo, ga opišejo in se zavedajo večplastnosti obravnave, ki obsega tekst, teksturo in kontekst. Pripovedi skušajo zapisati in oblikujejo plakat.⁹²

⁹¹ Barbara Koritnik, Slovstvena folkloristika v osnovnem šolstvu, v: *Slovstvena folkloristika* 2 (2003), št. 1, 18–19.

⁹² Bojana Verdinek, Več pozornosti živi slovstveni folklori, v: *Slovenščina v šoli* 5 (2000), št. 2/3, 39–42.

4. POUK SLOVSTVENE FOLKLORE KOT PRIPRAVA NA TEKMOVANJE ZA CANKARJEVO PRIZNANJE

Naslednji praktični primer poučevanja slovstvene folklore na sodoben način je preizkusila mag. Petra Kodre na osnovni šoli Šempas v 5. in 6. razredu kot priprava na tekmovanje za Cankarjevo priznanje v 7. in 8. razredu. Priprava na tekmovanje je zajela troje tem.

- a) Začeli so s terminologijo, v okviru katere so predstavili terminološke vzporednice slovstveni folklori, razložili pojme slovstvena folklor, slovstvena folkloristika, folklorizem, folklorist ter imenovali nekatere najzaslužnejše folkloriste.
- b) Sledilo je delo s folkloornimi besedili. Ob primeru Lepe Vide so utrdili znanje, ki so ga o folklorni pesmi usvojili že pri rednem pouku, pogovarjali so se o Vidinem hrepenenju in postali pozorni na pesniška izrazna sredstva. Od folklorne pesmi so prešli k folklorni pripovedi in k njenim različnim žanrom. Prebirali so različne basni, bajko Kurent, spoznali tri različice legende o nastanku cerkve sv. Hieronima na Nanosu in postali pozorni še na razlike med pravljico in povedko.
- c) Na koncu so spoznali Slovenske narodne pesmi Karla Štreklja in knjižno zbirko Glasovi, znotraj katere so se osredotočili predvsem na tiste knjige, ki vsebujejo folklorne pripovedi iz njihovih krajev. Ob prebiranju so se učenci spomnili še tistih, ki so jih slišali od staršev, starih staršev ali koga drugega. To jih je prepričalo o tem, da je slovstvena folklor še vedno živa in jim je blizu. Doma so se odpravili na teren in še sami poskusili zbirati folklorna besedila. S tem je bila 12-urna priprava končana, sledilo je tekmovanje. Učenci so se preizkusili iz znanja teorije slovstvene folklore in jezika; sledilo je poustvarjanje v obliki spisa Lepa Vida piše domov. Rezultat tekmovanja je pokazal, da so se nekateri učenci zelo resno lotili dela in so že v 5. razredu sposobni usvojiti in uporabljati osnovne teoretične pojme iz slovstvene folkloristike. Marsikdo si je pri tovrstnih vprašanjih pridobil več točk kot pri vprašanjih iz slovnice, ki je predpisana z učnim načrtom. Iz tega sledi, da so učenci sposobni spoznavati, zbirati in proučevati slovstveno folkloro, samo ponuditi jim jo je treba. »V veselje bi mi bilo, če bi ta prispevek k temu spodbudil katerega od učiteljev na osnovnih ali srednjih šolah.«⁹³

5. KRITIČEN POGLED NA OBLIKOVANJE ŠOLSKEGA GLASILA

Iva Potočnik je na podlagi že omenjenih dveh šolskih priročnikov za delo na terenu kritično premotrila minulo delo ob 40 letnikih šolskega glasila Vigred na osnovni šoli Franja Goloba na Prevaljah. Navdušena je bila »nad raznolikostjo in obsežnostjo«, folklornega gradiva, toda ugotovila je tudi nekatere pomanjkljivosti, ki bi jih bilo s strokovnimi napotki manj. Večinoma so učenci ohranili le zgodbo, komaj kaj je ostalo od njene teksture in konteksta: »Redko je nekaj vrstic posvečenih temu, kako je pripovedovalec snov pripovedoval in okoliščinam. Če bi bile zajete vse tri ravnine folklornega dogodka, bi npr. zanimive strašljive povedke zaživele v drugačnih razsežnostih. Mnogi zapisi ne kažejo osebnega pripovedovalčevega sloga.« Zakaj ne? »Kakovost vsebinskega

⁹³ Petra Kodre, Slovstvena folklor v osnovni šoli, v: *Slovstvena folkloristika* 2 (2003), št. 1, 19–20.

delo zapisa (če ni sneman, kar se je v preteklosti večinoma dogajalo) je odvisna tudi od tega, kako dobro zapisovalec obvlada narečno ali pogovorno bogastvo jezika.« Samokritična dolgoletna mentorica in odlična učiteljica prav tako ugotavlja premajhno skrb za dokumentiranje gradiva: »Praviloma so zapisana imena zapisovalcev in razred, ki so ga obiskovali, tu in tam tudi imena in starost pripovedovalcev. Največkrat pa se le-ti skrivajo pod: pripovedoval stric, babica, dedek...«⁹⁴

Kljub navedenim pomislekom je zrele folklorne sadeže nabrala v knjigo,⁹⁵ ki je mentorjem omenjenega glasila lahko v zadoščenje za njihov trud, mladim sodelavcem najlepši spomenik njihove zagnanosti, slovstveni folkloristiki dragocen vir informacij.

6. POMISLEKI OB AVTORIZACIJI ZBRANEGA GRADIVA

Franc Černigoj z osnovne šole na Colu je s pomočjo gradiva, ki se je nabiralo v Javorjevem listu vse od začetka njegova izhajanja v šolskem letu 1978/79 izdal več knjig, med njimi zbirko folklornih pripovedi in besedil večinoma iz otroške slovstvene folklorne. Ne le njegova ustvarjalna narava, tudi njegovo stalno delo z učenci je morda pripomoglo, da je, kot učitelj pač, samodejno želel izboljšati njihove zapise folklornih besedil, tako da je »od učencev zapisane motive slogovno in deloma jezikovno priredil« in »podobne motive iz več različic tudi združil v eno zgodbo«⁹⁶.

Kljub nespornemu pedagoškemu erosu v nasprotju, na primer z Ivo Potočnik, gre mimo stroke – slovstvene folkloristike – ki želi pridobiti čim bolj avtentično gradivo. To svoje ravnanje v knjigi *Javorov hudič*⁹⁷ utemljuje dvojno. Najprej na videz strokovno, ker da »večina učencev zapiše le vsebino pripovedovanega. Zapišejo le motiv, poleg narečne besede večinoma 'prevedejo' v knjižni jezik ali pa jih izpustijo; izpustijo tudi pripovedovalčeva značilna rekla. Zato sem za knjižno izdajo od učencev zapisane motive slogovno in deloma jezikovno priredil. Ponekod sem podobne motive iz več različic tudi združil v eno zgodbo. Večino besedil sem tako 'prevedel' v pogovorni jezik Predmeje, slogovno pa sem jih skušal približati načinu pripovedovanja Toneta Černigoja – Gidljevega, našega rajnkega soseda na Predmeji.«⁹⁸

Avtorski nadih navedenih besed okrepi samo-zavestno Černigojevo stališče: »In če ima vsak pripovedovalec pravico, da isto besedilo pove vsakokrat nekoliko drugače, zakaj bi tudi zapisovalec ne imel pravice besedilu vdahnuti svoje duše.«⁹⁹ S svojo izjavo se avtor želi postaviti v vrsto številnih nosilcev slovstvene folklorne. Vendar se od njih prav sam hkrati oddaljuje, saj se šteje za zapisovalca: na eno in isto témo ne ustvarja lastnih variant, ampak le obdeluje in prireja predložena besedila. Še več. Želi jim »vdahnuti svojo dušo«. To je razsežnost, ki daleč presega interes

⁹⁴ Iva Potočnik, *Naše slovstveno izročilo*, 45.

⁹⁵ Iva Potočnik, *Pripovedovali so jih mati moja*, (Slovstveno folklorno gradivo, zbrano od 1956–2001 v OŠ Franja Goloba na Prevaljah), Prevalje 2001.

⁹⁶ Franc Černigoj, *Bralcem Javorovega hudiča*, v: *Javorov hudič* (Glasovi 1), Ljubljana 1988, 14.

⁹⁷ Franc Černigoj, *Javorov hudič* (Glasovi 1), Ljubljana 1988.

⁹⁸ Franc Černigoj, *Bralcem Javorovega hudiča*, 14.

⁹⁹ Franc Černigoj, *Zdaj je čas bajaranja ...*, v: *Mož in čemerika* (Žalostne in vesele z Gore in Dežele), Ajdovščina 1997, 3.

strokovnega zapisovanja, čigar prva naloga in cilj je ohraniti »dušo« nosilcev slovstvene folklore, in zato čim manj posegati v njihova meteorno enkratna besedila, ko se s pripovedovanjem samim že tudi utapljuje; če jih ne prestreže kaj, s čimer prestopijo v tehnični tip komunikacije, ki jih omrtviči in jim dá možnost za strokovno analizo.

V zbirki drobne slovstvene folklore *Nace ima dolge tace*¹⁰⁰ je ob posamezni folklorni enoti izpuščen kraj zapisa in verjetno bi mu bilo smiselno dodati tudi letnico. Opravičilo, da »bi bilo krivično do vseh, ki jih še znajo, da bi navedel samo ime tistega pripovedovalca, ki je besedilo povedal bodisi meni ali kateremu mojih učencev,«¹⁰¹ ne vzdrži kritike, četudi je v spremni besedi povedano, da je zbirka sad vsega skupaj čez sto petdeset informatorjev. Z imeni so naštetih tisti, ki so posredovali od dvajset do šest besedil; drugi, ki so prispevali manj besedil, pa ne. Vsekakor bi bilo v naši civilizaciji, ki ima izjemen občutek za individualno duševno in duhovno lastnino, primerno dati spoštovanje tudi hipnim nosilcem včasih tako drobnih folklornih stvaritev, da bi jih lahko imeli že za folkloreme.¹⁰² Tako deluje, kot da so dokumentarno osiromašena besedilca brez dóma. Prav kakor je oropan svojega dostojanstva človek, ki ga zasačijo brez njegovih osebnih dokumentov.

Na hitro je mogoče v njej naštetih blizu 500 t. i. folklornih obrazcev in njihovo navajanje bi bilo zelo olajšano, ko bi bili oštevilčeni. Res jih je mogoče uživati kot estetsko dejstvo in verjetno je prav zato trideset razdelkov naslovljeno po vsebini. Gradivo v njih je razvrščeno po težavnostni stopnji glede na otrokovo odraščanje in dojemanje, kar je z vidika recepcije sprejemljivo načelo. Po tej poti se lepo vidi, kako so prva besedilca še opremljena z igro in razna pojasnila, ki se navezujejo na teksturo in kontekst, vsekakor dajejo delu pravo težo.

IX. POUK SLOVSTVENE FOLKLORE V SREDNJI ŠOLI

Položaj slovstvene folklore se je v osnovni šoli vsaj formalno izboljšal, toda ali se je na ta račun poslabšal njen položaj v srednji šoli?

1. UČNI NAČRTI

Že v šestdesetih letih 20. stoletja se je resno spoprijel s tem področjem Janez Dolenc, dolgoletni profesor slovenščine sprva na učiteljsišču in nato na gimnaziji v Tolminu. Za strokovni profesorski izpit je pripravil seminarsko nalogo o problematiki poučevanja slovstvene folklore na srednjih šolah.¹⁰³

Iz nje je pomenljivo razbrati, kako je na upadanje pozornosti do slovstvene folklore v šoli in v srednji še posebej, vplival že zvezni učni načrt tedanje Jugoslavije in

¹⁰⁰ Franc Černigoj, *Nace ima dolge tace*, Ljubljana 1996.

¹⁰¹ Franc Černigoj, *Nace ima dolge tace*, Ljubljana 1996, 7.

¹⁰² Folklorem je najmanjša enota slovstvene folklore.

¹⁰³ Janez Dolenc, Naloga za profesorski strokovni izpit leta 1962, v: *Slovstvena folkloristika* 3 (2004), št. 1(3), 14–17.

kako so se učitelji temu upirali. Od Slovencev se je na domačih tleh temu postavljaj po robu Franček Bohanec.¹⁰⁴ Dolenc nazorno predstavi tudi neprestano spreminjanje republiških učnih načrtov in svoje praktične izkušnje ob njihovih uresničevanjih.

Za nadaljnje obdobje temeljita študija še manjka, medtem ko zadnje spremembe učnega načrta kritično motri Lidija Kleindienst. Njena bistvena ugotovitev je, da je na gimnazijah po novem namenjeno slovstveni folklori manj prostora kot v prejšnjem učnem načrtu. Za razliko od le-tega sta narečjeslovje in slovstvena folkloristika popolnoma izrinjeni iz 4. letnika, ko je bila njuna tematika zastopana v »okviru družboslovnega jezikoslovja«. Avtorica iz svojih dolgoletnih pedagoških izkušenj strnjeno prikazuje prednosti poučevanja obeh področij tudi v 4. letniku ne le s pedagoškega, temveč tudi širšega družbenega vidika: »V času, ko vstopamo v veliko družino evropskih narodov, je pomembno, da pri naših učencih gojimo kulturni spomin, da jih seznanjamo z našo prvinsko ustvarjalnostjo in jim tako pomagamo oblikovati svojo identiteto.«¹⁰⁵ Z navdušenjem govori, kako se na tej ravni že lahko povezuje pedagoško in terensko delo in strokovno delo v kabinetu. V tem procesu postaja-ta dijak-inja enakopraven osebek in se v živo seznanjata z vrednotami govorjenega jezika in njegovo umetnostjo, kar je slovstvena folklor.

Premisleka vredna je kritičnost iz šolskih vrst, da je za prvi letnik srednjih šol antična literatura prezahtevna in bi sodila v višji letnik, medtem ko bi se s slovstveno folkloro dijaki tedaj z veseljem seznanjali: »*Pravzaprav sem razmišljala, zakaj otroke 'morimo' z literaturo, ki je zanje pretežka, prezahtevna, zanemarjamo pa kulturno in narodno dediščino.*«¹⁰⁶

2. UČBENIK ZA SREDNJO ŠOLO

V zbirki Klasje je izšla knjiga *Slovenska slovstvena folklor*, urejena po pravilih za to zbirko. Najprej je na vrsti kronološki pregled slovenske slovstvene folklore, sledi preglednica slovenska slovstvena folklor skozi čas – vzporedno s kulturo in zgodovinskimi dogodki, iz zgodovine slovenske slovstvene folklore je prikazana motivika (antika, srednji vek, novi vek), pobude za zbiranje in raziskovanje slovenske slovstvene folklore, njeno prepletanje s slovensko književnostjo. Posebna novost je teoretično poglavje, ki je utemeljeno na dolgoletnem študiju in prizadevanju po sistematičnosti (pojem, poimenovanje, merila za razločevanje med slovstveno

¹⁰⁴ Prav tam, 15. Barbara Ivančič Kutin, Pogovor s Frančkom Bohancem ob njegovi 80-letnici (intervju), v: *Slovstvena folkloristika* 3 (2004), 1(3), 28–30.

¹⁰⁵ Lidija Kleindienst, *Slovstvena folkloristika v gimnaziji*, v: *Slovstvena folkloristika* 3 (2004), št. 1(3), 31.

¹⁰⁶ Tanja Brčić, *Slovstvena folkloristika – predmet, ki mu posvečam premalo pozornosti*, v: *Slovstvena folkloristika* 3 (2004), št. 1(3), 36–37: »Zakaj moramo v prvem letniku srednje šole prebirati Antigono, Odisejo, Iliado? Saj ne da bi to črtali iz učnega načrta, ampak to bi lahko spoznali v višjem letniku, saj bi vse skupaj lažje dojemali in razumeli. Volk sit in koza cela. Takšna literatura je za petnajstletnika zagotovo prezahtevna. Na seznamu obveznega branja bi se lahko pojavila kakšna knjiga, ki jo uvrščamo v literarjenje. Tudi iz preprostih zgodb se lahko marsikaj naučimo, včasih celo več kot nas učita strokovna in znanstvena literatura. Hkrati bi spoznali slovenska narečja, vaške in druge stare šege, ki počasi umirajo in tonejo v pozabo. Zakaj ne bi dijakov spodbujali k zbiranju folklornega gradiva? Delo na terenu je zagotovo bolj privlačno od sedenja v razredu in dolgočasnega prepisovanja s table. Tako bi ubili več muh na en mah. Otroci bi se navadili komuniciranja z ljudmi, urejanja zbranega gradiva, samostojnega dela in drugih sposobnosti, ki so v življenju pomembne in koristne.«

folkloro in literaturo (način posredovanja, presoja skupnosti, sistem jezika), folklorni dogodek (tekst, tekstura, kontekst), variante v slovstveni folklori. Navedena je izbrana strokovna literatura. V primerjavi z drugimi srednješolskimi pripomočki je prednost te knjige, da so na enem mestu s kratko predstavitvijo in zgledi predstavljene vse vrste folklornega ustvarjanja, od folklornih obrazcev (pregovori, uganke, zagovori, molitve, otroški folklorni obrazci), pesništvo (pripovedne pesmi: legendne, junaške in zgodovinske, živalske; lirske pesmi: pesmi letnega cikla – kolednice, jurjevske, kresne, nabožne; pesmi življenjskega kroga – uspavanke in otroške pesmi, ljubezenske pesmi, ženitovanjske pesmi, obsmrtnice; pesmi interesnih skupin – stanovske, izseljenske, vojaške, pivske, šaljive), pripovedništvo (pravljice: čudežne in realistične, živalske; povedke: bajčne, legendne, zgodovinske, razlagalne, socialne, šaljive, anekdote). Na koncu so dodana mnenja strokovnjakov o slovenski slovstveni folklori in morebitna izpitna vprašanja.

Toda če v drugih srednješolskih učbenikih in priročnikih še kar naprej ostajajo pri starem, je vse to prizadevanje bob ob steno.

SKLEP

1. Poglavje o prizadevanjih slovenske slovstvene folkloristike za plodno povezavo s slovenskim šolstvom utegne koristiti, kolikor spodbuja premislek, kaj od nekdanjih naporov je smiselno obnoviti in kaj bi bilo primerneje storiti drugače ali zastaviti na novo. Najprej gre za standardizacijo izobraževalnega procesa na témo slovstvene folklore, za ureditev pojmov na tem področju, nato šele za nekdanje poskuse, da bi med šolniki novačili terenske sodelavce. Bistveno za učne vsebine iz slovstvene folkloristike je, da bi učencem privzgjajali narodno (samo-)zavest, to je integracijo navznoter in diferenciacijo navzven, da na tej podlagi skušajo razumeti prav toliko druge kot sebe.
2. Navedeno zamisel podpira izjava: »v zahodnoevropskih državah dajejo velik poudarek poznavanju svoje države, njenih simbolov, načina življenja. V našem sistemu se bomo – vsaj v prvi fazi – morali potruditi, da bomo obdržali občenarodno pomembne stvari, dali učencem tudi kar je samo naše, slovensko. Sicer pa bodo – kot povsod po svetu – morali naši učenci spoznavati različne načine življenja, mišljenja, verovanja. V sodobni šoli gre za vzgojo in izobrazbo, ki v končni fazi učencu omogočata tudi razumevanje in sporazumevanje z ljudmi v svojem okolju in po vsem svetu.«¹⁰⁷ Tako ne bi prihajalo do »informacijske blokade«, ker slovenski učenci »pač ne poznajo nekaterih temeljnih kulturnih vzorcev«.¹⁰⁸
3. Odločitev za minimalno število ur slovstveni folklori je razumljiva samo glede na »razbremenjevanje predlaganih učnih načrtov, posebej za osnovne šole«.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Izjava nekdanjega direktorja Zavoda Republike Slovenije za šolstvo Sreča Zakrajška. Prim.: »Janko Svetina, Marksizem odhaja iz šol, iz šolskih zakonov še ne. v: *Delo*, 26. 4. 1990.

¹⁰⁸ Jože Kurinčič, Posledice socialističnega »izvirnega greha«, v: *Delo (Sobotna priloga)*, 28. 6. 1990, 27.

¹⁰⁹ Silvo Fatur, Dve, tri pobude učniškim svetom in/ali komisijam, v: *Slovenščina v šoli* 3 (1998), št. 1, 21: »Neobhodno potreben in nujen je ob tej priliki literarnovedni terminološki dogovor za šolsko rabo. Za posamezne stroke (in tudi za posamezne raziskovalce) so terminološka razhajanja najbrž razumljiva,

4. »Gre predvsem za to, da moramo tudi pri našem predmetu težiti in zadnje čase (namesto poljubnega parafraziranja) tudi težimo k bolj natančnemu poimenovanju stvari in pojavov.«¹¹⁰ Kako da ravno tisti, ki se zavzemajo za dognano terminologijo v literarni vedi, jo v slovstveni folkloristiki, kjer je že lep čas urejena, odklanjajo in se držijo zastarelih pojmov?
5. Vsekakor bi bilo treba o vlogi in pomenu slovstvene folklore tako v osnovnem šolstvu kot v srednjih šolah odpreti široko in temeljito razpravo.
6. Cilji, ki naj bi jih šolniki s svojimi učenci in dijaki uresničevali v prid naroda in za svojo osebnostno rast, so:
  - zbiranje gradiva (> povezovanje generacij);
  - dokumentiranje umetnostnih zvrsti govornega jezika;
  - prenašanje iz roda v rod narodovo duhovno kulturo;
  - privzganjanje občutka za mikrostrukturo (podrobnosti iz vsakdanjega življenja in okolja) in globino doživljanja; učenci se zavejo vrednot svojega okolja, ga začnejo opazovati, mu prisluškovati, čutiti z njim;
  - oblikovanje narodne zavesti, zavedanje svojih korenin;
  - krepitev premagovanja današnjih stisk ob zgledih naših prednikov.
7. »Tako kot se trudimo ob povodnji drugih občil ohraniti knjigo kot edino, ki nam ponuja umetniško besedo, in vzgojiti čim več rednih bralcev ter s tem dvigniti kulturno raven prebivalstva, tako se trudimo v času, ko svet drvi v civilizacijo in hitrost briše kulturni spomin, s tem pa tudi našo kulturno identiteto, učencem v šoli privzgojiti občutek za pristnost in prvinskost slovstvene folklore. Ta predstavlja naš spomin, brez katerega je človek izgubljen. Ne ve, kdo je, od kod je prišel in kam gre. Če človek tega spomina ne zapiše in objavi, je za prihodnje rodove tako, kot da ga ni bilo. Za vedno ostane zavit v temo. Slovstvena folklor, ki živi v nas in skrivaj deluje na naša čustva, misli in dejanja, je tudi izvir besedne umetnosti in njenega jezika. Umetnost se z njo oplaja, se k njej vrača in črpa iz nje motive, ideje, besede, novo moč. Bogati se tudi jezik, razvijajo se predvsem socialne zvrsti. Jezik, s katerim se ubeseduje slovstvena folklor, je vsakomur znan in je skrit globoko v nas. Nikoli ga ne pozabimo, čeprav se pozneje v življenju naučimo še drugih socialnih zvrsti jezika, vendar ga moremo nenehno izvabljeti iz naše podzavesti. Naša prihodnost so seveda mlajše generacije, ki jim moramo predati duhovno izročilo preteklosti in sedanjosti in tudi njim privzgojiti potrebo po ohranjanju in prenašanju tega izročila svojim potomcem. Zato si slovstvena folkloristika vsekakor zasluži svoje mesto v našem šolstvu.«¹¹¹

---

morda tudi smiselna in/ali opravičljiva, nedopustno pa je, da taka razhajanja vnašamo v osnovno- in srednješolsko prakso.

Nekaj primerov: Kako bomo poslej rekli zadevi, ki smo ji tradicionalno rekli ljudsko slovstvo? Ali ustno slovstvo, za kar se je zavzemal dr. Jože Koruza, ali slovstvena folklor, za kar se zavzema za to reč trenutno najbolj kompetentna raziskovalka dr. Marija Stanonik?«

¹¹⁰ Prav tam.

¹¹¹ Barbara Koritnik, *Slovstvena folkloristika v osnovnem šolstvu*, v: *Slovstvena folkloristika* 2, (2003), št. 1, 16. Franjo Baš, *Ljudska kultura in učiteljstvo*, v: *Naši razgledi* 3, 6. 3. 1954, št. 5, 17–18. Milko Matičetov, *Ljudska kultura in učiteljstvo*, v: *Naši razgledi*, 6. marca 1954, 19.

SLOVSTVENA FOLKLORA V OČEH DANAŠNJIH MLADOLETNIKOV

UVOD

Ob spisih s tekmovanja za Cankarjevo priznanje leta 1993 se je utrnila misel, da bi bilo dobro zvedeti, kaj današnji mladi rod misli o slovstveni folklori, kako jo sprejema ali morda zavrača. Analiza je bila opravljena s predpostavko, da imajo udeleženci tekmovanja vsaj minimalno skušnjo z njo iz avtentičnega domačega okolja in če je s pomočjo požrtvovalnih mentorjev in mentoric po šolah mladi rod zbral precej strokovno uporabnega gradiva, sem upala iz omenjenih spisov izvedeti, kako na tako delo gledajo, kakšno stališče imajo do njega. Toda pri konkretnem branju tekmovalnih nalog se je izkazalo, da ni mogoče zmeraj zanesljivo spoznati, kaj je učenčeva lastna skušnja in kaj je pridobil v procesu pripravljanja za omenjeno tekmovanje. Vsekakor bi tega ne bilo težko spoznati njegovemu lastnemu mentorju, saj ve, kaj mu je posredoval, ali vsaj šolniku sploh, ker bolje pozna učenčeve zmožnosti, medtem, ko se zunanji opazovalec v tem ne more zanesti nase, ker je preveč oddaljen od učnega procesa. Zato je bilo treba temeljno vprašanje zastaviti drugače: *iz zavesti, da so se bili tekmovalci dolžni izkazati predvsem s pridobljenim znanjem o slovstveni folklori, tukajšnji razdelek skuša podati rezultate analize, kakšne transformacije je v tekmovalcih ob dani priložnosti doživelo njihovo znanje o slovstveni folklori.* V ta namen so bila analizirana vsa (sto in eno) besedila,¹ vendar tu niso obravnavana po težavnostnih stopnjah, ampak z naslednjih petih vidikov.

I. SLOVSTVENA FOLKLORA KOT STEREOTIP

Najbolj očitna sestavina splošnega stereotipnega gledanja – okviru tukajšnjega gradiva seveda – je, da so glavne nosilke slovstvene folklore babice v navezi s svojimi vnuki in vnukinjami. Ta predstava je v laičnih krogih zelo vsiljiva in seveda drži za en pramen v toku obstajanja slovstvene folklore, tako da že doživlja posebne analize v slovstveni folkloristiki.² Seveda pa to ne drži niti za preteklost, dokler je slovstvena folklori še delovala kot živ člen duhovne kulture, niti danes, ko je le na njenem obrobju. Ali ni prav vsakdo izmed nas že povedal kdaj v življenju vsaj kake šale ali si pomagal s pregovorom, če ostanemo pri tleh.

¹ Hrani jih Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani.

² Prim. povzetke referatov za mednarodni kongres slovstvenih folkloristov v Budimpešti 1989 in Innsbrucku 1992.

1. Babica torej: »... *In pravljice se zahvaljujejo babicam. Babicam, ki pravijo in pravijo. Pa vendar na drugačen način kot naši politiki.*«³ V navedenih in drugih podobnih primerih zanesljivo gre za stereotip, saj množina priča o doživljajski ravnodušnosti do upovedene osebe. Težje se je odločiti, kadar teče beseda o lastni babici, npr.: je »*precej stara, izmozgana in drobna. In pametna. Nikoli ne veš, kaj se ji suka po glavi z belo-sivimi lasmi.*« Toda nadaljevanje je preveč šolsko vseobsegajoče (»*Obožuje pravljice, pripovedke, ljudske pesmi in na sploh vse, kar je povezano z ljudsko kulturo in ljudskim izročilom našega naroda.*«), da bi mu verjeli brez pridržka. »*Ženica z belimi lasmi pod ruto začne pripovedovati staro pripovedko.*« Vse lepo in prav. Toda že mladoletniki sami se upirajo vsepočeznemu klišeiziranju: »*Čutila sem, da ji veliko pomenim. Ne bom napisala, da je imela zgubane in zgarane roke. Bila je mestna gospa, nikoli ni fizično delala. Danes si pod imenom babica predstavljajo staro žensko na vasi. Moja je stanovala v mestu. In bila je najboljša pravljíčarka. Rada je pripovedovala šaljivke. Radi sva se smejala. 'Nič ni na svetu tako žalostnega, da v njem ne bi bilo kanček smeha,' mi je govorila.*« Drug protest proti stereotipnemu obravnavanju pojava je podobno kritičen: »*Mar zares vse babice pripovedujejo zgodbe? Čemu si ob besedah 'družinska idilika' tolikokrat predstavljamo na peči – taki krušni, kmečki – še topli od peke kruha – sedeče otroke, zunaj naletava sneg, mlade obraze spreletava išoč nemir, medtem ko sedé v polmraku poslušajo pridušen babičin glas, ki prinaša s seboj vznemirljivo, topline polno domače vzdušje.*« Res imamo takoj pri roki opisano sceno: »*Večer, ležim na topli lončeni peči med drugimi otroki in vsi zavzeto gledamo babico, kdaj bo sedla v prijetno škripajoč gugalnik, vzela v roke pletilke in si nataknila očala in nam pričela pripovedovati pravljice in zgodbe iz davnih dni...*« Pomembni predmeti, ki podirajo ustaljeno predstavo, da je slovstvena folklor povezana le s kmečkim okoljem, so 'gugalnik', 'gugalni stol', 'naslanjač', torej oprema iz urbanizirane stanovanjske kulture. Res je v gradivu navzoče tudi ruralno okolje, toda ni mogoče zanesljivo ugotoviti, kdaj je pristno in kdaj le simulacijsko: »*Še se spominjam, kako me je babica vodila s seboj na njivo, da sem lahkočila vonj domače grude, da se mi je zemlja priklenila na srce in mi izlivala pravljico za pravljico. Kako so bili tisti časi lepi. Sedela sem na košku pri njej, ko je pletla in dobesedno goltala njeno pripoved.*« Vse to se zdi prepričljivo, a v nadaljevanju se je težko znebiti vtisa, da gre le za fikcijo, ker prihaja iz babičinih ust vednost, ki si jo je deklica nedvoumno nabrala v šoli. Tudi izražanje s pomočjo 'zakladov', 'zakladnic', sodi v tukajšnji razdelek: »*Babica, prava zakladnica učenosti,*« »*Moja babica, danes že pokojna, je bila sama prava zakladnica zanimivih pravljic.*« Toda ni dvoma, da gre zares, kadar se otroci s pieteto spominjajo svojih pokojnih babic: »*Mislím, da je še nisem prebolela. Zakaj sem v tem spisu tako poudarila svojo babico? Je edina in najmočnejša povezava med pravljico in mano. Tako je torej to.*« Ali spremljajo njihovo pojemanje življenjskih moči: »*Ne bojim se dela. Tudi babica ima zgrbančene roke od pridnosti in vem, da je kruh, ki ga naredijo prav te roke – najslajši. Žal mi je le tega, da se njen danes že izteka in vsega plemenitega, kar me je naučila za jutri, še ne znam uporabiti.*
2. Verjetno je naslov razpisane naloge povzročil, da se ded/k/om v tukajšnjem gradivu godi krivica. In vendar izvemo za »dedovo kuhinjo«, kjer pravljice »*kar vrejo iz dedovih in babičinih ust*«, imenitno je tudi prikazano tekmovanje med njima,

³ Citati tekmovalcev/tekmovalk, katerih imena pač niso omenjena, so tiskani poševno.

ko mož babičine pravljice oceni za »*prazno govorjenje*« ali ko babica zroji nad dedkom (»*Ja kako pa učiš otroke! Bodo prevzeli tvoje pijanske navade!*«), ko jima ta pove s črnim humorjem zabeljeno zgodbo, kako je »*dobro piti šentjanževca, da si ohranimo življenje*«. Že navedene ilustracije dokazujejo, kako napačno je pretirano feminiziranje ob tukajšnji problematiki. Resnica je drugačna: žanrsko in snovno je delitev slovstvene folklore smiselna tudi glede na spol njenih nosilcev.

3. Drug rekvizit, ki je pomembno zaznamoval tokratno gradivo, verjetno zaradi naslova naloge, je *skrinja*, ki pač ni toliko stereotip iz slovstvene folklore kot iz materialne kulture izhajajoč simbol za našo kulturno dediščino. Le dvoje peres jo je orisalo s tega vidika, drugo s prefinjenim prehodom na duhovno kulturo: »*Tako kot babičina skrinja, ki s kupom stare šare trohni nekje na podstrešju, bo tudi čudežni svet pravljič potrpeljivo čakal v srcu vsakogar, da se bodo tudi odrasli kdaj spomnili nanj.*« Pred nami je pravcata zbirčica posrečenih metaforičnih rešitev, ki skrinjo raztvarjajo v netvaren pojem. K nevestini bali na Slovenskem je nekdaj spadala tudi skrinja: »*Skrinje kot pohištvo so izdelovali v mizararskih delavnicah, skrinje s pravljičami in pripovedkami pa so nastajale med ljudstvom. Mizarji oz. avtorji te vrste ljudskega slovstva so bili nadarjeni posamezniki ... Pravljičice in pripovedke so tako prehajale iz roda v rod in vsebina 'skrinje' se je spreminjala, dopolnjevala, izboljševala, saj so pravljičice pripovedovali različno glede na poslušalce ...*« Tekmovalka nato s pomočjo te leksikalizirane metafore razvija svoj spis, češ da je babičina 'skrinja' v navedenem smislu v romantiki »*začela dobivati veljavo, začelo se je zapisovanje ljudskega blaga*« in konča s krettnjo odrasle odgovornosti: »*Vsebinska babičine skrinje je res bogata in nezanemarljiva. Vendar se zdaj vse premalo oziramo nanjo, zdaj se raje zatekamo na zahod, pozabljamo, da je tudi ta opevani zahod zgradil svojo kulturo in omiko iz ljudske kulture. Ne smemo pustiti, da bi skrinjo razjedli črvi, saj imamo premaze za les. To je vzgoja in izobraževanje, ki ne pozablja na ljudsko modrost in ljudi seznanja z ljudsko kulturo. Skrinje tudi ne smemo postaviti na 'podstrešje' našega življenja in ne sme biti odrinjena na stran. Saj je v njej toliko ljubezni, modrosti in kulture. Saj je tudi 'skrinja' del trdnega mostu, po katerem prihaja preteklost v sedanjost.*« Težko je reči, ali gre za sozvočje v mladi domišljiji ali za priučeni miselni vzorec, ko gre za prisposodbo, kako iz obvezno babičine 'skrinje' prihaja, kar prihaja: »*Babičina skrinja je super. Rada bi jo imela doma. Tako bi lahko ob deževnih dneh, kakršen je danes, čepela ob njej ter sprejemala vase ljudsko modrost.*« »*Neverjetno, kako napolnjena je babičina skrinja pripovedi. Izročilo teh pripovedi mi ponuja nove in nove življenjske napotke iz stare ljudske modrosti.*«
4. Naslednji stereotip, ki obvladuje javno mnenje, je, da je slovstvena folklor navezana le na (po možnosti še zaostalo?!) *podeželsko okolje*. To seveda ne drži. Kjer koli obstaja živa govorica, je na delu tudi slovstveno snovanje, od najpreprostejših zarodkov jezikovne umetnosti do umetniško nespornih izdelkov, ki prihajajo v razne ustrezne antologije, kakor se to dogaja pri leposlovju. Zato: slovstvena folklor živi tudi v mestih in nekdaj so si z njo krajšali čas enako po gradovih kot v ubožnih bajtah. Danes jo je najti v najbolj zakotni vasi in v študentskem naselju. Seveda pa se med seboj snovno in žanrsko razločuje, ker so okoliščine njenega obstajanja drugačne. Kljub temu pojasnilu seveda drži, kar so napisali nadebudni tekmovalci: »*Vaški retoriki so s svojo domišljijo in subtilno literarno estetskim*

čutom kratkočasili zahtevno podeželsko prebivalstvo. In prav tu, na tem podeželju, ki se je intenzivno oklepalo popkovine z naravo ter vztrajno zavračalo razvoj in civilizacijo, je slovstvena folklor živel kot v zakladnici, katere ključ je bil dolgo, predolgo izgubljen.«
 »Raziskovanje slovstvene folklore se mora torej pričeti na vasi, na podeželju, kjer se ljudje pogovarjajo v narečju in kamor manj posega moderna tehnologija, ki tu poseblja sovražnika naši temeljni kulturi.«
 »Kmet je v industrializaciji zagledal luč prihodnosti. Začel se je seliti s podeželja. V svojih hišah je pustil duhovno moč. In te hiše, ki so bile prej žive, so počasi umirale. Z njimi pa tudi duhovno bogastvo, ki se je skrivalo v vseh kotih in vseh stenah človekovega bivališča.«
 Troje odlomkov iz različnih nalog se sklada med seboj kot troje zidakov, a morebitni vtis idealiziranja podeželja rezko zavrne njegova prebivalca: »Živim na deželi. Daleč proč od 'pravega sveta', ki je tolikokrat krut, brezobziren, pokvarjen. V tej lažni oazi sanj je živel moj dedek.«

5. Časovno pogojen stereotip se navezuje na pojem korenine. »Mlada sem in iščem čustev in doživetij, drugačnih od naše preteklosti, a vendar se počutim negotovo, kadar mi nihče ne da moči iz korenine, moja bilka pa je premalo olesenela, da bi lahko kljubovala težini, ki jo današnji čas nalaga na mladega človeka.«
 Takole podoživlja naučeno znanje na sebi iskrena mladenka. Drugi odlomek je pregnetel izredno eksistencialno občutljivost s svetopisemsko preroškosťjo: ... še zadnji predal. To iščem. Toplina doma in ljubezni žari iz njega. Vsaj nekaj med tem zoprnim Ničem. Torej še ostaja upanje za boljši svet. In kje iskati? V preteklosti. Tam so korenine, majhne, a sočne. Sekira je dan in noč nastavljena nanje, še ena napaka in svet se bo zrušil pod pritiskom zla.«
 Če je tako, seveda ni mogoče reči: »Mladi ljudje se danes sploh ne zavedajo več svojih korenin.«
 Namreč: »Pozabljamo, da z zanemarjanjem našega velikega bogastva, ljudske umetnosti, zanemarjamo korenine naše kulture.«
 Zato: »Nova država maloštevilnega naroda pa mora krepko poskrbeti za svoje korenine, torej za začetek kulturnega ustvarjanja.«
 Mladi vabijo k zaupanju vase, samozavesti, za kar najdejo svoj vzorec tudi v preteklosti. Osemnajsto in devetnajsto stoletje pričata, da »je vredno prisluhniiti srcu, ki kliče h koreninam, da je dobro ohranjati staro in da je lepo živeti v veri, da zaradi del ne boš pozabljen, ne ti ne tvoj čas.«
 Kar izgubljam, postaja dragoceno: »Danes je folklor na različnih koncih Slovenije različno živa, prav tako njeno ohranjanje. Nekoč je bila v življenju ljudi tako običajna, da niso poznali potrebe po njenem zapisovanju. Z nastankom mest, odtujevanjem stvari tradiciji, je naraščala tudi zavest o potrebnosti ohranjanja korenin.«
 »Pionirji, samohodci, norci. Bili so vse to v eni osebi,« imenuje v stilu današnje mlade generacije eden od nje prve zapisovalce s samosvojo pohvalo. »Ne glede na stanovsko pripadnost so začutili nekaj do jezika, cenili so vrednosti ljudskega, vedeli so, da so tam korenine.«
 »Ljudska modrost je povezava med preteklostjo in sedanjostjo ... Mnogo ljudi išče danes tisto pravo pristno srečo. Najdemo jo lahko samo v koreninah, ki so prežete s prav to ljudsko modrostjo. Srečen je človek, ki jo spozna in razume.«

Morda je bilo iz pričujočega nizanja ugotoviti, da stereotipi niso samo nekaj negativnega. To so pač tudi najhitreje prepoznavni obrazci, iz katerih prepoznamo določen pojav. Prav slovstvena folklor bistveno sloni na njih, kakor vemo. Tu pa se je razkrilo, da je stereotipom podvržen tudi odnos do nje, kar pa zanj ni zmeraj dobro.

II. SLOVSTVENA FOLKLORA KOT FOLKLORIZEM

1. »Žal folklorja postaja vedno bolj 'privlačen' cilj za doseg popularnosti in materialnih dobrin. Spreminja se v folklorizem,⁴ z vsvo navlako, ki pa jo žal ljudje tudi sprejemamo.« To je edina refleksija, in to dobra, v tukajšnjem okviru. Se je prikradlo kaj folklorizmu podobnega tudi v pričujoče naloge? Kaže se na primer v pretiravanju, kakor: »Samo ona (= babica, op. M. S.) je vedela, kaj si želim, samo ona mi je dala to bogato sporočilo ljudskega slovstva, samo ona.« Mladim ni zameriti nekritičnega ocenjevanja preteklosti in njenega idealiziranja: »Koliko drobnih veselj so imeli, ko so si poenostavili zapleten naraven proces, s tem da so si izmislili čarovnice, vrače, rojenice, vedomce in po svetu hodečega hudiča. Pa recite, če ni bilo bolj zabavno reči, da so mavrico narisale dobre vile umetnosti, kot pa da nastane zaradi loma svetlobe.« »Pravljice so zame ... glavni vir ljudske modrosti in so kot nebeško ogledalo sveta. Čeprav jih opredeljujemo z besedo 'nemogoče', so v njih zbrani vsi naši upi, sanje, ideali.« »Vem, da se vsi, tudi odrasli, radi podajamo v lepši svet. In prav ta lepši pravičnejši svet najdemo le in samo v pravljicah. Kako lepo bi bilo, če bi med nami prebivale dobre vile in bi nam pomagale v stiski! Možnosti, da bi zares prebivali v pravljicnem svetu, nimamo. Za vedno pa nam ostaja slovstvena folklorja s svojimi čudovitimi pravljicami, pripovedkami, ljudskimi junaki, ki nam lahko za kratke trenutke pričarajo za čudoviti svet. Prav ta svet mi dostikrat pomaga. Ko sem v stiski, si priključim v misli dobro čarovnico, kot bi mignil s svojo dobroto pripomore k mojemu boljšemu počutju.«
2. Z negativne strani pomeni folklorizem potvarjanje, anahronistično elekticiziranje, kičasto pocukranost, neživljenjsko obravnavanje folklornih pojavov, kar dela njihovemu resničnemu bistvu prav medvedjo uslugo. »Če bi z zbranimi močmi prisluhnili ljudski pravljici, jo razumeli in živeli z njo, bi krivica nekoč pobrala šila in kopita. Življenje bi postalo en sam užitek.« Tako preprosto to ni. Kakor je tudi preveč enostransko trditi: »Ne zgleđujemo se po znanstvenikih, pisateljih, pesnikih, čeprav to neradi priznamo. Ne, mi, slovenski narod, se zgleđujemo po svoji preteklosti, lepi, vsakdanji. Naši ideali so Kralji Matjaži, Lepe Vide ...«
3. Odpira se vprašanje, kdaj postaneta folklorizem, in kakšen, domišljjski spis, pravljica ipd., ki nastajata na temelju ali vsaj s pomočjo sestavin slovstvene folklorje? Posebno, kadar gre za tako početje v učnem procesu za krepitev ustvarjalne fantazije njegovih udeležencev. Tako doživlja motiv drevesa v teh zgodbah čisto posodobljene transformacije. »Kako lepo bi bilo, ko ne bi za vsako najmanjšo stvar potrebovali denarja, ampak bi vse potrebno raslo na različnih drevesih.« »Sanjal sem, da sem odšel v svet pravljic, svet miru, veselja in prijateljstva, kjer ne poznajo orožja, kjer raste kruh na drevesih, ki so upognjena od zrelega kruha.« »Na drevesih so rasli bomboni, čokolade, banane.«
4. Za neizbežno obliko slovstvenega folklorizma⁵ gre, kadar se kratkočasimo s pravljicami iz knjig. Še ravnina teksta je večinoma prizadeta, glede na to, da so besedila polikana in zloščena v skladu s popularnim okusom ali s preveč vzvišenimi zahtevami zanje, ravnina teksture in konteksta pa sta itak odstranjeni in si ju bralec lahko samo predstavlja. Na to obliko folklorizma napeljujejo šolski, ko v šolskih nalogah odkrivajo zbirke folklornih pripovedi na podstrešjih starih hiš, ali jih otrokom začnejo kupovati starši, ko jim umrejo babice.

⁴ M. Stanonik, O folklorizmu na splošno, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 30 (1990), 20–42.

⁵ M. Stanonik, Slovstveni folklorizem, v: *Nova revija* 11 (1992), št. 121/122, 673–683.

III. SLOVSTVENA FOLKLORA KOT ZNANJE

1. Prav gotovo je najpomembnejše dejstvo za učitelja, kolikšno znanje si pridobijo njegovi učenci iz snovi, ki mu jo posredujejo. Tokratni poskus povratne informacije je predstavljen po posameznih sestavinah in začenja – tako je pač nanese – z najšibkejšo točko. Še vedno je *terminologija* preveč ohlapna, površna, poljubna. Če drugega ne, vsaj 'narodnega blaga' (ki kopira hrvaško 'narodno blágo') bi se že lahko otresli. Za dokaz, da tu res vlada anarhija, primeri: 'ljudsko blago', 'ljudska književnost', 'ljudsko slovstvo', 'ljudsko izročilo', 'ljudska folklor', 'ustno slovstvo'. Sistematičnosti na ljubo je 'slovstvena folklor' najzanesljivejša, kakor je temeljito razloženo in utemeljeno v obsežnem poglavju na to témo. Tudi o tem, kako in kaj je z drugimi, starejšimi imeni, s prilastkom 'ljudsko', 'ustno', 'tradicijsko' se je zdaj že mogoče poučiti, zato ni več vzroka za strokovno zbežanost.
2. Pri žanrski terminologiji 'pravljica' marsikdaj zamenjuje pripoved nasploh in le s težavo si utira v stroki že dodobra utrjeno ime '*povedka*' namesto nekdanje 'pripovedke'. Od žanrov je daleč največ pozornosti posvečeno pravljici, vendar so se nekateri tekmovalci lotili kratke označbe večinoma vseh proznih žanrov, pa tudi kratkih, formulativnih oblik niso obšli. Vsekakor je izreden pomen tokratnega tekmovanja v tem, da je bilo težišče pozornosti na prozi, saj je že od vsega začetka zapostavljena v primeri s pesmijo, ker je do pripovedi veliko težje priti in tudi zapisovati jih je težje.
3. Kaže, da je *ravnina teksture* še pretrd oreh za šolsko rabo; kar je razumljivo, saj je bila v predpisani strokovni literaturi prikazana le mimogrede, a so se je nekateri v navezi na kategorijo performance pogumno lotili. To lepo kaže pripravljenost naše mladeži za novosti. Ne le opisano, tudi terminološko ustrezno so poskušali s pomočjo novo uvedenega pojma v stroko zaznamovati večplastnost avtentičnega folklornega dogodka.
4. Posebno funkcijo ima *ravnina konteksta*. Pod tem skupnim pojmom se skrivajo kaj raznorodni pojavi in v naši slovstveni folkloristiki še ni dočakal samostojne obdelave, zato ni naključje, da je izrecno omenjen komaj kdaj, medtem ko je nereflektirano bolj navzoč, bodisi v opisu okoliščin, v katerih prihajajo na dan folklorne pripovedi ali v odzivnosti sprejemalca nanje: »*Nekoč so se zbirali ob raznih kmečkih opravilih ter si lajšali delo s pripovedovanjem pravljic,*« je zelo znana misel. Pač pa je naravnost očitek stroki, ki je doslej navadno prezrla zelo pomembno dejstvo, da se takšne ali drugačne pripovedi pletejo še dandanes v gostilnah, na kar navaja skušnja, sicer iz preteklosti: »*poslušal je babico na peči in može v vaški gostilni, ki so strašili drug drugega z ustajajočimi mrtveci.*« Kategorija sprejemalca je predstavljena le v slovensko mogočem intimnem duetu: »*Z babico nisva več nalagali na ogenj.*« Ali s psihološkim orisom notranjega dogajanja otroka, ki posluša strašljive zgodbe: »*Najraje sem imela bajke o volkodlakih. Kadar sem poslušala le-te, sem se stisnila v babičino krilo in se tesno privila k njej. Mnogokrat sem pri tem sklonila glavo, v srcu pa občutila praznino. Nenadoma me je nekaj boleče spreletelo, ne vem, morda je bil strah, toda vse v meni je nenadoma popustilo. Pri strahovih sem zatiskala oči in stiskala babičino roko. Vprašanja, zakaj to, zakaj ono. Vprašanja babice niso medla, vsaj vedela je, da ji sledim. Oh, kako zna babica pripovedovati. Le od kod ve toliko pravljic, vsi jo zbrano poslušamo. Nihče se je ne upa prekiniti. Še zakašlja ne noben. Ženica je znala*

besede sukati tako dobro, da ti je že njena govorica, njen jezik pritegnil pozornost. Kmalu so poslušali še samo njo. Poslušala bi jo dneve in dneve.»

5. Vprašanje variant ni izpuščeno. Vendar kakega navdušenja nad njihovimi pojavi ni opaziti. Kajpak, kar človek (= učenec) dobi, to daje. Saj mentorji o tem niso imeli kaj prida prebrati! Za okus je ilustracija: »*Tu je ena stalna besedna zveza, tam ena stilno zaznamovana beseda, pomanjševalnica, pretiravanje, narečja in že se zgodba malo spremeni, a jedro ostane isto.*«
6. Čisto drugače je s problemom zapisovanja. Vanj se je zagrizlo veliko kandidatov za najvišja Cankarjeva odličja in so ga osvetljevali z veliko vidikov. Nenavadno plastično, z zgodovinsko nazornostjo se ga je lotil tenkočutni opazovalec življenja, pod šifro 'gaber': »*Gospoda jih je gledala zviška, Slovenci večina nič drugače. Provi so jih imeli za bedake, ki hodijo med zabitimi neukimi kmetavzi in kracajo njihove besede, slednji so menili, da so navadni gosposki razvajenci, ki ne morejo početi drugega, kot da poslušajo zdaj njihove pesmi, zgodbe, uganke. Prihajajo in vsak ima drugačne črke (metelčica, dajničica). Toda cilj so imeli vsi enak – združiti Slovence, Slovenijo, narod brez jezika vendar ni narod ... Časi se spreminjajo in mi z njimi prav nič. Še slabši smo. Imamo pisavo, jezik, sen pionirjev je postal resničnost. Spomeniki, proslave, hvalnice. Posmeh in nerazumevanje! Ta Valvasor. V čarovnice je verjel. Ni čudno, da je vse izgubil, Pred 100, 200 leti so delali za slovenščino, ker so verjeli vanjo, danes pošljemo učence delat raziskovalne naloge, ker se učitelji ne spomnijo nobene druge teme, k starim, ki jim slepi in naglušni pripovedujejo pravljice iz svoje mladosti. Na eni strani pretirano poudarjanje pomena domovine, jezika, ljudskosti, na drugi grmenje anglizmov, hrvatizmov in drugih izmov s strani medijev ... Ni težko biti zbiralec, kar se tehnike tiče, kamere, magnetofonski trakovi. Težje je najti mamce, ki se še česa spomnijo. Mamce izumirajo in mi z njimi. Sami smo si krivi! V preteklosti smo se izgovarjali na nemško, srbsko nadoblast. Danes pa sami z odprtim srcem sprejemamo vse, kar diši po tujem, tudi smrad! Kje torej začeti? Pri sebi?«* Problem je tu predstavljen do živega in kar se da celostno. Drugi samostojno razmišlja v drugo smer: z zapisovanjem nima smisla zganjati prevelikega hrupa. Prepričan je, da se bodo tovrstne pripovedi ohranile: »*Seveda ne vse, verjetno bodo na situ ljudskih ust ostale le najboljše. Saj prav to je bistveno, da se izkristalizira tisto najboljše, da ostane bistveno. Zato pretirano vestno zapisovanje ne koristi kaj dosti. Saj bodo ljudje sami izbrali najboljše. Ljudje smo namreč reka, po kateri se vali kamen ljudskega slovstva. Mi ga oblikujemo, gladimo, izboljšujemo, da je v spodnjem toku že zelo lep.*« Drugi odlomki na to témo se bolj vestno držijo predlóg iz učnega procesa in iz njih se vidi, da so vprašanje z mentorji ali sami res dobro premleli. Pa naj gre za »slovenskega Karadžiča«, na katerega je slovenska slovstvena folklorica zaman čakala, za razmerje med narečjem in knjižnim jezikom pri zapisovanju, nevarnost prilagajanja zapisanega lastnemu okusu, različna gledanja na zapisovanje, v posameznih literarnih obdobjih, pisatelje, ki so ravno z zapisovanjem folklornih motivov začeli stopati na pisateljsko pot.
7. Veliko dobrih formulacij bi bilo v tej zvezi mogoče predstaviti kot dokaz, da so bili tekmovalci dobro pripravljene. Tudi to, da je tudi zapisovalec sam vkodiran v tekst, naj se še tako trudi biti do konca objektiven. Tudi, kadar prihajajo na pomoč tehnična sredstva, snemanje ni tako preprosto. Marsikateri pripovedovalec vpričo njih otrpne, ker z njimi ni imel opravka že od otroštva. Z njim je pretrgano neposredno razmerje med pripovedovalcem in sprejemalcem

in »*zgodba postane le še brezobziren interju, žena pa anketiranka*«. Z zvočnimi pripomočki je mogoče ohraniti le ravnino teksta in deloma teksture, še zmeraj pa propade ravnina konteksta. Za njegov 'ulov' pa so danes že na voljo avdiovizualna sredstva, ki res ohranjajo, kar ulovijo, toda kaj, ko to zlepa ni zares avtentično. Še celó hudo posežejo v pripovedovalčevo integriteto: »*Stari Jelenec mrko gleda. Kamera ga je zmotila. Očitno je preslišal, ko sem mu dejal, da bomo tokrat njegovo zgodbo posneli. 'Ata bodo na televiziji.' Vnučki so vznemirjeni ... Ata kajpak nimajo izbire. Pred otročadjo se morajo izkazati. Prikimajo. Pustili se bodo snemati. Kako je bilo včasih drugače. Na kmetiji se je ustavil znan obraz, pod pazduho je nosil zvezek in v očeh prošnjo. Strastno željo, da odkrije nekaj novega. Celo poletje je bil med njimi, jih poslušal, se učil. S komajda čitljivo pisavo si je mrzlično beležil pripovedi. Vedel je, da je njegovo početje pionirsko, pomembno in potrebno. Na jesen je tovoril zaklad. Poln zvezek ljudskega blaga. Izdal je knjigo, ki jo berejo še danes. Pozabi je iztrgal kos narodove dediščine. Če je imel sposobnost in nekaj sreče, se je lahko vpisal med večje može našega naroda. O njem se bodo poučili tudi prihodnji rodovi. Danes pa smo prihrumeli na Jelenčevo domačijo, starca obdali s kabli in zdaj pričakujemo, da bo sproščeno pripovedoval. Ne vem, če moje šefe sploh zanima, kam in zakaj sem se odpeljal s snemalno ekipo. 'Poceni produkcija' pravijo temu, kar počnem. Oddajo bodo uvrstili v manj gledane televizijske ure. Koga neki zanimajo dandanes kmečke zgodbe? Jaz razmišljam v popolnoma drugo smer. Po moje sem idealist. In navdušenec. Ljudska modrost me ni nikoli pustila hladnega. Nekakšno dolžnost čutim, da jo ohranjam, urejam, zbiram. Jelenec je eden poslednjih, ki jo hrani v glavi. Prihodnost bo dočkala na video kasetah. Vsaj to ... Uf, kako se je starec razvnel! Pozabil je, da vanj bulji kamera, pripoveduje z neverjetnim žarom. Prešel je v čisto narečje, da ga komajda razumem. Opleta z rokami, dviga in spušča glas, usta se mu smeji. Uspelo je. Pravljica zamenja pripovedko. Jelenčevi domišljiji kot da ni konca ne kraja. Tehniki že mislijo spraviti opremo, a jih ustavim. Naj stari pripoveduje, poslušajte ga! Vendar ima zbiranje še smisel. Na traku je pripovedovalec s celo svojo pojavo, s poslušalci in okoljem. Ohranjeno je narečje in njegova neslutena vrednost. Ostalo bo v arhivu. Za vedno.*«

IV. SLOVSTVENA FOLKLORA KOT DOŽIVETJE

1. Kljub dejstvu, da gre v analiziranem gradivu za pručeno znanje, so vmes posejani drobci, ki zbuja slutnjo, da so doživljajsko pristni, vzeti iz življenja: naj gre za ravnino konteksta, neprimerljivo zamenjavo babice po njeni smrti s knjigo pravljic, kar vse pomeni, da so doživetja najbolj navezana na *živa bitja*. Čustvena obarvanost je značilna za leta odraščanja!
2. Drugo je doživetje okolja. Spet opisano zelo romantično, da se poraja vprašanje: je to res ali le priredba s ciljem za čim boljše uveljavitev v nekem tekmovanju. Simulacija. Folklorizem: »*Ne, v to okolje še ni posegla roka človeka – uničevalca. Tukaj je vse tako, kot je bilo nekoč. Stari čebeljak, poslikan s panjskimi končnicami me spominja na pradeda.*«
3. Bolj prepričljiva je *ironija*, s katero se mladi rod kritično in zajedljivo sprašuje o smislu obstajanja tega, kar jim predstavljamo kot vrednote: »*90-letna babica*

pripoveduje pravljico, zunaj divjajo avtobusi, vlaki, ropotajo delovni stroji, na križišču pa utripa semafor. Babica pa pripoveduje pravljico. Zunaj se iz dimnika vali črni dim, asfaltirana cesta se sveti. A babica pripoveduje. O stvarih, ki so za 'odpad', starokopitne fore, bedarije. Koga danes še zanima pravljica? Vsi drviijo v neznanu, hitijo v zakajene diskoteke, bare, kina, na zabave. Nobenega ne zanimajo pravljice. Zanje je to bedarija. V tem ne vidijo prihodnosti. Njihovo geslo je ?'Let's go to Europe! Seveda s tujim jezikom. Kdo pa govori v Angliji slovensko, v Nemčiji slovensko? Zato je slovenski jezik brezvezen in nekoristen. Kot pravljica.« Za navidezno lahkotnostjo podajanja je bolečina osebne nemoči zaradi kontrastnih razmerij med resničnostjo in ideali. Drugi spis isto vprašanje zastavlja bolj natančno: » Vsi ljudje govorijo o teh pravljicah in pripovedkah kot o ljudskem izročilu, ki ima neprecenljivo vrednost. Toda pomislimo, koliko izmed teh ljudi pravljice zares ceni. Veliko ljudi ima pravljice za nekaj otročjega, za nekaj, s čimer naj se ukvarjajo učitelji in razni strokovnjaki, če jim le kaj pomenijo.«

4. Naslednji dokaz osebnega stika s slovstveno folkloro je *gradivo, nova snov*, ki jo tekmovalci tako rekoč s terena vpletajo v svoje naloge, bodisi da je del še klasičnega fonda ali nove, recimo sodobne. Žanrsko in motivno je namreč med njima precej razločkov. Od jezikovnih obrazcev so aktualizirane nekatere primere in predvsem pregovori ali reki, ob katerih nekateri avtorji nalog lepo razvijajo svoje spise.
5. Nekaj malega je celó obogatilo arhive v strokovnih ustanovah, ki načrtno zbirajo in hranijo take reči, le da bi bilo dobro prej še preveriti, ali je gradivo zanesljivo in ga opremiti z vsemi potrebnimi podatki. Gre za pripoved o Zelenem možu: ta naj bi se vsako leto na prvi pomladni dan prikazal družinskemu članu, ki bi zjutraj prvi vstal. Gre tu za sodobnejšo transformacijo nekega starejšega verovanja ali preprosto za sestavino fantazijskega spisa. Manj zadrege je z gradivom, ki je posredovano v nalogi tržaške Slovenke in prihaja iz Škednja in okolice, ko boleče predstavlja propad ne le slovstvene folklore v tistih krajih, ampak tudi izginjanje slovenske narodne skupnosti. Svet pravljic so zamenjali današnji časopisi, revije, radio, televizija. »Ni več časa za ljudsko slovstvo, za tisto tkanino, ki jo je tkalo na tisoče ljudi v mnogih letih ... Z naseljevanjem Italijanov Slovenci izginjajo in z njimi ljudsko izročilo.« Toda če izginjejo stari motivi in žanri, še ne pomeni, da slovstvene folklore ni več. Je, le da v drugačnih oblikah. Ali pa staro dobi le novo obleko. Kakor je ponazorjeno v eni od nalog, ko lisica prevara zajčka. »Ustno izročilo se z leti posodablja in zamenjuje, figure pa bodo ostale vedno take, kakršne so zmerom bile.« »Vsak dan slišimo kak anekdotičen vic. Ti se širijo zelo hitro. V nekaj dneh zajamejo precej veliko območje. Ponavadi so smešni in kratki.« Tudi pesem ni izvzeta iz sodobne slovenske folklore. Da z novimi okoliščinami nastaja novo čutenje, ki se seli tudi v slovstveno folkloro, za dokaz naslednji odlomek: »V kateri kot so se skrile vse čudovite pravljice naše domovine, ki je bolj žepne velikosti? Kje so prelepe primerjave in koristni nasveti? Če prvošolčka vprašaš, s čim bi on primerjal belo, svetlo stvar, ti bliskovito odgovori: 'S perilom, oprano s Persilom. In mimogrede ti sestra reče, da je postelja mehka kot dr. Oetker puding. Odpirajo se ti drugi pogledi. Zdi se ti veličastnejši, mogočnejši. Nimajo pa toplote. Takšne toplote, ki jop daje babičina dlan ... Bilo je baje nekje na lepem štajerskem koncu, včasih, ko so še obešali ljudi. Ravnokar so gnali takega pridaniča na vislice, ko pristopi k njemu ženska. Ponudi mu vino. 'Pij Stane šentjanževca.' A ta ji odvrne: 'Preveč sem bil pijan v življenju. Ne bom pil.' Stopi pogumno k vrvi in čez tri hiše

visi obešen. Ženice sklepajo roke. Takrat pa pridrvi kraljevi sel in sporoča, da je obešenec pomiloščen. In kaj nas zgodba uči: pijmo šentjanževca, da si podaljšamo življenje! Ob tej pripovedi bi se babica zgrozila, dedek pa bi se nasmeljal in si obrisal mokre ustnice.» Drugi pripovedi ničesar ne manjka, da ne bi postala del slovstvenofolklornega repertoarja. »Pred nekaj leti (malo pred mojim rojstvom) je Bog ustvarjal svet in mu je zmanjkalo materiala za nek majcen prostorček na geometrijskem telesu 4pi R². Zagrabila ga je panika, saj ni vedel, kaj naj stori. Na srečo je že pred tem ustvaril živali in tako mu je na pomoč priskočila neka kokoška. Bog je imel za vsako vrsto pokrajine eno vrečo in kokoška mu je svetovala, naj po vrečah postrga ostanke in z njimi oblikuje ta prostorček. Bog je storil tako, kot mu je svetovala, saj je v večini vreč ostalo vsaj še malo materiala. Ta prostorček je bil najbolj nenavaden na celem planetu. Na njem je bilo vsega po malo – nekaj ravnine, nekaj hribočkov, visokih gora, gozdovi in celo morje in jezera. Le puščave ni bilo, ker je veter iz vreče izpihal ves pesek. Ko je bog videl, kaj je ustvaril, je bil zadovoljen in v zahvalo kokoški je temu prostorčku postavil meje, ki so oblikovale prelep kokoškin profil.» Tako je torej to z današnjo fiziognomijo slovenskega ozemlja.

6. Hvalevredno pozornost so mladi v svojih nalogah posvetili tudi zbirki Glasovi. To pomeni, da se med njimi prijemlje, čeprav je eden od tekmovalcev kritičen, da jezikovno preveč popuščajo narečjem na škodo knjižnega jezika. Toda drugi je dobro doumel, kakšno funkcijo ima odločitev zanje: *»Pod skupno zunanjo podobo zaživi vsaka narečno obarvana knjiga v svoji specifični esenci, tako kot zaživijo pod okriljem enotnega nacionalnega jezika posamezna narečja.»* V drugem primeru je rečeno, da je zanimanje za slovstveno folkloro doživljalo največji razcvet ob prelomnih točkah slovenske zgodovine in za danes je tak signal prav zbirka Glasovi. Naslednje mnenje je, da bo nemara s to zbirko *»res še v zadnjem trenutku rešeno tisto, kar je še živega med ljudmi, starejšimi in redkimi.»*
7. Za vrh v tem razdelku, če ne v celostnem prizadevanju vseh, da bi mladi začutili vrednost slovstvene folklore, je samospraševanje, kot je naslednje: *»Ob knjigah Černigoja, Tomšiča, Medveščka, Dolenca je prihajala v ospredje misel: 'Zakaj jaz ne poznam pripovedk iz mojega rojstnega kraja? Je res, da jih ni toliko kot tu v Istri?' Počutila sem se kar malce oropano in prikrajšano, saj sem se hotela tudi sama pobahati s kakšno 'domačo'. Prepričana sem, da tudi pri 'nas doma' živé pravljice, povedke, bajke, legende, le zbrati jih je treba. Pobrskati na pravem kraju, na enak način kot do sedaj –z učenci. Upam, da bo načrt zbirke Glasovi uspel in da bom čez nekaj let tudi sama prebivala pravljice moje pokrajine lastnim otrokom ter jim tako bogatila domišljijo, katera jim bo v življenju usekakor potrebna.»*

V. SLOVSTVENA FOLKLORA KOT VREDNOTA

Naj mlada usta povedo, kaj jim pomeni vrednota. *»Vrednota zveni staromodno. Pomeni pa tisto, kar je usmerjalo življenje preteklosti, da je postala sedanjost. V tej besedi je skrit pomen ohranjanja postaranih resnic, vsa sila, s katero so predniki naših prednikov ohranjali svoja dela, čar, s katerim so naši predniki (sinovi prejšnjih prednikov) zbirali in zapisovali vse, kar jim je pomenilo upanje za večnost. Ko dojamemo, kje je srž našega obstoja, se zavemo, da delo ni končano. Da stojimo na istem bregu hrepenenjske reke kot oni in da lahko le na splavih večnih del ohranimo svoje življenje, živo za večno.»*

1. Vrednota slovstvene folklorne v razmerju do zgodovine: »*Poznavanje ljudske kulture je temeljni pogoj, da človek izoblikuje svojo narodno zavest, svoj narodni ponos. To pa je v današnjem času, ko na naša tla vse bolj prodira vpliv tujih ljudstev in jezikov, zelo pomembno, kajti le, če bomo narodno zavedni in ponosni na svojo zgodovino in kulturo, bomo dovolj močni, da se bomo zoperstavili pritisku tujih narodov, ki hočejo razširiti svoj vpliv tudi na naše kraje in bomo mogli ohraniti svoj jezik in kulturo, svojo domovino.*«
Kajti: »*Kako hočemo biti Slovenci in nam pretežko je nositi našo zgodovino, naše šege, naše ljudi s seboj v srcu?*« se s parafrazo Prešernove umetnine sprašuje eden od njih. V tej luči tekmovalci omenjajo vrsto zbiralcev slovstvene folklorne v naši preteklosti in še zgodnejših avtorjev, katerih dela so postala dragocen vir zanjo, ne da bi si samo za to posebej prizadevali. Skratka kontinuiteta, predajanje življenjske vere iz roda v rod, je eden bistvenih dokazov za smiselnost spoštovanja trdožive plasti v naši kulturni dediščini.
2. Morda največ lepih besed je bilo v omenjenih nalogah posvečeno slovstveni folklori v zvezi z jezikom. Da so si udeleženci tekmovanja pridobili to zavest, je gotovo eden največjih uspehov šestnajstega tekmovanja za Cankarjevo priznanje: »*Kako sodobnemu človeku, ki živi v boju s časom, pokazati, da je ravno slovenska beseda eden najpomembnejših temeljev, na katerih stoji slovenski narod? Da smo prav zaradi izročila ter čustev, ki so izražena v njem in tlijo v nas še vedno, saj se ljudje v svojem bistvu nismo spremenili, čeprav se je močno spremenila nekdanja družbena ureditev, narod, ljudje in ne le lutke, ujete v svojem vsakdanu?*« »*S pomočjo slovstvene folklorne lahko raziskovalci spoznajo in začrtajo razvoj jezika na določenem področju, zunanje vplive na jezik, spreminjanje narečnih oblik pa tudi geografsko okolje in krajevne navade. V vsem tem pa odraža slovstvena folklorna kulturno jezikovno bogastvo naroda in njegovo občutljivost.*« Tudi nevaren sodoben položaj je reflektiran. »*Mladi ljudje se danes sploh ne zavedajo več svojih korenin. Naš jezik se kruši, saj prihaja toliko besed iz drugih jezikov, da bomo čez nekaj let že vsi govorili mešanico vseh svetovnih jezikov.*« Kdo ve, ali je naslednje razmišljanje sad lastnih spoznanj mladega človeka ali je nastalo pod vplivom mentorskega dela? Vsekakor se loteva nerešljivega vprašanja, kako omogočiti bralcu nemoteno branje, toda pričarati mu ne le pomensko, ampak tudi zvočno podobo upovedenega sporočila kar najbolj avtentično. »*Zbirka Javorov hudič je lahko berljiva, narečne posebnosti so v njej omiljene. V vseh naslednjih je dialektizmov toliko, da razen tistih, ki se pripravljajo na podobna tekmovanja, kot je tole, le redko kdo prebere te knjige. Čeprav bi morale biti čim bolj useslovenske, da bi tudi pripadnikom ostalih narečij prikazale bogastvo svojega. Delamo torej spet napake, a ravno nasprotno kot v prejšnjih stoletjih. Narečja je treba ohranjati, saj bogatijo slovensko leksiko, vendar pa ne smemo zanemarjati prednosti slovenskega knjižnega jezika, ki mora biti primeren, saj je prav ta tudi združevalen, 'je trden most'. Ne zgolj most med preteklostjo in sedanjostjo, premošča namreč tudi razdalje med Slovenci, narečja pa so tista, po katerih se razlikujemo – seveda razlikovanje ni nič slabega, saj je individualnost zelo pomembna, postaja vse bolj cenjena. Iskati je torej treba sožitje med narečjem in knjižnim jezikom, kakor se prepletata ljudsko slovstvo in visoka literatura, bi se lahko ustvarilo med obema socialnima zvrstema jezika. Vsaka vas ima svoj glas. Jezik naroda pa je seveda knjižni jezik, ki se je izoblikoval iz narečij. Nočem reči, da so narečja nepotrebna. Še kako so potrebna za nadaljnji razvoj knjižnega jezika. Z njim in v njem pa naša izročila.*«

3. Razmerju med slovstveno folkloro in literaturo je namenjeno manj besed, vendar bi bilo o tem mogoče pripraviti učencem veliko lepih ur. »Slovstvena folklorja je poseben tip besedne umetnosti, saj je v skoraj vseh njenih besedilih opazna težnja po oblikovanju jezikovnega gradiva; mnogi pisatelji so začeli svojo pisateljsko pot z zapisovanjem povedk, pregovorov, ugank.« »Levistiku in Jurčiču se je kmečki govor zdel pristnejši, zato sta svoje pripovedi položila v usta kmečkih pripovedovalcev.«
4. Nazadnje gre za funkcijo slovstvene folklore v ohranjanju narodne identitete. Predvsem je bilo to vprašanje izpostavljeno v pisanju o Lepi Vidi. »Z vsakim dnem je vedno več takih Vid, ki zapuščajo svoj dom, da bi v belem svetu našle srečo. Ana Marija ve, da je življenje oder in da protagonisti ne nosijo srca na dlaneh. Strah jo je. Kakšno vlogo ji bodo potisnili v roke? Hrepeni po boljšem svetu, v katerem ni krivic in prevar. Kje je ta svet, na drugi strani meje? Ne, tam je še slabše. Tam ni svobode. Krivijo te, ker si Slovenec. Je otrok 21. stoletja, v katerem imajo strasti demonsko moč.« »Razsvetljenci in romantiki so živeli v drugačnih razmerah. Bili so del trpečega, podrejenega naroda v večnacionalni državi. Želeli so s svojim delom pokazati mesto Slovencev v Evropi, našo vrednost, eksistenco. Kljubovanje in strah sta bila njihovi temeljni vodili. Danes je naše temeljno vodilo ponos in ne žalost, trepet in strah. Smo samostojni. Pojavil se je drug problem – pred posploševanjem, bledenjem našega evropskega prostora. Samoniklost in edinstvenost danes zamenjuje gospodarski pomen povezovanja, lažjega življenja in boljšega življenjskega standarda.« »Zanimanje za preteklost raste. Dobili smo lastno državo, ki se uveljavlja v svetu. Imamo inštitucije in jezik. Zakaj bi tajili tisto življenje naših prednikov? Veliki narodi tega ne počno. Ničesar se ne sramujejo. Zakaj bi se le? Mi smo majhni. Nismo pa neopazni. Saj imamo značilen vonj in barvo v svetu. Kot ciklama, ki je proti hrastu neopazna.« »Priča smo eksploziji razvoja pri nas, posebno med mladimi je moderno vse, kar je novo, kar ne spominja na zgodovino 'starih', lažni blišč materialnega sveta nas preveč zaslepljuje. In zdi se mi, da lahko slovstvena folklorja, do katere je veliko Slovencev brezbržnih, je ne poznajo in jih ne zanima, znova napolni sodobnega osiromašenega človeka, ga plemeniti in mu da resnično bogastvo. Ljudske pripovedi, bajke, pravljice ... so lahko za nas, ki nas tehnizirana družba razbija in cepi vezi med ljudmi, tista nova povezava, ko odkrivamo v ljudskem blagu resnično modrost, ustvarjalnost domišljije, življenjsko moč (znali so se pošaliti tudi iz težkih stvari) ter optimizem, ki je potreben vsakemu.« »Res je, da nismo velik narod, a prav zato moramo ohranjati našo nacionalno zavest, ljubiti našo literaturo in jezik. To ni nacionalizem, to ni šovinizem. To poznajo vsi narodi, ki so nase ponosni. Če pa bomo to pozabili, pa naprej posnemali Lepo Vido in se prodajali tujcem, bomo končali tako kot ona. Ne bo nas več. Vida si je sama kriva svoje usode. Sama se je odločila, da odide, da se proda za tuj blišč in sijaj. Kdo bo kriv za narodov propad? Cankar je zapisal nekaj še neprimerno lepšega o hlapcih: 'Narod si bo pisal sodbo sam.' Da, sami si bomo pisali svojo usodo. In če bomo propadli, bodisi izginili v evropskem talilnem loncu, ali pa spet komu postali hlapci, si bomo krivi sami. Ni še prepozno. Ostanimo, kar smo. Ne pustimo se vleči za nos in ne za ovratnik!« »Ponujali so nam tuje slovnice. Za nas vsekakor najdražje. Stala bi nas propada in izginotja.« »Naj končam z željo, da bi se [slovstvena folklorja – op. M. S.] vrnila k ljudem kot del osebnih vrednot vsakega izmed nas,« je zapisala ena od tekmovalk. Pridružimo se ji.

SKLEP

Pričujoči spisi dokazujejo, da so se učenci in dijaki veliko naučili, ali bolje: da ste jih mentorji veliko naučili. Seveda je vmes tudi kaj napak, a to je za šolsko delo pač razumljivo. Nekatere trditve so vprašljive, imena pomešana, terminologija nedosledna ipd.⁶ Vendar je kljub temu razpisana téma 16. tekmovanja za Cankarjevo priznanje doživela po šolah izredno lep odmev tako po številčnosti (vsega skupaj je v njem sodelovalo od prve do naslednjih težavnostnih stopenj čez sedemsto učencev oz. dijakov),⁷ kar morda po svoje dokazuje, da, če so otroci prikrajšani za doživljanje opoja neposredne kontaktne komunikacije,⁸ želijo biti v stiku z njo vsaj posredno. Njihovi učitelji pa so morda v tem tekmovanju zaslutili priložnost, da v njegovem okviru vsaj deloma nadomestijo, kar ne morejo ponuditi učencem ob svojem rednem šolskem delu. Sama doživljam to priložnost kot blagodejno kapljico v morje, saj je v učnem procesu na vseh stopnjah šolskega programa slovstvena folklor kar preveč na robu in tudi v zaostanku z dognanji stroke, ki se ji posveča.

Morda bodo šolniki na podlagi predstavljenih razdelkov našli idejo za oblikovanje kakšne svoje učne ure; in kadar bo na programu, bo napredek, če v njej ne bo prezrta skrb za doslednejšo, sistematično terminologijo.

⁶ Ob tej priložnosti: Samo en Matjaž je kot kralj prišel v slovstveno folkloro in samo ena Vida je bila tako lepa, da se je zgodilo ravno tako, zato se ti dve sestavljeni imeni pišeta v obeh njenih delih z veliko začetnico.

⁷ Za seštevek udeležencev prim. 13–14 v publikaciji *Ljudsko izročilo v slovenskem slovstvu / 16. vseslovensko tekmovanje v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje*. Ljubljana 1993. Ur. France Novak etc.

⁸ K. V. Čistov (1972), Špecifikum folklóru vo svetle teórie informácie, v: *Slovensky národopis* 20, Bratislava (1972), 345–360.

SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA NA UNIVERZI

UVOD

Kameni dobi in po raznih kovinah imenovanih obdobjih sledi danes obdobje plastike in elektronike. V postindustrijski, informacijski ali postmoderni družbi je posebnosti posameznikov in raznovrstnih skupin zmeraj težje opredeljevati zgolj na podlagi njihove prostorske pripadnosti. Le-ta postaja ob vedno večji prostorski gibljivosti tudi sama vedno težje določljiva. Kaj je domače in kaj tuje, kdo je domačin in kdo tujec? Teritorialne meje postajajo vedno bolj propustne in jih je vedno težje obvladati – kot da nastaja nekakšen »brezkrajevni svet«. Nova tehnologija prometa in komunikacij, ki v svetovnem merilu omogoča »vse bolj neposredno povezovanje«, vedno večjo dostopnost do informacij in odpravlja prostor kot oviro, hkrati tudi zapravlja njegovo zaščitno vlogo, da postajamo »vse bolj izpostavljeni (želenim in neželenim) globalnim vplivom in 'globalnim vdorom'«. ¹ Kot se umazani zračni tokovi premikajo nad celinami ne glede na meje, prav tako satelitske komunikacije ne gledajo na nacionalno neodvisnost in se ne ustavljajo na nacionalnih mejah.

Kako sploh razločevati med posameznim, krajevnim, narodnim oziroma državnim in globalnim? Globalizacija je tako nov pojem, da ga Slovar tujk iz leta 1968 še ne pozna; kljub temu nam pomaga ugotoviti, da je osnova zanjo latinska beseda *globus*. ² To pomeni, da preprosto ni pojma, ki bi lahko segel čez njegove meje medsebojnih povezav in svet res postaja ena sama vas. Slovenci se soočamo z globalizacijo na dveh ravneh: na ravni komunikacij in na ravni nove upravne ureditve evropske celine. Humanistika kot krovni pojem za vse znanstvene panoge, ki svojemu predmetu ustrezno, z lastno metodologijo in terminologijo gojijo, krepijo in poglobljajo zavest o slovenski trdnosti in enotnosti (koherentnosti) navznoter in različnosti (diferenciaciji) navzven, ima tu najodločilnejšo vlogo. Bo dozorel čas, da bodo enakopravno sprejete tudi vse folkloristične panoge. ³

Handkejevo slovo od devete dežele ⁴ je Vladimiru Kavčiču povod za premislek o pasteh, v katere se lahko v novih okoliščinah ujame slovenski narod. Avtor se zaveda ranljivosti, ki ji bo izpostavljen in njeno prihodnost slika v dokaj temnih barvah. ⁵

¹ Zdravko Mlinar, Uvod, v: *Individuacija in globalizacija v prostoru*, Ljubljana 1994, 209–210, 11–12.

² France Verbinc, *Slovar tujk*, Ljubljana 1968, 242.

³ Slovstvena folkloristika, glasbena folkloristika, plesna folkloristika, likovna folkloristika, scenska folkloristika.

⁴ Peter Handke, Sanjačevo slovo od devete dežele, v: *Naši razgledi/Razgledi po svetu*, 30. 8. 1991, 471–472.

⁵ Vladimir Kavčič, Smo se naveličali svojega slovenstva? v: *Naši razgledi* 40, 13. 12. 1991, 481: »Če bo nadaljnji razvoj potekal v sedanji smeri, bomo čez nekaj let svojo kulturno identiteto uresničevali le še na trgovskih sejnih, vaških veseljah in s cerkvenim petjem. Res bi se lahko vprašali, podobno kot se

Ali ob vstopu v Evropsko unijo in v splošne globalizacijske procese, ne pozabljamo na »globalizacijo« v slovenskem narodu samem, na njegovo notranjo povezanost, trdnost in čvrstost? Kakor so nekdanje visoko povzdigovali razum nasproti drugim razsežnostim človekove psihe, danes pa obstaja že cela vrsta priročnikov o čustveni inteligenci, se po streznjenju o enostranskosti globalizacijskih teženj utegne okrepiti spoznanje o vrednosti samo nam lastnega. Zdrav, tudi slovenski, človek stoji na dveh nogah. V tukajšnjem kontekstu to pomeni, da zavestno goji primerno ravnovesje med domačim in tujim, svetovljanstvom in domačijstvom. Vedno manj možnosti je za spontanost, zato se je tudi domoljubja treba učiti. Če se Slovenci želimo in hočemo obdržati kot narod, je nujno v razpravo o izobraževanju v Sloveniji zavestno vključiti v njegov razvoj tudi slovensko narodno identiteto. V slovenski splošno izobraževalni proces bi morala biti vključena implicitno, v visokem šolstvu pa tudi eksplicitno, da bi pripravljala ustrezen profil za pouk v osnovnih in srednjih šolah. Prva stopnja bi omogočala predvsem seznanjanje s krajevnimi in pokrajinskimi dejstvi. Na prvi stopnji bi bilo treba poglobiti in razširiti že obstoječe domoznanstvo na etnološki podlagi in mu – brez predsodkov! – dodati nekaj ur različnih panog folkloristike. V srednjih šolah bi se dijaki že lahko seznanjali s splošnimi kriteriji narodne identitete. Univerzitetni študij bi gojil kritično, a pozitivno refleksijo o njej.⁶ Za preživetje slovenskega naroda kot samostojnega subjekta je življenjsko pomembno, kaj bodo prihodnje generacije slovenskih študentov in intelektualcev v spremenjenih razmerah Evropske unije pripravljene storiti za njegovo prepoznavnost. Njenih razsežnosti, ki nas ločijo od drugih, ni mogoče prepustiti naključju in spontanosti, še manj brezbržnosti in malomarnosti. Odgovorno, zrelo, samozavestno in pogumno je treba s primernimi sredstvi javnega delovanja zajamčiti rast slovenskega naroda in obstoj države.

I. ZAČETKI SLOVSTVENE FOLKLORISTIKE NA UNIVERZI

Slovstvena folklorja je umetnost mraka. Slovenska literatura hrani marsikateri spomin na pripovedovanje v somraku večernih ur: »*Otroci so imeli navado, da so se pogovarjali, preden so šli spat. Posedli so po široki peči in so si pripovedovali, kar jim je pač prišlo na misel. Skozi motna okna je gledal v izbo večerni mrak z očmi, polnimi sanj, iz vseh kotov so se vile kvišku tihe sence in so nosile prečudne bajke s seboj. ... vsi so gledali zamaknjeni v tisto prelepo luč nebeško, tam pa je bila zvonka in resnična vsaka beseda, je imela vsaka povest svoje čisto živo in jasno lice, vsaka pravljica svoj sijajni konec.*«⁷ Medtem ko ima jug veliko sonca in vročine, je na severu več temačnosti in mraza. Ljudje se stiskajo po toplih

---

sprašuje Handke, kakšno prekletstvo je prišlo nad nas, da se s takšno lahkoto odpovedujemo malodane vsem orientacijskim smerem dosedanjega razvoja in se podajamo v neznanje. Da rešitev pričakujemo tam, kjer je v tisoč letih nismo našli. Razen, če smo se dokončno naveličali svojega slovenstva in zdaj samo še izbiramo, s čim ga bomo zamenjali. Smo odklonili srbstvo, da bi se priklonili nemštvo? Je streznitev še možna?«

⁶ Prim. M. Stanonik, Visokošolski študij in vprašanje slovenske narodne identitete, v: *Razvoj visokega šolstva v Sloveniji* (ur. Branko Stanonik, Ljubo Golič, Alojz Kralj), Ljubljana 2001, 76.

zatočiščih in skandinavski literatura je ohranila veliko pripovednih scen v smislu folklornega dogodka.⁸

Zato ni naključje, da se je znanstvena disciplina, ki jo slovensko prizadevanje precizira z imenom slovstvena folkloristika, rodila ravno v Skandinaviji in je še danes v severnih predelih Evrope ena najbolj cenjenih humanističnih disciplin. Med tistimi, katerim Kaarle⁹ Krohn knjigo posveča »v nepozaben spomin«, je tudi Moltke Moe. Njemu je bila poverjena čast, da je prvi predaval slovstveno folkloristiko. Od leta 1886 je njegova profesura obsegala norveški ljudski jezik z »norveško ljudsko tradicijo« kot stransko stroko. Leta 1899 je dal prednost norveški ljudski tradiciji, torej slovstveni folklori in poleg nje upošteval srednjeveško literaturo. Dandanes je ta katedra posvečena raziskovanju in poučevanju izrecno norveške ljudske tradicije.¹⁰

Prvi slavisti slovenskega rodu na dunajski in graški univerzi so folklorno snov dokaj aktivno vključevali v svoje razprave: Jernej Kopitar v okviru svojega koncepta o slovenski literaturi, Fran Miklošič praviloma v svojih strogo jezikoslovnih razpravah, Gregor Krek pa je že gledal nanjo kot samostojno entiteto in pripravil teoretična izhodišča za poznejšo zbirko Slovenskih narodnih pesmi. Kot prvi profesor slavistike na graški univerzi (1867–1902) jo je dvignil na znanstveno raven, pri tem pa zbiral in proučeval slovstveno folkloro slovanskih narodov, ker je pod vplivom Grimmove mitološke šole skušal v njej odkrivati slovansko mitologijo. Ta prizadevanja se prav tako kažejo v njegovi razpravi *Ueber die Wichtigkeit der slavischen traditionellen Literatur als Quelle der Mythologie* (Wien 1869) in v njegovem življenjskem delu *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte* (Gradec 1874, 1887²).¹¹

Karel Štrekelj je dokazano leta 1898 že predaval o slovenski ljudski pesmi.¹²

II. USODNI IZPAD SLOVSTVENE FOLKLORISTIKE OB USTANOVITVI PRVE SLOVENSKE UNIVERZE

Ustanovitev Univerze in Filozofske fakultete je eden najpomembnejših milnjih kamnov na poti Slovencev k modernemu političnemu in neodvisnemu narodu.¹³

⁷ Ivan Cankar, *Otroci in starci*, v: *Pesmi, Podobe iz sanj* (miniaturka), Ljubljana 1968, 76–77.

⁸ M. Stanonik, *Teoretični oris slovstvene folklore*, Ljubljana 2001, 115 sl.

⁹ Juliusa Krohna sin.

¹⁰ Kaarle Krohn, *Die folkloristische Arbeitmethode*, Oslo 1926, 20.

¹¹ Janez Dolenc, Krek, Gregor, v: *Enciklopedija Slovenije* 6, Ljubljana 1992.

¹² Monika Kropelj, Karel Štrekelj (*Iz vrelcev besedne ustvarjalnosti*), Ljubljana 2001, 58.

¹³ Dekan, red. prof. dr. Ludvik Horvat, Beseda ob osemdesetletnici Filozofske fakultete v Ljubljani, v: Zbornik Filozofske fakultete 1919 – 1999 (2000), 5–6: »Resda ob letošnjih prireditvah posebej poudarjamo tudi starejšo letnico 1619, ko so bila v jezuitskem kolegiju v Ljubljani izvedena prva visokošolska predavanja iz kazuistike. Filozofski študij, ki ga je bilo v tistem času potrebno opraviti pred vpisom na teološko, medicinsko in pravno fakulteto, je bil uveden v Ljubljani leta 1704, in s to letnico lahko začnemo govoriti o predzgodovini današnje Filozofske fakultete. Dokončno pa je ideja o ustanovitvi slovenske univerze v Ljubljani dozorela po končani prvi svetovni vojni v novi Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov. 23. novembra 1918 sta takratni ljubljanski župan Ivan Tavčar ter filozof in psiholog docent dr. Mihajlo Rostohar, habilitiran na univerzi v Pragi, sklicala na magistratu prvi sestanek, na katerem so sklenili, da se začnejo priprave na ustanovitev univerze v Ljubljani. Vse priprave je prevzela 'Vseučiliška komisija', ki je pričela delo sporazumno z narodno vlado. ... Deset strok je na fakulteti že od samega začetka: filozofija, pedagogika, zgodovina, geografija, umetnostna zgodovina, slavistika, romanistika, germanistika, klasična filologija in primerjalno jezikoslovje.«

O samostojni univerzi so sklepali v znanstvenem pododseku kulturnega odseka narodnega sveta pod predsedstvom slavista dr. Anton Breznika in v vseučiliški komisiji, ki so jo ustanovili 23. 11. 1918 in so o univerzi razpravljali že na 24. seji Narodne vlade Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani 26. 11. 1918.¹⁴ »6. marca 1919 je prišlo dovoljenje za ustanovitev univerze. 8. marca so o tem sklepali v vseučiliški komisiji in ustanovili podkomisije za posamezne fakultete.«¹⁵

Vilko Novak¹⁶ in Vekoslav Kremenšek¹⁷ se strinjata, da bi bilo za slovensko etnologijo¹⁸ čisto drugače poskrbljeno, če bi bil ob ustanovitvi slovenske univerze Matija Murko sprejel ponudbo, da pride v Ljubljano. Ob Glonarjevi karakteristiki svojega profesorja, da je bil znanstvenik z vsestransko izobrazbo, širokim razgledom in živim zanimanjem za usodo lastnega naroda, se nikakor ni mogoče otresti očitka, kako da tega ni storil. Glede na njegovo velikopoteznost, smisel za organizacijo in poznejše zasluge za južnoslovansko folklorno epiko si lahko predstavljamo, kaj bi bil lahko storil tudi za slovensko slovstveno folkloro.

Etnologija je bila med tistimi redkimi vedami, ki jih tedaj na Filozofski fakulteti niso začeli predavati, je pa bila po zgledu beograjske univerze sprejeta v izpitni red. Katedra (seminar) za etnologijo z etnografijo je bila ustanovljena šele leta 1940. Za njenega (prvega) rednega profesorja je bil izbran dr. Niko Županič. Ob minimalni zasedbi ni bilo mogoče misliti na folkloristiko kot samostojni univerzitetni predmet niti od študijskega leta 1955/56 naprej, ko ga je nasledil docent in pozneje redni profesor dr. Vilko Novak, ki je sicer razširil »obseg predavanj in vaj«, saj je od leta 1957 »za desetletje spet ostal edini učitelj na oddelku«.¹⁹ Vekoslav Kremenšek se mu je kot docent pridružil šele leta 1967/68 in začel predavati občo etnologijo in neevropsko etnologijo. V prepričanju, da bo izčistil svoje videnje etnologije, začne v drugi polovici sedemdesetih let 20. stoletja ostro polemiko sicer proti vsem panogam slovenske folkloristike, toda najbolj na udaru je bila ravno slovstvena folkloristika.²⁰

¹⁴ Zasl. prof. dr. Breda Pogorelec, dopolnila doc. dr. Irena Novak-Popov in doc. dr. Marko Stabej, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, v: *Zbornik Filozofske fakultete 1919 – 1999*, (2000), 226–227: »Vseučiliška komisija se je konstituirala 5. dec. 1918; njen predsednik je bil dr. D. Majaron, tajnik dr. F. Ramovš. V novembru 1918 si je Breznikov pododsek izdelal koncept visokošolske zgradbe po temle redu: najprej knjižnice, nato vseučilišča in akademije.«

¹⁵ Prav tam, 228.

¹⁶ Vilko Novak, Abteilung für Ethnologie an der Philosophischen Fakultät in Ljubljana, v: *Ethnologia Slavica* 4, 1972 Bratislava (1973), 276.

¹⁷ Slavko Kremenšek, 40 let etnologije na ljubljanski univerzi – predzgodovina, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 21 (1981), št. 1, 3.

¹⁸ Red. prof. dr. Božidar Jezernik, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, v: *Zbornik Filozofske fakultete 1919 – 1999* (2000), 175–176: »V VII. skupini je imela vlogo B-predmeta (etnologija z etnografijo) v zvezi z geografijo kot A-predmetom in v V. skupini (zgodovinski) kot C-predmet (etnografija). ... Predavanja v prvih letih niso bila usmerjena v sistematične preglede. Stalna kurza iz obče etnologije in slovenske etnologije sta stekla šele pet let pozneje, medtem ko je etnologijo neevropskih ljudstev tudi z etnološkega vidika vsaj delno obravnaval pri svojih predavanjih iz fizične antropologije profesor Božo Škerlj.«

¹⁹ Red. prof. dr. Božidar Jezernik, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 175–176: »Poleg predavanj na občji etnologiji je uvedel sistematična kurza o etnologiji južnih Slovanov in etnologiji narodov Evrope. Predavanja iz neevropske etnologije je prevzel profesor Milovan Gavazzi iz Zagreba.«

²⁰ Prim. Slavko Kremenšek, Je današnja slovenska etnologija antifolkloristika, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 17 (1977), št. 3. Isti, O etnologiji in folkloristiki, v: *Naši razgledi*, 21. 7. 1977, št. 20. Isti, H genezi razmerja med etnologijo in slavistiko, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), št. 2, 37–41.

Ob 80-letnici Univerze v Ljubljani in s tem tudi ljubljanske univerzitetne slavistike in slovenistike je bilo med drugim zapisano, da se včasih »zdi inkubacijska doba novih pogledov, znanstvenih dognanj in premisleka o odgovornosti družbene vloge, ki naj jo veda opravlja, kar predolga; po drugi strani pa je za temeljitost premisleka potrebno delo, ki neusmiljeno terja čas.«²¹ To spoznanje še posebej velja za slovensko slovstveno folkloristiko.

III. ODDELEK ZA SLOVANSKE JEZIKE IN KNJIŽEVNOSTI V LJUBLJANI IN SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA

Snovanje slavistike v Ljubljani se je začelo takoj po prvi svetovni vojni. »6. marca 1919 je prišlo dovoljenje za ustanovitev univerze. 8. marca so o tem sklepali v vseučiliški komisiji, ustanovili podkomisije za posamezne fakultete. 10. marca 1919 je bila seja podkomisije za filozofsko fakulteto, kjer so izdelali predloge za novo ureditev študija in za imenovanje prvih profesorjev. 15. marca so bili oblikovani zanje prvi predlogi, med njimi za filozofsko (= modroslovno) fakulteto. Iz dopisov poznejših prvih profesorjev se vidi, »da sta se predvsem Ramovš in Nahtigal čutila odgovorna, da poskrbita za stroko, ki naj bi usposabljala za poučevanje v slovenskem učnem jeziku in raziskovalno utemeljevala slovensko samospoznavanje.«²² V predlogu o organizacijsko izpopolnjeni shemi predmetov in njihovi povezavi so bile za slavistično tematiko predvidene štiri stolice. Organizacijska povezava med njimi je Seminar za slovansko filologijo. Za vsako slovenistično katedro so načrtovali po dva učitelja. Kot možne učne moči so navedeni Anton Breznik, Ivan Grafenauer, France Kidrič, Rajko Nahtigal in Fran Ramovš. »Prva (Nahtigalova) stolica naj bi zajemala starocerkvenoslovanski jezik in literaturo, primerjajoče slovansko jezikoslovje, slovansko fonetiko, medsebojno razmerje raznih starih tekstov, sorodnost slovanskih jezikov, slovanske starožitnosti itd. Druga (Priateljeva) stolica naj bi zajela (kulturno) zgodovino slovanskih narodov. Tretja (Ramovševa) bi se ukvarjala z zgodovino slovenskega jezika, slovensko dialektologijo, slovensko fonetiko in z izdajanjem starih tekstov. Njen seminar bi prevzel nalogo zbirati gradivo za slovensko zgodovinsko slovnico in dialektološko karto. Naloga četrte, ki jo Ramovš v navedenem času še pripisuje Kidriču in Grafenauerju, pa naj bi bila kulturno-estetska zgodovina slovenskega slovstva.«²³

Ivanu Grafenauerju je že leta 1912, nekaj mesecev pred svojo smrtjo, Karel Štrekelj sporočil, da ga namerava na podlagi dotlej opravljenega znanstvenega dela – čeprav ni imel doktorata – predlagati za visokošolskega profesorja na Češkem, toda Štrekljeva smrt je dogovarjanja preprečila. Leta 1916 je Grafenauerju s podobnim namigom svetoval Matija Murko, naj doseže doktorat, kar je nato tudi storil. Zato je imel vse pogoje, da je ob snovanju ljubljanske univerze veljal za najresnejšega kandidata za profesorja zgodovine slovenske književnosti. Zanj so si je po navodilih vseučiliškega odbora pridobil tudi formalno

²¹ Zasl. prof. dr. Breda Pogorelec, dopolnila doc. dr. Irena Novak-Popov in doc. dr. Marko Stabej, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 225–226.

²² Prav tam, 226–227.

²³ Prav tam, 226–227.

kvalifikacijo s habilitacijo na zagrebški filozofski fakulteti. Tudi formalno se je prijavil za to mesto,²⁴ ki je bilo predvideno po tedanjem osnutku za organizacijo filozofske fakultete. V zimskem semestru 1919/20²⁵ je imel predavanja iz starejše slovenske slovstvene zgodovine in o razvoju slovenskega pisnega jezika kot privatni docent zagrebške univerze. Kljub temu da je bil »edini, ki je 'skoro docela po prvotnih virih po obširnih pripravljanih študijah' predelal vso slovensko slovstveno zgodovino in v Kratki zgodovini predložil o svojem delu 'neke vrste predhodno poročilo o proučevanju', je bil »z drugačno ureditvijo kateder« zavržen, čemur je bilo vzrok »dejstvo, da je bilo res povsem kvalificiranih moči za zgodovino slovenskega slovstva (pa tudi sicer za slavistiko), več, kot je bilo mest na novi fakulteti, in pri izbiranju med njimi so nato odločale druge stvari, od tesnejše poprejšnje povezanosti do političnih momentov.«²⁶

Z zgubljeno Grafenauerjevo nastavitvijo je edino na predavanjih pri Rajku Nahtigalu v predavanjih o slovanskih starožitnostih obstajala možnost, da se nadaljuje tradicija, ki jo je vpeljal slovenski rod na dunajski in predvsem graški slavistiki – da se pri svojih predavanjih posveča posameznim vprašanjem slovenske slovstvene folklorje.²⁷ Vendar ni nobenih podatkov o tem, ali se je tudi res izvajala. Težko je razumeti, da je bilo področje slovenske slovstvene folkloristike na ljubljanski slavistiki formalno popolnoma prezrto.²⁸

Ivan Prijatelj jo je v svojem nastopnem predavanju na slavistiki ljubljanske filozofske fakultete sicer opredelil v razlagi pojma »slovstvo«: »S tem nazivom označujemo vse narodno umovanje, ki se poslužuje za svoje izrazilo 'besede' (slova), od preprostega narodnega rekla ali pregovora do kompliciranega filozofskega traktata.«²⁹ Vendar jo dosledno svojemu pojmovanju literarne zgodovine v nadaljevanju samozavestno izloči iz nje: »Slovstvo, pismenstvo, književnost in literatura pomenijo – po svojem postanku, ne pa seveda po svojem trajnem obsegu – obenem tri stopnje v razvoju narodne kulturne zavesti. Tudi najprimitivnejši rodovi imajo potrebo skromnega umstvenega snovanja, ki ga izražajo v jeziku. Že prvotni človek izraža svoja enostavna čustva in začetke svojih miselnih tvorb v pregovorih, prilikah, narodnih pesmih, svoje doživljaje v sporočilih, svoje religiozne pojme,

²⁴ Prim. *Letopis SAZU* 15, 1964, Ljubljana 1965, 65 sl.

²⁵ Bogo Grafenauer: Življenje in delo, v: *Ivan Grafenauer, Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, Celje 1973, 258.

²⁶ Glede na logiko dogajanja je verjetnejša ta letnica, čeprav sin Bogo Grafenauer navaja drugo, in sicer zimski semester 1920/21. Bogo Grafenauer, Življenje in delo, v: *Ivan Grafenauer, Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, Celje 1973, 258.

²⁷ France Bernik, predsednik SAZU 1. 2. 2002. v predsednikovem službenem avtu na poti z Destrnika v Ljubljano: »O tem nista odločala France Kidrič in Ivan Grafenauer, kot je povedal Jože Lipnik na spominskem posvetu na Destniku. Vaše področje ni prišlo do svoje stroke.«

²⁸ Vendar se je nekako po ovinku ljubljanska slavistika simbolično utemeljevala tudi na folkloristični osnovi, ko je začela njena knjižnica graditi svoj fond »z nakupom dragocene knjižnice graškega profesorja dr. G. Kreka. Ta začetni fond je ob pomanjkanju pravega knjižničarja pomagal katalogizirati dr. Avgust Pirjevec, poznejši knjižničar v državni licejni biblioteki.« Prim. Zasl. prof. dr. Breda Pogorelec, dopolnila doc. dr. Irena Novak-Popov in doc. dr. Marko Stabej, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 230–231.

²⁹ Ivan Prijatelj, *Literarna zgodovina*, v: *Izbrani eseji in razprave*, Ljubljana 1952, 3: »Narodno zarotilo ali umetna pesem pravega ali dozdevnega pesnika, srednjeveška kronika ali pragmatično moderno zgodovinsko delo, učbenik, slovar, knjižni katalog, sadjerejsko navodilo, politični ali nabožni govor – vse je slovstvo.«

razlagajoče postanek stvari in sveta v bajkah, pogosto še zelo kurioznih po vsebini in obliki. S temi proizvodi se začenja slovstvo vsakega naroda. V tem prvem slovstvu ne igra individualnost še nikake vloge in je tudi navadno neznan. Ni se še osmislila in oddelila, iz kolektivnosti ustvarja in vanjo tudi tone. V tej fazi ne pomeni z rabo jezika ustvarjena produkcija do malega nobenega drugega kakor narodopisni in jezikoslovni interes.«³⁰

Seveda ostaja odprto, ali bi se Ivan Grafenauer ob prvotno predvideni zasedbi na ljubljanski slavistiki res posvetil tudi slovenski slovstveni folklori, kakor se je vrnil k njej ravno zato, ker so mu bila vrata na fakulteto zaprta. Prav pred tem zasukom svojega dela je po smrti Ivana Prijatelja († 23. 5. 1937) za kratko še enkrat mislil na univerzitetno stolico, vendar je ugotovil, da z njo nima več prave prihodnosti.³¹ Kljub formalni izločenosti iz akademskega življenja je v poznih letih dobil za svoje delo izjemno zadoščenje. Zaradi medvojnih objav ga ni doletelo izobčenje, kakor nekatere slovenske akademike, ampak je bil na predlog Franceta Kidriča, ki ga je že 16. maja leta 1940 predlagal za dopisnega člana Akademije znanosti in umetnosti, 21. decembra 1946 izvoljen za njenega rednega člana.³² Slovenski slovstveni folkloristiki je vtisnil svoj pečat, ki ga je najprodnorjeje ovrednotil Jože Pogačnik.³³ Na predlog prof. dr. Antona Slodnjaka je s Filozofske fakultete dobil vabilo z dne 6. decembra 1955, naj prevzame 'honorarna predavanja iz slovenskega ljudskega pesništva'³⁴ za slaviste. »'Častno povabilo' je odklonil s formalnim razlogom.«³⁵

³⁰ Prav tam, 4.

³¹ Bogo Grafenauer: Življenje in delo, v: *Ivan Grafenauer, Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, Celje 1973, 267: »Po razgovorih s prof. Kidričem in Ramovšem pa je spoznal, da je zaradi omejenega števila sistemiziranih mest na filozofski fakulteti in njihove vrste ostalo po smrti rednega profesorja in izvršitvi volitev, ki so že nekaj časa čakale, na razpolago le mesto docenta, ki ga ne bi mogel sprejeti bodisi glede na svoje znanstveno delo bodisi glede na materialne posledice tega koraka, kar spričo številne družine ni bilo mogoče. Tako se je življenjska pot dokončno obrnila.«

³² Prav tam, 272, 276: Za svoje delo je dobil v zrelih letih veliko priznanje. 16. maja leta 1940 je bil na Kidričev predlog izvoljen za dopisnega člana Akademije znanosti in umetnosti in spet na njegov predlog 21. decembra 1946 za rednega člana Akademije znanosti in umetnosti.

³³ Jože Pogačnik, Ivan Grafenauer in literarna zgodovina, v: *Ivan Grafenauer, Literarnozgodovinski spisi*, Ljubljana 1980, 23–24, 25–26: »Kljub temu da o tej plasti Grafenauerjevega dela velja mišljenje, ki ga pripisuje folkloristiki, je mogoče trditi, da so njegovi temeljni nagibi vendarle literarnozgodovinski. Avtor je imel ustno slovstvo za eno od plasti srednjeveškega besednometnostnega ustvarjanja, zato je njegova obravnava teh tém lahko pravilno ocenjena samo iz omenjenega izhodišča. Vsebina ustreznih prispevkov razkriva stalno prepletanje problemov iz različnih plasti, vse pa se združuje v kar precej zaokroženo podobo časa, ki ga avtor obravnava. Za pravilnost tega izhodišča velja omeniti Grafenauerjeve poskuse, da iz analitičnega dela napravi tudi sintezo. Uvod v *Kratki zgodovini starejšega slovenskega slovstva*, ki je izšla po avtorjevi smrti (pri Mohorjevi 1973), priča o vztrajnem naporu, da se zamisel v polni obliki uresniči, po drugi strani pa o silnih težavah, ki so delu stale nasproti. Ko bi bila omenjena knjiga lahko izšla med obema vojnama, bi bila utegnila s svojo načelno usmeritvijo nad vse pozitivno vplivati na slovensko literarnozgodovinsko pisanje. Objavljena pa je bila v času, ki ni bilo naklonjeno srednjemu veku, in v trenutku, ko so bile tudi na Slovenskem definitivno zamenjane delovne metode. Njen pomen je ostal ozko strokoven, ker ji je do širšega kroga zaprl pot tudi, z današnjih stališč, suhoparen pozitivistični slog.« Bogo Grafenauer: Življenje in delo, v: *Ivan Grafenauer, Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, Celje 1973, 277–278: »Ze od leta 1948 je pod Grafenauerjevim vodstvom pri SAZU v Ljubljani obstajala 'komisija' ki je bila podlaga za ustanovitev Inštituta za slovensko narodopisje 3. oktobra 1951. Njegova prva sodelavca sta postala Milko Matičetov (1952) in Niko Kuret (1954), ki sta 1955 oz. 1956 dosegla doktorat kar na SAZU.

³⁴ Iz besedne zveze »ljudsko pesništvo« ni jasno, ali gre pri tem res zgolj za pesmi ali za cel žanrski sistem slovstvene folklore, saj prav Ivan Grafenauer sam (*Narodopisje Slovencev* II, Ljubljana 1952, 12–85)

Morda je Milko Matičetov na to, ko je na posvetovanju o razmerju med etnologijo in slavistiko leta 1980 načel vprašanje katedre za slovstveno folkloro: »Vem, da so med prof. Grafenauerjem in prof. Slodnjakom že tekli pogovori in so bili narejeni prvi koraki, da bi se po vzorcu Beograda, Zagreba, Skopja itd. tudi na ljubljanski univerzi ustanovila katedra za ustno slovstvo.«³⁶ Matičetovega je s hrvaško izkušnjo³⁷ podprl prof. dr. Tvrтко Čubelić iz Zagreba. Tu podajamo začetek in konec njegovega izvajanja: »Mislim, da sem telepatsko sugeriral Milku Matičetovemu, naj spregovori o potrebi katedre za ustno slovstvo. ... Oprostite, če kot vaš gost rečem, da bi tudi slovenska kultura mnogo pridobila s to katedro. Nočem vam brati levitov, toda sijajna slovenska kultura in slovenski človek, ki tukaj čuva svoj jezik in kulturo, bi prišli še močnejše do izraza prav skozi ustno književnost.«³⁸ V nadaljevanju razprave so njeni udeleženci pretresali navrženo misel o omenjeni katedri.³⁹ Vsi razpravljavci so si bili enotni, da je potrebna, tako da se je Milko Matičetov kar »čudil slavistični širokosrčnosti, ki je do sedaj ni bilo opaziti.«⁴⁰ Najbolj se je ogreval zanjo Franc Zadravec, saj »je bil mnenja, da ni zadržkov za tako katedro.«⁴¹ Predlagal je kar konkreten dogovor o tem,

---

pod naslovom Narodno pesništvo obravnava ne le »narodne pesmi«, ampak tudi pregovore, uganke, »narodne povestice«: bajke, legende, povedke in pravljice.

³⁵ Bogo Grafenauer: Življenje in delo, v: *Ivan Grafenauer, Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, Celje 1973, 277: »... pravi vzrok – o njem sva pred odgovorom fakulteti imela dolg pogovor – pa je bil dvojen: žal mu je bilo porabljeni očitno ne več dolgo odmerjeni čas življenja (le par let poprej mi je dejal, da je življenje preko sedemdesetega leta »podarjeno«) za povzemanje starega in znanega namesto za iskanje novega in odkrivanje neznanega, pa bi še to storil, če bi imel upanje, da bi delo trajalo dovolj dolgo, da bi si vzgojil kakega učenca za nadaljevanje svojega dela. Toda tega si ni upal dočakati in je vedno sodil, da bi bil uspeh hitrejši in bolj zagotovljen, če bi mogel dobiti še kaka asistentska mesta na inštitutu pri akademiji in tako voditi k metodi, znanju in delu že ljudi z diplomo. Toda to se je uresničilo šele po njegovi smrti.«

³⁶ Milko Matičetov; Diskusijski prispevki, razgovori ob referatih, pripombe in mnenja, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), št. 2, 112: »Do tega pa ni prišlo in to je minus, ki pa se da odpraviti. Uradna slavistika še danes lahko popravi to napako, saj je anomalija, da v Ljubljani katedre ni, čeprav jo imajo univerze v Jugoslaviji, celo mlada prištinska fakulteta. Ta anomalija ima stare korenine, ki segajo še v Zoisov krog. Zois je namreč svetoval Vodniku, naj ne izda ljudskih pesmi, ker to ne bi bilo vredno njegovega imena. Potem je brošurico publiciral Zupančič. To so dejstva, ki jih bomo morali še načenjati. Pri slavistiki se bo dalo stvari popraviti, saj je imel že prof. Merhar ciklus predavanj. Zdaj to delo opravlja prof. Koruza, ki ljudsko slovstvo vključuje v svoja predavanja. Z naše strani pa obstaja želja, da bi bila veda zastopana na ljubljanski slavistiki.«

³⁷ Tvrтко Čubelić, Diskusijski prispevki, razgovori ob referatih, pripombe in mnenja, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), št. 2, 112: »Na kratko bom povedal, kako je s tem pri nas na Hrvaškem. Reči moram, tovariši in tovarišice, da je bil pri glasovanju za katedro pri nas, od 178 glasov samo eden proti. In to so bili etnologi. To ni nikakršen javni napad, saj so to znane stvari. Tudi ne mislim, da je bila etnologija proti katedri. Šlo je za osebne zadeve in kombinacije. Končno smo katedro dobili, do takrat pa smo v kulturnem in literarnem življenju mnogo izgubili. Danes popravljamo te stvari.«

³⁸ Prav tam, 112.

³⁹ V poročilu o tem se sicer rabi zveza »ustno slovstvo«. Toda doslednosti na ljubo vztrajam pri svoji terminologiji, kjer ne gre za dobesedne navedke.

⁴⁰ Marko Terseglav, Diskusijski prispevki, razgovori ob referatih, pripombe in mnenja, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), št. 2, 112: »Obveljalo je mnenje, da katedre doslej ni bilo zaradi vsemogočih vzrokov, ne nazadnje tudi zaradi nekaterih osebnih nasprotovanj med slavističnimi profesorji in folkloristi v preteklosti. Teh problemov zdaj ni več, zato tudi ni več zadržkov, da se katedra ustanovi.«

⁴¹ Prav tam, 112.

kakšna bi bila katedra, kakšne možnosti so za njeno ustanovitev. Ravno v prispevku za to srečanje je Franc Zadavec uporabil besedno zvezo »slovstvena folklor«,⁴² ki je postala izhodišče za izčiščeno folkloristično terminologijo. »S posebno katedro za ustno slovstvo v okviru slavistike so soglašali tudi etnologi (dr. Kremenšek), saj problematika, ki bi jo katedra obravnavala, sodi pač v sklop literarne zgodovine.«⁴³ Posvetovanje se je končalo z veliko upi za slovensko slovstveno folkloristiko na ljubljanski Filozofski fakulteti.

Prof. dr. France Kidrič, ki je predaval starejše slovensko slovstvo do 1949, je sem in tja le navrgel kaj folklornega,⁴⁴ medtem ko pri Mirku Ruplu v obdobju od leta 1949/50 do l. 1961/62 o tem ni nič znanega. Pač je zanesljivo na svojih predavanjih za ljubljanske slaviste predvsem ljudski pesmi posvečal veliko pozornost višji predavatelj Pedagoške akademije Boris Merhar,⁴⁵ od 1962/63 do 1970/71.⁴⁶ Nasledila sta ga prezgodaj umrla Jože Koruza († 8. 8. 1988) in Tone Pretnar († 16. 11. 1992) in prevzela za njim tudi tradicijo izjemnega spoštovanja do ljudske pesmi, tako da so drugi žanri slovstvene folklore in njena teorija ostajali popolnoma v senci. Sledila sta leta 1993 Marko Juvan⁴⁷ in Igor Grdina.⁴⁸ Tedaj je dozorela odločitev, da se področje, na katero se nanaša drugi del imenovane katedre, prepusti ustrezno kvalificirani moči. Na pobudo Komisije za dodiplomski študij na Filozofski fakulteti je bilo treba leta 2000 pripraviti za tisk nov študijski program za vse predmete tudi na oddelku za slovanske jezike in književnosti.⁴⁹ Od tod program tudi izrecno za slovstveno folkloristiko. Leta 1998 je zasvetila zelena luč za možnost, da se študentje

⁴² Franc Zadavec, Folklorni junaki v Cankarjevi literaturi, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), št. 2, 81: »Razmišljanje o vprašanju folklor – Cankarjevo literaturo je moč začeti in tudi že utemeljiti z dvema mislima, s katerim sta Župančič in Cankar opozorila, kaj vse je *slovstvena folklor* (podčrtala avtorica) modernistom in kaj lahko pomeni pesnikom sploh.«

⁴³ Marko Terseglav, Diskusijski prispevki, razgovori ob referatih, pripombe in mnenja, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), št. 2, 112: »Ker pa je ustno slovstvo in sploh folkloristika tudi etnološki problem, se etnologi tovrstnim raziskavam seveda ne bodo odrekli in jih bodo razvijali v skladu s svojo metodološko usmeritvijo.«

⁴⁴ Prim. France Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva* 1929–1938, 268–269, 719–720.

⁴⁵ To vem iz lastne izkušnje, ker sem bila njegova študentka. Še danes vem, da sem bila vprašana Desetnico in njegov komentar ob mojem odgovoru.

⁴⁶ Zasl. prof. dr. Breda Pogorelec, dopolnila doc. dr. Irena Novak-Popov in doc. dr. Marko Stabej, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 234.

⁴⁷ Pismo dr. Marka Juvana, Ljubljana 2. 10. 1995: 1. Pojem ustno slovstvo in sorodni izrazi ter njihove različne predpostavke. Razlike med ljudskim/ustnim slovstvom in leposlovjem: prenosniške, socialne, komunikacijske, funkcijske, sturkturne, žanrske. 2. Razmerje med ustnim slovstvom in literarnim sistemom je legitimen predmet literarne vede. Smeri razmerij med ustnim slovstvom in literaturo: folklor > literatura, literatura > folklor, F > L > F. Tipologija (glede na stopnjevanje distance do US predlog): zapis, priredba, prepesnitev; imitacija (folklorizacija); stilizacija; citiranje, parafraza, parodija. Prenosi US v sistem literature prek različnih vlog: zapisovalci, izdajatelji, uredniki, pisci programov, pisatelji, bralci. 3. Kratak oris zgodovine recepcije US v literarnem sistemu (s posebnim ozirom na modernizem): začetki sistematičnega zbiranja, uzavešanje LS kot posebnega pojava (vzporedno z zavestjo o avtonomiji leposlovja), narodnopotrjevalna vloga, izguba socialno-duhovne osnove LS v modernizirajočih se družbah, folklorizem kot meščanska konvencija, začetki »literarizacije folklore« pri Jenku in v moderni; mit – folklor – modernizem, (re)mituzacija; mit in folklorne predloge v modernizmu: Taufer, Šeligo, M. Dolenc, M. Švabič, M. Kleč, F. Rudolf, S. Makarovič, J. Snoj idr.«

⁴⁸ Zasl. prof. dr. Breda Pogorelec, dopolnila doc. dr. Irena Novak-Popov in doc. dr. Marko Stabej, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, v: *Zbornik Filozofske fakultete* 1919 – 1999, 239.

⁴⁹ Okrožnica: doc. dr. Irena Novak-Popov, v Ljubljani, 24. I. 2000.

v okviru tega predmeta odločijo za diplomske naloge, kar je v veliko obojestransko zadovoljstvo in korist.

Vsemu prizadevanju zadnjih desetletij navkljub je v zastareli terminologiji vržena rokavica: »Na oddelku za slovenistiko je ustno slovstvo predstavljeno kot predstopnja umetne književnosti, pa še to iz literarnega vidika;«⁵⁰ Trditev je iz trte zvita. Bistvo visokošolskih predavanj iz slovstvene folkloristike je ravno v tem, da sta slovstvena folklor in literatura dve veji besedne umetnosti, ki imata v jeziku skupne korenine. Prva je veliko starejša, toda z nastankom literature ni zamrla, temveč živi vzporedno z njo – s svojimi nepogrešljivi sokovi tudi zanjo.

Ob razcepitvi Oddelka za slovanske jezike in književnosti na oddelk za slavistiko in oddelk za slovenistiko, 14. oktobra 2002 je *ustno slovstvo/slovstvena folklor* pripadla na novo ustanovljenemu oddelku, torej slovenistiki.

IV. ODDELEK ZA SLOVANSKE JEZIKE IN KNJIŽEVNOSTI V MARIBORU IN SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA

Poglavitno zaslugu za začetek predavanj iz slovstvene folkloristike na oddelku za slovanske jezike in književnost na Pedagoški fakulteti v Mariboru imata izredna članica SAZU, zaslužna. prof. dr. Zinka Zorko in izr. prof. dr. Jože Lipovšek, dolgoletni predstojnik omenjenega oddelka. Prva predavanja so bila za izredne študente spomladi leta 1998 in poleti istega leta se je že ponudila priložnost za prve diplomske naloge iz tega predmeta. V študijskem letu 1998/99 so se začela predavanja iz slovstvene folkloristike v okviru izbirnega predmeta tudi za redne študente.

1. Vzgojno-izobraževalni cilji

Seznanimi slušatelje s sinkretično naravo posameznih panog folklore in z od tod izhajajočo nujnostjo, da jo obravnava stroka, ki je zasnovana interdisciplinarno.

Utemeljiti umestitev folkloristike med etnologijo/kulturno antropologijo na eni strani in umetnostne panoge na drugi strani glede na ± navzočnost estetske funkcije v folklornih pojavih.

Osredotočiti se specialno na slovstveno folkloro kot eno od vej besedne umetnosti – z namenom, da bi se bodoči šolniki znašli pri morebitnem terenskem in raziskovalnem delu ne le njih samih, ampak tudi učencev, ki bi tako na najbolj pristen način pridobivali občutek za njene vrednote – bodisi na komunikacijski ravni (psihološki in sociološki) bodisi nadosebni (zgodovinski vidik; narodna identiteta ipd.).

2. Vsebine

a) *Fenomenologija predmeta*: definicija slovstvene folklore, posebno glede na razmerje do jezika, literature in trivialne literature. Terminologija. Sinkretičnost slovstvene folklore. Tri njene ravnine: tekst, tekstura, kontekst. Otroška slovstvena folklor.

⁵⁰ Marjetka Golež, Med tradicijo in inovacijo ali položaj folkloristike v sodobni znanosti, v: *Glasnik SED* 41/1, 2. Ljubljana 2001, 120.

Psihološki, pokrajinski itd. vidik slovstvene folklore. Urbana, sodobna slovstvena folklor. Imitacija slovstvene folklore = slovstveni folklorizem.

- b) *Zgodovina predmeta*: gre za sistematičen pregled lastnosti in posebnosti slovstvene folklore pri Slovencih od srednjega veka do danes, to po posameznih obdobjih, kakor jih zaznamuje literarna zgodovina. Ob tem tudi nakazati vprašanje kontinuitete stroke: slovstvene folkloristike.
- c) *Metodološka vprašanja*: inventarizacija, klasifikacija, redakcija in interpretacija gradiva. Kako pritegniti učence k raziskovanju slovstvene folklore. Slovstvena folklor v očeh mladostnikov. 1. kot stereotip, 2. kot folklorizem, 3. kot znanje, 4. kot doživetje, 5. kot vrednota.⁵¹

Doslej se jih je pri tem predmetu okrog dvajset odločilo za diplomske naloge.

V. UNIVERZA NA PRIMORSKEM

Kljub enkratnemu bogastvu, ki jo izpričuje slovstvena folklor ravno v zahodni Sloveniji in še čez, je ena od novo nastajajočih humanističnih visokošolskih ustanov v tem prostoru šla ravnodušno mimo tega dejstva, medtem ko se je druga izkazala s poslušom zanj.

1. ZNANSTVENORAZISKOVALNO SREDIŠČE, KOPER

»Izhajajoč iz slovenske nacionalne potrebe je Vlada Republike Slovenije 13. 7. 2000 ustanovila strokovno delovno skupino za ustanovitev Univerze na Primorskem. Sestavljali jo bosta dve enakopravni enoti: v Slovenski Istri in v Novi Gorici. Za tukajšnje poglavje je pomemben predvsem poudarek na narodnostni identiteti.⁵² Kajti ravno s tega vidika se je zdelo primerno organizatorje nove ustanove spomniti na vedno znova zapostavljeno področje v slovenski humanistiki.⁵³ Pomislek ob programu Fakultete za humanistične študije v nastajanju zadeva predvsem zanemarjeno slovensko narodno identiteto.⁵⁴ Nobena od naslovnih na pobudo

⁵¹ Sledijo naslovi priročnikov za študij. Marija Stanonik, Ljubljana 17. 10. 1997.

⁵² »... Ta delovna skupina pripravlja strokovne podlage ter koordinira naloge, povezane s pripravo elaborata in ustanovitvenega akta za Univerzo na Primorskem. Predlagala bo, da je Univerza na Primorskem državna univerza, njen ustanovitelj pa Republika Slovenija. Univerzo na Primorskem bosta sestavljali dve enakopravni enoti: v Slovenski Istri in v Novi Gorici. II. Univerza na Primorskem bo namenjena krepitvi gospodarstva, pomorske usmerjenosti Slovenije in razvijanju slovenske nacionalne istovetnosti.« Pismo o nameri za ustanovitev Univerze na Primorskem, Ljubljana, 4. oktober 2000. Podpisniki: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, ki jo zastopa predsednik, akademik, prof. dr. France Bernik, Ministrstvo za šolstvo in šport, ki ga zastopa minister prof. dr. Lovro Šturm, Univerza v Ljubljani, ki jo zastopa rektor prof. dr. Može Mencinger, Univerza v Mariboru, ki jo zastopa rektor prof. dr. Ludvik Toplak. »

⁵³ Novo nastajajoči Univerzi na Primorskem bi manjkalo nekaj bistvenega – srce! – če bi ostala zgolj pri disciplinah, ki jih je mogoče poučevati in raziskovati kjer koli na svetu, četudi je, pragmatično gledano, to lahko Primorski in Sloveniji v celoti zares v korist. Toda ob tem si zasluži tudi kaj takega, kar ji bo dajalo pečat posebnosti, izjemenosti, unikatnosti.

⁵⁴ Med take discipline vsekakor sodijo t. i. nacionalne humanistične vede, med katerimi – o tem sem globoko prepričana – sodi slovenska slovstvena folkloristika v sam vrh omenjenih ved. Svojo trditev utemeljujem z izredno bogato slovstveno dediščino ravno v območju, ki ga bo formalno pokrivala

ni odgovorila, zato je bila dr. Luciji Čok, predstavljena še enkrat, tedaj ko je bila že ministrica, ki se je za pobudo zgolj zahvalila, ni se pa do nje opredelila ali jo ponudila v širši pretres.⁵⁵

2. POLITEHNIKA, NOVA GORICA

Pač je na pobudo Zoltana Jana, organizatorja slovenistike na Politehniko v Novi Gorici slovenska slovstvena folkloristika zastopana v njenem programu. Kot enega od izbirnih predmetov bi jo študentje vpisovali v 2. letniku, polovico kot predavanja in polovico v obliki seminarskega dela. Učni načrt⁵⁶ zanj je objavljen v Predlogu univerzitetnega dodiplomskega študijskega programa za slovenistiko.⁵⁷

Avgusta 2002 je bila dokončana priprava študijskega programa za slovenistiko in poslana v potrditev na Svet za visoko šolstvo Republike Slovenije⁵⁸ in ta je konec septembra leta 2003 potrdil novogoriški dodiplomski univerzitetni študijski program.⁵⁹

prihodnja Univerza. Na to sem postala pozorna že kot prva in dolgoletna sodelavka pri projektu Slovensko narodnoosvobodilno pesništvo 1941–1945 (nosilec akademik prof. dr. Boris Paternu v letih 1972–1987), saj se je v korpus okrog 12000 besedil ravno s Primorske nabralo daleč največ gradiva. To sem si razlagala z dejstvom, da je Primorsko že dve desetletji pred nastopom nacizma teptal fašistični škorenj in je bil zato tako množičen odziv na možnost ustvarjanja v materinem jeziku. Reševanju iz pozabe tistega duhovnega substrata, ki mu v strokovnih opredelitvah nadevam ime slovstvena folklor. O tem priči ne le tako rekoč neizčrpno bogastvo v zbirki Glasovi, v kateri je doslej izšlo 22 knjig, od katerih jih je ena tretjina s Primorske (št. 1, 2, 3, 4, 6, 11, 12); glede na bogastvo gradiva in zainteresiranost za delo pa bi jih lahko dodali še enkrat toliko. To potrjujejo tudi rezultati izjemno uspešnega dela Janeza Dolenca (Tolminsko), Marjana Tomšiča (Istra) in Franca Černigoja (Gora) pa tudi Pavla Medveščka (na meji med Tolminskim in Benečijo), ki se vsi lahko pohvalijo s po nekaj knjigami gradiva iz slovenske slovstvene folklor. Vsekakor v tej zvezi ni mogoče prezreti tudi življenjskega dela dr. Milka Matičetovega v Reziji in skladatelja Pavleta Merkuja v Beneški Sloveniji. Našim rojakom v zamejstvu se s tega vidika vse bolj poveča Furlan mag. Roberto Dapit, ki že zelo dobro obvlada slovenščino.

Prav tako kaže veliko spoštovanje in zanimanje za tovrstno problematiko tudi mlajši rod, saj sta dve študentki na ljubljanski slavistiki pripravili imenitni diplomski nalogi na témo (primorske) slovstvene folklor, v delu pa je tudi magisterij Barbare Ivančič Kutin, mlade raziskovalke na Inštitutu za slovensko narodopisje pri ZRC SAZU v Ljubljani. Z vso strokovno odgovornostjo in velikim veseljem bi bila pripravljena sodelovati v učnem procesu v omenjeni smeri, dokler bi ne vzgojili domačega mladega rodu strokovnjakov, ki bi tako bogato področje slovenske slovstvene folklor lahko vzeli v svoje roke.« Doc. dr. Marija Stanonik, pismo, Ljubljana, 27. 9. 2000 doc dr. Luciji Čok, Znanstvenoraziskovalno središče Koper in doc. dr. Duši Knel-Umek, državni sekretarki za visoko in strokovno šolstvo (sektor za visoko šolstvo) na Ministrstvu za šolstvo, Ljubljana.

Pismo doc. dr. Duši Knel-Umek, državni sekretarki za visoko in strokovno šolstvo, Sektor za visoko šolstvo, Ljubljana, 12. 10. 2000: »Slavistično društvo Slovenije in Slovensko etnološko društvo bi morali protestirati nad tako okrnjenim programom, SAZU in slovenska vlada tudi! Kakšen smisel pa ima nov visokošolski zavod, če nima lastne glave!«.

⁵⁵ Marija Stanonik, pismo: Ljubljana 17. 1. 2001 doc. dr. Luciji Čok, Ministrstvo za znanost, šolstvo in šport.

⁵⁶ Pismo št. 601-01-0003/2000 z dne 9. 2. 2001: Zadeva: Pobuda za uvedbo slovstvene folkloristike v projektu Univerza na Primorskem.

⁵⁷ Sestavila ga je izr. prof. dr. M. Stanonik, znanstvena svétnica.

⁵⁸ Slovenistika, Predlog univerzitetnega dodiplomskega študijskega programa. Pripravil Zoltan Jan v sodelovanju z Matjažem Kmeclom, Brankom Marušičem in s skupino izvedencev. Učne načrte so pripravili nosilci predmetnih področij in asistenti. Založba Politehniko Nova Gorica, 2000, 100–103.

⁵⁹ Pismo: Prof. dr. Danilo Zavrtnik, Politehniko, Nova Gorica, 24. september 2002.

VI. ANKETA O PREDAVANJIH IZ SLOVSTVENE FOLKLORISTIKE

Vsako leto ob koncu predavanj iz slovstvene folkloristike študentje na ljubljanski slovenistiki in mariborskem oddelku za slovanske jezike in književnosti anonimno izpolnijo anketo, s prošnjo, da bi odgovorili na zastavljenih enajst vprašanj. Odgovori so koristna povratna informacija o začetnih korakih v pedagoški praksi tega predmeta in hkrati merilo za njeno izboljševanje. Na splošno so študentje v Mariboru bolj zgovorni in z večjimi pobudami kot v Ljubljani. Ljubljanski študentje – pravzaprav so ti bolj redko posejani, torej študentke, so odgovarjale veliko bolj geselsko kot v Mariboru, od koder prihaja večina dobronamernih in izzvanih pripomb, po drugi strani pa tudi spodbud in pohval.⁶⁰ Njihove ideje in zamisli je mogoče strniti v naslednje točke:

- a) Predmetu je namenjeno premalo ur: »Vsekakor se mi zdi, da je en semester za tak predmet premalo za konkreten temeljit vpogled v predmet.« »V šolah bi morali slovstveno folkloro bolj poudarjati, ker sta na voljo le 2 šolski uri.« »Želeti bi si bilo predstavitev različnih pogledov na status slovstvene folklore in folkloristike.« »Vaša predavanja so mi približala doslej neznano tematiko in želim si, da bi bilo tovrstnih predavanj več.« »Želela bi več seminarjev in praktičnih ur, kjer bi se seznanili s slovstveno folkloro.«
- b) Zvočni posnetki s terena s posnetki živih pripovedovalcev v različnih narečjih so vsekakor najbolj zaželeni. Tudi plošče z zrežiranim pripovedovanjem pridejo v poštev. Nadomestki terena so fotografije, diapozitivi, ilustracije in izrezki iz časopisov, revij, knjig. Študentom je veliko do tega, da kaj od tega lahko vzamejo s seboj. Priporočajo se za tako imenovane izročke, pri čemer mislijo na fotokopije folklornega gradiva, besedil.
- c) V lepem spominu so jim ostali obiski pripovedovalcev: »Predvsem sem si zapomnila predstavitev diplomskih nalog in smešnega pripovedovalca.«⁶¹ »Mogoče bi lahko povabili še kakšnega pripovedovalca.«
- č) Seveda je najbolj učinkovit živ stik s terenom, od obiska in poslušanja pripovedovalcev na terenu, do ogleda folklorizma na kraju samem. V posameznih primerih tak obisk lahko nadomestijo ustanove kot so gledališče, kino, muzej, razstava in ustrezne interpretacije v njih. Želijo si: »več neposrednih izkušenj na terenu!«
- d) Posebnega premisleka so vredni predlogi o osebni aktivni udeležbi v študijskem procesu. »Študentje bi mogoče sami odšli na teren.« »Študentje sami poiščejo gradivo in ga pokažejo na predavanjih.« »Pri seminarju bi lahko predstavili lastno okolje in slovstveno folkloro tega okolja.«

Študentje si praviloma želijo prav tisto, za kar zmanjka ur. Po teoretičnem uvodu, ki je na tej ravni za predstavitev predmeta in umestitev snovi potreben, se ure iztečejo in ko bi lahko začeli z najbolj privlačnim delom – empirično analizo besedil, je predavanj konec. Vendar je že to veliko, če so jim vzbudila zanimanje za predmet in lakoto po nadaljnjem raziskovanju. Kakor je zapisala ena od študentk na koncu svojih odgovorov. »Najpomembnejše je, da ste nam znali oblikovati pravilen odnos do folklore!«

⁶⁰ Pismo Prof. dr. Danilo Zavrtanik, predsednik, Politehnika, Nova Gorica, 2. oktober 2003.

⁶¹ Natančni odgovori so pripravljani za tisk v eni od prihodnjih števil *Slovstvene folkloristike*.

SKLEP

Za konec še premislek o institucionalnih zadevah iz tujih logov. Milan Leščák poudarja, da so bili na Slovaškem v času med prvo in drugo svetovno vojno v 20. stoletju nekateri strokovnjaki (Jiří Polivka, Slavomir Wollman, Jiří Horák) tesno povezani s slovaško literarno vedo, vendar manj zaradi ukvarjanja z literaturo kot po zaslugi del iz slovstvene folkloristike. Slovaška folklorica pa je bila predmet tudi drugih disciplin. Po vojni se je (slovstvena) folkloristika zapravila kot naravni del visokošolskega študija literature in jezika, kar se je maščevalo. Mladi izobraženci priznavajo, da manj vedo o slovaški slovstveni folklorici kot o umetnosti ameriških črncev in nemški mitologiji. V znanstvenih ustanovah ni pravega razmerja med literarnimi strokovnjaki in folkloristi. V učbenike za srednje šole je slovstvena folklorica vključena, vendar se njen program ne izvaja.⁶² Vzroki za ograjenost slovstvene folkloristike od literarne vede so tudi objektivni: slovstvena folkloristika se goji ex profesio (neprofesionalno) samo na nekaj akademijah in univerzah. Etnološke katedre vzgajajo specialiste etnografe, ki jih je veliko v muzejih, ne pa folkloristov. Kratek kurs o ljudski imetnosti za erudicijo ne zadošča. Prav tako je pomanjkljiva tovrstna izobrazba v bohemistiki in literarni zgodovini so problemi slovstvene folklorice premalo znani.⁶³

Ali je marsikatera podobnost teh ugotovitev s slovenskimi zgolj naključje? Bo sploh mogoče plačati zamudne obresti za izpad slovstvene folkloristike iz strokovne zavesti ob ustanovitvi prve slovenske univerze?

⁶² To je bil Janez Gabrič iz okolice Krškega. Z njim so se srečali študentje na ljubljanski slavistiki.

⁶³ Milan Leščák, K niektorým problémom slovenskej folkloristiky, *Slovenský národopis* XX (1972), 632–635. O. Sirovátka, Nad současným vztahem slovesné folkloristiky k literární vědě, v: *Národopisné aktuality* 5, št. 2, (1968), 81–85.

SKLEP

Besedna umetnost uporablja za svoje izražanje jezikovna sredstva. Iz njenega debla se razraščata dve veji: slovstvena folklor in literatura. Kakor je literatura umetnost knjižnega jezika, je slovstvena folklor umetnost narečij. Vsaj v preteklosti je bilo brez dvoma tako; zdaj ko se meja med narečji tudi pri nas počasi zabrisuje, je primerneje reči, da je slovstvena folklor umetnost govornega jezika. Tako zajamemo v definicijo tudi dela v (pokrajinskih) različicah pogovornega jezika. Slovstvena folklor je prvotnejša, saj sodi po svojem rojstvu v čas izrekanja človeške besede sploh, se pravi v obdobje pred 100.000–13.000 leti. O tem pomenljivo priča tudi starogrški izraz *mythos*, ki pomeni hkrati besedo, govor, zgodbo, bajko, pravljico. Najstarejše svetovne literature pa so nastale šele pred več kot štiri tisoč leti, vendar so po zaslugi pisave (materialne obstojnosti) kmalu pridobile vsestransko prednost pred slovstveno folkloro. Še posebej se je to zgodilo tedaj, ko so začeli merila literarnega oblikovanja nezrelo prenašati na slovstveno folkloro, kot da bi pozabili, da gre za dva razmeroma samostojna sistema. Meja med njima res ni nepropustna, saj gre enkrat za občutnejše, drugič za komaj zaznavno medsebojno vplivanje tako glede na snov kot način upovedovanja¹

KONCEPT ZA REVILJO: SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA

Glasilo, časopis, revija je organ povezovanja, kohezivnost skupine, ki se zbira ob njem: »Če bomo večno le na voljo drugim, ne bomo mogli razviti in izpeljati lastnih zamisli. In za to vendar gre. Dobro premišljen, jasno izražen koncept, ne sproti od danes do jutri, ampak za več let naprej...«² *Slovstvena folkloristika*, glasilo sekcije za zbiranje in raziskovanje slovenske slovstvene folklore ga ima. Saj je to eden od pogojev za boljše organizirano slovensko slovstveno folkloristiko. S tem se bo slovenska kulturna zavest polagoma zavedela, da tudi na tem področju obstaja določena profesionalnost. In da je tako, kot obstaja poleg literature trivialna literatura, treba ločiti tudi slovstveno folkloro od slovstvenega folklorizma, literarjenje od literarčenja.

I. OPIS STANJA

1. Velika škoda ne samo za omenjeno stroko, ampak tudi za slovensko kulturo in narodno samo-zavest je, da na novo ustanovljeni slovenski univerzi leta 1919 ni bilo mesta za samostojno stólico iz področja, ki ga s skrbno pretehtano terminologijo danes imenujemo *slovstvena folkloristika*.
2. Leta 1952 je bil pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani

¹ Marija Stanonik, *Slovenska slovstvena folklor* (Klasje), Ljubljana 1999, 42–43.

² Milko Matičetov, (brez naslova), v: *Traditiones* 1 (1972), 6.

ustanovljen Inštitut za slovensko narodopisje. Po zaslugi njegovega prvega upravnika Ivana Grafenauerja je postal Milko Matičetov prvi slovenski poklicni raziskovalec izrecno slovstvene folklore. Njegovo ime bo za vedno ostalo povezano predvsem z Rezijo, kjer je zbral čez 3000 enot slovstvene folklore, predvsem pripovedi.

3. Toda v hudih polemikah o razmerju med etnologijo in različnimi panogami folkloristike v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja se je izkazalo, da se zaradi pomanjkanja refleksije o sebi prav slovstvena folkloristika, ki je bila najbolj na udaru, ne more niti braniti, kaj šele enakovredno spuščati v dialog in diskusijo, saj ji je manjkal ustrezni pojmovni aparat, urejena terminologija in dinamična metodološka koncepcija.
4. Cilji sodobne znanosti so že zdavnaj presegle raven zgolj zbiranja gradiva, ki je ravno v slovstveni folkloristiki nepogrešljiva faza, saj nekako nadomešča pisatelja pri literarnem ustvarjanju. Srečevanja z ljudmi v tej zvezi so praviloma psihološko izredno bogata, za trezno znanstveno raziskovanje pa ravno zaradi velike čustvene angažiranosti zbiralca, da pri nosilcih slovstvene folklore sproži ustvarjalni proces, ki ga sam tako ali drugače prestreza (z zapisovanjem ali snemanjem) lahko tudi v oviro, saj ga lahko nekako omotijo in pozabi, da je poleg zbiranja gradiva – in morebitne objave – po današnjih znanstvenih kriterijih do cilja še dolga pot.
5. Prve zglede, da se dá tudi to, teoretično tako zanemarjeno področje, obravnavati popolnoma seriozno, je dala zagrebška folkloristka svetovnega slovesa, dr. Maja Bošković-Stulli. Njene razprave so mi bile izhodišče za seznanjanje s tujo strokovno literaturo na tem polju, vendar pa sem v svojih vedno spoštljivo upoštevala tudi domače gradivo. Tako polagoma, a sistematično, nastaja slovenska različica teorije slovstvene folklore.
6. Po premisleku, da sta eden ali dva profesionalna zbiralca gradiva vsekakor daleč premalo, sem začela iskati sodelavce na terenu, od učencev po osnovnih šolah, ki za tako delo rabijo mentorje, do najstarejših, ki se jim morda že tresejo roke, ko zapisujejo svoje spomine na doživljanja in pripovedi iz svojega otroštva. Tako se je s pomočjo različnih (včasih tudi tekmovalnih) razpisov, objavljenih po šolskih in tovarniških glasilih in v nekaterih lokalnih in popularnih časopisih, nabralo več tisoč enot gradiva, ki seveda ni vse prvovrstno, a za študijsko rabo kljub temu marsikdaj dobrodošlo.
7. Ob teh akcijah se je izkristalizirala ideja za sedanjo knjižno zbirko Glasovi, v kateri je doslej izšlo 28 (osemindvajset) knjig s čez 8000 folklornimi in drugimi pripovedmi. Vsak avtor posamezne knjige iz te zbirke se izšola v dobrega terenskega delavca. Glede na objavljene knjige jih je doslej vsaj dvajset. Navadno nabere vsak več gradiva, kot ga moremo spraviti v knjigo in škoda je, da nima možnosti za nadaljnje objave v periodiki. Prav tako bi bile dobrodošle njegove bogate izkušnje z dela na terenu, ki bi si jih med seboj izmenjavali, prav tako pa bi koristile šolnikom in strokovnjakom.
8. Iz časopisja v drugi polovici 19. stoletja se lepo vidi, kakšen položaj je v slovenski kulturni zavesti doživljala slovenska slovstvena folklor. Ko je pojenjalo romantično navdušenje zanj, se je prostor za objavo gradiva začel krčiti, dokler ni pristala na platnicah Dóma in sveta in Ljubljanskega zvona, nazadnje pa je še tam usahnila. Podobno se godi s strokovnimi objavami dandanes. V etnoloških

in prav tako v jezikoslovnih ali literarnovednih revijah delujejo obrobno, kar je z njihovega vidika razumljivo. Vendar je to le del resnice.

9. Slovsstvena folklorja ima v nekaterih pogledih lastne zakonitosti in zato jo je treba obravnavati njim ustrezno, da bi v razmerju do literature dobila enakopraven in enakovreden položaj. Obstaja več teorij o njeni samostojni identiteti. Npr., po nauku češkega strukturalista Jana Mukařovskega, je za literaturo značilno, da v njej estetska funkcija prevladuje, v slovsstveni folklorji je poleg drugih funkcij navzoča, a praviloma ne prevladuje, medtem ko je pri predmetih etnologije odsotna, če pa že je navzoča, je zanje to zanemarljivo.

Toliko torej o smiselnosti posebne revije za slovsstveno folklorjo s teoretičnega vidika.

II. CILJI IN NAMEN

1. V zvezi s spredaj navedenimi akcijami so bila pred leti sistematično pregledana vsa arhivirana šolska glasila v Slovenskem šolskem muzeju. Marsikatero od njih je celo številko ali del nje dalo prostor slovsstveni folklorji. Iz prizadevanja mentorjev-ic v tej zvezi sem ugotovila, da po slovsstskih šolah obstaja posluh zanjo, le da so v strokovnem pogledu marsikdaj prepuščeni sami sebi. Delno je temu pripomogel priročnik Slovsstvena folklorja v domačem okolju (Zavod RS za šolstvo, Ljubljana 1991, 1993²), ki je postal dokaj priljubljena opora pri tovrstnem delu in ga deloma tudi poživil. Tu pa nastane ozko grlo. Učenci imajo morda še možnost, da predstavijo rezultate svojega prizadevanja v šolskem glasilu, mentorji/-ce pa tako rekoč ne. Obstoječe slovsstistične in slavistične revije so zasedene z gradivom, ki se nanaša izrecno na jezik in literaturo, slovsstvena folklorja pride v poštev le tedaj, kadar je tematsko ali oblikovno povezana z literaturo. Tako svojih izkušenj in rezultatov svojega dela marsikdaj ne morejo niti predstaviti, kaj šele uveljaviti za ustrezno napredovanje, kar se vidi iz zadržanosti do izbranih tém take vrste, ki so jih nekatere udeleženke hotele predložiti za seminar ob slavističnih zborovanjih. Vloženo delo tako nima pravega učinka, ker ga ni kam umestiti, ostaja v predalih, kvečjemu se vé zanj na lokalni ravni, udeleženci akcij so prikrajšani za zasluženno priznanje, stroka pa za vire, ki bi ji utegnili olajšati posamezno raziskovalno nalogo in okrepiti kakšno tezo. V ta namen bi bile občasno razpisane raziskovalne naloge te vrste, kot sta to počela nekdanji Pionir /Gea in Pionirski list / Pil, morda tudi tekmovalnega značaja, a ne pretirano, da bi ne odbili manj zmogljivih.
2. V novem šolskem učnem načrtu za 9-letno osnovno šolo je za tretje trileetje v izbirni predmet šolsko novinarstvo uvrščena tudi slovsstvena folklorja. Učni načrt med funkcionalnimi cilji zanjo navaja, da učenci:
  - spoznavajo slovsstveno folklorjo in se seznanjajo z možnostmi njenega pridobivanja, urejanja, dokumentiranja in arhiviranja,
  - pridobivajo gradivo slovsstvene folklore na terenu,
  - folklorno gradivo objavljajo v šolskih in javnih glasilih,
  - uporabljajo priročnike, leksikone, slovarje.
 V podrobnejši razčlenitvi med drugim opozarja:

- na razlikovanje med slovstveno folkloro, folklorizmom in literarjenjem,
- na branje zbirk slovenske slovstvene folklore,
- na zapisovanje krajših in daljših folklornih besedil,
- nas seznanja z načeli dokumentiranja,
- na uvajanje v redakcijsko delo,
- na raziskovanje šeg, navad, otroških iger itn.,
- na kriterije za objavo v javnih občilih.

Samoumevno je, da bi se z nabranim gradivom učenci radi predstavili in zakaj ne bi omogočili (naj)boljšim, da se izkažejo tudi pred širšo javnostjo, stroka pa tako dobi v svojo evidenco gradivo, ki ga lahko koristno uporabi za svoje raziskave. Njihovim mentorjem bi bila nova revija v spodbudo tako za izmenjavo izkušenj pri terenskem delu, kakor tudi za predstavitev vseh treh ravnin slovstvene folklore (tekst, tekstura, kontekst) ob konkretnem zbranem gradivu in tudi jezikovne ali literarnovedne analize o razmerju med slovstveno folkloro in slovensko literaturo bi bile dobrodošle.

3. Treba je upoštevati dejstvo, da se na šolah odločajo za zbiranje folklornega gradiva na terenu različni krožki (novinarski, turistični, zgodovinski) z zaledjem in sodelovanjem različnih šolskih predmetov (slovenščina, zemljepis, zgodovina, risanje).
4. Slovstvena folkloristika že lep čas ne sprejema teze, da je predmet njenih raziskav omejen samo na podeželje. Da obstaja na slovenskih tleh prav tako t. i. urbana / mestna slovstvena folkloro, nam priča enajsta knjiga iz zbirke Glasovi, v kateri so zbrane anekdote in smešnice o idrijskih rudarjih. Vsako okolje ima svojo, tudi študentski domovi in hodniki bolnišnic. Pa o tem več v predvideni reviji!
5. V novi reviji bi lahko aktivirali pridobljeno znanje in izkušnje s terena sodelavci pri zbiranju gradiva za zbirko Glasovi, pri kateri so se doslej ravno šolniki najbolj izkazali. Škoda, da po objavljeni knjigi, ko jim marsikaj gradiva še ostane, nimajo kam z njim, javnosti in stroki (= slovstveni folkloristiki) ni dostopno, polagoma njihova volja za delo oslabi ali se zniža njegova kakovost. Tako bi stalno angažiranje vsaj nekaterih od njih polagoma privedlo do zvišanja ravni v metodologiji pri ukvarjanju z našo slovstveno dediščino in sodobnimi oblikami slovstvenega ustvarjanja lokalne narave, ki gre od ust do ust ali sodi v literarjenje.
6. To pomeni, da je v vertikalni klasifikaciji za stopnjo bliže literaturi, saj ji je grafično enako, jezikovno lahko tudi ali pa se meša z narečjem ali eno od variant pogovornega jezika, tematsko se praviloma navezuje na lokalno okolje in ponavadi računa na njegove sprejemalce. Gre za vaške kroniste, lokalne pesnike itn., ki ne bodo nikdar prišli v reprezentativne literarne zgodovine, a dajejo s svojo dejavnostjo zlahka pečat svojemu kraju in času in s tem omogočajo rasti zahtevnejšim odjemalcem ravno zato, ker jih ti odklanjajo, neozaveščenim pa, ker jim spodbudijo zanimanje tudi za druge njim enake ali konkurenčne ($\pm$ postopek). Vsekakor jih je treba imeti za (metaforično gledano!) za hribčke in hribe, po katerih se pride na slovenski literarni Triglav, da ne rečem Olimp.
7. Odkar potekajo na oddelku za slovenistiko v Ljubljani in na oddelku za slovanske jezike in književnosti v Mariboru predavanja, imajo nove generacije študentov možnost sistematično se seznaniti s slovstveno folkloristiko. Nekateri od njih so se že odločili za diplomske naloge. Najlepše priznanje za njihov trud na začetku

SKLEP

njihove poklicne poti bi bila objava vsaj odlomka iz njihovega diplomskega dela. Saj bi jih smeli imenovati prve kvalificirane raziskovalce slovenske slovstvene folklorne.

8. Konceptualno bi se revija lahko povezala tudi s slovensko dialektologijo in bi tako v njej med drugim sproti objavljala narečno besedišče in s tem spodbujala k temu tako nujnemu delu omenjene vede.
9. Zamišljena revija bi segla tudi na robove slovenskega etničnega ozemlja. Klasična slovstvena folklorja je ravno v zunanjem koncentričnem krogu slovenskega kulturnega prostora najbolj živa in cenjena. Ob odpiranju Slovenije v Evropo in vključevanju v Evropsko zvezo bodo meje polagoma postajale bolj propustne, to bo poleg dobrih posledic prineslo tudi kaj vprašljivega, med drugim večjo odgovornost do ohranjanja narodne identitete nam vsem. Tudi slovstvena folklorja in stroka, ki se z njo ukvarja, imata pri tem lahko svojo nalogo.
10. Rada bi, da bi se v reviji počutili popolnoma enakopravne, tako nosilci slovstvene folklorne kakor njeni raziskovalci in strokovnjaki.

SKLEP

Za konec sem prihranila svojo vizijo revije, o kateri razglabljam že nekaj let. Prvi koncept zanjo sem napisala 6. 1. 1997. Prepričana sem, da je za razvoj stroke, ki ji skušam služiti, prišlo odločilno obdobje. Ali bo imela vsaj svojo revijo, ki ji bo v slovenski kulturni zavesti omogočala oblikovati svojo lastno fiziognomijo in omogočala razvoj s strokovnim podmladkom ali pa se bo njena pot ukrivila in bo še naprej životarila na robu disciplin, med katerimi bi morala opravljati svoje interdisciplinarno poslanstvo.

OBJAVE

- Iskanje identitete slovenske (slovstvene) folkloristike** – v: *Traditiones* 17 (1988), 41–70.
- Slovstvena folkloristika med etnologijo (in literarno vedo)** – O razmerju med etnologijo in slovstveno folkloristiko, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 29 (1989), 10–26 (prirejeno in dopolnjeno).
- Razmejitev glasbene in slovstvene folkloristike** – prva objava.
- Razmejitev slovstvene folkloristike in primerjalistike** – prva objava.
- Terminologizacija v slovenski slovstveni folkloristiki** – Terminološke vzporednice slovstveni folklori, v: *Traditiones* 20 (1991), 79–94. Slovstvena folklorika kot terminološko vprašanje, v: *Traditiones* 21 (1992), 25–72 (prirejeno in dopolnjeno).
- Stiki in razhajanja jezikoslovja in slovstvene folkloristike** – Jezik in slovstvena folklorika v interdisciplinarni luči, v: *Razprave SAZU II. razreda* 13 (1990), 181–202 (predelano).
- Folkloristično o razmerju med govorjenim in zapisanim** – prva objava.
- Folkloristična tipologija slovstvene folklore in literature** – Modeli razmejevanja slovstvene folklore in literature, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), 53–58. Tekstura – dinamični princip slovstvene folklore, v: *O amaterskem gledališču* (Umetnost in kultura) (1994), 58–75. Dramatska razsežnost slovstvene folklore, v: *O amaterskem gledališču* (Umetnost in kultura) (1994), 58–75 (združeno, prirejeno in dopolnjeno).
- Stičišča slovstvene folkloristike in literarne vede** – Besedna umetnost: stičišča med slovstveno folkloriko in literaturo, v: *Razprave SAZU II. razreda* 16 (1997), 189–210 (predelano).
- Slovenska literarna zgodovina v ključu slovstvene folkloristike** – v: *Literarni izzivi* (In memoriam akademik prof. dr. Jože Pogačnik), Ljubljana–Maribor 2003, 278–323.
- Slavistična folkloristika – po slovensko** – Slavistična folkloristika / Folkloristics within Slavic Studies, v: *Slavističká folkloristika na rázcestí* (Etnologické štúdie 10), Bratislava 2003, 35–71 (doponjeno).
- Evropa v slovenski slovstveni folklori in slovstveni folkloristiki** – v: Skica o navzočnosti Evrope v slovenski slovstveni folklori, v: *Traditiones* 24 (1995), 193–204. Slovanski raziskovalci in slovenska slovstvena folkloristika, v: *Slovo i kultura* I, Moskva 1998, 423–436 (delna objava).
- Svetovna književnost in slovenska slovstvena folkloristika** – prva objava.
- Slovstvena folkloristika v rednem izobraževanju** – prva objava.
- Slovstvena folklorika v očeh današnjih mladoletnikov** – v: *Zbornik Slavističnega društva Slovenije* 4, Celje 1993, 107–123 (prirejeno).
- Slovstvena folkloristika na univerzi** – prva objava.
- Sklep** – Slovstvena folkloristika (Koncept za revijo), v: *Otrok in knjiga* 51 (2001), 48–52 (prirejeno).

SUMMARY

LITERARY FOLKLORISTICS BETWEEN LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCE

INTRODUCTION

My previous book *Teoretični oris slovstvene folklore* (*Theoretical Outline of Literary Folklore*, published by ZRC Publishing Company, Ljubljana 2001) laid the foundation for a new, autonomous scientific discipline, the discipline of literary folkloristics. The art of dialects and the spoken language, which literary folklore certainly is, is the first and original branch of literature. From contemporary premises and comprehensively, the author tried to discuss the discipline with regard to text, texture, and context in a live folklore event.

In the present book, the levels of texture and context are not manifestly present, because it primarily aims at strengthening the idea that literary folkloristics is an independent philological discipline.

Karel Štrekelj divided literary folklore into three parts, which is evident from his critical opinion that older writings on literary folklore in prose “*have neither dialectological nor folkloristic or literary value.*”

Štrekelj’s statement is also important because of its logical order: a) dialectology (linguistics), b) (literary) folkloristics, c) literary studies (literature); this indeed confirms that in his time there was still a clear awareness of the hierarchy of the three branches of philology. The same division is used by Ivan Prijatelj; in his opening lecture at the Faculty of Arts in Ljubljana he vividly described the emancipation of the three philological branches, but concluded by summarising: “Ideally, the daughters in the form of *linguistics* and *ethnography with literary history* would work hand in hand through their mother – philology.” To Prijatelj, ethnology meant literary folkloristics; this is obvious from his remark that “ethnology would benefit from studying the creative efforts of the people’s psyche together with philology, which has given the subject extensive consideration in its literary history function.” Matija Murko concludes his survey of Slovene folklore songs prior to the 18th century by emphasizing that: “All this belongs to literary history which must consider written as well as oral literature, and this is something that is often neglected in Slovenia.” Being an all-round Slavic philologist, Murko spoke out decidedly in favour of equally researching literary folklore and literature.

As early as 1926, Kaarle Krohn determined a “folkloristic working method” that differed from ethnology and ethnomusicology. Whereas folkloristic research is primarily associated with literary and religious history, philology and psychology, ethnography is primarily connected with archaeology, art history, and the technical sciences. In 1966, Milko Matičetov conceptually admitted the interdisciplinary nature of literary folkloristics, but not if it meant losing its independence. “In

trying to shed light on oral literature (or folklore in the narrow sense of the word, at least as the Russians understand it) we will make good use of literary history, literary aesthetic, psychological, sociological, and other approaches, but without neglecting ethnographic (ethnological) ones. In combining them or establishing a proper balance between the first and the latter, without wanting to proclaim either of them as the one and only true approach, lies the wisdom of folkloristics as a branch which benefits from the achievements of all related branches, but from a proper equidistance, as it wants to preserve its autonomy.” The more specifically a science fulfills its essential tasks, the higher its value for other sciences (Max Lüthi).

In 1977, Slavko Kremenšek stated that “ethnology has a clearly defined research object, methodology, methods and goals; the same is true of musicology, literary history, art history, and similar disciplines. In view of this, what is the methodology of the so-called folkloristics?” To which Tvrtko Čubelić retorted: “Ethnologists have neither methodological nor logical means, and no conceptual apparatus, to research the phenomena related to creation, and therefore cannot research them from an ethnological aspect.” He was right. While ethnology uses for its research its own technology, the research of folklore phenomena should be examined from aesthetical aspects; compared to ethnological objects of research, the phenomena of literary folklore always contain an aesthetic component. Dell Hymes defines literary folkloristics as a discipline that simultaneously researches genres and the process of communication on aesthetic, expressive and stylistic levels. This is the subject of folklorism, maybe also of literary studies, but definitely not of ethnology. Literary folkloristics and ethnology share a partially mutual conceptual apparatus and terminology. This is one of the criteria speaking in favour of literary folkloristic as an independent discipline in relation to ethnology.

In 1926, André Jolles compared language, literary folklore, and literature with three aggregations, of which language (like air) is the first. As people live on air, literary folklore and literature live on language. The second aggregate is liquid. Liquid resembles literary folklore, a system of ‘simple forms’, or genres. This is a very thoughtful, and at the same time very precise, insight – let us just recall variants in literary folklore. No song or narration can be a perfectly reliable folklore work until we know with certainty that no unknown variants exist which might change our view of it. A folklore work can be researched only after it has been frozen (i.e. preserved in some way) or, to put it differently, after all its variants have been recorded. The third aggregate is literature. Its artistic product resembles a unique, solid yet fragile object that can be easily damaged. Jolles is interested in the forms of the second aggregate. Though a kind of art, they never become a work of art, and even though they may be in the form of poetry, they are never acknowledged the status of poetry. Jolles has named these simple forms in which each of them, be it a myth, a fairy-tale, a folktale, a legend, a memory, a joke, a story, a riddle, a proverb or a simile, is the result of language and gestures; they have been created by human spirit and psyche and reflect man’s relation with the world. According to Jolles this is an attempt to find the path leading from language to literature by using every means available to linguistics and literary studies. Methodically speaking, this is the search for the path between syntax and linguistic forms, and artistic composition; from neutral words to metaphors. This is the path on which, on the one hand, the morphological

power of language grows, but on the other hand it becomes increasingly limited. Although a logical presumption would be that in art, which is as old as mankind, poetic system would change much more than in literature, the reverse is the case. The basic structures of literary folklore are remarkably resilient, which is clearly evident from the comparison of oldest (Egyptian, Greek, and Indian) tales, epic or lyric songs, with contemporary ones. All folkloristic theories have, after all, been based on such findings: mythological, anthropological, structuralistic, comparative, etc. Lasting basic constants, i.e. principal genres, of literary folklore have been preserved by means of merely visible changes. Maja Bošković-Stulli explains this 'eternal existence' with the fact that literary folklore continues to exist by means of variants. Unlike literature, it always takes into consideration concrete circumstances in which a variant exists.

Veselovskij was already familiar with the system of folklore genres. Today, all folklorists agree that (literary) folklore is a system of genres; N.I. Kravcov is of the opinion that the research of folklore genre system is one of the most perspective themes in contemporary folkloristics. If in a different cultural context new genre forms, which still demand our professional attention, co-exist with traditional ones, then 'philological, i.e. literary folkloristics, needs to be flexible and adapt to the new circumstances: to examine and analyze literary folklore as a truly open genre system. As a scientific discipline, literary folkloristics is obliged to consider all existing genres and their diversity, forsaking any taboo themes. Only then can it move forward and progress. Genres do not exist as independent entities, but are part of a structurally hierarchic system. In order to describe forms of communication within the hierarchy of folklore genres, a researcher needs to examine four problems: 1. text and context in literary folklore, 2. paradigmatic and syntagmatic units in literary folklore, 3. performance and competence in literary folklore, and 4. communication factors as factors of genre hierarchy. Since genre systems reflect the diverse relationship between literary folklore and reality, the category of genre is the key to modern literary folkloristics.

The true library of literary folklore is not a folklore archive, but the human mind. As they analyze archival material, this simple truth has been the leading motto of generations of folklorists who examine the mysterious process of remembering and renewing different aspects of literary folklore.

THE SEARCH FOR IDENTITY IN SLOVENE (LITERARY) FOLKLORISTICS

With regard to the classical systemization of general ethnology, Karel Štrekelj viewed folklore as a more or less clearly defined segment of spiritual culture. What is surprising, however, is that since Matija Murko there has been a strong tendency to equalize folkloristics with the subject of present-day ethnology. This can only be explained with the sources from which authors gleaned knowledge of their discipline, and from which they appropriated adequate terminology.

Examined is the evidence that confirms the relation of Slovene literary folkloristics with the discipline that was originally called philology and later literary studies, and the differentiation between the so-called 'material' ethnography/

ethnology and folkloristics. It has never been explicitly stated what exactly the latter embraces. It can be gathered from the context, however, that it focuses on spiritual culture. Due to a general subordination of folkloristics to ethnology, and in view of sometimes ambiguous terminology, it is often unclear what exactly can be termed ethnology and what folkloristics. What is certain, however, is that folkloristics still focuses largely on the collecting of material despite occasional opinions that it represents but one research phase, and cannot be its only goal.

Milko Matičetov, who has bravely stated that (literary) folkloristics is an autonomous discipline, was well aware of many questions and considerable theoretical confusion that still need theoretical clarification. Yet instead of dealing with them in a systematic and explicit manner, he has kept his comprehension of the discipline to himself. Mostly depending upon fieldwork material, he merely hinted at this problem, thus implicitly revealing his profound professional agitation. It is beyond doubt that his fieldwork experience is unrivaled, but unfortunately he did not feel that it was worthy of a thorough theoretical analysis. This would be an important enrichment of not only Slovene, but also literary folkloristics in general.

How did and does ethnology view literary folkloristics? While in the past literary folkloristics represented a rich research source for ethnology, in the present general ethnological terminology very likely borrows from competitive professional literature (British, German), which results in diametrically opposed findings. An obvious ethnological disdain of folkloristics is also evident in the fact that ethnology prefers to speak about auxiliary branches of ethnology and about different segments, or specialization, within it; traditionally, this specialization should be termed (literary) folkloristics.

When ethnology entered a new phase of its development in which it thoroughly revised its previous positions on folkloristics, this represented a serious trial for Slovene folkloristics. Since new ethnological concepts no longer relied on its object of research nor on its methods, in the future Slovene folkloristics has to fend for itself in order to survive.

I. CONSTITUTIONALIZATION OF SLOVENE LITERARY FOLKLORISTICS

LITERARY FOLKLORISTICS BETWEEN ETHNOLOGY AND LITERARY STUDIES

The chapter starts with a discussion on literary folkloristics and its relation to other disciplines with the same object of study. Yet literary folkloristics, which was sometimes incorporated in philology or ethnology, is an independent discipline. The chapter discusses the views on the subject by J. Krzyżanowski and J. Burszta from Poland, V. Ja. Propp and K. Čistov from the Soviet Union, M. Leščák from Czechoslovakia, H. Bausinger from Germany, and M. Lüthi from Switzerland. The findings of Russian Formalists have been used to establish the rightful position of literary folkloristics in relation to ethnology and philology (linguistics + literary studies).

The proposition that literary folkloristics is an independent discipline has been based on three criteria. These criteria, although already known, are being presented from a different angle and according to a different systematization. They are as follows:

1. *Tradition – direction* (“*tradicijuskost*”), which is not the same as traditionalism (“*tradicionalnost*”). While the latter denotes, as a rule, something static in a pejorative sense, the notion tradition-direction is seen as a prerequisite for innovations to take effect. In the sphere of artistic verbal production such innovations are the domain of literature; oral tradition with its systems of genres, on the other hand, is the domain of literary folkloristics. Such system of genres is irrelevant to ethnology, but almost an axiom to literary folkloristics.
2. *Aesthetic function*. According to J. Mukařovsky’s theory of aesthetic function, norm, and value, literature is the sphere with a predominantly aesthetic note. In literary folklore, this aesthetic factor is equally important; in ethnology, on the other hand, all aesthetic categories are irrelevant. To put it more clearly: anything that is within the domain of ethnology is free of any aesthetic aspect; that which belongs to the domain of literary folklore has an aesthetic function, and everything that is classified as literature is dominated by this aesthetic function.
3. *Transformation*. In order to examine and analyze literary folklore material it has to be transcoded, that is converted from one code (natural type of communication) to another (technical type of communication). Since literature exists in the technical type of communication, i. e. it is written down, this problem is irrelevant to it. Ethnologists, of course, are just as compelled to record information from the field, but the code in which it is recorded is irrelevant. To literary folkloristics, however, the manner of recording/coding material is highly relevant.

There is yet another side to this aspect: all folkloristic manifestations are vitally related to life, in which they find their own function. It is in these two areas that ethnology and literary folkloristics have much in common.

Immediately after its birth, every new scientific discipline starts generating its own points of interest and lives according to its own laws of development. In relation to other disciplines, each discipline also tends to develop “colonialist” aspirations. This

fact adds a new meaning to the discussion on the relationship between ethnology and literary folkloristics, both from theoretical and historical points of view. The demarcation line between the two disciplines is namely an ongoing process.

ESTABLISHING BOUNDARIES BETWEEN ETHNOMUSICOLOGY AND LITERARY FOLKLORISTICS

Song = text + melody. Throughout the 20th century, researchers have been aware of *mutual interdependence of text and melody* in folk songs. Even after WWI, folk song had a considerable reputation, and modernist Marij Kogoj analyzed it from the musicological aspect. A comparison of first notations, written by hand, with sound recordings proves that folk song (verses, strophes, phraseology) is independent of literary poetry, partly older and, which is essential, it exists only together with the melody. Simultaneously, its melodic (rhythm, manner of singing) are independent of composed music. Both elements, the text and the melody, influence one another.

Definition: Prior to Valens Vodušek, the Slovene definition of folk song was based on the definition of Davorin Beranič, of which Slovene public was quite unaware. A thorough analysis of this *definition* was made by Alojzij Res, who had written a doctoral thesis on the subject, but has been completely overlooked by literary folkloristics and ethnomusicology. A large part of this paper therefore focuses on his work. What is surprising is that Ivan Grafenauer, who lived in the same period as Res and was Res's contemporary – possibly a rival? – mentions only one of Res's treatises in *Dom in svet*.

Re-creators: "Slovenes are known as enthusiastic and good singers with almost an innate feeling for part singing." In folk part singing, each of the singers, as well as all together, becomes "responsible" for the song, be it sung well or not. They are subject to personal and group musical perception of a song. Unlike members of singing groups who perform in public, these singers are usually untrained and sing only for themselves. Group activity invokes different feelings (patriotic, the feeling of belonging to a social group, local or ethnic community). Like language, folk song with its contents and form, conditioned by geographic, social, historic, linguistic and other characteristics in the life of an individual or a community, connects, preserves, motivates and strengthens group national awareness and identity.

Collecting: Matija Murko, who has the reputation of leading Slovene ethnology into more realistic waters, is also deserving of literary folkloristics and ethnomusicology. In order to achieve the best possible results, he recommends that "a musician and an ethnographer join their forces in the field." Murko constantly reminded his colleagues to explore, together with song collectors, not only song tradition, but also the elements of a given folklore event that today are recognized as the texture and the context of Slovene literary folklore: the life of a folk song, its singers, where they learned the songs they can sing, and how they change and modify them.

Research: In view of its interdisciplinary character and the effort that Slovene ethnomusicology has invested into professional research of Slovene folk songs, Zmaga Kumer is indignant at its one-sided representation in textbooks for middle schools.

Relation between rhythm and meter: Quite often, the rhythm of folk song melodies is

identical to their verse rhythm; occasionally, however, they have their own rhythm regardless of the text. According to Zmaga Kumer “Slovenes have much more in common with other Slavic nations than some would like to admit. They perceive in the fact that Slovenia belongs to the Alpine cultural circle a proof that our folk culture is part of the much-hated, uninteresting Alpine – that is to say, German – cultural milieu.”

Folk part singing: Originating in central Slovene territory during the last centuries, it represents one of the pinnacles of Slovene folk culture. In the so-called ‘*čezpetje*’ (singing *na tretko*), the leading voice, which is in the middle, is often called ‘*naprej*’ (forward). In the so-called ‘*čitalniško petje*’ (chorus singing of mid-19th-century reading societies), which originated simultaneously, the leading voice is the highest. This structural difference indicates that these are two different kinds of singing; the assumption of those folklorists who believed that the typically Slovene manner of folk singing evolved from church singing and from reading societies singing, was therefore incorrect.

Relation between text and melody: Even though the message of a song can be derived from the so-called text stanza, this is not a sufficient basis for a reliable philological analysis of form and style. In this respect, folkloristics and literary studies seem to remain each on its own river bank. This chapter calls for a comparative analysis and “the knowledge of folk oral tradition of European nations. It turns out that in this respect, folk song is by no means simple nor dependent upon literary poetry; it is a much older and wholly original cultural element of every nation.” Just like Ivan Grafenauer relied far too much only on written text, even though a rich collection of songs, together with melodies, had already been available to him, ethnomusicology cannot tolerate literary studies if the latter disregard its findings. This criticism refers primarily to peculiarities of form, “verse schemes unknown in literary poetry,” genre terminology, and material classification.

Thematic context of folk song: Stanko Vurnik views ethnomusicology as an element of entire folk culture. This is the basis on which he formulates his far-reaching empirical hypothesis about the borderline “between West and East Europe, which cuts exactly across Slovene territory... An analysis of architecture, plastic art, painting, national costumes, embroidery, ornaments, customs, religious beliefs and superstitions, poetry, and music confirms this hypothesis” Radoslav Hrovatin conditions folklorization and new functions of song with changed historical conditions. “An example of folk culture during periods of transition are religious and social songs from the period of Reformation in the 16th century, as well as modern partisan songs. Songs sung on Midsummer Night that since the 19th century, which was the period of “changing production relationships”, started to die out in Slovenia, have been recently registered only in Bela krajina. An exception was the area of Brkini, the borderline territory between Slovene Istria and Notranjsko, where they were still sung after the Second World War. Before the War, they had functioned as a response to fascist oppression, serving as a medium of national struggle for preserving equal national and social rights. In order to strengthen this function, the traditionally female singers were joined by young men, which in the past was not customary”.

In view of the above, a *boundary between ethnomusicology and literary folkloristics* seems justifiable. An epilog to Slovene endeavors for the differentiation of these two disciplines are the following empirical and comparative facts:

- a) In his notable report from 1895 Matija Murko gave a clear and suggestive overview of different parts of the famous “Czech/Slavic exhibit” on Bohemian literature, including the “ethnographic department” and the “section for cultural history.” The first comprised “national song with national music and dance,” the second “also ‘folkloristics’, which the Bohemians have named ‘literatura lidopisná’”. Together with theological written documents, folkloristic material was placed in the section labeled cultural history. All secular literary disciplines, be it scientific or artistic, were represented in diagram form.
- b) Kaarle Krohn, the author of the first independent work on literary folklore from 1926, connects its methods with literary history, religious history, philology and psychology. In his opinion, literary folklore differs from ethnology and ethnomusicology.
- c) Contemporary Slovene ethnomusicologists agree with Krohn’s point of view. Zmaga Kumer states: “In Slovenia, as in other parts of the world, the research of folk narrative is separated from the research of folk song, which has to take into consideration the melody. It is therefore not possible to lump everything together and label it ‘folk literature.’ The two disciplines have different work methods and their researchers have specialized for one or the other. As long as the only available texts were the ones from the period of romanticism (Matevž Ravnikar-Požencan, Andrej Smole, Emil Korytko, and others), whose contents and form had been ‘revised’ (in order to acquire the same quality as literary poetry) according to the standards of that time, it was not possible to treat folk song as a separate artistic discipline. The fact that folk narrative and folk song are two different things has been known elsewhere for a long time. All European nations have institutions for the research of folk song, and folk song is treated as a special discipline equal to other disciplines. It is by no means a mere appendage to literary history. The Institute for Slovene Ethnomusicology at the Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts has been researching Slovene folk song for over seventy years.”

It is therefore no coincidence that to this day, Slovene music folklore (ethnomusicology), which includes folk song, and literary folklore are being re researched at two different institutes, i. e. the Institute of Ethnomusicology, and the Institute of Slovene Ethnology; though part of the same institution, the Slovene Academy of Arts and Sciences, they have different suppositions and different paths.

ESTABLISHING BOUNDARIES BETWEEN LITERARY FOLKLORISTICS AND COMPARATIVE LITERARY HISTORY

Scandinavian founders of the geographic/historic method were proud of the fact that (literary) folkloristics has attained an independent status; Anton Ocvirk, on the other hand, does not classify literary folkloristics as part of comparative literary history, but rather as part of cultural history.

While the meeting point of theme and motif in literary folklore and in literature used to be the research topic of the geographical/historical method and thematology, this is presently the task of the synchronic theory of intertextuality. Closely connected to this topic is the issue of folklorization and tradition.

II. LINGUISTICS AND LITERARY FOLKLORISTICS

TERMINOLOGIZATION IN SLOVENE LITERARY FOLKLORISTICS

This is not just about the demand that every science requires its own terminology, but also about the demand that this terminology must originate from a science developed through postulates. “Without a terminology with clear contents, continuously enhanced by discoveries and findings about new principles related to things, phenomena and processes from the natural, human, and social reality, no science can progress.” Using a scientific language, the terminology must come as close as possible to formally standardizing its basic elements – its essential lexemes. But terminology is also about the highest possible concord between a conceptually determined substance and its related word symbol, that is the sign denoting it and which is an adequate scientifically determining expression or scientific term. Full establishment of semantic independence is one of the basic criteria of science. It is achieved when it is no longer a mixed collection of individual terms, but when these terms are arranged in a system and meaningfully interconnected. This demand for scientific semantics is expressed by the phrase “terminology science”, which denotes a system, whilst “terminological expressions” merely refers to the absence of connections. The system of a science’s terminological expressions must be functional in conveying ideas and fertile in terms of cognition. This is something that is achieved when it is internally systemically arranged and adequately interconnected (not only externally, that is in glossaries, dictionaries, or lexicons). The internal cognitive-structural systemic nature of terminological expressions manifests itself in every science in a different form and classification. Applied terminological endeavours lead to dictionaries. One of the most important principles is that the basic vocabulary of every scientific discipline must systematically reflect the total of concepts which constitute knowledge at its different levels of practice and theory.

WHERE LINGUISTICS AND LITERARY FOLKLORISTICS MEET AND DIVERGE

Briefly summarized, the findings elaborated in this chapter would be that literary folklore is the art of dialects or, in a wider sense, of the spoken language. Dialectology provides useful starting-points for researching the language of literary folklore, but sooner or later literary folklore must become independent in its approaches, because the folkloristic perception of a text is much more complex than a linguistic one. The study of the language in literary folklore normally derives from the level of *parole* (linguistic > folklore performance), not from that of *langue* (linguistic competency). The process during which, in a given *context*, the folklore *text* emerges from language through its *texture* and its birth then leads to a *folklore event*.

FOLKLORISTIC ASPECT OF THE RELATIONSHIP BETWEEN
THE SPOKEN AND THE WRITTEN WORD

“Every village has its own voice,” says a Slovene proverb. This has also been a personal experience of numerous researchers. Many of them would also add that every house and every person have their own voice, and have tried to preserve these different voices in their books. Although this might seem somewhat problematical from the viewpoint of dialectology, it is at the same time logical because it offers a survey of speech patterns and dialects of several generations. Ever since each narration has been documented in the *Glasovi (Voices)* series it is also possible to determine to which generation it belongs.

When striving to preserve a dialect by means of a written word, a researcher faces two obstacles: first, he or she has to hear the sounds properly; then, to correctly write down the corresponding letters and sign symbols: “A sound is made for the ear, a letter for the eye!”

An analysis of twenty-seven books yielded as many as six basic patterns. According to the author of this book, the best is the publication by Martina Piko, in which she uses the dialect alongside literary Slovene language. But literary folkloristics is primarily interested in the text and its aesthetic function. The syntax, which constructs a given text, is therefore more important than its phonetic context.

III. LITERARY FOLKLORE AND LITERATURE

FOLKLORISTIC TYPOLOGY OF LITERARY FOLKLORE AND LITERATURE

The discussions on the autonomy of literary folklore may be structurally conceived, but they are also more or less enhanced with historical features, and they differ widely by the criteria they use to differentiate between literary folklore and literature. Nevertheless, they have a central theme: in his search from language to literature, Jolles examines simple forms and in line with his discussion appropriately concludes that they have limited form options compared with artistic forms which are relatively unlimited in their options for originating. In spite of their major efforts to equally differ between literary folklore and literature, *Piotr Bogatyrev* and *Roman Jakobson* reach the same conclusion, when they treat the ways literary folklore and literature exist. In their opinion, literary folklore lives only in the way it functions: its immediate function is of vital importance, but this is not true of literature and that is literature's advantage. The pluses and minuses of this advantage over literary folklore are illustrated by *Kirill V. Čistov*. His convincing model for distinguishing between literary folklore in literature is irrefutable and has led to new stimuli in the field: following his example, with some modifications and combinations, adequate solutions were sought for also elsewhere. *Jan Mukařovski* enables distinguishing between the systems of literary folklore and literature based on aesthetic categories (aesthetic function, aesthetic value, aesthetic norm): here, the thread is lost. By passing over to the field of aesthetics, the antonymity between literary folklore and literature becomes manifest; it is valid only from the time (according to *Jurij Lotman*) when it is controlled by the aesthetics of opposition as against the aesthetics of identity, which is contained in literary folklore. That the aesthetics of identity and that of opposition are connected by the perception of time is perceived from the poetics of artistic time according to *Dimitrij S. Liháčov*: if, in the past, there was hardly any sense of the movement of time, how can changes be expected in literary folklore (and medieval literature)? And if man's consciousness today has an exceptional sense precisely of changeability, how should we not expect this in literature? Across the entire span, the differences between literary folklore and literature present themselves as limited possibilities compared to increasingly unlimited ones, and in the end the concrete result is closedness against openness (of time). By generalizing this idea about a closed structure on the one hand, and an open structure on the other hand, it gains even more weight. Though many consider the distinction between literary folklore and literature too rigid, because in their opinion genuine and mutual ties exists which have never been broken, and though there has been criticism of some elements in this connection, the discussion on the theme and the transfer of the issue from diachronic to synchronic folkloristics has become the foundation for the contemporary research of literary folklore.

In order to satisfy the rule that, because of literary folklore's syncretic nature, its products should be treated comprehensively, they should be documented not only auditorily, but also visually. Most researches, however, are limited to the word

layer of literary folklore – the text level. But even so, we should not ignore that the surrounding structures have an essential influence on it. Words are only one of a great range of expressive means used by a narrator or singer. They are joined by vocal expressions, gestures, mimics, elements of theatre art, music, etc. Together with the words the whole is encoded in the “score” of a work = individual pieces of literary folklore.

The syncretic nature of literary folklore necessitates the methodological principle that neither literary history nor the theoretical apparatus of linguistics suffice for a complete analysis of the language of literary folklore in a broad sense, and certainly not of the folklore event.

“Beyond authentic live narration, no text, texture, or context exists”. The analysis of the texture provides insight into the linguistic structure of a text, a structure consisting of composition, subject, and contents. But there are differences between them in view of the methods and options for research: analysis at the level of context and partially at that of the dramatization of the texture is not possible without participating in the communicative folklore event itself (in narrating or singing) in an authentic social environment. The levels of the text and its linguistic structure can be analyzed later, if the text is written down or recorded. This is part of the awareness that it involves analysis of partial aspects of a phenomenon, which in life exists in complex ways. Indirectly, it is possible to grasp the context and dramatization of the texture from the text level, that is to understand the interpretation method, even when there are no direct data on either of them. One of the vehicles of such information is the data on the non-text elements of a folklore event, e.g. on the narrator, the audience, the way the text is produced. But these data merely amount to secondary explanation, *didaskalia* (Maja Bošković-Stulli). Based on theses on communication factors, which are assumed to enable understanding a message in the communication chain of the technical type of communication, the author transfers the theory of the Hungarian literature scientist Elemer Hankiss to folkloristics, asserting that no individual “author” of a folklore event is able to recreate the context and to duplicate the dramatisation of the previous speaker, but he will nevertheless incorporate them in his work - at all three levels, including the text level. A realistic result is the discovery that by acknowledging literary folklore as a layered process (= three layers, of which the texture is split into a static and a dynamic part), the weight of the message is at the text and linguistic structure levels, but this should not lead to one-sided insistence on static research, as if the text were an abstracted object, in which a part replaces the whole.

CONVERGENCE OF LITERARY FOLKLORISTICS AND LITERARY STUDIES

Literary folklore and literature are two different aesthetic ideals. Typologically, they represent two spiritual paths that not only converge on their diachronical axis, but interconnect and share a mutual destiny. A pronounced influence of literary folklore on literature is one of the crucial factors in the development of literature and its genres. This influence is not merely elemental, as it was in the Middle Ages, but also wilful. Literary folklore genres are often viewed as stylistic methods in literature.

Folklore genres have existed for centuries, and as such greatly differ from fixed (written/printed) literature. This represents one of the major obstacles for their mutual periodization (classification within different literary periods); equally unsuccessful were other attempts at their synchronized confrontations in literary history. Due to its specific characteristics, literary folklore should be researched differently than literature, even though the methods of literary-aestheticism and literary history have to be taken into consideration. There have been many discussions about different influences, for instance those concerning motifs or names of epic heroes, but fewer, and more perfunctory, about linguistic expression. Very rare are articles and treatises on how, and to what degree, literary folklore contributed to artistic expression of different authors or literature in different periods. In different circumstances, literary folklore could be organically included into the history of the entire literature of a nation and would no longer need a special periodization. As a rule, however, literary history is interested in literary folklore only if it has direct connections with literature. In order to obtain a broad picture, however, literary folklore as a whole should be incorporated into literary history – as was the case with literature throughout different periods. In this manner, literary folklore would be no longer excluded from literature, but would remain a unique discipline with its own ways of *modus operandi*, and thus also different characteristics.

The question of the relationship between literary folklore and literature implies a distinctive *historic aspect*, which is important for researchers of literary folklore and literature alike. There are numerous tasks awaiting those interested in folkloristic elements in literature. Literary folklore and literature meet and converge on every step. Not only did literature borrow from literary folklore, but it also influenced and transformed it. A folklorist who is looking at the changing traditional phenomena often has to examine literature as well. A researcher of literature, on the other hand, frequently has to dig deeply to find different influences on the topic in question, and cannot neglect literary folklore.

Literature is commonly viewed as a mirror reflecting the way of life and thinking of a nation. *Sociologically* speaking, however, this is only true of a nation's upper classes, the chosen few. Yet the masses have their own 'literature,' their own literary folklore and its borderline forms; for them, this literary folklore has the same function as literature for the élite.

Methodological aspect: West European literary folkloristics, whose pioneers were mostly literary historians, formed its own methods that were nevertheless similar to those in literary history. By examining these methods, comparative studies would greatly benefit from them. Folkloristic studies, on the other hand, possess a wealth of material, which enables a precise analysis of literary phenomena. Literary folklore and literature can, and even have to, cooperate, but not only synchronically, as two types of art culture. Diachronically, these are two stages in which literary folklore and its changing cultural forms and types gradually transformed into literature. While even the oldest world literature such as Sumerian or Egyptian, for instance, did not appear until 4,000 years ago, the genetics of folklore date in the very period of the formation of first human speech, thus between 100,000 and 30,000 years ago.

Jakobson and Bogatyrev do not deny the interconnection and mutual influences of the two disciplines. Yet they suggest that the transfer of methods and notions used for the analysis of literary history material often damaged the analysis of folklore art forms which need their own typology. The nearing of folkloristics to literary history has made possible the explanation of certain genetical questions. "Yet the separation of the two disciplines and a re-establishment of folkloristic autonomy will very likely result in an easier explanation of folklore functions, and discover the discipline's structural principles and specialties." Although the basic art function of literature and literary folklore is identical, the latter has its specific functions as well. Unlike art forms, folklore forms are not only literary, but are simultaneously a part of other kinds of art such as music or dance, to name a few. And as an integral part of customs, knowledge, education, magic, etc., they have a practical function as well. It is true that literature may have some of these functions, but they are merely marginal. Modern mass literature, however, is another thing. Literature in books and literature in speech cannot be identical. Yet in view of the above, the two disciplines do not denote two entirely different aspects of linguistic creation. Their mutual convergences and influences should not be neglected. There is absolutely no reason why they cannot function as equal. Although surmountable, their differences have to be considered from the viewpoint of specific destinies, genre development and different forms of literary folklore among some European nations or in other parts of the world. Yet if we consider the problems of classification of literature from other aspects, there is no reason why we should not speak about folklore genres and emphasize their difference from literary genres – unless, of course, these very differences are crucial for the understanding of essential qualities of individual genres.

Whether literary folkloristics is viewed as subordinate to ethnology or literature, or as an independent discipline, it is nevertheless a linguistic phenomenon that has always interconnected with literature, which resulted in mutual influences. It is therefore only fitting to speak about literary folklore and literature as two branches of literature, or their 'parallels.'

SLOVENE LITERARY HISTORY AS VIEWED BY LITERARY FOLKLORISTICS

Although in his book on the history of Slovene literature France Kidrič raises the question of literary folklore, he discusses merely poetry. One of the reasons for this may be the fact that at the time, Karel Štrelj's representative work *Slovenske ljudske pesmi* (Slovene Folk Songs) was already available while there was no similar work on prose yet.

Unlike Kidrič, Anton Slodnjak views literary folklore in a more integral manner and does not confine it only to folk songs. He mentions as a "cultural heritage brought by our ancestors" the language and the "messages about gods and ghosts and other creations of the simple folk spirit," therefore including prose folklore genres in his views on Slovene literary heritage.

Thirty years later, Anton Slodnjak wrote a new history of Slovene literature. His chapter on literary folklore is lengthier and the subject dealt with in a more detailed manner. Aside from trying to find a more appropriate terminology, Slodnjak also

takes into account recent discoveries on literary folklore. Instead of embracing Ivan Grafenauer's views uncritically he examines them and compares them with findings both at home and abroad.

Like Slodnjak, his pupil Jože Pogačnik already recognizes the entire system of Slovene literary folklore, but only genetically, which is why both of them linger over the question of our ancestors' mythology. Even though Pogačnik consistently uses the term traditional literature, he is probably the first literary historian who is well aware of the damage due to the delay of the research of literary folklore in prose.

Ivan Grafenauer is the only researcher of Slovene literature who divided his scientific attention to both aspects of verbal art – literary folklore and literature – equally. An undisputed master in both fields, Grafenauer published two synthetic books in which he presented his own model of literary folklore and literature.

Stanislav Hafner raises two questions: 1. the fundamental position of oral tradition in Slovene literary culture, and 2. the changing of oral tradition and of poetry which has already been recorded on paper. He also discusses the difficulties of field work, maintaining that a researcher can never create an authentic folklore event. However good, a record of such an event only describes it by means of available information. Once recorded, literary folklore, like literature, creates an image of the world that has been objectivized by language. Literary history is therefore often lumped together with written/printed literature. Although literary folklore and literature have many things in common, especially in their genesis, they do not share common typology and function.

Boris Merhar and Milko Matičetov both discuss, each from his own point of view, the characteristics of literary folklore. Because of its terminology and concepts such as, for instance, thematology, problems of genre, stylistic and linguistic issues, and partly also the question of texture, literary folklore certainly belongs within the framework of literary studies and definitely not ethnology which does not address the above-mentioned concepts.

In view of all this, it is clear that literary folklore cannot be equated with literature. Among other things, literature does not know the dilemmas of recording its material. As long as literary folklore is treated according to the same criteria as literature, it will keep losing battles with it. Only after it has been recognized as an independent discipline and adequate criteria for its evaluation have been recognized, it will be on par with literature.

SLAVISTIC FOLKLORISTICS – THE SLOVENIAN WAY

In the second half of the 20th century, cooperation between literary folklorists from different Slavistic centers almost ceased. Since most of the Slavic countries are in the process of building stronger ties with Europe, which strives for stronger economic and monetary ties between its members, this cooperation might even completely die out in the future. The humanities, part of which is also literary folkloristics, are not only obliged to support the budding European identity, but also to emphasize its multicultural character (after all, every monoculture is boring). Slavic culture is only a part of these diverse identities, and owing to Czech and Slovak literary

foklorists, the first issue of *Slavistická folkloristika* was published in 1989.

What is the vision of Slovene literary folkloristics from the aspect of Slavicism? The opportunities for numerous diachronous and synchronous studies are many. While a diachronous comparison needs to be based on language, the synchronous level is grounded on modern means of communication as well as intrusive globalization. The principal, and the most important, task of Slavacist centers is to establish and strengthen intensive, not only extensive, contacts with each other.

Diachronous aspect: In the form of different superstitions and Slovene literary folklore genres, survivals of old Slavic beliefs have been preserved in the spiritual life of Slovenes. The old cultural patterns are obstinate and difficult to suppress. In that, they resemble a stream that vanishes underground, only to reappear in an unlikely spot again. What common elements of literary folklore of different Slavic nations have been preserved from their original, common homeland? Merely the roots of the basic word-stock, or something more? In this respect, Russian literary folkloristics, ranging from Nikita T. Tolstoj or Vladimir N. Toporov, has made the best progress. Also, we should not forget Vitomir Belaj from Croatia, *Mythologica Slavica*, a Slovene periodical edited by Nikolaj Mihajlov and Monika Kropelj, and Mirjam Mencej. A promising researcher in this field, Mencej has already published her first monographic works on mythological themes. In view of the above, would it not be imperative to form a group of experts who would work on comparative research of Slavic mythology?

Very important for Slavic identity is the question of reception of St. Cyril and St. Methodius into the spiritual horizon of Slavic nations. One of extremely interesting topics would be how the knowledge about the two brothers and their work gradually seeped into literary folklore. This is the theme that links Slovenes with the Orthodox cultural circle, and is of special interest for Bulgarians.

Another absorbing topic is medieval literary folklore in relation to church literature, and also the question of the breach between oral and written language communication.

The Bible is another theme that closely connects all Slavic nations. Croatia, Slovenia, and Poland already have their monographic publications on the transformation of biblical themes into literary folklore. Will other nations join them in the future? Since the Bible is of central importance for the Protestants, a comparative study taken from the Protestant religious milieu would be most welcome.

Slovenia has prepared a list of suggested themes for joint research: an analysis of fieldwork data that was collected in the 19th century by Pole Emil Korytko in the territory of present-day Slovenia (connections between Slovenia and Poland), and Slovene Matija Valjavec in a part of present-day Croatia (Slovenia – Croatia); correspondence between Russian scientist of Polish origin Jan Baudouin de Courtenay and Gašper Križnik, who had been sending folklore material to de Courtenay (Slovenia – Russia); a comparative analysis of collectors Gašper Križnik and Marko Cepenkov (Slovenia – Macedonia); and, due to Jiří Polívka, the incorporation of Slovene material into *Anmerkungen zu den Kinder-und Hausmärchen der Brüder Grimm* (Czech Republik – Slovenia).

Synchronous aspect: very urgent is the question of newly-created folklore genres. Due to Viera Gašpariková and Bronislava Kerbelite, Slovakia and Lithuania already possess a catalog of motifs in prose folklore. A mutual exchange of ideas on this subject would be most welcome. Equally stimulating would be to re-continue the former “Slovene – Croatian Parallels”, conferences that examined topics relevant for researchers of both countries; here, the books from the *Glasovi* series that contain material pertaining to the area along the border with Croatia (Nos. 2, 17, 25) could be taken into consideration. Researchers Maja Bošković-Stulli (who has written on the subject of *kresnik*) and Lidija Nikočević have done the majority of comparative work on the subject.

Of utmost importance for literary folkloristics, and indeed for every discipline, is its theoretical basis. Due to considerable disproportion between theory and fieldwork research, a large proportion of Slavic literary folklore lags behind other branches of Slavic philology. The very purpose of collecting fieldwork material is to prove that the art of spoken language has been preserved to the present. But it will probably never be possible to ascertain once and for all how to transfer it to paper without any damage. Is this part of its identity? This is yet another question that merits reflection. Mere collecting of fieldwork material, but without clearly defined goals, is not nearly enough. How do we compare such material without the aid of theoretical basis and precise terminology? In this, Slovene literary folkloristics has borrowed from the work of M. Bošković-Stulli, K. V. Čistov, J. Lotman, J. Mukařovský, H. Walin’ska, J. Bartmiński, and B. Kerbelite.

EUROPE IN SLOVENE LITERARY FOLKLORE AND IN LITERARY FOLKLORISTICS

The chapter focuses on Slovene contacts with representatives of the four ethnic groups living in the countries with which Slovenia shares its borders: the German-speaking neighbors, as well as the whole German-speaking territory, to the north; the Roman nations, and especially the Italians, to the west; the Slavs to the south; and, finally, the representatives of the Ugric-Finnish language group to the east. Because of the great diversity of the sources available for this analysis its quality is equally heterogeneous. When a certain topic, or authors connected to it, have already been the subject of professional attention only recapitulate their findings. Instead I try to focus on the less known or publicized authors and facts. While in the first case I am only trying to briefly summarize the work on topics that have already been researched in detail, in the second I wish to draw further attention to those who merit and need additional scientific attention.

Aside from certain deficiencies it can be said that the discipline, which due to its multidisciplinary character has been named literary folkloristics, has formed ties with Europe from its very start. Fragments of these frequent contacts, be it to the east, the west, the north or the south, which are the subject of this chapter, illustrate the lively connections with the European continent.

It is only fair to suggest that such contacts have not existed merely on professional level, but were also personal. The families of Janez Vajkard Valvasor,

Žiga Zois or Anton Linhart came to live among Slovenes; Balthasar Hacquet was appointed to work for one of Slovene mining companies as a physician; Karel Štrekelj was married to an English woman; Kretzenbacher had spent his childhood years in the territory of present-day Slovenia; Ivan Navratil, Fran Milčinski and Ivan Koštial were of partly Czech origin. Perhaps we should also mention the *Zlata ptica* book series, published by Mladinska knjiga Publishing House, that has been bringing its readers the best folklore stories not only from the European continent, but from the whole world. Prominent Slovenes such as Jernej Kopitar, Fran Miklošič, Gregor Krek, or Ivan Grafenauer have not yet been analyzed from the viewpoint of literary folkloristics. Only by filling these gaps would it become clear that Slovenes were not only takers, but givers as well. As for the present, we should research into the contacts of contemporary Slovene professionals with others: Milko Matičetov with Italian and Slavic researchers, Niko Kuret and Zmaga Kumer with German and Swiss experts, and Vilko Novak with Hungarians. Not to mention French, English and, above all, the best-organized Scandinavian literary folkloristic disciplines, all of which have so far been more or less overlooked. Equally useful would be an overview and a systematic classification of book reviews that link younger generations of Slovenes with the novelties beyond our borders.

WORLD LITERATURE AND SLOVENE LITERARY FOLKLORISTICS

Max Lüthi, a modern researcher of the best world literature and of literary folklore, is known to but a handful of Slovenes. The first part of this chapter discusses his belief that the research of style and other elements of literary folklore, of literature, or of both, yields a wealth of new findings, if only the researcher has the mastery over the necessary conceptual apparatus and terminology. Lüthi, who is the author of several treatises on Shakespeare and an equally sensitive expert on literary folklore styles, examines how ethnology (after Lüthi's terminology, but this usually denotes literary folkloristics) and literature are both very sensitive about their independence and identity. Lüthi is very much in favor of interdisciplinarity and universalism. Ethnology, for instance, researches proverbs in everyday life. Lüthi's research of W. Shakespeare's use of proverbs reveals that in critical moments, and whenever his heroes are faced with difficulties, Shakespeare introduces proverbs in order to emphasize dramatical situations.

The second part of the chapter, which after the example of Max Lüthi emphasizes cooperation of literary folkloristics and literary studies, focuses on three principal segments of world literature whose motifs can be found in Slovene literary folklore: 1. Old Greek epic poetry and tragedy; 2. Giovanni Boccaccio, *Decameron*; 3. Fyodor Mikhailovich Dostoevski, *The Brothers Karamazov*. The analysis yielded a bountiful harvest and calls for further research of this topic.

IV. LITERARY FOLKLORISTICS IN SLOVENE EDUCATION

LITERARY FOLKLORISTICS AND EDUCATION

The attempts of Slovene literary folkloristics to successfully establish links with the educational system in Slovenia will yield results only after a thorough analysis has been made of previous attempts of this nature. Only then will it be possible to establish with certainty that which should be restored, changed, or established anew. In order to achieve this goal, several steps should be undertaken: standardization of the educational process in connection to literary folkloristics; classification of concepts in this field; and, finally, enlistment of fieldworkers from the ranks of teachers. In order to successfully acquaint students with themes from literary folkloristics it is essential to educate them about their national (self)awareness, which denotes integration within and differentiation without; this is then the basis for their understanding of others, as well as of themselves.

LITERARY FOLKLORE IN THE EYES OF TODAY'S SLOVENE TEENAGERS

The call for the 16th Cankar Award Competition met with a very favorable response of Slovene schools. Over seven hundred student participants competing on all levels greatly exceeded the expectations. Possibly, this indicates that, although deprived of the intoxicating delight of direct contact communication, students wish to be in touch with it at least indirectly. The teachers, on the other hand, may realize that this competition presents an opportunity to, at least partly, compensate for what they are unable to offer their students during their regular classes. The ideas presented in the chapter might help teachers to modify their classes; at the beginning, the use of consistent and systematic terminology will already indicate a considerable progress.

LITERARY FOLKLORISTICS ON UNIVERSITY LEVEL

Will it be at all possible to make up for the loss of literary folkloristics as a subject of instruction when the newly-established university of Slovenia had first opened its doors to students? Within the courses on older Slovene literature, literary folkloristics has been taught at the Faculty of Arts in Ljubljana since mid-1990's. At the Pedagogical Faculty in Maribor, the course is optional. The chair of literary folkloristics therefore remains but a dream.

CONCLUSION

Literary folkloristics has entered its crucial phase. Will it at least be allowed to have its own publication, the first concept of which was written in 1997, that could help

SUMMARY

create in Slovene cultural milieu an awareness of this discipline's unique character, and also enable young professionals to contribute to its development and progress? Or will it continue to vegetate as a marginal discipline next to the ones among which it should be spreading its interdisciplinary mission?

VIRI

1.

Ravnikar-Požencan, Matevž, rokopisni oddelek NUK, Ljubljana (MS, 432).

Gašper Križnik, Arhiv Akademii nauk SSSR, Fond 102, No opisi 2, Ed hr, 163/pismo 1. 2 Ed. hr. 44/ 165.

Štrekelj, Karel, Predavanja na univerzi v Gradcu, fotokopije zapiskov je oskrbela Monika Krojej in se hranijo v Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU v Ljubljani.

Pipan, Tone, »10 ur pri naših učiteljih in vodnikih«, Položaj, 1945 (ciklostil). Iz arhiva CK KPS pretipkala Francka Petrinja - Zdenka, posredovala Terezija Traven, Ljubljana 31. 5. 1977.

Kuret, Niko, *Pregled slovenskega ljudskega slovstva* (pomožni učbenik), 1950 (ciklostil).

Cedilnik, Ana, Vehar, Blaž, 3. d, gimnazija Šentvid, mentorica Polona Tomažević, *O pravljичnih bitjih*, 21. 3. 1995.

Toplišek, Lidija, *Aktualizacija folklornih pripovedi Branka Defarja* (diplomska naloga), Maribor 2002.

Kartoteka izpisov za slovar slovenskega knjižnega jezika pri Inštitutu za slovenski jezik ZRC SAZU, Ljubljana.

Stanonik, Marija, Arhiv slovenske slovstvene folklore, ISN, ZRC SAZU, Ljubljana.

Stanonik, Marija, osebna korespondenca, pobude z različnimi osebami in ustanovami.

2.

L. D., »Lizabona s potresam poderta«, v: *Zgodnja Danica* XII, 1859.

J. D., »Folkloristika«, v: *Dom in svet* 9 (1896), št. 9, platnice.

M. O., dr, »† Dr. Štrekelj, Karol«, v: *Dom in svet* 25 (1912).

I. Š., O narodni pesmi, v: *Dom in svet* 35 (1922).

D. Z., V Novem mestu dva etnografska krožka in predavanja po šolah, v: *Glasnik Slovenskega etnografskega društva* 2 (1959/60), št. 3, 1.

3.

Anonimno, »Kopitarjevi pa Vukovi ostanki«, v: *Slovanski svet* 13 (1897).

Anonimno, »O Ig. Grudnovem najnovjšem delu« (I. G., Miška osedlana, Pesmi za mladino, 1922), v: *Slovenski narod*, 1923.

Anonimno, »Zbirajmo narodno blago!« v: *Glas Vrhniške* 2, Vrhnika, 1. 1. 1952, št. 1, 3. Enodnevni tečaj za učiteljsčnike, v: *Glasnik Slovenskega etnografskega društva* 9 (1968), št. 2, 4-5.

Etnološko-folkloristični kolaž iz Pirana (z magnetofonskega traku prepisali študentje etnologije), v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 17 (1977), št. 3.

Le predi, dekle, predi. Posebna številka Prvega Klasja, 1981/82, glasilo učencev osnovne šole Komenda-Moste.

Anonimno, »Zbiralci folklornih pripovedi na srečanju z znanimi etnologi«, v: *Pionir* (1983), št. 10.

Anonimno, »Zaklad na Slevski gori (rubrika: Poučno berivo)«, v: *Mavrica*, september–oktober (1991).

Ljudsko izročilo v slovenskem slovstvu, 16. vseslovensko tekmovanje v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje (uredili France Novak, Mojca Klander, Ida Mlakar, Majda Merše) v organizaciji Slavističnega društva Slovenije in Zavoda Republike Slovenije za šolstvo in šport, Ljubljana 1993.

4.

Stanonik, Marija, »Kaj je slovstvena folklor«, v: *Pionir*, oktober (1982), št.2.

Stanonik, M., »Zbirajmo folklorne pripovedi«, v: *Pionir*, oktober (1982), št. 2.

Stanonik, M., »Folklornih pripovedi na pretek«, v: *Pionir*, junij (1983), št. 10.

Stanonik, M., »Krajevna imena v slovenskem izročilu«, v: *Pionir* 42, (1986/87), št. 2.

Stanonik, M., »Ledinska in krajevna imena v slovenskem ustnem izročilu«, v: *PIL (Pionirski list)*, 20. 9. 1988.

Stanonik, M., »Ledinska in krajevna imena v slovenskem ljudskem izročilu«, v: *PIL (Pionirski list)*, 13. 6. 1989.

Stanonik, Marija, »Zgodovinske povedke (Preteklost naših krajev v slovenskem ustnem izročilu)«, v: *PIL (Pionirski list)*, 26. 9. (1989).

Stanonik, M., »Odkrivajmo bajna bitja, iščimo bajke, zbirajmo šale« (Razpis raziskovalne naloge), v: *PIL (Pionirski list)*, 26. 10. 1990.

Stanonik, M., »Kaj in kako bomo raziskovali«, v: *PIL (Pionirski list)*, 26. 10. 1990.

Stanonik, M., »Odkrivajmo bajna bitja, iščimo bajke, zbirajmo šale!« (Poročilo), kopija tipkopisa, Ljubljana, 4. 5. 1991.

5.

Letopis SAZU 8, Ljubljana 1958.

Letopis SAZU 15, Ljubljana 1965.

LITERATURA

- Adamič, Louis, *Vrnitev v rodni kraj*, Ljubljana 1962.
- Antonijevič, Dragoslav, »Kazivanje – folklorna monodrama«, v: *Folklór és tradíció*, Budimpešta 1988.
- Antonijevič, Dragoslav, »Etno-folkloristički pristup proučavanju žanrova, s posebnim osvrtom na bajku«, v: *Makedonski folklor* 22, Skopje (1989), št. 43.
- Aškerc, Anton, »Mutec Osojski«, v: *Zbrano delo I*, Ljubljana 1946.
- Avtorji prvega dela Zgodovine slovenskega slovstva, »K Pirjevčevi oceni Zgodovine slovenskega slovstva I«, v: *Naša sodobnost* 6 (1958).
- Bajt, Drago, *Samizdat*, Maribor 1983.
- Barbarič, Štefan, »Oris književnega razvoja severovzhodne Slovenije do sredine 19. stoletja«, v: *Panonski zbornik*, Murska Sobota 1966.
- Barbarič, Štefan, »Herder in začetki slovenske romantike«, v: *Slavistična revija* 16 (1968).
- Barbarič, Štefan, »Ko se bo oglasila zlata ptica«, v: *Jezik in slovstvo* 13 (1968).
- Barbarič, Štefan, »Stara prekmurska književnost ob vzhodno štajerski in kajkavski Hrvatski«, v: *Študije o slovstvu in jeziku*, Murska Sobota 1973.
- Barbarič, Štefan, »Avgust Pavel in slovensko ljudsko izročilo«, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 59, Nova vrsta 24, 1. zv. (1988).
- Bartmiński, Jerzy, *O jeziku folkloru*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1973.
- Baš, Angelos, »Etnografija – zgodovinska znanost«, v: *Naši razgledi*, 20. 2. 1960.
- Baš, Angelos, »Uz temu: etnologija i istorija umetnosti«, v: *Etnološki pregled* 6–7, Beograd (1965).
- Baš, Angelos, »Opomba o naši etnografiji«, v: *Sodobnost XIII* (1965).
- Baš, Angelos, »O predmetu etnologije«, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 39 (1968).
- Baš, Angelos, »Slovo od ljudskega življenja«, v: *Slovenski etnograf* 25–27 (1972–1973).
- Baš, Angelos, »O 'ljudstvu' in 'ljudskem' v slovenski etnologiji«, v: *Pogledi na etnologijo*, Ljubljana 1978.
- Baš, Angelos, »K slovenskemu imenju za etnologijo«, v: *Traditiones* 10–12 (1984).
- Baš, Angelos (ur.), »Razvoj in preobrazba slovenskega narodnega značaja v luči 4. točke OF«, v: *Traditiones* 16 (1987).
- Baš, Franjo, »Ljudska kultura in učiteljstvo«, v: *Naši razgledi*, 6. 3. 1954.
- Baudouin de Courtenay, Jan, *Materialien zur südslavischen Dialektologie und Ethnographie*, Petersburg 1895.
- Baudouin de Courtenay, Jan, *Obrascy jazyka na govorah Terskih Slavjan v severnoj Italiji*, Petersburg 1904.
- Baudouin de Courtenay, Jan, *Materialy IV*, Trst 1988.
- Bausinger, Herman, *Formen der »Volks poesie«*, Berlin 1968.
- Bausinger, Herman, »Jezik v etnologiji«, v: *Traditiones* 16 (1987).
- Ben-Amos, Dan, »Toward a Definition of Folklore in context«, v: *Journal of American Folklore*, 84 (1971), No 331.
- Beneš, Bohuslav, »The Functions of Literary Folklore in Western Slavs (Protofolklore

- and Folklore Narrations in Czech, Slovak and Polish Village)«, v: *Ethnologia Slavica* 18, Bratislava (1996).
- Beneš, Bohuslav, *Světská kramářská píseň*, Brno 1970.
- Beranič, Davorin, »Ocena: Slovenske narodne pesmi«, 15. snopič, v: *Slovan* 12 (1914).
- Bernik, France, *Lirika Simona Jenka*, Ljubljana 1962.
- Bernik, France, »Kopitarjev in Čopov nazor o poeziji«, v: *Slavistična revija* 29 (1981), št. 2.
- Bezič, Jerko, »Prilog vrednovanju Vrazova melografskog rada«, v: *Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije* 1, Ljubljana 1982.
- Bezljaj, France, »Nemeckoe Himmel (reich) i slavjanskoe *igrj, *vyrjbj, v: *Sovetskoe slavjanovedenje*, št. 5, Moskva 1976.
- Bezljaj, France, Slovansko *igrj, *vyrjbj in sorodno, v: *Onomastika jugoslavica*, št. 6, Zagreb 1976.
- Bitenc, Janez, »Kaj je folklor in njen pomen«, v: *Mladinska revija* 5 (1949/50).
- Boccaccio, Giovanni, *Dekameron* I, II, III, Ljubljana 1991.
- Bogataj, Janez, *Razvoj načina tehnik etnološkega raziskovalnega dela na Slovenskem* (doktorska disertacija), Ljubljana 1985.
- Bogataj, Matej, »Godcu sreča osle kaže«, v: *Delo/Knjževni listi*, 13. 2. 1992.
- Bogatyrev, Piotr, »Funkčno-štrukturalna metoda a iné metody etnografie a folkoristiky«, v: *Slovenské pohľady*, 51, št. 10, Martin 1935.
- Bogatyrev, Piotr & Jakobson, Roman, »Die Folklore als eine besondere Form des Schaffens«, v: *Strukturalismus in der Literaturwissenschaft*, Köln 1972.
- Bohanec, Franček, *Slovenska ljudska pripoved*, Ljubljana 1966.
- Bolhar, Alojzij, *Slovenske narodne pravljice*, Ljubljana 1989.
- Bolte, Johannes und Polívka, Jiří, »Anmerkungen zu der Kinder- und Hausmärchen, Neu bearbeitet, Leipzig 1913, 1915, 1918, 1930, 1932.
- Boršnik, Marja, *Pregled slovenskega slovstva*, Ljubljana 1948.
- Boršnik, Marja, *Študije in fragmenti*, Maribor 1962.
- Bošković-Stulli, Maja, »O narodnoj prič i njezinu autentičnom izrazu«, v: *Slovenski etnograf* 12 (1959).
- Bošković-Stulli, Maja, *Narodna predaja o vladarevoj tajni*, Zagreb 1967.
- Bošković-Stulli, Maja, »Pojava književnosti u ljudskom društvu«, v: *Uvod u književnost* II, Zagreb 1969.
- Bošković-Stulli, Maja, »Usmena književnost u sklopu povijesti hrvatske književnosti«, v: *Usmena književnost*, Zagreb 1971.
- Bošković-Stulli, Maja, »Uz dva članka o usmenoj književnosti«, v: *Umjetnost riječi* XVI Zagreb 1972, št. 2–3.
- Bošković-Stulli, Maja, »O pojmovima usmena i pučka književnost i njihovim nazivima«, v: *Umjetnost riječi* XVII, Zagreb (1973).
- Bošković-Stulli, Maja, *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Zagreb 1975.
- Bošković-Stulli, Maja, »Aspekti usmene komunikacije i pisanih tekstova u usmenoj književnosti«, v: *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, Beograd 1977.
- Bošković-Stulli, Maja, »Usmena književnost«, v: *Povijest hrvatske književnosti* I, Zagreb 1978.
- Bošković-Stulli, Maja, »O usmenoj književnosti izvan izvornoga konteksta«, v: *Narodna umjetnost* 19 (1982).

- Bošković-Stulli, Maja, »Predstavljajčki aspekti usmenog pripovijedanja«, v: *Usmeno pjesništvo u obzoru književnosti*, Zagreb 1984.
- Bošković-Stulli, Maja, »Anton von Mailly, Legende del Friuli« (ocena), v: *Traditiones* 17 (1988).
- Botica, Stipe, *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*, Zagreb 1995.
- Bratanić, Branimir, »Regionalna ili nacionalna i opća etnologija«, v: *Slovenski etnograf* 10 (1957).
- Brenkova, Kristina, »Spremna beseda (k zbirki)«, v: *Litovske pravljice*, Ljubljana 1970.
- Breznik, Anton, Ložar, Rajko, Grafenauer, Ivan, *Narodopisje Slovencev*, I, II, Ljubljana 1944–1952.
- Breznik, Anton, *Življenje besed*, Maribor 1967.
- Brnčič, Ivo, »Književni horizonti«, v: *Ljubljanski zvon* 40 (1935).
- Brnčič, Ivo, »Kozak za prekmurskimi kolniki (ocena)«, v: *Sodobnost* 3 (1935), št. 19.
- Brozović, Dalibor, »Vuk Stefanović Karadžić i novoštokavska folklorna koine«, v: *Standardni jezik*, Zagreb 1970.
- Burszta, Józef, *Kultura ludowa – kultura narodowa*, Warszawa, 1974.
- Cankar, Ivan, »Otroci in starci«, v: *Pesmi, Podobe iz sanj* (miniaturka), Ljubljana 1968.
- Cankar, Ivan, »Potepuh Marko in kralj Matjaž«, v: *Zbrana dela*, knj. 13, Ljubljana 1973.
- Capra, Fritjof, *The Turning Point; Science, society and the rising culture*, London 1981.
- Cazinkič, Robert, »O vsakdanji govornici Ljubljane in o zapisu nezbornih besedil«, v: Stanonik, Marija, *Bela Ljubljana* (Glasovi 23), Ljubljana 2001.
- Celestin, Fran, »Ne motimo si pojmov«, v: *Slovanski svet* (1891), št. 3.
- Cevc, Emilijan, »Motivna izhodišča ljudske pesmi 'Sveta kri sejana'«, v: *Traditiones* 10–12 (1984).
- Cevc, Emilijan, »Nekaj glos ob drugi knjigi 'slovenskih ljudskih pesmi'«, v: *Traditiones* 13 (1984).
- Cevc, Emil, »Steletovo predavanje o narodopisnem zbirateljskem delu«, v: *Traditiones* 14 (1985).
- Christiansen, Reidar Th., »The Products of Folklore in the Field of the History of Literature«, v: Nekaj predavanj z mednarodnega kongresa folkloristov v Arnhemu na Holandskem 20.–23. septembra 1935 (v zvezek uvezani na šapirograf razmnoženi). Primerek iz knjižnice v ISN, ZRC SAZU, Ljubljana.
- Conrad, Joseph L., »Slovene Oral Incantations: Topics, Texts, and Rituals«, v: *Slovene Studies* 12/1 Bloomington/Indiana (1990).
- Cvetek, Marija, *Naš voča so včas zapodval* (Glasovi 5), Ljubljana 1993.
- Černelič-Kozlevčar, Ivanka, »Medicinska terminologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika«, v: *Medicinski razgledi* 23 (1984), suppl. 8.
- Černigoj, Franc, *Javorov hudič* (Glasovi 1), Ljubljana 1988.
- Černigoj, Franc, *Nace ima dolge tace*, Ljubljana 1996.
- Černigoj, Franc, *Mož in čemerika* (Žalostne in vesele z Gore in Dežele), Ajdovščina 1997.
- Čistov, Kirill V., *Folklor i etnografija*, Leningrad, 1970.
- Čistov, Kirill V., »Špecifikum folkloru vo svetle teórie informácie«, v: *Slovenský národopis*, 20 (1972), št. 3.
- Čubelić, Tvrtko, »Diskusijski prispevki, razgovori ob referatih, pripombe in mnenja«,

- v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), št. 2.
- Čurkina, Iskra V., *Matija Majar - Ziljski*, Ljubljana 1974.
- Čurkina, Iskra V., *Riusskie i Sloveny*, Moskva 1986.
- D'Aronco, Gianfranco – Matičetov, Milko, »Folklorna anketa v Furlaniji 1946: Odgovori slovenskih šolarjev«, v: *Slovenski etnograf* (1950–1951), št. 3–4.
- Dambrowska Partyka, Maria, »Folklor u funkciji književnog subkoda«, v: *Gesta* IX, Varaždin (1987).
- Debeljak, Aleš, »Milan Vincetič, Zanna« (ocena), v: *Naši razgledi* 33, 24. 2. 1984.
- Debeljak, Tine, »Narodna pesem in mi«, *Križ na gori* 2 (1926).
- Delorko, Olinko, *Zanemareno blago*, Zagreb 1979.
- Dermota, Anton, *Tisoč in en večer*, Celje 1985.
- Diakon, Pavel, *Zgodovina Langobardov / Historia Langobardum*, Maribor 1988.
- Dinekov, Peter, »Folklor i literatura«, v: *Folklor i literatura*, Sofija 1968.
- Dinekov, Peter, »Među folkloru i literatura«, v: *Bulgarski folklor* 2 (1976).
- Dolenc, Janez, »'Nesrečna nevesta' s Strmca«, v: *Glasnik Slovenskega etnografskega društva* 3 (1960/61), št. 3–4.
- Dolenc, Janez, *Tolminske pravljice*, Ljubljana 1989.
- Dolenc, Janez – Koblar, France, *France Bevk*, (Znameniti Slovenci), Ljubljana 1990.
- Dolenc, Janez, *Zlati Bogatin* (Glasovi 4), Ljubljana 1992.
- Dolenc, Janez, Krek, Gregor, v: *Enciklopedija Slovenije* 6, Ljubljana 1992.
- Dolenc, Janez, »Mlada leta Gregorja Kreka«, v: *Loški razgledi* 40, (1993).
- Dolenc, Janez, »Gregor Krek kot študent Univerze v Gradcu«, v: *Loški razgledi* 46, (1999).
- Dolenc, Janez, *Kres na Grebljici* (Glasovi 22), Ljubljana 2000.
- Dolenc, Janez, »Habilitacija dr. Gregorja Kreka na graški univerzi«, v: *Loški razgledi* 48, (2001).
- Dolenc, Janez, »Naloga za profesorski strokovni izpit leta 1962«, v: *Slovstvena folkloristika* 3, maj (2004), št. 1(3).
- Dolinar, Darko, »Ljudsko slovstvo v slovenskem literarnem zgodovinopisju«, v: *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*, (*Zbornik prispevkov s kongresa*), Ljubljana 1995.
- Dolšek, Ida, *Kaku se kej narod rihta* (Glasovi 21), Ljubljana 2000.
- Dostojevski, Fjodor, Mihailovič, »Čebulica«, v: *Bratje Karamazovi*, Ljubljana 1976.
- Dravec, Josip, *Glasbena folklor Prekmurja (Pesmi)*, Ljubljana 1957.
- Dravec, Josip, *Glasbena folklor Prlekije (Pesmi)*, Ljubljana 1981.
- E. (hrlich), L. (ambert), »Razvoj etnologije in njene metode v zadnjih desetletjih«, v: *Etnolog* III (1929).
- Ejhenbaum, Boris, *Književnost*, Beograd 1972.
- Fatur, Silvo, »Dve, tri pobude učniškim svetom in/ali komisijam«, v: *Slovenščina v šoli* 3, (1998), št. 1.
- Felber, Helmut, *Terminology Manual*, Paris 1984.
- Ferrero, Bruno, »Krogi na vodni gladini«, v: *Kratke zgodbe za dušo*, Ljubljana 2001.
- Fikfak, Jurij, »Pogovor z Nikom Kuretom«, v: *Traditiones* 14 (1985).
- Fikfak, Jurij, *Ljudstvo mora spoznati sebe*, Ljubljana 1999.
- Flere, Pavel, »O slovenski narodni književnosti, posebno o pesništvu«, v: *Pripovedne slovenske narodne pesmi*, Ljubljana 1924.

- Gaál, Károly, Neweklowsky, Gerhard, »Erzählgut der Kroaten aus Stinatz/im südlichen Burgerland«, v: *Wiener slawisches Almanach* 10, Wien 1983.
- Gabrovec, Stane, »Kristjan danes – izzivi in odzivi«, v: *Revija 2000* (1988), št. 40/41.
- Gašpariková, Viera, »Na rozhrani medzi literatúrou a folklórom«, v: *Slovenský národopis* 19 Bratislava (1971).
- Gašpariková, Viera, »Súčasná cesta humoristických rozprávání«, v: *Slovensky národopis* 24, Bratislava (1976).
- Gippius, Evgenij V., Čičerov, Vladimir Ivanovič »Trideset let sovjetske folkloristike«, v: *Slovenski etnograf* 2 (1949).
- Glasenčnik, Igor, *Strah me je gratalo* (Glasovi 17), Ljubljana 1998.
- Glaser, Karel, *Zgodovina slovenskega slovstva* III, Ljubljana 1896.
- Glaser, Karel, »Narodno slovstvo«, v: *Slovan* I (1902–3).
- Glavan, Tone, *Lužiški Srbi*, Ljubljana 1966.
- Glonar, Joža, »Slovenska narodna lirika.« Izbral in uredil Janko Glaser (ocena), v: *Ljubljanski zvon* 41 (1921).
- Glonar, Joža, Predgovor, Karel Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi* IV, Ljubljana 1908–1923.
- Glonar, Joža, *Matija Murko*, v: *Slovenski biografski leksikon* II, Ljubljana 1933–1952, uredila France Kidrič in Franc Ksaver Lukman.
- Glonar, Jože, *Slovar slovenskega jezika*, Ljubljana 1936, *Folklor*.
- Glonar, Joža, »Saintyves Pierre, Manuel de folklore, Paris 1936«, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, (1937).
- Glonar, Joža, *Poučni slovar*, Ljubljana 1938.
- Glonar, Joža, »Ulinger Jelengar - Lajnar«, v: *Zbornik zimske pomoči* (1944).
- Golež, Marjetka, »Med tradicijo in inovacijo ali položaj folkloristike v sodobni znanosti«, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 41/1 (2001).
- Golež Kaučič, Marjetka (ocena): »Stanonik, Marija, Teoretični oris slovstvene folklore«, v: *Traditiones* 30/2 (2001).
- Golež Kaučič Marjetka, *Ljudsko in umetno – dva obraza ustvarjalnosti*, Ljubljana 2003.
- Graber, Georg, *Sagen und Märchen aus Kärnten*, Graz, 1941.
- Graber, Georg, *Sagen aus Kärnten*, Leipzig 1914, Graz 1935.
- Gradišnik, Boris, »Al' prav se piše brejnvoširan al' brejnvošan«, v: *Delo / Književni listi*, 4. 2. 1988.
- Grafenauer, Bogo: »Življenje in delo«, v: Ivan Grafenauer, *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, Celje 1973.
- Grafenauer, Bogo, »Ali so mogoči »pogledi« na katerokoli znanost brez obravnavanja njene svojske metodologije?«, v: *Traditiones* 10/12 (1981/1983).
- Grafenauer, Bogo, »Kako Slovenci po odcepitvi«, v: *Nova revija* (Samostojna Slovenija) (1990).
- Grafenauer, Ivan, »Slovenska narodna romanca o romarju svetega Jakoba Kompostelskega«, v: *Dom in svet* (1937–1938), št. 50.
- Grafenauer, Ivan, »O Zariki in Sončici in še kaj o 'španskih' junakih«, v: *Dom in svet* 51 (1939), št. 33–89.
- Grafenauer, Ivan, »Poljska kraljica«, v: *Dom in svet* 51 (1939).
- Grafenauer, Ivan, »Slovenska pripovedka o 'hudi mucu' in njena inačica v srednjevisokonemškem slovstvu«, v: *Slovenski jezik* III (1940), št. 1–2.

- Grafenauer, Ivan, »Prakulturne bajke pri Slovencih«, v: *Etnolog* XIV (1942).
- Grafenauer, Ivan, »Lepa Vida« (Študija o izvoru, razvoju in razkroju narodne balade o Lepi Vidi), v: *AZU, Filozofsko-filološko-historični razred, Dela* 4 (1943).
- Grafenauer, Ivan, »Irsko-anglosaška misijonska metoda in slovensko pismensko in ustno slovstvo«, v: *Zbornik Zimske pomoči*, Ljubljana 1944.
- Grafenauer, Ivan, »Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu«, v: *SAZU, razred za filološke in literarne vede, Dela* 4 (1951).
- Grafenauer, Ivan, »Matiji Murku v spomin«, v: *Slovenski etnograf* 5 (1952).
- Grafenauer, Ivan, »Narodno pesništvo«, v: *Narodopisje Slovencev* II, Ljubljana 1952.
- Grafenauer, Ivan, »Slovenska pripovedka o ujetem divjem možu«, v: *Zgodovinski časopis* VI–VII (1952–1953).
- Grafenauer, Ivan, »Dostavek k slovenskim pripovedkam o ujetem divjem možu«, v: *Zgodovinski časopis* VIII (1954), št. 1–4.
- Grafenauer, Ivan, »Bogastvo in uboštvo v slovenski narodni pesmi in v irski legendi«, v: *Razprave razreda za filološke in literarne vede* IV, Ljubljana 1958.
- Grafenauer, Ivan, »Zveza slovenskih ljudskih pripovedk z retijskimi – B«, v: *Slovenski etnograf* 11 (1958).
- Grafenauer, Ivan, »Kulturne povezave na velike razdalje?« v: *Jezik in slovstvo* 4 (1958/1959).
- Grafenauer, Ivan, »Duh narodnega pesništva«, v: *Naši razgledi*, 27. 3. 1965.
- Grafenauer, Ivan, »Problematika pripovedke-balade z motivom stave na ženino čistost«, v: *Narodna unjetnost* IV, Zagreb 1966.
- Grafenauer, Ivan, *Zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, Celje 1973.
- Gregl - Hrstič, Mira, »Slovstveni folkloristiki na pot«, v: *Slovstvena folkloristika* 3, maj (2004), št. 1 (3).
- Gričnik, Anton, *Noč ima svojo moč, Bog pa še večjo* (Glasovi 8), Ljubljana 1994.
- Gričnik, Anton, *Farice* (Glasovi 18), Ljubljana 1998.
- Gril, Janez, »Blejska župnija rešuje kulturo«, v: *Družina* (1989), št. 36.
- Grosman, Meta, »Zakaj se književni prevodi in spremne študije starajo«, v: *Delo, Književni listi*, 19. febr. 1987.
- Gruden, Josip, *Zgodovina slovenskega naroda*, Celje 1992.
- Gspan, Alfonz, »Razsvetljenstvo«, v: *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Ljubljana 1956.
- Gusev, Viktor E., »Partizanskaja narodnaja poezija u Slavjan v gody vtoroj mirovoj vojny«, v: *Istorija, fol'klor, iskusstvo slavjanskih narodov*, Moskva 1963.
- Gusev, Viktor E., »Fol'kl'or (Istorija termina i ego sovremennye značeniija)«, v: *Sovetskaja etnografija*, Moskva (1966), št. 2.
- Gusev, Viktor E., *Slavjanskije partizanskije pesni*, Leningrad 1979.
- Gusiew, Wiktor, *Estetyka folkloru*, Wrocław, Warszawa 1974.
- Hadalin, Jelka, »Folklorna pripoved – od pripovedovalcev k bralcem«, v: *Traditiones* 23 /Naš živi jezik (1994).
- Hafner, Stanislav, »Schriftliche und mündliche Tradition in der Literatur der Kärntner Slowenen«, v: *Letno poročilo Zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu* 20 (1976/77).
- Hafner, Stanislav, »Fran Miklošič v življenju in delu«, v: *Miklošičev zbornik*, Maribor 1991.
- Handke, Peter, »Sanjačevo slovo od devete dežele«, v: *Naši razgledi / Razgledi po*

- svetu*, 30. 8. 1991.
- Hendrics, William, O., *Essays on Semiolinguistics and Verbal Art*, Paris 1973.
- Honko, Lauri, »Genre Theory Rvisited, Folk Narrative Research«, v: *Studia Fennica* 20, Helsinki 1976.
- Honko, Lauri, »The Lament. Problems of Genre, Structure and Reproduction«, v: *Genre, Structure and Reproduction in Oral Literature*, Ur. Lauri Honko and Vilmos Voigt, Budapest 1980.
- Hoppál, Mihály, »Approaches to Verbal Semiotics«, v: *Genre, Structure and Reproduction in Oral Literature*, Ur. Lauri Honko and Vilmos Voigt, Budapest 1980.
- Horák, Jiří, »Slovani in njihove pravljice« (spremnna beseda k zbirki), v: *Slovanske pravljice*, Ljubljana 1974.
- Horálek, Karel, »Slovanský folklór a svetova literatura«, v: *Československé přednášky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistu v Záhřebu*, Praha 1978.
- Horvat, Ludvik, dekan, red. prof. dr., »Beseda ob osemdesetletnici Filozofske fakultete v Ljubljani«, v: *Zbornik Filozofske fakultete 1919–1999*, Ljubljana 2000.
- Horvat, Sonja, »Nekaj naglasnih in fonoloških značilnosti slovenskega kostelskega govora«, v: *Slavistična revija* 42 (1994), št. 2–3.
- Hrabák, Josef, *Uvod do studia literatury*, Praha 1977.
- Hribar, Spomenka, *Krívda in greh*, Maribor 1990.
- Hribar, Tine, »Slovenska osamosvojitvev in kultura«, v: *Nova revija* (Samostojna Slovenija) (1990).
- Hristić, Jovan, *Oblici moderne književnosti*, Beograd 1968.
- Hrovatin, Radoslav, »Konferenca folkloristov in festival folklore v Opatiji«, v: *Slovenski etnograf* 5 (1952).
- Hrovatin, Radoslav, »Ob petdesetletnici smrti dr. Karla Štreklja«, v: *Glasnik Slovenskega etnografskega društva* 4 (1962), št. 3.
- Hrovatin, Radoslav, »Pripispevek k diskusiji«, v: Rad XI. kongresa Saveza folklorista Jugoslavije u Novom Vinodolskom 1964, Zagreb 1966.
- Hrovatin, Radoslav, »Raziskovanje ljudske kulture v luči glasbene folkloristike«, v: *Glasnik slovenskega etnografskega društva* 7 (1968), št. 4.
- Hrovatin, Radoslav, »Proces nastajanja revolucionarne pesmi, 'Svobodna Slovenija'«, v: *Makedonski folklor II* Skopje (1969).
- Hubad, Fran, »Pravljica o Oedipu v slovanskej obliki«, v: *Kres I*, Celovec 1881.
- Hubad, Matej, »Imenitna knjiga« (ocena), v: *Ljubljanski zvon* (1887).
- Hrušovský, Igor, *Dialektika biti in kulture*, Ljubljana 1981.
- Hymes, Dell (Hajmz, Del), *Etnografija komunikacije*, Beograd 1980.
- Jakobson, Roman in Bogatyrev, Piotr, »Die Folklore als eine besondere Form des Schaffens«, v: *Strukturalismus in der Literaturwissenschaft*, Köln 1972.
- Jakopin, Franc, »Jan Baudouin de Courtenay« – slovenski dialektolog (1845–1929), VIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture (predavanja), Ljubljana 1972:
- Jan, Zoltan, »Izbirni predmeti s področja materinščine v osnovni šoli«, v: *Slovenščina v šoli* 2 (1997), št. 4.
- Jan, Zoltan, pripravil v sodelovanju z Matjažem Kmeclom, Brankom Marušičem in s skupino izvedencev: »Slovenistika, predlog univerzitetnega dodiplomskega študijskega programa«. Učne načrte so pripravili nosilci predmetnih področij in asistenti, Nova Gorica 2000.

- Jarnik, Urban, »Slavische Völker, Geschildert von Herder«, v: *Carinthia* (1812), št. 23.
- Jason, Heda, »A Multimedial Approach to Oral Literature«, v: *Current Anthropology* 10 (Chicago, Glasgow 1969) št. 4, II.
- Jech, Jaromir, »Současný stav folklóru a jeho hlavní tendence«, v: *Slovenský národopis* 22, Bratislava (1972), št. 2.
- Jezernik, Božidar, »Teoretična izhodišča etnoloških raziskovanj ustne tradicije«, v: *Glasnik slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), št. 2.
- Jezernik, Božidar, »Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo«, v: *Zbornik Filozofske fakultete 1919–1999*, Ljubljana 2000.
- Jolles, André, *Einfache Formen*, Halle (Saale) 1929.
- Juhant, Janez, »Krščanska misel skozi čas«, v: *Tretji dan* 19 (1990), št. 9/10.
- Jurčič, Josip, *Zbrano delo* 4, Ljubljana 1951.
- Jurčič, Josip, *Slovenski narod*, 18. junij 1873 sl. (Listki, IV. zvezek, Ljubljana 1873).
- Juvan, Marko, *Imaginarij Kersta v slovenski literaturi (medbesedilnost recepcije)*, Ljubljana 1990.
- K., N. (= Kuret, Niko), »Ljudska kultura in učiteljstvo«, v: *Naši razgledi*, 6. 2. 1954.
- Kalan, Filip, *Med Trubarjem in moderno*, Ljubljana 1974.
- Kalin, Milena, »Terminološki priročnik«, v: *Jezikoslovni zapiski* (1991).
- Karfič, Vladimir, »Die Beziehungen zwischen der Volksdichtung und der Kunstliteratur«, v: *Werte und Funktionen der Traditionellen Kultur*, Görz (Gorica) 1968.
- Kavčič, Bojan, »Kje so tiste stezice«, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 17 (1977), št. 3.
- Kavčič, Bojan, »Nova usmeritev slovenske etnologije«, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 18 (1978), št. 3.
- Kavčič, Vladimir, »Smo se naveličali svojega slovenstva?« v: *Naši razgledi* 40, 13. 12. 1991.
- Kayser, Wolfgang, *Jeziško umetniško delo*, Beograd 1973.
- Kejžar, Franc, *Ura resnice, čas ljubezni* (Roman po romanu Bratje Karamazovi ali Izpovedi po F. M. Dostojevskem), Ljubljana 2001.
- Kelemina, Jakob, (ocena), v: *Etnolog* I (1926/27).
- Kelemina, Jakob, *Literarna veda*, Ljubljana 1927.
- Kelemina, Jakob, »Slovenske narodne pripovedke med Nemci«, v: *Etnolog* II, Ljubljana 1928.
- Kelemina, Jakob, *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*, Celje 1930.
- Kerbelytė, Bronislava, *Istoričeskoe razvítie / Struktur i semantiki skazok*, Vilnius 1991.
- Kerbelytė, Bronislava, *Lietuvių Pasakojamosios tautosakos katalogas I (The Catalogue of Lithuanian Narrative Folklore)* I, Vilnius 1999.
- Kermauner, Taras, »Politika in vera«, v: *Revija* 2000, št. 48/49.
- Kermauner, Taras, »Od narodnega k božjemu«, v: *Oznanjenje* (1992).
- Kersnik, Janko, *Rošlin in Verjanko*, v: *Zbrano delo* 3, Ljubljana 1951.
- Kerševan, Marko, »Nekaj spornih vprašanj marksistične teorije religije«, v: *Problemi* (1967), št. 58.
- Kerševan, Marko, *Religija in slovenska kultura*, Ljubljana 1989.
- Kerševan, Nada, *Duša na bicikli* (Glasovi 27), Ljubljana 2003.
- Kerže, Ivo, »Dan sv. Ahaca«, v: *Tretji dan* 33 (2004).

- Kidrič, France, *Zgodovina slovenskega slovstva* (Od začetkov do Zoisove smrti. Razvoj, obseg in cena pismenstva književnosti in literature), Ljubljana, 1929–1938.
- Kidrič, France, *Izbrani spisi II*, Ljubljana 1978.
- Kleindienst, Lidija, *Bam knapa vzela, bam zmeraj vesela* (Glasovi 11), Ljubljana 1995.
- Kleindienst, Lidija, »Slovstvena folkloristika v gimnaziji«, v: *Slovstvena folkloristika* 3, maj (2004), št. 1 (3).
- Kleinmayr, Julij, *Zgodovina slovenskega slovstva*, Celovec 1881.
- Klobčar, Marija, »Ob osemdesetletnici dr. Zmage Kumer, raziskovalke slovenske ljudske pesmi«, v: *Mohorjev koledar*, Celje 2004 (2003).
- Kmecl, Matjaž, *Novela v literarni teoriji*, Maribor 1975.
- Kmecl, Matjaž, *Mala literarna teorija*, Ljubljana 1976.
- Kmecl, Matjaž, »Leksikon literarnih pojmov« (ocena), v: *Jezik in slovstvo* 24 (1978/79).
- Kmecl, Matjaž, »Nagovor Kongresa etnologov in folkloristov v Rogaški Slatini (v svojstvu republiškega sekretarja za kulturo)«, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 24 (1984), št. 1, 2.
- Kocbek, Edvard, *Listina*, Ljubljana 1982.
- Kocbek, Edvard, *Svoboda in nujnost: pričevanja*, Celje 1989.
- Kocijan, Gregor, *Kratka proza od Trdine do Kersnika*, Ljubljana 1983.
- Kocijančič, Štefan, »Uvodni komentar« k publikaciji: *Glosarij zbornika bratov Miladinovih*, Ljubljana 1985.
- Kocjan, Danila, Hadalin, Jelka, *Beži zlodej, baba gre* (Glasovi 6), Ljubljana 1993.
- Kodre, Petra, »Slovstvena folklorika v osnovni šoli«, v: *Slovstvena folkloristika* 2, junij 2003, št. 1.
- Kogoj, Marij, »O narodni pesmi«, v: *Dom in svet* 34 (1921).
- Kollár, Jan, *Über die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slavischen Nation* (O literarni izmenjavi med različnimi rodovi in narečji slovanskega naroda), Pest (Budimpešta) 1837, 1844.
- Kolšek, Peter, »O nikoli doseženi utopiji in absolutnem, pa tudi o Turkih« (Intervju z I. Svetino), v: *Delo / Književni listi*, 19. oktober 1989.
- Komelj, Milček, »Pogovor o kriterijih«, v: *Naši razgledi*, 15. 1. 1988.
- Koneski, Blaže, *Jazikot na makedonskata narodna poezija*, Skopje 1971.
- Koritnik, Barbara, »Slovstvena folkloristika v osnovnem šolstvu«, v: *Slovstvena folkloristika* 3, maj (2004), št. 1 (3).
- Koruza, Jože, »Prežihov Voranc in ljudska tradicija«, v: *Slavistična revija* 24 (1976).
- Koruza, Jože, »O stičiščih etnologije, folkloristike in literarne zgodovine«, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), št. 2.
- Koruza, Jože, »Spremna beseda« k reprintu: *Ta celi catehismus, eni psalmi inu teh veskshih godov, stare inu nove Kerszasnke pejsmi, od P. Truberja, S. Krellia, inu od drugih sloshena, inu s dostemi lepimi Duhovnimi Pejsin pobulshane*, Ljubljana 1984.
- Koruza, Jože, »Vprašanje slovenske literarne zgodovine in kulturologije«, v: *Delo*, 9. 7. 1987.
- Koruza, Jože, *Slovstvene študije*, Ljubljana 1991.
- Kos, Janko, »Stari in novi pogledi na slovensko slovstvo I, Prevrednotenje srednjega veka«, v: *Sodobnost* 18 (1970).
- Kos, Janko, *Primerjalna zgodovina slovenske literature*, Ljubljana 1987.
- Koštal, Ivan, »Slovenske folklorске drobtine«, v: *Ljubljanski zvon* 32 (1912).

- Koštiál, Rožana, »Posebnosti nugaljskega (novovaškega) govora«, v: Morato, Nada s sodelovanjem Špele, Pahor, *Mrak eno jutrnja* (Glasovi 25), Ljubljana 2002.
- Kotnik, France, *Slovenske starosvetnosti*, Ljubljana 1943.
- Kotnik, France, »Pregled slovenskega narodopisja«, v: *Narodopisje Slovencev I*, Ljubljana 1944.
- Kozak, Ferdo, *Kralj Matjaž: drama in komedija*, Ljubljana 1978.
- Krajczar, Karel, *Kralič pa lejpa Vida* (Glasovi 13), Ljubljana 1996.
- Krakar - Vogel, Božena, »Obravnavanje Kopitarja v šoli«, v: Jernej Kopitar v Vukovem letu (1987).
- Krammer, Mihael – Rogerij Ljubljanski, *Palmarium Emphyreum ... I*, Celovec 1713.
- Krauss, Franz, S., *Sagen und Märchen der Südslaven*, Band II, Leipzig, 1884.
- Krejan, Marija, *Vse sorte je že blou* (Glasovi 19), Ljubljana 1999.
- Krek, Gregor, »Odlomek iz spisa 'Važnost ustnega slovstva (tradicionalne literature) kot izvirnik' basnoslovju (mythologiji)«, v: *Zora* (1872).
- Krek, Gregor, »Nekoliko opazek o izdaji slovenskih narodnih pesmi«, v: *Listki* 4 (1873).
- Krek, Gregor, *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte*, Graz 1878.
- Krek, Gregor »Polyfem v narodnej tradiciji slovanskej«, v: *Kres* II, Celovec 1882.
- Kremenšek, Slavko, »Etnografija in zgodovinopisje«, v: *Slovenski etnograf* 13 (1960).
- Kremenšek, Slavko, »Nekaj pripomb«, v: *Glasnik Slovenskega etnografskega društva* 3 (1960/61), št. 2.
- Kremenšek, Slavko, »Težnje v sodobni etnološki znanstveni teoriji«, v: *Slovenski etnograf* 15, 1962.
- Kremenšek, Slavko, »'Etnologija sedanjosti' in njena temeljna izhodišča«, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 39 (4. n. v.), (1968).
- Kremenšek, Slavko, »XIV. kongres Zveze združenj folkloristov Jugoslavije v Prizrenu«, v: *Slovenski etnograf* 20, 1968.
- Kremenšek, Slavko, *Obča etnologija*, Ljubljana 1973.
- Kremenšek, Slavko, »Je današnja slovenska etnologija antifolkloristika«, v: *Glasnik slovenskega etnološkega društva* 17 (1977), št. 3.
- Kremenšek, Slavko, »O etnologiji in folkloristiki«, v: *Naši razgledi*, 21. 7. 1977.
- Kremenšek, Slavko, *Pogledi na etnologijo*, Ljubljana 1978.
- Kremenšek, Slavko, »Diskusijski prispevki, razgovori ob referatih, pripombe in mnenja«, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 29 (1980), št. 2.
- Kremenšek, Slavko, »H genezi razmerja med etnologijo in slavistiko«, v: *Jezik in slovstvo* (1979/80).
- Kremenšek, Slavko. »40 let etnologije na ljubljanski univerzi – predzgodovina«, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 21 (1981), št. 1.
- Kretzenbacher, Leopold, »Der Zeuge aus der Hölle (Smledniška legenda)«, v: *Alpes Orientales I* (1956).
- Kretzenbacher, Leopold, »Ein 'gestohlener' Schwank bei Ernest Hemingway«, v: *Narodno stvaralaštvo / Folklor*, IV, zv. 15–16, Beograd 1965.
- Kretzenbacher, Leopold, *Südost-Überlieferungen zum Apokryphen »Traum Mariens«*, München 1975.
- Kretzenbacher, Leopold, *Legende und sozialgeschehen zwischen Mittelalter und Barock*, Wien 1977.

- Kretzenbacher, Leopold, *Mürztaler Passion*, Wien 1988.
- Križnar, Naško, »Velika Glasnikova anketa«. v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 24 (1984), št. 4.
- Križnik - Podšavniški, Gašper, *Slovenske pripovedke iz Motnika*, 1874.
- Krohn, Julius, *Die folkloristische Arbeitsmethode*, Begründet von Julius Krohn und weitergeführt von nordischen Forschern. Erläutert von Kaarle Krohn, Oslo 1926.
- Kropej, Monika, »Štrekljevi sodelavci – zbiralci narodopisnega gradiva«, v: *Traditiones* 17 (1988).
- Kropej, Monika, »Karel Štrekelj«, (*Iz vrelcev besedne ustvarjalnosti*), Ljubljana 2001.
- Krzyżanowski, Julian, *Sztuka Słowa*, Warszawa 1972.
- Krzyżanowski, Julian, *Szkice folklorystyczne*, Kraków 1980.
- Kržišnik - Kolšek, Erika, »Na ženske močnejše vpliva tuje jezikovno okolje«, v: *Delo / Književni listi*, 12. 4. 1990.
- Kuba, Ludvik, »Pisně slovinské«, *Slovanstvo ve svých zpívech VIII*, Podíbrady 1890.
- Kudělka, Milan, Šimeček Zdeník a kolektiv, »Jiří Polivka«, v: *Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760 / Biograficko-bibliografický slovník*, Praha 1972.
- Kuhač, Franjo, S., zbirka *Južnoslavjenske narodne popievke*, Zagreb 1878–1882.
- Kulundžić, Zvonimir, *Zgodovina knjige*, Ljubljana 1971.
- Kumer, Zmaga, »Nekaj misli o današnjem stanju slovenskega folklorja«, v: *Slovenski poročevalec* 13 (1952), št. 27.
- Kumer, Zmaga, »Folklorni zapiski«, v: *Slovenska glasbena revija*, knj. del. III (1955), št 1–2.
- Kumer, Zmaga, »Vplivi turških napadov na slovensko pripovedno pesem«, v: *Rad V. kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije*, Zaječar & Negotin 1958, Beograd (1960).
- Kumer, Zmaga, »Zur Frage der Deutsch-Slowenischen Wechselbeziehungen im Volkslied«, v: *Zeitschrift für Volkskunde* 57, Stuttgart 1961.
- Kumer, Zmaga, »Das Gottscheer Volkslied vom Warnenden Vogel und seine slowenische Vorlage«, v: *Jahrbuch für Volksliedforschung* 9 Berlin (1964).
- Kumer, Zmaga, *Vloga, zgradba, slog slovenske ljudske pesmi*, Ljubljana, 1966.
- Kumer, Zmaga, »Maria und die Turteltaube«, v: *Jahrbuch für Volksliedforschung* 11, Berlin 1966.
- Kumer, Zmaga, »Po polju že rožice cvetejo ...« (Prispevek k raziskovanju interetničnih vplivov v ljudski pesmi). v: *Muzikološki zbornik* 3 (1967).
- Kumer, Zmaga, »Skladnosti in razlike v južnoslovanskih variantah balade o razbojnikovi ženi«, v: *Narodno stvaralaštvo / Folklor* 7, zv. 25, Beograd (1968).
- Kumer, Zmaga, »Prešernova 'Nezakonska mati' – ljudska pesem«, v: *Muzikološki zbornik IV*, Ljubljana 1968.
- Kumer, Zmaga, *Uvod v glasbeno narodopisje*, Ljubljana 1969.
- Kumer, Zmaga, Matičetov, Milko, Merhar, Boris, Vodušek, Valens, *Slovenske ljudske pesmi*, Ljubljana 1970.
- Kumer, Zmaga »So pesmi okrogle...« (Nekaj o slovenskih poskočnicah in njih razmerju do nemških, v: *Traditiones* 1 (1972).
- Kumer, Zmaga, *Typenindex slowenischer Erzähllieder*, Ljubljana 1974.
- Kumer, Zmaga, *Pesem slovenske dežele*, Maribor 1975.

- Kumer, Zmaga, *Kam bi s to folkloro?*, Ljubljana 1975.
- Kumer, Zmaga, »Slovenska ljudska balada«, v: *XII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 5.–17. julija 1976, 140.
- Kumer, Zmaga, »Mati ali ljubica«, v: *Traditiones* 4 (1977).
- Kumer, Zmaga, *Ob 50-letnici ustanovitve Folklornega inštituta*, Ljubljana 1984.
- Kumer, Zmaga, »Po sledovih Keltov na Irskem«, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 26 (1986).
- Kumer, Zmaga, *Etnomuzikologija* (Razgled po znanosti o ljudski glasbi), Ljubljana 1988.
- Kumer, Zmaga, »Novi učbeniki po starem«, v: *Jezik in slovstvo* 48 (2003), št. 2.
- Kunšič, Ivan, »Očenaš za Francoze«, v: *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko II* (1897), 131–132).
- Kure, Bogomira, »Od raziskovalnih nalog do knjige – Zgodbe ne moreš iz žakla zvrnit«, v: *Slovstvena folkloristika* 3, Ljubljana 2004, maj 2004, št. 1 (3).
- Kure, Bogomira, *Zgodbe ne moreš iz žakla zvrnit* (Glasovi 28), Ljubljana 2004.
- Kuret, Niko, »Ein Wildemann-Spiel in Slowenien«, v: *Alpes Orientales I* (1959).
- Kuret, Niko, *Ziljsko stehvanje*, Ljubljana 1963.
- Kuret, Niko, »Osnove in ozadje naših šeg«, v: *Glasnik Slovenskega etnografskega društva* 9 (1968), št. 2.
- Kuret, Niko, »Kulturno prosvetne organizacije in naša ljudska kultura«, v: *Glasnik Slovenskega etnografskega društva* 10 (1969), št. 2.
- Kuret, Niko, »Folklor ne odмира«, v: *Delo / Sobotna priloga*, 17. 5 1969.
- Kuret, Niko, »Praznično leto Slovencev II«, Celje 1967, IV, Celje 1970.
- Kuret, Niko, »Komisija (1947–1951) in Inštitut za slovensko narodopisje SAZU (od 1951)«, v: *Traditiones* 1 (1972).
- Kuret, Niko, *Slovenska koledniška dramatika*, Ljubljana 1986.
- Kuret, Primož, »Vurnikov prispevek k naši muzikologiji«, v: *Naši razgledi*, 24. 9. 1982.
- Kurinčič, Jože, »Posledice socialističnega 'izvirnega greha'«, v: *Delo (Sobotna priloga)*, 28. 6. 1990.
- Latkovič, Vid, *Narodna književnost*, Beograd 1967.
- Leder, Zvonka, »Terminološka prizadevanja na Slovenskem«, v: *Jezikoslovni zapiski* (1991).
- Legiša, Lino – Tomšič, France, »Pismenstvo«, v: *Zgodovina slovenskega slovstva I*, Ljubljana 1956.
- Legiša, Lino, *Zgodovina slovenskega slovstva II*, Ljubljana 1959.
- Legiša, Lino, »Svetokriškemu na rob«, v: *Traditiones* 5–6 (1979).
- Leksikon Cankarjeve založbe: *Slovenska književnost*, Ljubljana 1982.
- Leščák, Milan, »Prispevek k metodike terénneho výskumu súčasného stavu folklóru«, v: *Slovenský národopis IV* (1966).
- Leščák, Milan, »Poznámky k výskumu súčasného stavu folklóru na Slovensku«, v: *Slovenský národopis XIX* (1971).
- Leščák, Milan, »Výskum súčasného stavu folklóru na Slovensku – metódy, problémy, ciele«, v: *Slovenský národopis XX* (1972).
- Leščák, Milan, »K niektorým problémom slovenskej folkloristiky«, v: *Slovenský národopis XX* (1972).
- Leščák, Milan, »K rozdielu medzi folklórom a literárnou komunikáciou«, v: *Literárna*

- komunikácia*, Martin 1973.
- Levec, Fran, *Valjavec, Matija, Životopis* (Ant. Knezova knjižnica, zbirka zabavnih in poučnih spisov, zvezek 2), Ljubljana 1895.
- Lihačov, Dmitrij Sergejevič, *Poetika stare ruske književnosti*, Beograd 1972.
- Lionelli, Tobias – Svetokriški, Janez, *Sacrum Promptuarium I (faksimile)*, Ljubljana 1998.
- Lionelli, Tobias – Svetokriški, Janez, *Sacrum Promptuarium V (faksimile)*, Ljubljana 1998.
- Lipovec, Albina, »Ustno slovstvo kot predmet etnološke, literarne in folkloristične znanosti«, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980).
- Lipovšek, Marjan, »Slovenska glasbena revija«, v: *Naši razgledi*, 18. 11. 1961.
- Ljubič, Tone, »Etnografija v osnovni šoli«, v: *Glasnik Slovenskega etnografskega društva* 2 (1959/60), št. 3.
- Logar, Tine, »Slovenska narečja«, v: *Govor, jezik in besedno ustvarjanje v Beneški Sloveniji* (Prvi cikel predavanj na Benečanskih kulturnih dnevih v Škrutovem (Sv. Lenart) leta 1973–74, Špeter Slovenov–Trst 1978.
- Loparnik, Borut, »Slovenska glasba in slovenska cerkev: 19. stoletje«, v: *Vloga Cerkve v slovenskem kulturnem razvoju 19. stoletja*, Ljubljana 1989.
- Lotman, Jurij, *Predavanja iz strukturalne poetike*, Sarajevo 1970.
- Lotman, Jurij, *Struktura umetnič kog teksta*, Beograd 1976.
- Ložar, Rajko, »Prazgodovinske osnove slovenskega narodopisja«, v: *Etnolog* XV (1943).
- Ložar, Rajko, »Narodopisje, njegovo bistvo, naloge in pomen«, v: *Narodopisje Slovencev I*, Ljubljana, 1944.
- Ložar, Rajko, »Pridobivanje hrane in gospodarstvo«, v: *Narodopisje Slovencev I*, Ljubljana 1944.
- Ložar-Podlogar, Helena, »O ljudskem življenju v Domu in svetu«, v: *Dom in svet (zbornik)* II, 1989.
- Ludvik, Dušan, »Dr. Breda Požar, Anastasius Grün in Slovenci (ocena)«, v: *Slavistična revija* 21 (1973).
- Lüthi, Max, »Märchen und Literaturwissenschaft«, v: *Volksmärchen und Volkssage*, Bern/München 1961.
- Lüthi, Max, »Volkskunde und Literaturwissenschaft«, v: *Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde*, IX, Sonderdruck, letnice ni, separat.
- Mahnič, Joža, »Domače branje naših dijakov«, v: *Jezik in slovstvo* 1 (1955/56), št. 10.
- Makarovič, Jan, *Kritika krščanske ljubezni*, Maribor 1988.
- Makarovič, Marija, Deklica vojak, v: *Slovenski etnograf* 16–17 (1963–1964).
- Makarovič, Marija, *Pregovori – življenjske resnice*, Ljubljana 1975.
- Malle, Janko, »Duhovna ambivalenca in slovensko na Koroškem«, v: *Sodobnost* 36 (1988).
- Maretić, Tomo, »Život i književni rad F. Miklošića«, v: *Rad JAZU* 112, Zagreb 1892.
- Marn, Josip, »Knjiga Slovenska v dobi od IX. do XVI. veka (Staroslovenski)«, v: *Jezičnik* 26 (1888).
- Martina Piko, »Izpovednost in jezikovna podoba koroških pravljic in povedk«, v: *Koroški etnološki zapisi I* (1999), št. 1.
- Matiččetov, Milko, »Rezijanska pripovedna pesem«, v: *Etnolog* XVII (1944).
- Matiččetov, Milko, O etnografiji in folklori zapadnih Slovencev, v: *Slovenski etnograf*

- 1 (1948).
- Matiččetov, Milko, »O Novakovi etnografski študiji: Ljudska prehrana v Prekmurju«, v: *Ljudska pravica*, 6. 3. 1948.
- Matiččetov, Milko, »Josip Jurčič, Regina Kramaro in nosilci folklore«, v: *Razgledi*, Trst (1948), št. 10.
- Matiččetov, Milko, »Attila fra italiani, croati e sloveni«, v: *Ce fastu?* Videm 24/25, 1948.
- Matiččetov, Milko, Bibliografija Ivana Koštiáala, v: *Slovenski etnograf* 3/4 (1950/51).
- Matiččetov, Milko (ocena): »Ivan Grafenauer, Legendarna pesem 'Spokorjeni grešnik' in staroalpska krvno-duhovna sestavina slovenskega naroda«, v: *Slovenski etnograf* 3–4 (1951).
- Matiččetov, Milko, »Le rotelle infuocate nelle Alpi Orientali«, v: *Ce fastu?* 22/23, Videm (1951/1952).
- Matiččetov, Milko, »Živa slovenska pravljica«, v: *Novi svet* 7 (1952).
- Matiččetov, Milko, »Utrinki iz ljudskega pesništva«, v: *Novi svet* V (1950), VII (1952).
- Matiččetov, Milko, »Deklica menih«, v: *Zbornik etnografskog muzeja u Beogradu 1901–1951*, Beograd 1953.
- Matiččetov, Milko, Grafenauer, Ivan, »Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu«, v: *Slovenski etnograf* 6–7 (1954).
- Matiččetov, Milko, »Ljudska kultura in učiteljstvo«, v: *Naši razgledi*, 6. 3. 1954.
- Matiččetov, Milko, »Posvetovanje vzhodnoalpskih folkloristov v Ljubljani 26.–28. marca 1956«, v: *Slovenski etnograf* 9 (1956).
- Matiččetov, Milko, »Pregovori in uganke«, v: *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Ljubljana, 1956.
- Matiččetov, Milko, »Ljudska proza«, v: *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Ljubljana 1956.
- Matiččetov, Milko, »Kralj Matjaž v luči novega slovenskega gradiva in novih raziskovanj«, v: *Razprave SAZU, II. razred*, IV, Ljubljana 1958.
- Matiččetov, Milko – Boškovič-Stulli, Maja, »Dobra zbirka slovenskih pripovedk iz leta 1910 slabo izdana 1956«, v: *Slovenski etnograf* 11 (1958).
- Matiččetov, Milko, »Nicolettijevo sporočilo o Tolmincih in Kralju Matjažu«, v: *Slovenski etnograf* 11 (1958).
- Matiččetov, Milko, »Uz nove varijante Vukove priče 'Carigrad'«, v: Treči kongres Folklorista Jugoslavije (1.: 1956) u Crnoj gori, Cetinje 1958.
- Matiččetov, Milko, »Gefahren beim Aufzeichnen von Volksprosa in Sprachgrenzgebieten. An slovenish Beispielen dargestellt«, v: *Internationaler Kongress der Volkerähhungsforscher in Kiel und Kopenhagen, Vorträge und Referate* (Berlin), 1961.
- Matiččetov, Milko, *Sežgani in prerajeni človek*, Ljubljana 1961.
- Matiččetov, Milko, »Štrekljeva zapuščina in korespondenca s Francem Kramarjem«, v: *Slovenski etnograf* 15 (1962).
- Matiččetov, Milko, »Löl Kotlić – Krpan iz Rezije«, v: *Sodobnost* 11 (1963).
- Matiččetov, Milko, »K četrti izdaji slovenskih pravljič (spremna beseda k zbirki)«, v: *Slovenske narodne pravljičice*, zbral A. Bolhar, Ljubljana 1965.
- Matiččetov, Milko, »Pri treh Bogánjčarjih«, v: *Slovenski etnograf* 18–19 (1966).
- Matiččetov, Milko, »Un nuovo anello nelle tradizioni popolari sulla sorca il confine«, v: *Schweizerisches Archiv für Volkskunde*, 62, Basel 1966.
- Matiččetov, Milko, »Folklor v Jugoslaviji in kratek pripis«, v: *Sodobnost* XIV (1966).
- Matiččetov, Milko, »Il furto del fuoco a Resia, in Sardegna e nel mito prometeico«,

- v: *Studi in onore di Carmelina Naselli* (Catania) 1, 1968.
- Matičeto, Milko, »Pregled ustnega slovstva Slovencev v Reziji (Italija)«, v: *Slavistična revija* 16 (1968).
- Matičeto, Milko, »Riflessioni introduttive sul sostrato etnico nelle Alpi Orientali«, v: *Alpes Orientales* 5 (= Dela SAZU, II. razred 24), Ljubljana 1969.
- Matičeto, Milko, »Elementi preslavi nella narrativa popolare Slovena«, v: *Alpes Orientales* (1969).
- Matičeto, Milko, (brez naslova), v: *Traditiones* 1 (1972).
- Matičeto, Milko, »Godovčičaci«, v: *Dona Ethnologica*, München 1973.
- Matičeto, Milko, *Zverinice iz Rezije*, Ljubljana–Trst 1973.
- Matičeto, Milko, »La fiaba di Polifemo a Resia«, v: *Festschrift für Robert Wildhaber*, Basel 1973.
- Matičeto, Milko, Diskusijski prispevki, razgovori ob referatih, pripombe in mnenja, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), št. 2.
- Matičeto, Milko, »Dva južnoslovenski folkloristi samoučci: Marko Cepenkovi i Gašper Križnik«, v: Simpozium posveten na životot i deloto Marko Cepenkovi, Skopje 1981.
- Matičeto, Milko, »Gaetano Perusini (1910–1977)«, v: *Traditiones* 7–9, 1982.
- Matičeto, Milko, »Vilka Novaka, Slovenske ljudske molitve« (ocena), v: *Traditiones* 13 (1984).
- Matičeto, Milko, »Pesmi o Marku (Knezu, Kraljeviču...) na Slovenskem«, v: *Traditiones* 13 (1984).
- Matičeto, Milko, »Prezrta objava 9 ziljskih pesmi z vtisi I. I. Sreznjevskega ob reju pod lipo, zbijanju soda ipd.«, v: *Slavistična revija* 32 (1984).
- Matičeto, Milko, »Sint ut sunt«, v: *Traditiones* 15 (1986).
- Matičeto, Milko, »Naum i Bolen Dojčin«, v: *Traditiones* 16 (1987).
- Mayen, Józef, *O stylistyce utworów mówionych*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1972.
- Medvešek, Pavel, *Na rdečem oblaku vinograd rase* (Glasovi 3), Ljubljana 1991.
- Megiser, Hieronim, *Dictionarium quator linvarum, videlicet, germanicae, latinae, illyrica (quae vulgò Sclavonica appellatur), italicae*, Grätz 1592.
- Meletinski, Elezar Moisevič, »Strukturna tipologija i folklor«, v: *Narodno stvaralaštvo –Folklor* 14, zv. 53–56, Beograd (1975).
- Menaše, Lev, *Marija v slovenski umetnosti*, Celje 1994.
- Merhar, Boris, »Ljudska pesem«, v: *Zgodovina slovenskega slovstva* I, Ljubljana 1956.
- Merhar, Boris, »Folklor in narodopisje«, v: *Slovenska Matica* 1864–1964, Ljubljana 1964.
- Merku, Pavle, *Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji Le tradizioni popolari degli Sloveni in Italia*, Trst 1976.
- Merton, Ambrose alias Thoms, William, »Folk-Lore«, v: *The Athenaeum*, London (1846).
- Mihaela Zajc - Jarc, *Duhan iz Višnje Gore* (Glasovi 7), Ljubljana 1993.
- Milošević - Đorđević, Nada, »O udelu folkloru u formiranju pisane južnoslovenske književnosti u 18. i 19. veku«, v: *Književna istorija* 27, Beograd (1975).
- Milutinović, Zoran, »Geneza postmodernizma«, v: *Naši razgledi / Razgledi po domovini*, 9. 3. 1990.

- Mlinar, Zdravko, *Individuacija in globalizacija v prostoru*, Ljubljana 1994.
- Mohor, Miha, Košir, Manca, Stanonik, Marija, »*Naš čas-opis* (Delovni zvezek za izbirni predmet šolsko novinarstvo za 7., 8. in 9. razred devetletne osnovne šole«, Ljubljana 1999.
- Moser, Oskar, »Die Venediger im Erzählgut des Ostalpenraums«, v: *Alpes Orientales* I (1959).
- Mukařovský, Jan, *Estetske razprave*, Ljubljana, 1978.
- Müller, Jaka, »Jezik višenjskega Duhana«, v: *Traditiones* 23 /Naš živi jezik (1994).
- Murko, Anton J., *Theoretische-practische Grammatik der Slowenischen Sprache...*, Grätz, 1850.
- Murko, Matija, »Zur Geschichte und Charakteristik der Prager ethnografische Ausstellung i. Jahre 1895«, v: *Mitteilungen der Anthropologische Gesellschaft*, Wien 25.
- Murko, Matija, Narodopisna razstava češkoslovska v Pragi, v: *Letopis Matice Slovenske*, Ljubljana 1896.
- Murko, Matija, »Dela po narodopisni razstavi češkoslovska«, v: *Ljubljanski zvon* XVI, 1896.
- Murko, Matija, »Die slowenische Volksmärchen im Jahre 1895«, v: *Zeitschrift für österreichische Volkskunde*, ur. M. Haberlandt, III, 1897, Wien und Prag 1897.
- Murko, Matija, »Frjanovo«, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* I (1904).
- Murko, Matija, »Jernej Kopitar in Vuk Stefanovič Karadžić«, v: *Ljubljanski zvon*, 1908.
- Murko, Matija, *La Poésie populaire épique en Yougoslavie au début du Xxe siècle*, Paris 1929.
- Murko, Matija, »Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami«, v: *Etnolog* III (1929).
- Murko, Matija, »Zgodovinski podatki o slovenskih narodnih pesmih«, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 32 (1937).
- Murko, Matija, »Indija slovenskih narodnih pesmi«, v: *Slovenski jezik* 3 /1–2, Ljubljana 1940.
- Murko, Matija, *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike*, Djela Jugoslovske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 41, Zagreb 1951.
- Murko, Matija, *Spomini*, Ljubljana 1951.
- Murko, Matija, *Izbrano delo*, Ljubljana, 1962.
- Murko, Vladimir, »Končna usoda literarne zapuščine Matije Murka, zlasti posnetkov srbskohrvaških epičnih pesmi«, v: *Slovenski etnograf* 20 (1968).
- Murnik, Rado, *Lepi janičar*, Ljubljana 1991.
- Nadler, Josef, *Literaturgeschichte Österreichs*, Linz 1948.
- Nahtigal, Rajko, »Prezrta izdaja I. I. Sreznvskega slovenskih narodnih pesmi 'Mlade Brede' in Ziljskega 'reja'«, v: *Slovenski jezik* 3, snopič 1–2 (1940).
- Nalepin, Aleksej Leonidovič, »Sovremennye tendencii v izučении sistemy fol'klornyh žanrov«, v: *Makedonski folklor* 22 (1989), št. 43.
- Nanevski, Duško, »Nauka i licentia poetika«, v: *Traditiones* 15 (1986).
- Nečajev, Aleksander, Nikolajevič, v: *Voprosi narodno-poetičeskogo tvorčestva*, Moskva 1960.
- Nedo, Paul, »Die Bedeutung von Schrift und Schriftum für die sorbische Volksdichtung im Spätfeudalismus«, v: *Beiträge zur Sprachwissenschaft, Volkskunde und Literaturforschung, Wolfgang Steinitz zum 60. Geburtstag am 28. Februar 1965* dargebracht, Akademie-Verlag, Berlin 1965.

- Ničev, Bojan »Wśród problemu gatunki w literaturze i folklorze«, v: *Poetyka i stylistyka słowiańska*, Warszawa–Wrocław–Kraków 1973.
- Nikočević, Lidija, »Vjerovanja u nadnaravna bića i pojave«, v: *Liburnijske teme*, Opatija 1983.
- Novak, France, »Zapisovanje besednega zaklada govornega jezika v posameznih krajih«, Predstavitev delovnega načrta, v: *Zbornik Slavističnega društva Slovenije 5* (Zborovanje slavistov Krško in Pišce 1994), Ljubljana 1997.
- Novak, Valerij, »Posebnosti osopskega govora«, v: Nada Morato s sodelovanjem Špele Pahor, *Mrak eno jutrnja* (Glasovi 25), Ljubljana 2002.
- Novak, Vilko, »Gradivo Jožefa Košiča za etnografijo Prekmurja«, v: *Slovenski etnograf 2* (1949).
- Novak, Vilko, »Mednarodni etnološki kongres v Stockholmu«, v: *Slovenski etnograf 5* (1952).
- Novak, Vilko, »Današnja madžarska etnografija«, v: *Slovenski etnograf 9* (1956).
- Novak, Vilko, »O bistvu etnografije in njeni metodi«, v: *Slovenski etnograf 9* (1956).
- Novak, Vilko, »Avgust Pavel (1886–1946)«, v: *Slavistična revija 9* (1956).
- Novak, Vilko, »Jožef Košič (1788–1867), prekmurski pisatelj«, v: *Razprave II. razreda SAZU*, Ljubljana (1958).
- Novak, Vilko, »Ivana Kunšiča prezrti etnološki oris Slovencev«, v: *Slovenski etnograf 11*, 1958.
- Novak, Vilko, »Die Erforschung der slovenischen Volksdichtung in den Jahren 1920–1959«, v: *Zeitschrift für slavische Philologie*, 29, zv. 1, Heidelberg 1960.
- Novak, Vilko, *Slovenska ljudska kultura*, Ljubljana, 1960.
- Novak, Vilko, »Etnološki stiki Madžarov s Slovenci in Hrvati«, v: *Etnološki pregled 4* (1962).
- Novak, Vilko, »Avgust Pavel in slovensko ljudsko pesništvo«, v: *Narodno stvaralaštvo / Folklor 4* (1965).
- Novak, Vilko, »Slovenci v nemških etnoloških priročnikih«, v: *Slovenski etnograf 20* (1968).
- Novak, Vilko, »Življenje in delo Avgusta Pavla«, v: *Razprave II. razreda SAZU*, 7, Ljubljana (1970).
- Novak, Vilko, »Delež zahodnih in vzhodnih Slovanov v raziskovanju slovenske ljudske kulture«, v: *Slavistična revija 19* (1971).
- Novak, Vilko, »Emila Korytka nemški članki o slovenskem ljudskem izročilu«, v: *Traditiones 1* (1972).
- Novak, Vilko, »Abteilung für Ethnologie an der Philosophischen Fakultät in Ljubljana«, v: *Ethnologia Slavica 4*, 1972, Bratislava 1973.
- Novak, Vilko, »Oskar Kolberg, Dzieła wszystkie« ... (ocena), v: *Traditiones 3* (1974).
- Novak, Vilko, »Balthasar Hacquet in slovenska ljudska kultura«, v: *Traditiones 3* (1974).
- Novak, Vilko, »Predromanske, romanske in germanske besede v slovenskem gorskem pastirstvu«, v: *Linguistica XV* (1975).
- Novak, Vilko, »Madžarski spisi o ljudskem življenju v Prekmurju«, v: *Traditiones 4* (1977).
- Novak, Vilko, »Etnologija v Časopisu za zgodovino in narodopisje«, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje, (Glazerjev zbornik) 48* (= n. v. 13), (1977).

- Novak, Vilko, *Slovenske ljudske molitve*, Ljubljana 1983.
- Novak, Vilko, »Prezrti spis Vinka F. Kluna o Slovencih«, v: *Traditiones* 10–12 (1984).
- Novak, Vilko, »Etnološko delo Stanka Vurnika«, v: *Traditiones* 10–12 (1981–1983), 1984.
- Novak, Vilko, *Raziskovalci slovenskega življenja*, Ljubljana 1986.
- Novak, Vilko, »Emila Korytka neobjavljeno gradivo o slovenskem ljudskem življenju«, v: *Etnološka stičišča* 1, Ljubljana 1988.
- Novak, Vilko, »Madžarski prijatelj Slovencev 'brez španske etikete'«, v: *Delo/Knjževni listi*, 15. 9. 1994.
- Novak, Vilko, »Opozorilo na pomembnega raziskovalca ljudskega življenja«, v: *Delo/Knjževni listi*, 22. 9. 1994.
- Ocvirk, Anton, »Levstikov duševni obraz«, v: *Levstikov zbornik*, Ljubljana 1933.
- Ocvirk, Anton, »Paul Hazard o primerjalni literaturi«, v: *Ljubljanski zvon* 53 (1933).
- Ocvirk, Anton, *Teorija primerjalne literarne zgodovine*, Ljubljana 1936.
- Omerzel - Terlep, Mira, »Od obredja k ironiji«, v: *Naši razgledi*, 25. 3. 1983.
- Orel, Boris, *Bloške smuči*, Ljubljana 1964.
- Orožen, Martina, »'Kresna noč' Janeza Trdine«. Poskus interpretacije s širše semaziološkega vidika, v: *Janez Trdina etnolog*, Ljubljana 1980.
- Orožen, Martina, »Oblikovnopomenska preobrazba ljudskih slovstvenih oblik v knjižni pravljici, legendi in pripovedki na prelomu stoletja«. Obdobja 4 (Simbolizem), Ljubljana 1983.
- Palavestra, Vljako, »Volksüberlieferungen über die alte Bevölkerung in den dinarischen Gebieten«, v: *Alpes Orientales* (1969).
- Paščenko, Evgenij, M., »Z istorij slovenskoj folkloristiki«, v: *Slov'jans'ke literaturoznanstvo i folkloristika*, 15, Kijev 1986.
- Paternu, Boris, *Slovenska proza do moderne*, Koper 1965.
- Paternu, Boris, »Problemi dveh tipov slovenske književnosti s posebnim ozirom na njen koroški del«, v: *Koroški kulturni dnevi* I, Maribor 1973.
- Paternu, Boris, *France Prešeren in njegovo pesniško delo* I, Ljubljana 1976.
- Paternu, Boris, *France Prešeren in njegovo pesniško delo* II, Ljubljana 1977.
- Paternu, Boris, »Poetika slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva« 1941–1945, v: *Slavistična revija* 25 (1977).
- Paternu, Boris, »Boj, trpljenje in upanje«, v: *Delo / Knjževni listi*, 25. 12. 1980.
- Paternu, Boris, »Folklorizacija literature in literarizacija folklore«, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980).
- Paternu, Boris, »Jernej Kopitar – Vuk Karadžić – France Prešeren«, v: *Delo*, 14. 5. 1987.
- Pavičević, Mićun, »O crnogorskom folkloru«, v: *Etnolog* XIII, 1940.
- Pediček, Franc, *Prispevki za teorijo terminologije v znanosti – tudi pedagoški*, Radovljica 1990.
- Perusini, Gaetano, »La legenda dell'ebreo errante in Friuli«, v: *Alpes Orientales* I (1959).
- Perusini, Gaetano, »Friulani e Sloveni«, v: *Narodno stvaralaštvo / Folklor* IV, zv. 15–16, Beograd 1965.
- Perušek, Rudolf, Šašelj, Ivan, »Bisenice iz belokrajnskega narodnega zaklada, I.«, v: *Carniola* 1 (1910), (ocena).
- Petre Fran, »Prva slovenska poetika«, v: *Slavistična revija* (1967).

- Petrov, Aleksander, Predgovor v: *Poetika ruskog formalizma*, Beograd 1970.
- Petrović, Svetozar, »O prevladavanju granice među proučavanjem usmene i proučavanjem pisane književnosti«, v: *Letopis Matice srpske* 151 (1975), št. 416.
- Piko, Martina, *Iz semena pa bo lipa zrasla* (Glasovi 14), Ljubljana 1997.
- Piper, Hans Christoph, *Pogovori z umirajočimi*, Ljubljana 1983.
- Pirjevec, Dušan, »Zgodovina slovenskega slovstva«, v: *Naša sodobnost* V (1957).
- Pogačnik, Jože, *Čas v besedi*, Maribor 1963.
- Pogačnik, Jože, *Zgodovina slovenskega slovstva* I, II, III, Maribor 1968, 1969.
- Pogačnik, Jože, *Jernej Kopitar*, Ljubljana 1977.
- Pogačnik, Jože, *Starejše slovensko slovstvo*, Maribor 1980.
- Pogačnik, Jože, »Ivan Grafenauer in literarna zgodovina«, v: *Ivan Grafenauer, Literarnozgodovinski spisi*, Ljubljana 1980.
- Pogačnik, Jože, »Slovenski srednji vek in vprašanje 'literarnosti'«, v: *Sodobnost* (1988).
- Pogačnik, Jože, *Lepa Vida ali hoja za rožo čudotvorno*, Ljubljana 1988.
- Pogačnik, Jože, *Slovenska književnost*, Ljubljana 1998.
- Poniž, Denis, »Svetlana Makarovič, Pelin žena, Herman Vogel, Romantika je iz groba vstala«, v: *Naši razgledi*, 23. 5. 1975.
- Poniž, Denis, *Molk in pisava*, Ljubljana 1986.
- Popit, Ilja, Opombe, v: Matija Valjavec, *Kračmanove pravljice*, Radovljica 2002.
- Postanek, Mirko, »Razvoj in pomen petja«, v: *Mladika* 1, Gorica (1920).
- Potočnik, Iva, »Naše slovstveno izročilo«, v: *Slovenščina v šoli* 5 (2000), št. 4.
- Potočnik, Iva, *Pripovedovali so jih mati moja*, Prevalje 2001.
- Požar, Breda, *Anastasijs Grün in Slovenci*, Maribor 1970.
- Prek, Stanko, *Ljudska modrost, trden je most*, Maribor 1972.
- Prešeren, France, *Poezije* (= Pesnitve in pisma), Ljubljana, 1962.
- Pretnar, Tone, »Jože Koruza [In memoriam]«, v: *Delo*, 11. 8. 1988, št. 185.
- Prijatelj, Ivan, »Psihologični paralelizem / s posebnim ozirom na motiv slov. narodne pesmi«, v: *Zbornik znanstvenih in poučnih spisov*, IV. zvezek (1902).
- Prijatelj, Ivan, »Slovenščina pod Napoleonom«, v: *Veda* I, Gorica 1911.
- Prijatelj, Ivan, »Literarna zgodovina«, v: *Izbrani eseji* I, Ljubljana 1952.
- Prijatelj, Ivan, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848–1895*, I., Ljubljana 1955.
- Primc, Jože, *Okamneli mož* (Glasovi 15), Ljubljana 1997.
- Primc, Jože, Zlata Kastelic, *Krvapivc* (Glasovi 24), Ljubljana 2001.
- Primorski slovenski biografski leksikon, 13. snopič, Rebula–Sedej, Ur. Martin Jevnikar, Gorica 1987.
- Propp, Vladimir Ja., *Morfologika volšebnoj skazky*, Moskva 1928.
- Propp, Vladimir Ja., *Folklor i dejstvitel'nost*, Moskva 1976.
- Putilov, Boris N., »Slovenskaja ballada 'Ribniška Jerica' v svete spravritelonih dannyh«, v: *Narodno stvaralaštvo / Folklor* IV, Beograd 1965.
- Putilov, Boris N., »Sovremennoe sostojanie slavističeskoj folkloristiki«, v: *Sovetskaja etnografija*, Moskva (1968), št. 3.
- Putilov, Boris, N., »Principy istoriko-tipologičeskogo izučeniya žanrovyh sistem v fol'klora« (separat), Folk Narrativen Congress, Helsinki 1974.
- Radešček, Rado, *Slovenske ljudske vraže*, Ljubljana 1984.
- Radin, Ana, »Narodna i umetnička bajka (bajke Ivane Brlić-Mažuranić i Ilije

- Vukičevića)«, v: *Gesta IX*, Varaždin (1987).
- Ramovš, Mirko, »Folklora in folklorizem«, v: *Folklorist* 5 (1982), št. 21–22.
- Ranke, Kurt, »Einfache Formen«, v: *Fischer Lexikon*, Frankfurt / Main, 1965, zv. 1/2.
- Ravbar, Miroslav, Janež, Stanko, *Pregled jugoslovanskih književnosti*, Maribor 1960.
- Ravnik, Mojca, Štrukelj, Pavla, »Romi na Slovenskem« (ocena), v: *Naši razgledi*, 10. 4. 1981.
- Rebula, Alojz, »Prešeren in krščanstvo«, v: *Znamenje* 1 (1971).
- Rebula, Alojz, *Vrt bogov*, Ljubljana 1986.
- Reisp, Branko, *Janez Vajkard Valvasor*, Ljubljana, 1983.
- Repanšek, Marta, *Bajke s Koroške* (Glasovi 10), Ljubljana 1995.
- Res, Alojzij, »Pot do romantiškega pojmovanja narodne pesmi«, v: *Dom in svet* 36 (1923).
- Res, Alojzij, »Bistvo narodne pesmi«, v: *Dom in svet* 37 (1924).
- Res, Alojzij, »Narodna pesem v romantiški luči«, v: *Dom in svet* 37 (1924).
- Rešek, Dušan, *Brezglavjeki* (Glasovi 9), Ljubljana 1995.
- Rihtman, Cvjetko, »O mjestu i ulozi tradicionalne narodne umjetnosti u našem savremenom društvu«, v: *Narodno stvaralaštvo – Folklor* 14, zv. 53–56, Beograd (1975).
- Rode, Matej, »Znanosti in meje med njimi«, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), št. 2.
- Rodič, Milivoj, »Teorija književnosti i folkloristika (Interdisciplinarni aspekti)«, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980).
- Rot, Andrej, *V obljubljeni deželi*, Ljubljana 1992.
- Rudolf, Franček, *Pegam in Lambergar: igra v več prizorih*, Maribor 1976.
- Rupel, Mirko, *Slovenski protestantski pisci*, Ljubljana 1966.
- Rusić, Branislav, »Odredba pojma 'folklor'«, v: *Rad kongresa folklorista Jugoslavije u Varaždinu* 1957, Zagreb 1959.
- Rutar, Simon, »Kralj Matjaž v slovenskih narodnih pesmih in pripovedkah«, v: *Zvon* 5 (1879).
- R., S. (Rutar, Simon), »Sagen und Märchen der Südslaven« (rubrika Slovenski glasnik), v: *Ljubljanski zvon* 3 (1883).
- Rutar, Simon, »Postojinsko okrajno glavarstvo«, v: *Ljubljanski zvon* 9 (1889).
- Sauka, Donatis, *Litovske pravljice*, prev. Marija Kmetova, Ljubljana 1970.
- Schlosser, Paul, *Bachern – Sagen* (Vorwort von Leopold Schmid), Wien 1956.
- Schrott, Sašo, »Slovenska filmska kritika 1945–1981, Iskanje identitete«, v: *Vloga kritike v sodobni umetnosti*, Velike Lašče 1981.
- Seemann, Erich, »Volkslied und Literaturwissenschaft«, v: Nekaj predavanj z mednarodnega kongresa folkloristov v Arnhemu na Holandskem, 20.–23. 1955. Uvezan sešitek ciklostiliranih predavanj hrani ISN, ZRC SAZU, Ljubljana.
- Seemann, Erich, »Die deutsche Volksballade und das slovenische Erzählild«, v: *Rad kongresa folklorista Jugoslavije* 6, Bled 1959, Ljubljana 1960.
- Seemann, Erich, »Das Schwelldied von den Tieren, die sich auffressen«, v: *Narodno stvaralaštvo / Folklor*, IV, zv. 15–16, Beograd 1965.
- Senčar, Igor, »Utopija ni nujno neuresničljiva ...« (Pogovor z Vinkom Ošlakom), v: *Tretji dan*, 22 marec (1993), št. 7.
- Simoniti, Vasko, »Ob 600-letnici kosovske bitke«, v: *Mohorjev koledar*, Celje 1989.

- Sirk, Stanka, »O zapisu in govorih«, v: Ida Dolšek, *Kaku se kej narod rihta* (Glasovi 21), Ljubljana 2000.
- Sirovátka, Oldřich, »Nad současným vztahem slovesné folkloristiky k literární vědě«, v: *Národopisné aktuality* 5, št. 2 (1968).
- Sirovátka, Oldřich, »Folklór v dišské literatuře«, v: *Díte a tradice lidové kultury*, Brno 1980.
- Sivec, Ivan, *In večno bodo cvetele lipe*, Celje 1991.
- Sivec, Marija, *Naš čas-opis*, delovni zvezek za šolsko novinarstvo, v: *Slovenščina v šoli* 4 (1999), št. 5.
- Sivec, Marija, »Namesto zapisnika«, v: *Sloustvena folkloristika* 2, junij (2003), št. 1.
- Skaza, Aleksander, »Poetika D. S. Lihačova«, v: *Slavistična revija* 18, št. 1–2, jan.–dec. 1970.
- Skok, Petar, »Etudes de vocabulaire yougoslave basées sur le folklore et la géographie«, v: *Etnolog* V in VI, 1933.
- Slamnig, Ivo, »Pesem kot faktor kolektivne zavesti«, v: *Disciplina mašte*, Zagreb 1965.
- Slavec, Ingrid, »Težnje v povojni slovenski etnologiji«, v: *Zbornik 1. kongresa jugoslovanskih etnologov in folkloristov*, Rogaška Slatina, 5.–9. 10. 1983, Ljubljana 1983.
- Slavec, Ingrid, *Etnologija na Slovenskem* (med čermi narodopisja in antropologije), Ljubljana 2000.
- Slodnjak, Anton, *Pregled slovenskega sloustva*, Ljubljana 1934.
- Slodnjak, Anton, *Zgodovina slovenskega sloustva* II, 1959.
- Slodnjak, Anton, »Uvod k Murkovemu Izbranemu delu«, Ljubljana 1962.
- Slodnjak, Anton, *Slovensko sloustvo* (Ob tisočletnici Brižinskih spomenikov), Ljubljana 1968.
- Slovenski pravopis*, Ljubljana 1962.
- Smole, Vera, »Folklorist med prevajanjem in zapisovanjem«, v: *Traditiones* 23/Naš živi jezik (1994).
- Smole, Vera, »O zapisu in narečju«, v: Marija Krejan, *Vse sorte je že blou* (Glasovi 19), Ljubljana 1999.
- Smole, Vera, »O zapisu povedk v narečju«, v: Jože Primc, Pod turjaško lipo, v: Zlata Kastelic, Jože Primc, *Krvapivc* (Glasovi 24), Ljubljana 2001.
- Snoj, Jože, »Druga Murnova ustvarjalna doba«, v: *Problemi* (1967).
- Snoj, Jože, »Po bližnjici iz folklore«, v: *Delo / Književni listi*, 29. 3. 1979.
- Štrekelj, Karel, *Slovenske narodne pesmi*, Ljubljana 1895–1908.
- Solar, Milivoj, *Teorija književnosti*, Zagreb 1977.
- Sommaripa, Gregorio Alasia da, *Vocabolario italiano e Schiavo*, Videm 1607 (faksimile: Ljubljana, Devin, Nabrežina 1979).
- Sovrè, Anton, *Stari Grki* (ponatis), Ljubljana 2002.
- Sreznjevskij, Ismail Ivanovič, »Zpráva o Rezjanech«, v: *Časopis Českého Museum* 15 (1841).
- Staiger, Emil, *Grundbegriffe der Poetik*, Zürich 1946.
- Stanonik, Marija, »Izbrana dela H. Polenakovik'a«, v: *Slavistična revija* 23 (1975), št. 3–4.
- Stanonik, Marija, »Nov prispevek V. E. Guseva k obravnavi protifašističnega pesnjenja pri slovanskih narodih«, v: *Slavistična revija* 28 (1980).
- Stanonik, Marija, »Modeli razmejevanja slovstvene folklore in literature«, v: *Glasnik*

- Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), št. 2.
- Stanonik, Marija, »Vprašanje romantične mitološke teorije pri Slovencih« v: *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, (Obdobja 2), Ljubljana 1981.
- Stanonik, Marija, »Louis Adamič in jugoslovanska slovstvena folklor«, v: *Louis Adamič* (simpozij) Ljubljana, 16.–18. septembra 1981.
- Stanonik, Marija, »Singala-Mingala, usmene pripovijetke«, v: *Traditiones* 13 (1984).
- Stanonik, Marija, »O pripravah za izdajo slovenskih povedk«, v: *Traditiones* 13 (1984).
- Stanonik, Marija, »Slovstvena folklor v domačem okolju«, v: *Mentor* (1984).
- Stanonik, Marija, »Matija Valjavec kot slovstveni folklorist«, v: *Etnološka tribina*, 13/14 (1984).
- Stanonik, Marija, in Jež, Niko, »Nekaj folklornih zapiskov iz zapuščine Emila Korytka v NUK«, v: *Traditiones* 14 (1985).
- Stanonik, Marija, »O slovstveni folklori kot besedni umetnosti«, v: *Jezik in slovstvo* 33 (1987/88), št. 6.
- Stanonik, Marija, »Ukrajinci o slovenski slovstveni folkloristiki«, v: *Traditiones* 17 (1988).
- Stanonik, Marija, »Novi seriji Glasovi na pot«, v: Franc Črnigoj, *Javorov hudič* (Glasovi 1), Ljubljana 1988.
- Stanonik, Marija, »Opominjujoča zbirka slovstvene folklore iz Prekmurja«, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 29 (1989), št. 1–2.
- Stanonik, Marija, »O razmerju med etnologijo in slovstveno folkloristiko«, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 29 (1989), št. 1–2.
- Stanonik, Marija, »Raziskovanje srednjeveške slovstvene folklore pri Slovencih«, v: *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi* (Obdobja 10), Ljubljana 1989.
- Stanonik, Marija, »Slovenska različica primerjalne slovstvene folkloristike (Oris raziskovalnega dela dr. Milka Matičetovega)«, v: *Traditiones* 18 (1989).
- Stanonik, Marija, »Janez Vajkard Valvasor in slovstvena folklor v njegovem duhovnem obzorju«, v: *Valvasorjev zbornik*, Ljubljana 1989.
- Stanonik, Marija, »Blišč in beda slovstvene folklore«, v: *Naši razgledi*, 24. 11. 1989.
- Stanonik, Marija, »Prizadevanje v prazno?« Ob varšavskem simpoziju »Folklor v letih druge svetovne vojne«, v: *Naši razgledi*, 21. 12. 1990.
- Stanonik, Marija, *Slovstvena folklor v domačem okolju*, Ljubljana 1990.
- Stanonik, Marija, »Tradicijski vidik slovstvene folklore«, v: *Nova revija* 9 (1990), št. 104.
- Stanonik, Marija, »O folklorizmu na splošno«. v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 30 (1990).
- Stanonik, Marija, »O slovstveni folklori v obdobju slovenske romantike«, v: *Miklošičev zbornik*, Maribor 1991.
- Stanonik, Marija, »Slovstveni folklorizem«, v: *Nova revija* 11 (1992), št. 121/122.
- Stanonik, Marija, »Spremna beseda«, v: Janez Dolenc, *Zlati Bogatin* (Glasovi 4), Ljubljana 1992.
- Stanonik, Marija, »Slovstvena folklor kot terminološko vprašanje«, v: *Traditiones* 21 (1992).
- Stanonik, Marija, *Poezija konteksta II* (Na tleh leže slovenstva stebri stari), tematska številka *Borca*, 8–9–10, Ljubljana 1993.
- Stanonik, Marija, »Recimo bobu bob in popu pop«, v: *Nova revija* 12 (1993), št.

129/130.

- Stanonik, Marija, »Beseda h knjigi«, v: Mihaela Zajc - Jarc, *Duhan iz Višnje Gore* (Glasovi 7), Ljubljana 1993.
- Stanonik, Marija, »Vzpon ali zaton slovstvene folklore v slovenskem literarnem snovanju 19. stoletja«, v: *XXX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture* (zbornik predavanj), Ljubljana 1994.
- Stanonik, Marija, »Beseda o knjigi«, v: *Noč ima svojo moč, Bog pa še večjo* (Glasovi 8), Ljubljana 1994.
- Stanonik, Marija, »Deset knjig iz zbirke Glasovi«, v: *Traditiones* 24 (1995).
- Stanonik, Marija, izbrala in uredila, *V deveti deželi* (Sto slovenskih pravljic iz naših dni), Ljubljana 1995.
- Stanonik, Marija, *Iz kaosa kozmos* (Kontekstualnost in žanrski sistem slovenskega odporniškega pesništva 1941–1945), tematska številka *Borca*, Ecce homo, Ljubljana 1995.
- Stanonik, Marija, »Skica o navzočnosti Evrope v slovenski slovstveni folklori«, v: *Traditiones* 24, 1995.
- Stanonik, Marija, »Venček na grob«, v: *Dnevnik*, 2. 2. 1995.
- Stanonik, Marija, »Beseda o knjigi«, v: Dušan Rešek, *Brezglavjeki* (Glasovi 9), Ljubljana 1995.
- Stanonik, Marija, »Beseda o knjigi«, v: Andreja Žele, *Kaku so živeli in si dejali kratek cejt* (Glasovi 12), Ljubljana 1996.
- Stanonik, Marija, »Sveta brata Ciril in Metod v slovenski slovstveni folklori, v: *Kopitarjev zbornik* (Obdobja 15), Ljubljana 1996.
- Stanonik, Marija, »Beseda h knjigi«, v: Martina Piko, *Iz semena pa bo lipa zrasla* (Glasovi 14), Ljubljana 1996.
- Stanonik, Marija, »Beseda h knjigi«, v: Jože Primc, *Okamneli mož* (Glasovi 15), Ljubljana 1997.
- Stanonik, Marija, »Folkloristični portret Gašperja Križnika«, v: *Kamniški zbornik* 14, Kamnik 1998.
- Stanonik, Marija, »K predlogu učnih načrtov za izbirne predmete«, v: *Slovenščina v šoli* 3 (1998), št. 1.
- Stanonik, Marija, *Od setve do žetve* (Interpretacija in konkordanca slovenskih svetopisemskih motivov v slovenski slovstveni folklori), Ljubljana 1999.
- Stanonik, Marija, *Slovenska slovstvena folklorica*, Ljubljana 1999.
- Stanonik, Marija, »Beseda o knjigi«, v: Marija Krejan, *Vse sorte je že blou* (Glasovi 19), Ljubljana 1999.
- Stanonik, Marija, »Nikita I. Tolstoj, Jazik i narodnaja kultura« (Očerk po slavjanskoj mitologiji i etnolingvistike. Moskva, Indrik 1995, v: *Traditiones* 29/II (2000).
- Stanonik, Marija, »Visokošolski študij in vprašanje slovenske narodne identitete«, v: *Razvoj visokega šolstva v Sloveniji*, Ljubljana 2001.
- Stanonik, Marija, »Beseda o knjigi«, v: Bojana Verdinek, *Lesene cokle* (Glasovi 26), Ljubljana 2002.
- Stanonik, Marija, *Slovenske povedke iz 20. stoletja*, izbrala, uredila in napisala spremno besedo, Celje 2003.
- Stanonik, Marija, »Gašper Križnik«, v: *Enzyklopädie des Märchens* VIII, št. 2/3, Göttingen 1995.

- Stefanija, Dragi, izbral in spremno besedo napisal, v: *Osla jahaš, osla iščeš (makedonske ljudske pripovedke)*, Ljubljana 1982.
- Štiški rokopis 1428*, Ljubljana 1992 (faksimile).
- Strajnar, Julijan, »Slovenska ljudska glasba«, v: *Traditiones* 19 (1990).
- Strehovec, Janez, »Povezave z zamejstvom, odpiranje k daljam«, v: *Delo*, 10. 5. 1984.
- Stres, Anton, *Zgodovina novoveške filozofije*, Ljubljana 1998.
- Strobach, Herman, »Pojem lidu o jeho význam pro vymezení badatelského předmětu«, v: *Národopisné aktuality* (1967), št. 3–4.
- Summaries = Résumés = Zusammenfassungen: *Folk Narrative and Cultural Identity = Narration populaire et identité culturelle = Volkserzählung und kulturelle Identität*. 9th Congress of the International Society for Folk-Narrative Research, Budapest, 10.–17. 6. 1989.
- Summaries: *Folk Narrative and World View*, 10th Congress of the International Society for Folk Narrative Research (ISFNR), Innsbruck, 4th July to 11th July 1992.
- Supek - Zupan, Olga, Hajmz, Del, »Etnografija komunikacije«, v: *Narodna umjetnost* 19, Zagreb (1982).
- Svetina, Janko, »Marksizem odhaja iz šol, iz šolskih zakonov še ne«, v: *Delo*, 26. 4. 1990.
- Š. (= Štrekelj, Karel) »Sagen und Märchen der Südslaven von Dr. F. S. Krauss«, Band II, Leipzig 1884, 8, LII + 430, v: *Ljubljanski zvon* 4 (1884).
- Šašel, Josip – Ramovš, Fran, *Narodno blago iz Roža*, Maribor 1936–1937.
- Šašel, Josip, »Kako so nastali zapiski za 'Narodno blago iz Roža'«, v: *Slovenski etnograf* 12 (1959).
- Šašelj, Ivan Feliks, »Nadaljevanje avtobiografije povodom 75-letnice pisateljevega rojstva«, v: *Etnolog* VII (1934).
- Šifrer, Jože, »Slavistična ekskurzija po škofjeloškem področju«, v: *Jezik in slovstvo* 20 (1974/75), št. 5.
- Škofic, Jožica, »O nekaterih govorih in zapisu«, v: Marjan Zupan, *Rpečnekova vučca* (Glasovi 10), Ljubljana 1999.
- Škrabec, Stanislav, »Praesens effectivum«, v: *Cvetje z vertov sv. Frančiška* (Mesečni list za verno slovensko ljudstvo, zlasti za ude tretjega reda sv. Frančiška), XXVIII. tečaj, 5. zvezek, Gorica 1911.
- Škrabec, Stanislav, »Naša fonetika v prozi in poeziji«, v: *Cvetje z vertov sv. Frančiška* (Mesečni list za verno slovensko ljudstvo, zlasti za ude tretjega reda sv. Frančiška), XXX. tečaj, 2. zvezek, Gorica 1913.
- Škulj, Jola, »Paradigmatizacija proznih struktur«, v: *Primerjalna književnost* (1981), št. 2.
- Šmitek, Zmago, »Nekaj pripomb k teoretičnim izhodiščem slovenske etnologije«, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 16 (1976), št. 1.
- Šolar, Jakob, »Spremna beseda« k: Anton Breznik, *Življenje besed*, Maribor 1967.
- Štrekelj, Karel, »Prošnja za narodno blago«, v: *Ljubljanski zvon* 7 (1887).
- Štrekelj, Karel, »Prešeren in narodna pesem«, v: *Zbornik Matice Slovenske* 3 (1901).
- Štrekelj, Karel, *Slovenske narodne pesmi* I–IV, Ljubljana 1898–1923. Delo je izpeljal do konca Glonar, Joža.
- Šuman, Josip, *Die Slovenen*, Die Völker Oesterreich-Ungarns. Ethnographische und kulturhistorische Schilderungen, Wien 1881.
- Šumrada, Janez, »Valvasorjev angleški sodobnik Edward Browne v slovenskih deželah

- leta 1669«, v: *Valvasorjev zbornik*, (1989).
- Tavčar, Ivan, v: Izidor Cankar, *Obiski – S poti*, Ljubljana 1960.
- Tavzes, Janko, *Slovenski preporod pod Francozi*, Ljubljana, 1929.
- Terseglav, Marko, »Diskusijski prispevki, razgovori ob referatih, pripombe in mnenja«, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), št. 2.
- Terseglav, Marko, »Ustno slovstvo kot predmet folkloristične znanosti«, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), št. 2.
- Terseglav, Marko, »Pevski programi in njihovi nosilci«, v: *Poglavja iz metodike etnološkega raziskovanja*, Ljubljana 1980.
- Terseglav, Marko, »Stanko Vraz in slovensko romantično gibanje za ljudsko pesem«, v: *Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije* 1, Ljubljana 1982.
- Terseglav, Marko, »Težnje v povojni slovenski folkloristiki«, v: *Zbornik 1. kongresa jugoslovanskih etnologov in folkloristov*, Rogaška Slatina 5.–9. 10. 1983, Ljubljana 1983.
- Terseglav, Marko, *Ljudsko pesništvo*, Ljubljana 1987.
- Terseglav, Marko, »Ustno slovstvo in folkloristika kot predmeta univerzitetnega študija«, v: *Traditiones* 19 (1990).
- Terseglav, Marko, Cvetko, Igor, Golež, Marjeta, Strajnar, Julijan, *Slovenske ljudske pesmi III*, Ljubljana 1992.
- Terseglav, Marko, »Prešernovo delo za slovenske ljudske pesmi«, v: *Traditiones* 24 (1995).
- Tolstoj, Nikita I., *Očerki slavjanskogo jazyčestva*, Moskva 2003.
- Tominšek, Josip, »Prvo sestavno nabiranje slovenskih narodnih napevov«, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 32 (1937).
- Tomšič, Marjan, »Vode rojstnih izvirov«, v: *Noč je moja, dan je tvoj* (Glasovi 2), Ljubljana 1989.
- Toporišič, Jože, *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (uvod v 1. knjigo), Ljubljana 1970.
- Toporišič, Jože, »K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije«, v: *Jezik in slovstvo* (1973/1974).
- Toporišič, Jože, *Slovenska slovnica*, Maribor 1976 (1984, 1991).
- Toporišič, Jože, *Slovenski pravopis*, Ljubljana 1990.
- Toporišič, Jože, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana 1992.
- Trdina, Silva, *Besedna umetnost*, Ljubljana 1965.
- Trstenjak, Anton, *Človek končno in neskončno bitje*, Celje 1988.
- Trstenjak, Anton, *Skozi prizmo besede*, Ljubljana 1989.
- Udovič, Jože, »Govorica poezije in pot do pesmi«, Radio televizija Ljubljana, Naši umetniki pred mikrofonom, 18. 5. 1981, 18.05–18.20.
- Valjavec, Matija, Kračmanov, *Narodne pripovedke (skupio i oko Varaždina)*, Varaždin 1858.
- Valjavec, Matija, »Narodne stvari: priče, navade, stare vere«, Slovenski glasnik, v: *Ljubljanski zvon* 3 (1866).
- Valjavec, Matija, *Izbrani spisi za mladino*. Priredila F. Erjavec in P. Fleré, Ljubljana 1922.
- Vasmer, Max, *B. Kopitars Briefwechsel mit Jakob Grimm*, Berlin 1938.
- Vatovec, Jelka, »Slovenska Istra in Korte«, v: Nada Morato s sodelovanjem Špele Pahor, *Mrak eno jutrnja* (Glasovi 25), Ljubljana 2002.

- Veber Franc, *Estetika*, Ljubljana 1985.
- Verbinc, France, *Slovar tujk*, Ljubljana 1968.
- Verdinek, Bojana, »Več pozornosti živi slovstveni folklori«, v: *Slovenščina v šoli* 5 (2000), št. 2/3.
- Verdinek, Bojana, *Lesene cokle* (Glasovi 26), Ljubljana 2002.
- Vidali, Rafael, »Kako govorimo v Slovenski Istri«, v: Nada Morato s sodelovanjem Špele Pahor, *Mrak eno jutrnja* (Glasovi 25), Ljubljana 2002.
- Vilfan, Sergij, »Pravni motivi v slovenskih narodnih pripovedkah in pripovednih pesmih«, v: *Etnolog* XVI (1943).
- Vodušek, Valens, »Neka zapažanja o baladnim napevima na področju Slovenije«. Rad kongresa folklorista Jugoslavije u Zaječaru i Negotinu 1958 g., Beograd 1960.
- Vodušek, Valens, »Kako definiramo ljudsko kulturo«, v: *Glasnik Slovenskega etnografskega društva* 9 (1968), št. 4.
- Vodušek, Valens »O sodobnih nalogah folkloristike«, 24. kongres ZDFJ = *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 17 (1977), št. 5, Piran 1977.
- Vodušek, Valens, »O evropski etnomuzikologiji«, v: *Poglavja iz metodike etnološkega raziskovanja* (1980).
- Vodušek, Valens, »Pentatonika – Izhodišče razvoja slovenske ljudske glasbe«, v: *Traditiones* 19 (1902).
- Vodušek, Valens, *Etnomuzikološki članki in razprave*, Ljubljana 2003.
- Vraz, Stanko, »Pabirci bajeslovni«, v: *Kolo*, Zagreb 1847.
- Volbrachtová, Libuše, »Folklor v současnem dítěte a jeho význam pro utváření etického a estetického nazírání«, v: *Dítě a tradice lidové kultury*, Brno 1980.
- Vurnik, Stanko, »Studija o glasbeni folklori na Belokranjskem«, v: *Etnolog* IV (1930/1931).
- Walińska, Hana, »O języku folkloru – folklorystycznie«, v: *Literatura ludowa* 18, Wrocław (1974), št. 4–5.
- Wellek, René in Waren, Austin (Velek, Rene, Voren Ostin) *Teorija književnosti*, Beograd 1974.
- Wester, Josip, »Slovenske končnice in folklor«, v: *Slovan* IV, 1905/6.
- Wildhaber, Robert, »Der 'Feiertagschristus' als ikonographischer Ausdruck der Sonntagsheiligung«, v: *Zeitschrift für schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte*, Band 16, Heft 1, 1956.
- Wildhaber, Robert, »Formen der Besitzergreifung im Volksrecht, im Volksglauben und in der Volksdichtung«, v: *Narodno stvaralaštvo / Folklor*, IV, zv. 15–16, Beograd (1965).
- Yeh, Chun-Chan, *Vas v hribih*, Ljubljana 1980.
- Zablatnik, Pavle, *Od zibelke do groba*, Celovec 1982.
- Zadravec, Franc, »Grotoska v Prežihovi prozi«, v: *Slavistična revija* 22 (1974), št. 2.
- Zadravec, Franc, *Slovenska besedna umetnost v prvi polovici dvajsetega stoletja*, Ljubljana 1974.
- Zadravec, Franc, »Folklorni junaki v Cankarjevi literaturi«, v: *Glasnik slovenskega etnološkega društva* 20 (1980), št. 2.
- Zadravec, Jože, »Kažipot v folklorna izročila«, v: *Družina* (1991), št. 4.
- Zajc-Jarc, Mihaela, *Duhan iz Višnje gore* (Glasovi 7), Ljubljana 1993.
- Zbornik Filozofske fakultete 1919–1999*, Ljubljana 2000.

- Zečević, Divna, »Usmena predaja kao književna organizacija čovjekova doživljanja povijesti i prirode«, v: *Narodna umjetnost* 10, Zagreb 1973.
- Zorko, Zinka, »Oris porabskega narečja«, v: *Karel Krajcar, Kralič pa lejpa Vida* (Glasovi 13), Ljubljana 1996.
- Zorko, Zinka, »O narečju in zapisu besedil«, v: *Igor Glasenčnik, Strah me je gratalo* (Glasovi 17), Ljubljana 1998.
- Zrinski, Milan, »Jezik in vsebinska razporeditev pripovedi v knjigi Brezglavjeki«, v: *Brezglavjeki* (Glasovi 9), Ljubljana 1995.
- Zupan, Marjan, *Rpečnekova vučca* (Glasovi 10), Ljubljana 1999.
- Zupanič, Niko, »Ime Grk v pomenu velikana pri Belokranjcih«, v: *Etnolog* VII (1934).
- Žabot, Vlado (ur.), *Rošlin in Verjanko ali Dolgo odlagani opravke slovenstva*, (zbornik), Ljubljana 1987.
- Žele, Andreja, *Kaku so živejli in si dejlali kratek cejt* (Glasovi 12), Ljubljana 1996.
- Žižek, Fran, »Nekaj misli o 'Miklovi Zali'«, v: *Gledališki list SNG*, Ljubljana 1946/47.

RAZČLENJENO KAZALO

Beseda h knjigi.....	7
Uvod	9
ISKANJE IDENTITETE SLOVENSKE (SLOVSTVENE) FOLKLORISTIKE	13
Uvod	15
I. Folklor – etnologija	15
II. Folklor – literarna veda	20
III. Folkloristika = slovstvena folkloristika	24
IV. Preziranje slovstvene folkloristike	29
Sklep	37
I. KONSTITUIRANJE SLOVENSKE SLOVSTVENE FOLKLORISTIKE	39
SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA MED ETNOLOGIJO (IN LITERARNO VEDO).....	41
Uvod	41
I. Razmerje med vedami glede na slovstveno folkloro	42
II. Etnologija – slovstvena folkloristika: vidik razmejevanja	48
1. Tradicijskost	48
2. Estetska funkcija	49
3. Transformacija.....	53
III. Etnologija – slovstvena folkloristika: vidik povezovanja	55
1. Funkcija in forma	55
2. Življenjski kontekst	56
Sklep	58
RAZMEJITEV GLASBENE IN SLOVSTVENE FOLKLORISTIKE.....	59
Uvod	59
I. Primitivna/narodna/ljudska/folklorna pesem = besedilo + melodija	60
II. Vprašanje definicije.....	62
1. Davorin Beranič.....	62
2. Alojzij Res.....	64
3. Matija Murko.....	67
4. Valens Vodusek.....	70

III. O zbiranju in raziskovanju slovenske narodne/ljudske/folklorne pesmi (s poudarkom na melodiji).....	72
IV. Razmerje med ritmom in metrom	79
1. Praslovanska plast	81
2. Vplivi iz soseščine	84
3. (Alpski) poskočni verz.....	85
4. Anakruza (predtakt) – slovenska posebnost v slovanskem svetu	87
V. Večglasno petje.....	88
VI. Razmerja med besedilom in napevom	89
1. Vprašanje besednega in glasbenega naglasa	89
2. Kitičnost	91
3. Zamenljivost napevov	92
VII. Od narečij do knjižnega jezika v pesmih	93
Sklep	94
RAZMEJITEV SLOVSTVENE FOLKLORISTIKE IN PRIMERJALISTIKE	98
Uvod	98
I. Zemljepisno-zgodovinska metoda	98
1. Delovno področje (slovstvene) folkloristike	99
2. Izbira in omejitev naloge.....	99
3. Oskrba gradiva	99
4. Razvrstitev gradiva	100
5. Ureditev gradiva.....	100
6. Utemeljitev geografske razdelitve	100
7. Postopek pri analizi	101
8. Vpliv pozabljivosti	101
9. Veselje do širjenja	102
10. Zakonitosti preoblikovanja.....	102
11. Merila	103
12. Epski zakoni	104
13. Temeljna forma	104
14. Identiteta (prepoznavnost)	105
15. Domovina in potovanje	105
16. Smer širjenja	107
17. Način širjenja	107
18. Čas nastanka.....	108
19. Temelj in zaledje	109
II. Tematologija.....	115
III. Medbesedilnost.....	119
Sklep	120

II. JEZIKOSLOVJE IN SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA	121
TERMINOLOGIZACIJA V SLOVENSKI SLOVSTVENI FOLKLORISTIKI	123
Uvod	123
I. Teoretični premislek	125
II. Terminološka leksikografija	126
1. Samoniklo in izvorno poimenovanje in vpomenjanje	126
a) »Narodno blago«	127
b) »Tradicionalno slovstvo«	129
c) »Ljudsko slovstvo«	131
č) »Ustno slovstvo«	134
2. Terminologizacija prevzete angleške besede (»folklore«)	136
3. Folklor v kompenzacijski fazi vpomenjanja	137
a) Folklor – duhovna kultura	137
b) Folklor – umetnostne panoge	138
c) Slovstvena folklor	139
III. Leksikološka diferenciacija	145
IV. Terminologija kot preizkusni kamen znanstvenega mišljenja	154
Sklep	157
STIKI IN RAZHAJANJA JEZIKOSLOVJA IN SLOVSTVENE	
FOLKLORISTIKE	159
Uvod	159
I. Slovstvena folklor – od začetka	160
II. Slovstvena folklor – umetnost narečij	162
III. Folklorno besedilo	165
IV. Slovstvena folklor – folklorni diskurz	167
1. William O. Hendrics	168
2. Dell Hymes	170
Sklep	173
FOLKLORISTIČNO O RAZMERJU MED GOVORJENIM IN ZAPISANIM	174
Uvod	174
I. Zgodovinski oris	174
1. Jan Baudouin de Courtenay in Gašper Križnik	175
2. Karel Štrekelj in Števan Kūhar	176
3. Fran Ramovš in Josip Šašel	177
II. Razmerje med govorjenim in zapisanim na primeru knjižne zbirke	
Glasovi	178
1. Iskanje ustreznih strokovnih rešitev z vidika sporočevalca/nosilca	
slovstvene folklore	179
2. Iskanje najustrežnejših rešitev z vidika sporočevalca in sprejemalca ..	185
3. Iskanje najustrežnejših rešitev z vidika sprejemalca	187
4. Narečna individualizacija	190
5. Narečno stiliziranje	196
6. Literarizacijske težnje	197

III. Specialne interdisciplinarne študijske teme	199
1. Vprašanje besedišča	200
2. Skladnja	202
Sklep	203

III. SLOVSTVENA FOLKLORA IN LITERARNA VEDA 205

FOLKLORISTIČNA TIPOLOGIJA SLOVSTVENE FOLKLORE

IN LITERATURE	207
Uvod	207
I. Tekst	207
1. Strukturalistična izhodišča	207
2. Komunikacijsko izhodišče	209
3. Estetska izhodišča	211
II. Variante	213
III. Folklorni dogodek	215
1. Tekstura	215
2. Kontekst	217
Sklep	218

STIČIŠČA SLOVSTVENE FOLKLORISTIKE IN LITERARNE VEDE 221

Uvod	221
I. Predstavitev problema	222
1. Vprašanje nastanka besedne umetnosti	222
2. Zgodovinski oris problema	223
3. Razmejitev slovstvene folklore in literature	226
4. Pripadnost slovstvene folklore in literature skupnemu področju besedne umetnosti	229
II. Novi pogledi na ravnino teksta v slovstveni folkloristiki	230
III. Vprašanje folklorne pripovedi in njenega (zapisanega) teksta	233
IV. Kako literatura tematizira naravno kontaktno komunikacijo	238
V. Razmerja med slovstveno folkloro in literaturo v očeh njenih ved	241
1. Vprašanje literarizacije slovstvene folklore	241
2. Enačenje slovstvene folklore in literature	243
3. Sorodnost slovstvene folklore in literature	249
4. Slovstvena folkloro in literatura kot med seboj vzajemna sistema	253
5. Medsebojni vplivi	255
6. Vzporednice med slovstveno folkloro in literaturo	258
Sklep	259

SLOVENSKA LITERARNA ZGODOVINA V KLJUČU SLOVSTVENE

FOLKLORISTIKE	262
Uvod	262
I. Pozornost zgolj ljudski pesmi	262
1. France Kidrič	262

2. Ivan Prijatelj	263
3. Tone Pipan.....	263
4. Marja Boršnikova	264
II. Slovstvena folklor kot podlaga za oris duhovnega obzorja naših prednikov	264
1. Anton Slodnjak	264
2. Jože Pogačnik	268
3. Janko Kos.....	273
III. Slovstvena folklor z vidika lastne identitete	275
1. Boris Merhar	276
2. Milko Matičetov	278
3. Miroslav Ravbar in Stanko Janež.....	283
IV. Vzajemnost slovstvene folklore in literature	284
1. Ivan Grafenauer	284
2. Stanislav Hafner.....	290
Sklep	294
SLAVISTIČNA FOLKLORISTIKA – PO SLOVENSKO	297
Uvod	297
I. Recepcija J. G. Herderja (1741–1803) pri Slovencih	297
1. Jernej Kopitar (1780–1844)	298
2. Urban Jarnik in Janez N. Primic	300
II. Predslovanska kulturna dediščina na današnjih slovenskih tleh.....	300
III. Na križiščih slovanske filologije.....	303
1. Fran Miklošič (1813–1891)	303
2. Matija Kračmanov Valjavec (1831–1897)	304
3. Gregor Krek (1840–1905)	307
4. Matija Murko (1861–1952)	309
IV. Problematičnost slavistične folkloristike v drugi polovici 20. stoletja	312
Sklep	316
EVROPA V SLOVENSKI SLOVSTVENI FOLKLORI IN SLOVSTVENI FOLKLORISTIKI	319
Uvod	319
I. Evropska motivika v slovenski slovstveni folklori.....	319
1. Antični kulturni krog.....	319
2. Slovanski kulturni krog	321
3. Germanski kulturni krog.....	323
4. Retoromanski kulturni krog	325
5. Romanski kulturni krog	326
6. Ugroffinski kulturni krog	328
7. Balkanski kulturni krog	329
II. Evropa v slovenski slovstveni folkloristiki.....	330
1. Germanski kulturni krog.....	330
2. Romanski kulturni krog	336
3. Slovanski kulturni krog	338

4. Ugrofinjski kulturni krog	347
Sklep	349

SVETOVNA KNJIŽEVNOST IN SLOVENSKA SLOVSTVENA

FOLKLORISTIKA	351
Uvod	351
I. Primer sodelovanja med slovstveno folkloristiko in literarno vedo pri raziskovanju obeh vej besedne umetnosti	351
II. Soočenje svetovne literature in slovenske slovstvene folklore z empiričnega vidika	356
1. Starogrška literatura	357
2. Giovanni Boccaccio, Dekameron	360
3. Fjodor Mihajlovič Dostojevski, Bratje Karamazovi	371
Sklep	375

IV. SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA V SLOVENSKEM

IZOBRAŽEVALNEM PROCESU	377
-------------------------------------	-----

SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA V REDNEM IZOBRAŽEVANJU .....
 379 |

Uvod	379
I. Naključni pozivi	379
II. Sistematični napotki	380
III. Tekmovalni razpisi	384
1. Znanost mladini	384
2. Raziskovalne naloge	386
IV. Predavanja za učitelje po šolskih aktivih	394
V. Tekmovanje za Cankarjevo priznanje	394
VI. Prenova učnega načrta za osnovno šolo	395
VII. Priročniki za šolski pouk	397
VIII. Zgledi iz prakse	401
1. Raziskovalne naloge	402
2. Projektna oblika dela	403
3. Kombinacija rednega pouka in kulturnega dne	404
4. Pouk slovstvene folklore kot priprava na tekmovanje za Cankarjevo priznanje	405
5. Kritičen pogled na oblikovanje šolskega glasila	405
6. Pomisleki ob avtorizaciji zbranega gradiva	406
IX. Pouk slovstvene folklore v srednji šoli	407
1. Učni načrti	407
2. Priročnik za srednjo šolo	408
Sklep	409

SLOVSTVENA FOLKLORA V OČEH DANAŠNJIH MLADOLETNIKOV	411
Uvod	411
I. Slovstvena folklor kot stereotip.....	411
II. Slovstvena folklor kot folklorizem	415
III. Slovstvena folklor kot znanje	416
IV. Slovstvena folklor kot doživetje.....	418
V. Slovstvena folklor kot vrednota.....	420
Sklep	422
SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA NA UNIVERZI	424
Uvod	424
I. Začetki slovstvene folkloristike na univerzi	425
II. Usodni izpad slovstvene folkloristike ob ustanovitvi prve slovenske univerze	426
III. Slovenistika na Filozofski fakulteti v Ljubljani in slovstvena folkloristika ...	428
IV. Oddelek za slovanske jezike in književnosti na Pedagoški fakulteti v Mariboru in slovstvena folkloristika	432
V. Univerza na Primorskem	434
1. Znanstvenoraziskovalno središče, Koper.....	434
2. Politehnika, Nova Gorica	435
VI. Anketa o predavanjih iz slovstvene folkloristike	436
Sklep	437
SKLEP	439
Koncept za revijo: Slovstvena folkloristika.....	439
1. Opis stanja.....	439
2. Cilji in namen	441
Sklep	443
Objave	445
Summary.....	447
Viri	467
Literatura.....	469